ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Bibl
I 7872

ANUL VII 1960

DIN SUMAR

.·. UNELE PROBLEME ALE CERCETĂRII FILOZOFICE ÎN LUMINA DOCUMENTELOR CONGRESULUI AL III-LEA AL P.M.R.

ROLUL SUPRASTRUCTURII NOI ÎN FORMAREA ŞI DEZVOLTAREA SCHIMBULUI SOCIALIST DE ACTIVITĂŢI BAZAT PE PROPRIETATEA ÎNTREGULUI POPOR — C. VLAD

TRANSFORMAREA SOCIALISTĂ A AGRICULTURII ŞI REZOLVAREA CONTRADICŢIEI NEANTAGONICE DINTRE SOCIALISM ŞI MICA PRODUCŢIE — MIHAIL CERNEA

ORIGINILE DIALECTICII ŞI LOGICII — ATH. JOJA

FENOMENOLOGIA — FILOZOFIE A BURGHEZIEI MURIBUNDE — HENRI WALD

.·. OAMENI DE ŞTIINŢĂ DESPRE ÎNSEMNĂTATEA MATERIALISMULUI DIALECTIC PENTRU AVÎNTUL CERCETĂRILOR ŞTIINŢIFICE (ÎN LUMINA SARCINILOR TRASATE DE CONGRESUL AL III-LEA AL P.M.R.). ANCHETĂ

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

0 IUL. 2005

7872

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

DEC. 2014
2022

CERCETĂRI FILOZOFICE

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

4

ANUL VII

1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

3404

1964

„CERCETĂRI FILOZOFICE" REVISTĂ DE FILOZOFIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACŢIE

ACAD. C. IONESCU-GULIAN, *redactor responsabil*; ACAD. ATH. JOJA; ACAD. M. RALEA; PROF. T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; PROF. M. BREAZU; PROF. STANCIU STOIAN; PROF. D. D. ROŞCA (Cluj); PROF. DAN BĂDĂRĂU; S. PUNI; N. BELLU, *redactor responsabil adjunct*; H. WALD

REDACŢIA, BUCUREŞTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, tel. 12.17.90

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul VII, nr. 4 1960

SUMAR

Pag.

* * * Unele probleme ale cercetării filozofice în lumina documentelor Congresului al III-lea al P.M.R. 9

C. VLAD, Rolul suprastructurii noi în formarea şi dezvoltarea schimbului socialist de activităţi bazat pe proprietatea întregului popor 35

MIHAIL CERNEA, Transformarea socialistă a agriculturii şi rezolvarea contradicţiei neantagonice dintre socialism şi mica producţie 69

★

ATH. JOJA, Originile dialecticii şi logicii 111

HENRI WALD, Fenomenologia — filozofie a burgheziei muribunde 153

* * * Oameni de ştiinţă despre însemnătatea materialismului dialectic pentru avîntul cercetărilor ştiinţifice (în lumina sarcinilor trasate de Congresul al III-lea al P.M.R.). Anchetă. Răspund tovarăşii : acad. Simion Stoilow, prof. univ. Mihail Neculce, prof. univ. Valeriu Novacu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. univ. V. Mercea, acad. G. Ionescu-Şişeşti, conf. univ. P. Raicu, prof. dr. Ana Aslan, acad. A. Kreindler, prof. dr. I. Ardeleanu, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. dr. N. Teodoreanu, membru corespondent al Academiei R.P.R., acad. Iulian Nităulescu, prof. univ. E. Pora, membru corespondent al Academiei R.P.R., prof. dr. V. Preda, prof. univ. I. Rachmuth, membru corespondent al Academiei R.P.R. 181

CONTRIBUŢII LA CERCETAREA ISTORIEI GÎNDIRII FILOZOFICE DIN ŢARA NOASTRĂ

(În legătură cu elaborarea manualului de istoria filozofiei romîneşti)

P. LUCACI, Despre tendinţele de eliberare a gîndirii de sub dominaţia teologiei în sec. XVII în ţara noastră 215

D. GRINDEA, Consideraţiuni asupra gîndirii economice şi social-politice a lui C. Dobrogeanu-Gherea pe marginea lucrării „Neoiobăgia" 233

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

O lucrare actuală despre libertate şi necesitate (*L. Grünberg* şi *A. Oancea*) ; O critică marxistă a sociologiei burgheze contemporane (*Stela Cernea*) ; Urmărind noile căi ale ştiinţei (*St. Popescu*) ; Despre unele schimbări în structura demografică a populaţiei R.P.R. (*M. Lupan*) ; Rolul contextului în limbaj (*O. Barbosa*) 249

Pag.

PE SCURT DESPRE CĂRȚI

Despre rolul ipotezei în cunoașterea științifică (*H.W.*); O carte nouă despre activitatea creierului (*I.M.H.*); Probleme ale originii omului în lumina datelor științei contemporane (*C.F.*) 287

NOTE

Note de lectură 299
Buletin bibliografic 311
Din sumarele revistelor străine 315

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Год издания VII, № 4 1960

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

* * * Некоторые вопросы философских исследований в свете документов III съезда РРП 9

К. ВЛАД, Роль новой надстройки в формировании и развитии социалистического обмена деятельностью, основанного на всенародной собственности 35

М. ЧЕРНЯ, Социалистическое преобразование сельского хозяйства и разрешение неантагонистического противоречия между социализмом и мелким производством 69

★

А. ЖОЖА, Зачатки диалектики и логики 111

Г. ВАЛД, Феноменология — философия гибнущей буржуазии 153

* * * Ученые о значении диалектического материализма для дальнейшего подъема научных исследований (В свете задач, выдвинутых III съездом РРП). Отвечают товарищи: акад. Симион Стоилов, проф. Михаил Некулче, член-корреспондент Академии РНР проф. Валериу Новаку, проф. В. Мерча, акад. Ионеску-Шишешть, доц. П. Райку, проф. д-р. Анна Ислан, акад. А. Крайндлер, член-корреспондент Академии РНР проф. д-р. И. Арделяну, член-корреспондент Академии РНР проф. д-р. Н. Теодоряну, акад. Юлиан Ницулеску, член-корреспондент Академии РНР проф. Э. Попа, проф. д-р. В. Преда, член-корреспондент Академии РНР проф. И. Рахмут. 181

ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ИСТОРИИ ФИЛОСОФИИ В РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКЕ

(В связи с разбработкой учебника по истории румынской философии)

П. ЛУКАЧ, О тенденциях к освобождению мышления из под влияния теологии в XVIII в. в Румынии 215

Д. ГРИНДЯ, Замечания относительно экономических и общественно-политических взглядов К. Доброджану-Геря в его работе „Неокрепостничество" 233

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Актуальная работа о свободе и необходимости (*Л. Грюнберг и А. Оанча*); Марксистская критика современной буржуазной социологии (*С. Черня*); По новым путям науки (*Ш. Попеску*); О некоторых изменениях в демографической структуре населения РНР (*М. Лупан*); Роль контекста в речи (*О. Барбоса*) 249

Стр.

КОРОТКО О КНИГАХ

О роли гипотезы в научном познании (*Г.В.*); Новая книга о деятельности мозга (*И.М.Г.*); Вопрос происхождения человека в свете современных научных данных (*К.Ф.*) 287

ЗАМЕТКИ

По страницам печати 299
Библиографический бюллетень 311
Из содержания иностранных журналов 315

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES DE PHILOSOPHIE

VIIe année, n° 4 1960

SOMMAIRE

Page

* * * Certains problèmes de la recherche philosophique envisagés à la lumière des documents du IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain 9

C. VLAD, Le rôle de la superstructure nouvelle dans la formation et le développement de l'échange socialiste d'activités, fondé sur la propriété du peuple entier 35

MIHAIL CERNEA, La transformation socialiste de l'agriculture et la solution de la contradiction non antagonique entre le socialisme et la petite production 69

★

ATH. JOJA, Origines de la dialectique et de la logique 111

HENRI WALD, La phénoménologie, philosophie de la bourgeoisie moribonde 153

* * * De l'importance du matérialisme dialectique pour l'essor de la recherche scientifique (à la lumière des tâches assignées par le IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain). Enquête menée parmi les hommes de science. Réponses de : académicien Simion Stoïlow, prof. Mihail Neculce, prof. Valeriu Novacu, membre correspondant de l'Académie de la R.P.R., prof. V. Mercea, académicien G. Ionescu-Şişeşti, maître de conférences P. Raicu, prof. dr. Ana Aslan, académicien A. Kreindler, prof. dr. I. Ardeleanu, membre correspondant de l'Académie de la R.P.R., prof. dr. N. Teodoreanu, membre correspondant de l'Académie de la R.P.R., académicien Iulian Nițulescu, prof. E. Pora, membre correspondant de l'Académie de la R.P.R., prof. dr. V. Preda, prof. I. Rachmuth, membre correspondant de l'Académie de la R.P.R. 181

CONTRIBUTION À L'HISTORIQUE DE LA PENSÉE PHILOSOPHIQUE EN ROUMANIE

(*A propos de l'élaboration du manuel d'histoire de la philosophie roumaine*)

P. LUCACI, Des tendances de la pensée à se délivrer de la domination de la théologie, au XVIIe siècle, en Roumanie 215

D. GRINDEA, Considérations sur les conceptions économiques et sociales-politiques de C. Dobrogeanu-Gherea — en marge de l'étude *Neoiobăgia* 233

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

Un ouvrage d'actualité sur la liberté et la nécessité (*L. Grünberg* et *A. Oancea*) ; Une critique marxiste de la sociologie bourgeoise contemporaine (*Stela Cernea*) ; En suivant les voies nouvelles de la science (*St. Popescu*) ; A propos de certains changements survenus dans la structure démographique de la population de la R. P. Roumaine (*M. Lupan*) ; Le rôle du contexte dans le langage (*O. Barbosa*) 249

Page

BRÈVE REVUE DES LIVRES

Du rôle de l'hypothèse dans la connaissance scientifique (*H. W.*) ; Un nouvel ouvrage sur l'activité du cerveau (*I.M.-H.*) ; Questions liées à l'origine de l'homme, considérées à la lumière des données de la science contemporaine (*C.F.*) 287

NOTES

Notes de lecture 299
Bulletin bibliographique 311
Extraits des sommaires des revues étrangères 315

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

UNELE PROBLEME ALE CERCETĂRII FILOZOFICE ÎN LUMINA DOCUMENTELOR CONGRESULUI AL III-LEA AL P.M.R.

Eveniment de o deosebită însemnătate în viața partidului și poporului nostru, Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn marchează un moment de mare însemnătate istorică în mersul înainte al Romîniei pe drumul construirii unei vieți noi, îmbelșugate. Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn, arăta tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, „... a consfințit *victoria socialismului în țara noastră*, a adoptat directivele cu privire la planul pe șase ani și la schița programului economic pe 15 ani, *deschizînd perspectivele largi ale desăvîrșirii construcției socialismului*" [1] (subl. ns.).

Lucrările Congresului au pus în lumină strălucitele succese obținute de întregul nostru popor, în frunte cu clasa muncitoare sub conducerea înțeleaptă, marxist-leninistă a partidului în toate sectoarele vieții de stat și obștești. Înaltul spirit de răspundere al politicii partidului nostru, caracterul ei profund realist și organic fundat pe însușirea și aplicarea creatoare a uriașului tezaur de gîndire revoluționară marxist-leninistă, și-au găsit expresia în *Raportul Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn* prezentat Congresului de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej. Acest document de o excepțională valoare teoretică și practică constituie bilanțul strălucit al unei perioade de mari realizări în dezvoltarea social-economică și culturală a țării noastre și totodată programul științific elaborat de muncă creatoare pentru noua etapă de desăvîrșire a construcției socialiste; el dezvăluie cu claritate imaginea complexă, culmile semețe ale zilei de mîine luminată de perspectivele trecerii treptate la construirea comunismului, stimulează energiile creatoare, entuziasmul de nestăvilit al întregului nostru popor pentru transpunerea în viață a acestui măreț program.

---

[1] *Cuvîntarea tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej la marele miting al oamenilor muncii din Capitală, în Scînteia*, 26 iunie 1960.

Congresul a evidențiat pregnant forța și prestigiul imens al partidului — încercata călăuză a milioanelor de oameni ai muncii din țara noastră, omogenitatea și unitatea de nezdruncinat a rîndurilor sale, legătura indisolubilă dintre partid și popor, rolul conducător al partidului în toate verigile vieții sociale. După cum a arătat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la marele miting al oamenilor muncii din Capitală : „Congresul a demonstrat cu o mare forță că în țara noastră partidul și poporul reprezintă un tot indestructibil unit ; în această unitate stă chezășia faptului că hotărîrile Congresului — acest grandios program de muncă și luptă pentru progresul și prosperitatea țării noastre, pentru bunăstarea celor ce muncesc — vor fi înfăptuite cu succes" [1].

Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn a avut și o mare importanță internațională. Prezența la Congres a reprezentanților celor 50 de partide comuniste și muncitorești, înaltele aprecieri exprimate de la tribuna Congresului au subliniat încă o dată însemnătatea internațională a înfăptuirilor socialiste din Republica Populară Romînă, marea forță a principiilor internaționalismului proletar, profunda unitate și coeziune a mișcării comuniste și muncitorești.

În întrecerea pașnică ce se desfășoară pe arena mondială între cele două sisteme, socialist și capitalist, succesele mari dobîndite de țările lagărului socialist în dezvoltarea lor economică, politică și culturală constituie factori determinanți de prim ordin ai vieții internaționale. În Cuvîntarea de salut rostită de la tribuna Congresului al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn, tovarășul N. S. Hrușciov a precizat limpede acest lucru : „Marea însemnătate internațională a succeselor popoarelor din țările socialiste constă tocmai în faptul că, întărind prin munca lor cauza socialismului, ele îl înalță în ochii tuturor popoarelor, însuflețesc pe oamenii muncii din țările capitaliste la lupta pentru interesele lor vitale fundamentale, pentru o viață liberă și fericită. Vorbind plastic, putem spune că succesele țărilor socialiste sînt o rachetă cu multe trepte care va plasa negreșit popoarele întregii lumi pe orbita comunismului" [2].

Întîlnirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste care a avut loc la București a prilejuit un bogat schimb de păreri asupra problemelor actuale ale situației internaționale și asupra concluziilor care decurg din aceasta pentru partidele frățești. Manifestare a unității și coeziunii de nezdruncinat a mișcării comuniste internaționale, a unității de monolit a marelui lagăr socialist în frunte cu Uniunea Sovietică — întîlnirea s-a desfășurat în spiritul afirmării unui puternic atașament și a fidelității față de principiile *Declarației* și ale *Manifestului Păcii* adoptate de partidele comuniste și muncitorești la Moscova în noiembrie 1957, care reprezintă Carta mișcării comuniste și muncitorești internaționale, programul ei de luptă pentru pace, democrație și socialism.

Toate concluziile *Declarației* și *Manifestului Păcii*, pe deplin confirmate de evoluția evenimentelor internaționale, de dezvoltarea țărilor sistemului mondial socialist, își păstrează pe de-a întregul valabilitatea.

[1] *Cuvîntarea tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej la marele miting al oamenilor muncii din Capitală*, în *Scînteia*, 26 iunie 1960.

[2] *Cuvîntarea de salut a tovarășului N. S. Hrușciov*, în *Scînteia*, 22 iunie 1960.

Participanții la consfătuire au subliniat actualitatea arzătoare a întregului cuprins al acestor documente : a concluziilor cu privire la coexistența pașnică a țărilor cu orînduiri sociale diferite, cu privire la posibilitatea preîntîmpinării războiului în epoca actuală, cu privire la necesitatea de a ține mereu trează vigilența popoarelor față de pericolul războiului, dată fiind existența imperialismului care menține terenul pentru războaie agresive. A fost de asemenea evidențiată justețea concluziilor cu privire la formele și căile de trecere de la capitalism la socialism și relevate cu profundă satisfacție „uriașele succese obținute de toate țările sistemului socialist în domeniul dezvoltării economiei și culturii, al întăririi orînduirii sociale și de stat, în dezvoltarea continuă a democrației socialiste" [1], succese care dezvoltă și consolidează marea comunitate a țărilor socialiste, exercită o influență uriașă și crescîndă asupra întregului mers al dezvoltării omenirii și însuflețesc clasa muncitoare și pe toți oamenii muncii din țările capitaliste la lupta pentru apărarea păcii, pentru victoria socialismului. Tocmai lupta pentru pace reprezintă în momentul de față sarcina fundamentală a întregii omeniri muncitoare în frunte cu comuniștii.

După cum au arătat lucrările Congresului, alături de celelalte partide frățești, Partidul Muncitoresc Romîn militează neabătut pentru înfăptuirea consecventă a principiilor leniniste ale internaționalismului proletar, pentru întărirea continuă a unității și coeziunii lagărului socialist, în spiritul fidelității neclintite față de ideile marxism-leninismului — condiție hotărîtoare și fundamentală pentru triumful socialismului și păcii.

La baza politicii externe a statului nostru stau prietenia și alianța indestructibilă cu marea Uniune Sovietică și cu popoarele celorlalte țări socialiste, lupta perseverentă pentru apărarea păcii, pentru victoria principiilor leniniste ale coexistenței pașnice. Departe de a aduce după sine un răgaz în lupta de clasă pe scară internațională între cele două sisteme, socialist și capitalist, coexistența pașnică presupune lupta activă, cu caracter de masă, a întregii omeniri iubitoare de pace împotriva forțelor reacționare ale imperialismului. Uneltirile agresive ale imperialismului primesc riposta hotărîtă a forțelor păcii din lumea întreagă, în frunte cu Uniunea Sovietică și celelalte țări socialiste. „Pentru oamenii muncii din țara noastră — a arătat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — constituie un puternic izvor de încredere teza fundamentată științific, că în actualele condiții internaționale, cînd forțele păcii sînt mai puternice decît ale agresiunii, războiul mondial poate fi preîntîmpinat" [2].

Întregul nostru popor este ferm hotărît să sprijine pînă la capăt în mod activ, linia politică justă, marxist-leninistă a partidului și statului nostru democrat-popular în problemele internaționale, îndreptată spre continua micșorare a încordării în relațiile internaționale, pentru rezolvarea tuturor problemelor litigioase pe cale pașnică, pentru dezvoltarea

---

[1] *Comunicat cu privire la întîlnirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din țările socialiste*, în *Scînteia*, 28 iunie 1960.

[2] *Cuvîntarea tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej la marele miting al oamenilor muncii din Capitală*, în *Scînteia*, 26 iunie 1960.

relațiilor de colaborare cu toate statele, pe baza respectării suveranității naționale, egalității în drepturi și neamestecului în treburile interne, pentru înlăturarea războaielor distrugătoare din viața omenirii.

★

Raportul Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la cel de al III-lea Congres al P.M.R. conține o analiză științifică adîncă și multilaterală a drumului parcurs, scoate în evidență deplina justețe a liniei politice a partidului nostru orientată consecvent spre construirea orînduirii socialiste în Republica Populară Romînă.

Congresul a aprobat totodată în unanimitate Directivele pentru planul economic pe anii 1960—1965 și pentru programul de perspectivă, elaborate pe baza studierii temeinice a cerințelor legilor obiective, ținînd seama de posibilitățile și necesitățile dezvoltării economiei și culturii naționale socialiste.

Din documentele Congresului, care cuprind un strălucit program al muncii pașnice creatoare, se desprind sarcini de mare importanță pentru frontul nostru ideologic, pentru activitatea științifică. Vom încerca să evidențiem unele din principalele direcții în care, potrivit indicațiilor cuprinse în documentele Congresului al III-lea, va trebui să se desfășoare munca de cercetare științifică și propaganda marxist-leninistă în domeniul filozofiei, ținînd seama atît de realizările deja dobîndite de poporul nostru muncitor, sub conducerea partidului cît și, mai ales, de perspectivele luminoase ale noii etape a construcției socialiste în țara noastră.

Realizările de însemnătate istorică obținute în perioada care a trecut de la cel de al II-lea Congres al partidului nostru ilustrează forța creatoare, vitalitatea și avîntul înnoitor al poporului nostru muncitor, eliberat de cătușele exploatării, devenit singurul stăpîn al bogățiilor țării, conștient că muncește pentru binele său și al țării sale.

Transpunerea în viață a liniei politice a partidului nostru a avut ca rezultat fundamental *crearea bazei economice a socialismului* — măreață victorie a clasei muncitoare, a țărănimii muncitoare și a intelectualității din țara noastră.

Realizarea cu succes a sarcinilor trasate de Congresul al II-lea al partidului nostru pentru dezvoltarea economiei naționale, îndeplinirea și depășirea an de an a planurilor economice au asigurat o dezvoltare mereu ascendentă, armonioasă și proporțională a economiei naționale, au contribuit hotărîtor la creșterea simțitoare a nivelului de trai material și cultural al celor ce muncesc.

Călăuzindu-se ferm după învățătura leninistă cu privire la construcția socialismului, Partidul Muncitoresc Romîn a elaborat și a apărat cu fermitate linia *industrializării țării pe baza dezvoltării cu precădere a industriei grele, și în primul rînd, a industriei constructoare de mașini.* Ca rezultat al acestei orientări în anul 1960 producția mijloacelor de producție va depăși cu 82 la sută nivelul atins în anul 1955, ritmul anual de creștere a producției industriale fiind în anii 1956—1960 de 10,8 la sută. *Acest ritm intens de industrializare* reflectă superioritatea

evidentă a economiei socialiste asupra economiei capitaliste şi confirmă teza leninistă că ritmul rapid de dezvoltare este o lege generală a socialismului, factor hotărîtor în obţinerea victoriei în întrecerea paşnică cu capitalismul.

Productivitatea muncii în industrie — pe baza introducerii tehnicii noi, a unei planificări superioare, a organizării mai raţionale a producţiei şi a aplicării pe scară mai largă a metodelor de muncă avansate — a înregistrat faţă de anul 1955 o creştere de 48 la sută, calculată pe muncitor. Acest fapt, alături de vasta acţiune de valorificare a rezervelor interne, de obţinere de economii însemnate peste plan, a contribuit la reducerea continuă a preţului de cost în industrie, care a scăzut în această perioadă cu 12 la sută.

Pe măsura cerinţelor mereu sporite ale industriei şi agriculturii *s-a dezvoltat şi lărgit baza energetică* prin *realizarea şi depăşirea planului de 10 ani de electrificare a ţării*, ceea ce are o deosebită însemnătate pentru înfăptuirea sarcinilor legate de industrializarea socialistă a ţării, pentru introducerea tehnicii avansate şi trecerea la mecanizarea şi automatizarea unor procese de producţie, pentru dezvoltarea întregii economii naţionale.

Creşterea puterii economice a ţării rezultă pregnant din simpla comparare a cifrelor de producţie din anul 1960 cu cele din 1938. *Întreaga producţie industrială a anului 1938 se realizează în acest an în numai 11 săptămîni.*

În prezent ţara noastră dispune de o puternică bază tehnică-materială care permite dezvoltarea economică într-un ritm şi mai susţinut în anii care urmează. Obiectivul principal al planului economic pe anii 1960—1965 — prima etapă a programului de perspectivă, îl constituie *dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului, încheierea procesului de făurire a relaţiilor de producţie socialiste în întreaga economie, în vederea desăvîrşirii construcţiei socialismului şi a trecerii treptate spre comunism.*

Însemnătatea deosebită a planului de 6 ani constă tocmai în faptul că îndeplinirea sa va asigura o nouă şi hotărîtoare creştere a forţelor de producţie şi a productivităţii muncii, pe baza tehnicii înaintate — factor determinant pentru victoria deplină a socialismului.

Lucrările Congresului pun astfel în lumină o trăsătură caracteristică activităţii partidului nostru şi anume, concentrarea eforturilor spre rezolvarea acelei sarcini care reprezintă — în etapa dată — *veriga hotărîtoare* a întregului proces de dezvoltare socială.

În procesul unic al dezvoltării bazei tehnice-materiale a socialismului pe prim plan se situează continuarea în ritm susţinut a procesului industrializării socialiste, acordîndu-se, ca şi pînă acum, prioritate industriei grele, cu pivotul ei — industria constructoare de maşini. Proiectul de Directive prevede creşterea producţiei industriale în 1965 de aproape 2,1 ori faţă de 1959.

Dezvoltarea viitoare a industriei siderurgice — condiţie esenţială pentru dezvoltarea tuturor ramurilor economiei naţionale la nivelul cerut de sarcinile desăvîrşirii construcţiei socialiste — este marcată de trecerea la construirea noului centru siderurgic de la Galaţi. Obiectiv principal în viitorii 10 ani ai programului de perspectivă, centrul siderurgic de la Galaţi — ale cărui prime capacităţi de producţie vor fi puse în funcţie

în 1965 — va atinge treptat, spre anul 1970, o producție uriașă de circa 4 milioane tone de oțel anual, mai mare decît întreaga producție de oțel a țării (3,3, milioane tone) prevăzută pentru anul 1965.

Dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului presupune ca element de bază extinderea mecanizării și automatizării producției, reutilarea întreprinderilor existente și înzestrarea noilor întreprinderi cu utilaje și agregate la nivelul celor mai noi realizări ale tehnicii moderne, aplicarea tot mai largă a proceselor tehnologice moderne. Numai astfel se va putea realiza acel ritm rapid de creștere a productivității muncii specific societății socialiste, și pe această bază reducerea treptată a duratei zilei de muncă și deci lărgirea continuă a activității social-culturale a oamenilor muncii.

„Nivelul tehnicii și eficacitatea economică a acesteia — a arătat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, — trebuie să constituie criterii principale în elaborarea planului, în soluționarea diferitelor probleme legate de dezvoltarea economiei naționale . . . .” [1].

Expresie a acestor cerințe obiective mereu sporite de ridicare a nivelului tehnic în economia socialistă — *Hotărîrea Comitetului Central al P.M.R. și a Consiliului de Miniștri al R.P.R. cu privire la ridicarea nivelului tehnic al producției* și care prevede înființarea *Comitetului pentru tehnica nouă* de pe lîngă Consiliul de Miniștri al R.P.R. — cuprinde o amplă analiză a problemelor legate de introducerea tehnicii noi și elaborează un vast program științific menit să asigure în viitorii ani mecanizarea, modernizarea și automatizarea procesului de producție.

Realizări de seamă au fost obținute și în domeniul *agriculturii*. Sarcina trasată de Directivele Congresului al II-lea al partidului, de a se asigura preponderența sectorului socialist ca suprafață și ca producție marfă, a fost îndeplinită încă la sfîrșitul anului 1959. „Procesul de transformare socialistă a agriculturii — a subliniat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — a cuprins aproape întreaga țărănime, care a urmat cu încredere calea arătată de partid — calea agriculturii socialiste. *Cooperativizarea agriculturii este în linii generale înfăptuită*” [2] (subl. ns.).

Sectorul socialist din agricultură cuprinde, în prezent, peste 81 la sută din numărul gospodăriilor țărănești și din suprafața arabilă a țării. Transformările revoluționare petrecute în agricultură au schimbat din temelii înfățișarea satului. Este în plină desfășurare procesul de formare a unei noi clase, *țărănimea colectivistă*, prietenă și aliată de nădejde a clasei muncitoare. A fost lichidată chiaburimea, cea mai numeroasă clasă exploatatoare, desființîndu-se astfel pentru totdeauna rămășițele oricăror forme de exploatare a omului de către om în agricultură.

Datorită sprijinului puternic și multilateral acordat țărănimii de statul democrat-popular, a crescut și s-a dezvoltat nu numai producția agricolă ci și conștiința socialistă a maselor țărănești, care se apropie cu

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 66.

[2] *Ibidem*, p. 6.

încredere și își însușesc tot mai mult linia politică a partidului, văzînd în ea expresia propriilor lor interese fundamentale.

În vederea încheierii procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste în întreaga economie, planul de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1960—1965 *prevede terminarea procesului de colectivizare a agriculturii, dezvoltarea multilaterală și consolidarea economico-organizatorică a gospodăriilor agricole colective* pentru a asigura astfel sporirea însemnată a producției de cereale, plante tehnice și alimentare precum și a producției de furaje și ridicarea creșterii animalelor la nivelul unei ramuri principale de producție. Directivele Congresului prevăd creșterea producției agricole pînă la sfîrșitul acestei perioade cu 70—80 la sută față de 1959. Creșterea nivelului producției agricole și victoria deplină a relațiilor de producție socialiste în lumea satelor noastre alcătuiesc un unic proces de dezvoltare a formelor socialiste din agricultură.

Succesele obținute în dezvoltarea economiei naționale stau la baza creșterii continue a bunăstării materiale și culturale a oamenilor muncii. Creșterea salariului real în 1959 cu 33 la sută față de 1955 — a însemnat îndeplinirea cu un an mai devreme a sarcinii trasate de Congresul al II-lea al partidului.

Înfăptuirea prevederilor planului de 6 ani — prima etapă a planului de perspectivă — va deschide noi orizonturi, mai luminoase în fața întregului nostru popor.

Schița programului pentru viitorii 15 ani prevede o creștere de peste 6 ori a producției industriale globale, bazată pe creșterea cu precădere a industriei grele și a ramurii ei de bază, construcția de mașini, astfel ca într-o perioadă cît mai scurtă să ajungem la nivelul țărilor mai avansate din punct de vedere al producției și consumului calculat pe locuitor.

Sprijinindu-se pe o industrie modernă puternic dezvoltată, agricultura socialistă din țara noastră va putea depăși de aproximativ 3 ori producția actuală.

Țara noastră va deveni astfel *o țară industrială dezvoltată, cu o agricultură multilaterală și de înaltă productivitate.* Aceasta va permite *trecerea treptată* de la principiul repartiției după muncă *la repartiția după nevoi,* asigurîndu-se *întregului popor condiții de trai demne de epoca socialismului victorios și a construcției comunismului.*

Toate aceste măreț prevederi — astăzi exprimate încă în cifre, dar izvorîte din însăși realitatea vieții noastre noi — se vor întruchipa mîine în fapte. Și nimeni nu se îndoiește că așa va fi și că acest *mîine* este foarte aproape. Experiența de pînă acum a țării noastre precum și experiența popoarelor sovietice și a popoarelor din celelalte țări socialiste, au demonstrat caracterul științific și frumusețea umană a planurilor noastre economice, la baza cărora se află nu numai o temeinică analiză științifică a prezentului dar și o vastă previziune științifică al viitorului.

Înfăptuirea unor obiective atît de îndrăznețe, făurirea sub ochii noștri și în decursul generației noastre a viitorului de aur al patriei noastre este posibilă datorită conducerii clarvăzătoare și înțelepte a Comitetului Central al partidului nostru, în frunte cu tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, datorită fidelității partidului față de biruitoarea

învățătură a marxism-leninismului, coeziunii și unității dintre partid și popor, datorită traducerii consecvente în viață a principiului internaționalismului proletar, întăririi necontenite a unității și prieteniei frățești a țărilor socialiste, datorită colaborării și ajutorului reciproc prietenesc primit din partea celorlalte țări socialiste, și, în primul rînd, din partea Uniunii Sovietice.

Chemarea înflăcărată adresată de Congres tuturor oamenilor muncii din țara noastră, pentru a porni cu elan patriotic și puteri înzecite la înfăptuirea marilor obiective stabilite, pentru obținerea de noi victorii în munca pașnică de construcție socialistă, pentru dezvoltarea și înflorirea patriei noastre socialiste — au găsit un larg ecou pretutindeni, dînd totodată un nou avînt forțelor creatoare ale țării.

★

În documentele Congresului — și în primul rînd în Raportul Comitetului Central — găsim aprecieri de o covîrșitoare însemnătate teoretică și metodologică pentru activitatea ideologică și cercetarea științifică din țara noastră, asupra realizărilor obținute și a lipsurilor care persistă încă și mai ales asupra sarcinilor de viitor.

Sub conducerea partidului nostru, activitatea ideologică din țara noastră a obținut mari succese. Hotărîrile partidului și guvernului, munca organizată și conștientă pentru realizarea lor practică, reprezintă o contribuție de seamă, unanim recunoscută, la îmbogățirea fondului de aur al gîndirii teoretice și experienței practice a marxism-leninismului și dezvăluie profunda capacitate creatoare a partidului nostru și a conducerii sale. Fiecare hotărîre luată de partid în ce privește un domeniu sau altul al vieții social-economice este rodul unei aprofundate munci de cercetare științifică, a unor largi dezbateri teoretice. Activitatea partidului reprezintă un model de marxism-leninism militant, o pildă strălucită pentru toți activiștii frontului ideologic, un izvor permanent de inspirație și bogate învățăminte pentru a ridica activitatea în domeniul ideologiei și științei la nivelul marilor cerințe ale noii etape în care ne aflăm.

Lucrătorii din domeniul științelor sociale au primit cu însuflețire aprecierea pozitivă și încurajatoare care se dă în Raport muncii lor: „În răstimpul dintre cele două Congrese au fost obținute unele rezultate pozitive în ce privește publicarea de lucrări în domeniul științelor sociale; au apărut cărți valoroase de istorie a patriei, de istorie a Partidului Muncitoresc Romîn, de filozofie, economie, geografie" [1].

Relevînd aceste succese, nu trebuie să pierdem din vedere însă că munca de cercetare și propagandă în domeniul filozofiei are încă slăbiciuni serioase, nu se află la înălțimea cuceririlor poporului muncitor și a sarcinilor puse de partid. Discordanța dintre preocupările bogate și multilaterale ale partidului și statului nostru pentru dezvoltarea economică, politică și culturală a țării și caracterul abstract, rezultat din insuficienta cunoaștere a realităților, este proprie și unor articole sau studii de filozofie.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, București, 1960, p. 100.

Astfel de slăbiciuni se manifestă și în unele articole apărute în revista *Cercetări filozofice*. Ele au fost, pe bună dreptate, supuse unei critici principiale, partinice în articolul *Să ridicăm nivelul teoretic și eficiența studiilor de materialism istoric*, apărut în nr. 2/1960, al revistei *Lupta de clasă*, — articol care a constituit pentru redacția revistei noastre un ajutor substanțial pentru îmbunătățirea muncii. Așa cum se arată în articolul citat, în paginile revistei *Cercetări filozofice* mai apar articole în care generalizarea filozofică creatoare a bogatei și multilateralei experiențe dobîndite de poporul nostru muncitor în opera de făurire a noii orînduirii sociale — este înlocuită printr-o simplă parafrazare abstractă, școlărească a unor teze generale, prin repetarea unor adevăruri elementare.

Este evident că pentru realizarea cerințelor complexe ale frontului filozofic, pe care însăși dinamica vieții sociale le generează, e necesară concentrarea eforturilor tuturor acelora care lucrează în domeniul științelor sociale, o mai rodnică colaborare a cercetătorilor din institutele Academiei și a cadrelor didactice de la catedrele de științe sociale.

Pentru activitatea noastră constituie un puternic imbold mobilizator cerința de a ridica revista la nivelul unei tribune științifice a materialismului militant.

Este imperios necesară ridicarea nivelului teoretic și a eficacității practice a lucrărilor publicate pe baza cunoașterii cît mai temeinice a cerințelor obiective ale noii etape, a politicii și activității partidului, prin generalizarea filozofică a ceea ce este nou și înaintat în experiența maselor și prin lichidarea oricărei urme de speculație sterilă sau frazeologie. Eficiența studiilor publicate este determinată în primul rînd de măsura în care surprind și analizează *noul*, tendințele înaintate ale societății noastre, germenii viitorului.

Este limpede, că principala cale de îmbunătățire a conținutului muncii ideologice o constituie tocmai soliditatea și forța de convingere a argumentelor în susținerea și dezvoltarea tezelor marxist-leniniste — iar acest lucru este posibil numai prin studierea și înțelegerea creatoare a realităților noastre sociale — după modelul pe care ni-l dau documentele de partid. Așa cum se subliniază în *Raport*, munca de propagandă și cercetare științifică a cadrelor ideologice „va fi rodnică și utilă dacă vor ține seama de cerințele fiecărei etape, dacă la temelia lucrărilor lor va sta studierea atentă a politicii și activității practice a partidului, a ceea ce este esențial în experiența maselor muncitoare" [1].

Raportul de activitate al Comitetului Central, prezentat Congresului de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, subliniază că în prezent „o sarcină importantă a cadrelor ideologice este continuarea muncii începute în vederea întocmirii manualelor de științe sociale pentru învățămîntul de partid și de stat" [2], în vederea asimilării de către oamenii muncii a ideilor marxism-leninismului și a educării lor în spiritul moralei comuniste, al patriotismului și internaționalismului proletar.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, București, 1960, p. 99.

[2] *Ibidem*, p. 100.

Această muncă didactico-științifică se află însă abia la începuturile ei, și va trebui intensificată potrivit indicațiilor date de partid.

Intransigența față de orice manifestări ale ideologiei burgheze reacționare, respingerea hotărîtă a oricăror tendințe de strecurare a liberalismului și obiectivismului burghez, demascarea necruțătoare a naționalismului și șovinismului — vor constitui și pe viitor tăișul principal al muncii noastre de propagandă. Precizarea conținută în documentele Congresului: *„În prezent, activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educației burgheze din conștiința oamenilor este tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei dintre vechi și nou"* [1], are o deosebită însemnătate nu numai în munca de elaborare a unor studii și articole de critică a concepțiilor ideologice străine, ci și pentru o mai vie legătură a întregii noastre activități cu problematica ideologică contemporană.

Principiul leninist al coexistenței pașnice între state cu orînduiri sociale diferite nu numai că *nu exclude, ci presupune, în mod necesar*, situarea netă, consecventă pe pozițiile ideologice ale clasei muncitoare și lupta fermă împotriva ideologiei profund reacționare și antiumane a imperialismului contemporan.

Partidul pune în fața cercetătorilor din domeniul filozofiei sarcini sporite în ceea ce privește combaterea filozofiei burgheze contemporane și îndeosebi a celor mai nocive curente ale idealismului (neopozitivismul, pragmatismul, existențialismul), precum și a concepțiilor filozofice reacționare care au avut o anumită răspîndire în țara noastră în perioada dintre cele două războaie mondiale. Este de asemenea necesară demascarea și combaterea concepțiilor antimarxiste ale revizioniștilor contemporani în principalele probleme ale zilelor noastre, în lupta pentru apărarea purității și triumful deplin al învățăturii marxist-leniniste, pentru evidențierea superiorității socialismului asupra capitalismului.

Călăuzindu-se consecvent după principiile leniniste despre cele două culturi în societatea împărțită în clase antagoniste, despre legătura care există între cultura socialistă și valorile înaintate ale culturii trecutului, cercetătorii din domeniul filozofiei au, de asemenea, sarcina de a dezvolta succesele obținute în valorificarea științifică, în lumina metodologiei marxist-leniniste, a istoriei gîndirii progresiste din țara noastră. O realizare importantă în această direcție va constitui elaborarea, pe baze științifice, a primului manual de istorie a gîndirii filozofice și social-politice din țara noastră — lucrare ce antrenează un larg colectiv de autori și care va contribui la educarea științifică și patriotică a oamenilor muncii și a tineretului în spiritul tradițiilor înaintate ale culturii noastre naționale.

Progresul gîndirii științifice în țara noastră este determinat, în primul rînd, de însăși dialectica obiectivă a dezvoltării societății socialiste, pe măsura creșterii impetuoase a forțelor de producție, a dezvoltării și perfecționării continue a relațiilor socialiste. „Supremul judecător al justeței oricăror concepții este viața — subliniază tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej. Ea confirmă întrutotul valabilitatea nepieritoare a marilor

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, București, 1960, p. 103.

adevăruri ale învățăturii marxist-leniniste, a ceea ce este esențial în experiența acumulată de țările socialiste pe tărîmul construirii noii orînduirii" [1].

Tocmai aceste mari adevăruri ale învățăturii marxist-leniniste sînt confirmate și de practica construcției socialiste în țara noastră. Cercetările fundamentale în domeniul filozofiei privind elaborarea și dezvoltarea gnoseologiei marxiste, a categoriilor dialecticii marxiste și a categoriilor materialismului istoric vor deveni mai rodnice și cu adevărat creatoare numai în măsura în care vor ține seama de complexitatea și multilateralitatea faptelor și proceselor sociale ale contemporaneității și, în primul rînd, de îmbogățirea continuă a însăși dialecticii obiective a realității sociale în societatea socialistă. Pe primul plan se află desigur acele probleme filozofice a căror tratare implică studierea nemijlocită și generalizarea teoretică a experienței practice dobîndite de poporul nostru muncitor sub conducerea partidului în procesul desăvîrșirii construcției socialiste

★

În documentele Congresului un loc de seamă îl ocupă problema perfecționării relațiilor de producție socialiste și a transformărilor survenite în structura de clasă a țării noastre — ceea ce ridică sarcini importante și pentru generalizarea filozofică.

Industrializarea socialistă este acel proces obiectiv necesar, legic în cursul căruia se realizează nu numai o dezvoltare planică multilaterală a forțelor de producție, dar se asigură totodată perfecționarea relațiilor de producție socialiste în industrie și reprezintă o condiție esențială pentru făurirea și dezvoltarea relațiilor de producție socialiste în agricultură. Partidul nostru se călăuzește consecvent după învățătura leninistă despre industrializarea socialistă, ținînd seama în mod corespunzător de corelația dialectică ce există între progresul industriei socialiste și victoria deplină a relațiilor economice socialiste în întreaga economie națională.

În noua etapă de dezvoltare a țării noastre se deschide un cîmp vast de cercetare a *dialecticii forțelor și relațiilor de producție*. Dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului și influența acesteia asupra perfecționării relațiilor de producție socialiste din industrie și agricultură ridică interesante probleme sociologice. În lucrările noastre va trebui să analizăm, de pildă, felul în care se dezvoltă relațiile și formele de proprietate — elementul component fundamental al relațiilor de producție — ca un rezultat al dezvoltării impetuoase a forțelor de producție. Însăși proprietatea de stat, ca proprietate a întregului popor, nu rămîne ceva inert și neschimbat; ea se dezvoltă datorită concentrării producției, datorită perfecționării organelor de stat și obștești prin mijlocirea cărora poporul muncitor gospodărește proprietatea socialistă, datorită îmbunătățirii formelor de participare a muncitorilor la organizarea și conducerea producției etc.

Și celelalte elemente ale relațiilor de producție — schimbul de activități și relațiile de repartiție — se dezvoltă ca un rezultat al dezvoltării forțelor de producție. În condițiile socialismului, prin lărgirea și aprofundarea schimbului de experiență, ridicarea nivelului cultural-tehnic al munci-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej. *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, București, 1960, p. 105.

torilor şi creşterea intelectualităţii tehnice apare treptat un nou sistem de diviziune socială a muncii, se simplifică schimbul de activităţi între ramuri şi întreprinderi datorită concentrării producţiei şi folosirii raţionale a tuturor mijloacelor de producţie. Se îmbunătăţeşte sistemul tarifar de retribuire a muncii, asigurîndu-se astfel creşterea cointeresării muncitorilor în rezultatele activităţii lor, ridicarea salariului real, creşterea volumului acelei părţi a bogăţiei sociale puse la dispoziţia oamenilor muncii în mod gratuit — proporţia mai justă între diferite categorii de salarizare, creşterea ponderii stimulilor morali în muncă etc.

În agricultură dezvoltarea relaţiilor de producţie socialiste alcătuieşte, de asemenea, un proces multilateral şi complex, dar unic în esenţa sa. „Transformarea întovărăşirilor agricole în gospodării colective, unirea gospodăriilor colective mici în gospodării colective mai mari, întărirea economică, organizatorică şi dezvoltarea lor multilaterală constituie un proces unic neîntrerupt care consolidează şi lărgeşte relaţiile de producţie socialiste la sate" [1].

O dată cu făurirea economiei socialiste unitare, ca un rezultat al dezvoltării forţelor de producţie şi al victoriei depline a relaţiilor de producţie socialiste este lichidată contradicţia neantagonică dintre sectorul socialist şi mica producţie, creîndu-se astfel condiţiile pentru ridicarea alianţei muncitoreşti-ţărăneşti — baza politică de neclintit a orînduirii socialiste — la un nivel mereu mai înalt.

Aşa după cum arată tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej în *Raportul* prezentat la Congres, înzestrarea agriculturii cu mijloace tehnice-materiale moderne, introducerea în practica agricolă a cuceririlor ştiinţei, numărul mare de specialişti cu pregătire superioară, precum şi ridicarea nivelului tehnic şi cultural al ţărănimii „vor apropia condiţiile de muncă din agricultură de cele existente în industrie" [2], şi pe această bază „viaţa ţărănimii se va ridica la un nivel din ce în ce mai înalt apropiind satele noastre de condiţiile de viaţă din oraşe" [3].

Este o direcţie de dezvoltare care deschide interesante şi rodnice perspective cercetării sociologice a relaţiilor socialiste şi a noului mod de trai socialist în viaţa societăţii noastre.

O problemă centrală a epocii contemporane strîns legată de caracterul şi căile de dezvoltare a forţelor şi relaţiilor de producţie este aceea a *progresului tehnic*. În ţările capitaliste se scriu zeci de studii şi cărţi fie pentru a ridica în slăvi progresul tehnic în capitalism (mecanizarea complexă, automatizarea) fie pentru a pune pe seama acestui progres toate relele societăţii capitaliste. Indiferent de poziţiile particulare pe care se situează, sociologia burgheză ascunde implicaţiile sociale, de clasă ale progresului tehnic, faptul că acesta este determinat de caracterul relaţiilor de producţie. În capitalism, progresul tehnic nu numai că este extrem de limitat şi unilateral (după cum se ştie, azi se dezvoltă mai ales tehnica mijloacelor

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, Bucureşti, 1960, p. 49—50.

[2] *Ibidem*, p. 82.

[3] *Ibidem*, p. 84.

de distrugere puse în slujba militarismului războinic) dar el implică contradicții adînci, de nerezolvat pe terenul relațiilor capitaliste de producție.

Numai orînduirea socialistă asigură un progres tehnic multilateral și care se armonizează cu progresul social și moral-spiritual al oamenilor muncii. În capitalism omul este o anexă a mașinii, care, fiind proprietate capitalistă, angrenată în sistemul capitalist de raționalizare și standardizare, îl abrutizează pe om, îi toceşte și deformează gîndirea, voința și simțirea. În socialism, omul, stăpîn al vieții sale sociale, devine pe deplin stăpîn și al condițiilor de trai, al uneltelor, agregatelor și mașinilor.

În socialism tehnica își îndeplinește menirea ei adevărată de a ușura munca și de a o face mai productivă pentru crearea unui belșug de bunuri materiale și culturale, pentru crearea condițiilor unei depline înfloriri a aptitudinilor și talentelor umane.

Omul și tehnica — iată o temă vastă pe care realitatea însăși o impune cercetării economice, sociologice și etice, care trebuie să demonstreze — pe baza realizărilor țării noastre — superioritatea covîrșitoare a socialismului față de capitalism, într-o problemă vitală pentru destinele viitoare ale civilizației umane.

Pentru realizarea sarcinilor măreţe puse de Congres în fața oamenilor de știință este indispensabilă *o colaborare multilaterală și de fond între reprezentanții științelor naturii și tehnice și lucrătorii din domeniul științelor sociale.*

Probleme de vastă anvergură teoretică și cu uriașă însemnătate practică, cum sînt cele ale automatizării cer de pe acum filozofilor și în special logicienilor un efort de cercetare metodologică și interpretare teoretică pentru a fi rezolvate cu succes. Mașinile de calcul construite pe baza analogiei cu creierul uman, întrecîndu-l în productivitate mecanică, mașinile de tradus cer ca programul lor să fie formulat în termeni cît se poate de logici, concişi și adecvați. Aceasta presupune o meditație filozofică concentrată. Problemele mari ale biologiei, sporirea fertilității prin hibridare, lupta împotriva bătrîneții, combaterea mecanismelor de declanșare a cancerului și altele cer pătrunderea gîndirii în intimitatea dialecticii materiei vii.

Problemele ridicate de dezvoltarea fizicii microparticulelor au ajuns la un asemenea grad de acuitate, în care însuși progresul cunoașterii, al studierii acestor microparticule cere imperios elaborarea și dezvoltarea logicii dialectice; nu putem înțelege legitimitatea existenței antiparticulelor, dacă nu înțelegem acest adevăr al dialecticii materialiste că și „negativul este pozitiv", că „negativul are și el o existență, contrară, opusă pozitivului" (Lenin).

Numai studiul și aprofundarea filozofiei marxist-leniniste vor putea contribui — așa cum a arătat acad. Ath. Joja în Cuvîntarea rostită la Congres — la orientarea oamenilor de știință în „labirintul tot mai complex al științelor contemporane, ferindu-i să cadă în mrejele subiectivismului sau în confuzia și deruta relativismului"[1].

★

[1] *Scînteia*, 26 iunie 1960.

O problemă căreia cercetarea filozofică va trebui să-i acorde o mare însemnătate, este aceea a dinamicii structurii de clasă a țării noastre în perioada desăvîrșirii construcției socialiste.

În procesul industrializării socialiste, al progresului tehnic în toate compartimentele economiei naționale, al victoriei depline a relațiilor de producție socialiste au loc schimbări calitative în structura de clasă a societății noastre, în poziția și rolul diferitelor clase, în relațiile reciproce dintre clase. A analiza creșterea continuă a rolului conducător al clasei muncitoare în procesul desăvîrșirii construcției socialiste, factorii de ordin social-economic (dezvoltarea și concentrarea producției, schimbarea calitativă a structurii mijloacelor de producție în favoarea industriei grele și a marii industrii în general etc.) și moral-spiritual (în primul rînd, în sînul clasei muncitoare se formează însușirile morale ale profilului uman superior specific noii orînduiri socialiste) care determină creșterea rolului conducător al clasei muncitoare și mecanismul concret, politico-organizatoric, prin care se realizează acest rol — este o datorie de cinste și onoare pentru sociologii noștri.

Nu mai puțin importantă este sarcina ce rezultă din documentele Congresului pentru filozofii marxiști de a analiza procesul de formare — pe baza transformărilor revoluționare care schimbă din temelii înfățișarea satului — a unei clase noi, țărănimea colectivistă, prietenă și aliată de nădejde a clasei muncitoare — proces în cursul căruia este ridicată pe o treaptă mai înaltă alianța muncitorească-țărănească.

În literatura filozofică din țara noastră lipsesc aproape cu desăvîrșire studii care să analizeze problemele sociologice și etice legate de poziția și rolul intelectualității socialiste. După cum se știe, partidul nostru a acordat întotdeauna o atenție deosebită acestor probleme, care ocupă și în documentele Congresului al III-lea o mare pondere. „Partidul nostru — a arătat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — a desfășurat o largă și bogată activitate în rîndurile oamenilor de cultură, obținînd rezultate valoroase atît în clarificarea ideologică a intelectualității vechi, în apropierea ei de ideile socialismului, cît și în formarea noii intelectualități, ieșită din rîndurile poporului" [1].

Raportul dă o înaltă apreciere contribuției întelectualității la dezvoltarea economiei naționale, a științei și artei, la răspîndirea culturii în popor. Cei mai de seamă reprezentanți ai intelectualității — ca un rezultat al educației lor ideologice partinice — au devenit propagandiști ai ideilor leninismului, participanți activi la lupta împotriva idealismului, împotriva concepțiilor retrograde, reacționare în știință, literatură și artă.

În perioada care urmează, arta și știința vor cunoaște o dezvoltare fără precedent, va crește contribuția lor la progresul tehnic și moral al societății — ceea ce va spori și rolul lor social. Aceasta incumbă însă intelectualității noastre o mai mare răspundere politico-morală față de popor.

*

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, București, 1960, p. 106.

O condiție hotărîtoare a îndeplinirii directivelor Congresului al III-lea al P.M.R. este creșterea continuă a rolului conducător al partidului în toate domeniile de activitate economică și social-politică. În *Raportul Comitetului Central*, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, subliniază, în chip deosebit, acest fapt: *„În lupta pentru desăvîrșirea construcției socialiste crește în măsură și mai mare rolul conducător al partidului în întreaga activitate de stat, economică și social-culturală"* [1].

Creșterea rolului conducător al partidului este un proces calitativ și legic care se desfășoară în toate verigile vieții politice și obștești. Deși problema aceasta a fost larg și în mod competent dezbătută, lucrătorii din domeniul filozofiei sînt încă datori cu o analiză amplă asupra modului în care se realizează în viața noastră de stat și obștească, în economie, cultură și ideologie principiul leninist al conducerii de către partid.

Această analiză trebuie însoțită, totodată, de demascarea pînă la capăt a tezelor dușmănoase, lichidatoriste ale revizioniștilor contemporani cu privire la rolul partidului în ansamblul construcției socialiste. Ștergînd orice delimitare între partid, ca detașament de avangardă al clasei muncitoare, și organizațiile obștești cu o compoziție eterogenă — revizioniștii contemporani reduc rolul partidului la atribuții strict educative, urmărind astfel dezarmarea și dezorganizarea clasei muncitoare, abaterea ei de la țelurile sale fundamentale.

Trebuie dezvăluit, *în primul rînd*, însuși conținutul profund al principiului conducerii de către partid a întregului proces de făurire a orînduirii socialiste, reliefîndu-se elementele sale esențiale.

Partidul este forța conducătoare unică a întregii noastre societăți socialiste deoarece el este exponentul consecvent și ferm al învățăturii marxist-leniniste și, legat indestructibil de popor, de nevoile și aspirațiile sale, e singurul în stare să asigure o aplicare creatoare a învățăturii marxist-leniniste la condițiile specifice ale țării noastre, ținînd seama de cerințele și particularitățile fiecărei etape de dezvoltare. Linia partidului, în fiecare etapă a dezvoltării țării noastre, este rezultatul analizei concrete în lumina învățăturii marxist-leniniste, a legilor obiective, a cerințelor maturizate ale dezvoltării sociale, a nevoilor și aspirațiilor poporului. Ea se caracterizează prin principialitate marxist-leninistă și rigurozitate științifică, și, înainte de toate, prin adîncul ei umanism.

Totodată partidul pune în centrul preocupărilor sale educarea oamenilor muncii, mobilizarea, organizarea și conducerea lor pentru înfăptuirea practică a liniei trasate. Construcția socialistă este un uriaș proces organizat și conștient. Desigur că înlăturarea stihiei și spontaneității din viața economică și socială este determinată de cauze obiective, de însuși caracterul legilor socialismului, dar factorul subiectiv fundamental care asigură procesului o dezvoltare conștientă și organizată, corespunzător esenței sale obiective, tendințelor sale intrinsece este tocmai partidul.

O deosebită însemnătate pentru cercetarea științifică prezintă problema rolului partidului în *formarea și dezvoltarea vastului complex orga-*

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, București, 1960, p. 93.

nizatoric, instituțional, al instrumentelor în măsură să asigure concret, în fiecare compartiment al vieții sociale, realizarea programului elaborat sub conducerea partidului. Acest aspect al principiului conducerii de către partid, are în vedere faptul că partidul își exercită rolul său conducător, nu numai direct ci și prin intermediul unei rețele de organe și organizații de stat și obștești.

Insuficient abordate de cercetători au rămas pînă în prezent unele din cele mai înaintate forme ale legăturii organelor de partid cu masa membrilor de partid și a oamenilor muncii, cum sînt *activul de partid* și *activul fără de partid*, sau diferitele comisii de specialitate pentru analizarea unor probleme concrete, forme și metode care ridică nivelul conducerii de către partid a tuturor domeniilor de activitate, asigură competența și eficacitatea acestei conduceri, promovează cu îndrăzneală tot ceea ce este mai înaintat în viață, făcînd să crească permanent autoritatea și prestigiul partidului în fața maselor și educînd totodată masele însele în spiritul acestor forme și metode — cele mai înaintate — ale activității obștești.

Partidul folosește ca metodă fundamentală în acțiunea de mobilizare, organizare și conducere a maselor — *metoda convingerii*. Dezbaterea hotărîrilor partidului și guvernului de către mase largi de oameni ai muncii reprezintă tocmai o aplicare a acestei metode partinice.

Planurile noastre economice — în forma lor finală — sînt rodul unor ample dezbateri în adunări ale oamenilor muncii. În Raportul C.C. prezentat Congresului de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, se arată că Proiectul de Directive a fost dezbătut în cadrul adunărilor din întreprinderi industriale, de pe șantiere, din transporturi, gospodării agricole de stat, gospodării agricole colective, instituții de știință și cultură la care au luat parte cca. 4 800 000 oameni ai muncii, au luat cuvîntul 285 000 oameni ai muncii și s-au făcut peste 65 000 propuneri menite să ducă la îmbunătățirea procesului de producție, la valorificarea pe o scară mai largă a resurselor interne, introducerea tehnicii noi etc. „Trebuie subliniat — a arătat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — că multe din măsurile propuse de oamenii muncii au fost prevăzute în materialele documentare ale planului de 6 ani și ale schiței programului de perspectivă. Aceasta confirmă caracterul realist al proiectului de Directive, precum și spiritul creator al maselor"[1]. Toate acestea reprezintă o dezvoltare și adîncire a democratismului socialist în procesul construirii și desăvîrșirii orînduirii socialiste.

★

Atît în *Raportul de activitate al C. C.* prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, cît și într-o serie de cuvîntări ale delegaților la Congres se subliniază teza marxist-leninistă că principalul instrument prin intermediul căruia partidul asigură organizarea și conducerea economiei și culturii socialiste este statul democrat-popular — stat de tip nou, socialist, care constituie cea mai democratică formă de guvernare din istoria poporului nostru.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, București, 1960, p. 21.

Partidul s-a preocupat îndeaproape de consolidarea regimului democrat-popular, de întărirea rolului statului în construcția socialismului și de dezvoltarea democratismului socialist — ca democratism al maselor de oameni ai muncii.

În stadiul actual de dezvoltare socialistă a țării noastre, cercetarea trebuie să analizeze *dezvoltarea funcțiilor constructive ale statului*, în strînsă legătură cu adîncirea continuă a democrației socialiste, prin atragerea și organizarea participării maselor la conducerea treburilor de stat și obștești.

Funcțiile statului nostru au evoluat corespunzător profundelor schimbări social-economice.

O mare extindere și adîncire cunoaște funcția economico-organizatorică a cărei analiză trebuie să țină seama de faptul că dezvoltarea în ritmuri înalte a producției materiale, concentrarea și cooperarea întreprinderilor și, ca un corolar, specializarea lor continuă, cer într-o măsură mereu mai mare introducerea criteriilor științifice în stabilirea proporțiilor, îmbinarea armonioasă a tuturor ramurilor economice.

Nu întîmplător asupra rolului economic al statului socialist își îndreaptă atacurile denigratoare revizioniștii contemporani. Teoriile lor — amestec eclectic în care domină idei anarhiste și reformiste de mult dezmințite de mersul istoriei — ridică la rang de principiu călăuzitor în procesul construirii socialismului factorul spontan. Or, este limpede că procesul obiectiv al dezvoltării relațiilor de producție socialiste prin perfecționarea formelor și relațiilor de proprietate și a relațiilor de repartiție, prin lărgirea schimbului de activități, determină o considerabilă îmbogățire a conținutului funcției economico-organizatorice. Tocmai ținînd seama de această legitate obiectivă, partidul a luat măsuri pe linia îmbunătățirii muncii de planificare, de perfecționare a formelor de organizare și a metodelor de activitate a statului socialist.

O mare extindere și perfecționare cunoaște de asemenea funcția cultural-educativă a statului. Cercetătorilor și propagandiștilor pe tărîm filozofic li se deschide un cîmp vast de cercetare. În țara noastră se desfășoară o profundă și uriașă revoluție culturală. Toți oamenii muncii, de la generațiile tinere pînă la cele mai vîrstnice, învață, se instruiesc, își ridică nivelul cultural-ideologic, într-un cuvînt, își transformă conștiința la nivelul marilor prefaceri care au loc în existența lor socială. Întreg acest proces al revoluției culturale se desfășoară la rîndul său nu spontan, ci conștient și organizat; alături și împreună cu diferitele organizații obștești, statul reprezintă principalul instrument care asigură condițiile materiale, organizarea și dezvoltarea revoluției culturale.

Funcția represivă a statului suferă și ea modificări. Desființarea deplină a relațiilor de exploatare și deci a claselor purtătoare ale unor asemenea relații, consolidarea orînduirii noastre social-politice, marile victorii obținute în construcția bazei tehnico-materiale a socialismului, creșterea unității moral-politice a poporului muncitor — „au îngustat tot mai mult terenul de acțiune a elementelor dușmane socialismului, determinînd un proces de treptată restrîngere a funcției represive a statu-

lui" [1]. Caracterul educativ al activității de stat capătă o pondere tot mai mare și în exercitarea funcției sale de reprimare. Crește importanța formelor obștești, nestatale de înrîurire și reeducare a acelora care încalcă legile statului și normele de conviețuire socialistă a oamenilor — consiliile de judecată tovărășească, adunări ale oamenilor muncii, comisii de împăciuire.

După cum arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, „... Capătă o însemnătate tot mai mare judecata opiniei publice, a colectivității, formele obștești de influențare a celor ce încalcă normele vieții sociale, de combatere a manifestărilor nesănătoase ale unor elemente înapoiate ale societății" [2].

Caracteristic pentru acest proces este trecerea treptată a anumitor sarcini și atribuții ale organelor de stat pe seama organizațiilor obștești, ceea ce face să crească rolul lor social și pune în fața cercetătorilor din domeniul științelor sociale sarcina de a studia și generaliza această experiență din ce în ce mai bogată.

Toate acestea nu înseamnă nicidecum slăbirea vigilenței organelor de represiune și a întregului popor față de elementele reacționare înrăite, orbite de ură, care atentează la securitatea orînduirii noastre sociale, față de spioni și diversioniști — cu atît mai mult, cu cît, după cum se știe, imperialiștii americani ridică activitatea de spionaj, de subminare și diversiune la rangul de politică de stat.

Un aspect esențial al problemei statului socialist o constituie dezvoltarea democrației socialiste, care reflectă o legitate obiectivă a dezvoltării sale. Spre deosebire de statul burghez a cărui tendință este de a evolua spre forme tot mai reacționare, pînă la dictatura militaristă, deschis fascistă (iar menținerea unor elemente ale democrației depinde numai de forța și combativitatea mișcării sociale a maselor muncitoare conduse de partidele comuniste) statul socialist se dezvoltă pe linia întăririi și perfecționării continue a democrației socialiste. Iar principala linie de întărire a democratismului socialist în activitatea de stat, în toate verigile sale, este lărgirea continuă a participării maselor la conducerea treburilor de stat și obștești, întărirea corespunzătoare a formelor organizatorice de atragere și participare a celor mai largi mase populare.

Toate instrumentele de ordin instituțional ale democrației sînt cu adevărat eficiente numai atunci cînd „sînt o formă de exprimare și realizare a conținutului economic și politic al democrației. Tocmai în această concordanță a conținutului cu forma rezidă superioritatea de necontestat a democrației socialiste față de orice alt tip de democrație" [3]. Această concordanță între conținut și forma democrației socialiste din țara noastră va trebui să fie și pe viitor urmărită în studii și comunicări științifice.

---

[1] *Cuvîntarea tovarășului Alexandru Drăghici la Congresul al III-lea al P.M.R.*, în *Scînteia*, 23 iunie 1960.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, București, 1960, p. 101.

[3] *Cuvîntarea tovarășului Ion Gheorghe Maurer, la Congresul al III-lea al P.M.R.*, în *Scînteia*, 24 iunie 1960.

Publicînd astfel de lucrări va trebui să ținem seama de faptul că o asemenea concordanță între conținut și formă se manifestă în însuși mecanismul interior al activității de stat. Deputatul socialist nu mai este, ca vechii deputați, un ins rupt, izolat de masele de alegători, ci un om al muncii și un activist obștesc, care lucrează în producție alături de alegătorii săi, care duce același mod de viață, împărtășește aceleași bucurii și-și *rezolvă împreună* cu ei toate problemele de stat și obștești.

Tocmai astfel se realizează principiul responsabilității deputaților față de alegători și care este practic de neconceput într-o democrație burgheză. Dobîndind prin intermediul deputaților o atît de largă audiență populară, problemele de stat devin probleme obștești iar acele organe de stat în cadrul (și prin intermediul) cărora se înfăptuiește pe scară largă aceste principii — sfaturile populare — sînt în același timp cele mai cuprinzătoare organizații obștești.

În *Raportul* Comitetului Central al partidului se acordă o atenție deosebită sarcinilor ce revin sfaturilor populare, ca organe ale puterii de stat care răspund direct de o însemnată parte a activității economice și social-culturale.

În procesul construirii socialismului sfaturile populare și-au lărgit considerabil atribuțiile, și-au lărgit sfera de activitate și cuprindere a problemelor de construcție economică, sanitară și culturală. S-a îmbunătățit activitatea comisiilor permanente și a comitetelor de cetățeni, au fost întărite și asemenea forme organizatorice cum sînt comitetele de stradă, comitetele de bloc, comitetele de părinți, întîlniri ale cetățenilor cu deputații etc. Pretutindeni pulsează o activitate vie, creatoare, se fac propuneri constructive, prin care se urmărește ca viața să devină din ce în ce mai bună și mai frumoasă.

Toată această experiență nu a fost încă supusă unui studiu atent, pentru o generalizare științifică multilaterală pe care ar trebui s-o întreprindă, în colaborare, sociologi și specialiști în domeniul teoriei statului și dreptului.

De la tribuna Congresului al III-lea tovarășul Chivu Stoica spunea: „Dezvoltarea continuă a democrației socialiste, înmulțirea formelor și metodelor prin care masele muncitoare participă la viața de stat și obștească constituie o caracteristică a dezvoltării viitoare a statului nostru. Este necesară perfecționarea în continuare a formelor și metodelor de atragere a maselor muncitoare la conducerea treburilor de stat și economice"[1].

Aceste indicații subliniază nu numai în ce direcție se dezvoltă statul nostru dar și în ce direcție trebuie să se îndrepte cercetarea științifică în problemele orînduirii noastre de stat.

★

Adîncile transformări revoluționare care au loc în dezvoltarea bazei tehnico-materiale a socialismului și a relațiilor economice socialiste determină uriașele transformări care au loc în conștiința oamenilor. După cum se știe, în condițiile revoluției socialiste, ale lichidării stihiei și spontaneității

[1] *Cuvîntarea tovarășului Chivu Stoica la Congresul al III-lea al P.M.R.*, în *Scînteia*, 22 iunie 1960.

în viața social-economică, crește permanent rolul factorului subiectiv, rolul creației istorice conștiente a maselor — ca una din principalele forțe motrice ale progresului istoric.

În această nouă etapă de dezvoltare socialistă a țării noastre, în care întregul proces al muncii constructive se ridică pe o treaptă superioară iar rolul factorului conștient crește corespunzător cu nivelul noilor obiective, este firesc ca problemele culturii și ideologiei socialiste, ale conștiinței oamenilor să capete o pondere considerabilă în politica și activitatea partidului. „Viața arată ce forță reprezintă conștiința tot mai înaltă a oamenilor muncii, identificarea lor cu interesele generale, încrederea lor în viitor, hotărîrea lor de a-și aduce contribuția la victoria deplină a socialismului — subliniază tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej. În nici o țară capitalistă, oricît ar încerca apologeții capitalismului să deghizeze regimul de exploatare în „capitalism popular" sau „stat al bunăstării generale", nu este cu putință o asemenea activitate plină de entuziasm, abnegație, spirit inepuizabil de inițiativă ca aceea pe care o desfășoară zecile și sutele de mii de fruntași din uzinele și minele noastre, șantiere, gospodării colective, gospodării de stat" [1].

Transformarea socialistă a conștiinței oamenilor are loc pe fondul general al unei revoluții culturale ample și cu profunde implicații. Așa după cum pe plan economic țara noastră s-a ridicat de la trista faimă de țară „eminamente agricolă", slab și unilateral dezvoltată din punct de vedere industrial (cu o economie de tip semicolonial) la nivelul unei țări cu o industrie și o agricultură în plină dezvoltare multilaterală, tot astfel pe plan cultural ea a parcurs într-un timp istoric infim drumul de la situația de analfabetism în proporții de masă și lipsa oricăror condiții pentru dezvoltarea unei culturi înaintate, la nivelul unei țări în care a fost lichidat analfabetismul și înapoierea culturală, în care se creează o cultură socialistă înaintată și în plin avînt pentru cele mai largi mase ale poporului. Neștiința de carte împiedica o bună parte a poporului nostru să participe la o viață politică conștientă. Această rușinoasă plagă a trecutului a fost lichidată, iar în zilele noastre partidul îndrumă organizațiile culturale de stat și obștești în sensul intensificării și îmbunătățirii conținutului muncii cultural-educative de masă, pentru ca, treptat, dar într-un ritm mereu mai viu, întregul nostru popor să se ridice la o treaptă superioară de viață intelectuală, culturală și artistică, proprie conștiinței socialiste.

Corespunzător cu trecerea la etapa desăvîrșirii construcției socialiste — care necesită oameni avînd cunoștințe mai cuprinzătoare de cultură generală și temeinice deprinderi practice — se prevede încheierea generalizării învățămîntului de 7 ani și trecerea treptată la învățămîntul general de 8 ani, astfel încît durata școlii medii și de cultură generală să ajungă la 12 ani. „Aceasta va fi un moment important al revoluției culturale ce se desfășoară în patria noastră" [2].

Legarea învățămîntului de practica producției a devenit azi un principiu călăuzitor al învățămîntului de toate gradele. În această pri-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, București, 1960, p. 100—101.

[2] *Ibidem*, p. 109.

vință s-a obținut deja o valoroasă experiență pozitivă a cărei studiere și generalizare teoretică interesează nu numai pedagogia dar și disciplinele filozofice, în primul rînd etica și sociologia. „Trebuie atent studiată experiența pozitivă acumulată în această privință de un număr de școli din București și din alte localități — se subliniază în *Raportul* prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al partidului, — trecîndu-se la elaborarea unui program de măsuri, pentru ca elevii școlilor noastre, unind învățătura cu munca productivă, să capete deprinderi practice, dragoste pentru munca fizică și să se orienteze spre diferite profesiuni potrivit înclinațiilor lor, asigurîndu-se dezvoltarea multilaterală a tineretului școlar" [1].

Îmbinarea învățămîntului teoretic cu formarea deprinderilor de muncă practică este unul din principiile de bază în educația politehnică, socialistă a tinerelor generații. Așa cum spunea de la tribuna Congresului tov. Maria Copil, prof. la o școală pedagogică din Oradea, legarea învățămîntului de practică nu trebuie înțeleasă îngust — formalist — să-i învețe pe copii să facă un foraj, să instaleze o sonerie etc. — ci ținînd seama de implicațiile și efectele sale de ordin social-educativ. Munca efectivă alături de muncitori în întreprinderi și uzine, ajută noile generații de elevi și studenți să-i cunoască mai bine, le dezvoltă atașamentul și dragostea față de clasa muncitoare. „Acest lucru are o deosebită importanță în formarea profilului moral al elevului care vede în clasa muncitoare forța conducătoare în țara noastră pe care o respectă și o prețuiește" [2].

O astfel de orientare a învățămîntului contribuie la educarea unei atitudini noi, socialiste de dragoste și prețuire față de munca socială productivă, izvorul fundamental al tuturor valorilor materiale și spirituale ale societății.

Pe un plan mai larg și de perspectivă dezvoltarea învățămîntului în strînsă legătură cu munca, cu producția, la care se adaugă mișcarea largă de apropiere permanentă a cercetării științifice de practică, de producție, o dată cu ridicarea la un nivel mereu mai înalt a mișcării inovatorilor și raționalizatorilor, conturează încă de pe acum unele elemente ale procesului de îmbinare treptată a muncii intelectuale cu cea fizică și de ștergere a deosebirilor esențiale dintre ele, ca rezultat al progresului tehnic neîntrerupt, al calificării tehnico-științifice mereu mai înalte a muncitorilor, condiții care schimbă însuși caracterul muncii iar munca însăși, în noua ei înfățișare, devine treptat o primă necesitate vitală a omului.

„Industria, agricultura, transporturile și celelalte ramuri de activitate, arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, vor cere sporirea însemnată a numărului de specialiști cu o înaltă calificare, absolvenți ai institutelor de învățămînt superior și ai școlilor tehnice de specialitate, muncitori cu un nivel de pregătire tehnică superioară, ceea ce va crea condițiile pentru dispariția treptată a deosebirilor esențiale dintre munca fizică și munca intelectuală.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, București, 1960, p. 110.

[2] *Scînteia*, 26 iunie 1960.

Cuprinderea în învățămîntul general cu o durată de școlarizare prelungită a tuturor tinerilor de la orașe și sate, lărgirea considerabilă a învățămîntului de toate gradele, creșterea numărului de absolvenți ai institutelor de învățămînt superior, vor juca un rol esențial în formarea omului societății noi, cu o cultură generală multilaterală și un înalt nivel de pregătire profesională"[1].

De o enormă importanță este de asemenea analiza teoretică multilaterală a activității practice a oamenilor și, în primul rînd, a muncii creatoare, productive, ca factor fundamental *în procesul formării profilului moral și spiritual al omului*. Munca colectivă, socialistă este acea sferă a vieții sociale în care se formează trăsăturile omului nou — în care se plămădesc și se oțelesc noi caractere — cinstea și devotamentul față de cauza socialismului, spirit de abnegație, fermitate și consecvență în apărarea liniei partidului, o înaltă conștiință a responsabilității morale, optimism. Tocmai în procesul muncii socialiste apar cele mai variate forme prin care oamenii muncii participă la conducerea producției, determină creșterea cantitativă și calitativă a producției, dau viață liniei partidului privind progresul social-economic al țării.

Numeroși delegați au raportat Congresului despre rolul crescut al *consfătuirilor de producție*, despre uriașa *mișcare a raționalizatorilor și inovatorilor*, despre *întrecerea socialistă* organizată în întreaga țară în cinstea Congresului. Presa relevă zilnic succese importante obținute de oamenii muncii ca un rezultat al calificării lor tehnice-științifice și al creșterii conștiinței politice și morale.

Ar fi greșit să ne închipuim că aici este vorba de un proces unilateral: nu se îmbogățesc doar cunoștințele tehnice-profesionale ale oamenilor; crește și conștiința lor politică, sentimentul de responsabilitate morală față de cauza socialismului.

Inepuizabilă este forța și inițiativa creatoare a omului eliberat de exploatare, a omului despre care Lenin spunea că abia după alungarea capitalistului și moșierului „se va putea manifesta, își va putea îndrepta spinarea, va putea ridica fruntea, se va putea simți om. Pentru întîia oară după secole de muncă pentru alții, de muncă silnică în folosul exploatatorilor se ivește posibilitatea *muncii omului pentru el însuși*, posibilitatea unei munci care să se bizuie pe toate cuceririle tehnicii și ale culturii moderne"[2].

Lenin a subliniat de nenumărate ori că după cucerirea puterii de către proletariat și după exproprierea expropriatorilor sarcina fundamentală, de a cărei realizare depinde victoria noii orînduiri, o constituie *organizarea superioară a muncii* și *o disciplină nouă, socialistă a muncii*. Și aceasta e cu atît mai important într-o țară care — așa cum e cazul țării noastre — a moștenit o structură social-economică înapoiată; noile forme de organizare și de disciplină se elaborează de către masele muncitoare, conduse de partid, așa-zicînd „în mers", în procesul practicii și al luptei pentru li-

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, București, 1960, p. 83—84.

[2] V. I. Lenin, *Despre cultură și artă*, Editura politică, 1957, p. 238.

chidarea influențelor educației și moralei burgheze. În *Raportul* C.C. se subliniază teza lui Lenin că aceasta este o sarcină grea, complexă, de lungă durată. Important este însă faptul că oamenii muncii din țara noastră au dobîndit, în ceea ce privește „organizarea superioară a muncii", formarea disciplinei și autodisciplinei lor socialiste, o bogată experiență care dezvăluie o înaltă conștiință politică și morală — experiență ce va trebui cercetată și generalizată teoretic.

Este limpede că în cadrul unor asemenea forme superioare de organizare a muncii și de disciplină socialistă a muncii, alături de stimulii materiali, de principiul cointeresării materiale a oamenilor față de rezultatele muncii lor, acționează cu o pondere tot mai mare stimulii morali. De altfel, asupra ponderii fără precedent pe care au dobîndit-o stimulii morali în muncă stă mărturie și uriașa mișcare de muncă patriotică, voluntară. Numai pe linie de tineret brigăzile de muncă patriotică cuprind peste un milion de membri: muncitori, țărani, elevi, studenți, și asemenea brigăzi sînt importante nu numai prin aceea că în 1959 ele au realizat economii în valoare de peste 210 000 000 lei, iar în acest an se vor obține realizări și mai mari — dar și pentru că ele constituie un mijloc eficace de educare a tinerei generații (și nu numai a celor tineri) în spiritul patriotismului socialist și al moralei comuniste, al dragostei și prețuirii față de munca fizică.

A analiza toate acestea din punctul de vedere al politicii marxist-leniniste, sociologiei și eticii marxist-leniniste, înseamnă a demonstra pe baza realităților sociale din țara noastră, că munca este o valoare fundamentală în procesul de formare și dezvoltare a unui nou profil uman.

În scopul formării unui asemenea profil uman, a unei conștiințe socialiste înaintate, Congresul al III-lea trasează sarcini de o deosebită însemnătate oamenilor de artă și literatură.

Complexitatea vieții noi, avîntul nestăvilit al forțelor creatoare ale poporului se cer reflectate în opere cu o tematică variată, care să poarte semnele distinctive ale epocii pe care o trăim. Subliniind în mod consecvent această trăsătură fundamentală a artei realist-socialiste, partidul îndrumează pe scriitori și artiști, înainte de toate, în sensul zugrăvirii uriașei munci creatoare prin care poporul construiește noua orînduire și se transformă totodată el însuși.

Așa cum se subliniază în *Raportul de activitate al Comitetului Central* „creatorii noștri au îndatorirea de a făuri opere la nivelul înaltelor exigențe artistice și ideologice ale partidului și poporului"[1]. Neglijarea conținutului operei de artă, pedalarea pe o pretinsă „originalitate" în formă, duce inevitabil la îndepărtarea creației artistice de popor, de patosul său constructiv și împotmolirea în individualism, într-o pseudo-creație destinată unui cerc îngust de „aleși".

Pentru ca scriitorii și artiștii noștri să nu rămînă în urma mersului tumultos al vieții, pentru a putea surprinde noile fenomene care apar, ei au nevoie de o temeinică și continuă pregătire marxist-leninistă. Sesizarea verigii principale în fiecare etapă nouă de dezvoltare, înțelegerea

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, București, 1960, p. 107.

— de pe poziţiile partidului clasei muncitoare — a desfăşurării construcţiei socialiste, cere o cunoaştere profundă a realităţii, o viziune adîncă şi clară asupra fenomenelor sociale. Această condiţie esenţială a activităţii de creaţie artistică nu poate fi realizată fragmentar, prin simple constatări superficiale. Ea implică participarea efectivă şi integrarea organică a artistului în efortul creator al întregului popor.

Cerinţe sporite se ridică şi în faţa cercetătorilor care generalizează fenomenul artistic şi ale căror studii de estetică şi articole de critică literară şi artistică vor trebui să fie orientate mai stăruitor spre analiza şi generalizarea rezultatelor pozitive ale creaţiei artistice din ţara noastră, spre evidenţierea trăsăturilor fundamentale ale realismului socialist. Într-o măsură sporită se cer lucrări care să fundamenteze necesitatea îndrumării şi conducerii de către partid a creaţiei artistice realist-socialiste, să dezvăluie caracterul profund popular al artei şi literaturii noi, să analizeze ansamblul funcţiilor artei în societatea socialistă. Deosebit de importantă este combaterea şi respingerea teoriilor estetice şi a artei burgheze contemporane, demascarea formalismului, stigmatizarea individualismului care îl îndepărtează pe artist de popor.

★

Întreaga politică şi activitate a partidului este pătrunsă de grija faţă de om.

Una din sarcinile de bază ale planului şesenal — evidenţiată atît în *Raport* cît şi în *Rezoluţia* Congresului — constă în creşterea bunăstării materiale şi culturale a oamenilor muncii prin sporirea salariului real, a veniturilor băneşti, îmbunătăţirea continuă a condiţiilor de locuit, dezvoltarea învăţămîntului, culturii şi a măsurilor de ocrotire a sănătăţii şi de prevederi sociale, sporirea continuă a consumului de produse alimentare şi industriale. Aşa cum arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej, în decurs de şase ani „Romînia va fi de două ori mai puternică decît cea de astăzi, iar peste 15 ani — de 26 de ori mai puternică decît cea dinainte de război"[1].

Totul pentru om, pentru satisfacerea cerinţelor sale materiale şi spirituale, pentru înflorirea tuturor talentelor şi aptitudinilor sale creatoare, pentru dezvoltarea sa armonioasă şi multilaterală — iată deviza de aur a politicii umaniste a partidului nostru în toate gîndurile şi acţiunile sale, în toate actele şi înfăptuirile sale. A studia umanismul profund şi înălţător al politicii partidului nostru — este de asemenea o sarcină de cinste pentru activiştii frontului nostru ideologic. La baza acestui umanism se află un optimism robust, o încredere nestrămutată în viitorul comunist al patriei noastre. Fiecărui om cinstit din patria noastră, căruia îi sînt scumpe idealurile nobile de o neasemuită frumuseţe umană ale comunismului, îi tresaltă inima de bucurie cînd citeşte în *Raportul* prezentat Congresului al III-lea de tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej.

---

[1] *Raportul tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej cu privire la situaţia internaţională şi politica externă a Republicii Populare Romîne*, prezentat la Sesiunea extraordinară a Marii Adunări Naţionale a Republicii Populare Romîne în *Scînteia* din 31 august 1960.

„Înfăptuind acest program, patria noastră va deveni în următorii 10—15 ani o țară industrială dezvoltată, cu o agricultură multilaterală și de înaltă productivitate; bogățiile ei, puse în valoare de oamenii muncii, vor permite trecerea treptată de la principiul repartiției după muncă la repartiția după nevoi, asigurînd întregului popor condiții de viață demne de epoca socialismului victorios și a construcției comunismului"[1].

Comunismul — care, după expresia lui Marx, este umanism desăvîrșit — nu mai constituie un ideal îndepărtat, ci un țel înscris într-un program concret de acțiune al partidului. Și ce poate fi mai convingător pentru ceea ce înseamnă socialismul în viața unui popor, decît faptul că în decursul unei singure generații, țara noastră cunoaște o evoluție aproape miraculoasă, de la situația de țară înapoiată, umilită și exploatată de asupritori interni sau externi, la situația de țară aflată în plin avînt al desăvîrșirii socialismului, cu tot ce implică aceasta pentru dezvoltarea materială și moral-spirituală a poporului nostru. Iată dimensiunile în lumina cărora trebuie să examinăm forța de nebiruit a ideilor marxist-leniniste în activitatea partidului nostru, adînca înțelepciune și umanismul politicii sale.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, București, 1960, p. 85.

ROLUL SUPRASTRUCTURII NOI ÎN FORMAREA ŞI DEZVOLTAREA SCHIMBULUI SOCIALIST DE ACTIVITĂŢI BAZAT PE PROPRIETATEA ÎNTREGULUI POPOR

DE

CONSTANTIN VLAD

Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn, eveniment de însemnătate istorică în viaţa partidului şi a întregului popor a făcut bilanţul unei perioade de mari realizări în decursul căreia în ţara noastră a învins socialismul şi care a marcat intrarea Republicii Populare Romîne într-o etapă nouă — etapa desăvîrşirii construcţiei socialismului.

„Economia socialistă — arată tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej în *Raportul C.C. al P.M.R.* prezentat la Congres — cuprinde astăzi întreaga industrie, transporturile, comerţul, sistemul financiar şi de credit, iar în agricultură peste patru cincimi din suprafaţa arabilă şi din numărul familiilor ţărăneşti.

Astfel, în Republica Populară Romînă a fost creată baza economică a socialismului; aceasta constituie o măreaţă victorie a clasei muncitoare, a ţărănimii, a intelectualităţii"[1].

Formarea şi dezvoltarea bazei socialiste cuprinde ca o parte componentă făurirea unui *schimb socialist de activităţi*, caracterizat prin relaţii de colaborare şi ajutor reciproc între oamenii muncii, constructori liberi, activi ai socialismului.

Ca totalitate a relaţiilor de producţie, baza societăţii cuprinde, alături de relaţiile de proprietate şi cele de repartiţie, ceea ce Marx numea schimbul de activităţi. Relaţiile de proprietate — elementul principal al oricărei baze economice — exprimă poziţia diferitelor grupuri sociale faţă de mijloacele de producţie, iar relaţiile de repartiţie acele raporturi economice prin care se realizează repartizarea produselor. Schimbul de activităţi, ca parte componentă a bazei, cuprinde relaţiile care se stabilesc

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 6.

între oameni, între grupurile sociale în procesul propriu zis de producție, în procesul *folosirii* mijloacelor de producție. În legătură cu relațiile de proprietate și într-un anume sens pe baza lor, în procesul folosirii mijloacelor de producție se ridică un *sistem larg de raporturi reciproce între oameni, între grupuri sociale*, ca aspect necesar, obiectiv al producției materiale, al vieții sociale. Oamenii — spunea Marx — „nu produc decît cooperînd într-un fel anumit și făcînd între ei schimb de activități. Pentru a produce ei intră în anumite legături și relații între ei, și numai în cadrul acestor legături și relații sociale are loc acțiunea lor asupra naturii, are loc producția"[1].

Existența schimbului de activități în cadrul relațiilor de producție se explică în ultimă instanță prin faptul că producția materială, pe baza unor anumite forme de proprietate, se desfășoară ca o *totalitate de feluri de muncă*, ca un *ansamblu de ramuri economice* distincte și în același timp unite prin legături strînse și complexe. Diferitele ramuri economice satisfac diversele nevoi sociale, diferitele grupuri de oameni ocupați în cadrul acestor ramuri schimbă reciproc rezultatele activității lor pentru consumul productiv și individual. Schimbul de activități se înfățișează în consecință ca o rețea largă de raporturi între ramurile economice și în cadrul acestor ramuri, între întreprinderi și în cadrul întreprinderilor, între profesii diferite etc. Schimbul de activități cuprinde *schimbul de produse*, destinate producției (materii prime, mașini etc.), *cooperarea* în realizarea paralelă sau consecutivă a unor produse, *prestarea de servicii materiale* necesare procesului de producție, *schimbul de experiență* în producție (invenții, inovații) etc.

Desigur nu mijloacele de producție care trec de la o întreprindere la alta, nu produsul rezultat din cooperarea mai multor întreprinderi (sau în cadrul întreprinderii, din cooperarea diferitelor secții, ateliere etc.), nu serviciile materiale prestate constituie schimbul de activități ca *parte componentă a bazei*; toate acestea reprezintă elemente ale mijloacelor de producție, bunuri de consum etc. Schimbul de activități e constituit din *relații sociale*, din relațiile economice ce se stabilesc între oameni care cooperează în procesul folosirii mijloacelor de producție sub aspecte ca cele enumerate mai sus. De aceea, înfățișîndu-se ca raporturi între ramuri, întreprinderi etc., schimbul de activități este constituit în *realitate din relațiile dintre diferitele grupuri sociale în procesul folosirii mijloacelor de producție*, relații care în societățile împărțite în clase sînt în principal *relații între clase*. Așa sînt relațiile stabilite în producție în orînduirile antagoniste pe baza unui anumit tip de proprietate între posesorii mijloacelor de producție, unii față de alții, între producătorii direcți, de asemenea unii față de alții etc.

Fiind un element al relațiilor de producție, schimbul de activități e determinat de nivelul și caracterul forțelor de producție. „În funcție de caracterul mijloacelor de producție — spune Marx — aceste relații sociale în care intră producătorii între ei, condițiile în care fac între ei schimb de activități și participă la ansamblul producției vor fi, firește, diferite"[2].

---

[1] K. Marx-F. Engels, *Opere alese în două volume*, E.S.P.L.P., 1955, vol. I, p. 72—73.
[2] *Ibidem*, p. 73.

Această determinare a schimbului de activităţi de către starea forţelor de producţie e un fenomen complex şi trebuie înţeles ca atare. Am în vedere rolul deosebit pe care îl îndeplinesc relaţiile de proprietate în determinarea de către forţele de producţie a celorlalte laturi ale relaţiilor economice, inclusiv deci schimbul de activităţi. Relaţiile de proprietate, fiind ele însele determinate de starea forţelor de producţie, reprezintă totodată elementul principal al formei sociale a producţiei şi îşi exercită influenţa atît asupra schimbului de activităţi, cît şi asupra relaţiilor de repartiţie. Faptul că această influenţă are loc în cadrul determinării generale a întregului ansamblu de relaţii de producţie de către starea forţelor de producţie, nu împiedică însă ca influenţa formelor de proprietate asupra celorlalte relaţii economice care alcătuiesc baza să fie, în condiţii şi sub aspecte determinate, hotărîtoare. Reflectînd nivelul şi caracterul forţelor de producţie, relaţiile de proprietate îşi pun pecetea asupra schimbului de activităţi şi relaţiilor de repartiţie care se stabilesc *în dependenţă de nivelul forţelor de producţie* şi pe *baza proprietăţii date*. Exprimînd ideea rolului formei capitaliste de proprietate în determinarea schimbului de activităţi propriu capitalismului, Marx spune: „Faptul că condiţiile de muncă produse şi produsele muncii se opun în genere în calitate de capital producătorilor direcţi implică de la început un anumit caracter social al condiţiilor materiale de muncă faţă de muncitori, şi în consecinţă o anumită *relaţie între ei şi posesorii condiţiilor de muncă, precum şi între ei, unii faţă de alţii, chiar în producţie*"[1] (subl. ns. — *C.V.*).

În cadrul unui anumit mod de producţie, starea forţelor de producţie, modificările ce survin în nivelul şi caracterul lor determină modificări corespunzătoare în schimbul de activităţi îndeosebi în ce priveşte *întinderea, proporţiile*, dezvoltarea în lărgime şi adîncime a acestui schimb. Cît de larg, cît de întins e schimbul de activităţi depinde de structura producţiei, de gradul atins de diviziunea socială a muncii. „... intensitatea schimbului, precum şi expansiunea şi felul acestuia — spunea Marx — sînt determinate de dezvoltarea şi structura producţiei"[2]. Dezvoltarea forţelor de producţie duce în mod necesar la separarea unor noi ramuri economice, la apariţia a noi profesii ceea ce înseamnă extinderea schimbului de activităţi. Schimbările în nivelul tehnicii şi tehnologiei modifică în mod necesar cooperarea în cadrul întreprinderilor, între aceste întreprinderi etc.[3].

Deci, relaţiile care constituie schimbul de activităţi oglindesc direct schimbările ce se petrec în producţie, se lărgesc şi se adîncesc în funcţie de dezvoltarea forţelor de producţie, de creşterea gradului de concentrare a producţiei.

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, p. a II-a, E.S.P.L.P., Buc., 1955, p. 824.

[2] K. Marx, *Contribuţii la critica economiei politice*, E.S.P.L.P., 1954, p. 224.

[3] „Munca se organizează, se împarte în mod diferit, conform uneltelor de care dispune. Moara de mînă presupune o altă diviziune a muncii decît moara cu aburi". „Pe măsură ce sporeşte concentrarea uneltelor, se dezvoltă şi diviziunea muncii... Iată de ce orice mare invenţie în domeniul mecanicii e urmată de o diviziune şi mai mare a muncii..." (K. Marx-F. Engels, *Opere*, vol. 4, p. 147, 151).

Această oglindire directă de către schimbul de activități — și în cadrul lui mai ales de către cooperarea în producție — a transformărilor survenite în starea producției nu face nicidecum din schimbul de activități, inclusiv din cooperare, un aspect al forțelor de producție. Desigur, organizarea forțelor de producție determină și în același timp presupune și organizarea cooperării.

Subiectul relațiilor de producție — oamenii — constituie în același timp un element al forțelor de producție (mă refer la oamenii muncii). De aceea schimbările survenite în nivelul mijloacelor de producție, modifică și anumite laturi ale modului concret în care oamenii cooperează folosind aceste mijloace. Dar cooperarea se realizează ca relație socială, între oameni și nu ca relație între oameni și uneltele cu care produc. *Oamenii* cooperează în procesul de producție; prin aceasta ei stabilesc relații reciproce determinate de nivelul forțelor de producție, care se schimbă o dată cu aceste forțe, cu perfecționarea lor continuă în procesul producției sociale.

Uneori din cauza legăturii directe între starea producției și aceea a schimbului de activități, cooperarea în producție e socotită drept o latură *distinctă* „tehnico-organizatorică" a schimbului de activități[1].

O asemenea rezolvare a problemei nu ni se pare justă. Schimbul de activități e un element *unitar* al relațiilor de producție. El cuprinde aspecte diferite, însă varietatea relațiilor care-i dau conținut nu înlătură acest caracter unitar.

Pentru înțelegerea justă a acestei probleme de o importanță hotărîtoare este analiza rolului deosebit al relațiilor de proprietate în determinarea schimbului de activități.

Analiza acestui rol ne arată că schimbul de activități apare nu numai ca rezultat al existenței unor *feluri diferite de munci* (deci, între oameni care se ocupă cu diferite feluri de munci) ci și ca urmare a *situației diferite* pe care oamenii o au în raport cu mijloacele de producție și deci, ca urmare a *locului lor* în procesul producției materiale, adică în dependență de formele de proprietate asupra mijloacelor de producție. Relațiile de proprietate în cadrul și în legătură cu care se desfășoară schimbul de activități determină în mod nemijlocit esența acestuia, *tipul de relații economice* care se întruchipează, se realizează în schimbul de activități. Fiind în ultimă instanță determinat de forțele de producție, schimbul de activități ca ansamblu de relații economice în procesul *folosirii* mijloacelor de producție constituie totodată o anumită formă de proprietate. În funcție de relațiile de proprietate, caracterul, esența relațiilor care constituie schimbul de activități sînt altele în fiecare orînduire socială.

Experiența istoriei arată că în majoritatea orînduirilor sociale de pînă acum — avem în vedere orînduirile: sclavagistă, feudală, burgheză — oamenii intrau în relații reciproce în procesul de producție (făceau schimb de activități) de pe poziții diferite în raport cu mjiloacele de producție, avînd situații diferite în producție. De aceea, schimbul de activi-

[1] *Despre categoriile „forțe de producție" și „relații de producție"* de B. A. Ciaghin și A. G. Harcev, în *Вопросы философии*, nr. 2/1958.

tăţi în aceste societăţi a fost în principal *un ansamblu de relaţii economice între clase*. În relaţiile dintre ramurile economice, dintre întreprinderi şi în cadrul întreprinderii, dintre munca fizică şi cea intelectuală etc., în toate aceste relaţii s-au materializat raporturile între grupurile sociale — în cazul dat, raporturile dintre clase.

Să luăm, de pildă, societatea capitalistă. Aici, elementul principal, fundamental al schimbului de activităţi e dat de raporturile dintre burghezie şi proletariat în procesul de producţie. După cum se ştie, acestea sînt raporturi de exploatare şi subjugare a proletariatului de către clasa capitalistă, *ca urmare a deţinerii proprietăţii asupra mijloacelor de producţie de către burghezie.*

Acest element fundamental determină caracterul întregului schimb de activităţi desfăşurat în cadrul modului de producţie capitalist şi influenţează direct raporturile dintre capitalism şi alte forme economice existente în societate, în anumite limite, chiar şi caracterul schimbului de activităţi în cadrul acestor forme diferite. Între posesorii mijloacelor de producţie — capitaliştii — legăturile economice, realizate în chip necesar înseamnă pe de o parte concurenţă, pe de alta împărţirea plusvalorii stoarsă de la muncitori. Între muncitori ca producători direcţi, lipsiţi de mijloace de producţie cooperarea e realizată sub domnia şi în interesul capitalului; acesta tinde să-i dezbine pe muncitori, prin concurenţă; dar condiţiile generale ale producţiei, situaţia identică, exploatarea, asuprirea lor de către capital îi unesc cu o forţă irezistibilă şi-i ridică la lupta comună. În cadrul relaţiilor burgheze de producţie, conducătorii procesului productiv sînt capitaliştii înşişi sau împuterniciţii lor. De aceea, între personalul de conducere şi masa de muncitori se realizează acelaşi schimb capitalist de activităţi. Raportul dintre munca fizică şi cea intelectuală este şi el în aceste condiţii un raport antagonic; prestarea de servicii materiale poartă un caracter capitalist, schimbul de experienţă la fel etc.

În legăturile capitalului cu mica producţie de mărfuri se materializează exploatarea capitalistă a acesteia din urmă, se pregătesc condiţiile ruinării şi se realizează ruinarea micii producţii de către capitalism.

Într-un cuvînt, relaţia fundamentală — raportul dintre posesorii mijloacelor de producţie (capitaliştii) şi producătorii nemijlociţi (muncitorii) îşi pune *amprenta sa asupra întregului schimb de activităţi.*

În aceste condiţii, relaţiile concretizate în cooperarea directă între ramuri, întreprinderi, în cadrul întreprinderilor pot forma o latură separată a schimbului de activităţi?

Este adevărat că relaţiile concretizate în cooperarea directă între ramuri, întreprinderi, în cadrul acestora din urmă sînt nemijlocit legate de schimbările survenite în starea forţelor de producţie, mai sensibile la aceste schimbări. Schimbările survenite în nivelul forţelor de producţie, adîncirea continuă a specializării producţiei, determină schimbări în cooperarea între întreprinderi, între ramuri; aceasta devine în mod necesar mai strînsă, creşte ca urmare dependenţa reciprocă a întreprinderilor, ramurilor etc.

Dar aceste schimbări nu afectează *fondul* relațiilor, *caracterul* cooperării. Ele modifică raporturile dintre întreprinderi, dintre ramuri; esența acestor raporturi rămîne însă absolut aceeași, prin ele se realizează cooperarea *capitalistă* între întreprinderi, ramuri, prin ele se realizează egalizarea ratei profitului, adică *exploatarea clasei muncitoare* în întregul ei de către *clasa burgheză*, de asemenea în întregul ei.

Schimbările amintite modifică raporturile dintre muncitori în procesul nemijlocit de producție; cooperarea se organizează în chipuri diferite, așa cum o cer mijloacele noi, procedeele noi etc.; cooperarea între muncitori și tehnicieni și ingineri ia și ea forme noi: mecanizarea complexă, automatizarea — în măsura în care se realizează în condițiile capitalismului — pretinde nu numai un grad de pregătire mai înalt din partea muncitorului ci și prezența mai mare a inginerului și tehnicianului în producție etc. Dar esența cooperării rămîne aceeași; muncitorii cooperează uniți de capital, înrobiți de mașină, *exploatați de capitalist*. Cooperarea se modifică, dar ea rămîne o cooperare în care muncitorii *produc plusvaloarea pentru capitalist*.

Lucrurile stau astfel pentru că mijloacele de producție se află în *proprietatea burgheziei*. Atîta vreme cît nu e înfăptuită revoluția socialistă, cît proprietatea asupra mijloacelor de producție rămîne în mîinile clasei capitaliste, în schimbul de activități nu survin transformări esențiale. Dezvoltarea forțelor de producție modifică anumite aspecte ale acestui schimb, dar aspectele date țin de forma, de proporțiile, de extinderea schimbului, nu afectează esența sa: în schimbul capitalist de activități se concretizează exploatarea proletariatului de către capital.

Viața spulberă și demască „tezele" reformismului și revizionismului contemporan despre pretinsa schimbare a relațiilor dintre capital și muncă prin „participarea" muncitorilor la conducerea întreprinderilor capitaliste, prin dezvoltarea „democrației economice" etc. Cît timp proprietatea asupra mijloacelor de producție se află în mîinile burgheziei — a capitaliștilor, a grupurilor de capitaliști sau a statului burghez — capitalismul rămîne capitalism, schimbul de activități propriu capitalismului se menține, oamenii muncii sînt mai departe exploatați de capital.

Numai lichidarea proprietății capitaliste asupra mijloacelor de producție — care devine posibilă abia pe baza dictaturii proletariatului — duce la lichidarea schimbului capitalist de activități, a exploatării și asupririi celor ce muncesc de către capital.

Reiese așadar, că schimbările survenite în starea forțelor de producție în limitele unei orînduiri date, pe baza unei anumite proprietăți asupra mijloacelor de producție, afectează *forma* cooperării, *proporțiile*, *modul* ei de organizare; dar ele nu afectează conținutul de clasă al cooperării. Numai o dată cu înlocuirea formei de proprietate pe care se întemeiază existența schimbului de activități dat, acesta poate fi transformat, înlocuit cu altul.

Prin urmare, schimbul de activități are un caracter unitar cu toată diversitatea, cu toată complexitatea aspectelor pe care le îmbracă. El reprezintă *o rețea largă de relații economice între oameni, între grupurile sociale* — atîta vreme cît există antagonisme sociale, *între clase* — *în*

procesul de producţie, relaţii care avîndu-şi determinarea în ultimă instanţă în starea şi caracterul forţelor de producţie, se ridică nemijlocit pe temelia relaţiilor de proprietate.

★

În ţara noastră în procesul revoluţiei s-a format şi se dezvoltă neîncetat schimbul de activităţi propriu orînduirii socialiste. Victoria socialismului în patria noastră, crearea bazei economice a socialismului au însemnat totodată şi făurirea unui schimb socialist de activităţi, parte integrantă a bazei socialiste.

Schimbul de activităţi ca ansamblu de relaţii socialiste între diferitele ramuri ale economiei naţionale depăşeşte cadrul sectorului socialist de stat. El se extinde asupra raporturilor economice dintre industria socialistă de stat şi agricultura în plină transformare socialistă (pe un plan mai larg, între oraşul socialist şi satul aflat în procesul transformărilor socialiste); de asemenea, acest schimb cuprinde raporturile dintre industria de stat şi cea cooperatistă precum şi sfera schimbului produselor de consum din comerţul socialist.

Studiul de faţă se limitează la schimbul de activităţi între ramurile şi în cadrul ramurilor economice din sectorul socialist de stat şi la rolul suprastructurii în făurirea şi dezvoltarea acestui schimb.

Premisa directă pe plan economic a formării unui astfel de schimb de activităţi este *instaurarea proprietăţii socialiste asupra mijloacelor de producţie.*

Schimbarea fundamentală pe care înfăptuirea naţionalizării principalelor mijloace de producţie a produs-o în sistemul relaţiilor de proprietate (precum şi măsurile ulterioare de eliminare a elementelor capitaliste şi de lărgire pe această cale a proprietăţii socialiste a întregului popor) a însemnat *lichidarea schimbului capitalist* de activităţi care dominase pînă atunci în industria, finanţele, transporturile ţării noastre. În mod concret, naţionalizarea şi măsurile care i-au urmat, au însemnat lichidarea relaţiilor dintre capitalişti şi muncitori în producţie, *lichidarea exploatării clasei muncitoare şi a celorlalţi oameni ai muncii de către capital.* Prin însăşi deposedarea ei de mijloacele de producţie, clasa capitalistă a fost înlăturată din situaţia de clasă conducătoare în sistemul producţiei sociale, desfiinţată ca clasă. Lichidarea proprietăţii capitaliste asupra mijloacelor de producţie a însemnat totodată lichidarea raporturilor contradictorii, spontane şi anarhice între diferitele ramuri ale industriei, a concurenţei capitaliste între aceste ramuri, a caracterului capitalist al schimbului de experienţă în producţie şi al prestării de servicii.

În acelaşi timp, prin instituirea relaţiilor socialiste de proprietate s-au creat premisele materiale necesare pentru *apariţia şi dezvoltarea unui schimb socialist de activităţi în ramurile respective ale economiei naţionale.* Stăpînirea în comun a mijloacelor de producţie, proprietatea întregului popor, munca eliberată de orice exploatare — iată temelia obiectivă trainică a schimbului socialist de activităţi, a relaţiilor de colaborare şi ajutor reciproc ce caracterizează acest schimb, relaţii ce s-au statornicit şi se dezvoltă neîncetat între oamenii muncii. Instaurarea proprietăţii

socialiste a întregului popor a schimbat radical *poziția* clasei muncitoare față de mijloacele de producție, *locul* și *rolul* ei în producția socială. Deținînd puterea de stat, devenind prin naționalizare și deținătoarea puterii economice, clasa muncitoare s-a transformat în clasa *conducătoare și organizatoare a producției în sectorul socialist de stat.* Sub conducerea înțeleaptă a partidului său marxist-leninist, folosind statul democrat-popular, organizațiile sindicale și celelalte organizații obștești, clasa noastră muncitoare conduce construcția economică, realizează conștient cerințele dezvoltării planice proporționale a noilor relații economice și a economiei socialiste în ansamblu, acționează conștient pentru dezvoltarea continuă a relațiilor de colaborare și ajutor reciproc între oamenii muncii stăpîni pe viața nouă ce și-o construiesc. Îndeplinindu-și cu cinste misiunea istorică, clasa muncitoare condusă de partid, călăuzește țărănimea muncitoare, toți ceilalți oameni ai muncii pe drumul luminos al victoriei depline a socialismului.

Deținerea de către clasa muncitoare împreună cu întregul popor a mijloacelor de producție din sectorul socialist de stat, rolul său conducător și organizator în producția socială, reprezintă elementul fundamental de la care trebuie pornit în analiza schimbului socialist de activități. Relațiile economice care constituie acest schimb sînt relații între oamenii muncii, care *conduc și organizează în forme variate producția, economia socialistă, care colaborează folosind în comun mijloacele de producție obștești în vederea satisfacerii nevoilor lor materiale și ale construirii socialismului.* Această împrejurare ne dă totodată cheia înțelegerii rolului deosebit al suprastructurii în formarea schimbului de activități bazat pe proprietatea întregului popor. Clasa muncitoare condusă de partid realizează și dezvoltă schimbul socialist de activități, folosind întreaga suprastructură nouă, în cadrul căreia un rol deosebit revine statului și dreptului socialist.

Experiența țării noastre și a celorlalte țări socialiste demonstrează că următoarele două trăsături fundamentale caracterizează îndeosebi schimbul socialist de activități : a) se realizează *conștient*, pe baza acțiunii legilor obiective proprii socialismului și în primul rînd a legii dezvoltării planice proporționale a economiei și b) e constituit din *relații de colaborare și ajutor reciproc* între oamenii muncii liberi de orice exploatare și asuprire socială.

SUPRASTRUCTURA NOUĂ ȘI REALIZAREA CONȘTIENTĂ A SCHIMBULUI SOCIALIST DE ACTIVITĂȚI

Prin înfăptuirea naționalizării principalelor mijloace de producție au fost înlăturate condițiile obiective care determinau acțiunea legii concurenței și anarhiei producției, rolul ei în reglementarea producției sociale. Prin lichidarea proprietății capitaliste această lege a încetat să acționeze.

Pe baza proprietății socialiste, cu o pondere mereu crescîndă în ansamblul economiei naționale, au apărut legități obiective noi, proprii economiei socialiste (între care un loc deosebit ocupă legea dezvoltării

planice, proporţionale); de asemenea s-a schimbat radical caracterul acţiunii acelor legităţi care continuau să acţioneze şi în noile condiţii (de ex. legea valorii). *Regulatorul* producţiei în sectorul socialist a devenit legea dezvoltării planice proporţionale a economiei. Pe baza acţiunii ei şi a celorlalte legi proprii economiei socialiste, s-au format condiţiile obiective care fac posibilă şi totodată necesară realizarea conştientă, armonioasă a dezvoltării economice — latură fundamentală a saltului din imperiul necesităţii în imperiul libertăţii, înfăptuit prin trecerea la socialism.

Dezvoltarea planică, armonioasă a economiei socialiste, *înseamnă totodată o dezvoltare similară şi a schimbului de activităţi.* Reglementarea dezvoltării economiei socialiste în conformitate cu cerinţele legii dezvoltării planice proporţionale reprezintă în acelaşi timp reglementarea relaţiilor economice care dau conţinut schimbului socialist de activităţi. Locul spontaneităţii şi anarhiei legăturilor economice proprii capitalismului, cu antagonismele, instabilitatea şi crahurile periodice, cu disproporţiile ce caracterizează această orînduire este astfel luat de o dezvoltare armonioasă a ramurilor economice, a legăturilor economice în ansamblul producţiei socialiste.

După cum se ştie însă, cerinţele legii dezvoltării planice proporţionale şi a celorlalte legi proprii economiei socialiste oferă numai *posibilitatea* dezvoltării conştiente. Pentru ca această dezvoltare să devină *un fapt* este nevoie de activitatea suprastructurii socialiste conduse de partid. Intervenţia factorului subiectiv, ca oglindire a cerinţelor legilor sociale este ea însăşi o necesitate obiectivă, imperioasă. Devenind conştientă, datorită conducerii ei de către partid, de cerinţele obiective ale dezvoltării, clasa muncitoare foloseşte suprastructura, şi în cadrul acesteia, statul socialist, pentru asigurarea unei dezvoltări proporţionale, armonioase a economiei socialiste şi prin aceasta şi a schimbului socialist de activităţi. Stabilirea unor proporţii juste şi realizarea lor practică, conducerea conştientă, proporţională a economiei socialiste e un aspect esenţial al funcţiei economico-organizatorice a statului proletar — principalul instrument în lupta pentru socialism şi comunism — şi constituie în acelaşi timp una din principalele manifestări ale superiorităţii socialismului asupra capitalismului.

Pentru ca suprastructura socialistă şi în mod nemijlocit statul socialist să poată îndeplini sarcinile mari puse în faţa sa de clasa muncitoare în această privinţă, este necesar ca formele prin care realizează conducerea producţiei sociale să corespundă cerinţelor legităţilor obiective, să oglindească just aceste cerinţe. Aşa cum arată experienţa istorică a Uniunii Sovietice, experienţa ţării noastre şi a celorlalte ţări socialiste, pentru ca metodele de conducere de către clasa muncitoare să corespundă cerinţelor obiective ale economiei este necesar ca ele să se bazeze pe principiul leninist al *centralismului democratic.* Acest principiu îmbină conducerea centrală cu largi atribuţii acordate organelor locale, cu atragerea maselor largi la conducerea treburilor economice, culturale, de stat. Asigurînd o dirijare unitară, organizată pe scară naţională a producţiei, conducerea de către stat a economiei socialiste e *profund democratică,*

înfăptuindu-se *prin participarea celor mai largi mase de oameni ai muncii la conducerea producției, a întregii economii.*

Împotriva organizării conducerii economiei socialiste pe baza centralismului democratic și a rolului economic al statului au pornit atacuri furibunde social-reformismul și revizionismul contemporan între care un loc deosebit ocupă revizioniștii iugoslavi. Aceștia nu recunosc necesitatea centralismului democratic, propovăduiesc și aplică linia descentralizării economiei. În numele înfăptuirii acesteia, ei neagă rolul statului clasei muncitoare în organizarea și conducerea economiei socialiste, pretind că dacă nu se realizează descentralizarea economiei și se menține rolul economic al statului, economia socialistă ar fi lipsită de „stimulente interne" de dezvoltare, statul clasei muncitoare s-ar transforma într-o frînă etc.

Conducerea economiei socialiste pe baza principiului centralismului democratic și rolul economic al statului proletar au o *profundă condiționare obiectivă* și, departe de a genera „stagnare", reprezintă singura cale care poate asigura înaintarea nestingherită spre socialism și comunism. O asemenea conducere răspunde cerințelor *marii producții* moderne, cu un profund caracter social, cerințelor economiei socialiste bazate pe *relațiile de colaborare și ajutor reciproc* între oamenii muncii eliberați de exploatare, cerințelor *legilor obiective* care guvernează dezvoltarea economiei socialiste. Gradul înalt de concentrare a producției, legăturile multiple și deosebit de strînse dintre ramurile economice, dintre întreprinderi, fac din economia socialistă un singur tot, impun asigurarea unei coordonări strînse, riguroase, care să permită folosirea cu maximum de eficacitate a rezervelor inepuizabile ale economiei socialiste.

„Experiența Uniunii Sovietice, a celorlalte țări socialiste precum și a propriei noastre țări — spunea tovarășul Chivu Stoica în cuvîntarea rostită la al III-lea Congres al partidului — confirmă învățătura leninistă potrivit căreia cu cît producția materială se dezvoltă pe calea socialismului, cu atît devine mai concentrată, determină specializarea continuă și cooperarea între întreprinderi, impune stabilirea conștientă a proporțiilor, îmbinarea armonioasă a tuturor ramurilor economice. Aceasta face necesară dezvoltarea funcției economico-organizatorice a statului democrat-popular în perioada construirii socialismului și a desăvîrșirii construcției socialiste"[1].

Caracterul *social al producției* (care presupune un larg și permanent schimb de activități), necesită *conducerea socială*, conducere care în mod necesar, pînă la victoria comunismului pe scară mondială, e înfăptuită de clasa muncitoare în principal prin stat. Legitățile obiective în condițiile acestei producții sociale sînt legități care se impun pe scară socială, pe scara întregii economii socialiste. Cerințele lor nu se pot dezvălui (nu pot fi înțelese) decît pe această scară socială în condițiile cînd există și se exercită o conducere centrală care se îmbină armonios cu larga inițiativă a maselor. Dacă fiecare grup de oameni ai muncii dintr-o ramură a industriei sau dintr-o întreprindere ar fi scos de sub această conducere

[1] *Scînteia* nr. 4867 din 22 iunie 1960.

centrală, dacă organizarea şi conducerea producţiei în general, a legăturilor economice ar fi lăsată exclusiv în seama fiecăruia, atunci legităţile obiective n-ar putea fi observate şi înţelese, activitatea generală n-ar putea fi îndrumată, bazată pe cerinţele acestor legităţi şi în consecinţă, dezvoltarea armonioasă, proporţională a industriei deci şi a schimbului de activităţi în acest domeniu ar fi lovită în însăşi temelia ei. Legăturile economice între diferitele grupuri de oameni ai muncii ar exista, dar întrucît legităţile obiective n-ar fi înţelese, ele s-ar stabili ca rezultat general, spontan, anarhic cu toate urmările ce decurg de aici pentru dezvoltarea industriei şi a economiei în genere. Cîmpul de acţiune al legii dezvoltării planice, proporţionale s-ar restrînge, s-ar lărgi acţiunea legii valorii în domeniul reglementării producţiei, ar creşte rolul regulator al pieţii ; drept urmare dezvoltarea conştientă ar ceda tot mai mult locul spontanului, stihinicului. A merge pe o asemenea cale înseamnă a merge pe linia lichidării metodelor socialiste de conducere a economiei şi de revenire la metode şi forme proprii capitalismului. Cooperarea între diferitele grupuri de oameni ai muncii ar exista, dar ea ar fi influenţată de forţe spontane, necontrolate şi în consecinţă ar fi viciată de concurenţă, cu toate urmările ce decurg de aici pentru caracterul relaţiilor sociale dintre oamenii muncii, pentru unitatea clasei muncitoare. Aceasta înseamnă totodată a croi drum liber dezvoltării relaţiilor de producţie capitaliste — mai ales în condiţiile existenţei în economie a unui vast sector al micii producţii de mărfuri precum şi o denaturare a înseşi relaţiilor de producţie socialiste.

Dimpotrivă, statul socialist ca reprezentant al clasei muncitoare, activează în întreaga operă constructivă ca purtător al intereselor generale, comune tuturor celor ce muncesc. Prezenţa lui în toate verigile conducerii producţiei şi vieţii sociale în genere, asigură îmbinarea intereselor generale cu cele personale ale oamenilor muncii, apărarea intereselor generale împotriva eventualelor tendinţe înapoiate, îngust locale.

Negarea rolului economic al statului socialist înseamnă a ridica spontaneitatea la rangul de principiu suprem în construirea socialismului.

„Aşa cum arată şi realitatea iugoslavă, — spunea tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej în Raportul C. C. al P.M.R. prezentat la Congresul al III-lea al partidului — aceste concepţii duc la slăbirea rolului planificator al statului, la dezvoltarea unor fenomene anarhice în viaţa economică, la ignorarea şi încălcarea intereselor generale ale societăţii şi la alte manifestări negative. . ."[1].

Rezultatele teoriei spontaneităţii şi ale negării rolului statului în făurirea relaţiilor socialiste se vădesc deosebit de limpede în agricultura iugoslavă, unde procesul de cooperativizare a stagnat, are loc întărirea continuă a puterii economice a chiaburilor în condiţiile ruinării ţăranilor săraci şi mijlocaşi.

Respingînd şi demascînd împreună cu celelalte partide comuniste şi muncitoreşti atacurile revizionismului contemporan împotriva centra-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 105.

lismului democratic, a rolului economic al statului socialist în genere, partidul nostru s-a îngrijit și se îngrijește de aplicarea consecventă a acestui principiu fundamental în întreaga construcție socialistă, de întărirea continuă a capacității statului democrat-popular de a îndeplini marile sarcini puse de făurirea și conducerea economiei socialiste și a socialismului în ansamblu.

Sub conducerea partidului, statul democrat-popular, întreaga suprastructură socialistă folosește conștient cerințele obiective pentru asigurarea dezvoltării continue, armonioase a economiei noastre naționale pe drumul socialismului. Înfăptuirea operei de industrializare socialistă a țării, dezvoltarea cu prioritate a industriei grele cu pivotul ei industria constructoare de mașini — a stat și stă la baza dezvoltării tuturor celorlalte ramuri ale industriei socialiste, a dezvoltării economiei socialiste în întregul ei, a dus la lichidarea disproporțiilor lăsate moștenire de regimul burghezo-moșieresc, asigură înaintarea neabătută a țării noastre pe drumul desăvîrșirii construcției socialismului, al creșterii bunăstării poporului. Referindu-se la perioada care a trecut de la Congresul al II-lea al partidului, proiectul de Directive aprobat de Congresul al III-lea al P.M.R. arată că ceea ce caracterizează această perioadă, împreună cu creșterea continuă a forțelor de producție, cu lărgirea și consolidarea relațiilor de producție socialiste este „. . . dezvoltarea proporțională a economiei naționale pe o linie mereu ascendentă. . .” și pe această bază ridicarea nivelului de trai material și cultural al poporului muncitor[1].

Pe măsură ce cîmpul de acțiune al legii dezvoltării planice, proporționale și al celorlalte legi proprii economiei socialiste s-a lărgit, în condițiile cînd formele și metodele de planificare din partea statului socialist s-au perfecționat neîntrerupt, producția materială, sfera hotărîtoare a activității omenești a fost smulsă de sub influența forțelor spontane, stihinice. Aceasta a însemnat crearea și dezvoltarea unui schimb socialist de activități, care s-a extins și se extinde neîncetat pe măsura lărgirii și dezvoltării relațiilor socialiste de producție.

Stabilirea și realizarea practică a proporțiilor în economia socialistă înseamnă implicit stabilirea relațiilor, legăturilor economice între ramuri, întreprinderi, ceea ce constituie tocmai schimbul de activități.

Legăturile tot mai strînse, mai bogate și mai multilaterale în cadrul sectorului de stat al economiei — oglindind cerințele obiective ale dezvoltării — sînt stabilite și înfăptuite pe baza planului de stat, realizîndu-se, drept urmare, în mod conștient.

Partidul nostru se îngrijește neobosit de perfecționarea continuă a formelor și metodelor de conducere a economiei de către statul socialist. În condițiile asigurării conducerii centrale, unitare a economiei de către stat, partidul a inițiat și tradus în viață un șir de măsuri menite să ducă la creșterea continuă a participării maselor largi la conducerea producției, a economiei. În lumina indicațiilor Congresului al II-lea al parti-

[1] *Directivele Congresului al III-lea al P.M.R. pentru planul de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1960—1965 și pentru programul economic de perspectivă* — Proiect, Editura politică, 1960, p. 7.

dului, pe baza hotărîrilor plenarei C.C. al P.M.R. din decembrie 1956, au fost lărgite atribuţiile sfaturilor populare în conducerea economiei pe plan local, atribuţiile cadrelor de conducere din aparatul economic central şi local al statului democrat-popular în rezolvarea problemelor economice.

De mare importanţă pentru perfecţionarea activităţii statului în planificarea şi conducerea economiei a fost faptul că Comitetul Central, al Partidului a analizat sistematic planurile de dezvoltare economică, modul în care acestea erau îndeplinite, stabilind măsuri pentru perfecţionarea proporţiilor — pe parcurs, pentru înlăturarea lipsurilor, fiind asigurată dezvoltarea armonioasă a economiei naţionale. Sub îndrumarea partidului a crescut competenţa organelor de stat centrale şi locale în conducerea economiei, s-a îmbogăţit experienţa, a crescut operativitatea şi simţul de răspundere al lucrătorilor aparatului de stat în rezolvarea problemelor economice.

Analizînd experienţa pozitivă dobîndită de comisiile economice regionale, constituite pentru întocmirea lucrărilor privind planul de perspectivă, plenara C.C. al P.M.R. din decembrie 1959 a ajuns la concluzia că în stadiul actual al dezvoltării economiei noastre socialiste este potrivită crearea unor organisme economice regionale, ca organe ajutătoare ale comitetelor regionale de partid şi ale sfaturilor populare regionale în coordonarea activităţii economice pe plan local. Crearea acestor organisme economice regionale va duce la creşterea rolului şi răspunderii sfaturilor populare în conducerea producţiei în cuprinsul regiunilor, la creşterea continuă a participării maselor populare în conducerea economiei socialiste.

Sarcinile mari stabilite de Congresul al III-lea al partidului în vederea desăvîrşirii construcţiei socialiste sporesc rolul statului nostru democrat-popular, necesită perfecţionarea necontenită a conducerii de către stat a economiei. „Este necesar — sublinia tovarăşul Chivu Stoica în cuvîntarea sa la Congres — să ne ocupăm în continuare de ridicarea nivelului activităţii tuturor organelor de stat centrale şi locale".

Sub îndrumarea partidului au fost de asemenea luate măsuri de intensificare a activităţii sindicatelor (plenara C.C.S. din 13 august 1958 şi 25—26 ianuarie 1960), de creştere a rolului lor în mobilizarea maselor de muncitori în rezolvarea problemelor de producţie.

Sarcinile mult sporite ale organelor locale de partid şi de stat în planificarea şi realizarea planurilor de dezvoltare a economiei, creşterea activităţii organizaţiilor sindicale, lărgirea sferei de preocupări şi ridicarea rolului consfătuirilor de producţie, dezvoltarea continuă a întrecerilor socialiste, creşterea mişcării inovatorilor şi raţionalizatorilor producţiei etc. *exprimă participarea tot mai activă a masei de oameni ai muncii la rezolvarea problemelor economice.* Subliniind caracterul profund democratic al formelor de conducere a economiei noastre şi dînd o înaltă apreciere participării active a oamenilor muncii la conducerea economiei, tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej spunea în expunerea la plenara C.C. al P.M.R. din noiembrie 1958 : „Iniţiativele manifestate în fiecare ramură, în fiecare întreprindere, zecile de mii de propuneri izvorîte din experienţa oamenilor muncii au arătat ce este în stare să realizeze înţelepciunea colectivă

a muncitorilor, inginerilor, tehnicienilor şi au exprimat în chip hotărît participarea activă a acestora la conducerea producţiei, la gospodărirea întreprinderilor, au dovedit creşterea conştiinţei socialiste a maselor"[1].

Caracterul profund democratic al formelor de conducere a economiei noastre socialiste, a fost încă o dată şi în mod strălucit evidenţiat de felul în care s-a pregătit proiectul de Directive pentru planul de dezvoltare a economiei naţionale pe anii 1960—1965 şi pentru programul economic de perspectivă. La lucrările de pregătire desfăşurate sub îndrumarea directă a conducerii de partid şi de stat au participat împreună cu organele de stat centrale, organele de partid şi de stat regionale, raionale, orăşeneşti, peste 20.000 de specialişti, ingineri, oameni de ştiinţă, fruntaşi în producţie din industrie şi agricultură.

Proiectul de Directive a fost dezbătut de masa largă a oamenilor muncii. La adunările ţinute în acest scop au participat peste 4.850.000 oameni ai muncii, dintre care au luat cuvîntul mai mult de 285.000, fiind făcute peste 65.000 de propuneri.

„Dezbaterea proiectului de Directive, — arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej la Congres — caracterizată printr-un înalt simţ de răspundere, a demonstrat adeziunea unanimă a întregului popor la programul de dezvoltare a economiei naţionale, elanul şi hotărîrea neclintită a oamenilor muncii de la oraşe şi sate de a realiza sarcinile măreţe trasate de partid"[2].

Acordînd atenţia cuvenită întăririi statului democrat-popular, suprastructurii socialiste, partidul desfăşoară o muncă permanentă pentru întărirea rolului său conducător în cadrul suprastructurii socialiste. Întărirea rolului conducător al partidului e determinantă pentru îndeplinirea cu succes de către stat, de către suprastructură, a marilor sarcini puse de dezvoltarea continuă a economiei socialiste, a schimbului socialist de activităţi, pentru participarea unor mase din ce în ce mai largi la conducerea economiei socialiste.

Sarcinile măreţe puse de partid în faţa poporului nostru prin planul de dezvoltare a economiei naţionale pe anii 1960—1965 şi prin programul economic de perspectivă necesită întărirea continuă a rolului conducător al partidului în activitatea economică, perfecţionarea neîncetată a metodelor conducerii de către partid a construcţiei economice, ridicarea la un nivel tot mai înalt a activităţii de partid în domeniul conducerii economiei.

Alături de celelalte partide comuniste şi muncitoreşti partidul nostru a criticat concepţiile lichidatoriste ale revizioniştilor cu privire la partid, care urmăresc dezarmarea şi dezorganizarea clasei muncitoare.

„Pe măsura înaintării pe calea socialismului, — arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej — rolul conducător al partidului în viaţa socială creşte tot mai mult, deoarece sarcinile construcţiei socialiste cer unitatea

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 575—576.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, p. 21.

de voinţă şi acţiune a întregului popor, profunda cunoaştere a legilor de dezvoltare a societăţii, o clară perspectivă istorică"[1].

Congresul al III-lea al partidului a cerut organelor şi organizaţiilor de partid să pună în centrul întregii munci de partid lupta pentru îndeplinirea obiectivelor planului de 6 ani, să elaboreze măsurile organizatorice cele mai potrivite, să orienteze munca de partid şi de masă în direcţiile principale ale activităţii economice. Subliniind că forţa de neînvins a partidului stă în trăinicia legăturilor sale cu masele cele mai largi ale poporului, Congresul a trasat sarcini organelor şi organizaţiilor de partid să asigure conducerea şi îndrumarea permanentă a sfaturilor populare, sindicatelor, organizaţiilor Uniunii Tineretului Muncitor şi celorlalte organizaţii de masă în vederea orientării tuturor eforturilor celor ce muncesc spre îndeplinirea măreţelor obiective stabilite de partid.

Întărirea continuă a rolului conducător al partidului în activitatea întregii suprastructuri socialiste, în toate domeniile vieţii sociale constituie chezăşia sigură a înaintării neabătute a ţării noastre pe drumul desăvîrşirii construcţiei socialiste, pe drumul comunismului.

SUPRASTRUCTURA NOUĂ ŞI DEZVOLTAREA SCHIMBULUI SOCIALIST DE ACTIVITĂŢI BAZAT PE RELAŢII DE COLABORARE ŞI AJUTOR RECIPROC ÎNTRE OAMENII MUNCII

Esenţa schimbului socialist de activităţi este *cooperarea tovărăşească a oamenilor muncii în procesul producţiei sociale*, pentru dezvoltarea continuă a economiei socialiste şi creşterea bunăstării celor ce muncesc. Această trăsătură fundamentală a schimbului socialist de activităţi se manifestă sub aspecte variate : sub forma relaţiilor de producţie dintre întreprinderile socialiste (inclusiv dintre diferitele ramuri economice), sub forma relaţiilor stabilite în procesul de producţie în cadrul întreprinderilor socialiste etc.

Sub toate aspectele sale schimbul socialist de activităţi are la bază *proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producţie*. Toţi oamenii muncii ocupaţi în sectorul socialist de stat au aceeaşi poziţie faţă de mijloacele de producţie proprietatea întregului popor. Spre deosebire de capitalism unde industria, întreprinderile, economia în ansamblu reprezintă o arenă de luptă între muncă şi capital (ca urmare a existenţei proprietăţii capitaliste şi a exploatării capitaliste a oamenilor muncii), în orînduirea noastră socialistă în sectorul de stat şi în întreaga economie socialistă sînt prezenţi numai oameni ai muncii. Spre deosebire de proprietatea privată care dezbină oamenii, îi ridică unii împotriva altora, determină antagonismele şi luptele de clasă, proprietatea socialistă uneşte pe toţi cei ce muncesc, face ca ei să aibă interese şi ţeluri comune, dă naştere, în condiţiile schimbărilor generale pe care socialismul le aduce în toate sferele vieţii sociale, unor oameni noi, cu o morală nouă, morala colectivismului şi într-aju-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 104.

torării tovărăşeşti. Pe baza proprietăţii obşteşti, legăturile stabilite de oamenii muncii în producţie sînt prin însuşi *caracterul lor obiectiv* relaţii de colaborare şi ajutor reciproc.

Socialismul presupune dezvoltarea unor legături strînse şi multilaterale între diferitele ramuri al economiei naţionale şi deci, implicit, între unităţile economice care intră în componenţa acestor ramuri. În procesul construcţiei socialiste la noi în ţară, o dată cu dezvoltarea neîncetată a industriei pe baza industrializării socialiste, asemenea legături au devenit tot mai strînse şi mai complexe. În conformitate cu cerinţele progresului tehnic, ale folosirii tot mai raţionale, cu o eficacitate economică mereu sporită a mijloacelor de producţie — s-a dezvoltat şi se dezvoltă neîncetat specializarea şi cooperarea în producţie. Specializarea producţiei, dezvoltarea cooperării între întreprinderi permite introducerea mecanizării şi automatizării, folosirea unor utilaje şi procese tehnologice perfecţionate, acumularea de experienţă şi creşterea calificării cadrelor — asigurîndu-se astfel creşterea productivităţii muncii şi reducerea preţului de cost, îmbunătăţirea calităţii produselor. Marile avantaje ale specializării şi cooperării sînt ilustrate deosebit de viu de producţia autocamioanelor, tractoarelor, combinelor şi a altor produse ale industriei noastre socialiste.

Pornind de la importanţa deosebită a specializării producţiei, încă documentele Congresului al II-lea al partidului trasau sarcina dezvoltării producţiei în serii, prin specializarea şi cooperarea întreprinderilor, îndeosebi în industria constructoare de maşini şi industria electrotehnică, pîrghiile principale de utilare a economiei naţionale cu maşini, utilaje, agregate şi aparate perfecţionate[1]. Plenarele C.C. al P.M.R. din noiembrie 1958 şi iulie 1959, evidenţiind rezultatele obţinute în aceste domenii, au subliniat din nou necesitatea dezvoltării pe mai departe a specializării şi cooperării în producţie, ca una din rezervele însemnate pentru dezvoltarea economiei noastre socialiste, de ridicare pe trepte calitativ superioare a nivelului înzestrării tehnice a industriei şi celorlalte ramuri economice. Plenara din decembrie 1959 a combătut tendinţele de autonomism departamental ale unor ministere, în ce priveşte construcţia de maşini şi utilaje, realizarea reparaţiilor — tendinţe care îngustează posibilităţile de cooperare şi specializare a producţiei[2].

Directivele Congresului al III-lea al partidului pentru planul de dezvoltare a economiei naţionale pe anii 1960—1965 şi pentru programul economic de perspectivă pun sarcini de mare însemnătate în direcţia adîncirii continue a specializării producţiei şi cooperării socialiste în legătură cu dezvoltarea industriei constructoare de maşini, cu progresul tehnic în toate ramurile economiei naţionale, cu creşterea neîncetată a productivităţii muncii, reducerea preţului de cost şi ridicarea calităţii produselor.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări, 1955—1959*, p. 70.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Expunere la plenara C.C. al P.M.R. din 3—5 decembrie 1959*, Editura politică, p. 23.

Subliniind că una din condiţiile cele mai importante pentru ridicarea nivelului tehnic al producţiei o constituie dezvoltarea profilării şi specializării întreprinderilor, Hotărîrea C.C. al P.M.R. şi a Consiliului de Miniştri al R.P.R. cu privire la ridicarea nivelului tehnic al producţiei a arătat necesitatea ridicării pe o treaptă superioară a cooperării în producţie. Hotărîrea a trasat sarcina elaborării unui regulament privind cooperarea, care va reglementa relaţiile dintre uzina coordonatoare şi cele cu care cooperează. Hotărîrea prevede că uzina coordonatoare va organiza un consiliu coordonator care va urmări calitatea produselor fabricate, livrarea lor la termen etc.

Dezvoltarea specializării şi cooperării producţiei înseamnă implicit relaţii tot mai strînse şi mai multilaterale între oamenii muncii ocupaţi în întreprinderile socialiste. Cu alte cuvinte, dezvoltarea cooperării între întreprinderi înseamnă *extinderea, dezvoltarea schimbului socialist de activităţi.*

Această dezvoltare a cooperării, a schimbului de activităţi determinată de dezvoltarea forţelor de producţie, oglindind nemijlocit cerinţele relaţiilor socialiste de producţie, se realizează în condiţiile unei activităţi susţinute şi complexe din partea suprastructurii noi. Suprastructura socialistă, condusă de partidul marxist-leninist al clasei muncitoare asigură realizarea şi dezvoltarea cooperării în conformitate cu cerinţele înaintării continue a economiei pe drumul socialismului, cu cerinţele relaţiilor de colaborare şi ajutor reciproc între oamenii muncii ocupaţi în întreprinderile care cooperează.

Aşa cum arată experienţa ţării noastre şi a celorlalte ţări socialiste, suprastructura nouă foloseşte în această privinţă un ansamblu de măsuri şi metode menite să ducă la întărirea şi dezvoltarea legăturilor economice între întreprinderi. Activitatea organelor de partid, de stat, sindicale îndreptată spre stabilirea şi rezolvarea sarcinilor privind cooperarea, controlul de partid şi de stat, controlul oamenilor muncii din întreprinderi asupra îndeplinirii prevederilor planurilor de cooperare etc. reprezintă asemenea aspecte ale rolului activ al suprastructurii.

În această activitate, suprastructura foloseşte ca unul din mijloacele importante *contractul economic* — care se încheie între unităţile socialiste ori de cîte ori acestea intră în legături economice.

Folosind experienţa U.R.S.S., partidul şi statul nostru au introdus această formă de legătură între întreprinderi îndată după naţionalizarea mijloacelor de producţie din industrie. Prin Decretul nr. 265 din iunie 1949 s-a stabilit că livrarea de produse, executarea de lucrări, prestarea de servicii între întreprinderi şi organizaţii „se face numai pe bază de contracte sau comenzi scrise, încheiate în mod obligatoriu de părţi, care sînt responsabile de îndeplinirea lor, conform legii"[1]. În conformitate cu aceste prevederi legale, forma legăturilor economice între întreprinderi a devenit contractul economic.

Acest contract nu e însă o simplă formă de legătură între întreprinderi. Prin conţinutul său obiectiv el reprezintă *o întruchipare a rela-*

[1] Bul. of. nr. 40/25 iunie 1949.

ţiilor de colaborare şi ajutor reciproc între oamenii muncii care constituie colectivele întreprinderilor. În acelaşi timp contractul reprezintă o reflectare ideologico-juridică a acestor relaţii de colaborare, şi anume o reflectare care *contribuie activ la realizarea relaţiilor obiective în conformitate cu natura, caracterul lor.* Un asemenea rol activ este îndeplinit de către contract prin stabilirea obligaţiilor şi drepturilor reciproce ale contractanţilor, adică prin prevederea condiţiilor concrete a căror îndeplinire (devenită obligatorie prin contract) duce la realizarea practică a cooperării în conformitate cu interesele dezvoltării economiei socialiste, cu caracterul raporturilor de colaborare între oamenii muncii şi împiedică eventualele încălcări ale acestor raporturi.

Contractul ca oglindire a relaţiilor obiective, menit să servească reglementării acestor relaţii obiective, e întărit de stat. Prezenţa contractului în sfera reglementării relaţiilor între diferitele ramuri ale industriei dă posibilitatea statului să intervină ori de cîte ori este nevoie în raporturile sociale respective, acţionînd ca factor regulator în conformitate cu legislaţia ţării. În această privinţă, un rol important îi revine Arbitrajului de Stat, instituţie creată în mod special pentru rezolvarea litigiilor care apar între întreprinderile socialiste[1].

Pornind de la marea însemnătate a respectării angajamentelor reciproce în dezvoltarea cooperării socialiste, partidul nostru a cerut organelor sale, de stat şi sindicale să militeze neobosit pentru întărirea disciplinei contractuale, pentru îndeplinirea sub toate aspectele a sarcinilor stabilite în contracte. În raportul prezentat la plenara C.C. al P.M.R. din iulie 1959, tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej sublinia că : „Datorită în special unor lipsuri organizatorice care mai persistă, progresele realizate pe linia cooperării nu corespund încă posibilităţilor şi stadiului de dezvoltare a industriei noastre socialiste. Sînt numeroase cazuri cînd întreprinderile care cooperează între ele nu respectă graficele de cooperare şi termenele contractuale, ceea ce provoacă de multe ori greutăţi serioase întreprinderilor care au sarcina de a definitiva fabricaţia produsului respectiv"[2]. Avînd în vedere necesitatea dezvoltării continue a specializării şi cooperării producţiei, plenara a stabilit ca în cadrul fiecărui grup de întreprinderi care cooperează să se creeze organe coordonatoare care să se ocupe îndeaproape de problemele ridicate de desfăşurarea în condiţii optime a cooperării socialiste.

Practica a arătat că, în cadrul unui grup de întreprinderi care cooperează, rolul unui asemenea organ să-l îndeplinească uzina care execută produsul finit sau utilajul de bază al instalaţiei complexe care formează obiectul cooperării, aceasta devenind astfel uzină coordonatoare.

Directivele Congresului al III-lea al P.M.R. precizează că colaborarea între întreprinderi trebuie realizată pe principiul uzinei coordonatoare care să răspundă de livrarea în termen, de nivelul tehnic şi de calitatea maşinilor sau instalaţiilor fabricate.

---

[1] Decret nr. 259 publicat în Bul. of. nr. 38 din 15 iunie 1949.
[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări, 1955—1959*, p. 672.

Presa de partid a luat în repetate rînduri poziţie critică faţă de lipsurile unor întreprinderi în îndeplinirea sarcinilor ce le reveneau în cadrul cooperării, arătînd că nerespectarea angajamentelor contractuale e unul din factorii care contribuie la menţinerea muncii „în asalt", influenţează negativ asupra productivităţii muncii, preţului de cost, calităţii produselor etc. Lupta împotriva unor interese înguste, de întreprindere sau departamentale, împotriva nerespectării termenelor de livrare a produselor contractate, a neîndeplinirii prevederilor contractuale în ce priveşte calitatea produselor, sortimentul etc. reprezintă un aspect important al rolului suprastructurii în formarea unui schimb de activităţi cu caracter socialist. În spatele acestor prevederi ale contractelor stau interesele dezvoltării continue a economiei socialiste, munca oamenilor care alcătuiesc colectivele întreprinderilor respective. Nerespectarea prevederilor contractului aduce prejudicii statului, înseamnă neglijarea intereselor celeilalte părţi contractante, înseamnă în ultimă instanţă a nu acţiona în spiritul raporturilor de colaborare care se află întruchipate în contract.

Acţionînd în direcţia adîncirii continue a cooperării socialiste, a dezvoltării relaţiilor de colaborare şi ajutor reciproc între oamenii muncii ocupaţi în diferitele unităţi economice, suprastructura nouă condusă de partid contribuie activ la promovarea şi lărgirea neîncetată a acestui aspect al schimbului socialist de activităţi.

Un asemenea schimb s-a încetăţenit şi se dezvoltă neîncetat şi în interiorul întreprinderilor noastre socialiste. Prin înfăptuirea naţionalizării, capitaliştii şi slugile acestora au fost alungaţi din întreprinderi. Conducerea unităţilor socialiste a trecut în mîinile muncitorilor. Clasa muncitoare, stăpînă pe mijloacele de producţie trecute în proprietatea întregului popor şi-a asumat conducerea şi organizarea producţiei sociale fără capitalişti, împotriva capitaliştilor şi incomparabil mai bine decît capitaliştii. Sub conducerea partidului a început să se desfăşoare încă de atunci o vastă muncă de creştere a cadrelor de conducere a economiei, provenite din rîndurile muncitorilor. „Preocupîndu-ne de pregătirea economico-tehnică a directorilor de întreprinderi, – spunea tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej, la a 30-a aniversare a partidului — de formarea în şcoli speciale a noi şi noi cadre conducătoare în economie, de ridicarea a noi ingineri, tehnicieni, agronomi din sînul clasei muncitoare şi al ţărănimii muncitoare, de ridicarea nivelului tehnic-ştiinţific al muncitorilor din producţie... *partidul nostru a determinat cursul unei adevărate mişcări de creştere a cadrelor necesare economiei ţării*[1].

Pe baza poziţiei comune faţă de mijloacele de producţie naţionalizate s-a schimbat radical situaţia oamenilor muncii în producţie; caracterul muncii s-a transformat radical, iar contractul de muncă a căpătat un conţinut nou, devenind forma de încadrare într-un colectiv de oameni ai muncii liberi de orice exploatare; întrecerile în producţie — care apăruseră încă în anii primei etape a revoluţiei noastre — au căpătat un conţinut socialist; între oamenii muncii încadraţi în întreprinderile statului

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ediţia a IV-a, p. 406.

s-au pus bazele şi au început să se dezvolte relaţii noi de colaborare şi ajutor reciproc tovărăşesc.

Aceste noi relaţii economice, obiective şi-au găsit o oglindire corespunzătoare pe plan suprastructural, care a avut în acelaşi timp menirea să ajute noilor relaţii să capete formă şi să se dezvolte. Astfel Rezoluţia şedinţei plenare a C.C. al P.M.R. din 22—24 decembrie 1948 asupra problemei sindicale, exprimînd necesitatea unor schimbări suprastructurale care să corespundă noilor realităţi economice şi să asigure dezvoltarea nestingherită a noilor relaţii „consideră că sistemul de salarizare, contractele colective, asigurările sociale, legislaţia muncii *trebuie reorganizate pe baze noi* (subl. ns.—*C.V.*), corespunzătoare nevoilor construirii socialismului şi ridicării treptate a nivelului de trai al maselor muncitoare"[1]. Din iniţiativa şi sub conducerea partidului, a fost elaborat un nou contract colectiv „. . . care să reflecte raporturile noi de producţie din întreprinderile de stat"[2], a fost elaborată legislaţia socialistă a muncii (Codul muncii — 1950), introduse regulamentele de ordine interioară în întreprinderi, organizate consiliile de judecată tovărăşească şi comisiile pentru soluţionarea litigiilor de muncă etc.

Bizuindu-se pe fundamentul obiectiv al noilor relaţii şi folosind asemenea pîrghii importante ca cele enumerate, suprastructura noastră socialistă în frunte cu partidul marxist-leninist al clasei muncitoare, au desfăşurat şi continuă să desfăşoare o activitate neobosită pentru dezvoltarea relaţiilor de colaborare şi ajutor reciproc, a schimbului socialist de activităţi. Asemenea relaţii s-au statornicit şi se dezvoltă neîncetat între toţi oamenii muncii din întreprinderi, între cei ocupaţi în conducerea producţiei şi cei aflaţi nemijlocit în procesul propriu-zis al producţiei, precum şi între aceştia din urmă, chiar în procesul material de producţie.

Realitatea din ţările socialiste, inclusiv din ţara noastră oferă tabloul profundelor transformări înnoitoare pe care le aduce socialismul pe planul relaţiilor economice, ca şi în toate celelalte domenii ale vieţii sociale. În întreprinderile noastre socialiste în condiţiile activităţii întregii suprastructuri conduse de partid se dezvoltă neîncetat relaţiile noi, de colaborare şi ajutor reciproc între toţi oamenii muncii, inclusiv între conducerea întreprinderilor şi masa de salariaţi. Conducătorii întreprinderilor nu se deosebesc cu nimic de ceilalţi oameni ai muncii în ce *priveşte poziţia faţă de mijloacele de producţie*; ei înşişi sînt oameni ai muncii, muncitori, tehnicieni, ingineri (mulţi dintre tehnicieni şi ingineri fiind ridicaţi dintre muncitori) care, ca împuterniciţi ai statului, îndeplinesc o *funcţie socială*: aceea de a răspunde nemijlocit de organizarea şi conducerea procesului de producţie în unitatea socialistă dată. Această funcţie socială e îndeplinită de conducătorul de întreprindere în condiţiile participării în forme variate a masei de oameni ai muncii care formează colectivul întreprinderii la rezolvarea problemelor puse de procesul de producţie, la conducerea producţiei.

---

[1] *Rezoluţii şi hotărîri ale C.C. al P.M.R., 1948—1950*, p. 56.
[2] *Ibidem*, p. 57.

Prezenţa conducătorului, împuternicit al statului, e determinată de caracterul producţiei socialiste caracterizată printr-un înalt grad de concentrare, care face necesară conducerea, coordonarea unitară a producţiei. „Să doreşti desfiinţarea autorităţii în marea industrie — replica Engels „antiautoritariştilor" — înseamnă să doreşti desfiinţarea industriei însăşi — desfiinţarea filaturii mecanice cu aburi pentru a te întoarce la roata de tors"[1].

În perioada imediat următoare victoriei Revoluţiei din Octombrie, cînd în faţa Puterii Sovietice s-a pus problema conducerii directe a întreprinderilor naţionalizate, Lenin a fundamentat teoretic şi practic necesitatea conducerii unice a întreprinderilor, combătînd cu toată tăria pe aceia care în numele „democraţiei muncitoreşti" s-au ridicat împotriva principiilor socialiste de conducere a construcţiei economice. „... Orice mare industrie mecanizată — spunea Lenin — adică tocmai izvorul şi fundamentul material al socialismului, necesită o absolută şi strictă *unitate de voinţă*, care să îndrumeze munca în comun a sute, mii şi zeci de mii de oameni"[2]. Prezenţa conducătorului sovietic în fruntea întreprinderii socialiste, spunea Lenin, nu numai că nu contravine democraţiei socialiste, dar este una din expresiile acestuia; conducătorul sovietic e reprezentantul statului, al clasei muncitoare şi răspunde în faţa acestora pentru felul în care-şi îndeplineşte munca. El realizează sarcinile conducerii în condiţiile participării întregului colectiv al întreprinderii date la conducerea producţiei.

În ţara noastră, în procesul construirii socialismului între conducători şi colectivele întreprinderilor, între personalul tehnic-inginerese şi muncitori — care au toţi aceeaşi poziţie faţă de mijloacele de producţie — s-au încetăţenit şi se dezvoltă în permanenţă relaţii noi, de colaborare şi ajutor tovărăşesc. Alături de experienţa celorlalte ţări socialiste, experienţa noastră arată că, în ce priveşte rolul suprastructurii socialiste în formarea acestor relaţii, următoarele aspecte au o importanţă deosebită : reglementarea juridică a raporturilor dintre muncitori şi conducerea administrativă şi tehnică şi crearea unor forme organizatorice care să asigure respectarea acestei reglementări; asigurarea participării maselor de muncitori la conducerea producţiei.

În întreaga activitate de reglementare a raporturilor dintre muncitori şi conducerea întreprinderii, partidul şi statul nostru au pornit de la faptul că „raporturile între salariaţi şi administraţiile întreprinderilor de stat sînt raporturi de colaborare"[3]. În înfăptuirea acestei reglementări suprastructura socialistă foloseşte ca mijloace importante *contractul individual* de muncă, *contractul colectiv*, *regulamentele de ordine interioară* din întreprinderi. Pe baza acestora, organele de partid, de stat, sindicale, U.T.M. din întreprinderi acţionează nemijlocit pentru dezvoltarea schimbului socialist de activităţi.

---

[1] Marx-Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, p. 680.
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 27, E.S.P.L.P., 1955, p. 252.
[3] *Rezoluţii şi hotărîri ale C.C. al P.M.R., 1948—1950*, p. 51.

Contractul individual de muncă exprimă *unirea directă a muncitorului cu mijloacele de producție, proprietatea întregului popor*. Fundamentul acestei uniri e proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producție. Tocmai pentru că aceste mijloace sînt proprietatea întregului popor, fiecare om al muncii are „.... în *aceeași* măsură acces la munca cu mijloacele de producție obștești, pe pămîntul obștesc, în fabricile obștești"[1]. Această unire directă a muncitorului cu mijloacele de producție reprezintă o cucerire istorică a clasei noastre muncitoare, a poporului nostru. Prin trecerea mijloacelor de producție în proprietatea statului socialist, a fost lichidată exploatarea oamenilor muncii de către capital, a fost lichidată clasa de paraziți care se interpunea între cei ce muncesc și mijloacele necesare procesului de producție. Stăpînind împreună cu întregul popor mijloacele de producție proprietatea statului, oamenii muncii desfășoară activitatea lor de producție liberă de orice exploatare, în vederea satisfacerii nevoilor lor materiale și culturale, în vederea construirii noii orînduiri.

Contractul întruchipează raporturi directe de muncă între muncitori și întreprinderea socialistă de stat. Prin esența lor, prin conținutul lor material raporturile de muncă născute din încheierea contractului sînt raporturi *de colaborare tovărășească în cadrul aceluiași colectiv de oameni ai muncii*. Acest caracter este consemnat în contract sub forma drepturilor și îndatoririlor părților contractante. Drepturile și îndatoririle reciproce asigură îndeplinirea de către părți a acelei laturi a schimbului de activități care le revine și ca atare, ajută promovarea unor raporturi socialiste între muncitor și conducere. Ele asigură pentru conducerea întreprinderii prestarea de către muncitor a muncii pentru care a fost angajat, în conformitate cu normele prevăzute de regulamentul de ordine interioară, de instrucțiunile cu privire la organizarea muncii etc. Ele asigură în același timp, pentru muncitor, îndeplinirea de către întreprindere a condițiilor prevăzute în ce privește salarizarea, încadrarea potrivit calificării profesionale („Angajatului nu i se poate cere să presteze o muncă care să nu corespundă aceleia pentru care s-a angajat ..." — Art. 15 din Codul Muncii), aprovizionarea cu materii prime și unelte de muncă, protecția muncii, siguranța locului de muncă și a încadrării etc. (Condițiile în care încetează contractul sînt amănunțit reglementate de Codul Muncii — art. 18—23).

Pentru rezolvarea problemelor litigioase ivite între conducere și muncitor în legătură cu contractul de muncă în întreprinderi funcționează comisiile pentru soluționarea litigiilor de muncă. Formate din reprezentanți ai administrației și ai comitetului sindical — în număr egal — aceste comisii discută și rezolvă în spiritul colaborării tovărășești chestiunile survenite între conducere și muncitori. Aceste comisii nu numai că, prin caracterul și funcțiile lor reflectă situația reală din întreprinderi — relațiile de colaborare între muncitori și conducere — dar contribuie din plin la întărirea acestor relații.

Contractul colectiv, încheiat între comitetul sindical ca reprezentant al oamenilor muncii și administrația întreprinderii, pe lîngă rolul

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 20, Ed. P.M.R., 1951, p. 139.

său imens în mobilizarea întregului colectiv pentru îndeplinirea sarcinilor de plan — întrucît reprezintă o expresie grăitoare a unităţii indisolubile dintre lupta pentru creşterea producţiei şi productivităţii muncii şi ridicarea nivelului de trai al celor ce muncesc —, îşi aduce contribuţia sa în realizarea raporturilor de colaborare în sînul întreprinderilor. Această contribuţie are loc prin reglementarea de către contract a obligaţiilor reciproce, de astă dată ale conducerii întreprinderii, pe de o parte şi ale *întregii mase de muncitori* pe de alta. Aceste obligaţii reciproce (de pildă, pentru conducerea administrativă, în legătură cu retribuirea muncii, aprovizionarea tehnico-materială a muncitorilor, pregătirea cadrelor, îmbunătăţirea condiţiilor de muncă şi de trai : investiţii cu caracter social-cultural, construcţii de locuinţe muncitoreşti etc., — iar pentru comitetul sindical, asigurarea disciplinei muncii, organizarea întrecerii, îngrijirea maşinilor, lupta pentru economii etc.) asigură realizarea unor raporturi strînse între conducere şi muncitori, o colaborare permanentă, tovărăşească izvorîtă din condiţiile socialiste ale întreprinderilor şi promovată cu perseverenţă de organizaţiile de partid, conducerile administrative, organizaţiile sindicale şi alte forme de organizare a oamenilor muncii, prezente în unităţile noastre socialiste. Participarea oamenilor muncii la încheierea contractelor colective, şi apoi la analizarea periodică a îndeplinirii angajamentelor reciproce luate, educă şi dezvoltă la ei sentimentul de organizatori şi conducători ai producţiei, duc la creşterea interesului masei de muncitori pentru buna gospodărire a întreprinderii, reprezentînd totodată un activ şi calificat control de masă asupra activităţii sindicatului şi întreprinderii.

În aceeaşi direcţie acţionează şi regulamentele de ordine interioară ale întreprinderilor. Prin stabilirea obligaţiilor reciproce ale întreprinderii şi ale oamenilor muncii, a condiţiilor de încheiere şi desfacere a contractului de muncă, a sancţiunilor disciplinare etc., aceste regulamente contribuie la realizarea schimbului socialist de activităţi în întreprinderile noastre socialiste.

Prin reglementarea cu ajutorul contractelor a raporturilor de muncă din întreprinderi, prin rezolvarea în spirit tovărăşesc a litigiilor de muncă, organizaţiile de partid, sindicale, U.T.M. din întreprinderi, ca parte a suprastructurii noi, contribuie activ la realizarea relaţiilor socialiste între toţi oamenii muncii din întreprinderile stăpînite de popor, la dezvoltarea continuă a schimbului socialist de activităţi în cadrul acestor întreprinderi.

În ţara noastră munca pentru asigurarea participării muncitorilor la conducerea producţiei s-a dus încă de la începutul construcţiei socialiste. În acest timp s-au statornicit şi verificat în practică forme şi metode care asigură o participare efectivă a colectivelor de muncitori la rezolvarea problemelor producţiei, la promovarea schimbului socialist de activităţi în întreprinderile noastre. Asemenea forme sînt : întrecerea socialistă, consfătuirea de producţie, exercitarea dreptului de control al organizaţiei de partid asupra direcţiei administrative, mişcarea inovatorilor şi raţionalizatorilor producţiei etc. Prin asemenea forme, colectivele de muncitori participă efectiv la elaborarea planurilor de producţie, la elaborarea şi

definitivarea prevederilor contractelor colective de muncă, la introducerea în producție a inovațiilor, raționalizărilor și metodelor înaintate de muncă.

Un rol deosebit în organizarea participării oamenilor muncii la conducerea producției au sindicatele. Vorbind despre sarcinile sindicatelor în opera de construire a socialismului, tov. Gh. Apostol situa pe primul loc : „Organizarea participării cît mai largi și cît mai active a maselor muncitoare la planificarea, organizarea și conducerea producției la întreprinderile de stat, din industrie și agricultură" [1].

Pe baza indicațiilor date de plenara C.C. al P.M.R. din decembrie 1956, au crescut neîncetat rolul și activitatea sindicatelor în dezvoltarea economiei socialiste. Măsurile luate de plenarele C.C.S. din 13 august 1958 și 25—26 ianuarie 1960 pentru îmbunătățirea structurii organizatorice a sindicatelor au înlăturat stilul și unele metode de muncă greoaie, care frînau într-o măsură inițiativa și operativitatea organelor sindicale. O dată cu creșterea atribuțiilor organelor sindicale în întreprinderi, aceste măsuri au contribuit și contribuie la îmbunătățirea activității sindicatelor, la creșterea rolului lor în mobilizarea oamenilor muncii pentru îndeplinirea sarcinilor puse de construirea socialismului, pentru participarea lor la conducerea producției socialiste.

Subliniind rolul de cea mai mare însemnătate a sindicatelor în viața societății noastre, Congresul al III-lea al partidului arăta : „Sindicatele, punînd în centrul activității lor lupta pentru înfăptuirea obiectivelor planului de 6 ani, trebuie să depună o intensă muncă de organizare a întrecerii socialiste, a consfătuirilor de producție, să extindă mișcarea inovatorilor și raționalizatorilor, să desfășoare o largă muncă educativă în rîndul maselor muncitoare, să lichideze metodele administrative și manifestările de birocratism care mai au loc în activitatea lor[2].

Întrecerile socialiste sînt o formă din cele mai importante de atragere a maselor la conducerea producției. Întrecerea socialistă îmbină armonios interesele individuale ale oamenilor muncii cu participarea largă la rezolvarea problemelor de interes general. Întrecerea are un rol deosebit în creșterea avîntului obștesc, în mobilizarea rezervelor existente în întreprinderi, în răspîndirea experienței înaintate, care devine un bun comun al maselor, în dezvoltarea spiritului de colaborare tovărășească între oamenii muncii. În cadrul întrecerii o atenție susținută se acordă ridicării celor rămași în urmă la nivelul realizărilor medii ale fruntașilor în producție prin aplicarea în producție a metodelor înaintate folosite de fruntași, prin organizarea de cursuri pentru îmbogățirea cunoștințelor tehnice și profesionale etc. . . Sindicatele vor munci în așa fel, spunea tov. Gh. Apostol în cuvîntarea rostită la al III-lea Congres al partidului, încît ajutorarea celor rămași în urmă să fie considerată ca o datorie de onoare a fiecărui fruntaș în întrecerea socialistă, a fiecărui activist sindical și a fiecărui conducător pe locul de producție.

---

[1] *Expunere la ședința de constituire a Consiliului Sindical Orășenesc București, Scînteia*, din 19 decembrie 1958.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, p. 95.

Socialismul — spunea Lenin — creează posibilitatea folosirii întrecerii în proporţii de masă, posibilitatea de a atrage masele la o activitate care să scoată la iveală talentele înăbuşite de capitalism. Ducînd la creşterea nivelului activităţii creatoare a maselor, întrecerea socialistă ridică necontenit mii de noi fruntaşi, oameni înaintaţi, face din problemele conducerii producţiei, *problemele întregii mase de muncitori.* Aşa cum arată o dată în plus larga şi entuziasta întrecere ce s-a desfăşurat în întîmpinarea Congresului al III-lea al partidului, întrecerea socialistă dă naştere la noi şi noi propuneri şi măsuri în ce priveşte mai buna organizare a muncii, folosirea utilajului existent, şi a suprafeţelor de producţie, a materiilor prime şi materialelor, în ce priveşte ridicarea nivelului tehnic al utilajului şi procedeelor folosite prin dezvoltarea mişcării de masă a inovatorilor şi raţionalizatorilor, prin introducerea metodelor înaintate de muncă etc. Ca răspuns la chemarea celor 19 întreprinderi industriale şi a celor şase gospodării agricole de stat şi staţiuni de maşini şi tractoare, în 1960 angajamentele de economii peste plan în industrie, construcţii, transporturi şi comerţ se ridică la peste un miliard două sute de milioane lei.

Experienţa a arătat că în condiţiile ţării noastre una din formele principale de atragere a maselor la conducerea şi organizarea producţiei e reprezentată de consfătuirea de producţie. Consfătuirea de producţie realizează participarea maselor la conducerea treburilor întreprinderii datorită *conţinutului* său concret. Anume, în cadrul lor, masa de muncitori ia în discuţie *toate* problemele privind conducerea şi gospodărirea întreprinderii, începînd cu elaborarea planurilor de producţie şi terminînd cu felul cum e organizată munca de îndeplinire a acestor planuri. Fiecare om al muncii are dreptul să participe la consfătuiri, să ia cuvîntul şi să-şi spună părerea în toate problemele discutate.

Alături de dezvoltarea continuă a conştiinţei socialiste a maselor, aplicarea principiului cointeresării materiale în rezultatele obţinute de întreprindere reprezintă o pîrghie însemnată în creşterea interesului oamenilor muncii pentru folosirea eficace a consfătuirilor de producţie. Faptul că prin ele pot influenţa direct mersul producţiei, rezolvarea unor probleme dificile ivite în procesul muncii, face din consfătuire o formă adecvată, pe înţelesul şi la îndemîna muncitorilor de participare a acestora la conducerea treburilor unităţilor socialiste.

Rezultatele consfătuirilor depind de două lucruri: mai întîi de buna lor organizare, apoi de înfăptuirea măsurilor preconizate în cadrul lor. Pregătirea lor din timp, întocmirea unor materiale în urma unei analize care să permită o discuţie largă şi dusă pe baze temeinice, stabilirea unor măsuri concrete, pe baza celor discutate şi a răspunderilor pentru îndeplinirea acestor măsuri, reprezintă chezăşia reuşitei consfătuirii de producţie. O mare însemnătate pentru creşterea eficacităţii consfătuirilor de producţie o are stabilirea unui control riguros asupra îndeplinirii măsurilor hotărîte. Sub conducerea organizaţiilor de partid, în practică se încetăţenesc metode care asigură un asemenea control. Astfel, la Combinatul Siderurgic Hunedoara s-a introdus în practică metoda ca înainte de a se prezenta raportul pe baza căruia se vor desfăşura lucră-

rile consfătuirii, să se facă o informare asupra felului în care s-au îndeplinit măsurile stabilite la consfătuirea anterioară[1].

În ultimii ani, ca urmare a atenției acordate de partid și C.C.S., rolul consfătuirilor de producție în atragerea maselor de muncitori la conducerea producției a crescut. Plenara C.C.S. din ianuarie 1957 a stabilit măsuri de lărgire a atribuțiilor consfătuirilor. Astfel, pe lîngă dezbaterea tuturor problemelor producției, consfătuirile iau hotărîri în chestiuni a căror rezolvare depinde de colectivul de muncitori. Problemele care depășesc posibilitățile de realizare a colectivului sînt discutate de către comitetul sindical cu conducerea unității și împreună stabilesc măsuri pentru aplicarea propunerilor care se dovedesc juste și se pot aplica. Această măsură a plenarei C.C.S. a ridicat rolul mobilizator și organizator al consfătuirilor în bunul mers al producției la locul de muncă respectiv.

Totodată, plenara a hotărît ca în întreprinderi organele de conducere tehnico-economice să prezinte periodic rapoarte de activitate în cadrul consfătuirilor de producție. Această măsură întărește controlul maselor asupra muncii personalului de conducere și contribuie nemijlocit, prin punerea în discuția masei de muncitori a activității conducerii întreprinderii, la îmbunătățirea metodelor de muncă a acestui personal, la îmbunătățirea conducerii întreprinderii socialiste.

Prin grija sporită a organizațiilor de partid și sindicale, a crescut neîncetat rolul și însemnătatea consfătuirilor de producție. Pornind de la eficacitatea lor în dezvoltarea economică, documentele partidului cer organelor de partid, de stat și sindicale să îndrepte atenția consfătuirilor de producție spre problemele legate de mai buna organizare a muncii, de creșterea productivității muncii și reducerea prețului de cost, îmbunătățirii continue a calității produselor, spre dezvăluirea și folosirea rezervelor existente în întreprinderi, spre înlăturarea lipsurilor în ce privește folosirea utilajelor existente și a spațiilor de producție, micșorarea consumului de materii prime și materiale etc.

Întrecerile socialiste, consfătuirile de producție, larga mișcare a raționalizatorilor și inovatorilor și celelalte forme de participare a maselor la conducerea producției, aducînd o contribuție substanțială la dezvoltarea relațiilor socialiste între muncitori și conducerea administrativă a întreprinderii, reprezintă totodată o adevărată școală a relațiilor tovărășești de colaborare și ajutor reciproc între *toți oamenii muncii ocupați* în *întreprinderile socialiste*. În procesul muncii socialiste, pe baza proprietății obștești, o dată cu creșterea avîntului creator al maselor, relațiile dintre oameni se schimbă neîncetat, crește spiritul colectivismului, interesul pentru munca tovarășilor, dorința de a-i ajuta, de a contribui la ridicarea celor rămași în urmă la nivelul fruntașilor.

Drept rezultat al transformărilor social-economice, în țara noastră a luat naștere și se dezvoltă neîncetat o morală nouă socialistă, o nouă atitudine față de muncă, față de bunurile obștești și îndatoririle sociale

[1] *Munca de partid*, nr. 3/1960, p. 65.

şi în acelaşi timp, noi relaţii de într-ajutorare tovărăşească între oamenii muncii.

Mişcarea pentru preluarea de către brigadieri fruntaşi a unor brigăzi rămase în urmă, chiar în condiţiile unei temporare retribuţii a muncii mai mici, preluarea locurilor grele de muncă în mine de către brigăzi fruntaşe conduse de comunişti, munca unor asemenea brigăzi alături de altele alcătuite din tineri cu mai puţină experienţă în producţie, preocuparea maiştrilor, a tehnicienilor, a muncitorilor cu multă experienţă în producţie pentru ridicarea calificării profesionale a tuturor muncitorilor exprimă, o dată cu noua atitudine faţă de muncă, noile relaţii din întreprinderile noastre socialiste. „În jurul tău nimeni să nu rămînă în urmă" — şi nu numai în ce priveşte îndeplinirea sarcinilor de producţie, ci sub aspecte variate şi multiple — devine treptat o normă de comportare pentru tot mai mulţi oameni ai muncii, expresie a dezvoltării relaţiilor socialiste, a schimbului socialist de activităţi între cei ce muncesc.

Rolul suprastructurii socialiste în frunte cu partidul marxist-leninist al clasei muncitoare în dezvoltarea unor asemenea relaţii are o importanţă deosebită. Colaborarea şi spiritul tovărăşesc, generat în ultimă instanţă de noua existenţă socială, se dezvoltă totodată sub impulsul transformărilor profunde pe care socialismul le aduce pe planul conştiinţei sociale ca urmare a muncii neobosite a partidului pentru formarea conştiinţei socialiste a maselor. „Viaţa — sublinia tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej în Raportul prezentat la Congresul al III-lea al partidului — arată ce forţă reprezintă conştiinţa tot mai înaltă a oamenilor muncii, identificarea lor cu interesele generale, încrederea lor în viitor, hotărîrea lor de a-şi aduce contribuţia la victoria deplină a socialismului" [1]. De aceea întreaga activitate a suprastructurii conduse de partid pentru educarea oamenilor muncii în spiritul socialismului îşi aduce aportul în dezvoltarea schimbului socialist de activităţi. Lichidarea treptată prin luptă, a rămăşiţelor capitalismului în conştiinţa maselor, înlăturarea mentalităţii vechi, a atitudinii înapoiate faţă de muncă, faţă de problemele de interes general, faţă de tovarăşii de muncă, formarea trăsăturilor omului nou, înaintat, educat în spiritul moralei comuniste etc. acţionează direct asupra dezvoltării noilor relaţii de colaborare şi ajutor reciproc între oamenii muncii, asupra creşterii avîntului lor creator.

Formarea conştiinţei socialiste, lichidarea influenţelor educaţiei şi moralei burgheze e un proces care cere timp şi eforturi. „Făurirea unei discipline noi în muncă — arată Lenin — făurirea unor forme noi de legături sociale între oameni, făurirea unor forme şi metode noi de antrenare a oamenilor în muncă, aceasta este o muncă care necesită mulţi ani şi multe decenii" [2].

Ţinînd seama de aceste lucruri „Partidul nostru — arată tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej — desfăşoară o intensă activitate pentru dezvoltarea conştiinţei socialiste şi a noilor trăsături de comportare a oamenilor,

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 100.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, E.S.P.L.P., 1956, p. 511.

pentru plămădirea omului nou, membru demn al societății socialiste. Capătă o însemnătate tot mai mare judecata opiniei publice, a colectivității, formele obștești de influențare a celor ce încalcă normele vieții sociale, de combatere a manifestărilor nesănătoase ale unor elemente înapoiate ale societății" [1]. Ținînd seama de faptul că în prezent activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educației burgheze din conștiința oamenilor este tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei dintre vechi și nou, partidul asigură ca întreaga activitate de educare a oamenilor muncii în spiritul socialismului, întreaga activitate ideologică și culturală să fie pătrunsă de partinitate, de intransigență față de ideologia burgheză în orice forme s-ar manifesta aceasta.

În cadrul activității generale a partidului îndreptată spre formarea conștiinței socialiste, organizațiile de partid din întreprinderi și sub conducerea lor, organizațiile sindicale, U.T.M. precum și presa de partid desfășoară o muncă intensă în direcția *dezvoltării conștiinței noilor relații între oamenii muncii.* Prin munca lor crește neîncetat rolul maselor înseși, al opiniei muncitorești înaintate în dezvoltarea noilor relații; fabrica, uzina, unitățile socialiste devin adevărate focare ale educației socialiste. Prin încurajarea și răspîndirea noului, experienței pozitive, prin evidențierea fruntașilor, a oamenilor înaintați, prin criticarea manifestărilor înapoiate, indisciplinei, atitudinilor necorespunzătoare față de muncă și colectiv, prin dezvăluirea și lichidarea manifestărilor de formalism, a diferitelor alte lipsuri în organizarea întrecerilor, consfătuirilor de producție etc. suprastructura nouă intervine activ în relațiile de muncă, grăbind dezvoltarea lor, pe făgașul socialismului și o dată cu ele, educarea celor ce muncesc în spiritul socialismului.

Așadar, pe baza proprietății socialiste, printr-o muncă intensă a întregii suprastructuri noi, condusă de partid, în economia noastră socialistă s-a format și se dezvoltă neîncetat schimbul socialist de activități, întemeiat pe colaborare și ajutor reciproc între oamenii muncii liberi de orice exploatare și asuprire, schimb de activități care aduce o contribuție importantă la mersul neabătut al țării noastre pe drumul victoriei depline a socialismului.

РОЛЬ НОВОЙ НАДСТРОЙКИ В ФОРМИРОВАНИИ И РАЗВИТИИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ОБМЕНА ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ, ОСНОВАННОГО НА ВСЕНАРОДНОЙ СОБСТВЕННОСТИ

РЕЗЮМЕ

Базис как совокупность производственных отношений включает в себя помимо форм собственности и формы распределения, то, что Маркс называл обменом деятельностью. Отношения собственности —

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 101.

основной элемент любого экономического базиса — выражают положение различных социальных групп по отношению к средствам производства, а отношения распределения — те экономические отношения, с помощью которых осуществляется распределение продуктов. Обмен деятельностью, как составная часть базиса, включает отношения, которые устанавливаются между людьми, между социальными группами в непосредственном процессе производства, в процессе *использования* средств производства.

Обмен деятельностью представляет собой широкую сеть отношений между экономическими отраслями, между предприятиями и внутри предприятий, между различными профессиями и в рамках этих профессий, отношений, осуществляющихся в форме обмена продукцией, в форме кооперирования производства, производящего параллельно или последовательно различную продукцию, в форме оказывания различных материальных услуг, а также в форме обмена производственным опытом и т.д. Обмен деятельностью создается на основе общественных отношений, экономических отношений, которые устанавливаются между людьми, кооперирующими вышеупомянутым образом. Поэтому, появляясь в форме отношений между хозяйственными отраслями, предприятиями и т.д., обмен деятельностью на самом деле представляет собой *отношения между различными социальными группами в процессе использования средств производства*, отношения, которые в обществе, разделенном на классы, являются, в основном, *отношениями между классами*.

Обмен деятельностью, как и другие экономические отношения, входящие в состав базиса, определяется состоянием и характером производительных сил. Состояние, уровень развития производительных сил обусловливают, главным образом, распространение, степень развития обмена деятельностью; что касается характера общественных отношений, лежащих в основе обмена деятельностью, его классовой сущности, то они определяются развитием производительных сил, в основном, через посредство отношений собственности. Будучи обусловлен производительными силами, обмен деятельностью в то же время опирается на определенную форму собственности. В зависимости от отношений собственности, характер, сущность отношений, составляющих обмен деятельностью, являются разными в разных общественно-экономических формациях.

Анализируя обмен деятельностью, свойственный капитализму, автор показывает, что развитие производительных сил изменяет состояние, пропорции этого обмена; однако, до тех пор, пока сохраняется капиталистическая собственность, сущность капиталистического обмена деятельностью остается без изменений.

В Румынии в процессе революции сформировался и непрерывно развивается обмен деятельностью, характерный для социалистического строя.

Автор исследует роль новой надстройки в формировании обмена деятельностью в государственном социалистическом секторе хозяйства страны. Здесь имеются два аспекта: *а*) сознательное осуществление

экономических отношений, составляющих обмен деятельностью, и *б*) развитие обмена деятельностью, как отношений сотрудничества и взаимопомощи между трудящимися, освобожденными от любой эксплуатации и угнетения. Автор в особенности выявляет руководящую роль РРП, а также роль народно-демократического государства и социалистической сознательности в создании социалистического обмена деятельностью.

Ликвидация капиталистической собственности на средства производства привела к прекращению действия закона конкуренции и анархии производства. Регулятором социалистического производства стал, на основе социалистической собственности, закон планомерного пропорционального развития экономики.

Планомерное, гармоничное развитие социалистического хозяйства означает в то же время подобное же развитие обмена деятельностью. Вся деятельность социалистической надстройки, руководимая партией в деле сознательного осуществления обмена деятельностью, основывается на принципе демократического централизма. Автор подчеркивает, что развертывание обмена деятельностью на основе принципа демократического централизма — который сочетает центральное руководство с широким участием трудящихся масс в разрешении хозяйственных вопросов — является объективной необходимостью, вызываемой новыми требованиями современного производства, требованиями социалистического хозяйства, основывающегося на отношениях сотрудничества и взаимопомощи, требованиями объективных законов, которые управляют развитием социалистической экономики. В работе подчеркивается, что отрицание современными ревизионистами экономической роли социалистического государства означает возвышение стихийности до степени верховного принципа в социалистическом строительстве, а это ведет — как показывает действительность в Югославии — к развитию некоторых явлений анархического характера, к укреплению позиций капиталистических элементов в сельском хозяйстве.

Автор показывает главнейшие мероприятия, осуществленные в последние годы по инициативе и под руководством РРП для непрерывного развития социалистической демократии, для возрастания участия масс трудящихся в управлении производством, в развертывании социалистического обмена деятельностью.

В работе подчеркивается, что сущностью социалистического обмена деятельностью является товарищеское сотрудничество трудящихся в процессе социалистического производства, в борьбе за непрерывное развитие социалистического хозяйства и повышение благосостояния трудящихся. Автор отмечает, что сотрудничество и взаимопомощь трудящихся развиваются в форме отношений между коллективами социалистических предприятий, а также и внутри предприятий.

В основе развития отношений сотрудничества и взаимопомощи лежит социалистическая собственность. Автор исследует роль социалистической надстройки в развитии социалистического обмена

деятельностью в условиях постоянного роста специализации и кооперирования производства, а также роль хозяйственных контрактов, используемых народно-демократическим государством.

На основе социалистической собственности отношения сотрудничества и взаимопомощи развиваются и внутри социалистических предприятий между хозяйственными руководителями и рабочими, участвующими непосредственно в производственном процессе, а также между этими последними в самом процессе прозводства. Автор анализирует роль новой надстройки и средства, используемые ею для развития социалистического обмена деятельностью: индивидуальные трудовые контракты, коллективные договоры, правила внутреннего распорядка, деятельность комиссий по улаживанию трудовых конфликтов, товарищеские суды, различные формы участия масс в управлении производством — социалистическое соревнование, производственные совещания, движение рационализаторов и новаторов, право партийных организаций контролировать деятельность административного руководства и т.д.

В свете задач, выдвинутых III съездом РРП, автор отмечает непрерывное возрастание роли социалистической сознательности в развитии социалистического обмена деятельностью, роли общественного мнения, коллектива в развитии отношений сотрудничества и товарищеской взаимопомощи, в борьбе с нездоровым поведением в обществе некоторых отсталых элементов.

В заключение подчеркивается, что развитие социалистического обмена деятельностью вносит важный вклад в неуклонное продвижение Румынской Народной Республики по пути завершения социалистического строительства.

RÔLE DE LA SUPERSTRUCTURE NOUVELLE DANS LA FORMATION ET LE DÉVELOPPEMENT DE L'ÉCHANGE SOCIALISTE D'ACTIVITÉS, FONDÉ SUR LA PROPRIÉTÉ DU PEUPLE ENTIER

RÉSUMÉ

En tant que totalité des relations de production, la base comprend, à côté des formes de propriété, celles de répartition, ce que Marx appelait l'échange d'activités. Les relations de propriété — élément principal de toute base économique — expriment la position des différents groupes sociaux par rapport aux moyens de production, tandis que les relations de répartition traduisent les rapports économiques à l'aide desquels la répartition des produits s'accomplit. En tant que partie composante de la base, l'échange d'activités comprend les relations qui s'établissent entre les hommes, entre les groupes sociaux, au cours du processus de

production proprement dit, au cours du processus d'*utilisation* des moyens de production.

L'échange d'activités se présente comme un large réseau de rapports entre les différentes branches de l'économie, entre les diverses entreprises et dans le cadre de ces entreprises, entre professions différentes et au sein de ces professions, sous forme d'échange de produits, sous forme de coopération en vue de réaliser, parallèlement ou consécutivement, certains produits, sous forme de prestation de services matériels, sous forme d'échange d'expérience en ce qui concerne la production, etc. L'échange d'activités est constitué par les relations sociales, par les relations économiques qui s'établissent entre les hommes qui coopèrent sous les divers aspects d'activité ci-dessus. C'est pourquoi, bien que se présentant comme des relations entre différentes branches, entreprises, etc., l'échange d'activités est de fait constitué par *les relations entre les différents groupes sociaux au cours du processus d'utilisation des moyens de production*, relations qui, dans les sociétés divisées en classes, sont principalemet des *relations entre les classes sociales*.

L'échange d'activités, comme aussi les autres relations économiques qui constituent la base, est déterminé par l'état et par le caractère des forces productives. L'état des forces productives, leur degré de développement, déterminent surtout l'extension, le degré de développement de l'échange d'activités ; le caractère des relations sociales qui constituent l'échange d'activités, l'essence de classe de ce dernier sont déterminés par le développement des forces productives, surtout par l'intermédiaire des relations de propriété. Etant déterminé par les forces productives, l'échange d'activités s'établit en même temps sur une certaine forme de propriété. Le caractère, l'essence des relations qui constituent l'échange d'activités sont tout autres, dans chaque système social, en fonction des relations de propriété.

L'auteur analyse l'échange d'activités propre au capitalisme, et montre que le développement des forces productives modifie l'état, les proportions de cet échange ; toutefois, tant que la propriété capitaliste se maintient, l'échange capitaliste d'activités demeure, en essence, le même.

En Roumanie, l'échange d'activités propre au régime socialiste s'est formé et se développe sans cesse au cours du processus de la révolution.

L'auteur analyse le rôle de la superstructure nouvelle dans la formation de l'échange d'activités au sein du secteur socialiste d'Etat de l'économie. Il y relève deux aspects : *a*) la réalisation consciente des relations économiques qui constituent l'échange d'activités et *b*) le développement de l'échange d'activités en relations de collaboration et d'entr'aide, entre les travailleurs libérés de toute exploitation et de toute oppression. Il souligne surtout le rôle dirigeant du Parti Ouvrier Roumain ainsi que le rôle de l'Etat de démocratie populaire et celui de la conscience socialiste, dans la création de l'échange socialiste d'activités.

La liquidation de la propriété capitaliste des moyens de production a fait cesser les effets de la loi de la concurrence et de l'anarchie de la production. Sur la base de la propriété socialiste, la loi du développement

planique proportionnel de l'économie est celle qui régit la production socialiste.

Le développement planique, harmonieux, de l'économie socialiste signifie en même temps un développement similaire de l'échange d'activités. Toute l'activité de la superstructure socialiste, dirigée par le parti en vue de la réalisation consciente de l'échange d'activités, est fondée sur le principe du centralisme démocratique. L'auteur souligne que le déroulement de l'échange d'activités basé sur le principe du centralisme démocratique — qui allie la direction centrale avec une large participation des masses à la solution des problèmes économiques — est une nécessité objective imposée par les exigences de la nouvelle production moderne, par les exigences de l'économie socialiste, fondée sur des relations de collaboration et d'entr'aide, par celles des lois objectives qui régissent le développement de l'économie socialiste. Il souligne en même temps que la négation, par le révisionnisme contemporain, du rôle économique de l'Etat socialiste revient à placer la spontanéité au rang de principe suprême dans l'édification du socialisme, ce qui mène — comme les faits le prouvent en Yougoslavie — au développement de certains phénomènes anarchiques, au renforcement des positions occupées par les éléments capitalistes dans l'agriculture.

L'auteur présente les principales mesures prises ces dernières années, sur l'initiative et sous la direction du Parti Ouvrier Roumain, pour le développement continu de la démocratie socialiste, pour une participation accrue des masses de travailleurs à la direction de la production, au déroulement de l'échange socialiste d'activités.

L'auteur relève le fait que l'essence de l'échange socialiste d'activités réside dans la collaboration fraternelle des travailleurs au cours du processus de la production sociale, pour développer sans cesse l'économie socialiste et pour accroître le bien-être des travailleurs. La collaboration et l'aide mutuelle entre travailleurs se développent sous la forme de relations entre les groupes de travailleurs des diverses entreprises socialistes, ainsi que dans le cadre des entreprises mêmes.

A la base du développement des relations de collaboration et d'aide mutuelle, il y a la propriété socialiste. L'auteur analyse le rôle de la superstructure socialiste dans le développement de l'échange socialiste d'activités — développement qui a lieu dans les conditions créées par l'extension continue de la spécialisation et de la coopération dans le processus de production — ainsi que le rôle des contrats économiques qui servent à ces fins dans l'Etat de démocratie populaire.

Fondées sur la propriété socialiste, les relations de collaboration et d'entr'aide se développent aussi à l'intérieur des entreprises socialistes, entre les travailleurs dont l'activité consiste à diriger la production et ceux qui sont occupés, d'une manière immédiate, au processus de la production, ainsi qu'entre ces derniers, au cours du processus même de la production.

L'auteur analyse le rôle de la superstructure nouvelle ainsi qu'une série de moyens mis en œuvre pour développer l'échange socialiste d'activités : le contrat individuel de travail, le contrat collectif, les règlements

d'ordre intérieur, l'activité des commissions ayant à trancher des litiges de travail, les conseils de jugement entre camarades, les différentes formes sous lesquelles les masses participent à la direction de la production (émulation socialiste, délibérations sur la marche de la production, mouvement visant à susciter des rationalisations et des innovations, droit de contrôle exercé par les organes du parti sur le travail de la direction administrative, etc.).

A la lumière des tâches tracées par le IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain, l'auteur souligne le rôle sans cesse accru de la conscience socialiste dans le développement de l'échange socialiste d'activités, celui de l'opinion publique et de la collectivité dans le développement des relations de collaboration et d'entr'aide amicale et dans la répression des manifestations malsaines de certains éléments arriérés de la société.

La conclusion insiste sur le fait que le développement de l'échange socialiste d'activités apporte une contribution importante au progrès constant de la République Populaire Roumaine dans la voie de l'accomplissement de l'édification socialiste.

TRANSFORMAREA SOCIALISTĂ A AGRICULTURII ȘI REZOLVAREA CONTRADICȚIEI NEANTAGONICE DINTRE SOCIALISM ȘI MICA PRODUCȚIE

DE

MIHAIL CERNEA

„...Trebuie să mergem pe calea înlăturării contradicției care apare în împrejurările cînd la oraşe se dezvoltă socialismul, în timp ce la țară rămîne predominantă mica gospodărie individuală...".

GH. GHEORGHIU-DEJ

(Din Raportul prezentat la plenara C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949)

„Procesul de transformare socialistă a agriculturii a cuprins aproape întreaga țărănime, care a urmat cu încredere calea arătată de partid — calea agriculturii socialiste. Cooperativizarea agriculturii este în linii generale înfăptuită".

GH. GHEORGHIU-DEJ

(Din Raportul la cel de al III-lea Congres al P.M.R., iunie 1960)

Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn, făcînd o amplă analiză științifică, marxist-leninistă, a profundelor transformări social-economice care au avut loc în patria noastră, și-a însușit aprecierea de profundă semnificație principială cuprinsă în Raportul Comitetului Central prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej cu privire la faptul că *„în Republica Populară Romînă a fost creată baza economică a socialismului"* [1]. Aceasta reprezintă o victorie istorică a clasei muncitoare, a țărănimii, a intelectualității.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 6.

Făurirea bazei economice a socialismului este rezultatul înfăptuirii cu succes de către poporul nostru a politicii leniniste clarvăzătoare a partidului. În anii revoluției socialiste, partidul a promovat o politică caracterizată printr-o ofensivă neîntreruptă a socialismului, prin înfăptuirea consecventă a industrializării țării, a transformării socialiste a agriculturii, a revoluției culturale. Politica partidului a asigurat rezolvarea celor mai complexe probleme ale făuririi noii orînduiri, potrivit cerințelor legilor obiective ale dezvoltării sociale.

Una dintre cele mai grele și mai complicate probleme ale revoluției socialiste și ale construirii orînduirii socialiste este problema țărănească. Rezolvarea ei cu succes în acești ani în țara noastră este una din părțile componente esențiale ale creării bazei economice a socialismului.

În urmă cu mai bine de un deceniu, cînd poporul nostru a pășit în etapa revoluției și construcției socialiste, problema reconstrucției socialiste a agriculturii s-a ridicat ca sarcină a prezentului nemijlocit, în toată complexitatea și profunzimea ei.

Trebuia să se asigure, după cum a arătat plenara istorică a C.C. al P.M.R. din martie 1949, rezolvarea contradicției apărute ca urmare a faptului că, în vreme ce la orașe industria fusese naționalizată și se afla în plină dezvoltare socialistă, la sate mica producție agricolă era predominantă.

Astăzi, la numai 11 ani de la plenară, ca urmare a succeselor în înfăptuirea politicii partidului de transformare socialistă a micii producții, Congresul al III-lea al P.M.R. a putut aprecia că „*cooperativizarea agriculturii este în linii generale înfăptuită*" [1].

Această apreciere definește prin conținutul ei social-economic o transformare revoluționară uriașă ca proporții. Ea oglindește o revoluție în natura relațiilor de producție de la sate și un salt în starea forțelor de producție, oglindește înlăturarea unor stări de lucruri care își au începuturile istorice departe în trecutul omenirii, în opoziția antagonică dintre oraș și sat; ea înseamnă o prefacere radicală în raporturile sat-oraș și în structura socială a țării. Înfăptuirea în linii generale a cooperativizării înseamnă că, în prezent, *contradicția neantagonică dintre socialism și mica producție*, semnalată la plenara C.C. al P.M.R. din martie 1949, *este deja în linii generale rezolvată în țara noastră*, acest proces urmînd să fie deplin încheiat și desăvîrșit o dată cu terminarea colectivizării agriculturii.

Realizarea unor atare transformări nu s-a desfășurat, desigur, ușor, simplu: „Drumul construcției socialiste la sate, cum arăta tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, nu este — și nici nu poate fi — un drum neted, fără greutăți" [2]. Dar în lupta cu aceste greutăți, în primul rînd în lupta pentru zdrobirea împotrivirii dușmanului de clasă, a fost parcurs cu succes într-un răstimp istoric scurt întregul drum de la perioada în care se

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 6.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Pentru consolidarea și dezvoltarea sectorului socialist al agriculturii, pentru sporirea producției agricole*, în *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, p. 385.

TRANSFORMAREA SOCIALISTĂ A AGRICULTURII ȘI REZOLVAREA CONTRADICȚIEI NEANTAGONICE DINTRE SOCIALISM ȘI MICA PRODUCȚIE

DE

MIHAIL CERNEA

„...Trebuie să mergem pe calea înlăturării contradicției care apare în împrejurările cînd la oraşe se dezvoltă socialismul, în timp ce la țară rămîne predominantă mica gospodărie individuală...".

GH. GHEORGHIU-DEJ

(Din Raportul prezentat la plenara C.C. al P.M.R. din 3—5 martie 1949)

„Procesul de transformare socialistă a agriculturii a cuprins aproape întreaga țărănime, care a urmat cu încredere calea arătată de partid — calea agriculturii socialiste. Cooperativizarea agriculturii este în linii generale înfăptuită".

GH. GHEORGHIU-DEJ

(Din Raportul la cel de al III-lea Congres al P.M.R., iunie 1960)

Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn, făcînd o amplă analiză științifică, marxist-leninistă, a profundelor transformări social-economice care au avut loc în patria noastră, și-a însușit aprecierea de profundă semnificație principială cuprinsă în Raportul Comitetului Central prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej cu privire la faptul că *„în Republica Populară Romînă a fost creată baza economică a socialismului"* [1]. Aceasta reprezintă o victorie istorică a clasei muncitoare, a țărănimii, a intelectualității.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 6.

Făurirea bazei economice a socialismului este rezultatul înfăptuirii cu succes de către poporul nostru a politicii leniniste clarvăzătoare a partidului. În anii revoluției socialiste, partidul a promovat o politică caracterizată printr-o ofensivă neîntreruptă a socialismului, prin înfăptuirea consecventă a industrializării țării, a transformării socialiste a agriculturii, a revoluției culturale. Politica partidului a asigurat rezolvarea celor mai complexe probleme ale făuririi noii orînduiri, potrivit cerințelor legilor obiective ale dezvoltării sociale.

Una dintre cele mai grele și mai complicate probleme ale revoluției socialiste și ale construirii orînduirii socialiste este problema țărănească. Rezolvarea ei cu succes în acești ani în țara noastră este una din părțile componente esențiale ale creării bazei economice a socialismului.

În urmă cu mai bine de un deceniu, cînd poporul nostru a pășit în etapa revoluției și construcției socialiste, problema reconstrucției socialiste a agriculturii s-a ridicat ca sarcină a prezentului nemijlocit, în toată complexitatea și profunzimea ei.

Trebuia să se asigure, după cum a arătat plenara istorică a C.C. al P.M.R. din martie 1949, rezolvarea contradicției apărute ca urmare a faptului că, în vreme ce la orașe industria fusese naționalizată și se afla în plină dezvoltare socialistă, la sate mica producție agricolă era predominantă.

Astăzi, la numai 11 ani de la plenară, ca urmare a succeselor în înfăptuirea politicii partidului de transformare socialistă a micii producții, Congresul al III-lea al P.M.R. a putut aprecia că „*cooperativizarea agriculturii este în linii generale înfăptuită*" [1].

Această apreciere definește prin conținutul ei social-economic o transformare revoluționară uriașă ca proporții. Ea oglindește o revoluție în natura relațiilor de producție de la sate și un salt în starea forțelor de producție, oglindește înlăturarea unor stări de lucruri care își au începuturile istorice departe în trecutul omenirii, în opoziția antagonică dintre oraș și sat; ea înseamnă o prefacere radicală în raporturile sat-oraș și în structura socială a țării. Înfăptuirea în linii generale a cooperativizării înseamnă că, în prezent, *contradicția neantagonică dintre socialism și mica producție*, semnalată la plenara C.C. al P.M.R. din martie 1949, *este deja în linii generale rezolvată în țara noastră*, acest proces urmînd să fie deplin încheiat și desăvîrșit o dată cu terminarea colectivizării agriculturii.

Realizarea unor atare transformări nu s-a desfășurat, desigur, ușor, simplu: „Drumul construcției socialiste la sate, cum arăta tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, nu este — și nici nu poate fi — un drum neted, fără greutăți" [2]. Dar în lupta cu aceste greutăți, în primul rînd în lupta pentru zdrobirea împotrivirii dușmanului de clasă, a fost parcurs cu succes într-un răstimp istoric scurt întregul drum de la perioada în care se

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 6.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Pentru consolidarea și dezvoltarea sectorului socialist al agriculturii, pentru sporirea producției agricole*, în *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, p. 385.

punea ca obiectiv imediat lichidarea opoziției antagonice dintre oraș și sat în țara noastră, pînă azi, cînd Congresul partidului a deschis perspectiva trecerii la desființarea treptată și a deosebirii esențiale între oraș și sat în țara noastră.

1. OPOZIȚIA ÎNTRE ORAȘ ȘI SAT ȘI REVOLUȚIA SOCIALISTĂ

Situînd din punct de vedere istoric locul contradicției dintre industria socialistă și mica producție agricolă în ansamblul evoluției societății omenești, materialismul istoric vede în rezolvarea acestei contradicții în perioada trecerii spre socialism unul din procesele esențiale care alcătuiesc în totalitatea lor conținutul lichidării milenarei opoziții dintre oraș și sat și a urmărilor ei. Marx și Engels, întemeind concepția materialistă asupra istoriei, au arătat primii izvoarele reale ale acestei opoziții și faptul că ea străbate, îmbrăcînd diferite forme concret-istorice, aproape întreaga dezvoltare a omenirii pînă în prezent. „Cea mai mare diviziune a muncii materiale și spirituale, au arătat Marx și Engels în *Ideologia germană*, este separarea orașului de sat. Opoziția dintre oraș și sat începe cu trecerea de la barbarie la civilizație, de la viața de trib la sat, de la mărginire locală la națiune, continuînd de-a lungul întregii istorii a civilizației pînă în ziua de azi" [1]. Așadar, originea acestei opoziții trebuie căutată în procesul necesar al diviziunii sociale a muncii, în procesul îndepărtat al separării muncii industriale de munca agricolă, proces a cărui dezvoltare a dus ulterior și la separarea activității comerciale de cea industrială, adică la separarea circulației produselor de producția propriu-zisă. Dar dacă la izvorul apariției acestei opoziții a stat diviziunea muncii, adîncirea ei s-a datorat apariției proprietății private asupra mijloacelor de producție și dezvoltării formelor ei, dezvoltare care, în ultima instanță, stă și la baza diferitelor forme pe care le ia diviziunea muncii [2].

„Opoziția dintre oraș și sat poate exista numai în condițiile proprietății private, au arătat Marx și Engels. Ea este expresia cea mai crasă de subordonare a individului față de diviziunea muncii ... Desființarea opoziției dintre oraș și sat este una din primele condiții ale unității societății, condiție care, la rîndul ei, depinde de un șir de premise materiale ce nu pot fi îndeplinite prin simpla voință, după cum vede oricine de la prima privire" [3]. Prin urmare, condiția fundamentală — deși nu unica — pentru înlăturarea acestei opoziții devine *suprimarea proprietății private* bazată pe exploatare, asupra mijloacelor de producție. Atîta vreme cît această condiție nu este satisfăcută, opoziția se perpetuează.

Orînduirile sociale care s-au succedat, de la comuna primitivă pînă la capitalism inclusiv, n-au realizat această condiție. De aceea, opoziția dintre sat și oraș s-a reprodus mereu într-o formă istorică nouă, însoțită de adîncirea conflictelor antagonice de clasă și de agravarea consecințelor

---

[1] K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană*, E.S.P.L.P., 1956, p. 48.

[2] *Ibidem*, p. 18; vezi și F. Engels, *Originea familiei, a proprietății private și a statului*.

[3] K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană*, p. 48—49.

sociale legate de ea. Astfel, în capitalism, conținutul principal al opoziției oraș-sat a devenit exploatarea maselor muncitoare țărănești de la sate de către burghezie. Întrucît însă fiecare orînduire socială antagonistă, perpetuînd și adîncind vechea, inițiala „opoziție între oraș și sat", a adus mereu elemente noi în evoluția termenilor contrarii, formularea acestei contradicții ca opoziție între „sat" și „oraș" a ajuns să nu mai îmbrace suficient de precis conținutul ei real. Trebuie precizat conținutul ei de clasă, clasele și forțele sociale ale „orașului" și ale „satului". În capitalism, de pildă, „orașul" nu înseamnă nicidecum, în raport cu „satul", numai burghezia exploatatoare; la orașe apare și se dezvoltă proletariatul, prietenul și aliatul de nădejde al țărănimii, conducătorul ei în lupta împotriva burgheziei exploatatoare, iar orașul însuși devine terenul celui mai radical antagonism între exploatați și exploatatori; la rîndul său „satul" nu este omogen, la sate se formează o burghezie locală, rurală, care exploatează țărănimea muncitoare și proletariatul agricol împreună cu burghezia de la oraș. În capitalism vechea opoziție se complică și se adîncește și sub alte aspecte, înapoierea culturală a satului față de oraș se agravează etc.

Dacă stadiul imperialist al capitalismului aduce antagonismul oraș-sat la punctul cel mai adînc al agravării sale, reproducîndu-l totodată în unele trăsături ale lui și pe scară mondială în contradicția dintre metropole și colonii, revoluția proletară și perioada de tranziție spre socialism constituie etapa în care este lichidat antagonismul, etapă a procesului ce va continua ulterior prin înlăturarea deosebirilor esențiale dintre oraș și sat. Lenin a socotit lichidarea acestei opoziții antagoniste drept una din „sarcinile fundamentale" ale construirii societății comuniste fără clase, care poate fi înfăptuită numai sub conducerea clasei muncitoare. Redactînd „punctul agrar" din programul partidului, Lenin scria: „Avînd în vedere că opoziția dintre oraș și sat constituie una dintre bazele cele mai profunde ale înapoierii economice și culturale a satului...P.C. din Rusia consideră că desființarea acestei opoziții este una din sarcinile fundamentale ale construcției comuniste și că ... este necesară atragerea sistematică și pe scară largă a muncitorilor industriali la construcția comunistă în agricultură..." [1].

Experiența ultimelor patru decenii ale istoriei universale a confirmat — întîi în U.R.S.S., apoi în țările democrat-populare din Europa și Asia — că într-adevăr numai revoluția și construcția socialistă pot realiza condițiile necesare lichidării acestei opoziții, prin suprimarea cauzei ei fundamentale — proprietatea privată asupra mijloacelor de producție și exploatarea maselor muncitoare pe baza ei.

Totuși, doar prin acest act revoluționar nu pot fi dintr-o dată înlăturate toate consecințele negative pe care societatea scindată în clase le-a acumulat ca urmare a evoluției și adîncirii acestei opoziții și el trebuie însoțit de numeroase alte transformări, pe toate planurile. Conținutul esențial al acestui proces amplu, adînc revoluționar, este transformarea

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, E.S.P.L.P., 1956, p. 121—122.

socialistă *atît* a orașului, *cît și* a satului, în primul rînd pe plan economic, dar și pe toate celelalte planuri — ideologic, cultural, edilitar, sanitar etc.

Prin urmare, transformarea socialistă a micii proprietăți și trecerea micii producții agricole pe făgașul agriculturii socialiste este o parte integrantă inseparabilă a acestui proces. Materialismul istoric, urmărind evoluția istorică a acestei opoziții, studiază și procesul înlăturării ei ca o parte componentă a uriașului salt calitativ reprezentat de revoluția și construcția socialistă în istoria societății.

Antagonismul oraș-sat în forma contemporană mai sus-amintită a atins în țara noastră în primele decenii ale sec. XX, în deosebi în perioada dintre cele două războaie mondiale, forme extrem de ascuțite. În afara existenței unor puternice rămășițe de relații feudale și semifeudale, relațiile capitaliste de exploatare cuprindeau în plasa lor nu numai proletariatul industrial de la orașe, ci, sub diferite forme și țărănimea muncitoare. Marea proprietate capitalistă era opusă antagonic micii proprietăți agricole, pe care o măcina și o înghițea sistematic. Aliată cu moșierimea, burghezia exploata sîngeros țărănimea săracă și mijlocașă. Antagonismul dintre țărănime și moșierime, analizat de Congresul al V-lea al P.C.R. ca o contradicție adîncă și importantă a țării noastre [1], se împletea strîns cu antagonismul dintre țărănime și burghezia de la orașe și sate. „Contradicția dintre țărănime și moșierime, a arătat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, se ascuțea din an în an, în timp ce creștea și lua forme din ce în ce mai ascuțite exploatarea țărănimii de către capitalul monopolist" [2]. Masele muncitoare de la sate sufereau exploatarea statului capitalist, cu impozitele agricole, exploatarea băncilor capitaliste, care ajunseseră să dețină mari proprietăți și storceau cu ajutorul creditelor dobînzi uriașe și dobînzi la dobînzi, sufereau exploatarea arendașului capitalist, sufereau exploatarea chiaburească, erau exploatate de asemenea prin intermediul relațiilor de schimb și al faimoasei foarfeci dintre prețurile produselor industriale și ale celor agricole. Astfel, legile economice obiective ale orînduirii capitaliste acționau implacabil în *direcția reducerii* antagonismului dintre marea proprietate capitalistă și mica proprietate agricolă la numitorul comun al antagonismului clasic și fundamental al acestei orînduiri — între capital și muncă — prin pauperizarea, exproprierea și proletarizarea țărănimii muncitoare. Aceasta era singura perspectivă pe care orînduirea burghezo-moșierească o putea oferi maselor țărănești exploatate din satele țării, împreună cu înapoierea culturală și degradarea biologică.

Dar în condițiile capitalismului a crescut și s-a călit în țara noastră și clasa socială chemată de istorie să dea o altă rezolvare, o dată pentru totdeauna, antagonismelor societății bazate pe exploatare : proletariatul. Sub conducerea partidului comunist, clasa noastră muncitoare s-a ridicat la luptă pentru a tăia prin revoluție nodul gordian al acestor contradicții, pentru a făuri o societate nouă, liberă de exploatare și antagonisme, iar partidul a activat neobosit pentru a atrage la această luptă celelalte mase muncitoare și în primul rînd țărănimea exploatată.

---

[1] *Documente din istoria P.C.R.*, Ed. P.M.R., 1951, p. 115—116.
[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, p. 182.

Încununarea acestei lupte îndelungate a adus-o declanşarea insurecţiei şi a revoluţiei populare. În istoria poporului nostru a început astfel epoca unor profunde şi rapide transformări revoluţionare, epoca rezolvării şi lichidării definitive a antagonismelor vechii orînduiri şi a grelei moşteniri pe care o reprezintă urmările lor pe toate planurile.

Înfăptuind pe cale revoluţionară — peste capul majorităţii reacţionare din guvern şi al regelui — reforma agrară, clasa muncitoare în alianţă cu ţărănimea muncitoare, conduse de partid, au sfărîmat puterea economică şi politică a moşierimii. Desfiinţarea moşierimii ca clasă a aruncat pentru totdeauna de pe umerii ţărănimii muncitoare jugul exploatării *moşiereşti*, constituind de asemenea o lovitură foarte puternică şi împotriva exploatării şi proprietăţii *capitaliste*. Datorită instaurării regimului de dictatură revoluţionar-democratică a proletariatului şi ţărănimii au putut fi totodată aplicate şi o serie de măsuri cu caracter anticapitalist, care au apărat ţărănimea împotriva unor metode şi efecte ale exploatării capitaliste.

Dar schimbarea revoluţionară cea mai importantă în evoluţia raporturilor oraş-sat a survenit în urma trecerii ţării noastre la revoluţia socialistă : înfăptuind naţionalizarea industriei capitaliste, a băncilor şi societăţilor de asigurări, clasa noastră muncitoare s-a eliberat nu numai pe sine de exploatare, ci a sfărîmat în cea mai mare parte şi exploatarea capitalistă a ţărănimii muncitoare. După moşierime, a fost desfiinţată ca clasă burghezia industrială şi financiară, marea burghezie comercială şi a fost creat un puternic sector socialist în industrie. Victoria obţinută în rezolvarea contradicţiei fundamentale caracteristice capitalismului — între burghezia exploatatoare şi proletariatul exploatat — a însemnat astfel, în acelaşi timp, şi o victorie istorică în procesul înlăturării antagonismului dintre burghezie şi ţărănimea muncitoare.

Dar prin aceasta exploatarea şi relaţiile capitaliste n-au fost încă lichidate *în întregime*, întrucît nici burghezia de la oraşe şi sate şi forţa ei n-au fost încă pe deplin nimicite. În afară de rămăşiţele burgheziei aflate la oraşe, la sate dăinuia încă cea mai numeroasă clasă exploatatoare — chiaburimea. Relaţiile capitaliste de producţie, legate de existenţa resturilor burgheziei de la oraşe şi a chiaburimii de la sate, se opuneau antagonic noilor relaţii de producţie socialiste în dezvoltare. De aceea, în perioada de trecere spre socialism, clasa muncitoare aliată cu ţărănimea muncitoare continuă să desfăşoare lupta de clasă pentru nimicirea totală a burgheziei şi rămăşiţelor ei, la oraşe şi sate, pe plan economic, politic şi ideologic, pentru a rezolva pînă la capăt *antagonismul fundamental al acestei perioade — antagonismul dintre capitalism şi socialism*, în favoarea socialismului. *Legea luptei de clasă guvernează perioada de trecere* de la capitalism la socialism şi numai în procesul luptei de clasă poate fi învinsă pe deplin şi definitiv burghezia, numai cu condiţia desfăşurării luptei de clasă împotriva burgheziei, împotriva uneltirilor şi a influenţei pe care încearcă s-o mai exercite, poate fi rezolvată cu succes şi sarcina atragerii micii producţii spre socialism.

Pentru atingerea acestor țeluri este obiectiv necesară *continua întărire a alianței între clasa muncitoare și țărănimea muncitoare, sub conducerea clasei muncitoare.*

Numai forța socială a alianței muncitorești-țărănești, condusă de partid, poate ridica edificiul noii orînduiri, zădărnicind totodată împotrivirea dușmanilor de clasă și lichidîndu-i. De asemenea, numai alianța muncitorească-țărănească poate soluționa toate celelalte probleme ale relațiilor dintre oraș și sat care se ivesc în cursul trecerii societății spre socialism și care trebuie neapărat rezolvate pentru a înfăptui practic această trecere.

2. DESPRE CONȚINUTUL CONTRADICȚIEI DINTRE SOCIALISM ȘI MICA PRODUCȚIE ȘI POLITICA PARTIDULUI DE REZOLVARE A EI

Așadar, după ce opoziția milenară dintre oraș și sat a evoluat, și-a lărgit sfera, s-a complicat și s-a adîncit continuu de-a lungul diferitelor orînduiri antagoniste, ea și urmările ei pot fi și sînt definitiv înlăturate numai în procesul revoluției socialiste și construcției noii orînduiri, prin *transformarea radicală a ambilor termeni ai opoziției* : este transformat în mod socialist atît orașul, cît și satul, trebuie înlăturate toate reziduurile capitalismului atît la orașe cît și la sate.

Dar ritmul transformării socialiste a diferitelor domenii și laturi ale vieții sociale nu poate fi absolut uniform, ci este inegal. Datorită naționalizării principalelor mijloace de producție din industrie și a creării la orașe a relațiilor socialiste de producție, orașul se dezvoltă mai repede pe drumul socialismului decît satul, unde relațiile predominante de mică producție nu pot fi transformate dintr-odată. Ca urmare, în relațiile dintre oraș și sat apare în mod necesar în perioada de tranziție un *fapt social nou: contradicția neantagonică dintre raporturile de producție socialiste create deja în industrie și raporturile de mică producție persistente în agricultură.* Acestea din urmă sînt raporturi pe care revoluția socialistă și dictatura proletariatului le-au primit moștenire de la vechea orînduire și care încă n-au fost transformate în raporturi socialiste, sînt raporturi diferite de cele socialiste prin însăși natura lor și legile ce le guvernează.

O asemenea situație s-a conturat în țara noastră încă din primul an de la începutul etapei revoluției socialiste, iar plenara Comitetului Central al partidului din martie 1949 a analizat-o profund și multilateral.

„Socialismul — sublinia rezoluția adoptată de plenară — nu se poate construi numai la oraș. Sarcina construirii socialismului și a înlăturării exploatării se pune la țară ca și la oraș. Construirea socialismului cuprinde transformarea socialistă a agriculturii. Noi trebuie să mergem pe calea înlăturării contradicției care apare datorită faptului că la orașe se dezvoltă socialismul în timp ce la țară rămîne predominantă mica gospodărie individuală ...” [1].

[1] *Rezoluții și hotărîri ale C.C. al P.M.R. (1948—1950)*, Ed. P.M.R., 1951, p. 92.

În ce constă această contradicție neantagonică, cum se manifestă conținutul ei atunci cînd a fost semnalată de plenară?

Construirea socialismului cere transformarea economiei cu mai multe sectoare a perioadei de trecere într-o economie socialistă unitară. Pentru aceasta este necesară în primul rînd lichidarea sectorului capitalist, bazat pe exploatare, care se află într-o contradicție antagonică cu sectorul socialist pe de o parte și cu mica producție pe de altă parte. Între sectorul socialist și sectorul micii producții nu există și nu pot exista relații antagoniste, întrucît nici unul nu se întemeiază pe exploatare, ci pe munca proprie a producătorilor care lucrează în aceste sectoare — clasa muncitoare și aliata ei, țărănimea muncitoare, ale căror interese fundamentale concordă. Însă sectorul socialist are drept bază proprietatea *socială* asupra mijloacelor de producție, în vreme ce gospodăria țăranului muncitor se întemeiază pe proprietatea *privată* asupra mijloacelor de producție. De aici decurge contradicția lor neantagonică.

Existența micii proprietăți și a micii producții în agricultură frînează dezvoltarea relațiilor de producție socialiste și a forțelor de producție din industrie. Pe măsura dezvoltării industriei socialiste sporesc cerințele ei de materii prime și necesitățile de consum ale populației orășenești (concomitent crește consumul propriu al familiilor țărănești, eliberate de exploatarea din trecut), iar agricultura bazată pe mica producție, nerealizînd o reproducție lărgită an de an, nu poate satisface aceste necesități în continuă creștere, creînd numeroase greutăți economiei naționale. Industria socialistă produce mașini agricole moderne, dar relațiile de mică producție, cu fărîmițarea ce le este inerentă, nu permit folosirea lor pe scară largă în agricultură, frînînd și sub acest aspect dezvoltarea economiei naționale, a forțelor de producție. Fărîmițarea extremă a micii producții agricole lăsată moștenire de Romînia burghezo-moșierească se caracteriza printr-un număr excesiv de loturi mici: la 3 142 000 gospodării țărănești existau peste 20 321 000 loturi separate [1].

De asemenea, industria socialistă în dezvoltare are nevoie de forță de muncă, pe cînd mica producție fărîmițată și înapoiată, cu o foarte slabă productivitate a muncii, reține un uriaș surplus de forță de muncă necesar industriei. În sfîrșit, mica gospodărie este incapabilă să asigure creșterea nivelului de trai material și cultural al țărănimii muncitoare, — creștere care este tocmai un obiectiv fundamental al construcției socialiste; prin aceasta, ea frînează totodată și lărgirea pieții interne necesare dezvoltării continue a industriei socialiste a țării.

Pe de altă parte, la acestea se adaugă și faptul că existența proprietății private asupra mijloacelor de producție face din mica producție agricolă un izvor de alimentare a capitalismului, întrucît generează necontenit din sînul ei elemente capitaliste. Existența schimbului favorizează acest proces. „Din moment ce există schimb, spunea Lenin, dezvoltarea micii gospodării este o dezvoltare mic-burgheză, o dezvoltare capitalistă; acesta e un adevăr incontestabil, un adevăr elementar al

[1] *Dezvoltarea agriculturii în R.P.R.*, Ed. agro-silvică de stat, Buc., 1958, p. 37.

economiei politice, confirmat de experiența zilnică ..." [1]. De aceea, partidul nostru a arătat că pentru victoria finală împotriva capitalismului se impune nu numai lichidarea sectorului capitalist existent în economia perioadei de trecere în țara noastră, ci și împiedicarea regenerării capitalismului, prin transformarea socialistă a micii producții.

Din toate cele de mai sus rezultă că, prin conținutul ei, contradicția dintre industria socialistă și mica gospodărie, dintre relațiile de producție socialiste și relațiile micii producții, deși nu are caracter antagonic, face ca dezvoltarea socialistă să nu se poată baza mai mult timp pe două temelii diferite. De aceea, în afara necesității nimicirii pînă la capăt a capitalismului, cerințele construirii socialismului, cerințele asigurării concordanței relațiilor de producție cu caracterul forțelor de producție pe *scara întregii economii naționale*, fac necesară și rezolvarea contradicției neantagonice apărută între socialism și mica producție prin transformarea socialistă a satului. De aici rezultă și de ce reconstrucția socialistă treptată a agriculturii este una din legile generale, obligatorii ale construirii noii orînduiri.

Rezolvarea acestei contradicții neantagonice înseamnă însă nu numai transformarea micii producții agricole într-o producție cooperatistă socialistă ci, implicit, ea înseamnă *o radicală modificare a naturii de clasă a țărănimii muncitoare însăși*, transformarea ei într-o clasă socială nouă, înlăturarea *contradicției* lăuntrice ce rezultă din *dubla natură a țărănimii individuale* în condițiile micii producții.

Dezvăluirea dublei naturi a țărănimii muncitoare, distincția precisă dintre cele două laturi care numai în unitatea lor *indisolubilă* configurează fizionomia socială a țărănimii *individuale* reprezintă una din cele mai strălucite expresii ale capacității sociologiei marxiste ca *știință* de a supune unei analize riguroase, asemenea oricărei științe „exacte", fenomenul social complex. Tot aici se vădește într-un mod strălucit și legătura dintre *știința* marxistă și *politica* marxistă, politica partidului marxist al proletariatului, în sensul că politica marxistă este *întemeiată* pe baza *teoretică* a materialismului istoric ca știință marxistă despre societate; într-adevăr, pornind tocmai de la dezvăluirea științifică a existenței obiective și a întrepătrunderii celor două laturi ale țărănimii individuale, politica partidului clasei muncitoare urmărește reliefarea deosebirii dintre ele, *delimitarea* lor consecventă și cît mai strictă. Această delimitare conștientă și sistematică este cheia întregii politici de alianță cu țărănimea, nu numai înainte de revoluția socialistă ci și, mai ales, după cucerirea puterii, este chezășia transformării oceanului de mici gospodării individuale într-o mare producție agricolă socialistă și a transformării naturii sociale, de clasă, a țărănimii. Lenin vedea tocmai în această delimitare „întreaga esență" de care depinde reușita făuririi orînduirii socialiste. „Pentru a îndeplini, spunea Lenin, partea a doua și cea mai grea a sarcinii (reconstrucția socialistă a întregii economii și societăți — *M.C.*) proletariatul care a învins burghezia trebuie să urmeze consecvent *linia fundamentală a politicii sale față de țărănime* și anume: trebuie să facă deosebire, să *tragă o linie de delimitare* între țăranul muncitor și țăranul negustor,

[1] V. I. Lenin, *Opere alese*, E.S.P.L.P., vol. 2, p. 717.

între țăranul muncitor și țăranul speculant. În această delimitare constă *întreaga esență* a socialismului" [1].

Țăranul este în primul rînd un om al muncii, care nu exploatează, ci își asigură existența prin munca proprie și este determinat în acțiunile sale în primul rînd de interesul comun al celor ce muncesc de a se elibera de jugul exploatării moșierești și capitaliste; dar totodată, țăranul este și un mic proprietar, stăpîn al unor mijloace de producție. Țăranul muncitor consumă produsul muncii *sale*, nu al unei munci străine, dar totodată comercializează ca negustor surplusul, atunci cînd un asemenea surplus există. Această contradicție în situația sa obiectivă, în existența sa socială, se reflectă și în conștiința țăranului, dă naștere deci unei anumite *contradicții de ordin subiectiv*, unei conștiințe contradictorii. Atît interesele în numele cărora acționează țăranul muncitor legat de mica sa parcelă, cît și mentalitatea sa — au o natură dublă. În virtutea acestor interese, ca și în virtutea acestei mentalități, acționează țăranul muncitor și în perioada de trecere ca om al muncii, dar de aceea în poziția lui contradictorie este implicată și posibilitatea șovăielilor, a unor rezerve vremelnice, față de transformarea socialistă a micilor proprietăți.

Dar analiza făcută de marxism-leninism nu se oprește nicidecum la distingerea acestor două laturi. Și mai importantă încă este analiza concret istorică [2] a greutății specifice a fiecăreia și concluzia că în această pereche de contrarii *termenii nu sînt nicidecum echivalenți*: fundamentală, precumpănitoare, *determinantă* este în genere latura de om al muncii, interesele de muncitor ale țăranului, care predomină asupra laturii și intereselor sale de mic-proprietar. Tocmai faptul că fundamentale sînt interesele țăranului ca om al muncii creează posibilitatea obiectivă a *alianței strînse a clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare sub conducerea clasei muncitoare*. Această posibilitate este transformată în realitate prin politica partidului marxist-leninist al clasei muncitoare. Lupta de decenii a partidului nostru în acest sens a fost încununată de succes prin făurirea alianței încă în focul realizării reformei agrare în patria noastră.

Alianța și interesele fundamentale ale *ambelor* clase cer consolidarea dictaturii proletariatului și nimicirea totală a puterii politice și economice a fostelor clase exploatatoare; alianța și interesele *ambelor* clase cer înfăptuirea industrializării socialiste și dezvoltarea agriculturii pe calea socialismului, cer dezvoltarea schimbului de mărfuri între oraș și sat, cer întărirea proprietății socialiste și făurirea unui nivel de trai din ce în ce mai înalt. Cu alte cuvinte, tocmai *alianța muncitorească-țărănească, sub conducerea clasei muncitoare, este forța socială care acționează pentru rezolvarea contradicției neantagonice dintre socialism și mica producție* în procesul construirii bazelor socialismului. Conducerea țărănimii muncitoare de către clasa muncitoare asigură *transformarea în acest proces a naturii social-economice a țărănimii individuale însăși și formarea unei noi clase sociale la sate.*

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, E.S.P.L.P., 1956, p. 97 (subl. ns.-*M.C.*).

[2] Trebuie luați în considerare mai mulți factori: etapa istorică respectivă, raportul forțelor de clasă, situația economiei naționale și a pieței, particularitățile diferitelor pături ale țărănimii etc.

Din faptul că interesele fundamentale ale țărănimii muncitoare coincid cu interesele fundamentale ale clasei muncitoare, decurge încă o concluzie pe care experiența sovietică a confirmat-o deplin și pe care în prezent toată experiența luptei din țara noastră pentru victoria socialismului la sate o reliefează cu tărie. Astfel, reiese că există nu numai posibilitatea unei juste *delimitări* între cele două laturi contradictorii ale țărănimii ci, mai mult, există totodată posibilitatea și *necesitatea* de a *folosi conștient* contradicția acestor laturi în politica de construire a socialismului. Numeroase măsuri politice și economice, luate în cadrul ansamblului politicii partidului la sate, urmăresc să folosească mișcarea acestei contradicții în interesul construcției socialismului: anume, prin întărirea continuă a laturii de *muncitor, de om al muncii* a țăranului și a intereselor corespunzătoare ei, latură care să dobîndească o greutate din ce în ce mai mare, în scopul negării și modificării radicale a laturii sale de mic-proprietar și mic negustor, în scopul transformării micii sale proprietăți asupra unor mijloace de producție înapoiate, într-o proprietate socialistă puternică asupra unei avuții în continuă creștere. Sprijinul politic, economic și financiar al statului nostru urmărește să asigure ca pînă la urmă satisfacerea intereselor de om al muncii pe temeiul proprietății socialiste, să fie pentru țăranul muncitor incomparabil mai avantajoasă decît comercializarea pe piață a îndoielnicului surplus de produse al micii gospodării individuale. Rezolvarea conștientă în *sensul acesta* a contradicției inerente celor două laturi ale naturii țărănimii individuale înseamnă tocmai victoria laturii de „om al muncii" și transformarea naturii de clasă a țărănimii, transformarea ei într-o nouă clasă socială — țărănimea colectivistă.

Este locul să arătăm că sociologia burgheză, folosindu-se de dubla natură a țăranului și de iluziile sale mic burgheze, încerca și încearcă să prezinte calitatea de proprietar a acestuia ca determinantă exclusivă a întregii sale fizionomii. Așa cum a arătat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la plenara din martie 1949, ca și la consfătuirea de la Constanța din 1958, în trecut clasele dominante din Romînia și ideologii lor, „conștienți de faptul că țărănimea ar putea deveni o rezervă a mișcării revoluționare a proletariatului, că alianța clasei muncitoare cu țărănimea ar putea duce la răsturnarea revoluționară a regimului burghezo-moșieresc" [1], au căutat să împiedice prin toate mijloacele formarea alianței, au lansat teoria că între proletariat și țărănime s-ar dezvolta un antagonism de interese, că țărănimea ar fi refractară socialismului.

Unul dintre acești teoreticieni burghezi a fost sociologul Petre Ghiață, care s-a ocupat în mod special de problema claselor. „Încercările proletariatului, — pretindea el, — socotind posibilă instaurarea lui... și admițînd realitatea desființării radicale a clasei burgheze, — de a înlătura definitiv antagonismul de clasă, se vor lovi de tenacitatea indestructibilă a clasei țărănești" [2]. De ce? Oare țărănimea ar fi interesată să mențină, nu să

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, E.S.P.L.P., p. 179; vezi și *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, 1959, p. 382.

[2] Petre I. Ghiață, *Problema claselor sociale*, Ed. Cultura românească, Buc., 1938, p. 216.

înlăture, antagonismele de clasă? P. Ghiață nu poate aduce nici un argument în acest sens. Combătînd direct marxismul, el scrie: „Urmărind desfășurarea socială a epocii noastre, argumentarea socialistă apare nevalabilă(!); admițînd că dispare, de pildă, clasa burgheză... rămîn două clase bine distincte: clasa *proletară* și cea *țărănească* — între care lupta va cunoaște maximum de intensitate (?!) în preponderența celor două categorii de interese industriale și agricole"[1]. O idee asemănătoare a fost susținută la vremea sa și de renegatul Kautsky[2], de la care de fapt au preluat-o nenumărați teoreticieni reformiști, precum și sociologi burghezi în genul lui P. Ghiață. „Țărănimea, — adaugă în același spirit P. Ghiață — prin însăși structura sa sufletească este hotărît inadaptabilă concepției comuniste"[3].

Împotriva unor asemenea teorii partidul nostru a luptat neobosit, demascînd caracterul lor mistificator, antiștiințific, și funcția lor politică reacționară. Transformările sociale revoluționare înfăptuite în patria noastră în ultimii 16 ani au spulberat cu desăvîrșire, prin forța faptelor, aceste teorii. La baza acestor transformări a stat și stă politica partidului nostru, bazată pe teoria marxist-leninistă a necesității alianței muncitorești-țărănești și transformării socialiste a agriculturii. Principiile politicii partidului nostru cu privire la rezolvarea contradicției neantagoniste între industria socialistă și mica gospodărie individuală și la transformarea socialistă a agriculturii, împreună cu măsurile corespunzătoare, au fost definite de plenara din martie 1949 a C.C. al P.M.R., pe baza planului cooperatist-leninist și au fost dezvoltate și îmbogățite ulterior, pe măsura acumulării și generalizării experienței practice a construcției socialiste, în numeroase documente de partid. Congresul al III-lea al P.M.R. a dus mai departe elaborarea acestei linii, trasînd programul terminării colectivizării și al dezvoltării agriculturii socialiste în perioada desăvîrșirii construcției socialiste și trecerii treptate la construirea comunismului.

Condiția materială de bază pentru transformarea socialistă a agriculturii, a arătat partidul nostru, este crearea bazei *tehnico-materiale* a socialismului la sate. Aceasta se asigură prin *industrializarea socialistă a țării*, prin dezvoltarea cu precădere a industriei constructoare de mașini — proces revoluționar care s-a desfășurat și continuă să se desfășoare intens, cu succes, în țara noastră. Industria grea este temelia temeliilor dezvoltării întregii economii naționale, implicit a trecerii micii producții pe făgașul agriculturii socialiste mecanizate. Numai industrializarea socialistă a asigurat și asigură aprovizionarea satului cu mașini și utilaje moderne, capabile să permită practicarea unei agriculturi intensive și să demonstreze superioritatea marii gospodării agricole socialiste, bazată pe tehnica înaintată. Dezvoltarea industriei chimice, în cadrul industrializării socialiste, asigură cantitățile sporite de îngrășăminte chimice necesare, creează posibilitățile chimizării crescînde a proceselor producției agricole. Totodată, statul nostru a sprijinit nașterea și dezvoltarea unităților coope-

[1] P. I. Ghiață, *op. cit.*, p. 215.

[2] Vezi V. Malinschi, *Marxism-leninismul și problema agrară*, Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 45.

[3] P. I. Ghiață, *op. cit.*, p. 215—216.

ratiste la sate printr-o politică de credite și investiții, prin ajutorul masiv sub diferite forme dat țărănimii muncitoare de gospodăriile agricole de stat, prin pregătirea cadrelor de specialiști și tehnicieni etc.

Pe de altă parte, afară de crearea condițiilor materiale, obiective, este necesar să se creeze și *premisele subiective* ale trecerii maselor țărănești spre agricultura socialistă. Aceasta se poate obține, a arătat partidul nostru, numai printr-o muncă politică-educativă răbdătoare și perseverentă, printr-o activitate stăruitoare de lămurire și convingere a țărănimii sărace și mijlocașe despre superioritatea marii gospodării colective asupra micii gospodării individuale. Un rol uriaș în convingerea și transformarea conștiinței țărănimii are desfășurarea revoluției culturale, a cărei înfăptuire constituie una din legile generale obligatorii ale construcției socialiste. Trecerea gospodăriei individuale pe făgașul agriculturii socialiste poate avea loc numai pe baza liberului consimțămînt, și aici se vădește modul cum *natura neantagonică* a contradicției impune *o metodă corespunzătoare de rezolvare* — metoda convingerii și a creării treptate, planice, a condițiilor materiale necesare.

Caracterul creator al politicii partidului s-a oglindit și în aplicarea planului cooperatist al lui Lenin în situația în care în țara noastră pămîntul nu fusese naționalizat și se menținuse dreptul de proprietate privată asupra lui — spre deosebire de desfășurarea colectivizării în U.R.S.S. care s-a înfăptuit în condițiile naționalizării pămîntului. Luînd în considerare și această importantă particularitate a proprietății funciare din țara noastră, partidul a subliniat, printre altele, necesitatea respectării indicației lui Lenin privind folosirea unor forme diferite și cît mai accesibile ale cooperației în producție. În acest scop, partidul a recomandat folosirea și dezvoltarea tradițiilor într-ajutorării în muncă între țăranii muncitori, extinderea largă a cooperației de consum ca treaptă pregătitoare, a promovat în mod creator, în cooperația de *producție*, atît forme socialiste cît și forme semi-socialiste urmărind astfel sistematic înfăptuirea *saltului* de la mica producție la socialism prin acel *îndelungat șir de treceri treptate*, la care s-a referit Lenin, care să ridice țărănimea de la formele simple la forma cea mai înaltă a cooperației de producție.

Caracterul profund dialectic al politicii partidului s-a vădit limpede și într-o altă problemă de importanță hotărîtoare : elucidarea *corelației* dintre contradicția neantagonică socialism — mica producție, și contradicția fundamentală a perioadei de trecere — antagonismul dintre socialism și capitalism. De la început, arătînd că contradicția neantagonică este *subordonată* rezolvării antagonismului fundamental, partidul nostru a subliniat neobosit că *lupta de clasă* pentru rezolvarea antagonismului fundamental este o condiție esențială a transformării socialiste a agriculturii. Potrivit datelor pe anul 1948, gospodăriile chiaburești reprezentau circa 5,5% din totalul gospodăriilor individuale [1]. Elementele capitaliste dețineau și alte poziții în economie, în deosebi în comerț. Iar la sate, forța și însemnătatea chiaburimii decurgeau nu numai din ponderea ei numerică ci erau mult mai mari decît această pondere și decurgeau din puterea eco-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, p. 204.

nomică a gospodăriilor chiaburești, precum și din influența politică și activitatea dușmănoasă a chiaburimii. „Poziția lor de clasă exploatatoare la sate — a arătat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — face ca între chiaburi și restul țărănimii să existe *contradicții profunde*...“[1] (subl. ns.). De aceea, partidul a arătat că *numai cu condiția luptei împotriva capitalismului, cu condiția aplicării intransigente a politicii de îngrădire și eliminare treptată a chiaburimii, se vor putea obține succese în transformarea socialistă a micii producții agricole.* La rîndul ei, înaintarea serioasă pe drumul rezolvării contradicției neantagonice socialism-mică producție apărea ca o condiție extrem de importantă și obiectiv necesară pentru rezolvarea pînă la capăt a contradicției antagonice fundamentale însăși.

Întrepătrunderea proceselor rezolvării celor două contradicții — a celei antagonice și a celei neantagonice — se oglindește și în caracterul unic și indivizibil al triplei lozinci leniniste care a călăuzit, de la începutul revoluției socialiste, politica partidului nostru la sate : sprijinirea pe țărănimea cu gospodărie mică și alianța cu țărănimea mijlocașă a constituit o condiție de bază a succesului politicii de îngrădire și eliminare a chiaburimii, iar lupta împotriva chiaburului și izolarea lui a fost o condiție politică principală a consolidării alianței muncitorești-țărănești.

Procesul adînc revoluționar al transformării relațiilor de mică producție din agricultură în relații socialiste de producție a dat primele sale roade în vara anului 1949. După ce în toamna anului 1948 pentru întîia oară în istoria țării noastre pămînturile unor țărani muncitori asociați au fost lucrate cu tractoare ale statului, în 1949 au luat ființă primele 52 gospodării colective. Deși puține la număr în oceanul gospodăriilor individuale, încă slabe și lipsite de experiență, aceste gospodării colective reprezentau „noul“ în viața satului, noul care avea să se dezvolte și să triumfe. Așa a început marele *salt calitativ* cu caracter *treptat*, care continuă și azi să se desfășoare în satele țării noastre și prin care se realizează trecerea de la vechi la nou, de la formațiunea micii producții la orînduirea socialistă în agricultură.

În procesul industrializării socialiste, dezvoltarea puternică în perioada primului cincinal a industriei constructoare de mașini a permis înaintarea în ritm rapid pe calea creării bazei tehnico-materiale a socialismului în agricultură. Au fost organizate în primul cincinal 16 întreprinderi specializate în construcția tractoarelor și a mașinilor agricole iar unele mașini speciale au fost aduse din import [2]. Pătrunderea intensă a mijloacelor tehnice moderne la sate, activitatea S.M.T.-urilor, munca politică desfășurată, modelul oferit de gospodăriile agricole de stat și ajutorul dat de ele au contribuit efectiv la convingerea unor mase însemnate ale țărănimii asupra superiorității agriculturii socialiste mecanizate și la sporirea producției agricole.

Toate acestea au făcut ca, așa cum s-a arătat la Congresul al II-lea al partidului nostru, socialismul să cucerească în această perioadă poziții puternice în satele țării. Suprafața arabilă a sectorului socialist din agri-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, p. 202.
[2] *Congresul al II-lea al P.M.R.*, E.S.P.L.P., 1956, p. 61.

cultură față de întreaga suprafață arabilă a țării, a crescut de la 12% în 1950 la 26,5% la sfîrșitul anului 1955, cuprinzînd circa 380 000 de familii. Producția agricolă depășise deja nivelul anului 1938, considerat a fi anul cu cea mai mare producție obținută în Romînia burghezo-moșierească. Volumul schimbului sat-oraș a fost lărgit considerabil.

Este locul să subliniem încă o dată că toate aceste realizări au fost dobîndite în *focul luptei de clasă* împotriva dușmanilor construcției socialiste și *datorită* faptului că această luptă a fost desfășurată *cu succes*, la orașe și sate, neîncetat și cu intransigență revoluționară. Împotriva poziției rămășițelor burgheziei de la orașe a fost continuată lupta neîmpăcată pe plan politic, economic, ideologic, luptă în procesul căreia pozițiile socialismului s-au lărgit și consolidat pe toate tărîmurile. La sate, rezultatele aplicării ferme, consecvente a politicii partidului de îngrădire și eliminare treptată a chiaburimii s-au oglindit în reducerea substanțială a ponderii gospodăriilor chiaburești și în izolarea politică tot mai accentuată a chiaburimii de masele țărănimii muncitoare. Nenumărate acțiuni și uneltiri dușmănoase ale chiaburimii împotriva creării gospodăriilor colective, întovărășirilor, împotriva activității S.M.T.-urilor, împotriva contractărilor de produse etc. au fost demascate și zădărnicite și în focul acestei lupte triumfau și se extindeau relațiile de producție socialiste.

Astfel, pe baza liniei politice elaborată de partid, procesul transformării socialiste a agriculturii și rezolvării contradicției dintre industria socialistă și mica producție înainta tot mai mult iar alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare se călea zi de zi în lupta pentru desfășurarea acestui proces.

În raportul prezentat la al doilea Congres al P.M.R., analizînd succesele obținute pe acest tărîm, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a arătat totodată că pînă la sfîrșitul anului 1955 procesul transformării socialiste a micii producții agricole s-a desfășurat într-un ritm încet în comparație cu creșterea impetuoasă a industriei socialiste în acești ani și cu celelalte condiții create; de aceea, efectele contradicției neantagonice dintre industria socialistă și mica producție se resimțeau puternic în întreaga economie națională. „Predominarea la sate a micii producții de mărfuri, a spus tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, ritmul încet al dezvoltării sectorului socialist în agricultură față de creșterea industriei socialiste au devenit o frînă nu numai în dezvoltarea forțelor de producție în agricultură, ci și în calea dezvoltării mai departe a industriei socialiste și a economiei naționale în general" [1].

Persistența și predominarea micii producții creau o serie de greutăți industriei socialiste, realizării reproducției socialiste lărgite pe ansamblul economiei naționale, dezvoltării armonioase a ramurilor economiei naționale, din care unele se bazează pe materii prime vegetale și animale provenite din agricultură. În plus, relațiile înapoiate ale micii producții nu permiteau utilizarea largă și rațională a forțelor de producție moderne cu care statul nostru înzestrase deja agricultura și determinau folosirea incompletă a utilajului existent, un preț de cost relativ ridicat și o pro-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, p. 90.

ductivitate a muncii relativ scăzută [1]. Cu tot ajutorul pe care acest parc de mașini l-a dat și a continuat să-l dea țărănimii muncitoare, folosirea lui în sectorul individual pe parcele mărunte dă un randament scăzut sau este adesea imposibilă.

Aici se vădea un aspect al contradicției între forțele de producție moderne create în industrie, care cer punerea procesului de producție în agricultură pe temeiuri socialiste, și relațiile perimate ale micii producții, care determină caracterul înapoiat, izolat, fărîmițat, al acestui proces. Astfel, din cauza acestei situații, ca și a unor lipsuri în organizarea muncii la unele S.M.T.-uri, așa cum a arătat analiza făcută în raportul la plenara C.C. al P.M.R. din iunie 1956, „cu toate rezultatele importante dobîndite în mecanizarea muncilor agricole... an de an, planul de producție și sarcina pe tractor nu au fost realizate. În decursul anului 1955 din numărul total de ore lucrate, numai 49,5% reprezintă ore lucrate efectiv în brazdă" [2].

De asemenea, pe alt plan, rămînerea în urmă a agriculturii în care predomina mica producție, în condițiile creșterii continue a populației orășenești și a cerințelor ei de consum crea dificultăți și în aprovizionarea oamenilor muncii de la orașe, în sensul lipsei anumitor produse provenite din agricultură sau al prețurilor mai ridicate al unora din ele [3]. Așa cum arătase tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, încă în 1951, la începuturile procesului transformării socialiste a micii producții, „la originea multor dificultăți ale comerțului socialist stă faptul că principala sursă de produse agricole este producătorul individual. Lichidarea nepotrivirii existente între caracterul socialist al producției industriale și caracterul individual al agriculturii, victoria socialismului în agricultură va duce și la lichidarea dificultăților în domeniul circulației" [4]. Într-adevăr în anii primului plan cincinal, pe măsura dezvoltării sectorului agricol socialist, a succeselor obținute în sporirea producției agricole și în îndeplinirea de către țărănimea muncitoare a îndatoririlor ei patriotice față de stat, rolul regulator al statului pe piață s-a întărit continuu iar aprovizionarea orașelor cu produse agroalimentare s-a îmbunătățit simțitor. Totuși, în această perioadă se mai manifestau încă anumite greutăți în aprovizionare, iar cauza lor esențială izvora tot din faptul că principala sursă de produse agricole era încă mica producție individuală.

Ținînd seama de toate aceste fenomene, analizînd minuțios *stadiul rezolvării* contradicției dintre industria socialistă și mica producție și trăgînd concluzii privind posibilitatea și necesitatea *accelerării ritmului* acestui proces de rezolvare, Congresul al II-lea al P.M.R. a elaborat un vast ansamblu de măsuri în acest sens. Pozițiile deja

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 104.

[2] Al. Moghioroș, *Cu privire la măsurile pentru realizarea sarcinilor stabilite de Congresul al II-lea al P.M.R., privind transformarea socialistă a agriculturii*, în *Lupta de clasă*, nr. 8, 1956, p. 25 (subl. ns. — *M.C.*).

[3] Vezi în acest sens tabelele privind greutatea specifică a mărfurilor alimentare cumpărate de muncitori din comerțul socialist și de pe piața neorganizată, și diferențele de preț corespunzătoare — tabele cuprinse în articolul lui în C. Danciu și O. Snak, *Schimbul de mărfuri între oraș și sat în etapa actuală*, în *Probleme economice*, nr. 10/1957.

[4] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, p. 397—398.

cucerite de socialism la sate, a arătat la Congres tov. Gh. Gheorghiu-Dej „deschid perspectivele *înaintării într-un ritm mai accelerat* pe calea transformării socialiste a agriculturii" [1]. Congresul a definit de aceea ca *sarcină fundamentală* făurirea economiei socialiste unitare, în care pe baza dezvoltării continue a industriei socialiste, să se asigure transformarea socialistă a agriculturii, astfel ca în 1960 sectorul socialist în agricultură să fie preponderent atît ca suprafață cît și ca producție marfă.

Bilanțul și analiza făcute la Congresul al III-lea al P.M.R. succeselor pe tărîmul transformării socialiste a agriculturii în perioada 1956—1959, au confirmat din plin justețea măsurilor preconizate de partid precum și a previziunii privind posibilitatea accelerării simțitoare a ritmului acestei transformări.

Într-adevăr, ritmul considerabil mai rapid al cooperativizării constituie un element nou, una din trăsăturile caracteristice principale ale acestor ani, în comparație cu întreaga perioadă anterioară. Așa cum s-a subliniat la Congresul al III-lea, sarcina trasată de Congresul al II-lea al partidului ca în 1960 sectorul socialist agricol să fie preponderent ca suprafață și producție marfă a fost realizată încă de la sfîrșitul anului 1959. Numai în anii 1956 și 1957 în sectorul socialist cooperatist au intrat de *trei ori* mai multe familii decît au intrat înainte într-o perioadă de *șapte ani*. Perioada 1956—1959 a fost perioada în care *majoritatea covîrșitoare* a țărănimii a trecut la agricultura socialistă, săvîrșind astfel pasul uriaș, hotărîtor, de la vechea formă de producție, istoricește perimată, la modul de producție nou, socialist. În vreme ce între anii 1949—1955 în G.A.C. și întovărășiri au intrat în total cca. 380 000 familii țărănești, în următorii patru ani și cîteva luni au intrat cca. 2 500 000 de familii. Astfel, la 1 august 1960 sectorul socialist a cuprins aproape 3 000 000 familii țărănești — adică aproape 83% din totalul țărănimii — și deține o suprafață de peste 8 milioane ha. teren arabil — aproape 83% din suprafața arabilă a întregii țări. Toate aceste transformări uriașe arată că, așa cum a apreciat Congresul al III-lea al P.M.R., *cooperativizarea micii producții agricole a fost în linii generale înfăptuită în țara noastră*. Proporțiile atinse de sectorul agricol socialist au determinat așadar, în acești ani, o *schimbare calitativă* radicală a raportului între socialism și mica producție nu numai în agricultura țării, ci și pe scara întregii economii naționale. Astfel, aceasta înseamnă că poporul nostru, condus de partid, a realizat înaintarea hotărîtoare în rezolvarea contradicției neantagonice între socialism și mica producție, înseamnă că această contradicție este astăzi *în linii generale rezolvată*. Conținutul material, economic al acestui salt revoluționar este transformarea relațiilor micii producții în contrariul lor — în relații socialiste.

Această victorie măreață, de însemnătate istorică, a poporului nostru, a putut fi dobîndită ca urmare a înfăptuirii consecvente a liniei politice leniniste a partidului și statului nostru, în primul rînd datorită făuririi *premiselor materiale obiective* ale cooperativizării, datorită creării, pe temelia

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, p. 89 (subl. ns. — *M.C.*).

industrializării țării, a unei puternice baze tehnice materiale a socialismului la sate; întregul mers al colectivizării a demonstrat totodată rolul activ, creator, al statului socialist în făurirea relațiilor socialiste de producție. „Hotărîtor pentru rezultatele obținute în construcția socialistă în agricultură, a arătat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în raportul prezentat la cel de-al III-lea Congres al P.M.R., și în primul rînd în dezvoltarea sectorului colectivist, a fost puternicul sprijin acordat țărănimii de statul democrat-popular prin mijloacele mecanizate ale stațiunilor de mașini și tractoare, cadre de ingineri și tehnicieni agricoli, prin credite, materiale de construcții, semințe selecționate, material săditor pomiviticol, animale de rasă și altele. Numai în anii 1956—1959 investițiile pentru agricultură din fondurile statului s-au ridicat la 8,6 miliarde lei"[1]. Numărul tractoarelor și mașinilor agricole a crescut foarte mult, astfel încît la sfîrșitul acestui an agricultura va dispune de 62 650 tractoare convenționale, în raport cu numai 12 227 în 1949; numărul combinelor pentru păioase a crescut de la 45 buc. în 1948 la 17 400 buc. în 1960.

Acest ajutor material multilateral — mașini, credite etc. acordat de statul nostru, relevă astfel încă o trăsătură caracteristică a procesului transformării socialiste a satului: faptul că proprietatea socialistă *de stat*, a întregului popor, a acționat — și continuă să acționeze și azi — *ca punct hotărîtor de sprijin* al creării proprietății socialist-*cooperatiste* în agricultură. Întreaga desfășurare a acestui proces relevă rolul *conducător, determinant*, pe care termenul înaintat revoluționar al contradicției — anume relațiile de producție socialiste din industrie, întregul sector socialist din economie — îl are în transformarea revoluționară a celuilalt termen, a relațiilor micii producții. Ea relevă de asemenea rolul conducător al clasei muncitoare în întreaga reconstrucție socialistă a agriculturii, în transformarea naturii de clasă a țărănimii și consolidarea continuă a alianței muncitorești-țărănești pe baza socialismului.

Victoria relațiilor socialiste la sate, care acum cuprind peste patru cincimi din agricultura țării, s-a realizat nu numai prin transformarea micii producții ci și prin îngrădirea și nimicirea relațiilor capitaliste, în procesul luptei de clasă împotriva acestor relații de exploatare. Uneltirile dușmănoase ale chiaburimii împotriva dezvoltării noilor relații socialiste de producție au fost zădărnicite, înfrînte prin lupta unită a clasei muncitoare și țărănimii muncitoare. În anul 1959, în urma decretului din martie al Prezidiului Marii Adunări Naționale, *chiaburimea a fost lichidată ca clasă*, desființîndu-se astfel ultimele forme de proprietate capitalistă în agricultură și punîndu-se capăt pentru totdeauna exploatării omului de către om în țara noastră. Rezolvarea problemei lichidării ultimei clase exploatatoare a însemnat o victorie istorică a întregii construcții socialiste, dînd un avînt direct, puternic, dezvoltării sectorului socialist la sate. Modul original, profund marxist și revoluționar, prin care a fost rezolvată această problemă, reprezintă încă o contribuție creatoare a partidului nostru la îmbogățirea experienței mișcării muncitorești internaționale în

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, p. 48.

privința înfăptuirii sarcinilor fundamentale obligatorii ale revoluției și construcției socialiste.

Lichidarea chiaburimii ca clasă nu înseamnă că lupta de clasă ar fi încetat. Dușmanii construcției socialiste au continuat să acționeze urmărind să pună stavili extinderii relațiilor de producție noi în agricultură, să răspîndească și să întrețină concepții ideologice străine, să submineze unitățile socialist-cooperatiste, să submineze alianța muncitorească-țărănească. Lupta vigilentă a poporului nostru, condus de partid, sorteşte însă eșecului toate aceste acțiuni dușmănoase.

3. „TREBUIE SĂ FACEM CA JUDECATA LOR SĂ LE ÎNVINGĂ PREJUDECATA" (V. I. LENIN)

În procesul transformărilor revoluționare care au schimbat din temelii înfățișarea satului, s-a dezvoltat puternic, așa cum a subliniat Congresul al III-lea al partidului, conștiința socialistă a maselor țărănești. În procesul vast și complex al rezolvării contradicției neantagonice dintre socialism și mica gospodărie țărănească, transformarea conștiinței țărănimii ocupă un loc important, deoarece formarea unor noi convingeri ale țăranului muncitor este o condiție esențială a trecerii sale liber consimțite la agricultura socialistă.

Dar, cum are loc această adîncă transformare a conștiinței? Analiza, de pe pozițiile materialismului istoric, a rezolvării acestei contradicții trebuie să răspundă și acestei întrebări, dezvăluind condițiile, cauzele și mecanismul acestui proces.

Totodată, analiza formării noii conștiințe a țărănimii a căpătat o actualitate deosebită ținînd seama și de sarcinile trasate de Congres pe tărîmul activității ideologice. Congresul a atras atenția asupra importanței transformărilor în conștiința oamenilor muncii de la sate. „O mare atenție, se arată în raportul prezentat de tov. Gh. Gheorghiu-Dej, trebuie acordată îmbunătățirii muncii politice-educative la sate. Organizațiile de partid, de tineret, de femei, trebuie să stimuleze procesul de dezvoltare a conștiinței socialiste, de formare a spiritului colectivist la oamenii muncii de la sate, să intensifice activitatea de răspîndire a culturii, corespunzător cerințelor și necesităților satului nou, socialist" [1]. Analiza modului în care partidul a desfășurat pînă acum opera de transformare a conștiinței țărănimii poate ajuta la înțelegerea căilor și mecanismului desfășurării în continuare, în viitor a procesului formării noii conștiințe.

Pentru a asigura premisele subiective ale operei de transformare socialistă a micii producții agricole, partidul a urmărit în tot cursul acestei opere realizarea unor *schimbări în conștiința țăranului muncitor*, schimbări care să-l apropie de înțelegerea superiorității agriculturii socialiste. Dar, în vederea atingerii acestui obiectiv, sînt necesare în primul rînd schimbări în *existența materială* a țărănimii. De aceea, politica partidului a asigurat consecvent crearea în primul rînd a condițiilor materiale necesare trecerii

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, p. 102.

la agricultura socialistă, a urmărit, ca obiectiv general, să determine realizarea treptată a unor schimbări în existența materială a țăranului muncitor, pe temeiul cărora să se producă schimbări corespunzătoare și în conștiința sa. Totodată însă, ținînd seama de toate aspectele dialecticii existenței sociale și conștiinței sociale, partidul a subliniat cu tărie că asemenea schimbări în conștiință nu au loc automat, de la sine, exclusiv pe baza noilor condiții economice, că ele nu trebuie așteptate pasiv. Pentru aceasta este *imperios necesară* și o intensă muncă politico-educativă, care *să ajute* la formarea și dezvoltarea noii conștiințe a țărănimii. De aceea partidul a pus un accent atît de puternic asupra desfășurării continue a unei munci politico-educative de lămurire, de combatere a vechilor mentalități și concepții și de formare a unor noi convingeri. Necesitatea intensificării deosebite a acestei munci a fost relevată la Congresul al II-lea al partidului, pentru a se putea valorifica și folosi pe deplin condițiile obiective create, favorabile unui ritm mai accelerat al înaintării pe drumul cooperativizării, adică pentru a *face să apară mai ușor și mai rapid și acele schimbări de ordin subiectiv*, în conștiința țărănimii, *necesare folosirii posibilităților și condițiilor obiective* deja făurite și în continuă maturizare în țara noastră.

În acest sens și pe *această bază*, munca politico-educativă extrem de vastă desfășurată sub conducerea partidului în rîndurile țărănimii a determinat în deosebi în ultimii ani transformări profunde în conștiința și modul ei de a gîndi. Fără îndoială că procesul acestor adînci și complexe schimbări în conștiința, în ideologia și psihologia unei mase atît de largi și ținută într-o înapoiere atît de adîncă în trecutul apropiat, constituie una din cele mai grandioase transformări revoluționare contemporane pe care sociologia științifică o are de studiat, al cărei mecanism trebuie descifrat.

Trecerea țăranului muncitor de la mica producție la relații socialiste, presupune o schimbare importantă pe *planul conștiinței sale*, deoarece numai o asemenea schimbare poate fi premisa liberului consimțămînt, iar liberul consimțămînt este principiul de bază al unirii în orice formă de producție cooperatistă. Liberul consimțămînt presupune înțelegerea superiorității noilor relații de producție, a muncii în comun, iar țăranul muncitor poartă în spinare povara influenței a decenii și secole întregi de tradiții și rutină, a crescut în spiritul mic-burghez al atașamentului lipsit de orizont față de mica sa proprietate. Orînduirea capitalistă, acționînd implacabil în direcția deposedării micului țăran de proprietatea sa, îi consolida totodată tocmai mentalitatea de mic proprietar, căuta prin toate mijloacele să întrețină iluzia despre proprietate ca supremă valoare; urmele în conștiință ale acestei educații sînt adînci și de aceea o asemenea profundă modificare de mentalitate, de conștiință, ca aceea cerută de trecerea *liber-consimțită, înțeleasă și voită*, la relații de producție noi nu este deloc un lucru ușor. De aici rezultă clar și măreția operei de reeducare întreprinsă de partid.

Congresul al II-lea al partidului, criticînd unele tendințe de spontaneitate, „tendința unor organe de partid și de stat de a lăsa ca transformarea socialistă a agriculturii să meargă de la sine", manifestată prin

aceea că în unele locuri nu s-a desfășurat „o muncă politică și organizatorică sistematică, răbdătoare, bazată pe exemple concrete, pentru a-i lămuri și convinge pe țăranii muncitori...”[1], a elaborat un întreg ansamblu de indicații și măsuri concrete pentru intensificarea muncii politico-organizatorice la sate. Congresul a cerut să fie larg răspîndită și aplicată experiența acelor regiuni și raioane în care organele și organizațiile de partid au desfășurat o amplă și perseverentă muncă politică, dovedind pricepere și inițiativă în aplicarea hotărîrilor și măsurilor prevăzute la plenara din martie 1949. Raportul la Congres a formulat răspicat necesitatea de a se pune „un accent deosebit de puternic pe munca politică pentru dezvoltarea întovărășirilor agricole și a gospodăriilor colective existente și organizarea altora noi” [2]. Totodată s-a subliniat din nou însemnătatea educativă a *formelor simple, intermediare, de cooperare* în producție, ca școală și punte de trecere spre formele superioare. În sfîrșit, definind în ansamblu sarcinile *principale* ale partidului în legătură cu transformarea socialistă a agriculturii, Congresul a cerut, în primul rînd, „intensificarea muncii politice și organizatorice pentru crearea, într-un ritm mai accelerat, de noi întovărășiri agricole și gospodării colective, cu respectarea strictă a liberului consimțămînt al țăranilor muncitori”[3].

Pe linia acestor indicații ale Congresului al II-lea al P.M.R., plenara C.C. al P.M.R. din 16—17 iulie 1956 a adoptat hotărîrea de mare importanță de a *muta centrul de greutate* al întregii munci pentru cooperativizarea țărănimii muncitoare în organizațiile de partid *de la sate*. „Creșterea ritmului de cooperativizare a agriculturii și necesitatea accelerării acestui ritm — arată Rezoluția plenarei — pun cu tărie *sarcina mutării centrului de greutate în munca de transformare socialistă a agriculturii în organizația de bază de la sate*”[4]. Soarta muncii politice pentru convingerea și atragerea țărănimii, a subliniat plenara, o hotărăsc forțele locale, nu „echipele” trimise în „campanie” de la regiune, o hotărăsc organizațiile de bază sprijinite de activul fără partid. Tot în această perioadă, Biroul Politic al C. C. al P.M.R. a luat o măsură organizatorică importantă pentru activitatea partidului, hotărînd înființarea comitetelor comunale de partid în toate comunele cu mai mult de trei organizații de bază, măsură ce a jucat un rol de seamă în intensificarea întregii munci la sate.

Ne-am oprit mai pe larg asupra acestor măsuri practice — și ar putea fi citate încă multe altele — deoarece în acest ansamblu de indicații și măsuri *concrete* și în munca de partid pentru înfăptuirea lor aflăm izvorul care a dus — pe fondul noilor realități politice și economice din țara noastră, pe fondul creării bazei tehnico-materiale necesare — la marile prefaceri din conștiința țărănimii individuale.

Formulînd expresiv și laconic obiectivul muncii de educație și convingere a țăranilor muncitori, Lenin spunea : „*Trebuie să facem ca judecata*

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, p. 91.
[2] *Ibidem*, p. 94.
[3] *Ibidem*, p. 109.
[4] Rezoluția plenarei C.C. al P.M.R. din 16—17 iulie 1956 cu privire la măsurile pentru realizarea sarcinilor stabilite de Congresul al II-lea al P.M.R. privind transformarea socialistă a agriculturii.

lor să le învingă prejudecata"[1]. Munca politică desfăşurată în anii transformării socialiste a agriculturii pentru reeducarea ţărănimii, pentru formarea şi dezvoltarea conştiinţei ei socialiste a îmbrăţişat o gamă nelimitată de mijloace şi forme — toate însă îndreptate spre acelaşi obiectiv, formulat de Lenin. Printre aceste mijloace se numără şi munca de lămurire individuală, de la om la om, şi activitatea cultural-artistică de masă, se numără şi învăţămîntul de partid, şi activitatea educativă desfăşurată de organizaţiile de U.T.M., se numără şi popularizarea succeselor gospodăriilor colective fruntaşe şi radioficarea a nenumărate sate sau răspîndirea cunoştinţelor agrozootehnice ş.a.m.d. Activitatea asiduă, stăruitoare, de zi cu zi, sub toate aceste forme, toate procesele *revoluţiei culturale*, sînt o parte componentă a transformărilor revoluţionare din satele noastre şi contribuie nemijlocit la aceste transformări.

Rezultatele acestei activităţi pe linia dezvoltării conştiinţei ţărănimii au o însemnătate directă pentru ritmul transformărilor socialiste; crearea noilor relaţii de producţie socialiste este cerută de cerinţele legilor istorice *obiective* dar aceste relaţii se pot forma numai *dacă* s-au săvîrşit în prealabil şi anumite transformări pe plan *subiectiv* în conştiinţa individuală a ţăranului muncitor. Aceasta nu înseamnă desigur că noile relaţii de producţie sînt o creaţie arbitrară, subiectivă, un rod exclusiv al voinţei şi conştiinţei unor indivizi. Ele sînt chemate la viaţă şi trebuie să fie create ca urmare a unei necesităţi obiective, legice — care constituie factorul determinant — dar pot fi făurite numai prin intermediul *înţelegerii conştiente* a acestei necesităţi, a faptului că realizarea ei asigură o mai bună satisfacere a intereselor ţăranului muncitor. De aceea sînt necesare şi transformările în conştiinţa ţăranului, la care ne-am referit. Asemenea transformări sînt posibile pentru că în ansamblul existenţei sociale a ţăranului individual au intervenit, în anii puterii populare, o serie de schimbări esenţiale în comparaţie cu trecutul şi pentru că partidul a desfăşurat o neobosită muncă politică orientată în acest scop. De aceea, cu cît mai *repede* asemenea transformări pe planul conştiinţei cuprind mase *mai largi* cu atît *mai rapid* înaintează şi cooperativizarea micii producţii.

Trebuie subliniat că în anii revoluţiei din ţara noastră conştiinţa ţăranului muncitor individual — în primul rînd conştiinţa sa politică — s-a dezvoltat foarte puternic, chiar înainte de trecerea lui pe făgaşul economiei socialiste. Experienţa practică a revoluţiei, a luptei politice pentru putere sub conducerea muncitorului de la oraş, a luptei împotriva moşierului şi a chiaburului, l-a învăţat într-un timp istoric scurt ceea ce n-a putut învăţa înainte în decenii întregi de „lîncezeală" şi obscurantism, cum spunea Lenin. Conştiinţa politică a ţăranului nostru muncitor — după ce el a trecut prin insurecţia armată din ţara noastră, prin înfăptuirea revoluţionară a reformei agrare, prin focul anilor primei etape a revoluţiei, prin lupta victorioasă pentru trecerea la revoluţia socialistă şi a ajuns în pragul construirii socialismului — chiar dacă acest ţăran muncitor este încă legat de mica sa gospodărie individuală, nu se mai poate măcar compara cu conştiinţa micului producător dinainte, a unui Ilie Moromete de

[1] V. I. Lenin, *Opere*, E.S.P.L.P., 1956, vol. 29, p. 509.

pildă, înșelat întotdeauna în „politică", înșelat de ziare, înșelat de primar sau perceptor, înșelat la piață, exploatat și asuprit, care în ciuda minții sale pătrunzătoare, înțelegea deajuns de puțin. Conștiința politică a țăranului muncitor aflat în țara noastră în pragul construcției socialiste trebuie desigur abia să se dezvolte, dar raportată la trecut ea se dovedește deja relativ o *conștiință înaintată*, care a depășit condiția sa economică (vorbind în sens restrîns) de mic proprietar individual.

Dezvoltarea conștiinței politice a țărănimii muncitoare individuale oglindește o serie de schimbări importante survenite deja în anumite laturi fundamentale ale existenței sale sociale încă înainte ca această existență să fie structural transformată prin trecerea ei pe temelia relațiilor socialiste de producție. Astfel, cum s-a arătat, în urma reformei agrare existența țărănimii muncitoare a fost eliberată de exploatarea moșierească, iar ulterior, în urma naționalizării, ea a fost eliberată și de exploatarea burgheziei orășenești. Exploatarea chiaburească a fost din ce în ce mai îngrădită datorită politicii partidului și statului nostru. Țărănimea muncitoare a devenit proprietară, alături de întregul popor, a mijloacelor de producție socialiste. Ea participă, sub conducerea clasei muncitoare, la exercitarea puterii politice în stat. *S-a schimbat astfel însuși cadrul general* în marginile căruia se desfășoară existența socială, schimbată și ea într-o serie de trăsături esențiale, a țărănimii. Țăranul muncitor a învățat bine, din experiența sa revoluționară proprie, să aibă încredere în partid, în statul nou, în clasa muncitoare, a învățat și a înțeles că trebuie s-o urmeze spre binele său, a înțeles necesitatea și forța alianței. Toate acestea au o uriașă însemnătate în a determina pe țăranul muncitor să se hotărască *conștient* să treacă la relații socialiste. În conștiința sa se dă o luptă intensă între nou și vechi. Vechi, înapoiate, sînt în primul rînd concepțiile sale „economice", dacă putem spune astfel, concepțiile privind modul de a-și duce gospodăria, deprinderile și mentalitatea sa individualistă de mic-proprietar și mic-negustor. Dificultatea constă, în plus, tocmai în faptul că în *acest* domeniu al *conștiinței* sale au survenit cele mai puține schimbări, deoarece în domeniul corespunzător al *existenței* sale, în practica și experiența sa de producție individuală, personală, pe micul petec de pămînt, încă nu s-au făcut simțite, la începutul construirii socialismului, schimbări esențiale în privința calității sale de mic-proprietar și mic-negustor. Problema a constat și în a folosi conștiința sa politică mai înaintată ca o pîrghie pentru influențarea și transformarea celorlalte forme și laturi ale conștiinței sale; aceasta a constituit de asemenea unul din obiectivele muncii politice a partidului la sate.

Pe de altă parte, așa cum se știe, caracteristică este dezvoltarea mai rapidă a existenței sociale în raport cu conștiința socială. Dar aceasta nu exclude posibilitatea ca, în anumite condiții, conștiința să o ia în unele privințe înaintea existenței. Aceasta se întîmplă, și *trebuie* să se întîmple, într-o anumită măsură și în cazul conștiinței țăranului muncitor a cărui existență socială se bazează încă pe mica sa parcelă și gospodărie individuală și care se hotărăște să treacă la gospodăria colectivă sau la întovărășire. În acest scop trebuie învinse greutățile care decurg din faptul că în practica și experiența sa de producție individuală, nu s-au petrecut ase-

menea schimbări în ceea ce privește relațiile de proprietate în primul rînd ; de aici rezultă marea importanță a activității de educare, de lămurire și instruire, pentru transformarea concepțiilor sale, pentru a-i zdruncina vechile prejudecăți și a-i sădi noi convingeri.

Dar, așa cum foarte bine a spus Lenin, „țăranii sînt oameni prea practici, prea strîns legați de vechea gospodărie agricolă", pentru ca munca de lămurire a lor să se poată baza numai „pe sfaturi și indicații scoase din cărți"[1].

Trebuie pornit în primul rînd de la fapte economice reale, de la modificările ce se înfăptuiesc sau sînt deja înfăptuite în economie, în existența materială. De aceea, tocmai în scopul de a *suplini* lipsa unei asemenea practici de producție *personale*, nemijlocite, care să determine schimbarea concepțiilor țăranului individual respectiv (practică ce nu poate apare decît *după ce* țăranul muncitor intră el însuși într-o formă cooperatistă de producție), partidul nostru a indicat ca experiența practică, economico-gospodărească, a unităților socialiste și condițiile noii existențe sociale a țăranilor colectiviști să fie făcute în mod direct și concret cunoscute țăranilor individuali. Această indicație a avut și are o deosebită importanță pentru munca pe tărîmul transformării socialiste a agriculturii. Partidul a subliniat marea însemnătate a *cunoașterii nemijlocite*, concrete, mai eficace decît orice cunoaștere mijlocită, de către țăranii individuali a activității și rezultatelor economice ale gospodăriilor colective fruntașe, pentru convingerea lor. În indicațiile partidului privind organizarea de vizite ale țăranilor individuali la gospodăriile colective și la casele colectiviștilor, privind organizarea de întîlniri și discuții între țăranii colectiviști și individuali, privind invitarea acestora din urmă la adunările generale ale gospodăriilor colective etc. poate fi descifrată o adîncă înțelegere materialist-dialectică a corelației între existență și conștiință, între practică și conștiință. Putem descifra aici orientarea directă a muncii politice în lumina tezelor concepției materialist-istorice despre formarea unei noi psihologii sociale, unor noi concepții și despre *rolul practicii* în acest proces, despre eficacitatea cunoașterii nemijlocite a realității noi pentru formarea și promovarea unor concepții noi.

Principiul teoretic implicat în însăși esența unor asemenea metode privește posibilitatea de a asigura atît *contracararea* într-o măsură cît mai mare a *tendinței conștiinței de a rămîne în urma transformărilor existenței* cît și, în anumite condiții, de a realiza schimbări în conștiința unor indivizi sau unor grupuri *mai rapid* chiar decît schimbările în anumite laturi ale propriei lor existențe materiale și parțial înaintea acestora, dar ținînd seama de cadrul general al existenței sociale. Aici se vădește unul din aspectele *dirijării conștiente, științifice*, de către partid a procesului formării noii conștiințe, deoarece partidul nu lasă acest proces pe seama determinismului spontan, existență-conștiință, nu-l lasă în voia „mersului de la sine". În mecanismul influenței existenței asupra conștiinței, al influenței reciproce a formelor conștiinței sociale, *se poate interveni* și

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, E.S.P.L.P., 1956, p. 183.

trebuie descoperite căile cele mai eficace ale acestei intervenții, trebuie găsite pîrghiile a căror apăsare dă cel mai mare efect în sensul dorit.

Tocmai în aceasta rezidă unul din sensurile adînci ale indicațiilor date de partid privind importanța muncii de consolidare economică și organizatorică a gospodăriilor colective și întovărășirilor. Nu întîmplător atît la Congresul al II-lea al partidului, cît și apoi la consfătuirea de la Constanța, s-a subliniat cu atîta tărie că „ceea ce trebuie să facem acum, în primul rînd, este să ne concentrăm forțele pentru întărirea economică-organizatorică a sectorului socialist-cooperatist existent în agricultură" [1]. Dezvoltarea economică multilaterală a unităților socialiste cooperatiste demonstrează în modul cel mai viu țăranului muncitor individual necesitatea trecerii la socialism și de aceea partidul a subliniat și subliniază că tocmai de consolidarea unităților deja existente depinde în foarte mare măsură progresul pe frontul extinderii relațiilor de producție socialiste la sate. Exemplul înaintat, exemplul material viu solicită conștiințele, acționează cu o forță deosebită, magnetică asupra lor, acționează ca o puternică pîrghie transformatoare a conștiinței — și *puterea exemplului* a fost și este de aceea folosită din plin în procesul la care ne referim. „Întărirea și dezvoltarea economică a gospodăriilor colective și întovărășirilor existente, a spus tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la Constanța, este în prezent *condiția principală* a înaintării noastre pe frontul construcției socialiste. Sporirea producției agricole vegetale și animale a unităților socialist-cooperatiste, creșterea veniturilor membrilor acestora și a nivelului lor de trai material și cultural constituie *calea cea mai sigură de a convinge* pe țăranii muncitori cu gospodărie individuală să treacă la agricultura socialistă"[2].

Într-adevăr, experiența economică concretă a gospodăriilor colective și întovărășilor este tocmai acea *practică socială* care demonstrează prin fapte, adică nu numai pe un plan exclusiv rațional, superioritatea socialismului ; ea este acea practică socială care a influențat și determinat eficace formarea unor noi concepții în conștiința țăranilor individuali, care a putut fi *folosită conștient* cu succes ca factor care să determine noi deprinderi și idei.

Desfășurarea transformării socialiste a agriculturii în țara noastră a reliefat din plin superioritatea și avantajele agriculturii socialiste asupra micii producții individuale. Organele și organizațiile de partid au orientat gospodăriile colective spre o agricultură complexă pentru a obține producții mereu sporite de cereale, de plante tehnice, pentru a mări șeptelul de animale de producție, pentru a dezvolta avutul obștesc, pentru a ridica noi construcții, pentru a asigura venituri crescînde colectiviștilor. Ca urmare, producția obținută a depășit an de an producția la ha a gospodăriilor individuale, iar rezultatele gospodăriilor colective fruntașe au depășit-o într-o măsură mult mai mare decît media depășirii pe țară. În 1958, gospodăriile colective au obținut la grîu de toamnă producții medii la ha cu 26% iar la porumb cu 37% mai mari decît gospodăriile agricole indivi-

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, p. 382.
[2] *Ibidem*, p. 389 (subl. noastră — *M.C.*).

duale[1] iar în 1959 — mai mari la ambele culturi cu 15% [2]. Şi mai concludentă, din mai multe considerente, este compararea rezultatelor concrete obţinute de gospodăriile colective şi de cele individuale din aceleaşi zone, cu condiţii de relief, sol şi climă asemănătoare : raionul Jimbolia, de pildă, colectivizat în întregime din 1958 a obţinut în anul respectiv de 2,6 ori mai mult porumb la ha şi de 1,6 ori mai mult grîu decît acele raioane de şes din aceeaşi regiune în care majoritatea suprafeţelor nu se aflau încă în G.A.C.[3].

Viaţa însăşi, analiza minuţioasă a cifrelor statistice, impun concluzia că succesele cele mai mari şi rezultatele cele mai trainice în transformarea socialistă a micii producţii au fost obţinute în acele raioane, comune şi sate unde unităţile socialiste ale agriculturii au dobîndit rezultate economice mai bune şi unde organizaţiile de partid au condus şi orientat mai bine, pornind de la asemenea rezultate, munca politică şi organizatorică în rîndurile ţărănimii. În acest sens, analizînd cauzele succeselor obţinute în reg. Cluj în procesul cooperativizării, tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej, în cuvîntarea rostită la conferinţa organizaţiilor regionale P.M.R. a relevat şi a apreciat în primul rînd tocmai faptul că organizaţiile de partid au desfăşurat „în mijlocul maselor ţărăneşti o largă şi răbdătoare muncă politică. Organizaţiile de partid, comuniştii au făcut bine că au pus în centrul activităţii pentru lărgirea sectorului socialist din agricultură preocuparea pentru întărirea economică-organizatorică a gospodăriilor colective şi întovărăşirilor existente. Munca politică a organizaţiilor de partid îşi dă roade, întărind alianţa muncitorească-ţărănească" [4].

Convingerea ţărănimii muncitoare, prin *propria ei experienţă*, asupra superiorităţii gospodăriei agricole colective s-a sprijinit pe folosirea formelor inferioare ale cooperaţiei de producţie. Aceste forme uşurează trecerea ţăranului la gospodăria colectivă prin aceea că îi creează posibilitatea de a resimţi în însăşi existenţa sa socială materială unele avantaje ale agriculturii socialiste, iar aceasta accelerează procesul transformării conştiinţei sale, îl interesează economic şi totodată îl pregăteşte din punct de vedere *subiectiv* pentru a se ridica la forma superioară a cooperaţiei de producţie. În întovărăşire, de pildă, o parte din *interesele economice* ale ţăranului ca *om al muncii* sînt satisfăcute *în comun* şi sînt satisfăcute *mai bine* decît pe mica sa parcelă individuală, iar însăşi munca *în comun*, producţia în comun şi rezultatele ei determină schimbări în conştiinţa sa ; în procesul acestei munci — şi aici se confirmă din nou teza generală a materialismului istoric privind rolul muncii în formarea conştiinţei — *se întăreşte latura sa de om al muncii* şi se dezvoltă conştiinţa lui nouă socialistă. Drumul a zeci şi sute de mii de familii ţărăneşti a fost jalonat de intrarea, la început cu o parte a pămîntului lor în întovărăşire, apoi de aducerea

---

[1] Cf. *Anuarul statistic al R.P.R.*, 1959, p. 187.

[2] Comunicatul D.C.S. asupra îndeplinirii planului de stat al R.P.R., pe anul 1959, în *Scînteia*, nr. 4748.

[3] Gh. Dragomir şi Nica Sabin, *Creşterea şi dezvoltarea sectorului cooperatist al agriculturii*, în *Economia Romîniei între anii 1944—1959*, Ed. Acad. R.P.R., 1959, p. 437.

[4] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvîntare la conferinţa organizaţiei regionale de partid Cluj*, în *Scînteia*, nr. 4784.

întregului pămînt în întovărășire și apoi de intrarea în gospodăria colectivă, iar aceste treceri treptate oglindesc *procesul treptat al formării și maturizării noii conștiințe*, mereu îmbogățită prin răsfrîngerea și cristalizarea în conștiință a noii practici sociale. De aceea, una din sarcinile puse acum de Congresul al III-lea al partidului, în cadrul programului de terminare a colectivizării în țara noastră, este de a se sprijini cu răbdare fiecare pas al evoluției țăranilor întovărășiți, prin liber consimțămînt, pe drumul către forma superioară — gospodăria colectivă — fără a forța acest proces necesar, fără a folosi nici un fel de presiuni și ținîndu-se totodată seama că drumul realizării acestei necesități istorice, acestui proces obiectiv, trebuie pregătit și croit printr-o activitate conștientă, organizată, permanentă — cu caracter educativ și organizatoric.

Dar chiar în ceea ce privește țăranii muncitori care pînă în prezent nu au intrat încă nici în formele inferioare ale cooperației de producție — care reprezintă, cum s-a arătat la Congres, circa 680 000 de familii — trebuie subliniat că modificările în conștiința lor se produc nu numai ca urmare a influenței schimbărilor ce au loc în realitatea înconjurătoare, în existența socială a țăranilor întovărășiți și colectiviști. Și în *existența socială* a țăranului muncitor individual, — cum s-a arătat mai sus — și în *relațiile economice* ale *gospodăriei individuale* au avut și au loc schimbări importante care nu pot să nu se răsfrîngă pe planul conștiinței.

Pe măsura trecerii spre socialism, a dezvoltării sectorului socialist al economiei naționale și în primul rînd a industriei, gospodăria individuală nu mai este o gospodărie care produce izolat, exclusiv „pe cont propriu", și își negustorește produsele pe piața neorganizată. De la începutul perioadei de trecere, sectorul socialist *intră în relații economice* cu mica gospodărie individuală — relații tot mai strînse pe măsura întăririi, în cursul perioadei de trecere, a socialismului în economie. Aici se vădește unul din aspectele cele mai interesante ale contradicției neantagonice dintre industria socialistă și gospodăria individuală, ale influenței pe care termenul principal al contradicției — industria — o exercită asupra celuilalt termen, contribuind și astfel la transformarea lui. Se stabilesc relații economice între sectorul socialist și mica gospodărie individuală atît *pe linia producției* — îndeosebi prin intermediul S.M.T.-urilor și G.A.S.-urilor — cît *și pe linia schimbului* — prin intermediul contractărilor cu statul, al achizițiilor, al cooperației de consum; contractările sînt o pîrghie prin care sectorul socialist reușește să orienteze într-o anumită măsură însăși *producția* în sectorul micii producții agricole. Se stabilesc și relații de credit între organizațiile socialiste de credit și gospodăriile individuale. „Cît de complexe sînt procesele din interiorul micii producții...o arată, de exemplu, situația țăranului cu gospodărie individuală înscris în cooperativele de consum. Acesta își bazează existența pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, dar desface mărfuri și se aprovizionează prin cooperație, primește sprijinul S.M.T., al G.A.S., contractează cu statul socialist etc." [1]. Legătura

[1] R. Iliescu, *Cu privire la sectoarele economice și structura de clasă în R.P.R.*, în *Lupta de clasă*, nr. 9, 1959, p. 85—86.

economică a gospodăriei individuale cu sectorul socialist nu duce de la sine la socialism, nu înseamnă deja schimbarea socialistă a naturii micii proprietăți private, dar este un pas în direcția relațiilor de producție socialiste.

Desigur că legăturile economice între gospodăria individuală și sectorul socialist nu se stabilesc spontan; aici se desfășoară *un proces condus conștient de partid*, în care se exprimă rolul conducător al sectorului socialist și prin care se urmărește conștient să se înfăptuiască, pe linia indicației leniniste la care ne-am referit, *o delimitare* din ce în ce mai conturată între țăranul muncitor și țăranul mic-proprietar. Rezultatul este că într-adevăr se obține creșterea continuă a însemnătății și greutății specifice a laturii sale de om al muncii și transformarea treptată a unor trăsături caracteristice laturii sale de mic proprietar, a cărei greutate specifică scade; se modifică astfel, treptat, fizionomia țăranului individual și a gospodăriei individuale.

Toate acestea pregătesc transformarea relațiilor economice ale micii producții în relații socialiste și totodată creează o serie de premise *pe planul existenței sociale* a țăranului individual, pe planul propriei sale practici și experiențe economice, care reprezintă temeiul obiectiv al unora din modificările ce se produc în conștiința sa *individuală*. *Se acumulează* astfel în sfera conștiinței acele schimbări care (împreună cu efectele altor factori amintiți mai înainte — ale muncii politice etc.) permit țăranului individual *să se ridice pe plan subiectiv deasupra condiției sale obiective de țăran individual*, s-o depășească și să se hotărască conștient, deliberat, să pășească pe făgașul producției socialiste. Conștiința nouă se smulge din tiparele vechiului și triumfă asupra lui.

Transformarea conștiinței țăranului muncitor nu se încheie însă nicidecum o dată cu intrarea în gospodăria colectivă, ci abia continuă, printr-un proces îndelungat, după aceasta. Astăzi, cînd țărănimea cooperatistă numără aproape trei milioane de familii, pe baza noilor relații de producție, pe temelia existenței sociale *socialiste*, procesul formării conștiinței ei noi se desfășoară mai rapid și mai profund. În însăși *procesul practicii socialiste de producție* se formează noi trăsături etice, o nouă atitudine față de muncă și de avutul obștesc, o nouă morală, întemeiată pe colectivism. Munca în condițiile socialismului, spunea Lenin, este temelia educației comuniste. Țărănimea cooperatistă, trăind zi de zi noile relații de producție, își dezvoltă noul mod de a gîndi, o nouă psihologie.

În prezent, așa cum subliniază documentele Congresului al III-lea al P.M.R., datorită faptului că cea mai mare parte a țărănimii face deja parte din sectorul socialist, crește și mai mult însemnătatea muncii politico-educative pentru dezvoltarea conștiinței ei, crește însemnătatea organizațiilor obștești — de tineret, de femei — și a activității educative pe care ele trebuie s-o desfășoare. Specificul acestei munci în condițiile actuale constă în aceea că ea se bizuie pe condițiile *existenței sociale socialiste* a țărănimii colectiviste, iar obiectivul ei este de a folosi la maximum aceste condiții pentru formarea și cultivarea sistematică, dirijată conștient, a diferitelor laturi și trăsături ale conștiinței socialiste.

Transformarea conștiinței țărănimii, ca și toate celelalte schimbări care alcătuiesc conținutul procesului de reorganizare socialistă a agriculturii, a avut și are loc în condițiile luptei de clasă. Congresul al III-lea al P.M.R., pe baza analizei și generalizării științifice a proceselor construcției socialiste în stadiul lor actual, a formulat concluzia că *activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educației burgheze din conștiința oamenilor, este în prezent tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei între vechi și nou.* Această apreciere are o deosebită însemnătate și pentru orientarea muncii pe tărîmul formării noii conștiințe a țărănimii. În acest sens, trebuie luptat cu intransigență pentru învingerea influenței ideologiei capitaliste din trecut, care s-a exercitat decenii de-a rîndul asupra conștiinței țăranului individual. Trebuie înlăturate rămășițele puternice ale mentalității sale individualiste de mic proprietar, vederile înapoiate, prejudecățile și misticismul, trebuie combătute concepțiile străine în care se reflectă, într-o formă sau alta, influențele lumii capitaliste.

În procesul activității economice a gospodăriilor colective și întovărășirilor se ivesc nenumărate probleme în care noua conștiință se ciocnește cu rămășițele educației burgheze, în care vechea și noua mentalitate continuă să lupte. Viața arată că lupta ideologică pentru învingerea și lichidarea înrîuririlor educației burgheze și mic-burgheze, ca formă a luptei de clasă, a luptei între vechi și nou, este deosebit de importantă pentru însăși consolidarea economico-organizatorică a unităților socialist-cooperatiste. Congresul partidului a insistat puternic asupra importanței tuturor mijloacelor care pot contribui la întărirea economico-organizatorică a unităților socialist-cooperatiste, iar munca pentru a realiza o asemenea consolidare este *în foarte mare măsură o muncă pe tărîmul ridicării conștiinței socialiste* a colectiviștilor. De pildă, în problema repartizării unei părți din venituri (și a proporțiilor ei) pentru sporirea fondului de bază, se manifestă adesea lupta între vechea mentalitate individualistă a țăranului, care abia a pășit pe calea agriculturii socialiste, și mentalitatea nouă, colectivistă. De asemenea, rămășițe ale vechiului în conștiință se manifestă la unii colectiviști — cum s-a relevat în dezbaterile unor conferințe regionale de partid, desfășurate la începutul anului 1960 — în goana după un număr cît mai mare de zile muncă, în dauna calității muncii și a rezultatelor producției, sau în atitudinea lipsită de grijă față de avutul colectivei, în înțelegerea îngustă, nejustă, a intereselor obștești etc. Asemenea manifestări sînt dăunătoare și vor fi învinse prin dezvoltarea continuă a noii conștiințe, prin întărirea continuă a relațiilor de producție noi.

Ne-am oprit mai pe larg asupra problemelor transformării conștiinței țărănimii ținînd seama și de faptul că noua conștiință este *o componentă extrem de importantă a fizionomiei noii clase* — țărănimea colectivistă — ce se naște la sate. Schimbările în conștiință reprezintă un proces cu vaste dimensiuni și ele au avut și au o însemnătate directă pentru *ritmul dezvoltării bazei economice socialiste* a țării noastre. Ele au fost posibile numai datorită unui efort social conștient, unei uriașe munci politice și organizatorice conduse de partid, și luptei intransigente împotriva dușmanului de clasă, dovedindu-se încă o dată că contradicția neantagonică dintre în-

dustria socialistă și mica producție nu poate înainta spontan pe calea rezolvării ei. Schimbările în conștiință nu sînt măsurabile aritmetic și nu pot fi înregistrate statistic, dar ele se profilează grandios în spatele cifrelor care definesc proporțiile de azi ale agriculturii socialiste.

4. ELEMENTE NOI ÎN RELAȚIILE SOCIALIST-COOPERATISTE LA SATE ȘI PERSPECTIVA ÎNCHEIERII COLECTIVIZĂRII AGRICULTURII

Țara noastră pășește acum într-o etapă nouă a dezvoltării sale, care deschide poporului nostru perspectiva luminoasă a victoriei depline a socialismului și trecerii treptate la comunism. Elaborînd programul concret al luptei pentru înfăptuirea sarcinilor acestei etape, Congresul partidului a trasat și obiectivele marilor transformări care urmează să aibă loc mai departe în agricultură și în sfera raporturilor oraș-sat. Temelia trainică a întregii dezvoltări viitoare în acest domeniu o reprezintă rezultatele obținute pînă acum în rezolvarea cu succes a contradicției neantagonice între socialism și mica producție, relevate la Congres.

Așa cum s-a arătat în raportul Comitetului Central, înfăptuirea în linii generale a cooperativizării agriculturii a asigurat creșterea simțitoare a producției vegetale și animale și o aprovizionare tot mai bună a populației orășenești cu produse agroalimentare și a industriei cu materii prime. Sectorul agricol socialist asigură deja cea mai mare parte din fondul central al statului (în 1959 — peste 75% la grîu, peste 60% la porumb, circa 90% la sfecla de zahăr), iar rezervele de produse agricole ale statului au crescut. Desființarea sistemului cotelor obligatorii și înlocuirea lui prin sistemul de contractări și achiziții, întemeiat pe cointeresarea materială a țărănimii, a contribuit la creșterea însemnată a producției agricole. S-a ridicat nivelul de trai material și cultural al țărănimii. După datele bugetelor de familie, consumul țărănimii a crescut în 1959 față de 1955 cu 34% la făina de grîu, cu peste 40% la carne și grăsimi, de 3,3 ori la zahăr, iar desfacerile de confecții și încălțăminte la sate cresc în 1960, în raport cu 1955, de 2 ori și, respectiv, de 2,3 ori. Aceasta a contribuit la „lărgirea continuă și însemnată a pieții interne"[1], ceea ce stimulează de asemenea dezvoltarea continuă a forțelor de producție în industrie[2] și agricultură.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, p. 25.

[2] Iată un exemplu concret foarte concludent, al urmărilor dezvoltării sectorului socialist în agricultură pentru rezolvarea aprovizionării industriei cu anumite materii prime. Plenara C.C. al P.M.R. din 26—28 noiembrie 1958 a arătat că în domeniul cultivării sfeclei de zahăr și florii-soarelui există o situație nesatisfăcătoare, care determină an de an grevarea balanței de import a țării cu cantități însemnate de zahăr și ulei și a cerut extinderea culturilor acestor plante pentru a se putea asigura pînă în 1960 *lichidarea importurilor* respective. Prevederile plenarei au fost realizate încă în 1959 și considerabil depășite: producția de floarea-soarelui a ajuns la 529 000 tone (față de 450 000 indicate de plenară), iar producția de sfeclă de zahăr a fost de 3,4 milioane de tone, ceea ce permite acoperirea necesarului de consum de zahăr și ulei comestibil din surse interne. Cea mai mare parte a acestor cantități a fost obținută de sectorul agricol socialist. Este limpede că în condițiile predominării micii producții de mărfuri ar fi fost *imposibil* să se asigure de la

Totodată noile relații de producție create la sate *concordă* cu caracterul forțelor moderne de producție trimise de statul nostru în agricultură; astfel, progresele transformării socialiste a agriculturii au creat condiții obiective favorabile pentru *utilizarea completă* în prezent a tractoarelor și mașinilor agricole[1] și lichidarea fenomenelor negative apărute în această privință în anii anteriori.

Pe baza analizei tuturor acestor succese și a noilor posibilități pe care ele le oferă, Congresul al III-lea al P.M.R. a apreciat că procesul de colectivizare a agriculturii în țara noastră se va încheia pînă în 1965. Terminarea colectivizării agriculturii va însemna ducerea pînă la capăt și desăvîrșirea rezolvării contradicției neantagonice între socialism și mica producție prin încheierea transformării socialiste a întregii mici producții agricole din țara noastră. Rezolvarea istorică deplină a acestei contradicții este avută în vedere în însuși obiectivul principal al planului economic pe anii 1960—1965, care constă în „*dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului, încheierea procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste în întreaga economie, în vederea desăvîrșirii construcției socialismului*". Tocmai prin consolidarea relațiilor socialiste de producție la sate, prin *extinderea* și *generalizarea* lor datorită încheierii colectivizării, va putea fi terminat procesul istoric de făurire a relațiilor socialiste în întreaga economie.

Procesul terminării colectivizării agriculturii în țara noastră presupune, pe de o parte, intrarea în G.A.C. a celor aproximativ 600 000 de gospodării individuale care au mai rămas pînă acum în afara sectorului socialist (și care dețin o suprafață de peste 1,6 milioane ha mai ales în localitățile de munte), precum și pe de altă parte, trecerea la G.A.C. a țăranilor muncitori care au pășit deja pe calea agriculturii socialiste și în prezent fac parte din întovărășiri. Concomitent, are și va continua să aibă loc un proces de consolidare și perfecționare a relațiilor de producție socialiste deja create în agricultură, corespunzător cerințelor legii concordanței relațiilor de producție cu caracterul și nivelul forțelor de producție, în continuă dezvoltare.

Astfel, saltul calitativ realizat în satele țării noastre prin cooperativizarea în linii generale a micii producții, *continuă neîntrerupt* pînă la deplina ei transformare socialistă. Acest salt, prin întregul mod în care s-a desfășurat și a fost condus conștient de partidul nostru pe baza legilor sociale obiective, a exclus și exclude orice tendință voluntaristă de a sări peste etapele necesare ale dezvoltării. El se realizează printr-o dezvoltare ascendentă continuă, fermă, cu luarea în considerare atît a cerințelor legilor obiective cît și a capacității maselor de a înțelege și acționa pentru satisfacerea acestor cerințe.

Acest caracter neîntrerupt, treptat și ascendent, al procesului constituirii și consolidării relațiilor de producție socialiste decurge și din faptul

---

un an la altul o asemenea cotitură radicală în satisfacerea necesităților de materii prime ale unor ramuri industriale — de fapt, a necesităților de consum ale clasei muncitoare și tuturor oamenilor muncii de la orașe și ale țărănimii muncitoare de la sate (cifrele date potrivit comunicatului D.C.S. asupra îndeplinirii planului de stat al R.P.R. pe anul 1959).

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, p. 407.

că el nu constă numai în crearea unor relații noi de *proprietate*, ci înseamnă și crearea unor relații socialiste de *schimb de activități* precum și făurirea unor relații socialiste *de repartiție*, pe baza principiului retribuției după muncă. Aceasta reprezintă astfel un proces complex, care cere un anumit timp, în care fiecare pas înainte trebuie bine pregătit și trebuie să se bizuie pe maturizarea etapelor anterioare ale dezvoltării. În legătură cu aceasta, are o mare însemnătate teoretică și practică teza cuprinsă în raportul prezentat la Congres de tov. Gh. Gheorghiu-Dej, teză care definește trei momente principale ale procesului lărgirii și consolidării relațiilor socialiste, ce urmează să se desfășoare în satele țării, și reliefează legătura lor indisolubilă ca trei verigi ale aceluiași lanț *necesar*, caracterul lor de proces unic, neîntrerupt. „*Transformarea întovărășirilor agricole în gospodării colective*, se arată în raport, *unirea gospodăriilor colective mici în gospodării colective mai mari, întărirea economică organizatorică și dezvoltarea lor multilaterală constituie un proces unic neîntrerupt, care consolidează și lărgește relațiile de producție socialiste la sate*" [1].

În acest proces, trăsăturile *noului*, ale noilor relații de producție, se afirmă din ce în ce mai puternic în satele noastre, pe toate planurile — pe planul proprietății, al schimbului și al repartiției. Dar cum se înfăptuiește aceasta? Răspunsul la această întrebare îl găsim în analiza experienței maselor muncitoare de la sate, care relevă în ultimii ani apariția zi de zi a unor elemente și aspecte noi chiar în sînul relațiilor socialiste cooperatiste din gospodăriile colective și întovărășiri. Apariția și întărirea acestor elemente noi oglindește *extinderea* în lărgime a noilor relații de producție și *consolidarea în profunzime a caracterului lor socialist*; de aceea asemenea elemente trebuie sesizate și studiate, apariția și răspîndirea lor trebuie sprijinită conștient.

Care sînt, cum se manifestă în practica maselor țărănimii cooperatiste asemenea elemente noi, în legătură cu fiecare din cele trei momente principale arătate mai sus?

În ceea ce privește problema trecerii de la întovărășire la gospodărie colectivă, dinamica dezvoltării diferitelor forme de cooperare în producție în țara noastră relevă un fenomen specific: în anii 1956, 1957 și 1958, deși suprafața deținută de gospodăriile colective a crescut de peste două ori (de la 792 000 ha la 1 688 000 ha) [2] greutatea ei specifică în totalul suprafeței arabile a sectorului cooperatist a scăzut de la 67% la circa 41%; în schimb, suprafața deținută de întovărășiri a crescut de circa 6 ori, reprezentînd peste 58% din totalul suprafeței arabile, cooperativizate. Din 1959 se vădește o nouă tendință: ponderea gospodăriei colective a început să crească atît ca număr de familii cît și ca suprafață, iar ponderea întovărășirilor să scadă: numai în cursul anului 1959, și în primele cinci luni ale anului 1960 au trecut la gospodării colective un număr de 2 516 întovărășiri cu o suprafață totală de 1 026 000 ha [3]. Aici se reflectă faptul că masele

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, p. 49—50.

[2] *Anuarul statistic al R.P.R.*, 1959, p. 137.

[3] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, p. 49.

țărănești au devenit mai pregătite — tocmai datorită întregii munci răbdătoare de educare politică și economică a lor, dusă de partid — pentru a intra în forma cea mai înaltă a cooperației socialiste de producție.

Această transformare, această ridicare de la inferior la superior — care se înscrie pe linia generală a trecerii de la mica producție la socialism, deci este și ea o parte a procesului rezolvării contradicției neantagonice la care ne referim — presupune ca o condiție *consolidarea elementelor înaintate ale relațiilor existente între membrii întovărășirii.*

Elementele cele mai înaintate ale relațiilor de producție existente în întovărășire — în cadrul căreia se menține totuși proprietatea privată asupra pămîntului, asupra vitelor de muncă etc. — sînt : cooperarea socialistă în muncă, folosința în comun a pămîntului, fondul de bază proprietate obștească creat potrivit statutului .Tocmai aceste elemente au prins și prind rădăcini tot mai puternice în întovărășiri. Efectuarea în comun, cu mașinile S.M.T. - urilor, a unui număr cît mai mare de lucrări, reprezintă o creștere a *caracterului social* al muncii, dînd rezultate economice superioare și demonstrînd avantajele agriculturii socialiste. De asemenea, folosința în comun a pămîntului permite aplicarea unei agrotehnici științifice, ridicarea nivelului de mecanizare a muncilor agricole, apropie treptat întovărășirea de gospodăria colectivă. Pentru aducerea întregului pămînt al țăranilor întovărășiți în întovărășire și pentru efectuarea muncilor în comun, organele și organizațiile de partid au dus și duc o intensă activitate politică și organizatorică, luptînd împotriva vechilor deprinderi individualiste.

Obținerea unei creșteri continue și masive a ponderei muncilor efectuate în comun și a folosinței comune a pămîntului — fapt *caracteristic îndeosebi pentru ultimii ani* — reprezintă tocmai consolidarea acestor elemente înaintate ale întovărășirii.

De asemenea, în practica muncii în cadrul întovărășirilor, viața a adus elemente noi privind și relațiile de repartiție : la unele întovărășiri au apărut forme de repartizare a veniturilor în care repartiția după suprafața de teren adusă a început să fie *îmbinată cu repartiția după muncă* depusă de fiecare întovărășit. Aceasta reprezintă încă un element nou, în care se exprimă maturizarea treptată a relațiilor de producție din întovărășire și creșterea conștiinței noi a țăranului muncitor.

În lumina acestor fenomene, este firesc să se tragă concluzia că pentru realizarea sarcinii trasate de Congres privind „transformarea întovărășirilor agricole în gospodării colective" *trebuie consolidate mai departe tocmai aceste elemente înaintate*, care apropie întovărășirea de relațiile din G.A.C., trebuie promovate conștient tocmai asemenea elemente noi care au apărut în practica întovărășirilor actuale și ale căror efecte pozitive au fost verificate deja în experiența maselor de țărani întovărășiți.

Lărgirea, consolidarea și perfecționarea relațiilor socialiste la sate are loc și ca urmare a noii tendințe, manifestate în ultimii ani, de *unire* a unor gospodării colective mici în gospodării colective mai mari. Problema proporțiilor optime, din punct de vedere economic și social, ale gospodăriilor agricole colective, are o deosebită importanță. Experiența arată că cele mai bune rezultate sînt obținute de gospodăriile colective care au

o suprafață în jurul a 1500—2000 ha, în funcție de zonele naturale și economice, de condițiile locale și caracterul producției. Caracterul social al muncii este mai accentuat într-o asemenea gospodărie, diviziunea muncii mai dezvoltată și mai capabilă să favorizeze o productivitate înaltă, sînt create condiții mai bune pentru folosirea rațională a pămîntului și utilizarea mijloacelor mecanizate. Această tendință de unire a gospodăriilor colective mici are perspectiva de a se dezvolta tot mai puternic, în mod firesc, în cursul procesului de încheiere a colectivizării și apoi în cursul dezvoltării viitoare a agriculturii socialiste.

În sfîrșit, întărirea economică-organizatorică și dezvoltarea multilaterală a gospodăriilor colective este procesul esențial, central în ansamblul muncii pentru consolidarea socialismului la sate. Dezvoltarea intensivă și multilaterală a producției și ramurilor G.A.C., asigurarea an de an a unei reproducții lărgite, înseamnă nu numai asigurarea creșterii producției vegetale și animale potrivit sarcinilor prevăzute în planul pe 6 ani, ci înseamnă totodată și *reproducția lărgită a relațiilor socialiste în agricultură.*

Pentru consolidarea economică organizatorică a relațiilor socialiste relativ tinere din G.A.C., deosebit de semnificative sînt în primul rînd schimbările ce survin în sfera proprietății lor obștești, și anume nu numai în ce privește *volumul* ei global, ci și în privința *structurii* proprietății. Schimbarea acestei structuri constă în faptul că, în vreme ce în primii ani în fondul de bază al gospodăriilor colective predomina valoarea mijloacelor colectivizate și a celor primite de la stat, în ultimii ani *ponderea principală* au dobîndit-o mijloacele provenite din veniturile realizate în gospodărie și acumulările în construcții. Este concludent că creșterea proprietății socialiste în G.A.C. are loc în prezent prin creșterea simultană a tuturor părților ei componente, dar în primul rînd pe seama părții provenite din munca în comun a colectiviștilor : greutatea acestei părți a crescut de la 24% în 1951, la 69% în 1958[1]. Viața a corectat și în această privință statutul G.A.C. : a căpătat o largă răspîndire practica înaintată a dezvoltării fondului de bază nu numai pe seama reținerii unui procent din veniturile bănești, ci și pe *calea nouă* a alocării unei părți din veniturile în natură realizate în gospodăria colectivă.

Se desfășoară de asemenea cu succes procesul de perfecționare continuă a organizării muncii pe brigăzi și echipe în gospodăriile colective. În afara brigăzilor specializate de producție, a apărut și se dezvoltă în practica unor gospodării mari o formă mai înaintată — *brigada complexă* — care organizează și conduce în mod unitar activitatea mai multor ramuri din gospodărie, utilizînd mai complet și mai uniform forța de muncă în tot timpul anului [2]. Astfel, pe baza dezvoltării relațiilor de producție, perfecționarea organizării lăuntrice a muncii în G.A.C. oglindește *intensificarea caracterului social al producției* în gospodăria colectivă.

---

[1] Gh. Dragomir și Nica Sabin, *op. cit.*, p. 433 — 434.

[2] Organizarea muncii pe asemenea brigăzi complexe, asigurînd ridicarea productivității muncii și reducerea cheltuielilor de producție a permis gospodăriei colective „23 August" din comuna Făcăieni, reg. Constanța să economisească numai prin reducerea numărului de brigadieri și șefi de echipe, într-un singur an, cca 6700 zile-muncă (cf. G. Ioniță, *Politica Partidului Muncitoresc Romîn de transformare socialistă a agriculturii*, în *Lupta de clasă*, nr. 8, 1959, p. 51).

Noul se manifestă și în perfecționarea relațiilor socialiste de repartiție din G.A.C. : într-o serie de gospodării colective au apărut și se extind forme de repartiție nu numai după numărul de zile-muncă, ci și *după producția realizată*, ceea ce stimulează considerabil ridicarea producției și întărește gospodăria. Aceasta înseamnă că înfăptuirea repartiției socialiste a făcut *un pas nou înainte* în privința luării în considerare a *calității muncii*, înseamnă că principiul socialist al repartiției se realizează la un nivel din ce în ce mai profund și într-un mod mai consecvent.

Toate aceste procese învederează pregnant modul *cum se acumulează, se dezvoltă, se perfecționează și se maturizează elementele materiale, economice, ale noii calități în satele noastre, rezultat al saltului calitativ treptat la relații socialiste* din ce în ce mai dezvoltate. Analiza acestor fenomene și procese noi, faptul că ele se afirmă tot mai puternic la sate, justifică concluzia că tocmai prin extinderea și consolidarea lor se realizează și se va realiza dezvoltarea agriculturii noastre socialiste, că ele *fac parte din însăși esența procesului ce se va încununa prin încheierea pînă în 1965 a colectivizării în țara noastră* și va continua prin perfecționarea mai departe a relațiilor socialiste în agricultură.

Este locul să subliniem încă o dată că la baza actualei și viitoarei dezvoltări a construcției socialiste în agricultura țării noastre continuă să stea, ca factor hotărîtor, făurirea bazei tehnico-materiale necesare socialismului la sate, pe temelia industrializării țării. Ca urmare a dezvoltării forțelor de producție prin creșterea cu precădere a industriei grele — cu pivotul ei, construcția de mașini —, la sfîrșitul perioadei 1960—1965 în agricultură vor lucra cca 100 000 tractoare fizice, peste 70 000 semănători, peste 43 000 combine de cereale păioase etc. Aceasta va contribui la sporirea pînă în 1965 a producției de cereale și leguminoase boabe la 14—16 milioane tone în condiții climatice normale, concomitent cu o considerabilă sporire a producției animale.

La rîndul ei, „terminarea colectivizării va deschide posibilități nelimitate pentru un avînt continuu al forțelor de producție în agricultura noastră" [1] : în acest sens, este profund semnificativ că, în procesul realizării programului economic de perspectivă, agricultura va fi dotată pînă în anii 1968—1970 cu un număr de tractoare și mașini care să asigure *mecanizarea completă* a lucrărilor ! (peste 150 000 tractoare etc.).

Consecințele uriașe ale rezolvării contradicției neantagonice dintre industrie și mica gospodărie în ceea ce privește structura socială a țării noastre sînt deja evidente. În procesul revoluției ce se săvîrșește în satele noastre a apărut și se dezvoltă *clasa socială nouă* a țărănimii colectiviste care își întemeiază existența pe relațiile socialiste de producție. Țărănimea cooperatistă cuprinde astăzi majoritatea absolută a țărănimii muncitoare, legată în trecut de mica parcelă individuală, iar burghezia satelor a fost lichidată.

În plus, agricultura în plină modernizare eliberează surplusul de forță de muncă și numeroși fii ai țărănimii muncitoare au intrat în acești

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, p. 50.

ani în rîndurile clasei muncitoare de la oraşe. Terminarea colectivizării, creşterea înzestrării tehnice şi sporirea productivităţii muncii în agricultură, vor permite ca încă 400 000—500 000 de persoane din populaţia rurală să intre în rîndurile salariaţilor.

Căile profund deosebite de rezolvare, pe de o parte a antagonismului fundamental al perioadei de trecere şi pe de altă partea a contradicţiei neantagonice la care ne-am referit, s-au tradus astfel şi în căile diferite ale schimbării structurii de clasă a societăţii, oglindind *cele două modalităţi fundamentale* prin care proletariatul acţionează în procesul istoric al clădirii societăţii fără clase : pe de o parte, *lupta de clasă* împotriva claselor exploatatoare, în scopul rezolvării antagonismului principal al perioadei de tranziţie duce la lichidarea şi *nimicirea acestor clase* — din care ultima a fost burghezia rurală; pe de altă parte, *alianţa* clasei muncitoare cu ţărănimea şi lupta lor pentru reorganizarea socialistă a agriculturii, pentru victoria întregii construcţii socialiste, duce la *transformarea şi înnoirea* continuă *a naturii sociale, de clasă, a ţărănimii*, la ridicarea rolului şi însemnătăţii ei în întreaga viaţă politică, socială, economică a ţării. Aceasta reprezintă un imens pas istoric în ţara noastră spre consolidarea şi cimentarea coeziunii poporului nostru muncitor, spre întărirea unităţii sale moral-politice, un pas istoric spre societatea fără clase, spre completa desfiinţare a claselor, care va cere, cum arăta Lenin, atît desfiinţarea deosebirii esenţiale dintre oraş şi sat cît şi a deosebirii esenţiale dintre oamenii muncii fizice şi cei ai muncii intelectuale [1].

Rezolvarea contradicţiei dintre industria socialistă şi mica producţie nu epuizează problemele înlăturării tuturor urmărilor vechii opoziţii dintre „oraş şi sat". Dar ea este o parte componentă esenţială a procesului construirii socialismului în ţara noastră, o condiţie a desăvîrşirii construcţiei socialiste.

Totodată, pe măsura rezolvării acestei contradicţii neantagoniste, devin tot mai actuale sarcinile înlăturării deosebirii esenţiale dintre oraş şi sat.

Procesul înlăturării acestei deosebiri esenţiale nu trebuie înţeles ca fiind strict despărţit în timp de rezolvarea contradicţiei între industria socialistă şi mica gospodărie, ca începînd abia *după* rezolvarea deplină a acestei contradicţii. El a şi început în ţara noastră în însuşi procesul rezolvării acestei contradicţii şi va continua în viitor neîntrerupt în cursul desăvîrşirii construcţiei socialiste şi trecerii treptate la comunism.

O mare însemnătate în acest sens a avut faptul că partidul şi statul nostru, aplicînd politica industrializării socialiste a ţării, au urmărit şi realizat — aşa cum s-a subliniat la Congresul al III-lea al P.M.R. — o radicală îmbunătăţire a repartizării teritoriale a forţelor de producţie, ridicînd la o viaţă nouă regiuni în trecut rămase mult în urmă. Îmbunătăţirea repartizării teritoriale a industriei, împreună cu întreaga revoluţie culturală, au avut şi au o deosebită importanţă din punctul de vedere al procesului înlăturării înapoierii tehnice şi culturale a satelor faţă de oraş, înapoiere moştenită din trecut. Perfecţionarea acestei repartizări — şi

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, p. 405.

implicit consecințele ei sociale — va fi urmărită și în viitor. Una din „sarcinile de bază" ale planului de 6 ani, așa cum a arătat la Congres tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej,este „îmbunătățirea în continuare a repartizării teritoriale a forțelor de producție, creșterea potențialului economic al regiunilor, raioanelor și orașelor mai puțin dezvoltate" [1].

Pentru procesul desființării deosebirii esențiale dintre oraș și sat un alt factor esențial, care va acționa în viitor din ce în ce mai puternic, mai pr fund, este dezvoltarea continuă a mecanizării agriculturii care, potrivit programului economic de perspectivă, va lua cum am arătat un avînt și mai mare.

Dotarea agriculturii socialiste cu mijloace tehnice tot mai moderne, aplicarea în practica agricolă a cuceririlor științei în continuă dezvoltare, creșterea numărului de specialiști cu pregătire superioară care vor lucra în agricultură, ridicarea nivelului tehnic și cultural al țărănimii, așa cum se apreciază în raportul tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej *„vor apropia condițiile de muncă din agricultură de cele existente în industrie"* [2].

Totodată, desfășurarea în continuare a revoluției culturale are drept unul din principalele obiective ridicarea nivelului cultural al satelor, apropierea treptată, în decursul timpului, de nivelul orașelor — iar numeroase măsuri prevăzute în planul de 6 ani și în programul economic de perspectivă concură spre realizarea acestui obiectiv. Prin r d carea generală a nivelului de trai, prin intensificarea construcțiilor de locuințe, de instituții culturale și sanitare, prin *electrificarea* și dotarea satelor cu instalații necesare ușurării muncii și creșterii confortului locuitorilor, *„viața țărănimii se va ridica la un nivel din ce în ce mai înalt, apropiind satele noastre de condițiile de viață din orașe"*[3].

Apare astfel evidentă perspectiva progreselor ce au devenit acum obiectiv posibile — pe baza rezolvării contradicției dintre socialism și mica producție — în desființarea deosebirii esențiale între oraș și sat, ca și în toate celelalte domenii. Aceste progrese se vor înscrie, alături de ansamblul celorlalte transformări din anii ce urmează, pe linia generală a trecerii treptate la comunism a poporului nostru.

СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЕ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА И РАЗРЕШЕНИЕ НЕАНТАГОНИСТИЧЕСКОГО ПРОТИВОРЕЧИЯ МЕЖДУ СОЦИАЛИЗМОМ И МЕЛКИМ ПРОИЗВОДСТВОМ

РЕЗЮМЕ

В статье показано, что в начальный этап социалистического строительства в Румынии одной из главных задач было разрешение противоречия, возникшего в результате того, что в городах развивалась социалистическая промышленность, а на селе преобладало мелкое индивидуальное хозяйство.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 84.
[2] *Ibidem*, p. 82.
[3] *Ibidem*, p. 84

В первой части работы кратко показывается появление и развитие противоположности между городом и деревней и место противоречия между социалистической промышленностью и мелким сельскохозяйственным производством в истории человеческого общества. При смене одного общественного строя другим противоположность между городом и деревней постоянно воспроизводилась в новой исторической форме и сопровождалась обострением связанных с ней общественных конфликтов. Если в период империализма антагонизм между городом и деревней глубоко обостряется, воспроизводясь в то же время в некоторых чертах и в мировом масштабе — в противоречии между метрополиями и колониями — то пролетарская революция и переход к социализму составляют решающий этап в ликвидации антагонизма.

Во второй части анализируется сущность неантагонистического противоречия между социализмом и мелким производством в Румынской Народной Республике, его выражение и влияние на национальную экономику, а также соотношение этого противоречия с противоречием между производительными силами и производственными отношениями. Также анализируется внутреннее противоречие, вытекающее из двойственной природы единоличного крестьянства в условиях мелкого производства, значение разрешения этого противоречия для изменения классовой природы крестьянства, возможность и необходимость *сознательного использования* противоречия между двумя сторонами природы крестьянства в политике социалистического строительства : постоянное укрепление стороны, свойственной крестьянину как труженику, стороны, приобретающей все больший вес, в целях устранения и коренного изменения стороны, свойственной ему как мелкому собственнику и торговцу.

Автор подчеркивает дальше принципы ленинской политики Румынской рабочей партии в разрешении противоречия между социализмом и мелким производством, политики, основывающейся на гениальном ленинском кооперативном плане. В работе анализируется соотношение неантагонистического противоречия между социализмом и мелким производством, с одной стороны, и основным противоречием переходного периода—противоречием социализм-капитализм—с другой; показывается, что осуществление социалистической реорганизации мелкого производства возможно только в условиях непримиримой борьбы с капитализмом, при успешном проведении политики постепенного ограничения и вытеснения кулачества как класса.

III съезд РРП отметил, что в Румынской Народной Республике закончилось построение экономической базы социализма и кооперативизация сельского хозяйства в общих чертах уже осуществлена (на долю сельскохозяйственного социалистического сектора приходится 83% площади пахотных земель и 83% всех крестьянских хозяйств). Это значит, подчеркивает автор, что неантагонистическое противоречие между социализмом и мелким производством в основном разрешено в настоящий момент и полностью и окончательно будет разрешено в 1965 г., когда, как указал III съезд РРП, будет закончена коллективизация сельского хозяйства.

В следующем параграфе анализируется процесс формирования социалистического сознания у крестьянства в период социалистического

преобразования мелкого производства, причем автор рассматривает целый ряд аспектов диалектики общественного бытия и сознания. Создание новых социалистических производственных отношений на селе является требованием *объективных* исторических законов, но эти отношения могут возникнуть только *после* завершения известных изменений и в *субъективном* плане, в индивидуальном сознании трудящегося крестьянства. Это явление возможно потому, что в целом общественное бытие единоличного крестьянства в условиях народно-демократического строя существенно изменилось по сравнению с прошлым; но некоторые основные стороны этого бытия носят на себе отпечаток прошлого и могут быть изменены только с завершением социалистического преобразования мелкого индивидуального хозяйства. Отсюда вытекает необходимость обеспечения не только наибольшего сопротивления тенденции сознания к отставанию от изменения бытия, но и осуществление некоторых изменений, касающихся отдельных сторон сознания людей и групп, *быстрее*, чем происходят изменения соответствующих сторон их материальной жизни. Далее автор анализирует механизм этого процесса, совокупность политических и экономических факторов, определяющих накопление этих изменений в сфере сознания и позволяющих трудящемуся крестьянину в субъективном плане подняться над объективными условиями своего существования как крестьянина-единоличника.

Новые передовые элементы в социалистических кооперативных отношениях в деревне, появляющиеся и накапливающиеся в низших кооперативных отношениях и определяющие преобразование последних в высшие, последовательно социалистические кооперативные отношения, рассматриваются в четвертой части работы. Такими новыми элементами являются: переход к распределению и по труду (а не только по количеству земли) в низших кооперативных объединениях, где сохраняется еще частная собственность на землю; появление некоторых новых форм организации труда в коллективных хозяйствах, отражающих усиление общественного характера производства; внедрение в коллективные сельские хозяйства распределения по реализованной продукции (т. е. не только по количеству, но и по качеству труда) и др.

В заключение автор подчеркивает, что все эти процессы свидетельствуют о появлении, накоплении, развитии, совершенствовании и созревании в деревне материальных и экономических элементов нового качества, о способе осуществления постепенного качественного скачка, посредством которого разрешается противоречие между социализмом и мелким производством и осуществляется процесс глубокого преобразования единоличного крестьянства в *новый* социалистический *общественный класс*.

Разрешение противоречия между социалистической промышленностью и мелким производством не исчерпывает вопроса устранения всех последствий старой противоположности между „городом и деревней". Но оно является существенной составной частью ближайшего завершения строительства социализма в РНР и условием перехода к этапу этого завершения, этапу, открывающему перспективу продолжения борьбы — в новых формах с новыми задачами — за устранение *существенных различий* между городом и деревней.

LA TRANSFORMATION SOCIALISTE DE L'AGRICULTURE ET LA SOLUTION DE LA CONTRADICTION NON ANTAGONIQUE ENTRE LE SOCIALISME ET LA PETITE PRODUCTION

RÉSUMÉ

Au commencement de l'étape d'édification du socialisme en Roumanie, parmi les principaux problèmes qui se posaient, il y eut aussi celui de la contradiction qui apparaissait comme une conséquence du fait que, dans les villes, c'était l'industrie socialiste qui se développait, tandis que dans les compagnes la petite exploitation individuelle prédominait.

Le premier paragraphe de l'article est consacré à un bref exposé historique de l'opposition entre la ville et la campagne, de l'apparition et du développement de cette opposition, en indiquant aussi la place que la contradiction entre l'industrie socialiste et la petite production agricole tient dans l'ensemble de l'évolution de la société humaine. Au cours de la succession des diverses formations sociales-économiques, l'opposition initiale entre villes et villages s'est reproduite chaque fois dans une forme historique nouvelle, accompagnée de l'aggravation des conflits sociaux suscités par cette opposition. Si le stade impérialiste du capitalisme amène l'antagonisme entre la ville et la campagne au point culminant de son aggravation, et le reproduit en même temps, pour certains de ses traits, à l'échelle mondiale dans la contradiction entre métropole et colonies, c'est seulement la révolution prolétarienne et la période de passage au socialisme qui constituent l'étape décisive de la liquidation de cet antagonisme.

Dans le second paragraphe, l'auteur analyse le contenu de la contradiction non antagonique entre le socialisme et la petite exploitation agricole, comment se manifeste cette contradiction, ses conséquences sur l'économie nationale, sa corrélation avec la contradiction entre les forces productives et les relations de production. Ensuite, sont analysées la contradiction interne, qui résulte de la double nature de la paysannerie individuelle dans les conditions créées par la petite production, l'importance de la solution de cette contradiction afin de transformer la nature de classe de la paysannerie, la possibilité et la nécessité d'*utiliser consciemment*, pour la politique d'édification du socialisme, la contradiction entre les deux côtés du paysan : il faut toujours renforcer le côté « travailleur » du paysan, afin de nier et de modifier radicalement son côté « petit propriétaire » et « petit commerçant ».

Le même paragraphe est destiné à mettre en relief la politique du parti en vue de résoudre la contradiction socialisme — petite production, politique fondée sur le génial plan léniniste de coopération. L'auteur souligne la corrélation de la contradiction non antagonique, entre le socialisme et la petite exploitation agricole, avec l'antagonisme fondamental de la période de transition — l'antagonisme entre le socialisme et le capitalisme —, en montrant la raison pour laquelle la réorganisation socialiste de la petite production peut être réalisée à la seule condition d'une lutte

intransigeante contre le capitalisme, à condition d'appliquer avec succès la politique qui consiste à limiter les koulaks, puis à les supprimer en tant que classe.

Le IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain a estimé que, dans la République Populaire Roumaine, la base économique du socialisme est déjà édifiée et que l'agriculture est, dans ses grandes lignes, coopérativisée (le secteur agricol socialiste comprend à présent 83% des terres arables du pays et du nombre total de familles paysannes). Cela signifie, comme le montre l'auteur, que la contradiction non antagonique entre le socialisme et la petite production a été, en lignes générales, résolue, le processus de solution totale devant être réalisé et complètement achevé jusqu'en 1965, date à laquelle — comme l'a apprécié le IIIe Congrès du parti —, la collectivisation de l'agriculture sera un fait accompli.

Le paragraphe suivant analyse le processus de formation de la conscience socialiste des paysans au cours de la transformation socialiste de la petite production, et traite de certains aspects que revêt la dialectique de l'existence sociale et de la conscience sociale.

La création de nouvelles relations de production, socialistes, dans les campagnes est exigée par les lois historiques *objectives*, mais ces relations ne peuvent se former qu'*après* certaines transformations sur le plan *subjectif*, dans la conscience individuelle du paysan travailleur.

Ce phénomène est possible parce que, dans son ensemble, l'existence sociale du paysan exploitant est essentiellement transformée par rapport au passé, dans les conditions créées par le régime de démocratie populaire ; cependant, dans certains de ses aspects importants, cette existence porte visiblement le sceau du passé et ne peut être complètement changée que par la transformation socialiste de la petite exploitation individuelle. D'où la nécessité, soutient l'auteur, non seulement de contrecarrer, dans une mesure aussi grande que possible, la tendance de la conscience de rester en arrière des transformations subies par l'existence, mais aussi de réaliser un changement dans la conscience de certains individus et de certains groupements, *plus rapidement* même que la transformation de certains aspects essentiels de leur propre existence matérielle. L'auteur poursuit en analysant le mécanisme de ce processus, l'ensemble des facteurs politiques et économiques qui, par leur action, déterminent l'accumulation, dans la sphère de la conscience, de tels changements, qui permettraient au paysan travailleur de s'élever, sur le plan subjectif, au-dessus de sa condition objective de paysan individuel.

Le dernier paragraphe de l'article est consacré à l'analyse des éléments nouveaux apparus dans la sphère des relations socialistes-coopératistes à la campagne, des éléments avancés qui apparaissent et s'accumulent dans les relations coopératistes inférieures, en déterminant leur transformation en relations coopératistes supérieures, conséquemment socialistes. De tels éléments nouveaux sont : l'apparition de la répartition aussi d'après le travail (et non plus seulement d'après la superficie) dans les unités coopératives inférieures où la propriété privée de la terre se maintient encore ; le développement considérable des rudiments de propriété commune dans ces unités ; l'apparition de nouvelles formes d'organisation

du travail dans les exploitations collectives, qui reflètent l'intensification du caractère social de la production ; l'introduction, dans les exploitations agricoles collectives, de la répartition suivant la production réalisée (par conséquent aussi d'après la qualité du travail, non seulement d'après le nombre des jours de travail).

Tous ces processus, souligne l'auteur pour conclure, démontrent la manière dont apparaissent, s'accumulent, se développent, se perfectionnent et mûrissent les éléments matériels, économiques, de la *qualité* nouvelle dans les villages du pays, la manière dont se transforme profondément, par ce processus, l'ancienne paysannerie individuell elle-même, en une *classe sociale nouvelle*, socialiste.

La solution, en lignes générales, de la contradiction entre l'industrie socialiste et la petite production marchande n'épuise pas les problèmes que pose la suppression de toutes les conséquences de la vieille opposition entre la ville et la campagne. Mais elle a constitué un composant essentiel de l'édification de la base économique du socialisme dans la République Populaire Roumaine et une condition du passage à l'étape actuelle, de parachèvement de l'édification socialiste, étape qui ouvre la perspective de la poursuite de la lutte, sous des formes et avec des objectifs nouveaux, pour la suppression de la *différence essentielle* entre la ville et la campagne.

ORIGINILE DIALECTICII ŞI LOGICII

DE

ACAD. ATH. JOJA

I. MATERIALIŞTII IONIENI

Marii scriitori greci înfăţişau, adesea, ditirambic propriile lor opere. Tucidide, de pildă, înfăţişează *Istoria războiului peloponesiac* în aceşti termeni admirativi: „această carte a fost scrisă ca un lucru pentru totdeauna, mai mult decît ca o ispravă menită să capete aprobarea auditorilor în prezent" — κτῆμά τε ἐς ἀεὶ μᾶλλον ἢ ἀγώνισμα ἐς τὸ παραχρῆμα ἀκούειν σύγκειται[1].

Cu o mîndrie egală şi cu o îndreptăţire incomparabilă, Aristotel încheie astfel *Organon*-ul său: „Pe cînd despre retorică existau multe lucrări anterioare, despre raţionament (περὶ τοῦ συλλογίζεσθαι) nu aveam absolut nimic de citat, ci a trebuit să depun un efort mare în cercetări laborioase. Dacă vouă, celor ce veţi examina lucrarea noastră, vi se va părea că, aceasta fiind starea de lucruri iniţial existentă, cercetarea (μέθοδος) noastră este destul de apreciabilă, în comparaţie cu celelalte studii care s-au dezvoltat mulţumită tradiţiei — e de datoria voastră, ca şi a celor ce au audiat aceste lecţii, să scuzaţi lipsurile cercetării noastre şi să aveţi multă recunoştinţă pentru descoperirile noastre — τοῖς δ'εὑρημένοις πολλὴν χάριν ἔχειν[2].

Aristotel avea dreptate să fie mîndru de *Organon*, cu siguranţă una din cele mai mari isprăvi, cuceriri, bătălii — agonismata — ale gîndirii omeneşti.

Şi astăzi este greu să nu vorbeşti despre *Organon* în termeni ditirambici, fiindcă el are perfecţia şi monumentalitatea Parthenonului, este o arhitectură conceptuală, după cum Parthenonul e o logică lapidară. Aceste nemuritoare monumente ale geniului elenic purced din acelaşi spirit de

---

[1] *Thucydidis Historia Belli Peloponnesiaci*, I, 22, 4. Ed. Didot.

[2] Aristotel, *De Sophisticis Elenchis, Epilogus*. Ed. Buhle Biponti.

ordine, frumusețe și raționalitate, care se rezumă în cuvintele grecești *kósmos* și *lógos*.

★

Într-adevăr, kósmos a însemnat inițial, ordine. Κόσμῳ ἔρχεσθαι înseamnă, în *Iliada*, „a merge în ordine". Κατὰ κόσμον înseamnă, în *Odiseea*, „în ordine, cum se cuvine" (cîntul 8, v. 489), iar mai jos, la versul 492, ἵππου κόσμου δουρατέον desemnează organizarea, construcția, structura calului de lemn fabricat de Epeios pentru amăgirea troienilor. În *Iliada*, kósmos apare cu sensul de podoabă (cîntul 24, v. 187). Deja în poemele homerice, ordinea se revelă ca temei al frumuseții. Mai tîrziu, la Heraclit, Parmenide și Pitagora, kósmos a însemnat „ordinea universului, universul". Κόσμον τόνδε, zice Heraclit = universul acesta (diese Weltordnung, traduce Diels) [1]. Universul a apărut grecilor nu numai ca o *universitas rerum*, ci mai ales ca organizare, ordonare a lucrurilor într-un sistem, ca proporție, ca raționalitate și ca proces, dezvoltare — kósmos, lógos, systema, physis.

Kósmos este ordine, dar ordinea implică raționalitatea și această ordine rațională este proces, creștere, natură. Universul se desfășoară conform rațiunii sale obiective, constitutive, imanente, conform legilor sale. Încă la Anaximandru, nașterea și pieirea, apariția și dispariția existențelor (τῶν ὄντων) în *apeiron* se face κατὰ τὸ χρεών [2]. Existența unor lucruri este „nedreptate" (ἀδικία) pentru altele, întrucît le limitează și impietează asupra independenței lor. Pentru nedreptatea pe care și-o fac, ele își plătesc unele altora, potrivit cu ordinea timpului (κατὰ τὴν τοῦ χρόνου τάξιν) dreptate și răsplată, despăgubire — δίκην καὶ τίσιν διδόναι [3]. Dreptatea, regula, legea — δίκη — constă în acțiunea neîncetată a timpului, care uniformizează inegalitățile prin întoarcerea inevitabilă a tuturor lucrurilor în *apeiron*-ul din care au purces și care singur este etern și totdeauna tînăr — ἀίδιον εἶναι καὶ ἀγήρω [4]. Existențele apar *din* și dispar *în* principiul lor (ἀρχή) material = apă la Thales, infinitul — indefinit la Anaximandru, aerul la Anaximene. Într-adevăr, cum observă Aristotel „cei mai mulți dintre primii căutători de înțelepciune (φιλοσοφήσαντες) socoteau că principiile tuturor lucrurilor sînt numai de natură materială (ἐν ὕλης εἴδει)" [5]. Aceștii *philosophé santes* considerau că lucrurile sînt transformările unei substanțe indestructibile, care, sub determinările și efectele ei diverse, rămîne identică cu sine (τῆς μὲν οὐσίας ὑπομενούσης τοῖς τε παθεσι μεταβαλλούσης) [6].

În opoziție cu *theológoi*, care explicau lumea mitologic, filozofii naturaliști — *physiológoi* — căutau explicația nu în actul unei ființe supranaturale, ci în natura însăși, într-un principiu material. Ei credeau în ratio-

---

[1] H. Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, fragmentul 30. Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1934.
[2] *Ibid.*, fr. 1, p. 89.
[3] *Ibid.*
[4] *Ibid.*
[5] Aristotel, *Metaph.* A 3, 983 6 6 — în *Diels*, p. 76.
[6] *Ibid.*

nalitatea naturii, în conformitatea ei cu un ansamblu de legi constitutiv — imanente. Pe cînd „teologul" Pherekydes afirma că „Zas şi Chronos existau din totdeauna şi Chtonia la fel, însă Chtonia a căpătat numele de Ge (pămînt), deoarece Zas i-a dat pămîntul — în dar" [1] — „fisiologii" căutau explicaţia raţională a lumii în principii materiale, iar Anaximandru se ridica la abstracţia materiei ca atare, a materiei indeterminate dar izvor al tuturor determinărilor, într-un cuvînt la conceptul de materie. Referindu-se la pasajul din *Metaph.* A 3, 983 b 6 — Engels notează : „Astfel se conturează aici pe deplin materialismul spontan iniţial, care la începuturile lui consideră în chip foarte firesc ca de la sine înţeleasă unitatea fenomenelor naturii în infinita lor varietate şi care caută această unitate în ceva material determinat, în ceva special, aşa cum Thales o căuta în apă" [2]. Cu milezienii, şi îndeosebi cu Anaximandru, explicaţia raţională şi *abstracţia logică* s-au ivit în gîndirea grecilor. Cu noţiunea de *apeiron*, a apărut conceptul filozofic de materie, care este, probabil, în istoria gîndirii greceşti, şi primul concept filozofic, punct de plecare al gîndirii conştient logice, al LOGICII *tout court*. Dialectica unului şi multiplului, a unului care se dezbină de sine, se diferenţiază, se dedublează, este conţinută în conceptul de apeiron. Într-adevăr, apeiron-ul este unitate indeterminată (şi infinită), este materie indiferenţiată care, spontan, iese din indiferenţa sa, trece în diferenţă, în opoziţie şi contradicţie şi dă naştere tuturor existentelor, gamei infinite a fenomenelor cosmosului în care domneşte o ordine necesară (τὸ χρεών), în care există relaţii şi corelaţii între lucruri, acţiune reciprocă ce statorniceşte δίκην καὶ τίσιν, dreptatea, regula şi compensarea între fenomene. *Apeiron* este ἀρχή, principiu, — şi, astfel, în gîndirea filozofică, se introduce conceptul filozofic de „principiu" [3]. *Apeiron* e un concept dialectic şi, chiar înaintea paradoxelor lui Heraclit, poate fi privit ca celula logicii dialectice. Thales şi Anaximene s-au menţinut în domeniul experienţei senzoriale ; sprijinindu-se pe intuiţia senzorială, Anaximandru a făcut un salt în raţional, în *logic* — şi acest lucru este de enormă importanţă în istoria gîndirii filozofice şi în istoria dialecticii şi logicii. E demn de amintit că, înainte de Democrit, Anaximandru a afirmat infinitatea lumilor. Într-adevăr, Teofrast — după referinţa lui pseudo-Plutarh — scrie : „Devenind tovarăşul lui Thales, a afirmat că apeiron-ul este cauza absolută a naşterii şi a nimicirii universale ; el spune că din acesta s-au separat cerurile (τοὺς οὐρανούς) şi în general toate lumile infinite care există" [4].

La întrebarea : de ce existentele, de ce cerurile (οὐρανοὺς) şi lumile (κόσμους) s-au separat de apeiron — Anaximandru răspunde : din cauza mişcării eterne (διὰ τῆς ἀιδίου κινήσεως). Mişcarea e imanentă materiei indeterminate, e atribut fundamental al acesteia. Mişcarea e o formă fizică a autodiferenţierii unului. Mişcarea scoate la iveală contrariile care subzistă virtual în apeiron. În acest sens, Simplicius

[1] *Diels*, I, p. 47.
[2] F. Engels, *Dialectica naturii*, Buc., E.S.P.L.P., 1954, p. 186.
[3] *Dizionario di Filosofia — a cura di A. Biraghi*, Edizione di Comunità, 1957, Milano, p. 5.
[4] *Diels*, I, p. 83.

scrie după Teofrast: „acesta (Anaximandru) nu consideră apariția lucrurilor ca fiind efectul transformării unui element ci al separării contrariilor din cauza mișcării eterne" [1]. Aristotel îl apropie pe Anaximandru de Anaxagora [2]; aceasta sugerează că apeiron-ul era un amestec indistinct al tuturor lucrurilor, o *meigma*. Această sugestie e reținută de Burnet [3], însă argumentația sa nu e constrîngătoare, după cum nu e convingătoare argumentația sa în favoarea sensului de „infinit în spațiu" al termenului apeiron, în opoziție cu Teichmüller și Tannery, care îl înțeleg „calitativ indeterminat". Printre altele ni se pare șubred argumentul că Anaximene a adoptat teoria anaximandriană a apeiron-ului, identificînd apeiron-ul cu aerul, „care nu e calitativ indeterminat" [4]. E adevărat că Simplicius scrie că Anaximene „afirmă și el, ca și acela (Anaximandru) o natură fundamentală unică (μίαν ὑποκειμένην φύσιν) numind-o aer" [5]. Desigur, Anaximene a fost incapabil să se mențină la conceptul anaximandrian de materie, și a recăzut la imaginea lui Thales de materie determinată, cu deosebirea că înlocuiește apa prin aer. Totuși, aerul, deși îi apărea lui Anaximene ca determinat, el l-a ales ca *hypokeiméne phýsis* (natură fundamentală, subiacentă) tocmai din cauză că i se înfățișa ca cel mai vecin cu indeterminarea. Potrivit fragmentelor anaximandriene citate de Simplicius, Hippolytos și Aristotel, și în special potrivit fragmentului citat de Simplicius *apeiron* ni se înfățișează ca materie indefinită, care nu este nici apă, nici aer, nici foc etc., ci posibilitatea tuturor, deoarece le conține potențial, credem noi, și nu actual (ca în teoria lui Anaxagora) [6]. Apeiron este ἀρχή [7], ἀίδιον καὶ ἀγήρω, ἀθάνατον καὶ ἀνώλεθρον — început, etern și etern-tînăr, nemuritor și indestructibil. Aceste calificative desemnează materia *unică* și nu un amalgam de omeomerii anaxagorice, o existență materială indefinită și infinită în timp și în spațiu, din care toate lucrurile determinate ies și în care toate se resorb, plătindu-și reciproc *diken kai tísin* pentru impietările ce și le-au făcut. Diels traduce just apeiron ca *das grenzenlos — Unbestimmbare*, considerînd pe primul (grenzenlos) ca un adjectiv. A. Rey interpretează apeiron ca „infinitul și indefinitul", dar cînd îl traduce direct, scrie „infinitul" [8]. Glenn Morrow îl traduce ca *the primal indeterminate matter* [9]. Textul lui Simplicius, *Phys.* 24, 26 (Diels, I, 5, p. 91), reproducînd un text al lui Teofrast — pe care Burnet își întemeiază opinia sa — e hotărîtor pentru interpretarea apeironului ca indefinit (οὐκ ἀόριστος) și constituie cea mai precisă dovadă împotriva interpretării lui Burnet. Opoziția pe care o stabilește Simplicius

---

[1] *Ibid.*

[2] *Phys.* 154, 14 — in *Diels*, I, p. 83.

[3] J. Burnet, *L'Aurore de la Philosophie Grecque*, Tr. Reymond-Payot, Paris, 1952, p. 61 — 62.

[4] *Ibid.*, nota. 1.

[5] *Ibid.*, p. 91.

[6] Firește, concepția lui Anaximandru — deși salt uimitor în logic — nu era degajată de intuiția senzorială și prezintă neclarități și șovăiri.

[7] Chiar dacă ἀρκή n-are sensul tehnic la Anaximandru, așa cum crede Burnet, *op. cit.*, p. 57.

[8] A. Rey, *La Jeunesse de la Science grecque, L'Evolution de l'Humanité*, Paris, 1933, p. 57.

[9] in D. Runes, *The Dictionary of Philosophy*, Philosophical Library, New York, 1943.

între materia ἄπειρον = οὐκ ἀόριστος şi ἀήρ = ὡρισμένη φύσις (Anaximene) reprezintă o tradiţie certă şi tranşează disputa, în ciuda faptului că apeiron înseamnă, literal, „fără limită, infinit", fiind format dintr-un alpha privativ şi τὸ πέρας = termen, sfîrşit, limită, extremitate.

A spune că materia primordială, fundamentală, este infinită înseamnă a nu spune nimic asupra naturii sale, înseamnă a nu o de-fini; or, Thales, Anaximandru şi Anaximene îşi propuneau tocmai să găsească materia fundamentală şi să o de-finească, să-i arate calitatea şi nu cantitatea. Thales şi Anaximene au calificat-o ca *phýsis horisméne*, ca natură definită, în opoziţie cu Anaximandru care a definit-o ca natură in-definită — οὐκ ἀόριστος φύσις. Ea e calitativ infinită — adică indeterminată, dar această *indeterminaţie* (οὐκ ἀόριστος) este izvorul tuturor *determinărilor*, a tot ce există — τῶν ὄντων; această *unitate* indistinctă a tuturor *diferenţelor*, a tuturor *opoziţiilor* — ἐναντιότητες — este unitate a multiplului, diversului, contrariului — e drept, nu se poate vorbi despre o unitate a contrariilor, o unitate care dezbinîndu-se se îmbină, ca la Heraclit, dar *embrionul heracliteismului este în apeiron*.

Pe bună dreptate M. A. Dînnik scrie că „materialiştii din Grecia antică au preconizat ideea schimbării şi curgerii eterne a fenomenelor naturale. E drept, Anaximandru a ridicat, deşi într-o formă foarte naivă, problema că în cadrul bazei materiale unice există unele contradicţii datorită cărora apar diferitele fenomene din natură. Anaximandru susţinea că din apeiron se separă contrastele conţinute în el = caldul şi recele, uscatul şi umedul şi se formează toate lucrurile. Ideea aceasta implică ipoteza dialecticii unicului şi multiplului" [1]. Într-un sens, elevul lui Anaximandru, Anaximene, reprezintă un regres al gîndirii filozofice incipiente, o părăsire a abstracţiei logice şi o reîntoarcere la caracterul concret-senzorial al doctrinei lui Thales [2]. În schimb, el a precizat fizica elementară a ionienilor; de aceea a avut o influenţă însemnată asupra contemporanilor şi asupra epocii următoare. Unele dintre ideile sale au fost acceptate chiar de Leucip şi Democrit [3]; ele au influenţat, de asemenea, pe Pitagora [4].

Materialismul lui Thales, Anaximandru şi Anaximene este expresia ideologică a faptului că, în secolele VIII—VI, dezvoltarea societăţii sclavagiste din Grecia atinge cel mai înalt nivel în Ionia, pe unde treceau principalele căi de comerţ între Occident şi Orient [5]. În cetăţile ioniene, în special în Milet şi Efes, a apărut o clasă care îşi scotea veniturile din meşteşuguri şi din comerţul maritim, clasă interesată în dezvoltarea tehnicii şi în explicarea fenomenelor naturii, îndeosebi a fenomenelor meteorologice care interesau în mare măsură pe navigatori. Apariţia acestei clase de meşteşugari, navigatori şi armatori a dus la dezvoltarea democraţiei sclavagiste, ceea ce a favorizat libera discutare a problemelor religioase, sociale şi filozofice, a favorizat înflorirea observaţiei ştiinţifice, a formării ipote-

---

[1] *Istoria filozofiei*, I, Tr. R. Stoichiţă şi A. Tache. Editura Ştiinţifică, 1958, p. 67.
[2] *Ibid.*
[3] Burnet, *op. cit.*, p. 84.
[4] *Ibid*, p. 122.
[5] *Istoria filozofiei*, I, p. 66.

zelor asupra fenomenelor naturii, ca şi dezvoltarea remarcabilă a tehnicii argumentării în cuvîntările politice sau în pledoariile judiciare. Or, tehnica argumentării, atît în ipotezele ştiinţifice, cît şi în discursurile politice sau judiciare, a jucat un rol important în dezvoltarea gîndirii filozofice, ca şi în formarea spiritului logic. Democraţia sclavagistă era interesată în elaborarea unei concepţii materialiste. La Milet, acest rol l-au îndeplinit cei trei filozofi, care au fost în acelaşi timp oameni de acţiune, savanţi şi inventatori. Astfel, Herodot ne spune că Thales a prezis o eclipsă de soare; Anaximandru este primul cartograf din istorie, iar Anaximene a introdus teoria rarefacţiei şi condensării, care reprezintă un progres important în observaţia şi explicaţia propriu-zis ştiinţifică. Respingînd mitul, căutînd explicarea fenomenelor naturale în natură, cei trei milezieni au inaugurat cercetarea filozofico-ştiinţifică în Grecia, formarea ipotezelor ştiinţifice pe baza unui material rudimentar de observaţie, ceea ce făcea necesară dezvoltarea argumentaţiei, şi depăşirea intuiţiei senzoriale în cunoaşterea raţională, prin degajarea — în special la Anaximandru — a abstracţiei logice, care corespunde esenţei, adică „aprofundării reale a cunoaşterii lumii de către noi" [1]. Apeiron-ul este, fără îndoială, o înaltă abstracţie logică, însă nu o „abstracţie goală", cum e lucrul în sine la Kant [2], nici un universal abstract, ci universalul concret, care întruchipează în el bogăţia particularului, a individualului, a singularului [3]. Într-adevăr, apeiron-ul este conceput ca materia indeterminată în care, prin mişcarea eternă, se determină toate particularele şi individualele, infinita gamă a fenomenelor cîrmuite de legi şi necesitate — dike şi chreón. Materialismul ionienilor apare, astfel, ca fiind nu numai punctul de pornire al filozofiei greceşti, ci şi al unei linii de dezvoltare care duce, de o parte, la celula heracliteană a logicii dialectice — de altă parte, la *Organon*.

II. GERMENII GÎNDIRII ŞTIINŢIFICE LA PITAGORICI

Conceptul de apeiron era un salt uimitor de la concretul-senzorial la abstracţia logică, însă indefinitul-infinit rămînea o natură materială. Apeiron-ul era rezolvarea *materialistă* a problemei esenţei realităţii. Aceasta era poziţia ideologică a unei clase sclavagiste comerciale şi meşteşugăreşti, a unei clase progresiste, care proclama materialitatea lumii şi transformarea ei, care, prin glasul ideologilor ei, afirma materia în mişcare. Milezienii şi Efesianul „considerau adevărul în privinţa celor ce există [4] şi socoteau că existentele sînt numai lucrurile sensibile" — Περὶ μὲν τῶν ὄντων τὴν ἀλήθειαν ἐσκόπουν, τὰ δ'ὄντα ὑπέλαβον εἶναι τὰ αἰσθητὰ μόνον.

Acest punct de vedere nu exprima însă mentalitatea, viziunea şi interesele aristocraţiei sclavagiste funciare, care nu a întîrziat să dea ri-

---

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., 1956, p. 63.
[2] *Ibid.*
[3] *Ibid.*, p. 71.
[4] Traducem τά ὄντα nu prin „lucruri", ci prin „existente, cele ce există", pentru a reda fidel termenul grecesc.

posta sa concepției ioniene, prezentînd propria sa viziune asupra lumii — şi aceasta nu putea fi decît idealistă şi metafizică. Purtătorii săi de cuvînt erau Pitagora (aproximativ 580—500 î.e.n.) şi Parmenide (sfîrşitul secolului VI — secolul V).

Pitagora s-a născut în Samos, dar, fugind de tirania lui Policrat, s-a aşezat în oraşul Crotona, în apropiere de Sybaris, amîndouă vechi colonii aheene. Sybaris şi Crotona au fost, mai întîi, colonii agricole, caracter pe care l-au păstrat şi mai tîrziu, cînd au devenit şi colonii comerciale [1]. La sfîrşitul secolului VI î.e.n., puterea politică, la Crotona, era în mîinile aristocrației. Pentru sprijinirea dominației aristocraților proprietari de pămînturi, Pitagora întemeiază un ordin politic, religios şi filozofic. Ordinul pitagoric a acaparat conducerea cetății, pînă cînd, sub conducerea lui Cylon, democrații crotoniați răstoarnă prin violență dominația pitagoricienilor. Părerea lui Burnet că ordinul pitagoric era pur religios şi nu politic este infirmată de propria sa argumentare [2]. Pitagora, care a fost nevoit să se refugieze la Metapont, după revolta victorioasă a democraților, a fost un reprezentant ideologic şi politic al aristocrației funciare, un şef de partid, tot aşa cum Thales a fost un important conducător politic al ionienilor, un campion al luptei pentru independența elenismului în Ionia. Pitagorismul a prezentat în tot cursul existenței sale, un caracter mistic, caracter care nu excludea însă preocuparea ştiințifică. Despre pitagorism, Lenin notează = „N.B. : legătura dintre *germenii* gîndirii ştiințif ce şi fanteziile à la religie, mitologie" [3]. Burnet subliniază „dovezile strînsei conexiuni care există între pitagorism şi modurile primitive de gîndire" [4]. Astfel, preceptele morale ale pitagoricienilor interziceau să ridici un obiect căzut jos, să mănînci bob, să atingi un cocoş alb, să priveşti într-o oglindă alături de o lumină etc. Însă, alături de aceste practici mistice şi superstiționse, îşi fac locul preocupări speculative, care se manifestă, îndeosebi, la cea de-a doua generație de pitagoricieni, cînd aceştia nu s-au scindat, dar s-au diferențiat în acusmatici (ascultătorii, tăcuții) şi matematicieni (învățații) [5]. Totuşi, chiar în catehismul acusmaticilor, figurează aceste teze sub forma întrebării şi răspunsului : „ce este mai înțelept ? — Numărul. Ce este mai frumos ? — Armonia" [6]. Mistica numerelor, proprie unor forme ale gîndirii primitive, a evoluat în considerații matematico-filozofice asupra numerelor ca expresie a raporturilor între lucruri, dînd naştere panmatematismului binecunoscut al elevilor lui Pitagora. Această evoluție a fost înlesnită de credința sectei că contemplația (θεωρία), ştiința, este cel mai puternic mijloc de purificare în vederea eliberării de „roata naşterilor", de transmigrație [7]. Dar, dată fiind poziția de clasă a pitagoricienilor, contemplația şi ştiința trebuiau să ducă finalmente la volatilizarea „mate-

[1] V. V. Struve şi D. P. Kallistov, *Grecia antică*, Tr. M. Gormstein, Editura ştiințifică, 1958, p. 145.
[2] Burnet, *op. cit.*, p. 99.
[3] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 227.
[4] Burnet, *op. cit.*, p. 108.
[5] L. Robin, *La Pensée grecque, L'Evolution de l'Humanité*, 1923, p. 67.
[6] *Ibid.*, p. 68.
[7] Burnet, *op. cit.*, p. 110.

riei fundamentale" a ionienilor, la dematerializarea ei în raporturi numerice ideale — într-un cuvînt, la *idealism*.

„Pitagoricienii, observă Aristotel, s-au consacrat cei dintîi matematicilor şi le-au făcut să progreseze. Hrăniţi în această disciplină, ei au socotit că principiile matematicilor sînt principiile tuturor existentelor şi cum dintre aceste principii numerele sînt, prin natură, cele dintîi şi cum, în numere, pitagoricienii credeau că observă analogii cu tot ce este şi devine, mai mult decît observau în foc, în pămînt şi în apă, ... cum vedeau, în plus, că numerele exprimă proprietăţi şi proporţii muzicale, cum, în fine, toate celelalte lucruri le păreau, în întreaga lor natură, alcătuite după asemănarea numerelor şi deoarece numerele păreau să fie realităţile primordiale ale universului = în aceste condiţii, ei au considerat că principiile numerelor sînt elementele tuturor existentelor şi că cerul întreg este armonie şi sistem" [1]. E adevărat că Aristotel notează că pitagoricienii — ca şi physiologii ionieni — „socotesc ... că numărul este principiu, în acelaşi timp ca materie a existentelor şi ca constituent al modificărilor şi stărilor lor" [2].

Însă această concepţie pitagorică a numărului cauză materială a existentelor coexistă cu concepţia tot pitagorică a numerelor ca modele şi paradigme ale căror imitaţii sînt existentele. Într-adevăr, ceva mai departe (*Metaph.* 987 b.), vorbind despre „participarea" platoniciană a existentelor materiale la idei, Aristotel subliniază că Platon n-a făcut decît să dea un nume nou (μέθεξις) unei vechi concepţii pitagorice, după care „fiinţele există prin *imitarea* (μίμησις) numerelor".

Unii [3] au văzut o contradicţie, o eroare a Stagiritului, în raportarea acestei teorii duble atribuite pitagoricienilor. Numeroşi comentatori [4] nu văd însă o opoziţie inconciliabilă între cele două teze: 1. existentele sînt numere, sînt făcute din numere; 2. existentele imită numerele. Este verosimil că pitagorismul primitiv a considerat numărul ca material, aşa cum mai tîrziu, Parmenide — partizan al unui idealism gnoseologic — va considera lumea sa imobilă şi monolită ca materială, pentru bunul motiv că noţiunea de imaterial nu exista încă, ea începînd să se contureze la Anaxagora (*noῦs*) şi, definitiv, abia la Socrate. Pitagorismul primitiv era firesc condus să considere numărul ca material, de aceea existentele erau numere, erau *din* numere, numărul era substanţa existentelor. Idealismul nu se putea forma şi formula dintr-odată, ci doar printr-o luptă perseverentă împotriva materialismului spontan. Aristotel — elev al lui Socrate şi Platon — subliniază cu vigoare că primii filozofi credeau că principiile tuturor existentelor erau ἐν ὕλης εἴδει, de natură materială.

Dar, la începuturile filozofiei greceşti, „căutătorii de înţelepciune" (*philosophésantes*) gîndeau în chip firesc în termeni materialişti, iar idealismul pitagoricilor şi eleaţilor nu constă în faptul că ar fi conceput reali-

---

[1] Aristotel, *Metaph.* A. 5 985 b, Tr. Tricot. Librairie Philosophique Vrin, 1953, Paris.
[2] *Ibidem*, 986 a.
[3] de ex. Rivaud, *Le Problème du devenir*, p. 204 — 205; Bréhier, *Histoire de la Philosophie*, I, t. 54,
[4] Robin, Milhaud, Burnet, Rey.

tatea ca imaterială — repet, n-aveau distinct şi clar această noţiune, ea era abia *in statu nascendi* — dimpotrivă, ei au afirmat materialitatea lumii; — idealismul lor consta în faptul că: 1. pitagoricienii izolau o proprietate a lucrurilor sau un raport între lucruri (numărul), pentru a le transforma în realităţi de sine subsistente, făcînd din ele esenţa lucrurilor materiale, transformînd relaţia în suport, în fundament al relatelor; 2. în faptul că eleaţii identificau existenţa cu gîndirea şi sileau existenţa să se conformeze gîndirii lor (metafizice).

Ulterior, pitagorismul a spiritualizat numerele, le-a izolat de lucruri şi a considerat lucrurile ca imitaţii ale numerelor. „Baza gnoseologică a idealismului pitagoric o constituie faptul că filozofii din ordinul pitagoric rupeau numerele de lucruri, le transformau în esenţe de sine stătătoare, absolutizîndu-le şi zeificîndu-le. După părerea pitagoricilor, monada sacră (*unitatea*) este mama zeilor, principiul prim universal şi baza tuturor fenomenelor naturale. *Diada* reprezintă principiul contrarietăţii, al negaţiei în natură. În concepţiile pitagoricilor, natura formează corpul (*triada*), o trinitate a principiului primordial şi a laturilor lui contradictorii" [1].

Că, iniţial, numerele erau concepute ca materiale o dovedeşte şi faptul că numărul cvaternar (tetractys), fundamentul tuturor lucrurilor în concepţia pitagorică, era reprezentat printr-o figură de acest fel:

$1 + 2 + 3 + 4 = 10$ [2]. Numerele erau concepute ca sume de puncte ocupînd un spaţiu; era deci uşor ca ele să fie considerate materiale şi deci ca existentele să fie numere sau din numere. Însă, pe măsură ce idealismul se profila mai precis — atît sub impulsul tendinţelor de clasă, cît şi ca „floare sterilă ce creşte pe copacul viu al cunoaşterii" [3] — numerele pitagoricilor evoluau spre concepţia numerelor ideale modele ale existentelor reale, spre desprinderea lor de lumea materială şi spre hipostazierea lor, prevestind ideile, figurile (eidos) platonice. Iată de ce cele două versiuni aristotelice nu se exclud, ci reprezintă evoluţia reală a pitagorismului. Chiar în versiunea iniţială — lucrurile *sînt* numere, adică chiar atunci, cînd, probabil, pitagoricii au considerat numerele ca materiale, constatăm — ca şi la Anaximandru — un salt impresionant prin îndrăzneala sa, de la concretul senzorial la abstractul logic, însă această abstracţie nu mai poate fi considerată ca un universal-concret, aşa cum ne apare conceptul anaximandrian. Numărul nu mai subsumează varietatea şi diversitatea fenomenală (deşi serveşte să o exprime).

Totuşi, saltul peste senzorial este evident şi el marchează o dată de extremă importanţă în istoria gîndirii. Fizica antichităţii a fost, cum se ştie, calitativistă — excepţie face doctrina pitagorică şi atomismul lui

[1] Dînnik în *Istoria filozofiei*, I, p. 73.
[2] Burnet, *op. cit.*, p. 115; v. Robin, *op. cit.*, p. 71.
[3] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 325.

Democrit, care introduc explicarea cantitativistă a lumii. Acest fapt interesează istoria matematicii şi fizicii, însă interesează, de asemenea, istoria logicii şi dialecticii, întrucît din contemplarea senzorială a lucrurilor pitagoricii au reuşit să degajeze noţiunea de raport, precum şi ideea de opoziţie, care interesează gîndirea dialectică.

Philolaos considera că numărul are două forme proprii — impar şi par = Ὁ γα μὲν ἀριθμὸς ἔχει δύο μὲν ἴδια εἴδη, περισσὸν καὶ ἄρτιον[1].

Acestei opoziţii aritmetice îi corespunde una cosmologică = limitatul şi nelimitatul [2]. „Natura, zice Philolaos, în organizarea ei a fost ajustată din nelimitate şi limitate şi tot aşa întreg universul şi toate cîte sînt în el" — ἁ φύσις δ'ἐν τῷ κόσμῳ ἁρμόχθη ἐξ ἀπείρων τε καὶ περαινόντων, καὶ ὅλος ὁ κόσμος καὶ τὰ ἐν αὐτῷ πάντα[3].

Aşadar, la baza lumii stă o opoziţie. „Toate lucrurile sînt alcătuite din contrarii = limitat-nelimitat, par-impar, unu-multiplu, drept-stîng, masculin-feminin, repaus-mişcare, drept-curb, lumină-întuneric, bine-rău, dreptunghi-pătrat.

„Din punct de vedere filozofic, pitagoricii atribuiau importanţă filozofică principală contrariilor limitat-nelimitat : limitat este focul, iar nelimitat aerul („vidul" ; lumea respiră „vid", este constituită din interacţiunea focului şi aerului. Această străveche teză a filozofiei naturii preconizată de pitagorici a fost iniţial legată de ideea unei substanţe prime materiale ; ulterior, legătura respectivă a dispărut, rămînînd numai mistica cifrelor" [4].

Contrariile lui Pitagora sînt inspirate, probabil, de anumite poziţii ale gîndirii primitive, dar influenţate, fără îndoială, de contrariile anaximandriene care îşi plătesc *diken kai tisin* pentru opoziţia şi impietările lor reciproce.

Contrariile pitagoricilor sînt, oarecum, într-o atitudine statică unele faţă de altele ; ele nu fac decît să schiţeze interacţiunea dialectică a contrariilor heracliteene şi chiar a procesului naştere-nimicire (γένεσις-φθορά) pe care-l străbat toate existentele care ies şi care reintră în *apeiron*.

Totuşi, ideea de opoziţie există în pitagorism, căci realitatea concretă este rezultatul dialecticii τῶν ἀπείρων καὶ περαινόντων ; limita tăia o realitate concretă în nelimitat, în vid — o de-limita. Existentele se înfăţişau, astfel, ca *armonie*-etimologic = ajustare, adaptare, îmbinare de contrarii. A phýsis harmóchte = natura a fost ajustată, adaptată, construită — Ἁρμονία vine dela ἁρμόζω — rădăcina = ar = arthron (articulaţie), arthmós (joncţiune), arithmós (număr), areté (virtute), arothron (plug). Arithmós a însemnat, se pare, iniţial, „ajustare, adaptare" — ca şi harmonia. În *Odiseea*, Homer ne descrie pe Ulise construindu-şi pluta, pe care γόμφοισι δ'ἄρα τήν γε καὶ ἁρμονίῃσιν ἄρασσεν el şi-a construit pluta, bătînd cuie şi legături în ca — ἁρμονίῃσιν = legături, ceea ce leagă, îmbină.

---

[1] Citat de L. Brunschvicg, *Les Etapes de la philosophie mathématique*, ed. Presses Universitaires de France, 1947, p. 36,3.

[2] *Ibid.*

[3] Diels, *op. cit.*, p. 406.

[4] Dinnik, *Istoria filozofiei*, p. 73.

Lucrurile sînt deci armonii de contrarii — e drept, parcă juxtapuse static, nu înlănţuite dinamic, ca în viziunea dialectică a lui Heraclit. În acest sens, Philolaos spune: ἀνάγκη τὰ ἐόντα εἶμεν τάντα ἢ περαίνοντα, ἢ ἄπειρα ἢ περαίνοντά τε καί ἄπειρα. ἄπειρα δὲ μόνον (ἢ περαίνοντα μόνον) οὔκα εἴη[1] = în mod necesar, toate existentele sînt sau limitate sau nelimitate sau limitate şi nelimitate; însă ele nu pot fi numai nelimitate (sau numai limitate). Limita şi ilimitatul sînt deci o dualitate necesară pentru orice existent. Totul e, prin urmare, armonia acestor contrarii (repetăm, concepute aproape static). Philolaos = Ἁρμονία δὲ πάντως ἐξ ἐναντίων γίνεται· ἔστι γὰρ ἁρμονία πολυμιγέων ἕνωσις καὶ δίχα φρονεόντων συμφρόντισις[2] = armonia se naşte în mod absolut din contrarii, căci armonia este unirea unor elemente amestecate şi reunirea celor ce gîndesc deosebit. Privitor la această armonie a contrariilor pitagorice, Lenin citează cuvintele lui Hegel: „astfel, acestea sînt determinări seci, lipsite de proces, nedialectice, imobile" şi adaugă = „definiţia negativă a dialecticii"[3].

Procesul care exista în materialismul ionienilor, s-a retras în idealismul incipient al pitagoricilor, a evoluat spre o „armonie" de contrarii statice, imobile. Gîndirea dialectică a ionienilor a evoluat în contrariul ei = în metafizica incipientă a pitagoricilor, metafizică în care însă nu s-a stins ecoul dialecticii, în care contrariile au rămas, dar parcă s-au imobilizat unele în faţa altora, nu sînt într-un proces de trecere a unora în altele. Din punct de vedere al metodei, al raportului dintre modul de gîndire dialectic şi cel metafizic, pitagorismul — deşi păstrînd vestigii ale gîndirii dialectice ioniene — este *începutul* modului de gîndire metafizic şi, în acelaşi timp, al idealismului, este prefaţa idealismului obiectiv platonician. Oare ultimul platonism nu este o referire directă la pitagorism? Într-adevăr, Aristotel, vizînd pe platonicieni, scrie: „cei: care admit că ideile există şi că ele sînt numere..."[4]. E vorba, în primul rînd de urmaşul lui Platon, de Speusippos, dar şi de Platon însuşi. În fond, pitagoricii au renunţat la viziunea dinamică a unei lumi atotpropulsate prin energia mişcării eterne, substituindu-i o imagine în care existentele sînt, oarecum izolate unele de altele, nu sînt în tot cazul prinse în cursul unei deveniri în care *génesis* şi *phtorá* se succed, se întîmpină şi se opun dramatic. Raţiunea discursivă — diánoia (diá = despărţind, separînd) şi-a făcut apariţia. Acesta era un proces gnoseologic şi logic necesar. Imaginea globală primitivă — al cărei ecou, prelungire şi rafinare este dialectica milezienilor — trebuia să se estompeze în folosul unei forme cognitive mai amănunţite, deşi mai puţin cuprinzătoare. „Dacă supunem examenului gîndirii noastre natura sau istoria omenirii, sau propria noastră activitate intelectuală, la prima vedere ni se înfăţişează imaginea unei împletiri infinite de conexiuni şi interacţiuni, în care nimic nu rămîne ceea ce a fost, unde şi cum a fost, ci în care totul se mişcă, ia naştere şi dispare.

Vedem, aşadar, mai întîi imaginea de ansamblu, în care amănuntele trec mai mult sau mai puţin pe al doilea plan; atenţia noastră este

[1] Diels, *op. cit.*, frag. 2, p. 407.
[2] *Ibid.*, frag. 10.
[3] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 225.
[4] Aristotel, *Metaph.*, 1090 a 16.

îndreptată mai mult asupra mişcării, asupra schimbărilor şi legăturilor decît asupra a *ceea ce* se mişcă, se schimbă şi se leagă.

Această reprezentare a lumii, primitivă, naivă, dar justă în fond, este proprie filozofiei antice greceşti şi a fost pentru prima oară limpede exprimată de Heraclit : Totul este şi nu este, în acelaşi timp, căci totul curge şi se află în permanentă schimbare, totul se află în permanent proces de naştere şi dispariţie" [1]. Dar, observă Engels, acest fel de a vedea este insuficient pentru a explica amănuntele din care se compune tabloul de ansamblu. Ansamblul trebuie descompus în părţile sale componente, analizat, disecat. Cunoaşterea amănuntelor, părţilor componente, este, fără îndoială, indispensabilă, însă ea trebuie să conducă la formarea unui mod de a gîndi care separă ceea ce e unit şi imobilizează ceea ce se mişcă, la modul de gîndire, metafizic. Primele indicii ale acestui mod de gîndire se ivesc, la greci, o dată cu apariţia matematicienilor pitagoricieni, care îi opun viziunii calitativiste asupra lumii prima interpretare cantitativistă, matematică a naturii — fapt de o covîrşitoare importanţă în istoria gîndirii omeneşti, dar şi început al modului de gîndire metafizic (e drept că acest mod de gîndire nu s-a putut realiza deplin la greci [2], care au continuat să rămînă dialecticieni — inclusiv eleaţii, mari mînuitori ai dialecticii subiective, în ciuda concepţiei lor ultra-metafizice asupra lumii).

Dianoia a deschis drumul *logicii formale* (care, bineînţeles, nu poate fi identificată nicidecum cu metafizica, deşi anumite trăsături ale ei evocă acest mod de gîndire), după cum *lógosul* lui Heraclit, anticipat de materialiştii milezieni, a fost prima şi strălucita manifestare sistematică a metodei dialectice.

Heraclit a înfăţişat, în paradoxele sale, o viziune dialectică asupra lumii = cuvîntul său nu este un simplu cuvînt, ci raţiune — *lógos xynòs* (cuvînt universal) — raţiune subiectivă reflectînd logos-ul obiectiv, adică temeiul, natura intimă a lucrurilor. La Heraclit, *kósmos* se dezvăluie ca *lógos*, ca dialectică. Dar, după cum afirmaţiei milezienilor i s-a opus negaţia (relativă) a idealiştilor pitagorici, viziunii dialectice heracliteene asupra naturii i se va opune concepţia imobilistă, statică, metafizică a eleaţilor.

Toţi filozofii greci au folosit modul de gîndire dialectic — unii (milezienii, Heraclit) pentru a afirma dialectica obiectivă, alţii pentru a o nega (eleaţii) şi majoritatea pentru a găsi o soluţie de compromis între devenirea heracliteană şi ceea ce era raţional în efortul disperat al eleaţilor de a imobiliza devenirea — elementele incipiente (în formă hipertrofică) ale raţionamentului formal-demonstrativ.

Pitagorismul este o punte spre metafizica eleaţilor şi spre idealismul platonician — dar, în acelaşi timp, o încercare de reconstrucţie matematică a lumii, o ascensiune impresionantă spre abstractul logic. Nu fără temei, Proclus îi atribuie lui Pitagora metoda demonstrativă care stă la baza *Elementelor* lui Euclid. În acest sens, Brunschvicg scrie : „... Elementele lui Euclid pun la contribuţie opera generaţiilor care au precedat pe Aristotel, nu numai opera tehnică de descoperire, ci şi opera metodologică de

[1] F. Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.P., 1955, p. 28.
[2] *Ibid.*, p. 26.

înlănţuire şi de demonstraţie care, începută în şcoala lui Pitagora, se desăvîrşeşte în şcolile lui Eudox şi Platon" [1].

Pitagorismul a conceput lumea ca un cosmos, ca o ordine şi o armonie constînd din raporturi matematice şi putînd fi exprimată prin ele. Pitagoricii asociau intim ideea de număr şi cea de adevăr, de *alétheia*, de dezvăluire a ceea ce se ascunde în dosul aparenţelor. În acest spirit, Philolaos proclamă: ψεῦδος δὲ οὐδὲν δέχεται ἁ τῷ ἀριθμῷ φύσις οὐδὲ ἁρμονία· οὐ γὰρ οἰκεῖον αὐτοῖς ἐστι· τᾶς τῶ ἀπείρω καὶ ἀνοήτω καὶ ἀλόγω φύσιος τό ψεῦδος καὶ ὁ φθόνος ἐστί. Ψεῦδος δέ οὐδαμῶς ἐς ἀριθμόν ἐπιπνεῖ· πολέμιον γάρ καὶ ἐχθρὸν τᾷ φύσει τὸ ψεῦδος, ἁ δ' ἀλήθεια οἰκεῖον καὶ σύμφυτον τᾷ τῶ ἀριθμῶ γενεᾷ = natura numărului şi armonia nu primeşte de fel minciuna, căci ea nu le este proprie. Minciuna şi invidia sînt însă de natura nelimitatului şi absurdului şi iraţionalului.

Minciuna nu suflă nicidecum spre număr, căci minciuna este vrăjmaşă şi duşmană firii lui, iar adevărul este propriu şi înnăscut speţei numărului" [2].

Alétheia oikeîon kai sýmphyton tō arithmō = adevărul este propriu şi înnăscut numărului = iată, totuşi, o formulă magnifică exprimînd virtutea numărului de a fi un limbaj, un vehicul al adevărului (chiar dacă nu, cum crede Philolaos, adevărul în sine) — idee care avea să cunoască o strălucită confirmare în dezvoltarea modernă a ştiinţei.

Pitagorismul a văzut în ştiinţa numerelor un paradis al cunoaşterii — cum va spune Leonardo da Vinci — „paradisul ştiinţelor matematice". Cu peste douăzeci şi două de secole înainte de Kepler, ei au afirmat cu o putere şi un entuziasm neobişnuit eficienţa limbajului matematic: *ubi materia, ibi geometria, nam mundus participat quantitate.* Formulă exactă, dacă este înţeleasă materialist, în sensul că raporturile aritmetice şi geometrice sînt aspecte ale materiei în mişcare; eroare, dacă aceste raporturi sînt considerate, idealist, ca însăşi esenţa materiei, eroare pe care pitagoricii nu au ocolit-o, eroare care a fost, totuşi, fecundă. L. Robin socoteşte că gîndirea datoreşte pitagorismului primele sale succese în străduinţa de a desprinde esenţa abstractă a lucrurilor şi că, în acest sens, ei au fost fizicieni (physiológoi), dar că, prin modul cum au făcut-o, luînd numărul ca principiu al lucrurilor, ei au depăşit cu mult fizica milezienilor şi au pus temeliile unei metafizici [3]. Trebuie observat că, în efortul de a desprinde esenţa abstractă a lucrurilor, ei au fost precedaţi de materialistul Anaximandru. Cu toate acestea, străduinţa lor de a determina matematic esenţa lucrurilor, de a trece de pe planul calităţii pe cel al cantităţii, a avut o importanţă enormă în istoria gîndirii. Întrucît priveşte faptul că au depăşit fizica, nimerind în meta-fizică, acesta rămîne punctul de pornire al idealismului şi păcatul lor capital, răzbunarea acusmaticilor, revanşa pitagorismului mistic asupra pitagorismului ştiinţific.

---

[1] L. Brunschvicg, *Les Etapes de la philosophie mathématique*, p. 85.
[2] Diels, I, frag. 11, p. 412.
[3] L. Robin, *op. cit.*, p. 85.

III. HERACLIT – ÎNTEMEIETOR AL DIALECTICII

1. Mediul natural şi social. Viziunea materialist-naivă a milezienilor, exponenţi ideologici ai unui important centru comercial, a primit riposta, în esenţă idealistă şi metafizică a pitagoricilor, aşezaţi în coloniile agricole din Italia de sud şi îndeosebi în Crotona oligarhică. Nu întîmplător, mistica pitagorică şi metafizica eleată au apărut în coloniile greceşti, care aveau un bogat hinterland agrar, în Italia centrală şi sudică. Referindu-se la poemul lui Parmenide, Gomperz notează : „o impresie de exasperantă monotonie se desprinde pentru noi din acest întunecat edificiu intelectual. Cel care l-a construit nu l-a încercat oare el-însuşi?" [1]. Nu ştim dacă Parmenide a avut acest simţământ, însă doctrina sa — formă extremă a viziunii metafizice asupra lumii — traduce mentalitatea unei clase de mari proprietari sclavagişti de pămînturi, care năzuiau să imobilizeze evoluţia istorică, să eternizeze dominaţia oligarhiei funciare, să încremenească mişcarea, aşa cum încremenită părea ambianţa agrară a Italiei în secolul VI.

În contrast cu imobilitatea, înţepenirea şi monotonia hinterlandului agrar viaţa pulsa tumultuos în oraşele portuare ale Ioniei, în care se desfăşura activitatea meseriaşilor, negustorilor şi marinarilor, obişnuiţi cu înfăţişarea veşnic schimbătoare a mării unduitoare şi diverse. „Thálassa" (marea) — înseamnă probabil, „alergătoarea" (de la verbul trécho = a alerga). Oraşele portuare priveau, în chip firesc, spre „mişcătoarea mărilor singurătate". Mulţi dintre locuitorii porturilor erau thalassourgoi (θαλασσουργοί), „lucrători pe mare", marinari sau pescari. Oraşele portuare se orientau spre mare şi cele mai înfloritoare — ca Miletul sau Efesul — erau adevărate talasocraţii, în care, de vreme, elementele progresiste — muncitori pe corăbii, negustori, meşteşugari — disputară puterea aristocraţiei în lupte de clasă înverşunate, al căror ecou răsună încă în fragmentele lui Heraclit, în „versurile de aur" ale lui Pitagora şi în poemul lui Parmenide. În cursul luptelor de clasă adeseori sîngeroase, în oraşele ioniene a apărut un fenomen social nou, care a determinat originalitatea, adîncimea şi strălucirea incomparabilă a culturii greceşti — democraţia sclavagistă. Ca urmare a aparţiei *demos*-ului, ca o stare socială conştientă şi organizată, imobilitatea proprie societăţilor aristocratice agrare a făcut loc unei transformări sociale adesea dramatice; imaginii nemişcării sociale i-a urmat mişcarea şi dezvoltarea. Această mobilitate socială, unită cu dorinţa de a cunoaşte natura aşa cum e, pentru a o supune necesităţilor meşteşugarilor şi navigaţiei, a creat, la filozofii naturalişti din Ionia, inclinarea de a percepe caracterul de *phýsis*, de creştere, dezvoltare şi mişcare, a realităţii obiective, de a descoperi fluxul neîntrerupt al naturii, succesiunea şi — cu Heraclit, simultaneitatea contrariilor şi eficienţa ei creatoare. Pe cînd Parmenide va spune = τὼς γένεσις μὲν ἀπίσθ_σται κὸ ἄπυστος ὄλεθρος[2] astfel, devenirea s-a stins şi pieirea este de necrezut —Heraclit proclamă = πάντα

[1] Th. Gomperz, *Les Penseurs de la Grèce*, Tr. A. Reymond, Payot, Paris, 1928, p. 217.
[2] Diels, I, p. 21, p. 237.

χωρεῖ καὶ οὐδὲν μένει totul se mişcă şi nimic nu stă pe loc[1]. *Pánta rhei*, totul curge — imagine plastică a veşnicei frămîntări a mării.

Heraclit din Efes (aproximativ 530—470 î.e.n.) făcea parte dintr-o familie aristocratică, scoborîtoare din regele Codrus. El era fiul mai mare al lui Blyson, însă a renunţat la titlul de basileus în folosul fratelui său. Pe plan politic, el era partizanul regimului aristocratic, însă nu era în totul de acord cu aristocraţia reacţionară din oraşul său. Anti-democratismul său se manifestă fără reticenţe, reflectînd ascuţirea luptelor între democraţi şi aristocraţi. În acest spirit, el exclamă : „unul singur face pentru mine cît zece mii, dacă este cel mai bun — *aristos*"[2]. Şi, firește, în concepţia sa, aristoi erau aristocraţii. După ce partidul democrat a izgonit pe Hermodor, prietenul lui Heraclit, acesta din urmă spune cu mînie : „Efezienii maturi ar merita să se spînzure toţi şi să lase cetatea tinerilor minori, deoarece au gonit pe cel mai bun dintre ei, pe Hermodor, zicînd «nimeni să nu fie cel mai bun printre noi, în caz contrariu, să se ducă în altă parte şi cu alţi oameni»"[3]. De fapt, democraţii se săturaseră de asupritorii aristocraţi, dar în conformitate cu vederile clasei sale, Heraclit considera pe aristocraţi ca „cei mai buni" (aristoi, oneistoi). Însă Heraclit condamna, în acelaşi timp, tendinţa aristocraţiei de a întoarce roata istoriei, de a restaura orînduirea gentilică. Heraclit era pentru dezvoltarea polis-ului. „Vechiului drept cutumiar, pe care aristocraţia reacţionară îl pretindea „instituit de zei", Heraclit îi opunea legea (nomos) statului sclavagist. Acest drept scris reprezenta un anumit pas înainte faţă de cel cutumiar"[4]. Heraclit era aşadar un aristocrat liberal, căruia tradiţia materialistă ioniană şi schimbările politice frecvente, al căror teatru era Efesul şi Ionia în general, i-au dezvoltat sensibilitatea şi spiritul de observaţie şi l-au făcut apt să reia tezele transformiste ale milezienilor, ridicîndu-le la un nivel superior, integrîndu-le într-o viziune totală, în care lupta contrariilor (eris tōn henantíon) devine resortul mişcării universale. Heraclit e la răspîntie de drumuri — la răspîntia care desparte gîndirea globală şi rudimentar-dialectică a societăţii arhaice de gîndirea „logică", în care încep să se deseneze legile şi categoriile logicii formale, în care se degajează abstractul logic de concretul-senzorial. Heraclit e ca Janus bifrons, mai mult decît alţii dintre „primii căutători de înţelepciune" ; el îşi are rădăcinile înfipte în trecut, în conştiinţa „pre-logică", în gîndirea pretimpurie reflectînd unitatea şi curgerea lucrurilor[5], — dar, în acelaşi timp, el este un precursor al metodei dialectice, unul dintre întemeietorii dialecticii[6]. El a depăşit în aşa măsură perspectiva logică a generaţiilor următoare, încît doi dintre cei mai mari filozofi ai lumii, Aristotel şi Platon, au fost incapabili să-l înţeleagă şi

---

[1] Diels, I, p. 145, 6.
[2] *Ibid.*, fr. 49 a.
[3] *Ibid.*, fr. 121.
[4] Dînnik, *op. cit.*, p. 71.
[5] cf. Lévy-Brühl, *La Mentalité primitive*, passim.
[6] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 283.

l-au acoperit de sarcasme, iar posteritatea i-a rezervat numele de *skoteinos* (obscurul). Iar astăzi, unii istorici al filozofiei relevă legătura sa cu gîndirea pretimpurie — îl consideră un spirit religios mai degrabă decît un savant[1], uitînd să scoată în relief modernitatea sa. Trebuie spus limpede, dintru început, că Heraclit n-a fost nicidecum un spirit religios, ci, dimportivă, un materialist. Pe bună dreptate, Burnet protestează împotriva unei tendințe de a considera sistemul său „în lumina ideii misterelor"[2]. Dimpotrivă, Heraclit combate religia și misterele pe care orficii și pitagoricii căutau să le pună la modă.

2. **Materialitatea lumii.** Κόσμον τόνδε, τὸν αὐτὸν ἁπάντων, οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν ἀεὶ καὶ ἔστιν καὶ ἔσται πῦρ ἀείζωον, ἁπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα = această lume unitară n-a creat-o nici vreun zeu, nici vreun om, ci a fost, este și va fi întotdeauna un foc veșnic viu, aprinzîndu-se și stingîndu-se după măsură"[3].

Despre acest fragment, Lenin scrie: „o foarte bună expunere a principiilor materialismului dialectic"[4]. Am tradus kosmos nu prin „ordinea lumii" (Diels, Gomperz) ci prin „lume", fiind de la sine înțeles că, pentru Heraclit, lumea este o ordine. Înlăturăm, de asemenea, traducerea incidentei „τόν αὐτὸν ἁπάντων" prin „care e aceeași pentru toți" (Burnet, Rey) și o interpretăm prin „unitară, unică", adică aceeași ca structură și ca substanță (materială) pentru toate fenomenele. Lenin citează traducerea lui Lassalle: „Lumea a fost, este și va fi o neîntreruptă devenire, trecînd permanent, dar regulat din existență în non-existență (procesuală) și de la aceasta la existență (procesuală)". Și Lenin caracterizează cu severitate hegelianizarea lui Heraclit: „Minunat model de felul cum Lassalle verballhornt pe Heraclit în spiritul lui Hegel, distruge ceea ce este viu, proaspăt, naiv, integritatea istorică a lui Heraclit, interpretîndu-l forțat în spiritul lui Hegel"[5].

Focul veșnic viu e o substanță materială și nu un proces ideal, o imagine a devenirii, așa cum denaturat l-a prezentat Hegel și, după el, Lassalle, transformînd pe strălucitul reprezentant al dialecticii spontane la greci (așa cum l-au considerat Marx, Engels și Lenin[6]) într-un nebulos dialectician idealist.

Focul este o substanță materială ca apa lui Thales, ca apeiron-ul lui Anaximandru sau ca aerul lui Anaximene, dar Heraclit l-a ales pentru că i s-a părut dotat cu o mai mare mobilitate decît celelalte, mai subtil și capabil să se transforme mai ușor în toate lucrurile, după cum toate

---

[1] G. Milhaud, *Les philosophes géomètres de la Grèce*, Librairie Philosophique Vrin — 1934, Paris, p. 77.

[2] Burnet, *op. cit.*, p. 42.

[3] Diels, frag. 30. Diels traduce = „această ordine a lumii, aceeași pentru toate ființele... Gomperz traduce = „această ordonată unică a tuturor lucrurilor (= lumea)... Burnet și Rey = această lume, care e aceeași pentru toți..." Burnet scrie în notă p. 150 = „Cuvîntul κόσμος trebuie să însemne aici „lume" și nu simplu „ordine", căci numai lumea a putut fi identificată cu focul".

[4] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 287.

[5] *Ibid.*

[6] Dînnik, *op. cit.*, p. 70.

lucrurile se transformă în el = „toate lucrurile sînt un schimb (ἀνταμοιβή) pentru foc şi focul e un schimb al tuturor lucrurilor, întocmai ca şi mărfurile pentru aur şi aurul pentru lucruri"[1].

Fragmentul 31 confirmă această interpretare„transformările focului sînt, mai întîi, marea (θάλασσα), iar o jumătate a mării e pămînt, cealaltă jumătate vînt în furtună (πρηστήρ)". În sprijinul tezei — evidente — că focul, pyr, este o substanţă, Burnet invocă pe Aristotel, *Metaph* A, 3, 984 a 5.

Burnet respinge interpretarea focului ca un „simbol"[2]. A. Rey consideră, de asemenea, focul ca material. L. Robin, de asemenea[3]. Cum am spus-o mai sus, noţiunea de imaterial nu exista în epoca aceea. Numărul pitagoric era iniţial material, el n-a început să devină ideal decît mai tîrziu şi cînd această schimbare s-a produs, lucrurile n-au mai fost numere ci au imitat numerele. Heraclit concepe sufletul (*psyché*) ca ceva material, el îl identifică cu o exalaţie uscată; sufletul uscat, lipsit de umezeală, e cel mai înţelept. „Pentru suflete, moartea înseamnă a deveni apă (ὕδωρ γενέσθαι), după cum pentru apă moartea înseamnă a deveni pămînt, însă din pămînt se naşte apa, iar din apă sufletul"[4]. Este, desigur, o explicaţie primitivă, dar care dovedeşte că contemporanii lui Heraclit nu aveau noţiunea de suflet imaterial, de spirit opus fizicului. Este, în fond concepţia pe care o găsim în poemele homerice. Într-adevăr, sufletul, psyché, este o „imagine" (εἴδωλον) care reproduce trăsăturile răposatului. Psyché este, literal, un suflu care părăseşte corpul în momentul morţii, şi persistă, lipsit însă de sensibilitate, voinţă şi inteligenţă. Psyché nu este imaterială, căci atunci n-ar putea reproduce trăsăturile defunctului. Ea este o imagine, o umbră, pe care nu o poţi strînge, fiindcă e „ca fumul" (ἠΰτε καπνός), Iliada, XXIII, 100. Dar, deşi reproduce statura şi trăsăturile răposatului, nu are diafragmă (φρένες), considerată ca sediul vitalităţii, gîndirii, voinţei etc. (*Iliada*, 104). Anticlea îi spune fiului său Ulise :

> dar aceasta este soarta muritorilor, cînd au murit,
> căci nu mai au carne, nici oase şi nici muşchi[5].

De altminteri, Anticlea nu-şi recunoaşte fiul decît după ce Ulise i-a dat să bea sînge[6]. Psyché e, poate, „incorporală", cum zice Erwin Rhode[7], în sensul că nu e un corp organizat şi este insezisabilă ca fumul, dar nu este imaterială, căci e ca fumul, are trăsăturile defunctului şi se hrăneşte dacă are ocazia, ba numai hrana îi redă facultăţile obişnuite. Fiziologii, observă Rhode, — în opoziţie cu misticii orfici — nu admiteau nemurirea sufletului, deoarece, pentru ei, sufletul nu e decît forţa inerentă materiei[8]. Cu privire la Heraclit, Rhode notează că „doctrina lui Hera-

[1] Diels, fr. 89.
[2] Burnet, *op. cit.*, p. 164.
[3] L. Robin, *op. cit.*, p. 87—88.
[4] Diels, 36.
[5] *Odysea*, XI, 219.
[6] *Ibid.*, 153.
[7] E. Rhode, *Psyché*. Tr. A. Reymond, Payot, Paris, 1928, p. 3. La Homer, sufletul omului viu se numeşte *thymós* şi are diafragmă; *psyché* e un „dublu" care nu are diafragmă şi care evadează în momentul morţii.
[8] *Ibid.*, p. 382.

clit din Efes, afirmînd unirea indisolubilă a materiei şi a forţei care o mişcă, pune şi mai mult în evidenţă decît făceau primii ionieni energia vie a esenţei primordiale, a Unului-Tot, care transformîndu-se, dă naştere individualului şi multiplului. Pentru Heraclit, cauza primă a multiplicităţii formelor este absoluta mobilitate, forţa însăşi a devenirii, care e concepută în acelaşi timp ca o materie determinată, sau ca analogă uneia din materiile cunoscute"[1]. Psyché şi foc, zice Rhode, sînt noţiuni echivalente[2]. Cînd omul moare, sufletul său de foc (literal) se transformă în apă, apoi în pămînt[3]. Aşadar, lumea este materială şi însuşi sufletul este material şi muritor; eternă este numai materia în mişcare, focul veşnic viu.

3. **Universalitatea şi bivalenţa Logosului.** Οὐκ ἐμοῦ, ἀλλὰ τοῦ λόγου ἀκούσαντας ὁμολογεῖν σοφόν ἐστιν ἓν πάντα εἶναι = este înţelept ca, ascultîndu-mă, nu pe mine, ci logosul, să mărturisiţi că toate lucrurile sînt unul[4].

În fragmentul 2, Efesianul precizează „ de aceea trebuie să urmaţi logosul (raţiunea) universală, adică comunul, căci universalul e comun. Dar deşi logosul este universal, cei mai mulţi trăiesc ca şi cum ar avea o gîndire particulară" — διὸ δεῖ ἕπεσθαι τῷ ξυνῷ τυὐτέστι τῷ κοινῷ· ξυνὸς γὰρ ὁ κοινός· τοῦ λόγου δ'ἐόντος ξυνοῦ ζώουσιν οἱ πολλοὶ ὡς ἰδίαν ἔχοντες φρόνησιν[5].

Heraclit face, prin urmare, deosebire între „logosul universal" şi „gîndirea particulară". Aşadar, cînd în fragmentul 50, el cere să fie ascultat nu el, ci logosul său, ἐμοῦ = gîndirea particulară, iar logos = *xynos logos*. „Gîndirea particulară" este gîndirea limitată de afecte, de pasiuni, de perspectiva cotidiană de uz casnic a lucrurilor, este gîndirea care desparte şi fragmentează ceea ce e unit în realitate, este gîndirea atomizantă, care nu sesizează unitatea elementelor multiple ca un cosmos, o ordine şi o unitate, incapabilă să priceapă că esenţa acestei unităţi nu e monotonia şi nemişcarea, ci, dimpotrivă, lupta contrariilor. Este, într-un cuvînt, gîndirea *metafizică* (în sensul marxist al cuvîntului). Heraclit ia poziţie deschisă împotriva gîndirii metafizice a lui Pitagora şi a lui Xenofan: „polimathia (simpla erudiţie) nu te învaţă să ai minte, căci altminteri l-ar fi învăţat pe Hesiod şi pe Pitagora ca şi pe Xenofan şi pe Hecateu". Atacul contra lui Pitagora[6] se repetă în fragmentul 129, în care condamnă *polimathia* şi *kakotechnia*, falsă erudiţie, acumularea de cunoştinţe disparate şi falsa ştiinţă. Ce îi repugna lui Heraclit la Pitagora? Determinările seci, nedialectice ale substanţei, lipsa de proces[7]. Ce îi părea inadmisibil la Xenofan? — tocmai eleatismul lui. Respingînd „gîndirea parti-

[1] E. Rhode, *op. cit.*, p. 383.
[2] *Ibid.*
[3] *Ibid.*, p. 286.
[4] Diels, fr. 50.
[5] Fragmentul e considerat cel puţin îndoielnic de către Diels. În tot cazul conţinutul său e conform poziţiei lui Heraclit.
[6] frag. 40.
[7] frag. 8.

culară" a lui Pitagora şi Xenofan, Heraclit condamnă modul de gîndire metafizic şi viziunea statică a lumii (incipientă numai la primul, în desăvîrşire la cel de-al doilea).

Aşadar = *idia phronesis* este metoda şi modul de gîndire metafizic.

Raţiunea universală (*xynós lógos*) este opusul „gîndirii particulare", este înţelepciunea; ea ne dă viziunea autentică a realităţii.

Εἶναι γὰρ ἓν τὸ σοφόν, ἐπίστασθαι γνώμην, ὁτέη ἐκυβέρνησε πάντα διὰ πάντων[1] = căci un singur lucru este, într-adevăr, înţelepciunea, anume a şti că toate lucrurile sînt cîrmuite de toate lucrurile. *Kibérnesis pántōn dià pántōn* = realitatea este corelaţia universală, interdependenţă, solidaritate, unitate. Fragmentul 41 coroborează fragmentul 50 = *hén pánta einai*. Deci, „raţiunea universală" ne învaţă unitatea şi corelaţia existentelor. Ea ne mai învaţă că „toate se nasc prin efectul luptei contrariilor" (πάντα κατ' ἔριν γίνεσθαι)[2] şi că, unul care se diferenţiază de sine se acordă cu sine (ἓν διαφερόμενον οὐτὸ οὑτῷ ξυμφέρεσθαι)[3]. Prin urmare, raţiunea universală —*lógos xynòs* — proclamă:

a) unitatea şi interdependenţa fenomenelor;

b) autodiferenţierea, autodinamica fenomenelor;

c) lupta contrariilor (*eris ton enantíon*) ca resort al mişcării universale.

Într-un cuvînt, „raţiunea universală" — opusă „gîndirii particulare" — este *modul de gîndire dialectic*, ce ne dezvăluie o lume dialectică.

Socotim că acesta e sensul real al expresiilor *lógos xynós* şi *idía phrónesis*. Considerarea atentă a acestor termeni heracliteeni, în contextul lor, nu lasă nici o îndoială în această privinţă.

Anaximandru a gîndit dialectic şi a dat o imagine (în mare măsură) dialectică a lumii, dar Heraclit este cel dintîi care a avut noţiunea modului de gîndire dialectic şi care a făcut limpede distincţia logică şi metodologică a DIALECTICII şi METAFIZICII. Acesta e, fără îndoială, un moment solemn în istoria gîndirii, un moment excepţional în calendarul gîndirii omeneşti. De aceea Hegel scrie „Aici vedem un pămînt nou; nu există nici o teză a lui Heraclit pe care nu aş adopta-o în logica mea"[4]. *Logica ştiinţei* este explicitarea aforismelor heraclitice — minus materialismul efesianului.

Heraclit a descoperit logosul dialectic. Dar ce înseamnă lógos la Heraclit: Răspunsul îl găsim în fragmentul 1: τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἐόντος ἀεί ἀξύνετοι γίνονται ἄνθρωποι καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον· γινομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον τόνδε ἀπείροισιν ἐοίκασι, πειρώμενοι καὶ ἐπέων καὶ ἔργων τοιούτων, ὁκοίων ἐγὼ διηγεῦμαι κατὰ φύσιν διαιρέων ἕκαστον καὶ φράζων ὅκως ἔχει· τοὺς δὲ ἄλλους ἀνθρώπους λανθάνει ὁκόσα ἐγερθέντες ποιοῦσιν, ὅκωσπερ ὁκόσα εὕδοντες ἐπιλανθάνονται. Deşi acest logos este veşnic, oamenii nu-l înţeleg nici înainte de a-l auzi, nici după ce l-au auzit prima oară. Căci deşi toate se petrec potrivit acestui logos (*katà tòn lógon tónde*), ei par lipsiţi de experienţă

[1] frag. 41.
[2] frag. 8.
[3] în Platon, *Le Banquet*, éd. L. Robin, *Les Belles-Lettres*, Paris.
[4] cf. Lenin, *op. cit.*, p. 236.

atunci cînd se încearcă în astfel de cuvinte şi fapte, ca acelea pe care le expun eu, divizînd fiecare lucru după natura sa şi explicînd cum e. Celorlalţi oameni le rămîne însă ascuns ce fac cînd s-au trezit, după cum uită ceea ce fac cînd dorm.

În acest fragment, Heraclit se referă la logos ca logos subiectiv (gîndirea universală dialectică) reflectînd logosul obiectiv, la logosul conceptual ca oglindire a logosului existenţial. Ceea ce există primordial este logosul obiectiv; logosul există în natură, e *legea* fenomenelor = γινομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον τόνδε (căci deşi toate (lucrurile) se petrec potrivit acestui lógos, acestei raţiuni, acestui temei al lor; acestei legi a lor). Este evident că, aici, lógos înseamnă temei, fundament, lege a lucrurilor, a lumii obiective. Chiar dacă *katà tón lógon tónde* ar desemna cuvîntul, raţiunea subiectivă, fragmentul ar însemna că lucrurile se petrec potrivit acestui cuvînt (subiectiv, mental), fiindcă acest cuvînt este o oglindire a „cuvîntului" lucrurilor, a legii, a esenţei lor. Această intepretare ni se pare confirmată de faptul că momentul subiectivităţii, al gîndirii subiective, desprinse de obiect şi opuse obiectului, nu a apărut încă — acest moment se va preciza o dată cu intrarea lui Socrate în arena filozofică. Desigur, socratismul nu este *ex nihilo*, dimpotrivă, însă el reprezintă un salt calitativ.

Katà tón lógon tónde înseamnă potrivit legilor naturii. Tocmai fiindcă cuvîntul său, raţiunea sa dialectică şi universală reflectă aceste legi, Heraclit pretinde că cuvîntul său e adevărat. Pe scurt, logos înseamnă a) dialectică obiectivă; b) dialectică subiectivă.

Acest logos universal şi dialectic are o existenţă veşnică (τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἀεὶ ἐόντος) întrucît e obiectiv şi lumea este „unică, nici zeii, nici oamenii n-au creat-o, ci a fost, este şi va fi un foc veşnic, care se aprinde şi se stinge după măsură", adică după un ritm cosmic şi după legi determinate. Cînd Heraclit declară că „acest cuvînt e veşnic", el înţelege că legitatea lumii este veşnică, dar bivalenţa termenului, reflectînd identitatea structurală a obiectivului şi subiectivului se dezvăluie numaidecît, deoarece acest „cuvînt" poate fi auzit (ἀκοῦσαι). Cînd Heraclit vorbeşte de „logosul potrivit căruia se petrec toate", el se referă la dialectica obiectivă, — cînd însă vorbeşte de auzirea (ἀκοῆσαι) logosului, el se referă la dialectica subiectivă, la gîndirea care reflectă realitatea obiectivă.

Sensurile interferează; acest lucru e evident în începuturile fragmentului τοῦ δὲ λόγου τοῦδ' ἐόντος ἀεὶ; de aceea Burnet şi Rey traduc: „deşi acest verb e totdeauna adevărat . . ."[1]. În sprijinul interpretării sale, Burnet afirmă că Heraclit nu putea să spună că cuvîntul „său" existase întotdeauna. Burnet susţine că, în dialectul ionian, participiul ἐών înseamnă „adevărat", cînd se adaugă unor cuvinte ca λόγος, ceea ce e verosimil, dar tot aşa de verosimil e că lógos desemnează „legea" în propoziţia „deşi lucrurile se produc potrivit acestui lógos". Că lógos avea şi sensul de „lege, temei, fundament", rezultă din fragmentul 30, din care reiese că focul veşnic viu se supune unui ritm,

[1] Burnet, *op. cit.*, p. 148; Rey, *op. cit.*

unei măsuri, unei legități, *Xynòs lógos* este adevărat, tocmai fiindcă e imaginea logosului căruia se conformează existentele în devenirea lor. Nu este nici o mirare că Heraclit are noțiunea de legi ale naturii, dacă ne amintim că această noțiune apare, la Anaximandru deja, sub forma de *tó chreón* (necesitate), iar la Pitagora sub forma armoniei. Însăși noțiunea de *cosmos* implică ideea de lege. Logosul subiectiv, dialectica subiectivă, poate să dea socoteală, λόγον διδόναι, despre dialectica obiectivă, despre legile care constituie rațiunea cosmosului.

Xynòs lógos se ridică la universalitate, la cunoașterea legilor obiective (lógos), se concretizează nu asupra lucrurilor ca separate și asupra aspectelor și laturilor lor izolate, ci asupra legilor mișcării lucrurilor, asupra logosului lor. Gîndirea dialectică se ridică nu la universalul abstract, inert, impur, incomplet[1] care este numai o treaptă către cunoașterea concretului. Universalul concret întruchipează în el bogăția particularului și singularului[2]. Prin însuși faptul că e concret, acest universal dezvăluie legăturile, raporturile, legile, mișcarea, dinamica, dialectica existențială.

Pentru primii „căutători de înțelepciune", pentru presocratici în general, subiectivul, care nu și-a rupt cordonul ombilical ce-l leagă de obiectiv, nu este esențial diferit de obiectiv, este în fond de aceeași natură, deoarece totul este în fond o transformare a focului. Spiritul e conceput ca o formă a focului, iar cînd sufletul „de foc" devine apă, el moare (*thánatos*)[3]. Distincția netă între corp și spirit aparține unei epoci ulterioare ; citînd un text al lui Sextus Empiricus, în care acesta prezintă această distincție ca existînd la Heraclit, Burnet spune : „distincția între spirit și corp e mult prea hotărît subliniată"[4]. Unitatea gîndirii cu existența, identitatea de substanță (materială) a gîndirii cu existența la Heraclit — întrucît gîndirea e foc — confirmă ideea că gîndirea are, în chip firesc, funcție de reflectare a realității obiective, explică de ce logos e bivalent, în sensul că desemnează rațiunea cosmosului, care se oglindește în rațiune (substanțial identică) a omului, lămurește convietuirea sensului obiectiv și a celui subiectiv în termenul logos. Această simbioză semantică se explică prin faptul că logos (cuvînt) a devenit, curînd, cuvînt rațional, nu simplu *epos*, a devenit rațiune, socoteală, proporție, temei, fundament, așa cum *ratio* a însemnat, mai întîi, potrivire, calcul, socoteală. Cuvîntul a părut rațional cînd a exprimat exact starea lucrurilor — logica lucrurilor. Grecii au observat, de timpuriu, că există în lucruri o logică = *chreón*, *dike*, *taxis* (Anaximandru), un logos pe care logosul subiectiv îl imită, devenind prin această rațiune, logică. Théophile Gautier se caracteriza astfel pe sine-însuși : sînt un om pentru care lumea exterioară există. Despre presocratici se poate spune, desigur, că pentru ei lumea exterioară există prin excelență. „Ei cercetau adevărul cu privire la

[1] Lenin, *op. cit.*, p. 65.
[2] *Ibid.*, p. 223.
[3] fr. 36.
[4] Burnet, *op. cit.*, p. 173.

existente şi concepeau că existentele sînt numai lucrurile materiale (*aisthetá*)". Aşadar, după mărturia lui Aristotel, ei priveau spre obiect (*tá onta*) şi considerau că nu există decît materie. În această materie în mişcare, ei au observat existenţa unei ordini şi a unei logici şi după această logică obiectivă au conceput logica subiectivă.

„Gîndirea particulară" nu dezvăluie, ci ascunde adevărul. De altminteri, adevărul se ascunde el-însuşi = φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ,[1] — naturii[2] îi place să se ascundă. De aceea Heraclit spune că „armonia nevăzută e superioară celei văzute" (ἀ μονίη ἀφανὴς φανερῆς κρείττων)[3] — fiindcă, sub aparenţe, se relevă natura intimă, temeiul, raţiunea, logosul lucrurilor. Cum va spune, mai tîrziu, Democrit = ἐν βυθῷ ἡ ἀλήθεια (adevărul e la fund)[4]. Adevărul — *alétheia* — este dezvăluirea a ceea ce se ascunde, a ceea ce se face uitat în dosul aparenţelor. Cuvîntul *alétheia* are, în greceşte, un conţinut patetic, care nu se regăseşte în latinescul *veritas*, în germanul *Wahrheit* sau în englezescul *truth*. *Alétheia* indică efortul laborios al omului de a scoate la iveală esenţa ascunsă — alpha privativ neagă ascunderea şi uitarea (*léthe*) esenţei, căreia îi place să se dea la fund. *Alétheia* este abolirea unităţii în care se scufundă esenţa, legea, logosul. *Alétheia* se ascunde ca aurul în pămînt: „căutătorii de aur sapă multă ţărînă şi găsesc puţin aur"[5]. Este aurul pe care-l descoperă „gîndirea universală", *dialectica*.

Care este, după Heraclit, adevărul asupra existentelor — περὶ τῶν ὄντων ἀλήθεια? Care este logosul existenţial reflectat de gîndirea dialectică — *xynòs* (=*dialektikós*) lógos? Întîi, cum am văzut mai sus materialitatea lumii cîrmuite de legi. Între aceste legi, una îi apare lui Heraclit ca fundamentală, ca rezumîndu-le pe toate, ca fiind generatoarea mişcării nesfîrşite a universului. Aceasta este *autodezbinarea unităţii* care evoluează în *lupta contrariilor*.

4. **Eris ton enantion.** a) *Autodiferenţierea.* În *Banchetul*, Platon consideră ca „supremă absurditate" (πολλὴ ἀλογία) principiul heraclitean al dedublării (autodiferenţierii, autodezbinării) unului. Principiul este astfel enunţat: ἓν διαφερόμενον αὐτὸ αὑτῷ ξυμφέρεσθαι = unul care se dezbină (se diferenţiază, se dedublează) de sine se îmbină (se acordă cu sine)[6]. Principiul n-ar fi scandalizat pe Anaximandru, deoarece apeiron-ul este tocmai o unitate nediferenţiată, indefinită, materie indeterminată, adică un *unu* (*hen*), care nu se imobilizează însă în unitate, în egalitate absolută, ci dimpotrivă, iese din crisalida propriei sale monotonii, trece din egalitate în inegalitate cu sine, din unitate monolitică în deosebire şi dezlănţuie, astfel, fluxul neîncetat al propriilor sale transformări, deschide zăgazul virtualităţilor sale imanente şi dă naştere gamei

[1] fr. 123.
[2] Diels traduce = esenţei îi place să se ascundă.
[3] fr. 54.
[4] v. Brochard, *Etudes de philosophie ancienne et moderne.*
[5] fr. 22.
[6] Platon, *Le Banquet*, éd. Robin, *Les Belles-Lettres*, Paris.

infinite şi diversificate a existentelor care apar din apeiron şi se resorb în el, după necesitate, după o lege a dezvoltării — universale — *katà tó chreón*, dîndu-şi *diken allélois*.

Principiul autodedublării este deja în discordanţă cu cosmologia pitagoriciană, în care dialectica limitei şi nelimitatului marchează o evoluţie spre acţiunea exterioară a doi factori distincţi. În tot cazul, autodedublarea este în contradicţie cu tezele lui Xenofan, pe care Platon îl consideră ca primul dintre „partizanii întregului" — τοῦ ὅλου στασιῶται[1], — iar Aristotel îl numeşte πρῶτος τούτων ἑνίσας; primul dintre vechii filozofi care a conceput lumea în sens eleatic[2]. Autodedublarea — sursă a mişcării, multiplicităţii şi transformării — este un scandal pentru Parmenide, Zenon şi Melissos. Acest principiu a indignat pe Parmenide, pe Platon şi (sub forma identităţii contrariilor) chiar pe Aristotel.

„Dedublarea unicului şi cunoaşterea părţilor lui contradictorii — scrie Lenin — (vezi citatul din Philon asupra lui Heraclit, la începutul părţii a III-a (*Despre cunoaştere*) a cărţii lui Lassalle despre Heraclit) este f o n d u l (una din „esenţele" una din particularităţile sau trăsăturile fundamentale, dacă nu chiar singura fundamentală) a dialecticii. Tocmai astfel pune problema şi Hegel (în *Metafizica* sa, Aristotel *se z b a t e* mereu în jurul acestei probleme, *combătîndu-l* pe Heraclit, respectiv ide le lui Heraclit)[3]. Lenin se referă la următorul pasaj din Philon: „Ceea ce ai făcut din două contrarii e unul şi dacă unul e divizat, contrariile se ivesc. Nu e oare tocmai asta ceea ce grecii spun că marele şi preavestitul lor Heraclit punea în fruntea filozofiei sale, ca rezumînd-o în întregime, şi de care el se lăuda ca de o descoperire nouă"[4].

Aşadar, teza fundamentală, rezumativă a filozofiei heracliteene, este autodedublarea unului şi autotransformarea lui într-o unitate contradictorie. „Gîndirea particulară" (=metafizică) vede existentele în identitatea lor imobilă şi chiar dacă această identitate îi apare ca modificîndu-se, această modificare e considerată ca efectuîndu-se în timp în succesiune şi nu în simultaneitate. Autodiferenţierea, dedublarea unului, este, desigur, o determinare esenţială a existentelor *ta onta*, este o determinare ontică. Dacă această determinare nu ar fi de esenţa oricărui existent, nu ar exista dezvoltare, mişcare, nu ar exista natură, *phýsis* = creştere, naştere, dezvoltare, nu ar exista decît cel mult un *apeïron* care niciodată nu s-ar determina, ci ar rămîne *aóristos*. Fără autodiferenţiere, nu ar exista decît un universal inert, impur, mort: *eau froide par l'ennui dans ton cadre gelée*.

Nu ar exista cosmos, fiindcă nu ar fi ce să fie organizat şi ordonat; nu ar exista logos, legi, deoarece nu ar exista nici un fel de raporturi, nici un fel de fenomene; nu ar exista un întreg, un univers, deoarece totul ar fi o pură dispersiune şi juxtapunere, după cum nu ar exista părţi, fiindcă părţile presupun un întreg, o organizare.

---

[1] Platon, *Theaitetos*, 181 a, 6.
[2] Aristotel, *Metaph.* A 5, 986 b, 21.
[3] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 321.
[4] citat de Burnet, *op. cit.*, p. 161.

Principiul autodiferențierii și dedublării apare, la Heraclit, ca avînd o infinită valoare ontică, ca fiind resortul intim, temeiul și rațiunea cosmosului. Are el oare și o valoare logică?

„Trebuie totuși, scrie Burnet, să ne păzim cu grijă de a crede că ceea ce Heraclit a descoperit astfel era un principiu logic. Aceasta e eroarea pe care a făcut-o Lassalle în cartea sa. Identitatea în și prin diversitatea pe care o proclama, era pur fizică; logica nu exista încă și, cum principiul identității nu fusese încă formulat, ar fi fost imposibil să protesteze contra unei aplicații abstracte a acesteia. Identitatea pe care o reprezintă ca constînd în diversitate e pur și simplu aceea a substanței primare în toate manifestările sale. Această identitate fusese deja observată de milezieni, dar ei găsiseră o dificultate în diversitate. Anaximandru considerase ca „nedreptate" lupta opuselor, dar ceea ce Heraclit și-a propus să arate e, dimpotrivă, că lupta opuselor este dreptate supremă"[1].

Fără îndoială, autodiferențierea și dedublarea este un principiu fizic; fără îndoială, principiul identității nu fusese încă formulat, deci Heraclit nu putea protesta împotriva unui eventual principiu al identității înțeles ca tautologie.

E de asemenea, cu totul adevărat că Heraclit considera lupta contrariilor ca „dreptate" și ca lege supremă, așa cum se spune în fragmentul 80: εἰδέναι δὲ χρὴ τὸν πόλεμον ἐόντα ξυνὸν καὶ δίκην ἔριν καὶ γινόμενα πάντα κατ' ἔριν καί χρεών = trebuie să știm că lupta e universală, opoziția este lege și dreptate (*dike*) și toate lucrurile se produc în temeiul luptei și necesității.

Este inexact însă că principiul autodiferențierii și al contradicției imanente nu avea nimic comun cu logica. Dacă citești cu atenție fragmentele lui Heraclit și Parmenide, îți dai seama că problema principiilor logice este prezentă. În ce-l privește pe eleat, Robin și alți istorici admit, fără ezitare, că el a formulat principiul contradicției[2]. Burnet însuși socotește că „marea noutate în poemul lui Parmenide, este metoda de raționament"[3]. În dosul discuțiilor asupra necesității absolute a existenței și a imposibilității inexistenței, simțim, la fiecare pas în poemul parmenidian, că un principiu logic comandă soluția eleaților — principiul identității tautologice, a cărui formă negativă e principiul (non) contradicției. Deoarece filozofii sînt obișnuiți cu principiile logicii formale, ei pot observa mai ușor apariția logicii la Parmenide, cu toate că și la acesta aspectul fizic și aspectul logic se împletesc, nu sînt încă disociate, dovadă versul celebru: τὸ γὰρ αὐτὸ νοεῖν ἐστίν τε καί εἶναι, căci același lucru este a fi și a gîndi, existența și gîndirea sînt identice. La Parmenide există tendința — idealistă, în ultimă instanță — de a sili existența să se conformeze gîndirii metafizice, în speță principiului identității (abstracte) și (non) contradicției. Pentru Heraclit, există, de asemenea identitate între ființă și gîndire, însă în sensul conformității gîndirii universale (*xynòs lógos*) la ființă, există nu *adaequatio rei ad intellectum*, cum incipient se prezintă lucrurile la Parmenide, ci *adaequatio intellectus communis* (*vel univer-*

[1] Burnet, *op. cit.*, p. 163.
[2] L. Robin, *La Pensée grecque.*
[3] Burnet, *op. cit.*, p. 207.

salis) *ad rem*. De aceea apare ca un nonsens afirmaţia lui Heidegger că „Parmenide şi Heraclit ocupă acelaşi loc" [1].

Dar, scriind poemul său, Parmenide protesta în special împotriva tezelor heracliteene, împotriva „mulţimilor fără judecată, care consideră că a fi şi a nu fi este şi nu este acelaşi lucru şi că există o cale contradictorie (*palintropos*) a tuturor lucrurilor" [2]. Referirea lui Heraclit e evidentă. Dacă Parmenide a enunţat principiul identităţii şi contradicţiei (desigur, fără a avea noţiunea de logică, dar prefigurînd-o), acelaşi lucru se poate spune despre Heraclit, care, firesţte, nu a formulat principii de logică, însă apare ca preocupat de problema metodei de gîndire şi care a prefigurat logica dialectică. Atitudinea negativă a lui Aristotel faţă de Heraclit, la care se referă Burnet, nu e concludentă, deoarece Stagiritul, deşi genial dialectician, n-a înţeles posibilitatea unei logici dialectice. De altminteri, lui Burnet îi lipseşte complet ideea — dialectic-materialistă — că principiile şi formele logice reflectă proprietăţi generalissime ale naturii. Nu e deci de mirare că neagă orice valoare logică tezelor heracliteene.

Credem, dimpotrivă, că tezele Efesianului au o profundă rezonanţă logică — de logică dialectică, desigur — şi socotim că, în fragmentele cunoscute, se desenează preocuparea modului de a gîndi. Logosul nu devine logică, la Heraclit, dar acest logos este purtător de logică. Heraclit este vădit preocupat de problema gîndirii, a modului de a gîndi. De altfel, o adevărată logică dialectică nici Hegel n-a degajat cu claritate, nici el n-a constituit — cu excepţia capitolelor asupra clasificării judecăţilor — un corespondent dialectic al organonului formal.

Heraclit a formulat identitatea concretă a existenţelor = *hén diapherómenon*, unul care se dezbină şi se diferenţiază de sine însuşi, unul care nu e, cum spune Hegel, simplă substanţă, ci *subiect*, subiect al propriilor sale transformări, unul care — devine — altul — decît — sine (*sichanderswerden*), care se inegalizează, care trece în actualitate întreaga gamă a virtualităţilor sale [3]. Unul heraclitean nu e subiect în sensul unui *kypokeimenon*, ceva ce sub-jacet transformărilor sale, pe care le su-portă, ci este producătorul schimbărilor sale, este procesul mişcărilor şi transformărilor sale, este înseşi transformările sale, e totalitatea lor vie. Această identitate concretă — opusă identităţii abstracte şi tautologice a lui Parmenide — este unitate a contrariilor. Identitatea concretă este cuprinderea contrariilor, deoarece unul cuprinde unitatea sa nediferenţiată şi imediata ei negare, cuprinde identitatea şi diferenţa, pozitivul şi negativul, afirmaţia şi negaţia. *Hèn diapherómenon autó* şi *pólemos, eris ton enantíon* sînt principii ontice, dar, deoarece, la Heraclit *xynòs lógos* reflectă realitatea obiectivă, sînt *in nuce* principii logice, dialectice. Identitatea concretă este, în acelaşi timp, forma elementară a luptei contra-

---

[1] M. Heidegger, *Introduction à la Métaphysique*, Tr. G. Kahn, Presses Universitaires de France, 1958, p. 149.

[2] Diels, I, p. 233, fr. 5, 7—9.

[3] Hegel, *Phänomenologie des Geistes*.

riilor şi rezultatul acesteia. Într-adevăr, cum s-ar putea auto-diferenţia unul, dacă n-ar fi

b) *Lupta contrariilor*, care constituie tema fundamentală a heraclitei-smului şi care contrazice violent principiul formal al (non) contradicţiei?

πόλεμος πάντων μὲν πατήρ ἐστι, πάντων δὲ βασιλεύς — proclamă Heraclit = conflictul este tatăl tuturor existentelor, este regele tuturor lucrurilor. E drept că Heraclit adaugă: „şi pe unii i-a manifestat ca zei, pe alţii ca oameni, iar pe unii i-a făcut sclavi, pe alţii liberi". Universalitatea conflictului este evidentă, chiar prin faptul că a împărţit fiinţele în zei şi oameni — opoziţia sclavi-liberi apare numai ca o aplicaţie particularizată. În realitate, aforismul heraclitean are o extensiune universală, aşa cum o confirmă alte vestigii ale gîndirii filozofului din Efes şi anume:

a) citatul din *Ethica Nicomachea*, Θ 2, 1155 b 4: Ἡράκλειτον τὸ ἀντίξουν ξυμφέρον καὶ ἐκ τῶν διαφερόντων καλλίστην ἁρμονίαν (καὶ πάντα κατ' ἔριν γίνεσθαι) = Heraclit spune că contrariile se acordă şi că din opuse rezultă cea mai frumoasă armonie (şi toate se nasc prin efectul luptei)[1],

b) citatul din *Hippolytos* IX, 9: οὐ ξυνιᾶσιν ὅκως διαφερόμενον αὐτὸ ὁμολογέει· παλίντροπος ἁρμονίη ὅκωσπερ τόξου τε καὶ λύρης = ei nu înţeleg cum ceea ce e în dezacord (dezbinare) cu sine se acordă cu sine = armonie contradictorie, întocmai ca aceea a arcului şi a lirei[2];

c) *Eudem*, Eth. H. 1, 1235 a 25: καὶ Ἡράκλειτος ἐπιτιμοῖ τῷ ποιήσαντι, ὡς ἔρις ἐκ τε θεῶν καὶ ἀνθρώπων ἀπόλοιτο· οὐ γὰρ εἶναι ἁρμονίαν μὴ ὄντος ὀξέος καὶ βαρέος οὐδὲ τὰ ζῶα ἄνευ θήλεος καὶ ἄρρενος ἐναντίων ὄντων = Heraclit mustră pe Homer care scrie: „o! de-ar dispare cearta între zei şi oameni!" — căci nu ar exista armonie dacă n-ar fi sunete ascuţite şi sunete grave, şi nici fiinţe dacă n-ar fi contrariile femenin şi masculin"[3];

d) εἰδέναι δὲ χρὴ τὸν πόλεμον ἐόντα ξυνὸν καὶ δίκην ἔριν καὶ γινόμενα πάντα κατ' ἔριν καὶ χρεών = trebuie să ştim că lupta este universală şi că opoziţia este dreptate (lege) şi că toate se produc prin efectul opoziţiei şi necesităţii.

Prin urmare, în concepţia lui Heraclit lupta contrariilor (*polemos, eris tòn enantíon*) este universală (*xynós*), e lege (*díke*), necesitate (*chréon*) este generatoarea tuturor lucrurilor, este condiţia devenirii (*pater*) este armonie contradictorie (*palintropos harmonia*).

Simultaneitatea contrariilor e confirmată de Platon în *Sofistul*, cînd opune pe Heraclit lui Empedocle.

Lupta contrariilor — *eris ton enantion* — este legea fundamentală a existentelor, este raţiunea, temeiul, potrivit căruia se produce şi se dezvoltă totul = γινομένων γὰρ πάντων κατὰ τὸν λόγον τόνδε.

Lupta contrariilor este logos obiectiv, *ratio in re* = legea naturii.

Logosul universal — dialectica — este reflectarea *in mente* a acestei legi universale.

---

[1] fr. 8.
[2] fr. 51.
[3] Diels, 22, p. 149.

Heraclit s-a căutat pe el însuşi — ἐδιζησάμην ἐμεωυτόν — [1], a căutat nu ceea ce era „gîndirea particulară" în el, ci ceea ce era „gîndire universală", adică gîndire reflectînd structura şi legea procesului universal. El a descoperit în sine gîndirea dialectică, *lógos xynós*, imagine a legii cosmice = lupta contrariilor, autodezbinarea, autodiferenţierea unului, autodinamica naturii.

Aceasta este geniala descoperire a lui Heraclit, — curgerea, devenirea, mişcarea nefiind decît o consecinţă. Heraclit a descoperit nu că „lupta contrariilor e în realitate o armonie"[2] şi că înţelepciunea este înţelegerea unităţii care se ascunde sub contrariile în luptă[3] — nici faptul că totul e flux, curgere, mişcare[4]. Unii merg pînă acolo încît consideră că „Heraclit nu s-a desprins de concepţia greacă ce asimilează perfectul cu imuabilul şi cu staticul"[5], astfel încît esenţialul în heracliteism ar fi nu dezvoltarea şi lupta contrariilor, ci legea (cu L mare) care guvernează fenomenele[6]. Astfel, dialectica heracliteană e considerată o „doctrină a logosului", dînd acestei expresii un conţinut idealist, complet deosebit de conţinutul logosului heraclitean. Se tinde, astfel, să se substituie „armonia" — luptei contrariilor, de o parte, şi, de altă parte, se izolează legea de fenomene, se substituie nemişcarea mişcării. Numai aşa se explică de ce Heidegger afirmă paradoxal — un exemplu de paradox fals — că Heraclit şi Parmenide ocupă, în istoria gîndirii acelaşi loc (*vide supra*). Gomperz merge şi el pe o linie idealistă cînd îi împrumută concepţii mai degrabă stoice[7]. G. Milhaud pretinde că, Heraclit ne înfăţişează un ecou vag al gîndirii pitagoriciene[8]. Milhaud îi atribuie lui Heraclit conceptul de raţiune universală şi divină. Încercarea de a denatura conţinutul materialist al heracliteismului se urcă — în epoca modernă — la Hegel şi la Lassalle. Acesta din urmă a *înnecat* pe Heraclit *în Hegel*[9]. Lenin subliniază că „vorbind despre «foc», repetîndu-se de 1000 ori, Lassalle caută să arate că focul este la Heraclit «principiu». Insistă mai ales asupra idealismului la Heraclit (p. 25 — că principiul dezvoltării, al devenirii este la Heraclit *logic* — preexistent, că filozofia lui, = filozofie idealistă. Sic ! !) (p. 25).

Interpretare forţată în spiritul lui Hegel"[10].

În realitate, unul care se dezbină de sine, se dedublează fiindcă e autocontradicţie, *eris tón enantíon* — acest unul este material, căci orice unu este *pyrós antamoibé*, este un schimb, o compensaţie, o metamorfoză a focului. Dezbinarea şi dedublarea unului în laturi contradictorii şi dezvoltarea lui sînt procese materiale. Focul este principiu material, este materie în mişcare; procesul, fluxul, devenirea sînt forma materială

---

[1] fr. 101.
[2] Burnet, *op. cit.*, p. 160.
[3] *Ibid.*, p. 161.
[4] J. Chevalier, *Histoire de la pensée*, I, p. 88.
[5] *Ibid.*, p. 91.
[6] *Ibid.*, p. 92.
[7] Gomperz, *Les Penseurs de la Grèce*, I, p. 96.
[8] G. Milhaud, *op. cit.*, p. 78.
[9] Lenin, *op. cit.*, p. 283.
[10] *Ibid.*, p. 286.

de realizare a acestui principiu material, şi nu un principiu logic. Dezvoltarea, mişcarea nu sînt simple principii logic-preexistente materiei, ci atribute de esenţa materiei. Lupta contrariilor este legea fundamentală a materiei — este logosul ei, dar acest logos nu preexistă, ci există în materie, acest logos „este ceea ce este trainic (ceea ce rămîne în fenomen", este „identicul în fenomen", este „reflectarea calmă a fenomenelor", este „fenomenul esenţial", este „reflectarea esenţialului în mişcarea universului"[1].

Logosul heraclitean nu este de altă natură decît existentele, nu este deasupra lor, ci este în reţeaua infinită a existentelor, este reflectarea lor calmă, este legea lor, — legea existentelor materiale. Sufletul însuşi e material, deoarece e foc ce se poate transforma în apă şi în pămînt, e o exalare uscată şi acest foc este capabil să reflecte focul exterior, materia primordială din care toate provin şi în care toate se întorc. Focul etern este „înţelept, raţional"[2] (*phrónimon*) şi „autorul cîrmuirii tuturor existentelor"[3]. Focul este deci legea, raţiunea, iar focul care constituie sufletul reflectă legea obiectivă, tocmai fiindcă e de aceeaşi natură cu focul exterior. Empedocle va explica, mai tîrziu, că percepţia rezultă din întîlnirea unui element care e în noi cu acelaşi element în afara noastră. Nimic mai deosebit de concepţia hegeliană, în care logosul, ca gîndire pură, se exteriorizează în natură, care nu e decît „ideea în forma alterităţii sale".

Şi la Heraclit, ca şi la Hegel, există monism — monismul materiei la Heraclit — monismul spiritului la Hegel. Poziţiile sînt complet răsturnate : pe cînd la Hegel lumea materială nu e decît răsfrîngerea şi exteriorizarea ideii, la Heraclit nu există decît materia în mişcare cîrmuită de propria sa legitate, logos, iar gîndirea e de aceeaşi natură cu lumea obiectivă şi propriul ei logos (raţiune) e reflectarea logosului obiectiv.

Dar, şi la unul şi la altul, autodiferenţierea şi lupta contrariilor apar ca lege fundamentală pe fond total diferit, căci pe cînd la Hegel, devenirea e un principiu logic — preexistent lumii, la Heraclit, dimpotrivă, devenirea şi contradicţia sînt coeterne lumii, nu pre-există lumii, ci in-sistă în ea, e atributul ei fundamental. La Hegel, autodiferenţierea şi contradicţia imanentă sînt esenţialmente principii logice, întrucît sînt principiile gîndirii pure, hipostaziate, suprapusă lumii materiale şi erijată în demiurg al lumii reale. Peste Hegel a trecut teologia creştină şi „verbul" ipostază a trinităţii divine. Autodiferenţierea şi contradicţia imanentă, lupta contrariilor, sînt la Heraclit, principii ontice, legi fundamentale ale lumii materiale, dar ale căror implicaţii logice Efesianul le percepe, în chip vădit, după părerea noastră.

Ele evoluează, într-adevăr, în legi logice şi metodologice, deoarece logicul este, pentru Heraclit, onticul, este reflectarea noetică — *xynós lógos* — a legităţii obiective *Kósmon lógos* (expresia ca atare nu există în fragmente, dar ea este implicită în fr. 1). Propoziţia aristotelică ἐν τοῖς εἴδεσι τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητά ἐστι (formele inteligibile sînt cuprinse în

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 120—121.
[2] Diels, fr. 63.
[3] *Ibid.*

formele sensibile) este formularea explicită a unei idei heracliteene. Implicaţiile logice ale heracliteismului au scandalizat nu numai pe unii Sancho Pança ai filozofiei, dar chiar genii ca Parmenide, Platon şi Aristotel. Am văzut, mai sus că, în *Banchetul*, Platon declară că e „culmea absurdităţii" să susţii, ca Heraclit, că „unul care se dezbină de sine se îmbină cu sine".

Cînd Aristotel enunţă principiul (non) contradicţiei — *omnium principium certissimum* — el se referă expres la Heraclit, respingînd paradoxul acestuia cu privire la identitatea fiinţei şi nefiinţei ca componente ale devenirii. În *Metafizica* Γ 3, Aristotel formulează principiul (non) contradicţiei = „este imposibil ca acelaşi (τό αὐτό, idem) să aparţină şi să nu aparţină aceluiaşi lucru (τῷ αὐτῷ) în acelaşi timp (ἅμα, *simul*) şi sub acelaşi raport (κατά τὸ αὐτό, *secundum idem*)[1]. Căci, precizează Stagiritul, „nu este posibil ca cineva să înţeleagă că acelaşi lucru (τοὐτόν) este şi nu este (εἶναι καὶ μὴ εἶναι, *esse et non esse*)". În *Metafizică* K 1061 b 33, Aristotel subliniază împotriva lui Heraclit: „Există, în lucruri, un principiu în privinţa căruia nu ne putem înşela, ci al cărui adevăr trebuie dimpotrivă să-l recunoaştem totdeauna, anume că nu e posibil ca acelaşi lucru, într-un singur şi acelaşi timp, să fie şi să nu fie — şi acelaşi lucru e valabil pentru orice altă pereche de opuse"[2]. Pseudo-Alexandru comentează: „este imposibil ca, în acelaşi timp (ἅμα) aceeaşi şi unică fiinţă şi să aibă vedere şi să fie oarbă"[3].

În acelaşi pasaj, Aristotel, exprimă necesitatea constanţei noţiunilor: „Trebuie, prin urmare, ca fiecare cuvînt să le fie familiar (interlocutorilor) şi să exprime un lucru, nu mai multe lucruri, ci unul singur; şi dacă, în fapt, cuvîntul înseamnă mai multe lucruri, trebuie să indicăm limpede la care dintre ele se referă. În acest caz, cel care spune că cutare lucru este şi nu este, neagă în aceeaşi clipă ceea ce spune şi, în consecinţă, spune că cuvîntul nu înseamnă ceea ce înseamnă, ceea ce e imposibil"[4] — sau, cum comentează Pseudo-Alexandru: τὸ ἑνὸς πράγματος ἕκαστον ὄνομα δηλωτικὸν εἶναι καὶ μὴ πολλῶν = fiecare nume să fie indicativ pentru un singur lucru şi nu pentru mai multe[5]. Ca urmare, Aristotel arată că, din consideraţiile precedente „rezultă că dacă expresia *cutare lucru este* înseamnă ceva, nu poţi afirma adevărul contradictoriei sale. Mai mult, dacă cuvîntul înseamnă ceva şi dacă această semnificaţie e afirmată ca adevărată despre un subiect, subiectul trebuie cu necesitate să aibă această proprietate; nu e posibil ca aceea ce este cu necesitate să poată vreodată să nu fie; afirmaţii şi negaţii opuse nu pot fi deci adevărate despre acelaşi subiect"[6]. Dacă nu respectă această identitate a noţiunii poţi afirma absurdităţi ca aceasta: aceeaşi fiinţă e un om şi un cal[7].

---

[1] F. Trendelenburg, *Elementa logices aristoteleae*, Bethge, 1852, Berolini, p. 3.
[2] *Métaphysique*, II, Tr. Tricot, 1953, p. 594—595.
[3] citat de Tricot, *ibid.*
[4] *Ibid.*, 1062 a 15.
[5] *Ibid.*, p. 526, nota 1.
[6] *Ibid.*, 1062 a 20.
[7] *Ibid.*

Cum se vede, Aristotel enunță aici însăși forma pozitivă a principiului (non) contradicției, adică principiul identității. Putem, așadar, constata că deși expresia „principiul identității" nu se găsește în lucrările Stagiritului, substanța însăși a principiului este cuprinsă în pasajele citate — ca și în pasajul cunoscut din *Analiticele Prime*, I, 32, 47 a 8: δεῖ πᾶν τὸ ἀληθὲς αὐτὸ ἑ υτῷ ὁμολογούμενον εἶναι πάντῃ = tot ceea ce e adevărat trebuie să fie de acord cu sine însuși. Considerăm că principiul identității nu e formulat numai în *Anal. Pr.*, I, 32 — cum susține Bocheński[1] — ci și în *Metaph.*, K 1062 a. Ca urmare a acestor reflexii, Aristotel conchide că „poate că întrebîndu-l pe Heraclit în acest chip, el ar fi fost silit să mărturisească faptul că nu e cu putință ca propozițiile contradictorii să fie adevărate, în același timp, despre aceleași lucruri. În realitate, Heraclit a adoptat această părere, tocmai fiindcă nu a înțeles bine el-însuși ceea ce voia, în definitiv să spună. Dar, în tot cazul, dacă ceea ce spune el e adevărat, nici chiar ceea ce spune el n-ar mai putea fi adevărat, anume că același lucru poate, în același timp, să fie și să nu fie"[2]. Observăm că, în aceste pasaje, Aristotel trece pe nesimțite de la principiul, neformulat *expressis verbis*, al identității la principiul contradicției. Reținem însă faptul incontestabil că Aristotel ne dă aci, fără a-l denumi ca atare, principiul identității, conceput ca avînd o pură valoare logică, impunînd constanța și identitatea noțiunilor. Pe cînd însă — în ce privește principiul contradicției, Aristotel îl întemeiază pe structura realității obiective. Aristotel nu se referă cu privire la principiul identității, decît la exigențele gîndirii coerente. Această atitudine se explică prin faptul că, atît în realitatea obiectivă, cît și în discursul logic, ceea ce impresionează cel mai puternic nu e identitatea, ci mai ales contradicția. Contradicția e nu numai forma negativă a identității, ci și forma ei dezvoltată, explicitată, superioară, astfel încît și în natură și în gîndire ea apare ca predominantă, fundamentală, ca *hypóthesis*, fundament, bază, condiție fundamentală atît a realității cît și a gîndirii. De aceea Aristotel nici nu combate teza heracliteană *hén diapherómenon* (identitatea concretă), ci paradoxul *palintropos harmonia, eris tón enantíon, pólemos*. În schimb, împotriva acesteia se înverșunează — cum spune Lenin: „se zbate" — stabilind o opoziție ireductibilă între principiul (non) contradicției și principiul unității și identității contrariilor, formulat de Heraclit pe plan ontic, dar implicînd vizibil planul logic. Altminteri, de ce Aristotel ar fi atît de îndîrjit, îndîrjire care apare atît de precis în *Metafizica*? Aristotel a formulat principiul (non) contradicției — această *hypothesis*[3] a logicii formale — în opoziție cu principiul heraclitean al unității contrariilor; prin contrast, Heraclit l-a ajutat pe Aristotel să capete deplina conștiință a principiului fundamental al logicii formale, care îi apare ca „un ultim adevăr căci, prin natura sa, este un punct de plecare, chiar pentru toate

---

[1] J. M. Bocheński, *Ancient Formal Logic*. North-Holland Publishing Comp. Amsterdam.

[2] Aristote, *Métaphysique*, 1062 a 34.

[3] *hypóthesis* înseamnă literal = ceea ce se pune dedesubt, temelie bază, de la *hypotithemi* = pun dedesubt.

celelalte axiome"[1]. Aristotel a văzut limpede implicaţiile logice ale paradoxelor heracliteene; acest lucru reiese cu putere din *Metaph.* 3, 1005 b. Stagiritul întemeiază principiul (non) contradicţiei pe imposibilitatea ontologică a simultaneităţii contrariilor. La el, onticul şi logicul se împletesc; onticul este baza logicului; logicul este *în* ontic = ἐν τοῖς εἴδεσι τοῖς αἰσθητοῖς „Sînt filozofi, scrie Stagiritul, care, precum am spus, susţin, pe de o parte, că acelaşi lucru poate, în acelaşi timp, să fie şi să nu fie şi, de altă parte, că gîndirea poate concepe aceasta ... noi însă, am arătat că e imposibil, pentru un lucru, să fie şi să nu fie în acelaşi timp şi, tocmai bazîndu-ne pe această imposibilitate, am arătat că acest principiu e cel mai sigur din toate"[2]. Aristotel susţine că este imposibil să demonstrezi direct, în mod absolut (ἁπλῶς) principiul contradicţiei, că a voi să-l demonstrezi în acest mod e chiar o ignoranţă grosolană, că e însă posibil să dovedeşti prin combatere (elenchos) „imposibilitatea ca acelaşi lucru să fie şi să nu fie, cu condiţia că adversarul să spună ceva"[3]. Dacă am încerca să-l demonstrăm, această demonstraţie ar fi o petiţie de principiu. Este imposibil ca acelaşi lucru să fie şi să nu fie în acelaşi timp, este imposibil ca aceeaşi fiinţă să aibă vedere şi să fie oarbă (cum comentează Pseudo-Alexandru) — gîndirea nu poate concepe această stare, căci am avea păreri contrarii simultane[4]. Imposibilitatea ontologică fundează pe cea logică, iar aceasta la rîndul său, vine să confirme pe cea dintîi. În *Metaph.* Γ 5 în care face critica relativismului lui Protagoras, Aristotel arată că partizanii sinceri ai relativismului şi scepticismului au ajuns la această poziţie prin considerarea lucrurilor materiale. Ei au crezut că contrariile există simultan în existente, deoarece vedeau că un acelaşi lucru dă naştere la contrarii. Prin urmare, dacă — gîndeau ei — nu e posibil ca ceva să purceadă din nefiinţă, înseamnă că în obiect preexistă, în acelaşi timp, contrariile — cum, de pildă, totul există în tot în doctrina homeomeriilor lui Anaxagora, sau cum vidul (=nefiinţa) şi plinul (=fiinţa) coexistă în doctrina lui Democrit. Acestor partizani sinceri ai coexistenţei contrariilor, Aristotel le propune două argumente capabile să-i convingă de eroarea atitudinii lor. Cele două argumente sînt: a) celebra distincţie aristotelică a puterii şi actului; b) teoria actului pur.

Într-adevăr, Aristotel declară că fiinţa se ia în două sensuri, astfel încît, într-un sens, ceva poate purcede din nefiinţă, dar, în alt sens, aceasta e imposibil. Τὸ γὰρ ἕν, comentează Alexandru, λέγεται διχῶς, ὁμοίως δὲ καὶ τὸ μὴ ὄν· τοῦ γὰρ ὄντος τὸ μὲν δυνάμει ἐστι, τὸ δὲ ἐνεργείᾳ, ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ μὴ ὄντος· τὸ μὲν οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἔστι, τὸ δὲ τῷ μὴπω ἐνεργείᾳ εἶναι μὴ ὂν λέγεται[5] „fiinţa se spune în două feluri şi deopotrivă şi nefiinţa = pe de o parte, fiinţa este în putere (= aptitudinea de a fi sau a deveni), iar, de altă parte este în act; la fel şi nefiinţa = de o parte, nu este în mod absolut, de altă parte ceea ce nu este încă în act se numeşte nefiinţă". Prin această distincţie, Aristotel susţine că

[1] *Metaph.* 3, 1005 b 30.
[2] *Ibid.*, 1006 a.
[3] *Ibid.*
[4] *Ibid.*, 1005 b 30.
[5] *Ibid.*, citat de Tricot, I, p. 219, nota 3.

se poate ca același lucru să fie și să nu fie, simultan, ființă și neființă, dar nu sub același punct de vedere al ființei; în putere, zice el, este posibil ca același lucru să fie, în același timp, o pereche de contrarii, pe cîtă vreme, în *entelehie* (în actul realizat) nu e posibil[1]. Și Aristotel adaugă că, în afară de substanțele materiale, există o altă substanță care nu cunoaște mișcarea, corupția și devenirea[2], e faimosul „act pur" — *enórgeia kath'autó*[3], primul motor, motorul nemișcat, adică dumnezeul aristotelic, formă pură fără materie, act fără posibilitate (*dýnamis*), care nu gîndește nimic decît propria sa gîndire, care mișcă totul deși e nemișcat, nu printr-o acțiune directă, ci prin atracția pe care o inspiră existentelor, așa cum mișcă" ceea ce e dorit" (ὀρεκτόν). Aceasta e, desigur, o manifestare idealistă a Stagiritului, o imagine atenuată și incoloră — a divinității. Din punct de vedere gnoseologic, Aristotel pare să fi fost condus la concepția primului motor imobil de incapacitatea de a vedea că materia e autodinamică, așa cum atît de net văzuseră Thales, Anaximandru, Anaximene, Heraclit, Empedocle, Leucip și Democrit.

Mișcarea și dezvoltarea joacă un rol fundamental în concepția lui Aristotel — însă el are o concepție mecanicistă a mișcării, orice mișcare trebuind să fie cauzată de un motor, dar cum regresul la infinit e ametitor, Stagiritul simte nevoia să rezeme mișcarea universală de o nemișcare absolută și eternă; *ánágke stēnai*, exclamă el = e necesar să ne oprim — și el se oprește la actul pur. Astfel, mișcarea apare suspendată de nemișcare, Parmenide și Platon se profilează pe fundalul fizicianului și biologului din Stagira.

Din punct de vedere gnoseologic și logic, incapacitatea lui Aristotel de a înțelege că „*Mișcarea e modul de existență a materiei*"[4], ceea ce Heraclit și Democrit intuiseră în chip genial — se rataşează, ni se pare, la neputința lui de a concilia principiul (non) contradicției, preformulat de eleați și formulat cu claritate, de el-însuși, și principiul heraclitean al unității contrariilor. Întemeietorul logicii formale nu se putea depăși pe sine și înțelege unitatea contrariilor, ipoteză a logicii dialectice, implicită în măreața viziune heracliteană a lumii. Teoria trecerii de la putere la act a fost creată de Aristotel pentru a combate concepția heracliteană a autodezbinării unului și identității contrariilor. Stagiritului i se părea că implicațiile logice ale heracliteismului ruinează gîndirea și fac imposibilă constituirea logicii, căreia cu atîta rîvnă și cu un geniu extraordinar i-a consacrat „eforturile sale laborioase"[5]. Aristotel sugerează chiar că Heraclit nu lua cu totul în serios paradoxele sale cu implicațiile lor logice : „căci nu e necesar ca tot ce spui să și crezi"[6]. Burnet susține — de acord cu W. D. Ross — că, după părerea lui Aristotel, Heraclit nu înțelegea bine ceea ce spunea, cu alte cuvinte „nu avea conștiința urmărilor logice ale

---

[1] Metaph. 1006 a.
[2] *Ibid.*
[3] *Ibid.*, 7.
[4] Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.P., 1955, p. 70.
[5] Aristotel, *De Sophisticis elenchis*, XXXIV, 8.
[6] *Metaph.* 1005 b 25.

afirmaţiei sale"[1]. Desigur, Heraclit n-a creat o ştiinţă a logicii, dar se poate afirma că : a) de o parte, paradoxele sale ontologice implicau consecinţe logice ; b) de altă parte, *distincţia pe care o face atît de hotărît între „raţiunea universală" (pe care am identificat-o cu metoda dialectică) şi „gîndirea particulară" (pe care am identificat-o cu metoda metafizică) dovedeşte că Heraclit avea conştiinţa valorii şi implicaţiilor logice ale paradoxelor sale. Ontologia şi cosmologia heracliteană irump în orizontul logic.* Locul precumpănitor pe care teoria logosului îl ocupă în filozofia Efesianului dovedeşte acest lucru. Bivalenţa termenului *lógos*, raportul care se desenează între *lógos kosmos* şi *lógos nóys*, între raţiunea obiectivă (structura, funcţionalitatea şi legea universului) şi raţiunea subiectivă (gîndirea omenească adecvată celei dintîi) impun concluzia că problema logică se punea efectiv pentru Heraclit. Sugestia aristotelică a non-conştiinţei logice a lui Heraclit nu ni se pare întemeiată (e mai corect să spunem — sugestia atribuită lui Aristotel de W. D. Ross şi Burnet). Heraclit şi Parmenide sînt contemporani, Diogene Laertiu ne spune despre amîndoi că „înfloreau" în cea de-a 69-a olimpiadă, adică în anii 504/5—501/0 î.e.n. E drept că Parmenide se referă la Heraclit — fără a-l numi — dar aceasta nu infirmă afirmaţia contemporaneităţii lor. Or, numele lui Parmenide e deseori asociat cu noţiunea de logică — în acest sens vezi Bréhier, Robin, G. Milhaud, J. Chevalier, Burnet, J. Maritain etc.[2].

În antichitate, Platon — el însuşi în căutarea logicii — nu-l înfăţişează oare pe Parmenide, în dialogul cu acelaşi nume, ca un genial dialectician, la care preocuparea de rigoare logică, de atentă examinare şi definire a conceptelor ţine un loc excepţional? Cînd Aristotel îl numeşte pe Zenon din Elea „inventatorul dialecticii" — în sensul de metoda de argumentare care porneşte de la premisele admise de interlocutor — el recunoaşte preocupările logice şi metodologice ale eleaţilor.

Dar eleatismul s-a determinat istoriceşte ca o reacţie împotriva heracliteismului şi implicaţiilor sale logice — eleatismul reprezentînd noul imediat în raport cu heracliteismul, ecou tardiv şi rafinat al vechii mentalităţi prelogice, reprezentînd, totodată, o îndrăzneaţă anticipare a viitorului îndepărtat.

Toate aceste elemente duc la concluzia valorii şi implicaţiilor logice ale heracliteismului şi chiar a conştiinţei logice la autorul paradoxelor. „Logica lui Heraclit, poate fi definită retrospectiv ca o negare a regulilor logicii formale. Istoriceşte vorbind, ar fi mai corect a înfăţişa regulile logicii formale ca o negare a logicii lui Heraclit"[3]. Nu credem că Heraclit a negat regulile logicii formale, printre altele pentru motivul că nu fuseseră încă enunţate şi nu existau decît ca date nemijlocite în gîndirea obişnuită. Ceea ce Heraclit a negat era *idia phrónesis*, gîndirea particulară şi particularizantă, care, pentru trebuinţele cotidiene, separă ceea ce a unit, abstrage

---

[1] Burnet, *op. cit.*, p. 162.

[2] Bréhier, *Histoire de la Philosophie*, t. I, p. 63 ; — Robin, *La Pensée grecque* ; — Burnet, *op. cit.*, p. 207—208 ; — G. Milhaud, *op. cit.*, p. 124 ; J. Chevalier, *op. cit.*, p.102 ; — J. Maritain, *Eléments de philosophie*, I, p. 33.

[3] George Thompson, *Studies in Ancient Greek Society*, II, p. 279, International Publishers Inc. New York, 1955.

momentele şi aspectele din fluxul devenirii, surprinde în natură particularul ca atare ; ca despărţit de universalul în care se încadrează. Logica lui Heraclit a negat gîndirea metafizică şi, în măsura în care aceasta are anumite relaţii cu logica formală, a afirmat, implicit şi anticipativ, limitarea logicii formale. Este mai exact a spune că regulile logicii formale s-au înfăţişat — în embrionul eleatic şi (infinit mai nuanţat) în *Organon*. Principiul contradicţiei — formulat rudimentar la Parmenide — este un protest violent împotriva a ceea ce Thompson numeşte logica lui Heraclit. Felul însuşi cum Aristotel formulează — definitiv — principiul contradicţiei, insistenţa pe care o pune în combaterea paradoxelor heracliteene, dovedesc că *logica formală s-a conturat şi definit prin opoziţie la logica lui Heraclit, la dialectica heracliteană şi la implicaţiile ei logice.*

Concepţia lui Heraclit este, într-adevăr, dezvoltarea extremă şi teoretizarea, extragerea chintesenţei logice a unei conştiinţe sociale timpurii, proprii unei societăţi pre-clasiale. „Privirea societăţii pre-clasiale este intuitiv dialectică şi materialistă. Mişcarea, transformarea, conflictul sînt primite ca adevăruri de sine evidente. Cu împărţirea societăţii în clase, teoria se dezvoltă, dar nu în societate ca un întreg, ci numai în clasele conducătoare, şi în consecinţă ea tinde să se despartă de practică, exact cum clasa conducătoare e despărţită de munca de producţie.

Ca şi înaintaşii săi din şcoala mileziană, Heraclit aparţine vechii aristocraţii hieratice ; ca şi ei, el a păstrat conţinutul materialist al vechilor tradiţii tribale şi, ca şi ei, a înfăţişat acest conţinut într-o nouă formă. Lucrarea lui marchează un progres faţă de ei, deoarece, pe cîtă vreme conţinutul rămîne în mod esenţial neschimbat, forma în care e înfăţişat e mai elaborată, mai teoretică, mai abstractă. Această dezvoltare a fost cum am văzut, făcută posibilă şi determinată de dezvoltarea producţiei de bunuri”[1].

Thompson[2] subliniază just apartenenţa lui Heraclit la conştiinţa pre-clasială, omite însă să precizeze cum se cuvine progresul esenţial realizat de Heraclit faţă de predecesorii săi ca şi saltul pe care, pornind de la reprezentările conştiinţei pretimpurii, l-a făcut în abstracţia logică, în teoretizarea elementelor dialectice ale acestei conştiinţe într-un sistem ordonat de dialectică cu importante implicaţii logice. Heraclit a folosit folclorul filozofic al societăţii pre-clasiale în lumina experienţei luptelor de clasă în societatea vremii sale, aşa cum un mare compozitor foloseşte creator folclorul muzical.

Implicaţiile logice ale tezelor lui Heraclit au acţionat, imediat, asupra încercărilor următoare de constituire a logicii formale, asupra închegării dialecticii la greci şi — peste multe secole — asupra constituirii dialecticii moderne.

În fragmentele lui Heraclit sînt formulate, pentru prima oară, principii fundamentale ale metodei dialectice şi anume :

a) condiţionarea reciprocă a fenomenelor — *kibérnisis pánton diá pánton* ;

[1] G. Thompson, *op. cit.*, p. 281—282.

[2] Cu care nu sîntem totdeauna de acord în interpretarea lui Heraclit, de pildă în interpretarea logosului.

b) autodinamica fenomenelor — *hèn diapherómenon autó hautó xymphéresthai*;

c) lupta contrariilor — *pánta kat'erin ginesthai.*

Aceste principii metodologice sînt încărcate de implicaţii logice, pe care nici Hegel nu le-a putut degaja decît parţial în special în capitolul consacrat judecăţii. Altminteri, la Hegel, logicul nu s-a degajat de metodologic, constituind cu acesta o unitate încă nediferenţiată. Logicul şi metodologicul (reflectînd nemijlocit ontologicul) coexistă, de obicei, la Hegel, în indiviziune, stînjenind astfel constituirea reală a logicii. Logica trebuie să rămînă ontologică, în sensul că, reflectînd formele cele mai generale ale realităţii obiective, trebuie să dea mijloacele sintactice pentru exprimarea realităţii, reflectîndu-le în structura lor complexă, în logosul lor. Rămînînd în acest sens ontologică — adică pornind de la realitate şi aplicîndu-se la realităţi — logica trebuie, totuşi, să se constituie într-un organon, într-un inventar al formelor noetice capabile de a exprima coerent, coordonat şi complex — realitatea obiectivă, coerentă, coordonată, multiformă şi inepuizabilă. În această privinţă, se poate spune că Heraclit n-a degajat consecinţele pur logice ale principiilor metodologice ale propriilor sale paradoxe: *Analiticele* nu se conturau încă decît sub forma unui viitor poate contingent. *Ştiinţa Logicii* a fost precedată însă cu mai mult de două milenii de silogistica aristotelică — şi aceasta subţiază mult meritele lui Hegel ca logician.

Desigur, ceea ce Hegel a făcut în parte, la douăzeci şi trei de secole după Stagirit, nu putea face Heraclit, cu aproape două secole înainte de autorul *Analiticelor.*

Nu şovăim însă a afirma că dialectica heracliteană cuprinde nu numai principiile metodologice reflectînd trăsăturile esenţiale ale dialecticii obiective, ci şi implicaţiile logice menite să devină, peste multe secole, logica dialectică.

Tocmai fiindcă viziunea sa a depăşit viziunea metafizică despre lume care a dominat cunoaşterea pînă în vremea noastră, Heraclit a primit porecla de „obscurul". Şi, într-adevăr, pentru gîndirea metafizică el este obscur, ininteligibil, contradictoriu. De aceea Teofrast, marele elev al lui Aristotel, se îndoia de echilibrul mental al Efesianului, iar Aristotel însuşi pare a se îndoi că Heraclit a putut spune că acelaşi lucru este şi nu este: „unii cred că Heraclit a spus ... „Pentru Aristotel, valabilitatea principiului (non) contradicţiei se întemeiază tocmai pe imposibilitatea ontologică a unităţii contrariilor. De abia ştiinţei contemporane i-a fost îngăduit să sesizeze coexistenţa şi unitatea contrariilor în microparticule. Abia în ştiinţa contemporană, paradoxul heraclitean îşi dezvăluie conţinutul său de adevăr cuprinzător, exprimînd natura adîncă a lucrurilor; uitarea (*léthe*) e dată la o parte de cercetările subtile ale fizicii, chimiei şi biologiei moderne; esenţa căruia îi place să se ascundă (*krýptesthai philei*), se manifestă, ca *alétheia*, ca dezvăluire a ceea ce era învăluit, ca îndepărtare a superficialităţii aparenţelor pe care le oglindeşte gîndirea metafizică, *idia phrónesis*, gîndirea particulară şi particularizantă.

Nu numai fizica calitativistă a antichităţii a fost demult refulată în preistoria ştiinţei, dar atomul monolit democritean, imagine a unităţii

nediferențiate, absolute, s-a relevat ca un *hèn diapherómenon* și *eris tōn enantíon*, ca unitate autodinamică în perpetuă diferențiere și ca unitate a contrariilor. De aceea W. Heisenberg scrie : We may remark at this point that modern physics is in some way extremly near to the doctrine of Heraclitus[1].

Dar ceea ce fizicienii, chimiștii și biologii înțeleg tot mai clar, logicienii înțeleg mai greu. De pildă, marele logician Bertrand Russell acoperă de injurii pe Heraclit — ca, de altfel, și pe Aristotel. Prizonier al spiritului metafizic, Russell consideră „scientific in spirit" fragmentul heraclitean ποταμῷ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δὶς τῷ αὐτῷ[2] = nu este posibil să te cobori de două ori în același rîu. Russel consideră însă mistic fragmentul „coborîm și nu coborîm în aceleași rîuri ; sîntem și nu sîntem" — ποταμοῖς τοῖς αὐτοῖς ἐμβαίνομέν τε καὶ οὐκ ἐμβαίνομεν, εἶμέν τε καὶ οὐκ εἶμεν[3] în care Heraclit exprimă esența contradictorie a mișcării și devenirii. Într-adevăr, ne coborîm în același rîu și nu ne coborîm, întrucît și rîul și noi-înșine sîntem supuși unei transformări continue și deci și rîul și noi sîntem și nu sîntem aceiași de o parte, iar de altă parte sîntem contradicția realizată a existenței și non-existenței, deoarece simultan contrariile ființă și neființă trec unul în altul în propria noastră constituție.

Banchetul lui Platon ne oferă un text apropiat de fragmentul heraclitean, deși paradoxele Efesianului îl indignau pe scolarhul Academiei. „Într-adevăr, scrie Platon, această ființă care n-are niciodată în ea aceleași lucruri, o numim totuși aceeași ! pe cînd, dimpotrivă, continuu, dar nu fără oarecare pierderi ea se înnoiește, în părul, în carnea, în oasele sale, în sîngele său, pe scurt în tot corpul său.

În plus, aceasta nu e adevărat numai despre corp, ci și despre sufletul, stările noastre, caracterul nostru, părerile noastre, înclinațiile noastre plăcerile, suferințele, temerile noastre căci în fiecare individ, nimic din toate acestea nu se înfățișează identic ; dimpotrivă, unele se nasc și altele dispar ... nu sîntem niciodată aceiași"[4].

„Nu sîntem niciodată aceiași " nu e, desigur, echivalent cu „sîntem și nu sîntem", deoarece Platon — de acord cu „muzele siciliene" (Empedocle)[5] — vede contrariile în succesiune — pe cîtă vreme „muzele ioniene (Heraclit) le văd în simultaneitate. Totuși, textul platonician ar putea evolua cu ușurință în teza heracliteană, căci dacă omul fizic și spiritual „se înnoiește" încontinuu, el este o contradicție a existenței și non-existenței, o trecere a uneia în cealaltă.

Fizica și biologia modernă confirmă în mod strălucit această contradicție care este sursa oricărei mișcări și dezvoltări. Aceasta nu împiedică însă deloc pe logicienii care absolutizează principiul identității și contradicției să declare „mistice" ideile lui Heraclit — dar dacă ar fi consecvenți cu ei-înșiși și — ca și Parmenide — ar avea curajul să rămînă

[1] W. Heisenberg, *Physics and Philosophy*, Harper and Brothers Publishers New York, 1958, p. 69.
[2] fr. 91.
[3] fr. 49 a.
[4] Platon, *Le Banquet*, 207, d. Ed. L. Robin. *Les Belles-Lettres*.
[5] Platon, *Sofistul*, 242, d. Ed. Diès. *Les Belles-Lettres*.

realmente credincioşi principiului identităţii (abstracte), ei nu ar trebui să admită nici simpla evoluţie lineară, pe care Russell o acceptă ca „scientific in spirit". Un singur gînditor a luat în serios principiul identităţii tautologice — Parmenide — şi consecinţele se cunosc : negarea multiplicităţii şi mişcării. A admite evoluţia fără coexistenţa contrariilor înseamnă a face incogitabilă însăşi evoluţia, întrucît, în această ipoteză, evoluţia apare ori inexplicabilă şi gratuită — ori provocată de un impuls supranatural, deci — misticism. Evoluţia fără identitatea contrariilor ar justifica patetica întrebare a lui Parmenide = τίνα γάρ γένναν διζήσεαι αὐτοῦ πῇ ποθὲν αὐξηθέν = căci ce fel de origine îi vei căuta? cum? de unde i-ar veni creşterea? Fragmentul „nu ne putem coborî de două ori în acelaşi rîu" — nu depăşeşte simpla observaţie empirică. Ea este „scientific in spirit" numai pentru că nu reclamă o reconsiderare a principiului identităţii (înmlădiat, aşa cum l-au acceptat toţi gînditorii, cu excepţia eleaţilor). Principiul identităţii (abstracte) e pus însă în cauză în fragmentul „ne coborîm şi nu ne coborîm în aceleaşi rîuri; sîntem şi nu sîntem". Identitatea abstractă e derutată de conjuncţia contradictoriilor „ne coborîm" — „nu ne coborîm" ; „sîntem" — „nu sîntem". Respectarea identităţii şi (non) contradicţiei comandă disjuncţia ne coborîm *sau* nu ne coborîm — sîntem *sau* nu sîntem. Iată însă că Heraclit infirmă principiul contradicţiei aşa cum a fost formulat de Aristotel; iată că el concepe τοὐτόν εἶναι καὶ μὴ εἶναι, *idem esse et non esse*. Şi totuşi nu numai că nu ne putem coborî de două ori în acelaşi rîu, fiindcă apele se schimbă mereu sub identitatea denumirii şi fiindcă noi-înşine „ne înnoim" (cum zice Platon), dar mai ne coborîm şi nu ne coborîm în acelaşi rîu, fiindcă : a) rîul este, totuşi, identic cu sine, întrucît el este o continuitate, dar este o identitate de contradictorii, întrucît, în mod vizibil, prezentul este punctul în care se întîlnesc trecutul şi viitorul, valurile care apar şi cele care dispar. Trecutul şi viitorul sînt contradictorii, iar momentul prezent este unitatea acestor contradictorii, care, fiind momente ale fluxului, se identifică. Aşadar, rîul în care ne coborîm este şi nu este acelaşi, deci ne coborîm şi nu ne coborîm în acelaşi rîu ;

— ne coborîm şi nu ne coborîm, fiindcă noi-înşine sîntem supuşi transformării permanente, sîntem şi nu sîntem aceiaşi, mai mult, în acelaşi timp, sîntem şi nu sîntem, deoarece sîntem unitatea unor contradictorii, căci „viaţa constă înainte de toate în faptul că o fiinţă este în fiecare clipă aceeaşi şi totuşi alta. Viaţa este şi ea deci o contradicţie existentă în obiecte şi în procese, contradicţie care se naşte şi se rezolvă continuu"[1]. Simultan, celule apar şi altele dispar ; simultan, un proces de asimilare se conjugă cu unul în dezasimilare. Fiinţa şi nefiinţa se întrepătrund, trec una în alta şi această trecere constituie viaţa, iar suprimarea acestei contradicţii şi acestei treceri în contrariul său este moartea[2]. Iată de ce sîntem şi nu sîntem = sîntem proces, *palintropos harmonia* (îmbinare contradictorie). Fiinţa şi nefiinţa formează momentele inseparabile ale „conceptului total

[1] F. Engels, *Anti-Dühring*, p. 137.
[2] *Ibid.*

şi superior al devenirii"[1]. Hegel afirmă că „profundul Heraclit" a spus „fiinţa nu este mai mult decît nefiinţa"[2]. Burnet observă că Aristotel atribuie această teză nu lui Heraclit, ci lui Leucip şi lui Democrit — şi, într-adevăr, în *Metaph.* A 4 985 b, Aristotel arată că cei doi mari atomişti considerau că nefiinţa nu există mai puţin decît fiinţa, vidul neexistînd mai puţin decît corpul. Vidul (= nefiinţa) are, într-adevăr, o existenţă egală cu cea a atomilor. Rectificarea este întru totul întemeiată, dar ideea se găseşte la Heraclit, de la care au luat-o, dîndu-i însă conţinutul specific sistemului lor atomist, cei doi mari precursori ai ştiinţei moderne — aşa cum vom arăta în capitolul consacrat lui Democrit Că ideea se află la Heraclit o dovedeşte, între altele, fragmentul 88 : „e acelaşi lucru în noi ceea ce e viu şi ceea ce e mort, ceea ce e treaz şi ceea ce doarme, ceea ce e tînăr şi ceea ce e bătrîn, căci acestea cad (μετα πεσόντα) în acelea, iar acelea la rîndul lor cad în acestea". Astfel încît, cu toată inexactitatea referinţei, Hegel considera just că „adevărul" fiinţei şi nefiinţei „constă în această mişcare de dispariţie directă a unuia în celălalt — în devenire ; mişcare ce face să reiasă diferenţa lor şi, totodată, o reduce şi o suprimă"[3]. Termenul *génesis* nu se găseşte în fragmentele lui Heraclit, dar noţiunea e cuprinsă în verbul *gignomai* (de pildă în fr. 1 = *ginoménon pánton*).

Unitatea şi identitatea contrariilor nu e o idee logică şi mistică (deşi se găseşte, rudimentar, şi în gîndirea societăţii pre-clasiale), ci este însăşi expresia superioară a raţionalităţii şi structurii existentelor, expresie confirmată strălucit de dezvoltarea ştiinţei contemporane. Pe B. Russell îl rătăceşte concepţia sa logico-metodologică metafizică, ataşamentul său pentru tautologia identităţii, pasiunea sa exclusivă pentru logica formală. De aceea el scrie : „It is mysticism, too, which leade Heraclitus to assert the identity of opposites"[4]. Russell declară, printre altele, mistic şi fragmentul 41 : „înţelepciunea este un singur lucru = a înţelege că toate lucrurile sînt cîrmuite de toate lucrurile". Or, aceasta e enunţarea solidarităţii şi corelativităţii universale — idee care, desigur, nu-şi găseşte locul firesc în pozitivismul logic, dar care constituie una din ideile dominante ale viziunii ştiinţifice asupra lumii.

E drept, unitatea şi identitatea contrariilor este ilogică în raport cu principiul identităţii abstracte, înţeles ca A=A. Dar, în acest caz, dezvoltarea ca atare e ilogică : eleaţii au avut consecvenţa disperată, dar eroică, a acestei concluzii necesare : οὐτὰρ ἀκίνητον μεγάλων ἐν πείρασι δεσμῶν ἔστιν ἄναρχον, ἄπαυστον, ἐπεὶ γένεσις καὶ ὄλεθρος τῆλε μάλ' ἐπλάχθησαν, ἀπῶσε δὲ πίστις ἀληθής[5] (dar nemişcat în limitele unor lanţuri puternice, el este fără început şi fără sfîrşit, deoarece naşterea şi pieirea au fost îndepărtate ; adevărata părere le-a izgonit).

Nici unul dintre gînditorii care au succedat eleaţilor n-a mai avut această îndrăzneală, ci s-au arătat mai mult sau mai puţin infideli identităţii tautologice, deşi mulţi au formulat principiul ca A=A.

---

[1] Hegel, *Science de la Logique*, I, p. 74.
[2] *Ibid.*
[3] *Ibid.*, p. 73.
[4] Russell, *Mysticism and Logic*, ed. G. Allen, London, p. 3.
[5] *Diels*, 8, 26—28.

Dar dacă unitatea şi identitatea contrariilor apare absurdă în raport cu principiul identităţii tautologice (A=A), ea este perfect logică în cadrul logicii subjacente fragmentelor heracliteene — şi această logică se dovedeşte, pe zi ce trece, a fi logica ştiinţei, logica ce permite a exprima adecvat propoziţiile ştiinţei contemporane. Identitatea contrariilor nu e misticism ci expresia profundă, *azi verificată*, a raţionalităţii existentelor.

Cu Heraclit, a apărut nucleul metodei şi logicii dialectice. Metoda era, la el, în acelaşi timp, conţinut obiectiv şi procedeu subiectiv. Ulterior, ele s-au despărţit şi, adesea, s-au opus, însă gîndirea greacă a reţinut, totdeauna — inclusiv la eleaţi — elementele modului de gîndire dialectic care, ca o sevă animatoare, circulă în paradoxele Efesianului. De aceea, pe drept cuvînt, Engels notează că „filozofii antici eleni erau toţi dialecticieni înnăscuţi, spontani[1]. În sensul metodei subiective, în sensul modului de gîndire, toţi filozofii greci au fost dialecticieni şi este o pură ironie a logosului faptul că Parmenide a mînuit o dialectică subtilă pentru a demonstra nedialectivitatea universului şi pentru a înţepeni gîndirea în patul procustian al principiului identităţii tautologice. Poemul lui Parmenide este un exemplu strălucit de tehnică dialectică, întocmai ca şi celebrele argumente zenoniene îndreptate împotriva mişcării şi multiplicităţii, adică împotriva dialecticii obiective. Zenon din Elea dovedeşte o stăpînire atît de prestigioasă a tehnicii dialectice, încît Aristotel l-a considerat „inventatorul dialecticii" (εὑρετής τῆς διαλεκτικῆς)[2]. El a folosit cu măiestrie resursele tehnicii dialectice pentru a deghiza paralogismele sale anti-dialectice. Eleaţii marchează separarea dialecticii obiective de cea subiectivă, ceea ce trebuie să ducă, în dezvoltarea ulterioară a filozofiei greceşti, la pierderea — într-o măsură mai mică sau mai mare — a fondului de aur al gîndirii lui Heraclit. Fondul de aur n-a încetat însă niciodată să ilumineze pe căutătorii de înţelepciune din antichitate, dar, abia la mijlocul secolului XIX, înflorirea extraordinară a ştiinţelor şi apariţia unei clase revoluţionare pînă la capăt i-au redat strălucirea întunecată de metafizica unui lung şir de veacuri.

ЗАЧАТКИ ДИАЛЕКТИКИ И ЛОГИКИ

РЕЗЮМЕ

В то время, как theológoi полагали основание существования универса в творческом акте сверхприродных существ, physiológoi искали ее в самой природе; по Фалесу — это вода, апейрон — по Анаксимандру, воздух — по Анаксимену, число — по Пифагору, вечно живой огонь — по Гераклиту. Анаксимандр поднялся до абстракции материи, до понятия материи. Кажется, понятие апейрона является первым философским

[1] F. Engels, *Anti-Dühring, Chestiuni generale*, p. 27.

[2] Nu trebuie însă uitat sensul peiorativ al cuvîntului „dialectică" la Aristotel.

понятием в истории греческого мышления. Апейрон представляет собой уже высокую степень логической абстракции, носящей диалектический характер, т.к. апейрон в качестве недетерминированной и бесконечной материи является источником всякой определенности, всякой определенной материи. Апейрон Анаксимандра свидетельствует о появлении логической абстракции, как и о диалектическом образе мышления, характеризующем мышление греков.

Понятия становления, процесса (genesis, gignomai), свойственные материализму милетцев, у пифагорейцев сменяются понятием „гармонии" (оформление, объединение) статичных противоположностей. Диалектическое мышление милетцев развивается в свою противоположность — инициальную метафизику пифагорейцев, еще сохраняющую отзвук диалектического способа мышления. Примечательно, однако, логическое устремление пифагорейцев. Действительно, их попытка определить математически сущность вещей имела огромную важность в формировании логического мышления.

Диалектический способ мышления достигает исключительного блеска в глубоких парадоксах Гераклита, провозгласившего универсальность и бивалентность диалектического логоса: универсальность — потому что ничто не избежит его власти, бивалентность — потому что логос одновременно объективен и субъективен, т. е. здесь — диалектическая структура мирозданья и диалектическая структура мышления, где субъективный логос отражает объективный логос.

„Мудро слушать не меня, а логос", — говорит Гераклит. Он различает универсальный логос (xinos logos) и единичное мышление (idia phronesis): „поэтому нужно следовать универсальному логосу, т.е. общему, потому что универсальное является общим. Однако, хотя логос и универсален, большинство живет так, как будто у каждого единичное мышление".

Xinos logos — диалектический разум, отражающий диалектический процесс вещей, в то время как idia phronesis метафизический интеллект.

Xinos logos утверждает:

а) единство и взаимозависимость явлений — kibernesis panton dia panton.

б) раздвоение вещей — hen diapheromenon auto hauto xymphe-resthoi.

в) борьба противоположностей как побуждающий импульс универсального движения — ek ton diapheronton kalllisten harmonian kai panta kat'erin ginesthai.

Разумеется, Гераклит не разработал диалектическую логику, но подобная логика подразумевается в парадоксах, которыми были скандализированы Парменид, Платон и Аристотель, а в наши дни — М. Бертран Рассел. Анаксимандр мыслил диалектически, но Гераклит был первым, имевшим понятие диалектического метода, который он противоставлял метафизическому методу (idia phronesis). Здесь — высокий момент в истории человеческого мышления, в истории логики. Аристотель выступал против Гераклита, ссылаясь на принцип противоречия:

„нельзя представить, что одна и та же вещь существует и не существует, как думают некоторые, что так сказал Гераклит". Действительно, Гераклит говорил: „мы погружаемся и не погружаемся в одни и те же воды, мы существуем и не существуем" — eimen te kai ouk eimen.

Аристотель отвергал принцип имманентного противоречия, оценивая его как алогичный (adynaton ontinoun hypolambanein) подобно тому как Рассел усматривает здесь мистицизм. Тем не менее, современная наука постоянно проверяет гениальную интуицию Гераклита и нуждается organon dialecticum, способном выразить сложность, неисчерпаемое разнообразие, динамику и внутренне-противоречивую природу явлений kibernesis panton dia panton — требуемое hen diaphenomenon и развивающееся в eris ton enantion — основной закон объективного и субъективного логоса, диалектической логики.

ORIGINES DE LA DIALECTIQUE ET DE LA LOGIQUE

RÉSUMÉ

Tandis que les theológoi trouvaient la raison de l'existence de l'univers dans l'acte créateur d'êtres surnaturels, les physiológoi la cherchaient dans la nature elle-même : l'eau, selon Thalès, l'apeiron, selon Anaximandre, l'air, selon Anaximène, le nombre, selon Pythagore, le feu éternellement vivant, selon Héraclite. Anaximandre s'élevait à l'abstraction de la matière, au concept de matière. La notion d'apeiron est vraisemblablement la première notion philosophique dans l'histoire de la pensée grecque. L'apeiron représente une haute abstraction logique, de caractère dialectique, puisque, matière indéterminée et infinie, l'apeiron est la source de toute détermination, de toute matière déterminée. L'apeiron anaximandréen marque l'avénement de l'abstraction logique aussi bien que de la manière de penser dialectique qui caractérise la pensée des Grecs.

A la notion de devenir, de processus (genesis, gignomai), propre au matérialisme des Milésiens, se substitue, chez les Pythagoriciens, la notion d'« harmonie » (ajustement, emboîtement) des contraires statiques. La pensée dialectique des Milésiens évoluait en son contraire = la métaphysique initiale des Pythagoriciens, laquelle, malgré tout, conserve encore l'écho du mode de pensée dialectique. Cependant, l'effort logique du pythagorisme est impressionnant. En effet, la tentative des Pythagoriciens de déterminer mathématiquement l'essence des choses a eu une énorme importance dans la formation de la pensée logique.

Le mode de pensée dialectique atteint un éclat extraordinaire avec les profonds paradoxes d'Héraclite qui proclamait l'universalité et la bivalence du logos dialectique = universalité, parce que rien n'échappe à son emprise — bivalence, parce que le logos est à la fois objectif et subjectif, structure dialectique de l'univers et structure dialectique de la pensée, le logos subjectif reflétant le logos objectif.

« Il est sage, dit Héraclite, non pas de m'écouter moi-même, mais d'écouter le logos ». Il distingue le logos universel (xynòs lógos) de la pensée particulière (idia phronesis) = « c'est pourquoi vous devez suivre le logos universel, c'est-à-dire commun, car l'universel est commun. Mais, quoique le logos soit universel, la foule vit comme si chacun avait une pensée particulière ».

Le xynòs lógos, c'est la raison dialectique reflétant le processus dialectique des choses, tandis que l'idia phronesis c'est l'entendement métaphysique.

Le xynòs lógos proclame :

a) l'unité et l'interdépendance des phénomènes = kibernesis pánton dià pánton ;

b) le dédoublement des choses = hèn diapherómenon autò hautò xymphéresthai ;

c) la lutte des contraires comme ressort du mouvement universel. = ek tón diapherónton kallisten harmonian kai pànta kat'erin ginesthai.

Certes, Héraclite n'a pas élaboré une logique dialectique, mais une telle logique est sous-jacente aux paradoxes qui scandalisèrent Parménide, Platon et Aristote et qui, de nos jours, scandalisent M. Bertrand Russell. Anaximandre pensait dialectiquement, mais c'est Héraclite qui, le premier, a eu la notion de la méthode dialectique, qu'il opposait à la méthode méthaphysique (idia phronesis). C'est là un moment solennel dans l'histoire de la pensée humaine, dans l'histoire de la logique.

Aristote combattait Héraclite au nom du principe de contradiction = « il n'est pas possible de concevoir que la même chose est et n'est pas, comme certains croient qu'Héraclite l'a dit ». En effet, Héraclite avait dit « nous descendons et ne descendons pas dans les mêmes fleuves, nous sommes et ne sommes pas », eîmen te kai ouk e'men.

Aristote rejetait le principe de la contradiction immanente, qu'il taxait d'illogique (adýnaton ontinoun hypolambánein), tout comme B. Russell y voit du mysticisme.

Pourtant, la science moderne vérifie continuellement l'intuition géniale d'Héraclite et réclame un *organum dialecticum* capable d'exprimer la complexité, l'inépuisable variété, la dynamique et la nature auto-contradictoire des phénomènes, la kibernesis pánton dià pánton, suscitée par l'hèn diapherómenon évoluant en eris tôn enantíon, loi fondamentale du logos objectif, aussi bien que du logos subjectif, de la logique dialectique.

FENOMENOLOGIA — FILOZOFIE A BURGHEZIEI MURIBUNDE *

LE

HENRI WALD

În răstimpul dintre cele două războaie mondiale, filozofia burgheză de catedră a luptat împotriva materialismului dialectic mai mult indirect decît făţiş. El a încercat prin toate curentele şi şcolile ei să surpe încrederea oamenilor în capacitatea lor de cunoaştere şi de transformare a lumii. Îngrijindu-se să păstreze o tăcere cît mai deplină în jurul materialismului dialectic — pe care s-au străduit totdeauna să-l reducă la materialismul mecanicist al veacurilor trecute — filozofii burghezi s-au zbătut să-i dezarmeze pe oameni în faţa vieţii prin discreditarea raţiunii şi a rolului transformator al muncii.

Bergsonismul, încercînd să ascundă *lucrurile* care se schimbă sub „pînza veşnic mişcătoare" a *schimbării* lucrurilor, a vrut să convingă pe toată lumea că „solidele" cu care au de-a face teoria şi practica umană nu sînt decît nişte iluzii efemere şi nu merită să-ţi baţi capul prea mult cu ele. În concepţia bergsoniştilor, totul curge fără nici o noimă, de vreme ce „durata" este „purificată" de lucrurile care durează. În concepţia despre lume a unor clase fără viitor, categoria de timp se reduce din ce în ce mai mult la categoria de „durată pură".

Pragmatismul, exprimînd situaţia istorică a unei clase căreia adevărul îi este vătămător, iar minciuna folositoare, a încercat să prezinte pe dos raportul firesc dintre adevăr şi util, reducînd adevărul la ceea ce îi este util burgheziei imperialiste, iar practica la orice organizare convenabilă felului ei de viaţă.

---

* Fenomenologia se numeşte aşa, deoarece, considerînd că în cadrul „subiectului transcendental" dispare orice distincţie între aparenţă şi ceea ce apare, pretinde că nu există decît „fenomenul", redus de ea la felul în care apar şi conviețuiesc laolaltă, în actul cunoaşterii, *noema* — polul obiectiv al fenomenului — şi *noeza* — polul subiectiv al fenomenului. Fenomenologul nu acordă nici mai multă şi nici mai puţină realitate noemei decît noezei. Singura realitate pe care o admite este *fuziunea* celor doi poli ai fenomenului. El se iluzionează astfel că „depăşeşte" atît idealismul, cît şi materialismul, alunecînd, de fapt, pe poziţiile celui mai subiectiv idealism.

Pozitivismul a contestat pe toate căile valabilitatea oricărei filozofii pentru a-i împiedica pe oameni să descopere legile cele mai generale ale dezvoltării lumii, pentru a nu-i lăsa să devină conștienți de propria lor putere asupra naturii și societății.

Existențialismul i-a invitat pe oameni să se lepede de păcatul originar al cunoașterii și să-și trăiască viața cît mai irațional posibil, deoarece între cele două momente lipsite de sens ale existenței umane — naștere și moarte — nimeni nu poate fi altceva decît un mod absurd de manifestare a neantului.

Dar, împotriva acestei filozofii a deznădejdii, oamenii au izbutit pe o bună parte din planeta noastră să-și ia soarta în propriile lor mîini și să construiască științific o societate de a cărei trăinicie s-au sfărîmat atacurile tuturor „disperaților", care au pregătit ideologic instaurarea fascismului și dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial.

Uriașa victorie militară, economică, politică și ideologică a primei țări socialiste a obligat filozofia burgheză contemporană să-și schimbe tactica de luptă împotriva materialismului dialectic.

Nemaiputîndu-l nici ignora și nici confunda pur și simplu cu materialismul premarxist, din ce în ce mai mulți filozofi burghezi au început, după sfîrșitul celui de-al doilea război mondial, să scrie cărți întregi de combatere a marxismului. Împotriva marxiștilor s-au năpustit deodată tot soiul de „marxologi" — specialiști în combaterea marxismului — și de „marxieni" — specializați în revizuirea marxismului — lăudîndu-se care mai de care că a făcut praf o teză sau alta a marxismului.

Însă filozofii burghezi contemporani și-au dat seama că lupta împotriva marxismului nu poate să se mărginească la combaterea unor teze, ci trebuie să culmineze cu elaborarea unui sistem care să i se opună direct.

Or, astăzi, începe să apară din ce în ce mai limpede că sistemul filozofic pe care burghezia contemporană l-a ales ca unul din principalii adversari ai marxismului este fenomenologia lui Edmund Husserl.

„Curentul fenomenologic, ivit din opera filozofică a lui Edmund Husserl (1859—1938), a căpătat, în cursul anilor 1949—1957, o amploare și o importanță mereu sporite ... Din 1951 au fost organizate trei colocvii internaționale de fenomenologie..."[1], constată H.L. van Breda, directorul arhivelor Husserl din Louvain.

De ce? Deoarece Husserl încearcă nu să adauge la celelalte filozofii burgheze încă o filozofie a deznădejdii, ci să opună tuturor filozofiilor de pînă la el însăși „filozofia", chipurile „adevărată în sine și definitiv valabilă". „Această Idee — scrie Husserl — a unei filozofii definitiv valabile, adevărată în sine, este oare un miraj? Oare nu se pot avea decît filozofii la plural?"[2].

Cîtă vreme materialismul dialectic nu fusese însușit de sute de milioane de oameni ai muncii, iar forța lui materială încă nu devenise atît

---

[1] H. L. van Breda, *La phénoménologie*, în *La philosophie au milieu du XX-ème siècle*, Firenze, 1958, p. 53.

[2] Edm. Husserl, *Avant-propos à la suite de la „Crisis"*, *Revue philosophique*, nr. 4, 1959, p. 457.

de evidentă, burghezia şi-a mai îngăduit cochetarea cu diverse filozofii, ba chiar cu filozofia „non-filozofiei", dar astăzi burgheziei îi trebuie o filozofie căreia să-i poată atribui rolul de a se opune direct filozofiei marxiste, avînd pretenţia *să fie o filozofie riguros ştiinţifică, şi singura bază metodologică valabilă pentru toate ştiinţele particulare.*

Husserl încercase să creeze o asemenea filozofie, o filozofie „als strenge Wissenschaft". Dar interesele burgheziei contemporane i-au îndreptat privirile *nu* spre obiect şi spre ştiinţele particulare, spre cele mai generale legi ale dezvoltării, ci dimpotrivă, spre subiect, spre aşa-numitele esenţe apriorice transcendentale, spre o eternitate cu sediul în trecut. Husserl n-a reuşit să realizeze altceva decît un sistem filozofic idealist transcendental care, după propria lui mărturisire „nu este nimic în plus decît o explicitare a *ego*-ului meu ca subiect al unor cunoştinţe posibile. O explicitare consecventă, realizată sub forma unei ştiinţe egologice sistematice, ţinînd seama de toate sensurile existenţiale posibile pentru mine, ca *ego*"[1].

Pe măsură ce faptul că apariţia materialismului dialectic a însemnat o radicală revoluţie în istoria filozofiei devine din ce în ce mai evident, fenomenologii se străduiesc să pună în circulaţie teoria lor potrivit căreia „trei faze ar fi deci de deosebit în „Istoria filozofiei" : 1) Înlănţuirea continuă a filozofilor mai mult sau mai puţin „naivi" ; 2) Discontinuitatea introdusă prin revoluţia copernicană (apriorismul transcendental al lui Im. Kant — nota noastră — *H. W.*) gîndită adînc şi dusă pînă la capăt, pînă la reducţia transcendentală (fenomenologia lui Edm. Husserl — nota noastră — *H. W.*) ; 3) Noua continuitate, a filozofiei riguroase a viitorului, ca muncă colectivă, avînd ca fundament fenomenologia transcendentală, adevărată „filozofie primă"[2].

Născocind aceste trei faze, fenomenologii încearcă să ascundă fazele reale ale istoriei filozofiei : lupta dintre materialism şi idealism pînă la făurirea materialismului dialectic, lupta materialismului dialectic împotriva tuturor curentelor de ariergardă ale filozofiei burgheze şi, în viitor, în societatea comunistă, dezvoltarea în continuare a filozofiei marxiste.

De fapt, fenomenologia lui Edm. Husserl asimilează în substanţa ei idealist-transcendentală tot ceea ce i se potriveşte din diversele sisteme filozofice idealiste ale trecutului.

Fenomenologia absoarbe în ea un Platon, fără lumea ideilor, un Buda fără nirvană, un scolastic, fără dumnezeu, un Descartes, fără dualism, un Kant, fără lucrul în sine, un Hegel, fără dialectică, un Mach, fără ştiinţele „pozitive", un Bergson, fără alogism etc...

Ca şi Platon, Husserl crede în existenţa unor esenţe pure, neîntinate de materie, dar, spre deosebire de el, Husserl nu instalează aceste esenţe pure într-un rai transcendent, ci în subiectivitatea transcendentală, ele neavînd o existenţă reală, ca la Platon, ci numai una intenţională.

„...Husserl, ca şi maieştrii yogăi, n-a crezut niciodată că „lumea este reprezentarea mea", ci că realitatea eului îi conferă existenţei toată

[1] Edm. Husserl, *Méditations cartésiennes*, A. Colin, Paris, 1931, p. 72.
[2] Henri Dussort, *Deux textes de Husserl, Revue philosophique*, nr. 4, 1959, p. 458.

soliditatea"[1]. Dar, spre deosebire de yoga, care urmăreşte mîntuirea prin nirvana, Husserl ambiţionează să dea ştiinţelor un fundament apodictic, prin asceza intelectuală pe care o cere fenomenologia gînditorului care vrea să atingă originea transcendentală a tuturor lucrurilor.

Ca şi scolasticii, Husserl absolutizează maxima stabilitate relativă a categoriilor filozofice şi ajunge să vorbească despre o „eternitate" care se opune „timpului", dar la el această „eternitate" nu îşi are originea într-un dumnezeu transcendent, ci în subiectul transcendental.

Ca şi Descartes, Husserl preţuieşte nespus de mult ideile clare şi distincte, dar spre deosebire de Descartes, Husserl pretinde că a depăşit dualismul spirit-materie şi subiect-obiect.

Fenomenologii înşişi susţin că Husserl n-a făcut altceva decît să împingă apriorismul transcendental kantian pînă la reducţia eidetică, prin care întreaga lume este evacuată din conul de lumină al conştiinţei, înlăturîndu-se, astfel, orice urmă de lucru în sine. „Conceptul de lucru în sine a fost considerat încă de la Fichte ca un cal troian al dogmatismului (adică materialismului — nota noastră — *H.W.*) în interiorul filozofiei transcendentale"[2], scrie Henri Dussort.

De acord cu pozitiviştii care interzic orice enunţ, fie el afirmativ sau negativ, cu privire la natură şi societate, Husserl suspendă şi el orice judecată cu privire la natură şi societate. Dar, supralicitîndu-i, Husserl închide între paranteze (epoche) nu numai întreaga realitate obiectivă, ci şi ştiinţele care o studiază.

„Ca abţinere, *epoche* nu neagă, ea se mulţumeşte să suspende credinţa existenţială : ea neutralizează comportamentul nostru în faţa lumii. Ea nu decide nimic, nici pozitiv nici negativ cu privire la realitatea pusă în paranteză..."[3], comentează Jules Bednarski. Iar Husserl precizează că „nu pe drumurile ştiinţei obiective se vor putea scoate la iveală posibilităţile cunoaşterii..."[4].

Metafizica individualului şi metafizica generalului faţă în faţă, ca Scylla şi Charybda idealismului din totdeauna!

De la Bergson, Husserl preia ideea intuiţiei. Dar spre deosebire de Bergson, Husserl nu consideră intuiţia un mod de cunoaştere suprarational, ci, dimpotrivă, maximum de raţional.

Care sînt împrejurările economico-politice ce au generat acest raţionalism transcendental al fenomenologiei? În cîteva cuvinte răspunsul este simplu : imperialismul ca ultim stadiu al capitalismului.

Mai mult decît pentru capitalistul premonopolist, care se mai afla încă în preajma procesului de producţie, pentru capitalistul monopolist, în calitatea sa de cumpărător depărtat de materii prime şi de forţă de

---

[1] Jean Reboul, *Husserl et le Védanta, Revue de méthaphysique et de morale*, nr. 3, 1959, p. 329.

[2] H. Dussort, *Husserl juge de Kant, Revue philosophique*, nr. 14, 1959, p. 543.

[3] Jules Bednarski, *Deux aspects de la réduction husserlienne : abstention et retour, Revue de métaphysique et de morale*, nr. 3, 1959, p. 337.

[4] Edm. Husserl, *Marche de la pensée phénoménologique, Revue philosophique*, nr. 4, 1959, p. 430.

muncă, pe de o parte și de vînzător de produse, pe de altă parte, oamenii nu mai sînt niște ființe concrete, ci niște ființe abstracte care au numai o singură însușire : aceea de cumpărători sau de vînzători posibili. Ceea ce îl preocupă pe monopolist nu este dacă produsele sale sînt bune, ci doar dacă sînt vandabile.

Rentierii nu mai văd oamenii din spatele cifrelor. Consumatorii rentieri nu-i mai văd pe producători.

„Tăietorul de cupoane" își taie, în același timp, toate legăturile cu izvorul natural al avuției sale. El devine un subiect singuratic în fața unui obiect din zi în zi mai potrivnic. Despărțiți de producție, consumatorii rentieri propovăduiesc egoismul în etică, aventurismul în politică și subiectivismul în filozofie.

Acest proces ideologic, de dezsubstanțializare a lucrurilor și de dezumanizare a oamenilor, caracteristic sistemului mondial al capitalismului, a creat un climat filozofic favorabil reapariției ideilor „pure", a formelor lipsite de conținut, a precumpănirii cantității asupra calității. Din disprețul burgheziei imperialiste față de natură, muncă și om au apărut formalismul panmatematizant în știință și abstracționismul în artă.

În același timp însă, faptul că, în imperialism, imensa cantitate de produse ale muncii își cîștigă independența nu numai față de masa muncitorilor care au realizat-o, dar și față de grupurile de acționari care n-au de-a face decît cu cupoane, sporește fetișismul mărfii, iar obiectul capătă în fața subiectului un prestigiu de-a dreptul mistic. De asemenea, faptul că științele sociale burgheze nu sînt în stare să oprească prăbușirea capitalismului obligă filozofia burgheză să se întoarcă asupra subiectului și să abandoneze obiectul „între paranteze". Lipsa de adevăr obiectiv a filozofiei burgheze de astăzi este aceea care alimentează continuu fuga filozofilor burghezi contemporani după „adevărul subiectiv", pretins etern și universal valabil.

Așadar, fenomenologia, în jurul căreia încep să graviteze din ce în ce mai mulți neotomiști, neopozitiviști și „neomarxiști" nu este nimic altceva decît, cum spunea V. I. Lenin despre empiriocriticism, „o formă mai subtilă, mai rafinată a fideismului înarmat pînă în dinți și care, dispunînd de enorme organizații, continuă neîncetat să-și exercite înrîurirea asupra maselor, profitînd de cea mai mică oscilație a gîndirii filozofice"[1].

Iată de ce printre sistemele filozofiei burgheze din prima jumătate a veacului nostru, fenomenologia lui Edmund Husserl ocupă locul cel mai reprezentativ.

În filozofia fenomenologică se înfundă aproape toate eforturile depuse de diferiți gînditori burghezi din zilele noastre în vederea „depășirii" atît a idealismului obiectiv de tip platonic și a idealismului subiectiv de tip berkeleyan, cît și a materialismului de tip mecanicist. În fenomenologia husserliană se înnoadă toate falsele soluții date de diverși filozofi burghezi contemporani problemelor scoase la iveală de dezvoltarea din ultima vreme a societății și a cunoașterii științifice.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, Editura politică, 1959, p. 351.

„Şi în prezent, la fel ca pe timpul lui Lenin, idealiştii subiectivi se străduiesc să-şi camufleze cît mai mult concepţiile. Adversari ai ştiinţei, ei se declară, în acelaşi timp, adepţi ai celor mai recente descoperiri ştiinţifice; duşmani ai materialismului şi promotori ai idealismului, ei ne asigură că sînt mai presus de unul cît şi de celălalt"[1], constată perfect just filozofii sovietici M. P. Baskin şi M. S. Bahitov.

Probleme ca unitatea dialectică dintre obiect şi subiect, dintre senzorial şi raţional, dintre ontologie, gnoseologie şi logică, dintre latura teoretică şi cea metodologică a filozofiei, dintre filozofie şi ştiinţele particulare, dintre adevărul filozofic şi cel ştiinţific capătă din partea fenomenologiei răspunsuri, care dincolo de caracterul lor subtil, aparţin tot idealismului subiectivist şi metafizicii.

Fenomenologia dovedeşte mai mult ca oricare alt sistem filozofic al burgheziei contemporane că de aproximativ o sută de ani filozofia nu mai poate progresa decît ca materialism dialectic.

★

„Primejdia unui adevărat solipsism, a unui adevărat subiectivism este aceea care dă naştere fenomenologiei" [2], crede Paul Ricoeur, comentatorul şi traducătorul în limba franceză al lui Husserl. Suzanne Bachelard este însă de părere că ceea ce a dat naştere fenomenologiei este mai de grabă primejdia realismului, prin care ea înţelege materialismul, decît primejdia idealismului.

„Primejdia realistă — scrie ea — este deci o primejdie mai presantă decît primejdia idealistă, deoarece în mod *prejudiciabil* ea ne barează accesul la conştiinţa lucidă a problemelor ca atare" [3].

De altfel, Paul Ricoeur simte şi el aşa-zisa „primejdie a materialismului" de vreme ce ţine să ne atragă atenţia că „subiectul, care, ca parte a lumii, se ascunde lui însuşi, se descoperă ca fundament al lumii" [4].

Un alt comentator şi traducător francez al lui Husserl — Quentin Lauer — încearcă să-l apere pe creatorul fenomenologiei de platonism.

Arătînd că după Husserl „esenţa pură nu depinde de loc de lucru — dimpotrivă — ea „există", chiar dacă lucrul n-a existat niciodată sau a încetat să existe" [5], Quentin Lauer ne atrage atenţia că, spre deosebire de ideile lui Platon, care au o existenţă reală, fie ea şi paradisiacă, esenţele pure ale fenomenologiei nu „există" decît înlăuntrul unei subiectivităţi transcendentale. „Fenomenologia — scrie el — fiind transcendentală, este firesţe, subiectivă, dar într-un sens mai larg. Subiectul este sediul ordinei ideale şi idealul este obiectiv" [6].

---

[1] *Idealismul subiectiv contemporan*, Editura ştiinţifică, 1958, p. 7.

[2] Paul Ricoeur, *Introduction, Idées directrices pour une Phénoménologie*, N.R.F., Gallimard, Paris, 1950, p. XXXIV.

[3] Suzanne Bachelard, *La logique de Husserl*, P.U.F., Paris, 1957, p. 236—237.

[4] Paul Ricoeur, *op. cit.*, p. XXVIII.

[5] Quentin Lauer, Edm. Husserl, *La philosophie comme science rigoureuse*, P.U.F., 1955, p. 167, nota 246.

[6] *Ibidem*, p. 5. În subiectul transcendental, esenţele nu au o existenţă reală, ci o existenţă pur intenţională.

Aşadar, Husserl, pentru care filozofia este chemată să fie modalitatea prin care umanitatea devine conştientă de ea însăşi [1], se zbate să depăşească atît idealismul obiectiv, cît şi pe cel subiectiv, respingînd, totodată, din capul locului, materialismul, pe care îl consideră pur şi simplu absurd. „O realitate absolută (adică existentă independent de conştiinţă — *H.W.*) echivalează exact cu un pătrat rotund" [2], afirmă el.

Că depăşirea materialismului mecanicist şi a celor două feluri de idealism nu este posibilă decît de pe poziţiile materialismului dialectic o dovedeşte încă o dată faptul că Husserl, în ciuda tuturor subterfugiilor la care a recurs pentru a se feri atît de materialism, cît şi de idealism, se situează în cele din urmă tot pe vechile poziţii ale idealismului subiectiv.

Este adevărat că Husserl încearcă mereu să-şi împiedice apriorismul său transcendental de a recădea în idealismul subiectiv clasic. El revine în repetate rînduri asupra ideii că „*toate problemele sensului privind latura subiectivităţii* care sînt şi trebuie să fie în discuţie pentru ştiinţă şi logică *nu sînt probleme ale subiectivităţii umane naturale*, deci probleme psihologice, ci sînt probleme ale subiectivităţii transcendentale şi aceasta în sensul (introdus de mine) al fenomenologiei transcendentale" [3]. Dar, cu toate eforturile sale, nici Husserl nu poate să transforme o imposibilitate în realitate şi să creeze, astfel, o „a treia linie în filozofie".

„Mistificînd esenţa conştiinţei şi însăşi noţiunea de realitate — scrie T. I. Oizerman — Husserl afirmă că el a depăşit şi materialismul şi idealismul. Or, analiza dovedeşte că avem de-a face cu un nou camuflaj al idealismului" [4].

Cine încearcă să se ridice *deasupra* materialismului şi a idealismului se ridică de fapt *împotriva* materialismului şi se prăbuşeşte, în cele din urmă, în idealism.

În istoria filozofiei contemporane, cine merge împotriva materialismului dialectic merge *înapoi*, nu *înainte*.

SUBIECTIVIZAREA UNITĂŢII DINTRE OBIECT ŞI SUBIECT

Fenomenologia lui Edm. Husserl debutează cu răstălmăcirea unităţii dialectice dintre obiect şi subiect. Pentru Husserl, obiectul nu este ceva ce există independent de conştiinţă, ci, dimpotrivă, ceva construit de conştiinţă. Husserl rezolvă în mod idealist problema fundamentală a filozofiei : subiectul este primordial, iar obiectul este secund. După Husserl, subiectul determină obiectul, iar obiectul nu este decît un „corelat" al subiectului.

„Nu se remarcă deci — scrie Husserl — în ce măsură este absurd să se absolutizeze natura fizică ce nu este decît corelatul intenţional al gîndirii

---

[1] Edmund Husserl, *La philosophie comme prise de conscience de l'humanité, Deucalion*, nr. 3, p. 123, apud S. Bachelard, *op. cit.*, p. 313.

[2] Ed. Husserl, *Idées...*, p. 183.

[3] Edm. Husserl, *Logique formelle et logique transcendentale*, P.U.F., Paris, 1957, p. 19. „La Husserl însuşi, ideea de intenţionalitate a servit înainte de toate protejării lui *apriori* împotriva subiectivismului" (P. Ricoeur, Intr., *Idées...*, p. 302).

[4] *Idealismul subiectiv contemporan*, p. 416.

care îşi determină în mod logic obiectul ei ; cu aceeaşi absurditate, această natură fizică, care conferă lumii lucrurilor determinări în termeni de logică experimentală şi care în acest rol este perfect *cunoscută*... este transformată în realitate necunoscută..." [1].

În fenomenologie, obiectul încetează de a mai fi un „ob-iect", adică „ceea ce stă în faţa subiectului", ceva exterior subiectului şi care, în consecinţă, ar putea fi considerat şi incognoscibil. În fenomenologie, obiectul devine un produs al actului de cunoaştere, o „noemă" perfect cognoscibilă şi care corespunde totdeauna unei forme cognitive generatoare, unei noeze, din partea căreia îşi primeşte sensul existenţei ei [2]. „Noţiunea de noemă — comentează Paul Ricoeur — este introdusă prin aceea de compoziţie a trăitului. Astfel se trece de la opoziţia dintre conştiinţă şi realitate la corelaţia lor, apoi la includerea realităţii în conştiinţă. Însă includerea „reală" a lui Hylé în trăit serveşte totdeauna de contrast includerii „intenţionale" a noemei şi păzeşte transcendentalismul de a recădea în idealismul subiectivist" [3].

În realitate, faptul că Husserl declară mereu că subiectul constituant nu este nicidecum subiectul natural, de care se ocupă psihologia, ci subiectul transcendental, de care se ocupă fenomenologia, nu-l salvează nici o clipă de idealismul subiectiv. Mutarea esenţei lucrurilor dintr-o subiectivitate psihologică într-una fenomenologică nu este suficientă pentru a scăpa de idealismul subiectiv.

Degeaba se străduieşte fenomenologul Jean F. Lyotard să ne convingă că acest trăit antepredicativ, această „Lebenswelt" nu este „nici obiectivă, nici subiectivă", că ea este „*neutră* sau încă ambiguă" [4]. Fenomenologia se află în plin idealism subiectiv. Zădărnicirea eforturilor lui Lyotard de a se situa pe o a treia linie în filozofie reiese şi din felul în care expediază el problema fundamentală a filozofiei. „Astfel — scrie el — nu există răspuns la întrebarea dacă trebuie, în filozofie, să se pornească de la obiect (realism), sau de la eu (idealism). Însăşi noţiunea de fenomenologie concediază această problemă : conştiinţa este totdeauna conştiinţă a..., şi nu există obiect care să nu fie obiect pentru..." [5].

Pentru fenomenologi, problema fundamentală a filozofiei nu poate fi pusă decît în mod metafizic ; ori există o opoziţie radicală între subiect şi obiect, ori există o identitate radicală între ele. Dacă între obiect şi subiect ar exista o opoziţie radicală, între cunoaştere şi realitate n-ar mai fi posibilă nici un fel de legătură, iar problema cunoaşterii ar deveni un nonsens. Ca să admită posibilitatea cunoaşterii, fenomenologii sînt nevoiţi să postuleze identitatea radicală a obiectului şi a subiectului. Însă adversitatea de clasă pe care o simt faţă de materialism îi răsuceşte cu spatele la adevăr şi îi determină să opereze această identificare în favoarea subiectului.

---

[1] Edm Husserl, *Idées*..., p. 176.

[2] „Deoarece nu există moment noetic căruia să nu-i aparţină într-un fel specific un moment noematic..." (Edm. Husserl, *Idées*..., p. 323).

[3] Paul Ricoeur, *Idées*..., p. 303.

[4] Jean F. Lyotard, *La phénoménologie*, P.U.F., 1956, p. 111.

[5] *Ibidem*, p. 42.

Fiind o creație a subiectului, obiectul nu mai poate conține nimic incognoscibil. Quentin Lauer insistă asupra faptului că „... fenomenul nu este ceva care apare, el este însăși aparența" [1]. Cu alte cuvinte, în spatele fenomenului nu există nimic ascuns la care gîndirea să nu poată ajunge. Esența fenomenului se află *dincoace* de fenomen, în subiect, și nu *dincolo* de fenomen, în lumea materială sau în dumnezeu [2].

Nici un fenomenolog nu recunoaște că identitatea și opoziția dintre subiect și obiect nu numai că nu se exclud reciproc, dar, dimpotrivă, sînt de nedespărțit.

Lenin a lămurit odată pentru totdeauna această problemă cînd a precizat că „... opoziția dintre materie și conștiință n-are semnificație absolută decît în limitele unui domeniu foarte restrîns; în cazul de față, exclusiv în limitele problemei gnoseologice fundamentale, aceea de a ști ce anume trebuie considerat primordial și ce anume secund. Dincolo de aceste limite relativitatea acestei opoziții este neîndoielnică" [3].

Subiectul nu este decît cel mai înalt produs al obiectului, dar, odată produs, subiectul se opune obiectului, începe să-l cunoască și să-l stăpînească, astfel încît, la nivelul activității practice a subiectului, parte integrantă a naturii, obiectul începe să capete conștiință de el însuși.

Pentru a evita agnosticismul, atît de compromis în zilele noastre, fenomenologii acoperă opoziția gnoseologică dintre subiect și obiect cu identitatea lor ontică, idealist interpretată" [4].

Husserl își expune astfel filozofia încît ontologia sa pare să derive din gnoseologia sa. De fapt, contestarea ontologică—tipic idealistă—a primordialității obiectului față de subiect l-a dus pe Husserl la gnoseologia sa transcendentală și nu invers.

Scopul politic urmărit de ascunderea opoziției gnoseologice dintre subiect și obiect iese uneori și la suprafață. „Ontologia — afirmă fenomenologul existențialist Emmanuel Levinas—nu se împlinește prin triumful omului asupra condiției sale, ci prin tensiunea însăși prin care această condiție se asumă" [5]. Mai pe înțelesul tuturor aceasta înseamnă: „Strîngeți pumnii, dar lăsați-i în buzunar!".

Ascunderea opoziției gnoseologice dintre subiect și obiect duce la contestarea reacționară a posibilității subiectului de a transforma realmente obiectul în sensul nevoilor sale.

MISTIFICAREA SALTULUI DE LA SENZORIAL LA RAȚIONAL

Faptul că „... lumea la care ajunge în cele din urmă meditația husserliană asupra adevărului nu trebuie confundată cu lumea „materială", deoarece „ea se definește mai de grabă... pornind de la conștiință, sau cel

[1] Quentin Lauer, *op. cit.*, p. 160, nota 199.

[2] „Obiectul cu toate determinările lui esențiale aparține esenței actului care îi corespunde", remarcă Lauer (*Ibidem*, p. 15).

[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. XIV, Editura politică, 1959, p. 138.

[4] Husserl spune că „... nu există în sfera psihicului nici o deosebire între a apare și a fi..." (Edm. Husserl, *La philosophie...*, p. 83).

[5] Emmanuel Levinas, *L'ontologie est-elle fondamentale?*, în *Phénoménologie, Existence*, Armand Colin, Paris, 1953, p. 194.

puțin de la subiectul constituant" [1], viciază din capul locului întreaga analiză fenomenologică a procesului cunoașterii. Fenomenologia analizează modul în care experiența antepredicativă, adică senzorială, capătă forme predicative, modul în care, chipurile, subiectivitatea transcendentală își construiește obiectul prin unirea esențelor pure cu lumea trăirii sensibile. „Cunoașterea este o mișcare de înaintare, în care „lucrul" aduce spiritului facticitatea a ceea ce este și în care spiritul conferă lucrului sensul lui de adevăr, îl ridică la obiectivitatea cognoscibilă și cunoscută. Așa este de înțeles faptul că universalul este real și că realul accede la universal" [2], comentează A. de Waelhens. În concepția lui Husserl, esențele pure sînt eterne și au o existență independentă față de experiența empirică. „Este clar — afirmă Husserl — că existența reală a judecății ca sens nu este atinsă cînd S nu există sau cînd S nu e P..." [3]. Esențele, care dau sens existenței, nu sînt extrase din existență, ci din lumea antepredicativă a trăirii. „În sfîrșit, conchide S. Bachelard, conceptele, judecățile, „adevărurile" de care se ocupă logica transcendentală sînt scoase în mod unic din sursele experienței transcendentale" [4].

În concepția fenomenologilor, cunoașterea este un proces prin care lumea noastră, ambiguă, nediferențiată a trăitului antepredicativ se diferențiază în experiență sensibilă și esențe pure.

Așadar, a cunoaște înseamnă a deslușì esențele pe care subiectul transcendental le acordă experienței sensibile în procesul de alcătuire a lucrurilor. Veridicitatea încetează, astfel, să mai fie o proprietate a ideilor care oglindesc exact realitatea. Adevărul devine un proces strict subiectiv, de limpezire lăuntrică. Comentînd teza fenomenologică potrivit căreia adevărul nu este înainte de toate o reflectare a obiectului în subiect, ci un proces exclusiv subiectiv, Tran-Duc-Thao scrie : „Adevărul nu se definește deci decît prin *devenirea* lui, acesta trebuind să fie luat nu ca mișcare inteligibilă a ideilor, ci ca temporalitate efectiv trăită" [5].

Saltul dialectic prin care subiectul trece de la oglindirea fenomenelor la reflectarea esențelor este redus în fenomenologie la un proces de bifurcare exclusiv lăuntrică a trăitului antepredicativ în forme predicative și materialul sensibil din care acestea își făuresc obiectul.

„Există, în ultimă analiză, — scrie Q. Lauer — două unități —unitatea obiectului și unitatea subiectului—și între ele două există multiplicitatea experiențelor. În decursul experiențelor, Husserl reduce unitatea obiectivă la unitatea subiectivă, astfel încît obiectivitatea devine, în mod precis, „unitatea sensului" experiențelor *în cadrul* subiectivității transcendentale" [6]. Pentru Husserl, obiectivitatea formelor predicative adevărate

---

[1] Jean F. Lyotard, *op. cit.*, p. 110—111.

[2] A. de Waelhens, *Phénoménologie et vérité.* P.U.F., Paris, 1953, p. 59—60.

[3] Edm. Husserl, *Logique formelle...*, p. 181.

[4] Suzanne Bachelard, *op. cit.*, p. 292.„...nu există judecată decît întemeiată pe experiența antepredicativă" (A. de Waelhens, *op. cit.*, p. 12).

[5] Tran-Duc-Thao, *Phénoménologie et matérialisme dialectique*, Minh-Tan, Paris, 1951, p. 138.

[6] Q. Lauer, *op. cit.*, p. 169, nota 257.

nu se explică prin faptul că ele reflectă lucrurile materiale în esențialitatea lor, ci prin necesitatea apriorică a formelor predicative înseși. „Pentru el — explică același Q. Lauer — „sensul" existenței este de a fi corelativă conștiinței. Ceea ce este irațional, ceea ce nu poate fi sesizat de către conștiință, *nu există*" [1].

În fenomenologie, obiectivitatea izvorăște din subiectul transcendental și nu din obiectul material. De aceea Paul Ricoeur ajungea la concluzia că „obiectivitatea este deci contemporană cu intersubiectivitatea" [2]. Cine contestă existența generalului în lucruri, este nevoit ori să nege existența generalului în genere, ori să reducă generalul-real la generalul-uman.

Contestînd existența obiectivă a identității diferitelor lucruri de același gen, Husserl afirmă : „Comunicarea creează unitatea. Obiectele separate rămîn exterioare unele altora, ele nu pot avea în comun nimic identic" [3].

Însă generalul-uman reflectă generalul-real. „Materialismul — scrie Lenin — susține că „experiența socialmente organizată a ființelor vii" e un produs derivat al naturii fizice, rezultatul unei lungi evoluții a acesteia, a evoluției din acea stare a naturii fizice în care n-a existat și nici n-a putut exista nici socialul, nici organizarea, nici experiența și nici ființele vii" [4]. Oamenii reflectă natura prin social, *în procesul muncii*. Categoriile logice se formează în conștiința socială, dar oglindesc natura.

Fenomenologia șterge punctul nodal prin care oglindirea senzorială a individualității lucrurilor duce la dezvăluirea rațională a generalului din ele. În fenomenologie, gîndirea nu extrage esențele din lucruri, ci, dimpotrivă, conferă lucrurilor propriile sale esențe.

Separînd ceea ce numește el cunoașterea naturală a individualului de cunoașterea transcendentală a generalului, Husserl desparte iremediabil oglindirea senzorială a fenomenelor de aflarea rațională a esențelor. „Esența (Eidos) — scrie Husserl — este un obiect (Gegenstand) de un tip nou. Așa cum în intuiția individualului sau intuiția empirică datul este un obiect individual, tot așa datul intuiției eidetice este o esență pură" [5]. Husserl crede că cunoașterea naturală poate să aibă de-a face *numai* cu lucruri individuale, în vreme ce cunoașterea trancendentală are de-a face *numai* cu esențe. El identifică cunoașterea transcendentală cu teoria cunoașterii și izolează teoria cunoașterii de cunoașterea naturală.

După părerea fenomenologilor, atîta vreme cît rămîne naturală, cunoașterea nu poate depăși oglindirea lucrurilor individuale și a colecțiilor de lucruri individuale. De aceea, susține Husserl, cunoașterea naturală, atrăgîndu-l pe om în afara sa și rătăcindu-l printre lucrurile individuale îl

---

[1] Q. Lauer, *op. cit.*, p. 127, nota 11.

[2] Paul Ricoeur, *Analyses et problèmes dans „Ideen II"* de Husserl, în *Phénoménologie, Existence*, p. 41.

[3] Edm. Husserl, *L'Esprit collectif, Cahiers internationaux de sociologie*, vol. XXVII, P.U.F., 1960, p. 126.

[4] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, Editura politică, 1959, p. 222.

[5] Edm. Husserl, *Idées*.... p. 21.

înstrăinează de el însuşi, îl ascunde de el însuşi [1]. Apare deci că cunoaşterea transcendentală prin care subiectul află de existenţa intenţională a propriilor sale esenţe, descoperindu-se, astfel, pe el însuşi, se găseşte într-o perfectă opoziţie faţă de cunoaşterea naturală.

Aşadar, între cunoaşterea naturală şi cea transcendentală n-ar putea exista nici o punte de trecere. Ele există amîndouă, dar nu se întîlnesc niciodată. Ba mai mult decît atît, cunoaşterea transcendentală nu este posibilă decît după ce cunoaşterea naturală a fost „pusă între paranteze" [2].

Husserl surprinde contradicţia dintre senzorial şi raţional, dar, fiind metafizician, ascunde unitatea dintre ele. De aceea în concepţia sa, dezvăluirea esenţelor nu este rezultatul *trecerii* de la senzorial la raţional, ci rezultatul curăţirii radicale a subiectului transcendental de imensa zgură a atitudinii naturaliste. Pentru Husserl, numai „...gîndirea fără contaminare, fără amestecul faptului şi esenţei capătă ca *fundament* subjacent viziunea esenţelor" [3]. Husserl atrage însă atenţia asupra faptului că „nu depăşim uşor obişnuinţa înnăscută de a trăi şi de a gîndi într-o atitudine naturalistă şi astfel obişnuinţa de a falsifica psihicul, naturalizîndu-l" [4].

Subiectul transcendental nu poate ajunge în faţa lui însuşi fără să se întoarcă cu spatele la lume. Tradusă în limbaj husserlian, această idee sună astfel : ego-ul transcendental nu poate avea intuiţia eidetică a esenţelor pure fără să fi operat în prealabil reducţia fenomenologică.

Negarea *dialectică* prin care oglindirea senzorială a fenomenelor pregăteşte apariţia oglindirii raţionale a esenţei manifestate în acele fenomene, se transformă, în fenomenologie, într-o negare *metafizică* a întregii oglindiri senzoriale, a întregii cunoaşteri lumeşti. „Reducţia — scrie Paul Ricoeur — este primul gest liber, deoarece el eliberează de iluzia lumească. Prin el în aparenţă pierd lumea pe care o cîştig cu adevărat" [5]. Fenomenologia pune în locul negării dialectice a senzorialului faimoasa reducţie fenomenologică, iar în locul saltului de la senzorial la raţional misterioasa intuiţie eidetică [6].

„De acum încolo — anunţă Husserl — este evident că se poate opera reducţia fenomenologică, adică punerea în afara circuitului a atitudinii naturale sau a tezei ei generale şi că după această operaţie reziduul care rămîne este conştiinţa absolută sau transcendental pură, căreia nu i se mai poate acorda fără absurditate o realitate naturală" [7].

Reducţia fenomenologică este însă, după Husserl, o condiţie necesară, dar insuficientă a intuiţiei eidetice. Husserl admite şi el că esenţa este un *invariant*. Dar el trece sub tăcere deosebirea dintre diversele esenţe, care sînt numai *vremelnic* invariante şi esenţele ultime, oglindite de categoriile filozofice, care sînt *etern* invariante. „Deoarece invariantul este esenţa

---

[1] „Din fapte nu pot rezulta decît fapte", hotărăşte Husserl. („*Idées*...", p. 33).

[2] „A dori fie să dovedeşti, fie să contrazici ideile pe baza faptelor este o absurditate..." (Edm. Husserl, *La philosophie comme science rigoureuse*, p. 103).

[3] Edm. Husserl, *Idées*..., p. 25.

[4] Edm. Husserl, *La philosophie comme science rigoureuse*, p. 86.

[5] Paul Ricoeur, Intr. *Idées*..., p. XX.

[6] „...dacă fenomenele n-au nici o *natură*, ele au totuşi o esenţă care este sesizabilă şi adecvat sesizabilă printr-o privire nemijlocită" (Edm. Husserl, *La philosophie*..., p. 87).

[7] Edm. Husserl, *Idées*..., p. 186.

generală", explică Suzanne Bachelard, adică ceva „fără de care un obiect de această specie nu poate fi gîndit" [1], el nu poate fi dezvăluit decît în opoziție cu variația al cărei invariant este.

În procesul real al cunoașterii, variația fenomenelor este aceea care face posibilă descoperirea esenței. Însă fenomenologia, după ce a închis între paranteze întregul proces real al cunoașterii nu mai poate să apeleze la variația reală a fenomenelor. Fenomenologia se vede din nou nevoită să pună ficțiunea în locul realității. Ea înlocuiește variația reală a fenomenelor cu variația fictivă a posibilităților abstracte.

Socotind tot ceea ce este material ca pe o piedică în calea adevăratei cunoașteri, Husserl îi avertizează pe fenomenologi să se ferească de iluziile lumești cărora le dă naștere limbajul. Însă, de vreme ce limbajul nu poate fi înlăturat pur și simplu din calea cunoașterii — deoarece gîndirea fără limbaj nu există —„... descripția husserliană... este o luptă a limbajului împotriva lui însuși pentru a atinge originarul..." [2].

Fenomenologul nu are voie să piardă nici un moment din vedere faptul că „numirea va transforma în obiecte independente colecțiile, numerele și relațiile, operațiile și rezultatele operațiilor la care va ajunge conștiința" [3]. El trebuie să fie permanent conștient că „noi reprezentăm esența printr-un „semn", deoarece din pricina slăbiciunii facultății noastre de a cunoaște substituim ceva esenței, de pildă, un cuvînt sau o cifră" [4].

Dacă nu se poate dispensa cu totul de limbaj, se plînge fenomenologul, gîndirea trebuie să suspecteze însă necontenit limbajul de tendințe substanțialiste, naturaliste, materialiste. Gîndirea trebuie să accepte limbajul ca pe un blestem, dar are libertatea să nu se lase covîrșită sub povara lui, ci să lupte pentru a împiedica limbajul să-și depășească menirea.

În concepția despre lume a fenomenologilor, raportul dintre gîndire și limbaj seamănă cu raportul dintre stăpîni și robi. Stăpînii nu pot exista fără robi, dar această situație nu micșorează disprețul pe care îl au stăpînii față de robii lor ; faptul că gîndirea nu poate exista fără limbaj, nu slăbește lupta gîndirii împotriva limbajului.

În fața unității contradictorii dintre gîndire și limbaj, fenomenologii văd mai mult contradicția decît unitatea și speră, în consecință, într-o victorie a gîndirii asupra limbajului.

În realitate, limbajul nu se află nici dincolo și nici dincoace de gîndire, ci este el însuși unitatea dialectică dintre gîndire și articularea diverselor complexe fonetice.

Datorită, în ultimă instanță, ostilității de clasă față de materie și față de munca umană care o transformă, Husserl ascunde sub misterioasa experiență antepredicativă capătul subiectiv al practicii omenești și mistifică, astfel, întregul proces real de cunoaștere.

---

[1] S. Bachelard, *op. cit.*, p. 253.

[2] J. F. Lyotard, *op. cit.*, p. 45.

[3] Jean Wahl, *Notes sur quelques aspects empiristes de la pensée de Husserl*, în *Phénoménologie, Existence*, p. 123.

[4] Q. Lauer, *op. cit.*, p. 167, nota 247.

Dar izvorul oricărui adevăr este tocmai munca, practica, activitatea umană de transformare a naturii și nici de cum acea lume ambiguă a trăirii antepredicative.

Lenin a subliniat de nenumărate ori că „... prin *practica* sa omul dovedește justețea obiectivă a ideilor, a conceptelor, a cunoștințelor, a științei sale" [1].

IPOSTAZIEREA FORMELOR LOGICE

După ce a izolat așa-numita cunoaștere naturală a existenței de cunoașterea transcendentală a esenței, Husserl ajunge, la concluzia că: „... fenomenologia pură, considerată ca o știință *nu* poate fi *decît* un studiu al esenței și în nici un chip un studiu al existenței" [2].

Pe de altă parte, toți fenomenologii pretind că filozofia, fiind înainte de toate o teorie a cunoașterii esențelor cu ajutorul cărora subiectul transcendental își făurește existența, este, în același timp, și o teorie a existenței absolute. Q. Lauer recunoaște că pentru fenomenologi „... filozofia este în primul rînd o critică a cunoașterii: scopul ei nu este înainte de toate de a stabili adevărul sau falsitatea a ceea ce este judecat, ci, mai de grabă, validitatea sau non-validitatea actului care judecă" [3]. Însă, puțin mai departe, Quentin Lauer continuă: „Dar, acolo unde existența absolută este, prin definiție, obiectul unui asemenea act de cunoaștere obiectiv valabil, o teorie care se referă la actul de cunoaștere este în același timp o teorie a existenței absolute și deci o filozofie, o metafizică" [4].

Descoperind pur și simplu categoriile prin care omul reflectă cele mai esențiale însușiri ale tuturor lucrurilor, fenomenologul pretinde că a dat peste esențele pure pe care subiectul transcendental le conferă chipurile sensibilului în procesul de constituire a lucrurilor, că a atins astfel, însăși existența în ceea ce are ea absolut, însăși lumea în esențialitatea ei.

În fenomenologie, esențele subiectului constituant și esențele obiectului constituit sînt unul și același lucru. De aceea, tot ce se afirmă despre esențele intenționale se afirmă și despre esențele obiectului. „*Ceea ce este judecat* într-o judecare este *obiectitatea categorială* intenționată în această judecare" [5], subliniază Edm. Husserl.

Husserl încearcă să stabilească unitatea ontologiei, gnoseologiei și logicii ocolind atît materialismul cît și idealismul. Dar o asemenea unitate nu poate fi asigurată decît, ori de pe pozițiile materialismului, ori de pe pozițiile idealismului. Deaceea ca toți promotorii unei a treia linii în filozofie, Husserl nu izbutește nici el să depășească idealismul subiectiv și „unifică" ontologia, gnoseologia și logica pe baza apriorismului transcendental.

---

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 158.
[2] Edm. Husserl, *La philosophie...*, p. 93.
[3] Q. Lauer, *op. cit.*, p. 31.
[4] *Ibidem*, p. 32.
[5] Edm. Husserl, *Logique formelle...*, p. 182.

Este adevărat că el condamnă cu toată severitatea pretențiile filozofice ale tehnicii formaliste a logicii algoritmice, reproșîndu-i acesteia că a abandonat legătura ei cu viața, cu existența. Husserl nu admite că singurul criteriu de evaluare a gîndirii este coerența. El vizează adevărul absolut [1].

Comentîndu-i punctul de vedere în această problemă, Q. Lauer scrie următoarele: „Existența ca „mediu" (Element) al gîndirii este abandonată în interpretarea tehnică a gîndirii: „logica" este sancțiunea acestei interpretări, o sancțiune care începe cu sofiștii și Platon. Se judecă gîndirea după un criteriu care nu îi este potrivit. Această judecată seamănă cu atitudinea care încearcă să evalueze peștele după capacitatea lui de a trăi pe uscat. Se poate oare numi „iraționalism" efortul de a o reintroduce în mediul ei?" [2].

Excelent matematician, Husserl nu socotea matematica și logica matematică printre științele pur teoretice, ci printre cele tehnice. „Matematicianul însuși — afirmă Husserl — nu este de fapt purul teoretician, el este un ingenios tehnician" [3].

Numai că existența „obiectuală" de care Husserl vrea să lege din nou teoria cunoașterii și logica nu este existența *obiectivă*, ci o existență *corelativă*. În loc să aibă un capăt înfipt în obiect, iar celălalt în subiect, această legătură dintre fenomenologie și existență — fără de care nu poate exista unitate între ontologie, gnoseologie și logică—aparține în întregime subiectului, avînd ambele capete în subiect.

Husserl unifică în mod idealist-subiectiv ontologia, gnoseologia și logica postulînd *identitatea absolută* dintre categoriile și legile filozofice, pe de o parte, și cele mai generale însușiri și raporturi ale lucrurilor, pe de altă parte. „... *analitica, ca doctrină formală a științei* — scrie Husserl — are ca științele înseși, o direcție *ontică*, și mai bine-zis, datorită generalității ei apriorice, o direcție *ontologică*. Ea este *ontologie formală*. Adevărurile ei apriorice enunță ceea ce au de spus cu o generalitate formală *pentru toate obiectele în general*, pentru toate domeniile de obiecte în general..." [4].

Husserl nu face nici un fel de distincție între „formal" și „maximum de general". Identificînd complet formalul, care se află *in mente*, cu maxima generalitate și esențialitate, care se află *in re*, Husserl se întoarce mult înapoi, la teza idealist-obiectivă a lui Aristotel, potrivit căreia forma constituie obiectul, și o transpune în centrul idealismului său subiectiv.

Subiectul transcendental generează obiectitatea tuturor lucrurilor din propriile sale forme. „Formalul care se întîlnește în aceste discipline

---

[1] „Bergson și Husserl cred și unul și celălalt că ating Absolutul. Însă, pentru unul Absolutul este Viața; pentru celălalt, Adevărul"(Gaston Berger, *Le progrès de la réflexion chez Bergson et chez Husserl*, în vol. Henri Bergson, A la Baconnière, Neuchâtel, p. 261).

[2] Q. Lauer, *op. cit.*, p. 182, nota 359. Este interesant de remarcat că pozitiviștii au acuzat și materialismul dialectic de ...„preraționalism". „...schemele dialectice... sînt reziduuri de gîndire prerațională" (R. Poirier, *Rev. int. de philos.*, nr. 47, 1959, p. 37).

[3] Apud S. Bachelard, *La logique de Husserl*, p. 20.

[4] Edm. Husserl, *Logique formelle...*, p. 163. Fenomenologul nu face deosebire nici între forma gîndirii și conținutul ei. Pentru el, forma gîndirii este „însuși conținutul care se sesizează, în sine —le— la care devine pentru sine" (J. F. Lyotard, *op. cit.*, p. 43).

rezidă deci în acest raport față de „obiectitate în general", față de *ceva în general*, cu cea mai vidă generalitate. . . " [1].

Că în concepția lui Husserl nici nu poate fi vorba de faptul că formalul, prin conținutul pe care îl structurează logic, reflectă o maximă generalitate, reiese și din disprețul său față de materialismul logicii tradiționale. „Logica tradițională — scrie el — în pozitivitatea ei naivă, cu felul ei de a concepe adevăruri evidente într-o imediatitate naivă, se manifestă ca un soi de copilărie filozofică" [2].

Husserl insistă în diverse feluri asupra faptului că formalul nu este extras din material, că drumul care duce de la speciile infime la genurile supreme nu leagă materialul de formal. „*Raportul de la specie la gen se deosebește de raportul de la material la formal.* Astfel, a reflecta asupra noțiunii de esență, nu înseamnă a atinge genul genurilor pentru cutare esență sau cutare gen suprem sau regiune : înseamnă a trece de la material la formal" [3].

De aceea, fenomenologia nici nu-și poate pune problema formării și dezvoltării formelor subiectului constituant. Formele gîndirii sînt transcendental apriorice [4]. Pentru Husserl, nu legile lucrurilor explică formarea legilor logice, ci invers.

În fenomenologie, ca în orice sistem filozofic idealist-subiectiv, raportul dintre obiect și subiect apare mereu răsturnat cu capul în jos.

Lenin a explicat în repetate rînduri că legile logice nu sînt nimic altceva decît cele mai generale legi ale materiei fixate în mintea oamenilor în procesul muncii.

A acționa conform legilor logice înseamnă a acționa potrivit legilor materiei. A fi rațional înseamnă a acționa în virtutea legilor firii.

În cadrul fenomenologiei, ontologia, gnoseologia și logica sînt strîns unite, dar fiind științe eidetice — care vizează maxima generalitate pe care Husserl o izolează în mod mistic de celelalte grade de generalitate — ele n-au nimic de primit din partea diferitelor științe empirice. Husserl afirmă răspicat că „. . . o știință eidetică *refuză din principiu să încorporeze rezultatele teoretice ale științelor empirice*" [5].

Husserl pune ontologia să studieze formele subiectului constituant, ca esențe ale lucrurilor, gnoseologia să cerceteze deslușirea prin epochee și intuiție eidetică a acestor forme din trăitul antepredicativ, iar logica, să clarifice legăturile necesare dintre aceste forme, legături care asigură obiectivitatea și deci intersubiectivitatea cunoștințelor asupra naturii.

Pentru Husserl, ontologia, gnoseologia și logica vizează deopotrivă numai subiectul.

Este adevărat că cine studiază formele și legile logice studiază în același timp și legile cele mai generale ale tuturor lucrurilor, dar aceasta

---

[1] Edm. Husserl, *Logique formelle*. . ., p. 120.
[2] *Ibidem*, p. 19.
[3] Edm. Husserl, *Idées*. . ., p. 47.
[4] „Acest *apriori* formal este propriul *apriori* al rațiunii pure" (S. Bachelard, *op. cit.*, p. 46).
[5] Edm. Husserl, *Idées*. . ., p. 33.

nu pentrucă nu există nici o deosebire între legile logice şi legile lucrurilor, ci deoarece primele le reflectă pe celelalte. La aceasta se referă Lenin atunci cînd afirmă că „logica nu este ştiinţa formelor exterioare ale gîndirii, ci ştiinţa legilor de dezvoltare a tuturor lucrurilor..." [1].

Husserl şi-a dat seama că metoda şi ştiinţa nu sînt decît cele două laturi ale aceleiaşi discipline. De aceea, el a considerat că fenomenologia este, în acelaşi timp, o ştiinţă şi o metodă a tuturor celorlalte ştiinţe. Însă, consecvent punctului său fals de vedere, Husserl precizează că dacă ştiinţele au neapărat nevoie de fenomenologie [2], aceasta nu are nici un fel nevoie de ele [3]. În vreme ce „...filozofia fenomenologică este în mod precis „teorie a ştiinţei", deoarece se ocupă de concepte pe care ştiinţa însăşi nu le critică" [4], deci, în această calitate, este o ştiinţă a ştiinţelor, o „ştiinţă bazată pe experienţă, ori de cîte ori procedează la o înlănţuire mediată de judecăţi, trebuie să se conformeze principiilor formale de care se ocupă logica. În general, deoarece este, ca toate ştiinţele, îndreptată spre obiect, ea trebuie să respecte legile care ţin de esenţa obiectivităţii în genere" [5], deci să respecte fenomenologia în calitatea ei de metodă, de data aceasta.

După ce izolase cunoaşterea naturală de cea transcendentală şi filozofia de ştiinţele particulare, Husserl s-a văzut nevoit să despartă adevărurile filozofiei de cele ale ştiinţelor empirice.

Pornind de la convingerea că „...scopurile în viaţă sînt de două feluri : unele pentru timp, altele pentru eternitate..." [6], Husserl ne avertizează că „în interesul timpului, nu trebuie să abandonăm eternitatea..." [7]. Husserl vrea să ne prevină, astfel, asupra primejdiei de a abandona adevărurile eterne ale filozofiei de dragul adevărurilor „vremelnice" ale ştiinţelor empirice.

Considerînd că adevărurile filozofiei, fiind eterne, nu pot fi descoperite decît o dată pentru totdeauna, fenomenologii sînt anistorici, atemporali şi contestă, în consecinţă, posibilitatea unei istorii a filozofiei. „Poate exista o istorie a tendinţei către filozofie ; nu poate exista însă o istorie a filozofiei. Filozofia nu face decît să înceapă, dar pînă acum ea nu şi-a pus încă nici măcar fundamentele" [8].

Husserl cere ca noua filozofie să nu mai încerce să ducă mai departe vechile filozofii, ci să pornească de la problemele de rezolvat. „Nu trebuie ca impulsul filozofic să vină din partea diverselor filozofii, ci din partea lucrurilor şi a problemelor" [9], scrie Husserl.

---

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 64.
[2] „Empirismul nu poate fi înţeles de către empirism" (J. F. Lyotard, *op. cit.*, p. 13).
[3] „...orice ştiinţă eidetică este principialmente independentă de orice ştiinţă faptică..." (Edm. Husserl, *Idées...*, p. 34).
[4] Q. Lauer, *op. cit.*, p. 153, nota 153.
[5] Edm. Husserl, *Idées...*, p. 34.
[6] Edm. Husserl, *La philosophie...*, p. 113.
[7] *Ibidem*, p. 119.
[8] Q. Lauer, *op. cit.*, p. 34.
[9] Edm. Husserl, *La philosophie...*, p. 124.

Este tocmai ceea ce nu putea să facă Husserl, de pe poziţiile idealismului subiectiv, dar a izbutit să realizeze materialismul dialectic, folosind totodată, rezultatele pozitive ale întregii istorii a filozofiei şi ale ştiinţelor particulare.

PREJUDECATA ETEROGENEITĂŢII MATERIEI ŞI CONŞTIINŢEI

„Adevărata metodă — pretindea pe drept cuvînt Edm. Husserl — urmăreşte natura lucrurilor supuse investigaţiei şi nu prejudecăţile noastre. . .”[1].

Husserl credea că izbutise, în cele din urmă, să-şi înlăture din conştiinţă orice prejudecată. Dar nici el n-a fost în stare, de pe poziţiile filozofice ale unei clase exploatatoare, să descopere, în adîncul conştiinţei sale, *fundamentala prejudecată filozofică a idealismului subiectiv*: *materia şi conştiinţa sînt iremediabil străine una alteia*. Nici el n-a reuşit să vadă în *muncă* procesul prin care obiectul, dînd naştere subiectului, începe să se autocunoască[2]. Rămînînd şi el prizonierul aceleiaşi străvechi prejudecăţi de clasă, Husserl a săpat o prăpastie de netrecut între *materie* — despre care pretindea că nu se poate afirma sau nega nimic — şi *obiectul* cunoaşterii — care nu poate fi altceva decît corelatul conştiinţei.

Prejudecata eterogeneităţii materiei şi conştiinţei a izbutit să o scoată complet la iveală şi s-o înlăture definitiv abia Marx, situîndu-se pe poziţiile consecvent revoluţionare ale singurei clase exploatate din istorie capabilă să construiască o societate fără clase şi să vadă, astfel, în muncă tocmai legătura reală dintre obiect şi subiect. „Munca — scrie Marx — este în primul rînd un proces în care omul efectuează, reglementează şi controlează prin acţiunea sa proprie schimbul de materii dintre el şi natură” [3]. Iar Engels precizează că „. . . noi nu stăpînim nicidecum natura în felul în care un cuceritor stăpîneşte un popor străin, ca cineva care ar sta în afara ei, ci că, dimpotrivă, îi aparţinem prin carnea, sîngele şi creierul nostru, că stăm în mijlocul ei şi că toată stăpînirea noastră asupra naturii constă în superioritatea noastră faţă de toate celelalte fiinţe de a putea cunoaşte legile naturii şi a le aplica în mod just”[4].

Referindu-se la munca prin care subiectul se străduieşte să transforme obiectul, Lenin spune că „lumea nu satisface pe om şi omul se hotărăşte să o schimbe prin acţiunea lui”[5].

Munca, transformarea conştientă a mediului înconjurător, nu se poate desfăşura decît dacă este călăuzită de idei adevărate, de idei care oglindesc ceea ce este general în masa lucrurilor individuale asupra căreia se munceşte, de gînduri care reflectă raporturile necesare dintre

---

[1] Edm. Husserl, *La philosophie...*, p. 80.

[2] „. . . vertebratul prin care natura ajunge la conştiinţa de sine-omul” (Fr. Engels, *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., 1959, p. 16).

[3] Karl Marx, *Capitalul*, Ed. P.C.R., 1947, p. 185.

[4] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., 1959, p. 163.

[5] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., 1956, p. 178.

lucruri, de cunoştinţe care condensează în ele, sub formă generalizată, munca milenară a omenirii.

În procesul muncii a fost nevoit omul să ia cunoştinţă de unitatea dintre fenomen şi esenţă. Esenţa se oglindeşte în noţiune prin intermediul muncii asupra fenomenului. Ceea ce face posibilă transformarea fenomenelor este tocmai relativa stabilitate a esenţelor şi a legilor lor şi deci relativa stabilitate a ideilor care oglindesc esenţialul şi legicul din fenomene. Fluenţa fenomenalului şi a sensibilităţii care îl reflectă nu permite decît adaptarea animală. Munca omenească determină în mod necesar cunoaşterea esenţialului.

Muncă înseamnă, înainte de toate, acţiunea directă asupra fenomenelor în vederea utilizării lor aşa cum sînt sau în vederea transformării lor. Or, şi într-un caz şi în celălalt munca presupune o anumită finalitate[1]. Însă o finalitate fără previziune este de neconceput, iar previziunea fără cunoaşterea a ceea ce este esenţialul în fenomene şi deci cel puţin posibil nu poate fi făcută.

Ceea ce deosebeşte calitativ munca oamenilor de activitatea animalelor este faptul că oamenii elaborează mai întîi în minte *planul* lucrului pe care au de gînd să-l realizeze[2]. Or, un plan de muncă nu poate fi *stabilit* decît în raport cu *stabilitatea* relativă a esenţelor şi legilor.

„Intenţionalitatea" căreia Husserl îi dă o accepţie idealist transcendentală, nu este de fapt, nimic altceva decît situaţia în care se află o idee după ce a fost desprinsă atît de practica prin care s-a format, cît şi de practica pe care o indică, o idee, care după ce a izbutit să oglindească, prin conţinutul ei de cunoaştere, însuşirile şi raporturile esenţiale ale tuturor lucrurilor de acelaşi gen, nu mai este legată de *anumite lucruri reale* din acel gen, ci vizează *orice lucru posibil*, aparţinînd acelui gen.

După Husserl, intenţionalitatea este proprietatea de a fi „o conştiinţă a ceva".

Ceea ce numeşte Husserl intenţionalitate este pur şi simplu proprietatea gîndurilor de a viza genuri fără să se refere la anumite lucruri care fac parte din acele genuri.

Intenţionalitatea rezidă în reflectarea generalităţii şi condiţionează finalitatea muncii.

Dar această intenţionalitate apare transcendentală numai aceluia care a izolat-o de munca prin care şi pentru care s-a format. Faptul că ideile preced realizarea *anumitor* lucruri, pe de o parte, iar pe de altă parte, supravieţuiesc dispariţiei lor nu înseamnă nici decum că intenţionalitatea lor este apriorică, transcendentală, primordială, faţă de lucrurile pe care le vizează.

Husserl absolutizează relativa stabilitate a intenţionalităţii ideilor şi o împinge astfel în aşa-numita subiectivitate transcendentală. De fapt, stabilitatea relativă a intenţionalităţii este determinată de stabilitatea

---

[1] «„... finalitatea, acest „azil al ignoranţei"», exclamă Tran-Duc-Thao, confundînd finalitatea cu finalismul. (Tran-Duc-Thao, *op. cit.*, p. 57).

[2] „La sfîrşitul procesului de producţie apare un rezultat, care încă la începutul acestui proces există *în mod ideal* în *închipuirea muncitorului*" (K. Marx, *Capitalul*, p. 186).

relativă a esențelor pe care ea le vizează. Intenționalitatea ideilor adevărate reflectă sensul în care se dezvoltă lucrurile, luminînd, astfel, drumul transformării lor prin muncă.

„Punctul de vedere al vieții, al practicii, trebuie să fie punctul de vedere prim și fundamental al teoriei cunoașterii"[1], scrie Lenin.

În procesul muncii, unitatea dialectică *materială* dintre fenomen și esență a determinat unitatea dialectică *spirituală* dintre sensibilitate și rațiune, sau dintre ceea ce numește Husserl experiență antepredicativă și forme predicative. Cunoașterea trece de la oglindirea senzorială a fenomenului sensibil la reflectarea rațională a esenței inteligibile printr-un salt dialectic, printr-un act de discontinuitate care, depășind cunoașterea manifestării fenomenale a esenței, dezvăluie însăși esența, ca atare.

Smuls din continuitatea procesului de cunoaștere, acest act de discontinuitate prin care cunoașterea *saltă* de pe treapta senzorială pe cea rațională se înconjoară brusc de mister și devine o „intuiție eidetică" obținută prin „reducție".

Husserl și-a dat seama de opoziția dintre senzorial și rațional — *experiență antepredicativă și forme predicative* — dar de unitatea lor nici n-a vrut să știe. De asemenea, lui Husserl nu i-a scăpat cu totul din vedere latura negativă a saltului dialectic de la senzorial la rațional, de la trăirea sensibilă la gîndirea logică — reducția fenomenologică mistifică tocmai acest moment negativ — dar a ignorat cu desăvîrșire latura lui pozitivă *legătura*, chiar dacă mijlocită, dintre idei și lucruri.

Citîndu-l pe Hegel care pretinde că „conceptul obiectiv al lucrurilor se confundă cu lucrul însuși", Lenin cere ca noțiunile să fie, „abstracții care să corespundă — vorbind în mod materialist — aprofundării reale a cunoașterii lumii de către noi"[2].

Abstracțiile noastre nu se *confundă* cu esența lucrurilor, ci o *reflectă*. Iată schema aproximativă a legăturilor dintre noțiuni și lucruri:

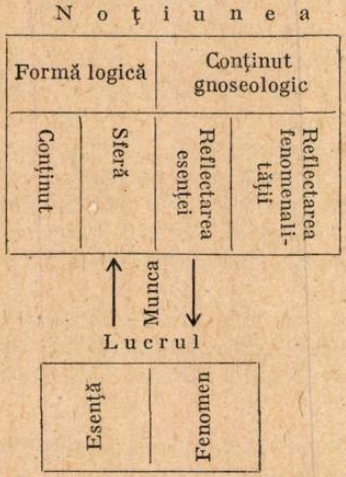

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, Editura politică, 1959, p. 133.
[2] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 63.

Unitatea reală dintre fenomen și esență determină, în procesul muncii, conținutul gnoseologic al noțiunii, prin care noțiunea reflectă atît fenomenalitatea lucrului, cît și esența lui; prin intermediul conținutului gnoseologic al noțiunii, aceeași unitate reală dintre fenomen și esență determină și forma logică a noțiunii, astfel încît sfera structurează reflectarea fenomenalității, iar conținutul pe aceea a esenței; în sfîrșit, întreaga noțiune se formează *în* și *prin* limbaj.

Noțiunile oglindesc întotdeauna lucrurile numai în esențialitatea lor. De aceea, prin sfera lor, noțiunile nu oglindesc însuși fenomenul, ca atare, ci fenomenalitatea lucrurilor de aceeași esență, adică însușirea esențială a tuturor lucrurilor de a avea o latură fenomenală.

Independența relativă a gîndirii față de realitate constă tocmai în faptul că noțiunile oglindesc esența tuturor lucrurilor de același gen, deci nu numai esența lucrurilor realizate, ci și esența celor realizabile, adică numai posibile; de asemenea, corectitudinea formală a raționamentelor noastre, oglindind raporturi reale care aparțin *oricărui lucru*, nu este legată de existența *anumitor lucruri*. Cu cît o formă rațională reflectă, prin conținutul ei, o esență mai generală, cu atît structura ei logică este mai relativ independentă față de realitate. Însă niciodată nu ajung formele logice să-și cîștige o independență absolută față de realitate. Nu există forme logice pure și apriorice decît în închipuirea metafizicienilor idealiști subiectivi.

„Cu alte cuvinte — constată Miliç Çapek — ceea ce apare *a priori* pentru individ, este *a posteriori* pentru specie"[1]. Orice formă logică reflectă, prin conținutul ei gnoseologic, lumea lucrurilor. Orice formă logică structurează un conținut de cunoaștere în care se oglindește lumea materială. Ceea ce numește Husserl „forme pure" nu sînt altceva decît acele forme logice *categoriale* care oglindesc prin conținutul lor cognitiv cele mai generale însușiri și raporturi reale. Așa se și explică *maxima* lor independență *relativă* față de realitate. Trebuie încă o dată subliniat faptul că deși *maximă*, independența lor față de realitate rămîne totuși *relativă*, adică formalul nu poate înceta nici o clipă să oglindească, prin conținutul pe care îl structurează logic, realitatea obiectuală. Chiar și cele mai „pure" adică cele mai generale forme ale rațiunii noastre au fost imprimate în mintea noastră, prin intermediul practicii, tot de aceeași realitate. Lenin a revenit deseori asupra ideii că „practica omului, repetîndu-se de miliarde de ori, s-a imprimat în conștiința omului ca figuri logice"[2].

Tran-Duc-Thao, într-o lucrare în care pretinde că critică fenomenologia din punctul de vedere al materialismului dialectic, denaturează în sensul operaționalismului această fundamentală teză a lui Lenin. „Așadar — scrie el — în ultimă analiză, noțiunile cele mai înalte își găsesc totdeauna în *munca sensibilă* reală fundamentul ultim al sensului lor inteligibil și valoarea lor de adevăr"[3].

---

[1] Miliç Çapek, *La théorie biologique de la connaissance chez Bergson et sa signification actuelle*, *Revue de méthaphysique et de morale*, nr. 2/959, p. 195.

[2] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 181.

[3] Tran-Duc-Thao, *op. cit.*, p. 208.

A fi materialist-dialectician înseamnă însă a recunoaşte că „fundamentul ultim" al noţiunilor este însăşi realitatea, munca nefiind decît mijlocul prin care însăşi realitatea îşi imprimă în mintea oamenilor, sub formă de legi logice şi de forme logice, cele mai generale însuşiri şi relaţii ale ei. După părerea lui Tran-Duc-Thao"... autonomia interioară a judecăţii nu face decît să exprime structura obiectivă a acestei producţii reale"[1]. Reiese că, după părerea sa, munca nu mai reprezintă *legătura* dintre subiect şi obiect, ci însuşi *obiectul*, iar structura logică a judecăţii nu mai oglindeşte unitatea reală dintre individual şi general, ci „posibilitatea indefinită de repetare implicată în structura obiectivă a procesului uneltei"[2].

Apare limpede că Tran-Duc-Thao n-a izbutit să depăşească „punerea între paranteze" a realităţii, atît de apreciată de fenomenologi. El nu izbuteşte să se elibereze nici de alte prejudecăţi ale idealismului subiectiv. Deşi admite punctul de vedere operaţionalist potrivit căruia „... conceptul nu este decît forma simbolică în care se schiţează un moment determinat al producţiei..."[3], el continuă să creadă, ca Husserl, că „simplul concept ne permite numai să „gîndim", nu să şi „cunoaştem", cunoaşterea nefiind posibilă decît în interiorul experienţei"[4]. Ca şi Husserl, Tran-Duc-Thao transformă distincţia dintre gîndire şi cunoaştere într-o opoziţie metafizică, golind, astfel, conceptul de conţinutul lui de cunoaştere. Purificată de conţinutul ei de cunoaştere, noţiunea, ca atare, rămîne o formă goală — ca în fenomenologie — menită să organizeze experienţa sensibilă — ca în operaţionalism.

Husserl îşi deapănă întregul său idealism transcendental din absolutizarea independenţei relative maxime a categoriilor filozofice şi din fixarea acestora pe fondul conştiinţei.

De altfel această independenţă relativă maximă a conceptelor fundamentale a constituit dintotdeauna cea mai imediată posibilitate a idealismului, fie el obiectiv, ca în antichitate, sau subiectiv, ca în epoca modernă, iar transformarea acestei posibilităţi în realitate a fost decisă întotdeauna de anumite împrejurări sociale, de puterea politicii conservatoare a claselor exploatatoare.

Însăşi munca determină ideile care o călăuzesc. Dar scindarea, la un moment dat, a societăţii în clase antagoniste a dus şi la despărţirea, în timp şi în spaţiu, a muncii de ideile cărora le dă naştere şi care o luminează în desfăşurarea ei. Exploatarea a despărţit, astfel, pentru multă vreme minţile plănuitoare de braţele muncitoare. Engels a arătat cum „produsele mai modeste ale muncii manuale treceau pe planul al doilea, cu atît mai mult cu cît chiar pe o treaptă foarte timpurie a dezvoltării societăţii (de pildă, chiar în familia primitivă) mintea care plănuia munca a putut să lase executarea ei pe seama altor mîini. Tot meritul dezvoltării rapide a civilizaţiei a fost atribuit minţii, dezvoltării şi activităţii creie-

[1] Tran-Duc-Thao, *op. cit.*, p. 301.
[2] *Ibidem*, p. 293.
[3] *Ibidem*, p. 310.
[4] *Ibidem*, p. 108.

rului. Oamenii s-au deprins să explice acțiunile lor prin gîndire, în loc să le explice prin nevoile lor... Astfel s-a născut cu timpul acea concepție idealistă despre lume care a pus stăpînire pe mințile oamenilor mai ales de la dispariția lumii antice"[1]. Engels conchide că oamenii de știință care nu reușesc să se elibereze de prejudecățile idealismului nu vor putea să ajungă la o concepție științifică despre lume și originea omului „deoarece, influențați de această ideologie, nu sînt în stare să distingă rolul pe care l-a jucat munca în acest proces"[2].

Disprețul exploatatorilor față de munca penibilă a exploataților și față de materia pe care aceștia din urmă se străduiau s-o modifice potrivit poruncilor date de cei dintîi, a dus la „purificarea" teoriei de practică și la golirea ideilor de conținutul lor de cunoaștere.

Din poruncile despărțite în timp și spațiu de executarea lor, a început să se formeze, încetul cu încetul, mitul ideilor *absolute* și *eterne*.

Sporirea caracterului stihinic al evoluției capitalismului în ultima lui fază — crize și războaie mondiale — a împins pînă la ultimele ei consecințe ruptura dintre obiect și subiectul burghez, dintre ideile burgheziei și mersul progresiv al lucrurilor. În condițiile capitalismului muribund, subiectul burghez a pierdut aproape complet controlul asupra obiectului, ideile burgheziei nu mai pot decît să frîneze mersul societății. Obiectul a ajuns să se dezvolte nu numai independent de acest subiect, dar chiar potrivnic lui.

„Ostilității" obiectului față de subiect, fenomenologia îi răspunde cu ostilitatea subiectului față de obiect. Fenomenologia opune mersului dialectic al obiectului, neclintirea metafizică a subiectului transcendental. Metafizica a fost mereu calmantul ideologic al claselor răsturnate de dialectica istoriei.

Așa cum, absolutizînd *independența relativă maximă*, Husserl afirmă că a descoperit *Absolutul*, tot așa, absolutizînd *stabilitatea relativă maximă*, Husserl susține că a descoperit *Eternitatea*. Într-adevăr, categoriile și legile filozofice au o independență relativă și o stabilitate relativă, deopotrivă de maxime. Dar maxime fiind, independența și stabilitatea categoriilor și legilor filozofice nu încetează nici un moment să rămînă relative, adică legate, prin conținutul lor cognitiv, cărora le dau forma logică necesară, de cele mai generale însușiri și raporturi ale materiei în mișcare[3].

Formele și legile logice sînt numai *relativ independente*, adică *în raport* cu însușirile fenomenale și specifice ale lucrurilor, dar ele sînt *absolut dependente* de cele mai esențiale însușiri ale lor.

Idealismul și metafizica, din nou înfrățite în filozofia burgheză contemporană, au dus la o dublă mistificare: divinul Absolut mistifică maxima independență relativă, iar divina Eternitate, mistifică maxima

---

[1] Engels, *Dialectica naturii*, p. 176—177.

[2] *Ibidem*, p. 177.

[3] Maxima stabilitate a categoriilor și legilor filozofice este determinată de maxima stabilitate a celor mai generale însușiri și raporturi ale materiei în mișcare, deoarece primele sînt reflectarea celorlalte.

stabilitate relativă. O gîndire metafizică n-a fost niciodată capabilă să înțeleagă saltul dialectic care unește și deosebește acumularea cantitativă de apariția unei noi calități. Deosebirea *calitativă* dintre formele logice și celelalte noțiuni este rezultatul deosebirilor *cantitative* dintre ele. Spre deosebire de toate celelalte noțiuni, formele logice sînt *maximum* de generale. Pentru Husserl, Absolutul și Eternitatea n-au nici o legătură cu natura. Pentru el, filozofia este o știință a valorilor absolut atemporale, el crede că „o *teorie* a științei este aceea care va trebui să desprindă aceste posibilități apriorice cărora știința trebuie să se conformeze pentru a fi știință cu adevărat" [1].

„Absolutul" și „Eternitatea" ipostaziate de Husserl nu pot fi explicate științific decît de materialismul dialectic și istoric, care, împotriva fenomenologiei, închizînd definitiv între paranteze nu materia și cunoașterea ei, ci prejudecățile idealiste și metafizice, izbutește să le dezvăluie originea reală și experimentală.

Materialismul dialectic și nicidecum fenomenologia poate furniza științelor particulare singura metodologie riguros științifică, deoarece în opoziție cu fenomenologia, care vrea să fie o „știință a științelor", independentă atît față de științele empirice, cît și față de materia pe care acestea o studiază, materialismul dialectic dezvăluie, prin intermediul științelor particulare, cele mai generale legi ale însăși materiei și ale reflectării ei în conștiința oamenilor.

De pe pozițiile unei clase sociale care militează în răspărul istoriei, Husserl refuză să înțeleagă de ce categoriile și legile filozofice nu sînt infirmate de nici o experiență. Nu pentru că sînt apriorice, răspunde teoria leninistă a reflectării, ci deoarece oglindesc cele mai generale și esențiale însușiri și raporturi ale realității; nu pentru că sînt independente față de orice experiență, ci, dimpotrivă, deoarece sînt rezultatul unei experiențe multimilenare. Husserl se zbate să opună timpului istoric o eternitate fictivă.

Ceea ce atacă cu cea mai mare înverșunare fenomenologii contemporani este tocmai teoria leninistă a reflectării, potrivit căreia dialectica realității determină prin mijlocirea practicii dialectica gîndirii. „Gnoseologia lui Lenin — scria fenomenolog ulfrancez Maurice Merleau-Ponty — împreunînd dialectica cu metafizica materialistă, păstrează dialectica, dar îmbălsămată, în afara noastră, într-o realitate exterioară" [2]. Metafizica cerută de interesele conservatoare ale burgheziei contemporane nu se împacă de loc cu dialectica obiectivă a istoriei. După părerea lui Merleau-Ponty, istoria „... nu are puterea să pună adevărul în locul falsului" [3].

Fenomenologii existențialiști își îndreaptă și ei principalul atac împotriva capacității pe care o are gîndirea umană de a reflecta universalul din lucrurile individuale. Încercînd să prezinte o imagine denaturată a teoriei leniniste a reflectării, Jean Paul Sartre scrie că marxistul, „cînd dizolvă particularul în universal, are satisfacția de a crede că reduce aparența

[1] S. Bachelard, *op. cit.*, p. 18.
[2] M. Merleau-Ponty, *Les aventures de la dialectique*, Paris, Gallimard, N.R.F.,1955, p. 89.
[3] *Ibidem*, p. 33.

la adevăr"[1]. Însă marxist-leninistul nu „dizolvă" particularul în universal și nici nu „reduce" aparența la adevăr, ci doar deslușește universalul din particular, dînd, astfel oamenilor posibilitatea să transforme lucrurile potrivit legităților lor și în sensul nevoilor umane.

Filozofia marxistă nu se deosebește de științele particulare nici prin obiectul ei și nici prin metoda ei. Filozofia marxistă și științele speciale au același obiect : *lumea lucrurilor însuflețite și neînsuflețite* și aceeași metodă : *dialectica materialistă*. Deosebirea calitativă dintre filozofie și științele particulare rezidă numai în gradul de generalitate și de profunzime a cunoștințelor lor. În vreme ce legile diferitelor științe oglindesc legile anumitor forme de materie în mișcare, legile filozofice reflectă cele mai generale legi ale materiei în mișcare și ale cunoașterii acesteia de către om.

Nici un specialist nu-și poate desăvîrși specializarea dacă se închide între limitele specialității sale. Specializarea cere specialistului să se ridice, cu ajutorul filozofiei, deasupra specialității sale pentru a o putea cuprinde în ansamblul ei.

Numai materialismul dialectic, singura filozofie riguros științifică, unica filozofie care nici nu se opune științei și nici nu-i întoarce spatele, ci crește direct din cuceririle ei, poate să împiedice degenerarea specializării.

Un specialist este, într-adevăr, un om de știință care are din ce în ce mai multe idei despre un domeniu de cercetare din ce în ce mai restrîns. Numai filozofia marxistă este în stare să-l ferească de a ajunge în situația absurdă a unui „specialist" care, după celebra caracterizare a lui Bernard Shaw, a izbutit să știe tot despre... nimic.

Au început să se audă din ce în ce mai multe glasuri de oameni de știință burghezi, care protestează atît împotriva disprețului neopozitivist față de filozofie, cît și împotriva disprețului fenomenologic față de științele particulare.

„... fenomenologia modernă — afirmă P. F. Russo — în măsura în care se caracterizează printr-o grijă față de subiectivitate și o neîncredere excesivă față de tot ce este obiectiv, mi se pare extrem de suspectă"[2].

Unitatea dintre științele particulare și filozofie este însă asigurată numai de materialismul dialectic. Materialismul dialectic este singura filozofie care se bizuie pe științele particulare și slujește științelor particulare.

Întreaga dezvoltare contemporană a științelor particulare duce la materialismul dialectic, iar materialismul dialectic este singura filozofie în stare să conducă mai departe științele particulare, pe drumul nesfîrșit al adevărului absolut, deoarece, după cum arată filozoful sovietic A. Bovin, dialectica materialistă, „îndrumează eforturile creatoare spre studiul proceselor de schimbare și dezvoltare, de conexiune și transformare reci-

[1] Jean-Paul Sartre, *Questions de méthode*, în *Les temps modernes*, nr. 139, 1957, p. 372.
[2] *Dialectica*, nr. 51/52, 1959, p. 266.

procă, spre studiul naturii contradictorii a obiectelor materiale, spre analiza specificului calitativ al fenomenelor, în funcție de proprietățile lor cantitative", și astfel „scutește știința de speculații sterile, de căutarea unor principii supranaturale, de abordarea subiectivistă a datelor ei"[1].

ФЕНОМЕНОЛОГИЯ — ФИЛОСОФИЯ ГИБНУЩЕЙ БУРЖУАЗИИ

РЕЗЮМЕ

Автор, отметив, что современная буржуазная философия все более и более характеризуется своими антимарксистскими и антикоммунистическими устремлениями, делает попытку объяснить, почему современная буржуазия так настойчиво выдвигает на первый план феноменологию Эдмунда Гуссерля.

Феноменология представляет собой платонизм с „раем Идей", находящимся в субъекте, перевернутую схоластику, мистику без бога.

Исходя из идеи, что внутри субъекта исчезает всякое различие между видимостью и тем, что появляется, феноменология сводит „явление" к смешению его „ноэматической" стороны — под которой скрывается *объект* познания — и его „ноэтической" стороны, под которой скрывается *познание* объекта. Диалектическое единство между объектом и субъектом, внутри которого объект занимает первое место, а субъект — второе, становится в представлении феноменологов ноэтико-ноэматической смесью, внутри которой ноэза — субъективный полюс феноменологического „явления" — выдвигается на первый план, а ноэма — его объективный полюс — играет второстепенную роль. Феноменология, которой полностью чужда идея труда, сводит объективное явление к субъективной ноэтико-ноэматической композиции, находящей свое осуществление в том, что феноменология называет „предпредикативным бытием" и что представляет собою не что иное, как чувственный опыт, оторванный от реального объекта.

Феноменология требует от мыслителя, который стремится к пресловутой „эйдетической интуиции", то есть к раскрытию образующих сущностей (ноэз), заключить предварительно в скобки (эйдетическое сокращение) весь мир вместе с науками, его изучающими. Феноменология, таким образом, представляется как логическое описание явления, то есть того, как ноэзы формируют себе ноэмы в контакте с восприимчивостью.

Субъективизируя объект и абсолютизируя как относительную независимость, так и относительную устойчивость философских категорий, феноменология представляет мир в перевернутом виде и претендует на то, что она открыла местонахождение чистых идей в трансцендентальном я.

Феноменология, пытающаяся доказать, что она „превзошла" и материализм и идеализм, свидетельствует еще раз о том, что „возвышение

[1] A. Bovin, *Știința și concepția despre lume*, *Kommunist*, nr. 5, 1960, p. 119.

над материализмом и идеализмом" означает выступление *против* материализма и очевидное скатывание к идеализму.

Глубоко утонув в субъективном идеализме, но выдавая себя за „строго научную" философию, способную соответствующим образом ответить — современной буржуазии — на вопросы, давно уже разрешенные марксистской философией, феноменология все более и более соответствует умственному уровню рантье, „стригущих купоны", идеологии, враждебной естественному ходу событий.

В заключение автор показывает, что в свете ленинской теории отражения феноменология утрачивает свою „строго научную" видимость и от нее остается всего лишь новое „словечко", воздвигнутое современной буржуазией на пути истории.

LA PHÉNOMÉNOLOGIE, PHILOSOPHIE DE LA BOURGEOISIE MORIBONDE

RÉSUMÉ

Après avoir montré que ce qui caractérise d'une façon de plus en plus frappante la philosophie de la bourgeoisie contemporaine est son orientation carrément antimarxiste et anticommuniste, l'auteur tente d'expliquer pourquoi la bourgeoisie contemporaine pousse au premier plan la phénoménologie d'Edmond Husserl.

La phénoménologie est un platonisme qui installe le «paradis des Idées» dans le sujet, une scolastique renversée, une mystique sans dieu.

Partant de l'idée qu'au sein du sujet toute différence disparaît entre l'apparence et ce qui apparaît, la phénoménologie réduit le «phénomène» à une fusion entre son côté «noématique» — sous lequel est caché l'*objet* de la connaissance — et son côté «noétique» — sous lequel est cachée la *connaissance* de l'objet. L'unité dialectique entre objet et sujet, au sein de laquelle l'objet est primordial et le sujet est second, devient, suivant la conception des phénoménologistes, la fusion noético-noématique, au sein de laquelle la noèse — pôle subjectif du «phénomène» phénoménologique — est primordiale, et le noème — son pôle objectiv — est second. La phénoménologie, à laquelle l'idée de travail reste totalement étrangère, réduit le phénomène objectif à une composition subjective noético-noématique, réalisée dans ce qu'elle-même appelle «la vie antéprédicative», et qui n'est rien d'autre que l'expérience sensorielle, dont on a supprimé le lien qui l'unit à l'objet réel.

La phénoménologie exige du penseur qui veut arriver à la fameuse «intuition eidétique», c'est-à-dire au dévoilement des essences constituantes (aux noèses), d'enfermer, au préalable, entre des parenthèses (réduction eidétique) le monde entier, y compris les sciences qui l'étudient. La phénoménologie se présente ainsi comme une description logique du phénomène,

c'est-à-dire de la manière dont les noèses forgent leurs noèmes au contact de la sensibilité.

En subjectivant l'objet et en absolutisant aussi bien l'indépendance relative que la stabilité relative des catégories philosophiques, la phénoménologie présente le monde d'une manière renversée et prétend avoir découvert le siège des idées pures dans le moi transcendental.

La phénoménologie, qui veut donner l'impression d'avoir « dépassé aussi bien le matérialisme que l'idéalisme », démontre une fois de plus que « s'élever au-dessus du matérialisme et de l'idéalisme » signifie s'élever *contre* le matérialisme et tomber dans l'idéalisme.

Atteignant aux limites extrêmes de l'idéalisme subjectif, mais se présentant comme une philosophie « rigoureusement scientifique », capable de donner une réponse convenable — pour la bourgeoisie contemporaine — aux problèmes que la philosophie marxiste a résolus depuis longtemps, la phénoménologie correspond toujours davantage à la mentalité des « encaisseurs de coupons », à l'idéologie hostile à la marche naturelle des choses.

Pour conclure, l'auteur montre que la phénoménologie, considérée à la lumière pénétrante de la théorie léniniste du reflet, perd son apparence de rigueur scientifique et n'est plus qu'un « simple mot » nouveau, placé en travers de l'histoire par la bourgeoisie contemporaine.

OAMENI DE ŞTIINŢĂ DESPRE ÎNSEMNĂTATEA MATERIALISMULUI DIALECTIC PENTRU AVÎNTUL CERCETĂRILOR ŞTIINŢIFICE (ÎN LUMINA SARCINILOR TRASATE DE CONGRESUL AL III-LEA AL P.M.R.)

— Anchetă —

Redacţia revistei „*Cercetări filozofice*" iniţiază printre oamenii de ştiinţă din ţara noastră o anchetă menită să aducă o contribuţie la elucidarea căilor prin care s-ar putea îmbunătăţi legătura dintre teoria şi practica ştiinţifică, în lumina sarcinilor trasate de al III-lea Congres al P.M.R.

Prin funcţia ei ontologică (în calitate de concepţia cea mai generală despre lume), metodologică (cu o valoare euristică de previziune incontestabilă) şi logică (a cărei nevoie ştiinţele particulare o resimt din ce în ce mai acut), filozofia materialist-dialectică se dezvoltă în nemijlocită legătură cu ştiinţele particulare ajungînd la interpretarea şi generalizarea datelor lor. Dezvoltarea teoretică uriaşă pe care o cunosc ştiinţele particulare în zilele noastre nu este posibilă fără o integrare filozofică materialistă, fără un apel necontenit la modul de gîndire dialectic. Contradicţiile obiective de care se lovesc vechile „tablouri" ştiinţifice ale lumii, ca şi contradicţiile proprii cunoaşterii însăşi îşi găsesc o soluţie cît se poate de adecvată prin aplicarea materialismului dialectic şi istoric.

În fizică problema relaţiilor dintre masă şi energie ca şi dintre sarcină şi impuls se rezolvă prin prisma categoriilor filozofice generale de materie, mişcare, repaus. Principiul dialectic dezvoltat de Lenin al inepuizabilităţii formelor materiei în înseşi fundamentele ei a primit o strălucită confirmare prin teoria modernă a particulelor zise elementare.

Construirea unei teorii generale a microparticulelor şi a cîmpului nu este posibilă azi fără apelul necontenit la legile de bază ale dialecticii, unitatea şi transformarea reciprocă a contrariilor unele în altele, trecerea cantităţii în calitate şi invers etc.

Cercetările fundamentale în mai toate științele particulare, atît ale naturii cît și ale societății, suscită o problematică filozofică pe cît de variată pe atît de dificilă și de complexă. A devenit evident faptul că numai prin colaborarea mai strînsă dintre savanți și filozofi vor putea fi lichidate dificultățile metodologice pe care le întîmpină știința teoretică modernă. Care sînt însă aceste dificultăți, ce problematică filozofică specială ridică succesele recente din fiecare domeniu științific în parte, iată ce rămîne de trecut în revistă. Inventarierea acestor probleme, indicarea stadiului de rezolvare în care se află ele, și a aspectelor încă obscure, formularea pe cît posibil în termeni general filozofici a unora dintre aceste aspecte în vederea indicării principiale a căii de rezolvare, acesta era primul obiectiv urmărit de ancheta revistei noastre.

Experiența colaborării dintre filozofi și oamenii de știință s-a lărgit în mod considerabil în ultimii ani. Simpozioanele comune ținute în cadrul Academiei R.P.R. sau sub auspiciile unor instituții de învățămînt au contribuit la un schimb de informații între domeniile științific și filozofic, la lărgirea orizontului teoretic al unor lucrări de cercetare, la lichidarea progresivă a abstractismului și speculației goale în domeniul filozofiei. Cîteva volume de probleme filozofice ale științelor naturii au demonstrat concret posibilitatea unor lucrări în colaborare și au reprezentat un prim element de prospecțiune în acest teren puțin explorat. Totuși, s-a făcut încă prea puțin în acest domeniu în raport cu cerințele și cu posibilitățile care există.

În această direcție sugestiile concrete în vederea dezvoltării colaborării dintre oamenii de știință și filozofi vor fi extrem de prețioase.

În sfîrșit, aspectul major al cercetării științifice și filozofice — orientarea către practică, cerută de dezvoltarea economică a țării noastre în etapa desăvîrșirii construcției socialismului — trebuie scos în evidență ca fiind acela de care depinde în ultimă instanță modul de punere și de soluționare a tuturor celorlalte probleme teoretice ale fiecărui domeniu științific.

Urmărind așadar stimularea acestui dialog, redacția a solicitat răspunsuri la următoarele întrebări :

1. Ce probleme teoretice din cercetarea fundamentală a domeniului dvs. au implicații filozofice importante ?

2. Care ar putea fi aportul filozofilor la soluționarea unora dintre aceste probleme ? Ce aspecte metodologice și logice principale ridică ele ?

3. Cum vedeți realizarea practică a acestei colaborări ?

4. Ce contribuție poate să aducă cercetarea științifică, din specialitatea dvs. la soluționarea problemelor tehnico-economice pe care le ridică dezvoltarea economiei naționale ?

5. Ce eficiență practică imediată sau de perspectivă ar avea rezolvarea teoretică a cîtorva din problemele filozofice în discuție în momentul de față ?

Răspunsurile primite pînă în prezent, pe care le publicăm mai jos, analizează în chip succint această problematică.

ACAD. SIMION STOILOW

1. *Ce probleme teoretice din cercetarea fundamentală a domeniului dvs. au implicații filozofice importante?*

— Pentru omul de știință, cea mai importantă problemă a filozofiei este desigur teoria cunoașterii. Or, dacă cunoașterea de ansamblu și completă a naturii cere să ținem seamă de caracterul dialectic al fenomenelor ei, procesul de cunoaștere însuși stă în primul rînd în analiza acestor fenomene, adică în recunoașterea succesivă a elementelor lor componente esențiale. Pe acestea, cercetătorul le concepe mai întîi izolate și numai după această operație preliminară se poate ajunge la sinteza care ne dă complexul ce explică dialectic natura reală a fenomenului.

Una din tendințele cele mai caracteristice ale cercetării matematice moderne stă tocmai în descompunerea aceasta a entităților matematice complexe pe care ni le sugerează mai mult sau mai puțin direct contactul cu lumea exterioară, în aspecte elementare numite *structuri fundamentale*. Astfel, se vorbește azi curent de structura de ordin, de structura algebrică sau de structura topologică cu care este înzestrată o *mulțime* dată.

Studiul aprofundat al fiecăreia din asemenea structuri ne duce apoi — prin suprapunerea unui număr mai mare a fiecăreia dintre ele — la înțelegerea adîncă a proprietăților unor noțiuni mai complexe, care la rîndul lor au fost degajate de noi din complexitatea și mai bogată a naturii ce cade direct sub simțurile noastre.

Se vede de aici folosul pe care, în investigațiile lor asupra teoriei cunoașterii, filozofii l-ar putea trage din cercetările moderne ale matematicii asupra structurilor fundamentale ale noțiunilor cu care matematica operează.

2. *Care ar putea fi aportul filozofilor la soluționarea unora dintre aceste probleme? Ce aspecte metodologice și logice principale ridică ele?*

— Analiza structurală de care am vorbit, duce în mod firesc pe matematician la metoda de expunere logică, zisă *axiomatică*, în care axiomele nu trebuie considerate ca adevăruri „evidente" ci numai ca puncte de plecare. Nimeni nu mai contestă azi importanța acestei metode. Care este însă exact valoarea ei în ceea ce privește cunoașterea *reală* a obiectelor matematice, și, prin ele, a unor fenomene naturale, iată ce ar putea face obiectul unor cercetări comune între filozofi și matematicieni.

3. *Cum vedeți realizarea practică a acestei colaborări?*

— În principiu, nu văd nici un obstacol care s-ar opune unei asemenea colaborări. Din nefericire, în practică lucrurile nu stau însă tocmai astfel; iar eu văd principala dificultate care, în cele mai multe cazuri, se ivește în discuțiile comune dintre filozofi și matematicieni într-o neînțelegere reciprocă cu privire la sensul adevărat al termenilor folosiți de unii și de alții. Matematicianul are mai întotdeauna impresia că interlocutorul său filozof nu are suficientă grijă de a *defini* noțiunile care se ascund sub vocabularul întrebuințat de el și că în spiritul filozofului

aceste noțiuni au un conținut și un sens mai mult sau mai puțin intuitiv. Or, matematicianul nu poate concepe și stabili relații decît între noțiuni logic definite, adică precizate și perfect delimitate în conținutul lor. De aici, oarecare confuzii și neînțelegeri reciproce. Dar desigur că, printr-un efort mai sistematic, făcut de ambele părți, dificultatea s-ar putea înlătura.

4. Ce contribuție poate să aducă cercetarea științifică din specialitatea dvs. la soluționarea problemelor tehnico-economice pe care le ridică dezvoltarea economiei naționale?

— Cercetările matematice s-au dovedit întotdeauna utile pentru soluționarea unor probleme ale vieții practice. Pe măsură ce aceste cercetări se dezvoltă și, mai ales, pe măsură ce noi dobîndim o cunoaștere din ce în ce mai completă a mecanismului ce guvernează fenomenele care interesează tehnica și economia, rolul matematicii devine și va deveni tot mai important în rezolvarea acestor probleme.

Prin cunoașterea acestor mecanisme, fenomenele respective pot într-adevăr îmbrăca forma matematică, adică pot fi exprimate în limbajul acestei științe, și din acel moment toate resursele (atît de bogate și de variate de care ea dispune) pot fi puse la contribuție pentru soluționarea problemelor practice ce le ridică viața cu necesitățile ei tot mai complexe.

5. Ce eficiență practică imediată sau de perspectivă ar avea rezolvarea teoretică a cîtorva din problemele filozofice în discuție în momentul de față?

— Cred că în domeniul filozofiei, ca și al științelor sociale, o problemă teoretică nu poate fi considerată rezolvată pe deplin decît prin mersul istoriei omenirii, care poate „demonstra" adevărul enunțat — prin „a demonstra" înțelegîndu-se firește aici un alt mod de a *dovedi* decît acela care consistă într-o demonstrație pur logică sau matematică. În acest sens se poate afirma, de exemplu, că problema celei mai bune orînduiri sociale a unei societăți moderne a fost rezolvată prin experiența istoriei celei mai recente, istoria revoluțiilor socialiste din era noastră care a confirmat justețea teoriei marxist-leniniste.

Prof. univ. MIHAIL NEGULCE

Una din problemele teoretice cele mai importante care continuă să stea mai departe în atenția matematicienilor și logicienilor contemporani este aceea a fundamentării aritmeticii și a teoriei mulțimilor. De rezolvarea acestei probleme depinde fundamentarea și a altor științe cum sînt geometria, analiza, mecanica, calculul probabilităților și largi domenii din alte științe ale naturii.

După cum se știe, aritmetica clasică se prezintă ca un sistem de concepte numerice și de relații între aceste concepte, al căror conținut și semnificație ne apar în mod direct, certitudinile noastre avînd un fundament mai mult intuitiv și experimental.

Fundamentarea aritmeticii are tocmai ca scop de a construi, paralel cu edificiul aritmeticii clasice, un alt sistem de simboluri și relații între ele, al cărui statut formal să fie perfect precizat și care în același timp să corespundă în modul cel mai adecvat sistemului aritmetic inițial.

Într-adevăr, gîndirea matematică s-a mișcat într-o primă fază numai în interiorul acestui cadru intuitiv și a fost preocupată exclusiv de descoperirea metodelor celor mai eficiente care să ducă la stabilirea a noi proprietăți ale numerelor.

Efectul teoretic al acestui mod de a proceda este considerabil întrucît el aduce în cercetarea științifică un grad de precizie deosebit de înalt, și are esențiale implicații filozofice, deoarece problemele structurale ale necontradicției, independenței, complectitudinii etc., nu pot fi abordate și rezolvate decît prin această metodă.

O poziție similară o ocupă și teoria mulțimilor. Necesitatea teoriei mulțimilor pentru celelalte ramuri ale matematicii s-a resimțit de-abia la sfîrșitul secolului trecut, dar astăzi se constată că cele mai multe teorii matematice sînt organic legate de teoria mulțimilor și că dificultățile care apar în aceste teorii se rezolvă automat în cadrul teoriei mulțimilor.

Ceea ce s-a petrecut în aritmetică s-a întîmplat în mod analog și în teoria mulțimilor în perioada preaxiomatică.

Georg Cantor, fondatorul teoriei, preocupat înainte de toate de a defini problematica noului edificiu și de a studia proprietățile numerelor transfinite cardinale și ordinale, a acceptat noțiunile cu care a construit teoria sa fără prea multe scrupule logice; construcția sa a rămas tot în cadrul intuitiv și s-a bazat pe idei necontrolate suficient din punct de vedere logic, ceea ce a făcut ca teoria sa să fie „o teorie naivă a mulțimilor".

Construirea unei teorii formalizate care să paralelizeze în modul cel mai adecvat teoria naivă a mulțimilor ridică în principiu aceleași probleme ca și cele semnalate pentru aritmetică, dificultățile fiind aici, într-o anumită măsură, mai mari.

Așteptăm de asemenea ca metodele utilizate pentru fundamentarea aritmeticii și teoriei mulțimilor să fie extinse și la alte domenii ale științelor naturii. Impetuoasa dezvoltare a fizicii și a celorlalte științe experimentale din ultima vreme a adus cu sine necesitatea unei prezentări a acestor științe, în condiții de precizare care par că nu pot fi atinse prin alte mijloace. Ar rezulta astfel o apreciabilă economie în expunere și o simplificare care ar ajuta la pătrunderea și înțelegerea principiilor și conceptelor ce stau la baza acestor discipline. Pe de altă parte lămurindu-se astfel problemele de fundament, s-ar înlătura interpretările eronate precum și controversele tendențioase cele mai adeseori lipsite de obiect dacă nu de sens.

Dar procedeul acesta de formalizare și axiomatizare a aritmeticii și teoriei mulțimilor ne revelează pe lîngă utilitatea lui incontestabilă arătată mai sus, și insuficiențele și limitele lui. Într-adevăr, teoreme de tip Gödel, Tarski, Skolem etc. evidențiază neputința metodelor formale de a explicita întreaga bogăție în conținut a unei teorii științifice.

Conform acestor teoreme, formalizarea nu acoperă decît parțial domeniul aritmetic sau al teoriei mulțimilor, fiind totdeauna posibilă construirea unor noi propoziții pentru care nu se poate construi și o demonstrație în cadrul aceluiași formalism.

Acest rezultat negativ, de o importanță capitală în cercetările contemporane ale fundamentelor teoriilor deductive, demonstrează definitiv inanitatea tuturor concepțiilor filozofice convenționaliste, formaliste etc., care s-ar funda numai pe aspectele formale ale științei.

Pentru a feri filozofia, ca și gîndirea științifică, de primejdia alunecării pe panta acestui formalism radical spre idealism, colaborarea între filozofi și oamenii de știință se impune. Numai astfel s-ar putea integra filozofiei și conținutul material al cuceririlor științei.

Cu privire la aplicațiile practice, într-o oarecare măsură neașteptate, ale cercetărilor asupra fundamentelor matematicii semnalăm că ele pot duce la descoperirea unor clase suficient de largi de propoziții matematice, formulate riguros în cadrul unui sistem formal, pentru care să se poată decide într-un număr finit de operații, practic foarte mare, dacă ele rezultă sau nu din axiome. Pentru astfel de clase de propoziții s-ar putea construi mașini de calculat, care să construiască demonstrații sau să demonstreze imposibilitatea unei astfel de construcții. O astfel de descoperire ar avea consecințe extraordinare și ar putea grăbi deosebit de mult procesul de dezvoltare al matematicii.

În legătură cu eficiența practică a cunoașterii cercetărilor asupra fundamentelor teoriilor de bază ale matematicii — pentru care se manifestă de pe acum un interes crescînd în cercul tinerilor matematicieni de la Universitate și de la Institutul de Matematică al Academiei R.P.R. — socotim că învățămîntul matematic este beneficiarul lor cel mai indicat.

De altfel, aceste teorii ar trebui să intereseze pe o scară largă și în mod deosebit pe profesorii de matematică din școlile medii și din Institutele de învățămînt superior, deoarece rezolvarea problemelor de fundament ajută foarte mult la clasificarea noțiunilor și teoriilor, la înțelegerea lor mai adîncă și prin aceasta face posibilă o metodologie nouă în predarea matematicilor.

Din aceasta urmează ca o consecință naturală și imediată necesitatea de a se reprofila cursul de metodică de la Facultatea de Matematică, punîndu-l de acord cu cunoștințele ultime, dobîndite în materie de fundamente ale științelor deductive, reorganizîndu-se în felul acesta acest curs.

Viitorul profesor va ști să deosebească ceea ce este esențial de ceea ce este secundar, ceea ce este important și ceea ce nu este, și va putea să stabilească în modul cel mai firesc ierarhia noțiunilor matematice după importanța și locul pe care-l ocupă în cadrul teoriei respective.

Prof. univ. VALERIU NOVACU, membru corespondent al Academiei R.P.R.

Sînt binecunoscute problemele filozofice ivite în legătură cu interpretarea consecințelor teoriei relativității și a mecanicii cuantice; mai

puțin cunoscute sînt problemele filozofice puse de teoria cuantică a cîmpurilor respectiv de teoria particulelor elementare. Discutarea acestor probleme a demonstrat încă o dată importanța materialismului dialectic, adevărata bază teoretico-ideologică a științelor moderne ale naturii. De aceea în mod vădit numărul partizanilor convinși ai materialismului dialectic crește neîncetat în rîndurile fizicienilor din întreaga lume. Această orientare se datorește faptului că în urma progresului uimitor al fizicii moderne necesitatea revizuirii critice a noțiunilor anterioare, transformarea hotărîtă a concepțiilor înrădăcinate și apariția unor noi teorii fizice, radical diferite de cele vechi, reclamă o metodă sigură de analiză pentru a descoperi esența acestor mari realizări.

Pentru fizicieni prezintă o deosebită importanță definiția clară a noțiunilor celor mai generale, a așa-numitelor categorii ale științelor fizice strîns legate de categoriile materialismului dialectic : masă, energie, cîmp etc. precum și înțelegerea clară a categoriilor filozofice : materie, mișcare, spațiu, timp, cauzalitate.

Astfel, asupra categoriilor filozofice au apărut numeroase studii, dată fiind importanța deosebită ce li se acordă în concepția materialist-dialectică, prin faptul că reflectă esența fenomenelor : de exemplu, noțiunea de mișcare prin care materialismul dialectic înțelege nu numai deplasarea mecanică a corpurilor în spațiu ci orice schimbare în general.

Fiecărui gen specific de materie îi corespunde o formă strict specifică de mișcare care constituie modul său specific de existență. Descoperirea particulelor zise elementare și a problemei structurii lor și interacțiunii dintre ele și nucleele atomice pune problema formei fizice a mișcării sub o lumină nouă și în contradicție cu faptele noi descoperite. De asemenea problema mișcării chimice ca formă independentă de mișcare, definită de Engels, suscită discuții și necesită o analiză multilaterală în lumina progreselor fizicii și chimiei moderne.

Spațiul și timpul, aceste forme obiective diferite de existență a materiei în mișcare prezintă proprietăți de simetrie, între ele există o interdependență dezvăluită de teoria relativității restrînse. Clasificarea și sistematizarea marii varietăți de particule elementare descoperite în ultimul timp se bazează cu succes pe proprietățile simetriei ale spațiu-timpului, așa-numitul univers minkowschian adică a unei varietăți abstracte cvadridimensionale. Dacă spațiul este o condiție fundamentală a mișcării materiei, mișcarea particulelor elementare și mărimile dinamice care le caracterizează sînt legate de proprietățile de simetrie ale spațiu-timpului cvadridimensional adică de propietățile grupului de simetrie a lui Lorentz.

Astfel conservarea impulsului relativist este legat de omogenitatea spațiu-timpului. La fel izotropia spațiului este legată de momentul unghiular. Fapte experimentale recent descoperite confirmă o legătură strînsă între paritatea particulelor legate de inversiunea în spațiu și conjugarea de sarcină adică trecerea de la particulă la antiparticulă, precum și inversiunea în timp. Așa-numita teoremă a lui Lüdes merită o analiză mai profundă. De asemenea merită o atenție deosebită legătura între „sarcinile" de diferite feluri ale particulelor (electrice, sarcină nucleară,

sarcină leptonică etc.) și proprietățile spațiului abstract numit izospațiu sau spațiu izobaric.

Succesele sistemului de clasificare al lui Gell-Mann și Nishijima impun examinarea atentă a acestor proprietăți legate de legi noi descoperite în lumea microscopică a particulelor elementare.

În general aceste proprietăți reflectă legătura esențială dintre particule și cîmp ce se impune ca o realitate ale cărei consecințe multilaterale nu au fost încă analizate în mod suficient. Particulele sînt considerate azi în teoria cuantică a cîmpurilor ca fiind excitații ale cîmpurilor, acestea fiind forma cea mai generală, continuă a materiei. Dacă particulele apar ca elemente de structură ale substanței, pentru a explica anumite particularități ale mișcării de ansamblu ale structurii se introduc așa-numitele cvasiparticule ca: fononii, excitonii, polaronii. Cvasiparticulele nu intervin ca elemente de structură statică ci numai ca elemente de structură ale *mișcării* de ansamblu a structurii acesteia însăși.

Fononii apar ca fiind „cuante" ale cîmpului sonor, adică fragmente elementare de energie sonoră într-un corp solid. La fel pentru a explica particularități ale excitației electronice într-un cristal s-a introdus noțiunea de exciton. Excitonul se deplasează în rețeaua cristalină transportînd energie dintr-un punct al cristalului în altul ca și o particulă materială.

Astfel se pot explica unele particularități ale fenomenelor de luminescență, efectul fotoelectric etc. care se produc în cristale sau în corpuri solide în general. De asemenea stările excitate ale corpurilor semiconductoare sînt explicate prin cvasiparticulele numite polaroni. Importanța acestor cvasiparticule în studiul stării solide pe care îl simplifică foarte mult necesită o analiză mai adîncă.

În fine, aș dori să mă opresc asupra necesității de a analiza mai complet conținutul și evoluția noțiunii de masă. Noțiune fundamentală a fizicii introdusă în mecanica clasică de Newton, ea a evoluat mult prin ivirea teoriei relativității și a mecanicii cuantice pe de o parte și prin introducerea cîmpului ca o realitate obiectivă în fizică și constatării legăturii strînse între particulă și cîmp. Astfel s-a introdus în fizică masa electromagnetică sau masa de cîmp în general. Teoria relativității a pus problema dependenței masei de viteză și interdependenței dintre masă și energia unui corp. Această ultimă problemă a fost larg dezbătută atît de fizicieni cît și de filozofi atît în Uniunea Sovietică cît și în țările de democrație populară, discuția fiind prilejuită de interpretarea idealistă, eronată care se dă în mod curent în Occident relației lui Einstein dintre masă și energia unui corp. Anume se confundă masa cu materia și se interpretează relația dintre ele ca o „echivalență" sau „transformare" a materiei în energie, reînviindu-se energetismul, formă veche a idealismului fizic demascat ca atare și combătut de V. I. Lenin în *Materialism și empiriocriticism*. Există însă și o altă variantă a acestei deviații idealiste bazată pe decretarea „echivalenței" dintre masă și energie. În fond aceasta ar însemna identificarea, reducerea uneia la alta, a două mărimi calitativ diferite. Materia nu se poate transforma în nici una dintre proprietățile sale și nici una din aceste proprietăți nu poate rămîne fără un purtător material, căci nu poate exista mișcare fără materie! Considerăm însă că în înțelegerea noți-

unii de masă se pot observa divergențe, contradicții care nu au fost încă elucidate în mod satisfăcător. Noțiunea inițială de masă din mecanica clasică s-a dovedit a fi în contradicție cu fapte noi descoperite. Noțiunea actuală de masă este mai largă, se ridică la un nivel de abstracție superioară, reflectînd mai adecvat realitatea obiectivă. Aceste fapte necesită o analiză multilaterală ce poate și trebuie să fie înfăptuită într-o colaborare strînsă între fizicieni și filozofi.

Consider că definiția masei ca măsură a inerției unui corp și a energiei ca măsură a mișcării corpului arată suficient diferența lor calitativă avînd în vedere că inerția este o expresie negativă a indestructibilității mișcării, energia și principiul conservării energiei fiind expresia pozitivă a aceluiași fapt. Uneori însă masa se definește în legătură cu impulsul și s-ar părea că pe această cale diferența între masă și energie ar fi mai puțin stringentă.

Dacă ținem însă seama de analiza făcută de F. Engels în *Dialectica naturii* (pp. 75—92), rezultă că impulsul ca măsură a mișcării este *diferit* de lucrul mecanic sau energie. Impulsul sau cantitatea de mișcare reprezintă în mecanică „mișcare mecanică măsurată prin mișcare mecanică" iar lucrul mecanic este „mișcare mecanică măsurată prin capacitatea ei de a se transforma într-o anumită cantitate de mișcare de altă formă" (p. 87). Aceste două noțiuni „au caractere diferite" (p. 57). Merită atenție faptul că teoria relativității găsește o relație între impuls și energie care se exprimă matematic în multiplicitatea abstractă spațiu-timp prin cuadrivectorul impuls-energie. Această expresie matematică sintetică traduce o interdependență între aceste două mărimi care se referă ambele la mișcare. În același timp trebuie să ținem seama de faptul că teoria relativității ne conduce la concluzia că masa este proprie nu numai corpurilor ci și luminii, deoarece fotonii (particulele de lumină) au masă de mișcare, avînd în același timp masa de repaus nulă. Dar acest fapt nu se poate interpreta că „energia are inerție" ci în mod corect că noțiunea de inerție trebuie extinsă și la cîmpul electromagnetic care este substratul material al fenomenelor luminoase. Variabilitatea masei cu viteza este legată de legea lui Einstein a cărei consecință poate să fie considerată. Desigur că problema masei proprii sau de repaos a corpurilor sau a particulelor elementare rămîne încă deschisă. Nu este mai puțin adevărat că masele diferitelor particule elementare trebuiesc considerate ca un specific calitativ al lor. În concluzie, manifestările proprietăților materiei corespunzătoare masei și energiei sînt incontestabil *diferite* și legea lui Einstein nu exprimă altceva decît proporționalitatea dintre caracteristicile numerice ale acestor două proprietăți fără ca să fie permis să se deducă din acest fapt „echivalența" dintre cele două proprietăți. Am schițat în linii generale cîteva din problemele legate de examinarea conținutului noțiunii de masă care arată interesul unei analize mai cuprinzătoare. Această analiză trebuie făcută din punctul de vedere al materialismului dialectic în lumina tezelor sale fundamentale, interpretînd în spirit creator faptele din fizică (fără a le deforma sau vulgariza) îmbogățind cunoașterea cu noi aspecte, care să dezvăluie mai profund esența reflectată de această noțiune. Merită atenție deosebită faptul nou al transformabilității particulelor elementare : astfel, o pereche

electron pozitron se poate transforma în fotoni şi invers ; în acest caz masele proprii ale celor două particule, mai precis ale particulei şi antiparticulei se transformă în masele de mişcare ale fotonilor. Acest fapt nou merită cea mai mare atenţie căci reflectă noi proprietăţi ascunse ale materiei care rămîne să fie studiată şi cunoscută mai bine.

Pozitivismul sub diferite forme minimalizează rolul conceptelor ştiinţifice în fizică. Sub influenţa acestui curent s-a răspîndit obiceiul de a se referi numai la „observabile". E vorba aici de influenţa idealismului nominalist care neagă raţiunii omeneşti capacitatea de a pătrunde în esenţa lucrurilor cu ajutorul gîndirii abstracte, rezervînd ştiinţei rolul de a explica numai individualul, concretul aflat într-o experienţă, senzaţiile fiind considerate ca singurele realităţi existente.

În opoziţie cu aceasta, marxism-leninismul acordă o mare importanţă dialecticii categoriilor generalului şi universalului din cunoaşterea umană, a dezvoltării lor ca treapta hotărîtoare spre cunoaşterea ştiinţifică a realităţii obiective.

Pentru realizarea practică a colaborării necesare propun continuarea şi adîncirea activităţii în seminarele teoretice, unde se duc discuţii pe bază de referate, publicarea referatelor sub formă de articole pentru a promova o discuţie şi mai largă în paginile revistelor de specialitate. Ar fi util să se publice chiar sub formă de broşură rezultatul studiilor, discuţiilor şi simpozioanelor în aceste seminare, ele vor contribui la progresul cunoştinţelor noastre în una din ştiinţele contemporane ale naturii de cea mai mare importanţă pentru dezvoltarea tehnicii moderne şi a viitorului.

Prof. univ. V. MERCEA

1. În cadrul Institutului de Fizică Atomică, Secţia din Cluj se ocupă de probleme legate de cercetarea izotopilor stabili : proprietăţile lor nucleare abundenţa lor, separarea lor şi utilizarea lor în practică.

Cercetarea fundamentală în legătură cu izotopii stabili are ca preocupare majoră cunoaşterea nucleelor atomice prin prisma particularităţilor izotopice, în special a stabilităţii nucleare. Principala problemă filozofică legată de acest cîmp de cercetare este cea a transformării elementelor în particular, şi a originilor la scară cosmică şi terestră în general. Mecanismul evoluţiei materiei în univers se reflectă în proprietăţile izotopilor stabili şi în abundenţa lor naturală. Concepţiile noastre asupra acestei evoluţii au o importanţă hotărîtoare asupra liniei de dezvoltare a cercetărilor fundamentale.

A doua direcţie de cercetare cu implicaţii filozofice e legată de metodica separării izotopilor. În general, pentru separarea izotopilor stabili se folosesc tehnici speciale, complexe, în care fenomene foarte slabe de separare sînt amplificate prin repetare de un număr mare de ori. Pentru stăpînirea acestor fenomene se recurge adesea la analogii, mai ales prin modelarea lor cu ajutorul unor reţele electrice, în calculatoare electronice analoge. Această cale de rezolvare ridică însă aspecte metodologice şi logice cu implicaţii filozofice, mai ales în ceea ce priveşte problemele legate

de limitele de utilizare a modelelor analoge, de relația dintre realitatea fizică — simbolismul matematic care traduce această realitate — și modelul analog.

Aceste probleme reprezintă domenii specifice, legate de cercetările noastre și nu exclud problemele filozofice cunoscute, legate de dezvoltarea fizicii nucleare actuale.

2. Prin clarificarea pentru cercetătorii noștri a problemelor amintite s-ar obține în primul rînd o orientare justă a cercetărilor fundamentale în legătură cu izotopi stabili, domeniu încă foarte nou, în multe direcții cu rezultate contradictorii și în care o dirijare corectă a ideilor este imperios necesară. În al doilea rînd, prin clarificarea metodicii analogiilor fenomenelor de separare s-ar crea o bază solidă pentru un domeniu practic de mare actualitate și importanță, care poate fi extins și la alte procese industriale, mai ales din industria chimică în vederea automatizării lor.

3. În vederea atingerii acestui scop calea cea mai naturală ar fi stabilirea de contacte personale cu cercetătorii preocupați de probleme filozofice din aceste domenii. Aceasta în primul rînd în vederea unei informări reciproce cît mai complete asupra stadiului actual al acestor probleme, atît din punct de vedere al rezultatelor științifice de specialitate, cît și din cel al concepțiilor filozofice.

În afară de aceasta, propunem să se organizeze discuții periodice, la nivelul colectivului nostru de cercetare sau eventual într-un cadru lărgit, pentru a supune unei dezbateri mai ample materialele adunate. Asemenea discuții ar fi utile atît pentru clarificarea problemelor, cît și pentru o justă orientare a cercetărilor noastre.

4. Directivele Congresului al III-lea al P.M.R. trasează precis sarcinile pe care Institutul nostru le are în vederea soluționării unor probleme tehnico-economice importante. În cazul nostru particular ele se referă la aplicarea pe scară largă a izotopilor stabili și radioactivi ca trasori, la crearea condițiilor pentru dezvoltarea unei industrii a unor materii prime nucleare, la aplicarea automatizării în primul rînd prin calculatoare electronice în procese de tehnică nucleară și la punerea la punct a metodicii moderne de separări de materie, ca o consecință a separărilor de izotopi, cu largi aplicații în industria chimică.

Rezultă că o mare parte din activitatea noastră este îndreptată spre rezolvarea unor probleme tehnico-economice de mare importanță pentru introducerea unei tehnici noi în industria țării noastre.

Aceste aplicații se fac evident în funcție de cerințele economiei socialiste. Credem că analiza unor fenomene economice complexe, cum ar fi de ex. economiile realizate prin aplicarea de izotopi stabili sau radioactivi în producție, cu toate consecințele la care conduc, ar clarifica mult modul în care să se facă aceste aplicații în ramurile de industrie unde au cea mai mare eficacitate economică. În proporție și mai mare, această problemă se pune în legătură cu întreaga energetică nucleară, privită mai ales în funcție de resursele de materii prime și de prelucrarea lor. Aici un

studiu economic făcut în paralel cu cercetările tehnico-ştiinţifice ar fi de cel mai mare folos.

5. Din cele de mai sus rezultă că rezolvarea unora din aspectele problemelor filozofice sau economice amintite ar putea avea consecinţe practice imediate în acelaşi timp cu o bună orientare a cercetărilor în acest domeniu nou.

În primul rînd aş dori să subliniez că întrucît cercetările asupra modelării fenomenelor de separare a izotopilor sînt în curs şi iau o amploare crescîndă, o discuţie asupra bazelor modelării acestor procese ar avea o eficienţă practică imediată.

De asemenea, clarificarea unor probleme economice legate de aplicarea izotopilor stabili şi de dezvoltarea bazei de materii prime pentru energetica nucleară ar fi de mare actualitate ţinînd seama mai ales de sarcinile care ne revin în urma dezvoltării impetuoase a economiei ţării noastre. Subliniez că, în lipsa unei orientări clare în acest domeniu, rezultate valoroase şi iniţiative cu multă eficacitate în unele ramuri de producţie care ar putea duce la economii importante, riscă să se irosească în rezolvarea unor probleme minore sau de mai puţină actualitate.

În fine, în ceea ce priveşte perspectiva cercetărilor noastre fundamentale, credem că discuţii asupra evoluţiei materiei ar avea consecinţe directe mai ales în ceea ce priveşte orientarea acestor cercetări avînd la bază o concepţie materialist-dialectică.

ACAD. G. IONESCU-ŞIŞEŞTI

1. Dintre problemele teoretice din domeniul biologiei, care au implicaţii filozofice importante, putem cita următoarele :

— Problema apariţiei vieţii pe Pămînt ;

— Problema speciei ca unitate distinctă în populaţia animală şi vegetală de pe globul pămîntesc ;

— Problema eredităţii, în legătură cu constanţa caracterelor şi apariţia de caractere noi în interiorul speciei ;

— Problema evoluţiei.

2. Aportul filozofilor la lămurirea acestor probleme ar putea consta în legarea cercetărilor actuale referitoare la problemele amintite, cu cercetările din domeniile înrudite, în elaborarea de generalizări sau sinteze cuprinzătoare, care să adîncească concepţia noastră materialistă despre fenomenele vieţii.

Pentru a face consideraţii filozofice asupra rezultatelor dintr-un domeniu de cercetare, e necesar ca filozoful să cunoască în concret şi nu numai în aspecte generale, domeniul respectiv.

3. Omul de ştiinţă, care aspiră să facă generalizări sau sinteze filozofice asupra marilor probleme ale biologiei, trebuie să fie filozof şi biolog în acelaşi timp, adică dacă e filozof să cunoască adînc şi concret problemele

biologiei, iar dacă e biolog să cunoască foarte bine problemele filozofiei. În institutele ştiinţifice trebuie să existe cîţiva oameni cu această dublă pregătire.

4. Orice cercetare ştiinţifică poate aduce un folos imediat sau mai îndepărtat economiei naţionale.

De pildă, dacă biologia ar lămuri esenţa intimă biochimică a fenomenelor de consanguinizare, de hibridare şi de heterozis, s-ar aduce o contribuţie fundamentală în tehnica producerii de hibrizi simpli şi dubli de porumb, de mare productivitate, precum şi în metodele de încrucişare industrială la animale, ceea ce ar fi de mare folos pentru economia ţării. Cît priveşte cercetările ştiinţifice din domeniul agrobiologiei şi agronomiei, acestea servesc, toate fără excepţie, la ridicarea economiei naţionale. În lumina documentelor Congresului al III-lea al P.M.R. investigaţiile ştiinţifice în diferitele ramuri ale ştiinţelor biologice şi agricole au menirea să aducă un aport sporit la rezolvarea problemelor de ordin practic, contribuind la ridicarea continuă a nivelului de trai al oamenilor muncii din patria noastră.

5. Rezolvarea problemelor filozofice, care sînt azi în discuţie, ar da o mai mare siguranţă în munca cercetătorilor, ar lărgi orizontul gîndirii lor şi prin aceasta ar uşura sau ar accelera rezolvarea problemelor cu eficienţă practică imediată din domeniul de cercetare al fiecăruia.

Conf. univ. P. RAICU

Genetica este o ştiinţă biologică în care lupta ideologică dintre orientarea materialistă şi cea idealistă se desfăşoară mai intens decît în alte ramuri ale biologiei. Desigur că nu ar fi tocmai uşor de enumerat toate problemele în discuţie (caracterul adecvat al variabilităţii, ereditatea caracterelor dobîndite, hibridarea vegetativă etc. etc.), în esenţă însă problema substratului material al eredităţii constituie zidul chinezesc care desparte cele două orientări contemporane din genetică. Este oare ereditatea o însuşire a unei anumite părţi a celulei (cromosomi, gene-cromogene sau citogene—acidul dezoxiribonucleic din nucleu etc.) sau este o însuşire a întregii celule vii? Orientarea miciurinistă în genetică susţine că substratul material al eredităţii îl constituie întreaga celulă şi respectiv întreg organismul viu, astfel că nu se poate vorbi despre un substrat material localizat într-o anumită parte a celulei. În acest sens este bine de subliniat faptul că biologii miciurinişti nu neagă rolul cromosomilor (componenţi importanţi ai nucleului celular) în ereditate, ei neagă numai localizarea exclusivă a eredităţii în aceşti cromosomi. La fel acidul dezoxiribonucleic (ADN), despre care se vorbeşte atît de mult în ultima vreme, este pe cale de a fi transformat de către adepţii geneticii formale în mult căutata substanţă a eredităţii.

Care sînt faptele pe care se bazează încercările unor geneticieni de a considera macromolecula de acid dezoxiribonucleic drept substratul material al eredităţii? Cercetări efectuate la microorganisme şi la animale

au arătat că este posibilă inducerea anumitor caractere și însușiri la o rasă sau la o specie, cu ajutorul ADN extras de la o altă rasă sau specie. De o deosebită atenție s-au bucurat experiențele efectuate în Franța de J. Benoit, P. Leroy și soții Vendrely, care au reușit să provoace modificări ereditare la rasa de rațe Pekin prin introducerea intraperitoneală a ADN extras din spermatozoizii și eritrocitele de la rasa Kaki Campbel. Rațele modificate prezentau unele caractere asemănătoare rasei donatoare de ADN.

O altă categorie de fapte se referă la compoziția chimică a macromoleculei de ADN. Studierea din punct de vedere chimic a ADN a arătat că macromolecula sa este formată din două catene lungi, paralele, dispuse elicoidal în jurul unui ax comun. În cele două catene alternează un glucid (dezoxiriboza) și un radical de acid fosforic, iar legătura dintre cele două catene este asigurată de două baze purinice — adenina și guanina și două baze pirimidinice — citosina și timina. În conformitate cu această schemă a macromoleculei de ADN, elaborată de Watson și Crick, posibilitățile de variație ale ADN sînt practic nelimitate datorită proporției diferite în care se află cele patru baze, alternanței și dispoziției lor spațiale. Ca urmare, la organisme cu ereditate diferită acidul dezoxiribonucleic este diferit într-o măsură sau alta.

Deși această teorie este ispititoare prin „logica" ei, totuși există o altă serie de fapte care demonstrează că și alte părți ale celulei, în care nu se află acid dezoxiribonucleic, au un rol în ereditate. Ca exemplu poate fi dat fenomenul eredității citoplasmatice, fenomen descoperit încă la începutul secolului al XX-lea, care arată că unele modificări în citoplasma celulelor se transmit la descendenți, adică sînt ereditare. Pînă în prezent nu s-a putut dovedi că în citoplasmă se află acid dezoxiribonucleic, ci numai acid ribonucleic (ARN).

Din cele relatate, de altfel foarte sumar, reiese că în ultima vreme, deși se încearcă rezolvarea problemei substratului material al eredității cu mijloace moderne de investigație și folosindu-se realizările recente ale biochimiei, în esență deosebirea fundamentală dintre cele două orientări în genetică o constituie faptul că unul dintre curente consideră ereditatea legată de un anumit mecanism și de anumite particule, în speță de macromolecula de ADN, iar celălalt curent neagă existența unui mecanism special al eredității și consideră ereditatea ca fiind o însușire de bază a materiei vii.

Fără a nega rolul genetic important al acidului dezoxiribonucleic, nu putem fi de acord cu concepția unor geneticieni formali care identifică gena cu macromolecula de ADN, deoarece ea nu este în ultimă analiză decît o variantă modernă a concepției idealiste clasice despre somă și plasma germinativă.

Faptul că orientarea miciurinistă în biologie susține teza că ereditatea este o însușire generală a organismelor vii, determinată în ultimă instanță de un anumit tip de metabolism — rezultat al legăturilor istorice indisolubile dintre organism și mediul înconjurător, are o uriașă importanță teoretică și practică. Ea este legată de concepția noastră că lumea este unitară în materialitatea ei, materiei în mișcare fiindu-i specifică conexi-

unea și condiționarea reciprocă universală a fenomenelor. Adîncirea aspectelor filozofice ale acestei probleme constituie fără îndoială un cîmp vast de activitate pentru filozofi. Cu părere de rău trebuie să arătăm că problemele teoretice ale geneticii nu s-au bucurat pînă în prezent de suficientă atenție la noi în țară. De altfel lucrurile nu stau mult prea bine nici în ceea ce privește cercetarea experimentală.

Din această cauză Directivele Congresului al III-lea al P.M.R. au pus în fața oamenilor de știință sarcina dezvoltării cercetărilor de genetică, care să sprijine dezvoltarea agriculturii și a medicinii. După cum este știut, genetica se ocupă cu studiul eredității și al variabilității ei, în vederea transformării dirijate a organismelor (plante, animale și microorganisme) în conformitate cu nevoile societății. Crearea de soiuri noi de plante și de rase noi de animale, sarcină de mare importanță a selecționatorilor, nu va putea fi rezolvată fără o dezvoltare corespunzătoare a cercetărilor de genetică. Pentru a ilustra cît de strîns este legată genetica de problemele practice ale agriculturii este suficient să arătăm că, cultura porumbului hibrid care va ocupa în curînd în țara noastră toate cele 4 milioane de hectare destinate acestei plante, se bazează pe fenomenul genetic al heterozisului. Descoperirea acestui fenomen și începerea folosirii lui în practica agricolă în primele decenii ale secolului nostru a revoluționat complet cultura multor plante, dar în special a porumbului. Dacă am considera sporul de producție care se obține prin cultura porumbului hibrid la numai 500 kg la hectar, ceea ce este destul de modest apreciat, de pe cele 4 milioane hectare însămînțate cu porumb se va obține o producție suplimentară de două milioane tone de porumb boabe, ceea ce echivalează cu cca 500 000 tone, carne de porc. Heterozisul nu constituie însă decît un aspect al problemei vaste a vitalității organismelor, problemă în care teoriile vitaliste sau neovitaliste au frînat puternic dezvoltarea cercetărilor.

De asemenea dacă luăm în considerare că din cantitatea totală de energie luminoasă solară, care ajunge pe Pămînt, plantele folosesc numai o mică parte (1—5%), se poate aprecia cu ușurință, ce eficiență economică uriașă are crearea unor soiuri de plante care să folosească mai productiv energia solară.

Transformarea naturii plantelor și animalelor are, așa cum s-a arătat, o importanță practică și teoretică deosebită. De aceea la rezolvarea problemelor esențiale ale geneticii trebuie să-și aducă contribuția nu numai biologii, ci și filozofii. În felul acesta ei vor putea contribui la îndeplinirea sarcinilor istorice trasate de Congresul al III-lea al P.M.R., care vor asigura continua dezvoltare și înflorire a patriei noastre.

Prof. dr. ANA ASLAN

Fecunditatea oricărei științe particulare depinde în mare măsură de folosirea indicațiilor metodologice care decurg din tratarea filozofică corectă a problemelor aflate în sfera preocupărilor sale, cît și a problemelor teoretice generale ale științei.

Gerontologia, prin însuşi obiectivul practic final pe care îl urmăreşte — prelungirea vieţii oamenilor şi mai ales a perioadei de viaţă activă — prezintă în faţa umanităţii prestigiul unor preocupări de o înaltă noblețe, dar şi de o mare răspundere. Or, tocmai caracterul oarecum revoluţionar al scopului urmărit (stăvilirea procesului de îmbătrînire considerat drept un fenomen firesc) impune folosirea din plin a filozofiei materialist-dialectice, care afirmă cognoscibilitatea legilor naturii şi ne învaţă principiile generale de transformare a realităţii, pe baza cunoaşterii acestor legi.

În cadrul cercetărilor de gerontologie şi geriatrie se ridică o seamă de probleme teoretice majore, cu vaste implicaţii filozofice.

În primul rînd este vorba de *posibilitatea* de a influenţa ontogeneza în sensul dorit. Putem oare influenţa ritmul de îmbătrînire? Care sînt perspectivele reale în această direcţie? Putem oare realiza o întinerire relativă a organismului? Cu alte cuvinte, este posibilă reversibilitatea relativă a procesului vital? În lumina datelor actuale (statistice, experimentale, clinice etc.) şi mai ales bazîndu-ne pe propriile noastre rezultate, obţinute la Institutul de geriatrie, putem afirma fără ezitare că posibilităţile de a influenţa durata şi „calitatea" ontogenezei sînt absolut reale şi se vor lărgi mereu. Dar acest răspuns optimist cu caracter foarte general nu înlocuieşte, ci dimpotrivă, reclamă adîncirea pe plan teoretic şi filozofic a problemelor menţionate.

Aşadar, scopul urmărit de gerontologie este realizabil. Care sînt *căile* ce duc la atingerea acestui scop? Pentru stabilirea unor căi concrete şi efective de influenţare a longevităţii trebuie elucidat un alt grup de probleme, la fel de bogate în implicaţii de ordin filozofic. Trebuie lămurite în primul rînd cauzele şi mecanismul procesului de îmbătrînire. S-a discutat în acest sens rolul pe care îl joacă floculare a miceliilor proteice, autointoxicarea organismului, factorii endocrini, ţesutul conjunctiv, elementele parenhimatoase specifice, sistemul nervos etc. Cu acest prilej s-au comis uneori două categorii de greşeli: absolutizarea metafizică a importanţei unui anumit factor în detrimentul celorlalţi şi ignorarea ierarhiei obiective a acestor factori. În special, nu trebuie uitat rolul cardinal al factorului nervos la animalele superioare mai ales la om. În această ordine de idei se pune problema, dacă este posibilă elaborarea unei teorii biologice generale a îmbătrînirii, valabilă pentru toate fiinţele vii. În ultimii ani se discută în acest sens concepţia dialectică a stingerii contradicţiilor interne ale organismului ca mecanism al îmbătrînirii. De altfel, la noi în ţară s-a întreprins chiar o verificare experimentală a acestei ipoteze.

Tot atît de important ar fi să se stabilească ce anume este normal, firesc şi ce este patologic în procesul de îmbătrînire. Delimitarea acestor două categorii de fenomene ar permite să se acţioneze cu mai multă eficacitate pe plan practic. Pe de altă parte în gerontologie (ca şi în alte discipline biologice) rămîne mereu în discuţie importanţa factorilor exogeni şi a celor endogeni. Cu alte cuvinte, care este rolul eredităţii şi care este rolul mediului în longevitate şi în îmbătrînire? De bună seamă, că ereditatea joacă un anumit rol în longevitate, iar studierea familiilor de longevivi ar putea depista particularităţi interesante. Totuşi importanţa factorului ereditar nu trebuie supraestimată. Datele acumulate pînă în

prezent ilustrează rolul enorm al mediului, prin modificarea căruia putem influența net toate caracterele organismului, inclusiv longevitatea. Vorbind de mediu în cazul ființei umane nu trebuie să uităm nici o clipă că mediul său este *în primul rînd un mediu social* și că înrîurirea factorilor sociali asupra biologiei umane este enormă ; datele statistice aduc dovezi elocvente în acest sens.

Firește există în gerontologie numeroase alte probleme teoretice, la elucidarea cărora filozofii pot aduce o serioasă contribuție.

Colaborarea dintre gerontologi și filozofi se poate realiza pe căi multiple : discuții și simpozioane cu tematică adecvată, publicarea unor lucrări în comun, organizarea unui colectiv de gerontologi și filozofi pentru studii și schimb de vederi etc. În orice caz este de dorit ca aceste legături să fie mult mai strînse decît au fost pînă în prezent. Gerontologia nu se poate dispensa de indicațiile metodologice din partea filozofiei materialist-dialectice, deoarece aceste indicații scurtează și înlesnesc drumul spre obținerea unor rezultate concrete.

În ceea ce privește aportul cercetărilor de gerontologie și geriatrie la dezvoltarea economiei naționale, este clar că acest aport nu poate fi decît indirect, ceea ce însă nu-i diminuează cîtuși de puțin importanța. detr-adevăr prelungirea vieții active a oamenilor, conservarea capacității În muncă la o vîrstă înaintată și preîntîmpinarea invalidității premature pot contribui indirect la soluționarea problemelor pe care le ridică construirea socialismului prin faptul că tocmai contigentul de populație cu o bogată experiență și calificare profesională, în loc să abandoneze prematur producția, rămîne capabil de muncă, continuă să-și fructifice experiența tehnică, s-o perfecționeze mai departe și s-o transmită generațiilor tinere. Realizarea în proporții de masă a acestor deziderate ar avea consecințe social-economice incalculabile. În societatea socialistă munca se transformă treptat dintr-o povară apăsătoare într-o necesitate firească. Este explicabil de ce în asemenea condiții oamenii muncii de vîrstă mai înaintată, care își conservă sau își redobîndesc capacitatea de muncă, nu ezită să-și manifeste dorința de a munci, întrucît în orînduirea socialistă ei sînt atașați de muncă, ale cărei roade le culeg ei înșiși. Pe de altă parte, absența concurenței și asigurarea dreptului la muncă înlătură orice obstacol în calea dorinței de a fi util societății.

În comparație cu acest tablou minunat care se poate întrezări pentru viitorul societății socialiste, cît de sinistre apar realitățile din țările capitaliste, unde se afirmă că prelungirea vieții active a oamenilor muncii ar adînci șomajul, concurența și alte fenomene economice și sociale de aceeași gravitate.

Sarcinile trasate recent de Congresul al III-lea al P.M.R. sînt grandioase și mobilizatoare. La realizarea acestor sarcini gerontologii pot contribui efectiv, redînd procesului de producție aptitudinile și experiența specialiștilor vîrstnici care constituie un element activ și prețios în ridicarea productivității muncii, în calificarea cadrelor tinere etc. Nu mai vorbim de importanța pur științifică a cercetărilor de gerontologie pentru descifrarea marilor probleme ale biologiei.

ACAD. A. KREINDLER

Disciplina neurologică se bazează pe o cunoaştere amănunţită a structurii creierului, a fiziologiei lui şi a compoziţiei lui chimice. În ultimii ani se fac progrese din ce în ce mai însemnate în lărgirea cunoştinţelor noastre în aceste domenii şi cercetările din întreaga lume acumulează mereu date noi în această direcţie. Mulţimea aceasta de date analitice cer să fie sintetizate într-o concepţie unitară, ştiinţifică, pe baza căreia să se poată aborda noi direcţii de cercetare. Mai cu deosebire în ştiinţa despre creier acest lucru se impune căci creierul este substratul morfo-funcţional al unor fenomene psihologice de la cele mai elementare pînă la cele mai complexe, care au pînă la urmă şi un răsunet social. Viaţa noastră psihică, al cărei suport morfo-funcţional este creierul, rezultă dintr-o continuă interacţiune între individ şi mediul social, şi am putea spune pînă la urmă — între creier şi mediul înconjurător, fizic şi social.

Este deci de la sine înţeles că rezolvarea multor aspecte teoretice din cercetările de bază din domeniul ştiinţei despre creier au importante implicaţii filozofice. Neurofiziologia modernă a acumulat multe date în domeniul fiziologiei simţurilor, în domeniul fiziologiei fenomenului de conştiinţă, în domeniul fenomenelor de memorie şi de comportare şi fără o generalizare filozofică bazată pe metoda materialist-dialectică nu vom putea înţelege esenţa acestor fenomene. Tot aşa în domeniul aspectului neurofiziologic al vorbirii şi al graiului, în care concepţia materialistă a lui Pavlov despre cel de-al doilea sistem de semnalizare cere încă să fie mult adîncită şi dezvoltată, atît în implicaţiile ei morfofuncţionale cît şi în cele de generalizare filozofică marxistă.

Colaborarea noastră cu filozofii ne este foarte necesară. Noi rămînem în cercetările noastre la treptele, ca să zic aşa, joase ale nivelelor funcţionale. De multe ori nu putem trece de arcuri reflexe, uneori e drept foarte complicate, dar care oricît de complicate ar fi, rămîn încă o treaptă relativ joasă în încercările noastre de a pătrunde cele mai complicate mecanisme de funcţionare cerebrală. Să luăm ca exemplu graiul. Aici putem distinge o treaptă inferioară senzorial-motorie, de la cuvîntul auzit (percepţie) la cuvîntul recunoscut (gnozie) la cuvîntul rostit (praxie şi aparat fonator). Dar graiul mai are alte trepte mai înalte fără de care el nu e posibil : o funcţie mnezică, una simbolică şi una semantică. Noi, neurologii şi neurofiziologii, am dori să abordăm şi aceste trepte mai înalte cu mijloacele noastre instrumentale. Fără însă a avea un punct de plecare corect, un punct de vedere de generalizare filozofică ştiinţifică, fundat pe o concepţie materialistă, vom bîjbîi ici şi colo, fără mari şanse de succese.

Neurologii şi neurofiziologii se servesc de instrumente în cercetările lor şi capătă deci un aspect „instrumental" al problemei. Ei trebuie ajutaţi ca să se poată ridica de la acest aspect „instrumental" la un aspect mai general cu ajutorul gîndirii şi al raţionamentelor filozofice. Filozofii ne-ar putea ajuta să îmbinăm „explicarea" cu „înţelegerea" fenomenelor, noi neurologii rămîne să „explicăm" prin descoperirea aspectelor morfofuncţionale elementare fenomenele observate, pe cînd filozofii, încadrîndu-le

pe acestea în întregul tablou pe care, pe baza cuceririlor care le fac azi toate ştiinţele, ni-l facem azi despre lume, să ne ajute să le „înţelegem".

Esenţa fenomenului de conştiinţă de exemplu, nu va putea fi cunoscută numai prin datele aduse de neurologi şi de neurofiziologi. Conştiinţa nu e numai un fenomen fiziologic, ci şi unul gnoseologic şi social. Conştiinţa cuprinde reflectarea lumii obiective în creierul individului care cunoaşte. Neurofiziologia ne poate lămuri unele trepte inferioare ale procesului de conştiinţă, dar ea singură, fără ajutorul psihologilor şi al filozofilor, nu poate să ne dea o imagine corectă asupra fenomenului de conştiinţă, nu ne va putea face să-l „înţelegem".

Colaborarea eficientă dintre filozofi deoparte şi neurologi, neurofiziologi şi toţi cei ce se ocupă de ştiinţa creierului pe de altă parte, nu se poate realiza decît atunci cînd ambii îşi vor cunoaşte reciproc în mod cît mai amănunţit problematica şi metodica. Pentru aceasta aş propune ca unul dintre cercetătorii în domeniul filozofiei, interesat în special în ştiinţele naturii să colaboreze timp mai îndelungat cu un neurolog sau neurofiziolog într-un subiect bine delimitat, de exemplu în cercetările neurologilor în problema vorbirii şi a limbajului. Neurologul îşi va însuşi în acest timp aspectul filozofic al problemei, metodele de cercetare filozofică, iar filozoful îşi va da seama în mod concret de problemele ce se pun neurologului în cercetările sale şi de metodele pe care le întrebuinţează. Cred că numai o astfel de colaborare concretă pe o problemă bine determinată poate duce la rezultate concrete.

Problemele filozofice pe care le pune limbajul şi vorbirea, pe care le pune conştiinţa sau neurofiziologia organelor de simţ şi procesul de reflectare a lumii obiective sînt foarte complicate şi rezolvarea lor teoretică cere încă multă muncă. Principalul rost al preocupărilor noastre în acest domeniu îl văd deocamdată în a înlătura şi a combate numeroasele concepţii idealiste care mai domnesc în acest domeniu şi a clarifica net poziţiile noastre materialiste. Din păcate, şi printre cei care cu bune intenţii abordează studiul acestor probleme complicate, domnesc numeroase confuzii care constituie o piedică a progresului în cercetare. Socotesc că una dintre sarcinile importante ale colaborării dintre cei ce se ocupă de studiul creierului şi filozofi este de a descoperi aceste confuzii şi de a contribui la înlăturarea lor.

Prof. dr. I. ARDELEANU, membru corespondent al Academiei R.P.R.

1. Cercetările întreprinse de colectivul nostru de istoria medicinii au avut întotdeauna o fundamentare filozofică directă, fiind orientate pe linia materialismului dialectic şi a materialismului istoric. Colectivul studiază probleme care interferează şi tematica Institutului de filozofie, în ce priveşte valorificarea moştenirii filozofice materialiste a unei serii de medici romîni (I. Baraş, N. Negură, Al. Suţu, D. Ulea, V. Babeş, St. Stîncă, Gh. Marinescu şi alţii).

În general, secţiile de igienă din Institutul nostru au ca premisă a cercetărilor problema filozofică a interdependenţei dintre organism şi

mediu şi, mai ales, problema condiţionării *sociale* a existenţei biologice a omului.

Secţia de statistică întîlneşte în cercetările sale problema cantitativului în fenomenele biologice. O deosebită importanţă prezintă pentru această secţie problema creşterii populaţiei, lupta între materialism şi idealism în demografie.

În legătură cu Igiena muncii apare ca preocupare fundamentală raportul dintre om şi mediul de muncă în procesul de producţie mecanizat şi automatizat.

De o mare importanţă este problema formării comportamentului igienic, formarea conştiinţei a ceea ce reprezintă sănătatea individului şi colectivităţilor în socialism şi comunism. La fel şi fundamentarea întregului proces instructiv-educativ pentru dezvoltarea fizică şi neuropsihică a copilului în condiţiile socialismului.

O necesitate teoretică fundamentală este tratarea problemelor de prevederi sociale, analiza factorilor sociali în condiţionarea sănătăţii şi în etiologia stărilor patologice de masă. Asemenea şi studiul sistemului şi a principiilor de organizare a ocrotirii sănătăţii publice.

Semnalăm de asemenea necesitatea preocupării pentru definirea conţinutului disciplinelor profilactice, precizarea metodologiei lor în condiţiile dezvoltării economiei socialiste şi stabilirea profilului institutelor de cercetare şi învăţămînt din acest domeniu.

2. Între Institutul de filozofie şi colectivul nostru de istoria medicinii există relaţii de colaborare. Unii cercetători ai Institutului de filozofie au prezentat comunicări în cadrul cercului de referate de istoria medicinii. Tovarăşii din colectivul de istoria medicinii din institutul nostru au participat la discuţiile referitoare la periodizarea istoriei filozofiei romîneşti.

În general, filozofii ar putea să contribuie la rezolvarea problemelor de fixare a obiectului şi metodologiei statisticii medico-sanitare, la discutarea problemei variabilităţii microorganismelor, la dezbaterea problemei locului istoriei medicinii în cadrul istoriei ştiinţei şi filozofiei.

3. Această colaborare ar putea fi intensificată prin fixarea unor teme comune de cercetare între Institutele noastre, cu prezentarea unor referate concluzive şi publicarea de articole în revistele *Cercetări filozofice* şi *Igiena*. Institutul de filozofie ar putea ajuta la ridicarea nivelului ideologic al cercetătorilor noştri prin participarea unor colaboratori ai săi la şedinţele cercului de istoria medicinii, precum şi, eventual, la şedinţele cercului de filozofie din cadrul învăţămîntului de partid.

4. Întreaga activitate de cercetare a Institutului de igienă şi sănătate publică se axează pe tematica ocrotirii sănătăţii maselor muncitoare, fiind astfel indirect legată de problemele tehnico-economice ale dezvoltării economiei naţionale.

BIBLIOTECA SIB

Prof. Dr. N. TEODOREANU, membru corespondent al Academiei R.P.R.

1. *Ce probleme teoretice din cercetarea fundamentală a domeniului dvs. au implicații filozofice importante?*

Ținînd seamă de dezbaterile care au avut loc la Conferința genetică de la Moscova (1957), la Congresul internațional de genetică de la Montreal (1958), la Consfătuirea în problemele filozofice ale științelor naturii de la Moscova (1958) precum și de discutarea problemelor de biologie în paginile revistei *Voprosî filosofii*, trebuie să menționăm în primul rînd următoarele probleme care au implicații filozofice :

1. Specia, formarea și evoluția ei ;
2. Variabilitatea ființelor vii. Manifestările și cauzele ei ;
3. Substratul material al ereditătii și modificarea (dirijarea) lui ;
4. Rolul nucleului și citoplasmei (acizilor ADN și ARN) elementelor sexuale în transformarea caracterelor ;
5. Fenomenul adaptării și selecției ;
6. Hibridarea în general și cea îndepărtată în special ;
7. Originea vieții.

De bună seamă, acestea sînt numai o parte din problemele care au și implicații filozofice importante. Tratarea lor din punctul de vedere al filozofiei marxiste ar contribui la elucidarea unor puncte obscure ale acestor probleme.

2. *Care ar putea fi aportul filozofilor la soluționarea unora dintre aceste probleme? Ce aspecte metodologice și logice principale ridică ele?*

Aportul filozofilor la soluționarea unora din problemele enumerate ar consta în generalizarea teoretică și în interpretarea materialist-dialectică a faptelor și datelor acumulate în domeniul geneticii și al biologiei în general.

Metodologia care poate și trebuie să fie folosită este cea materialist-dialectică ; ea singură poate duce la interpretări corecte, pentru că ține seama de toate legile obiective și de înlănțuirea, interacțiunea dintre fenomenele din natură.

3. *Cum vedeți realizarea practică a acestei colaborări?*

În privința colaborării trebuie să recunoaștem că era de dorit ca ea să fi fost de multă vreme discutată și în prezent să fi fost bine închegată. Realizarea practică a acestei colaborări s-ar putea îndeplini pe mai multe căi : păstrarea unui contact strîns între filozofi și lucrătorii din domeniul științelor naturii, în cazul de față din domeniul biologiei ; participarea largă și temeinică a filozofilor la discutarea unor probleme de biologie cu caracter general — cum de pildă, a fost, „problema evoluției", discutată în anul 1959. Afară de participarea la discuții cred că ar fi bine venită și o colaborare la alcătuirea unor lucrări sau comunicări cu caracter mixt : biologic și filozofic.

În anul acesta se va ține un simposion despre specie de către C.C.B. al Academiei R.P.R. Filozofii din țara noastră ar putea participa și con-

tribui din punct de vedere teoretic la soluționarea unor puncte neclare, în această problemă.

4. Ce contribuție poate să aducă cercetarea științifică din specialitatea dvs. la soluționarea problemelor tehnico-economice pe care le ridică dezvoltarea economiei naționale?

Domeniul în care lucrez este genetica animală, care are legături foarte strînse cu zootehnia și mai ales cu producția animală. Genetica se străduiește pe cale experimentală să verifice și să fundamenteze teoretic practica crescătorilor de animale și cultivatorilor de plante, iar pe de altă parte — să elaboreze metode și căi noi, utilizabile în practica selecției și ameliorării.

Înmulțirea și ameliorarea raselor de animale sînt legate de dezvoltarea și progresul geneticii. Cercetările noastre genetice pot să contribuie la soluționarea problemei heterozisului, care are o importanță îndoită: științifică și practică. Formarea unor rase de animale, superioare ca producție și adaptare, în cazul de față — a merinosului de Palas și a grupului rasial de la GAS „Ion Sion" raionul Brăila, sînt exemple demonstrative temeinice, ilustrînd foloasele pe care poate să le aducă știința genetică economiei naționale prin sporirea produselor animaliere. Directivele Congresului al III-lea P.M.R. acordă o atenție deosebită cercetărilor de genetică, ceea ce este foarte firesc, dată fiind marea lor importanță practică, așa cum s-a arătat mai sus.

5. Ce eficiență practică imediată sau de perspectivă ar avea rezolvarea teoretică a cîtorva probleme filozofice în discuție în momentul de față?

Răspunsul nu este ușor de dat. Important este însă faptul că rezolvarea teoretică a unor probleme filozofice în discuție în momentul de față ca determinismul fenomenelor din natură, originea vieții, modificarea ereditații, problemele mecanicii cuantice, problemele teoriei relativității etc. ar da omului mai multă încredere în puterea sa de transformare a naturii și i-ar sugera modalități practice — mai adecvate în lupta sa pentru prosperitate și progres.

ACAD. IULIAN NIȚULESCU

Știința medicală, ca de altfel toate celelalte științe, a luat mai întîi ființă în cadrul preocupărilor filozofice, al încercărilor de a înțelege și explica fenomenele naturii. Oamenii au căutat să explice esența boalelor și modul de acțiune al practicilor lor terapeutice empirice.

Întemeietorii medicinii științifice au ținut să sublinieze acest aspect filozofic al profesiei lor. Pentru Hippocrat, medicul filozof era egal zeilor. Galien diferenția net medicina științifică, condusă de principii raționale, de tratamentele oarbe practicate în spirit negustoresc. El scria:

„Dacă e adevărat că filozofia e necesară medicului și în studiile și în practica sa, nu înseamnă asta că medicul e un adevărat filozof? Mai este oare nevoie să demonstrăm că exercițiul cinstit al medicinii cere filozofie, cînd vedem că atîția oameni lacomi, care sînt mai degrabă niște

negustori de leacuri decît medici, practică medicina în scopuri cu totul diferite decît acela spre care trebuie să tindă arta medicală?"

În dezvoltarea ulterioară a studiilor medicale, adîncirea și sistematizarea cunoștințelor și a concepțiilor a dus la constituirea așa-numitei Patologii generale, care a fost considerată ca o adevărată filozofie a medicinii. Patologia generală a oglindit în evoluția ei istorică etapele succesive ale progresului înțelegerii noastre, ale studiului și interpretării acelei forme evoluate a materiei în mișcare care e viața și a raporturilor ei cu lumea înconjurătoare.

Medicina și în general biologia, a făcut în ultimul timp progrese uriașe, transformîndu-se din arta mai mult empirică de altă dată într-o știință experimentală solid întemeiată.

Creatorii fiziologiei moderne, Claude Bernard, I. M. Secenov, nu s-au limitat la studii experimentale. Ei au fost în același timp remarcabili gînditori. Opera lor a avut de aceea adînci implicații filozofice și tocmai prin aceasta a însemnat așa de mult pentru progresul medicinii și al cunoașterii mai adînci a proceselor vieții.

Învățătura lui I. P. Pavlov despre activitatea nervoasă superioară, a creat bazele solide ale unei înțelegeri materialiste a activității psihice.

Numeroasele teorii și practici medicale, absurde și vătămătoare care abundă în țările capitaliste (psihosomatica, psihoanaliza, sugestia și exploatarea naivității pacienților, folosită de așa-numita „Știință creștină", de curente mistice de la Lourdes sau, nu prea de mult, încercările de la Maglavitul nostru) sînt cea mai elocventă dovadă a importanței pe care o are pentru medicină o linie de gîndire corectă luminată de o filozofie justă.

Medicina nu poate progresa decît folosind o metodică de cercetare strict științifică. Claude Bernard a precizat în bine cunoscuta sa carte: *Introducere la studiul medicinii experimentale*, condițiile esențiale ale acestei metodicii întemeiată pe principiul determinismului și al logicii aristotelice.

Principiile materialismului dialectic, formulate în aceeași epocă de Marx și Engels și aplicate la științele naturii în vestitele cărți ale lui Engels *Anti-Dühring* și *Dialectica naturii* și în *Caietele filozofice* ale lui V. I. Lenin au însemnat un proces calitativ esențial și pentru toate domeniile biologiei.

Dezvoltarea uriașă a științelor, realizată în ultimele decenii, a scos în evidență necesitatea gîndirii dialectice pentru înțelegerea și fructificarea tezaurului de date care sporesc cu fiecare an.

Faptul acesta, devenit astăzi incontestabil în domeniul științelor fizico-chimice și în acel al științelor sociale, e tot așa de adevărat și în ce privește biologia și medicina. Înțelegerea tot mai adîncă a complicatelor mecanisme funcționale, a proceselor reactivității normale și patologice a ființelor vii, precizarea limitelor în care analogia cu sistemele mecanice cibernetice poate fi justificată și utilă pentru înțelegerea activității nervoase superioare, iată numai cîteva din problemele în care principiile materialismului dialectic, aplicarea logicii dialectice constituie o condiție esențială pentru progresul gîndirii și realizărilor noastre.

Folosirea principiilor teoretice ale fizicii și ale chimiei, a tehnicilor celor mai înaintate, ca de exemplu, utilizarea microscopului electronic,

a izotopilor radioactivi, devin din ce în ce mai comune şi mai necesare pentru cercetare şi pentru practica biologiei şi a medicinii.

Medicul şi biologul nu pot folosi creator aceste mijloace de investigaţie modernă fără o pregătire ştiinţifică generală, întemeiată pe modul de gîndire materialist-dialectic.

Aprofundarea principiilor materialismului dialectic ne va permite să depăşim şi în biologie etapa determinismului elementar, stimulînd în mod creator gîndirea noastră şi organizarea cercetărilor, descoperirea şi analiza dialectică a legilor care dirijează desfăşurarea proceselor vitale.

Relaţiile între medicină, biologie şi filozofie capătă tot mai mult un caracter de strînsă reciprocitate. Progresele biologiei aduc un material din ce în ce mai preţios pentru dezvoltarea gîndirii filozofice. Problemele evoluţiei speciilor, şi ale adaptării, cele ale eredităţii normale şi patologice, ale activităţii nervoase superioare, interesează în modul cel mai înalt nu numai pe biologi ci şi pe filozofi.

Nu mai puţin interesantă e din acest punct de vedere şi contribuţia medicinii. Materialul de fapte de investigaţie şi de observaţie pe care îl acumulează, sistematizat şi dezvoltat în lumina unor concepţii teoretice juste, e deopotrivă de important şi pentru cercetarea filozofică.

Iată de ce, începînd cu problema filozofică fundamentală, aceea a primordialităţii lumii materiale şi terminînd cu metodica investigaţiilor noastre, cu modul de a ne pune problemele şi de a interpreta rezultatele experimentale, progresul medicinii rămîne strîns legat de progresul cercetărilor filozofice.

Cum se poate realiza în mod practic o mai strînsă legătură între medicină, biologie şi filozofie?

Colaborarea fructuoasă presupune în primul rînd familiarizarea reciprocă cu problemele fundamentale, cu metodica şi cu rezultatele mai noi ale acestor ştiinţe. Studiile filozofice principale, dînd o atenţie specială problemelor biologiei şi medicinii, ne aduc fără îndoială un ajutor preţios. Dar pentru a fi cît mai deplin şi mai larg înţelese, ele trebuie realizate într-un mod accesibil şi acelora care nu sînt familiarizaţi cu limbajul filozofic, folosit în scrierile de specialitate. Rămînînd la nivelul ideologic cel mai înalt, ele trebuie să aibă deci şi un caracter de largă accesibilitate şi să se sprijine pe o bogată exemplificare din domeniul specialităţilor noastre.

Reuniuni periodice, simpozioane sau consfătuiri, cum a fost aceea recent organizată de Academie asupra umanismului modern, în care să se întîlnească filozofii cu medicii şi cu biologii, au desigur o valoare deosebită pentru că implică un schimb de gîndiri şi de opinii, o îmbogăţire reciprocă a informaţiei şi a cunoaşterii problemelor cu interes comun, indispensabile pentru dezvoltarea ulterioară a unei colaborări mai strînse.

Iniţiativa editării unor colecţii de articole privind aplicarea filozofiei la studiul ştiinţelor speciale, a răspuns de asemenea acestei nevoi. Ar fi cred nimerit ca aceste lucrări să aibă o tematică cît mai bogată şi mai planificată.

Colaborarea între biologi şi filozofi trebuie să se manifeste mai sistematic şi în cadrul periodicelor de cultură generală, sub forme mai adecvate înţelegerii masei largi a cititorilor, decît s-a făcut pînă acum.

Un contact direct mai strîns între medici şi psihologi, materializat în şedinţe de lucru şi congrese comune, ar avea de asemenea o deosebită însemnătate. După cît ştiu, congresele internaţionale de psihologie fac tot mai mult loc unor şedinţe cu tematică medico-psihologică.

Socot deplin justificată propunerea ca în învăţămîntul medical să se introducă alături de cursurile ideologice fundamentale şi un curs de informare psihologică. Întocmai ca burghezul gentilom al lui Molière, medicii folosesc necontenit, chiar fără să-şi dea seama, psihologia, şi în aceasta constă în primul rînd secretul a ceea ce s-a numit „instinctul medical", „arta medicală". E logic ca această psihologie instinctivă să fie îmbogăţită prin o practică conştientă, condusă de principii bine definite.

În ceea ce priveşte contribuţia medicinii la soluţionarea problemelor tehnico-economice pe care le ridică dezvoltarea economiei naţionale, trebuie să avem în vedere că cercetările şi practica medicală are ca obiect direct organizarea măsurilor celor mai eficace pentru apărarea sănătăţii poporului, pentru dezvoltarea ei optimală, pentru apărarea împotriva bolilor şi tratamentul lor.

Această activitate reprezintă unul din aspectele aplicării legii fundamentale a socialismului, ridicarea nivelului de trai al oamenilor şi ea e o condiţie indispensabilă pentru realizarea celorlalte aspecte, progresul tehnic economic şi pentru desăvîrşirea construirii socialismului şi comunismului.

A rezolva deplin probleme ca aceea a cancerului, a bolilor reumatice, a bolilor cronice de nutriţie şi, în special, a celor cardiovasculare, a lichida cît mai multe din bolile infecto-contagioase, iată ţelurile spre care converg toate sforţările cercetătorilor medicali şi de care, prin activitatea tenace neîntreruptă de zi cu zi, ne apropiem tot mai mult.

Directivele Congresului al III-lea al P.M.R. de dezvoltare economică prevăd şi sporirea simţitoare a bazei materiale pentru ocrotirea sănătăţii poporului. Ele ne deschid şi în acest domeniu perspective minunate şi constituie pentru noi un imbold la muncă şi mai încordată şi mai spornică pentru realizarea şi depăşirea planului de 6 ani, pentru desăvîrşirea construirii socialismului în ţara noastră.

Prof. univ. E. PORA, membru corespondent al Academiei R.P.R.

1. *Ce probleme teoretice din cercetarea fundamentală a domeniului dvs. au implicaţii filozofice importante?*

În 1958 am introdus în biologie noţiunea unui nou factor de mediu, pe care l-am numit *rapie*. Acesta constă în prezenţa în mediul acvatic a doi factori cu acţiune antagonistă asupra unei funcţii sau însuşiri a materiei vii. Ei pot fi ioni, săruri, substanţe organice sau chiar complexe. Întotdeauna unul din factori are o acţiune de favorizare, celălalt o acţiune de frînare a funcţiei sau a însuşirii respective.

Un exemplu pentru înţelegere : ionul natriu (Na^+) măreşte, iar ionul calciu (Ca^{++}) micşorează permeabilitatea tegumentului la unele animale acvatice (sau a membranelor corpului, sau a membranelor artificiale). Proporţia în care acţiunea de mărire este egalizată cu cea de micşorare este

de 4 Na^+ la 1 Ca^{++}. La această valoare a raportului acțiunea antagonistă este deci anihilată. Organismul prin mecanismele sale de reglare (neuro-humorale) poate produce în locul respectiv un mic exces de Na sau o mică scădere de Ca, mărind astfel permeabilitatea membranei; invers o scădere ușoară de Na sau o creștere de Ca pot duce la micșorarea permeabilității. Raportul în care acțiunea celor doi factori antagoniști se găsește la egalitate corespunde noțiunii de rapie (grec = echilibru).

O serie de experiențe mi-au arătat că schimbarea raporturilor în care se găsesc ionii minerali cu acțiuni antagoniste, duce la o modificare însemnată a manifestărilor de viață. Astfel dublarea cantității ionilor de Kaliu (K^+) în apa de mare (ceea ce nu determină o modificare osmotică însemnată) produce moartea a o mulțime de organisme marine. Schimbarea raporturilor ionice duce la modificarea respirației, la modificarea alcătuirii chimice, la modificarea oxidațiilor celulare etc.

Menținerea valorii rapice normale se face cu ajutorul unor mecanisme homeorapice foarte eficace. Dacă la o găină se injectează în sînge o cantitate de ioni Na egală cu cea pe care o conține (ceea ce reprezintă o cantitate de ClNa foarte mare), se constată că în cîteva zeci de secunde excesul de Na a dispărut din sînge. Același fenomen se produce la cîine, dar apoi ionii trecuți din sînge în țesuturi se înapoiază în sînge și se elimină prin rinichi.

Mai ales la animalele acvatice raporturile în care se găsesc ionii cu acțiuni antagoniste este de foarte mare importanță. În Marea Neagră nu pot pătrunde o mulțime de forme mediteranee, nu pentru că ea are ape mai puțin sărate decît Mediterana (căci aceste forme se găsesc în Baltică, care de asemenea este mai puțin sărată decît Marea Nordului), ci fiindcă în Marea Neagră există raporturi între ionii cu acțiuni antagoniste, cu totul altele decît în Mediterană. Unele animale dispunînd de mecanisme homeorapice eficace au putut pătrunde și în Marea Neagră; altele însă, nedispunînd de astfel de mecanisme, nu au putut trece de Bosfor. Deosebirea dintre Marea Neagră și Baltică se datorează felului cum se face diluția. În Baltică este o simplă diluție cu ape curate, în Marea Neagră este o diluție cu un aport mare de săruri de Ca, K, Mg, astfel că se schimbă raporturile ionice.

Dar, dat fiind faptul că orice celulă trăiește într-un mediu lichid, raporturile între ioni sau între substanțe cu acțiune antagonistă asupra permeabilității celulare au aceeași valoare și la nivel celular. Întreg metabolismul celulei depinde de factorii de mediu din jurul celulei: temperatura (care mărește sau micșorează valoarea funcției), pH-ul (care, polarizînd membrana, mărește sau micșorează permeabilitatea ei), concentrația moleculară (care și ea favorizează sau împiedică permeabilitatea) și în fine rapia, care poate lucra sinergic sau antagonist cu ceilalți factori care acționează asupra permeabilității. În tot cazul, și pentru celulă raporturile rapice constituie un factor de mediu cu acțiune favorizantă sau inhibantă asupra funcției celulare.

Eu sînt convins că o mulțime de tulburări funcționale se datoresc unor raporturi rapice deviate puțin de la normal și ineficacității intervenției sistemelor de coordonare, care să readucă valoarea raportului

rapic la normal. Mai ales tulburările vegetative pot intra în această categorie. Sînt sigur că un studiu larg asupra problemei rapiei va fi de cel mai mare folos pentru practica medicală, veterinară și pentru zootehnie.

Mi-ar fi de mare folos o fundamentare filozofică a problemei rapiei. Eu o văd și mi se pare foarte clară, dar cred că principiul ei ar trebui să fie acceptat filozofic sau infirmat filozofic. Aceasta mi-ar da multă siguranță în cercetările viitoare și în felul cum s-ar putea ele desfășura.

Numai din această extrem de succintă prezentare sînt sigur că nu se poate înțelege rapia. Eu am ajuns la ea după 25 de ani de căutare a explicării vieții animalelor din Marea Neagră. Factorul osmotic pe care l-am considerat ca fiind cel predominant, sau chiar singurul important, nu mi-a putut da explicația. A trebuit să caut altul și am impresia că rapia este acel nou factor de mediu, pus în evidență, care îmi va permite o înțelegere mult mai largă și complexă a vieții din Marea Neagră.

În 1956 împreună cu tovarășul academician Emil Pop și cu tovarășii Roșca și R. Avram am întreprins cercetări asupra acțiunii fiziologice a vîscului, pornind de la premisa că vîscul nu are însușiri identice atunci cînd trăiește pe două gazde diferite. Pînă atunci se considera vîscul ca plantă identică, ori de unde ar fi provenit (principiul morganist). La noi în farmacopee încă și astăzi este încetățenit acest principiu.

Cercetările noastre au arătat că premisa de la care am plecat a fost justă. Am găsit vîsc cu acțiune toxică puternică (pe nuc, plop, salcîm etc.) și vîsc cu acțiune hipotensivă foarte bună (pe mărul cultivat). Am stabilit astfel o gamă întreagă de vîsc de la toxicitate maximă pînă la netoxicitate. Numai acest din urmă vîsc este bun de administrat la om.

Plecînd deci de la un principiu dialectic miciurinist am ajuns să stabilim o realitate, care poate fi pusă în practica administrării vîscului atît în tratamentul hipertensiunilor, cît și în evitarea unor agravări a bolii prin administrare de vîsc toxic.

2. *Care ar putea fi aportul filozofilor la soluționarea unora din aceste probleme?*

Mă refer la cele spuse la pct. 1. Filozofia ar putea aduce multe lămuriri metodologice la interpretarea problemei rapiei. Aceasta ar trebui mai întîi înțeleasă pe baza faptelor experimentale și apoi, de comun acord va trebui căutată fundamentarea filozofică.

Eu am impresia că rapia este în concordanță cu principiul unității la baza căruia stau întotdeauna două tendințe opuse. Unitatea funcției este dată în cazul rapiei de valoarea raportului în care se găsesc elementele cu acțiune antagonistă asupra funcției respective. Extinzînd fenomenul, cred că la orice nivel al materiei vii : protoplasmatic, celular, de țesut, de organ, de organism, se poate aplica factorul rapic. Căci acesta este un factor de mediu de aceeași valoare ca și temperatura, pH-ul, concentrația moleculară etc. Cunoașterea acțiunii acestui factor și condițiile în care

el se realizează are nevoie şi de o bază filozofică, adică de o formulare mai clară din punct de vedere filozofic. Acest ajutor l-aşi cere din partea filozofilor.

3. *Cum vedeţi realizarea practică a acestei colaborări?*
Propunem ca filozofii să analizeze rezultatele principiale pe care le obţinem noi în laborator. Noi să le punem la dispoziţie aceste rezultate şi dînşii să le integreze într-o formulare filozofică, în cazul cînd ele au valabilitate generală.

4. Cred că fundamentarea filozofică şi ştiinţifică a rapiei va aduce foarte multe lămuriri în privinţa unor tulburări funcţionale care se manifestă ca stări patologice la om şi animale. Trebuie să mai accentuez că acţiunea antagonistă este un fenomen foarte complex, cu atît mai complex cu cît ne adresăm unor organisme mai superioare. Ea se realizează prin acţiunea (de cele mai multe ori — complexă) a mai multor substanţe şi ioni, între care pot fi relaţii sinergice sau antagoniste. Reglarea acestor acţiuni la nivelul de realizare a funcţiei după nevoile impuse de factorii de mediu prin receptori nervoşi, este realizată prin mecanismele neuro-humorale de coordonare.

Prof. dr. V. PREDA

1. *Ce probleme teoretice din cercetarea fundamentală a domeniului dvs. au implicaţii filozofice importante?*
Problemele teoretice din domeniul de cercetare al biologiei au mai multe surse şi anume:

a) Pe de o parte ocupîndu-mă cu *biologia teoretică*, adică cu elaborarea de ipoteze şi teorii generale asupra fenomenelor vitale, pot să spun că fiecare cercetare pe care o fac în acest domeniu are implicaţii filozofice importante. Cercetările de biologie teoretică implică o dezvoltare a interpretării materialiste a naturii vii. V. I. Lenin arată că: „fără o fundamentare filozofică solidă, nici o ştiinţă a naturii, nici un fel de materialism nu poate rezista în lupta contra asaltului ideilor burgheze, împotriva refacerii concepţiei burgheze despre lume. Pentru a rezista în această luptă şi pentru a o duce la bun sfîrşit, naturalistul trebuie să fie un materialist modern, adept conştient al materialismului lui Marx — adică trebuie să fie un adept al materialismului dialectic". Într-adevăr, biologul materialist modern, adică biologul miciurinist, se bazează în întregime pe teoria materialismului dialectic care-l ajută să descopere legile biologice generale obiective. Pornind de la principiile că materia este o realitate obiectivă, că ea se găseşte într-un proces de mişcare şi dezvoltare continuă, dezvoltare care se face prin acumulări cantitative ce duc la salturi calitative, şi că sursa acestei dezvoltări o constituie contradicţiile interne, biologul miciurinist are o orientare sigură atunci cînd este pus în situaţia de a interpreta fenomenele naturii vii. De pildă, ocupîndu-mă de problema relaţiilor intraspecifice în cadrul naturii vii, sau de problema

adaptării la mediu, am pornit la aceste studii cu convingerea materialistă despre realitatea obiectivă a lumii înconjurătoare și a legilor dezvoltării ei, cu convingerea că orice fenomen vital stă sub dependența unor cauze materiale externe sau interne. Ocupîndu-mă în prezent de *Problema saltului progresiv* și de problema folosirii ciberneticii în biologie, sînt nevoit să recurg în permanență la interpretarea filozofică materialist-dialectică dat fiind că numai concepția materialist-dialectică despre lumea vie poate determina justa poziție științifică în problemele teoretice fundamentale ale biologiei.

b) În al doilea rînd, domeniul meu de cercetare implică o luptă continuă împotriva concepțiilor pseudoștiințifice idealiste și metafizice în domeniul biologiei. Biologul miciurinist trebuie să ia poziție în permanență împotriva identificării antiștiințifice a legilor caracteristice pentru diferitele forme de mișcare a materiei și împotriva negării specificului lor. El trebuie să combată ideile autogenezei care neagă influența condițiilor materiale exterioare asupra naturii organismului și proclamă existența unei forțe imanente, preexistente în organism, forță ce determină modificările naturii organismului. El trebuie să ia poziție împotriva acelor teorii care reduc toate fenomenele vieții la haosul întîmplării. Într-o broșură intitulată *Lupta dintre materialism și idealism în biologie* (S.R.S.C.), făcînd istoricul acestei probleme, am trebuit să recurg deci în permanență la interpretarea filozofică.

c) În al treilea rînd, ocupîndu-mă de *biologia experimentală*, am pornit în cercetările mele întotdeauna de la principiul că ipoteza de lucru a unei cercetări științifice trebuie să aibă un caracter materialist, iar analizarea materialului faptic adunat trebuie făcută prin prisma materialismului dialectic. Or, în biologia experimentală există numeroase cercetări care pornesc de la anumite premise filozofice, permițînd grație rezultatelor obținute să se argumenteze științific problema filozofică care le-a generat. De pildă, idealismul susține că fenomenele lumii sînt rezultatul acțiunii unui principiu spiritual. Această teză idealistă se concretizează în teza weismanistă din biologie, după care organismul este supus unui destin ereditar imuabil (teoria continuității liniei germinative). Or, am abordat recent o serie de experiențe în care folosind metoda atomilor marcați în studiul dezvoltării celulelor germinale la embrionul de găină, caut să demonstrez științific inexistența continuității liniei germinative.

d) Sînt apoi numeroase direcții de cercetare care rezolvă în biologie probleme teoretice cu implicații filozofice. Cercetările care privesc activitatea metabolică a organismelor și determinismul ei, legăturile dintre organism și mediu, pun, în rezolvarea lor, o serie de probleme filozofice. Pornind de la teoria reflectării a lui V. I. Lenin, miciurinismul cercetează modul în care organismele ajung, în decursul evoluției lor ontogenetice și filogenetice, la o perfecționare tot mai mare în ceea ce privește reflectarea mediului extern. Studiul reflectării la nivelul organismelor vii permite descoperirea căilor și mecanismelor prin care energia excitațiilor exterioare este transformată în mod adecvat în reacții, de la reacțiile cele mai simple pînă la conștiință. Pornind de la teoria reflectării putem stabili caracterul și sensul dezvoltării organismelor vii. De aceea, lucrările mele

experimentale privind influența condițiilor de mediu în dezvoltarea embrionului de găină și influența condițiilor de mediu în creșterea și dezvoltarea viermelui de mătase se integrează în acele categorii de lucrări experimentale prin a căror rezultate se dovedește că influențele exterioare sînt factorul hotărîtor în dezvoltarea organismelor și că ele determină în organism o reacție corespunzătoare bine determinată, ceea ce corespunde teoriei reflectării. În lucrările mele *Rolul sistemului nervos central în dezvoltarea ontogenetică* și *Rolul sistemului nervos central în regenerare* am contribuit la fundamentarea principiului că studiul sistemului nervos central este de o mare importanță pentru cercetarea dinamicii creșterii și dezvoltării organismului, pentru cunoașterea mecanismelor de adaptare a organismului față de condițiile exterioare, ceea ce are drept implicații teoretice problema rolului determinant al agenților externi la organismele prevăzute cu sistem nervos și deci, în ultimă instanță, iarăși teoria reflectării.

Aplicarea materialismului dialectic în studiile de biologie experimentală face deci posibilă aprofundarea cunoștințelor noastre asupra legilor dezvoltării naturii vii.

2. *Care ar putea fi aportul filozofilor la soluționarea unora din aceste probleme? Ce aspecte metodologice și logice principale ridică ele?*

Aportul filozofiei la soluționarea problemelor ce frămîntă biologia este covîrșitor și multiplu. El s-ar concretiza în următoarele:

— Analiza filozofică a principalelor noțiuni, concepte și metode folosite în cercetarea biologică. Definirea acestor concepte și noțiuni.

— Elucidarea problemelor teoretice ridicate de materialul faptic.

— Stabilirea de linii orientative pentru munca de cercetare experimentală.

— Revizuirea etichetelor date unor anumite noțiuni de către biologi. De pildă revizuirea etichetei de „memorie" dată anumitor însușiri ale mașinilor electronice de calcul, etichetă care îndrituiește pe foarte mulți biologi să identifice această proprietate cu memoria organismelor vii.

3. *Cum vedeți realizarea practică a acestei colaborări?*

— Printr-o pregătire mai temeinică a filozofilor în problemele de biologie și a naturaliștilor în probleme de filozofie materialist-dialectică.

— Prin discuții comune pe marginea oricărui material elaborat.

— Prin discuții colective în cadrul simpozioanelor.

— Printr-o colaborare la articolele comune.

4. *Ce contribuții poate aduce cercetarea științifică din specialitatea dvs. la soluționarea problemelor tehnico-economice pe care le ridică dezvoltarea economiei naționale?*

În domeniul meu de cercetare am urmărit două probleme cu o importantă perspectivă de aplicare în practică. Una din probleme este *Influența condițiilor de mediu* (temperatură, lumină, umiditate) *asupra creșterii și dezvoltării viermelui de mătase*, care aduce cîteva date noi, folositoare în practica sericicolă. A doua problemă *Determinarea și diri-*

jarea sexului urmărește mărirea numărului de reproducători femeli, în mod dirijat, la plantele dioice și la animalele domestice. Prin aceasta se poate ajunge în mod dirijat la o mărire a producției în domeniul agricol și zootehnic.

Prof. univ. I. RACHMUTH, membru corespondent al Academiei R.P.R.

Congresul al III-lea al P.M.R., congres istoric, de o uriașă însemnătate teoretică și practică, ne ajută, prin principalul său document pe care îl reprezintă Raportul prezentat de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, să definim căile colaborării strînse ce se impune pentru viitor între cercetătorii din domeniul științelor economice și filozofice.

Congresul a făcut bilanțul unei perioade extrem de bogate din istoria poporului nostru muncitor, perioadă în care au avut loc modificări structurale importante. Ca rezultat al ofensivei neîntrerupte a socialismului în această perioadă, al înfăptuirii consecvente a industrializării socialiste, al transformării socialiste a agriculturii, al revoluției culturale, Congresul a putut face aprecierea istorică ce a umplut de bucurie și mîndrie inimile tuturor oamenilor muncii din țara noastră, anume că socialismul a învins în Republica Populară Romînă. Sarcina analizării științifice a acestor realizări, a modificărilor ce au avut loc este o sarcină ce revine atît economiștilor cît și filozofilor. Analizarea aplicării creatoare a legilor universal-valabile ale revoluției și construcției socialiste în condițiile concrete ale țării noastre, analizarea caracterului științific al politicii partidului nostru de construire a bazei și suprastructurii socialiste cere o strînsă colaborare între economiști și filozofi.

Obiectivul principal al planului economic pe anii 1960—1965 este dezvoltarea bazei tehnico-materiale a socialismului, încheierea procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste în întreaga economie în vederea desăvîrșirii construcției socialismului.

Descifrarea și analizarea concretă a ceea ce înseamnă, în condițiile țării noastre, desăvîrșirea construcției socialismului nu poate fi decît opera comună a filozofilor și economiștilor. Noțiunea aceasta cuprinde fără îndoială atît dezvoltarea bazei tehnico-materiale a socialismului prin continuarea industrializării socialiste, dezvoltîndu-se cu precădere industria grea, cît și încheierea procesului de colectivizare a agriculturii. Ea cuprinde întărirea și perfecționarea relațiilor de producție socialiste prin întărirea proprietății socialiste de stat, prin întărirea economico-organizatorică a gospodăriilor agricole colective, prin perfecționarea continuă a conducerii planificate a economiei, prin perfecționarea repartiției după muncă etc. Noțiunea de desăvîrșire a construcției socialismului cuprinde deci, în primul rînd, desăvîrșirea forțelor de producție și a relațiilor de producție socialiste. Dar ea cuprinde și diversele aspecte legate de suprastructură. Problemele statului, ale revoluției culturale, ale făuririi noii conștiințe socialiste reprezintă tot atîtea laturi importante ale procesului de desăvîrșire a construcției socialismului.

Li se cere deci economiștilor și filozofilor elaborarea unor lucrări substanțiale privitoare la baza tehnico-materială a socialismului și la

acțiunea determinantă pe care ea o exercită asupra relațiilor de producție și a suprastructurii societății. De asemenea rolul activ pe care îl au relațiile de producție ca stimulent al creșterii forțelor de producție, precum și rolul suprastructurii în dezvoltarea atît a bazei tehnico-materiale a societății cît și a bazei sale economice reprezintă tot atîtea teme care necesită o susținută muncă în comun a lucrătorilor din cele două domenii ale științei.

Statul democrat-popular cunoaște, în epoca de transformări adînci pe care o trăim, o evoluție a funcțiilor sale în sensul unei restrîngeri a funcției represive și a dezvoltării rolului său economic. Pe de altă parte, perfecționarea continuă a aplicării principiului centralismului democratic în conducerea economică cere o studiere atentă și multilaterală a activității sfaturilor populare, organele locale ale puterii de stat. Sfera de activitate economică a acestor organe s-a lărgit. Iată încă un domeniu în care colaborarea economiștilor și a filozofilor ar putea da roade din cele mai bune.

În urma desființării puterii politice și economice a claselor exploatatoare, în urma dispariției claselor exploatatoare în țara noastră, ideologia a rămas principalul domeniu al luptei de clasă. Aci își manifestă acțiunea foștii exploatatori și cei aflați sub influența lor precum și infiltrarea ideologică a cercurilor imperialiste internaționale. Clarificarea științifică, marxistă, a acestui fenomen legat de transformările ce au avut loc și au loc atît în bază cît și în suprastructură, este o sarcină la a cărei rezolvare ar putea contribui și economiștii.

Pe de altă parte, trebuie subliniat că în însăși această luptă ce se dă pe plan ideologic, demascarea, științific fundamentată, a realităților din țările capitalismului contemporan își găsește un loc din cele mai importante. Fenomenele crizei generale a capitalismului se manifestă în viața economică, politică, spirituală. Ele sînt strîns legate între ele. Studierea lor în comun ar crea condiții pentru ridicarea însemnată a eficienței muncii în acest domeniu.

Desăvîrșirea construcției socialismului este legată de perspectiva trecerii treptate la construirea comunismului. După încheierea planului de șase ani, cînd forțele de producție din țara noastră cît și relațiile de producție socialiste vor fi atins un anumit grad de maturitate, desăvîrșirea și perfecționarea ulterioară atît a bazei tehnico-materiale a producției cît și a relațiilor de producție va începe să se confunde cu trecerea treptată la construirea comunismului. Acest proces va deveni în mod treptat realitate în cursul înfăptuirii programului de perspectivă prevăzut pentru perioada pînă în 1975.

Comunismul nu apare într-o singură zi. Mugurii lui vor încolți treptat în anii care vin. Germenii comunismului ce vor apare vor trebui să formeze obiectul unui studiu atent din partea economiștilor și filozofilor care prin munca lor vor trebui să-și aducă o contribuție la dezvoltarea, întărirea și răspîndirea acestor germeni în economie, în organizarea politică, în conștiința oamenilor.

Întreg acest proces va însemna, pe de o parte, trecerea unor atribuțiuni ale statului asupra organizațiilor obștești și pe de altă parte, atragerea unor noi mase de oameni la o viață politico-socială activă și conștientă. Aceasta presupune creșterea rolului conducător al partidului, al activității sale la conducerea economiei, în conducerea organizațiilor obștești, în educarea oamenilor muncii, în formarea unei conștiințe noi, indispensabile trecerii la faza superioară a comunismului. Fără îndoială că și în cercetarea variatelor aspecte ale acestei probleme există multe posibilități de muncă în comun a economiștilor și filozofilor.

CONTRIBUȚII
LA CERCETAREA ISTORIEI GÎNDIRII FILOZOFICE ÎN ȚARA NOASTRĂ

În legătură cu elaborarea manualului de istoria filozofiei romînești

DESPRE TENDINȚELE DE ELIBERARE A GÎNDIRII DE SUB DOMINAȚIA TEOLOGIEI ÎN SEC. XVII ÎN ȚARA NOASTRĂ

DE

P. LUCACI

Pînă în veacul al XVII-lea atît în Moldova, cît și în Muntenia predomina economia naturală închisă. Era o formațiune economică bazată în primul rînd pe renta în produse. Nevoia de supramuncă era limitată la cercul oarecum restrîns al trebuințelor de la curțile feudale (domnești, mănăstirești, boierești). În secolul XVI, ca urmare a dezvoltării producției de grîne și a cerințelor mereu mai mari ale străinătății [1], feudalii au nevoie de tot mai multe produse. La început se încearcă satisfacerea acestei necesități crescute prin sporirea pe diferite căi a rentei în natură. Aproape toate răscoalele țărănești pînă în secolul XVI au una din cauze în sporirea dijmei în produse. Însă această formă de rentă este mult prea limitată în raport cu nevoile de schimb în creștere ale feudalilor. De aceea ei trec la acapararea pe diferite căi a pămînturilor țărănești prin cele mai diverse mijloace. Terenurile întinse necesitau brațe de muncă sporite. Este introdusă renta în muncă, formă de exploatare a maselor cu atît mai avantajoasă pentru feudali cu cît ea pare fără limite în raport cu renta în produse. Acum se dezlănțuie goana boierilor după supramuncă. Se recurge la restrîngerea continuă a drepturilor țăranilor și aservirea lor necontenită prin intensificarea constrîngerilor extra-economice. În cele din urmă, Mihai Viteazul în Țara Romînească, iar Miron Barnovschi în Moldova consfințesc legarea țăranului de pămînt în forma sa cea mai brutală. De acum răscoalele țărănești au ca revendicare principală dreptul de strămutare, eliberarea de sub prevederile legăturii. Chiar în timpul domniei lui Mihai Viteazul au loc mari răscoale țărănești îndreptate împotriva legăturii.

Goana feudalilor după supramuncă, respectiv după sate, după robi și rumîni, vecini duc de asemenea la ascuțirea contradicțiilor și în sînul

---

[1] Întrucît nu e vorba de felul schimbului, ci de necesitatea crescîndă de produse, înglobăm aici și continua creștere a tributului către Poarta otomană.

clasei stăpînitoare. Unele dintre aceste contradicții au îmbrăcat forma nenumăratelor procese judecate în divan între diferiți feudali pentru stăpînirea de sate. Domnul însuși nu era decît reprezentantul unuia sau altuia dintre grupurile boierești. Luptele dintre boieri pentru domnie erau expresia politică a contradicțiilor economice, de interese dintre grupurile boierești. Nu mai avem de-a face cu boierimea cavalerilor[1] din evul mediu bazată pe renta în produse, de felul celei din secolele XIII—XV, ci cu un *feudal* a cărui bază de existență este renta în muncă, goana după supramuncă.

Nevoia reglementării raporturilor economice (stăpînirea de sate, vînzare-cumpărare, moștenirea de avere etc.) naște într-un fel sau altul pravilele. O vreme locul pravilelor îl țin hrisoavele domnești, dar înmulțindu-se prea mult nevoia de hrisoave relativ la chestiuni de același fel, viața impune reglementarea pe scară mai generală, dînd naștere pravilelor. Întrucît hrisoavele și pravilele se adresează nu numai clasei boierești, cunoscătoare a limbii slavone, dar și maselor de țărani liberi sau aserviți care nu cunoșteau slavona, se impunea tot mai mult folosirea limbii poporului, a limbii romîne.

Pe de altă parte, luptele de clasă din ce în ce mai ascuțite între feudali și țărani, și conflictele dintre grupurile boierești, dintre boieri și clerici, luptele fratricide pentru acapararea domniei, orientarea tot mai mult a maselor exploatate și asuprite către bogomilism și alte forme de erezie determină clasa stăpînitoare să folosească mai activ și alte mijloace de dominare în afara celor materiale: arma ideologiei. Or, singura la îndemînă era ideologia religioasă. Cu ajutorul ei puteau fi narcotizate mai ușor și abătute masele țărănești de la lupta împotriva boierimii și înfrînate într-o oarecare măsură însești luptele boierești intestine. Acest lucru apare foarte limpede din prima parte a letopisețului cantacuzinesc cînd relatează aducerea în țară a episcopului Nifon, alungarea lui și toată povestea domniei lui Neagoe Basarab. Domnul trebuia proclamat ca fiind de la dumnezeu; țăranilor trebuia să li se spună să adune averi în ceruri, iar nu pe pămînt. Pentru întărirea dominației sale, biserica s-a folosit mult de existența pericolului otoman, pericol pe care îl prezenta ca fiind înainte de toate de natură religioasă, iar nu de natură politică și economică. Pentru răspîndirea influenței ei, biserica și-a format un numeros corp de călugări și preoți și a deschis școli bisericești și mănăstirești, care rămîn multă vreme — pînă în secolul XVI — singurele școli din Muntenia și Moldova. Apar în număr mereu sporit scrieri religioase. Primele tipărituri din țările noastre sînt cele bisericești. Chiar și cele laice cuprind povestiri bazate pe legendele biblice. Cronicile însești sînt pătrunse de concepția biblică. Biserica ortodoxă, întocmai ca și cea catolică, prigonea cu diabolică perseverență pe eretici. Arderea pe rug și tăierea capului era pedeapsa supremă pentru eretici[2].

---

[1] Folosim aici termenul de cavaler nu în accepția lui occidentală, ci în sensul de boier militar, conducător de oaste așa cum a existat el pe meleagurile patriei noastre.

[2] Monografia *Viața feudală în Țara Romînească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Editura științifică, Buc., 1957, p. 489. Este, firește, regretabil că istoriografia noastră nouă nu a pus încă îndeajuns în lumină documentele care se referă la justiția religioasă în țările noastre.

S-a răspîndit și încetățenit la noi părerea că biserica ar fi jucat rolul principal în dezvoltarea culturii în Țările Romîne. Autorii monografiei *Viața feudală în Țara Romînească și Moldova* (sec. XIV—XVII) demonstrează însă prin fapte de necontestat că biserica a fost ca și boierul, un mare feudal, mai nemilos chiar decît cei mai necruțători boieri, că tocmai biserica a împiedicat pentru multă vreme introducerea limbii romîne în viața culturală a țării, că a împiedicat răspîndirea culturii progresiste prin toate mijloacele. Abia cînd a văzut că nu mai are încotro, că există primejdia pierderii influenței sale în mase, biserica a adoptat și ea limba romînă și a consimțit să-și revizuiască anumite poziții vădit reacționare [1].

Se spune uneori că biserica ortodoxă ar fi fost mai liberală decît cea catolică. Trebuie să mărturisim că aceasta nu corespunde întru totul realității istorice. Papalitatea și-a creat organe speciale de reprimare deoarece ajunsese fățiș în fruntea treburilor politice ale evului mediu occidental, pe cînd biserica ortodoxă, care n-a condus niciodată treburile politice peste capul monarhilor — în sensul că nu se plasa oficial în postura de suprarege — nu a avut nevoie de un instrument de represiune în genul inchiziției. Însă și ea practica cu aceeași severitate, prin intermediul monarhilor, represiunile împotriva ereticilor [2]. În plus, ortodoxia s-a călăuzit de principiul că preoții pot fi oameni inculți, ba chiar analfabeți. Se considera că ei n-au nevoie să știe prea multă carte tocmai pentru a evita încercările de criticare și combatere a dogmelor religioase, precum ne-o spune și Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*.

Noua stare de lucruri care s-a creat în secolele XVI-XVII în viața economică, socială și politică a celor două principate dunărene, au determinat schimbări și în viața culturală, în conținutul tematic al vieții ideologice în ciuda tradiționalismului retrograd al bisericii. Pisarii, cronicarii, ideologii erau nevoiți să se pronunțe într-un fel sau altul și asupra unor probleme laice cum ar fi caracterul puterii domnești, raporturile dintre boieri și domn, raporturile dintre feudali și țărani, cauzele succesului sau insuccesului în război, problemele legate de stăpînirea turcească și de evoluția politică a statelor învecinate care influențau viața din Muntenia și Moldova și altele. Aceste probleme erau puse și rezolvate în măsura în care pisarii, cronicarii, ideologii reușeau să exprime mai clar și mai bine cerințele vieții, societății.

Ideologia feudală de la noi trebuie privită și ea în evoluția sa internă. Pomelnicele sînt extrem de sărace în idei, cu toate că pentru istorici ele conțin date prețioase. Baza lor ideologică este creștinismul. În schimb cronica este o scriere mai evoluată. Pe cînd letopisețul bistrițean este un simplu document, o listă de nume, cronica lui Grigore Ureche este o scriere istorică. Între aceste două se interpun numeroase documente (hrisoave, pravile, scrisori, cronici) care marchează fiecare în felul său evoluția ideologiei feudale. Deși pătrunsă de dragoste de țară, cronica lui Grigore

---

[1] P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, Viața și opera*, Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 22.

[2] Merită menționat faptul că P.P. Panaitescu în monografia *Viața feudală*... citată mai sus demonstrează pe bază de izvoare caracterul crud al justiției bisericești, în timp ce în monografia despre D. Cantemir susține teza „blîndeții" bisericii ortodoxe.

Ureche ca și altele scrise pînă atunci, constituie încercări de a subordona viața economică, socială, politică și spirituală ideologiei religioase tradiționale. Toate problemele practice pe care le pune sînt rezolvate în spirit religios. Lumea a fost creată de dumnezeu, el a prescris mersul evenimentelor, iar oamenii nu fac decît să împlinească voința creatorului. Ureche apără cu strășnicie religia — baza ideologică a orînduirii feudale.

Miron Costin (1633—1691) se deosebește de înaintașul său Ureche prin faptul că încearcă să descopere cauzele fenomenelor pe care le descrie, dă și o altă explicație faptelor decît cea pur teologică, năzuiește spre generalizări mai ample, își încearcă puterile chiar în problemele procesului dezvoltării și cele ale teoriei cunoașterii.

Boierul moldovean se oprește asupra marilor *probleme filozofice* într-o vreme cînd Apusul Europei mai luptă cu aprindere împotriva scolasticii, cînd umanismul abia își dădea roadele pe planul filozofiei. Miron Costin este contemporan cu Galileo Galilei, Thomas Hobbes, Pierre Gassendi, René Descartes, Benedict Spinoza, John Locke, Isac Newton și mulți alți gînditori. Comenius abia își așternuse pe hîrtie vederile sale progresiste. În Rusia, feudalii și biserica împiedicau răspîndirea ideilor înaintate. Chiar școala de la Kiev progresa relativ încet din cauza opresiunii teologiei, a tradiționalismului ortodox. Abia către sfîrșitul secolului, și mai ales la începutul secolului următor, o dată cu Petru cel Mare se va înregistra un progres mai substanțial. Marile opere științifice și filozofice, ideile înaintate promovate cu asiduitate în Occident de burghezia în dezvoltare, nu pătrunseseră încă în înapoiata Moldovă. Dar, nu numai starea de înapoiere și biserica erau piedici în calea răspîndirii culturii înaintate, ci și vremurile extrem de furtunoase de necontenite schimbări și războaie.

În opera sa, Miron Costin susține cu date și fapte mai bogate ideile lui Grigore Ureche despre monarhia electivă, originea latină a limbii și poporului romîn, rolul educativ al istoriografiei și ideea luptei de eliberare de sub dominația otomană. Se vede că în țara noastră ideea de eliberare națională se naște nu o dată cu formarea burgheziei naționale, ci încă în sînul ideologiei feudale, ca una din ideile cele mai de seamă și mai înaintate ale acestei ideologii. Aceasta se datorește condițiilor istorice ale poporului romîn care a fost nevoit să lupte de timpuriu împotriva jugului turcesc. O parte a boierimii își dădea seama că existența stăpînirii otomane o impiedica să agonisească averile pe care le visa, iar mințile mai luminate din rîndurile ei erau convinse că înlăturarea acestui obstacol ar însemna o epocă de mare prosperitate materială și spirituală pentru clasa boierească.

Concepția despre lume a lui Miron Costin este și ea teologică, feudală. După părerea lui lumea este creată de dumnezeu, care o conduce împărțind în stînga și în dreapta bune și rele, plată și răsplată; totuși, creatorul nu se amestecă chiar în toate treburile lumești, nu este totdeauna cauza, sau cel puțin singura cauză a evenimentelor. Foarte adesea Miron Costin încearcă să arate că fenomenele pe care le descrie au și cauze naturale. Dorința de avuție, de mărire sau de răzbunare sînt pentru el pricinile mai tuturor războaielor, înlocuirii domnilor, uciderii boierilor, răscoalelor „prostimii" (țărănimii). Arătînd că boierii bătrîni povestesc despre Ieremia

Movilă că ar fi fost amestecat în uciderea lui Mihai Viteazul de către Gheorghe Basta, boierul moldovean comentează: „...care lucru poate să fie (că ce nu lucrează în lume avuția). Banii răscolesc împărățiile și mari cetăți le surpă, cum se zice cu un cuvînt leșesc: Sula de aur zidul pătrunde" [1]. Necazurile și netocmelele din Moldova se datoresc domnilor neînțelepți. „O, Moldova, de ar fi domnii tăi, care stăpînesc în tine, toți înțelepți, încă n-ai pieri așa lesne. Ce, domniile neștiutoare rîndul tău și lacome, sînt pricina pieirii tale. Că nu caută să agonisească ție nume bun ceva la țară, ci caută desfrînați numai în avuție să strîngă, care apoi totuși se risipește și încă și cu primejdii casele lor ..." [2]. Sau: „Milele domnilor pot așeza țările, nemila și lăcomia fac risipă țărilor" [3]. Avuția și prilejul vremurilor fac de cele mai multe ori războaiele [4]. Vasile Lupu n-a primit într-un rînd domnia deoarece boierii i-au impus condiții cu totul inacceptabile [5].

Explicarea evenimentelor și prin cauze omenești, sociale este o *trăsătură esențială* a operei lui Miron Costin și ar fi să umplem multe pagini dacă am relata toate cazurile în care el se referă la cauzele „lumești" ale faptelor de istorie. Avem aici un prim și important pas înainte față de poziția pur religioasă a lui Grigore Ureche și a celorlalți înaintași.

În legătură cu natura cauzelor evenimentelor trebuie menționat și un alt aspect al gîndirii lui Miron Costin. Atunci cînd vorbește de divinitate ca amestecîndu-se sub formă de cauză în treburile lumești, o face mai totdeauna cu anumite rezerve. Soția lui Ieremia Movilă a pătimit mari necazuri pentru că: a) era lacomă; b) a otrăvit pe Simion Movilă, spre a face domn pe fiul ei; c) și abia apoi spune că mai era și „depărtată de dumnezeu". Miron Costin aude că o dată cu uciderea lui Miron Barnovschi la Constantinopole ar fi murit pe neașteptate și calul său și ar fi izbucnit acolo și un incendiu. Unii puneau coincidența acestor trei evenimente pe seama divinității ca semn că ar fi fost ucis un om nevinovat. Dar Miron Costin zice: „Acestea că s-au tîmplat, ori că s-au tîmplat atuncea ce se poate prileji și altă dată, ori s-au mai prilejit, ori că au arătat dumnezeu sînge nevinovat" [6]. Deci cronicarul strecoară aici ideea unei simple coincidențe. În alt loc el spune: „Iară lunecoase sînt lucrurile războaielor și în puterea lui dumnezeu mai mult stau" [7], adică nu stau exclusiv în puterea divinității cum vedem la toți predecesorii săi. După părerea sa victoria lui Matei Basarab la Finta se datorește „nebuniei lui Timuș întîi și bărbăției lui Matei Vodă al doilea" dacă exceptăm „voia și orînduiala lui dumnezeu, numai pe socoteala omenească grăind" [8]. Deși spune răspicat că puterea domnitorului de la dumnezeu este și că domnul este locțiitorul lui dumnezeu pe pămînt, într-alt loc Miron Costin

---

[1] Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p. 56.
[2] *Ibidem*, p. 66.
[3] *Ibidem*, p. 93.
[4] *Ibidem*, p. 89.
[5] *Ibidem*, p. 100.
[6] *Ibidem*, p. 103.
[7] *Ibidem*.
[8] *Ibidem*, p. 152.

zice că luarea domniei, „din orînduiala lui dumnezeu că sînt, să cred”[1]; deci, se crede. De asemeni, el zice : „Iară ce este să nu treacă, cu anevoie să mută cu sfatul” [2]; deci, nu-i imposibil, ci anevoios.

În legătură cu tendința de a explica lucrurile cu argumente nereligioase are însemnătate deosebită felul în care înțelege boierul moldovean noțiunea de „noroc”. El scrie : „Norocului zicem noi ce-s lucruri pre voie sau primejdii, cînd ne vin sau cîte o nevoie. Norocului i-au pus nume cei bătrîni din lume” [3]. Și în adausul la poemul *Viața lumii*, pe care îl intitulează „Înțelesul pildelor ce sînt în stihuri” explică : „Pentru norocul, mulți întreabă : este ceva norocul și ce ar fi acela norocul? Răspuns : norocul nu este alta, numai lucrurile ce ni să prilejesc și ni să întîmplă, ori bune, ori rele, zicem acelor întîmplări norocul. De ni să prilejesc lucruri bune și pe voie, zicem noroc bun; de ni-s împotrivă, au peste voie și cu scădere, zicem norocul rău. Deci, cum întîmplările acestea au nume în toate limbile, așa și în limba noastră cu un cuvînt să închide și să zice : norocul” [4]. O explicație pe cît de simplă pe atît de antireligioasă.

Tendința de a depăși concepția biblică despre lume, timidă cum este, poate fi constatată chiar și în problema mult discutată a atitudinii fataliste a lui Miron Costin. Cu aceasta trecem la felul în care vedea el procesul dezvoltării.

Miron Costin este primul gînditor romîn care se ocupă de problemele mișcării și schimbării, cu un cuvînt ale procesului dezvoltării. Propria sa experiență de viață i-au arătat că lucrurile nu sînt veșnice, ci într-o necontenită mișcare și schimbare. Ca om învățat el știa că au existat în antichitate mari imperii care au apărut, s-au dezvoltat și au pierit cu timpul. Astfel s-a înrădăcinat în mintea sa ideea apariției, înfloririi, decăderii și pieirii lucrurilor, a stărilor. Ar fi prea mult să pretindem boierului feudal o explicație materialistă a acestui fenomen. În poemul filozofic *Viața lumii*, el arată că mișcarea fără repaus a tuturor lucrurilor caracterizează întreaga existență, întreg universul. Soarele, luna, stelele, cu un cuvînt cerul, apoi Pămîntul cu vietuitoarele de tot felul — toate se mișcă, curg, sînt trecătoare. După concepția lui Miron Costin numai dumnezeu este veșnic; el a dat mișcare tuturor lucrurilor, a făcut ca vremea și norocul să petreacă toate. Trebuie să observăm că Miron Costin nu identifică vremea cu divinitatea, precum s-a susținut de unii autori. Vremea este și ea o creație a lui dumnezeu. Cînd spune :

„Sub vreme stăm, cu vremea ne mutăm viața
„Umblăm după a lumii înșelătoare față”

leagă soarta omului de condițiile de timp, îl pune pe om sub puterea timpurilor, a vremii.

Schimbările din viața omului, ca și cele din întreaga lume sînt datorate vremii și norocului. Și dacă avem în vedere că norocul sînt întîmplările — bune sau rele — conchidem că Miron Costin înțelegea că

---

[1] Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p. 142.
[2] *Ibidem*, p. 131 ; ideea se repetă și în alt loc, p. 144.
[3] *Ibidem*, p. 321.
[4] *Ibidem*, p. 324.

timpurile și întîmplările determină schimbările lucrurilor. Ele îl înalță sau îl coboară pe om (citește: pe boier), ele îi curmă și viața; ele fac să se surpe toate.

„Vremea începe țările, vremea le sfîrșește,
Îndelungate împărății vremea primenește.
Vremea petrece toate; nici o împărăție
Să stea în veci nu o lasă; nici o avuție
A trăi mult nu poate...".

Împărați vestiți ca Xerxes, Alexandru Macedon, Artaxerses, Augustus Pompeius, Caesar, înțelepții cu filozofia, teologii cu teologia — toți s-au prăvălit cu vremea, au pierit. Așadar toate sînt trecătoare, deșarte. Pînă și „bogăția pute". Omul poate doar să-și facă un nume mare prin fapte mari, să-și pregătească fericirea în cer, conchide cronicarul moldovean.

Trebuie să mai observăm că Miron Costin socotește: „Toate lucrurile, dacă să încep a spune din ceputul lor, mai lesne să înțeleg" [1] și „orice istorie își are rînduiala de la începutul ei" [2], adică totul are un început de la care sîntem datori să pornim. De asemenea, el susține că obiectele și fenomenele se dezvoltă pînă la un anumit moment, după care decad și pier. „Așa toate împărățiile, cînd prea să suie la mare tărie, neavînd loc să se suie mai sus, cad și purced îndărăt, cum vedem și crăiia leșească" [3]. Lăcomia domnilor, care nu cunoaște margini, face ca împărățiile să se lățească, dar cum nu se pot lăți la infinit, decad și pier. Așa a fost cazul cu împărăția lui Darius, cu Carthagina, cu împărăția lui Pirus, cu domnia lui Mihai Viteazul. Așa și cu domnia lui Vasile Lupu [4].

Ideea dezvoltării ciclice a imperiilor așa cum o expune sumar Miron Costin, o regăsim mai tîrziu și la stolnicul Constantin Cantacuzino și apoi la Dimitrie Cantemir. Fără a avea pretenția vreunei legături între ideea de dezvoltare a lui Montesquieu și aceea care este proprie gîndirii social-politice din Romînia veacului XVII, putem spune că este un merit al literaturii noastre de atunci de a fi tratat, fie și în chip sumar, pe temeiul generalizării faptelor de istorie, problema creșterii și descreșterii împărățiilor.

Miron Costin susține, urmîndu-l pe Aristotel, că toate lucrurile au o natură proprie care, deși poate suferi schimbări, nu dispare complet. „...natura cea dintîi a lucrurilor nu piere, ci dimpotrivă se păstrează veșnic măcar în parte" [5]. De pildă, grecii de astăzi, macedonenii nu sînt aceeași cu cei din antichitate și totuși sînt. Romanii veniți pe pămîntul Daciei au suferit schimbări, dar au rămas aceeași prin natura lor. Iar schimbările care s-au produs în rîndurile populației romane din Dacia „nu sînt lucru de mirare, pricina stă în lunga trecere de vreme. După cum sînt și locurile, așa și obiceiurile părintești ale fiecăruia" [6]. Rezultă că schimbările care se produc în sînul popoarelor se datoresc condițiilor de loc și de timp, fără vreun amestec al divinității.

[1] Miron Costin, *op. cit.*, p. 244.
[2] *Ibidem*, p. 203.
[3] *Ibidem*, p. 125.
[4] *Ibidem*, p. 113.
[5] *Ibidem*, p. 227.
[6] *Ibidem*, p. 229.

Observăm deci că în problema dezvoltării, ca și în problema existenței Miron Costin *oscilează între concepția biblică și cea profană*, predominînd bineînțeles ideologia religioasă. El este cel dintîi în istoria poporului nostru care se oprește și încearcă să rezolve unele aspecte ale procesului dezvoltării. Ideea teologică după care mișcarea este rezultatul unui prim impuls i se poate imputa lui Miron Costin tot atît cît lui R. Descartes, ba mai mult acestuia din urmă decît celui ce a trăit în înapoiata Moldovă.

Pentru a întregi concepția despre lume a cronicarului moldovean, trebuie să ne oprim și asupra vederilor sale în legătură cu problemele cunoașterii.

Miron Costin pornește de la ideea posibilității și necesității cunoașterii. Scopul tuturor lucrărilor sale este de a ajuta la cunoașterea istoriei țării pentru justificarea luptei de eliberare de sub jugul otoman și realizarea unui stat boieresc. Prin aceasta el nu face decît să continue pe plan mai larg opera înaintașului său Grigore Ureche. Însă, spre deosebire de toți predecesorii săi, Miron Costin se ocupă de posibilitatea și necesitatea cunoașterii lucrurilor în pasaje speciale. Așa este *Predoslovia* la *Istoria de crăiia ungurească* unde spune: „Zice Aristotel filozoful că tot omul a ști din firea sa poftește. Cred că tot omul poftește a ști, iar nu tot omul a ști nevoiaște (se străduiește). Și alta nu deosebește pe om de dobitoace și de fiare așa ca cunoștiința. Și din cunoștiință se naște ști nța și dumnezeu pe om nu cu alt soroc și sfîrșit l-au făcut sie-și asemănătoriu, înțelept, numai să se cunoască de dînsul să-l laude. Știința dar și sufletește este de folos omului și trupește de treabă și de mare folos". Știința este îndeosebi folositoare domnilor, boierilor, sfetnicilor domnului pentru ca din ea să tragă învățămintele „să urmeze cele bune, de cele rele să se ferească". Această știință este istoria. „Acea știință de care grăiesc ție, iubite cititorule, prea lesne fiecine o poate agonisi cu cititul istoriilor".

Deci, ideile fundamentale al acestei *Predoslovii* sînt: a) posibilitatea cunoașterii; b) cunoașterea este ceea ce deosebește pe om de animale, adică omul este o ființă rațională; c) din cunoaștere se naște știința; d) dumnezeu a făcut pe om înțelept pentru ca să se zbată să se cunoască pe sine și pe dumnezeu și cunoscîndu-l să-l laude; e) deci știința este folositoare și sufletului și trupului; f) ea este de folos îndeosebi monarhilor și boierilor pentru a trage învățăminte pentru activitatea lor practică și politică; g) știința din care se pot trage astfel de învățăminte este istoria.

Nu e greu de văzut că ideile de mai sus l-au călăuzit pe Miron Costin în toată activitatea sa cărturărească și politică. El, mai mult ca oricare dintre înaintașii săi, „s-a nevoit a cunoaște" și a aplica cunoștințele dobîndite.

Cum se dobîndesc cunoștințele? Miron Costin socotește că ele se obțin prin observație, prin datele simțurilor, prin experiență. „Din cinci simțuri ce are omul, anume, vederea, auzul, mirosul, gustul și pipăitul, mai adevărat de toate simțiri este vederea. Că prin auz cînd aude omul nu se poate așeza deplin gîndul, este așa ce se aude ... nu este, căci nu toate sînt adevărate cîte vin prin auzul nostru. Așa și mirosul de multe ori înșeală, fiind multe mirodenii dintîi grele, iar apoi mare și iscusit miros fac. Gustul este încă așa, că multe ne par că sînt dulci,

apoi simțim amărăciune și împotrivă, multe amare că sînt ne par și sînt dulci. Pipăitul iară și multe pipăim în chip de una și sînt altele și nu le putem a le cunoaște cu singur pipăitul, fără vedere. Iară vederea singură din toate așează într-adevăr gîndul nostru și ce se vede cu ochii nu încape să fie îndoială în conștiință" [1].

Acum înțelegem de ce, atunci cînd scrie cronica sa pe temeiul celor auzite de la boierii bătrîni, Miron Costin face totdeauna într-un fel sau altul unele rezerve, iar în momentul cînd își scrie cronica pe baza celor trăite de dînsul, pune în fruntea capitolului cuvintele citate. Desigur, nu e cazul și nici nu este necesar să discutăm dacă aprecierile lui Miron Costin asupra valorii fiecăruia sînt sau nu juste. Cel mult putem aprecia că el manifestă o oarecare atitudine de izolare a rostului fiecărui simț în parte. Esențial este însă faptul că el pune datele senzoriale la temelia cunoașterii, că face o deosebire clară între datele senzoriale și gîndire. Prin aceste idei el stă la nivelul contemporanilor săi occidentali, deși nu intră în dezbateri adînci și subtile. Ideea că la temelia gîndirii sînt simțurile o regăsim mai apoi atît la fiul său Nicolae Costin, cît și la Dimitrie Cantemir încît se poate spune că și în privința aceasta Miron Costin este un deschizător de drumuri în țara noastră.

În cele de mai sus cronicarul pune și chestiunea criteriului adevărului. Dacă datele celor patru simțuri — auz, gust, pipăit și miros — pot sau nu să nu fie adevărate, cele furnizate de văz sînt fără îndoială adevărate. E de observat că această teză este de-a dreptul opusă ideii fundamentale a teologiei — crede și nu cerceta. Dar Miron Costin mai are și un alt criteriu al adevărului. „... încă în lume om n-au născut pînă acum ca acela să nu-i trebuiască voroavă cu sfat, că deși gîndește cîrmuitorul cîte o treabă, încă tot să nu se încrează c-au ghicit pînă nu se întărește părerea lui cu voroave și altor păreri. Deci, ce ai gîndit că este bine, dacă se mai tocmesc cu gîndul tău ce ai gîndit că este cu cale încă a doi sau trei socoteala, fără greș pe acel lucru să stai că nu te vei înșela. Iară ce-ți pare numai a singur că este bine și alții toți zic că este într-alt chip să nu crezi acea socoteală că te amăgește. Multe lucruri ne par că sînt ghicite, iar apoi dacă mai lași vreme socotelii afli departe, mai pe urmă, într-alt chip" [2].

Cu alte cuvinte, atunci cînd există o coincidență între părerile mai multor oameni asupra unui fapt înseamnă că s-a descoperit adevărul. Dacă la un Bogdanov din veacul XX o atare idee nu înseamnă decît un idealism abia camuflat, la Miron Costin, boier moldovean din secolul XVII, în condițiunile cînd problema criteriului adevărului era abea în curs de elaborare ea este în orice caz o abatere de la teza fundamentală a teologiei de a crede și a nu cerceta, deși rămîne în limitele concepției idealiste.

În lumina celor de mai sus ca și a cercetărilor întreprinse de alți cercetători cu privire la ideile social-politice ale lui Miron Costin [3], putem trage anumite concluzii.

---

[1] Miron Costin, *op. cit.*, p. 142.

[2] *Ibidem*, p. 122.

[3] Vezi studiul introductiv al lui P. P. Panaitescu la: Miron Costin, *Opere*, E.S.P.L.P., 1958, p. 5—32; articolul despre *Culegerea de texte din istoria ideilor social-politice din Romînia*

Miron Costin promovează în ansamblu o concepție teologică, feudală despre lume, dar cu elemente raționaliste ceea ce îl deosebește de înaintașii săi. El încearcă să afle și cauzele reale ale fenomenelor. Afirmă existența mișcării continue în univers. Susține că izvorul mișcării este creatorul. Afirmă chiar ideea schimbării lucrurilor, ideea apariției și dispariției împărățiilor. Promovează teza despre posibilitatea, necesitatea și utilitatea cunoașterii, afirmă că datele senzoriale sînt temelia cunoașterii, fără a respinge cunoașterea logică. El însuși face unele generalizări pe cale inductivă. Concepe istoriografia ca pe o știință nu numai a domniilor și războaielor, dar și a fenomenelor din viața socială a țării cu scopul de a trage învățăminte din ea. Față de cercul de idei al înaintașilor săi, Miron Costin are o privire mai largă asupra realității. Sub presiunea faptelor, a propriei sale experiențe de viață, el manifestă clar *tendința de a se smulge din limitele strîmte ale dogmaticii religioase*. În toate marile probleme se observă aceeași *oscilare* între concepția biblică și explicația rațională a fenomenelor. Cu scrierile sale începe în istoria culturii poporului nostru punerea marilor probleme filozofice. Și trebuie constatat că el se ocupă numai de acele probleme pe care le impune situația istorică, nivelul la care se găsește societatea din Moldova în veacul XVII, căutînd să răspundă sarcinilor care se cereau rezolvate atunci. Tocmai pentru că sarcinile principale ale societății feudale moldovene din sec. XVII aveau un caracter social-politic (eliberarea de sub jugul turcesc, raporturile dintre boieri și domn, luptele dintre grupurile boierești pentru putere și privilegii), gîndirea lui Miron Costin se îndreaptă spre problemele social-politice, iar nu spre științele naturii. De fapt, aici nu e vorba numai de orientarea lui Miron Costin, ci de orientarea întregii gîndiri teoretice din Moldova și Muntenia secolelor XVII—XVIII. Boierii nu sînt preocupați de dezvoltarea tehnicii, a științelor naturii ale căror rezultate să fie aplicate în producția materială a societății, cum va face burghezia în ascensiune. Lor le ajunge goana după zile de clacă, respectiv stăpînirea de sate și moșii, stoarcerea rentei în muncă și în bani. Ca urmare, nici problemele teoretice ale științelor naturii nu sînt la ordinea zilei ca în Occidentul european. În schimb, problema stăpînirii de moșii cît mai întinse, menținerea lor și a privilegiilor, asigurarea unui nivel înalt al rentei în muncă și în bani — care depind în măsură hotărîtoare de menținerea orînduirii feudale în forma ei mai evoluată, pun cu ascuțime în fața ideologilor probleme social-politice; ei caută răspunsuri la aceste și nu la alte probleme. Acest factor obiectiv i-a dus și nu putea să nu-i ducă pe gînditori spre filozofia istoriei și prin intermediul acesteia spre marile probleme ale filozofiei. *Evoluția istorică a principatelor noastre a făcut ca gînditorii să străbată drumul către ontologie și gnoseologie pe calea dezvoltării cu precădere a gîndirii social-politice, a filozofiei istoriei, pe cînd în alte țări, calea spre marile probleme ale filozofiei a trecut prin dezvoltarea științelor*

în *Lupta de clasă*, nr. 9/1954, p. 134—152; Studiul *Ideile social-politice ale cronicarilor din sec. XVII—XVIII din Țara Românească și Moldova* al lui I. Verdeș în culegerea *Din istoria filozofiei în România*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., 1955, p. 7—36 și altele. Menționăm că această trimitere nu înseamnă că acceptăm întrutotul tezele autorilor respectivi.

naturii. Desigur că prima cale spre o concepție materialistă este mult mai anevoioasă, mai întortochiată, printre altele și din cauza caracterului specific al vieții sociale.

Opera lui Miron Costin se situează la începutul drumului care duce prin filozofia istoriei, către ontologie și gnoseologie. Această operă a avut o mare înrîurire asupra tuturor gînditorilor noștri de seamă: Dimitrie Cantemir, reprezentanții de frunte ai *Școlii ardelene*, iluminiștii și democrații revoluționari de la 1848 în frunte cu Nicolae Bălcescu. Ei reiau și dezvoltă îndeosebi laturile mai avansate ale gîndirii lui Miron Costin, realizîndu-se o continuă apropiere de concepția materialistă și îndepărtarea de teologie și idealism.

★

Cu toată erudiția sa vastă pentru Moldova sfîrșitului secolului XVII și începutul secolului XVIII, fiul lui Miron Costin, *Nicolae Costin* (1660—1712) nu reușește, de fapt, să dezvolte gîndirea părintelui său. În cronica lui, problemele teoretice ocupă un loc foarte restrîns. El nu-și propune să dezvolte decît o singură problemă filozofică din cele puse de tatăl său și anume aceea a originii lumii. Chiar și în acest caz Nicolae Costin se situează în chip hotărît pe poziții biblice, respingînd orice concepții materialiste. Primul capitol al cronicii sale îl închină respingerii teoriilor materialist-naive ale filozofilor antici greci: Thales din Milet, Heraclit din Efes, Democrit, Epicur și chiar Aristotel. Numai concepția idealistă a lui Platon este acceptată în afară de cea biblică tocmai pentru că „deschis zice într-o carte a sa ce se chiamă *Timeo*, cum lumea este făcută de dumnezeu bunătate și putere, spune că este" [1].

Cel care a rezolvat și a dus mai departe *în fapt* gîndirea lui Miron Costin în latura sa progresistă este Dimitrie Cantemir (1673—1723).

Gîndirea lui Dimitrie Cantemir, conținutul de idei și toată orientarea sa ideologică este determinată în esență de aceleași condiții istorice ca și a lui Miron Costin, cu deosebire că decăderea imperiului otoman apare acum evidentă pentru toată lumea, în timp ce se ridica la rangul de mare putere Rusia lui Petru I, iar pe plan intern *renta* în muncă este practicată o dată cu renta în bani, răscoalele țărănești au o extindere mai mare, se ridică pătura micii boierimi pe care tind să se sprijine unii dintre domnitori împotriva grupărilor marii boierimi, iar lupta pentru o cultură națională capătă amploare tot mai mare ceea ce silește biserica să se adapteze noilor condiții.

Dimitrie Cantemir este cel mai mare erudit romîn de la sfîrșitul secolului XVII și din prima jumătate a secolului XVIII. În Moldova și-a făcut studiile cu profesorul grec Ieremia Cacavelas și în ceasurile în care citea tatălui său diferite scrieri grecești și slavone. Nu putem fi întrutotul de acord cu teza susținută de P. P. Panaitescu în recenta monografie închinată domnitorului moldovean, cum că Ieremia Cacavelas ar fi exercitat o influență nefastă îmbibîndu-l cu misticism pe Dimitrie Cante-

[1] M. Kogălniceanu, *Cronicile Romîniei*... Ediția a II-a, tomul I, p. 39.

mir [1]. Că profesorul său grec, el însuși teolog, a înrîurit orientarea către misticism a elevului său este sigur. Dar a pune toată această chestiune în seama unei influențe personale este neștiințific. Hotărîtor în formarea concepției mistice a gîndirii tînărului Dimitrie a fost nu Ieremia Cacavelas, ci ideologia dominantă a epocii care era una teologică și mistică prin excelență. Ce fel de lucrări științifice, de orientare materialistă putea găsi și studia un tînăr pe vremea aceea în Moldova? Cum putea el să se sustragă, mai ales ca fiu de domn, de sub influența bisericii, a teologiei? De altfel, vom observa împreună cu P. P. Panaitescu, că această influență mistică n-a fost chiar atît de hotărîtoare precum se pretinde. Dovada cea mai elocventă stă în însăși *Divanul* său despre care citim în monografia amintită: „Așa dar în *Divanul* lui Cantemir, scriere din perioada religioasă a activității lui, aflăm o interesantă încercare de dezrobire din cătușele tradiției bisericești, o încercare de a împăca morala religioasă cu etica filozofică, cu aspirațiile umaniste ale scriitorului" [2]. Dar despre conținutul de idei al cărții lui Cantemir vom mai avea prilejul să vorbim. În timpul ședерii la Constantinopol Dimitrie Cantemir a urmat cursurile Academiei patriarhiei unde studiază filozofia și alte discipline în greaca veche. Aici capătă cunoștințe teologice, filozofice, de medicină, geografie, istorie etc. A studiat mai ales filozofia peripatetică și teosofia lui Van Helmont. Are puternice legături cu diferiți învățați turci de la care capătă bogate cunoștințe de istorie, muzică și etnografie turcească. Pentru formarea sa științifică un rol cu totul deosebit l-au avut mediul social, politic, cultural progresist din Rusia lui Petru cel Mare, aspect temeinic documentat pentru întîia oară în monografia amintită.

Dimitrie Cantemir este autorul unui mare număr de lucrări [3]. E de remarcat că perioada cea mai fecundă este tocmai epoca ședерii lui în Rusia.

Despre activitatea și opera lui Dimitrie Cantemir există o literatură relativ bogată — aproape 120 de studii de mai mare sau mai mică întindere. Dar cea mai mare parte a acestei literaturi suferă de neajunsuri atît de mari încît ea poate fi folosită doar ca material care conține unele date asupra domnului moldovean și ca un exemplu de falsificare monstruoasă a uneia din cele mai luminoase figuri din istoria poporului nostru. De altfel cercetătorul P. P. Panaitescu supune toată această literatură unei critici justificate încît nu ne mai oprim asupra laturilor respective. Ne interesează aici doar felul în care a fost falsificată gîndirea lui Dimitrie Cantemir. N. Bagdasar, Marin Stefănescu, R. Dragnea, Em. Grigoraș și alții văd în filozofia lui Dimitrie Cantemir mistică, teosofie și atîta tot. De altfel, ei nu privesc gîndirea acestuia în evoluția ei și în contradicțiile ei interne, ci în mod static, ruptă de orice contingențe cu realitățile istorice. Spre deosebire de aceștia, acad. C. I. Gulian și P. P. Panaitescu cercetează opera și ideile învățatului moldovean în evoluția lor și în determinarea acestora

---

[1] P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, viața și opera*, Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 39—40 și în multe alte lucrări.

[2] *Ibidem*, p. 53.

[3] O listă completă a tuturor scrierilor cunoscute pînă azi se găsește în lucrarea lui P. P. Panaitescu citată mai sus, p. 259—261.

de către condițiile istorice ale epocii, ceea ce reprezintă un mare pas înainte. De asemenea, gîndirea lui Dimitrie Cantemir este privită sub raportul contradicțiilor sale interne. Din păcate însă, evoluția internă a gîndirii cantemiriene este privită oarecum liniar, fără zigzaguri, ceea ce nu corespunde întrutotul realității, aceasta mai evident la P. P. Panaitescu. Constatarea că gîndirea domnului moldovean evoluează de la o concepție biblică către una mai puțin mistică, de la dogmatica ortodoxă către deism, providențialism, de la lupta împotriva scolasticii către raționalism este fără îndoială un bun cîștigat de istoriografia noastră contemporană. Dar trebuie mers mai departe. Dacă la Miron Costin tendința către o gîndire raționalistă se află, ca să spunem așa, în germene și nu ia forma unei lupte interne deschise, la Dimitrie Cantemir avem de-a face de la bun început cu o luptă ascuțită între tradiționalismul și conservatorismul ortodoxismului și unele idei de esență raționalistă. E drept că această luptă internă nu va duce niciodată pînă la o concepție materialistă, Cantemir rămînînd în limitele unei concepții providențialiste. Conflictul ne apare foarte clar chiar în cea dintîi scriere: *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea sau județul sufletului cu trupul* — publicată în 1698. Însuși titlul este semnificativ, căci el tocmai despre un conflict vorbește. Conflictul însuși dintre „Lume" și „Înțelept", dintre „trup" și „suflet" constă în lupta între o concepție raționalist-deistă și concepția spiritualist-teologică. Lupta se încinge pe două planuri: între „Înțelept" și „Lume", care sfîrșește prin victoria „Înțeleptului" asupra „Lumii" pe de o parte și între suflet și trup care se încheie cu împăcarea lor în cadrul moralei stoice pe de altă parte. În lucrare dogmatica religioasă a obținut o victorie asupra unui raționalism care nu știe încă să spună nimic cu privire la cele ce se întîmplă cu morții și pierde bătălia cu trupul prin acceptarea moralei stoice. Dacă la aceasta se adaugă și tendințele antiboierești puternic influențate de morala stoică, atunci putem spune că *Divanul* cuprinde în germene întreaga luptă internă care caracterizează opera lui Dimitrie Cantemir de la prima pînă la ultima sa scriere. *Imaginea științei sacre care nu se poate zugrăvi* este rezultatul aceluiași conflict manifestat de data aceasta numai pe plan filozofic. *Scrisoarea* adresată lui Ieremia Cacavelas expune cum nu se poate mai lămurit că prins în cleștele cunoașterii senzoriale și a celei raționale el nu știe căruia dintre acești doi domni să i se încredințeze. În cele din urmă, socotește Cantemir, trebuie respinse și adevărurile bazate pe simțuri și cele date de rațiune ca nefiind decît pseudo-adevăruri. Tot ce se poate face constă în a pătrunde în cetatea „Literei sfinte" (a bibliei) și a învăța de acolo că atît teologii, cît și fizicienii (filozofii materialiști) trebuie să respire același adevăr simplu. Care este acest adevăr simplu? Străduința de a împăca știința cu religia, materialismul cu teologia, trupul cu sufletul, întocmai ca în *Divanul*. Însă, pe cînd în prima sa scriere tendința către o înțelegere raționalistă a lucrurilor este mult mai slabă, în *Imaginea* ea apare mai clar, bucurîndu-se de o mai largă recunoaștere a valabilității ei de către autor. Îndată după afirmarea tezei creației lumii, Cantemir încearcă cu ajutorul teoriei atomistice, transformată și ea oarecum pe măsura teologiei, o expunere a alcătuirii lumii. În problema timpului, respingînd teza că timpul este mișcare sau măsura mișcării, el stabilește înainte de toate că timpul și

mişcarea sînt două lucruri diferite, apoi că există un timp transcendental, eternitatea şi un timp material propriu lucrurilor, adică durata lor, timpul în care ele se nasc, trăiesc şi pier. Cantemir se pronunţă foarte deseori împotriva scolasticii, dar în *Imaginea* este pe poziţia realiştilor medievali, pe cînd în *Logică* se situează alături de Aristotel nefalsificat şi împotriva scolasticii.

Considerăm neîntemeiată afirmaţia lui P. P. Panaitescu după care *Imaginea* şi alte lucrări filozofice ale lui Cantemir ar fi rezultatul unui imbold lăuntric, al încercării de a se izola de lume în urma unor decepţii [1]. În realitate, prin lucrările sale filozofice, Cantemir răspunde necesităţilor istorice ale epocii, căci *Divanul*, *Imaginea*, *Logica* etc. sînt răspunsul pe care-l încearcă el la nevoile acute ale bisericii ortodoxe din Moldova şi Constantinopol (şi din Rusia) de a se dezbăra de tradiţionalismul slavon perimat şi de a se acomoda noilor realităţi social-istorice (formarea culturii naţionale, dezvoltarea ştiinţelor naturii, apariţia şi în sînul bisericii ortodoxe a curentelor zise eretice etc.). Orientarea împotriva tradiţionalismului se exprimă în *Divanul* prin morala stoică cu prima sa poruncă „cunoaşte-te pe tine însuţi" şi apoi pe dumnezeu, iar în *Imaginea* acest lucru apare sub forma încercărilor de raţionalizare a religiei şi de întemeiere a ei pe datele ştiinţei. *Logica* merge pe aceeaşi cale de raţionalizare a religiei şi de formare a unei concepţii raţionaliste. Cît despre *Istoria ieroglifică*, ea nu este o carte „intermediară". de „tranziţie" de la concepţia mistică la cea „complect liberă de misticism" cum susţine recentul biograf al lui Dimitrie Cantemir, ci expresia aceleiaşi tendinţe de luptă împotriva concepţiilor tradiţionaliste feudalo-slavone care mai dominau în Moldova epocii sale. La urma urmei, pl[illegible] doria împotriva boierimii, pentru statul absolutist şi monarhia luminată, poziţia sa antiturcească exprimă pe planul concepţiei despre societate aceleaşi vederi de natură raţionalistă dezvoltate în lucrările filozofice anterioare, îmbogăţite prin acceptarea cunoaşterii senzoriale (respinsă în *Imaginea*), prin neta respingere a scolasticii, prin reluarea şi dezvoltarea ideilor filozofice progresiste ale lui Miron Costin.

Însăşi morala stoică, abia schiţată în *Divanul* este acum mult dezvoltată, tocmai în latura sa profană. *Cercetarea asupra naturii fizice a monarhiilor* exprimă străduinţa lui Dimitrie Cantemir de a întemeia o concepţie biblică despre evoluţia societăţii pe temeiurile raţionalismului, ale determinismului. Ideile despre monarhia luminată şi statul absolutist creştin din *Istoria ieroglifică* sînt reluate, teoretizate, dezvoltate în lumina experienţelor şi observaţiilor făcute asupra marilor reforme ale lui Petru I în Rusia. Aci ideea dezvoltării, a progresului, fie şi ciclic, este susţinută şi argumentată cu mai multă putere, apoi în *Descriptio Moldaviae* şi *Istoria imperiului otoman* aplicată într-un fel sau altul. S-ar părea că autorul este acum departe de misticism. În realitate el rămîne la aceeaşi concepţie providenţialistă (nu tradiţionalist-ortodoxă cum precumpăneşte în 1698, ci mai evoluată spre raţionalism, aşa cum o găsim abia schiţată în *Divanul*). Iar prin *Loca obscura* şi *Despre conştiinţă*, el revine într-un fel accentuînd

[1] P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 59—60.

asupra felului său de a vedea din primele scrieri, pentru a trece apoi la concepția avansată din *Hronicul vechimii romîno-moldo-vlahilor*.

Dacă ar fi să schițăm pe scurt, foarte pe scurt, filozofia lui Dimitrie Cantemir, ea ni s-ar prezenta astfel : Lumea este creată de dumnezeu, care apoi nu se mai amestecă în mersul lucrurilor. Ea se află în continuă mișcare imprimată de primul motor. Toate cîte sînt au o natură materială. Esența omului este dualâ : materie și spirit. Timpul are de asemenea o existență dualâ : divină și materială. Providența a hotărît ca totul să apară, să se nască, să trăiască, să se dezvolte și apoi să piară. Un determinist stringent conduce toate cîte există pe această cale. Abaterile de la acest determinism sînt posibile, dar nu sînt decît accidente, avortoni meniți să piară fără urmă. Omul se deosebește de animale prin cunoaștere, rațiune. El poate cunoaște lucrurile, natura și forma lor, dar nu poate să se ridice pînă la cunoașterea divinității, a științei sacre. Cunoașterea este senzorială și rațională. Logica este poarta porților științei. Știința are un scop practic de a sluji drept călăuză în activitatea practică. Societatea a ajuns în epoca cînd trebuie să domnească civilizația și monarhia luminată absolutistă ca aceea a lui Petru I. Concepțiile materialiste și ateiste trebuie respinse fără ezitare, ca și sofistica și scolastica. Cît despre ideile sale asupra poporului romîn, Cantemir împărtășește odată cu Miron Costin teoria latinității și o dezvoltă cu cea a continuității. Boierimea, marea boierime trebuie pusă la respect pentru a nu o mai lăsa să jefuiască poporul în voie. Dar orînduirea feudală trebuie menținută.

Deci, o mai justă caracterizare a gîndirii lui Dimitrie Cantemir ar putea fi următoarea : evoluție antidogmatică, antiscolastică, orientată spre providențialismul raționalist. Există o linie de continuă ascendență, dar nu simplă, liniară. Vîrful cel mai înalt al acestei ascendențe nu este concepția materialistă despre lume, ci aceea ortodoxă providențialistă, în care raționalismul și ideea dezvoltării legice ocupă un loc important. Prin aceasta el stă la nivelul raționalismului occidental, prelucrat și transformat în cadrul ideologiei feudale răsăritene, așa cum vom vedea că se petrec lucrurile și cu gîndirea carteziană pe meleagurile Transilvaniei.

★

Desigur istoria filozofiei din Romînia va trebui să cerceteze și concepțiile acelor gînditori maghiari și germani care au trăit și luptat în Transilvania, căci ei au contribuit în felul lor la dezvoltarea gîndirii filozofice romînești. *Școala ardeleană* ar fi de neînțeles fără cunoașterea gîndirii umaniștilor și cartezienilor germani și maghiari din Transilvania.

Condițiile social-economice din Transilvania secolelor XVI—XVII sînt în esență aceleași ca și în Moldova și Muntenia la epoca respectivă. Ele diferă ca formă de manifestare ; diferă de asemenea prin existența asupririi naționale. Procesul de alodizare a pămînturilor țărănești și constrîngerea maselor populare pentru a lucra pe moșia nobilului, a grofului și a bisericii nu sînt decît forma în care se exprimă goana după supramuncă, după renta în muncă și apoi și în bani. Violențelor feudalilor, masele țărănești le opun violența răscoalelor.

Întrucît și aici biserica este unul din cei mai mari feudali și asupritori, răscoalele nu pot să nu îmbrace forme religioase. Lupta ideologică are și un ascuțit caracter de opoziție față de închistarea catolică, față de scolastică. Pe fundalul luptelor țărănești împotriva reacțiunii catolice, curentele „eretice" umanistice de reformă, îmbrățișate de obicei de masele populare aflate în luptă, apar ca forme de luptă progresiste. Trebuie remarcat însă că îndată ce unul sau altul din curentele anticatolice ajunge să domine (ex. biserica reformată, calvină, evanghelică) — recurge și el la aceleași arme de dominație ca și papalitatea. Așa se face, de pildă, că în 1673 marii prelați reformați din Transilvania hotărăsc printre altele că „filozofia trebuie să slujească biserica" [1]. Chiar și cocceianismul, care în Olanda fusese un curent ideologic mai radical, deși tot religios, se transformă în condițiile din Transilvania într-un curent moderat care nu se ocupă atît cu scoaterea la iveală a contradicțiilor bibliei, cît cu armonizarea și explicarea acestor contradicții în vederea salvării teologiei. Rolul curentelor „eretice" constă mai mult în aceea că sînt un fenomen care stimulează o dată mai mult spiritul de critică și de opoziție față de stările de lucruri existente — papalitate, dominație otomană, dominație feudală etc. Este de asemenea important de menționat în legătură cu lupta de idei din Transilvania împrejurarea că o bună parte a intelectualității secolului al XVII-lea studiază mai ales în Olanda burgheză iar nu la școlile papalității. Acești intelectuali devin foarte receptivi la ideile înaintate pe care le promova burghezia occidentală aflată în plină ascensiune.

Necesitatea stringentă de a cuceri masele, cel puțin pe cele orășenești, impune oamenilor de cultură să se ocupe de introducerea în literatură și în învățămînt a limbii materne. De aceasta se ocupă și în Transilvania, nu atît și nu în primul rînd fețele bisericești, cît mai ales cele laice : Gavril Bethlen, Mihail Apafy și alții. Prin grija acestora iau ființă colegii în care se predau nu numai teologia și scolastica, ci și științele naturale. Dar aceștia se sprijină nu pe nobilimea feudală și biserică, ci pe mica nobilime și pe tîrgoveține. Tocmai acestor pături li se adresează în primul rînd oamenii luminați ai Transilvaniei : Apáczai Csere János, Pápai Páriz Ferenc, Mihail Halici și alții.

Figura cea mai proeminentă din această epocă rămîne *Apáczai Csere János* (1625—1659). Acesta adoptă fără rezerve concepția dualistă despre lume a lui Descartes pe care îl socotește drept „renovatorul întregii filozofii, unica podoabă și glorie a secolului nostru. . . cel mai nobil dintre nobili". El promovează faimosul principiu cartezian al îndoielii și al supunerii tuturor cunoștințelor judecății rațiunii. Nu pot fi acceptate decît cunoștințele certe. Urmîndu-l mai departe pe Descartes, el respinge în mod ferm scolastica, se zbate între știință și teologie, între materialism și idealism. Este semnificativ în privința aceasta faptul că după ce expune științele naturii, el începe partea următoare a enciclopediei sale astfel : „Pînă acum a fost vorba de acele lucruri pe care le-am putut observa bine în lumina naturii, de acum urmează acelea pe care în mai mare măsură și

[1] Tordai Zádor. *M. Tolfalusi Kis Miklos* în lucrarea cu același titlu, A.T.K. București, 1954. p. 10.

mai bine le putem înțelege prin revelația divină, adică prin sfînta scriptură"[1]. Acolo unde științele naturii și materialismul cartezian nu-i furnizează date pentru o explicație materialistă, raționalistă, mecanicistă, Apáczai adoptă tezele teologice, spiritualiste. Vederile sale despre societate nu tind spre răsturnarea orînduirii feudale ci spre raționalizarea ei, considerînd întocmai ca Dimitrie Cantemir posibil și necesar un stat feudal condus de un monarh luminat. Adept al mecanicismului dominant în Occidentul european, Apáczai nu ajunge la înțelegerea dezvoltării.

Concepția carteziană a lui Apáczai reprezintă un mare pas înainte în secolul al XVII-lea tocmai prin latura sa materialistă, antiteologică și antiscolastică. O dată cu el ia naștere în Transilvania un întreg curent cartezian. Dar reprezentanții acestui curent din secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea nu-l vor depăși. Prin elevul și urmașul lui Apáczai, Pápai Páriz Ferenc — renumit medic maghiar și profesor progresist participant la luptele curuților împotriva nobilimii — ideile progresiste carteziene influențează și intelectualitatea romînă din Transilvania. Mihail Halici (născut în 1643 la Caransebeș, mort înainte de 1712) este prietenul apropiat al medicului maghiar. El redactează un dicționar romînesc, primul dicționar al limbii romîne, iar cînd prietenul său își ia diploma de medic îi dedică o odă scrisă în limba romînă [2].

Mai important este însă faptul că gîndirea carteziană, progresistă din Transilvania a contribuit la formarea intelectuală a reprezentanților *Școlii ardelene*.

Totodată este esențial faptul că și în Transilvania secolului al XVII-lea, esența luptei teoretice stă în tendința de eliberare de sub jugul teologiei și scolasticii, că și aici — deși prin Apáczai se ajunge la o concepție filozofică mai înaintată decît a reușit să se ridice Dimitrie Cantemir — lucrurile nu trec dincolo de dualism și nici de hotarele unui feudalism raționalizat

★

Prin cele de față am încercat să punem în lumină una din trăsăturile dominante ale procesului dezvoltării gîndirii în epoca feudală pe teritoriul patriei noastre. Dacă am insistat mai mult la Miron Costin și mai puțin la D. Cantemir și gînditorii din Transilvania se datorește faptului că primul a fost mai puțin cercetat din acest punct de vedere, pe cînd studiile existente asupra celorlalți se ocupă și de această latură. I-am inclus aci pentru a sublinia doar unitatea procesului, a eforturilor de eliberare a gîndirii din cătușele teologiei și scolasticii.

---

[1] Apáczai Csere János, *Magyar encyklopedia*, p. 291.

[2] *Contribuții la istoria medicinii în R.P.R.*, sub redacția prof. dr. V. Bologa Editura medicală, București, 1955.

CONSIDERAȚIUNI ASUPRA GÎNDIRII ECONOMICE ȘI SOCIAL-POLITICE A LUI C. DOBROGEANU-GHEREA PE MARGINEA LUCRĂRII „NEOIOBĂGIA"

DE

D. GRINDEA

Caracterizînd în ansamblu activitatea lui Gherea, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej spunea: „O influență nefastă a exercitat asupra mișcării muncitorești din Romînia concepția neoiobăgistă a lui Dobrogeanu-Gherea. Deși la începuturile activității sale a formulat platforma de revendicări general-democratice a cercurilor muncitorești, iar în activitatea sa pe tărîmul criticii literare a combătut concepțiile ideologilor reacțiunii (Maiorescu și alții), Gherea aduce în sînul partidului socialist idei menșevice, oportuniste, criticate și nimicite la vremea lor de Lenin" [1].

Principalele sale idei menșevice, oportuniste expuse treptat într-un șir de lucrări, sînt dezvoltate, concretizate și prinse ca într-un mănunchi în lucrarea sa de bază *Neoiobăgia*.

Prezentul articol își propune ca într-o formă succintă, să supună analizei critice unele aspecte esențiale ale concepției gheriste expuse în lucrarea *Neoiobăgia*.

Considerăm că aceasta este o sarcină actuală nu numai din punct de vedere al istoriei filozofiei și gîndirii economice din țara noastră dar și fiindcă o serie de „teze" debitate de Gherea, și care au fost zdrobite nu numai teoretic dar și practic de însăși realitatea social-economică din țara noastră, sînt răspîndite și astăzi de social-democrația de dreapta din țările capitaliste.

O cercetare mai amplă a concepției gheriste nu a intrat în obiectul studiului de față.

★

În aprecierea *Neoiobăgiei* și a soluțiilor pe care le preconizează are o deosebită însemnătate momentul apariției acestei lucrări. Gherea publică

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, p. 363.

Neoiobăgia la sfîrșitul primului deceniu al sec. XX-lea, deci în condițiile în care capitalismul liberei concurențe cedase deja locul capitalismului monopolist, în etapa imperialistă a dezvoltării capitalismului, cînd în fața proletariatului necesitatea transformărilor revoluționare devenise o sarcină a practicii imediate[1].

Neoiobăgia reprezintă, după cum subliniază însuși Gherea în subtitlu, un studiu economico-sociologic al problemei noastre agrare. În fapt însă, concluziile trase de dînsul nu se limitează numai la problemele agrare, ele atingînd întregul proces al dezvoltării social-economice a țării.

Deși scrisă în ansamblu de pe poziții neștiințifice și oportuniste, Gherea dezvăluie totuși esența de clasă a reformei agrare din 1864, făcută sub presiunea maselor de către clasele exploatatoare, bineînțeles în propriul lor interes și se arată caracterul demagogic, întreaga ipocrizie politică afișată de clasele exploatatoare cu privire la așa-zisa „liberare" a țăranilor, în fapt eliberarea țăranilor. . . de pămînt, respectiv pierderea pămînturilor de către ei, scoțînd în evidență multiplele forme de exploatare a țăranilor din partea moșierilor, arendașilor, burgheziei de la orașe, a întregului aparat birocratic-militar al statului burghezo-moșieresc.

Sintetizînd datele privind această reformă agrară, Gherea scria: „Tendința ascunsă, dar destul de lămurită a acestei prime împroprietăriri, era, deci, să facă imposibilă viața neatîrnată a unei mici proprietăți, să pună pe cei împroprietăriți în imposibilitatea de a trăi din proprietățile lor și, într-un fel sau într-altul, să fie în dependența economică a marilor proprietari spre a fi nevoiți să lucreze și moșiile acestora" [2].

Această concluzie exprimă în fond faptul că așa-numita reformă agrară nu a rezolvat nici pe departe problema agrară în țara noastră. În schimb moșierii au tras foloase de pe urma reformei rotunjindu-și proprietățile cu o parte din pămînturile clăcașilor pe care aceștia înainte le lucrau ca iobagi. Reforma agrară din 1864 a lăsat să dăinuiască rămășițele iobăgiei (dijma, claca, plocoanele etc.) ceea ce a intensificat procesul exploatării țărănimii.

În capitolele următoare ale lucrării Gherea supune criticii caracterul așa-numitelor „învoieli agricole" introduse de guvernul burghezo-moșieresc.

Analizînd conținutul acestor „învoieli" și consecințele economice ce le-au provocat, Gherea face o cercetare asupra cauzelor pauperizării țărănimii și legat de aceasta asupra înapoierii agriculturii noastre în ansamblu.

Un capitol reprezentînd aproape 10% din lucrare și cu un material exemplificativ de o mare importanță pentru cunoașterea relațiilor sociale

---

[1] Un amplu studiu asupra *Neoiobăgiei* a fost dat de către economistul S. Timov în lucrarea sa intitulată *Anti-neoiobăgia* publicată în 1928 la Moscova. Menționăm că în această lucrare alături de o serie de aprecieri critice juste există însă și unele devieri de la principiile marxism-leninismului, criticate de Congresul al V-lea al P.C.R. (cf. *Congresul al V-lea al Partidului Comunist din Romînia*, Ed. P.M.R., 1951, p. 21). Revista *Probleme economice* publică în nr. 2/1958 o amplă recenzie asupra lucrării lui S. Timov.

[2] *Neoiobăgia*, p. 54—55.

din acea vreme este consacrat de Gherea prezentării încălcărilor grosolane ale propriilor legi de către clasele exploatatoare, a caracterului părtinitor al justiției și administrației statului în favoarea moșierimii și burgheziei, lipsei în fapt de drepturi ale țărănimii muncitoare.

Ca urmare a accentuării procesului exploatării economice și extra-economice a țărănimii, Gherea explică în continuare originea revoltelor țărănești și condamnă remediile sociale paleative pentru înlăturarea lor. Pe această linie el critică „soluțiile" poporaniștilor privind organizarea băncilor populare care, chipurile, ar „desființa" camăta, a casei rurale „chemată" să răscumpere treptat marea proprietate și să o revîndă în loturi mici țărănimii muncitoare, precum și a obștiilor sătești create prin arendarea marilor moșii, dacă. . . vor dori proprietarii lor. Gherea arată că prin asemenea mijloace nu se poate rezolva în mod radical problema agrară în țara noastră.

Gherea nu vede însăși rezolvarea problemei țărănești ca o latură a luptei generale revoluționare a oamenilor muncii sub conducerea clasei muncitoare și a unui partid marxist de avangardă, prin desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și trecerea la revoluția socialistă.

În mod cu totul greșit, Gherea vede rezolvarea problemei țărănești în „... desființarea totală, completă, neîntîrziată, a acestui regim nefast" [1], denumit de el drept regim neoiobag și înlocuirea lui cu relații de producție burgheze. *Această concluzie profund greșită este trasă de Gherea în condițiile cînd în Romînia nu numai că predomina regimul burghezo-moșieresc, dar economia țării devenise deja o verigă în sistemul mondial al economiei imperialiste.*

În dovedirea acestei afirmații trebuie reamintite pe scurt cîteva fapte și date statistice mai importante.

★

Fără a intra aci în analiza reformei agrare din 1864 care constituie o problemă foarte complexă și necesită o cercetare specială, multilaterală, astăzi este unanim recunoscut, că alături de menținerea unor puternice rămășițe feudale în economie, această reformă a permis lărgirea într-o măsură incomparabil mai mare față de trecut a relațiilor de producție capitaliste ca urmare a sporirii la sate a brațelor de muncă libere pentru a fi angajate de către capitaliștii de la orașe, a creșterii acumulărilor bănești de pe urma răscumpărării pămîntului sau a despăgubirilor pentru pămîntul expropriat precum și a lărgirii pieții interne.

Unul din cei mai expresivi indicatori ai dezvoltării capitalismului în industrie îl constituie numărul mediu al întreprinderilor mari înființate în perioada 1870—1906, perioadă pe care Gherea o analizează în lucrarea sa. Astfel, dacă în deceniul 1870—1880 numărul mediu de întreprinderi mari înființate anual era de numai 5—6, în perioada 1893—1906 numărul mediu de întreprinderi înființate anual atinge cifra de 18. Între 1866—1902 numărul societăților pe acțiuni sporește de la 5 la 60 din care majoritatea

[1] *Neoiobăgia*, p. 371.

covîrșitoare în industrie și bănci, iar capitalurile — de la 42 000 000 la 1909 milioane lei, din care 78% aparțineau industriei [1].

Încă de la sfîrșitul secolului al XIX-lea apar primele forme monopoliste de organizare a producției. Astfel în 1899 se înființează primul cartel al rafinăriilor de petrol . În 1900 apare cartelul petrolifer *Asociația petroliștilor*. Între 1900—1902 apar carteluri legate de industria zahărului, a cimentului, a hîrtiei. În 1908 ia ființă cartelul fabricilor de sticlă, iar în 1909 cartelul fabricilor de bere [2].

Dezvoltarea producției capitaliste, concentrarea și centralizarea ei este reflectată și de creșterea numărului muncitorilor. În perioada 1863—1901 numărul muncitorilor în toate întreprinderile industriale (mici, mijlocii și mari) crește de la 28 353 la 126 010 din care cca jumătate erau cuprinși în marea industrie. În 1911 numărul muncitorilor atinge 170 604. Creșterea într-o jumătate de secol a numărului muncitorilor de peste 6 ori reflectă lărgirea continuă a pieții interne capitaliste, deși încă limitată de rămășițele feudale existente în agricultură [3].

În dezvoltarea industriei și a altor ramuri ale economiei naționale (transporturi, comerț, bănci) un rol deosebit a jucat, pe de o parte introducerea unui șir de măsuri protecționiste, începînd din al 9-lea deceniu al secolului al XIX-lea în vederea sprijinirii industriei naționale, pe de altă parte pătrunderea capitalului străin căruia i s-au asigurat condiții optime de plasare îndeosebi în industrie, transporturi și bănci. Dezvoltarea capitalistă a producției a impus unele transformări cu caracter burghez în diverse compartimente ale aparatului de stat. Are loc reforma administrației, reforma judecătorească, reforma militară etc.

Date fiind condițiile și modul în care a fost înfăptuită reforma din 1864, dezvoltarea relațiilor capitaliste nu a dus și nici nu putea să ducă la înlăturarea completă a relațiilor de producție feudale. Lenin sublinia pe drept cuvînt că : „Pentru burghezie este avantajos ca revoluția burgheză să nu măture prea hotărît toate rămășițele trecutului, ci să mai lase unele din ele ; cu alte cuvinte, ca această revoluție să nu fie pe deplin consecventă, să nu meargă pînă la capăt, să nu fie hotărîtă și necruțătoare" [4]. Din această cauză la sate dezvoltarea capitalistă s-a făcut în condițiile unei împletiri cu rămășițele relațiilor feudale de producție ceea ce desigur a frînat în oarecare măsură procesul dezvoltării capitalismului.

Pătrunderea capitalismului la sate în perioada de după reformă este ilustrată de procesul de diferențiere a țărănimii ca urmare a fărîmițării gospodăriilor agricole mici și mijlocii. În 1905, după unele calcule, 600 000 de gospodării țărănești, reprezentînd 47% din totalul gospodăriilor agri-

---

[1] N. N. Constantinescu, *Aspecte ale dezvoltării capitalismului premonopolist în Romînia*, București, 1957, p. 80 și urm.

[2] *Probleme economice*, nr. 3/1957, p. 166 și urm.

[3] Concurența capitalistă exercită o puternică influență asupra situației meseriașilor. După unele date statistice numărul lor scade de la 141 708 la 127 141, în 1908. De asemenea în structura celor ce lucrau în atelierele meșteșugărești au loc profunde schimbări. Pe cînd în 1900, numărul maiștrilor constituie 70,8%, iar al calfelor și ucenicilor 29,2%, în 1908 numărul maiștrilor scade pînă la 37,9%, iar al calfelor și ucenicilor crește la 62,1%. Proletarizarea unei părți a meseriașilor contribuie de asemenea la lărgirea pieții interne.

[4] V. I. Lenin, *Opere*, vol. IX, Ed. politică, 1955, p. 35.

cole, dețineau la un loc 8,7% din suprafața însămînțată, în timp ce 36,318 gospodării chiaburești, reprezentînd 2,9% din totalul gospodăriilor agricole, dețineau 18,1% din suprafața însămînțată.

Paralel cu procesul diferențierii economice și sociale ce avea loc în sînul țărănimii se întărea marea proprietate moșierească. În anul 1905 cca 7800 latifundiari dețineau peste 4 000 000 ha, adică jumătate din suprafața arabilă a țării[1]. Din pămîntul deținut de marii proprietari partea covîrșitoare era arendată țăranilor, în foarte multe cazuri prin intermediul unui arendaș ce jupuia în plus pe țărani.

Păstrarea unor puternice rămășițe feudale la sate în condițiile unei dezvoltări generale a relațiilor de producție capitaliste a caracterizat dezvoltarea economiei naționale a Romîniei pînă în 1945; abia atunci, sub conducerea P.C.R., clasa muncitoare în alianță cu țărănimea muncitoare a pornit la desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice pe care burghezia romînă, nu era nici interesată, nici capabilă s-o înfăptuiască.

Această dezvoltare specifică spre capitalism, pe care Lenin a analizat-o în mod genial în cunoscuta sa lucrare *Dezvoltarea capitalismului în Rusia*, a fost cu totul de neînțeles pentru Dobrogeanu-Gherea.

Ocupîndu-se de problema agrară, Gherea a atacat, bineînțeles, una din problemele nodale ale procesului transformării capitaliste a Romîniei. Abordînd-o însă nu de pe pozițiile marxism-leninismului, ale clasei celei mai înaintate și consecvent revoluționare, soluțiile sale n-au putut reprezenta decît o simplă variantă a reformismului, împotriva căruia Lenin îndreptase ascuțișul principal al luptei teoretice.

Gherea pornea la analiza problemei agrare, ca o problemă în sine, independentă, ruptă de caracterul general al dezvoltării economiei, ajungînd pe această cale la supraaprecierea ponderii rămășițelor feudale în complexul relațiilor de producție din acea perioadă, care erau deja de esență capitalistă; pe de altă parte Gherea a extins în mod cu totul nejustificat observațiile sale privind rămășițele feudale din agricultură asupra dezvoltării întregii economii naționale, trăgînd concluzii și propunînd soluții de pe această bază. În esență, Dobrogeanu-Gherea analizează situația agriculturii noastre după reforma din 1864, ruptă de caracterul dezvoltării generale a economiei naționale, subliniind ca principală caracteristică menținerea rămășițelor feudale și acceptînd doar în subsidiar existența unor elemente capitaliste.

Desigur că lui D. Gherea îi erau cunoscute datele privind diferențierea țărănimii și a creșterii extremelor la sate ca fenomen specific de dezvoltare capitalistă a agriculturii. De asemenea lărgirea pieții interne, existența proletariatului agricol, dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial etc., fenomene ce marcau pătrunderea capitalismului la sate.

Ce argumente aduce Gherea împotriva acestei evidențe?

Ignorînd caracterul specific al dezvoltării capitalismului în țara noastră, Gherea pornește în mod dogmatic de la anumite trăsături caracteristice iobăgiei și pe care le reîntîlnește în satul romînesc după reforma

[1] N. N. Constantinescu, *op. cit.*, p. 87 și urm.

din 1864. Existența lor el o consideră hotărîtoare pentru determinarea tipului relațiilor de producție.

În primul rînd, D. Gherea subliniază ca o trăsătură a stării de iobăgie fixarea țăranului de pămînt. El nu mai numește pe țăran iobag ci neoiobag în sensul că juridic țăranul este liber, dar în fapt continuă să fie legat de pămîntul primit prin împroprietărire. Faptul că țăranul romîn devine proprietar pe un petec de pămînt care nu-i dă posibilitatea să ducă o existență independentă, constituie după Gherea un fenomen exclusiv romînesc (spre deosebire de muncitorul agricol din Apus) și caracterizează întregul sistem „neoiobag". În realitate, Gherea trece cu vederea peste faptul că în condițiile generale de dezvoltare a capitalismului, asemenea fenomene, indiferent de învelișul lor iobăgist, servesc în esență tocmai dezvoltării capitaliste. Într-o țară înapoiată economicește ca Romînia în trecut, după reforma agrară din 1864, și în care principala ramură de producție o constituia agricultura, atît moșierimea cît și burghezia erau interesate în comerțul de cereale, pe plan extern. Aceste mărfuri reprezentau circa 1/2 din volumul total al comerțului exterior. Prin urmare, era nevoie de forță de muncă ieftină la sate, pentru producerea lor, chiar și în condițiile în care coaliția burghezo-moșierească a fost silită să înfăptuiască așa-numita „reformă agrară". Aceasta s-a realizat prin așa-zisul act al împroprietăririi, care, deși formal dădea libertatea de mișcare țărănimii, în realitate era astfel conceput, încît să lege în continuare de pămînt pe țăran și chiar într-o măsură mai mare decît în trecut. Faptul că țăranii nu se puteau întreține de pe petecul de pămînt primit prin împroprietărire și la care țineau cu dinții să-l păstreze le impunea vînzarea forței de muncă, fie în natură, fie în bani.

Lenin a subliniat nu o dată, că pentru statele în care agricultura se dezvoltă pe calea prusacă, sînt folosite relațiile de producție precapitaliste tocmai în vederea sprijinirii dezvoltării capitalismului. Această teză leninistă a fost întrutotul verificată de practica dezvoltării capitalismului în agricultura Romîniei.

Legarea muncitorilor agricoli de pămînt în modul și în scopul arătat mai sus nu a constituit, după cum afirma Gherea, un fenomen specific romînesc. În Rusia cel mai reprezentativ tip de muncitor agricol a fost „muncitorul cu lot". În Franța, după datele furnizate de Lenin în *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* cca 75% din muncitorii agricoli stăpîneau pămînt. O situație asemănătoare exista în Germania și în alte țări. După cum nu se poate vorbi despre un capitalism „pur" în general, cu atît mai puțin s-ar putea presupune că în agricultură s-ar putea dezvolta capitalismul în formă „pură", astfel ca existența sa să excludă în orice împrejurare prezența relațiilor precapitaliste.

O altă caracteristică a iobăgiei, pe care Gherea o remarcă după reforma din 1864, este munca silită. În sprijinul acestei teze Gherea face o amplă analiză a conținutului „legii învoielilor agricole". Fără îndoială că la baza acestor învoieli a stat într-o măsură însemnată constrîngerea extra-economică. Dar ea se făcea nu cum afirma Gherea, în vederea menținerii relațiilor de producție iobăgiste, ci dimpotrivă pentru sprijinirea

moşierilor exportatori de cereale precum şi a arendaşilor ce îşi investeau capitalurile în agricultură.

În sfîrşit, după cum remarcă Gherea, şi după reforma din 1864 se continuă exploatarea în natură : dijme, ruşfeturi, plocoane, caracteristice iobăgismului. Aceste forme de manifestare a relaţiilor iobăgiste au existat într-adevăr şi nu numai după reforma agrară din 1864 dar şi după cea din 1921. Ele au fost lichidate abia de reforma agrară din 1945, făcută pe cale revoluţionară de către clasa muncitoare în alianţă cu masele largi ale ţărănimii sub conducerea P.C.R. Dar aceste rămăşiţe feudale existente după reforma agrară din 1864 nu erau singurele forme de relaţii între moşieri şi ţărani, deşi aveau o pondere însemnată. Spre sfîrşitul secolului al XIX-lea în afara arendei în dijmă care, după unele calcule, se practica de mai mult de jumătate din moşierii şi arendaşii din Romînia, cca 1/3 din ei foloseau şi arenda în bani. În practică, de cele mai multe ori, exista o arendă combinată, mixtă, cu diferite obligaţii pentru ţărani de a lucra în gospodăria moşierului sau a arendaşului.

Paralel cu variatele metode de arendare s-a folosit într-o proporţie mereu crescîndă angajarea de muncitori salariaţi şi s-au introdus treptat diferite maşini şi unelte agricole perfecţionate.

Dacă în 1865 erau utilizate în total 752 de maşini agricole, în 1905 numărul lor a crescut la 4539 locomobile, 12 521 de semănători, 4585 de maşini de treierat etc. Raportate la suprafaţa arabilă a ţării reiese evident înapoierea tehnică a agriculturii în acea vreme. În acelaşi timp, însă, ele exprimă dezvoltarea capitalistă a acestei ramuri, deşi relaţiile de dijmă continuă să existe într-o proporţie mare. Folosirea acestor forme de producţie şi repartiţie anacronice era deci subordonată intereselor unei exploatări sălbatice de natură capitalistă [1].

Aceste „caracteristici" ale iobăgiei descoperite de Gherea în agricultura noastră din acea perioadă sînt argumentele lui principale în justificarea teoriei sale neoiobăgiste. Asemenea concluzii au putut fi trase ignorîndu-se pe de o parte dezvoltarea relaţiilor de producţie capitaliste în condiţiile păstrării unor rămăşiţe feudale din economie, ceea ce a generat pe plan politic monstruoasa coaliţie, iar pe de altă parte lăsîndu-se în afara analizei desfăşurarea procesului revoluţiei industriale la oraşe. De aci teza gheristă antimarxistă privind subestimarea dezvoltării capitalismului şi supraestimarea rolului rămăşiţelor feudale în economie. Gherea încearcă totodată — deşi nu în mod direct — să dovedească insuficienta dezvoltare a capitalismului în ţara noastră şi cu ajutorul calculului venitului naţional.

Astfel în calculul făcut la paginile 429—432 ale lucrării sale *Neoiobăgia*, dezvoltarea relaţiilor de producţie capitaliste este în mod evident escamotată. În primul rînd industria mică, care în acest calcul produce aproape 1/4 din totalul venitului naţional, este considerată de Gherea ca neproducătoare de venit net (plusvaloare). Prin urmare, Gherea reia concepţiile narodnicilor ruşi, care, de asemenea, negau caracterul capitalist

[1] Cf. şi Gh. Matei şi O. Mioc, *Date cu privire la problema agrară în Romînia la sfîrşitul sec. al XIX-lea*, în *Studii*, nr. 5/1958, p. 5—6.

al micii industrii meşteşugăreşti. Mai departe, tratînd statul burghezo-moşieresc ca o instituţie deasupra claselor, Gherea acuza caracterul risipitor al acestei instituţii care după calculul său îşi însuşea cca 1/3 din venitul naţional produs. El nu arată însă că această sumă imensă în cea mai mare parte se reîntoarce în buzunarele capitaliştilor şi moşierilor, că ea a servit politicii protecţioniste dusă de burghezie, ceea ce a determinat o extindere continuă a relaţiilor de producţie capitaliste. În sfîrşit, Gherea trece cu vederea că la partea însuşită de capitalişti în procesul distribuirii primare, şi care în calcul (12%) este subevaluată, trebuie adăugată partea pe care burghezia o realiza pe calea redistribuirii veniturilor şi care era incomparabil mai mare.

Pe baza unor asemenea premise şi calcule, Gherea prezintă o imagine deformată asupra sferei de cuprindere a relaţiilor de producţie capitaliste. Această imagine deformată, conjugată cu propriile sale concepţii teoretice menşevice, a generat un şir de concluzii şi soluţii false privind : caracterizarea regimului social-economic din Romînia din acea vreme, relaţiile între baza economică şi suprastructură, relaţiile între forţele sociale de clasă şi perspectivele revoluţiei în ţările înapoiate, sarcinile imediate ale mişcării socialiste, atribuţiile statului în această perioadă.

★

Pornind de la datele denaturate despre care s-a vorbit privind sfera de cuprindere a relaţiilor de producţie capitaliste, Gherea caracterizează regimul social-economic din Romînia la sfîrşitul secolului al XIX-lea drept regim neoiobag.

Ce înţelegea Gherea prin neoiobăgie apare foarte limpede din următoarea afirmaţie : „Şi, deci, ceea ce s-a întîmplat trebuia să se întîmple în mod fatal. Ţara noastră, neputînd sta cu nici un chip pe baza nouă pe care a fost aşezată, s-a îndreptat către cea veche, feudalo-iobăgistă" [1]. Prin urmare prin „neoiobăgie" Gherea înţelegea o formă a iobăgiei unde, pe alocuri, apar şi „elemente capitaliste" sau mai direct, menţinerea vechilor relaţii sub un nou înveliş. Printr-o asemenea caracterizare se nega dezvoltarea capitalistă a Romîniei în acea perioadă, ignorare cu consecinţe nefaste asupra concluziilor ulterioare ale lui Gherea.

Gherea prezintă în mod denaturat şi relaţiile dintre baza economică şi suprastructura din acea perioadă.

Pentru Gherea apare drept o situaţie „absurdă" existenţa în continuare a unor relaţii de producţie pe care el le considera îndeosebi feudale, alături de apariţia unor instituţii juridice şi politice burgheze.

Gherea califică acest fenomen drept o ruptură între baza economică şi suprastructura ce se cristaliza. În fond nu putea fi vorba de nici o ruptură între bază şi suprastructură. Din contră în cazul dat, suprastructura exprima fidel raportul de forţe între clasele exploatatoare din ţară, reflecta compromisul dintre aceste clase. Dar Gherea nu limitează problema numai la aspectul de mai sus. Analizînd această — aşa-zisă — „ruptură" între baza economică şi suprastructură în condiţiile unei ţări înapoiate, Gherea

[1] *Neoiobăgia*, p. 60.

ajunge la concluzia falsă că în țările înapoiate suprastructura ar preceda apariția bazei economice. Acest lucru rezultă limpede din următorul citat: „Acolo deci (e vorba de țările capitaliste înaintate—nota ns.), dacă putem să ne exprimăm astfel, — spunea Gherea — instituțiile burghezo-liberale au mers la coada capitalismului, pe cînd în țările înapoiate, semicapitaliste, ele merg în fruntea lui deschizîndu-i și curățîndu-i drumul" [1].

Aprecierea de mai sus, profund antiștiințifică, este considerată de Gherea (într-o broșură a sa consacrată exclusiv problemelor socialismului în țările înapoiate) drept o lege a evoluției acestor țări.

Concepția neștiințifică și antimarxistă a lui Gherea apare cu deosebită evidență și în modul în care rezolvă problema raportului dintre bază și suprastructură.

Primul capitol al lucrării *Neoiobăgia* se intitulează *Instituțiile liberalo-burgheze în țara noastră* și abia al doilea capitol intitulat *Libertatea și împroprietărirea țăranilor* abordează problema relațiilor de producție în agricultură.

În opoziție cu concepția sa materialistă în problemele criticii literare, Gherea răstoarnă aci relația dintre bază și suprastructură considerînd formele sociale ca fiind premergătoare bazei economice existente la un moment dat în țările înapoiate.

Constatarea, pe de o parte, a existenței instituțiilor juridice și politice burgheze în țara noastră în acea vreme, negarea pe de altă parte a unei baze economice proprii care să fi generat apariția lor, impune recurgerea la explicații forțate, contrarii învățăturii marxiste asupra relației dialectice între bază și suprastructură. Gherea leagă apariția acestor instituții nu de procesul dezvoltării proprii a țării noastre pe calea capitalistă, ci de contactul ei cu capitalismul occidental și pătrunderea capitalismului străin în țara noastră.

„Capitalismul de import" cu care Gherea încearcă să rezolve contradicțiile din propriul său raționament, este, însă, în fapt, contrar realității dezvoltării economiei țării noastre. Datele statistice asupra dezvoltării industriei capitaliste, a caracterului comercial al agriculturii, a proletarizării maselor și a lărgirii pieții interne, dovedesc netemeinicia tezei lui Gherea asupra rolului capitalului străin ca factor determinant în apariția suprastructurii burgheze din țara noastră.

Imaginea deformată, denaturată ce există în gîndirea lui Gherea asupra sferei de cuprindere a relațiilor de producție capitaliste s-a răsfrînt și în aprecierea sa privind relațiile între forțele sociale de clasă din acea perioadă, precum și a sarcinilor de perspectivă ale mișcării muncitorești din țara noastră.

Subapreciind dezvoltarea capitalismului în întreaga economie națională, Gherea a subapreciat, implicit, situația și forța de clasă a proletariatului precum și sarcinile sale în condițiile țării noastre. În lucrarea *Neoiobăgia* antagonismul între proletariat și burghezie este aproape cu totul ignorat. Subaprecierea dezvoltării capitalismului la sate a dus de asemenea pe Gherea la subaprecierea poziției țărănimii în lupta revolu-

[1] *Neoiobăgia*, p. 39.

ționară. În mod profund antimarxist Gherea a considerat țărănimea muncitoare ca un element individualist, conservator, reacționar. Gherea denaturează raportul de forțe din țară, minimalizează sau neagă avîntul clasei muncitoare în creștere și rezervele de energie revoluționară ale țărănimii asuprite.

După cum se știe, problema alianței, elaborată încă de Marx și Engels, a fost dezvoltată și concretizată de către Lenin în cunoscuta lucrare *Două tactici ale social-democrației în revoluția democratică* încă din 1905, cu cîțiva ani înainte de apariția lucrării lui Gherea. Deși Gherea coresponda cu un șir de revoluționari ruși, pînă acum nu sînt date care ar putea permite vreo indicație dacă această lucrare a fost cunoscută de el. Fapt este însă că Gherea s-a postat pe o poziție cu totul opusă cu privire la alianță și la importanța ei în lupta revoluționară a proletariatului, ceea ce s-a vădit îndeosebi cu prilejul răscoalelor țărănești din 1907 pe care Gherea le-a condamnat. Însemnătatea acestei alianțe a fost sesizată în schimb de Vintilă Brătianu, reprezentant al coaliției burghezo-moșierești care „analizînd ceea ce el numea « crizele de stat » din 1900, 1907 și 1913 și constatînd « concentrarea și la noi a maselor de lucrători. . . în industria mare, unde ciocnirile dintre capital și muncă sînt mai puternice », atrăgea atenția burgheziei și moșierimii romîne că « această revoltă neorganizată din 1907 poate găsi o organizare la orașe și deci să ia în viitor un caracter nu de revoltă, ci de revoluție », căci — spunea el — « în viitor trebuie să ținem seama și de masele muncitoare de la orașe, mai lesne de aprins și de revoltat »". (În legătură cu însăși noțiunea de clase sociale, trebuie menționat că ea apare destul de încurcată în lucrarea „Neoiobăgia"[1].

Ignorarea forțelor interne revoluționare și negarea îndeosebi a rolului istoric al clasei muncitoare, l-au dus pe Gherea la elaborarea tezelor sale oportuniste cu privire la perspectivele luptei revoluționare.

Gherea afirmă : „Țările rămase în urmă intră în orbita țărilor capitaliste înaintate ; ele se mișcă în orbita acelor țări, și întreaga lor viață, dezvoltare și mișcare socială e determinată de viața și mișcarea țărilor înaintate, e determinată de epoca istorică în care trăim, de epoca burghezo-capitalistă. Și această determinare a vieții și mișcării sociale a țărilor înapoiate prin cele înaintate le este însăși condiția necesară de viață"[2].

---

[1] Gherea nu leagă întotdeauna noțiunea de clasă socială de poziția economică pe care o ocupă diferitele grupuri mari de oameni în procesul de producție, ci îi dă uneori un conținut mai apropiat de caracterul profesiunii ce o exercită diferite grupuri de oameni. Astfel, la p. 17 a lucrării, analizînd în general procesul dezvoltării organismului social, el scrie : „Se creează deci funcții noi, complexe și extrem de importante, se creează mari grupuri sociale, clasa judecătorească, administrativă, culturală, militară, clase puternice care prin analogie cu organizațiile economice de atunci s-au prefăcut și ele într-un fel de caste". La p. 161, referindu-se în mod concret la situația din țara noastră, scrie : „Administrația se preface deci zi cu zi într-o clasă nouă, rivală, care pe de o parte susține clasele dominante și pe de altă parte le dispută puterea". Iar la p. 228 vorbește despre „O clasă dezvoltată peste măsură la noi, birocrația, care în straturile ei superioare se confundă în interesele ei cu clasele dominante, iar în straturile inferioare e înclinată mai mult în favoarea țărănimii.... apoi vine clasa , foarte importantă a intelectualilor, mai ales a proletariatului intelectual" ; la p. 313 găsim aceleași confuzii.

[2] *Neoiobăgia*, p. 31.

Din aceste afirmații, care în fond sintetizează întreaga concepție gheristă asupra sarcinilor de perspectivă ale mișcării muncitorești în țările înapoiate, rezultă limpede că subapreciind dezvoltarea și capacitatea de luptă a forțelor revoluționare în țările înapoiate, el propune o teorie antimarxistă, de esență menșevică, potrivit căreia se cere renunțarea la lupta revoluționară, așteptarea pasivă, „pînă la victoria socialismului în Occidentul European" — după care va fi posibilă venirea la guvern a partidului socialist și în țara noastră.

Divizarea de către Gherea — sub aspectul sarcinilor revoluționare — a țărilor capitaliste în „înaintate" și „înapoiate", neînțelegerea procesului de desfășurare a revoluției care poate în anumite condiții să treacă dintr-un stadiu într-altul, ignorarea forțelor interne revoluționare din țările înapoiate, aducerea acestor țări la situația de apendice al marilor puteri capitaliste — scoate puternic în evidență poziția sa oportunistă.

Această teză total antiștiințifică a reprezentat în condițiile de la sfîrșitul secolului al XIX-lea o contrapunere față de creșterea curentului revoluționar din rîndurile mișcării muncitorești. Însăși practica a scos la iveală caracterul profund antiștiințific al teoriei lui Gherea asupra dependenței țărilor înapoiate față de cele înaintate în problema revoluției socialiste. Învățătura leninistă asupra imperialismului, asupra posibilității revoluției socialiste nu numai în țările capitaliste cele mai dezvoltate, ci acolo unde veriga lanțului imperialist este mai slabă, a fost strălucit confirmată de practică. Revoluția socialistă, pentru prima oară în lume, a obținut victoria în Rusia înapoiată din punct de vedere economic.

Pentru Gherea, în schimb, victoria Marii Revoluții din Octombrie a reprezentat o „anomalie istorică".

Revoluția din Octombrie a dat o puternică lovitură teoriilor oportuniste și reformiste cu privire la posibilitatea trecerii la socialism a țărilor înapoiate economicește numai după ce revoluția va fi învins în țările industriale ale Occidentului; ea a dovedit totodată că numai conducerea maselor muncitoare de către partidul marxist-leninist al clasei muncitoare și instaurarea dictaturii proletariatului chezășuiesc victoria revoluției socialiste.

Această învățătură și-a găsit pe deplin confirmarea și după al doilea război mondial prin apariția țărilor de democrație populară în Europa și Asia, țări care în cea mai mare parte, în trecut, erau înapoiate din punct de vedere capitalist. Prin urmare, învățătura leninistă s-a verificat întrutotul în viață, în timp ce tezele oportuniste ale social-democrației au suferit un eșec total.

Determinarea, de pe poziții net oportuniste, a sarcinilor revoluționare de perspectivă ale clasei muncitoare, s-a răsfrînt bineînțeles la Gherea și în elaborarea sarcinilor imediate ale mișcării socialiste.

Dacă victoria socialismului în țările înapoiate putea avea loc numai după realizarea ei în țările capitaliste dezvoltate, se pune firesc problema care sînt sarcinile mișcării socialiste pînă atunci? Răspunsul lui Gherea se reduce în esență la sprijinirea burgheziei în curățirea terenului de relații feudale și pentru dezvoltarea capitalismului în țară.

Caracterizînd puterea de stat drept „oligarhie neoiobăgistă", în pofida caracterului burghezo-moşieresc al puterii şi ignorînd importanţa alianţei forţelor interne revoluţionare, Gherea propunea realizarea unui front comun al proletariatului cu burghezia în opoziţie, pentru înlăturarea „oligarhiei" şi instaurarea unei democraţii burgheze: Gherea reia astfel „concepţia tactică mic-burgheză a menşevicilor pe care Lenin o caracterizează drept tactică « de transformare a proletariatului într-o jalnică anexă a claselor burgheze », susţinînd că burghezia este aceea căreia îi revine sarcina de a rezolva problema ţărănească şi de a fi hegemonul în revoluţia burghezo-democratică"[1].

Gherea nu vede că burghezia trădase deja idealurile sale revoluţionare din 1848 şi că revenea deci proletariatului din Romînia, încă de la sfîrşitul sec. al XIX-lea, sarcina istorică de a duce societatea înainte, sarcina de a fi conducătorul şi călăuzitorul transformărilor necesare, în direcţia burghezo-democratică pe cale revoluţionară[2].

În ieşirea din „neoiobăgie", Gherea atribuie de asemenea un rol deosebit statului burghez şi reformelor pe care acesta va trebui să le întreprindă. Calea revoltelor este condamnată în mod direct. Astfel, Gherea scria: „... presa social-democratică şi social-democraţia romînă, în genere, întotdeauna a căutat să explice poporului muncitor că în ţară la noi calea revoltelor nu poate să ducă la îmbunătăţirea stării lui nenorocite, ci dimpotrivă l-ar duce la o robie şi mai grea"[3]. Prin urmare, Gherea condamnă calea revoltelor, *după 1907*, cînd masele în mod spontan au pornit la rezolvarea problemei ţărăneşti pe calea revoluţionară. Este de altfel cunoscut că Gherea a luat atitudine publică împotrvia răscoalelor ţărăneşti din 1907 în ţara noastră în timp ce Lenin le-a acordat o atenţie deosebită.

Preconizarea reformelor cu ajutorul statului burghez în condiţiile transformării proletariatului într-o anexă a burgheziei şi a izolării ţărănimii muncitoare constituie o trădare făţişă a intereselor maselor de oameni ai muncii şi o părăsire totală a marxism-leninismului.

Gherea apare de altfel ca un adevărat apologet al regimului burghez, de pildă în teoria sa asupra rolului statului în capitalism, ca instituţie *deasupra claselor*. „Sub regimul capitalist — scrie Gherea — această intervenţie a statului serveşte în adevăr la protecţia muncitorului, micşorează exploatarea muncii şi ştirbeşte, reduce, mărgineşte libertatea nemărginită de exploatare a stăpînului"[4], iar în altă parte a lucrării, referindu-se la protecţia muncii în Occident — în contradicţie cu aprecierile lui Marx — adaugă: „Acolo, în Occident, legea nu poate fi eludată..."[5].

Asemenea aprecieri „binevoitoare" la adresa statului burghezo-moşieresc în condiţiile imperialismului, se mai pot întîlni doar la apărătorii declaraţi ai regimului capitalist.

Pe calea unor reforme paşnice făcute de către stat, Gherea afirmă că s-ar urmări în fond să se asigure curăţirea terenului pentru dezvol-

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ediţia a IV-a, p. 363.
[2] *Ibidem*, p. 362.
[3] *Neoiobăgia*, p. 193.
[4] *Ibidem*, p. 98.
[5] *Ibidem*, p. 351.

tarea mai rapidă a capitalismului la sate, pentru generalizarea relațiilor de producție capitaliste. Deși ne aflăm în condițiile imperialismului, Gherea nu merge mai departe. Mijlocul principal prin care vedea soluționată problema de mai sus era acordarea unui împrumut de către stat țărănimii muncitoare pentru cumpărarea pămîntului. „Statul, printr-un împrumut de 700—800 milioane ar putea deplasa o parte însemnată de pămînt de la marea la mica proprietate"[1]. Trebuie menționat că suma propusă de Gherea pentru a se plăti marilor proprietari reprezintă, chiar după calculul prezentat de el, cuantumul venitului național creat în întreaga agricultură, din care, după suprafața deținută de marea proprietate, i-ar fi revenit acesteia numai 60%. Această sumă propusă de Gherea pentru despăgubire reprezintă *de peste 3 ori venitul net din întreaga agricultură și de peste 6 ori renta pămîntului marii proprietăți din acea vreme.*

În sfîrșit, această sumă era destinată a trece doar „o parte însemnată de pămînt de la marea la mica proprietate". Pe scurt, *suma propusă de Gherea drept necesară pentru răscumpărarea pămîntului moșieresc, depășea porțiunea de venit național creat de marile latifundii și servea la rezolvarea problemei agrare nu în dauna claselor exploatatoare, ci în folosul lor, asigurînd claselor exploatatoare condiții optime de exploatare și în viitor.* Prin urmare, lichidarea așa-zisei neoiobăgii ducea la dezvoltarea capitalistă a țării dar nu din punctul de vedere al intereselor în perspectivă ale revoluției proletare, ci din punctul de vedere al intereselor burgheziei.

Lichidarea neoiobăgiei în înțelesul lui Gherea înseamnă deci înfăptuirea revoluției burghezo-democratice în care rolul hotărîtor urma să-l îndeplinească burghezia. Însăși această apreciere după revoluția burghezo-democratică din 1848, reforma agrară din 1864 și răscoalele din 1907, dovedesc orientarea menșevică a lui Gherea în determinarea situației politice în care se găsea țara noastră. *La sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea nu mai era vorba despre înfăptuirea revoluției burghezo-democratice, ci despre desăvîrșirea ei, ducerea ei pînă la capăt,* lichidarea totală a rămășițelor feudale din economie.

Ignorînd dezvoltarea capitalistă a economiei naționale din țara noastră la sfîrșitul secolului al XIX-lea și atribuindu-i un caracter iobăgist, Gherea este plin de laude la adresa statelor capitaliste occidentale al căror exemplu îl consideră demn de urmat. El spune textual: „Trebuie o prefacere radicală a întregii noastre gospodării naționale. Primul pas foarte important va fi desființarea neoiobăgiei și crearea raporturilor de producție occidentalo-civilizate la țară..."[2].

Pauperizarea absolută și relativă a maselor muncitoare în condițiile Romîniei burghezo-moșierești, însușirea a cca 2/3 din venitul național de către cîteva procente din populație, reprezentînd clasele exploatatoare, constituie cea mai elocventă dovadă a modului în care burghezia și moșierimea de la noi au folosit „exemplul" și rolul civilizator al statelor imperialiste.

★

[1] *Neoiobăgia*, p. 389.
[2] *Ibidem*, p. 478.

Așa-zisa teorie a neoiobăgiei se prezintă în esență ca o teorie menșevică, antipopulară din punct de vedere al intereselor luptei revoluționare și al victoriei socialismului. Și nu este desigur întîmplător faptul că între cele două războaie mondiale o serie de economiști burghezi au primit cu simpatie această lucrare și și-au adus „contribuția" în a justifica cît mai concret caracterul „eminamente agricol" al țării în general, caracterul necapitalist al agriculturii noastre în special. Astfel, Madgearu, chiar în 1940, la 3 decenii de la apariția lucrării lui Gherea, scria : „Sectorul agriculturii țărănești, chiar în faza actuală în care el se găsește sub controlul capitalului financiar și comercial, întrucît modul său de producție rămîne neatins, are o structură necapitalistă"[1].

Concepțiile menșevice ale lui Gherea au stat la baza politicii oportuniste a liderilor social-democrați de dreapta. Astfel, în timpul răscoalei din 1907 — menționează în mod just S. Timov — „social-democrația cheamă țărănimea să depună armele în loc de a-i da ajutor"[2]. În acest fel s-a dat posibilitatea claselor exploatatoare să înăbușe pentru un timp desfășurarea largă a luptelor țărănești pentru pămînt.

De asemenea în protestul lansat cu ocazia încazarmării ceferiștilor, conducerea consiliului general al sindicatelor, sub influența oportunistă a unor conducători ai partidului socialist departe de a susține ideea de grevă ca răspuns al clasei muncitoare la reprimarea sîngeroasă a răscoalei țărănești de către burghezie și moșierime, propaga „un zid de rezistență împotriva unor curente inconștiente ce emiteau părerea unei greve"[3]. În programul P.S.D.M.R. din 1910 problema alianței dintre clasa muncitoare și țărănimea muncitoare era pur și simplu ignorată.

În perioada 1917—1920 conducătorii de dreapta ai partidului social-democrat, continuînd aceeași linie oportunistă, s-au opus unirii valului revoluționar al mișcării muncitorești cu luptele țărănimii pentru pămînt. „Burghezia și moșierimea au izbutit astfel să înfrîngă pe rînd mișcarea revoluționară proletară din 1917—1921 și mișcările țărănești pentru pămînt și să-și prelungească zilele cu un sfert de secol"[4].

Împotriva poziției oportuniste a vîrfurilor social-democrate s-a ridicat aripa stîngă a partidului în frunte cu Ștefan Gheorghiu, nucleu ce a format — în focul luptelor revoluționare — embrionul viitorului partid comunist și care a sprijinit cauza dreaptă a țărănimii în perioada răscoalelor, a promovat ideea alianței și s-a pus în fruntea mișcărilor greviste, organizînd și conducînd valul revoluționar stîrnit în întreaga lume ca urmare a victoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Lupta revoluționară a clasei muncitoare în frunte cu grupările comuniste a fost frînată de politica oportunistă a conducătorilor reformiști ai partidului social-democrat care au trădat greva generală din 1920 și interesele celor ce muncesc, înlesnind burgheziei și moșierimii să manevreze cu măsuri demagogice și să reprime sîngeros mișcarea revoluționară.

---

[1] V. Madgearu, *Evoluția economiei românești*, ed. 1940, p. 358.
[2] S. Timov, *Anti-neoiobăgia*, Moscova, 1928, p. 66.
[3] *Romînia Muncitoare*, nr. 3 din 18—25 martie 1907.
[4] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, p. 180.

În aceste condiții se impunea cu necesitate crearea unui partid consecvent revoluționar, înarmat cu învățătura marxist-leninistă.

Ca urmare a activității duse de grupurile comuniste din partidul socialist, la 8 mai 1921, Congresul general al partidului socialist a votat cu o majoritate zdrobitoare înființarea Partidului Comunist din Romînia, partid ce devine de aci înainte statul major al clasei muncitoare, detașamentul de frunte al oamenilor muncii din Romînia. Ruperea lui de tradiția oportunistă a P.S.D. nu a însemnat încă zdrobirea cu desăvîrșire a teoriei gheriste a „neoiobăgiei" deși a fost supusă și ea unor critici severe.

La plenara Comisiei Centrale de revizie a C.C. al P.C.R. din 1925 s-au criticat bazele antiștiințifice ale teoriei lui Gherea cu privire la pretinsa dependență a mișcării muncitorești de la noi de cea din Apus.

Influența nefastă a acestor concepții a continuat să persiste pînă la al V-lea Congres al partidului cînd concepția gheristă a „neoiobăgiei" a fost definitiv nimicită teoretic.

Congresul al V-lea al partidului a clarificat în spirit marxist-leninist perspectivele, sarcinile, caracterul și forțele motrice ale revoluției din Romînia. Congresul a respins teoria burghezo-liberală a neoiobăgiei, teorie care socotea că Romînia stă în fața revoluției burghezo-democratice iar burghezia și nu clasa muncitoare trebuia să joace rolul conducător în această revoluție. *Congresul a indicat că Romînia stă în fața desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice în care rolul conducător trebuie să-l aibe clasa muncitoare.* Congresul a stabilit că sarcina cea mai importantă a partidului este crearea alianței de luptă a muncitorilor și țăranilor muncitori sub hegemonia proletariatului, că această luptă trebuie condusă de către partidul comunist și că partidul trebuie să se pună în fruntea luptei maselor țărănești, pentru nevoile lor imediate, pentru „rezolvarea revoluționară a problemei țărănești".

Sarcinile istorice stabilite de Congresul al V-lea al P.C.R. au fost îndeplinite cu cinste sub conducerea partidului de către oamenii muncii în frunte cu clasa muncitoare din Romînia în anii de după eliberarea țării noastre.

Astăzi pe baza succeselor obținute în construirea socialismului în țara noastră și în lumina perspectivelor trasate de cel de-al III-lea Congres al partidului în planul de dezvoltare a economiei pe anii 1960—1965, putem aprecia pe deplin roadele aplicării consecvente a principiilor leniniste pe care partidul nostru le-a apărat ca lumina ochilor, zdrobind toate încercările revizioniste și reformiste ce urmăreau să-l abată de la drumul său just.

O lucrare actuală despre libertate şi necesitate *

Practica construirii socialismului în ţara noastră confirmă teza leninistă că socialismul este rodul activităţii conştiente şi libere a maselor, care dau viaţă politicii ştiinţifice a partidului marxist-leninist. Tocmai de aici decurge interesul deosebit pe care îl prezintă o lucrare care îşi propune să aducă o contribuţie nu numai la tratarea teoretică a raportului dialectic dintre categoriile *necesitate* şi *libertate* ci şi mai ales, să analizeze în lumina acestor categorii filozofice, bazele teoretice ale politicii partidului nostru şi complexele transformări revoluţionare petrecute în viaţa noastră socială. Se poate afirma că principala caracteristică a lucrării lui Al. Tănase—*Libertate şi necesitate* — o constituie, atît prin tema abordată cît şi prin modul în care este tratată, *actualitatea*. Apariţia unei astfel de lucrări, bazată pe o temeinică documentare, *călăuzită* de tezele clasicilor marxism-leninismului şi de indicaţiile preţioase cuprinse în documentele de partid, prezintă, din acest punct de vedere, un mare interes. Pe lîngă faptul că rezolvă just o serie întreagă de probleme, cartea mai are meritul de a *ridica probleme*, de a stimula discuţii, în legătură cu aspecte mai puţin cercetate ale raportului dintre necesitate şi libertate, de a milita cu pasiune şi înţelegere pentru ridicarea conştiinţei sociale a oamenilor muncii la nivelul prefacerilor revoluţionare din existenţa socială, la nivelul sarcinilor construcţiei socialiste.

Cartea *Libertate şi necesitate* îmbrăţişează o sferă de probleme mai largă decît lucrările marxiste anterioare care au abordat această temă. Prima parte a cărţii — cuprinzînd cinci capitole — este dedicată analizei logice şi istorice a categoriilor filozofice *libertate* şi *necesitate*. Primul capitol trece în revistă principalele concepţii filozofice premarxiste asupra libertăţii şi necesităţii, rezumîndu-se la analiza momentelor celor mai caracteristice. Suscită interes analiza concepţiei lui Aristotel cu privire la „libertatea interioară", analiza semnificaţiei etice a clinamen-ului lui Epicur (pornind de la indicaţia cuprinsă în teza de doctorat a lui Marx cu privire la fundamentarea de către Epicur a libertăţii de voinţă pe existenţa obiectivă a întîmplării), analiza determinismului mecanicist al materialismului francez din secolul al XVIII-lea şi a semnificaţiei sale pozitive în lupta ideologică din epoca respectivă, analiza profundă a concepţiei hegeliene despre libertate şi a teoriei antropologice a lui Feuerbach. Dintre democraţii-revoluţionari, autorul se opreşte numai asupra lui Herzen — nefiind prin nimic justificată omiterea contribuţiei importante a lui Cernîşevski şi Dobroliubov, de asemenea a lui N. Bălcescu. Dintre gînditorii din ţara noastră, autorul se opreşte numai asupra concepţiei lui Conta, evidenţiind limitele istorice

* Al. Tănase, *Libertate şi necesitate*, Ed. Academiei R.P.R., 1960.

și de clasă ale poziției sale, dar accentuînd în mod just asupra caracterului materialist al concepției sale, asupra faptului că la Conta „fatalismul" nu are sens mistic, ci caută să găsească fundamentul responsabilității morale în afara iluziei libérului arbitru. În capitolul I — în ansamblu, izbutit — se resimt unele vicii de sistematizare a materialului, istoria *cunoașterii* obiectului nefiind întotdeauna legată organic de istoria *obiectului* cunoașterii, de tratarea corelației dintre necesitate și libertate ca realități obiective, în dependența lor de relațiile sociale și îndeosebi de relațiile economice (acest aspect al problemei este tratat de-abia în partea a doua a lucrării, pag. 133 și urm.). De asemenea, trebuie subliniat că, pe parcursul expunerii — de pildă cînd se trece brusc de la Epicur la Spinoza — se pierde firul luptei dintre materialism și idealism din istoria filozofiei.

Prin capitolul II, lucrarea începe examenul logic al problemei, analizînd — în lumina dialecticii materialiste — conținutul complex al categoriilor *necesitate* și *libertate*, încercînd totodată să descifreze elementele și momentele constitutive, în interdependența și structura lor logică interioară. Referindu-se la categoriile ce exprimă forme ale conexiunii universale, autorul încearcă să lămurească diferența lor specifică — abordînd astfel o problemă de mare însemnătate teoretică și practică. *Necesitatea* este prezentată ca avînd sfera mai largă, *legea* ca fiind „un aspect al necesității obiective", iar *cauzalitatea* ca „un aspect al necesității și legității universale". Considerăm că — în ciuda argumentelor aduse în sprijin — el nu poate rezista criticii, deoarece pleacă de la o premiză metodologică greșită, luînd drept criteriu *sfera* și nu *conținutul* acestor categorii, transformînd legea în „genul proxim" al cauzalității și necesitatea în „genul proxim" atît al legii, cît și al cauzalității. Or — așa cum a demonstrat Lenin — categoriile filozofice, prin însuși specificul lor, nu pot fi raportate la un „gen proxim", întrucît reflectă formele de existență și raporturile *cele mai generale* ale realității obiective. Neglijînd acest fapt, autorul ajunge la o serie de contradicții și inadvertențe. Astfel, după ce la pag. 12 arăta că „prin *necesitate* înțelegem ansamblul legilor care guvernează mișcarea, dezvoltarea lucrurilor, precum și ansamblul acelor condiții fără de care lucrurile ce alcătuiesc un anumit domeniu al realității sau un anumit domeniu în dezvoltarea acesteia, nu pot exista", la pag. 64 consideră că necesitatea cuprinde trei componente, enumerate în următoarea ordine: a) materia — ca substrat al existenței; b) ansamblul legilor ce guvernează mișcarea și dezvoltarea; c) ansamblul condițiilor. Sesizînd că o asemenea prezentare încumbă pericolul de a fi înțeleasă necesitatea ca „o categorie mai largă decît materia", autorul ne previne că aceasta ar fi o interpretare contrară intențiilor sale, întrucît „necesitatea este un atribut al unor moduri determinate de existență a lucrurilor, al unor *anumite* relații și conexiuni dintre lucruri și procese materiale" (p. 65). Dar numai cu o pagină mai înainte se afirmase — dimpotrivă — că „nu fiecare lucru particular, luat în sine, este necesar, ci substanța și ansamblul acestora" (p. 64).

De altfel, autorul este inconsecvent în folosirea categoriei de necesitate, dîndu-i multiple accepțiuni. Cît privește definiția dată necesității la pag. 12, ea este redusă la o simplă sumă aritmetică între *totalitatea legilor și a condițiilor*, fără a evidenția că prin necesitate înțelegem ceea ce își are cauza în sine însăși — și fără a se evidenția în suficientă măsură corelația dialectică dintre esență și condiții. Contradicții apar și în legătură cu *cauzalitatea*, definită constant nu prin conținutul ei specific, ci prin includerea ei în sfera *legii*. Se ajunge astfel la considerarea cauzalității drept, „una din legile cele mai generale ale existenței" (p. 68), „una din legile fundamentale ale existenței" (p. 75) — formulare ce ar putea lăsa impresia că șterge deosebirile dintre categoria de *cauzalitate* și legile fundamentale ale dialecticii materialiste.

Dacă al II-lea capitol este mai puțin realizat, capitolele III (*Materialismul dialectic despre conținutul obiectiv al categoriilor necesitate — libertate*) și IV (*Libertate, ca produs al*

cunoaşterii şi al activităţii practice) sînt cele mai izbutite din prima parte a cărţii, aducînd o contribuţie importantă la tratarea teoretică a categoriilor *necesitate* şi *libertate*, de asemenea la aplicarea lor la realităţile concrete ale istoriei contemporane. Pornind de la tezele clasicilor marxism-leninismului, autorul evidenţiază caracterul *obiectiv* al necesităţii şi caracterul ei *primordial* în raport cu conştiinţa şi voinţa omului. Există şi o necesitate „oarbă", necunoscută de oameni; rolul hotărîtor în transformarea dialectică a necesităţii în libertate îl are *practica* — principalul criteriu al libertăţii şi principalul mijloc de a o cuceri. Autorul demonstrează concludent că libertatea nu este un atribut inalienabil, imuabil, al spiritului uman, ci produs al dezvoltării istorice. Libertatea nu este negarea necesităţii, nici supunerea faţă de necesitate, ci înţelegerea conştientă, raţională, a necesităţii obiective — şi capacitatea de a acţiona pe baza acestei cunoaşteri în vederea transformării lumii obiective. Scoţînd în relief unitatea dialectică dintre necesitate şi libertate, autorul scrie: „deci necesitatea trece în libertate prin aceea că oamenii o cunosc şi acţionează eficient, iar libertatea trece în necesitate prin aceea că oamenii în acţiunea lor eficientă îşi modifică existenţa socială, făuresc noi relaţii de producţie în cadrul cărora acţionează noi legi". Valoroasă ni s-a părut ideea — larg dezvoltată şi argumentată de autor — că trecerea necesităţii în libertate — cu alte cuvinte cunoaşterea necesităţii şi acţiunea eficientă pe linia necesităţii înţelese — depinde nu numai de gradul în care necesitatea este reflectată în gîndirea oamenilor — ci, în primul rînd, de modul obiectiv în care acţionează necesitatea, în funcţie de caracterul forţelor de producţie şi de natura relaţiilor de producţie din etapa istorică respectivă (p. 97).

Vorbind despre *necesitatea spontană* ca modalitate a necesităţii care nu este cunoscută, nu este reflectată conştient de oameni — Al. Tănase demonstrează că această necesitate spontană, caracteristică formaţiunilor social-economice presocialiste, trebuie privită şi sub aspect *ontologic*, fără a neglija însă aspectul *gnoseologic*. Ea nu se datoreşte exclusiv ignoranţei sau necunoaşterii — ci „sub raport ontologic" „proprietatea privată asupra mijloacelor de producţie şi producţia de mărfuri constituie factorul explicativ fundamental al predominaţiei spontaneităţii în formaţiile presocialiste" (p. 109). În condiţiile proprietăţii private asupra mijloacelor de producţie, necesitatea apare ca o necesitate oarbă şi ineluctabilă; prin însăşi natura ei obiectivă nu permite oamenilor să acţioneze *liber*, „împiedicîndu-i să-şi organizeze în mod conştient producţia socială".

Un asemenea mod de a pune problema permite fundamentarea amplă a două teze de mare importanţă teoretică şi practică. *Prima*: „libertatea oamenilor nu se poate obţine exclusiv prin cunoaşterea necesităţii, fără o anumită bază economică, ignorînd latura sa ontologică"; de aceea — saltul omenirii din imperiul necesităţii în imperiul libertăţii presupune instaurarea pe cale revoluţionară a dictaturii proletariatului, lichidarea bazei economice a capitalismului şi construirea noii baze economice. *A doua*: necesitatea spontană — caracteristică formaţiunilor presocialiste — se realizează prin intermediul *activităţii* oamenilor, în timp ce „clasa muncitoare face istoria nu numai *activ*, ci şi *conştient*" (p. 105), acţionînd pe baza unei necesităţi care îşi croieşte drum prin activitatea umană de realizare liberă, conştientă, a istoriei. Capitolele III şi IV evidenţiază, de asemenea, că „libertatea reală a acţiunii oamenilor nu se poate întemeia pe necesitatea morală, ci numai pe necesitatea economică" (p. 101) iar în încheiere, referindu-se la raportul dintre determinism şi finalitate, relevă faptul că libertatea presupune coincidenţa dintre rezultat şi scop, care se poate constitui numai pe baza unităţii dintre finalitatea conştientă şi cauzalitatea obiectivă.

Partea I a lucrării se încheie printr-un capitol despre „liberul arbitru şi responsabilitatea morală". Din acest capitol se relevă critica semnificaţiei subiectiviste a noţiunii de „*liber-arbitru*", noţiune pe care autorul o consideră inacceptabilă pentru dialectica mate-

rialistă care prin categoria de *„libertate"* reliefează fundamentul obiectiv al determinismului moral şi al responsabilităţii morale. Autorul arată că vechea dilemă falsă, „sau necesitate obiectivă, sau libertate de voinţă" — care a fost serios zdruncinată de Spinoza şi Hegel — a putut să dispară definitiv numai în cadrul filozofiei marxist-leniniste, prin ridicarea practicii social-istorice la rangul unui principiu gnoseologic fundamental. Autorul se călăuzeşte în mod consecvent după ideea că „în afară de *latura obiectivă* sau *baza economică* trebuie să ţinem seama şi de modul în care se realizează necesitatea, de *practica social-istorică* a oamenilor" (p. 129). Trebuie remarcată şi critica pe care o face autorul concepţiei *existenţialiste* cu privire la libertate, dezvăluindu-i rădăcinile de clasă şi inconsistenţa teoretică. Această sarcină nu este însă dusă pînă la capăt, datorită unor formulări confuze. Astfel la p. 113 se afirmă : „este desigur *pozitivă* ideea lui Sartre că omul se defineşte prin actele sale, prin ceea ce face", că omul „nu este nimic altceva decît viaţa sa, decît ceea ce face". Această teză nu poate fi însă apreciată pozitiv, întrucît Sartre — aşa cum remarcă, mai departe, însuşi autorul — nu include în „actele" omului activitatea de producţie, lupta de clasă etc., dînd acestei noţiuni o semnificaţie subiectivistă şi psihologică. Autorul consideră că această teză a lui Sartre este îndreptată „împotriva vechii concepţii despre natura umană veşnică", fără a sesiza că este îndreptată, în primul rînd, împotriva concepţiei marxiste despre practică şi fără a o trata ca atare. La p. 115 se afirmă categoric că „existenţialismul este un ateism nihilist", neglijîndu-se caracterul existenţialismului *catolic* al lui Gabriel Marcel — şi însuşi substratul mistic-fideist al existenţialismului „ateu" susţinut de Sartre.

Semnalăm de asemenea faptul că, atunci cînd se fac referiri la posibilitatea reală a preîntîmpinării războiului în perioada actuală (p. 129), formularea insuficient de riguroasă îngreuiază înţelegerea ideii autorului cu privire la primatul factorilor obiectivi (existenţa sistemului socialist mondial, noul raport de forţe pe arena internaţională).

Partea a II-a a lucrării — *Libertate şi necesitate în dezvoltarea socială* — prezintă o importanţă deosebită. Pe parcursul a şase capitole, autorul este călăuzit în mod consecvent de principiul metodologic materialist-dialectic al unităţii dintre logic şi istoric, urmărind de data aceasta dezvoltarea istorică a corelaţiei dialectice dintre necesitate şi libertate — privite ca realităţi obiective, în dependenţa lor de natura relaţiilor sociale şi, în primul rînd, de natura relaţiilor economice.

Capitolele VI şi VII tratează despre baza obiectivă şi conţinutul istoric-concret al raportului dintre libertate şi necesitate în orînduirile presocialiste. Al. Tănase porneşte de la următoarea premiză metodologică : „formele concrete şi liniile de manifestare a necesităţii decurg din natura relaţiilor sociale dintre oameni, din poziţia obiectivă a diferitelor clase şi categorii sociale în cadrul modului de producţie respectiv ; aici este cheia limitelor şi formelor libertăţii" (pag. 137). Analizînd substratul de clasă al folosirii legilor în orînduirile presocialiste, caracterul de tendinţă al legilor economice obiective, corelaţia între legile generale şi cele specifice, tipurile şi formele de proprietate, autorul evidenţiază conţinutul istoric-concret al raportului dintre necesitate şi libertate în funcţie de natura formaţiunii social-economice respective, subliniind ideea că „omul nu poate fi stăpîn al naturii cînd nu stăpîneşte propria viaţă socială". Progresul realizat de capitalism faţă de orînduirile precedente — este marcat prin faptul că această orînduire creează condiţiile materiale favorabile pentru abolirea oricărei dependenţe, creează premizele pentru revoluţia proletară care duce la realizarea adevăratei libertăţi. Referindu-se la orînduirea capitalistă, autorul demască falsitatea aşa-zisei libertăţi burgheze, dezvăluind contradicţia proprie acestei orînduiri între libertatea aparentă şi non-libertatea reală pentru majoritatea populaţiei, lipsă de libertate care se

accentuează şi mai mult prin trecerea capitalismului în stadiul imperialist. O pondere corespunzătoare este dată, în economia capitolului VII, problemei „înstrăinării muncii" în capitalism. Luînd poziţie combativă faţă de tezele diversioniste ale filozofiei burgheze contemporane care, spre a face apologia exploatării capitaliste identifică în mod conştient *înstrăinarea* cu *obiectivarea* — Al. Tănase subliniază just, pe baza indicaţiilor lui Marx, că înstrăinarea este „un mod concret-istoric de obiectivare, generat de proprietatea privată", explicînd prin caracterul proprietăţii privat-capitaliste faptul că „umanizarea naturii în procesul muncii" înseamnă, implicit, „dezumanizarea omului şi a relaţiilor sociale". Fenomenul social al înstrăinării, expresie a caracterului stihinic al legilor economiei capitaliste, este folosit de autor spre a demonstra limitele *obiective* ale libertăţii în capitalism, falsitatea libertăţii burgheze. În încheierea capitolului VII, Al. Tănase evidenţiază raportul dintre etic şi ştiinţific în gîndirea şi practica marxist-leninistă, criticînd teoriile oportuniste în această privinţă şi subliniind din nou că numai sub conducerea partidului marxist-leninist, numai printr-o activitate istorică liberă întemeiată pe o profundă înţelegere a legilor obiective şi a misiunii sale istorice, clasa muncitoare obţine victoria totală în lupta sa de eliberare, care este — implicit — o luptă pentru lichidarea *oricărei* oprimări şi asupriri.

Principala lipsă a capitolului VII — şi a capitolelor următoare — o constituie, după părerea noastră, importanţa exagerată acordată aspectului etic al libertăţii şi tratarea, în mai mică măsură, a aspectului *politic* al libertăţii — aspect căruia Roger Garaudy — în lucrarea sa *Libertatea* — i-a acordat ponderea corespunzătoare. Se resimte intenţia iniţială a autorului, mărturisită în prefaţa lucrării: „De la început ne-am propus să clarificăm însuşi conceptul de libertate, în primul rînd sub aspectul său etic care este nemijlocit legat de problematica umanismului. Ulterior însă, ne-am putut convinge că problema libertăţii este mult mai complexă decît ni se părea, iar aspectul etic este unul derivat" (pag. 7). Dacă într-adevăr, aspectul *etic* al libertăţii este prezentat ca derivat din cel *economic*, uneori el estompează în lucrare aspectul *politic* al libertăţii, ceea ce face ca critica semnificaţiei istorice a democraţiei burgheze să nu fie dusă pînă la capăt.

Capitolele VIII—XI sînt dedicate libertăţii şi necesităţii în orînduirea socialistă. Cap. VIII tratează despre „politica ştiinţifică a partidului şi statului socialist — ca model strălucit de necesitate înţeleasă". Explicînd, prin trecerea de la „necesitatea spontană" la „necesitatea liberă" — rolul deosebit al factorilor subiectivi în perioada revoluţiei socialiste, autorul — pe baza documentelor de partid, a cuvîntărilor tov. Gh. Gheorghiu-Dej, *a realităţilor sociale din ţara noastră* — demonstrează că politica partidului şi statului nostru este o *politică ştiinţifică*, întemeiată pe cunoaşterea şi aplicarea adecvată a cerinţelor legilor obiective ale economiei socialiste. Se arată că eficacitatea acţiunii practice-revoluţionare a maselor în construcţia socialismului rezultă din faptul că ele sînt conduse de partid şi traduc în viaţă politica ştiinţifică a partidului. Autorul analizează pe larg bazele ştiinţifice ale politicii partidului nostru în prima etapă, şi apoi în etapa socialistă a revoluţiei populare. Problemele sînt tratate în mod concret-istoric, în dinamica lor. Reluînd ideea că „gradul libertăţii este determinat nu numai de măsura cunoaşterii necesităţii, ci şi de modul specific în care acţionează necesitatea într-un domeniu sau altul al realităţii" (pag. 214) — Al. Tănase face o analiză diferenţiată a raportului dintre libertate şi necesitate în fiecare sector economic, explicînd gradul libertăţii în funcţie de legile specifice care acţionează în fiecare sector economic şi arătînd că în cadrul formaţiunii socialiste a economiei s-a realizat „trecerea de la necesitatea spontană la necesitatea conştientă" şi deci, unitatea între finalitatea conştientă şi determinismul social, concordanţa deplină între scopurile propuse şi rezultatele obţinute. Autorul reuşeşte să demonstreze convingător ideea că, în sectorul socialist, necesitatea spontană a legilor economice devine „necesitate

conştientă" ; aici necesitatea obiectivă acţionează prin intermediul activităţii *conştiente* a oamenilor, care traduc în viaţă politica ştiinţifică a partidului. Este regretabil că în acest capitol — care constituie o izbutită încercare de generalizare filozofică a unor probleme pe care le ridică desfăşurarea revoluţiei populare în ţara noastră — s-a strecurat o formulare confuză. „Coordonarea planurilor economice, cooperarea şi într-ajutorarea tehnică — scrie Al. Tănase — sporesc considerabil posibilităţile de creştere într-un ritm înalt a economiei fiecărei ţări, *dezvoltîndu-se îndeosebi acele ramuri economice pentru care există condiţii materiale necesare*" (s.n.). Această formulare eronată este de altfel contrazisă după 20 de rînduri cînd autorul subliniază just că „realizarea proporţionalităţii presupune întotdeauna, ca o condiţie obligatorie, dezvoltarea cu precădere a producţiei mijloacelor de producţie". Era necesar să se sublinieze că, în realitate, cooperarea şi colaborarea economică a ţărilor socialiste nu poate împieta cu nimic asupra necesităţii obiective de a se dezvolta cu precădere industria grea, în toate ţările socialiste. Evitarea formulării sus-menţionate ar fi permis să fie *mai limpede* evidenţiat faptul că linia partidului nostru este — aşa cum sublinia tov. Gh. Gheorghiu-Dej — „continuarea susţinută a politicii de industrializare a ţării, punînd în centrul ei dezvoltarea industriei grele, cu pivotul ei, industria constructoare de maşini".

Capitolele IX şi X sînt intitulate *Aspectul social-politic al libertăţii* şi *Lupta împotriva rămăşiţelor burgheze în conştiinţa oamenilor — condiţie esenţială a libertăţii morale*. Evidenţiind conţinutul politic al libertăţii în democraţia socialistă, autorul demonstrează că dictatura proletariatului este forma cea mai înaltă a democraţiei în societatea împărţită în clase, totodată singura cale posibilă şi necesară care duce la cucerirea libertăţii reale în toate domeniile vieţii sociale. O mare importanţă este acordată în lucrare centralismului democratic şi raportului dintre libertate şi legalitatea populară. Capitolul X se referă la lupta partidului nostru pentru formarea profilului moral al omului de tip nou, pentru formarea conştiinţei socialiste a oamenilor muncii, evidenţiind semnificaţia procesului prin care dispare opoziţia între normele etice şi legile obiective, între normele moralei comuniste şi conduita practică a oamenilor muncii. Autorul reliefează căile prin care se poate duce lupta eficace împotriva unor factori negativi care împiedică realizarea etică a individului: birocratismul, atitudinea pasiv-contemplativă faţă de viaţă, automulţumirea, respingerea criticii şi autocriticii. Este analizată disciplina socialistă a muncii — ca manifestare a libertăţii morale. Este subliniată în mod deosebit ideea că, în condiţiile în care puterea politică aparţine clasei muncitoare şi în care baza economică se caracterizează prin proprietatea socialistă asupra mijloacelor de producţie, necesitatea obiectivă nu le mai este impusă oamenilor ca o constrîngere exterioară, prin disciplina bîtei şi foamei, ci devine „un resort moral interior", fundamentînd o nouă disciplină, liber consimţită. Şi în capitolele IX—X se resimt însă urmările negative ale estompării aspectului *politic* al libertăţii prin aspectul *etic*. Se acordă o prea mică atenţie participării active, conştiente a maselor la activitatea politică. Disciplina socialistă a muncii este analizată într-un mod unilateral, exclusiv ca „o formă de manifestare a libertăţii morale". Lupta împotriva rămăşiţelor burgheze din conştiinţa oamenilor este privită doar ca „o condiţie esenţială a libertăţii morale" (pag. 250 urm.) — cînd este ştiut că lupta împotriva ideologiei burgheze, a moralei burgheze, a teoriilor burgheze în ştiinţă, a misticismului, este implicit o luptă politică conştientă. În lucrare sînt neglijate în mod nejustificat problemele legate de libertatea intelectualului, de libertatea artistului, a omului de cultură şi de ştiinţă — libertate asigurată pe deplin şi pentru prima oară în istoria ţării noastre, de către regimul democrat-popular. În sfîrşit, nu putem considera corespunzătoare critica pe care o face autorul birocratismului (pag. 258—259) întrucît — deşi justă din punct de vedere teoretic —

are un caracter „abstract", fără a preciza cercul de fapte care intră în raza criticii sale.

Dar lipsurile capitolelor IX și X — datorite, în bună parte, complexității și noutății temei abordate — nu permit să fie trecute cu vederea meritele acestei părți a lucrării, în care autorul dezbate cu pasiune și înțelegere probleme majore ale conștiinței socialiste în țara noastră și militează pentru ridicarea conștiinței oamenilor muncii la nivelul prefacerilor revoluționare din existența socială, la nivelul sarcinilor construcției socialiste. Autorul și-a asumat sarcina de a generaliza din punct de vedere filozofic — în lumina tezelor clasicilor marxism-leninismului și a documentelor de partid — problemele pe care le ridică rezolvarea *reală* a contradicției dintre necesitate și libertate în procesul desfășurării revoluției noastre. Aceasta conferă lucrării sale o calitate prețioasă : actualitatea. Dacă analiza nu este întotdeauna îndeajuns de profundă și de multilaterală, aceasta se datorește și faptului că sînt cuprinse în sfera de investigație aspecte ale transformărilor revoluționare din țara noastră încă nevalorificate din punct de vedere filozofic : raportul între libertate și legalitatea populară ; principiul responsabilității și al unității de voință în cadrul democrației socialiste ; analiza disciplinei socialiste a muncii ca manifestare a libertății etc. Autorul are meritul de a pune aceste probleme, de a încerca să le rezolve pornind de la primatul factorului economic, evidențiind în permanență bazele teoretice ale politicii științifice a partidului nostru. Chiar dacă analiza nu este dusă pînă la capăt, cei ce vor relua aceste probleme vor putea să le aprofundeze mai temeinic și datorită contribuției aduse de lucrarea pe care o recenzăm.

Capitolul XI — care constituie și concluzia lucrării — este intitulat *Saltul omenirii din imperiul necesității în imperiul libertății*. Pe baza întregului material înfățișat în capitolele anterioare, autorul subliniază că „în regimul socialist sfera și capacitatea de dominație a oamenilor muncii asupra naturii crește fără precedent pentru că omul e pentru prima oară stăpîn al raporturilor sociale. Comunismul — conchide autorul, reluînd cunoscuta teză a lui Marx și ilustrînd-o prin relațiile sociale contemporane — este „saltul omenirii în imperiul libertății". Autorul se oprește în încheiere atît asupra condițiilor economice obiective care permit acest salt calitativ, cît și asupra repercusiunilor sale pe plan etic : dispariția înstrăinării esenței umane, dezvoltarea multilaterală a personalității umane. Comunismul este rezolvarea practică, reală, a contradicției dintre libertate și necesitate, „începutul istoriei conștiente a umanității".

Apreciind în ansamblu lucrarea, trebuie să subliniem că ea ar fi corespuns în mai mare măsură sarcinilor pe care și le-a propus autorul, dacă ar fi evitat contrazicerile și unele formulări neriguroase, dacă ar fi acordat mai multă atenție realizării capitolelor IX—X și, în special, dacă ar fi respectat pe parcurs promisiunea făcută în prefață de a trata problema libertății în întreaga ei complexitate, fără a fi supraapreciat aspectul etic. Cu toate acestea, lucrarea tov. Al. Tănase trezește un deosebit interes prin actualitatea temei abordate, prin problemele numeroase pe care le pune în discuție și prin contribuția valoroasă pe care o aduce la rezolvarea multora din ele.

L. Grünberg și *A. Oancea*

O critică marxistă a sociologiei burgheze contemporane

Adîncirea antagonismelor sociale și intensificarea luptei de clasă în țările capitaliste determină sociologia burgheză contemporană ca, în scopul apărării orînduirii capitaliste, să recurgă la elaborarea și propagarea a tot felul de teorii apologetice, menite să înfățișeze denaturat realitatea socială, să abată masele muncitoare de la lupta lor împo-

triva capitalismului. Printre aceste teorii, fără îndoială cele mai răspîndite şi, totodată, mai făţiş antimarxiste sînt teoriile cu privire la clase şi la lupta de clasă. Demascarea conţinutului acestor teorii, combaterea argumentelor lor antiştiinţifice, lămurirea rolului lor social-politic reacţionar, constituie o preocupare actuală a filozofilor marxişti în lupta ideologică împotriva sociologiei burgheze contemporane.

Pe linia acestei preocupări se înscrie lucrarea filozofului sovietic V. Semionov intitulată *Problema claselor şi a luptei de clasă în sociologia burgheză contemporană**. Aceasta reprezintă una din primele lucrări marxiste de dimensiuni mai ample consacrate criticii teoriilor sociologice burgheze în acest grup de probleme.

Problematica teoriilor care, în sociologia bugheză contemporană, circulă sub denumirea globală de „concepţii asupra stratificării sociale", este foarte largă şi adesea mult diferită de la un autor la altul. De aceea, unei analize şi critici de sinteză a acestor concepţii îi revine în primul rînd obligaţia de a desprinde cele mai importante din problemele aşa-numitei „stratificări sociale", care să fie totodată, cel puţin în general, problemele abordate de cele mai multe doctrine sociologice burgheze.

Ţinînd seama de această cerinţă, V. Semionov încearcă de la începutul cărţii sale, să schiţeze o asemenea sinteză asupra acestui sector al sociologiei burgheze, asupra obiectului şi problematicii sale centrale. Iată aceste probleme principale aşa cum le sintetizează filozoful sovietic.

1) Natura stratificării sociale, criteriile împărţirii societăţii în pături sociale diferenţiate;

2) Formele structurale ale stratificării sociale, în care-şi găsesc expresia aceste grupuri diferenţiate de oameni (clase, caste, pături, stări etc.);

3) Sistemele stratificării sociale, adică structura socială a unei societăţi, a unei ţări sau unui raion;

4) Schimbările survenite în stratificarea socială („mobilitatea socială" etc.);

5) Relaţiile dintre diferitele părţi ale structurii sociale (clase, grupe etc.).

În linii generale aceste probleme sînt într-adevăr problemele cele mai însemnate şi mai frecvent abordate în sociologia burgheză şi de aceea putem socoti că sinteza făcută de autor este justă. Se poate observa că, mai departe, autorul şi-a construit întreaga lucrare pornind de la această ordine şi grupare a problemelor, structurîndu-şi în mod corespunzător capitolele cărţii sale, pentru a da o ripostă sociologiei burgheze tocmai în aceste probleme.

De la început, filozoful sovietic relevă ansamblul împrejurărilor care au determinat în ultima vreme intensificarea activităţii apologetice şi mistificatoare a sociologilor burghezi, în sfera problemei claselor şi luptei de clasă. Încercînd să acrediteze ideea „complicării" structurii sociale a capitalismului contemporan, teoreticienii stratificării sociale împart arbitrar societatea în diferite straturi, construind scheme fanteziste ale structurii societăţii capitaliste. Analizînd aceste teorii, autorul caracterizează metoda generală a sociologilor burghezi care se ocupă de problema claselor, drept o metodă subiectivistă, empiristă, bazată pe adunarea diferitelor fapte răzleţe, evitînd de cele mai multe ori să tragă din aceste fapte vreo concluzie generală. Întrucît felul în care sociologii burghezi adună acest material faptic este neştiinţific, metoda lor nu poate avea drept rezultat decît reflectarea denaturată a realităţii sociale. Metoda anchetelor, a cercetării empirice, bazată de cele mai multe ori pe impresii subiective ale anchetatorului sau ale celui anchetat, îi ajută pe sociologii burghezi să ascundă în mod constant diferenţa esenţială între deosebirile naturale dintre oameni (după vîrstă, sex etc.) pe de o parte, şi deosebirile sociale pe de altă parte. În acest fel, sociologii burghezi ajung la concluzia că stratificarea so-

* В. Семенов, Проблема классов и классовой борьбы в современной буржуазной социологии, Госполитиздат, Москва, 1959.

cială ar rămîne neschimbată, veşnică, justificînd în felul acesta exploatarea capitalistă, estompînd contradicţiile radicale între burghezie şi proletariat în societatea capitalistă.

O altă caracteristică a sociologiei burgheze constă — arată autorul — în faptul că teoriilor stratificării sociale le este proprie fie unilateralitatea, fie caracterul eclectic (unirea întîmplătoare a diferite criterii de apartenenţă la o clasă sau alta şi alcătuirea unor indecşi compuşi din caracteristici accidentale, nelegate între ele).Autorul se referă în această ordine de idei şi la alte trăsături generale ale sociologiei burgheze. Totuşi, este prea puţin analizată îndeosebi concepţia teoretică, filozofică, care se oglindeşte în această orientare pozitivist-empiristă a sociologiei, în ciuda declaraţiilor sociologilor burghezi că ar fi „liberi" de orice filozofie. Analiza aprofundată a idealismului subiectiv ca bază filozofică a concepţiilor sociologiei burgheze contemporane şi a metodelor ei de cercetare, nu capătă locul ce i s-ar fi cuvenit şi lucrarea ar fi avut de cîştigat din analiza modului în care postulatele fundamentale ale filozofiei idealist-subiectiviste se oglindesc şi în teoriile burgheze privind clasele sociale şi lupta de clasă.

Unul din meritele lucrării lui V. Semionov este încercarea de a sintetiza multiplele teorii ale sociologiei burgheze nu după titulatura pe care o dau acestor teorii înşişi sociologii burghezi, ci după conţinutul lor obiectiv de idei. Urmărind acest obiectiv, autorul împarte teoriile despre stratificarea socială în două grupe mari : prima grupă cuprinde teoriile care ignorează natura economică a claselor, iar a doua grupă este alcătuită din teoriile care se referă într-o măsură sau alta la unele laturi ale vieţii economice a oamenilor în societate, dar aleg arbitrar tocmai laturile secundare. Din prima grupă, autorul analizează teoriile biologice, care-şi au originea în cunoscuta concepţie a lui Herbert Spencer. Asemenea teorii sînt susţinute în prezent de sociologul american B. Davis, de geneticianul Darlington ş.a., care afirmă că deosebirea între clase are o provenienţă genetică. În afara teoriilor biologice sînt foarte răspîndite teoriile psihologiste despre clase. Autorul analizează concepţia psihologistă despre clase a lui Lester Ward, R. Centers şi alţii, care deosebesc clasele după părerile, convingerile, credinţa diferiţilor indivizi din societate. Printre sociologii burghezi — scrie Semionov în acest sens există încercări de a explica natura stratificării sociale după aşa-numita conştiinţă de clasă. În acest fel clasele sociale apar nu ca fenomene obiective, ci ca ceva subiectiv, o construcţie subiectivă. Replicînd acestor teorii, V. Semionov dezvoltă tezele marxiste cunoscute cu privire la caracterul obiectiv al claselor, independent de oglindirea subiectivă a intereselor lor în conştiinţa indivizilor care aparţin acestor clase.

Tot în cadrul acestui grup de teorii, autorul include teoriile „organizaţioniste" sau ale „grupurilor organizate", care substituie determinării obiective a clasei sociale noţiunea subiectivă de organizaţie. De pildă, sociologul american O. Hertzler în lucrarea *Society in action* (New York 1954, p. 227), declară că, „apartenenţa şi participarea la diferite feluri de societăţi şi organizaţii reprezintă un însemnat factor de determinare a claselor". Combătînd convingător această teorie, V. Semionov subliniază caracterul subiectiv al organizaţiei, spre deosebire de natura obiectivă a clasei, din care oamenii fac parte independent de voinţa şi conştiinţa lor.

În continuare, autorul îşi propune să analizeze cea de-a doua grupă a teoriilor burgheze — cele care pun la baza stratificării sociale diferite criterii cu caracter economic.

Pornind de la teoria sociologică a lui Max Weber, care recunoaşte interesele economice drept factor important în determinarea claselor, mulţi sociologi burghezi contemporani deduc împărţirea societăţii în clase în funcţie de profesie sau venit. Autorul se ocupă şi de teoriile cu privire la criteriile legate de diferite caracteristici ale condiţiilor de viaţă ale oamenilor în societate (locuinţă, mijloace de transport, îmbrăcăminte etc.). Dar toate caracteristicile economice la care se referă sociologii burghezi, se subliniază în lucrare, sînt de fapt secundare, derivate, determinate în

ultimă instanţă de poziţia diferitelor clase faţă de mijloacele de producţie — adică tocmai de faptul pe care sociologia antimarxistă caută să-l ascundă, să-l disimuleze.

În afara analizei acestor teorii, V. Semionov consacră un paragraf şi criticii acelor teorii ale stratificării sociale care definesc clasa socială prin indexuri complexe, formate din grupe de criterii numeroase (mod de viaţă, profesie, venit, psihologie etc. luate laolaltă). O observaţie pe deplin justă făcută în legătură cu aceasta de filozoful sovietic, este cea referitoare la faptul că „cercetările teoretice" din sociologia burgheză manifestă în ultima vreme tendinţe de a evolua de la teorii ale „factorului unic în determinarea claselor sociale, la teoriile factorilor multipli" (p. 60).

V. Semionov subliniază caracterul eclectic al tuturor acestor teorii care caută să disimuleze esenţa claselor şi opoziţia între clasele fundamentale ale orînduirii capitaliste. „Din punct de vedere social, de clasă — scrie V. Semionov revenind la demascarea funcţiei politice a acestor teorii — caracterul neştiinţific şi idealismul concepţiilor burgheze despre natura „stratificării sociale" este rezultatul încercărilor sociologilor burghezi contemporani de a apăra şi justifica prin toate mijloacele sistemul capitalist ..." (p. 75).

O altă parte valoroasă a cărţii lui V. Semionov este cea referitoare la structura socială a capitalismului contemporan, la analiza şi interpretarea marxist-leninistă a schimbărilor din structura socială a capitalismului contemporan (cap. III şi cap. IV). În aceste capitole autorul face o expunere pozitivă a problemelor legate de structura de clasă a ţărilor capitaliste, iar apoi, în lumina acestei situaţii reale, analizează diferite concepţii burgheze care urmăresc să camufleze, să denatureze structura de clasă a capitalismului, conflictul de clasă dintre proletariat şi burghezie, adîncirea conflictului dintre burghezie şi marea masă a celor ce muncesc şi sînt exploataţi.

În acest sens, în ceea ce priveşte proletariatul, V. Semionov atrage atenţia pe bună dreptate că, vorbind despre proletariat, nu este suficient să desemnăm proletariatul drept clasa celor lipsiţi de mijloace de producţie şi care-şi vînd forţa de muncă în schimbul unui salariu, deoarece în acest fel s-ar putea naşte confuzii între proletariat şi alte categorii de salariaţi din societatea capitalistă. Filozoful sovietic subliniază că, în înţelegerea marxistă, proletariatul este cel ce depune „o astfel de muncă care pe de o parte exclude proprietatea asupra mijloacelor de producţie, asupra capitalului, iar pe de altă parte, creează acest capital, plus valoarea, această muncă obiectivizată" (p. 81).

Ripostînd teoriilor sociologice burgheze care acuză marxismul de a fi limitat orînduirea capitalistă şi relaţiile sociale din această orînduire la relaţiile între proletariat şi burghezie, de a fi împărţit societatea rigid dihotomic, V. Semionov subliniază că Marx n-a înţeles simplificarea relaţiilor sociale din capitalism în sensul dispariţiei tuturor celorlalte pături sociale, ci în sensul polarizării continue a intereselor tuturor membrilor societăţii în jurul intereselor proletariatului şi burgheziei — adevăr confirmat pe deplin de realitatea socială din capitalismul contemporan. În acest sens V. Semionov descrie şi păturile intermediare din capitalism formate pe de o parte din pături de mici producători, pe de altă parte din intelectuali, liber profesionişti, cadre medii tehnice şi economice, militare, cler etc.

Schemele burgheze despre structura de clasă — fie că se întemeiază pe abordarea „obiectivă" a acestor probleme (anchete pe baza unor „criterii" stabilite anterior) sau pe abordarea ei subiectivă, (anchete pe baza părerii diferitelor persoane interogate) — au la bază opinia subiectivă a celor anchetaţi. De aici — arată autorul — rezultă caracterul arbitrar al oricăror scheme sociologice burgheze despre structura socială a capitalismului. Combătînd aceste teorii, V. Semionov remarcă: „aci se creează o situaţie asemănătoare celeia în care medicul ar încerca să determine o boală nu pe baza studierii stării bolii, ci doar pe baza a ceea ce gîndeşte despre boala sa bolnavul însuşi (p. 93).

V. Semionov aduce în lucrarea sa multe exemple ale unor asemenea scheme, tablouri şi formule de care sînt îmbîcsite lucrările sociologilor burghezi, dar care sînt lipsite de orice valoare ştiinţifică şi care urmăresc doar să ascundă împărţirea societăţii în clase antagoniste.

Sociologii burghezi încearcă să invoce schimbările petrecute în capitalism în ultimii ani pentru a afirma că orînduirea capitalistă contemporană se deosebeşte esenţial de capitalismul din vremea lui Marx, că orînduirea capitalistă contemporană este de fapt o nouă societate. Ripostînd unor astfel de teorii, autorul arată că aceste schimbări sînt legate de trecerea capitalismului în ultimul său stadiu, în imperialism, esenţa orînduirii capitaliste rămînînd însă aceeaşi. Creşterea păturilor mijlocii alcătuite din personalul tehnico-ingineresc, funcţionari, cadre militare etc., creştere explicată de marxism pe de o parte prin sporirea necesităţii de cadre tehnice şi economice calificate, pe de altă parte prin accentuarea caracterului birocratic şi opresiv al statului capitalist ca instrument de dominaţie al burgheziei, ceea ce duce la creşterea numărului de funcţionari şi militari, este interpretată de sociologii burghezi ca un fenomen nou, care ar „revoluţiona" societatea capitalistă schimbîndu-i esenţa. În concepţia lor toate aceste pături diferite ar forma o clasă unică, omogenă care treptat va înghiţi proletariatul şi burghezia şi va duce fără revoluţie la societatea lipsită de clase. Sociologul burghez H. Grayson de pildă, afirmă că toată istoria omenirii a fost doar „pregătirea" apariţiei „clasei mijlocii cu orientare democratică" (H. Grayson, The Crisis of the Middle Class, N.Y. 1955, p. 52).

Combătînd teoria „clasei de mijloc", autorul sovietic arată că „această teorie a fost elaborată de sociologii burghezi fără nici o luare în considerare a raporturilor oamenilor faţă de mijloacele de producţie, a locului lor în sistemul relaţiilor de producţie" (p. 140). În realitate, diferitele pături mijlocii sînt foarte deosebite între ele din acest punct de vedere şi nu pot forma o clasă unică, omogenă. Existenţa unora din aceste pături şi creşterea ponderei lor numerice (mult exagerată de sociologii burghezi) se datoreşte caracterului parazitar al capitalismului în perioada imperialistă.

Interesele acestor pături se polarizează în jurul intereselor proletariatului şi burgheziei, stratul superior al tehnicienilor, funcţionarilor, militarilor de profesie fiind legat de burghezie şi apărînd interesele acesteia, pe cînd marea masă a salariaţilor exploataţi, avînd interese identice cu ale proletariatului, trebuie în mod obiectiv să se situeze alături de proletariat în lupta împotriva capitalismului.

Filozoful sovietic se foloseşte de mult material concret, ilustrativ, de date şi statistici cu privire la situaţia claselor sociale din diferite ţări capitaliste. Aceste date vin în sprijinul combaterii teoretice a tezelor sociologice burgheze de către autor.

În încheierea lucrării sale, V. Semionov se ocupă de combaterea teoriilor burgheze cu privire la relaţiile dintre clase şi la lupta de clasă. Sociologii burghezi substituie de regulă luptei de clasă diferite conflicte neînsemnate între indivizi sau grupe secundare. Aşa-zisele teorii ale „conflictelor sociale" neagă existenţa unor contradicţii autentice între clase şi a luptei de clasă în capitalism. În concepţia sociologilor burghezi „posibilitatea" oricărui om de a urca scara socială prin intermediul „mobilităţii sociale", previne apariţia conflictelor de clasă şi a luptei de clasă sau o atenuează. În acest sens, V. Semionov combate argumentat teoria neştiinţifică a mobilităţii sociale, în special teoria „mobilităţii verticale" în virtutea căreia prin intermediul anumitor „canale" sau „lifturi" reprezentanţii păturilor sociale inferioare ar urca spre păturile sociale superioare. Împotriva acestei teorii, autorul arată că doar la începutul dezvoltării capitalismului s-a mărit relativ numărul capitaliştilor, mai tîrziu însă, numărul lor a scăzut continuu. În lucrare, problema este pusă în mod just în sensul că mobilitatea socială constituie în anumite

limite, un fenomen real, şi de aceea recunoscut şi de marxism. Problema este însă de a stabili sensul, *direcţia reală* a acestei mobilităţi. În societatea capitalistă contemporană mobilitatea nu se caracterizează prin urcarea indivizilor din clasele de jos spre treptele superioare ale societăţii, ci este caracterizată prin coborîrea spre păturile sociale „inferioare". Această mobilitate caracterizează mai ales micii producători, a căror ruinare în capitalism are drept rezultat îngroşarea rîndurilor proletariatului.

Alte teorii burgheze care neagă existenţa luptei de clasă în capitalism sînt teoriile care încearcă să acrediteze ideea comunităţii de interese între capitalişti şi proletari pe baza „cointeresării" celor din urmă în sporirea producţiei, pe baza „îmbunătăţirii" nivelului de trai al clasei muncitoare în capitalism, pe baza „participării muncitorilor la profit" etc. Cu ajutorul diferitelor date din realitatea obiectivă, V. Semionov demonstrează lipsa de tăinicie, caracterul pur apologetic al acestor teorii, — înrăutăţirea situaţiei clasei muncitoare şi ascuţirea antagonismului dintre burghezie şi proletariat reprezentînd trăsătura generală a realităţii sociale din ţările capitaliste.

Autorul se referă pe scurt şi la tendinţele dezvoltării luptei de clasă în condiţiile capitalismului contemporan, subliniind influenţa uriaşă crescîndă a partidelor comuniste şi muncitoreşti care stau efectiv la conducerea luptei de clasă în ţările capitaliste. Influenţa şi răspîndirea marxismului determină caracterul din ce în ce mai conştient al luptei maselor muncitoare îndreptată spre răsturnarea capitalismului. În această luptă proletariatul are de partea sa masele largi muncitoare ale căror interese se opun intereselor burgheziei. „Problema aliaţilor este mai largă decît problema păturilor mijlocii" scrie V. Semionov, referindu-se la faptul că în condiţiile contemporane proletariatul se uneşte în lupta împotriva monopolurilor şi a imperialismului şi cu alte pături ale populaţiei, folosind şi contradicţiile şi fisurile din sînul burgheziei (p. 240). Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti de la Moscova (noiembrie, 1957) subliniază *posibilitatea pentru proletariat de a atrage în jurul său cele mai diferite pături* ale populaţiei în lupta împotriva monopolurilor. În concluzie, V. Semionov demonstrează că ascuţirea contradicţiilor orînduirii capitaliste, creşterea luptei de clasă a proletariatului, constituie cele mai vii confirmări ale justeţei învăţăturii marxiste despre lupta de clasă, care arată proletariatului drumul spre desfiinţarea exploatării şi construirea societăţii socialiste.

Alături de calităţile ei evidente, lucrarea la care ne referim are şi unele scăderi în ceea ce priveşte combaterea materialului folosit din sociologia burgheză. Împărţirea operată de V. Semionov a diferitelor tendinţe în sociologia burgheză în problema criteriilor definirii noţiunii de clasă socială, reprezintă un punct de vedere interesant de sistematizare a *teoriilor burgheze; dar ea suscită* şi unele rezerve. În anumite privinţe această împărţire duce la prezentarea schematică şi la amestecarea unor curente diferite; de pildă curentul neotomist — idealist obiectiv — intră în această împărţire în aceeaşi categorie cu psihologismul idealist subiectivist. Ar fi fost necesar să se accentueze mai mult analiza asupra bazei gnoseologice şi metodologice neştiinţifice a sociologilor burghezi. De asemenea, uneori, autorul se lasă *mult antrenat în descrierea a numeroase* teorii burgheze fără importanţă sau circulaţie deosebită. Pe de altă parte, nu au fost aleşi întotdeauna sociologii burghezi cei mai reprezentativi. Chiar din sociologia americană, la care lucrarea se referă în majoritatea cazurilor, concepţiile reacţionare şi antiştiinţifice ale unor sociologi importanţi ca P. Sorokin, L. J. Moreno, Kurt Mayer, Merton, nu apar conturate, iar uneori nu sînt deloc amintite. De asemenea, lucrarea nu combate tocmai *teoriile lui Georges* Gurvitch, reputat în sociologia burgheză în mare parte tocmai datorită lucrărilor lui în problema claselor, concepţia lui Raymond Aron, teoriile lui Pierre Bleton, bine

cunoscut în sociologia burgheză prin lucrările sale despre clasele mijlocii. În sfîrşit, ar fi fost de dorit ca problema luptei de clasă şi critica teoriilor burgheze în această privinţă să ocupe în lucrare un loc mai însemnat.

În ansamblu, cartea filozofului sovietic V. Semionov constituie o izbutită lucrare de critică a sociologiei burgheze contemporane. Ea rezolvă în genere just problemele cele mai importante din domeniul teoretic abordat, folosind un material interesant, amplu. Îmbinînd cercetarea fenomenelor sociale reale cu analiza teoriilor burgheze asupra acestor fenomene, lucrarea reprezintă o contribuţie la analiza raportului forţelor de clasă în ţările capitaliste în etapa actuală şi la demascarea argumentată, convingătoare a teoriilor reacţionare, antiştiinţifice care încearcă să mistifice această realitate.

Stela Cernea

Urmărind noile căi ale ştiinţei[1]

Cartea savantului polonez Leopold Infeld consacrată trecerii în revistă a etapelor dezvoltării fizicii în secolul al XX-lea este concepută, după cum arată şi autorul în introducere, cu scopul de a face nu o expunere a amănuntelor experimentale ci mai degrabă o prezentare a principiilor fizicii moderne. Ca atare cartea ilustrului fizician atrage pe drept cuvînt şi atenţia cititorilor preocupaţi de problemele filozofice ale fizicii.

Adresată unui public larg şi de aceea scrisă într-un limbaj accesibil, fără să uzeze de expresia tehnică-matematică a problemelor examinate, cartea conduce totuşi chiar pe cititorul neavizat cu o remarcabilă justeţe pe căile autentice ale ştiinţei moderne.

Bineînţeles în acest fel, o serie de probleme cu caracter filozofic dar mai speciale nu şi-au putut găsi decît o expunere sumară, în liniile lor cele mai mari.

Fiind scrisă în anul 1932, lucrarea pe care o discutăm a fost modificată şi modernizată de un colaborator al lui Infeld, docentul Wtodzimierz Kotos. Nu este deci de mirare că analiza problemelor apărute recent în teoria fizică sînt tratate mai puţin amănunţit, cu excepţia unor aspecte fundamentale ale fizicii nucleare.

Ceea ce atrage cu deosebire atenţia cititorului este modul deosebit de viu, am zice chiar dramatic, în care este urmărit procesul de dezvoltare prin care a trecut fizica în cele 6 decenii ale secolului nostru. Autorul nu se mulţumeşte cu prezentarea seacă a principiilor la care a ajuns ştiinţa ci aduce cu perseverenţă pe primul plan semnificaţia adîncă a acestui proces în planul progresului gîndirii, al metodelor de a cerceta lumea materială. Fără să o spună explicit, autorul alcătuieşte de fapt în linii simple dar precise şi viguroase tabloul frămîntat al pătrunderii dialecticii în teoria fizică modernă. La începutul secolului, Lenin sesiza cu clarviziunea care îi era proprie, drumul dialectic pe care urma să-l ia ştiinţele naturii. Împotriva accentelor de spaimă cu care unii savanţi însoţeau relatările noilor aspecte ale cercetării fizice, împotriva atacurilor relativiste şi idealiste, Lenin aducea o analiză aprofundată a caracterului dialectic al cunoaşterii umane şi al realităţii materiale însăşi. Dialectica formelor de existenţă ale materiei, a adevărului relativ şi absolut, a relativului şi absolutului în general, caracterul contradictoriu al realităţii şi al reflectării ei în conceptele ştiinţifice, analizată de Lenin în *Materialism şi empiriocriticism* şi în *Caiete filozofice* se impune cu o forţă de nebiruit cercetătorului naturii din veacul nostru. Cartea savantului polonez reuşeşte să dezvăluie cu pregnanţa şi plasticitatea care însoţeşte de obicei doar povestirea lucrului trăit, aceste prefaceri revoluţionare ale gîndirii ştiinţifice prevăzute de Lenin.

[1] Leopold Infeld, *Noile căi ale ştiinţei*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1960.

În primul capitol intitulat *Despre metodele de gîndire în fizică* autorul abordează trei probleme generale ale cunoaşterii ştiinţifice, constituind un fond pe care se ţese ulterior tabloul în continuă mişcare al succeselor şi eşecurilor teoriilor fizice din secolul XX. Este vorba în acest capitol în primul rînd despre rolul teoriei în fizică, apoi despre determinism şi în sfîrşit despre statistică.

Folosind unele exemple din istoria fizicii, autorul stabileşte că „teoria ştiinţifică este o încercare, o năzuire de a făuri o imagine a realităţii ce ne înconjoară. Ea se extinde la un domeniu mai larg sau mai îngust de fapte şi legi experimentale, introducînd în ele rînduială şi ordine. Ştiinţa nu este un conglomerat de legi şi un depozit de fapte. Stabilind legătura între aceste fapte pe baza gîndirii logice, teoria creează viziunea realităţii" (p. 21).

Pe această bază, se arată mai departe, teoria îşi pune şi problema de a prevedea noi fapte, noi legi ale naturii. Autorul subliniază totodată strînsa interdependenţă a teoriei cu experienţa şi rolul hotărîtor al experienţei în verificarea teoriilor :„ Experienţa este şi va rămîne totdeauna instanţa supremă care decide soarta teoriei" (p. 22).

Deşi lucrarea în ansamblu nu are un caracter polemic, concepţia generală a autorului este, după cum se vede, îndreptată împotriva concepţiilor neopozitiviste sau operaţionaliste care văd în teoria fizică nu o imagine a lumii obiective ci o schemă subiectivă de ordonare a faptelor experimentale.

Urmărind modul în care se dezvoltă imaginea teoretică a lumii fizice, dacă în această dezvoltare este vorba despre un aspect evolutiv sau unul revoluţionar, Leopold Infeld arată că în „istoria ştiinţei observăm ambii factori : cel evolutiv şi cel revoluţionar" (p. 22). Dialectica dezvoltării ştiinţei, a succesiunii teoriilor fizice este surprinsă de autor cu claritatea care caracterizează de altfel întreaga expunere. Baza acestei dialectici, izvorul ei profund, este realitatea însăşi, infinită şi inepuizabilă. „Vom crea teorii, scrie autorul, care vor reflecta din ce în ce mai fidel lumea ce ne înconjoară, vom descoperi mereu fapte noi, fenomene noi ; totuşi bogăţia naturii este inepuizabilă şi în fiecare stadiu de dezvoltare a ştiinţei vor apărea probleme noi care se cer soluţionate" (p. 24). În decursul acestui proces de însuşire tot mai adîncită a realităţii de către om, în cunoaşterea ştiinţifică, apar cu încetul elementele care duc la apariţia unor idei revoluţionare, la înlocuirea unor teorii cu altele noi, calitativ deosebite de cele vechi. „Schimbăm teoriile ca să îmbrăţişăm cu ele un domeniu din ce în ce mai vast de fapte, ca să obţinem o concordanţă din ce în ce mai bună şi mai strînsă cu experienţa, ca să obţinem o viziune din ce în ce mai fidelă a lumii înconjurătoare" (p. 24).

Apropierea aceasta de obiect este un proces istoric în care paşi mici, uneori imperceptibili, de exemplu în direcţia perfecţionării tehnicii experimentale, avînd ca urmare o creştere a preciziei determinărilor cantitative a fenomenelor sau în şlefuirea mijloacelor matematice de abordare a proceselor fizice, reprezintă condiţia, baza unor adevărate salturi revoluţionare în gîndirea ştiinţifică. „Ştiinţa, scrie autorul, nu este o construcţie în care se schimbă cel mult nişte amănunte secundare, decorative" — (p. 24). Ca orice domeniu al vieţii şi cunoaşterii lumii materiale, este o dramatică luptă a noului cu vechiul.

În a doua parte a acestui capitol se cercetează ceea ce autorul numeşte „metoda gîndirii deterministe în fizică". Introducînd noţiunea de stare a sistemului şi de lege a fenomenului. Autorul formulează în felul următor „argumentarea deterministă" : „dacă cunoaştem starea iniţială a sistemului precum şi legile care conduc acest sistem, putem să prezicem starea sistemului pentru orice moment ales de noi, iar starea prezisă o putem verifica printr-o măsurătoare" (p. 27).

În felul acesta este descris ceea ce în mod obişnuit se numeşte determinismul de tip Laplace, un determinism extrem, mecanicist cînd este extins la explicarea tuturor fenomenelor naturii.

Ocupîndu-se de „metodele statistice în gîndirea fizică", autorul porneşte tocmai de la limitările determinismului mecanicist. Astfel, încercînd să studiezi evoluţia unor sisteme extrem de complicate cum ar fi de exemplu sistemele de molecule care constitue fie şi o cantitate abia ponderabilă de gaz sau o picătură infimă de lichid, numărul uriaş de componente ale acestor sisteme face imposibilă aplicarea practică a *metodei deterministe*. Evident, nu este cu putinţă să se determine prin măsurătoare poziţiile şi vitezele la un moment oarecare a multor milioane de miliarde de molecule care constituie sistemele avute în vedere. Şi în plus, ar mai fi nevoie de rezolvarea unui fantastic sistem de ecuaţii diferenţiale cu un număr de necunoscute de acelaşi ordin de mărime. Lucrurile se complică şi mai mult atunci cînd se are în vedere caracterul specific al mişcării microparticulelor, legile cu totul noi cărora li se supun obiectele microcosmice.

Studiul sistemelor de microobiecte a fost de aceea abordat prin metode statistice.

Spre deosebire de tratarea deterministă a fenomenelor, metodele statistice „nu ne dezvăluie soarta din trecut şi din viitor a sistemelor, ne permit totuşi cu mai puţină siguranţă şi precizie... să tragem concluzii cu privire la viitorul probabil al sistemului" (p. 30).

Prin aceste metode — se arată — cunoaşterea fiecărui element în parte a unui complex de sisteme este diminuată, dar ele „ne permit să tragem concluzii asupra legilor care conduc un complex de sisteme" (p. 32).

Cu toate că insistă în cuprinsul acestei cărţi cu precădere asupra deosebirilor pe care le prezintă „metodele statistice" faţă de „metoda deterministă", autorul nu scapă din vedere faptul că ştiinţa presupune în orice moment existenţa legilor în natură, îndreptîndu-şi efortul spre descoperirea lor.

Faptul că aplicarea metodelor statistice poate duce la descoperirea legilor unor complexe de sisteme fără să facă, cel puţin temporar, presupuneri explicite asupra legilor de mişcare a elementelor acestor complexe (cum este cazul în mecanica cuantică) a făcut pe unii fizicieni, influenţaţi de idealism, să afirme că pentru indivizii microcosmici n-ar exista legi, că sînt dominaţi de hazardul pur sau chiar, că ar poseda „liber arbitru".

Progresele realizate de fizica secolului nostru au fost însă posibile numai pe baza reflectării legităţii specifice microcosmosului, prin folosirea unor noi mijloace teoretice de oglindire a acestor legităţi. Ca atare depăşirea în fizica secolului XX a determinismului laplacean nu reprezintă cîtuşi de puţin o afirmare a liberului arbitru, a nedeterminării principiale a fenomenelor naturii sau a lipsei oricărei legităţi în natură. Se mai pune apoi problema de a şti dacă microobiectele individuale se supun în mod principial numai unor legi statistice sau există legi dinamice de comportare a acestora. După cum se ştie, această problemă este încă în discuţie.

Desigur, nu este lipsit de importanţă nici pentru ştiinţele particulare, nici pentru filozofie, să se ştie dacă fenomenele microcosmice individuale se supun unor legi de „tip determinist" (în sensul precizat în această carte), deci de tip „dinamic" sau unor legităţi statistice. Altul ar fi tabloul general al fenomenelor naturii dacă de exemplu starea iniţială a unei particule elementare individuale izolate ar fi compatibilă cu o serie de stări diferite la momente ulterioare, fiind posibilă doar determinarea riguroasă a probabilităţilor de realizare a acestor stări (interpretarea probabilistă a mecanicii cuantice) decît dacă aceste particule elementare s-ar supune unor legi de determinare riguroasă a stării ulterioare din starea iniţială (interpretarea aşa-zis „cauzală" a mecanicii cuantice). Disputa în jurul acestei chestiuni de principiu nu este de fapt lipsită de importanţă mai ales că adepţii interpretării „cauzale" (De Broglie, Vigier, Bohm) întrevăd posibilitatea de a se ajunge, pe baza noilor lor concepţii, la rezultate deosebite de cele la care a ajuns mecanica cuantică de astăzi. Dar oricare ar fi adevărul, nu va putea fi pusă în cauză esenţa concepţiei materialist-dialectice despre existenţa în natură a legilor fenomenelor în virtutea cărora au loc toate proce-

sele din univers. Existenţa obiectivă a fenomenelor naturii şi a legilor lor, indiferent de forma sub care se prezintă aceste legi, nu numai că nu a fost pusă la îndoială de ştiinţa modernă dar constituie chiar condiţia de bază a existenţei ştiinţei, ca a oricărei cunoaşteri în general.

Desigur, comportarea realităţii obiective, caracterul legilor fenomenelor, nu pot fi deduse din nici un principiu apriori. Materialismul dialectic a pus în lumină lipsa de temei a oricărei concepţii aprioriste, a oricărei încercări de a alcătui un tablou definitiv al universului, insistînd asupra inepuizabilităţii proprii lumii materiale, a deosebirii calitative dintre legile diferitelor domenii ale lumii materiale. Absolutul, în cunoaştere ca şi în realitatea obiectivă, este dialectic legat de relativ, absolutul are un sens real, ştiinţific, numai în unitatea cu relativul, altfel este o schemă abstractă, falsă. Afirmînd ca absolută existenţa obiectivă a lumii materiale şi a puterii umane de a o cunoaşte din ce în ce mai adînc, materialismul dialectic are în vedere în acelaşi timp relativitatea, infinita diversitate a formelor existenţei materiale şi a legilor sale şi respectiv relativitatea în fiecare moment a cunoaşterii umane. Fizica modernă reprezintă o probă strălucită a justeţei acestei concepţii materialist-dialectice. Schema în fond metafizică a mecanicii clasice, urmărind absolutizarea necesităţii directe, nemijlocite, în conceptul de determinism, ajungea de fapt, după cum remarca încă Engels, la instaurarea domniei purului hazard. Depăşind acest determinism, în fizica contemporană s-a stabilit un raport dialectic între necesitate şi întîmplare. Fiecare dintre aceste categorii îşi are realitatea în unitatea sa cu cealaltă. Astfel fizica urmează de fapt singurul drum pe care se pot dezvolta ştiinţele contemporane, drumul gîndirii dialecticii materialiste. „Sacrificarea" determinismului despre care vorbeşte Leopold Infeld este aşadar, de fapt, expresia renunţării la abstracţiunea necesităţii pure şi în acelaşi timp a renunţării la abstracţiunea întîmplării pure.

În fizica modernă care aplică metodele statistice, este pusă în evidenţă, pe de o parte necesitatea, *legile* sistemelor materiale complexe luînd în considerare aspectele lor întîmplătoare şi pe de altă parte, după cum arăta încă Engels, acolo unde observaţia imediată ar sesiza numai un haos de întîmplări, ştiinţa contemporană găseşte numai legi clare, de o precizie remarcabilă. Astfel, ştiinţa modernă verifică şi precizează profunda observaţie a lui Engels, după care necesitatea îşi găseşte temeiul în întîmplare, iar aceasta din urmă este o formă în care se manifestă necesitatea. Modul concret în care dialectica întîmplării şi necesităţii va apare în dezvoltarea viitoare a fizicii va fi dezvăluit pe măsura dezvoltării cunoaşterii ştiinţifice, a perfecţionării teoriilor şi a metodologiei cercetărilor ştiinţifice. Ca atare, disputa dintre concepţiile existente în interpretarea mecanicii cuantice nu poate fi privită ca o simplă înfruntare a unor „profesiuni de credinţă" ci mai degrabă ca un moment plin de semnificaţii al reflectării în fizică a dialecticii necesitate-întîmplare. Concepţia dialectică materialistă asupra cunoaşterii ştiinţifice constituie şi în această privinţă un ghid metodologic, o bază filozofică indispensabilă oricărui progres în ştiinţă. În această perspectivă, după cum s-a arătat şi în recentele discuţii duse de filozofii marxişti în colaborare cu fizicienii în Uniunea Sovietică şi în alte ţări socialiste, cele două orientări în mecanica cuantică ne apar mai curînd ca două moduri de a aborda în concret dialectica necesităţii şi întîmplării decît două simple profesiuni de credinţă. Dacă nu ştim pînă în prezent sub ce formă anume va apare în viitor această dialectică, ştim însă că o întoarcere la tratarea metafizică abstractă a acestor categorii nu poate avea nici o perspectivă, la fel cum diversele interpretări idealiste de orice nuanţă nu pot prezenta pentru ştiinţă decît o piedică.

Punerea în lucrarea pe care o recenzăm a problemei determinismului şi statisticii, cu claritate şi conciziune, contribuie fără îndoială la înţelegerea de către mase mari de cititori a unor aspecte deosebit de actuale ale gîndirii ştiinţifice contemporane.

În capitolele următoare ale cărţii sînt prezentate succint momentele cruciale ale dezvoltării teoriilor fizice în decursul secolului XX. Ca şi în lucrarea *Evoluţia fizicii* a lui Albert Einstein la care Leopold Infeld a colaborat, esenţială pentru autor este desprinderea ideilor generate de experienţa ştiinţifică modernă. Sarcina de a alcătui în cuprinsul unui mic volum tabloul cît mai autentic al ideilor din fizica modernă, lipsindu-se de limbajul natural şi precis al matematicii este îndeplinită de savantul polonez cu o sobrietate cu adevărat ştiinţifică. Cititorul este avertizat : „nu se pot înţelege adînc teoriile de astăzi ale fizicii fără cunoaşterea metodelor matematicii superioare" şi că lucrarea dă „numai înţelegerea cea mai generală a trăsăturilor respectivelor teorii" (p. 43). Dar acest lucru, în atîtea privinţe deosebit de delicat, este realizat fără să simţim deformările aproape inerente unor expuneri de acest fel.

Caracterul atît de general al ideilor prezentate în această carte îl conduce pe autor, după cum am văzut să abordeze unele probleme sub un unghi filozofic. Poziţia generală ştiinţifică, materialistă a autorului dă nota filozofică dominantă a cărţii ; în prezentarea unor aspecte importante din punct de vedere filozofic ale fizicii moderne se vădesc însă şi unele inconsecvenţe asupra cărora noi vom atrage atenţia cititorilor, deoarece în problemele respective, discuţiile filozofilor marxişti despre care aminteam mai înainte au ajuns la unele rezultate de mare însemnătate ştiinţifică şi ideologică. Considerăm că prefaţa cărţii (semnată de conf. D. Baly) ar fi trebuit să prezinte cititorilor aceste rezultate, pentru a-i ajuta să se orienteze într-un domeniu în care discuţiile continuă şi în prezent.

Prezentarea în această prefaţă a aspectelor fizice esenţiale ale cărţii ar fi avut în acest fel o completare necesară şi binevenită.

Pentru a aduce în faţa cititorului aspectele fundamentale ale teoriilor moderne ale fizicii, autorul abordează succesiv problema radiaţiilor, a structurii materiei, raportul dintre radiaţii şi atomi, expune principiile de bază ale mecanicii cuantice şi în sfîrşit problemele generale legate de explorarea nucleului atomic.

După cum se ştie, semnalul de începere a marii revoluţii teoretice în fizica secolului al XX-lea a fost dat de studiul adîncit al efectelor radiaţiilor asupra materiei corpusculare. Cercetarea teoretică şi experimentală a repartiţiei energiei în spectrul radiaţiilor l-a condus pe Max Planck la emiterea ipotezei cuantelor, la ideea discontinuităţii în sînul proceselor de radiaţie. Această idee a stat la baza explicării fenomenului fotoelectric, cunoscut mai dinainte, de către Einstein în 1905.

Lupta dintre concepţiile corpusculare şi ondulatorii asupra naturii radiaţiilor este urmărită istoric, insistîndu-se asupra contribuţiei uriaşe a lui Planck şi Einstein în fundamentarea teoriei moderne, cuantice a radiaţiilor. Cu acest prilej cititorul capătă un tablou limpede al problemelor de care s-a lovit fizica la începutul secolului al XX-lea şi găseşte o justificare deplină a soluţiilor la care s-a ajuns. Este pus în lumină rolul experienţei şi al teoriei în acest proces, urmărindu-se şi în acest caz concret dialectica acestor două momente ale cunoaşterii. Arătînd că experienţa ne obligă să conchidem că fenomenele lumii materiale „sînt prea complicate, ca să le introducem în cadrul uneia singure din cele două *concepţii unitare* ondulatorii sau corpusculare" (pag. 57), autorul arată că „în fizica de astăzi, acceptăm ambele aspecte ale luminii".

În interpretarea acestei probleme apare însă una dintre inconsecvenţele despre care aminteam mai sus. Autorul consideră că dualismul interpretării fenomenelor naturii devenit „o metodă de gîndire nouă şi neobişnuit de bogată" nu ne permite însă să răspundem la întrebarea „care este esenţa luminii", arătînd că „dezvoltarea ştiinţei ne sileşte adeseori să îngustăm cadrul cunoaşterii noastre". Evident, prin această formulare savantul Leopold Infeld nu aderă cîtuşi de puţin la vreun soi de agnosticism. Întreaga carte, ca să ne limităm numai la lucrarea în discuţie, este închinată puterii nelimitate a

omului de a cunoaşte natura, la rîndul ei inepuizabilă, infinită. După cum au arătat însă discuţiile din Uniunea Sovietică, teoriile fizice moderne, mecanica cuantică şi teoria cuantică a cîmpului ne dezvăluie în dualitatea undă-corpuscul esenţa cea mai profundă a materiei, esenţă reflectată prin întregul ansamblu al noţiunilor şi metodelor folosite [1]. Ca în orice proces de cunoaştere nici aici nu putem să vorbim desigur despre epuizarea esenţei ultime a lucrurilor — această idee a unei esenţe ultime a fenomenelor, ca atare, este ea însăşi străină materialismului dialectic — ; dar situaţia cunoaşterii fizice a dualităţii de aspecte a materiei nu poate fi totuşi analogă cu situaţia prezentată de autor, a unui orb şi a unui surd care nu pot niciodată să ajungă să înţeleagă coexistenţa simultană a aspectelor sonore şi vizuale într-un film sonor, chiar dacă şi-ar schimba între ei defectele. Este însă perfect justă concluzia autorului că „dezvoltarea ştiinţei ne ilustrează permanent marea complexitate a naturii şi bogăţia ei mereu nouă" (pag. 58); această complexitate ne obligă imperios să adoptăm un mod dialectic de gîndire, să renunţăm la schemele abstracte, metafizice.

Atragem în mod special atenţia asupra frumoasei expuneri despre structura materiei în care se explică pe larg concepţia cuantică a spectrelor atomice, urmărită sub aspect istoric, făcîndu-se totodată analiza profundă a semnificaţiei gnoseologice a concepţiilor lui Bohr. Urmărind cu consecvenţă procesul de evoluţie al teoriilor fizice, autorul subliniază meritul epocal al lui Bohr de a fi zdruncinat în fizică „credinţa că vom fi în stare să construim imaginea lumii microfizice bazîndu-ne numai pe legile deterministe ale lumii macrofizice" (pag. 95). Arătînd că legile fizicii clasice „nu sînt cu totul abolite", ele păstrîndu-şi valabilitatea într-un domeniu determinat de fenomene, autorul pune în evidenţă caracterul calitativ nou al legilor din noile domenii ale naturii.

Profunda analiză făcută de Lenin acestor aspecte ale cunoaşterii ştiinţifice, este astfel confirmată în chip strălucit de ştiinţă în dezvoltarea ei concretă.

Urmărind contribuţiile esenţiale ale lui De Broglie, Schrödinger, Heisenberg şi Dirac la descoperirea legilor specifice ale particulelor atomice, autorul cărţii conduce pe cititor în mijlocul unor probleme care frămîntă intens fizica contemporană. Sînt astfel rînd pe rînd urmărite extinderea concepţiilor dualităţii undă-corpuscul la particulele substanţei, stabilirea ecuaţiilor fundamentale ale mecanicii ondulatorii, interpretarea statistică a mecanicii ondulatorii, crearea mecanicii cuantice, problema particulelor şi antiparticulelor. Imaginea fizică a materiei, în continuă mişcare ne apare astfel deosebit de vie: „Teoria nouă, se arată, opera inteligenţei umane, nu schimbă realitatea lumii înconjurătoare, dar *schimbă imaginea ei* ... Complexitatea inepuizabilă a fenomenelor naturii întrece întotdeauna posibilităţile noastre de cunoaştere existente la un moment dat" (pag. 189). Cititorului îi apare astfel, expusă în termeni simpli, nu limitarea puterii de cunoaştere a omului cît infinitatea sa, capacitatea mereu sporită a ştiinţei de a crea noi zone de lumină în necunoscutul, la rîndul său inepuizabil. Deşi în repetate rînduri autorul ne sugerează o atitudine de modestie în faţa spectacolului cunoaşterii umane ce nu se poate opri nici o clipă cu pretenţia de a se fi terminat, cartea de faţă nu este cîtuşi de puţin pătrunsă de scepticism sau pesimism. Efortul uman de a cunoaşte lumea nu este un perpetuu chin al lui Tantal, nu este o zadarnică şi epuizantă goană după o nălucă. După cum arăta Lenin, fiecare moment relativ al cunoaşterii cuprinde o latură, un grăunte de absolut; sîntem în fiecare clipă la fel de „departe" de acest absolut — infinit — şi în fiecare clipă în mod real mereu mai „aproape".

Am vrea să mai zăbovim puţin asupra unui aspect interesant, pe care autorul îl

[1] Vezi în această privinţă: M. E. Omelianovski, *Materialismul dialectic şi problema realităţii în fizica modernă*, în *Cercetări filozofice*, nr. 1/1960.

subliniază, al cunoaşterii ştiinţifice. Este vorba despre faptul că ştiinţa modernă a fost nevoită să renunţe la idealul-prejudecată, al simplităţii naturii şi cunoaşterii. După cum se ştie, Mach şi apoi Poincaré elaborînd aşa-numitul „principiu al economiei de gîndire" şi respectiv „comodismul", afirmau nu numai o tendinţă a cunoaşterii ştiinţifice spre simplitate ci încercau să definească chiar adevărul teoriilor ştiinţifice în funcţie de simplitatea, de comoditatea lor. Autorul cărţii *Noile căi ale ştiintei* avertizează pe cititor că ştiinţa modernă pune în mod nou această chestiune. Dacă în faza iniţială o teorie se prezintă în general în linii simple, schematice, ulterior experienţa, pe baza acestei teorii însăşi, condusă de ea, ne dezvăluie o lume de fenomene din ce în ce mai complexă. Ca atare „imaginea realităţii construită de ştiinţă *se complică din ce în ce mai mult*... Concepţia că teoriile ştiinţifice devin din ce în ce mai simple, că realitatea poate fi încadrată în legi simple şi limpezi este nu numai superficială, dar şi fundamental falsă"(pag. 106). Autorul este înclinat să considere că această complicare a teoriilor ştiinţifice se produce o dată cu o simplificare a „elementelor" care constituie lumea însăşi. „Materialul de construcţie este într-adevăr din ce în ce mai simplu, dar construirea lumii cu aceste elemente de bază devine din ce în ce în ce mai complicată" (pag. 106). Bineînţeles, autorul nu se opreşte la acest aspect monoton, unilateral al problemei, avînd în vedere o concepţie dialectică asupra lucrurilor. Dacă acumularea faptelor experimentale, tendinţa de renunţare la ipoteze simplificatoare şi de cuprindere a unui domeniu din ce în ce mai larg de fenomene, complică din ce în ce mai mult tabloul teoretic al lumii materiale, „şi aici, scrie autorul, se întîmplă lucruri neprevăzute. Răsar idei noi şi mari, datorită cărora putem privi fenomenele din alte perspective. Complexe întregi de probleme trec pe un alt plan, dispar vechile teorii complicate şi în acelaşi timp apar trăsăturile unei construcţii noi. Faza următoare a dezvoltării va complica iar acest eşafodaj teoretic pînă în clipa care alte idei mai mari vor deveni un instrument nou de gîndire" (pag. 107).

Consacrată, după cum se arată şi în subtitlu problemelor materiei şi radiaţiilor — această lucrare atinge numai tangenţial, în măsura aplicării la problemele special discutate, anumite chestiuni din teoria relativităţii. Urmărind evoluţia ideilor fizice, raportul dintre teoriile vechi şi cele noi, autorul găseşte în situaţia mecanicii newtoniene faţă de cea relativistă aspecte concludente ale neîntreruptei transformări prin care trece imaginea fizică a universului.

Formularea relaţiei dintre masă şi energie în teoria relativităţii, în sensul echivalenţei acestor noţiuni („o anumită cantitate de energie este echivalentă cu o anumită masă materială şi invers" — p. 78) este o formulare veche a lui Einstein. Discuţiile duse de filozofii şi fizicienii din U.R.S.S. au pus în evidenţă faptul că de această formulare s-au legat o serie de interpretări energetiste în esenţă idealiste, neştiinţifice. Autorul cărţii recenzate este însă străin unei astfel de interpretări, formularea amintită fiind în contradicţie cu concepţia sa dominantă, *materialistă asupra teoriei relativităţii*. După cum se ştie, Leopold Infeld a luat parte la discuţiile principiale din U.R.S.S. purtate în jurul problemelor teoriei relativităţii, aducînd o contribuţie importantă la elucidarea sensului profund materialist al acestei mari opere a geniului omenesc.

Pentru cititorii din ţara noastră, dornici să-şi îmbogăţească cunoştinţele asupra progreselor extrem de rapide şi de profunde în cunoaşterea lumii materiale, cu implicaţii practice atît de evidente, traducerea acestei cărţi este cît se poate de binevenită. Ea va îndeplini, fără îndoială, un rol pozitiv în clarificarea multor aspecte generale ale fizicii contemporane care preocupă categorii foarte largi de cititori.

Împotriva încercărilor susţinute ale ideologiei burgheze de a strecura în conştiinţa oamenilor o imagine denaturată a acestei vaste discipline ştiinţifice se poate lupta

cu mai mult eficienţă pe baza cunoaşterii aspectelor autentice ale acesteia. Aducînd pe cititor, pe o cale cît mai accesibilă, în contact cu problemele reale ale fizicii secolului nostru, înfăţişînd cu adevărată artă mişcarea, viaţa cercetării ştiinţifice, cartea *Noile căi ale ştiinţei* este menită să aducă şi pe această linie o contribuţie reală şi valoroasă.

St. Popescu

Despre unele schimbări în structura demografică a populaţiei R.P.R.

— Pe marginea rezultatelor definitive ale Recensămîntului populaţiei —

Cu un volum însumînd mai mult de 1 000 de pagini în format mare, la sfîrşitul anului 1959 a început publicarea rezultatelor definitive ale Recensămîntului populaţiei din ţara noastră efectuat la 21 februarie 1956 *. Momentul se cere notat pentru o însemnătate ce depăşeşte mult cadrul strict statistic, solicitînd activ şi nemijlocit interesul tuturor ramurilor ştiinţelor sociale. Prin indicatori ce dau o expresie cantitativă unor importante fenomene şi procese de masă ce au loc în ţara noastră în perioada trecerii la socialism, rezultatele Recensămîntului deschid accesul larg al cercetărilor sociologice la un material cules „pe viu" în perioada imediat următoare Congresului al II-lea al partidului, în care sînt consemnate, am spune cifric, o seamă de realizări obţinute de oamenii muncii conduşi de partid în construirea economiei şi culturii socialiste.

Se înţelege că rapiditatea cu care au loc schimbările pe drumul socialismului au lăsat în urmă aceste date sub raport strict numeric. Făcînd bilanţul măreţelor succese obţinute de poporul nostru sub conducerea partidului în anii care au trecut de la Congresul al II-lea al partidului, Raportul tovarăşului Gheorghe Gheorghiu-Dej la cel de al III-lea Congres a relevat semnificaţia istorică a transformărilor social-economice ce au avut loc, ele consemnînd procesul lărgirii şi consolidării relaţiilor de producţie socialiste în toate ramurile economiei naţionale, lichidarea exploatării omului de către om şi crearea bazei economice a socialismului în ţara noastră. Este limpede că în lumina acestor transformări, datele culese de Recensămîntul din 1956 nu mai pot fi concludente, în indicaţiile lor cantitative nemijlocite, pentru nivelul şi proporţiile la care se desfăşoară în prezent construcţia socialistă. Dar confruntate cu materiale statistice mai recente, datele la care ne referim permit degajarea netă a proceselor şi fenomenelor în sensul lor adînc, în tendinţele dezvoltării lor, în mecanismul lor concret de funcţionare, şi pot servi de aceea ca fundament solid al unei analize teoretice.

În tabloul complex al structurii populaţiei din ţara noastră pe care vin să-l contureze datele Recensămîntului, fără îndoială că *structura social-economică* este aceea care deschide perspective şi se impune ca fundal al întregii varietăţi de date. Ca rezultat al succeselor obţinute în industrializarea socialistă şi în transformarea socialistă a agriculturii, în sînul populaţiei şi-au făcut loc şi s-au reliefat ca trăsături caracteristice noi elemente social-economice, de o însemnătate hotărîtoare pentru caracterizarea generală a pro-

---

* *Recensămîntul populaţiei din 21 februarie 1956. Rezultate generale, Direcţia centrală de statistică*, Bucureşti 1959. Toate datele statistice cuprinse în text sînt citate sau prelucrate din acest volum precum şi din *Anuarul statistic al R.P.R. — 1959*. Bibliografia materialului mai cuprinde de asemenea în afara studiului introductiv din volum, articolele: *Politica economică şi socială a partidului, confirmată de modificările intervenite în structura populaţiei R.P.R.* de prof. Mihail Levente, în *Viaţa romînească*, nr. 3/1960; *Dezvoltarea populaţiei R.P.R. pe drumul socialismului* de Paul Iscovici, în *Revista de statistică*, nr. 8/1959.

cesului construcţiei socialiste. Printre aceste elemente, în primul rînd se evidenţiază afirmarea clasei muncitoare şi ţărănimii muncitoare ca grupe sociale fundamentale ale societăţii, cuprinderea majorităţii covîrşitoare a populaţiei active în sectorul socialist al economiei, creşterea considerabilă a numărului persoanelor active antrenate într-o muncă socială utilă, modificarea structurii populaţiei pe ramuri de activitate, ocupaţii şi profesiuni, în sensul sporirii simţitoare a numărului celor ce produc în ramurile economice-cheie, sporirii gradului de diversificare, specializare şi calificare a diferitelor ocupaţii şi profesiuni. Încercînd să deslușim semnificaţia acestor elemente, legătura lor cu tabloul general al construcţiei socialiste se impune ca ceva evident, în mod direct, fără nici o mijlocire, fiecare din ele întruchipînd de fapt anumite elemente constitutive, ce compun, ca atare, însuşi procesul transformării societăţii noastre în direcţia socialismului.

În cele ce urmează, ne-am propus însă să disociem, din caracterizarea multilaterală a structurii populaţiei, pe care o oferă Recensămîntul, acele date ce redau aspecte de seamă din *structura demografică* a populaţiei, ca date a căror evidentă însemnătate practică — în opera de planificare economică şi culturală — este dublată de un sens teoretic deosebit, rezultînd dintr-o împrejurare specifică. Anumite momente „natural-biologice" prezente în mai multe aspecte demografice — cum ar fi, de pildă, fenomenul biologic al naşterii, morţii etc. — sînt interpretate în chip denaturat, idealist-mecanicist, de către sociologii şi demografii burghezi, care exagerează ponderea lor, le absolutizează şi formulează în legătură cu ele o problematică ce se situează cu totul în afara legităţii social-economice. De aceea, problemele sociologice ale populaţiei reprezintă terenul unei ascuţite înfruntări de poziţii, iar datele Recensămîntului, cu întreaga lor putere de demonstraţie, vin să infirme tezele burgheze şi să întărească faptic, cifric, justeţea poziţiilor marxist-leniniste.

Tocmai de interpretarea biologizantă a problemelor populaţiei se leagă poziţiile cele mai vădit neştiinţifice din sociologia burgheză, cu implicaţii din cele mai reacţionare şi antisociale. Ne referim îndeosebi la punctul de vedere mathusianist, construit tocmai pe străduinţa de a inversa raportul dintre structura demografică şi cea social-economică, în sensul primordialităţii celei dintîi, de a substitui caracterului social-istoric al proceselor demografice un altul „natural" şi firește „etern". În virtutea acestuia, un impuls fatal spre creşterea populaţiei ar acţiona implacabil în direcţia generării tuturor fenomenelor de criză, şomaj, sărăcie şi mizerie pe care le cunoaşte orînduirea capitalistă. În fundamentarea unor pretinse legi natural-abstracte şi etern-valabile ale populaţiei îşi găseşte aşadar o împlinire teoretică interesul practic burghez de a nega răspunderea capitalistă pentru racilele acestei orînduiri şi a o trece asupra unei abstracte „suprapopulări" şi „presiuni demografice". Soluţiile gravelor probleme sociale sînt strămutate astfel din sfera luptei revoluţionare în cea a aşa-zisei „eugenii sociale", reţete devenind segregarea, sterilizarea şi chiar exterminarea în masă a aşa-ziselor „non-valori biologice", identificate cu grijă în păturile „de jos" ale populaţiei.

Pentru prima dată, marxism-leninismul a pus şi în domeniul demografiei bazele unei interpretări consecvent ştiinţifice, o dată cu integrarea problemelor populaţiei în contextul firesc al unei condiţionări fundamentale social-economice, introducînd în felul acesta o perspectivă dialectică, în lumina căreia legilor populaţiei li s-a relevat determinarea lor specifică în funcţie de natura diferitelor orînduiri sociale. A devenit în felul acesta limpede că în societatea capitalistă acţionează legea capitalistă a populaţiei, a cărei esenţă, după cum a arătat Marx, constă în aceea că neputinţa cronică a capitalismului de a utiliza integral resursele productive ale societăţii creează o „suprapopulaţie relativă", un excedent numeric relativ în rîndurile

populaţiei muncitoare[1]. La fel de firesc a reieşit adevărul că o dată lichidată orînduirea capitalistă, capătă cîmp de acţiune legile noi, socialiste, ale populaţiei, se alcătuieşte o structură demografică corespunzătoare lor. Legile capitaliste ale populaţiei îşi găseau corolarul în ritmul scăzut de creştere a populaţiei, nivelul înalt de mortalitate, şomajul cronic şi nesiguranţa zilei de mîine. Dimpotrivă, acţiunea legii populaţiei în socialism determină utilizarea deplină şi raţională în sfera muncii sociale a întregii populaţii apte de muncă, o dată cu creşterea populaţiei, cu dezvoltarea ei armonioasă [2].

În lumina celor de mai sus, datele Recensămîntului reflectînd structura demografică a populaţiei ţării noastre — în componente cum ar fi numărul şi densitatea populaţiei, repartiţia sa teritorială şi după caracterul urban sau rural al aşezării, structura sa din punctul de vedere al ştiinţei de carte şi nivelului de instruire etc. — îşi vădesc însemnătatea, printre altele, în aceea că permit să fie surprinse direct, într-un ansamblu de trăsături, procesul dispariţiei în ţara noastră a legilor capitaliste ale populaţiei — cu cortegiul tuturor neajunsurilor ce sălăşluiau în structura regimului burghezo-moşieresc — şi al făuririi unei noi structuri demografice, în concordanţă deplină cu noua structură economică şi de clasă ce se creează pe măsura trecerii la socialism.

I

Determinarea cadrului general în care au loc procesele demografice în ţara noastră o prilejuieşte fixarea coordonatelor de bază ale desfăşurării lor, şi anume a datelor privind numărul şi densitatea populaţiei. În acest sens, pentru anul 1956, Recensămîntul înregistrează o populaţie totală de 17.489.450 locuitori şi o densitate de 73,6 loc./km^2, în timp ce în anul 1948, numărul populaţiei era de 15.872.624 locuitori, iar densitatea de 66,8 loc./km^2. Dacă datele culese în 1956 situau Romînia, după numărul populaţiei pe locul al 10-lea între ţările Europei, datele calculate patru ani mai tîrziu, estimînd o populaţie de 18.350.000 locuitori la 1 ianuarie 1960, o saltă cu un loc şi o situează pe locul al 9-lea în Europa. Primul contact cu datele ne indică, prin urmare, o creştere simţitoare şi sistematică a nivelului cantitativ global la care au loc procesele demografice în R.P.R.

Într-adevăr, mişcarea naturală a populaţiei este în mod direct urmarea unui raport, stabilit concret, între indicatorul natalităţii şi cel al mortalităţii. Or, atît în dinamica fiecăruia în parte, cît şi în combinarea lor, poate fi constatată în anii puterii populare o tendinţă sensibil diferită faţă de cea cunoscută în anii regimului burghezo-moşieresc.

Mai întîi, în legătură cu coeficientul natalităţii, constatăm că el se menţine la un nivel relativ ridicat. În anul Recensămîntului, acest coeficient era de 24,2‰, ceea ce, comparat cu o serie de ţări europene — în Grecia cifra este de 19,7, Austria — 16,6, Franţa — 18,5, Italia — 18,1 — dovedeşte avansul ţării noastre faţă de mai multe ţări capitaliste.

În al doilea rînd, datele sînt şi mai elocvente în legătură cu dinamica mortalităţii în anii puterii populare. De la dureroasele recorduri pe care le deţinea Romînia la capitolul mortalităţii ridicate (în perioada 1930—1940, de pildă, mortalitatea n-a coborît sub 18‰) coeficientul scade sistematic pînă la 9,9‰ în 1956 şi la 8,7‰ în 1958, scădere ce întrece nivelul atins în ţări capitaliste ca Anglia, Franţa, R.F.G., Belgia etc. şi situează Romînia în rîndul ţărilor dezvoltate ale lumii.

În sfîrşit, raportul reciproc al celor doi indicatori compune un indice înalt în sporul natural al populaţiei. Deosebit de semnificativă apare evoluţia acestui spor cînd trecem

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, E.S.P.L.P., 1957, p. 631—633.

[2] În problema trăsăturilor legii populaţiei în socialism, vezi şi consideraţiile lui E. Mesaroş din *Revista de statistică*, nr. 3, 1960, p. 56.

de la aspectul cantitativ la cel calitativ al schimbărilor produse. În timp ce în 1935 de pildă, sporul de $10^0/_{00}$ era rezultatul diferenţei dintre o natalitate de 30,1 şi *o mortalitate de 20,1*, pentru anul 1958, sporul de $12,9^0/_{00}$ exprimă diferenţa dintre o natalitate de 21,6 şi *o mortalitate de 8,7*. Schimbarea calitativă, de adîncime, constă aşadar în aceea că în perioada antebelică, un coeficient relativ înalt de natalitate era obligat să compenseze coeficientul monstruos de mare al mortalităţii, în timp ce în anii puterii populare, sporul natural crescut al populaţiei este urmarea menţinerii unui indicator relativ înalt al natalităţii, dublat însă de astă dată de o scădere considerabilă a mortalităţii, ceea ce a adus o creştere a longevităţii medii de la 42 ani în 1933 la 63 ani în 1958. Acţiunea unor factori politici şi social-economici strîns legaţi de procesul trecerii la socialism — cum ar fi îmbunătăţirea substanţială a condiţiilor materiale de trai, crearea unui sistem de ocrotire a sănătăţii, larg accesibil fiecăruia de la naştere pe tot parcursul vieţii, crearea sistemului special de ocrotire a mamei şi copilului etc. — au impus prin urmare însemnate schimbări de ordin demografic.

O evoluţie asemănătoare a dobîndit în anii puterii populare un alt indicator demografic fundamental şi influent asupra mişcării naturale a populaţiei, şi anume indicatorul nupţialităţii. Ca reflex al noilor condiţii social-economice ce permit întemeierea de cămine şi întreţinerea pe o bază economică independentă a grupurilor familiale — grija pentru consolidarea multilaterală a familiei devenind o însemnată preocupare de stat — graficul încheierii căsătoriilor înscrie o ascensiune hotărîtă, făcînd să crească corespunzător ponderea persoanelor căsătorite în ansamblul populaţiei.

În ce priveşte dinamica nupţialităţii, o confruntare de ansamblu a perioadelor 1930—1940 şi 1948—1956 degajează constatarea semnificativă că ceea ce reprezenta în prima perioadă *proporţia maximă* anuală de căsătoriţi ($19^0/_{00}$ în 1937), este în aşa măsură depăşit în anii puterii populare, încît se înscrie *sub proporţia minimă* a oricărui an — minima fiind $20,4^0/_{00}$ în 1952. În această configuraţie, greutatea specifică a căsătoriţilor cunoaşte sporul însemnat de 6% între 1948-1956. La rîndul său, o grupare pe vîrstă a celor căsătoriţi este elocventă prin aceea că răsfrînge îndeosebi condiţiile pe care puterea populară le-a asigurat tineretului în vederea întemeierii de cămine — asigurarea integrală a locurilor de muncă, lichidarea oricăror discriminări în venituri, reţeaua de creşe şi cămine etc.; această grupare ilustrează în consecinţă că în 1956, aproximativ fiecare al patrulea locuitor căsătorit nu depăşea vîrsta de 29 de ani.

Demn de relevat este un alt aspect pe care îl încorporează evoluţia fenomenului familial în condiţiile construcţiei socialiste. Datele statistice reliefează un proces de activizare social-economică a familiilor, în sensul participării unui număr sporit de membri — incluzînd în primul rînd femeia — la o muncă socială creatoare. O grupare a familiilor după numărul persoanelor care le alcătuiesc şi după cel al persoanelor active, demonstrează în acest sens că în rîndul familiilor de două persoane, mai mult de jumătate sînt cele în care amîndoi membrii sînt persoane active, iar din totalul familiilor de trei persoane — mai mult de două treimi numără între două şi trei persoane active. Opera construcţiei socialiste a atras prin urmare în cîmpul activităţii de producţie tot mai mulţi membri ai familiilor, oferindu-le posibilitatea unei contribuţii egale de muncă şi de venit şi creînd în felul acesta o bază materială pentru ajutor şi respect reciproc, pentru alcătuirea în ultima instanţă a unei forme superioare, socialiste, de viaţă familială.

La capătul trecerii în revistă a evoluţiei principalilor indicatori demografici, o raportare de ansamblu a lor la elementele social-economice şi politice vine să demonstreze, în exactitatea matematică a datelor statistice, contrastul evident dintre datele realităţii şi concepţiile malthusianiste. Potrivit

schemelor malthusianiste, ar fi urmat ca independent de caracterul orînduirii sociale, sporul natural de populaţie pe care îl înregistrează ţara noastră în ultimul deceniu, să lase sistematic în urmă sporul mijloacelor de existenţă, iar din acest decalaj să rezulte inevitabil fenomene de criză, şomaj şi scăderea generală a nivelului de trai. Or, realitatea arată că aceleiaşi perioade de manifestare masivă a înalţilor coeficienţi demografici, îi corespunde o creştere cu precădere a avuţiei sociale şi a nivelului de trai al populaţiei, o dezvoltare economică ce cunoaşte nu crize sau şomaj ci avîntul tuturor ramurilor de producţie şi un mers mereu ascendent.

Unele date vor fi în această privinţă edificatoare. Dacă între 1948—1958, sporul total al populaţiei se cifrează în jurul lui 14%, indicatorii dezvoltării economice sintetizează un nivel considerabil mai înalt. Notînd anul 1950 cu 100, produsul social total era de 214 în 1958 iar venitul naţional de 218, sau de 197 dacă îl repartizăm pe cap de locuitor. În ce priveşte produsele alimentare, ajunge să arătăm că producţia de carne, de pildă, a sporit în anii 1948—1958 de aproape 4 ori, producţia de zahăr de mai bine de două ori, producţia de unt de peste 5 ori.

Reiese de aici că în condiţiile dezvoltării socialiste a ţării, între creşterea rapidă şi continuă a populaţiei şi dezvoltarea economică impetuoasă se stabileşte o armonioasă interdependenţă. Avîntul economic devine o bază a creşterii continue a populaţiei ca principală forţă de producţie a societăţii, iar creşterea populaţiei — prin premisele materiale ce le oferă întăririi legăturilor economice, exploatării resurselor naturale, utilizării forţei de muncă etc. — stimulează la rîndul său avîntul continuu al economiei şi ridicarea nivelului de trai.

II

Corelaţia existentă între latura economică şi cea demografică a fenomenelor sociale, întemeiată pe primordialitatea celei dîntîi, este pusă într-o lumină deosebită de urmărirea consecinţelor pe care le-a avut în structura demografică a populaţiei înfăptuirea unui însemnat obiectiv al politicii economice a partidului, şi anume industrializarea socialistă a ţării. Înapoierea economică a Romîniei burghezo-moşiereşti, decretată „ţară eminamente agrară", discrepanţa ce exista între un număr restrîns de puncte industriale şi regiuni întregi lipsite de orice pivoţi industriali, haosul în repartiţia forţelor de producţie — întreg acest profil economic îşi afla corespondenţi pe plan demografic într-o repartizare pe medii a populaţiei ce risipea majoritatea covîrşitoare în mediul rural, în contrastul violent dintre puţinele concentrări pulsînd de viaţă citadină şi restul regiunilor de populaţie rară şi lăsată în înapoiere, în cunoscutul peisaj al oraşelelor de provincie, locuri „unde nu se întîmplă nimic", lîncezind amorţite departe de orice viaţă economică modernă. Măreaţa operă de industrializare socialistă iniţiată de partid a venit nu numai să pună capăt înapoierii şi să schimbe harta economică a ţării, dar a adus modificări la fel de radicale în aspectele demografice mai sus schiţate. Datele statistice vădesc corespondenţa deplină dintre linia nouă a dezvoltării economice pe calea industrializării şi linia nouă a dezvoltării unor însemnate procese legate de structura demografică a populaţiei.

Apariţia unor puternice obiective industriale înălţate în regiuni altădată înapoiate — Moldova, Dobrogea etc. — în vederea unei repartizări raţionale a forţelor de producţie, a venit să înscrie pe diagrama repartiţiei teritoriale a populaţiei modificări în sensul unei distribuiri demografice la rîndul ei armonioase. Diferenţierea existentă în ultimul deceniu în ritmul de creştere a populaţiei pe regiuni, în favoarea celor altă dată oropsite, oglindeşte între altele tocmai cursul acestui proces. La data Recensămîntului, se putea observa că la un spor total al populaţiei ţării de 10,2% în anii 1948—1956, regiunile anterior vitregite şi afectate în prezent mai activ de procesul industrializării, cunosc un spor net superior

celui mediu : regiunea Bacău — 20,1% Hunedoara 15,7%, Constanţa — 17,9% etc. Dinamica densităţii vădeşte aceiaşi indici diferiţi. Pentru perioada 1956—1958, la o creştere generală a densităţii de 2,4 loc. pe km^2, creşterea într-o serie de regiuni depăşeşte coeficientul general : în regiunea Bacău — 3,5 locuitori, Ploeşti — 3,4, Suceava — 2,7 etc. De natură a atenua contrastele anterioare din distribuirea teritorială a populaţiei, un asemenea proces creează condiţii demografice favorabile unei dezvoltări puternice a tuturor regiunilor şi intensificării schimbului de activităţi pe întreg teritoriul ţării.

Consecinţele demografice ale industrializării nu se reduc însă la atît. Un rezultat de bază de ordin demografic, înscris ca o realizare istorică a puterii populare, — constă în creşterea sistematică a ponderei populaţiei urbane în ansamblul populaţiei şi larga desfăşurare pe această bază a unui proces de urbanizare, în virtutea căruia mediul urban absoarbe noi şi noi pături ale populaţiei, spre a le situa în centrul celei mai intense activităţi economice şi obşteşti. Din datele statistice putem reconstitui însuşi mecanismul intim al procesului urbanizării socialiste, oprindu-ne asupra aspectelor mai însemnate ale funcţionării lui.

Datele generale ale procesului urbanizării sînt următoarele : în 1930, dintr-o sută de locuitori, trăiau în mediul urban 21,4 ; în 1948—23,4 ; în 1956, la data Recensămîntului— 31,3 ; procesul este în plină desfăşurare, proporţia calculată pentru 1 iulie 1958 crescînd la 31,7 , iar pentru 1 iulie 1959 — la 32. Dacă cei 17 ani dintre 1930—1948 au adus mediului urban ceva mai mult de un locuitor la 5 locuitori prezenţi, cei 7 ani de industrializare au adus doar la doi locuitori aproape un al treilea în plus. Ţinînd seama de o sarcină de bază a planului pe şase ani, şi anume continuarea în ritm susţinut a industrializării ţării, Raportul prezentat de tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al partidului, prevede creşterea în continuare a populaţiei orăşeneşti, atît prin sporul natural cît şi prin atragerea a noi forţe de muncă din mediul sătesc [1].

Trecînd de la datele generale la elementele concrete, notăm mai întîi dezvoltarea considerabilă a unor oraşe în ce priveşte numărul populaţiei, potrivit ridicării lor economice. O ilustrare o oferă în date elocvente exemplul Reşiţei şi Hunedoarei. În cazul Reşiţei, dinamica creşterii populaţiei este următoarea : *sub 20 000 locuitori în 1930*, sub 25 000 locuitori în 1948, peste 41 000 în 1956, şi *peste 44 000 în 1958*. Exemplul Hunedoarei : *sub 5000 în 1930*, aproximativ 8 000 în 1938, peste 36 000 în 1956 şi *peste 39 000 în 1958*. Datele ne permit însă să surprindem urbanizarea în plin aspect dinamic, prin înregistrarea unui întreg grup de aşezări — mai ales noi centre industriale — care şi-au schimbat treptat vechiul profil economic specific rural (veniturile populaţiei provenite din agricultură), dobîndind o structură social-economică care permite includerea lor pe treapta nouă a localităţilor de tip urban. O Hotărîre a Consiliului de Miniştri a prevăzut, în acest sens, includerea în categoria de tip urban, a populaţiei din 183 noi localităţi.

Rezultînd nemijlocit din dezvoltarea economică a ţării, creşterea masivă a ponderii populaţiei urbane capătă un ritm şi o amploare specifică în regiunile mai intens cuprinse în procesul acestei dezvoltări. În asemenea regiuni, altă dată înapoiate, industrializarea socialistă modifică structura demografică nu numai în sensul mai sus urmărit — al creşterii mai accentuate decît în restul ţării a populaţiei lor totale, dar şi în redistribuirea pe medii a populaţiei, în sensul creşterii la rîndul său mai accentuate şi cu precădere a mediului urban.

Dacă pentru întreaga ţară, greutatea specifică a populaţiei urbane creşte între 1948—1956 de la 23,4% la 31,3% (+7,9), o serie de regiuni se situează mult deasupra acestei creşteri medii. Regiunea Hunedoara se înscrie în 1948 mult sub media pe ţară, cu un procent

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de-al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 73.

de numai 15,5% populaţie urbană, pentru ca în 1958 să sporească la 47,7% (+ 32,2) şi să depăşească astfel considerabil media întregii ţări. În regiunea Baia Mare indicii respectivi sînt 16,4 şi 28,1 (+ 11,7); Bacău — 15,4 — 25,6 (+10,2); Regiunea Autonomă Maghiară — 15,4 — 28,5 (+ 13,1). În felul acesta, o serie întreagă de regiuni îşi însuşesc în ritm impetuos trăsăturile accentuat moderne, cu o viaţă orăşenească complexă, cu o populaţie desfăşurînd o activitate de producţie în sectoarele cele mai înaintate ale socialismului.

Pe măsura înaintării ţării pe drumul industrializării socialiste, procesul de urbanizare evoluează nu numai în proporţiile sale cantitative ci şi în indicii săi calitativi, ridicîndu-se la un nivel tot mai înalt. Un criteriu important al acestei evoluţii îl reprezintă *gradul de concentrare* a populaţiei urbane. În legătură cu aceasta, datele consemnează o sporire sistematică a acestui grad, ca urmare a ponderii sporite a oraşelor mari şi foarte mari în ansamblul aşezărilor urbane. Dinamica este următoarea: oraşe cu peste 25 000 locuitori erau în număr de 32 la data Recensămîntului, 34 la 1.VII.1958 şi 36 la 1.I.1959; oraşe cu peste 100 000 locuitori erau în număr de 3 în 1948, 8 în 1956, 11 în 1958 şi 12 la 1 ianuarie 1959 — aşadar de patru ori mai numeroase într-un singur deceniu. În mod corespunzător, populaţia urbană se concentrează în oraşe de peste 100 000 locuitori în proporţie de 10% în 1930 şi de 21,1% în 1958. Dacă includem în rîndul acestor oraşe şi Capitala, rezultă că în 1958, mai mult de 43 dintr-o sută de locuitori ai mediului urban trăiesc în Capitală sau în centre de peste 100 000 locuitori. Chiar înăuntrul mediului urban, putem prin urmare consemna dezvoltarea unui proces avînd ca trăsătură de bază deplasarea unor grupuri mereu noi spre centre tot mai populate.

Concluzia teoretică principală ce se impune este saltul calitativ adus de anii industrializării socialiste în ritmul şi proporţiile procesului de urbanizare. Dar datele de mai sus ne permit să deslușim chiar angrenajul producerii acestui spor. Pot fi urmărite cel puţin două căi: a) creşterea oraşelor existente şi b) includerea în reţeaua aşezărilor urbane a unor noi centre populate. Avem prin urmare de-a face, pe de o parte, cu o urbanizare am spune „pe loc", rezultînd din creşterea internă a populaţiei pe baza sporului natural, dar îndeosebi din urbanizarea populaţiei unor aşezări ce au căpătat trăsături citadine; avem de-a face, pe de altă parte, ca aspect important, cu o urbanizare prin migrare, prin mutarea la oraşe a unor pături ale populaţiei săteşti.

Substratul progresist general al acestor transformări constă în aceea că situează o proporţie tot mai mare a populaţiei în centrele economice, culturale şi de viaţă obştească pe care le reprezintă oraşele, în aşezări ce sintetizează treapta cea mai înaltă de dezvoltare a culturii materiale şi spirituale. În legătură cu izvoarele, metodele, conţinutul concret al acestor transformări — trebuie însă trasă o linie netă de demarcaţie între procesul de urbanizare desfăşurat în condiţiile capitalismului şi cel care are loc pe baza revoluţiei şi construcţiei socialiste.

Într-adevăr, este ştiut că în ţările capitaliste dezvoltate, trecerea la modul de producţie capitalist şi acumularea primitivă a capitalului au fost însoţite de un proces de urbanizare. Caracteristicile acestui proces încep cu aceea că îşi află sursele în ruinarea micilor producători, deposedarea lor de pămînturi, alungarea de pe aceste pămînturi şi transformarea lor în mulţimi flămînde inundînd oraşele, menite a alimenta industria cu forţă de muncă ieftină şi a îngroşa rîndurile armatei de rezervă a capitalului. Metodele folosite pentru înfăptuirea acestui proces sînt violenţa, jaful deschis, cruzimea, supunerea maselor deposedate unor constrîngeri juridice devenite memorabile prin caracterul lor sîngeros. O dată cu lărgirea rîndurilor proletariatului, acest proces aduce în situaţia imediată a maselor la care se referă o accentuare în continuare a sărăciei şi mizeriei lor, şomajul şi nesiguranţa zilei de mîine,

exploatarea economică şi opresiunea politică şi spirituală.

Revoluţia şi construcţia socialistă ca bază a procesului de urbanizare îi situează caracteristicile la antipodul celor de mai sus. Este vorba despre un proces determinat în principal de nevoile unei industrializări socialiste, menite a făuri o bază materială orînduirii lipsite de orice exploatare şi asuprire, creşterii nivelului material şi spiritual al tuturor oamenilor muncii; un proces devenit posibil, în ceea ce priveşte resursele umane disponibile, ca urmare a transformării socialiste a agriculturii, a creşterii înzestrării tehnice şi sporirii productivităţii muncii în agricultură; un proces ce se dezvoltă în condiţiile inexistenţei şomajului, cînd dezvoltarea economică solicită şi asigură neîntrerupt folosirea de noi şi noi braţe de muncă. Utilizarea raţională, armonioasă, a rezervelor de forţă de muncă şi îndreptarea lor spre centrele industriale cunoaşte cadrul statal organizat al calificării lor de masă, printr-o reţea bogat ramificată de şcoli, cursuri de pregătire etc., ca noi cadre pregătite potrivit cerinţelor şi nivelului activităţii industriale.

În viaţa zilnică a acestor mase intervine o transformare ce le deschide căile unui nivel de trai tot mai înalt, în ansambluri urbane socialiste cu un înalt grad de dotare şi deservire, menite a asigura condiţii optime de muncă, de locuit, de odihnă, de activitate socială multilaterală desfăşurată sub semnul celei mai înaintate trepte a dezvoltării socialiste. O semnificaţie de bază legată de conţinutul acestui proces constă în faptul că determină creşterea numărului clasei muncitoare, a ponderii sale în ansamblul populaţiei, ceea ce, la rîndul său, întăreşte rolul conducător al clasei muncitoare în frunte cu partidul său în societate, consolidează baza socială muncitorească a puterii populare şi temeliile exercitării cu succes a dictaturii proletariatului.

Oprindu-ne asupra semnificaţiei de ansamblu proprie procesului de urbanizare, trebuie să avem prin urmare în vedere că desfăşurarea lui nu marchează o simplă deplasare spaţială, nu se reduce la o mutare de domiciliu a diferiţilor locuitori. Avem în realitate în faţă un proces ce determină în rîndul unor mase largi schimbări afectînd deopotrivă formele de viaţă şi felul de trai, moravurile, tipul de convieţuire şi întregul orizont spiritual, spre a le reconstitui într-un cadru economic, politic şi cultural ce accelerează integrarea vieţii personale şi obşteşti a milioane de oameni pe făgaşul socialismului.

III

Un ultim aspect pe care îl spicuim din complexul structurii demografice a populaţiei ţării noastre priveşte starea culturală, urmărită pe principalii săi indicatori de masă: ştiinţa de carte şi nivelul de instruire a populaţiei. Revoluţia socialistă a deschis şi în acest domeniu drumul unor transformări substanţiale, menite a birui asuprirea spirituală la care masele erau supuse de către regimul burghezo-moşieresc, a făuri conştiinţa socialistă a milioanelor de oameni ai muncii şi a aduce la îndemîna lor bunurile ştiinţei şi culturii. Greutăţile deosebite ce se ridicau în Romînia în calea acestui proces erau legate de accentuata înapoiere culturală moştenită o dată cu înapoierea economică. Ajunge să amintim faptul caracteristic că în 1930, aproape patruzeci locuitori dintr-o sută erau lipsiţi pînă şi de putinţa de a citi sau scrie, accesul spre cultură fiindu-le refuzat chiar şi în forma însuşirii acestui complex primar al ştiinţei de carte. În aceste împrejurări, un obiectiv iniţial de prim ordin al revoluţiei culturale în ţara noastră a devenit lichidarea ruşinoasei plăgi a analfabetismului, trecerea treptată de la însuşirea bazelor ştiinţei de carte spre grade tot mai înalte de instruire a populaţiei.

Ceea ce vin să fixeze datele Recensămîntului, precum şi estimarea evoluţiei lor ulterioare, este faptul istoric că problema grea a analfabetismului a fost practic lichidată în ţara noastră, ca urmare a reformei învăţămîntului, precum şi a amplei mobilizări

şi mişcări de masă iniţiate de partid şi guvern. Împovărătoarea moştenire a procentajului de 23,1% neştiutori de carte din totalul populaţiei de 7 ani şi peste, ce greva dezvoltarea culturală a populaţiei chiar în 1948, a fost redusă la 10,1% în 1956 şi la circa 7% la începutul anului 1959. Avînd în vedere că se referă în majoritate covîrşitoare la o populaţie ce a depăşit limita de vîrstă supusă acţiunii de alfabetizare, ultimul procentaj consemnează de fapt că într-un timp istoriceşte extrem de scurt, caracterul de masă al neştiinţei de carte a fost lichidat. Revoluţia culturală a dat astfel peste cap mitul unei pretinse apartenenţe a neştiinţei de carte la un fond organic intangibil al poporului romîn, clarificînd în practică răspunderile reale ce reveneau regimului burghezo-moşieresc pentru această situaţie, caracterul ei istoric — determinat, făurind condiţiile ca milioane de oameni anterior ţintuite într-un întuneric spiritual să dobîndească instrumentele de bază ale culturii şi să poată participa activ şi responsabil la desfăşurarea vieţii obşteşti.

O singură comparaţie e suficientă pentru a demonstra dimensiunea istorică a saltului înfăptuit. Calculată pe regiuni, neştiinţa de carte se repartiza în 1930 între o limită inferioară atinsă în oraşul Bucureşti cu indicele de 17,2% neştiutori şi o limită superioară — de 54,8% — înregistrată în regiunea Bucureşti. În 1956, calculată în aceleaşi regiuni, neştiinţa de carte oscilează între o limită inferioară de 3,9% (regiunea Stalin) şi una superioară de 14,9% (regiunea Bucureşti). Ce se observă? O regiune în care se numără *85,1* ştiutori de carte dintr-o sută de persoane de 8 ani şi peste (regiunea Bucureşti) se situează în 1956 la limita de jos în răspîndirea teritorială a ştiinţei de carte, în timp ce în 1930, o regiune în care indicele era *82,8* (oraşul Bucureşti) reprezenta limita de vîrf, punctul cel mai înalt atins. Cu alte cuvinte, ceea ce reprezenta *înainte limita maximă de ştiinţă de carte* într-o regiune, se situează *în 1956 sub limita minimă*. Masivul acces la ştiinţă de carte asigurat de puterea populară a lăsat deci în aşa măsură în urmă nivelul anterior, încît ceea ce este întîlnit în 1956 ca proporţie minimă de răspîndire a ştiinţei de carte pe teritoriul ţării este mai mult decît ceea ce constituia înainte proporţia maximă de ştiinţă de carte pe care o putea asigura regimul burghezo-moşieresc.

Există însă în materialele Recensămîntului un număr de date ce permit o apreciere mai adîncită a problemei alfabetizării, îmbrăţişînd de pildă o serie de aspecte ce se referă la lichidarea *izvoarelor* care în trecut alimentau copios şi întreţineau continuu analfabetismul ca problemă de masă. Să ne oprim asupra unora din aceste izvoare.

Putem nota mai întîi închiderea principalului canal, constînd în rămînerea sistematică în anii regimului burghezo-moşieresc a unor numeroase contingente de populaţie de vîrstă şcolară în afara reţelei de şcolarizare, destinate fiind deci a îngroşa continuu rîndurile neştiutorilor de carte. Schimbarea este izbitoare. În anul 1956, raportat la totalul populaţiei de 8 ani şi peste, procentul de neştiutori de carte este de 10,1%, în timp ce raportat exclusiv la grupul de vîrstă şcolară de 8—13 ani el este numai de 1,2%, iar dacă îl desfăşurăm pe ani, se reduce la 1% din totalul grupelor de 8 sau 9 ani. O asemenea cuprindere aproape absolută a populaţiei de vîrstă şcolară în reţeaua de învăţămînt — consecinţă firească a înfăptuirii reale a învăţămîntului general, obligatoriu şi gratuit de 4 clase şi apoi de 7 clase— asigură extirparea de la rădăcină a analfabetismului şi maxima răspîndire a ştiinţei de carte.

Închiderea unui alt canal o exemplifică dinamica specifică a lichidării neştiinţei de carte în anume regiuni ale ţării. Avem în vedere acele regiuni preluate din partea regimului burghezo-moşieresc ca adevărate focare de analfabetism cronic, şi care se detaşau de aceea în continuare de restul regiunilor prin persistarea lor deasupra mediei pe ţară a neştiutorilor de carte. În rîndul acestora intră de pildă regiunile Bucureşti, Craiova, Piteşti, regiuni ce înscriau în 1930

recordurile regionale ale neştiinţei de carte cu procentajul de 54,8, 50,6 şi 47,9, pentru a coborî în 1956 la 14,9% şi respectiv 13,6% şi 12% neştiutori de carte din totalul populaţiei de 8 ani şi peste. Scăderea ilustrează elocvent progresul calitativ obţinut, dar — datorită grelei moşteniri — menţine şi în 1956 procentul neştiutorilor de carte deasupra indicelui de 10,1 ce fixează media întregii ţări. Situaţia statistică este însă alta dacă delimităm din totalul populaţiei grupele de vîrstă tînără. În acest caz, vom semnala faptul că la grupa de 8 ani de pildă, faţă de o medie pe ţară de 1% neştiutori de carte din totalul grupei, regiunea Craiova intră în medie cu indicele de 1, iar regiunile Bucureşti şi Piteşti — cu indicele comun de 0,8 — coboară chiar sub media întregii ţării. Situaţia la grupele de vîrstă şcolară dovedeşte prin urmare lichidarea rapidă a focarelor de analfabetism ce persistau în asemenea regiuni şi grevau media pe ţară, intrarea acestora în circuitul general al lichidării totale a neştiinţei de carte.

În sfîrşit, urmărirea pe medii — urban şi rural — a procesului răspîndirii ştiinţei de carte, ne permite să consemnăm închiderea unui alt canal ce menţinea în trecut indici înalţi la analfabetism. În 1930, la o proporţie de 38,9% a populaţiei neştiutoare de carte, aportul mediului urban era de 20,5%, în timp ce mediul rural aducea 44,4%. Condamnarea maselor ţărăneşti la înapoiere şi obscurantism de către regimul burghezo-moşieresc statornicise aşadar un accentuat decalaj între mediul urban şi cel rural în ceea ce priveşte difuzarea ştiinţei de carte, în defavoarea mediului rural. Se înţelege că o asemenea diferenţiere — ca de altfel întreg ansamblul opoziţiei între sat şi oraş din care decalajul amintit e doar o parte componentă — nu putea fi lichidată peste noapte, ci în progresul general al construcţiei socialiste. Disproporţiile notate şi-au pierdut mult din gravitatea lor, dar prezenţa lor continua să se reflecte şi în datele din 1956, cînd la un indice general de 10,1% neştiutori de carte din totalul populaţiei de 8 ani şi peste, aportul mediului urban era de 6,5 în timp ce mediul rural continua să marcheze 11,8. Putem sesiza însă din plin direcţia dezvoltării — ca apropiere hotărîtă între cele două medii şi pe acest tărîm — cînd defalcăm indicele global şi urmărim aportul diferitelor grupe de vîrstă. Oprindu-ne numai asupra grupelor de vîrstă tînără, şcolarizabile, a căror situaţie indică perspectiva evoluţiei, putem face observaţia îmbucurătoare că diferenţierea defavorabilă mediului rural nu numai că se atenuează, dar chiar, în anumite limite, îşi schimbă sensul, raportul răsturnîndu-se în favoarea mediului rural. Iată datele : în 1956, neştiutorii de carte în vîrstă de 8 ani reprezintă *în mediul urban 1,3%* din populaţia de 8 ani şi peste, în timp ce *în mediul rural 0,9%*. Raportul rămîne favorabil mediului rural şi la grupa de 9 ani, precum şi la cea de 10 ani. Reflectînd progresul considerabil în şcolarizarea populaţiei rurale de vîrstă tînără, obţinută aproape în proporţie absolută, un asemenea raport indică făurirea la ţară în anii puterii populare a unei baze solide pentru ridicarea nivelului cultural al populaţiei săteşti şi lichidarea în ritm rapid a rămînerii în urmă faţă de nivelul mediului urban.

Degajînd din problematica stării culturale indicatorul ştiinţei de carte, nu trebuie să uităm că avem de-a face cu un indicator a cărui greutate specifică în ansamblul revoluţiei culturale din Romînia era într-adevăr extrem de mare, dar care rămîne şi în aceste condiţii specifice un indicator cu totul elementar al stării culturale a populaţiei. Chiar în direcţia instruirii, se înţelege că revoluţia culturală nu se putea limita la atît. Datele recensămîntului dovedesc că în anii puterii populare, problema a început să devină nu o difuzare elementară a capacităţii de a scrie şi citi, de a desluşi sensul cuvîntului tipărit, ci obţinerea unor progrese simţitoare în *gradul instruirii*, săvîrşirea unor adevărate deplasări de masă spre treptele tot mai înalte ale instruirii. Aici îşi spun, fireşte, cuvîntul, îndeosebi, indicii absolvirii de către populaţie a şcolilor de diferite grade. Dat fiind însă

că deosebirile metodologice între recensăminte împiedică o confruntare directă cu trecutul în datele globale, vom avea în vedere o altă grupare a datelor din care să rezulte progresul obţinut. O confruntare a *coeficienţilor de instruire* proprii diferitelor grupe de vîrstă — grupe ce delimitează în mare generaţiile instruite în anii puterii populare faţă de cele instruite în regimul burghezo-moşieresc — este în măsură să reliefeze (deşi sînt mai multe elemente ce se cer apreciate) atît faptul că se pun bazele unei instruiri superioare de masă, cît şi gradul incomparabil mai înalt atins în instruirea generaţiilor crescute de puterea populară. Să exemplificăm.

Dacă pentru grupa de 15—19 ani, raportul dintre cei cu o instruire superioară şcolii de 4 ani şi totalul populaţiei de 8 ani şi peste a grupei este de ordinul *1:3*, la grupa de 25—29 ani, el este de ordinul *1:6*. Mai departe, cu o instruire superioară şcolii de 7 ani, în grupa 20—24 ani raportul e mai mic decît 1 :10, în timp ce în grupa de 30—34 ani este de circa 1 :14. În sfîrşit, în ce priveşte şcoala superioară, ea e absolvită în proporţie de 1 la circa 37 în grupa de 25—29 ani şi de 1 la circa 42 în grupele 35—39 sau 45—49 ani. Comparaţia dovedeşte incontestabil şi pe acest tărîm superioritatea categorică a socialismului, capacitatea lui de a deschide în fapt maselor o cale liberă spre învăţămîntul de grade tot mai înalte. Hotărîrile Congresului al III-lea al partidului deschid noi şi largi perspective şi pe acest tărîm. Lucrările Congresului au subliniat însemnătatea deosebită a unor prevederi cum sînt încheierea generalizării învăţămîntului de 7 ani, trecerea treptată la învăţămîntul general cu o durată prelungită la 8 ani, introducerea începînd cu acest an a gratuităţii complete a manualelor pentru toţi elevii de la clasa I la clasa a VII-a inclusiv. Aceste prevederi reflectă — prin exigenţele sporite pe care le ridică pe tărîmul pregătirii — condiţiile trecerii la etapa desăvîrşirii construcţiei socialiste, corespunzînd totodată posibilităţilor materiale crescute ale orînduirii noastre socialiste.

În indici elocvenţi, documentele recensămîntului oferă o imagine a mişcării culturale ca o impetuoasă orientare de mase spre însuşirea bazelor ştiinţei de carte şi de aici — spre culmile calificării şi instruirii profesionale. Ele încheagă astfel, pe un însemnat traiect al revoluţiei culturale, procesul făuririi omului nou al zilelor noastre, cu un orizont spiritual larg luminat de dobîndirea bunurilor ştiinţei şi culturii, om al înaltei conştiinţe socialiste, cu resursele creatoare pentru prima dată integral descătuşate, participînd activ şi în deplină cunoştinţă de cauză la creaţia istorică conştientă pe care o întruchipează orînduirea socialistă.

★

Bogăţia greu epuizabilă a datelor statistice reconstituie, pas cu pas, modalitatea concretă în care pe temeiul succeselor istorice obţinute de oamenii muncii sub conducerea partidului în desfăşurarea construcţiei socialiste, vechile tendinţe şi direcţii negative din dezvoltarea proceselor demografice sînt treptat înfrînte şi în cele din urmă stăvilite. În locul lor intră în acţiune legile noi, socialiste, ale populaţiei, cu consecinţe ce concentrează în miezul lor, ca într-un focar, temeiurile profund umaniste ale orînduirii noastre: încadrarea în munca socială a întregii populaţii apte de muncă, creşterea continuă a populaţiei, ridicarea treptată a nivelului material şi cultural de trai, înflorirea deplină şi multilaterală a personalităţii umane eliberate de asuprire şi exploatare. Fără îndoială că îndeplinirea măreţului program de acţiune trasat de Congresul al III-lea al partidului în direcţia dezvoltării bazei tehnico-materiale a socialismului şi încheierii procesului de făurire a relaţiilor de producţie socialiste în întreaga economie, în vederea desăvîrşirii construcţiei socialiste, va consolida şi mai mult baza de desfăşurare a noilor procese demografice, aflate în întregimea lor în slujba omului şi a nevoilor sale vitale.

M. Lupan

Rolul contextului în limbaj *

Preocupată aproape exclusiv de problemele legate de psihologia limbajului, Tatiana Slama-Cazacu a dat la iveală, într-un răstimp destul de scurt, două masive lucrări consacrate acestui domeniu. Preveniţi asupra faptului că ele sînt rezultatul unor îndelungi şi laborioase cercetări (elaborarea celei de faţă a început încă din anul 1942), apariţia lor aproape concomitentă nu mai surprinde.

Ceea ce impresionează, din capul locului, atît în *Relaţiile dintre gîndire şi limbaj în ontogeneză* (1957) cît şi în *Limbaj şi context* (1959), de care ne ocupăm, este bogăţia materialului faptic şi bibliografic ce stă la baza lor, formînd un fel de substrat experimental al consideraţiilor teoretice. Vrînd să exemplifice, mai întîi, prin propria sa atitudine, autoarea îşi exprimă răspicat, abia la sfîrşit, aderiunea efectivă la principiile metodei experimentale. „Convingerea noastră — întărită de cercetările efectuate — este că nu numai în psihologie, dar *şi în lingvistică*, cercetările viitoare nu se vor putea lipsi de *metoda experimentală*, care poate dezvălui aspecte nebănuite ale limbajului" (p.309).

Fapt al realităţii sociale imediate, este evident că limbajul — şi nu numai el — nu poate fi examinat din altă perspectivă şi cu alte metode. Dovadă, toată sterilitatea speculaţiilor idealiste în această privinţă. Numai că, metoda experimentală, în sine, nu este suficientă. Şi pozitivismul, iar mai aproape de noi, neopozitivismul se prevalează de experienţă. Dar dintr-un punct de vedere capabil, mai degrabă să te îndepărteze decît să te apropie de ea. Esenţial nu este contactul cu faptele, pentru că acesta, vrînd nevrînd, se produce, evitarea lui nefiind posibilă decît în maniera bizară a filozofului eleat care, deşi mergea ca toţi oamenii, uitînd că prin acest fapt elementar realiza el însuşi mişcarea, susţinea imposibilitatea ei logică. Mai aproape de problema care ne preocupă, nu numai că nu putem gîndi asupra limbajului fără a-l experimenta într-un fel oarecare, dar în orice moment al relaţiilor de comunicare interumană, fiecare dintre noi este în contact nemijlocit cu faptul de limbaj, elaborîndu-l. Important este aşadar, *cum* te apropii sau, mai bine-zis, *cum experimentezi* pentru ca faptele să nu te domine şi să nu-ţi întunece orizontul teoretic. Împotriva acestui pericol metoda experimentală, prin ea însăşi, nu oferă suficiente garanţii.

Supraordonată metodei experimentale şi implicînd-o, este metoda materialismului dialectic şi istoric, care, singură poate oferi cercetării ştiinţifice mijloacele teoretice şi practice, necesare şi suficiente, în vederea unor investigaţii rodnice. Numai dialecticianul marxist, privind fenomenul limbajului în întregul său, poate să ocolească imobilismul structuralist, după cum tot numai el, relevînd rostul şi semnificaţia părţilor, într-un ansamblu organizat, nu se împotmoleşte în plasa asociaţionismului mecanicist.

Din această cauză, autoarea cărţii *Limbaj şi context*, n-a apelat numai la instrumentele metodei experimentale, ci le-a integrat în cadrul mai larg al metodei materialist-dialectice, a cărei însemnătate pentru problematica limbajului o expune în încheierea capitolului său introductiv, intitulat *Perspectivă istorică a problemei limbajului*.

Conform concepţiei marxist-leniniste, limbajul, ca fenomen specific uman, trebuie studiat, în general, în interacţiunea şi legătura sa indisolubilă cu celelalte fenomene ale istoriei societăţii omeneşti, iar ca fenomen aparte, în relaţie cu părţile sale constitutive. Numai aşa se explică, cu destulă pregnanţă, rolul deosebit de important al limbajului, ca instrument de comunicare dar, în acelaşi timp şi de elaborare a gîndirii. „Datorită conlucrării dintre mînă, organele vorbirii şi creier, nu numai la fiecare individ în parte, dar şi în cadrul societăţii, oamenii au dobîndit

* Tatiana Slama-Cazacu, *Limbaj şi context*, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1959, 464 p.

capacitatea de a executa operaţii din ce în ce mai complicate, de a-şi fixa scopuri din ce în ce mai înalte şi de a le atinge" [1].

Învăţătura pavlovistă referitoare la activitatea nervoasă superioară, la cel de-al doilea sistem de semnalizare, oferă fundamentul ştiinţific riguros pentru rezolvarea justă a problemei limbajului în ansamblu, a dezvoltării şi intercondiţionării reciproce dintre limbă şi gîndire, dintre formă şi conţinut în limbaj. Numai pe baza teoriei marxist-leniniste a reflectării şi a învăţăturii lui I.P. Pavlov, problematica, atît de complexă a limbajului, poate primi o rezolvare justă, conformă celor mai noi cuceriri ale ştiinţei contemporane.

Punctele de vedere idealiste, au considerat limbajul, în general, dintr-o perspectivă statică, fie că accentuau importanţa elementelor componente, ca asociaţionismul mecanicist, fie că, trecînd în cealaltă extremă supralicitau rolul întregului, al structurii imuabile, în care părţile îşi pierdeau individualitatea şi raţiunea de a exista, fără ca prin acesta, înţelegerea ansamblului să devină mai clară. Aspectul dinamic, complex, procesual, scapă deopotrivă acestor teorii.

De acelaşi viciu metodologic suferă şi concepţiile idealiste care, pe plan logic şi epistemologic, nu văd, pe de o parte, coexistenţa şi interdependenţa *funcţiei comunicative* şi a *funcţiei cognitive*, iar pe de altă parte nu observă rolul primordial al celei dintîi în realitatea socială a faptului de limbaj. Combătîndu-le, mai ales pe cele de factură psihologică şi lingvistică (domenii în egală măsură familiare autoarei), în capitolul intitulat *Perspectivă istorică a problemei limbajului*, Tatiana Slama-Cazacu, scoate în lumină superioritatea concepţiei materialist-dialectice relevînd totodată contribuţia deosebită a şcoalei psihologice şi lingvistice sovietice în punerea şi elucidarea problematicii vaste a limbajului.

Situată pe aceste poziţii, autoarea întreprinde în *Limbaj şi context* — după cum mărturiseşte nota introductivă — „o încercare de sinteză a problemelor referitoare la limbaj" din punctul de vedere al valorii sale contextuale. De aceea, precizarea imediat următoare, potrivit căreia autoarea nu va încerca să supună discuţiei numai problema *izolată* a contextului, pare oarecum surprinzătoare. Pentru că aşa cum s-a străduit să arate de-a lungul a peste 400 de pagini, limbajul este prin esenţa sa contextual. Admiţînd că abia organizarea cuvintelor într-un ansamblu expresiv le pune în valoare sensul intrinsec, că numai în „context" aşadar, cuvintele devin fapte semnificative de limbaj, considerarea contextului, fie şi numai ipotetic, ca problemă izolată este evident contradictorie iar din punct de vedere metodologic, inoperantă. „Studierea limbajului ne-a condus la convingerea că este posibilă o sistematizare de ansamblu a problematicii limbajului pe baza ideii de „context"..."(p.51) — după cum constată, pe drept cuvînt, autoarea.

Dispunînd de o vastă informaţie de natură bibliografică, autoarea nu s-a mulţumit cu o examinare strict teoretică a problemei, înţelegînd să-şi fundamenteze întotdeauna consideraţiile sale pe experienţă. Înainte de a-şi expune propriul său punct de vedere, autoarea denunţă caracterul contradictoriu al principalelor direcţii idealiste ce se manifestă în problematica limbajului, fie că ţin de psihologie, lingvistică sau filozofie. Deşi rolul contextului nu mai este contestat, explicit, de nimeni, coexistă totuşi poziţii aparţinînd diferitelor orientări care văd în limbaj o realitate autonomă şi încremenită.

Dintr-o perspectivă opusă, autoarea — după cum am văzut şi-a propus să cerceteze fenomenul limbajului, al cărui caracter concret este incontestabil, în mod experimental, interpretînd şi prelucrînd experienţele altora şi efectuînd totodată propriile sale experimente. Cele 15 experimente care însoţesc lucrarea sînt grăitoare în această privinţă.

---

[1] F. Engels, *Dialectica naturii*, Editura politică, Bucureşti, 1959, p. 160.

Dacă, în loc să fie anexate la sfîrşit, aceste experimente erau intercalate în contextul lucrării, acolo unde expunerea teoretică o cerea, poate înlănţuirea logică a argumentării *n*-ar fi avut decît de cîştigat iar lectura cititorului ar fi fost simţitor uşurată. Cunoaşterea lor este necesară acolo unde se analizează cu precădere experimentul respectiv, unde consideraţiile teoretice referitoare la ele sînt formulate. Situarea lor la *anexe*, creează impresia că lectura lor nu este absolut obligatorie pentru înţelegerea cărţii în ansamblu. Ceea ce, evident, nu este cazul.

Constatînd prezenţa contextului, esenţială, *în limbaj, capacitatea* sa de a modifica sensul individual al cuvintelor prin organizările sale expresive, Tatiana Slama-Cazacu şi-a propus analiza sub toate aspectele a procesului de elaborare a contextului şi a semnificaţiei sale, odată constituit. În ce relaţii intră cuvintele în ansamblul limbajului şi care este natura lor, de vreme ce sensul celor dintîi apare de multe ori altul în context decît cel obişnuit? Au sau nu, cuvintele o semnificaţie precisă, luate ca unităţi lingvistice distincte? Dacă au, *atunci cum* este posibilă schimbarea ei, iar dacă nu cum se explică apariţia ei în context?

Dar ce este, în definitiv, contextul şi în ce măsură prezenţa sa nemijlocită în faptele de limbaj este concludentă, atît pentru înţelegerea limbajului, în general, cît şi pentru îndeplinirea *in concretto*, a funcţiilor de cunoaştere, şi de comunicare, esenţiale acestuia.

Pentru a răspunde la aceste probleme, pentru a explica aşadar, relaţia dialectică existentă între context şi cuvînt sau, exprimat în terminologie filozofică, între general şi particular, autoarea simte nevoia să nuanţeze anumite distincţii necesare între principalele noţiuni cu care operează.

Limbaj, limbă, vorbire, iată noţiuni fundamentale, pe care în mod curent le folosim cu toţii şi pe care adeseori, din cauza unei insuficiente clarificări asupra conţinutului şi notelor lor specifice, le substituim una alteia.

Limbajul este noţiunea cea mai generală, cu valoare categorială, care le include pe celelalte. În ansamblul lor, acestea sînt doar aspecte diferite ale fenomenului unic care înfăptuieşte comunicarea interumană.

Limbajul („noţiune cu care de obicei operează psihologii") ar fi — în definiţia autoarei — „un ansamblu complex de procese — rezultat al unei anumite activităţi psihice, profund determinată de viaţa socială, care asigură însuşirea şi utilizarea corectă... a unei anumite limbi". „Limba — obiect de studiu special al lingvisticii — este constituită din sistemul gramatical, lexical, fonetic şi din auxiliarele „extralingvistice", cu aspectele deosebite pe care acestea le iau în spaţiul şi dezvoltarea istorică..." Mai departe, se precizează, că „limba este un instrument şi totodată rezultat al activităţii de comunicare", în care, *vorbirea* este actul cel mai obişnuit prin care are loc „realizarea verbală a procesului de comunicare" (p. 56).

Aspectele diferenţiale ale acestor noţiuni, în special, distincţiile dintre limbă şi limbaj (unele limbi nu au decît un singur termen), s-ar fi cerut poate ceva mai mult şi cu *mai multă claritate adîncite*. Astfel încît, acelaşi capitol să nu mai fi întitulat în corpul lucrării *Despre componentele limbii*, iar la sumar să apară *Despre componentele limbajului*.

Datorită faptului că limba, considerată în ipostaza sa constituită ca mijloc de realizare a limbajului, poate fi studiată după anumite aspecte (gramaticale etc.), oarecum independent, ea a putut fi privită de unii lingvişti ca o realitate de sine stătătoare şi examinată dintr-un punct de vedere static. În această atitudine îşi au rădăcina, deopotrivă, atît asociaţionismul mecanicist cît şi structuralismul, care au împiedicat printre altele şi înţelegerea în toată complexitatea sa a fenomenului context.

Aspecte şi momente deosebite dar organice, ale unui unic proces, limbajul, limba şi vorbirea, precum şi întreaga problematică legată de ele nu pot fi cercetate decît în relaţia şi interdependenţa lor dialectică. Numai de

pe această poziţie, fenomenul limbaj şi, inclusiv contextul pot fi explicate în toată amploarea lor. Ceea ce, de fapt întreprinde, cu rezultate remarcabile autoarea cărţii *Limbaj şi context*.

Deşi este înclinată uneori să acorde o supremaţie aproape absolută contextului, vorbind chiar de primordialitatea ansamblului faţă de valoarea individuală a cuvintelor, potrivit căreia abia în context sensul acestora se evidenţiază, în „contextul" lucrării autoarea revine cu precizări menite să ducă la o rezolvare justă a problemei.

Arătînd că „ansamblul are de multe ori rolul — esenţial pentru interlocutor — de a oferi *singura posibilitate de a înţelege* un fapt de limbaj" (p. 146), autoarea a vrut să sublinieze doar că în context se actualizează un *anumit* sens sau că uneori contextul ne previne asupra nuanţei pe care trebuie să o acordăm cuvîntului în situaţia dată.

Fără o stabilitate şi o precizie a sensului cuvintelor nici nu ar fi posibilă de altfel constituirea limbajului, în speţă a contextului. Pentru că legăturile care se stabilesc între cuvinte în cadrul unui ansamblu lingvistic, se organizează, în primul rînd pe baza sensului absolut al cuvintelor, care indică direcţiile virtuale ale diverselor relaţii. Ansamblul este în acelaşi timp mijlocul dar şi rezultatul final al contextului. Cuvintele nu sînt decît materialul de lucru cu care se operează în procesul de elaborare contextuală a limbajului. Concretizînd, într-un domeniu ştiinţific particular, relaţiile dintre context şi cuvînt, limbajul ilustrează încăodată justeţea principiului raportului dialectic dintre individual şi general.

Nu se poate spune că „ansamblul precede părţile" (p. 158) cum nu se poate susţine, pe plan filozofic, fără a comite o gravă eroare că generalul precede particularului. Aşa cum generalul rezidă în particular, tot aşa contextul este implicat în cuvînt. Pentru că, în ultimă instanţă, orice cuvînt poate conţine o multitudine de contexte, concretizate în relaţiile lingvistice în care poate intra. Cuvîntul *creion*, înseamnă în generalitatea sa maximă, „instrument de scris" dar în actualizările sale devine *acest creion cu care scriu o recenzie* sau *creionul colorat este mai frumos decît cel necolorat*, ş.a.m.d. Deci toate aceste sensuri particulare sînt modurile de existenţă individuală a generalului semnificat virtual prin cuvîntul creion.

Ansamblul nu dă un sens care să nu fi fost cît de cît implicat cuvintelor intrate în relaţie. Sensul individual, în care generalul este inclus, indică ce anume relaţii contextuale se pot stabili. De aceea oricît ne-am strădui pe cale experimentală, să realizăm o legătură logică, un sens, între cuvinte ca *masă — poame — merg — are* (p. 159), nu ajungem la nici un rezultat. Iar atunci cînd alăturăm, aparent incidental, cuvinte ca *zăpadă — ghiocei — străpungînd-o sub de — ies* (p. 158 şi Experiment nr. 4) între care este posibilă o relaţie logică, sensul se constituie imediat. Dacă sensul fiecărui cuvînt în parte nu ar fi fost cunoscut, dacă n-ar avea pentru noi o valoare, n-am fi putut ajunge niciodată la propoziţiunea *Ghioceii ies de sub zăpadă, străpungînd-o*. Ansamblul confirmă sau infirmă sensul pe care relaţia în care au intrat cuvintele în cazul dat îl indică. De aceea expresia *Caii verzi umblă pe pereţi* ni se pare lipsită de logică, pentru că sensul individual al cuvintelor luate aparte, nu îngăduie stabilirea unei asemenea relaţii, decît în anumite cazuri patologice, situate în afara normalului şi care nu interesează. Ansamblul nu dă sens ci doar actualizează unul din sensurile pe care cuvîntul le presupune, cuprinzîndu-le virtual, în nucleul său semnificativ. *Legea determinării prin ansamblu*, formulată de autoare, descoperind numai un aspect al problemei, credem că s-ar cuveni completată, — , în felul următor, *Legea intercondiţionării dintre ansamblu şi părţile sale componente*.

Într-o analiză minuţioasă, cu atenţia îndreptată perseverent spre faptul real, dar fără să scape din vedere principiile teoretice diriguitoare, autoarea urmăreşte sub multiplele sale aspecte (psihologice, lingvistice şi filozofice) procesul de elaborare şi constituire a contextului. Plecînd de la faptul elementar

de limbaj, descoperind implicaţiile contextuale, de la cele mai puţin sezisabile pînă la cele evidente pentru toată lumea, autoarea pune şi rezolvă principalele probleme ridicate de fenomenul atît de obişnuit şi atît de „original" al limbajului.

Cele două părţi care formează substanţa cărţii (*Prolegomenele istorice şi metodologice* avînd un caracter general şi introductiv), *Faptul de limbaj*, în care sînt studiate *coordonatele* şi *componentele limbajului*, iar în partea a II-a, *Emiterea şi receptarea* (*Semnul şi valoarea lui*, *Tehnica limbajului* şi *Contextul*) dezvăluie într-o ordine inductiv-deductivă, prezenţa substanţială a contextului în ansamblul general al limbajului şi în manifestările sale concrete de fiecare zi sau moment.

După ce analizează *coordonatele interne* (determinate de specificul fiziologic şi psihic al fiecărei persoane) şi *coordonatele externe* (realitatea ambiantă), relaţia şi întrepătrunderea lor şi, după ce analizează elementele primordiale ale limbii (*sunete*, *cuvinte*, *fapte*) şi organizarea lor într-un ansamblu lingvistic, autoarea trece în partea a treia la studierea procesului de comunicare propriu-zis, expunînd *tehnica limbajului*, sub variatele sale aspecte.

Realitate socială bipolară, limbajul nu poate fi cercetat decît ţinîndu-se seama în permanenţă de relaţia şi influenţarea reciprocă a celor doi factori constitutivi ai săi. Prin colaborarea lor se înfăptueşte funcţia principală a limbajului, *comunicarea*, mijloc de bază şi, în acelaşi timp încoronare supremă a cooperării umane.

Aşa fiind, studierea detaliată a dinamicii sociale a procesului faptului de limbaj prezintă un interes deosebit nu numai pentru psihologie şi lingvistică sau — filozofie dar şi pentru alte destul de variate domenii, ca medicina şi cibernetica de pildă.

Felul în care *emiţătorul* îşi organizează cuvintele în cadrul unui anumit sistem lingvistic şi felul în care *receptorul* interpretează sensul transmis, opoziţia şi concordanţa celor doi factori, în realizarea înţelegerii faptelor de limbaj, presupune o tehnică specială, a cărei însemnătate şi complexitate scapă multora, fiind la îndemîna tuturor. De aceea dezvăluirea mecanismului interior, precizarea valorii elementelor principale şi secundare faptului de limbaj este cît se poate de interesantă.

Fără a neglija întrutotul capacitatea gnoseologică a limbajului, autoarea, de formaţie mai mult psihologică şi filologică, o trece totuşi pe al doilea plan, deşi intenţia mărturisită de a studia fenomenul limbaj *in statu nascendi*, nu îndreptăţeşte o asemenea atitudine. Dovadă că, în cursul lucrării, referirile la acest aspect al problemei, interferează pe alocuri, implicit, „contextul", impunîndu-se cercetării, în primul rînd din necesităţi dictate de natura fenomenului şi, din păcate, nu şi dintr-o necesitate metodologică. Cel puţin aşa apar lucrurile la lectură.

A spune că „limbajul (şi implicit limba) sînt fenomene de comunicare în societatea umană..." este fără îndoială foarte adevărat dar nu şi suficient chiar dacă adăugăm, în acelaşi loc că aceasta este o „funcţie a celui de-al doilea sistem de semnalizare (considerat în interacţiunea lui cu primul)" (p.310). Fenomene de comunicare se petrec şi în lumea animală, pe planul strict al primului sistem de semnalizare. Dar fenomene de gîndire, de reflectare a realităţii şi de transmitere conceptuală a acestei reflectări, deci fenomene de limbaj nu se întîlnesc decît în lumea umană. Pentru că limba şi limbajul „s-au născut din necesitatea de comunicări în procesul muncii şi se bazează pe posibilitatea specific umană de a înţelege caracterul semnificativ al expresiilor" (p. 310).

Dar specific umană nu este numai posibilitatea de a înţelege semnificaţia expresivă ci de a da un sens acestor expresii. Şi animalele sînt capabile de anumite reacţii comunicative dar intenţia şi facultatea de a semnaliza, de a *semnifica* şi, implicit, de a comunica prin limbaj le este străină.

Reflectînd esenţa lucrurilor în concepte, omul îl organizează şi îl transmite în procesul dialectic al faptului de limbaj, în care cunoaşterea şi comunicarea sînt simultane.

Desigur, că, în acest proces, primordială este comunicarea dar reflectarea și cunoașterea nu sînt, din această cauză, mai puțin constitutive.

Numai examinînd limbajul cu precădere în calitatea sa de factor al comunicării, autoarea a putut, atunci cînd enumeră faptele de limbaj, să excludă din rîndul acestora, limbajul artistic.

Ca formă specifică de reflectare și cunoaștere a realității, arta constituie în același timp, unul din mijloacele superioare de comunicare interumană, în care „funcția expresivă" nu „prevalează asupra finalității comunicării" (p. 75) ci este subordonată ei tocmai, în vederea realizării unui spor în cunoaștere și, *ipso facto*, în comunicare.

A spune că „arta este prelucrarea unora dintre manifestările expresive comune — de pildă, sunetele, în muzică, sau cuvintele, în literatură — cu accentul pus nu numai pe aspectul comunicativ produs, cît și pe forma estetică a expresiei însăși" (p. 75), înseamnă a considera fenomenul artistic numai dintr-un unghi de vedere formal.

Mai întîi de toate, arta nu este o prelucrare a manifestărilor expresive ci este ea însăși o modalitate de cunoaștere și exprimare a adevărului, iar valoarea estetică nu este „adăugată scopului comunicare" (p.75) ci este intrinsecă. Din moment ce totuși, recunoaștem realizarea comunicării prin intermediul funcției estetice, afirmația peremptorie, potrivit căreia se exclud „din cadrul sferei limbajului manifestările ce nu fac decît să folosească aceleași mijloace, adăugînd însă, în mod necesar scopului „comunicare" pe acela estetic, implicînd deci adăugarea — sau mai bine zis afilierea la el — a unei valori de altă natură, care nuanțează acele mijloace prin prelucrarea lor" (p. 75), apare cel puțin insuficient motivată. Cu atît mai mult cu cît în fraza imediat următoare, se concede că „și arta poate fi socotită uneori limbaj în *sensul propriu*" (subl. ns.).

Dacă includem în cadrul formelor de limbaj, forme primare și auxiliare ale comunicării, ecouri îndepărtate ale primului sistem de semnalizare, ca mimica, gestica etc. de ce am retrage creditul nostru tocmai modalității estetice a limbajului? Numai pentru că limbajul artistic este *și* frumos?

Realizarea concomitentă a mai multor valori nu diminuează ci dimpotrivă, mărește eficiența expresivă a limbajului și, implicit, a comunicării. Valoarea estetică și gnoseologică sînt indisolubil legate în fenomenul limbaj, încît orice discriminare a lor este arbitrară și, de fapt, imposibilă.

Îndeletnicirea artistică a omului nu este rezultatul unui imbold gratuit sau cu o finalitate strict estetică, ci a izvorît din necesitatea de a reflecta realitatea în infinita ei varietate și de a transmite conținuturi sufletești inaccesibile mijloacelor obișnuite de expresivitate și comunicare. Iar desfătarea estetică inerentă receptării artistice, este o componentă tot atît de utilă înțelegerii conținutului comunicat, pe cît de utilă este „exprimarea corectă" în limbajul comun. Corectitudinea limbajului artistic este dată de gradul de perfecțiune estetică. Bogăția de sentimente și idei a poeziei argheziene, de pildă n-ar fi putut fi transmisă prin concursul altor mijloace de exprimare. Și lucrurile sînt valabile nu numai pentru arta cuvîntului ci pentru toate formele gîndirii artistice. Dacă ni s-ar riposta că elaborarea limbajului artistic nu este la îndemîna oricui, am răspunde că receptarea lui este în orice caz.

Deoarece „cristalizarea expresivă artistică este unică" (într-un anumit sens, orice fapt de limbaj este unic) și pentru că este adevărat că „a rezuma o teză înseamnă a-i reține esențialul", pe cînd, „a rezuma o operă de artă este a-i pierde esențialul" — limbajul artistic are un loc bine determinat în comunicarea umană. Instrument al gîndirii artistice, modalitatea estetică a limbajului nu poate lipsi, fără să fie resimțită, dintr-o „încercare de sinteză a problemelor referitoare la limbaj".

Explorarea psihologică a limbajului artistic, prin lumina pe care ar arunca-o asupra fenomenului estetic în totalitatea sa, prin

dezvăluirea resorturilor intime ale acestui mod specific de comunicare, în variatele sale ipostaze (poetică, plastică, muzicală, s-ar dovedi deosebit de fecundă pentru rezolvarea unor probleme centrale pe care explicarea omului le ridică. Psihologia creaţiei artistice, în ansamblu, a receptării estetice, rolul contextului în receptarea operei de artă (să ne gîndim ce rol deosebit deţine contextul în muzică şi chiar în plastică, ca să nu mai vorbim de poezie), raportul atît de specific limbajului „emitere-receptare", sînt numai cîteva probleme care ar beneficia, în mod strălucit, de pe urma unor cercetări de psihologie şi estetică experimentală.

Cu ocolul limbajului artistic, autoarea se poate spune că a examinat sub toate aspectele problema contextului, de la *contextul lingvistic* (discursiv sau verbal), — care nu credem că este „cel mai restrîns context" ci contextul propriu-zis, — la contextul *explicit* şi *implicit* (p. 295), ajungînd la formula *contextului total*. „Contextul total îl formează aşadar atît expresia — cuvintele, cu corelatele auxiliare respective — cît şi mediul în care ea apare; adică manifestările intenţionat expresive, dar şi un fond implicit, pe care-l presupune vorbitorul, însă la care de multe ori auditoriul urmează să se refere şi din proprie iniţiativă" (p. 297).

Cum vedem, autoarea lărgeşte sfera noţiunii de context, incluzînd în conţinutul ei elemente situate în afara realităţii limbajului. Dar, definind contextul *„din punctul de vedere ale exprimării"* ca „un ansamblu ce are la bază intenţia de comunicare şi ca atare este o organizare creată cu un anumit scop, care culminează prin organizarea expresivă ce transmite un sens cuiva" (p. 290), această extensiune, ni se pare nelegitimă, chiar dacă adăugăm termenului context calificativul „total".

Numai acordînd cuvintelor o accepţiune metaforică, putem vorbi de „contextul" realităţii. Reflectînd integral diferite aspecte ale realităţii, omul le exprimă şi le comunică în contextul limbajului. Corespondentul expresiv al unui ansamblu real este contextul lingvistic. De aceea necesitatea de a apela cît mai mult la corelatele situaţionale, la „contextul implicit", denotă întotdeauna o exprimare deficitară din punctul de vedere al contextului. Toate corelatele situaţionale trebuie să transpară într-un context lingvistic propriu-zis. Doar cînd acestea sînt cunoscute anterior, ne putem dispensa de ele.

În schiţa *Bubico*, pe care autoarea o citează, impropriu, în sprijinul ideii sale, Caragiale ironizează tocmai acest fel de exprimare, care suferă sub raportul expresivităţii contextuale. În „contextul" schiţei apar toate corelatele situaţionale iar cititorul (receptorul în terminologie psihologică) nu simte nici o clipă nevoia să facă apel la nici un fel de informaţie a „contextului total".

Desigur corelatele situaţionale, ambianţa în care apare un fapt de limbaj, sînt foarte importante pentru înţelegerea lui, dar, în general, prezenţa lor este resimţită pe planul expresiei căci acesta este, de altfel, şi scopul limbajului, de a transmite conţinuturi reale reflectate. În caz contrar, limbajul nu-şi îndeplineşte sau îşi îndeplineşte numai anevoios menirea.

Fiind o unitate logică, de sens, în ansamblul general al unui fapt de limbaj, contextul ţine exclusiv de domeniul reflectării şi al exprimării. În consecinţă, orice extindere a atributelor sale dincolo de aceste planuri, este, după părerea noastră, neîntemeiată. Cu atît mai mult, cu cît, după cum *am spus mai sus*, această *lărgire a sferei* este şi inutilă, deoarece, corelatele situaţionale, ambianţa trebuie să fie oglindită într-un fapt de limbaj autentic. De altfel, tot ce aflăm despre ambianţa în care apare un fapt, de limbaj, prin intermediul „corelatelor situaţionale", o aflăm tot printr-un fapt de limbaj, cu alte cuvinte, tot prin context.

Aşa fiind, contextul „total" ar putea fi denumit mai degrabă „contextul contextelor" adică, în ultimă instanţă şi printr-o extindere maximă, limbajul. Iar corelatele situaţionale, ambianţa în care apare un fapt de limbaj sînt necesare pentru explicarea psihologică a procesului de elaborare a fenomenului limbaj,

în timp ce reflectarea lor în ansamblul lingvistic luminează înţelesul faptului de limbaj, constituind contextul propriu-zis. Din aceste motive, includerea lor în noţiunea de context, fie el şi total, este, credem, imposibilă şi de altminteri, de prisos.

Deoarece avem în faţă o lucrare valoroasă care „încearcă să aducă o primă contribuţie de mai mari proporţii a psihologiei romîneşti în problema limbajului" (p. 52), ne-am permis să formulăm unele rezerve şi să insistăm oarecum asupra lor.

Demonstrînd, cu o bogată aparatură ştiinţifică, valoarea contextuală a limbajului cartea Tatianei Slama-Cazacu se înscrie, în ciuda unor inadvertenţe, printre realizările de seamă ale psihologiei noastre actuale.

O. Barbosa

Despre rolul ipotezei în cunoașterea științifică *

Studiul intitulat: *Ipoteza în științele naturii*, semnat de Gh. D. Constantinescu și publicat, de curînd, de Editura științifică, pune o problemă deosebit de interesantă și rezolvă multe aspecte ale ei.

Autorul a avut ideea justă de a aborda problema locului și rolului ipotezei în procesul cunoașterii științifice în strînsă legătură cu sistemul materialist-dialectic al categoriilor filozofice.

Fără înțelegerea pînă la capăt a unității dialectice dintre obiect și subiect, dintre adevărul relativ și cel absolut, dintre esențial și fenomenal, dintre cantitate și calitate și dintre senzorial și rațional nu se poate explica satisfăcător de ce ipoteza este, după inspirata caracterizare a lui Maxim Gorki „cîinele de vînătoare al omului de știință".

Autorul arată că deoarece obiectul este infinit, atît în ceea ce privește însușirile lui, cît și în ceea ce privește raporturile dintre lucrurile care îl alcătuiesc, cunoașterea este și ea un proces infinit, format dintr-o infinitate de cunoștințe finite.

„Deoarece materia este infinită, diversă și în permanentă mișcare și transformare, procesul cunoașterii nu poate fi niciodată încheiat; el este infinit, ca și obiectul de cunoscut. Diferitele teze științifice, verificate de practică, sînt adevăruri relative, ele neputînd epuiza lumea infinită" (p. 35). Autorul conchide, în mod just, că „dialectica cunoașterii face posibilă și necesară ipoteza ca etapă în procesul de dezvăluire a noului" (p. 35).

Împotriva celor care, confundînd planul ontic cu cel gnoseologic, dau apă la moara idealiștilor subiectivi sau materialiștilor vulgari, autorul afirmă răspicat: „Adevărul obiectiv este deci *acel conținut al noțiunilor și reprezentărilor noastre* (subl. ns — *H.W.*) care oglindește în mod just lumea materială obiectivă" (p. 32).

Distingînd limpede lumea ideilor de lumea lucrurilor, autorul face posibilă dezvăluirea caracterului esențialmente vremelnic al oricărei ipoteze. „Cunoașterea științifică progresează treptat, ipoteza fiind folosită ca o primă etapă a cunoașterii științifice" (p. 24), precizează autorul.

Autorul surprinde just și legătura dintre ipoteză și „faptul că esența nu se găsește la suprafața lucrurilor ci în interior..." (p.14). Cu acest prilej, autorul demonstrează, de asemenea, importanța ipotezei în raport cu unitatea dialectică dintre contemplarea vie și gîndirea abstractă. Amintind cunoscuta observație a lui Marx că „orice știință ar fi de prisos dacă forma de manifestare și esența lucrurilor ar coincide nemijlocit" [1], autorul

---

* Gh. D. Constantinescu, *Ipoteza în științele naturii*, Editura științifică, 1960, 133 p.

[1] K. Marx, *Capitalul*, Editura politică, vol. III, partea a II-a, p. 770.

analizează rolul pe care rațiunea îl atribuie ipotezelor sale în procesul de descoperire a esențelor și legilor, a necesarului din spatele întîmplărilor. Autorul ajunge la concluzia justă că ipoteza vizează esența lucrurilor și legile lor de dezvoltare. „Folosind ipoteza — scrie el — oamenii de știință canalizează și grupează un număr restrîns de date cunoscute într-o anumită problemă, le raportează la alte cunoștințe anterioare și emit o concluzie probabilă despre esența fenomenelor analizate" (p.16).

Deosebit de actuală pentru lupta marxismului împotriva neopozitivismului mi se pare legătura pe care o stabilește autorul între unitatea dialectică reală dintre cantitate și calitate, pe de o parte și specificul ipotezei, pe de altă parte. Din felul cum autorul îl combate pe Rudolf Carnap, reiese că ipoteza nu vizează numai calitatea esențială a numărului finit de lucruri examinate, ci se referă la esența nenumăratelor lucruri de același gen. „Idealismul lui Carnap — explică el — devine evident prin faptul că el rupe latura cantitativă de cea calitativă, reducînd problema confirmării unei ipoteze doar la un raport cantitativ care ne arată gradul de probabilitate al ipotezei în cauză" (p. 128).

După părerea neopozitiviștilor, o ipoteză este cu atît mai probabilă cu cît cantitatea de fapte la a căror esență se referă și care o confirmă este mai mare și, deoarece această cantitate de fapte este infinită, o ipoteză nu poate fi niciodată pe deplin confirmată, rămînînd oricînd posibil un fapt care s-o infirme. Ascunzînd unitatea dialectică dintre cantitate și calitate, neopozitiviștii contestă rațiunii posibilitatea de a descoperi calitatea **tuturor** lucrurilor de același gen prin cercetarea numai a **unor** lucruri care fac parte din acel gen. Neopozitiviștii consideră că saltul dialectic de la judecățile particulare la cele universale este un inadmisibil „scandal logic". Pentru ei, judecățile universale sînt ori niște simple principii convenționale de organizare a experienței senzoriale, ori niște „ipoteze de lucru", lipsite de perspectiva transformării lor în teorii științifice.

Împotriva neopozitiviștilor care atribuie ipotezelor doar o funcție metodologică, autorul expune punctul de vedere al materialismului dialectic potrivit căruia funcția cognitivă și cea metodologică se află într-o unitate dialectică, în interiorul căreia funcția cognitivă este primordială, iar cea metodologică, secundă. O ipoteză are valoare metodologică numai în măsura în care are o valoare cognitivă.

Autorul izbutește, astfel, să demonstreze convingător, rolul efectiv pe care îl are filozofia marxistă în îndrumarea științelor particulare.

★

Asupra specificului calitativ al ipotezelor își propune o altă interpretare. „Ipoteza — susține autorul — este una din formele gîndirii științifice prin care omul încearcă să explice fenomene care nu sînt cunoscute" (p. 16). Autorul revine de mai multe ori asupra ideii că „ipoteza științifică este o formă specifică de reflectare a realității obiective" (p. 130).

Cred că tocmai această părere îl împiedică să limpezească deosebirea calitativă dintre ipoteză și teorie.

„Ipoteza și teoria — conchide la sfîrșitul lucrării sale — sînt unite prin faptul că ambele sînt adevăruri obiective; ele se deosebesc prin gradul de relativitate, prin profunzimea și multilateralitatea modului în care reflectă realitatea (p. 132).

Mi se pare că această formulare este încă vagă și, în orice caz, spune ceva despre o anumită deosebire cantitativă și nici de cum calitativă între ipoteză și teorie.

După părerea mea, trebuie făcută o distincție netă între ipoteze și forme de cunoaștere. Ipoteza nu este o formă de cunoaștere, ci situația în care se află o anumită formă de cunoaștere între momentul formării ei și momentul verificării ei. Ipoteza este însușirea pe care o are orice judecată din momentul în care se formează ca rezultat al experienței și pînă în momentul în care se

verifică prin experiment[1]. Ipoteza este, deci, o însușire esențialmente vremelnică a oricărui enunț, dar nu se confundă cu însuși enunțul.

Proprietatea de a fi ipoteză a unei judecăți constă în faptul că adevărul ei se află încă sub semnul întrebării. Judecata care se află în faza de ipoteză este din capul locului adevărată sau falsă, dar pînă la verificarea experimentală nimeni nu poate decide dacă e adevărată sau falsă. Însușirea unei judecăți de a fi încă ipoteză nu este determinată de ceva din realitatea obiectivă, ci de caracterul contradictoriu al procesului de cunoaștere. Deci nu ipoteza reflectă realitatea, ci forma de cunoaștere pe care ipoteza o ține încă sub semnul întrebării. O judecată rămîne o ipoteză numai pînă la verificarea experimentală. Cu acest prilej, ori se transformă într-o teorie, ori dispare.

Ca și întrebarea, ipoteza nu poate fi nici adevărată și nici falsă, ci numai justă sau nejustă. Ipoteza nu poate fi niciodată adevărată. Ea este doar o „etapă în drumul spre adevăr" (p. 103), după cum remarcă însuși autorul. Adevărată poate fi numai judecata pe care ipoteza o grevează. Ipoteza este totdeauna o întrebare pe care subiectul o adresează obiectului. Experimentul este însăși punerea reală a acestei întrebări. O ipoteză este justă cînd nu contrazice legile realității și nici legile corectitudinii gîndirii și nejustă, în cazul contrar.

Afirmînd că „ipoteza conține un sîmbure de adevăr absolut" (p. 41), autorul confundă, cred, întrebarea pe care subiectul o pune realității cu răspunsul pe care realitatea îl dă subiectului.

Distincția dintre ipoteză și judecata pe care ea o presupune limpezește și deosebirea dintre ipoteză și teorie. Ipoteza, determinată de caracterul procesual al cunoașterii nu reflectă nimic. Teoria, fiind o judecată de pe care verificarea experimentală a șters semnul întrebării, reflectă, cu fidelitate, realitatea.

Numai formele de cunoaștere — noțiunile, judecățile și raționamentele — pot fi adevărate sau false. Ipoteza fiind o proprietate a acestora și nu o formă de reflectare se află dincoace de valorile adevăr și fals.

★

Studiul conține, după părerea mea, și unele impreciziuni. Mă voi referi numai la două.

La p. 44, autorul scrie: „Ipoteza structurii atomice a materiei exprimă legătura dintre formele concrete în care apare materia (corpuri, substanțe etc.) și esența ei lăuntrică".

Reiese că autorul confundă raportul dintre întreg și părțile lui componente cu raportul dintre esență și fenomen. Oricît de mici și de ascunse ar fi părțile unui întreg, ele nu formează esența întregului. Esența lucrurilor este de domeniul însușirilor inaccesibile simțurilor. Numai rațiunea le poate oglindi. Spre deosebire de însușirile esențiale, părțile unui întreg pot fi fotografiate și cinematografiate. Esența materiei nu rezidă în structura ei atomică, accesibilă microscopului electronic, ci în însușirea de a exista independent de conștiința omenească.

După ce admite teza depășită după care inducția este un raționament care urcă de la mai puțin general la mai general, autorul scrie totuși în continuare: „Fiind o metodă de descoperire a generalului, ea servește la cunoașterea legităților și esențelor fenomenelor" (p. 86). Ca să rămînă consecvent cu punctul său de vedere, ar fi trebuit să spună „o metodă de descoperire a ceea ce este mai general". În realitate, partea întîi a tezei este, după părerea mea, eronată.

★

Valoarea lucrării lui Gh. D. Constantinescu constă în analiza pe care o face raporturilor dintre ipoteză și categoriile materialismului dialectic. Autorul izbutește, astfel, să clari-

[1] În vreme ce **experiența** se desfășoară spontan, **experimentul** este dirijat în lumina unei ipoteze.

fice locul și rolul ipotezei în strînsă legătură cu procesualitatea cunoașterii, să demonstreze eficiența filozofiei marxiste în elaborarea ipotezelor științifice.

În concluzie, studiul are meritul de a fi cercetat o problemă mai puțin studiată și de a fi adus soluții interesante și actuale.

H.W.

O carte nouă despre activitatea creierului*

Ceea ce ne interesează într-o asemenea lucrare este transgresia faptului brut, capacitatea autorului de a depăși descripția experimentală, pentru a face conexiuni cu ideile cele mai generale ale filozofiei și ale timpului său. Ca material informativ și de popularizare, cartea este extrem de bogată. Cunoștințe de morfologie și fiziologie nervoasă sînt distribuite din abundență. Relevăm ca fiind deosebit de interesant tratate problema locului de închidere a circuitului nervos, fenomenul atenției și al obișnuinței, dominanta lui Uhtomschi, rolul tonifiant al substanței reticulate și al altor formațiuni în procesele nervoase.

Într-o manieră sintetică și directă ne sînt date cîteva indicații în legătură cu nevroza astenică, una din bolile cele mai frecvente ale epocii noastre. La baza mecanismului de producție a nevrozelor, stau: dificultatea diferențierii dintr-un complex de excitații, lovituri nervoase puternice și neașteptate, supraîncordarea sau „torturarea" procesului de inhibiție, ciocnirea violentă a unor procese nervoase contradictorii, lipsa de concordanță dintre necesități și satisfacerea lor, lipsa satisfacțiilor consistente în activitate etc. Autorul nu se mulțumește să constate cauzele și mecanismul nevrozei, ci propune și măsuri în domeniul sistematizării individuale a muncii, în special a celei intelectuale, în așa fel încît producerea nevrozelor să fie evitată.

Principal este însă să vedem în ce măsură datele fiziologiei moderne contribuie la întregirea concepției materialiste despre lume, la fundamentarea și argumentarea ei științifică și la rezolvarea unor noi aspecte ale problemei filozofice fundamentale, problema raportului dintre spirit și materie. Privită sub acest unghi de vedere, cartea aduce unele contribuții, pe care însă nu le explicitează suficient. Luarea de poziție a autorului în disputa dintre localizaționiști și echipotențialiști este poate cea mai însemnată dintre aceste contribuții. Într-adevăr departe de a se situa pe una sau alta din aceste poziții, ambele tot atît de unilaterale și de metafizice care caracterizează „capii de școală" în fiziologia occidentală, M. Steriade tratează în același timp principial și nuanțat problema. Afirmînd principiul pavlovist al unității dinamice dintre structură și funcțiune, el se delimitează în același timp de încercările sterile de a situa conștiința în ansamblul ei, ori chiar „eul social" într-o arie anumită a cortexului cerebral. Faptele însești, arată autorul, pledează în mod evident împotriva unor atari localizări morfologiste, înguste și statice. Nici măcar funcții psihice mult mai limitate cum ar fi aceea a memoriei muzicale nu au putut fi localizate cu preciziune; unele cazuri de *amuzie* (pierderea memoriei muzicale) s-au dovedit a nu fi fost provocate de niciun fel de leziune a circumvoluțiunilor temporale, presupuse să conțină această memorie. Împotriva șefului școlii localizaționiste moderne, fiziologul Penfield, care susține aplicarea rigidă a conștiinței pe o formațiune nervoasă relativ primitivă ca structură, formațiunea reticulată, autorul aduce alături de dovezile faptice și o argumentare filozofică. Nici măcar starea de veghe și corelatul ei negativ, somnul, nu sînt produse în mod exhaustiv de formațiunea reticulată. Alterări ale stării de veghe, adormiri ale conștiinței, adevărate somnolențe

* M. Steriade, *Activitatea creierului*, Editura științifică, 1959.

pot fi produse și de îmbolnăvirea analizorilor periferici, a organelor de simț. Acestea sînt adevărate „ferestre de contact" cu lumea exterioară, fără de care nu este de conceput nici cea mai elementară stare de conștiință. În treacăt fie spus, cu ocazia analizării acestei probleme — de altfel just puse — ca și la capitolul special închinat funcției de recepție și analiză a sistemului nervos, s-ar fi putut trage unele concluzii filozofice în sprijinul gnoseologiei marxist-leniniste. Adevărul că orice cunoaștere nu este posibilă fără un prealabil contact senzorial cu lumea exterioară, că treapta senzorială a cunoașterii o precede din punct de vedere istoric pe cea logică și o determină în aspectele ei esențiale, reiese în mod implicit din datele prezentate, dar nu apare ca o teză explicită în tratare.

Și problema localizării memoriei într-un anume loc al cortexului este discutată pe larg și în contradictoriu cu Penfield. Din date culese de la bolnavi de epilepsie, Penfield trage concluzia că lobul temporal este înmagazinatorul actelor de memorie și al actelor psihice complexe trăite de om. Dar experiențe indubitabile arată că și după extirparea focarelor epileptice care s-ar părea că purtau memoria senzațiilor morbide și prin reactualizarea cărora se producea atacul epileptic, bolnavul totuși își mai reamintește evenimentele sufletești legate de ea. E evident că memoria nu se păstrează deci în lobul extirpat, că ea este un fenomen mult mai complex, legat de dinamica unor porțiuni mult mai întinse din scoarță.

Arma filozofică este mînuită cu abilitate acolo unde e vorba despre conștiință. Obscurantismul celor care cred conștiința de o natură extra-terestră, nelegată de materie, independent de ea, este combătut cu violență. Electrofiziologia și neuropatologia modernă se apropie tot mai mult de înțelegerea mecanismelor care prezidează geneza actelor psihice conștiente. Arătînd gradațiile și integrările succesive pe care le suferă funcțiunile nervoase inferioare, prezente și la animale, autorul aduce o importantă contribuție la înțelegerea fenomenului de conștiință ca un produs al materiei superior organizate. Ultimul capitol al cărții destinat analizei acestui fenomen arată cum toate aspectele morfologice și fiziologice descrise anterior converg către acea sinteză de stări și procese care este conștiința.

Aci se inserează o precizare de ordin metodologic esențial atît pentru psiholog cît și pentru neurolog; autorul face diferențierea între activitatea nervoasă superioară și activitatea psihică, socotind că „prima cuprinde toate procesele de semnalizare și de reflectare a realității, realizate prin legăturile temporale condiționate", iar cea de a doua cuprinde „acele procese de reflectare de care *ne dăm seama*, acele procese care au și o reflectare subiectivă sub forma senzațiilor, percepțiilor și reprezentărilor".

Totuși, în lumina acestei distincții, reiese o identificare între sfera psihicului și cea a conștiinței care ni se pare greu de susținut. Pe de o parte, fenomenele inconștiente sau subconștiente ca halucinații, obsesii, fobii etc. care merită pe deplin numele de psihice și pe de altă parte acea activitate reflexă a animalelor care nu ține de primul sistem de semnalizare nu pot fi lăsate la o parte din sfera psihicului. Unele date recente obținute în legătură cu delfinii, în care se arată că aceștia au grai, au un al doilea sistem de semnalizare propriu și foarte complex și că sînt capabili să imite aproape la perfecție sunetele graiului uman, par a ne dovedi că ne aflăm în prezența unui soi de psihism elementar; aceste semnale sînt evident mult mai complexe decît cele realizate pe calea directă senzori-motorie. Pe de altă parte nu putem nega animalelor nici senzația, percepția și chiar reprezentarea dar care încă nu sînt conștiente de sine. Această conștiință de sine devine posibilă abia prin interacțiunea socială între indivizi, pe baza analizei și sintezei complexe pe care o presupune producerea de unelte. Numai cercetarea concretă bineînțeles ne va putea dezvălui felul în care se efectuează trecerea de la psihismul animal apărut pe baza celei mai înalte forme de manifestare biologică, instinctul gregar, la

instinctul social. În stabilirea trecerii gradate de la activitatea nervoasă superioară la psihism și de aci la conștiință, factorul social joacă un rol hotărîtor. Poate tocmai fiindcă nu a descifrat însemnătatea producției ca element decisiv al factorului social, autorul nu a reușit nici să redea distincția amintită în toată profunzimea ei.

Într-adevăr, paragraful consacrat „instinctului social" este cel mai sumar tratat în carte. Accentul care se pune este exclusiv pe limbaj, dar nu se remarcă faptul că limbajul însuși este un corolar al unei activități materiale, nu numai amplificate, dar și radical opuse celei animale. Cu toate acestea, în perspectiva generală asupra problemei, pe care autorul o dădea la începutul cărții se subliniase în mod just că diferența între adaptarea umană și cea animală constă în faptul că prima e activă și modifică mediul, conform cu țeluri și năzuințe conștiente, iar în orînduirea comunistă și planificate, în timp ce cea de-a doua, cu tot caracterul ei de spontaneitate și plasticitate, este o mulare după mediu, o adaptare la formele exterioare, mai mult sau mai puțin pasivă și în orice caz inconștientă. Cauzele acestei diferențieri apar a fi tocmai de natură specific socială adică ținînd de producerea de unelte în primul rînd, care diferențiază la început pe om de animal.

În schimb multe alte probleme dificile tratate în această carte sînt just și pertinent rezolvate, de pe pozițiile materialismului dialectic. Astfel, interacțiunea și interdependența dintre diferitele forme de mișcare a materiei în cadrul celei psiho-fiziologice, problema analogiei dintre mașinile electronice și creierul uman, problema determinismului actelor psihice etc. În acest din urmă punct ar fi fost poate de dorit ca autorul să introducă noțiunea filozofică de finalitate, a cărei aplicabilitate la domeniul psihic este incontestabilă. Criticînd pe drept cuvînt teoria antropomorfică a „motivației" biologice, care presupune că la baza oricărui act reflex stă un motiv bine determinat și care neagă în fond cauzalitatea normală a reflexelor, autorul ar fi trebuit după părerea noastră să arate intervenția și rolul rezultatului final al acțiunii, cel puțin în mecanismele de autoreglare a organismului. În înțelegerea acestor mecanisme, judecata de finalitate este absolut necesară. Aci intervenea însă și distincția între finalitatea organică, inconștientă și cea psihic-umană conștientă, cu toate acestea dintîi manifestîndu-se în toate actele biologice „utile" trecerile și gradațiile între ele. Studiul filogenetic al sistemului nervos, cel puțin sub aspectul capacității lui crescînde de adaptare la mediu, ar fi dat posibilitatea să se vadă în ce constă cu adevărat mecanismul finalității organice. Aceasta era în legătură cu determinismul un aspect demn de subliniat mai ales ca o poziție critică față de exagerările organiciste.

Asupra relațiilor dintre formă și funcțiune, remarcăm sugestia interesantă dată de academicianul Kreindler în prefața sa la această lucrare. Între psihic și somatic diferența și opoziția nu este ca între două aspecte corelate ale aceleiași realități. (Această teză exactă se opune de fapt dualismului de orice natură). Psihicul și somaticul sînt dimensiuni diverse ierarhizate ale întregului care este omul. Psihicul apare în această ierarhie ca dimensiunea superioară în funcții și complexitate, ca dimensiunea integratoare și structuralizantă a celorlalte aspecte, inferioare, mai puțin complexe. Numai prin această prismă devine de înțeles în ce mod creierul uman este capabil să se ia pe el însuși ca obiect de studiu obiectiv, după expresia acad. Kreindler, ca „cel concepînd să se conceapă".

Este evident că problema activității creierului comportă nenumărate aspecte metodologice în discuție pe care însă nu este locul să le amintim aci. Cartea prezintă în concluzie un interes cert pentru o sferă largă de cititori, dar mai ales pentru filozofi un material documentar și de analiză de o mare utilitate.

I.M.H.

Probleme ale originii omului în lumina datelor științei contemporane *

Procesul antropogenezei a preocupat din cele mai vechi timpuri mintea iscoditoare a omului, constituind obiectul unei înverșunate lupte ideologice.

Ideea originii naturale a omului, afirmată încă din antichitate de reprezentanții liniei de gîndire materialiste, s-a dezvoltat treptat, odată cu progresele științei și în luptă cu concepțiile idealiste și, în special, cu cele religioase întemeiate pe originea pretins „miraculoasă" a primilor oameni.

Teoriile materialiste, lipsite însă veacuri în șir de o argumentare științifică, profundă, continuau să se mențină în limitele unei simple ipoteze explicative a „veșnicei enigme" — cum denumeau, răstălmăcind-o, teologii problema apariției omului.

Abia în a doua jumătate a secolului trecut, cînd, pe baza datelor noi dobîndite de științele biologice și a fundamentării de către Darwin a teoriei materialiste a evoluției lumii organice, unitatea originii naturale a omului și a animalelor a fost dovedită — teza originii omului din maimuță a devenit „piatra unghiulară" a antropologiei.

Aceste cuceriri ale biologiei au constituit un însemnat pas înainte în explicarea problemelor antropogenezei, și, totodată, o puternică lovitură dată concepțiilor idealiste.

Rezolvarea deplină, consecvent științifică a problemei originii omului solicita, însă, o studiere completă a întregului ansamblu de factori — biologici și sociali.

Aceasta a devenit posibilă numai pe baza materialismului dialectic și istoric. Clasicii marxism-leninismului, fundamentînd concepția despre lume a proletariatului, au revoluționat nu numai filozofia ci și întregul mod de abordare și studiere a celor mai diverse fenomene și procese ale realității.

Această *funcție metodologică esențială* a învățăturii marxist-leniniste este pusă în mod pregnant în lumină de întregul conținut al lucrării lui M. F. Nesturh, *Originea omului*.

Prima parte a lucrării este consacrată expunerii critice a ipotezei darwiniste, în opoziție cu alte ipoteze antropogenetice. Autorul subliniază locul deosebit pe care-l ocupă, atît în opera lui Darwin cît și în lupta împotriva religiei, lucrarea acestuia *Originea omului și selecția sexuală* (apărută în 1871), în cadrul căreia sînt prezentate argumentele de bază ale tezei originii omului din regnul animal. Unica, dar semnificativa frază a lui Darwin, cuprinsă în lucrarea sa fundamentală *Originea speciilor prin selecție naturală* (1859) — „se va aduce multă lumină în problemele originii și istoriei omului" își găsește aici tratarea cuvenită.

Folosind un bogat material documentar contemporan și urmărind principalele caracteristici ale maimuțelor antropomorfe, precum și originea lor, M. F. Nesturh conchide că „teoria antropogenetică a lui Darwin, în acea parte a sa care tratează despre cronologia umană și despre strămoșii cei mai apropiați ai omului pe pămînt, este întru totul confirmată de știința biologică modernă" (p. 77).

M. F. Nesturh cercetează îndeaproape acei factori biologici care, după Darwin, au contribuit la transformarea maimuței în om: selecția naturală, influența exercițiului și a lipsei de exercițiu, selecția sexuală, cărora li s-au adăugat variabilitatea, influența mediului exterior, înmulțirea, ereditatea etc. Contribuția lui Darwin în ceea ce privește elucidarea problemelor apariției omului, conchide autorul cărții de care ne ocupăm, se circumscrie însă în cadrul limitat al legilor biologice, a căror însemnătate este exagerată deseori de Darwin.

Prizonier al concepțiilor burgheze despre dezvoltarea societății, Darwin nu a putut ajunge la o concepție clară asupra procesului antropogenetic, ca proces fundamental deosebit de evoluția biologică a tuturor celorlalte animale, inclusiv a maimuțelor antropomorfe. Deși a încercat să surprindă și influența

* M. F. Nesturh, *Originea omului*, Editura științifică, 1959, București, 414 p.

elementului social în evoluția omului (mai ales prin analiza deprinderilor sociale și a influenței lor asupra „simțului moral"), Darwin a rămas departe de înțelegerea pe deplin științifică a procesului de apariție a omului.

Studierea *procesului apariției omului și a particularităților de structură ale corpului uman* este deschisă prin analiza rolului muncii, ca factor fundamental în explicarea antropogenezei. „Întemeietorii marxismului — subliniază autorul — au indicat un mod sintetic de rezolvare a problemei formării omului, punînd pe primul plan influența muncii" (p. 115).

Evidențiind ideile profunde conținute în lucrarea lui Fr. Engels consacrată rolului muncii în transformarea maimuței în om, M. F. Nesturh desprinde, totodată, însemnătatea deosebită a materialismului dialectic și istoric pentru situarea antropologiei pe baze cu adevărat științifice.

Pe cînd animalul, arată Engels, în cel mai bun caz ajunge să *strîngă*, omul produce, adică își *creează* acele mijloace de existență, pe care natura nu le-ar fi putut crea fără el. Omul se adaptează la mediu într-un mod activ, devenind treptat stăpîn al naturii. Evoluția sa se datorește, cu osebire, dezvoltării muncii conștiente, permanente. „Munca — subliniază M. F. Nesturh — a săpat o prăpastie de netrecut între om și animal, deoarece căile lor de dezvoltare s-au dovedit a fi nu numai deosebite, dar au divers către sensuri cu totul opuse" (p. 119).

În lucrare, analiza materialului vast pus în lumină de cele mai noi cercetări în domeniul evoluției viețuitoarelor, al anatomiei și fiziologiei lor, se împletește organic cu respingerea concepțiilor idealiste care încearcă să folosească aceste date ale științei pentru pretinsa argumentare a unor vechi teze creaționiste, fundamental opuse științei. Este interesant și semnificativ de urmărit — și cartea lui M. F. Nesturh oferă acest prilej — turul de forță pe care-l execută cei mai mulți dintre savanții burghezi, unii dintre ei cu merite remarcabile în domeniul strict al specialității lor, atunci cînd propriile cercetări conduc la concluzii evident opuse falselor explicații religioase.

Astfel, biologul evoluționist englez *A. Wallace*, încercînd să estompeze contradicțiile dintre teoria lui Darwin și religie, concludea că legea selecției naturale nu reprezintă decît un aspect al activității „rațiunii superioare" îndreptat spre unul din țelurile ei cele mai „generoase", acela de a determina apariția omului, ca încheiere a lanțului evoluției, ca ființă superior dezvoltată, menită să reflecte în conștiință pe „creatorul" întregului univers.

Pe un alt drum, urmărind însă aceeași „reabilitare" a dogmei biblice, pășește *J. Ranke*, a cărui concepție a fost dezvoltată ulterior de *J. Kolmann*. Potrivit tezelor creaționiste ale primului, omul constituie prototipul tuturor animalelor, punctul inițial de la care pornește întreaga evoluție a lumii animale. Iar maimuța ar fi unul din descendenții direcți ai omului (? !). Pe aceeași poziție falsă — expresie a părăsirii științei de dragul religiei — se situează și *E. Dacqué* și *O. Kleinschmidt*, care consideră că toți oamenii fosili și australopitecul sînt rase ale omului actual.

Faptul că în zilele noastre problema originii omului a încetat de mult să mai fie o strictă chestiune de specialitate, ea antrenînd dezbateri care depășesc limitele cabinetelor și publicațiilor de antropologie, constituind o reflectare a însăși luptei de clasă, devine tot mai evident.

În numeroase state din S.U.A., pe baza legislației locale, predarea teoriei evoluționiste în școli este interzisă, precum și a oricărei alte teorii care neagă învățătura biblică despre creația divină. Cazul tînărului învățător John Scops, condamnat de tribunalul din Dighton (statul Tennessee) pentru „vina" de a fi vorbit școlarilor despre ipoteza lui Darwin asupra originii omului din maimuță — subliniază concludent caracterul profund reacționar al ideologiei burgheze contemporane, disprețul pentru știință și „smerenia" ei religioasă.

M. F. Nesturh trece în revistă și diferitele teorii care încearcă să stabilească descendența omului din alte primate (ipoteza tarsială a lui

Fr. Wood Jones, ipotezele simiale ale lui Karl Vogt, Fl. Ameghino, G. Sera și alții) demonstrînd, pe baza unui bogat material științific, lipsa de consistență a acestora.

O deosebită atenție este acordată în lucrare problemelor privind encefalul și activitatea nervoasă superioară a omului și maimuțelor. Autorul insistă asupra însemnătății primordiale a teoriei reflexelor elaborată de I. P. Pavlov, pentru înțelegerea procesului dezvoltării encefalului și analizorilor la strămoșii omului, în cursul evoluției filogenetice. Teoria nervistă a lui I. P. Pavlov constituie, totodată, o puternică și eficace armă împotriva diferitelor curente reacționare zoopsihologice la modă în S.U.A., Anglia și Germania occidentală; acestea identifică tipul de intelect al cimpanzeului cu intelectul uman, afirmînd astfel existența gîndirii la maimuțe, manifestată, după unii teoreticieni, prin „revelație" spontană, prin „deducție" și „ideație".

Încă I. P. Pavlov a protestat împotriva oricăror încercări de antropomorfizare a activității nervoase superioare a animalelor; gînduri sau sinteze apar doar la om, pe baza celui de-al doilea sistem de semnalizare, deci, activitatea nervoasă superioară a animalelor, arată I. P. Pavlov, nu poate fi considerată drept rațională.

M. F. Nesturh urmărește îndeaproape lucrările și rezultatele obținute de zoopsihologii sovietici în studierea intelectului și comportării animalelor.

Sînt prezentate cititorilor experiențele lui N. N. Ladîghina-Kots (Moscova), N. I. Voitonis (Suhumi) și G. Z. Roghinski (Leningrad) care au studiat, mai ales, problema intelectului la maimuțe.

Prin experiențe interesante și ingenios conduse acești cercetători au ajuns la concluzii asemănătoare: proprie maimuțelor, față de celelalte animale, este dezvoltarea deosebită a proceselor analitico-sintetice desfășurate în cortexul lor cerebral, datorită înaltului nivel al evoluției analizorilor, ceea ce le permite o analiză mai complexă a mediului înconjurător; maimuțele au o capacitate de imitare extrem de dezvoltată, reflexe clare și precise de orientare și cercetare, mijloace de semnalizare (sunete și reacții mimico-gestice) și puternice procese nervoase de excitație și inhibiție. Un element caracteristic maimuțelor este interesul mare pe care-l manifestă față de diferite obiecte din mediul înconjurător, indiferent de faptul dacă sînt sau nu comestibile. N. I. Voitonis a stabilit că ceea ce atrage maimuța este nu numai noutatea obiectului ci și complexitatea structurii lui și ușurința folosirii lui. Această atracție este uneori atît de mare încît depășește foamea, maimuțele uită de hrană și cercetează mult timp obiectul respectiv. Interesul acesta pentru feluritele obiecte din jur — conclude autorul — s-a format, probabil, sub influența condițiilor lor de trai. Maimuțele avînd un creier destul de bine dezvoltat, simțuri ascuțite, folosesc o hrană foarte variată, reacționează pe diferite căi la fenomenele înconjurătoare. Concluzia lui N. I. Voitonis, că această activitate de orientare și cercetare depășește cu mult limitele necesităților pur nutritive nu numai la maimuțele superioare, dar și la cele inferioare, deschide noi perspective cercetării rădăcinilor unor particularități intelectuale distinctive ale omului în evoluția maimuțelor fosile.

Aceste date nu permit însă identificarea maimuței cu omul sub raportul tipului de intelect. Bogăția reflexelor condiționate la om, dezvoltarea superioară ea ncefalului, apariția și dezvoltarea, datorită complexității mediului social, a celui de-al doilea sistem de semnalizare, în afara primului pe care îl posedă și animalele — au determinat formarea la om a unui psihic și a unui comportament *superior* dezvoltate și *calitativ deosebite* de cele animale.

Teoria fiziologică a lui I. P. Pavlov — arată M. F. Nesturh — deschide perspective noi muncii de cercetare în domeniul antropogenezei: apare posibilitatea rezolvării științifice a problemei treptelor inițiale ale dezvoltării gîndirii umane, și legat de aceasta problema apariției muncii la strămoșii cei mai apropiați ai omului. Deși comportarea maimuțelor în procesul folosirii și chiar confecționării la întîmplare a unor „unelte" din cele mai simple, este doar în parte analogă modului probabil

de acțiune a strămoșilor omului, studierea acestui comportament ajută la elucidarea unor aspecte ale antropogenezei.

M. F. Nesturh consacră un întreg capitol (III) al lucrării problemei traiului în turmă la maimuțe și studierii formelor primordiale ale muncii. Înfățișînd cititorilor cele mai valoroase cercetări întreprinse de colaboratorii Laboratorului de evoluție a activității nervoase superioare de la Suhumi (U.R.S.S.), autorul citează concluziile cercetătorului N. A. Tich : stadiul principal atins în dezvoltarea traiului în turmă la maimuțe este acela în care „relațiile lor de turmă, păstrîndu-și însemnătatea biologică pentru conservarea speciei, depășesc cadrul independenței directe de impulsurile sexuale, trofice și defensive, transformîndu-se în necesitate de sine stătătoare" (p. 238). Observațiile făcute asupra traiului în turmă al maimuțelor antropomorfe actuale oglindesc — conchide autorul — într-o oarecare măsură însăși viața strămoșilor omului : maimuțele de la sfîrșitul perioadei terțiare. Probabil, și strămoșii omului au fost maimuțe de turmă bazată pe atracția sexuală și pe necesitatea căutării hranei. Mai ales după trecerea de la modul arboricol de viață la cel terestru, o dată cu sporirea dificultăților de trai pe teren deschis, îndeosebi în ce privește lupta cu animalele de pradă, traiul în turmă a constituit un însemnat factor pozitiv atît în lupta pentru existență cît și pentru trecerea ulterioară a maimuțelor la starea de om. Dezvoltarea traiului în turmă, trecerea la mersul vertical, eliberarea extremităților anterioare de funcția locomotorie, dezvoltarea encefalului — au constituit principalele premise ale apariției muncii la strămoșii omului. Primele acțiuni, arată M. F. Nesturh, executate prin intermediul obiectelor din jur, au apărut pe baza impulsurilor instinctive legate de agonisirea hranei și apărarea de dușmani, și chiar după folosirea repetată a acelorași obiecte, acțiunea poartă încă multă vreme un caracter semiinstinctiv. Aceste procese de muncă incipiente au conlucrat la o mai bună adaptare la mediu și, dobîndind treptat un caracter de masă în cadrul turmelor, au dus la apariția și dezvoltarea unei noi ere în lumea animală, la apariția omului, ca ființă calitativ deosebită de toate celelalte animale. Strămoșii omului au început să se formeze ca oameni, arată autorul, devenind mai întîi animale sociale care munceau. Acest proces care s-a împletit și intercondiționat cu apariția vorbirii articulate, a conștiinței, a capacității de abstractizare, s-a dezvoltat în decursul unei îndelungate perioade istorice de aproximativ 900 000 de ani.

Dezvoltarea trăsăturilor specifice omului, trecerea de la oamenii „neformați" — cum spune Engels — la oamenii „gata formați", s-a intensificat o dată cu începutul închegării *comunei primitive*, apărute — subliniază M. F. Nesturh — pe baza perfecționării continue a noilor elemente din viața strămoșilor omului și a descompunerii turmei primitive.

Saltul calitativ care deosebește turma simiescă de societatea omenească este munca colectivă îndeplinită cu unelte confecționate. Chiar dacă sub aspect fizic deosebirea de maimuță nu era prea izbitoare, sub aspect social, omul depășise calitativ maimuța.

În ultima parte a lucrării sale, M. F. Nesturh prezintă cititorilor datele furnizate de paleontologie și care reflectă rezultatele studierii resturilor fosile descoperite în depozitele sedimentare ale scoarței terestre.

Descrierea este însoțită de precizări prețioase privitoare la stadiul de dezvoltare socială atins de fiecare reprezentant fosil, la modul de trai al oamenilor străvechi : îndeletniciri, unelte etc. Graiul articulat, arată autorul, format definitiv abia la oamenii de Cro-Magnon, a început să se dezvolte, probabil, încă la neanderthalezi și chiar la sinantropi înlocuind sunetele nearticulate, proprii pitecantropilor.

Potrivit opiniilor unor savanți, în stadiul Cro-Magnon de evoluție a omului au apărut și reprezentările fantastice, magia, legate mai ales de vînatul animalelor. Încercînd să dea o fundamentare „palentologică" tezei mistice, idealiste după care omului i-ar fi proprii de la primele sale începuturi reprezentările religioase, unii savanți burghezi au căutat să „interpreteze" în acest sens și descoperirile unor

schelete de oameni primitivi în peșteri. Potrivit concepțiilor lor, ideea cultului morților, ritualul înmormîntării se vădesc încă la scheletele de neanderthalezi. Această teză profund greșită și reacționară a fost aspru criticată și respinsă de savanții sovietici.

Pe aceeași linie greșită se înscriu și tezele reacționare susținute de O. Spengler care încerca să permanentizeze omul actual, ca creație unică a divinității. Tipul neanderthalez ar putea fi recunoscut și azi — afirmă acest ideolog reacționar pătruns de ură și dispreț pentru om — mai ales în adunările populare (!?). Oamenii de știință sovietici — arată autorul — au demascat însă toate aceste încercări, și numeroase altele, care, tinzînd spre același țel, caută să atribuie o vechime exagerată unor schelete omenești de tip actual, tocmai pentru a nega ideea de evoluție și originea naturală a omului.

Studiul acelorași resturi fosile ale strămoșilor omului actual a fost folosit de unii savanți din țările capitaliste pentru a nega orice rol factorului social. Fie biologizînd „dinăuntru" procesul originii omului, prin acordarea însemnătății primordiale sistemului de glande endocrine și prelungirii procesului dezvoltării individuale la om, fie biologizîndu-l „dinafară", prin anexarea omului la natura înconjurătoare. Asemenea teorii identifică omenirea cu coloniile de animale (furnicar, stup etc.) pentru a nega, în ultimă instanță, condiționarea socială a omului, legitatea vieții sociale. Ele constituie totodată punctul de plecare al teoriilor reacționare ale rasismului, care se întemeiază tocmai pe exagerarea influențelor mediului exterior. Relevînd baza profund neștiințifică și rolul social reacționar al teoriilor rasiste, M. F. Nesturh le opune datele științei, care dovedesc că toate rasele umane actuale au apărut din același trunchi comun, sub acțiunea simultană a legilor biologice și sociale. Ceea ce deosebește rasele sînt, în primul rînd, particularități corporale legate de aspectul exterior al omului. Iar ceea ce unește toate rasele umane este nivelul identic de dezvoltare al organizării lor fizice : toate rasele, arată autorul, sînt caracterizate prin trăsăturile omului actual, nu există rasă neanderthaloidă și nici vreo rasă biologic superioară celorlalte.

Caracterul polemic, viu, combativ al lucrării lui M. F. Nesturh se îmbină armonios cu rigurozitatea expunerii datelor științei. Devine evidentă astfel nu numai ruptura burgheziei de adevărata știință, nu numai încercările repetate și pe cele mai variate căi ale reprezentanților acestei clase de a nega legitatea socială și a-l reduce pe om la funcțiile sale biologice, ca parte a naturii și creație a unui spirit absolut — ci și deosebita însemnătate a filozofiei marxist-leniniste ca fundament teoretic și metodologic al științei antropologice, ca armă de luptă împotriva oricăror încercări de strecurare a misticismului în știință și de falsificare a datelor realității.

C.F.

NOTE DE LECTURĂ

*Superioritatea logicii dialectice materialiste**

Deoarece autorul înţelege prin „logistică" spre deosebire de logică matematică *interpretările* idealiste neopozitiviste ale rezultatelor logicii matematice moderne, sîntem de acord cu disjuncţia exclusivă marcată în acest fel chiar în titlul studiului de faţă. Logistica, spre deosebire de logica matematică — autorul de altfel precizează că această delimitare terminologică îi aparţine — reprezintă o formă falsificată a logicii matematice de pe poziţiile idealismului. Negarea „metafizică" a logicii formale tradiţionale, prin interpretarea idealistă a formalizării logico-matematice, prin ruperea formelor logice de conţinutul lor obiectiv, prin conferirea unei puteri „mistice", „demiurgice" formalismului matematic, se manifestă şi în interpretările fizicienilor idealişti care concep ecuaţiile fizicii matematice în mod subiectivist etc.

Aşa cum a arătat F. Engels, şi în istoria logicii se dă o luptă între materialism şi idealism; forma specifică a acestei lupte se manifestă în logica zilelor noastre — observă L. Erdei — pe două planuri: 1) în interpretarea materialistă, respectiv idealistă a rezultatelor logicii formale moderne, a logicii matematice şi 2) în admiterea sau neadmiterea logicii dialectice materialiste. Mai multă atenţie acordă autorul celei de-a doua forme.

Lupta în jurul acceptării sau neacceptării logicii dialectice materialiste are loc, după părerea autorului, nu numai într-un mod direct prin nerecunoaşterea făţişă a logicii dialectice dar şi într-un mod indirect prin negarea logicii formale tradiţionale, care ca bază şi punct de plecare este *depăşită*, dar nu negată în mod metafizic de către logica dialectică materialistă. Pe de altă parte, logistica ignorînd în mod nihilist logica dialectică consideră că elemente valoroase ale logicii formale tradiţionale pot fi prelucrate numai de către logistică — „formă superioară — chipurile — a ştiinţei logicii contemporane" (p. 267). În felul acesta este făţiş şi neîntemeiat negată superioritatea logicii dialectice.

Studiul de faţă ni se pare interesant şi prin faptul că analizează pe baza unei forme anumite a gîndirii, anume a celei de judecată, insuficienţa formalizării simbolice a judecăţilor şi necesitatea limbajului pentru a explicita dialectica inerentă formelor logice. De ex.: în logica simbolică $\bar{p}$. q nu exprimă mai mult decît alăturarea unei judecăţi afirmative unei judecăţi negative oarecare, realizînd în felul acesta numai o alăturare cantitativă a judecăţilor. În felul acesta nu este marcată opoziţia specifică a celor două judecăţi: forma $\bar{p}$. q poate servi numai la simpla alăturare a unor judecăţi. De ex.: „acesta nu este alb"

---

* *Logistică sau logică marxist-leninistă*, studiu apărut în nr. 1,2/1960 în revista *Magyar Filozófiai Szemle*, semnat de L. Erdei.

($\bar{p}$) și „acesta este albastru" (q). Atunci însă cînd este vorba de judecăți care se află în raport de contrarietate și nu într-un raport de simplă alteritate, simbolismul se dovedește a fi insuficient; de exemplu, judecata „nu conștiința oamenilor determină existența lor, ci invers existența determină conștiința lor".

Evident că cele două judecăți de mai sus nu se află într-un raport de alteritate ci de contrarietate; prin urmare, conjuncția matricială simbolică ($\bar{p}$. q de ex.) alătură două judecăți indiferent de conținutul lor. În logistică — după părerea autorului — datorită faptului că conținuturi diferite se simbolizează identic, raportul de alteritate se identifică cu cel de contrarietate.

În încheiere, autorul precizează că logica dialectică materialistă trebuie elaborată pe baza prețioasei indicații a lui Fr. Engels, după care dialectica subiectivă este reflectarea dialecticii obiective; logica dialectică fiind știința dialecticii subiective reflectorii. O dată ce dialectica gîndirii este reflectarea dialecticii naturii și societății este necesar ca legile ei să fie strîns legate de legile cele mai generale cercetate de dialectică. Numai în felul acesta putem realiza teza leninistă a unității dialecticii, teoriei cunoașterii și logicii.

Elaborarea legilor logicii dialectice concepute în acest fel nu înseamnă însă negarea faptului că formele de mișcare ale gîndirii n-ar avea specificul lor, ci scoate în evidență doar unitatea dintre dialectica unei anumite forme de mișcare — a gîndirii — și legile generale ale oricărei forme de mișcare. Dialectica gîndirii cuprinde — după părerea autorului — ca și celelalte forme speciale ale mișcării realității elemente generalizabile ale metodei dialectice. Încercarea de a aborda cercetarea logicii dialectice independent de *metoda dialectică* datorită caracterului specific al legilor gîndirii, duce inevitabil la confuzii idealiste, subiectiviste.

Deoarece rezultatele logicii matematice au fost interpretate în mod fals de neopozitivism, distincțiile autorului privitoare la interpretarea neopozitivistă a logicii matematice și logica matematică însăși, sînt deosebit de actuale și merită toată atenția. De asemenea, explicitarea superiorității logicii dialectice materialiste pe baza teoriei judecății ni se pare o contribuție importantă a autorului.

G.C.

*Brigăzile socialiste și revoluția culturală**

Studiul lui H. Taut analizează în mod concludent faptul că brigăzile socialiste pe lîngă funcția lor economico-politică, au un rol bine determinat și în revoluția culturală.

Statul democrat-popular prin măsurile sale cultural-educative — observă H. Taut — a realizat *de sus* posibilitatea condițiilor desfășurării activității creatoare a maselor. *De jos* însă, o formă importantă a revoluției culturale se înfăptuiește în mare măsură și prin intermediul brigăzilor socialiste.

H. Taut arată că o trăsătură esențială a revoluției culturale constă în desființarea „înstrăinării omului", ceea ce este posibil numai prin proprietatea socială a principalelor mijloace de producție. Numai prin dictatura proletariatului — singura formă de stat care poate realiza proprietatea cu adevărat socială a principalelor mijloace de producție în perioada de trecere — devine posibil saltul din domeniul necesității în cel al libertății, în domeniul în care devine posibilă construirea conștientă a noilor relații sociale și larga participare a maselor populare la viața politică și culturală a societății.

Înainte de a generaliza filozofic importanța brigăzilor socialiste în revoluția culturală, H. Taut prezintă pe marginea unui referat făcut de către un muncitor (Werner Schiffner) experiența unei brigăzi din Wismut. W. Schiffner, împreună cu ceilalți membri ai brigăzii, sînt autorii unei piese teatrale, care, după cum arată și titlul ei, *Calea spre noi* (Der Weg zum Wir) redă cu mijloace artis-

* *Die sozialistischen Brigaden und die Kulturrevolution*, de H. Taut, în *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, nr. 3/1960.

tice felul în care categoria „eu"-lui, cedează locul aceleia care exprimă socialul: „noi". În piesa amintită, membrii brigăzii socialiste au adus pe scenă nu numai procesul de dominare a naturii, a ridicării productivității muncii în socialism și a reducerii prețului de cost, ci formarea noilor relații dintre oameni, care au determinat în mod direct rezultatele economice. În felul acesta, brigada socialistă, despre care este vorba, a participat în mod activ, creator la revoluția culturală.

În continuare, autorul combate teoriile care încearcă să excludă aspectul economic al revoluției culturale și contrapune revoluția culturală socialistă așa-ziselor activități culturale care pot avea loc în condițiile exploatării. Cu această ocazie se dă o analiză profundă a categoriei „timpului liber", — condiție necesară a avîntului cultural al maselor, la mărirea căruia putem ajunge — observă judicios autorul — nu numai pe calea reducerii orelor de muncă; în societatea care construiește socialismul, există premisele pentru „ca munca să devină din ce în ce mai atrăgătoare din punct de vedere intelectual și estetic", ceea ce duce la crearea condițiilor desființării prăpastiei existente în capitalism între muncă și timpul liber. În condițiile capitalismului, datorită exploatării, a înstrăinării, activitățile plăcute pentru muncitori *în principiu* nu pot avea loc decît în timpul liber, în muncă el se află „în afara independenței sale" (Marx). Plăcerile accesibile proletariatului în timpul liber, calitativ și cantitativ foarte limitate, nu pot duce la dezvoltarea liberă și multilaterală a omului. În socialism, timpul liber duce la desfășurarea creatoare a capacităților științifice și artistice ale muncitorilor, ceea ce contribuie direct sau indirect la îmbunătățirea procesului de producție. Deci, pe de o parte munca nu mai este o activitate înstrăinată a omului, pentru că omul nu muncește „pentru altul", ci pentru „noi", nu în condiții inumane, ci pe baza tehnicii celei mai moderne; timpul de muncă tinde deci să nu se deosebească de activitățile plăcute specifice timpului liber; pe de altă parte, timpul liber nu este petrecut prin vînarea unor plăceri brutale, ci prin activități care ajută direct sau indirect la ridicarea calitativă a procesului de producție. Prin urmare, am putea spune în acord cu ideea studiului, dacă în societățile bazate pe exploatare, datorită „înstrăinării" timpul de muncă și „timpul liber" se află în raport de contradicție antagonistă, în socialism, timpul de muncă și timpul liber se află în raport de deosebire, tinzînd în societatea comunistă — spre dispariția treptată și a deosebirii, prin transformarea muncii în primă necesitate vitală.

Cît privește însemnătatea și rolul multilateral al brigăzilor socialiste, autorul arată că în mod obiectiv relațiile de colaborare și de ajutor reciproc au apărut o dată cu existența proprietății sociale asupra principalelor mijloace de producție, dar aceste relații sociale calitativ noi au fost pentru muncitori sau chiar pentru omul de știință numai ceva abstract și general. Prin activitatea brigăzilor socialiste aceste relații de producție calitativ noi devin concrete, o realitate nemijlocită pentru oamenii muncii. „Brigăzile socialiste și cooperativele de producție (Arbeitsgemeinschaften) sînt deci într-o anumită măsură acel termen „mediu", acel termen *particular* de legătură, prin care esența umanistă *generală* a relațiilor socialiste de producție devine o realitate concretă pentru fiecare muncitor *individual*..." (p. 257).

Studiul prezentat are calitatea de a fi generalizat din punct de vedere filozofic realitatea nemijlocită a construirii socialismului în R.D.G., și merită nu numai atenția cercetătorilor din domeniul materialismului istoric sau a eticienilor dar și a activiștilor de pe frontul ideologic în general.

G.O.

*Recunoașterea materialismului ca „Ipoteză științifică" în munca de cercetare**

Autorul (U.T. Place) a scris mai demult în *Revista britanică de psihologie* un intere-

* U. T. Place (Oxford, Institutul de biologie experimentală), *Este materialismul o ipo-*

sant articol intitulat: *Este conştiinţa un proces cerebral?*

În acest studiu autorul se pare că a ajuns, ca şi mulţi cercetători onești din ţările capitaliste de altfel, la convingeri materialiste care, chiar dacă nu sînt pe deplin dialectice, cel puţin tind în mod marcat şi conştient către ea.

În articolul la care ne referim se studiază problema corelării senzaţiilor cu procesele fiziologice materiale care se petrec în creier. Autorul susţine că în această problemă *materialismul* ca o concepţie filozofică generală poate căpăta funcţia unei ipoteze de lucru, rolul unui adevărat instrument metodologic în cercetarea ştiinţifică concretă.

Alţi biologi ca J. J. C. Smart, de pildă, (*Senzaţiile şi procesele cerebrale*) contestă materialismului capacitatea sa euristică, valoarea sa experimentală. În dezacord cu acesta, U.T. Place arată că a decide între materialism pe de o parte, epifenomenalism, paralelism psiho-fiziologic, interacţionalism etc., pe de altă parte, nu e o chestiune de pur experiment, ci una tipic *filozofică*. Materialismul filozofic poate şi trebuie să servească nemijlocit experimentatorului ca o ipoteză cu ajutorul căreia el va cerceta fenomenele lumii materiale.

Cum demonstrează autorul această idee materialist-dialectică la care a ajuns în mod spontan, reflectînd asupra materialismului său experimental?

E fără îndoială posibil de descoperit un ansamblu de criterii logice graţie cărora să se poată stabili o identitate între un proces fiziologic oarecare, fie el situat în creier, inimă, ficat sau degetul cel mare şi cauza unei senzaţii. În mod analog aşa cum inferăm de la mişcările soarelui şi lunii observate pe calea astronomică la mişcările mareelor observate pe calea geografică, tot astfel putem şi trebuie să inferăm de la senzaţii şi imagini mintale, observate în experimentul psihologic, la procese fiziologice care se produc în acelaşi *spaţiu* şi *timp* şi pot fi legate cauzal cu ele. Materialismul este, după părerea autorului, o ipoteză perfect ştiinţifică şi poate fi folosit ca un criteriu logic de concordanţă, pentru găsirea identităţii empirice, cauzale, după cum formulează autorul, între starea, procesul sau senzaţia mintală, psihologică şi micro-procesul care îi este subiacent.

Nu putem fi desigur de acord cu ideea care transpare din text, a unei *identităţi* între cauză şi efect. Dialectica materialistă afirmă heterogenitatea calitativă a efectului în raport cu cauza sa; în caz contrar nu am putea explica apariţia noului, evoluţia, devenirea. E drept că efectul şi cauza trec una în alta, deci la un moment dat se identifică. Această identificare este însă infimă în durată, temporară, relativă, în timp ce diferenţa dintre efect şi cauză rămîne absolută.

Aci nu este vorba de problema strictă a localizării, care joacă un rol cu totul secundar şi ar putea fi explicată la rigoare şi de pe poziţiile paralelismului psihofiziologic, de pildă.

Chestiunea este de a se descoperi un asemenea proces care să poată fi identificat (în sensul special, cauzal pe care autorul îl dă acestui cuvînt) cu ceea ce simţim. Or, numai postulînd *materialismul*, putem stabili criteriile de concordanţă între procesul senzaţiei şi cel fiziologic. În acest fel întreg balastul „ipotezelor suplimentare ale epifenomenalismului, paralelismului psiho-fiziologic etc., ar putea fi măturate".

Ceea ce autorul pierde însă din vedere, în ciuda poziţiei sale principial juste, este faptul că prin trecerea de la obiectiv-fiziologic la subiectiv-psihologic, *saltul* sau negaţia constau tocmai în a lăsa în umbră aspectul analitic al microprocesului fiziologic, subiacent senzaţiei. De aceea căutarea criteriilor logice de corespondenţă va trebui, refăcînd în sens invers mersul procesului, să umple hiatusul între psihologic şi fiziologic, arătînd *diferenţierea* pe care *integrarea* psihologică o ascunde.

Comunicarea lui U. T. Place este interesantă şi valoroasă mai ales prin ideea concordantă cu filozofia marxistă, a transpunerii materialismului într-o ipoteză concretă pentru cercetarea experimentală, a transformării lui într-un criteriu logic pentru judecarea,

---

teză ştiinţifică? în *The Philosophical Review*, January, 1960.

analiza şi interpretarea datelor experienţei, criteriu care va servi şi la provocarea de noi experimente. Încă un succes al materialismului aplicat în domeniul gîndirii ştiinţifice.

I.M.

Rasismul şi ştiinţa

Articolul *Rasismul în faţa biologiei*, apărut sub semnătura lui P. Boiteau în nr. 90/1960 al revistei *La Pensée*, se integrează manifestărilor iniţiate încă din 1951 de UNESCO în vederea mobilizării oamenilor de ştiinţă la lupta împotriva rasismului. Meritul său constă în primul rînd în aceea că atrage atenţia asupra unui aspect al luptei ideologice, care, deşi acut şi bogat în semnificaţii politico-sociale, este prea puţin prezent în literatura filozofică contemporană.

Situîndu-se ferm pe poziţii raţionaliste şi umaniste, P. Boiteau combate rasismul aducînd date convingătoare furnizate de ştiinţă pentru a demonstra netemeinicia şi caracterul neştiinţific, reacţionar al noţiunii de rasă pură şi al concepţiilor rasiste în general.

Autorul îşi începe critica pornind de la depistarea şi analiza originii duble a conceptului de rasă umană : pe de o parte vechile mituri ale „sîngelui" şi pe de altă parte transpunerea concepţiilor privitoare la rasele de animale pe planul societăţii umane. Caracterul neştiinţific al noţiunii de rasă umană reiese cu evidenţă chiar prin simpla stabilire a originilor menţionate. Critica cîştigă însă în adîncime abia prin evidenţierea rădăcinilor sociale ale noţiunii de rasă umană, care au determinat definirea ei şi constituirea teoriilor rasiste ca atare. Autorul arată că factorul esenţial al dezvoltării ideilor rasiste este dezvoltarea capitalismului şi a colonialismului. Pe această linie partea istorică a articolului urmăreşte să ilustreze două idei importante şi anume faptul că 1) ideologiile rasiste cresc odată cu dezvoltarea capitalismului şi că 2) declinul imperialismului nu înseamnă şi regresul ideologiilor rasiste. În acest scop P. Boiteau subliniază momentele marcante în definirea noţiunii de rasă umană şi constituirea concepţiilor rasiste, citîndu-i pe Kant, care face prima încercare de a defini noţiunea de rasă umană, pe Herder care desparte rasele în rase superioare şi rase inferioare după criterii biologice nedemonstrate, pe Klemm la care se accentuează nuanţa politică în distincţia pe care o face în operele sale apărute între anii 1843—1853 între rasele „active" din Europa şi în special din Europa de nord şi rasele „pasive" în care este cuprins tot restul umanităţii. Este bine marcată interdependenţa organică dintre imperialism şi virulenţa ideilor rasiste puse în slujba „justificării" asupririi coloniale, a sacrificiilor cerute popoarelor în numele permanentizării „binefăcătoarei" şi „nobilei" acţiuni de „civilizare" a „raselor inferioare".

Trecînd la analiza conceptului de rasă, autorul scoate în evidenţă faptul că acesta presupune neglijarea sau chiar negarea importanţei factorului social în analiza grupurilor de oameni, subliniind în concluzie că însuşi conceptul de rasă este un concept fals, deoarece se sprijină pe o „confuzie sistematică de date biologice, religioase, sociale şi culturale". În sprijinul poziţiei sale autorul citează rezultatele neconcludente, contradictorii şi lipsite de rigurozitate ştiinţifică ale criteriilor utilizate pentru definirea rasei, cum sînt criteriul culorii pielei, măsurătorile antropomorfice, criteriile fiziologice, datele geneticii. Astfel, „pata mongolică" descoperită de Deniker şi atribuită ca semn distinctiv rasei indoneziene se regăseşte la copiii din Cairo, Port-Said, Tunisia, Sardinia, Africa neagră. Greutatea creierului care atinge în medie 1361 gr la omul european, 1316 gr la negrul din America, 1367 gr la japonez, oscilează în interiorul grupei europene între 1025 gr şi 1675 gr. Eşecul incontestabil al criteriilor pomenite i-a făcut pe oamenii de ştiinţă să conteste valabilitatea ştiinţifică a noţiunii de rasă încă de la sfîrşitul secolului trecut. În zilele noastre pericolul rasismului cu consecinţele sale inumane a

stîrnit protestul indignat al oamenilor de ştiinţă progresişti împotriva teoriilor confecţionate în contul furnizării de arme ideologice adepţilor înfederaţi ai bombei atomice. Autorul dă ca exemplu ilustrativ cartea lui Madison Grant *The Passing of the Great Race* sau cea a lui Müller, *Genetics, Medecine and Man*, apărută în 1947, şi primită cu entuziasm de rasiştii din Germania Occidentală.

Fiind strîns legată de problemele luptei pentru pace, democraţie şi umanism, combaterea rasismului prin mijloace ştiinţifice a depăşit stadiul unor discuţii restrînse între savanţi. Demascarea caracterului reacţionar al rasismului prin răspîndirea datelor ştiinţifice în cercuri tot mai largi constituie o parte integrantă a luptei împotriva ideologiei burgheze reacţionare puse în slujba intereselor imperialismului. Acestui scop îi pot servi şi declaraţiile participanţilor la dezbaterea iniţiată în 1951 de UNESCO în problema rasei şi a combaterii rasismului. Boiteau rezervă un loc însemnat părerilor exprimate cu această ocazie de o serie de oameni de ştiinţă ca dr. Ernst Mayr de la Muzeul de istorie naturală a S.U.A., L.C. Dunn, prof. Penrose şi alţii. Dintre aceştia L.C. Dunn declară că participanţii la conferinţă şi-au exprimat opinia după care nu există rase pure şi probabil n-au existat niciodată, iar prof. Penrose de la University College din Londra consideră noţiunea de rasă „inexactă şi perimată", afirmînd că prin încurajarea utilizării termenului mitic de rasă, savanţii riscă să favorizeze supravieţuirea superstiţiilor şi prejudecăţilor în discuţiile dintre profani.

P. Boiteau se solidarizează cu părerile exprimate împotriva utilizării noţiunii de rasă umană, propunînd înlăturarea şi înlocuirea ei cu o noţiune care să ţină cont de criteriile sociale, capabile să ducă analiza la rezultate fructuoase în cunoaşterea omului. Făcînd aluzie la necesitatea analizei raporturilor sociale din sînul unui grup determinat de oameni — exprimat direct, aceasta înseamnă analiza raporturilor de clasă — cît şi la motivele care împiedică acest lucru, Boiteau ridică, în spiritul întregului articol de altfel, tratarea ştiinţifică a problemei la nivelul exigenţelor social-politice, fapt ce merită cu deosebire apreciat.

M.L.

Un studiu critic asupra revizionismului contemporan

Revista teoretică şi politică a Comitetului Central al Partidului Comunist Francez, *Cahiers du communisme*, publică în nr. 5/1960 un interesant studiu de sinteză, aparţinînd lui Charles Fourniau, asupra formelor contemporane de manifestare a revizionismului în Franţa.

Urmărind în prima parte a lucrării o prezentare de ansamblu a *evoluţiei curentelor revizioniste*, autorul distinge parcurgerea a trei faze principale. Profunda analiză leninistă asupra falimentului Internaţionalei a II-a serveşte autorului pentru definirea unei prime etape în gîndirea şi practica revizionistă, cînd sub învelişul frazeologiei marxiste, reprezentanţii curentelor revizioniste şi oportuniste din sînul Internaţionalei a II-a tindeau să submineze însăşi forţa revoluţionară a mişcării muncitoreşti, să abată lupta clasei muncitoare de la ţelul ei fundamental : preluarea puterii, şi să perpetueze, în fapt, dominaţia de clasă a burgheziei.

O dată cu victoria istorică a proletariatului rus, cu apariţia pe harta lumii şi consolidarea continuă a Uniunii Sovietice, revizionismul contemporan dobîndeşte noi trăsături specifice, îşi schimbă direcţiile de atac. Sarcina pe care şi-o asumă acum revizionismul este de a denatura gigantica mişcare revoluţionară din anii 1917—1920. Sub aceeaşi frazeologie marxistă se ascundeau cele mai mîrşave atacuri împotriva Uniunii Sovietice, împotriva statului de dictatură a proletariatului. Accentul era pus pe „stabilitatea" regimului capitalist, pe posibilităţile sale „remarcabile" de „adaptare". Interesate în adîncirea sciziunii pe plan naţional şi internaţional în mişcarea muncitorească, în influenţarea unei părţi a

clasei muncitoare, partidele social-democrate — principalele purtătoare ale concepțiilor revizioniste și reformiste — mențin în mod demagogic marxismul ca doctrină oficială.

Cel de-al doilea război mondial a determinat schimbări radicale nu numai pe arena internațională, prin apariția și dezvoltarea sistemului mondial socialist, dar și în raportul de forțe pe plan intern în numeroase țări capitaliste. Astfel în Franța — arată autorul — în noile condiții create în urma celui de-al doilea război mondial, partidul comunist a devenit purtătorul de cuvînt al majorității clasei muncitoare.

Această situație explică și noul reviriment al revizionismului, precum și aspectele sale contemporane. Marxism-leninismul este acum trădat și abandonat fățiș de aceste curente. Frazeologia marxistă devine tot mai puțin necesară social-democrației, a cărei bază socială — îngustată mult în rîndul clasei muncitoare — se deplasează spre păturile mijlocii ale populației. Țelul urmărit de revizionism, funcția sa socială, rămîne însă aceeași: privarea clasei muncitoare de forța sa revoluționară, împiedicarea realizării unității de luptă a clasei muncitoare, precum și a unității de acțiune a clasei muncitoare cu păturile mijlocii ale populației în lupta împotriva capitalului.

În cea de-a doua parte a studiului, Charles Fourniau insistă asupra *condițiilor și formelor specifice ale revizionismului contemporan*. Destinat să frîneze și să abată din drum mișcarea de eliberare a clasei muncitoare, revizionismul n-a reușit în fapt decît să se demaște permanent ca un contra curent, profund reacționar, însăși evoluția lui fiind condiționată de victoriile de însemnătate istorică repurtate de clasa muncitoare sub steagul marxism-leninismului. O întreagă serie de „argumente" larg trîmbițate în perioada dintre cele două războaie mondiale — despre „fragilitatea" economiei sovietice, despre caracterul „excepțional" fără „valoare de exemplu" al socialismului într-o singură țară etc. — a fost definitiv nimicită de mersul istoriei.

Noile „argumente" puse în circulație — în cadrul cărora pe prim plan se situează problema nivelului de trai și a „libertății" în capitalism — reflectă noile condiții istorice, și în primul rînd, tendința lor de a nega succesele incontestabile dobîndite de țările socialiste în întrecerea pașnică cu capitalismul, de a contracara influența din ce în ce mai mare pe care aceste succese o exercită asupra maselor de oameni ai muncii din țările capitaliste. Acest fapt determină preponderența acordată propagandei deșănțate de exaltare a modului de viață capitalist și de denigrare a țărilor socialiste, în efortul comun al social-democrației apusene de a convinge clasa muncitoare din țările capitaliste că nivelul ei de viață ar fi, chipurile, superior celui atins de țările socialiste. Adepți ai „raționalizării" modului de producție capitalist, reprezentanții revizionismului și oportunismului contemporan militează pentru creșterea, prin orice mijloace, a producției capitaliste, fapt care ar permite, fără diminuarea profitului capitalist, asigurarea unui spor de salariu pentru o parte a clasei muncitoare, ceea ce ar contribui — speră ei — la „imunizarea" clasei muncitoare față de atracția tot mai puternică a ideilor socialiste.

De aici, importanța acordată pe plan teoretic negării procesului de pauperizare a clasei muncitoare în condițiile capitalismului, teză necesară „fundamentării" teoriei despre „evaporarea" treptată a capitalismului și „dispariția" luptei de clasă. În cercetările lor „concrete" economiștii revizioniști evită însă *analiza dificultăților* crescînde ale traiului clasei muncitoare: locuri de muncă tot mai depărtate de domiciliile muncitorilor, condiții de locuit tot mai rele, repartiția tot mai inegală a venitului național, înrăutățirea condițiilor de sănătate etc. — elemente care converg tocmai spre punerea în lumină a existenței obiective și a agravării continue a procesului de pauperizare a clasei muncitoare în capitalism.

În ultima parte a studiului, autorul se oprește asupra *principalelor teze* promovate de revizionismul contemporan în Franța.

Pe plan economic și social ideologii revizioniști se întrec în străduința comună de a denunța ca depășită „schema marxistă". Acest zel îi duce la „descoperiri" adesea contradictorii. Astfel, de pildă, denaturînd situația reală din economia capitalistă și negînd procesul de concentrare a capitalului în industrie, purtătorii de cuvînt ai revizionismului în Franța, fac elogiul motorului electric individual (!?), care, ar permite, după ei, renașterea după mai bine de un secol a unui artizanat modernizat, capabil în anumite ramuri să înfrunte concurența marilor întreprinderi. Aceiași „specialiști" afirmă însă, totodată, ca un proces în plină desfășurare, trecerea proprietății capitaliste într-o nouă formă, „superanonimă", cînd intervine o așa-zisă separare — caracteristică secolului XX — între proprietatea juridică, profituri și puterea economică. Este vorba aici, arată Charles Fourniau, de una din principalele teze ale revizionismului contemporan, potrivit căreia puterea economică, în regimul capitalist a trecut din mîna proprietarilor, în cea a tehnocraților, a organizatorilor procesului de producție. Rosturile unei asemenea teorii sînt limpezi: a) dacă puterea economică — după cum afirmă ideologii revizioniști — nu mai este deținută de o minoritate de privilegiați, ci este disociată, dispare și cauza opresiunii clasei muncitoare și o dată cu ea însăși exploatarea; b) după încercarea de „salvare" a capitalismului monopolist, ideologii revizionismului trec la denigrarea țărilor socialiste. Ei neagă deosebirea de esență dintre regimul capitalist și țările socialiste, identificîndu-le pe baza presupusei „disocieri" a proprietății capitaliste.

Pe plan social revizioniștii contemporani din Franța resping prăpastia dintre cele două clase fundamentale ale societății capitaliste, construind o pseudoteorie prin care neagă însăși existența claselor sociale și deci a luptei de clasă, totul bazat mai ales pe exagerarea profilului păturilor intermediare.

Sarcina revizionismului contemporan — de a înlesni pătrunderea ideologiei burgheze în mișcarea revoluționară a clasei muncitoare din țările capitaliste — este sortită unui eșec total. Pe măsura ascuțirii contradicțiilor de clasă în lumea capitalistă și a victoriilor de prestigiu dobîndite de țările socialiste în făurirea noii societăți, crește forța partidelor comuniste și muncitorești din țările capitaliste, ele dobîndesc încrederea și atașamentul unor mase tot mai largi de oameni ai muncii.

O.C.

Agnosticismul filozofiei burgheze contemporane

O parte a nr. 51—52 al revistei elveține *Dialectica*, este axată pe discutarea temei posibilității existenței unei „filozofii de inspirație științifică".

În cadrul acestei teme, G. Cl. Piguet neagă existența „unei filozofii de inspirație științifică", de pe pozițiile unui subiectivism care se inspiră vădit din idealismul fizic. Chiar de la începutul articolului, Piguet își precizează poziția: în cunoaștere, subiectul și obiectul sînt complementare.

Este vădit, că procesul cunoașterii este legat de om, că în afara omului nu există cunoaștere. Cunoașterea indică o relație între om și lumea obiectivă și anume o relație în care subiectul își însușește obiectul, în care subiectul reflectă obiectul. Teoria complementarității însă, susținută de J. Cl. Piguet, speculînd faptul că procesul cunoașterii presupune doi poli — subiect și obiect — nu cercetează *rezultatul* cunoașterii, obiectivitatea conținutului acestuia verificată pe deplin în practica social-istorică, ci *postulează* ideea neputinței de a se dezbăra de subiectivitatea pură nici în *rezultatul* final al cunoașterii. Pornind deci de la corelativitatea necesară a celor doi poli — subiect și obiect — pentru constituirea procesului cunoașterii, Piguet trece ilicit și fără nici un temei la concluzia că, în rezultatul său, cunoașterea nu se referă la obiect ci la relația dintre subiect și obiect. Luînd drept axiomă această concluzie falsă, Piguet, alături de neopozitiviști, de fenomenologi etc. pretinde să „depășească" materialismul sau idealismul.

„Subiectul este deci desabsolutizat — scrie dînsul — (împotriva idealismului, care urcă întotdeauna, într-un fel sau altul, la un subiect sau eu absolut) și paralel, obiectul este dezabsolutizat, împotriva „realismului", (adică a materialismului — n.n.) care postulează existența independentă a anumitor «obiecte»". În acest fel, în concepția lui Piguet, singura realitate pe care omul poate s-o cunoască este fenomenul în înțelesul lui husserlian, adică fuziunea obiectului cu subiectul, obiectul și subiectul dezabsolutizat.

Cum ar putea fi totuși cunoașterea confirmată de practică, în cazul în care ea nu s-ar referi la obiect, ci doar la relația obiectului și a subiectului? Dar practica este o categorie care nu intră în filozofia lui Piguet.

Pornind de la aceste premise subiectiviste, Piguet neagă posibilitatea existenței unei „filozofii de inspirație științifică". Pentru această concepție, scrie dînsul „a cunoaște universul în mod științific, adică a merge de la om spre univers pe căile pe care le deschide știința, ar însemna să te aștepți la un șoc întors metafizic, al lucrurilor asupra noastră ... aceasta ar *însemna să absolutizezi noțiunea lucrului*". Știința îndreptîndu-se spre cunoașterea lucrului, iar filozofiei fiindu-i interzis de către Piguet să recunoască posibilitatea cunoașterii lucrului, ci numai a relației complementare subiect-obiect, o filozofie care să se bazeze pe cuceririle științei devine imposibilă în concepția acestuia. Orice filozofie, care s-ar baza pe cuceririle științei, ar cădea în păcatul absolutizării obiectului.

Teza de bază a lui Piguet, a complementarității obiectului și a subiectului în rezultatul cunoașterii, pe baza căreia el neagă posibilitatea întemeierii filozofiei pe rezultatele științelor, constituie ea însăși o teză inspirată dintr-o interpretare idealistă a fizicii moderne, constituie anume una dintre tezele preferate ale idealismului fizic. Datorită perturbației pe care obiectul microfizic îl suferă în timpul observației, idealismul fizic susține teza eronată că fizica modernă n-ar fi știința obiectului, ci a relației obiect-subiect. Această interpretare idealistă falsă și nefundamentată a fenomenelor complexe pe care le prezintă mecanica cuantică a fost combătută cu succes de o serie de savanți sovietici, precum și de savanți marxiști și spontan materialiști din țările capitaliste.

Piguet neagă posibilitatea întemeierii filozofiei pe rezultatele științelor. În același timp însă el își *întemeiază filozofia* sa pe cunoscuta teză a idealismului fizic despre identificarea obiectului cu relația obiect-subiect. Considerînd această teză falsă drept un adevăr absolut, Piguet condamnă știința și întemeierea filozofiei pe știință. Dar în felul acesta, Piguet se închide într-un cerc vicios: el se bazează pe interpretarea idealistă a fizicii moderne, așadar, pe ceea ce el singur interzice să fie folosit ca bază pentru filozofie.

Cercul vicios apare cu *necesitate* în filozofie, dacă criteriul marxist al practicii este ocolit. Fiecare criteriu trebuie justificat în fața unui alt criteriu, care la rîndul său trebuie și el justificat etc. Șirul justificărilor se întinde pînă la infinit, dacă filozofia nu este raportată la ceva exterior ei, la practica social-istorică. Filozofia marxist-leninistă *introducînd criteriul practicii în teoria* cunoașterii, dovedește posibilitatea cunoașterii obiectului, sparge cercul vicios al speculațiilor sterile ale lui Piguet și ale acelor filozofi care se cramponează de subiectivism. Negarea posibilității de a întemeia filozofia pe rezultatele științelor constituie o teorie net reacționară cu un scop nemijlocit social. Lipsită complet de fundament științific, ea constituie — fără ca autorul să se refere direct — un atac la adresa marxismului, singura filozofie științifică din zilele noastre.

★

O poziție mai rațională, totuși ambiguă este susținută de către F. Gonseth, unul din filozofii reprezentînd aripa stîngă a filozofiei burgheze contemporane. Gonseth își consacră întreaga activitate filozofică degajării unei metodologii axate pe cele mai noi cuceriri ale științei, în special ale geometriei, și a făuririi unei gnoseologii axată pe știința modernă. În articolul *Cîteva remarci asupra ar-*

ticolului lui A. Feibelman, Gonseth își reafirmă vechile sale teze preferate, care după cum vom încerca să arătăm, sînt puternic influențate de neopozitivism (cu toate că F. Gonseth duce o luptă susținută împotriva acestei școli).

Mersul cunoașterii se caracterizează, după Gonseth, prin patru faze. Prima fază, situația de pornire se caracterizează după el prin faptul că un moment zero al cunoașterii nu există. Cunoașterea în orice moment am cerceta-o, are antecedente de cunoaștere, care sînt însă, toate relative. Așadar, nu există o fază inițială a cunoașterii care să reprezinte un punct absolut fix.

Fără îndoială că nu există o cunoaștere absolută, ci numai relativă. Dar în cadrul acestei cunoașteri relative, experiența social-istorică a omenirii indică momente relativ fixe, momente de raportare stabilă în cadrul acestei relativități. Gonseth, nerecunoscînd practica social-istorică a omenirii drept criteriu de verificare, luptînd împotriva convenționalismului și arbitrariului neopozitivist, pe baza unei teorii vagi și neconturate a reflectării alunecă pe panta unui relativism plat. (Trebuie să menționăm însă, că Gonseth nu întrebuințează conceptul de reflectare).

Cea de-a doua fază a cunoașterii o constituie experiențele noi, care nu se integrează în cunoștințele situației de pornire.

Cea de-a treia fază ar fi conceperea unei ipoteze integratoare, care să sudeze într-un tot unitar vechile experiențe cu experiențele noi.

În ceea ce privește însă elaborarea acestei ipoteze, Gonseth părăsește teoria adecvației gîndirii față de real, integrîndu-i o concepție constructivistă. Cu cît este cunoașterea mai elementară, cu atît ea este mai adecvată realității — după părerea lui Gonseth. Elaborarea unei ipoteze complexe, care să integreze experiențe vaste și contradictorii, înseamnă în concepția lui Gonseth părăsirea în fond a adecvației pentru a ceda locul unei activități constructiviste a minții noastre. Teoria complexă ar fi așadar nu numai reflectarea mai adîncă a obiectului, ci, în același timp, construcția subiectivistă a minții noastre.

La Gonseth momentele de construcție sînt rupte de reflectare, sînt considerate ca independente de ea, datorită faptului că reflectarea este redusă de Gonseth la o adecvație simplă, nemijlocită.

Concepția materialist-dialectică dovedește că momentele de construcție constituie o formă specifică, mediată a reflectării, că momentele de construcție se reduc în ultimă instanță la procesul reflectării. În acest fel însă, teoria complexă nu este mai puțin reflectorie față de real decît cunoștințele elementare, dimpotrivă ea este mai profund reflectorie, momentele de construcție (reflectorii în esența lor) servind chiar la pătrunderea mai adîncă a obiectului — și nu pentru o integrare parțial subiectivistă a experienței — ca în concepția lui Gonseth.

În acest fel însă, *conținutul* teoriei este *obiectiv*. Falsitatea concepției lui Gonseth constă tocmai în alăturarea neîntemeiată a unei anumite subiectivități obiectivității conținutului cunoașterii.

Cea de-a patra fază, este ceea ce Gonseth numește „choque de retour". Anume, integrarea experiențelor noi într-o teorie generală modifică elementele cunoașterii situației de pornire. Cea de-a patra fază a cunoașterii constituie de fapt mai mult *o descriere* decît o *explicare* a mersului științei din ultimul secol: este vorba de perspectiva nouă, pe care fizica relativistă o deschide asupra mecanicii newtoniene, a perspectivei noi, pe care geometriile generalizate le deschid asupra geometriei euclidiene; a perspectivei noi pe care logica dialectică o deschide asupra logicii clasice.

Gonseth descrie și denumește acest proces, nu-l explică însă. Acest proces poate fi explicat numai de concepția materialist-dialectică despre general, particular și individual considerate drept categorii cu un conținut obiectiv, reflectînd realitatea existentă independent de conștiința omului. Structurarea realității obiective în acest fel, existența obiectivă a generalității explică apariția si

tuației din ultimul secol, în care teoriile noi mai profund reflectorii față de real, sînt în raport de particular-general, față de teoriile vechi, dînd asupra lor o nouă perspectivă, încadrîndu-le și relativizîndu-le concomitent. Ceea ce Gonseth observă și denumește „choque de retour" nu survine din cauza unei organizări mai perfecte a materialului experimental, ci a unei reflectări mai profunde a realității. Reflectînd realitatea din ce în ce mai amplu și mai profund, apar în mod necesar perioade de salt în știință, cînd aceasta trece de la reflectarea legităților particulare la reflectarea legităților generale, în care acestea din urmă se încadrează. Acestea sînt chiar perioadele de revoluționare a bazelor științei. (Pentru a evita confuzia trebuie să remarcăm că legitățile generale constituie și ele legități particulare față de o generalitate mai adîncă etc.).

Ultimul secol a constituit în diferitele domenii ale activității științifice chiar o asemenea trecere la reflectarea unor legități cu un grad de generalitate mai mare; Gonseth, deși se manifestă împotriva subiectivismului neopozitivist excesiv, interpretează la rîndul său această situație după cum am încercat să arătăm, de pe poziții subiectiviste similare.

C. D

BULETIN BIBLIOGRAFIC

N. K. KRUPSKAIA, Amintiri despre Lenin, Editura politică, Bucureşti, 1960, 454 p.

B. VOLIN, Studentul Vladimir Ulianov, Editura tineretului, Bucureşti, 1960, 223 p.

ARNAULD JACQUES, Procesul colonialismului, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1960, 265 p.

HEYDEN G., Critica geopoliticii germane, Editura politică, Bucureşti, 1960, 275 p.

KRBEK, F., Fizica trăită, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1960, 268 p.

IGNATOV, S. A., Probleme ale economiei colhoznice, Editura agro-silvică de stat, Bucureşti, 1960, 138 p.

MIHĂILEANU ION, Problema problemelor — dezarmarea, Editura politică, Bucureşti, 1960, 40 p.

PIGAFETTA, A., Cu Magelan în jurul lumii, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1960, 259 p.

PUDOVKIN, V. Despre arta filmului, E.S.P.L.A. — Cartea Rusă, Bucureşti, 1960, 474 p.

ROSETTI, AL., Istoria limbii romîne, vol. I, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1960, 226 p.

SMIRNOV A. D., Maşini matematice moderne, Editura tehnică, Bucureşti, 1960, 213 p.

* * * Studii de materialism istoric, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1960, 562 p.

* * * 50 de ani de la apariţia operei lui V. I. Lenin „Materialism şi empiriocriticism", Culegere de comunicări şi studii, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1960, 223 p.

К. МАРКС и Ф. ЭНГЕЛЬС, Сочинения. Издание второе, том 15, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1959, 795 стр. (K. Marx şi F. Engels, *Opere*, Ediţia a doua, vol. 15, Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1959, 795 p.).

И. Д. АНДРЕЕВ, Основы теории познания. Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1959, 354 стр. (I. D. Andreev, *Bazele teoriei cunoaşterii*, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1959, 354 p.).

Великое произведение воинствующего материализма (О книге В. И. Ленина „Материализм и эмпириокритицизм". Издательство социально-экономической литературы, Москва, 1959, 494 стр). (*O mare operă a materialismului militant* (despre cartea lui V. I. Lenin *Materialism şi empiriocriticism*. Editura pentru literatură social-economică, Moscova, 1959, 494 p.).

Г. А. БРУТЯН, Итальянская встреча философов. Армянское государственное издательство, Ереван, 1959, 98 стр). (G. A. Brutean, *Întîlnirea filozofilor în Italia*, Editura de stat armeană, Erevan, 1959, 98 p.).

Г. А. БРУТЯН, Теория познания общей семантики. Издательство АН Армянской ССР, Ереван, 1959, 318 стр. (G. A. Brutean, *Teoria cunoaşterii a semanticii generale*, Editura Academiei de Ştiinţe a R.S.S. Armene, Erevan, 1959, 318 p.).

* * * Вопросы марксистско-ленинской этики. Государственное издательство политической литературы, Москва, 1960, 263 стр. (*Problemele eticii marxist-leniniste*, Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1960, 263 p.).

* * * Вопросы диалектического материализма. Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1960, 382 стр. (*Probleme de materialism dialectic*, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1960, 382 p.).

Р. ГРОПП, Диалектический материализм. Издательство иностранной литературы, Москва, 1960, 122 стр. (R. Gropp, *Materialismul dialectic*, Editura pentru literatură străină, Moscova, 1960, 122 p.).

А. ГУЛЫГА, Что такое необходимость и что такое случайность. Московский работник, 1959, 63 стр. (Guliga A., *Ce este necesitatea şi ce este întîmplarea*, Editura „Muncitorul din Moscova", 1959, 63 p.).

ДЕ ГОРТАРИ ЭЛИ, Введение в диалектическую логику. Издательство иностранной литературы, Москва, 1959, 356 стр. (De Gortari Eli, *Introducere în logica dialectică*, Editura pentru literatură străină, Moscova, 1959, 356 p.).

* * * Диалектический материализм. Издательство ВПШ и АОН при ЦК КПСС. Москва, 1960, 472 стр. (*Materialismul dialectic*, Editura Şcolii Superioare de Partid şi a Academiei de Ştiinţe Sociale de pe lîngă C.C. al P.C.U.S., Moscova, 1960, 472 p.).

ДИН ШОУ-ХЕ, ИНЬ СЮН-И, ЧЖОУ-БО ЧЖЕО, Влияние Октябрьской революции на Китай. Госполитиздат, Москва, 1959, 202 стр. (Din Şau-He, In-Sini-i Cijou-Bo Cijao, *Influenţa Revoluţiei din Octombrie asupra Chinei*, Gospolitizdat, Moscova, 1959, 202 p.).

* * * История философии, IV. Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1959 672 стр. (*Istoria filozofiei, IV*. Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1959, 672 p.).

Я. ЛУКАСЕВИЧ, Аристотелевская силлогистика с точки зрения современной формальной логики. Издательство иностранной литературы, Москва, 1959, 308 стр. (J. Lukasievicz, *Silogistica aristotelică din punctul de vedere al logicii formale contemporane*, Editura pentru literatură străină, Moscova, 1959, 308 p.).

С. М. МЕЛЬМАН, Иностранный монополистический капитал в экономике Индии Издательство восточной литературы, Москва, 1959, 234 стр. (S. M. Melman, *Capitalul monopolist străin în economia Indiei*, Editura pentru literatură orientală, Moscova, 1959, 234 p.).

* * * Против ревизионизма в искусстве и искусствознании. Государственное издательство „Искусство", Москва, 1959, 190 стр. (*Împotriva revizionismului în artă şi în estetică*, Editura de stat „Arta", Moscova, 1959, 190 p.).

* * * Русская прогрессивная философская мысль XIX-го века. Издательство ВПШ и АОН при ЦК КПСС, Москва, 1959, 476 стр. (*Gîndirea filozofică progresistă rusă din secolul al XIX-lea*, Editura Şcolii Superioare de Partid şi a Academiei de Ştiinţe Sociale de pe lîngă C.C. al P.C.U.S., Moscova, 1959, 476 p.).

В. И. РУТЕНБУРГ, Великий итальянский атеист Ванини. Издательство Академии наук СССР, Москва, 1959, 126 стр. (V. I. Rutenburg, *Marele ateist italian Vanini*, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1959, 126 p.).

М. И. РУТКЕВИЧ, Диалектический материализм. Издательство социально-экономической литературы, Москва, 1956, 596 стр. (M. I. Rutkevici, *Materialismul dialectic*, Editura pentru literatură social-economică, Moscova, 1959, 596 p.).

П. Д. ШАШКЕВИЧ, Теория познания Эммануила Канта. Издательство ВПШ и АОН при ЦК КПСС, Москва, 1960. (P. D. Şaşkevici, *Teoria cunoaşterii a lui Immanuel Kant*, Editura Şcolii Superioare de Partid şi a Academiei de Ştiinţe Sociale de pe lîngă C.C. al P.C.U.S).

* * * Хрестоматия по истории общественно-политической и философской мысли народов эпохи феодализма. Часть I-я. Издательство киевского университета, 1959, 402 стр. (*Crestomaţie privind istoria gîndirii social-politice şi filozofice a popoarelor din epoca feudalismului*, Partea I, Editura Universităţii din Kiev, 1959, 402 p.).

DIN SUMARELE REVISTELOR STRĂINE

„ВОПРОСЫ ФИЛОСОФИИ"
№ 4/1960 г.

Передовая, Ленинский план коммунистического строительства в действии. (Editorial, *Planul leninist al construcției comuniste în acțiune*).

В. В. Платковский, Ленинское учение о социалистическом государстве и современность. (V. V. Platkovski, *Învățătura leninistă despre statul socialist și contemporaneitatea*).

Член-корр. АН СССР М. Д. Каммари, В. И. Ленин об основных закономерностях развития наций. (M. D. Kammari Membru coresp. al Academiei de Științe a U.R.S.S., *V. I. Lenin despre legile fundamentale ale dezvoltării națiunilor*).

А. П. Бутенко, Ленинская теория социалистической революции и современный ревизионизм. (A. P. Butenko, *Teoria lui Lenin despre revoluția socialistă și revizionismul contemporan*).

А. Ф. Шишкин, Вопросы этики в трудах В. И. Ленина. (A. F. Sișkin, *Probleme de etică în lucrările lui V. I. Lenin*).

С. Б. Церетели (Тбилиси), К ленинскому пониманию диалектической природы истины. (S. V. Țereteli (Tbilisi), *Cu privire la concepția leninistă asupra naturii dialectice a adevărului*).

К.Т. Кузнецов, В.И. Ленин и некоторые вопросы истории марксистской философии. (K. T. Kuzneț ov, *V. I. Lenin și unele probleme de istorie a filozofiei marxiste*).

М. И. Сидоров, Разработка, В. И. Лениным марксистской методологии истории философии. (M. I. Sidorov, *Elaborarea de către V. I. Lenin a metodologiei marxiste a istoriei filozofiei*).

Академик К. И. Гулиан, М. Черня (Румыния) — Торжество ленинизма в Румынии. (Acad. C. I. Gulian și M. Cernea (România), *Victoria leninismului în România*).

Светослав Славков (Болгария) — Ленинские философские идеи в Болгарии. (Svetoslav Slavkov (Bulgaria), *Ideile filozofice leniniste în Bulgaria*).

Член-корр. АН СССР А. М. Марков, О современной форме атомизма. (A. M. Markov membru coresp. al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., *Despre forma actuală a atomismului*).

Научные сообщения и публикации
(Comunicări ştiinţifice şi publicaţii)

Н. П. Коликов, О пометках В. И. Ленина на книге И. Дицгена „Мелкие философские работы", (N. P. Kolikov, *Despre notele lui Lenin la cartea lui I. Dietzgen „Mici lucrări filozofice"*).

В. И. Штейнберг (Рига), Книга В. И. Ленина „Материализм и эмпириокритицизм" в Латвии. (V. I. Steinberg (Riga), *Cartea lui V. I. Lenin „Materialism şi empiriocriticism" în Letonia*).

М. Н. Килаберия (Тбилиси), Из истории борьбы за ленинские философские идеи в Грузии. (M. N. Kilaberia Tbilisi, *Din istoria luptei pentru ideile filozofice leniniste în Gruzia*).

Чжан Юнь-Хоу (Китай), Распространение философских произведений В. И. Ленина в Китае. (Cijan Iun-hou (China), *Răspîndirea operelor filozofice ale lui V. I. Lenin în China*).

Тадеуш Котарбинский (Польша), О переводе на польский язык „Философских тетрадей" В. И. Ленина. (Tadeus Kotarbinski (Polonia), *Despre traducerea „Caietelor filozofice" ale lui V. I. Lenin în limba polonă*).

„ВОПРОСЫ ФИЛОСОФИИ"
№ 5/1960

Академик А. В. Топчиев, Ленин и наука. (Acad. A. V. Topciev, *Lenin şi ştiinţa*

Проблемы развития исторической науки. (*Probleme ale dezvoltării ştiinţei istorice*).

А. А. Зворыкин, Материально-техническая база коммунизма. (A. A. Zvorîkin, *Baza tehnico-materială a comunismului*).

Л. М. Архангельский (Свердловск), Воспитание нравственных убеждений, чувств и привычек. (L. M. Arhanghelski (Sverdlovsk), *Educaţia convingerilor, sentimentelor şi deprinderilor morale*).

Академик А. И. Берг, О некоторых проблемах кибернетики. (Acad. A. I. Berg, *Despre unele probleme ale ciberneticii*).

Б. М. Кедров, Опыт методологического анализа научных открытий. (B. M. Kedrov, *Experienţa analizei metodologice a descoperirilor ştiinţifice*).

Академик Е. Н. Павловский (Ленинград), Жизненность и плодотворность идей дарвинизма. (Akad. E. N. Pavlovski (Leningrad), *Viabilitatea şi fecunditatea ideilor darwinismului*).

Олоф Клор (ГДР), Естествознание и религия. (Olof Klor (R.D.G.), *Ştiinţele naturii şi religia*).

Крысто Горанов (Болгария), Специфика художественного метода. (Krîsto Goranov (Bulgaria), *Specificul metodei artistice*).

В. С. Семенов, О классах и классовой борьбе в современных капиталистических странах. (V. S. Semenov, *Despre clase şi lupta de clasă în ţările capitaliste contemporane*).

Дискуссии и обсуждения

(Discuţii şi dezbateri)

Г. В. Колшанский, В чем различие знаковых систем. (G. V. Kolşanski, *În ce constă deosebirea dintre sistemele de semnalizare*).

Для изучающих философию

(Pentru cei ce studiază filozofia)

Консультации

(Consultaţii)

П. В. Копнин (Киев), Марксистская философия как метод научного познания. (P. V. Kopnin (Kiev), *Filozofia marxistă ca metodă de cunoaştere ştiinţifică*).

Ответы на вопросы

(Răspunsuri la întrebări)

Н. П. Костин, О свободном времени при коммунизме. (N. P. Kostin, *Despre timpul liber în comunism*).

Опыт изучения философии

(Experienţa studierii filozofiei)

Н. Т. Абрамова, Э. П. Андреев, Работа философских семинаров Академии наук СССР. (N. T. Abramova, E. P. Andreev, *Activitatea seminariilor de filozofie din Academia de Ştiinţe a U.R.S.S.*).

Философские заметки и письма

(Note filozofice şi scrisori)

В. В. Дмитриев — По поводу философского „опровержения" концепции мирного сосуществования. (V. V. Dmitriev, *În legătură cu „combaterea" filozofică a concepţiei coexistenţei paşnice*).

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE

Nr. 3/1960

Heinrich Taut, *Die sozialistischen Brigaden und die Kulturrevolution* (*Brigăzile socialiste şi revoluţia culturală*).

Rolf Löther, *Philosophische Anthropologie und psychologische Kriegsführung* (*Antropologia filozofică și războiul psihologic*).

M. Omeljanowski, *Das Realitätsproblem in der Quantenphysik* (*Problema realității în fizica cuantică*).

Robert Schulz, *Nationalfest und Nationalgeist* (*Sărbătoare națională și spirit național*).

B. M. Kedrow, *Die dialektische Logik und die Naturwissenschaft* (*Logica dialectică și științele naturii*).

Erhard John, *Die kunstlerische Methode — Objekt und Subjekt der Kunst* (*Metoda artistică — obiectul și subiectul artei*).

I. I. Gofman, *Zu dem Artikel „Soziologische Gesetze" von J. Kuczynski* (*Asupra articolului „Legile sociologice" de J. Kuczynski*).

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE
Nr. 4/1960

Manfred Buhr, *Kritische Bemerkungen zu Blochs Hauptwerk „Das Prinziphoffnung"* (*Observații critice la lucrarea principală a lui Ernst Bloch „Principiul speranței"*).

Ruth Carlsen, *Die Durchsetzung einer sozialistischen Arbeitsmoral in der revolutionären Umvälzung nach 1945* (*Afirmarea unei morale socialiste a muncii în schimbările revoluționare de după 1945*).

D. P. Gorski, *Die Prozesse der Idealisierung und der Abstraktion* (*Procesele idealizării și abstractizării*).

Reinhard Mocek, *Theoretische Biologie und Naturphilosophie im ideologischen Klassenkampf* (*Biologia teoretică și filozofia naturii în lupta de clasă ideologică*).

Martin Robbe, *Zu Problemen der Sprachphilosophie bei Thomas Hobbes* (*Asupra problemelor filozofiei limbii la Thomas Hobbes*).

E. Albrecht, P. Hadler, O. Wittstock, *Todor Pawloffs Beitrag zur Weiterentwicklung der marxistich-leninistischen Erkenntnistheorie* (*Contribuția lui Todor Pavlov la dezvoltarea gnoseologiei marxist-leniniste*).

Erhard John, *T. Pawloff und die marxistische Ästhetik* (*T. Pavlov și estetica marxistă*).

Institut für Weiterbildung von Hochschullehrern für Marxismus-Leninismus (Prag) : *Entwurf — Grundorientierung der Wissenschaftlischen Forschungsarbeit* (Institutul pentru perfecționarea în marxism-leninism a cadrelor didactice din învățămîntul superior (Praga) : *— Proiect — Orientarea de bază a muncii de cercetare științifică*).

DISKUSSION

(Discuții)

Gisela Kaderschafka, Kurt Kaderschafka, *Individuelle und allgemeine Seite der Moral* (*Latura individuală și cea generală a moralei*).

ФИЛОСОФСИЕ НАУКИ
(№ 1/1960)

. Н. Жеманов (Свердловск), О совершенствовании производственных отношений социализма (на материалах промышленности). (O. N. Jemanov (Sverdlovsk), *Despre perfecţionarea relaţiilor de producţie ale socialismului (pe baza materialelor din industrie)*.

Л. Н. Суворов, Развитие В. И. Лениным марксистской диалектики в послеок тябрьский период. (L. N. Suvorov, *Dezvoltarea de către V. I. Lenin a dialecticii marxiste în perioada de după Octombrie*).

А. Г. Никитина, Критика В. И. Лениным релятивизма. (A. [G. Nikitina, *Critica relativismului de către V. I. Lenin*).

П. В. Копнин (Киев), К вопросу о диалектическом материализме как научной системе. (P. V. Kopnin (Kiev), *Despre problema materialismului ca sistem ştiinţific*).

Э. Б. Шур, Марксистская диалектика о взаимопревращении противоположностей. (E. B. Şur, *Dialectica marxistă despre transformarea reciprocă a contrariilor*).

В. В. Ильин (Казань), Закономерности условных и разделительных умозаключений. (V. V. Ilin (Kazan), *Legile raţionamentelor ipotetico-disjunctive*).

А. А. Чикнаверов Основные формально-логические законы мышления и их роль в познании. (A. A. Cicnaverov, *Legile logico-formale fundamentale ale gîndirii şi rolul lor în cunoaştere*).

Ю. А. Жданов (Ростов-на-Дону), Взаимоотношение части и целого в химии. (I. I. Jdanov (Rostov pe Don), *Interdependenţa părţii şi întregului în chimie*).

Г. М. Домрачев (Орел), Действие закона отрицания отрицания в познании природы света. (G. M. Domracev (Orel), *Acţiunea legii [negării negaţiei în cunoaşterea naturii luminii*).

Т. В. Лойт (Тарту), Учение Дарвина — основа эволюционной палеонтологии. (T. V. Loit (Tartu), *Învăţătura lui Darwin — baza paleontologiei evolutive*).

Х. Гёринг, Метафизическая сущность теории [мутаций. (H. Göring, *Esenţa metafizică a teoriei mutaţiilor*).

Ш. Ф. Мамедов — Социологические взгляды Низами. (S. F. Mamedov, *Concepţiile sociologice ale lui Nizami*).

И. С. Нарский, К оценке неопозитивистского учения о предмете философии. (I. S. Narski, *Cu privire la aprecierea învăţăturii neopozitiviste despre obiectul filozofiei*).

М. Н. Килаберия, (Тбилиси), Некоторые вопросы исторического материализма в трудах А. Цулукидзе. (N. N. Kilaberia (Tbilisi), *Unele probleme ale materialismului istoric în lucrările lui A. Ţulukidze*).

И. К. Носков, Реакционная сущность современной теории „богопознания". (I. C. Noskov, *Esenţa reacţionară a teoriei contemporane a „cunoaşterii lui dumnezeu"*).

Научные сообщения и публикации

(*Comunicări ştiinţifice şi publicaţii*)

М. В. Будылина, Неизданное письмо Канта. (M. V. Budîlina, *O scrisoare republicată a lui Kant*).

Я. С. Малахов (Жданов), К вопросу о мировоззрении физиков Петербургского университета второй половины XIX века. (I. S. Malakov (Jdanov), *Asupra problemei concepţiei despre lume a fizicienilor de la Universitatea din Petersburg din a doua jumătate a secolului al XIX-lea*).

М. А. Улановская (Харьков), Н. Н. Бекетов о качественной специфике химических процессов. (M. A. Ulanovskaia (Harkov), *N. N. Bechetov despre specificul calitativ al proceselor chimice*).

А. Н. Филатова, Борьба между дарвинистами и антидарвинистами и некоторые вопросы логики. (A. N. Filatova, *Lupta dintre darwinişti şi antidarwinişti şi unele probleme de logică*).

Л. В. Скворцов, Некоторые вопросы борьбы против буржуазной философии в США в послевоенный период. (L. V. Skvorţov, *Unele probleme ale luptei împotriva filozofiei burgheze din S.U.A. în perioada postbelică*).

ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ

№ 2/1960

Н. Я. Парсаданов, Философское наследие В. И. Ленина и некоторые проблемы эстетики. (N. I. Parsadanov, *Moştenirea filozofică a lui V. I. Lenin şi unele probleme de estetică*).

М. И. Шмельков, К вопросу о закономерности сближения физического и умственного труда (на опыте некоторых предприятий). (M. I. Smelikov, *Despre problema legii apropierii dintre munca fizică şi intelectuală (din experienţa unor întreprinderi)*.

П. М. Рогачев, М. А. Свердлин (Сталинград), Критика ревизионистского противопоставления интернационализма и патриотизма в рабочем движении. (P. M. Rogacev, M. A. Sverdlin (Stalingrad), *Critica opoziţiei revizioniste dintre internaţionalism şi patriotism în mişcarea muncitorească*).

Б. А. Чагин (Ленинград), Буржуазная социология и IV Международный социологический конгресс. (B. A. Ceaghin (Leningrad), *Sociologia burgheză şi Congresul al IV-lea internaţional de sociologie*).

В. А. Ядов (Ленинград), К вопросу о теории „стереотипизации" в социологии. (V. A. Iadov (Leningrad), *Despre problema teoriei „stereotipizării" în sociologie*).

Л. М. Архангельский (Свердловск), Общественная практика и цель познания. (L. M. Arhanghelski (Sverdlovsk), *Practica socială şi scopul cunoaşterii*).

В. И. Свидерский (Ленинград), Об отражении материалистической диалектикой соотношения элементов и структуры в явлениях. (V. I. Sviderski (Leningrad), *Despre reflectarea de către dialectica materialistă a raportului dintre elemente şi structură în fenomene*).

В. А. Боселко (Киев), Некоторые вопросы диалектики взаимоотношения непрерывности и прерывности. (V. A. Bosenko (Kiev), *Unele probleme ale dialecticii raportului dintre discontinuitate şi continuitate*).

Н. А. Киселева, Математические абстракции как отражение закономерностей объективного мира. (N. A. Kiseleva, *Abstracţiile matematice ca reflectare a legilor lumii obiective*).

В. В. Кешелава (Тбилиси), Об особенностях критики Марксом спекулятивной диалектики Гегеля в „Нищете философии" (1847 г.). (B. V. Keşelava (Tbilisi), *Despre particularităţile criticii aduse de Marx dialecticii speculative a lui Hegel în „Mizeria filozofiei" (1847)*.

С. Э. Крапивенский (Арзамас), Борьба болгарских марксистов против либерального народничества и вопросы диалектического материализма. (S. E. Krapivenski (Arzamas), *Lupta marxiştilor bulgari împotriva narodnicismului liberal şi problemele materialismului dialectic*).

М. А. Киссель (Ленинград), Р. Коллингвуд и борьба объективного идеализма с позитивизмом в английской философии XX в. (M. A. Kissel (Leningrad), *R. Kollingwood şi lupta idealismului obiectiv împotriva pozitivismului în filozofia engleză din secolul al XX-lea*).

М. А. Челак (Харьков), Атеизм М. М. Коцюбинского. (M. A. Celak (Harkov), *Ateismul lui M. M. Koţubinski*).

Письма в редакцию

(Scrisori către redacţie)

Л. А. Лиховецкий, О материализме передовых мыслителей рабовладельческого общества. (L. A. Lihoveţki, *Despre materialismul gînditorilor înaintaţi din societatea sclavagistă*).

Научные сообщения

(Comunicări ştiinţifice)

Л. М. Матвеенко (Одесса), Критика Г. В. Плехановым махизма и ее оценка В. И. Лениным. (L. M. Matveenko (Odesa), *Critica de către G. V. Plehanov a machismului şi aprecierea ei de către V. I. Lenin*).

И. Г. Лиоренцевич (Ленинград). Проблема крестьянской революции в „Современнике" в 1859—1861 гг. (I. G. Liorenţevici (Leningrad), *Problema revoluţiilor ţărăneşti în „Sovremenik" în anii 1859—1861*).

М. А. Свердлов (Тирасполь), Критика Д. А. Гольдгаммером „физического" идеализма. (M. A. Sverdlov (Tiraspol), *Critica de către Goldhammer a idealismului „fizic"*).

Б. Габдуллин (Алма-Ата), Несколько слов о критике Абаем этических идей Сократа. (B. Gabdullin (Alma-Ata), *Cîteva cuvinte despre critica făcută de Abai, ideilor etice ale lui Socrate*).

LA PENSÉE
Nr. 90/1960

Paul Labérenne, Georges Cogniot, J. Suret-Canale, Jean Orcel, Albert Châtelet, *Hommage à René Maublanc* (*Omagiu lui René Maublanc*).

René Maublanc, *La lutte pour la paix. Témoignage devant le Tribunal militaire. Le rationalisme dans la philosophie française* (*Lupta pentru pace. Mărturie în fața Tribunalului militar. Raționalismul în filozofia franceză*).

Pierre Boiteau, *Le racisme devant la biologie* (*Rasismul în fața biologiei*).

G. I. Pokrovski, *La pénétration de l'homme dans le cosmos* (*Pătrunderea omului în cosmos*).

Lucien Sève, *Panorama de la philosophie française contemporaine (III). Le matérialisme depuis 1920* (*Tabloul filozofiei franceze contemporane (III). Materialismul începînd din 1920*).

LA PENSÉE
Nr. 91/1960

Georges Cogniot, *L'Eglise est bonne commerçante* (*Biserica este bună comerciantă*).

Paul Labérenne, *Un grand débat scientifique* (*O mare dezbatere științifică*).

Vladimir Fock, *Critique épistémologique de théories récentes* (*Critică epistemologică a teoriilor recente*).

Louis de Broglie, *L'interprétation de la mécanique ondulatoire* (*Interpretarea mecanicii ondulatorii*).

* * * *La stratégie intercontinentale soviétique, stratégie de la paix* (*Strategia intercontinentală sovietică, strategia păcii*).

Jean Bruhat, *La voie de Lénine* (*Drumul lui Lenin*).

Lucien Sève, *Panorama de la philosophie française contemporaine (IV). L'idéalisme depuis 1920* (*Tabloul filozofiei franceze contemporane (IV). Idealismul începînd din 1920*).

Charles Parain, *L'archéologie dans la République Populaire Roumaine* (*Arheologia în Republica Populară Română*).

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

FILOZOFIE

* * * **50 de ani de la apariţia lucrării lui V. I. Lenin „Materialism şi empiriocriticism"**, 224 p., 7,80 lei

* * * **Studii de materialism dialectic**

AL. TĂNASE, **Necesitate şi libertate**, 323 p., 12,20 lei

* * * **Din istoria filozofiei în Romînia**, vol. II, 402 p., 21 lei

C. I. GULIAN, **Metodă şi sistem la Hegel**, vol. I, 379 p., 28,50 lei

FL. ŢUŢUGAN, **Silogistica judecăţilor de predicaţie. Contribuţii. Adaosuri şi rectificări la silogistica clasică**, 315 p., 12,50 lei

FRANCIS BACON, **Noul Organon**, cu un studiu introductiv de Al. Popescu, 236 p., 10,50 lei

* * * **Lomonosov**, cu un studiu introductiv de C. I. Gulian, 212 p., 6,35 lei

* * * **Radiscev**, cu un studiu introductiv de N. N. Bolboaşe, 316 p., 11 lei

* * * **Saint Simon, Fourier, Owen**, cu un studiu introductiv de I. Cernea, 360 p., 9 lei

* * * **Decembriştii**, cu un studiu introductiv de L. Miroş, 334 p. 9,75 lei.

PSIHOLOGIE

MIHAI RALEA, CONST. I. BOTEZ, **Istoria psihologiei**, 742 p., 36 lei

TATIANA-SLAMA CAZACU, **Relaţii dintre gîndire şi limbaj în ontogeneză, (3—7 ani)**, 510 p., 4 pl., 30 lei

ECONOMIE

V. P. MALINSCHI, **Marxism-leninismul şi problema agrară**, 252 p., 14,50 lei

* * * **Dezvoltarea economiei R.P.R. pe drumul socialismului 1948—1957**, 428 p. + 19 pl., 30 lei

* * * **Economia Romîniei între anii 1944—1959**, 649 p. +43 pl., 69,50 lei (epuizat)

DAVID RICARDO, **Opere alese**, vol. I

JURIDICE

* * * **Probleme privind dezvoltarea şi apărarea proprietăţii socialiste în dreptul Republicii Populare Romîne**, 276 p., 19,60 lei

Pentru a vă asigura o colecție completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul Dvs. pentru 1961.

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE, AGENȚIILE POȘTALE, FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII.

I. P. 2, c. 3230

ERATĂ

Pagina	rîndul	în loc de:	se va citi:	din vina:
111	6 de sus	σόγκειται	σύγκειται	Editurii
116	3 de jos	ἐσκόπυυν	ἐσκόπουν	,,
136	19 de sus	ξμνιᾶσιν	ξυνιᾶσιν	,,
142	7 ,, ,,	*enórgeia*	*enérgeia*	,,
157	9 ,, ,,	natural	social	Autorului
187	23 de jos	contradicție	concordanță	,,
190	13 ,, ,,	originilor	originii lor	Editurii
191	9 de sus	izotopi	izotopii	,,
197	20 ,, ,,	detr-adevăr	Într-adevăr	Tipografiei
197	21 ,, ,,	În	de	,
262	12 ,, ,, (col. II-a)	fenomenului. Autorul	fenomenului, autorul	Autorului

C. 3230 – Cercetări filozofice nr. 4/1930

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREȘTI
c. 3230

Lei 6.—

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

ANUL VII 1960

Bibl
I 7873

DIN SUMAR

INTERACŢIUNEA FORŢELOR DE PRODUCŢIE ŞI A RELAŢIILOR DE PRODUCŢIE ÎN PROCESUL DESĂVÎRŞIRII CONSTRUCŢIEI SOCIALISMULUI ÎN ŢARA NOASTRĂ — GH. CHEPES şi GH. P. APOSTOL

INTERESUL CA O CATEGORIE A MATERIALISMULUI ISTORIC — A. G. ZDRAVOMÎSLOV (U.R.S.S.)

MATEMATICA ŞI PROGRESUL TEHNIC — D. DUMITRESCU

UNELE PROBLEME ALE INTERACŢIUNII ÎNTRE ARTĂ ŞI MORALĂ ÎN PROCESUL DEZVOLTĂRII CONŞTIINŢEI SOCIALISTE — PAVEL CÎMPEANU

CRITICA PSIHOSOCIOLOGIEI BURGHEZE CONTEMPORANE ÎN PROBLEMA CLASELOR SOCIALE — STELA CERNEA

OAMENI DE ŞTIINŢĂ DESPRE ÎNSEMNĂTATEA MATERIALISMULUI DIALECTIC ŞI ISTORIC PENTRU AVÎNTUL CERCETĂRILOR ŞTIINŢIFICE (ÎN LUMINA SARCINILOR TRASATE DE CONGRESUL AL III-LEA AL P.M.R.). ANCHETĂ

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

CERCETĂRI FILOZOFICE * ANUL VII, 5, 1960

EA RPR

1990 0 JUL 2005

(16)

7873

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

2014
2022

CERCETĂRI FILOZOFICE

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

5

ANUL VII

1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

3567

1964

„CERCETĂRI FILOZOFICE" REVISTA DE FILOZOFIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACŢIE

ACAD. C. IONESCU-GULIAN, *redactor responsabil*; ACAD. ATH. JOJA; ACAD. M. RALEA; PROF. T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R. P. R.; PROF. M. BREAZU; PROF. STANCIU STOIAN; PROF. D. D. ROŞCA (Cluj); PROF. DAN BĂDĂRĂU; S. PUNI; N. BELLU, *redactor responsabil adjunct*; H. WALD

REDACŢIA, BUCUREŞTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, tel. 12.17.90

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul VII, nr. 5 1960

SUMAR

Pag.

GH. CHEPEŞ şi GH. P. APOSTOL, Interacţiunea forţelor de producţie şi a relaţiilor de producţie în procesul desăvîrşirii construcţiei socialismului în ţara noastră 7

A. G. ZDRAVOMÎSLOV (U.R.S.S.), Interesul ca o categorie a materialismului istoric 39

D. DUMITRESCU, Matematica şi progresul tehnic 61

PAVEL CÎMPEANU, Unele probleme ale interacţiunii între artă şi morală în procesul dezvoltării conştiinţei socialiste 81

STELA CERNEA, Critica psihosociologiei burgheze contemporane în problema claselor sociale 101

* * * Oameni de ştiinţă despre însemnătatea materialismului dialectic şi istoric pentru avîntul cercetărilor ştiinţifice (în lumina sarcinilor trasate de Congresul al III-lea al P.M.R.). Anchetă. Răspund tovarăşii : acad. Şerban Ţiţeica, prof. univ. Edmond Nicolau, prof. univ. Andrei Popovici, acad. Al. Graur, acad. Al. Rosetti 125

CONTRIBUŢII LA CERCETAREA ISTORIEI GÎNDIRII FILOZOFICE DIN ŢARA NOASTRĂ

(în legătură cu elaborarea Manualului de istoria filozofiei romîneşti)

RADU PANTAZI, Despre orientarea antiteologică, raţionalistă în filozofia din Ţările romîne în prima jumătate a secolului al XIX-lea 141

OCT. CHEŢAN, Gîndirea ateistă în paginile revistei „Contemporanul" (1881—1891) 151

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Un manual romînesc de filozofie marxistă (*Călina Mare*) ; Probleme gnoseologice în „Capitalul" lui Marx (*V. Popescu*) ; O cercetare monografică a obştiilor săteşti pe teritoriul patriei noastre (*L. Marcu*) 167

MIŞCAREA FILOZOFICĂ DE PESTE HOTARE

Discuţii în legătură cu problemele ciberneticii (*Clara Dan*) ; Note critice asupra concepţiilor filozofice neopozitiviste în două tratate occidentale de fizică teoretică (*St. Popescu*) 187

NOTE

Note de lectură 199

Mircea Florian 209

Buletin bibliografic 211

Din sumarele revistelor străine 215

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES DE PHILOSOPHIE

VIIe année, n° 5 1960

SOMMAIRE

Page

GH. CHEPEŞ et GH. P. APOSTOL, L'action réciproque des forces productives et des relations de production dans le processus de parachèvement de l'édification du socialisme en Roumanie 7

A. G. ZDRAVOMYSLOV (U.R.S.S.), L'intérêt en tant que catégorie du matérialisme historique 39

D. DUMITRESCU, Les mathématiques et le progrès technique 61

PAVEL CÎMPEANU, Certains problèmes de l'interaction de l'art et de la morale au cours du processus de développement de la conscience socialiste 81

STELA CERNEA, Critique de la psycho-sociologie bourgeoise contemporaine, quant au problème des classes sociales 101

* * * De l'importance du matérialisme dialectique et historique pour l'essor de la recherche scientifique (à la lumière des tâches fixées par le IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain). Enquête menée parmi les hommes de science. Réponses de : académicien Şerban Ţiţeica, prof. univ. Edmond Nicolau, prof. univ. Andrei Popovici, académicien Al. Graur, académicien Al. Rosetti 125

CONTRIBUTIONS AUX RECHERCHES D'HISTOIRE DE LA PENSÉE PHILOSOPHIQUE EN ROUMANIE

(*A propos de l'élaboration du Manuel d'histoire de la philosophie roumaine*)

RĂDU PANTAZI, L'orientation antithéologique rationaliste dans la philosophie des principautés roumaines au cours de la première moitié du XIXe siècle 141

OCT. CHEŢAN, La pensée athée dans les pages de la revue « Contemporanul » (1881—1891) 151

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

Un manuel roumain de philosophie marxiste (*Călina Mare*) ; Problèmes gnoséologiques dans le „Capital" de Karl Marx (*V. Popescu*) ; Une étude monographique des communautés rurales sur le territoire de la Roumanie (*L. Marcu*) 167

LE MOUVEMENT PHILOSOPHIQUE À L'ÉTRANGER

Discussions relatives aux problèmes de la cybernétique (*Clara Dan*) : Notes critiques sur les conceptions philosophiques néopositivistes de deux traités occidentaux de physique théorique (*St. Popescu*) 187

NOTES

Notes de lecture 199

Mircea Florian 209

Bulletin bibliographique 211

Extraits des sommaires des revues étrangères 215

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Год издания VII, № 5 1960

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

Г. КЕПЕШ и Г. П. АПОСТОЛ, Взаимодействие производительных сил и производственных отношений в процессе завершения строительства социализма в РНР 7
А. Г. ЗДРАВОМЫСЛОВ (СССР), Интерес как категория исторического материализма 39
Д. ДУМИТРЕСКУ, Математика и технический прогресс 61
ПАВЕЛ КЫМПЯНУ, Некоторые вопросы взаимодействия между искусством и моралью в процессе развития социалистической сознательности 81
СТЭЛА ЧЕРНЯ, Критика современной буржуазной психосоциологии по вопросу об общественных классах 101
* * * Ученые о значении диалектического и исторического материализма для подъема научных исследований (в свете задач, выдвинутых III съездом РРП). Отвечают товарищи: акад. Шербан Цицейка, проф. унив. Эдмонд Николау, проф. унив. Андрей Попович, акад. Ал. Граур, акад. Ал. Росетти 125

ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ИСТОРИИ ФИЛОСОФСКОГО МЫШЛЕНИЯ В РНР

(В связи с разработкой учебника по истории румынской философии)

РАДУ ПАНТАЗИ, О рационалистическом, антирелигиозном направлении в философии Придунайских княжеств в первой половине XIX в. . 141
О. КЕЦАН, Атеистическое мышление на страницах журнала ,,Контемпоранул'' (Современник) (1881—1891) 151

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Учебник по марксистской философии, изданный в РНР (*Кэлина Маре*); Гносеологические проблемы в ,,Капитале'' Маркса (*В. Попеску*); Монографическое исследование о сельских общинах на территории Румынии (*Л. Марку*) 167

ФИЛОСОФСКОЕ ДВИЖЕНИЕ ЗА РУБЕЖОМ

Дискуссии в связи с проблемами кибернетики (*Клара Дан*); Критические заметки по поводу неопозитивистских философских взглядов, изложенных в двух учебниках по теоретической физике, изданных на западе (*С. Попеску*) 187

ЗАМЕТКИ

По страницам печати 199
Мирча Флориан 209
Библиографический бюллетень 211
Из содержания иностранных журналов 215

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

INTERACȚIUNEA FORȚELOR DE PRODUCȚIE ȘI A RELAȚIILOR DE PRODUCȚIE ÎN PROCESUL DESĂVÎRȘIRII CONSTRUCȚIEI SOCIALISMULUI ÎN ȚARA NOASTRĂ

DE

GH. CHEPEȘ și GH. P. APOSTOL

Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn făcînd bilanțul măreților succese realizate în patria noastră în perioada de la cel de al II-lea Congres al partidului și pînă în prezent, a relevat că datorită activității creatoare a tuturor celor ce muncesc, care au dat viață cu hotărîre și entuziasm politicii partidului nostru de ofensivă neîntreruptă a socialismului, au crescut continuu și puternic forțele de producție ale țării, s-au lărgit și consolidat noile relații de producție în toate ramurile economiei naționale, s-a pus capăt pentru totdeauna exploatării omului de către om și s-a asigurat creșterea considerabilă a nivelului de trai al oamenilor muncii. Economia socialistă cuprinde în prezent întreaga industrie, transporturile, sistemul financiar și de credit, iar în agricultură peste patru cincimi din suprafața arabilă și din numărul familiilor țărănești —, cooperativizarea agriculturii fiind deci în linii generale înfăptuită. „*Astfel, în Republica Populară Romînă a fost creată baza economică a socialismului*"[1].

Congresul a subliniat că această măreață victorie a clasei muncitoare, a țărănimii și intelectualității, conduse de partid, constituie o temelie trainică ce permite un și mai puternic avînt economic și cultural, deschizînd o nouă perioadă în progresul social-istoric al poporului nostru și anume *etapa desăvîrșirii construcției socialiste.*

În Raportul Comitetului Central, prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej se arată că „OBIECTIVUL PRINCIPAL AL PLANULUI ECONOMIC PE ANII 1960—1965 ESTE DEZVOLTAREA BAZEI TEHNICE-MATERIALE A SOCIA-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 6.

LISMULUI, ÎNCHEIEREA PROCESULUI DE FĂURIRE A RELAŢIILOR DE PRODUCŢIE SOCIALISTE ÎN ÎNTREAGA ECONOMIE, ÎN VEDEREA DESĂVÎRŞIRII CONSTRUCŢIEI SOCIALISMULUI[1]".

Potrivit aprecierii Congresului, îndeplinirea prevederilor planului de 6 ani, prima fază a programului de dezvoltare a economiei naţionale pe anii 1960—1975, va deschide în faţa poporului nostru noi orizonturi şi mai luminoase: DESĂVÎRŞIREA CONSTRUCŢIEI SOCIALISTE ŞI PERSPECTIVA TRECERII TREPTATE LA CONSTRUIREA COMUNISMULUI. Prin înfăptuirea programului de perspectivă — se scrie în *Rezoluţia* adoptată — *„patria noastră va deveni în următorii 10—15 ani o ţară industrială dezvoltată, cu o agricultură multilaterală, intensivă şi de înaltă productivitate; bogăţiile ei, puse în valoare de oamenii muncii, vor asigura întregului popor condiţii de viaţă demne de epoca socialismului victorios şi a construcţiei comunismului"*[2].

În etapa desăvîrşirii construcţiei socialiste cînd în urma prefacerilor radicale survenite pe tărîm politic, economic şi cultural problema „care pe care" a fost rezolvată în mod definitiv în favoarea socialismului, cînd în urma desfiinţării claselor exploatatoare şi a făuririi coeziunii politico-morale a întregului popor muncitor, a unităţii sale de neclintit în jurul partidului şi al guvernului, orînduirea noastră socială şi de stat a căpătat o forţă de nezdruncinat, politica justă a partidului în domeniul *economic* reprezintă condiţia principală a victoriei depline a socialismului şi comunismului. De aceea, în centrul atenţiei Congresului s-au aflat problemele dezvoltării economice, căutarea şi stabilirea căilor celor mai corespunzătoare ale satisfacerii cerinţelor vieţii materiale în ţara noastră. Documentele elaborate — o nouă contribuţie de seamă a Partidului Muncitoresc Romîn la îmbogăţirea tezaurului de experienţă a învăţăturii marxist-leniniste — constituie un model de înţelegere *ştiinţifică* a acestor cerinţe, un răspuns *conştient* la sarcinile ce ne stau în faţă, o călăuză de neprețuit în abordarea problematicii complexe a noii etape revoluţionare.

Deosebit de actuale sînt problemele teoretice ale dezvoltării intense şi multilaterale a forţelor de producţie şi ale perfecţionării relaţiilor de producţie socialiste, problemele interacţiunii dialectice concrete dintre forţele de producţie şi relaţiile de producţie. Studierea acestor probleme permite dezvăluirea unor aspecte fundamentale ale *caracterului ştiinţific* al politicii partidului în lupta pentru victoria socialismului şi comunismului în patria noastră. Stînd ferm pe poziţiile marxism-leninismului şi aplicîndu-l creator la condiţiile concrete ale Romîniei, partidul nostru *prevede* în mod ştiinţific uriaşele transformări ce vor avea loc în anii următori şi mobilizează masele de oameni ai muncii la înfăptuirea lor.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 21—22.

[2] *Rezoluţia Congresului al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, în *Scînteia*, nr. 4871 din 26 iunie 1960 (subl. de noi — *Gh. Ch.* şi *Gh. P. A.*).

I. DEZVOLTAREA RAPIDĂ ȘI MULTILATERALĂ A FORȚELOR DE PRODUCȚIE, PROBLEMĂ CENTRALĂ A LUPTEI PENTRU DESĂVÎRȘIREA CONSTRUCȚIEI SOCIALISTE ÎN ȚARA NOASTRĂ

K. Marx a arătat încă în 1846, în celebra sa scrisoare către Annenkov că „oamenii, dezvoltînd forțele lor de producție, adică trăind, dezvoltă între ei anumite relații și că felul acestor relații se modifică *în mod necesar* o dată cu prefacerea și creșterea acestor forțe de producție"[1]. Prin urmare, mersul progresiv al societății este determinat, în ultimă instanță, de dezvoltarea forțelor de producție care constituie *latura principală* a unității de contrarii pe care o reprezintă producția socială. Ținînd seama de această legitate, partidul nostru acordă o atenție deosebită dezvoltării înainte de toate a *bazei tehnico-materiale* a noii societăți.

Baza tehnico-materială a socialismului o constituie marea producție mecanizată în toate ramurile economiei naționale, folosind tehnica cea mai înaintată, electrificarea, chimizarea și automatizarea tot mai largă a proceselor de producție etc., în vederea ridicării rapide a productivității muncii, în scopul satisfacerii din ce în ce mai depline a nevoilor mereu crescînde ale oamenilor muncii. Veriga principală a creării bazei tehnico-materiale a socialismului este *progresul industrial neîntrerupt, pe temeiul dezvoltării cu precădere a industriei grele, cu pivotul ei — ramura constructoare de mașini.*

Partidul nostru înarmat cu învățătura marxist-leninistă, a promovat cu consecvență și hotărîre linia îndreptată spre crearea bazei tehnico-materiale a socialismului, în vederea lichidării stării de înapoiere moștenite de la regimul burghezo-moșieresc și a asigurării unui avînt economic continuu și în ritmuri înalte al Romîniei.

În urma statornicirii concordanței dintre relațiile de producție și forțele de producție în sectoarele decisive ale vieții economice, prin naționalizarea, la 11 iunie 1948, a principalelor mijloace de producție, și datorită aplicării neabătute a politicii partidului de industrializare socialistă — înfăptuită în condiții istorice deosebit de favorabile, legate de sprijinul internaționalist al Uniunii Sovietice, precum și de avantajele cooperării și într-ajutorării frățești dintre toate țările socialiste —, patria noastră a făcut un uriaș salt înainte. Schimbările structurale ce au avut loc în economia națională și creșterea potențialului economic al țării apar deosebit de evident dacă ținem seama că în 1960 se realizează în numai 11 săptămîni întreaga producție industrială din 1938; la fontă — în 7 săptămîni, la oțel — în 8 săptămîni, la ciment — în 10 săptămîni[2]. Un atare progres este și firesc, căci în timp ce înainte de război cel mai înalt indice de spor anual al producției industriale globale a fost de circa 4%, între 1956—1960, de pildă, s-a atins un ritm mediu anual de spor de 10,8 %.

---

[1] K. Marx, F. Engels, *Opere alese*, vol. II, ed. a 2-a, E.S.P.L.P., 1955, p. 487 (subl. de noi — *Gh. Ch.* și *Gh. P. A.*).

[2] Atunci cînd nu se indică o altă sursă, cifrele și datele statistice sînt luate din documentele publicate ale Congresului al III-lea al P.M.R.

Industrializarea socialistă a ţării a permis să se înfăptuiască, pe temeiul acestui proces şi concomitent cu el, baza tehnico-materială necesară transformării socialiste a agriculturii. Faţă de situaţia din regimul burghezo-moşieresc, în care nu existau decît circa 4 000 de tractoare fizice, pînă la sfîrşitul acestui an agricultura noastră va dispune de cel puţin 62 650 tractoare convenţionale, precum şi de 17 400 de combine pentru păioase şi alte mii de maşini agricole. Pe măsură ce s-a format actualul parc de tractoare şi maşini agricole iar ţărănimea muncitoare s-a convins de avantajele formelor socialiste de economie — convingere în care munca politico-organizatorică desfăşurată de partid şi de stat a jucat şi joacă un rol hotărîtor —, procesul de cooperativizare a luat un mare avînt. Succesele construcţiei socialiste i-au permis puterii populare să treacă, încă în martie 1959, la desfiinţarea rămăşiţelor oricăror forme de exploatare la sate, ceea ce a desăvîrşit procesul lichidării depline în ţara noastră a exploatării omului de către om.

Succesele dobîndite în crearea bazei tehnico-materiale a socialismului şi victoria relaţiilor socialiste constituie astăzi fundamentul obiectiv al unui nou avînt în opera de construire a socialismului, de proporţii necunoscute încă în ţara noastră. În aceste condiţii noi, partidul şi statul nostru democrat-popular au posibilitatea să ridice *la un nivel mai înalt* întreaga politică economică şi social-culturală. *Trăsăturile specifice ale noii perioade în care am păşit, de desăvîrşire a construcţiei socialismului, izvorăsc tocmai din faptul că socialismul a învins în Republica Populară Romînă.*

Aceste condiţii noi determină posibilitatea unor obiective mult mai înalte în opera de construire a noii orînduiri şi înainte de toate *în domeniul progresului forţelor de producţie* — care constituie, după cum spunea V. I. Lenin, „... criteriul fundamental al întregii dezvoltări sociale...”[1].

Sporirea rapidă a forţelor de producţie este necesară pentru faptul că ea constituie *temelia progresului economic neîntrerupt*, prin care Republica Populară Romînă se transformă tot mai mult într-o ţară industrială dezvoltată, cu o agricultură multilaterală şi de înaltă productivitate, în vederea ajungerii din urmă a producţiei şi consumului pe cap de locuitor a statelor mai înaintate din punct de vedere economic, este baza creşterii continue a bunăstării materiale şi culturale a oamenilor muncii.

Desăvîrşirea construcţiei socialiste nu este de conceput fără sporirea rapidă a forţelor de producţie şi pentru că ea reprezintă *baza materială a maturizării, a dezvoltării şi perfecţionării relaţiilor de producţie socialiste în întreaga economie, a reproducerii mereu mai lărgite a existenţei socialiste*, fiind în acelaşi timp un factor fundamental pentru consolidarea puterii politice a clasei muncitoare.

Dezvoltarea rapidă a forţelor de producţie este o condiţie hotărîtoare pentru *întărirea capacităţii de apărare* a ţării, a cuceririlor revoluţionare ale oamenilor muncii, pentru păstrarea independenţei şi suveranităţii naţionale.

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., 1956, p. 228.

O mare importanță are dezvoltarea impetuoasă a forțelor de producție pentru *întărirea sistemului socialist mondial*, pentru *izbînda* sa în întrecerea economică pașnică cu capitalismul, pentru *menținerea păcii* în lume.

În lumina acestor considerente, Congresul al III-lea al P.M.R. a trasat un amplu program de dezvoltare a forțelor de producție. Pornind de la nivelul atins în dezvoltarea forțelor de producție și punînd în acțiune toate posibilitățile și stimulentele relațiilor socialiste de producție, noul program de dezvoltare impetuoasă a forțelor de producție se caracterizează, înainte de toate, prin sporirea considerabilă a *volumului* producției și *ritmul ei rapid neîntrerupt*, precum și prin dezvoltarea *multilaterală* a forțelor de producție în condițiile respectării stricte a cerințelor reproducției socialiste lărgite.

Partidul Muncitoresc Romîn continuă cu fermitate politica leninistă dusă și în perioada anterioară: „Pentru a lărgi producția (pentru «a acumula» în accepția strictă a termenului) — scrie V. I. Lenin — trebuie produse mai întîi mijloace de producție, iar pentru aceasta trebuie, prin urmare, lărgit sectorul producției sociale care produce mijloace de producție. . ."[1]. Directivele celui de-al III-lea Congres al P.M.R. respectă cu strictețe această *legitate obiectivă* a procesului producției socialiste. „*Avîntul puternic al întregii economii* — spunea tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la Congres — *va fi determinat de creșterea cu precădere a industriei grele și a ramurii ei conducătoare, construcția de mașini, condiție fundamentală pentru dezvoltarea neîntreruptă a economiei naționale*"[2].

Continuarea în ritm susținut *a industrializării* socialiste a țării — prima sarcină de bază a planului economic de 6 ani — va avea ca urmare un spor uriaș al *volumului* producției industriale, care în 1965 va fi de aproximativ 2,1 ori mai mare decît în 1959 și de peste 10 ori mai mare decît în 1938. După calculele de pînă acum, care stau la baza schiței-program, rezultă posibilitatea ca, în următorii 15 ani, producția industrială globală să crească de peste 6 ori față de 1959. În acest fel, în 1975, producția va putea să ajungă la un nivel de peste 26 de ori mai mare decît în 1938.

Producția de energie electrică, care constituie o condiție fundamentală a întregului progres tehnic, va ajunge în 1965 la 18,5 miliarde kWh, iar în 1975 la 65—70 miliarde kWh — adică de la 72 kWh pe cap de locuitor cît era în 1938 la 3 000 — 3 200 kWh, ceea ce va asigura la un nivel și mai înalt pasul înainte al electrificării față de dezvoltarea industriei și îi va permite să depășească de 1,5—2 ori nivelul actual al producției de energie electrică calculate pe cap de locuitor din Anglia, Franța, R.F.G., Austria.

Prin lărgirea continuă a bazei de materii prime, prin introducerea unor utilaje moderne de înaltă productivitate și prin construcția de noi întreprinderi, producția de *oțel* va crește pînă în 1965 de 2,3 ori față de 1959, ajungînd la 3 300 000 tone (față de 284 000 tone în 1938). În

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 2, Ed. P.M.R., 1951, p. 143.
[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 78 (subl. de noi — *Gh. Ch.* și *Gh. P. A.*).

1970 producţia de oţel va atinge circa 7,5 milioane tone (din care numai noul centru siderurgic de la Galaţi ce se construieşte cu ajutorul multilateral al Uniunii Sovietice, acordat prin documentaţia tehnică şi consultaţii în probleme de proiectare, prin livrarea de utilaje şi trimitere de specialişti pentru montarea şi darea lor în funcţiune etc. va produce 4 milioane tone), ceea ce va face ca ţara noastră să se situeze printre ţările cu un nivel ridicat de dezvoltare industrială, egalînd astfel în ce priveşte producţia pe cap de locuitor, ţări ca Franţa şi Anglia.

În vederea extinderii mecanizării şi automatizării complexe, pentru reutilarea întreprinderilor existente şi înzestrarea noilor unităţi cu utilaje şi agregate la nivelul celor mai noi realizări ale tehnicii, o mare dezvoltare va cunoaşte *industria constructoare de maşini*, care va creşte în 1965 de 2,2 ori faţă de 1959, iar în 1975 va fi de aproximativ 7 ori mai mare faţă de anul 1959.

Producţia industriei chimice, care depăşeşte în 1960 de 11 ori nivelul din 1938, va fi în 1965 de aproape 10 ori mai mare faţă de 1959, iar pînă în 1975 va spori de 13—14 ori — ceea ce va face să ajungem la nivelul producţiei pe cap de locuitor din ţările avansate, să acoperim nevoile interne şi să livrăm pentru export însemnate cantităţi.

Înaintarea ţării pe drumul socialismului şi comunismului creează, într-o măsură din ce în ce mai mare, nu numai *necesitatea*, dar şi *posibilitatea* practică de a înfăptui conştient, planificat, *pe o scară tot mai înaltă* principiul leninist al creşterii mai rapide a producţiei mijloacelor de producţie faţă de producţia mijloacelor de consum. Aceasta înseamnă, printre altele, că în etapa desăvîrşirii construcţiei socialiste *schimbările structurale ce au avut loc în economia ţării noastre în anii puterii populare vor deveni mai profunde*, în sensul creşterii greutăţii specifice a contribuţiei industriei şi, în cadrul ei, a ramurilor producătoare de mijloace de producţie, la produsul social total. Între anii 1959—1965, de pildă, ponderea industriei producătoare de mijloace de producţie (Grupa A) în totalul producţiei industriale se va mări de la circa 63% la circa 66%. Pentru ramurile hotărîtoare ale industriei grele (energetică, metalurgie, construcţii de maşini, chimie) sînt destinate trei pătrimi din totalul investiţiilor din industrie, ceea ce reflectă clar preocuparea partidului şi statului nostru pentru creşterea cu precădere a industriei producătoare de mijloace de producţie.

În acelaşi timp, o creştere însemnată a producţiei va avea loc şi în privinţa bunurilor de consum. Prin sporirea investiţiilor de circa 2,7 ori în industria uşoară şi alimentară, va creşte simţitor producţia şi se vor lărgi sortimentele de mărfuri de consum — ceea ce va permite oamenilor muncii să-şi satisfacă mai deplin cerinţele lor în continuă creştere.

Un rol însemnat în dezvoltarea forţelor de producţie îl are agricultura. Avînd în vedere că, în preajma celui de-al III-lea Congres al partidului, sectorul socialist din agricultură cuprindea deja peste 81% din numărul gospodăriilor ţărăneşti şi din suprafaţa arabilă a ţării[1], Congresul a apreciat că pînă în 1965 procesul de colectivizare a agriculturii

[1] Pînă la 1 august 1960, ponderea sectorului socialist în suprafaţa arabilă a ţării a crescut la aproape 83% (Vezi *Scînteia*, nr. 4920 din 23 August 1960).

se va încheia. „*Terminarea colectivizării* — a arătat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — *va deschide posibilități nelimitate pentru un avînt continuu al forțelor de producție în agricultura noastră*"[1].

Prin dezvoltarea intensivă și multilaterală a agriculturii, prin îmbinarea armonioasă a diferitelor ramuri de producție, ținînd seama de condițiile economice și pedoclimatice, prin ridicarea continuă a nivelului de mecanizare și chimizare a agriculturii (în 1975, pe ogoarele patriei noastre vor lucra 150 000 tractoare fizice și multe alte mașini agricole moderne), producția globală-agricolă va spori pînă la sfîrșitul anului 1965 cu 70—80% față de 1959, iar pînă în 1975 de aproximativ 3 ori.

Dezvoltarea cu precădere a producției mijloacelor de producție față de producția mijloacelor de consum, va determina un *ritm impetuos, neîntrerupt*, de dezvoltare a forțelor de producție — singurul în măsură să ducă la creșterea uriașă a volumului producției industriale și agricole.

Astfel, ritmul mediu anual de creștere a producției industriale va fi în viitorii 15 ani de aproximativ 12%, față de 10% în anii 1954—1959. Un indiciu important al creșterii rapide a forțelor de producție îl constituie și faptul că, un spor de 1% al producției industriale care în 1950 era egal cu 220 milioane lei, în 1959 cu 695 milioane lei, va reprezenta în 1965 — 1,5 miliarde lei, iar în 1975 — 4 miliarde lei (adică de peste 18 ori mai mult decît în 1950 și de aproape 6 ori mai mult decît în 1959). Nici o țară capitalistă, chiar în perioada ei de ascensiune, nu a cunoscut o dezvoltare atît de furtunoasă. Tocmai aceasta constituie o strălucită confirmare că ritmul rapid de dezvoltare este o *lege* generală a socialismului, care îi asigură victoria în întrecerea economică pașnică cu capitalismul.

Pentru caracterizarea transformărilor fundamentale în ceea ce privește forțele de producție ale țării este deosebit de important de subliniat că succesele dobîndite în construcția socialismului permit Republicii Populare Romîne să pună în etapa actuală problema dezvoltării *multilaterale*, atît în industrie cît și în agricultură. Noile proporții ce s-au format între diferitele ramuri ale economiei în anii puterii populare sub influența și în direcția determinată de relațiile de producție socialiste, precum și perspectiva încheierii în anii imediat următori a procesului de colectivizare a agriculturii, prezintă o importanță deosebită pentru dezvoltarea economiei complexe și armonioase pe care existența bogatelor resurse naturale o *favorizează*, iar cerința valorificării *depline* a bogățiilor țării în vederea creșterii cît mai rapide a nivelului de viață al oamenilor muncii o impune. În legătură cu aceasta, Congresul al III-lea al P.M.R. a trasat și sarcina *îmbunătățirii în continuare a repartizării teritoriale a forțelor de producție*, în vederea creșterii potențialului economic al regiunilor, raioanelor și orașelor mai puțin dezvoltate.

Pentru a scoate în evidență liniile de dezvoltare a forțelor de producție în condițiile desăvîrșirii construcției socialismului, nu sînt suficiente aprecierile de ansamblu, ci este necesar să se aibă în vedere și dinamica

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *op. cit.*, p. 50 (subl. de noi — *Gh. Ch.* și *Gh. P.A.*).

diferiților factori constitutivi ai forțelor de producție. Partidul nostru se orientează spre a folosi *toate resursele productive*, spre a asigura progresul rapid al *tuturor elementelor componente* ale forțelor de producție.

În primul rînd, trebuie să se țină seama de mijloacele de muncă şi, înainte de toate, de uneltele de producție, adică de *„mijloacele de muncă mecanice*, a căror totalitate — scrie Marx — poate fi denumită *scheletul şi sistemul muscular al producției*,..." [1]. Constituind factorul cel mai mobil şi mai revoluționar al producției sociale, elementul principal şi determinant al mijloacelor de muncă, dezvoltarea uneltelor de producție reprezintă sarcina centrală a progresului tehnic.

În geniala sa lucrare *Despre impozitul în natură*, scrisă în aprilie 1921, V. I. Lenin a arătat că „socialismul nu e de conceput fără tehnica marii industrii... fără o tehnică bazată pe ultimul cuvînt al științei moderne..." [2]. De aceea statul nostru democrat-popular a depus eforturi susținute pentru a înzestra economia cu mașini şi instalații dintre cele mai perfecționate la nivelul tehnicii mondiale. Noile centrale electrice, fabrica de antibiotice de la Iaşi, fabrica de plăci aglomerate de la Brăila etc. sînt complet automatizate; laminorul de țevi de la Roman — unul dintre cele mai mari din Europa —, noile furnale şi ateliere de la combinatul siderurgic Hunedoara etc. sînt parțial automatizate. *Aceste uzine sau secții automatizate sînt mlădițe ale tehnicii comunismului.*

Dar, pentru realizarea ritmului înalt de creştere a producției trasat la Congresul al III-lea al P.M.R., pentru creşterea necontenită a productivității muncii, *trebuie folosită pe scară largă tehnica nouă în toate ramurile economiei, trebuie să fie aplicate în practică continuu cele mai noi cuceriri ale științei moderne.* Congresul a trasat astfel sarcina intensificării *mecanizării* şi *automatizării* producției, în primul rînd în acele ramuri în care se poate obține cea mai mare eficacitate economică, concretizată prin ridicarea productivității muncii şi prin reducerea prețului de cost. Pînă în 1975 se va termina mecanizarea lucrărilor grele şi cu volum mare de muncă în toate sectoarele, iar mecanizarea complexă şi automatizarea producției vor lua un mare avînt.

Este semnificativ pentru evidențierea liniilor de dezvoltare a forțelor de producție în procesul desăvîrşirii construcției socialismului faptul că prima Hotărîre de partid şi de stat, la numai cîteva zile de la încheierea lucrărilor celui de-al III-lea Congres al P.M.R., a fost *Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn şi a Consiliului de Miniştri al Republicii Populare Romîne cu privire la ridicarea nivelului tehnic al producției* [3].

Pornind de la sarcinile trasate de Congresul al III-lea al P.M.R. şi urmărind lichidarea unor deficiențe semnalate în anii anteriori care au dus la o rămînere în urmă în ce privește introducerea şi extinderea mecanizării şi, îndeosebi, a automatizării proceselor de producție, Hotărîrea prevede măsuri de mare importanță în ceea ce privește alegerea

---

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a II-a, Ed. P.M.R., 1948, p. 187.
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 32, E.S.P.L.P., 1956, p. 334.
[3] Vezi *Scînteia*, nr. 4877 din 3 iulie 1960.

tipurilor de produse care urmează a fi fabricate și a celor care vor fi importate, respectarea disciplinei tehnologice și îmbunătățirea calității produselor, asigurarea nivelului tehnic în secțiile și fabricile noi, profilarea și specializarea întreprinderilor, cooperarea întreprinderilor, cercetarea științifică și documentarea tehnică, stimularea introducerii tehnicii noi etc.

Partidul nostru cere să se lupte cu consecvență împotriva rutinei și conservatorismului ce se mai manifestă pe alocuri în problema aplicării cuceririlor tehnico-științifice și să se aibă permanent în vedere că tehnica nu stă pe loc, ci evoluează în ritm rapid. Așa cum a spus tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej „... noțiunea de «tehnică nouă» este o noțiune dinamică, în virtutea progresului necontenit al științei și tehnicii mondiale"[1].

Intensificarea progresului tehnic în procesul desăvîrșirii construcției socialismului va determina, în mare măsură, ritmul înalt de creștere a productivității muncii. Aceasta constituie o bază sigură pentru reducerea prețului de cost și ridicarea nivelului de trai al poporului.

În același timp Congresul al III-lea al P.M.R. a pus în fața industriei, ca sarcină principală, *folosirea mai bună, mai judicioasă*, a capacităților de producție existente, în care ponderea cea mai mare o au întreprinderile construite după 23 August 1944. În anul 1965, peste 50% din totalul producției industriale se va realiza pe seama capacităților actuale, peste 30% prin reutilarea, reconstrucția și dezvoltarea întreprinderilor existente și circa 18% pe seama întreprinderilor noi. Congresul a arătat că o preocupare permanentă a partidului nostru este *creșterea continuă a eficienței economice a investițiilor*, îndreptarea fondurilor către obiectivele de mare importanță pentru dezvoltarea economiei.

Dezvoltarea vertiginoasă a surselor de energie și a uneltelor de muncă se îmbină în următorii ani cu o serie de schimbări importante în domeniul *obiectelor muncii*. Gama extrem de variată de produse și creșterea substanțială a producției ridică problema surselor de materii prime și a calității acestora. În acest sens va căpăta o mare dezvoltare producția de materiale sintetice, de polimeri cu proprietăți dinainte stabilite. O preocupare de seamă o va constitui folosirea mai judicioasă a cărbunelui și țițeiului — în condițiile intensificării introducerii tehnicii noi, ale procedeelor moderne, de înaltă productivitate și ale sporirii eficacității economice a investițiilor.

Un element caracteristic al industrializării în această perioadă este trecerea la *valorificarea superioară a resurselor naturale*. Aceasta capătă o importanță din ce în ce mai mare, tocmai în etapa actuală, nu numai în raport cu sarcinile mari ce stau în fața economiei noastre naționale, dar și în sensul că, în condițiile noii etape, nivelul înalt al forțelor de producție și repartizarea lor teritorială rațională fac *posibilă* practic o atare folosire a bogățiilor oferite de natură.

Un interes deosebit prezintă sarcina cuprinsă în Hotărîrea C.C. al P.M.R. și a Consiliului de Miniștri al R.P.R. cu privire la ridicarea nivelului tehnic al producției, care indică necesitatea acordării unei atenții

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *A XV-a aniversare a eliberării Romîniei de sub jugul fascist*, Editura politică, 1959, p. 18.

deosebite în vederea asimilării de *noi materiale* cerute de dezvoltarea diferitelor ramuri şi care vor permite eliminarea sau reducerea unor importuri, crearea unor noi posibilităţi de export, fabricarea de produse cu caracteristici superioare, înlocuirea unor materiale deficitare etc.

Cum este şi firesc, în procesul desăvîrşirii construcţiei socialismului, în strînsă legătură cu celelalte elemente ale forţelor de producţie se va lărgi şi perfecţiona în mod corespunzător şi *forţa de muncă* — principala forţă de producţie a societăţii omeneşti în toate etapele dezvoltării ei. *„Prima forţă de producţie a întregii omeniri* — scria V. I. Lenin — *este muncitorul, cel ce munceşte"*[1]. În următorii 6 ani, numărul total al salariaţilor va creşte cu circa 1 milion — prin sporul populaţiei apte de muncă şi prin recrutarea a 400 000 — 500 000 de persoane din populaţia rurală, ceea ce va fi posibil datorită încheierii colectivizării şi a creşterii înzestrării tehnice în agricultură. Pînă în 1975 numărul total al salariaţilor se va ridica la peste 5,7 milioane.

O mare importanţă o are însă nu numai creşterea numerică a clasei muncitoare şi a ponderii celor din sfera producţiei materiale — acolo unde se hotărăşte soarta producţiei : în industrie, agricultură, construcţii —, dar şi ridicarea calificării şi a conştiinţei lor socialiste, participarea activă, competentă şi conştientă a maselor largi de oameni ai muncii la organizarea şi conducerea producţiei sociale. Directivele celui de al III-lea Congres al P.M.R. prevăd extinderea învăţămîntului de cultură generală la 8 ani şi cuprinderea tuturor tinerilor de la oraşe şi sate ; se va lărgi considerabil învăţămîntul de toate gradele ; va căpăta o însemnătate hotărîtoare politehnizarea învăţămîntului. În următorii 6 ani, şcolile profesionale şi tehnice vor pregăti peste 350 000 muncitori calificaţi şi tehnicieni. Se va acorda o mare atenţie îndrumării unui număr tot mai mare de absolvenţi ai şcolii medii de cultură generală spre şcolile tehnice, pentru a deveni muncitori de înaltă calificare şi maiştri.

Sarcinile complexe de mare răspundere pe linia dezvoltării forţelor de producţie în perioada desăvîrşirii construcţiei socialismului, necesită cadre tehnico-economice de conducere capabile să stăpînească şi să promoveze cuceririle tehnice şi ştiinţifice cele mai avansate, precum şi procesele tehnologice moderne şi să gospodărească cu eficacitate maximă avutul poporului. Acestei probleme — considerată de Congres ca avînd o însemnătate capitală — îi este consacrată *Hotărîrea Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Romîn şi a Consiliului de Miniştri al R.P.R. cu privire la pregătirea şi promovarea cadrelor tehnice, economice şi de cercetare ştiinţifică, precum şi la îmbunătăţirea salarizării lor* [2]. Apărută la scurt timp după Hotărîrea conducerii de partid şi de stat, referitoare la ridicarea nivelului tehnic al producţiei, noua Hotărîre prevede, printre altele, elaborarea unui program de perspectivă pentru pregătirea lucrătorilor cu studii superioare tehnice şi economice, astfel ca pînă la sfîrşitul anului 1965 să se asigure, în cea mai mare parte, ocuparea cu cadre corespunzătoare a posturilor care cer o pregătire superioară.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, E.S.P.L.P., 1956, p. 347.
[2] Vezi *Scînteia*, nr. 4893 din 22 iulie 1960.

Desăvîrșirea construcției socialismului în țara noastră va avea un rol de seamă în formarea omului societății noi cu un înalt nivel de pregătire profesională și cu o cultură generală bogată, dezvoltată. Este neîndoielnic că vor deveni tot mai numeroase colectivele de muncă, ca acela condus de tovarășul Alexandru Chiru, șeful unei brigăzi complexe de strungari, frezori și rectificatori, de la uzina metalurgică *Vasile Tudose* — Colibași (reg. Pitești). Prezentînd de la tribuna Congresului al III-lea al P.M.R. angajamentul luat de colectivul pe care îl conduce, tovarășul Al. Chiru a arătat că toți cei 31 de membri ai acestei brigăzi fruntașe au hotărît *să-și completeze cel puțin studiile medii* și să facă *anual minimum o inovație*. De fapt, însuși nivelul tot mai înalt al tehnicii și al socializării producției în socialism și comunism presupune — așa cum a subliniat încă Engels — „existența unor oameni cu aptitudini omnilateral dezvoltate, oameni în stare să aibă o privire de ansamblu asupra întregului sistem al producției" [1].

În plămădirea omului nou, o deosebită importanță are înrădăcinarea din ce în ce mai adîncă a conștiinței socialiste în toate domeniile vieții, a noilor trăsături de comportare, care au apărut și se dezvoltă neîntrerupt în rîndurile oamenilor muncii din țara noastră, pe baza transformărilor social-economice și datorită vastei activități educative desfășurate sub conducerea partidului. Însăși practica noastră de fiecare zi ilustrează cu prisosință uriașa forță creatoare a conștiinței tot mai înaintate a maselor largi populare, a hotărîrii lor de a-și aduce aportul la victoria deplină a socialismului. De aceea, Congresul al III-lea a trasat ca *sarcină de prim ordin*, lupta pentru lichidarea înrîuririlor educației burgheze, cultivarea atitudinii socialiste față de muncă și avutul obștesc, față de îndatoririle sociale, promovarea noilor relații de într-ajutorare tovărășească între cei ce muncesc.

O contribuție din ce în ce mai însemnată la dezvoltarea forțelor de producție este chemată să dea *știința*. K. Marx a demonstrat în *Capitalul* [2] că gradul de dezvoltare a științei și a aplicabilității sale tehnologice este un factor important care determină forța productivă (productivitatea) a muncii. În condițiile socialismului și comunismului, știința legată nemijlocit de producție, apare într-adevăr ca un element component al *forțelor materiale ale producției* [3].

Sarcinile măreț trasate de Congresul al III-lea al P.M.R. pun în fața lucrătorilor în domeniul științei noi obiective. Congresul a arătat că principalele forțe științifice trebuie să fie concentrate în direcția rezolvării problemelor complexe și actuale ridicate de dezvoltarea industriei, agriculturii ca și a celorlalte ramuri din țara noastră, spre *nevoile reale ale producției*. Viața a arătat că numai în strînsă legătură cu practica — ca *lege* a dezvoltării științei — va putea fi ridicată activitatea de cercetare la nivelul eforturilor materiale făcute de statul nostru democrat-popular și al cerințelor construcției socialiste.

[1] K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. 4, Editura politică, 1958, p. 378.

[2] Vezi K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ediția a IV-a, Editura politică, 1960, p. 80.

[3] Vezi K. Marx, *Teorii asupra plusvalorii*, partea a doua, Editura politică, 1960, p. 449.

Sub conducerea Partidului Muncitoresc Romîn, oamenii muncii din ţara noastră au trecut cu avînt la realizarea obiectivelor planului şesenal. După datele preliminate, rezultă că în acest an producţia industrială va spori cu circa 15,5% în comparaţie cu anul 1959, faţă de 14% cît era prevăzut în plan. „O importanţă deosebită — a spus tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej la recenta plenară a C.C. al P.M.R. —, are faptul că se realizează creşteri însemnate în toate ramurile industriale şi îndeosebi în ramurile hotărîtoare pentru industrializarea socialistă; în industria constructoare de maşini şi prelucrării metalelor — o creştere de 20%, în industria siderurgică — de 30%, în industria energiei electrice şi termice — de 14%" [1].

În acest an intră în producţie 17 întreprinderi noi, 17 secţii noi şi vor fi dezvoltate şi reutilate 82 de uzine şi fabrici. A continuat să se lărgească baza tehnico-materială a agriculturii. Volumul de investiţii în economia naţională creşte în 1960 cu aproape 33% faţă de 1959. Productivitatea muncii se prevede a fi anul acesta în industrie cu circa 10,5% mai mare ca în 1959 — ceea ce reflectă creşterea generală a nivelului tehnic în întreprinderi, îmbunătăţirea organizării producţiei şi ridicarea calificării muncitorilor, tehnicienilor şi inginerilor.

Economia ţării noastre se caracterizează prin dezvoltarea în ritm intens a forţelor de producţie şi prin continua ridicare a nivelului de trai al oamenilor muncii. În 1960 a crescut puterea de cumpărare a populaţiei cu aproape 2 miliarde de lei, au fost date în folosinţa oamenilor muncii peste 30 000 de apartamente, iar la odihnă şi tratament balneoclimateric au fost trimise peste 575 000 persoane. „Rezultatele obţinute în toate sectoarele a — spus tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej — demonstrează forţa economiei noastre naţionale în plin avînt, reflectă însufleţirea şi entuziasmul cu care oamenii muncii, însuşindu-şi politica partidului, luptă pentru traducerea ei în viaţă" [2].

În anul 1961 vor fi concentrate eforturile pentru continuarea în ritm susţinut a industrializării socialiste, pentru creşterea mai departe a producţiei agricole şi ridicarea bunăstării materiale şi culturale a oamenilor muncii. Producţia industriei energiei electrice şi termice va creşte cu 22%, a industriei siderurgice cu 16,6%, a industriei construcţiilor de maşini cu circa 16%, a industriei chimice, celulozei şi hîrtiei cu 18%, a industriei uşoare cu 16% şi a industriei alimentare cu 11%. Asemenea ritmuri înalte nu poate obţine decît o ţară în plin avînt, cu o economie înfloritoare, în care — aşa cum a subliniat tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al P.M.R. —, progresul multilateral al industriei este temelia unei economii complexe şi echilibrate [3].

Din cele de mai sus rezultă că, pentru dezvoltarea multilaterală şi într-un ritm mai rapid a forţelor de producţie, s-au creat în prezent *noi* posibilităţi, determinate de faptul că pornim de la *existenţa unei baze*

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Expunere la plenara C.C. al P.M.R.* 31 octombrie — 1 noiembrie 1960, Editura politică, 1960, p. 5.

[2] *I. idem*, p. 11.

[3] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.* Editura politică, 1960, p. 25.

economice socialiste, că în etapa actuală, a desăvîrșirii construcției socialiste, noile relații de producție vor deveni *atotcuprinzătoare*, îmbrățișînd întreaga economie națională, iar concordanța celor două laturi ale producției sociale se ridică tot mai mult pe o treaptă *superioară*.

II. UNELE PROBLEME ALE DEZVOLTĂRII ȘI PERFECȚIONĂRII NOILOR RELAȚII DE PRODUCȚIE ÎN PROCESUL DESĂVÎRȘIRII CONSTRUCȚIEI SOCIALISTE ÎN ȚARA NOASTRĂ

Experiența istorică a construirii socialismului în R.P.R. demonstrează cu prisosință că relațiile de producție *socialiste* reprezintă factorul *obiectiv hotărîtor*, din care derivă superioritatea economiei socialiste asupra celei capitaliste. Tocmai relațiile de producție noi, socialiste, au împins cu putere înainte forțele de producție ale țării, au făcut posibile succesele grandioase obținute în acești ani pe plan economic și, înainte de toate, în industrializarea socialistă a țării. Acestea au arătat încă o dată, practic, caracterul reacționar al faimoasei teorii falimentare, cunoscută sub denumirea de „Romînia — țară eminamente agricolă", cu ajutorul căreia sociologii regimului burghezo-moșieresc căutau să fundamenteze teoretic situația țării noastre de anexă agrară și sursă de materii prime ieftine pentru marile puteri imperialiste, încercau să dea vina pe natură pentru mizeria maselor muncitoare și să eternizeze relațiile de producție capitaliste. Unul din adepții cei mai înfocați ai acestei pseudoteorii, economistul burghez V. Madgearu — fruntaș al P.N.Ț. — scria textual: „Afirm că condițiile de existență naturală ale țării nu deschid perspectiva dezvoltării dintr-un stat agrar într-un stat industrial".

Însă, în realitate, posibilitatea progresului economic al oricărei țări depinde, în primul rînd, nu de factori naturali, ci de factori de ordin *social*. Dinamica dezvoltării producției își găsește explicația și sursa principală în resorturi interne, în *contradicții lăuntrice*; ea este *autodezvoltare*, determinată de *interacțiunea dialectică complexă a elementelor forțelor de producție, precum și a ansamblului acestora cu relațiile de producție*.

Mecanismul ce determină mersul înainte al producției, pornește, mai întîi, de la anumiți stimulenți *generali*, proprii forțelor de producție și elementelor lor componente *ca atare*. Astfel, procesul muncii — ca schimb de substanțe între om și natură, ca activitate conștientă îndreptată spre supunerea acesteia de către societate — îi dă omului posibilitatea de a observa continuu atît imperfecțiunile mijloacelor sale de muncă, cît și limitele concret istorice existente în folosirea obiectelor și forțelor naturii în interesul producției, împingîndu-l în consecință să caute mereu noi soluții tehnice. De asemenea, perfecționîndu-și mijloacele de muncă și, înainte de toate, uneltele sale, pe baza experienței și deprinderilor acumulate în practică, omul se transformă el însuși, dobîndind o experiență mai bogată și dezvoltîndu-și deprinderile care, la rîndul lor, permit realizarea de noi cuceriri tehnice ș.a.m.d. Ca rezultat al acțiunii acestui fel de stimulenți, progresul forțelor de producție — moștenite din generație în generație — are o anumită independență față de dezvoltarea relațiilor de producție.

Dar, această independenţă este *relativă*, deoarece în diversele epoci ale evoluţiei istorice stimulenţii generali ai forţelor de producţie îşi exercită acţiunea în mod *diferit*, în funcţie de natura specifică a relaţiilor de producţie şi de treapta de maturitate a orînduirii economice respective. Întregul mers al progresului societăţii demonstrează că logica obiectivă internă a dezvoltării forţelor de producţie este *strîns legată*, *influenţată neîntrerupt şi determinată în rezultatele sale* de relaţiile de producţie.

Relaţiile de producţie joacă un *rol activ*, fiind o *cauză lăuntrică* şi nu doar un simplu cadru al dezvoltării producţiei sociale. După cum se ştie, forma nu este ceva exterior conţinutului, ci *organizarea internă*, structura acestuia. În societate, relaţiile de producţie date reprezintă *modul concret de unire* — istoriceşte determinat — al elementelor componente ale forţelor de producţie. În consecinţă, forma socială a producţiei — natura relaţiilor de producţie — generează legile *specifice* care determină *caracterul* şi *ritmul* dezvoltării forţelor de producţie în fiecare etapă istorică respectivă.

Fiecare nouă orînduire social-economică îşi dovedeşte superioritatea asupra orînduirilor anterioare prin aceea că *accelerează* progresul, deschizînd un orizont mai larg — în raport cu cel din epoca precedentă — dezvoltării forţelor de producţie şi creînd o productivitate a muncii mai ridicată faţă de trecut. În cel mai înalt grad cunoscut pînă acum, un atare progres îi este caracteristic socialismului.

Radicala superioritate calitativă a socialismului faţă de toate formaţiunile social-economice anterioare este determinată, în primul rînd, de relaţiile de producţie socialiste, de modul specific de unire, *nemijlocit*, al factorilor umani şi materiali ai producţiei, pe temeiul proprietăţii *sociale* asupra mijloacelor de producţie, proprietate corespunzătoare caracterului social al forţelor de producţie moderne. În consecinţă, spre deosebire de orînduirile anterioare — în care (cu excepţia comunei primitive) această unire s-a făcut în mod *mijlocit*, pe temeiul proprietăţii *private* a unui grup sau altul de exploatatori, ale căror interese înguste au dus mai devreme sau mai tîrziu la transformarea concordanţei temporare şi, de altfel, mereu perturbate a laturilor modului de producţie într-un *antagonism* de neîmpăcat, avînd o singură ieşire şi anume înlăturarea revoluţionară a relaţiilor de producţie perimate, devenite *cătuşe* ale dezvoltării forţelor de producţie — economia socialistă nu cunoaşte nici un fel de antagonism şi nici întreruperile în producţie şi conflictele sociale care însoţesc în mod inevitabil capitalismul. Desigur, şi în cazul formei socialiste de producţie se poate manifesta o anumită tendinţă temporară de rămînere în urmă a *uneia sau alteia* din laturile ei, dar în socialism nu există clase sau grupuri sociale interesate în acest lucru şi, deci, neconcordanţele au un caracter *vremelnic*, rezolvîndu-se *pe baza* şi *în cadrul* modului de producţie existent, prin *adaptarea* continuă a relaţiilor de producţie la starea forţelor de producţie. În acest sens, noua formă a producţiei sociale rămîne un cadru activ *stabil* al mişcării ascendente a forţelor de producţie, asigurîndu-le un cîmp de dezvoltare *neîngrădit*.

[1] Vezi, V. I. Lenin, *Opere*, vol. I, p. 367.

În aceeași direcție acționează, în al doilea rînd, și faptul că, spre deosebire de situația existentă în orînduirile bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție — în care se manifestă o ciocnire permanentă de interese și predomină un spirit de concurență, de subordonare, jefuire și înlăturare a celui slab și în care raporturile de asuprire și exploatare își pun amprentele asupra diviziunii sociale a muncii și cooperării în producție, imprimîndu-le un caracter anarhic și limitîndu-le puternic, — în condițiile proprietății sociale socialiste, relațiile în cadrul „schimbului de activități"[1] sînt pătrunse, ca și celelalte relații socialiste, de *principiul colaborării și ajutorului reciproc* între oameni și se dezvoltă *nestingherit, într-un mod armonios și rațional.* Astfel de relații s-au statornicit pe scara întregului sistem socialist mondial, reprezentînd un factor puternic al dezvoltării economice rapide a fiecărei țări socialiste.

În al treilea rînd, modul de producție socialist creează un nou raport specific, un nou *tip* de legătură între scopul producției și mijloacele realizării lui, între producție și consum. În timp ce în societățile bazate pe exploatare roadele muncii producătorilor se înstrăinează și, ca urmare, consumul lor redus limitează dezvoltarea forțelor de producție, în socialism această dezvoltare are un cadru tot mai favorabil, datorită sporirii *neîntrerupte* a consumului, scopul producției socialiste fiind satisfacerea crescîndă a nevoilor oamenilor muncii. Astfel se și explică apariția în socialism a întrecerii în producție, a mișcării inovatorilor și raționalizatorilor, precum și a altor forme de manifestare a unei noi atitudini față de muncă, de neconceput mai înainte.

Superioritatea socialismului își găsește expresia, în sfîrșit, în aceea că dezvoltarea economică capătă în cadrul lui un caracter *conștient, planificat*, spre deosebire de societățile bazate pe proprietatea privată asupra mijloacelor de producție, în care este exclusă în mod obiectiv posibilitatea unei atari reglementări, prealabile, a producției sociale. Noul caracter al dezvoltării sociale — atît pe planul economiei naționale, cît și pe cel al sistemului mondial al socialismului — se datorește naturii specifice a legilor economice ale formei socialiste de producție, care nu numai că nu exclude, ci, dimpotrivă, *necesită* intervenția activă a factorului conștient în desfășurarea proceselor din viața materială a societății.

În țara noastră, în care baza economică a socialismului a fost deja construită, radicala superioritate a noului mod de producție se face pe deplin simțită și constituie chezășia obiectivă a îndeplinirii cu succes a sarcinilor trasate de cel de-al III-lea Congres al partidului pe linia unui nestăvilit avînt în dezvoltarea forțelor de producție. La rîndul său, acest avînt al forțelor de producție determină dezvoltarea corespunzătoare a formelor socialiste de economie.

Desăvîrșirea construcției socialismului ridică probleme numeroase și complexe atît în direcția încheierii procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste în întreaga economie, cît și în privința perfecționării lor continue. Specificul actualei etape a construcției socialiste constă în

---

[1] Vezi K. Marx, F. Engels, *Opere alese*, vol. I, ed. a 2-a, E.S.P.L.P., 1955, p. 72—73.

aceea că, direcţia principală devine din ce în ce mai mult *perfecţionarea* noilor relaţii de producţie paralel cu extinderea lor în întreaga economie.

Desăvîrşirea construcţiei socialismului — prin îndeplinirea planului de 6 ani (1960—1965) — şi trecerea treptată la construirea comunismului pune cu şi mai multă putere, *în toată amploarea ei*, problema perfecţionării relaţiilor de producţie socialiste. Numai prin *adaptarea* continuă a noilor relaţii de producţie la starea forţelor de producţie pot fi rezolvate cu succes contradicţiile care apar între ele în procesul evoluţiei istorice şi poate fi restabilită *neîntrerupt* concordanţa lor *la un nivel tot mai înalt*.

În Republica Populară Romînă, întregul proces al extinderii, consolidării şi perfecţionării relaţiilor de producţie socialiste se desfăşoară pe baza politicii marxist-leniniste a partidului nostru, caracterizată prin înţelegerea ştiinţifică a cerinţelor concrete ale dezvoltării vieţii materiale şi, deci, prin folosirea în *deplină cunoştinţă de cauză* a legii concordanţei relaţiilor de producţie cu caracterul forţelor de producţie. Acest fapt şi-a găsit o expresie strălucită în documentele celui de-al III-lea Congres al P.M.R. care, stabilind liniile directoare ale dezvoltării economiei noastre naţionale în următorii ani, a indicat şi direcţiile principale în care trebuie concentrate eforturile pentru dezvoltarea şi perfecţionarea relaţiilor socialiste de producţie.

Perfecţionarea formei socialiste de economie înseamnă perfecţionarea *tuturor* laturilor relaţiilor de producţie. Printre aceste laturi locul cel mai de seamă îl ocupă relaţiile de proprietate; în orice orînduire social-economică, în funcţie de natura acestora se formează toate celelalte legături economice. Relaţiile de proprietate reglementează în mod obiectiv situaţia oamenilor, a grupurilor sociale în sistemul dat al producţiei şi rolul lor real în organizarea muncii, îşi pun amprentele asupra esenţei raporturilor existente, dintre diferitele grupuri sociale şi colective de producători, asupra caracteristicilor fundamentale ale cooperării — legată de diviziunea muncii — în cadrul întreprinderii, între întreprinderi, între diferitele ramuri economice etc. şi, în sfîrşit, determină modul de repartiţie a bogăţiilor sociale; într-un cuvînt, *relaţiile de proprietate modelează întreaga înfăţişare a vieţii economice*.

Relaţiile de producţie socialiste se întemeiază pe proprietatea *socialistă, obştească* asupra mijloacelor de producţie, sub cele două forme ale ei: proprietatea de stat, a întregului popor, şi proprietatea cooperatist-colectivistă. Dintre acestea, proprietatea statului, ca mandatar al întregului popor, are un rol conducător în economia noastră naţională, atît datorită *ponderii* predominante a mijloacelor de producţie pe care le înglobează şi a forţei de muncă pe care o atrage, cît şi în virtutea faptului că asigurînd în cel mai înalt grad stăpînirea socială a mijloacelor de producţie, ea exprimă în chipul cel mai *complet* esenţa noilor relaţii economice. Statul socialist — prin mijlocirea căruia nu un grup sau altul, ci *întregul popor muncitor* îşi exercită dreptul de proprietar — asigură folosirea principalelor mijloace de producţie în conformitate cu scopurile şi năzuinţele *tuturor* celor ce muncesc. Proprietatea socialistă de stat reprezintă, deci, forma cea mai *directă* şi mai *înaltă* a intereselor obşteşti, în întreaga perioadă istorică a trecerii de la capitalism la comunism.

În anii ce urmează, dezvoltarea acesteia va fi asigurată în țara noastră, pe de o parte, prin *crearea de noi întreprinderi* ale statului. Directivele Congresului al III-lea al P.M.R. prevăd în acest scop pentru anii 1960—1965 un volum de investiții din fondurile statului de 170—180 miliarde de lei, aproximativ de două ori mai mult decît în perioada de 6 ani precedentă. Numai în cadrul industriei republicane vor intra în funcțiune peste 180 de întreprinderi noi și aproape 300 secții noi, vor fi lărgite și reutilate aproape 400 de întreprinderi din toate ramurile industriei. Iar în scopul întăririi bazei materiale a agriculturii socialiste, se prevede numai din fondurile statului un volum de investiții de circa 23 miliarde de lei. Aici trebuie să mai subliniem că politica de investiții a partidului și statului nostru urmărește intensificarea gradului de *concentrare* a producției, adică accentuarea caracterului ei social, ceea ce favorizează progresul tehnic, sporirea productivității muncii, reducerea prețului de cost etc.

Acestea din urmă constituie resursele principale atît ale *reproducției socialiste lărgite* cît și ale satisfacerii în măsură crescîndă a nevoilor oamenilor muncii. În consecință, dezvoltarea relațiilor de proprietate socialistă de stat — înțelese „ ... nu în expresia lor *juridică* de *relații de voință*, ci sub înfățișarea lor reală, adică *ca relații de producție*" [1] — trebuie să însemne, pe de altă parte și în principal, *perfecționarea* lor propriu-zisă, organizarea tot mai eficace în cadrul lor a unirii forței de muncă cu mijloacele de producție, prin *îmbunătățirea necontenită a formelor și metodelor de gospodărire* a întreprinderilor, pentru a descoperi și valorifica la maximum *rezervele interne* ale producției socialiste.

În etapa actuală, a desăvîrșirii construcției socialismului, sporește nemăsurat de mult rolul *participării active* a maselor la organizarea și conducerea producției, însemnătatea stimulării inițiativei și energiei lor creatoare. Întărirea gospodăririi socialiste, permanentizarea consfătuirilor de producție, avîntul întrecerii socialiste, dezvoltarea continuă a formelor înaintate de organizare în producție a celor ce muncesc, cum sînt brigăzile de calitate, brigăzile complexe de mecanizare, brigăzile de inovatori și raționalizatori, precum și alte colective constituite pentru descoperirea și valorificarea resurselor interne, pentru găsirea căilor celor mai corespunzătoare folosirii mai judicioase a mașinilor și a timpului de lucru, reducerii consumurilor specifice ale materiei prime, materiale și combustibil etc. — sînt tot atîtea *forme* în care se manifestă sub ochii noștrii perfecționarea relațiilor de producție socialiste.

În ultimul timp, aceste forme și-au dovedit pe deplin eficacitatea excepțională. Datorită avîntului întrecerii socialiste în perioada premergătoare Congresului al III-lea al P.M.R., ca răspuns la chemarea celor 19 întreprinderi industriale și a celor 6 gospodării agricole de stat și stațiuni de mașini și tractoare, angajamentele de economii peste plan în industrie, construcții, transporturi și comerț se ridică în 1960 la mai mult de un miliard două sute de milioane lei. Îndeplinirea și depășirea acestui obiectiv implică înlăturarea deficiențelor existente în desfășurarea întrecerii socia-

[1] K. Marx, F. Engels, *Opere alese*, vol. I, ed. a 2-a, E.S.P.L.P., 1955, p. 404.

liste şi ridicarea ei pe o treaptă tot mai înaltă, prin urmărirea îndeplinirii angajamentelor individuale la fiecare loc de muncă, prin organizarea mai bună a studierii şi generalizării experienţei pozitive, prin extinderea întrecerii pe profesii şi a asigurării ajutorării celor rămaşi în urmă de către fruntaşi. O largă dezvoltare a luat mişcarea inovatorilor şi o dată cu aceasta, eficacitatea economică a inovaţiilor. În ultimii 4 ani, prin aplicarea în producţie a circa 160 000 inovaţii, s-au realizat economii post-calculate de peste un miliard lei. Mişcarea inovatorilor a căpătat un sprijin preţios prin Hotărîrea partidului şi guvernului din iulie 1960 cu privire la ridicarea nivelului tehnic al producţiei, care prevede instituirea unui fond de premiere pentru introducerea tehnicii noi. În înfăptuirea progresului tehnic rapid un loc important îl au brigăzile complexe care îşi propun nu numai să contribuie ele însele, prin forţe unite, la perfecţionarea procesului tehnologic, ci şi să dea un ajutor efectiv noilor inovatori şi aplicării în practică a propunerilor lor. Aportul oamenilor muncii la organizarea şi conducerea producţiei va spori, totodată, prin îmbunătăţirea necontenită a conţinutului consfătuirilor de producţie — lunar pe secţii şi trimestrial pe întreprinderi ş.a.m.d.

Trăsătura cea mai semnificativă a acestor forme de perfecţionare a relaţiilor socialiste de producţie este caracterul lor de *mişcări de masă* — expresia faptului că proprietatea de stat este într-adevăr proprietatea *întregului popor*, că în dezvoltarea acestuia *se simt* interesaţi *toţi* oamenii muncii.

Paralel cu dezvoltarea şi perfecţionarea continuă a proprietăţii socialiste de stat, în ţara noastră are loc un proces asemănător şi în ceea ce priveşte *proprietatea socialistă cooperatist-colectivistă*. Acest proces este o *cerinţă obiectivă* a progresului rapid al forţelor de producţie în agricultură, *premisa* indispensabilă a cultivării cît mai eficace a pămîntului, prin aplicarea din ce în ce mai temeinică a cuceririlor ştiinţei şi tehnicii moderne, precum şi prin folosirea din ce în ce mai raţională a forţei de muncă, în vederea sporirii neîntrerupte a producţiei vegetale şi animale. În acelaşi timp, acest proces apare ca un *rezultat* al dezvoltării forţelor de producţie, căci reproducţia socialistă lărgită înseamnă, implicit, reproducerea pe o scară tot mai amplă a relaţiilor de producţie socialiste, în general, şi a formelor cooperatist-socialiste de proprietate în agricultură, în particular.

În prezent, cînd au mai rămas în afara sectorului socialist un anumit număr de familii ţărăneşti (îndeosebi în localităţile de munte), cînd există încă deosebiri simţitoare între gradul de maturizare socialistă a principalelor forme ale cooperaţiei de producţie la sate (întovărăşirile agricole şi gospodăriile agricole colective) se ridică spre rezolvare probleme complexe atît în direcţia *extinderii* propriu-zise a relaţiilor de proprietate cooperatist-colectiviste, cît şi mai ales în direcţia *dezvoltării şi perfecţionării* lor necontenite.

Lărgirea relaţiilor de proprietate socialiste la sate se va înfăptui în primul rînd prin *colectivizarea integrală* a gospodăriilor ţărăneşti pînă în 1965, ceea ce va însemna desăvîrşirea operei de făurire a economiei socialiste unitare, realizarea concordanţei relaţiilor de producţie cu nivelul şi caracterul forţelor de producţie pe scara *întregii economii naţionale*.

Terminarea procesului de colectivizare implică, pe lîngă convingerea țăranilor individuali de a trece pe făgașul socialismului, și transformarea întovărășirilor agricole în gospodării colective. Respectînd pe deplin principiul leninist al liberului consimțămînt, partidul și statul acordă o atenție permanentă acestui proces obiectiv de evoluție spre forma superioară, consecvent socialistă a cooperației agricole de producție din țara noastră, stimulînd pătrunderea tot mai adîncă în întovărășiri a spiritului *colectivismului*. Creșterea ponderii muncilor executate în comun, pe terenuri agricole comasate și cu mijloace puse la dispoziție de către stațiunile de mașini și tractoare, determină *în mod obiectiv* pe întovărășiți să treacă din proprie voință și la socializarea proprietății lor, căci sporirea producției și a veniturilor ce rezultă din cooperarea în procesul de producție, le demonstrează *practic* avantajele uriașe ale gospodăririi socialiste consecvente. Așa se și explică faptul că numai în cursul anului 1959 și în primele luni ale anului 1960 s-au transformat în gospodării colective un număr de 2 516 întovărășiri, cu o suprafață totală de 1 026 000 hectare.

Congresul al III-lea al P.M.R. a trasat sarcini importante și în direcția *consolidării economico-organizatorice a gospodăriilor agricole colective*. În această privință o însemnătate excepțională are *creșterea fondului indivizibil*. Aceasta este nu numai o consecință a dezvoltării rapide a forțelor de producție, ci și expresia maturizării noilor relații de producție, căci spre deosebire de primii ani de existență a gospodăriilor colective — cînd cea mai mare parte a proprietății obștești provenea din aportul adus de colectiviști la intrarea în gospodărie —, în ultimul timp a început să predomine tot mai mult greutatea specifică a acelei părți din fondul de bază, care rezultă din *munca în comun* a oamenilor.

Un indiciu al dezvoltării și perfecționării relațiilor de producție socialiste este tendința unor gospodării agricole colective mici de *a se uni* în gospodării colective mai mari, ceea ce creează condiții mai bune pentru folosirea mai rațională a forței de muncă și a pămîntului, pentru aplicarea metodelor agrotehnice înaintate, utilizarea mai eficace a mijloacelor mecanizate și dezvoltarea multilaterală a producției agricole vegetale și animale.

Reiese că problema extinderii, a lărgirii relațiilor de proprietate cooperatist-socialiste și cea a dezvoltării și perfecționării lor necontenite nu pot fi despărțite între ele, pentru că : *a*) ceea ce-i convinge în principal pe țăranii individuali de necesitatea trecerii în interesul lor la forme socialiste de gospodărire este eficacitatea economică superioară crescîndă a acestora, ca urmare a întăririi lor economico-organizatorice, cît și *b*) pentru că trecerea întovărășiților la gospodăria colectivă se leagă și se condiționează, înainte de toate, de consolidarea tot mai mare în cadrul lor a elementelor socialiste înaintate. Rezultă, totodată, că evoluția întovărășirilor agricole spre G.A.C., consolidarea economico-organizatorică a gospodăriilor agricole colective și contopirea unor unități mici sînt laturi constitutive ale unui proces *unitar*, atît în sensul caracterului său *continuu*, cît și prin *conținutul lui esențial* și anume : *dezvoltarea și perfecționarea relațiilor de producție socialist-cooperatiste*. „Transformarea întovărășirilor agricole în gospodării colective, unirea gospodăriilor colective mici în gos-

podării colective mai mari, întărirea economico-organizatorică şi dezvoltarea lor multilaterală — subliniază tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej — constituie un proces unic neîntrerupt, care consolidează şi lărgeşte relaţiile de producţie socialiste la sate" [1].

Strîns legată de dezvoltarea şi perfecţionarea proprietăţii socialiste — ca temelie economică a socialismului — , este sarcina *apărării ei.* Noile relaţii *juridice* de proprietate, măsurile luate pentru întărirea legalităţii socialiste, pentru prevenirea şi combaterea oricăror prejudicii aduse proprietăţii socialiste, sînt şi ele expresii ale *rolului activ al suprastructurii socialiste* în crearea şi consolidarea bazei sale. Desăvîrşirea construcţiei socialismului în ţara noastră necesită ridicarea pe o treaptă mai înaltă a acestui rol.

Un alt element al relaţiilor de producţie, a cărui dezvoltare capătă o însemnătate deosebită în procesul desăvîrşirii construcţiei socialismului, este *schimbul socialist de activităţi.*

„Schimbul de activităţi" — adică cooperarea oamenilor, a grupurilor sociale în procesul muncii, folosirea reciprocă a rezultatelor obţinute prin activităţi diferite care se completează între ele — nu este ceva imuabil, dat o dată pentru totdeauna, ci depinde înainte de toate de modul de producţie istoriceşte determinat, de tipul de proprietate care constituie temelia relaţiilor economice. Ca atare, schimbul de activităţi în socialism —, bazat pe existenţa proprietăţii sociale asupra mijloacelor de producţie — se deosebeşte *principial*, radical, de cel specific orînduirilor bazate pe proprietatea privată, pe exploatare. Schimbul socialist de activităţi înseamnă cooperarea în producţie, *colaborarea şi ajutorul reciproc al oamenilor muncii eliberaţi pentru totdeauna de exploatare.* Proprietatea socialistă permite totodată organizarea *raţională, planificată*, a acestei cooperări. Astfel, superioritatea schimbului socialist de activităţi se datoreşte însăşi *naturii sale specifice.*

Caracterul cu desăvîrşire nou şi însemnătatea excepţională a schimbului socialist de activităţi îşi mai găseşte expresia şi în faptul că el dă naştere *pe scară naţională* acelei uriaşe „forţe productive a muncii sociale", ce rezultă — după cum a arătat Marx[2] — din însăşi cooperaţia. Schimbul socialist de activităţi ca latura cea mai strîns legată a relaţiilor de producţie de dezvoltarea forţelor de producţie, poate contribui cu o deosebită eficacitate la progresul acestora. Se ştie că perfecţionarea uneltelor de muncă şi a experienţei de producţie a oamenilor duce la adîncirea diviziunii sociale a muncii, iar aceasta impune extinderea corespunzătoare a cooperării în producţie şi, invers, dacă procesul de lărgire a cooperării ţine pasul cu posibilităţile existente pe linia specializării, aceasta permite un nou avînt al dezvoltării mijloacelor de producţie şi al îmbogăţirii experienţei în muncă.

Furtunoasa dezvoltare a forţelor de producţie din ţara noastră în perioada desăvîrşirii construcţiei socialismului implică, deci, cu necesitate, dezvoltarea şi perfecţionarea *permanentă* a schimbului de activităţi, pentru care existenţa în prezent a noii baze economice, socialiste, oferă un cîmp

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 49—50.

[2] Vezi K. Marx, *Capitalul*, vol. I., Ed. P.M.R., 1948, ed. a 2-a, p. 311.

de desfășurare nelimitat. El trebuie să oglindească progresul din ce în ce mai profund ce intervine în nivelul tehnic al producției, în creșterea diviziunii sociale a muncii și specializarea întreprinderilor, în concentrarea producției, în întărirea gospodăririi socialiste etc.

Așa se face că în Hotărîrea C.C. al P.M.R. și a Consiliului de Miniștri al R.P.R. cu privire la ridicarea nivelului tehnic al producției, un loc deosebit de important îl ocupă sarcinile privind îmbunătățirea *cooperării* dintre întreprinderi, pe care o presupune *profilarea* și *specializarea* lor crescîndă, ca premise indispensabile ale progresului tehnic. Pentru a anihila unele tendințe de autonomism departamental și a înlătura deficiențele organizatorice și insuficientul spirit de răspundere ce se mai manifestă pe alocuri în raporturile de colaborare dintre întreprinderi, precum și pentru a promova forme înaintate de cooperare — corespunzătoare stadiului de dezvoltare și posibilităților industriei noastre socialiste — se trece la aplicarea *principiului uzinei coordonatoare* — cerut de Directivele Congresului al III-lea al P.M.R. — care răspunde de livrarea în termen, de nivelul tehnic și de calitatea produselor respective. Aceasta va contribui la intensificarea concentrării producției socialiste, la creșterea gradului de socializare a muncii și, în consecință, la sporirea productivității muncii și reducerea prețului de cost.

În perioada ce urmează, se va dezvolta și îmbunătăți necontenit *schimbul de experiență* între întreprinderi și între oamenii muncii —formă specifică relațiilor socialiste, și care capătă tocmai de aceea caracterul unui *fenomen de masă*. În țara noastră, în anul 1959 au fost organizate peste 12 000 de schimburi de experiență, urmate de demonstrații practice, care s-au soldat cu rezultate excelente în producție. Astfel, de exemplu, o inițiativă a siderurgiștilor hunedoreni — extinsă în întreaga ramură — a dus la sporirea indicilor de utilizare a cuptoarelor Martin de la 4 tone pe m^2 vatră cuptor în anul 1958, la 5,7 tone în anul 1960.

Tot mai ample și mai trainice vor deveni în anii următori *relațiile de schimb dintre oraș și sat*. Aceasta favorizează dezvoltarea rapidă a forțelor de producție și desăvîrșirea procesului de făurire a economiei socialiste unitare, exprimă ajutorul pe care clasa muncitoare îl acordă țărănimii muncitoare în dezvoltarea și consolidarea relațiilor de producție socialiste la sate precum și contribuția pe care satul trebuie s-o aducă progresului economic general al țării, arată întărirea continuă a alianței muncitorești-țărănești.

O parte componentă a relațiilor de producție o constituie *relațiile de repartiție*. Fiecărui mod istoric de producție îi este proprie o anumită formă de repartiție, determinată de relațiile de proprietate existente, prin intermediul cărora reflectă nivelul și caracterul forțelor de producție; în același timp, forma istorică a repartiției are un rol activ asupra dezvoltării acestora. Referindu-se la socialism, Engels scria că „repartiția... va fi reglementată în conformitate cu interesele producției, iar producția este stimulată cel mai mult printr-un mod de repartiție care permite *tuturor* membrilor societății să-și dezvolte, să-și mențină și să-și pună în valoare facultățile cît mai multilateral" [1]. Ținînd seama de starea forțelor

[1] F. Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.P., 1955, ed. a III-a, p. 258.

de producţie, de existenţa deosebirilor esenţiale dintre munca fizică şi intelectuală, dintre munca calificată şi cea simplă, de nivelul cultural-tehnic şi gradul de conştiinţă al oamenilor etc., în economia socialistă acestei cerinţe îi corespunde *repartiţia după cantitatea şi calitatea muncii*, care constituie *o lege obiectivă* a socialismului. Prin aplicarea ei se înfăptuieşte *cointeresarea materială* a producătorilor în rezultatele muncii lor. La rîndul său, principiul cointeresării materiale reprezintă o condiţie *obligatorie* —, alături de măsurarea strictă a muncii şi consumului, de evidenţa şi controlul asupra producţiei şi repartiţiei — în lupta pentru construirea socialismului şi comunismului, cointeresarea materială fiind *o pîrghie de prim ordin* în asigurarea creşterii producţiei şi productivităţii muncii, a ridicării calificării şi întăririi disciplinei socialiste a oamenilor muncii.

Respectarea consecventă a acestui principiu impune ca, în funcţie de stadiul atins al construcţiei socialiste şi de problemele pe care el le implică, să se înfăptuiască perfecţionarea noilor relaţii de producţie şi prin îmbunătăţirea *modului concret de aplicare* a cerinţelor legii repartiţiei după muncă, adică a sistemului de salarizare în sectorul socialist de stat şi de repartizarea veniturilor în sectorul socialist-cooperatist, astfel încît el să reprezinte un stimulent cu eficacitate maximă.

Partidul nostru acordă o grijă deosebită aplicării *riguroase* a principiului socialist de retribuţie şi îmbunătăţirii neîntrerupte a cointeresării materiale a celor ce muncesc. „Pe măsura dezvoltării construcţiei economiei socialiste, a creşterii venitului naţional şi a ridicării nivelului conştiinţei socialiste a oamenilor muncii — spunea tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej —, partidul şi statul democrat-popular perfecţionează necontenit formele de repartiţie, astfel încît acestea să contribuie tot mai mult la perfecţionarea producţiei şi la ridicarea nivelului de pregătire tehnică a muncitorilor, la mersul înainte al construcţiei socialiste" [1]. Se ştie, de pildă, că plenara C.C. al P.M.R. din 27—29 decembrie 1956 a luat o serie de măsuri pe linia creşterii nivelului şi rolului salariului tarifar, a revizuirii reţelei tarifare — ţinînd seama de importanţa economică a diferitelor ramuri şi de condiţiile specifice de muncă —, pe linia îmbunătăţirii sistemului premial şi a aşezării normării muncii pe criterii tehnico-ştiinţifice etc. Toate acestea au avut un efect deosebit de pozitiv asupra cointeresării materiale a celor ce muncesc, cu atît mai mult cu cît măsurile respective s-au aplicat după o consultare largă a muncitorilor, tehnicienilor şi inginerilor, precum şi după o experimentare într-un număr de întreprinderi, pentru ca ele să treacă proba practicii. Îmbunătăţirea sistemului de salarizare, premiere şi normare a muncii, a contribuit în mare măsură la sporirea avîntului oamenilor muncii în lupta pentru creşterea producţiei şi productivităţii muncii, precum şi pentru reducerea preţului de cost. Acestea au permis ca plenara C.C. al P.M.R. din 13—14 iulie 1959 să poată adopta un ansamblu de măsuri în direcţia perfecţionării repartiţiei socialiste, a creşterii bunăstării celor ce muncesc, prin majorarea salariilor tarifare, reducerea impozitului pe salariu, mărirea pensiilor etc.

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, 1959, p. 648.

Sarcinile legate de etapa desăvîrșirii construcției socialiste în țara noastră au impus sporirea cointeresării materiale a inginerilor, maiștrilor, tehnicienilor, cadrelor economice, de conducere tehnică și economică, precum și a cadrelor de cercetare științifică și de proiectare în înfăptuirea *progresului tehnic* al producției, în *aplicarea cuceririlor științifice înaintate* etc., în vederea creșterii productivității muncii. Ținînd seama de acest lucru, prin Hotărîrea cu privire la pregătirea și promovarea cadrelor tehnice, economice și de cercetare științifică, precum și la îmbunătățirea salarizării lor (din iulie 1960), partidul și statul nostru au prevăzut creșterea considerabilă a salariilor tarifare și a fondurilor de premiere pentru categoriile susmenționate.

În cadrul sectorului cooperatist-colectivist, perfecționarea repartiției socialiste își găsește expresie, în etapa actuală, îndeosebi în îmbunătățirea normării muncii, a stabilirii zilei-muncă în așa fel încît ea să reflecte cît mai fidel cantitatea și calitatea muncii depuse de colectiviști la diferite lucrări. În direcția aceasta își face loc tot mai larg preocuparea adunărilor generale ale gospodăriilor agricole colective pentru aplicarea unui sistem de retribuire nu numai după numărul de zile-muncă efectuate, ci și după producția realizată. Astfel, respectarea mai consecventă a principiului socialist de retribuție va determina un nou avînt considerabil al producției agricole.

Dezvoltarea și perfecționarea multilaterală a noilor relații de producție în etapa desăvîrșirii construcției socialismului implică *extinderea* și *întărirea* acțiunii legilor economice ale socialismului și, în primul rînd, a acțiunii legii economice *fundamentale* a acestei orînduiri, ceea ce va duce la *ridicarea substanțială, continuă și sistematică* a bunăstării materiale a celor ce muncesc.

Directivele celui de-al III-lea Congres al partidului prevăd o creștere a venitului național de 1,7—1,8 ori încă în perioada planului de 6 ani. Pe această bază trainică, salariul real va crește pînă în 1965 cu 40—45% față de nivelul din a doua jumătate a anului 1959, prin sporirea salariilor nominale și reducerea treptată a prețurilor de desfacere la mărfurile de larg consum, iar veniturile reale ale țărănimii vor spori cu circa 40%, în principal prin mărirea însemnată a producției agricole și prin valorificarea produselor către stat pe calea contractărilor și achizițiilor. Aceste obiective mărețe au început să prindă viață de pe acum, prin reducerea prețurilor de vînzare, începînd cu 25 iulie 1960, la peste 1100 sortimente de bunuri de larg consum — reducere care dă populației un cîștig de circa 1 miliard lei anual —, precum și prin îmbunătățirea amintită a salarizării cadrelor tehnice, economice și de cercetare științifică, ale căror venituri din salarii sporesc cu aproape un miliard lei anual.

Desăvîrșirea procesului de făurire a economiei socialiste unitare *va lărgi sfera*, iar dezvoltarea și perfecționarea noilor relații de producție *va întări acțiunea* legii dezvoltării planice, proporționale a economiei naționale. În felul acesta se înfăptuiește pe deplin sarcina uriașă a revoluției socialiste care constă, așa cum scria V. I. Lenin, în „transformarea întregului mecanism economic de stat într-o mașină unică uriașă, într-un orga-

nism economic care să funcţioneze în aşa fel în cît sute de milioane de oameni să se conducă după un plan unic" [1].

Capătă o mare dezvoltare, în procesul desăvîrşirii construcţiei socialismului, acţiunea *legii creşterii necontenite a productivităţii muncii*. Aceasta oglindeşte nivelul înalt atins de forţele de producţie şi perfecţionarea relaţiilor de producţie socialiste.

Creşterea continuă a forţelor de producţie şi perfecţionarea relaţiilor de producţie socialiste, vor pune la ordinea zilei — în cursul programului de perspectivă al economiei noastre naţionale — trecerea treptată la construirea comunismului.

Trecerea de la socialism la comunism este un proces necesar, *legic*. Ea se înfăptuieşte prin *dezvoltarea sub toate aspectele a socialismului*, pe baza acţiunii legilor lui economice.

După cum se arată în Raportul C.C. al P.M.R. prezentat la Congres de tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej, înzestrarea agriculturii cu mijloace tehnico-materiale moderne, generalizarea metodelor agrotehnice avansate, introducerea în practica agricolă a cuceririlor ştiinţei în continuă dezvoltare, numărul mare de specialişti cu pregătire superioară care vor lucra în agricultură, ridicarea nivelului tehnic şi cultural al ţărănimii vor apropia condiţiile de muncă din agricultură de cele existente în industrie. Se vor apropia şi condiţiile de viaţă de la sate de cele existente în oraşe, în urma dezvoltării construcţiilor de locuinţe, a instituţiilor culturale şi sanitare, prin electrificarea şi dotarea aşezărilor rurale cu instalaţii necesare uşurării muncii şi creşterii confortului.

În acelaşi timp, progresul tehnic bazat pe mecanizarea şi automatizarea producţiei, precum şi obţinerea de către muncitori a unui nivel de pregătire profesională superioară etc., vor crea condiţiile pentru dispariţia treptată a deosebirilor esenţiale dintre munca fizică şi cea intelectuală.

Pe baza sporirii intense şi multilaterale a forţelor de producţie, precum şi a creşterii rapide a productivităţii muncii — ca urmare a progresului tehnic neîncetat şi a ridicării continue a gradului de calificare şi de conştiinţă a producătorilor socialişti, stimulaţi de a munci tot mai bine prin cointeresarea lor materială în rezultatele eforturilor depuse —, îndeplinirea programului de dezvoltare a economiei naţionale în perspectivă se va solda cu un asemenea belşug de produse încît poporul muncitor se va putea bucura de o bunăstare la nivelul celor mai avansate ţări din lume.

Astfel, folosind cu succes posibilităţile proprii noilor rînduieli existente, precum şi avantajele sistemului mondial al socialismului, patria noastră va trece *mai mult sau mai puţin în acelaşi timp* cu celelalte ţări socialiste, la comunism. „*Deşi ţările socialiste au pornit în construirea noii orînduiri de la niveluri economice diferite* — a spus

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 27, E.S.P.L.P., 1955, p. 75.

tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — , *relațiile frățești de colaborare dintre ele, ajutorul reciproc tovărășesc, cooperarea și diviziunea internațională socialistă a muncii le dau putința să se dezvolte în ritm accelerat, încît acelea rămase în urmă din punct de vedere economic să le ajungă pe cele mai avansate, care nici ele nu vor sta pe loc, și să pășească toate împreună în comunism*" [1]. Sarcinile mărețe de perspectivă trasate de Congresul al III-lea al P.M.R. constituie o ilustrare strălucită a acestor teze.

*

În procesul desăvîrșirii construcției socialiste și al trecerii treptate la construirea comunismului, în patria noastră se conturează perspectiva *atingerii nivelului țărilor mai înaintate* în ce privește producția și consumul pe cap de locuitor. Pe bună dreptate se poate pune întrebarea : care sînt resursele generatoare care ne permit stabilirea unui atare obiectiv? Cum se explică faptul — subliniat la Congres prin formula plastică, atît de sugestivă a tovarășului N. S. Hrușciov — că „în cadrul orchestrei socialiste comune a luptei pentru construirea socialismului, poporul romîn ia în țara sa o notă atît de înaltă încît ea este la unison cu puternica orchestră simfonică a țărilor socialiste, în lupta pentru construirea socialismului, pentru victoria comunismului" [2].

Toate acestea își găsesc explicația în transformările revoluționare survenite în Romînia după 23 August 1944, în aceea că masele populare creatoare de istorie, conduse de clasa muncitoare în frunte cu partidul ei de avangardă, *și-au luat soarta în propriile mîini*, instaurînd regimul democrat-popular și făurind economia socialistă, punîndu-și cu hotărîre și entuziasm întreaga capacitate creatoare în slujba cauzei înălțării edificiului noii orînduiri. După cum se știe, în virtutea naturii sale specifice, modul de producție socialist creează, pentru prima dată în istorie, posibilitatea unei dezvoltări economice *conștiente*. Dar, pentru ca această posibilitate să se transforme în realitate și oamenii să devină într-adevăr stăpînii vieții lor sociale, ei trebuie să cunoască legile economice obiective, să poată acționa *în deplină cunoștință de cauză*. Dezvoltarea socialistă are, deci, ca premise indispensabile înarmarea celor ce muncesc cu înțelegerea științifică a necesității istorice, precum și mobilizarea capacității și organizarea activității lor creatoare. Aceste cerințe determină uriașul rol al conducerii celor ce muncesc de către partidul clasei muncitoare, înarmat cu teoria științifică marxist-leninistă, care fiind exponentul conștient al intereselor fundamentale ale clasei celei mai revoluționare, este în consecință *exponentul conștient al proceselor obiective*. Aceleași cerințe determină și însemnătatea excepțională a activității economico-organizatorice a statului socialist — pîrghia *dirijării concrete* de către societate a vieții

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, 1959, p. 624—625.
[2] Vezi *Scînteia*, nr. 4867 din 22 iunie 1960.

economice —, fără de care nu poate fi concepută construirea cu succes a socialismului şi comunismului.

Nu este, deci, întîmplător faptul că problema rolului partidului şi statului în perioada de tranziţie de la capitalism la comunism, se află în centrul luptei ideologice dintre învăţătura marxistă şi falsificatorii ei de diverse nuanţe. Revizionismul contemporan, în general, şi revizionismul iugoslav, în particular, se caracterizează prin negarea acestui rol. La baza peroraţiilor antimarxiste în această problemă se află, de regulă, identificarea caracterului obiectiv necesar al dezvoltării socialismului cu mersul spontan. Pornind de aici şi fluturînd în mod demagogic lozinca pretinsei „autoconduceri obşteşti" a producătorilor socialişti (prin care s-ar realiza chipurile, aşa-zisa „democraţie nemijlocită" pentru popor), revizioniştii caută să susţină că atribuţiile partidului comunist trebuie să se limiteze la aspecte strict educative şi că menirea statului socialist — considerat de ei ca o forţă situată deasupra claselor — ar consta doar în eliberarea şi apărarea forţelor socialiste, care se pot dezvolta apoi „de la sine".

Aceste teze antiştiinţifice ale revizionismului contemporan nu pot servi decît forţelor ostile socialismului. Practica istorică a confirmat întru totul justeţea tezei marxist-leniniste că formele de conducere a vieţii economice nu pot fi stabilite în mod arbitrar, după bunul plac al oamenilor; ele sînt dictate de legile formaţiunii social-economice respective. Astfel, socialismului îi este tot atît de străin mersul stihinic, cît de străină îi este capitalismului conducerea reală, conştientă, a economiei naţionale. Pentru noua orînduire este o necesitate obiectivă reglementarea *planificată* a producţiei şi repartiţiei sociale, în conformitate cu cerinţele legii dezvoltării planice, proporţionale a economiei naţionale şi cu scopul producţiei socialiste : ridicarea continuă a bunăstării celor ce muncesc; ea presupune asigurarea mersului neîntrerupt al mecanismului economic, prin *prevenirea* sau *sesizarea la timp* a oricăror disproporţii ce se pot ivi în funcţionarea economiei naţionale — atît între diverse ramuri, cît şi între dezvoltarea forţelor de producţie şi anumite laturi ale relaţiilor de producţie —, precum şi găsirea — de fiecare dată — a *momentului prielnic* şi a *căilor celor mai corespunzătoare* pentru înlăturarea nepotrivirilor, a rămînerilor în urmă.

Este firesc că o atare conducere a dezvoltării economice nu poate fi asigurată, pe scară naţională, decît în condiţiile existenţei unui *organism central*; colectivele izolate de producători nu sînt în stare să îndeplinească sarcinile pe care ea le implică.

Trebuie subliniat, totodată, că în împrejurările întregii perioade de trecere de la capitalism la comunism, este o cerinţă obiectivă nu numai conducerea planificată, ca atare, a economiei naţionale, ci şi caracterul *statal* al acestei conduceri. Încă Lenin a subliniat că statul ca principal instrument de construire a noii economii este necesar clasei muncitoare şi în societatea socialistă, pentru a exercita controlul măsurii muncii şi măsurii consumului.

Tocmai de aceea este falsă teza revizionistă care reduce problema istorică a dispariţiei rolului economic al statului la un simplu transfer

de funcții către așa-numite „consilii ale producătorilor" etc. Temeiurile dispariției acestui rol rezidă în premisele obiective, care se împlinesc numai în comunism, tocmai ca *rezultat al desfășurării activității statului socialist.* În procesul creării acestor premise, importanța funcțiilor economico-organizatorice ale statului nu numai că nu se micșorează, ci, dimpotrivă, crește din ce în ce mai mult, pe măsură ce se dezvoltă forțele de producție și se pun noi și noi probleme în vederea perfecționării continue a relațiilor de producție socialiste, pe măsură ce se amplifică însăși construcția economică. În consecință, așa cum a subliniat încă V. I. Lenin, și aparatul de exercitare a atribuțiilor respective „...e menit să crească, să se dezvolte și să se întărească, cuprinzînd întreaga activitate principală a societății organizate" [1].

În țara noastră ca și în celelalte țări socialiste, acest proces este însoțit, se îmbină indisolubil și se realizează în măsură crescîndă prin aplicarea *tot mai largă și adîncă a principiilor democratismului* — una din direcțiile principale ale perfecționării noii orînduiri de stat. Însăși practica istorică dezvăluie astfel netemeinicia totală a raționamentelor revizioniste despre pretinsa „incompatibilitate" dintre rolul economic al statului socialist și cerința dezvoltării democrației. Dimpotrivă, aceasta își găsește un cîmp nelimitat în însuși modul de organizare al statelor socialiste, inclusiv al statului nostru democrat-popular, caracterizat printr-un mecanism de funcționare menit să *asigure* și să *stimuleze* participarea *directă și decisivă* a tuturor oamenilor muncii la exercitarea funcțiilor statului. În etapa actuală, participarea celor ce muncesc la conducerea și rezolvarea treburilor statale și, în primul rînd, a celor economice, ia un avînt tot mai mare, prin lărgirea drepturilor și atribuțiilor sfaturilor populare, prin atragerea tot mai cuprinzătoare a organizațiilor de masă în soluționarea problemelor de interes general, prin dezvoltarea multilaterală a formelor controlului obștesc în toate domeniile de activitate, prin înființarea și permanentizarea consiliilor economice regionale, ca instituții sociale ajutătoare ale organelor locale de partid și de stat în munca de coordonare a activității economice — instituții recomandate încă de plenara C.C. al P.M.R. din 3—5 decembrie 1959 și, ulterior, de către Congresul al III-lea al partidului — , prin creșterea rolului consfătuirilor de producție, precum și al altor forme de consultare a părerii și de manifestare a voinței celor ce muncesc.

Toate acestea impun în mod obiectiv *întărirea continuă a rolului conducător al partidului* în stat — *ca una din legile generale ale construirii socialismului și comunismului.* Sporirea continuă a acestui rol este dictată cu necesitate atît de amploarea crescîndă a construcției socialiste și, deci, a sferei de cuprindere a acțiunii conștiente, cît și de uriașele sarcini organizatorice și educative pe care le implică participarea din ce în ce mai largă și activă a celor ce muncesc în opera de înălțare a edificiului noii orînduiri, în soluționarea tuturor treburilor țării. „Pe măsura înaintării pe calea socialismului — așa cum a subliniat tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la Congresul al III-lea al P.M.R. — rolul conducător al partidului în viața

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 27, p. 394.

socială creşte tot mai mult, deoarece sarcinile construcţiei socialiste cer unitatea de voinţă şi acţiune a întregului popor, profunda cunoaştere a legilor de dezvoltare a societăţii, o clară perspectivă istorică" [1]. Partidul clasei muncitoare este singurul factor în stare să imprime activităţii tuturor organelor de stat şi organizaţiilor obşteşti o orientare pe deplin ştiinţifică şi unitară, corespunzătoare cerinţelor progresului social şi aspiraţiilor celor ce muncesc şi, totodată, să îndrepte eforturile creatoare ale tuturor oamenilor muncii spre măreţul ţel comun : victoria deplină a socialismului şi făurirea comunismului.

Succesele noastre pe tărîmul operei de construcţie şi perspectivele grandioase ce ne stau în faţă sînt legate, totodată, în cel mai înalt grad, de *existenţa sistemului mondial al socialismului*,de ajutorul frăţesc dezinteresat al marii Uniuni Sovietice şi de colaborarea frăţească cu celelalte ţări socialiste, în spiritul principiului internaţionalismului proletar. „Relaţiile din cadrul sistemului economic mondial socialist, statornicite pe principii de colaborare frăţească şi ajutor reciproc — a arătat la Congresul al III-lea al P.M.R. tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej, — constituie o bază trainică pentru sporirea necontenită a schimburilor noastre, iar colaborarea tehnică-economică, pe baza diviziunii internaţionale socialiste a muncii, contribuie la dezvoltarea multilaterală a ţării noastre şi la grăbirea ritmurilor construcţiei socialiste" [2].

La rîndul lor, succesele Republicii Populare Romîne reprezintă o contribuţie de preţ la întărirea lagărului socialist, la asigurarea superiorităţii lui, în sfera producţiei materiale, la victoria sa tot mai evidentă şi apropiată în întrecerea economică paşnică cu capitalismul. În cuvîntarea de salut rostită la cel de-al III-lea Congres al P.M.R., tovarăşul Hruşciov spunea că succesele noastre, „succesele ţărilor socialiste sînt o rachetă cu mai multe trepte, care va plasa negreşit popoarele întregii lumi pe orbita comunismului". Aceasta arată ce mare înrîurire va avea pe arena internaţională desăvîrşirea construcţiei socialimului şi trecerea treptată spre comunism şi în patria noastră.

ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ И ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ В ПРОЦЕССЕ ЗАВЕРШЕНИЯ СТРОИТЕЛЬСТВА СОЦИАЛИЗМА В РНР

РЕЗЮМЕ

III съезд Румынской рабочей партии, подведя итоги больших успехов, достигнутых румынским народом в период между II съездом РРП и нынешним днем, и подчеркивая, что в Румынской Народной

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 104.

[2] *Ibidem*, p. 122.

Республике была создана экономическая база социализма, показал, что эта революционная победа открывает новый период в общественно-историческом прогрессе страны — период завершения социалистического строительства в виду последующего перехода к построению коммунизма. В статье затрагиваются, в свете документов съезда, некоторые теоретические вопросы развития производительных сил и усовершенствования социалистических производственных отношений в период шестилетнего хозяйственного плана (1960—1965) и перспективной экономической программы (1960—1975), проблемы диалектического взаимодействия между двумя основополагающими сторонами отечественного производства в период завершения социалистического строительства и выделяется глубоко научный характер экономической политики Румынской рабочей партии.

Первая глава, озаглавленная „Стремительное и всестороннее развитие производительных сил — центральный вопрос борьбы за завершение социалистического строительства в нашей стране" отталкивается от марксистско-ленинского указания, согласно которому развитие производительных сил является главной стороной единства противоположностей, которое представляет собой общественное производство, в конечном счете, определяющим фактором исторического прогресса. В работе подчеркивается решающее значение интенсивного и всестороннего развития производительных сил для непрерывного экономического подъема, для постоянного расширения и совершенствования социалистических производственных отношений во всей экономике—включая усиленное завершение коллективизации сельского хозяйства, — для усиления обороноспособности страны и для вклада Румынии в победу мировой социалистической системы в мирном экономическом соревновании с капитализмом. Рассматривая главные задачи, выдвигаемые съездом в области развития производительных сил как в их совокупности, так и в отношении их составных элементов, авторы выделяют специфические черты этого развития на этапе завершения социалистического строительства, черты, обусловленные преимуществами существования новой экономической базы. Особое внимание уделяется анализу некоторых проблем технического прогресса с учетом задач, выдвинутых директивами съезда и июльскими (1960 г.) решениями ЦК РРП и Совета Министров РНР о подъеме технического уровня производства и выдвижении технических, экономических и научно-исследовательских кадров и об улучшении их оплачивания.

Вторую главу, озаглавленную „Некоторые проблемы развития и усовершенствования новых производственных отношений в процессе завершения строительства социализма в нашей стране", авторы начинают теоретическими замечаниями по поводу механизма автодинамики общественного производства и активной роли производственных отношений в развитии производительных сил, останавливаясь затем на качественно высших, специфических преимуществах социалистической формы производства.

Далее показывается, как стремительный прогресс производительных сил в народно-демократической Румынии предполагает соответ-

ствующие изменения в области производственных отношений для преобразования и установления на все более высоком уровне соответствия двух сторон общественного производства. Выделив конкретно-исторические требования закона соответствия производственных отношений уровню и характеру производительных сил и подчеркнув, что на данном этапе развертывания социалистического строительства на первый план выдвинулись вопросы усовершенствования новых форм общественного производства — параллельно с его распространением на всю экономику, — авторы глубоко анализируют главные задачи, касающиеся постоянного развития новых отношений собственности, социалистического обмена деятельностью, новых форм распределения.

В последней части главы показывается, каким образом, вследствие постоянного роста производительных сил и развития социалистических производственных отношений, будут созданы — уже в ходе выполнения перспективной программы национальной экономики — предпосылки постепенного перехода к высшей фазе нового общества, когда Румынская Народная Республика включится в ряд социалистических стран, которые, согласно предвидению XXI съезда Коммунистической Партии Советского Союза, более или менее одновременно достигнут коммунизма.

Заключительная часть работы посвящена обзору факторов, которые позволяют и гарантируют успешное выполнение поставленной партией цели; в последующие 10—15 лет Румынская Народная Республика достигнет уровня передовых с точки зрения экономики стран. В исследовании показывается, что в число этих факторов включаются: решимость и энтузиазм трудящихся масс, взявших свою судьбу в собственные руки, установивших народно-демократический режим и создавших социалистическую экономику; руководство трудящимися со стороны партии рабочего класса, которая, вооружившись научной марксистско-ленинской теорией, является сознательным выразителем объективных процессов и широкого развертывания экономико-организаторской деятельности социалистического государства как рычага конкретного управления экономической жизнью со стороны общества, а также существование мировой социалистической системы, бескорыстная помощь Советского Союза и братское сотрудничество с другими социалистическими странами в духе пролетарского интернационализма.

L'ACTION RÉCIPROQUE DES FORCES PRODUCTIVES ET DES RELATIONS DE PRODUCTION DANS LE PROCESSUS DE PARACHÈVEMENT DE L'ÉDIFICATION DU SOCIALISME EN ROUMANIE

RÉSUMÉ

Etablissant le bilan des grands succès remportés par le peuple roumain depuis le IIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain, et soulignant que la base économique du socialisme a été déjà créée dans la République

Populaire Roumaine, le IIIe Congrès a montré que cette victoire révolutionnaire ouvre une nouvelle période dans le développement social-historique du pays, à savoir l'étape du parachèvement de l'édification du socialisme, en vue du passage ultérieur à l'édification du communisme. A la lumière des documents du IIIe Congrès, la présente étude aborde certains problèmes théoriques liés au développement des forces productives et au perfectionnement des relations de production socialistes au cours du plan économique de 6 ans (1960—1965), ainsi qu'au programme économique de perspective (1960—1975), problèmes suscités par l'action réciproque dialectique, entre les deux côtés fondamentaux de la production sociale à l'étape du parachèvement de la construction socialiste, — faisant ressortir le caractère profondément scientifique de la politique économique du Parti Ouvrier Roumain.

Le premier chapitre, intitulé *Le développement rapide et multilatéral des forces productives — problème central de la lutte pour le parachèvement de la construction socialiste dans la République Populaire Roumaine*, prend comme point de départ l'indication marxiste-léniniste suivant laquelle le développement des forces productives constitue le côté principal de l'unité des contraires que représente la production sociale, le facteur qui, en fin de compte, détermine le progrès historique. L'étude souligne l'importance décisive du développement intense multilatéral des forces productives pour l'élan économique ininterrompu du pays, pour l'élargissement continu et pour le perfectionnement des relations de production socialistes dans l'économie toute entière, y compris pour l'heureuse conclusion du processus de collectivisation de l'agriculture, pour l'accroissement de la capacité de défense du pays et pour la contribution de la Roumanie à la victoire du système socialiste mondial dans la compétition économique pacifique avec le capitalisme. Passant en revue les principales tâches fixées par le IIIe Congrès afin de développer les forces de production aussi bien dans leur ensemble que pour les éléments qui les composent, l'étude met en évidence les traits spécifiques de ce développement au cours de l'étape du parachèvement de la construction socialiste, traits déterminés par les avantages que présente l'existence de la nouvelle base économique. L'auteur accorde une attention particulière à l'analyse de certains problèmes liés au progrès technique, en tenant compte des tâches fixées par les Directives du Congrès et par les Décisions de juillet 1960 du Comité Central du Parti Ouvrier Roumain et du Conseil des Ministres de la République Populaire Roumaine, concernant l'élévation du niveau technique de la production et la promotion des cadres techniques et économiques, et de ceux de la recherche scientifique, ainsi que l'amélioration de leur salaire.

Le second chapitre, intitulé *Quelques problèmes liés au développement et au perfectionnement des nouvelles relations de production dans le processus du parachèvement de la construction socialiste en Roumanie*, débute par des considérations théoriques relatives au mécanisme de l'autodynamique de la production sociale et au rôle actif des relations de production dans le développement des forces productives, pour s'arrêter ensuite aux avan-

tages spécifiques, qualitativement supérieurs, de la forme de production socialiste.

Plus loin, l'auteur montre que le progrès rapide des forces productives dans la Roumanie démocratique populaire implique des changements correspondants sur le terrain des relations de production, afin d'établir, et de rétablir, à un niveau toujours plus élevé la concordance entre les deux côtés de la production sociale. Tout en faisant ressortir les exigences historiques concrètes de la loi de concordance des relations de production avec le niveau et avec le caractère des forces de production, et en soulignant le fait que dans l'étape actuelle du parachèvement de la construction socialiste, les problèmes du perfectionnement de la nouvelle forme sociale de production — parallèlement à son extension à l'économie toute entière — sont arrivés au premier plan, l'auteur aborde l'étude des principales tâches à remplir en vue du développement continu des nouvelles relations de propriété, de l'échange socialiste d'activités, des nouvelles formes de répartition.

A la suite de l'accroissement continu des forces productives et du développement des relations de production socialiste, seront créées — au cours même du programme de perspective de l'économie nationale — les prémisses du passage graduel à la phase supérieure de la société nouvelle, la République Populaire Roumaine s'encadrant de cette manière parmi les pays socialistes qui, suivant les prévisions du XXIe Congrès du Parti Communiste de l'Union Soviétique, arriveront plus ou moins en même temps au communisme.

La conclusion de l'ouvrage est consacrée à une revue des facteurs qui permettront, et qui garantissent, le succès de la réalisation de l'objectif établi par le parti, à savoir qu'au cours des 10—15 prochaines années, la République Populaire Roumaine atteigne le niveau des pays plus avancés du point de vue économique. L'auteur montre que parmi ces facteurs il y a la détermination et l'enthousiasme des masses ouvrières, qui ont pris leur sort entre leurs propres mains, en instaurant le régime de démocratie populaire et en créant l'économie socialiste ; la direction des travailleurs par le parti de la classe ouvrière qui, armé de la théorie scientifique marxiste-léniniste, est l'exposant conscient des processus objectifs ; l'ample développement de l'activité économique et organisatrice de l'Etat socialiste en tant que levier nécessaire pour la direction concrète de la vie économique par la société, ainsi que l'existence du système socialiste mondial, l'aide désintéressée de l'Union Soviétique et la collaboration fraternelle avec les autres pays socialistes, dans l'esprit de l'internationalisme prolétarien.

INTERESUL
CA O CATEGORIE A MATERIALISMULUI ISTORIC

DE

A. G. ZDRAVOMÎSLOV (U.R.S.S.)

Într-o epocă al cărei conținut principal este trecerea de la capitalism la comunism, interesele maselor de oameni ai muncii, interesele claselor înaintate ca forțe motrice ale acestei treceri, joacă un rol tot mai mare și mereu crescînd. Această necesitate este cuprinsă și își află expresia ei în legea creșterii rolului maselor populare în istorie, descoperită de marxism. „Odată cu profunzimea acțiunii istorice — scriau întemeietorii marxismului — va crește ... și amploarea masei care o înfăptuiește" [1].

Trecerea de la capitalism la comunism este acțiunea cea mai importantă din toate acțiunile produse în istorie. Astfel încît în epoca actuală nu există nici un document politic de oarecare însemnătate în care să nu se vorbească direct sau indirect despre interesele popoarelor, partidelor, statelor, despre interesele naționale, interesele păcii etc. Pînă și acțiunile cele mai reacționare sînt camuflate prin fraze referitoare la interesele popoarelor etc. Doctrina lui Eisenhower — de pildă — pretinde a apăra „interesul popoarelor arabe"! Experiențele cu arma nucleară organizate de imperialiști cu scopul pregătirii unui al treilea război mondial și al menținerii unui climat internațional încordat „pe marginea războiului", sînt prezentate ca avînd drept scop „interesul întăririi păcii"! Goana înarmărilor este — chipurile — de asemenea „în interesul securității naționale".

Problema interesului capătă astfel o importanță tot atît de esențială ca și problema libertății. Însăși viața plasează problema analizei acestei categorii a științei sociale pe unul din locurile cele mai importante.

Dar însemnătatea acestei categorii nu decurge numai din cerințele luptei ideologice. Studierea unui șir întreg de probleme ale științei sociale, puse de practica construcției socialiste și comuniste — problema îmbinării

---

[1] K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. 2, p. 91.

intereselor sociale *cu interesele* personale, problema cointeresării materiale, a izvoarelor şi stimulilor dezvoltării forţelor de producţie, a forţelor motrice ale societăţii socialiste, a raportului dintre economie şi politică etc. cer cu insistenţă analiza conţinutului categoriei de „interes".

În articolul de faţă ne propunem ca sarcină să analizăm problemele de care se leagă categoria interes. Cu atît mai mult cu cît de această categorie nu se poate lipsi nici o ştiinţă socială, fiecare dintre ele fiind în situaţia de a opera cu un anumit aspect al noţiunii de interes.

Problema cauzelor activităţii umane şi explicarea unor anumite evenimente istorice a fost una din problemele care a preocupat gîndirea omului chiar de la început, din momentul apariţiei conştiinţei sociale. Ea a apărut pentru prima oară încă în cadrul gîndirii mitologice. Cum se pune, de exemplu, în *Iliada* problema cauzelor izbucnirii războiului Troiei?

Cauza războiului a fost răpirea de către Paris a soţiei lui Menelau — frumoasa Elena. Însă oricît de răpitoare ar fi fost frumuseţea unei femei şi oricît de puternică ar fi fost dragostea lui Menelau pentru ea — autorul *Iliadei* a simţit în mod instinctiv că acest lucru este încă insuficient pentru a explica proporţiile unui asemenea eveniment istoric ca războiul Troiei. Gîndirea mitologică nu a putut dezvălui cauzele reale ale evenimentelor istorice, fapt datorită căruia ea strămută explicarea lor în lumea ireală a zeilor, în cazul de faţă în lumea Olimpului.

Încercarea de a rezolva problema cauzelor activităţii umane fără a recurge la forţe mitologice supranaturale, la voinţa zeilor, este legată de apariţia filozofiei materialiste. Astfel, Democrit, în *Micul Diacosmos*, descriind etapele principale de dezvoltare a omului şi realizările lui cele mai de seamă (ajutorul reciproc, vorbirea, construirea de locuinţe şi confecţionarea îmbrăcămintii, stăpînirea focului şi crearea artelor), conchide: „În realitate însăşi nevoia a slujit oamenilor ca învăţător în toate, povăţuindu-i în mod corespunzător în cunoaşterea fiecărui lucru" [1].

Teza lui Democrit cu privire la rolul determinant al nevoii în activitatea umană a fost îndreptată împotriva lui Platon, care atribuia acest rol sufletului. După părerea lui Platon sufletul este manifestarea a ceea ce este divin în om, el nu este legat de lumea din afară şi-i dirijează activitatea umană prin intermediul mişcărilor sale interne.

Astfel încă în filozofia greacă veche au luat naştere două moduri absolut opuse de interpretare a cauzelor activităţii umane. „Linia lui Democrit şi linia lui Platon" (Lenin) nu se deosebesc între ele numai prin explicarea lumii în întregul ei, dar şi prin interpretarea acestei probleme concrete. Se înţelege că aceasta nu înseamnă că materialiştii Greciei antice s-au ridicat în interpretarea fenomenelor sociale pînă la nivelul unei poziţii materialiste consecvente. Ideile lor referitoare la rolul cerinţelor şi nevoii în viaţa socială rămîn la nivelul unei ipoteze materialiste juste.

Ideea lui Democrit cu privire la rolul nevoii s-a dezvoltat mai tîrziu în teoria materialiştilor francezi din secolul al XVIII-lea asupra interesului. Tendinţa lor de a interpreta viaţa socială, pornind de la interese şi cerinţe „... găseşte o explicare în caracterul practic al vieţii franceze

[1] *Materialiştii Greciei antice*, ed. rusă, Moscova, 1955, p. 150.

de atunci. Această viață era axată pe linia prezentului imediat, a plăcerilor și intereselor profane, ale lumii pămînteşti" [1].

Diderot include noțiunea de interes în *Enciclopedie* ca una din cele mai de seamă noțiuni pentru explicarea vieții sociale.

Încercarea cea mai serioasă de a explica viața socială cu ajutorul teoriei interesului aparține lui Helvetius. În cartea sa *Despre spirit* (1758), el formulează clar legea interesului. După părerea lui Helvetius, interesul este iubirea de sine; el socotește că este greșit să înțelegem interesul ca un viciu, că, dimpotrivă, el este un sentiment natural, întipărit în noi de natură. Potrivit concepției sale, interesul se poate transforma fie în viciu, fie în virtute, în dependență de gusturile și pasiunile omului. „... eu iau acest cuvînt într-un sens mai larg, și ... îl aplic în general la tot ce ne poate produce plăcere și ne poate feri de suferință" [2]. „Dacă universul fizic este supus legilor mișcării, universul moral nu este mai puțin supus legilor interesului. Interesul este pe pămînt, marele vrăjitor care schimbă în ochii tuturor creaturilor forma tuturor obiectelor" [3].

Această idee, enunțată într-un mod atît de hotărît și determinat, a avut o imensă importanță revoluționară. Ea a fost îndreptată împotriva concepției religioase asupra istoriei. „În momentul în care principiul interesului a fost generalizat și s-a dovedit cu succes că acest interes reprezintă începutul tuturor gîndurilor și faptelor noastre, enigma a fost în sfîrșit dezlegată: pentru a-l explica pe om nu este necesar ... să recurgem la păcatul originar" [4].

Slăbiciunea pozițiilor materialiștilor francezi a constat în aceea că explicînd viața socială cu ajutorul interesului, ei nu au putut înțelege natura interesului. În ce constă, potrivit concepțiilor materialiștilor francezi, baza interesului? D'Holbach deduce interesul din idee, din ceea ce socotesc oamenii necesar pentru fericirea lor. Helvetius încearcă să găsească baza interesului în simțuri, în natura neschimbătoare a omului. Însă schimbările produse în viața socială nu puteau fi explicate cu ajutorul unor factori invariabili și de aceea Helvetius ca și toți materialiștii francezi rămîne idealist în domeniul explicării fenomenelor vieții sociale. După treizeci de ani de la apariția lucrării lui Helvetius *Despre spirit*, în Germania a apărut a doua critică a lui Kant, îndreptată împotriva încercării materialiștilor francezi de a explica viața socială cu ajutorul interesului (*Critica rațiunii practice*).

După cum se știe însă, nici Kant nu înlătură definitiv noțiunea de interes, ci critică doar reducerea tuturor intereselor la simțuri. Acest mod de interpretare a interesului îl reduce pe om la cea mai ordinară animalitate și nu poate explica comportarea morală a omului. Din punctul de vedere susținut de Kant, stimulii direcți ai comportării morale a omului sînt: respectul față de legea morală, interesul și maxima voinței. Însă acest interes are — după Kant — un cu totul alt conținut, la baza lui nu se găsește tendința către plăcere ci legea morală, a cărei existență

[1] K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. 2, p. 141—142.
[2] Helvetius, *Despre spirit*, Ed. științifică, 1959, p. 43.
[3] *Ibidem*, p. 42.
[4] Helvetius, *Despre om*, ed. rusă, 1938, p. 346.

slujește pentru Kant ca o dovadă directă pentru existența lui dumnezeu, o dovadă a existenței lumii transcendentale și a nemuririi sufletului. Astfel Kant în teoria sa asupra interesului ajunge tocmai la concluziile împotriva cărora era îndreptat tot patosul materialiștilor francezi.

Următorul pas însemnat în dezvoltarea teoriei interesului îi aparține lui Hegel. La acesta el reprezintă una din categoriile cele mai de seamă ale filozofiei spiritului.

Hegel enunță o serie întreagă de idei în problema raportului dintre interes și pasiune, în problema societății civile ca sistem de interese care se ciocnesc între ele, a opoziției dintre interesele de castă, a rolului hotărîtor al intereselor în dezvoltarea societății. Însă pentru Hegel baza obiectivă a interesului este necesitatea ideii absolute, în sfera spiritului. Datorită idealismului său Hegel ajunge la ideea metafizică și reacționară a împăcării intereselor opuse într-un stat ideal, a cărui realizare ar fi, după părerea lui, monarhia constituțională prusacă.

Trăgînd concluziile în urma analizei categoriei de interes în istoria gîndirii sociologice premarxiste, ajungem la următoarea idee fundamentală. Întreaga gîndire sociologică premarxistă rămîne în cadrul interpretării idealiste a istoriei întrucît ea nu a fost în stare să dezvăluie baza obiectivă a interesului. Sezisînd (Kant și Hegel) legătura dintre necesitatea istorică și interes, sociologia premarxistă nu a putut înțelege natura acestei necesități, și, în consecință, nici natura interesului.

Deosebirea fundamentală dintre sociologia marxistă și întreaga gîndire socială anterioară, constă în aceea că numai marxismul a dezvăluit natura reală a interesului, ceea ce reprezintă unul din momentele hotărîtoare ale interpretării materialiste a istoriei. Marxismul nu consideră că esența interesului rezidă în simțuri, în legea morală sau în ideea absolută, ci în caracterul relațiilor de producție ale unei anumite societăți, adică al acelor relații care iau naștere între oameni în procesul producției de bunuri materiale, independent de voința și de conștiința lor, pe baza nivelului existent de dezvoltare a forțelor de producție, relații a căror totalitate reprezintă baza economică a societății.

Tezele referitoare la legătura *directă* dintre interes și relațiile de producție le găsim încă în primele lucrări marxiste. Astfel în *Sfînta familie*, Marx și Engels criticînd „superstițiile politice" ale tinerilor hegelieni, care încercau să dovedească că statul leagă între ei pe membrii societății civile, arată că „... *necesitatea naturală, însușirile ființei omenești*, oricît de înstrăinată ar fi forma sub care s-ar manifesta, interesul —, iată ce leagă pe membrii societății civile unul de altul" [1].

În *Ideologia germană*, interesul este determinat încă mai concret. El nu apare numai ca o idee ci „există în primul rînd în realitate ca dependență reciprocă a indivizilor între care este divizată munca" [2].

O definiție mai precisă a interesului o găsim în lucrarea lui Engels *Contribuții la problema locuințelor* (1873). Polemizînd cu proudhonistul

[1] K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 2, p. 135 (Trebuie să avem în vedere că termenul de „societate civilă" spre deosebire de stat reflectă de pe timpul lui Hegel sfera relațiilor economice dintre oameni).

[2] K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 3, Editura politică, 1958, p. 33.

Mülberger, care dă o rețetă de rezolvare a problemei locuințelor în cadrul orînduirii burgheze, Engels scrie : „Relațiile economice ale unei societăți anumite se prezintă în primul rînd ca *interese*. Iar Proudhon în lucrarea sa de căpetenie spune „fără înconjur că principiul regulator, organic și suveran care și le subordonează pe toate celelalte nu este interesul ci dreptatea" [1].

Legătura directă dintre relațiile de producție și interese a indicat-o adeseori V. I. Lenin în lupta împotriva sociologiei subiectiviste a narodnicismului, care rupe activitatea indivizilor de sistemul obiectiv existent al relațiilor de producție, de formațiunea social-economică.

Narodnicii, discutînd dacă este sau nu de dorit dezvoltarea Rusiei pe o cale capitalistă și propunînd reforme utopice îndreptate către menținerea orînduirii mic-burgheze, prezentau lucrurile „în așa fel, ca și cum faptul că nu se pun în aplicare asemenea reforme nu s-ar datora unor cauze adînci, care se găsesc în înseși relațiile de producție, ci unor piedici care rezidă numai în brutalitatea sentimentelor, în faptul că « facultatea de a pricepe » este slabă etc." [2].

Dacă în lupta împotriva orientării subiectiviste a sociologiei Lenin se ridica împotriva ruperii interesului de relațiile de producție, în lupta împotriva marxiștilor legali, a menșevicilor și a altor vulgarizatori ai marxismului, el a arătat caracterul defectuos al punctului de vedere care privește relațiile de producție în afara propriilor lor manifestări, în afara intereselor. Relațiile de producție nu pot exista fără a se manifesta în activitatea oamenilor, în consecință ele nu pot exista fără interese. Este necesar de aceea — arată Lenin — să explicăm interesele concrete ale diferitelor clase și să înțelegem în ce fel se manifestă aceste interese în acțiunile claselor, partidelor și în conștiința lor. Materialismul nu se mărginește la constatarea necesității social-economice, ci arată care sînt cerințele și interesele pe care le exprimă această necesitate. Tocmai de aceea, „materialismul implică, ca să zicem așa, spiritul partinic, obligînd ca la orice apreciere a evenimentului, să se adopte deschis și pe față punctul de vedere al unui anumit grup social" [3].

G. V. Plehanov a subliniat de asemenea în repetate rînduri această legătură dintre relațiile sociale și interese. „De unde luăm interesele ? — punea el întrebarea. — Reprezintă ele oare un produs al voinței omenești și al conștiinței umane ? Nu, ele sînt create de relațiile economice dintre oameni" [4].

Ce concluzii rezultă din legătura directă dintre relațiile de producție și interese, stabilită de marxism ? Prima concluzie pe care trebuie s-o tragem constă în aceea că interesul, deși este o categorie general-istorică, nu reprezintă cîtuși de puțin o forță invariabilă, aceeași în toate etapele dezvoltării sociale. Întrucît conținutul interesului este determinat de relațiile de producție, este clar că interesul are un caracter concret-istoric. O dată cu schimbarea relațiilor de producție, se schimbă conținutul

[1] K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. 1, E.S.P.L.P., 1955, p. 603.
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 1, E.S.P.L.P., 1956, p. 497.
[3] *Ibidem*, Ed. P.M.R., 1950, p. 394.
[4] G. V Plehanov, *Opere filozofice alese*, vol. 1, Moscova, 1956, p. 260.

şi caracterul intereselor. Astfel, într-o societate în care relaţiile de producţie se caracterizează prin proprietatea privată asupra uneltelor şi mijloacelor de producţie, interesul capătă în mod inevitabil un caracter antagonist de clasă. Şi invers, într-o societate socialistă bazată pe proprietatea socială asupra uneltelor şi mijloacelor de producţie, relaţiile de producţie se exprimă în comunitatea de interese a diferitelor clase. Această comunitate a intereselor de clasă reprezintă unul din privilegiile sistemului socialist, care asigură faţă de capitalism un ritm mult mai rapid de dezvoltare a forţelor de producţie.

A doua concluzie constă în aceea că în problema raportului dintre relaţiile de producţie şi interese, marxismul se ridică împotriva celor două extreme. Pe de o parte, împotriva ruperii intereselor de relaţiile de producţie, împotriva orientării subiectivist-psihologiste în sociologie. Pe de altă parte, împotriva ruperii relaţiilor de producţie de interese, împotriva tratării vulgare şi obiectiviste a relaţiilor de producţie, împotriva transformării relaţiilor de producţie în forţe fatale şi mistice care se găsesc deasupra societăţii : „Marxismul se deosebeşte de toate celelalte teorii socialiste printr-o minunată îmbinare a unei perfecte lucidităţi ştiinţifice în analiza situaţiei obiective şi a desfăşurării obiective a evoluţiei cu cea mai categorică recunoaştere a importanţei energiei revoluţionare, a creaţiei revoluţionare şi a iniţiativei revoluţionare a maselor, precum şi, bineînţeles, a diferitelor personalităţi, grupuri, organizaţii, partide capabile să seziseze şi să realizeze legătura cu unele clase sociale sau altele" [1].

În legătura indisolubilă dintre relaţiile de producţie şi interesele materiale, rolul determinant aparţine tocmai relaţiilor de producţie, deoarece pe baza lor apar interesele materiale ale claselor. Relaţiile de producţie determină structura economică a societăţii, determină repartizarea unor mari mase de oameni, clase în diferite sfere ale producţiei şi situaţia lor economică. Însă din situaţia acestor mase şi clase decurg interesele lor care determină la rîndul lor activitatea acestora. Interesul cere de la purtătorul său o anumită activitate, determină orientarea ei. În consecinţă, caracterul interesului determină rolul istoric al fiecărei clase.

De aceea, analiza relaţiilor de producţie din societatea capitalistă dezvăluie rolul istoric-mondial al proletariatului de gropar al capitalismului. Interesul economic fundamental al clasei muncitoare cere răsturnarea capitalismului şi instaurarea dictaturii proletariatului ca mijloc de construire a unei societăţi noi, fără clase.

A treia concluzie care rezultă din legătura directă dintre relaţiile de producţie şi interes, constă în aceea că interesul este un interes material. Totodată trebuie să avem în vedere că marxismul nu înţelege caracterul material al interesului în sensul murdar-negustoresc al acestui cuvînt, ci în sens filozofic. Interesele sînt materiale în primul rînd fiindcă iau naştere în sfera producţiei materiale, în sfera producţiei lucrurilor, spre deosebire de producţia spirituală—producţia ideilor ; în al doilea rînd, tocmai aceste interese sînt fundamentale, determinante faţă de toate celelalte interese existente în societate — politice, ideologice, spirituale etc. ; în al treilea

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 13, E.S.P.L.P., 1957, p. 23.

rînd, caracterul lor material constă în aceea că ele apar independent de voința și conștiința oamenilor.

De aici rezultă că noțiunea de interes material, economic are în marxism un sens dublu. Pe de o parte, interesele economice sînt interesele cele mai apropiate, directe ale clasei, interese la înțelegerea cărora clasa muncitoare ajunge în mod spontan și care nu depășesc încă limitele modului de producție capitalist. Pe de altă parte interesul economic fundamental coincide cu interesul politic, întrucît satisfacerea lui presupune rezolvarea problemei proprietății în folosul proletariatului, ceea ce este de neconceput fără o revoluție politică.

Din teza referitoare la caracterul material al interesului ar fi greșit să tragem concluzia că interesul de clasă ar avea numai un conținut economic. Orice interes de clasă este în esență un interes economic, însă a spune „în esență", după cum se știe, nu înseamnă încă a spune „în întregime". Interesele claselor, ale proletariatului în special, au în afară de un conținut economic și un conținut politic, social și spiritual variat. Proletariatul nu luptă numai pentru eliberarea sa economică, libertatea economică însăși nu reprezintă pentru el decît o condiție de dezvoltare multilaterală a capacităților fizice și spirituale ale omului muncitor. „Greșesc cei — scria cunoscuta activistă a mișcării muncitorești C. Zetkin — ce văd în lupta de clasă a proletariatului numai dorința de a-și umple stomacul" [1]. Proletariatului nu-i sînt străine nici una dintre valorile sociale și culturale create de omenire; numai el este moștenitorul legitim al acestor valori. Însă înainte de a le stăpîni proletariatul trebuie să dobîndească libertatea economică și politică. De aici rezultă că prioritatea unei abordări politice este necesară nu numai în condițiile rezolvării problemelor economice ale clasei muncitoare, dar și în condițiile rezolvării tuturor celorlalte probleme sociale, culturale etc. Cu alte cuvinte, în interesele politice își găsesc expresia concentrată nu numai interesele economice, dar și toate celelalte interese naționale, sociale, culturale și spirituale ale proletariatului. Însă conținutul variat al interesului de clasă este determinat în ultimă instanță de situația economică pe care o are o anumită clasă în sistemul relațiilor de producție, de interesele ei materiale.

Din tezele analizate rezultă evident că dezvăluirea de către marxism a bazei obiective a interesului care rezidă în relațiile de producție ale unei anumite societăți, are o importanță științifică-principială.

În opoziție cu marxismul, curentul psihologist al sociologiei burgheze contemporane lipsește interesul de orice bază obiectivă, identificîndu-l cu simțurile, dorințele, starea de spirit și alte stări de conștiință. În acest sens R. M. Mac-Iver, profesor la universitatea Columbia din New York, o autoritate unanim recunoscută printre sociologii burghezi, autorul articolului *Interesul* din *Enciclopedia americană a științelor sociale* și care consideră interesul ca una din „noțiunile cheie" ale propriei sale teorii sociale, afirmă că „interesele oamenilor reprezintă izvorul întregii activități sociale și

[1] C. Zetkin, *Arta și proletariatul*, *Novîi mir*, nr. 8, 1957, p. 182.

schimbările produse în interesele lor reprezintă izvorul oricărei evoluții sociale" [1].

Dar ce înțelege Mac-Iver prin interes?

Pentru el, interesul este unul din momentele raportului subiect-obiect („subject-object-relation"), tocmai acea latură a raportului subiect-obiect care exprimă „aspectul obiectiv al comportării" și care este strîns legată de latura internă, subiectivă a acestui raport. Celei de-a doua laturi a „subject-object-relation", Mac-Iver îi dă denumirea de „attitude" — atitudine, prin care se înțelege un anumit sentiment al subiectului. Astfel, după Mac-Iver ura este o atitudine, iar dușmanul față de care este resimțită această ură și care este privit în unitate cu această atitudine, se numește „interes" [2]. Astfel, prin „obiectiv" Mac-Iver nu înțelege mediul înconjurător cu care omul interacționează, nici faptul că în cursul acestui proces de interacțiune se formează interesele lui, ci numai un obiect care se găsește în fața subiectului și către care se îndreaptă conștiința subiectului. Referirea sa la „atitudine" este de asemenea lipsită de conținut științific, deoarece atitudinile sînt identificate cu simțurile. Nici interesele, nici atitudinile nu au la Mac-Iver un conținut cît de cît obiectiv, deoarece și unele și altele reprezintă pentru el „aspectele cele mai de seamă ale conștiinței, care se manifestă direct în comportarea socială" [3].

Acest mod de a aborda interesul este determinat de poziția psihologistă antiștiințifică a lui Mac-Iver în toate problemele referitoare la teoria societății. Esența relațiilor sociale se găsește, după Mac-Iver, în conștiință. El socotește cunoașterea reciprocă a subiecților principala însușire a relațiilor sociale. Astfel relațiile de producție sînt înlăturate din caracterizarea societății, ele sînt înlocuite cu relații pe planul conștiinței. Însă acesta este subterfugiul la care recurgea încă Bogdanov, demascat de V. I. Lenin. Din faptul că fiecare om are o conștiință, machistul rus Bogdanov a ajuns la identificarea existenței sociale cu conștiința socială. Ca răspuns la acest raționament psiho-sociologic, V. I. Lenin a arătat în *Materialism și empiriocriticism* că din acțiunile izolate ale unor indivizi care au conștiință, se formează un lanț de relații de care acești indivizi nu-și dau seama. Tocmai totalitatea acestor relații reprezintă existența socială care se reflectă în conștiința socială. „Din faptul că oamenii vin în contact ca ființe conștiente nu rezultă nicidecum — scrie V. I. Lenin — că conștiința socială ar fi identică cu existența socială. Venind în contact ... oamenii nu sînt conștienți de relațiile sociale care se stabilesc între ei și de legile în virtutea cărora se dezvoltă acestea etc." [4].

Ca și Bogdanov, domnul Mac-Iver nu vrea să vadă aceste relații obiective, obiective „nu în sensul că societatea unor ființe conștiente, a oamenilor, ar putea să existe și să se dezvolte independent de existența acestor ființe conștiente (prin teoria sa, Bogdanov nu face decît *să subli-*

---

[1] Mac-Iver R. M., *Community*, 1924, p. 102.
[2] Vezi *Encyclopedia of the Social-Sciences*, 1932, V. VIII, p. 146.
[3] Mac-Iver R. M., *Society, its structure and changes*, N. Y., 1931, p. 44.
[4] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, E.S.P.L.P., 1954, p. 317.

nieze asemenea nimicuri), ci în sensul că existența socială *este independentă de conștiința socială* a oamenilor" [1].

Tocmai pe asemenea nimicuri este construită întreaga teorie a lui Mac-Iver. Netemeinicia teoretică a raționamentelor lui Mac-Iver apare evidentă de îndată ce punem următoarele două întrebări: de ce într-o epocă interesele sau „aspectele conștiinței" sînt îndreptate către anumite scopuri, iar în alta către alte scopuri? De ce în aceeași epocă la oameni diferiți există o orientare diferită a „stării de spirit"? Mac-Iver nu poate răspunde la aceste întrebări fiindcă toate raționamentele lui asupra interesului nu trec dincolo de limitele lumii subiective a individului, dincolo de limitele conștiinței. Însă pe mult stimatul profesor puțin îl interesează valoarea științifică a concepțiilor lui teoretice; pentru sociologia burgheză este important un singur lucru — ca teoria să fie în slujba luptei împotriva marxism-leninismului și a dezvoltării mișcării muncitorești.

Adevărata față a raționamentelor domnului Mac-Iver se dezvăluie pe deplin de îndată ce ele se referă la structura de clasă a societății. Aici el se năpustește, atacînd fățiș marxismul. Principala trăsătură a unei clase este „sentimentul de distanță socială, sentiment care determină atitudinea oamenilor față de membrii propriei lor clase și ai altor clase" [2]. „Trebuie să remarcăm — scrie Mac-Iver — că noi n-am definit clasa socială pe baza unor noțiuni pur economice. Acest mod opus de definire, susținut deobicei de urmașii lui K. Marx, subliniază unul din principalii factori care determină deobicei deosebirile de clasă, însă din punct de vedere al sociologiei este lipsit de temeinicie. ... Clasa nu-i unește pe oameni și nu-i desparte dacă ei nu simt unitatea sau deosebirea dintre ei; dacă lipsește conștiința de clasă, orice criterii am lua, nu există clasă ..." [3].

Potrivit acestei teorii, pentru caracterizarea unei clase, esențială nu este situația ei economică (aceasta ar fi, chipurile, o abordare unilaterală, „îngust economică" și nu „științifică"), ci simțămintele oamenilor. Pe această cale se înlătură foarte ușor opoziția dintre interesele de clasă. Pentru a aparține clasei capitaliștilor nu este de loc obligator să fii milionar sau proprietar de întreprinderi, este suficient să te simți Rockefeller. De unde ar decurge că pentru a desființa opoziția dintre interesele de clasă ale proletariatului și cele ale burgheziei nu este necesar să schimbăm situația clasei muncitoare, trebuie numai s-o convingem că „burghezia există în interesul proletariatului", că — de pildă — „capitalismul nu mai e capitalism" ci s-a transformat într-o orînduire nouă, în „capitalism popular" — și atunci opoziția reală dintre interese va fi desființată. Căci principală nu este deosebirea dintre situația claselor antagoniste, ci sentimentul de „solidaritate socială"!

Următoarea concluzie la care ajunge psihosociologia burgheză în general și domnul Mac-Iver în special, constă în aceea că însăși existența antagonismului dintre proletariat și burghezie nu este produsul relațiilor capitaliste, ci rezultatul activității unor marxiști răi, care în loc să cultive

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, p. 319.
[2] R. M. Mac-Iver, *Society...*, p. 78.
[3] Idem, *Sociology*, New York, 1937, p. 137.

sentimentul solidarității naționale, atît în fel și chip patimile, încercînd să subordoneze conștiinței de clasă a proletariatului, toate celelalte sentimente.

În fond este limpede că comunitatea și deosebirea dintre interesele de clasă nu decurg din ideologie și simțuri, ci din identitatea și deosebirea de situație a claselor. În ceea ce privește sentimentele și ideile, ele nu determină interesele, ci sînt determinate de acestea.

În lucrările de mai tîrziu, Mac-Iver își metamorfozează concepțiile — simțind netemeinicia teoretică a punctului de vedere psiho-sociologic asupra interesului. Mac-Iver încearcă să apeleze la sociologia neokantiană și să identifice interesul cu „aprecierea dinamică" („Dinamic assesment"). Aprecierea dinamică „determină acțiunile grupurilor, instituțiile sociale, obiceiurile și în general fenomenele de comportare socială" [1]. După Mac-Iver, nici un alt factor nu are importanță în afara lui, el exercitîndu-și — numai prin el — influența asupra mersului evenimentelor. Această „apreciere dinamică" reprezintă întruchiparea sistemului de valori care se formează într-o persoană, într-un individ. Întrucît această întruchipare este variată la infinit, aprecierea dinamică „nu poate fi supusă unei măsurători obiective. Ea se deosebește după starea de spirit și după situație" [2].

Astfel, baza obiectivă a interesului a fost găsită în „sistemul de valori format" ! Dacă pînă acum domnul Mac-Iver desființa interesele de clasă ale proletariatului, acum el le ignorează în general, încercînd să stabilească, pe urmele lui Rickert, Weber și ale altor sociologi de orientare kantiană, o legătură directă între sistemul de valori culturale și individ. În acest mod Mac-Iver speră să evite în general pomenirea noțiunii de clasă și luptă de clasă, atunci cînd analizează cauzalitatea socială.

După cum se știe, marxismul nu neagă existența unor valori culturale general-umane, cum insinuează adeseori criticii burghezi ai marxismului și revizioniștii care le țin isonul. Totodată marxismul arată că între aceste valori și interesul propriu al individului nu există o legătură directă. Această legătură este mijlocită de sistemul relațiilor de producție existent într-o anumită societate și de interesele de clasă care decurg din el, care în ultimă instanță determină orice apreciere. A explica relațiile cauzale în dezvoltarea socială înseamnă tocmai a dezvălui aceste interese de clasă, condiționate economic.

Însă Mac-Iver, lichidînd interesul de clasă, lichidează prin aceasta și cauzalitatea socială, odată cu posibilitatea de a o cunoaște. În același timp el speculează caracterul individual și specific al oricărui fenomen social.

Însă acest argument al sociologiei burgheze a fost infirmat de V. I. Lenin în *Materialism și empiriocriticism*. Suma tuturor modificărilor individuale „în toate ramificațiile lor n-ar putea fi îmbrățișată în cadrul economiei capitaliste mondiale nici de 70 de oameni ca Marx. Esențialul e că au fost descoperite *legile* acestor modificări" [3].

---

[1] Mac-Iver R. M., *Social Causation, Twenteth Century sociology*, ed. by J. Gurvith and N. Moore, N. Y., 1945, p. 122.

[2] *Ibidem*, p. 128.

[3] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, p. 319.

Dacă R. M. Mac-Iver denaturează însăşi noţiunea de interes, un alt profesor american, Herbert Marcuse, în cartea sa recent publicată de Institutul rus al universităţii din Columbia, *Soviet Marxism. A critical analysis*[1] încearcă să denatureze învăţătura marxistă cu privire la raportul dintre interesele fundamentale şi cele imediate. Marcuse înfăţişează lucrurile ca şi cum marxiştii ar inventa deosebirea dintre interesul fundamental (el îl numeşte „real") şi interesul imediat, acţionînd totdeauna în numele intereselor fundamentale „inexistente" şi ignorînd interesele imediate ale maselor. De pe aceste poziţii, Marcu se atacă unele părţi ale teoriei marxiste ca învăţătura despre partid, despre stat şi principiul coexistenţei paşnice. Marxismul face într-adevăr o deosebire între interesele fundamentale şi cele directe, şi anume, dacă interesele fundamentale ale proletariatului sînt determinate de situaţia lui generală, interesele cele mai apropiate sînt determinate de specificul dezvoltării istorice ale anumitei ţări, de particularităţile condiţiilor sociale, naţionale, politice. În consecinţă interesele directe nu sînt de loc mai puţin reale în comparaţie cu interesele fundamentale ale proletariatului.

Întrucît însă numai înfăptuirea intereselor fundamentale ale proletariatului poate asigura satisfacerea deplină a tuturor intereselor sale apropiate, uitarea intereselor fundamentale ale clasei muncitoare în numele intereselor individuale, particulare, directe, apropiate duce la trădarea clasei muncitoare, la oportunism. Interesele în numele cărora acţionează oportunismul nu sînt nici interese fundamentale şi nici interesele cele mai apropiate ale clasei muncitoare ; acestea sînt interesele unor pături izolate, de regulă neînsemnate ale clasei muncitoare, care coincid cu interesele de clasă ale burgheziei şi servesc în întregime politicii sale de clasă.

Apărînd interesele fundamentale ale clasei muncitoare, marxiştii nu ignorează cîtuşi de puţin interesele ei cele mai apropiate, ci se ridică dimpotrivă, ca cei mai activi apărători ai acestora, deoarece numai în cursul luptei pentru interesele lor vitale masele înţeleg şi interesele lor fundamentale. Îmbinarea intereselor fundamentale cu interesele cele mai apropiate reprezintă una din trăsăturile caracteristice ale politicii mişcării comuniste. Această idee străbate întreaga strategie şi tactică marxistă a mişcării comuniste internaţionale.

Elementul comun al raţionamentelor lui Marcuse şi Mac-Iver constă în aceea că ambele ignoră baza obiectivă a interesului — orînduirea economică a societăţii, caracterul relaţiilor de producţie. După cum am mai văzut, tocmai în această legătură dintre relaţiile de producţie şi interes rezidă specificul înţelegerii marxiste a acestei categorii. De aici însă ar fi greşit să tragem concluzia că marxismul identifică interesul cu relaţiile de producţie. Interesul este determinat de relaţiile de producţie însă nu se reduce la ele. Specificul interesului constă mai ales în aceea că dacă relaţiile de producţie determină conţinutul interesului, forma necesară a existenţei lui este reprezentată de *forţe motrice ideale*. Interesul în întregul

[1] În legătură cu aceasta putem remarca că nu există marxism „sovietic", după cum nu există marxism chinez, american, romîn etc. Însuşi titlul cărţii manifestă grija profesorului de a opune reciproc diferitele detaşamente naţionale ale clasei muncitoare.

lui ca şi orice fenomen, nu poate fi redus numai la conţinut, el se prezintă ca o unitate dintre conţinut şi formă.

Interesele materiale nu pot acţiona direct, în afara forţelor motrice ideale. Aşa după cum orice necesitate a corpului se reflectă în stimuli emoţionali şi conştienţi şi trece inevitabil prin creierul oamenilor, tot aşa şi interesul material capătă inevitabil o anumită expresie în conştiinţa socială. Toate forţele motrice ideale pot fi subîmpărţite în forţe care aparţin sferei psihologiei sociale — sentimente, dorinţe, dispoziţii, emoţii, pasiuni şi forţe care aparţin sferei ideologiei — scopuri, idei, principii etc. Dacă în psihologia socială interesele materiale sînt exprimate direct, fapt datorită căruia ea este legată mai mult de interesele cele mai apropiate, în ideologie ele sînt mijlocite de procesul producţiei spirituale şi de aceea în aceste forţe motrice ideale sînt exprimate, de regulă, interesele fundamentale ale claselor.

Problema corelaţiei raportului dintre interes şi forţele motrice ideale a fost rezolvată de Marx şi Engels încă în primele lor lucrări. Astfel, în *Sfînta familie* ei analizează raportul dintre interes şi idei. În legătură cu critica idealismului istoric al lui B. Bauer, care a proclamat ideea creator al istoriei şi a explicat toate insuccesele acesteia prin cointeresarea maselor, Marx şi Engels au arătat că, în primul rînd, interesul există independent de idee, că este obiectiv în raport cu ea ; în al doilea rînd, că orice idee este reflectarea unui anumit interes ; în al treilea rînd, că ideea, chiar dacă reprezintă reflectarea interesului particular, caută să apară ca o reflectare a interesului general al maselor, se confundă cu interesul uman în genere. Pe măsura traducerii în viaţă a acestor idei, se dezvăluie divergenţa dintre idee şi interesele reale ale maselor pe care pretinde ea să le exprime. Ca rezultat ideea este înfrîntă.

Analizînd problema raportului dintre interes şi idee, Marx şi Engels arată totodată rolul principial deosebit al ideii în revoluţia burgheză şi în revoluţia pe care trebuie s-o săvîrşească proletariatul, în revoluţia socialistă. Ideile revoluţiei burgheze, adică lozincile libertăţii, egalităţii şi fraternităţii, exprimînd adevăratele interese ale burgheziei, nu pot uni în jurul lor masele pentru o vreme mai îndelungată. Aceste idei provoacă un entuziasm vremelnic. „Florile entuziaste" cu care burghezia îşi împodobeşte leagănul se vestejesc pe măsură ce se înfăptuiesc adevăratele ei interese. Dimpotrivă, ideile revoluţiei proletare coincid cu adevăratul interes al masei şi de aceea ele reprezintă izvorul unui entuziasm permanent şi al unui adevărat avînt. Această particularitate a ideilor revoluţiei socialiste se explică prin faptul că proletariatul nu are interese speciale, deosebite de interesele poporului. Datorită situaţiei sale în producţia socială, el reprezintă singura clasă ale cărei interese coincid cu interesele general-umane.

Coincidenţa dintre idei şi interes reprezintă încă o dovadă a superiorităţii socialismului, care duce la creşterea colosală a rolului factorului subiectiv în istorie, a rolului conştiinţei, unităţii şi organizării maselor din societatea socialistă, şi, totodată, la creşterea ritmurilor de dezvoltare

istorică. Rolul nou al ideilor marxist-leniniste, care au devenit o forță cu adevărat materială a dezvoltării actuale a istoriei, se manifestă în mișcările patriotice ale maselor în țările care au luat calea construcției socialiste și comuniste, în dezvoltarea de masă a întrecerilor socialiste, în mișcările pentru raționalizarea producției, pentru economia de materii prime, în lupta întregului popor pentru creșterea productivității muncii. Aceste mișcări ale maselor nu se bazează numai pe cointeresarea materială a oamenilor muncii, dar și pe înțelegerea adîncă de către aceștia a intereselor generale ale poporului lor, pe devotamentul maselor față de ideile socialiste și comuniste. Un exemplu strălucit care afirmă rolul crescînd al ideilor în construirea noii orînduiri sociale, este mișcarea brigăzilor și a udarnicilor muncii comuniste care a apărut în Uniunea Sovietică în legătură cu pregătirea pentru Congresul al XXI-lea al P.C.U.S. Această mișcare a putut apărea numai datorită faptului că ideile comuniste exprimă interesele reale ale clasei muncitoare și ale tuturor maselor de oameni ai muncii. În caz contrar, ele nu ar fi putut sluji ca izvor al inițiativei creatoare a maselor în construirea socialismului și comunismului. Ideea poate provoca entuziasmul clasei cînd exprimă interesele ei. „Idealurile mele — scrie V.I. Lenin — în privința construirii unei noi Rusii nu vor fi himerice . . în cazul cînd vor exprima interesele unei clase într-adevăr existente, ale cărei condiții de viață o fac să acționeze într-o anumită direcție" [1].

Numai o înțelegere de acest fel a raportului dintre idee și interes ne ajută să dezvăluim în mod real rolul forțelor motrice ideale în dezvoltarea socială. Principalul neajuns al tuturor teoriilor istorice premergătoare marxismului a constat în faptul că ele analizau „numai motivele ideologice ale activității istorice a oamenilor și nu cercetau ce anume dă naștere acestor motive" [2]. Marxismul a dezvăluit adevăratele izvoare ale acestor motive : interesele materiale ale claselor. De aici însă nu rezultă cîtuși de puțin că marxismul reduce toate forțele motrice la interesele economice, ignorînd rolul forțelor motrice ideale.

„... revoluția este realizată — în momente de deosebit avînt și deosebită încordare a tuturor capacităților omenești — de conștiința, de voința, de pasiunea și de fantezia a zeci de milioane de oameni îmboldiți de cea mai crîncenă luptă de clasă" [3]. Or, voința, pasiunea, fantezia, conștiința reprezintă tocmai forțe motrice ideale.

Luînd ca exemplu raportul dintre interes și idee, am analizat problema raportului dintre interes și forțele motrice în genere. Acum cînd interesul a fost analizat atît din punct de vedere al conținutului său, cît și din punct de vedere al formei lui de manifestare, putem formula și definiția categoriei de interes. Sprijinindu-ne pe tezele mai sus-citate ale clasicilor marxism-leninismului, interesul poate fi definit ca o forță motrică a dezvoltării sociale care reprezintă expresia directă a relațiilor de producție în activitatea practică a oamenilor ; dacă relațiile de producție

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 18, E.S.P.L.P., 1957, p. 318.
[2] *Ibidem*, vol. 21, Ed. P.M.R., p. 42.
[3] *Ibidem*, vol. 31, p. 78.

determină conținutul interesului, forțele motrice ideale reprezintă forma necesară a existenței lui.

Astfel, explicînd ce este interesul, putem aborda acum și problema raportului dintre interesul social și personal.

În această problemă sociologia marxistă se ridică mai întîi de toate împotriva reducerii utilitariste a interesului social la o sumă de interese individuale. Această reducere pe care a făcut-o încă J. Bentham și a dezvoltat-o J.S. Mill, repetată astăzi de profesorul american R. B. Perri are drept scop apologia capitalismului. Orînduirea capitalistă este privită ca o societate de indivizi egali între ei, în care ciocnirea dintre interesele individuale duce în mod automat la înfăptuirea binelui general, întrucît interesele individuale sînt luate ca moment de plecare, fiind privite totodată ca ceva invariabil, specific individului de la natură. Interpretarea utilitaristă a raportului dintre interesul social și cel personal, ignoră antagonismul intereselor de clasă care se întemeiază pe relații de producție bazate pe proprietatea privată. În teoria utilitaristă — observa încă Cernîșevschi — „nu este loc pentru un fapt care a devenit acum pretutindeni principiul motor al istoriei" [1], adică pentru lupta de clasă. Și toate acestea datorită deducerii pozitiviste a interesului general din cel individual!

În realitate, interesul social nu poate fi redus la o sumă de interese individuale, după cum societatea nu poate fi redusă la o sumă de indivizi. Orice individ cu interesele lui este produsul societății și al intereselor care acționează în ea și care se formează pe baza relațiilor de producție ale acestei societăți. Societatea capitalistă nu poate fi o societate de oameni egali, deoarece relațiile de producție ale acestei societăți determină poziția inegală a oamenilor față de uneltele și mijloacele de producție. Inegalitatea economică dintre oameni în condițiile capitalismului, nu dă naștere numai unui antagonism dintre interesele de clasă, dar și unui antagonism între interesul social și cel personal. Interesul cel mai înalt al societății — interesul în ceea ce privește dezvoltarea forțelor de producție, adică dezvoltarea forțelor și capacităților umane, dezvoltarea puterii omului asupra forțelor naturii — se transformă în capitalism în opusul său, într-un mijloc de oprimare a personalității, într-un mijloc de intensificare a exploatării, într-un mijloc de satisfacere a intereselor egoiste ale burgheziei.

Numai înlăturarea izvorului real al antagonismului dintre interese — nimicirea proprietății private asupra uneltelor și mijloacelor de producție — creează baza obiectivă a unității dintre interesele sociale și cele personale, a unei situații în care satisfacerea interesului unei persoane va sluji la dezvoltarea tuturor indivizilor, va corespunde interesului social. Această latură a chestiunii legată de caracterul relațiilor de producție ale unei anumite societăți, reprezintă aspectul obiectiv al problemei îmbinării dintre interesele sociale și cele personale.

Dar pe lîngă acest aspect, marxismul evidențiază și rezolvă și altă latură, subiectivă a acestei probleme și anume problema modului în care

[1] V. G. Cernîșevski, *Opere economice alese*, vol. III, partea I, ed. rusă, 1948, p. 46.

se produce îmbinarea între interesele sociale şi cele personale în interiorul unei persoane, în interiorul fiecărui individ. Din punct de vedere utilitarist, orice om din orice societate este mai întîi de toate egoist deoarece năzuieşte să-şi realizeze fericirea sa personală. Marxismului îi este străină o astfel de concepţie primitivă asupra omului. În orice societate indivizii acţionează atît sub influenţa stimulilor personali cît şi a celor sociali. Însă societatea capitalistă se caracterizează prin faptul că aici egoismul, şi lăcomia înfloresc mai mult, întrucît egoismul în cadrul orînduirii capitaliste, cupiditatea şi dorinţa de îmbogăţire constituie forma cea mai naturală de autoafirmare a personalităţii.

Dezvăluind bazele obiective ale opoziţiei dintre interesele sociale şi cele personale, marxismul abordează această problemă în mod dialectic. Marxismul înlătură opoziţia abstractă dintre interesul personal şi cel social, dintre egoism şi abnegaţie, specifică întregii sociologii premarxiste, „Comuniştii — scriau Marx şi Engels în anul 1846 — nu consideră nici egoismul în opoziţie cu devotamentul, nici devotamentul în opoziţie cu egoismul, şi pentru că teoreticeşte ei nu acceptă această opoziţie nici sub forma ei simplă, nici sub forma ei ideologică transcendentă, ci, dimpotrivă, scot la iveală rădăcinile ei materiale, o dată cu dispariţia cărora dispare de la sine şi opoziţia ... Ei ştiu foarte bine că în anumite împrejurări *egoismul* este ca şi devotamentul, o formă necesară de autoafirmare a indivizilor" [1].

De aici însă nu rezultă că marxismul nu ar face o diferenţiere între aceste două forme de autoafirmare a personalităţii. Socialismul, desfiinţînd exploatarea omului de către om, creează prin aceasta baza dezvoltării celui de-al doilea mod de autoafirmare a personalităţii. Egoistul, care vede în interesele sociale numai un mijloc de atingere a propriei sale bunăstări materiale, a carierii sau a gloriei sale personale, îşi va dezvălui întotdeauna — prin comportarea sa — esenţa sa interioară şi de aceea nu va putea să cucerească un adevărat respect din partea celor ce-l înconjoară, aprecierea colectivului, a societăţii.

Devotamentul, dezinteresul, capacitatea de a pune interesele generale înaintea celor personale, iată trăsătura caracteristică a realităţii socialiste. În condiţiile socialismului, omul vede sensul vieţii sale în slujirea intereselor societăţii şi poporului şi nu în îmbogăţirea sa personală prin orice mijloace. Aceasta nu se explică numai prin schimbarea caracterului relaţiilor de producţie, dar şi prin schimbarea raportului dintre idee şi interes despre care s-a vorbit mai sus.

Legătura dintre societate şi individ se înfăptuieşte în două feluri.

În primul rînd, direct, datorită cointeresării materiale personale, care este determinată de situaţia individului în societate şi de formele de repartiţie a bunurilor materiale existente în această societate.

În al doilea rînd, prin intermediul educaţiei, al tradiţiilor, al obiceiurilor şi deprinderilor lui, al ideilor sociale, al principiilor etc. Ideile fiecărui individ nu reprezintă reflectarea directă a modului de viaţă personal, a bunăstării sale materiale. Dacă lucrurile ar fi stat aşa, am fi putut

[1] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. 3, Ed. politică, 1958, p. 246.

în orice ocazie să prezicem cu o exactitate matematică comportarea unui anumit om. De fapt ideile lui reprezintă reflectarea modului de viață social, ele sînt mijlocite de formele constituite ale conștiinței sociale, fapt care ne dezvăluie propriu-zis secretul capacității individului de a se ridica deasupra intereselor sale personale și imediate. Numai așa putem înțelege natura stimulilor morali și ideologici ai activității omului. Dacă legăturile de primul fel (cointeresarea sa materială, personală) reprezintă izvorul stimulilor materiali ai activității omului, legăturile de cel de-al doilea fel (educație, tradiții, deprinderi, principii) dau naștere la stimuli ideali, morali ai activității. (Această diviziune nu coincide însă cu diviziunea în interese personale și sociale, deoarece interesul material al unui individ poate coincide cu interesul social, iar stimulul ideal poate exprima un interes particular, reacționar — devotamentul față de o idee reacționară).

Noua orînduire socialistă, desființînd bazele economice ale antagonismului dintre clase și dintre societate și individ, asigură rolul mereu crescînd al stimulilor morali, ideali ai activității unui anumit om.

În condițiile socialismului, cointeresarea materială și stimulii morali, entuziasmul, se completează și se întăresc reciproc. Îmbinarea lor constituie izvorul nesecat al dezvoltării inițiativei creatoare, al activității poporului în construirea comunismului.

Un exemplu viu care demonstrează în mod evident creșterea rolului ideilor ca stimuli în muncă în perioada construirii desfășurate a comunismului, este mișcarea a cărei inițiatoare a fost Valentina Gaganova — brigadieră la Combinatul de bumbac din regiunea Kalinin.

Inițiativa Valentinei Gaganova a căpătat o înaltă apreciere în raportul lui N.S. Hrușciov la plenara din iunie a C.C. al P.C.U.S. „Niciodată un om — spunea N.S. Hrușciov — care gîndește și înțelege viața în mod capitalist, nu va putea crede că un muncitor ar putea renunța la o muncă mai bine plătită și trece de bună voie într-o muncă mai prost plătită, cîștigînd mai puțin.

Această muncitoare nu a trecut într-o brigadă înapoiată fiindcă nu ar avea nevoie de nimic.

Valoarea și noblețea acțiunii acestui om constă în faptul că nu cointeresarea materială a îndemnat-o să facă acest pas, ci ideea, devotamentul ideologic față de orînduirea comunistă" [1].

Inițiativa Valentinei Gaganova a fost larg sprijinită în fabricile, uzinele și colhozurile Uniunii Sovietice. Acum ea a căpătat o importanță internațională. În Uniunea Sovietică este bine cunoscut numele lui S. Benko de la fabrica Ianoș Herbak din Cluj, unul dintre primii care a urmat exemplul Gaganovei în Republica Populară Romînă.

Concluzia practică pe care o trage partidul comunist din creșterea rolului stimulilor morali, constă în dezvoltarea prin toate mijloacele a stimulării nu numai materiale ci și morale a oamenilor muncii. Acestui

---

[1] N. S. Hrușciov, *Pentru dezvoltarea continuă a forțelor de producție ale țării, pentru progresul tehnic în toate ramurile economiei naționale*, Editura de stat pentru literatura politică, Moscova, 1959, p. 8.

scop îi slujesc conferirea titlului de Erou al muncii socialiste, sărbătorirea jubileelor activității muncitorești, instalarea busturilor unor oameni ai muncii cu merite deosebite, tabele de onoare și alte forme de stimulare morală.

Însă creșterea rolului stimulilor morali în condițiile socialismului, nu înseamnă de loc scăderea rolului stimulilor materiali și a cointeresării materiale. Congresul al XXI-lea al P.C.U.S. ne-a prevenit împotriva anticipării în aceste probleme și a subliniat necesitatea perfecționării viitoare a formelor de salarizare și de asemenea a altor forme de repartiție a bunurilor materiale, corespunzător cu legile economice ale repartiției după muncă.

Astfel, desființarea antagonismului dintre interesele sociale și cele personale, care se manifestă în creșterea rolului ideilor ca stimuli în activitatea oamenilor, este încă o expresie a superiorității societății socialiste față de cea capitalistă.

Totalitatea trăsăturilor socialismului observate mai sus — identitatea dintre interesele sociale și interesele de clasă, coincidența dintre idee și interes și unitatea dintre interesul social și cel personal, determină faptul că societatea socialistă reprezintă libertatea ca realitate în etapa actuală de dezvoltare socială. Libertatea nu este altceva decît înfăptuirea scopului propus. Scopurile societății socialiste sînt formulate în documentele-program ale partidelor marxist-leniniste și în planurile de dezvoltare a economiei naționale din țările care au pornit pe calea construirii socialismului și comunismului. Aceste planuri reflectă interesele fundamentale ale popoarelor, născute din necesitatea istorică. Definiția de mai sus nu contrazice definiția adoptată în literatura noastră ca „activitatea care se sprijină pe înțelegerea necesității". Libertatea este reală, se sprijină pe înțelegerea necesității, în cazul în care scopul corespunde intereselor, iar interesele sînt la rîndul lor expresie a necesității. Dimpotrivă, libertatea se transformă în opusul său în cazurile cînd, în primul rînd, interesele sînt înțelese greșit și în consecință scopul este fals, sau, în al doilea rînd, cînd interesele reprezintă o expresie întîmplătoare, neadecvată a necesității.

Astfel totalitatea categoriilor : necesitate, interes, scop, libertate — exprimă în forma cea mai generală, principalele momente ale activității oricărui subiect social începînd cu activitatea individuală și terminînd cu întreaga practică social-istorică a omenirii. În legătură cu aceasta, categoria de necesitate dezvăluie în forma cea mai generală baza acestei activități ; interesul și scopul reprezintă stimulii ei obiectivi și subiectivi, forțele motrice, categoria de libertate caracterizează rezultatul acestei activități.

Socialismul reprezintă libertatea ca realitate în etapa actuală a dezvoltării sociale în primul rînd datorită faptului că numai această orînduire socială corespunde intereselor fundamentale ale clasei muncitoare și maselor de oameni ai muncii, în care se exprimă necesitatea istorică. Capitalismul este dimpotrivă imperiul sclaviei și oprimării, datorită faptului că această orînduire înăbușe interesele maselor de oameni ai muncii. Această orînduire reprezintă libertatea numai pentru o minoritate infimă

de exploatatori, deoarece numai ei au posibilitatea să-şi înfăptuiască, în cadrul acestei orînduiri, scopurile lor.

În al doilea rînd, socialismul reprezintă o libertate reală, deoarece el este o societate care se conduce după interesele cunoscute şi înţelese, spre deosebire de capitalism în care interesele acţionează spontan. Cunoaşterea intereselor societăţii şi ale tuturor claselor ei este posibilă numai datorită teoriei marxist-leniniste.

În al treilea rînd, socialismul şi comunismul acordă o libertate deplină apariţiei şi dezvoltării noilor interese şi necesităţi. Conţinutul intereselor materiale nu rămîne invariabil, el se schimbă o dată cu creşterea forţelor de producţie şi dezvoltarea relaţiilor de producţie. Satisfacerea fiecărui interes nou apărut reprezintă un pas în dezvoltarea libertăţii umane, iar interesul se întruchipează într-o anumită cauză concretă care intră ea însăşi în cercul condiţiilor care determină activitatea ulterioară. Astfel libertatea se transformă în necesitate. Astfel, prin apariţia şi satisfacerea repetată a unor cerinţe şi interese noi, se înfăptuieşte transformarea necesităţii în libertate şi a libertăţii în necesitate — se înfăptuieşte progresul societăţii umane.

Întrucît în condiţiile socialismului se produce dezvoltarea viitoare a intereselor, fără de care dezvoltarea societăţii este de neconceput, şi apar totodată interese directe şi fundamentale noi, este necesară studierea adîncă şi generalizarea intereselor maselor, evidenţierea intereselor esenţiale din totalitatea lor. Iar pentru aceasta este necesară o organizaţie care, conducîndu-se după teoria marxist-leninistă, să studieze aceste interese, care să fie indisolubil legată de popor, de interesele lui, este necesar partidul marxist-leninist a cărui activitate are ca lege fundamentală grija pentru satisfacerea intereselor poporului. Şi astfel conducerea vieţii societăţii de către partidul marxist-leninist reprezintă principala premisă a adevăratei libertăţi.

ИНТЕРЕС КАК КАТЕГОРИЯ ИСТОРИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛИЗМА

РЕЗЮМЕ

Актуальность и необходимость изучения категории интереса определяется как нуждами идеологической борьбы вокруг этой категории, так и тем, что в революционном процессе перехода от капитализма к социализму интересы передовых классов, трудящихся масс играют все более и более важную роль, а в практике построения социализма и капитализма проблема материальной заинтересованности, сочетания общественных и личных интересов является одной из ведущих линий политики марксистско-ленинских партий.

В работе дается анализ нескольких важных моментов разработки категории интереса в истории домарксистской философии (мифологическое мышление, Демокрит, французские материалисты, Кант, Гегель)

и делается вывод, что ограниченность всего домарксистского социологического мышления состоит в том, что оно, оставаясь в рамках идеалистической интерпретации вопроса, не вскрывает объективную основу и природу интереса. Только марксистская философия научно объяснила действительную природу интереса, выводя ее из характера производственных отношений, из экономической основы общества, доказав *прямую* связь между интересом и производственными отношениями. Энгельс показывает, что экономические отношения общества представляются прежде всего как интересы, а Ленин боролся против точки зрения, рассматривавшей производственные отношения вне их собственного проявления — вне интересов. Ленин подчеркивает, что материализм не ограничивается констатированием общественно-экономической необходимости, но показывает, каковы потребности и интересы, выражаемые этой необходимостью.

Что касается связи между производственными отношениями и интересами, то здесь нужно остановиться на следующих выводах: *a*) так как содержание интереса определено производственными отношениями, он имеет конкретно-исторический характер. В обществе, где производственные отношения характеризуются частной собственностью на средства производства, интерес носит классовый антагонистический характер: *б*) марксизм выступает как против отрыва интересов от производственных отношений (характерного для субъективистско-психологистического направления в социологии), так и против вульгарного объективистского отрыва производственных отношений от интересов. В рамках неразрывной связи между производственными отношениями и материальными интересами определяющая роль принадлежит производственным отношениям, определяющим экономическую структуру общества, положение различных классов в сфере производства; отсюда вытекают интересы классов, интересы, определяющие их деятельность. Характер интересов определяет историческую роль каждого класса; *b*) интерес является материальным интересом, потому что зарождается в сфере производства материальных благ, потому что является определяющим по отношению к другим интересам (политическим, идеологическим, духовным) и потому что появляется независимо от воли и сознания людей. Было бы ошибочно из выделения материального характера интереса делать вывод, что классовый интерес имеет только экономическое содержание. Политические интересы пролетариата представляют собой концентрированное выражение не только экономических интересов, но и национальных, социальных, культурных.

Отвергая и разоблачая глубоко ненаучный характер психологической интерпретации категории интереса, отождествляющей интерес с чувствами, желаниями и другими состояниями сознания, отрицающей какую бы то ни было объективную основу, а также и ошибочные мнения, распространяемые буржуазной социологической литературой в связи с коренными и непосредственными интересами, автор статьи анализирует и формулирует решение этих вопросов, данное марксизмом-ленинизмом о взаимодействии между коренными и непосредственными интересами, между их материальной природой и проявлением в области

сознания. На этой основе выводится определение категории интереса как движущей силы общественного развития, представляющей собой прямое выражение производственных отношений в практической деятельности людей. Но если производственные отношения определяют содержание интереса, то духовные движущие силы представляют собой необходимую форму его существования.

В условиях социализма человек видит смысл своей жизни в служении интересам общества и народа. Материальная заинтересованность и моральные стимулы, энтузиазм взаимно дополняются, так что их сочетание является одним из необходимых источников творческой инициативы народа в построении социализма и коммунизма.

Работа завершается анализом тесной связи между интересом и свободой в условиях социалистического общества. Свобода есть осуществление поставленной цели. Но цели социалистического общества, сформулированные в партийных документах и планах развития национальной экономики, отражают коренные интересы народа как выражение понимания исторической необходимости.

Социализм представляет собой свободу, как действительность, потому что только он отвечает коренным интересам рабочего класса (который выражает историческую необходимость), потому что он является обществом, которое руководствуется познанными и понятными интересами и потому что только социализм и коммунизм дают полную свободу появлению и развитию новых интересов и потребностей. Удовлетворение каждого вновь появившегося интереса представляет собой шаг вперед в развитии человеческой свободы.

L'INTÉRÊT EN TANT QUE CATÉGORIE DU MATÉRIALISME HISTORIQUE

RÉSUMÉ

L'actualité et la nécessité d'étudier la catégorie de l' « intérêt » est déterminée aussi bien par les nécessités de la lutte idéologique autour de cette catégorie, que par le fait que, dans le processus révolutionnaire de passage du capitalisme au socialisme, les intérêts des classes avancées, des masses de travailleurs jouent un rôle toujours plus important et que, dans la pratique de l'édification socialiste et communiste, le système de coïntéresser, d'allier les intérêts sociaux aux intérêts personnels, constitue l'une des lignes directrices de la politique des partis marxistes-léninistes.

L'ouvrage analyse quelques-uns des moments importants de l'élaboration de la catégorie d'intérêt dans l'histoire de la philosophie prémarxiste (pensée mythologique, Démocrite, matérialistes français, Kant, Hegel), arrivant à la conclusion que la limite de toute la pensée sociologique prémarxiste consiste dans le fait que, restant dans le cadre de

l'interprétation idéaliste de l'histoire, elle n'a pas dévoilé la base objective et la nature de l'intérêt. Ce n'est que la philosophie marxiste qui a expliqué de manière scientifique la nature réelle de l'intérêt dont la source se trouve dans le caractère des relations de production, dans la base économique de la société, en démontrant le lien *direct* qu'il y a entre l'intérêt et les relations de production. Engels a montré que les relations économiques d'une société se présentent, en premier lieu, comme des intérêts, et Lénine a combattu le point de vue qui considère les relations de production en dehors de leurs propres manifestations, en dehors des intérêts. Lénine a souligné que le matérialisme ne se limite pas à la constatation de la nécessité sociale-économique, et il a montré quels sont les exigences et les intérêts que cette nécessité exprime.

En ce qui concerne le lien entre les relations de production et les intérêts, il faut retenir les conclusions suivantes : a) puisque le contenu de l'intérêt est déterminé par les relations de production, l'intérêt revêt un caractère historique concret. Dans les sociétés où les relations de production sont caractérisées par la propriété privée des moyens de production, l'intérêt présente un caractère antagoniste de classe ; b) le marxisme s'élève aussi bien contre la séparation des intérêts d'avec les relations de production dans le sens qui caractérise l'orientation subjectiviste—psychologiste en sociologie, que contre la rupture vulgaire — objectiviste des relations de production d'avec les intérêts. Dans l'alliance indissoluble entre relations de production et intérêts matériels, le rôle déterminant appartient aux relations de production, qui déterminent la structure économique de la société, la situation des différentes classes dans la sphère de la production, d'où découlent les intérêts des classes, intérêts qui déterminent l'activité de celles-ci. Le caractère de l'intérêt détermine le rôle historique de chaque classe ; c) l'intérêt est un intérêt matériel, parce qu'il prend naissance dans la sphère de la production des biens matériels, parce qu'il est déterminant à l'égard des autres intérêts (politiques, idéologiques, spirituels) et parce qu'il apparaît indépendamment de la volonté et de la conscience des hommes. De ce quel 'on a souligné le caractère matériel de l'intérêt, il serait erroné de tirer la conclusion que l'intérêt de classe n'a qu'un contenu économique. Les intérêts politiques du prolétariat représentent l'expression concentrée non seulement des intérêts économiques, mais aussi des intérêts nationaux, sociaux, culturels.

Repoussant et démasquant le caractère profondément antiscientifique de l'interprétation psychologiste de la catégorie d'intérêt, interprétation qui identifie l'intérêt avec les sentiments, les désirs et autres états de conscience, en lui niant toute base objective, repoussant et démasquant aussi les confusions propagées par la littérature sociologique bourgeoise quant à la relation entre les intérêts fondamentaux et les intérêts immédiats, l'auteur analyse et formule les solutions données par le marxisme-léninisme à ces problèmes, l'interaction entre les intérêts fondamentaux et les intérêts immédiats, entre leur nature matérielle et leur manifestation dans la sphère de la conscience. C'est à partir de cette base qu'est déduite la définition de la catégorie d'intérêt en tant que force motrice

du développement social qui représente l'expression directe des relations de production dans l'activité pratique des hommes ; si les relations de production déterminent le contenu de l'intérêt, les forces motrices idéales représentent la forme nécessaire de son existence.

Dans les conditions créées par le socialisme, l'homme voit le sens de sa vie dans le service des intérêts de la société et du peuple. Le principe de coïntéresser matériellement, les stimuli moraux, l'enthousiasme se complètent réciproquement, cette alliance constituant l'une des sources nécessaires au développement de l'initiative créatrice du peuple dans l'édification du socialisme et du communisme.

L'article se termine par une analyse du rapport étroit qui existe entre les intérêts et la liberté, dans les conditions créées par la société socialiste. La liberté n'est que la réalisation du but proposé. Or les buts de la société socialiste, formulés dans les documents du parti et dans les plans du développement de l'économie nationale, reflètent les intérêts fondamentaux du peuple en tant qu'expression de l'intelligence des nécessités historiques.

Le socialisme représente la liberté en tant que réalité, parcequ' il est le seul à correspondre aux intérêts fondamentaux de la classe ouvrière (dans laquelle s'exprime la nécessité historique), qu'il est la société se conduisant d'après les intérêts connus et compris, et que seuls le socialisme et le communisme accordent la liberté entière à l'apparition et au développement des nouveaux intérêts et des nouvelles nécessités. La satisfaction de chaque intérêt nouvellement apparu représente un pas en avant dans le développement de la liberté humaine.

MATEMATICA ŞI PROGRESUL TEHNIC

DE

D. DUMITRESCU

MEMBRU CORESPONDENT AL ACADEMIEI R.P.R.

INTRODUCERE

Printre cele mai radicale schimbări pe care le-a adus filozofia materialistă marxistă în concepţia despre lume, trebuie menţionată, în primul rînd, înţelegerea dialectică a raportului dintre om şi natură.

Din teza marxistă, care consideră lumea ca o unitate materială, înlăuntrul căreia obiectele şi fenomenele sînt într-o permanentă legătură şi interdependenţă reciprocă, rezultă în chip evident că omul, ca parte integrantă a naturii, nu se poate desprinde niciodată în mod absolut de natură dar poate acţiona activ asupra acesteia, transformînd-o, în cadrul acestui proces, perfecţionîndu-se totodată pe sine însuşi.

Legătura reciprocă dintre om şi natură este multiplă şi complexă. Ea a variat în timp şi s-a manifestat în spaţiu în moduri diferite. Din influenţa reciprocă şi continuă dintre om şi natură a rezultat o modelare bilaterală : omul ca produs al naturii este modelat de natură şi, la rîndul său, modelează natura, o umanizează.

Transformarea naturii de către om se realizează cu ajutorul tehnicii. Începutul civilizaţiei omeneşti coincide cu efortul depus de omul primitiv de a-şi îmbunătăţi condiţiile de existenţă, prin crearea uneltelor şi armelor rudimentare din piatră şi os, cu care a putut să pescuiască, să vîneze, să se apere de duşmani.

Condiţiile materiale astfel modificate şi mai cu seamă însuşi procesul de modificare a acestor condiţii au influenţat la rîndul lor viaţa spirituală a omului. Pe baza activităţii practice asupra naturii, mînat tocmai de necesităţile acesteia, omul a ajuns la cunoaşterea treptată a legilor lumii materiale. Dezvoltînd studiul naturii, omul a putut să cunoască mai bine forţele naturii pentru a le putea stăpîni şi întrebuinţa în scopurile sale. El s-a ridicat treptat din întunericul erei cuaternare la lumina ce proiectează perspectivele nebănuite ale erei atomice de astăzi. Dată fiind

esența socială a omului, dezvoltarea sa istorică reprezintă un complicat proces social. În istorie au apărut diferite moduri de producție a bunurilor materiale, respectiv anumite forțe de producție (în care tehnica ocupă un loc primordial) și relațiile de producție corespunzătoare nivelului acestor forțe de producție. Dezvoltarea tehnicii, a capacității umane de a acționa asupra naturii s-a produs în condiții sociale bine determinate. Prin intermediul bazei economice a societății, tehnica a intrat în raporturile cele mai complicate cu întreaga viață materială și spirituală a societății.

În cele ce urmează vom încerca să schițăm numai raportul în care progresul tehnic intră cu dezvoltarea științelor matematice, avînd însă în vedere un element esențial : modul de producție al bunurilor materiale, formațiunea social-economică în cadrul căreia are loc influența dintre matematici și tehnică. Nu trebuie niciodată pierdut din vedere că matematicile și tehnica sînt un produs social și evoluția lor este dependentă de aceea a societății respective. Condițiile sociale au înrîurit cercetările matematice și realizările tehnice în fiecare epocă în moduri diferite : cînd în alegerea obiectului lor, cînd în trezirea sau diminuarea interesului pentru tehnică sau matematică. Societatea le-a imprimat caracterul său și de aceea rolul pe care-l joacă matematica și respectiv tehnica, într-o epocă dată, poate fi considerat ca unul din elementele caracteristice ale gradului de civilizație, de cultură a acelei epoci.

Pentru a înțelege mai bine raportul dintre matematici și progresul tehnic, să căutăm a preciza mai întîi obiectul matematicilor.

DEFINIȚIA ȘI OBIECTUL MATEMATICILOR

Cea mai izbitoare trăsătură a matematicilor este aspectul lor abstract, care însă nu constituie o exclusivitate a matematicilor. Noțiunile de masă, flux magnetic, entropie etc., ale fizicii sînt abstracțiuni ca și noțiunile de număr, limită, matrice etc. ale matematicilor, de care nu diferă decît prin gradul de abstractizare.

Este evident deci că o înțelegere justă a obiectului matematicilor, trebuie să se sprijine în prealabil pe o interpretare generală a rolului și locului abstracțiunii în cunoașterea naturii, din care apoi să deducem particularitățile abstracțiunii matematice, pentru a ajunge în modul acesta la determinarea obiectului ei.

Rezolvarea completă a acestei probleme a fost dată de Fr.Engels în *Anti-Dühring* și de V.I. Lenin în *Caiete filozofice*.

„Cunoașterea, după cum arată V.I. Lenin, este reflectarea naturii de către om. Dar aceasta nu este o reflectare simplă, nemijlocită, integrală, ci procesul unui șir de abstracții, de formări, de alcătuiri de concepte, legi etc., care concepte, legi etc. ... cuprind convențional, aproximativ legitatea universală a naturii ce se mișcă și se dezvoltă etern. ... Omul nu poate cuprinde = reflecta = reproduce *toată* natura, în întregime,

« totalitatea ei nemijlocită », el poate numai să se apropie *veşnic* de aceasta, creînd abstracţii, concepte, legi, o imagine ştiinţifică a lumii etc. etc." [1].

Şi mai departe : „Gîndirea, pornind de la concret la abstract, nu se îndepărtează — dacă este *justă... de* adevăr, ci se apropie de el. Abstracţia *materie*, *lege* a naturii, abstracţia *valoare* etc., într-un cuvînt *toate* abstracţiile ştiinţifice (juste, serioase, nu absurde) reflectă natura mai profund, mai exact, mai *complet*. De la intuirea vie la gîndirea abstractă *şi de la ea la practică* — aceasta este calea dialectică a cunoaşterii *adevărului*, a cunoaşterii realităţii obiective" [2].

De aci putem deduce care sînt caracteristicile abstracţiunii :

1) Procesul de abstracţiune ca moment al cunoaşterii este un proces complex, realizat prin aportul comun al individului şi al colectivităţii de-a lungul veacurilor.

2) Cu ajutorul abstracţiunilor în general şi al abstracţiunilor ştiinţifice în particular, noi putem cunoaşte natura mai profund, mai adevărat, mai complet. În modul acesta, realitatea materială îşi găseşte în abstracţiunile juste o reflectare adecvată, o oglindire a cărei perfecţiune creşte o dată cu adîncirea cunoaşterii.

Abstracţiunea este o treaptă necesară în actul de cunoaştere a naturii, cu condiţia ca aceste abstracţiuni să aibă un caracter just.

3) Caracterul just al abstracţiunii se verifică prin practică, excluzînd abstracţiunile nejuste, precizînd şi clarificînd pe cele vagi, şi respectiv neclare.

4) Prin actul de cunoaştere în general ca şi prin abstracţiune în particular, omul se apropie într-o mişcare veşnică, în mod asimptotic de adevăr [3].

Aplicarea în domeniul matematicilor a acestor caracteristici generale ale procesului de abstractizare, ne va conduce respectiv la următoarele concluzii :

1) Abstracţiunile matematice au rezultat dintr-un proces complex de cunoaştere, care a fost condiţionat de numeroşi şi foarte variaţi factori. De acest lucru va trebui să se ţină permanent seamă, atît în explicarea obiectului matematicilor cît mai ales în justificarea evoluţiei matematicii, pentru a nu cădea în greşeala de a forma teorii simpliste, parţiale, incomplete, care ne-ar conduce la concluzii nejuste.

2) Abstracţiunile matematice nu înseamnă, aşadar irealitate şi ele nu sînt nişte creaţii arbitrare ale conştiinţei noastre ; ele îşi au originea în datele directe ale practicii, ale experienţei. Abstracţiunile matematice sînt un instrument puternic pentru studiul naturii.

Deşi cunoaşterea detaliată, cu considerarea tuturor atributelor concrete ale fenomenelor naturii nu este posibilă numai cu ajutorul matematicilor tocmai datorită lăsării la o parte a atributelor concrete ce individualizează fiecare fenomen, este posibil să se stabilească legi generale ce pot fi aplicate la cele mai variate fenomene care nu au aparent, nici o legă-

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., 1956, p. 150—151.
[2] *Ibidem*, p. 140.
[3] Vezi şi A. Aleksandrov, *Dialectica leninistă şi matematica*, *Priroda*, nr. 1/1951.

tură între ele. Aşa de exemplu : ecuaţia lui Laplace este comună problemelor de electricitate, de hidromecanică şi elasticitate ; analogia între principiul celei mai mici acţiuni al lui Ostrogradschi-Hamilton în mecanică şi principiul lui Fermat în optică a fost ideea care a stat la baza formării mecanicii cuantice etc.

3) Abstracţiunile matematice vor trebui să fie verificate prin practică : „Omul trebuie să dovedească prin practică adevărul gîndirii sale" (K . Marx). Este evident că, datorită însuşi gradului înalt de abstractizare a noţiunilor matematice, această verificare nu poate fi făcută în mod direct. Ea va fi realizată în special prin intermediul fizicii şi al tehnicii. Această verificare poate fi realizată concomitent cu formularea abstracţiunii matematice sau ulterior, aşa cum s-a întîmplat cu teoria numerelor imaginare, teoria grupurilor a lui Galois, geometria neeuclidiană a lui Lobacevski etc. şi asupra cărora vom reveni.

4) Conţinutul real al abstracţiunilor matematice a fost precizat de Fr. Engels, care a dat în modul acesta cea mai bună caracterizare a matematicii.

„Matematica pură, spune Fr. Engels, are drept obiect formele spaţiale şi raporturile cantitative ale lumii reale, adică un material foarte real. Faptul că acest material apare într-o formă extrem de abstractă nu poate ascunde decît superficial provenienţa lui din lumea exterioară. Pentru a putea cerceta aceste forme şi raporturi în puritatea lor, e necesar ca ele să fie complet despărţite de conţinutul lor, care trebuie neglijat cu ceva indiferent" [1].

Din caracterizarea obiectului matematicii dată de Fr. Engels şi din înţelegerea leninistă a abstracţiunii, rezultă următoarele concluzii importante pentru analiza problemei ce ne-am propus :

1) Matematicile s-au născut, s-au dezvoltat şi continuă să se dezvolte din necesităţile materiale ale societăţii. „Ca şi toate celelalte ştiinţe, spune Engels, matematica s-a născut din *necesităţile practice* ale oamenilor : din măsurarea loturilor de pămînt şi a capacităţii vaselor, din calcularea timpului şi din mecanică. Dar, ca şi în toate domeniile gîndirii, pe o anumită treaptă de dezvoltare legile abstrase din lumea reală sînt despărţite de lumea reală şi îi sînt opuse ca ceva de sine stătător, ca nişte legi venind din afară cărora lumea trebuie să li se conformeze" [2]. Cel mai vechi letopiseţ matematic, Papyrus Rind sau Manualul lui Ahmeş, al egiptenilor, apărut cu 17 secole înaintea erei noastre, este un adevărat manual de geometrie practică care conţine o serie de propoziţiuni interesante, enunţate sub formă de probleme, relativ atît la măsurarea şi proprietăţile suprafeţelor plane (dreptunghi, triunghi, trapez), cît şi a volumelor, în special ale piramidei şi trunchiului de piramidă.

„Din timpurile cele mai îndepărtate — afirmă savantul francez E. Picard — cînd topometrii vechiului Egipt măsurau cîmpurile Nilului, anticipînd astfel studiile geometrice pe care aveau să le cultive grecii, dependenţa dintre ştiinţa pură şi ştiinţa aplicată a fost tot timpul intensă.

---

[1] F. Engels, *Anti-Dühring*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1955, p. 48.
[2] *Ibidem*.

Aceste influenţe reciproce au activat de-a lungul veacurilor într-un sens sau într-altul, practica conducînd la speculaţiuni teoretice, pe cînd teoria a fost deseori originea cercetărilor practice" [1].

Practica socială propune matematicii continuu noi probleme, stimulează dezvoltarea ei într-o direcţie sau alta şi asigură verificarea adevărurilor deduse din concluziile ei.

Pentru a stăpîni varietatea formelor spaţiale şi a relaţiilor cantitative obţinute printr-o directă abstractizare a realităţii, matematicile şi-au creat noţiuni de înaltă abstracţiune ca cele de : număr, funcţie, funcţională, mulţime, grup etc. şi şi-au elaborat teorii ştiinţifice ca : teoria mulţimilor infinite, a spaţiilor abstracte, a analizei funcţionale etc.

2) Datorită gradului lor înalt de abstractizare, matematicile nu studiază numai relaţiile cantitative şi forme spaţiale, care au rezultat din contactul direct cu practica. Matematica reia acest studiu al relaţiilor şi formelor, de data aceasta însă aplicat noţiunilor şi teoriilor acumulate în interiorul însuşi al matematicilor, realizînd în modul acesta, „o abstracţiune a abstracţiunii". În modul acesta, matematica este o disciplină bine conturată, cu o logică deosebit de eficientă a dezvoltării ei interne. În conformitate cu independenţa relativă proprie de altfel într-un grad mai mare sau mai mic oricărei ştiinţe, ea îşi creează continuu noi teorii şi noţiuni abstracte, conform structurii ei interne, în vederea aplicării şi verificării lor în practică [2].

Matematicianul nu este aşadar un simplu „furnizor de formule", care aşteaptă numai comenzi din partea tehnicianului. El pregăteşte de multe ori, după expresiunea lui Taine „formule în care fizicienii şi tehnicienii vor turna în viitor experienţele şi practica lor".

Mai rămîne de precizat care este obiectul tehnicii şi în ce constă progresul tehnic.

TEHNICA ŞI PROGRESUL TEHNIC

Tehnica privită ca totalitate a mijloacelor de muncă pe baza cărora se dezvoltă producţia socială, reprezintă, împreună cu capacitatea oamenilor de a utiliza această tehnică, elementul cel mai dinamic, cel mai revoluţionar al modului de producţie specific unei orînduiri sociale.

Rolul social al tehnicii nu poate fi înţeles decît de pe poziţiile ferme ale filozofiei marxiste. După cum au arătat clasicii marxismului, forţele de producţie, ajunse la un nivel corespunzător cer schimbarea relaţiilor de producţie, a bazei sociale, în conformitate cu legea generală a concordanţei obligatorii dintre caracterul relaţiilor de producţie şi nivelul forţelor de producţie. Dacă progresul tehnic nu poate fi oprit în mod absolut de existenţa unor relaţii de producţie învechite, el poate fi însă frînat într-un anumit grad.

---

[1] E. Picard, *La science moderne et sont état actuel*, Ed. Flammarion, Paris, 1905, p. 6.

[2] S. Vonsovski, G. Kursanov, *Despre rolul matematicii în dezvoltarea fizicii moderne*, *Probleme de filozofie*, nr. 9/1958.

Astfel, în regimul capitalist dezvoltarea forțelor de producție, deci și dezvoltarea tehnicii este pusă în slujba producerii plusvalorii, a acumulării de profituri de către trusturi. În modul acesta, scopul limitat al producției capitaliste, sporirea plusvalorii, frînează dezvoltarea nelimitată a forțelor de producție și a progresului tehnic. În schimb instaurarea unor relații de producție corespunzătoare, în cazul de față, relații socialiste, dă frîu liber dezvoltării tehnicii, asigură acesteia un progres deplin.

În orînduirea socialistă, tehnica ridică nivelul de trai al clasei muncitoare, ușurează efectuarea muncilor grele, mărește sectorul de creștere a venitului național, reduce mult timpul de muncă, sporește necontenit bogăția producătorilor. Dezvoltarea tehnicii se realizează nestingherit.

Progresul tehnic este condiționat deci în primul rînd de legile economice ale orînduirii respective care îi determină caracterul său specific, ritmul său de dezvoltare, direcția evoluției sale.

Tehnica și științele naturii, precum și matematica, nu sînt numai niște puteri limitrofe întreținînd raporturi de bună prietenie. Ele se interferează reciproc, spiritul și obiectul lor final fiind același. Progresele unei țări depind într-o mare măsură de nivelul dezvoltării științei, deci și al matematicii, strîns legată de dezvoltarea tehnicii.

Sprijiniți pe principiile arătate mai sus, putem trece acum la legătura dintre matematică și progresul tehnic.

Este foarte important însă, dat fiind raportul vădit de interdependență între matematică și tehnică, să se păstreze o anumită suplețe în considerarea acestui raport.

Necesitățile tehnicii, ale practicii determină în ultimă instanță dezvoltarea matematicii care, la rîndul ei împinge înainte tehnica, în special prin intermediul științelor cum sînt mecanica, fizica etc. Raportul esențial între tehnică și matematică este un raport de la determinant la determinat.

Rolul determinant în acest raport îl are deci tehnica, necesitățile producției. Dar acest raport esențial nu apare totdeauna în formă pură; nu întotdeauna matematica reușește să corespundă nevoilor tehnicii; tehnica deci nu determină *întotdeauna* cu necesitate un nivel corespunzător al matematicii și nu *orice* progres al matematicii este legat direct de vreo necesitate tehnică.

Credem de aceea că este util să amintim părerile lui Engels referitoare la modul cum trebuie interpretat rolul determinant al factorului economic în concepția materialistă a istoriei, pentru a proceda în mod similar în cazul de față.

În scrisoarea lui Engels, adresată din Londra lui Bloch în ziua de 21 septembrie 1890 se arată:

„Potrivit concepției materialiste a istoriei, factorul *în ultimă instanță* hotărîtor în istorie este producerea și reproducerea vieții reale. Nici Marx, nici eu, n-am afirmat vreodată mai mult și dacă cineva denaturează aceasta, afirmînd că factorul economic este *singurul* hotărîtor, preface teza de mai sus într-o frază goală, abstractă și absurdă. Starea economică este baza, dar diferitele elemente ale suprastructurii — formele politice ale luptei de clasă și rezultatele ei — constituțiile date de clasa bi-

ruitoare după cîştigarea luptei etc. — formele juridice, fără a mai vorbi de oglindirea tuturor acestor lupte reale în minţile participanţilor, teoriile politice, juridice, filozofice, concepţiile religioase şi dezvoltarea lor ulterioară în sisteme dogmatice — îşi exercită de asemenea înrîurirea asupra desfăşurării luptelor istorice şi determină, în multe cazuri, în special *forma lor*. Există o interacţiune a tuturor acestor factori, în cadrul căreia mişcarea economică, croindu-şi drum prin mulţimea nesfîrşită de întîmplări (adică de lucruri şi de evenimente a căror legătură internă este atît de îndepărtată sau atît de greu de dovedit, încît o putem considera ca inexistentă şi deci trece cu vederea) se impune în cele din urmă, ca ceva *necesar*. Altminteri aplicarea teoriei la o perioadă istorică oarecare ar fi mai uşoară decît rezolvarea unei ecuaţii simple de gradul întîi" [1].

Interdependenţa dintre creaţia matematică şi necesităţile tehnicii va varia în timp, prezentînd maxime şi minime; sînt anumite discipline matematice, după cum vom vedea ulterior, unde această interdependenţă este vădită. În alte ramuri ale matematicii factorul tehnico-economic este interceptat de alţi factori de cultură, care intră în actul de creaţie matematică cu pondere diferită, ceea ce face ca detectarea factorului principal să apară foarte anevoioasă.

Cu intenţia numai de a face o sistematizare, ce nu are de loc pretenţia de a avea un caracter exhaustiv şi ţinînd seamă de principiile arătate mai sus, am putea distinge trei raporturi între matematică şi tehnică la o epocă dată şi anume:

1) Realizări tehnice importante se efectuează fără un dezvoltat instrument matematic.

2) Dezvoltarea tehnicii şi cercetarea matematică evoluează în interdependenţă.

3) Cercetarea matematică anticipează şi pregăteşte abstracţiunile necesare dezvoltării ulterioare a tehnicii.

1. Realizări tehnice importante se efectuează fără un dezvoltat instrument matematic

Săpăturile arheologice efectuate în anul 1882 în insula Samos au confirmat existenţa unui tunel lung de 1 km cu o secţiune pătrată de 2m/2m, construit de Megarion Eupolinos în anul 550 î.e.n. aşa cum reieşea din descrierea dată de Herodot în opera sa *Istoria*. Ceea ce este important de menţionat este faptul că acest tunel a fost săpat de la ambele capete şi că galeriile s-au întîlnit la mijloc cu o eroare de mai puţin de 10 metri lateral şi 3 metri în înălţime. Direcţia celor două galerii a fost determinată cu un aparat numit Deoptra, descris de Heron din Alexandria.

Este evident că pentru o astfel de construcţie, care şi pentru zilele noastre prezintă o problemă tehnică dificilă, a fost nevoie de un calcul

[1] K. Marx — F. Engels, *Opere alese*, vol. 2, E.S.P.L.P., 1955, p. 533—534.

matematic. Realizarea tehnică este însă superioară aportului matematicilor din epoca respectivă [1].

Construcția numeroaselor monumente din valea Nilului și în special a piramidelor, aceste uriașe realizări tehnice ale antichității nu s-ar fi putut face fără noțiunile de număr, suprafață, volum. Dar perfecta armonie constructivă a acestor monumente, lipsa completă a posibilităților de mecanizare ale acelei epoci, susțin superioritatea și ingeniozitatea mijloacelor tehnice față de stadiul matematicilor din acea epocă.

În multe din domeniile tehnicii moderne cum este, de ex. rezistența materialelor, industria hidrotehnică și aviația, dezvoltarea științifică și aportul matematicii este încă, în raport cu realizările tehnice, destul de redus.

La construirea podului peste Dunăre, de la Cerna-Vodă, de către ing. romîn A. Saligny în anul 1890, considerat ca fiind unul din cele mai grandioase monumente tehnice ale epocii, aportul matematicii în general și al rezistenței materialelor în special a fost neînsemnat.

Uriașele baraje construite în ultimii ani ca și progresele imense ale aviației nu au dus la descoperiri senzaționale în aero sau hidromecanică. Rezultatele matematice din teoria mișcărilor super-sonice nu ar fi permis realizări de viteze de cca. 2000 km/oră. Inginerii nu au așteptat ca matematicienii să învingă greutățile de integrare a ecuațiilor diferențiale Navier — Stokes pentru fluide vîscoase sau Reynolds pentru mișcările turbulente. Cum aceste ecuații nu au fost integrate nici pînă în ziua de astăzi, ar fi însemnat că atît aviația cît și hidrotehnica să-și suspende provizoriu activitatea. Pentru necesitățile lor tehnice, inginerii au efectuat încercări pe modele reduse din care au putut, printr-o interpretare adecvată, să tragă concluzii practice asupra mișcării efectuate la dimensiuni normale. În modul acesta, tehnica și-a creat teoria similitudinii care înlocuiește cu succes întîrzierea științifică a mecanicii fluidelor în particular și a matematicii în general.

2. Realizările tehnice și cercetarea matematică evoluează în interdependență

Acesta este raportul cel mai des întîlnit în istoria matematicilor. În antichitate, matematica s-a dezvoltat în înfloritoarele cetăți din jurul Mediteranei. La Athena, de ex mplu, unde a existat un strat mijlociu de meseriași, matematica s-a dezvoltat din necesitățile apărute în industria meșteșugărească, în artizanat și mai ales în arhitectură și navigație.

Relațiile de producție ale societății medievale europene nu permiteau dezvoltarea matematicii, multe rezultate din antichitate au fost uitate chiar. Pentru a ilustra starea matematicilor în veacul al XV-lea este suficient să menționăm faptul că gloria Universității din Wittenberg se datora și faptului că acolo se învăța și înmulțirea.

---

[1] Van der Vaerden, *Les mathématiques appliquées dans l'antiquité* în revista *L'Enseignement mathématique*, Seria a II-a, t. I, Geneva, 1955, p. 44.

O dată cu Renaşterea apar schimbări esenţiale în structura societăţii. Descoperirile de noi continente, intensificarea navigaţiei, atrage după sine o dezvoltare a trigonometriei şi a tuturor acelor mijloace matematice necesare astronomiei practice. În această atmosferă, Descartes creează geometria analitică.

Descoperirile ştiinţifice, mijloacele noi de producţie, necesitatea de a construi maşini şi unelte noi, pe baza cunoaşterii în esenţă a fenomenelor şi a descrierii lor cu ajutorul unei legi generale, a determinat apariţia calculului infinitezimal, operă genială a matematicienilor filozofi Leibniz şi Newton.

Apariţia calculului infinitezimal a însemnat începutul unui marş impetuos al matematicii. Îmbătaţi de rezultatele obţinute în tehnică cu acest nou instrument de gîndire, matematicienii pierd cunoscuta lor sobrietate. Cercetarea matematică se efectuează într-o stare de frenezie nemaiîntîlnită încă. Reticenţele parţiale ale unor matematicieni, relativ la fundamentarea logică a noţiunii de limită sau a noţiunii echivalente de infinit mic, sînt înlăturate prin fascinanta lozincă : „Allez en avant, la foi vous viendra". Este demnă de remarcat această atitudine generală a încrederii în abstracţiunile matematicii, prin verificarea lor practică.

Apariţia maşinii cu abur şi necesitatea perfecţionării ei pentru diferite scopuri de producţie, a determinat dezvoltarea ecuaţiilor cu derivate parţiale în general şi a ecuaţiei conductibilităţii termice în particular. Pentru studierea acestor fenomene termice matematicianul Fourier creează seriile, ce bine meritat îi poartă numele, şi care introduc studiul discontinuului în analiza matematică.

Teoria ecuaţiilor cu derivate parţiale s-a dezvoltat mai ales pentru şi prin fizică în vederea satisfacerii necesităţilor tehnice. Fixarea diverselor tipuri de condiţii la limită a fost impusă de realitatea fizică şi a creat tot atîtea probleme matematice noi.

Problemele de vibraţie, de electricitate şi magnetism au condus pe Bernoulli, Euler, Ampère, Fourier, Gauss, Ostrogradschi la crearea teoriei seriilor trigonometrice, a transformatei Fourier, a integralelor curbilinii şi de suprafaţă.

Printre integralele curbilinii create sub influenţa directă a tehnicii trebuiesc menţionate în primul rînd integrala travaliului unei forţe şi integrala circulaţiei vitezei într-un fluid. Aceste două integrale pot ca şi multe alte integrale, ilustra pînă la evidenţă, oglindirea realităţii într-o abstracţiune matematică. De exemplu, în expresiunea forţei portante a lui Jukowski :

$F = \rho V \infty \Gamma$ (ρ = densitatea fluidului, $V\infty$ = viteza la infinit şi Γ = circulaţia de-a lungul unei curbe închise a vitezei) circulaţia T intră în determinarea mărimii forţei la fel ca mărimile curente ale mecanicii : densitatea şi viteza.

Cel mai important capitol de matematică aplicată şi anume, calculul numeric nu ar fi existat fără cererile repetate şi insistente ale inginerilor, în scopul de a găsi soluţii aproximative sistemelor de ecuaţii diferenţiale care stau la baza problemelor tehnice.

În mod similar, teoria celor mai mici pătrate a fost impusă de teoria măsurătorii; calculul operațional a intervenit în rezolvarea ecuațiilor diferențiale ale electrotehnicii.

De asemenea sub influența directă a tehnicii s-a născut nomografia și calculul grafic.

Funcțiile de variabilă complexă descoperite anterior au căpătat un impuls puternic prin contactul direct cu problemele de mecanica fluidelor ce apar în hidrotehnică și aviație. Primele studii teoretice în mecanica fluidelor și anume studiul mișcărilor potențiale plane cu sau fără circulație a fost posibil numai cu ajutorul funcțiilor de variabilă complexă. Capitolul special de transformări conforme a devenit un instrument tehnic.

Datorită lucrărilor savanților sovietici și în special ale academicianului Mushelisvilli, funcțiile de variabilă complexă au căpătat aplicațiuni importante în domeniul teoriei elasticității.

Principiile de funcționare a reactorilor nucleari, ecuațiile fundamentale (ecuația de transport, ecuația vîrstei, ecuația generală a difuziei) au pus noi probleme în teoria ecuațiilor integro-diferențiale.

Teoria numerelor este strîns legată de calculul probabilităților care s-a dezvoltat pentru necesitățile fizicii, ale meteorologiei, ale statisticii și ale numeroaselor probleme tehnice speciale ca de exemplu modul de procedare pentru controlul rațional al fabricației etc.

Apariția simultană în secolul al XVII-lea a calculului probabilităților, atît în Franța cît și în Anglia, arată complexitatea creării și dezvoltării unei abstracțiuni matematice, subliniată mai sus. Într-adevăr, așa cum remarcă J. Haldane [1], calculul probabilităților a fost sugerat, în Anglia, de practica asigurărilor pe viață și a altor activități comerciale, strîns legate de apariția puternicei industrii rezultată din revoluția engleză din secolul al XVII-lea. Această industrie necesită o dată cu procurarea de materii prime și asigurarea unei piețe de consum sigură și avantajoasă. Anglia, o țară insulară, și-a asigurat prosperitatea industriei sale prin crearea unui puternic imperiu colonial, cu care a întreținut intense legături maritime și comerciale, unde pierderile și riscurile erau inevitabile. De aci necesitatea calculului probabilităților.

Noul capitol al fizicii atomice strîns legat de directivele de dezvoltare a tehnicii moderne, a formulat probleme care nu pot fi rezolvate cu instrumentajul clasic al matematicilor. Cercetătorii încearcă metode noi și anume aplicarea legilor probabilității statistice care a necesitat o mare dezvoltare a teoriei matematice a probabilităților.

În U.R.S.S., unde problemele legate de colective, sînt pe primul plan al preocupărilor științifice, calculul probabilităților a căpătat o mare dezvoltare. Numele lui P. Cebîșev, A. Markov, A. Liapunov, Hincin etc., sînt legate de descoperiri fundamentale. Savanții sovietici au aplicat cu mare succes calculul probabilităților în fizică, meteorologie, statistică, artilerie și în mai multe probleme tehnice speciale.

[1] J. Haldane, *La philosophie marxiste et les sciences*, Ed. Sociales, Paris, 1947, p. 58.

Într-un raport asupra lucrărilor sale referitoare la lanțurile Markov, marele om de știință sovietic Kolmogorov afirmă : „Cu toată abstracțiunea acestei probleme, încă în 1931, ca rezultat al unor astfel de cercetări, am putut publica afară de numărul consacrat teoriei generale și o lucrare ce rezolvă unele probleme importante pentru proiectarea rețelelor telegrafice și telefonice"[1].

Un alt matematician sovietic, L. Cantorovici, specialist în problemele abstracte ale teoriei mulțimilor, îndrumează pe muncitorii fabricii de încălțăminte Scarohod din Leningrad în sensul folosirii raționale a materiei prime.

Din continua interferență și influență reciprocă între matematică și tehnică se constată cît de labilă este frontiera dintre așa-zisa *matematică pură* a matematicienilor și *matematica aplicată* a inginerilor.

„De la cercetările abstracte logice, scrie matematicianul von Misses, care pătrund în domeniul filozofic, pînă la socotelile obișnuite de toate zilele este un lanț cu o mulțime de verigi care cuprinde tot ceea ce în general numim matematică. Fiecare din noi, după ocupație, preferință sau înclinație se situează la un loc definit al acestui lanț, de unde el nu poate vedea în general decît o mică parte a acestui lanț.

În interiorul acestui domeniu, el trasează o linie de demarcație și numește ceea ce este la stînga și tinde către abstract, matematică pură și ceea ce este la dreapta, îndreptat spre viață practică matematică aplicată. Nu este posibilă nici o separare ; nici o parte nu poate fi separată de totalitate fără a risca ca lanțul să se rupă și orice discuție asupra justificării scopului și delimitării trebuie să dispară"[2].

Pentru cercetătorul din elasticitate, geometria diferențială este o parte din matematică pe care o aplică pentru stabilirea și discutarea ecuațiilor fundamentale ale disciplinei sale. În general el întrebuințează teoria elasticității pentru rezolvarea problemelor de rezistența materialelor pe care o consideră ca matematică aplicată. În fine, constructorul, tehnicianul pentru care rezistența materialelor este o disciplină foarte înaltă, întrebuințează formule practice care reprezintă pentru el matematica aplicată.

Exemplul cel mai convingător al rolului matematicilor în progresul tehnic, ni-l dau rezultatele uimitoare obținute în U.R.S.S. din colaborarea intimă între matematică și tehnică.

Marile realizări ale U.R.S.S. în domeniul cuceririi spațiului cosmic, lansarea sateliților artificiali ai pămîntului, a rachetelor și navei cosmice etc. constituie o mărturie indiscutabilă a potențialului și supremației tehnice din țara socialismului triumfător. O dată cu fixarea primei planete artificiale a sistemului solar, se fixează noile coordonate ale științei și tehnicii sovietice în spațiul infinit al viitorului. Nebănuite perspective de dezvoltare a vieții noastre terestre se coboară din spațiile uitate de vreme. Este evident că o astfel de realizare epocală, nu poate să fie

---

[1] A. Haimovici, *Pentru o concepție materialistă în științele matematice*, *Analele Romîno-Sovietice*, nr. 3, 1952, p. 25, seria matematică și fizică.

[2] *Z. A. M. M.*, Band I, Heft 1, 1921.

înfăptuită fără o strînsă legătură dintre tehnica cea mai înaintată, susținută de un înalt instrumentaj matematic. Datele științifice obținute cu ajutorul tehnicii în cosmos, vor forma puncte de plecare pentru noile domenii de cercetare matematică.

O caracteristică a științei sovietice este participarea ei simultană, atît în domeniul realizărilor materiale imediate, cît și în domeniul rezervei științifice a viitorului. Urmărirea unei soluțiuni practice se face într-un paralelism perfect cu cercetările cele mai teoretice.

Acest paralelism formează nota caracteristică a preocupărilor științifice prevăzute în raportul tovarășului N. S. Hruşciov prezentat la Congresul al XXI-lea extraordinar al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice intitulat „Cu privire la cifrele de control ale dezvoltării economiei naționale a U.R.S.S. pe anii 1959—1965". Printre problemele științifice de mare anvergură menționăm: problema desăvîrșirii electrificării țării, strîns legată de crearea și dezvoltarea unui sistem energetic unic care se va realiza prin ridicarea eficacității energetice a termocentralelor, găsirea unor posibilități avantajoase de transmitere a energiei la mare distanță, stabilirea unei balanțe energetice a țării care să prevadă utilizarea cea mai economică și cea mai efectivă a tuturor resurselor energetice, a combustibililor solizi, lichizi și gazoși, energia apelor, energia atomică; problema energetică a viitorului, reacția termonucleară dirijată, va trebui să fie rezolvată în vederea utilizării ei pașnice; problema ciocnirilor dintre nucleoni la energii înalte precum și studiile în domeniul razelor cosmice, sporirea eficacității de transformare a energiei solare, a energiei termo-nucleare, va trebui să ocupe un loc important în domeniul cercetărilor teoretice și practice; problema creării de materiale tehnice cu proprietăți dinainte stabilite va necesita studii în fizica corpului solid, a plasticității și durității, a fenomenelor magnetice, a presiunilor înalte etc.

Toate aceste cercetări implică studii detaliate în diverse domenii ale matematicilor, mașinilor electronice de calcul, automatizărilor.

Progresul tehnic modern nu poate fi conceput fără automatizare, care se fundamentează teoretic pe cel mai abstract dintre domeniile matematicii, pe logica matematică.

Automatizarea aplicată în tehnica capitalistă — și în consecință partea ei teoretică, cercetările de logică matematică — nu poate însă, spre deosebire de țările socialiste, să se dezvolte armonios.

De fapt automatizarea accentuează și mai mult contradicțiile inerente regimului capitalist. Progresul tehnic, pe care automatizarea îl conține sub formă potențială nu poate fi realizat în țările capitaliste, decît într-un chip extrem de limitat și unilateral, fără a fi însoțit de un progres social multilateral corespunzător.

Producerea efectelor binefăcătoare ale automatizării nu este numai o problemă tehnică ci, în primul rînd, o problemă social-economică ce nu poate fi realizată decît în sistemul socialist.

Ca o urmare a introducerii automatizării, în țările capitaliste se constată deja o creștere impresionantă a numărului de șomeri, o accentuare a inegalității sociale, mărindu-se distanța dintre cei avuți și cei săraci etc. spre deosebire de rezultatele aplicării automatizării în țările

socialiste unde se constată o continuă ridicare a nivelului de trai, desființarea muncilor grele etc.

S-ar mai putea cita încă numeroase exemple de evoluție concomitentă a matematicilor și tehnicii. Ele arată permanenta influență și acțiune reciprocă între dezvoltarea matematică și progresul tehnic. Rezultatele abstracte ale matematicilor contribuie esențial la dezvoltarea tehnicii, care la rîndul său alimentează cercetarea matematică cu un material inedit, dînd posibilitatea de a crea noi domenii de cercetări științifice-matematice.

Pentru ca această permanentă colaborare să fie rodnică, trebuie însă ca tehnica să aibă posibilitatea unei evoluții nestingherite. Acest lucru nu este însă posibil decît numai într-un regim socialist.

În țara noastră, Republica Populară Romînă, unde matematica a părăsit de mult, așa-numitul turn de fildeș întîlnim rezultatele rodnice ale colectivului format din matematician și tehnician.

De exemplu, domeniul hidrotehnic.

Dezvoltarea cercetării matematice în domeniul hidraulicii în particular și în domeniul mecanicii fluidelor în general, se împletește armonios cu realizările noastre tehnice, reprezentînd realizarea parțială a obligațiunilor ce avem de îndeplinit față de marea moștenire culturală lăsată nouă în mecanica fluidelor de către Aurel Vlaicu și Traian Vuia. Această tradiție a fost continuată cu succes prin lucrările de valoare internațională ale Secției de Aerodinamică din cadrul Academiei R.P.R.

3. Cercetarea matematică anticipează și pregătește abstracțiunile necesare dezvoltării ulterioare a tehnicii

De data aceasta construcțiile abstracte ale matematicilor se creează fără vreun impuls aparent exterior provocat de tehnică sau fizică, ci numai dintr-o necesitate internă a matematicii.

Matematicianul este obligat să răspundă unor probleme proprii, perfecționîndu-și prin crearea de noi noțiuni, prin generalizarea principiilor existente sau prin formularea de noi teorii, edificiul său logic.

Această „necesitate ideală a matematicianului, spune Fr. Engels în *Anti-Dühring*, nu este o lege absolută pentru lumea reală". Numai verificarea practică va justifica anticiparea matematicianului și va acorda abstracțiunii create dreptul de înpămîntenire în patrimoniul științei.

Așa s-a întîmplat cu apariția numerelor imaginare, create din necesitatea de a găsi un număr al cărui patrat să fie egal cu minus 1.

Numele ce-l poartă arată reticența cu care au fost primite în domeniul matematicii și însuși marele Leibniz le considera ca „un elegant și minunat refugiu al spiritului dumnezeiesc, un avorton din lumea ideilor, aproape o amfibie, o ființă hibridă între a fi sau a nu fi".

De îndată însă ce au căpătat o utilizare reală, în special în aerodinamică și electrotehnică unde au devenit un instrument de calcul indispensabil, ele au format un capitol special al analizei clasice.

Un alt exemplu strălucit, care arată complexitatea dezvoltării matematicii îl constituie geometria neeuclidiană a lui N. Lobacevski, născută din problema explicării dependenței sau independenței logice a axiomei paralelelor, de celelalte propoziții fundamentale ale geometriei lui Euclid. Ideile abstracte ale geometriei neeuclidiene au găsit diverse aplicații în mecanică și fizică, servind în același timp la formarea unei teorii noi și anume a teoriei generalizate a relativității.

În mod similar, teoria grupurilor lui Galois a avut o mare influență asupra fizicii matematice și asupra teoriei funcțiilor, găsind o largă aplicație în fizica teoretică.

Încercînd să rezolve ecuația funcțională care generalizează ecuația întîlnită în rezolvarea problemei lui Dirichlet cu ajutorul unui potențial de dublu strat, savantul suedez I. Frendholm animă teoria ecuațiilor integrale, care devine, datorită studiilor declanșate ulterior un puternic instrument de cercetare al fizicii matematice și al tehnicii. Anticipînd utilizarea acestei noi teorii matematice în tehnică, inginerul și matematicianul Tr. Lalescu scrie în anul 1912 una dintre primele cărți de teoria ecuațiilor integrale, devenită clasică.

Fără asistența prealabilă a matematicii, rezultatele geniale ale lui Bohr, Planck, Einstein, Curie, de Broglie, nu ar fi fost posibile. Izvoarele imense de energie nucleară, ascunse în microcosmosul atomic ar fi continuat să rămînă neutilizate. Matematicile și fizica au pus bazele tehnicii nucleare de astăzi care va contribui într-o mare măsură la dezvoltarea societății noastre socialiste.

Școala matematică romînă a realizat, după 23 August, datorită sprijinului neprecupețit al Partidului Muncitoresc Romîn și al Guvernului Republicii Populare Romîne, o impetuoasă dezvoltare.

Rezultatele teoretice obținute în diferite domenii ca de ex. *Metode topologice în teoria funcțiilor de variabilă complexă*, *Metoda matricelor asociate la studiul ecuațiilor cu derivate parțiale*, *Teoria algebrică a mecanismelor automate*, *Dinamica marilor viteze subsonice și supersonice*, *Teoria ecuațiilor poliarmonice și policalorice*, *Teoria spațiilor neolonome*, *Teoria lanțurilor Markov și a lanțurilor cu legătură generalizate etc.* constituie o contribuție definitivă la patrimoniul științei universale.

Aceste rezultate ca și orientarea cercetărilor viitoare în domeniul matematicii din țara noastră, sînt puse în mod conștient în slujba producției, în slujba introducerii tehnicii noi. În orînduirea socialistă cerințele progresului științei și tehnicii moderne determină înfăptuirea unui program bine chibzuit de dezvoltare a matematicii. Partidul Muncitoresc Romîn pornind de la faptul că introducerea tehnicii celei mai noi în toate ramurile economiei naționale constituie o condiție principală pentru îndeplinirea cu succes a planurilor economice, îndrumă cu înțelepciune cercetarea științifică pentru a corespunde cerințelor practicii, ale producției. „Cercetarea științifică — se arată în Directivele Congresului al III-lea al P.M.R. — este chemată să dea o contribuție importantă la introducerea tehnicii noi și la soluționarea problemelor tehnico-economice

pe care le ridică dezvoltarea economiei naţionale" [1]. Dezvoltarea cercetărilor matematice este îndrumată de Partidul Muncitoresc Romîn tocmai în sensul necesităţilor sociale, al cerinţelor practicii. De aceea, Directivele Congresului al III-lea al P.M.R. subliniază: „Ţinînd seamă de rolul deosebit de important al matematicii în rezolvarea problemelor puse de cercetarea ştiinţifică şi de practică în diferitele domenii ale ştiinţelor naturii, se vor dezvolta lucrările de calcul mecanic, grafic şi statistic cu aplicaţii în economia naţională" [2].

Cercetătorii matematicieni din ţara noastră găsesc în aceste indicaţii ale Partidului Muncitoresc Romîn îndrumarea de care au nevoie pentru a asigura ştiinţei matematice o dezvoltare nestingherită. Această orientare fructuoasă este rodul aplicării în viaţă a concepţiei marxiste asupra dezvoltării sociale în general şi asupra raportului dintre ştiinţele naturii şi tehnică în particular. Filozofia marxist-leninistă pune în adevărata sa lumină funcţia socială de prim rang a cunoaşterii ştiinţifice, strîns legată prin esenţa sa de procesul social de producţie. Cunoaşterea legilor naturii, departe de a fi o preocupare justificată pe plan pur spiritual — cum propovăduiesc diversele şcoli idealiste — se dovedeşte a fi un moment necesar al procesului complex de stăpînire practică a naturii. Raţiunea de a fi a ştiinţei este socială, este legătura ei — directă sau mediată în chip mai complex — cu practica.

Conştiinţa clară a acestui fapt, cu care filozofia marxist-leninistă înarmează atît pe oamenii de ştiinţă cît şi pe tehnicieni, reprezintă o condiţie esenţială a dezvoltării armonioase a ştiinţei în strînsă legătură cu tehnica şi nevoile practice. Militînd pentru o orientare materialist-dialectică a cercetărilor ştiinţifice, partidul nostru urmăreşte tocmai progresul neîngrădit al ştiinţei şi tehnicii.

Grija cu care partidul îndrumă în acest sens întreaga orientare a ştiinţei şi tehnicii din ţara noastră este dovada caracterului profund ştiinţific al politicii sale, în toate domeniile activităţii sociale.

МАТЕМАТИКА И ТЕХНИЧЕСКИЙ ПРОГРЕСС

РЕЗЮМЕ

Чтобы лучше понять отношения между математикой и техническим прогрессом, прежде всего необходимо уточнить области и особенности этих двух дисциплин.

Поскольку характернейшей чертой математики является абстракция, нужно дать предварительно правильную интерпретацию роли и места абстракции в познании природы, интерпретацию, из которой можно вывести затем особенности математической абстракции.

Основополагающие указания для полного решения этой проблемы были даны Ф. Энгельсом в „Анти-Дюринге" и В. И. Лениным.

[1] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Bucureşti, Editura politică, 1960, p. 680.
[2] *Ibiaem*, p. 680.

Применение в области математики общих признаков процесса абстрактизации приводит нас к следующим выводам:

1. Математические абстракции проистекли из сложного процесса познания, обусловленного множеством различных факторов.

2. Математические абстракции — не произвольные фантазии, созданные из так называемого „кантовского априорного" фонда нашего сознания. Их происхождение — непосредственные данные практики, и они представляют собой мощное орудие изучения природы.

3. Математические абстракции должны постоянно проверяться практикой.

4. Реальное содержание математических абстракций уточнил Ф. Энгельс, давший в этом смысле наилучшее определение математики: чистая математика имеет своим объектом пространственные формы и количественные отношения действительного мира и, стало быть, весьма реальный материал.

Из определения предмета математики, данного Ф. Энгельсом, и из ленинского понимания абстракции вытекают следующие выводы:

1. Различные отрасли математики возникли, развились и продолжают развиваться на основе материальных нужд общества.

Общественная практика постоянно ставит перед ними новые проблемы, стимулирует их развитие в том или ином направлении и обеспечивает иллюстрацию истин, следующих из их выводов.

2. Благодаря высокой степени абстрагирования математика является хорошо очерченной дисциплиной с исключительно действенной логикой ее внутреннего развития.

Техника, будучи совокупностью средств труда, на основе которых развивается общественное производство, представляет собой — вместе со способностью людей использовать эту технику — наиболее динамический, наиболее революционный элемент способа производства.

Взаимозависимость между математическим творчеством и нуждами техники должна получаться с известной гибкостью, так как существующее между математикой и техникой существенное отношение определяющего к определяемому не всегда выступает в чистой форме.

Если только систематизировать, без претензии быть исчерпывающим, и учесть указанные выше принципы, можно было бы различить три вида отношений между математикой и техникой в данную эпоху:

1. Важные достижения в области техники, осуществляющиеся без развитого математического аппарата, где техника является определяющим элементом.

2. Развитие техники и математическое исследование развиваются параллельно и во взаимозависимости.

3. Математическое исследование предваряет и подготовляет абстракции, необходимые для последующего развития техники.

В статье даются многочисленные примеры, иллюстрирующие эти три вида отмеченных выше отношений между математикой и техникой.

Выделяется характеристика советской науки, состоящая в том, что она участвует одновременно как в непосредственных достижениях

техники, так и в области научных накоплений в виду будущего. Таким образом, поиски практического решения осуществляются в совершенном параллелизме с наиболее теоретическими изысканиями.

Из этого следует перекрещивание и взаимное влияние между математикой и техникой. Автор отмечает, насколько подвижна граница между так называемой чистой математикой математиков и прикладной математикой инженеров.

Отмечая признанные успехи румынской математической школы, как и крупные технические достижения в РНР, автор показывает, что они являются результатом проведения в жизнь марксистской концепции развития общества вообще и отношений между естественными науками и техникой, в частности.

Это можно было осуществить только после 23 Августа, благодаря бескорыстной поддержке РРП и правительства РНР.

Забота, с которой партия направляет в этом отношении всю науку и технику в РНР — свидетельство глубоко научного характера ее политики во всех областях общественной деятельности.

LES MATHÉMATIQUES ET LE PROGRÈS TECHNIQUE

RÉSUMÉ

Afin de mieux comprendre le rapport existant entre les mathématiques et le progrès technique il faut d'abord préciser les domaines et les caractéristiques de ces deux disciplines.

Le trait le plus caractéristique des mathématiques étant l'abstraction, il faudra donc au préalable donner une interprétation correcte au rôle de l'abstraction et à la place occupée par celle-ci dans la connaissance de la nature, interprétation qui permette de déduire les particularités de l'abstraction.

Des indications pour une solution complète de ce problème ont été données par Fr. Engels dans *Anti-Dühring* et par Lénine.

L'application, au domaine des mathématiques, des caractéristiques générales du processus de l'abstraction nous conduira aux conclusions suivantes :

1. Les abstractions mathématiques sont le résultat d'un processus complexe de connaissance, qui a été conditionné par de nombreux et très variés facteurs.

2. Les abstractions mathématiques ne sont pas des fantaisies arbitraires tirées du fond ainsi nommé « apriorique kantien » de notre conscience. Elles ont leur origine dans les données directes de la pratique et constituent un puissant instrument pour l'étude de la nature.

3. Les abstractions mathématiques doivent être continuellement vérifiées par la pratique.

4. Le contenu réel des abstractions mathématiques a été précisé par Fr. Engels qui a donné, de cette manière, la meilleure définition des mathématiques, à savoir : Les mathématiques pures ont pour objet les formes spatiales et les relations quantitatives du monde réel, donc un matériel très réel.

De cette définition de l'objet des mathématiques et de la manière léniniste de comprendre l'abstraction, résultent les conclusions suivantes :

1. Les mathématiques sont nées, se sont développées et continuent de se développer de par les nécessités matérielles de la société.

La pratique sociale leur propose sans cesse de nouveaux problèmes, elle stimule leur développement dans une direction ou dans une autre, et assure la démonstration des vérités déduites de leurs conclusions.

2. Grâce à leur haut degré d'abstraction, les mathématiques sont une discipline bien déssinée, ayant une logique particulièrement efficiente pour leur développement interne.

La technique étant la totalité des moyens de travail sur lesquels se fonde et se développe la production sociale, elle représente, avec la capacité des hommes d'utiliser cette technique, l'élément le plus dynamique, le plus révolutionnaire du mode de production.

L'interdépendence entre la création mathématique et les nécessités de la technique doit être entendue avec une certaine souplesse, car le rapport essentiel — du déterminant au déterminé — existant entre la technique et les mathématiques, n'apparaît pas toujours sous une forme pure.

Avec l'intention de ne faire qu'une systématisation, qui n'a aucunement la prétention d'être exhaustive, et tenant compte des principes indiqués ci-dessus, l'auteur distingue trois rapports entre les mathématiques et la technique à une époque donnée, à savoir :

1. Des réalisations techniques importantes s'effectuent sans un appareil mathématique développé.

2. Le développement de la technique et la recherche mathématique évoluent de manière interdépendante, l'élément déterminant étant la technique.

3. Les recherches mathématiques anticipent et préparent les abstractions nécessaires au développement ultérieur de la technique.

L'article contient des exemples qui illustrent les trois rapports entre les mathématiques et la technique, mentionnés ci-dessus.

On y fait ressortir la caractéristique de la science soviétique qui consiste à participer de manière simultanée aussi bien au domaine des réalisations matérielles, qu'à celui de la réserve scientifique pour l'avenir. De cette façon, la poursuite d'une solution pratique s'effectue en un parallélisme parfait avec les recherches les plus théoriques.

De cette continuelle interférence et de cette influence réciproque entre les mathématiques et la technique, on peut constater combien labile est la frontière entre les soi-disant mathématiques pures et les mathématiques appliquées.

En faisant ressortir, en même temps que les grandes réalisations techniques de la République Populaire Roumaine, les succès reconnus de l'école mathématique roumaine, l'auteur montre que c'est là le résultat de l'application pratique de la conception marxiste du développement de la société en général, au rapport entre les sciences naturelles et la technique, en particulier.

Cette chose n'a pu être réalisée qu'après le 23 Août 1944, grâce à l'appui total du Parti Ouvrier Roumain et du Gouvernement de la République Populaire Roumaine.

Le soin avec lequel le Parti dirige toute l'orientation de la science et de la technique dans la R.P. Roumaine est la preuve du caractère profondément scientifique de sa politique, dans tous les domaines de l'activité sociale.

UNELE PROBLEME ALE INTERACȚIUNII ÎNTRE ARTĂ ȘI MORALĂ ÎN PROCESUL DEZVOLTĂRII CONȘTIINȚEI SOCIALISTE

DE

PAVEL CÎMPEANU

Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn a făcut bilanțul unei perioade de măreațe înfăptuiri în decursul căreia orînduirea socialistă a învins în țara noastră. Poporul nostru intră într-o nouă etapă de dezvoltare a vieții sale, etapa desăvîrșirii construcției socialismului.

Documentele Congresului au analizat cu profunzime problemele pe care le ridică această etapă nouă, indicînd sarcinile ce revin diferitelor sectoare de activitate în vederea rezolvării lor. Referindu-se la succesele dobîndite în procesul formării și dezvoltării moralei noi, socialiste, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej a arătat că „în prezent, activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educației burgheze din conștiința oamenilor este tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei între vechi și nou"[1].

Una dintre caracteristicile etapei noi de dezvoltare o reprezintă însemnătatea tot mai mare a luptei pentru formarea și dezvoltarea conștiinței socialiste a poporului. Intensificarea procesului de formare și dezvoltare a conștiinței socialiste este rezultatul ncesar al muncii politico-educative desfășurate sub conducerea partidului pe temeiul obiectiv al faptului că în țara noastră a fost creată baza economică a socialismului. Acestei necesități obiective îi răspunde uriașa activitate ideologică, de educare socialistă a celor ce muncesc, de combatere a rămășițelor educației burgheze care se mai mențin în conștiința oamenilor. Întreaga această activitate, care îmbracă formele cele mai variate și complexe, se desfășoară sub conducerea Partidului Muncitoresc Romîn.

Caracteristica principală a conștiinței socialiste o reprezintă faptul că la baza ei stă ideologia marxist-leninistă. Purtătorul acestei ideologii este clasa muncitoare. De aceea clasei muncitoare și în primul rînd avangărzii sale îi revine sarcina de a conduce acțiunea de răspîndire a

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 103.

ideologiei marxist-leniniste, de a-i educa pe oamenii muncii în vederea formării și dezvoltării conștiinței lor socialiste. În cadrul acestei acțiuni un obiectiv de seamă îl reprezintă educarea morală a celor ce muncesc.

În etapa nouă de dezvoltare a țării noastre, necesitatea muncii de educare a poporului în spiritul moralei socialiste crește în proporții uriașe datorită faptului că marile obiective economice, politice și ideologice ale acestei etape formulate de Congresul al III-lea al P.M.R. pot fi înfăptuite numai printr-o participare activă, tot mai conștientă, a unor mase din ce în ce mai largi.

O asemenea sarcină de bază a acestei etape cum este, de pildă, extinderea mecanizării și automatizării producției, aplicarea tot mai largă în producție a proceselor tehnologice moderne — ca o condiție hotărîtoare a realizării marilor sporuri de producție prevăzute în domeniul industriei — poate fi îndeplinită într-un timp atît de scurt numai prin munca iscusită, conștientă și liberă a milioane de oameni. Îndeplinirea unor sarcini atît de complexe într-o țară considerată de ideologii burgheziei, încă în urmă cu șaisprezece ani ca fiind destinată să rămînă „eminamente agricolă", poate fi numai rezultatul unor uriașe strădanii colective. Aceasta presupune ca sute și sute de mii de muncitori pe care regimul burghezo-moșieresc îi deprinsese să privească munca drept o osîndă să se ridice la un înalt nivel de conștiință socialistă, la o atitudine înaintată, revoluționară față de propria lor muncă pe care să o înalțe la treapta unei adevărate creații. Înțelegerea însemnătății social-istorice a activității proprii, încrederea deplină în cauza socialismului și comunismului, atitudinea înaintată față de muncă și de bunurile obștești, devotamentul și hotărîrea în lupta pentru traducerea în viață a politicii Partidului, patriotismul înflăcărat, voința de a da un fundament științific îndemînării profesionale, capacitatea de a înfrînge rutina și puterea obișnuinței, de a însuși ceea ce e nou, înaintat, de a face din biruințele proprii un bun al colectivului de muncă — iată numai unele din însușirile morale care trebuie în același timp să se aprofundeze și să se extindă la cît mai mulți oameni ai muncii pentru ca sarcinile măreț ale etapei desăvîrșirii construcției socialiste în țara noastră să poată fi îndeplinite la timp. Desăvîrșirea socialismului implică pe plan moral ridicarea unor mase largi de oameni ai muncii la nivelul muncitorilor înaintați, transformarea tot mai profundă a modului de gîndire și comportare a întregului popor.

Necesitatea obiectivă a înfăptuirii sarcinilor noii etape de dezvoltare poate fi satisfăcută numai cu condiția realizării unor considerabile progrese calitative și cantitative în procesul dezvoltării conștiinței socialiste a poporului; iată de ce munca de educare socialistă desfășurată sub conducerea Partidului reprezintă ea însăși — într-o măsură mai mare decît în trecut — o necesitate obiectivă.

Această uriașă activitate educativă se desfășoară pe baza transformărilor ce au loc în viața economică a țării, transformări a căror esență constă în faptul că în țara noastră a fost creată baza economică a socialismului, au fost lichidate o dată pentru totdeauna relațiile de exploatare. Aceste transformări revoluționare înfăptuite în baza economică

fac să se pună cu toată ascuțimea problema lichidării trăsăturilor morale pe care existența relațiilor de exploatare le-a generat în conștiința poporului, problema răspîndirii și adîncirii acelor trăsături morale care oglindesc în mod adecvat noile relații de producție, socialiste, și care contribuie astfel la dezvoltarea lor.

Iată de ce efortul principal în munca de formare a conștiinței noi, socialiste, merge — paralel cu lupta pentru lichidarea rămășițelor capitalismului din conștiința oamenilor — în direcția educării pe baza exemplelor pozitive, în direcția generalizării și fixării în conștiință a experienței pozitive, constructive, chiar în focul dobîndirii acestei experiențe de către masele celor ce muncesc.

★

Unul din factorii care acționează în procesul formării noii fizionomii morale a oamenilor muncii este creația artistică din țara noastră.

Modalitatea în care arta reflectă lumea — adică în care realizează cunoașterea ei — este imaginea artistică concret-senzorială. Limbajul imaginii artistice înfățișează legitatea obiectivă așa cum se manifestă ea în faptele concrete ale vieții. O dată cu noi cunoștințe asupra vieții, arta autentică transmite și forța emoțională pe care o degajă aceste fapte. Ea acționează simultan nu numai asupra gîndirii, ci și asupra sentimentelor, asupra psihologiei oamenilor. Emoția artistică declanșează la fiecare consumator al operei de artă numeroase asocieri intelectuale și afective, legături cu fapte și stări de spirit din propria lui viață. Puterea cu care ideea artistică înaintată pătrunde în conștiința oamenilor muncii se datorează însăși justeței acestei idei precum și măsurii în care subiectul este receptiv față de ea; această putere de pătrundere este considerabil amplificată de forța sugestivă și emoțională a imaginii artistice care o exprimă, așa încît, după cum se exprimă esteticianul sovietic N. A. Dmitrieva, „însăși emoția apare ca un instrument de cunoaștere"[1]. Opera de artă determină o confruntare între conținutul ei și experiența de viață personală a subiectului. Ea aruncă o lumină nouă asupra anumitor laturi ale acestei experiențe, ajută la sintetizarea și valorificarea ei într-un chip nou, o îmbogățește. Iată de ce anumite fapte sau lucruri deja întîlnite în viață își dezvăluie prin zugrăvirea lor artistică noi semnificații, noi implicații, noi legături.

Datorită acestor însușiri specifice, arta autentică exercită o influență complexă, multilaterală, asupra conștiinței consumatorului. În principal ea duce la o îmbogățire a sensibilității estetice, a aptitudinii omului de a da formă lucrurilor „și în conformitate cu legile frumosului"; prin însăși această îmbogățire arta autentică lărgește cunoștințele omului despre lume, influențează felul său de comportare morală.

Desigur că această acțiune multilaterală nu se înfăptuiește separat, sau succesiv, printr-un fel de specializare funcțională a diferitelor laturi ale imaginii artistice. Efectele educative ale artei se află într-o strînsă

[1] N. A. Dmitrieva, *Despre educația estetică*, Cartea Rusă, 1958, p. 72.

unitate dialectică; ele au loc în același timp pe plan estetic, moral și politico-ideologic.

Să luăm de pildă cunoscutul tablou al lui G. Miklosy — *Grivița 1933*. Privitorul vede sub cerul mohorît al dimineții de iarnă un grup de muncitori ceferiști stînd înaintea gardului. Dincolo de gard — jandarmii. Primele victime dintre muncitori au căzut; ele zac în zăpada cu reflexe sîngerii și sure a lui februarie. Dar tovarășii lor nu fug alungați de spaima morții. Dimpotrivă: ei stau drepți, apropiați unul de altul, mai mult mînioși decît îndureraţi; mai mult amenințători decît îngroziți. Prin măiestria compoziției pictorul a știut să sugereze forța coeziunii care-i unește, dînd privitorului impresia că acești oameni alcătuiesc laolată o colectivitate de luptă puternică și compactă ca o stîncă. O ură bărbătească, aspră, îndrăzneață, arde în ochii acestor oameni implîntați în fața gardului dincolo de care, ca degetele de fier ale unei monstruoase mîini sugrumătoare, se întind spre ei țevile armelor jandarmerești. Și privitorul simte, înțelege că oricît de tare vor bubui armele jandarmilor care stau gata să se descarce, împotrivirea tăcută a ceferiștilor pătrunși de conștiința lor de clasă, înălțați și oțeliți de partidul lor, va răsuna cu o putere de mii de ori mai mare peste toată întinderea țării și dincolo de hotarele ei, va răsuna cu mîndrie și solemnitate de-a lungul istoriei poporului nostru.

În fața acestui tablou privitorul simte o puternică zguduire; patetismul reținut al lucrării, tonalitățile sobre, dinamismul compoziției învăluie în aureola unei profunde emoții ideea eroismului în luptă al clasei muncitoare, ideea că nu există piedici sau primejdii care să poată îndepărta această clasă de la îndeplinirea misiunii sale istorice atunci cînd în fruntea ei stă un asemenea partid ca partidul comuniștilor. Dar însăși această emoție limpezește aceste idei în mintea privitorului, le contopește cu sentimentul de admirație și recunoștință față de clasa muncitoare, cu ura față de dușmanii ei, cu hotărîrea de a nu precupeți nici un sacrificiu în lupta pentru traducerea în viață a chemărilor partidului care este alcătuit din fiii cei mai buni ai acestei clase.

Chiar rezumîndu-ne la acest exemplu, putem observa că emoția artistică nu reprezintă un simplu mijlocitor care ușurează reflectarea în conștiința omului a unei anumite idei sau unei anumite trăsături morale — în cazul de față eroismul colectiv — ci e ea însăși un mod de reflectare a acestei idei sau trăsături. Din aceeași pricină educația estetică nu reprezintă un mijlocitor al educației morale, ci e în același timp ea însăși un mod de educație morală.

Arta exercită o influență puternică asupra conștiinței morale tocmai pentru că zugrăvește viața și comportarea oamenilor, dînd o apreciere estetică normelor etice existente, stîrnind sentimente de repulsie sau admirație — în funcție de poziția social-politică a creatorului și a consumatorului — față de una sau alta din aceste norme.

Influența artei asupra moralei se datorește faptului că arta relevă prin mijloace specifice frumusețea — reală sau posibilă — a relațiilor umane, dă o apreciere proprie acestor relații, arată căile perfecționării lor, căi ce-și găsesc expresia cea mai limpede în ideologia politică a clasei revoluționare.

Între artă și morală există o interacțiune bazată pe o anumită comunitate a sferei pe care o reflectă : în centrul lor se află omul social, raporturile reciproce dintre oameni, raporturile omului cu societatea. Pe cînd morala acționează în sensul reglementării relațiilor dintre oameni, folosind în acest scop norme și categorii etice, arta reflectă întreaga complexitate a relațiilor umane în imagini artistice concret-senzoriale. Morala are menirea de a satisface cerințele conviețuirii sociale — arta are menirea de a satisface trebuințele estetice ale membrilor societății, influențînd pe această cale felul lor de a gîndi și de a se comporta.

O altă cauză deosebit de însemnată a interacțiunii dintre artă și morală o reprezintă uriașa influență exercitată de ideologia politică asupra acestor două forme ale conștiinței sociale. În condițiile existenței claselor antagoniste, clasele în luptă elaborează norme estetice și etice care slujesc în mod specific interesele lor, atît arta cît și morala avînd în mod inevitabil în aceste condiții un profund caracter de clasă. Interesele de clasă își găsesc însă expresia cea mai directă și mai clară în ideologia politică. Astfel, baza economică a societății își exercită acțiunea ei determinantă asupra artei și moralei în mare măsură prin intermediul ideologiei politice care este cea mai apropiată de bază dintre toate formele conștiinței sociale. Aceasta este o cauză importantă datorită căreia ideologia politică exercită o înrîurire extrem de puternică atît asupra artei cît și asupra moralei, constituind totodată una din verigile hotărîtoare ale legăturii și interacțiunii dintre ele. Uriașa înrîurire pe care o exercită ideologia politică a proletariatului asupra artei și moralei a fost subliniată în repetate rînduri de Lenin. „Literatura — scria Lenin în celebrul său articol *Organizația de partid și literatura de partid* — trebuie să devină o parte integrantă a cauzei generale a proletariatului. .“[1]. Iar cu privire la morală el spunea în cuvîntarea sa *Sarcinile Uniunilor Tineretului* : „Morala noastră izvorăște din interesele luptei de clasă a proletariatului“[2].

Temeiul principal al interacțiunii dintre artă și morală constă deci într-o anumită comunitate a sferei reflectate, precum și în faptul că atît arta cît și morala oglindesc relațiile de producție dintre oameni în mare măsură prin intermediul ideologiei politice și că tocmai promovînd o anumită ideologie politică își manifestă în modul cel mai evident caracterul lor de clasă.

Cercetînd înrîurirea pe care arta o exercită asupra moralei trebuie să subliniem în același timp că această înrîurire nu se exercită în mod unilateral ; influența moralei asupra artei este considerabilă. În măsura în care reflectă relațiile umane sub aspectul lor moral — adică sub aspectul aprecierii etice a comportării lor — arta dă o apreciere proprie acestei aprecieri. Caracterul normelor etice pe care arta le consacră pe plan estetic exercită o influență imensă asupra orientării, asupra nivelului, asupra dezvoltării ei viitoare. Afirmarea artistică a unui ideal moral înaintat înalță arta, o transformă într-o forță socială progresistă, contribuie la înflorirea ei.

---

[1] V. I. Lenin, *Despre cultură și artă*, E.S.P.L.P., 1957, p. 50.
[2] *Ibidem*, p. 339.

Arta pusă în slujba unei clase retrograde, care propovăduieşte normele morale corespunzătoare intereselor acestei clase, alunecă pe panta decadentismului şi a descompunerii ; arta aservită burgheziei imperialiste dovedeşte din plin acest lucru. Dimpotrivă, în toate epocile istorice purtătorii progresului artei au fost acei creatori care s-au situat de partea clasei înaintate, clasei revoluţionare. De aceea îndrumarea artei din ţara noastră de către Partidul Muncitoresc Romîn spre o creaţie militantă, pătrunsă de partinitate comunistă, se întemeiază pe raportul obiectiv care există între ideologia politică şi artă ca forme ale conştiinţei sociale şi reprezintă o condiţie hotărîtoare a dezvoltării creaţiei noastre artistice.

În orînduirile bazate pe exploatare se manifestă o anumită contradicţie între etic şi estetic. Arta nu poate glorifica pe plan estetic ceea ce pe plan etic e deformat, monstruos, inestetic. De aceea ea neagă asemenea norme etice fie respingîndu-le, fie falsificîndu-le, idealizîndu-le. În primul caz avem de-a face cu o artă realistă, înaintată, care contrapune moralei clasei dominante năzuinţele maselor spre o morală cu adevărat umană ; în al doilea caz avem de-a face cu o artă aservită unei clase exploatatoare dominante, o artă nerealistă, care caută să prezinte morala clasei pe care o slujeşte drept întruchiparea vie a năzuinţelor maselor, deşi între această morală şi aceste năzuinţe există o netăgăduită opoziţie.

Arta pusă în slujba imperialismului contemporan prezintă în această privinţă o anumită particularitate. Aici se manifestă într-o măsură mai restrînsă tendinţa de a idealiza morala burgheziei contemporane mistificînd-o ; principala tendinţă e aceea de a-i căuta o justificare estetică, zugrăvind-o aşa cum e. Egoismul sălbatic, rasismul, jugul colonial, războaiele de cotropire, desfrîul animalic, perversitatea, cinismul, ferocitatea, crima, lipsa de scrupule nu sînt nici respinse, nici idealizate, ci înfăţişate ca normele cele mai fireşti de conduită morală. Pentru a propovădui asemenea norme artiştii decadenţi sînt siliţi să înlocuiască estetica bazată pe legile frumosului — pe care o prezintă ca perimată şi depăşită de „sensibilitatea contemporană" — printr-o „estetică" a disonanţei, a diformităţii, a dezechilibrului. Ei înşişi numesc arta lor „antiartă". Arta nu poate pune mijloacele esteticii în slujba unei astfel de morale ; încercînd totuşi să realizeze această performanţă, ea îşi pierde caracterul artistic. Estetica sucombă în tentativa de a-şi integra o etică ce contravine însăşi naturii ei. Poezia devine — după declaraţia poetului american Carl Sandburg — „o căutare de silabe care bat la barierele necunoscutului şi incognoscibilului"[1]. Pictura renunţă la desen şi compoziţie, muzica la armonie, melodie, ritm ş.a.m.d. Pentru a cultiva o morală inumană, lipsită de frumuseţe, arta decadentă e silită să renunţe la frumos şi prin aceasta îşi pierde caracterul de artă. „Abstracţionismul plastic — scrie sculptorul O. Han pe marginea ultimei Bienale de la Veneţia — n-a putut da ca rezultat decît monstruosul"[2]. Proslăvirea monstruozităţii s-a manifestat cu multă pregnanţă la această ultimă Bienală care a adă-

[1] *Histoire des littératures*, vol. II. *Encyclopédie de la Pléïade*, Libr. Gallimard, 1956, p. 223.

[2] *Contemporanul*, nr. 35 (724) din 26 august 1960.

postit „plastica" cearșafurilor mototolite a lui Alberto Burri, „plastica" sudurii de metal și cuie a iugoslavului Dușan Dzamonja, „collages"-urile de cîrpă, lînă, păr, dantele, împletituri de paie, tinichele, spițe de biciclete etc. ale lui Carlo Carra, Kurt Schwitters, Enrico Prampolini ș.a. „În această obsesie ... — scrie criticul italian Mario Lepore — se vede o decadență morală și o incapacitate de creație".

Imperialismul generează un conflict inevitabil între morala burgheziei în descompunere și simțul estetic, așa cum s-a format el în procesul dezvoltării omenirii : normele acestei morale tind să consfințească tocmai acele relații sociale care împiedică viața oamenilor să fie frumoasă. O astfel de morală nu poate fi justificată ca atare pe plan estetic decît pentru o clasă reacționară, decadentă.

Legătura intimă dintre concepțiile etice și cele estetice ale artei aservite imperialismului este remarcată uneori chiar de observatorii burghezi ai acestei arte. Astfel scriitorul american Norman Mailer, într-un studiu asupra „hipster-ului" — grup de pseudorevoltați împotriva conformismului care cuprinde și anumiți artiști — definește grupul ca formînd „aproape o sectă de inițiați ai unei morale speciale, născută în localurile de noapte"[1]. Într-o lucrare occidentală de artă, opera pictorului Sutin e caracterizată printr-o serie de coordonate etice : „... conștiință halucinantă a mizeriei omului (*n.n.* : în sensul de mizerie spirituală) groază în fața procesului de descompunere căruia îi este supusă întreaga natură, simț ascuțit al solitudinii făpturii față de semenii săi, deznădejde față de viață, acestea sînt dominantele unei picturi înspăimîntate și înspăimîntătoare..."[2].

Desfrîul localurilor de noapte, groaza de viață, deznădejdea, solitudinea — toate acestea sînt trăsături morale proprii burgheziei în descompunere care poate — ea singură — savura zugrăvirea lor „artistică". Elogiul unei morale a descompunerii nu poate duce decît la o artă descompusă. Putrefacția nu poate inspira imnuri — cel mult bocete. Ceea ce e propriu unei clase exploatatoare pe plan moral poate fi frumos pe plan estetic numai pentru ea, dar e lipsit de frumusețe pentru oamenii muncii. Aceasta este și una din sursele acelui contrast izbitor dintre publicitatea zgomotoasă pe care „esteții rafinați" o fac în jurul decadentismului și totala indiferență a maselor față de produsele acestei arte.

Singură arta înaintată, purtătoare a unor norme înalte de comportare morală, poate păși la lichidarea acestui conflict, afirmînd prin mijloace artistice, pe plan estetic, acele norme morale care corespund cerințelor statornicirii unei vieți cu adevărat frumoase.

★

Faptul că socialismul a învins în patria noastră determină unele modificări importante ale modului cum se exercită influența artei asupra moralei. Aceste modificări decurg din transformările profunde pe care condițiile social-istorice ale noii etape de dezvoltare le produc atît în artă cît și în morală.

[1] *L'Europe des dix pays absents*, Ed. Berger, Nancy, 1958, p. 37.

[2] R. Harteel et B. D. Swanenburg, *Sommets des beaux-arts*, Ed. Daphné-Gand, Belgique, 1955, Flammarion, Paris, p. 527.

Constituirea și practicarea cu tot mai mult succes a metodei realist-socialiste de creație artistică reprezintă rezultatul necesar al unor procese obiective. Transformările revoluționare înfăptuite în baza economică a societății se răsfrîng cu necesitate în întreaga suprastructură — deci și în artă. Crearea bazei economice a socialismului și dezvoltarea acestei baze are repercusiuni profunde în domeniul creației artistice. Noile relații social-economice devenind atotcuprinzătoare cer — pentru a fi zugrăvite cu profunzime — mijloace artistice adecvate. Așa cum spunea pictorul Eugen Popa referindu-se la această problemă „pentru un conținut și un ritm nou de viață artistul trebuie să întrebuințeze un mod nou de exprimare"[1]. Drumul dezvoltării artei este oglindirea cît mai profundă a realității iar realitatea fundamentală a noii etape de dezvoltare în care a intrat țara noastră este lupta pentru desăvîrșirea construcției socialiste. De aceea practicarea tot mai măiastră și mai adîncă a metodei realist-socialiste, opusă tuturor curentelor burgheze, părtașă fățișă a cauzei socialismului și comunismului, este expresia cerinței obiective de transformare a întregii conștiințe sociale, ca urmare a transformărilor înfăptuite în baza economică a societății.

Această cerință obiectivă poate fi satisfăcută numai cu condiția activității conștiente, de îndrumare și conducere, pe care o exercită partidul clasei muncitoare în domeniul artistic. Reflectarea adecvată, profund realistă, a dezvoltării realităților sociale, poate fi realizată numai cu ajutorul însușirii tot mai profunde de către artist a concepției marxist-leniniste despre lume, a ideologiei clasei muncitoare. Ideologia clasei muncitoare e baza metodei de creație realist-socialistă. Această bază nouă, fără de care creația artistică nu se poate ridica la înălțimea marilor înfăptuiri revoluționare ale poporului, arta o dobîndește prin conducerea și îndrumarea ei de către Partid.

Partidul Muncitoresc Romîn, avangarda clasei muncitoare, înarmată din punct de vedere teoretic, îi ajută pe artiștii din țara noastră să înțeleagă problemele complexe ale noii etape în lumina concepției despre lume a proletariatului, să oglindească cu profunzime în operele lor realitățile noi ale țării noastre.

Analizînd faptele vieții prin prisma acestei concepții, artistul poate pătrunde pînă la esența lor, poate descoperi elementul nou care întruchipează calea dezvoltării viitoare, iar nevoia pe care o resimte de a înfățișa această esență este aceea care-l va stimula și în căutarea unor mijloace de expresie superioare.

Numai cercetînd viața satului în lumina acestei concepții a putut — de pildă — Beniuc, să sesizeze însemnătatea socială a luptei eroului său, Toma Căbulea, pentru transformarea întovărășirii în gospodărie colectivă. Dezvăluind necesitatea acestui proces Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn a exprimat totodată năzuința fierbinte a maselor de țărani înaintați, a căror conștiință s-a schimbat profund ca urmare a muncii educative desfășurate sub conducerea Partidului și care

[1] *Arta plastică*, nr. 3 din 1960.

luptă cu abnegație pentru încheierea procesului de colectivizare a agriculturii. Cunoașterea temeinică a vieții satului și înțelegerea ei marxist-leninistă i-au permis lui Beniuc să reliefeze însemnătatea acestei trăsături, iar farmecul pe care-l exercită dîrzenia zîmbitoare a lui Căbulea asupra miilor de spectatori nu poate fi despărțit de faptul că autorul l-a înzestrat pe eroul său cu trăsăturile autentice ale omului care luptă pentru biruința noului în viața satelor din țara noastră.

Propovăduirea unor asemenea trăsături, orientarea creatorilor noștri spre folosirea tot mai rodnică a metodei realismului socialist, duc la creșterea considerabilă a rolului pe care-l îndeplinește arta în viața socială.

Această creștere a rolului activ al artei are ca premise dezvoltarea creației și consumului de bunuri artistice. În ce privește creația, artiștii înșiși manifestă un interes tot mai mare față de problema contribuției active a operelor lor la desfășurarea luptei pentru desăvîrșirea construcției socialiste. Așa de exemplu, cunoscutul grafician J. Perahim scrie : „Arta noastră nouă, angajată în procesul de transformare socialistă a conștiinței oamenilor, cucerește pe zi ce trece pozițiile unui factor activ în societate"[1].

Una dintre cerințele fundamentale ce se ridică în fața creației artistice în vederea îndeplinirii acestui rol în anii ce vin este aceea „de a făuri opere la nivelul înaltelor exigențe artistice și ideologice ale partidului și poporului"[2]. Asemenea opere vor fi cele pătrunse de partinitate comunistă, abordînd problemele arzătoare ale actualității, soluționîndu-le de pe pozițiile promovării noului, dînd acestor soluții o expresie artistică emoționantă, răscolitoare.

Unele probleme privind sarcinile ce revin creației artistice în viitorul apropiat au fost dezbătute cu cîtva timp în urmă în consfătuirea organizată de Uniunea Scriitorilor, biroul organizației de bază a scriitorilor din București și Direcția generală a Editurilor din Ministerul Învățămîntului și Culturii. Scriitorii și-au afirmat cu acest prilej intenția de a trata problemele celor mai avansate sectoare ale construcției socialiste — sau care vor juca în anii următori un rol de mare însemnătate.

În consfătuire au fost abordate nu numai problemele privind tematica, ci și cele referitoare la modul de tratare și rezolvare artistică a temelor. S-a combătut astfel tendința unor scriitori care, obsedați, chipurile, de teama schematismului și poleirii tind, în opoziție cu adevărul vieții, să identifice viața oamenilor „de rînd" cu mediocritatea. În realitate ceea ce caracterizează sub aspectul problemelor conștiinței sociale etapa în care intrăm este, dimpotrivă, tocmai perspectiva ridicării într-un ritm încă mai rapid decît pînă acum a oamenilor „de rînd" la nivelul celor înaintați. Desăvîrșirea construcției socialiste presupune cu necesitate adînci schimbări ideologico-morale nu la un număr oarecare de oameni ai muncii, ci la întregul popor. Omul obișnuit e demiurgul viitorului ; el realizează, îndrumat de Partid, grandioasele transformări prin care trece țara, transformîndu-se totodată pe sine însuși într-un om de fapt neobișnuit, adică într-un om înaintat. Tocmai această măreție și acest proces de

[1] *Arta plastică*, nr. 3 din 1960.
[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, p. 107.

necontenită transformare a oamenilor de rînd trebuie să formeze una dintre principalele preocupări ale scriitorilor în perioada următoare.

În consfătuire s-au mai subliniat şi alte probleme : însemnătatea vitală a progresului tehnic şi necesitatea combaterii tendinţei greşite de a socoti lupta pentru o tehnică înaintată ca incompatibilă cu reflectarea artistică, perspectiva unei dezvoltări deosebite a romanului ca unul dintre genurile cele mai apte să zugrăvească realităţile noii etape etc.

Discuţiile desfăşurate cu privire la sarcinile creaţiei artistice în perioada luptei pentru desăvîrşirea construcţiei socialiste în ţara noastră converg aproape fără excepţie spre ideea că preocupările creatorilor trebuie să se îndrepte către o tratare mai profundă a celor mai actuale teme, şi totodată spre o necontenită perfecţionare a formei artistice de exprimare a acestui conţinut aprofundat. Cu alte cuvinte, creaţia artistică are datoria de a dobîndi un nou avînt, de a îmbogăţi sub toate aspectele patrimoniul cultural al poporului angajat pe calea unor realizări fără precedent în istoria sa. Numai un asemenea avînt multilateral poate feri creaţia artistică de pericolul de a rămîne în urma vieţii, îi poate îngădui să contribuie tot mai substanţial la educarea socialistă a maselor, poate duce la satisfacerea cerinţei obiective a creşterii rolului activ al artei în viaţa socială a ţării.

Avîntul creaţiei artistice duce la o creştere mai ales în adîncime a influenţei pe care o exercită arta asupra oamenilor, asupra fizionomiei lor morale. Operele de artă purtătoare ale ideilor înaintate, realizate la un înalt nivel de măiestrie artistică, produc o impresie profundă şi durabilă asupra celor care vin în contact cu ele. Puterea lor de convingere, ecoul pe care-l stîrnesc în conştiinţa oamenilor muncii, dragostea şi admiraţia de care se bucură eroii pozitivi înfăţişaţi de ele — toate acestea reprezintă modalităţile prin care se realizează contribuţia creaţiei artistice la educarea poporului în spiritul moralei socialiste.

Creşterea contribuţiei active a artei la statornicirea şi răspîndirea unor noi norme, socialiste, de comportare, depinde nu numai de înfăptuirile creaţiei artistice, ci şi de felul cum urmează a se schimba condiţiile consumului de artă. Rolul activ al artei în viaţa socială creşte şi prin lărgirea sferei sale de acţiune. Eficacitatea socială a unei opere de artă depinde nu numai de justeţea ideilor pe care le afirmă şi de forţa imaginii artistice în care aceste idei sînt întruchipate, ci şi de numărul membrilor societăţii care au posibilitatea de a veni în contact cu această operă. În ţara noastră, pe baza desfiinţării exploatării omului de către om, ca urmare a revoluţiei culturale, a fost lichidată ruptura dintre artă şi popor. Prin conţinutul şi răspîndirea lor, comorile artei şi culturii s-au transformat în bunuri spirituale puse la îndemîna tuturor celor ce muncesc.

Realizările anilor ce vin vor duce în mod inevitabil la dezvoltarea şi adîncirea acestui proces. Una dintre sarcinile de bază ale planului economic de 6 ani este creşterea bunăstării materiale şi culturale a oamenilor muncii. În această perioadă va avea loc o creştere a salariilor reale cu 40—45% faţă de nivelul din a doua jumătate a anului 1959; veniturile reale ale ţărănimii vor creşte cu circa 40%, investiţiile social-

culturale ale statului vor fi aproape duble față de anul 1959. Creșterea necontenită a bunăstării materiale reprezintă cea mai trainică premisă pentru o sporire corespunzătoare a consumului de bunuri culturale și artistice.

În același timp, datorită progresului tehnic, ridicării calificării profesionale, adîncirii procesului de formare și dezvoltare a atitudinii înaintate față de muncă, însăși munca își dezvoltă caracterul creator, își relevă tot mai limpede frumusețea, devine un temei al îmbogățirii receptivității estetice a celor ce muncesc, al creșterii nevoilor lor spirituale și artistice.

În condițiile desăvîrșirii construcției socialiste, se adîncește procesul dezvoltării armonioase a personalității umane. Acest proces duce printre altele la multiplicarea nevoilor estetice ale maselor și pe această cale la creșterea rolului activ al artei. Astfel în raport cu acest proces, arta se manifestă și în calitate de cauză și în calitate de efect.

În anii luptei pentru construirea bazei economice a socialismului consumul de bunuri artistice a crescut în țara noastră în proporții impresionante. Numai din 1949 pînă în 1958 s-au editat în țară la noi peste 4 000 de lucrări literare cu un tiraj total de aproape 83 milioane exemplare. Sistemul de biblioteci publice cuprinde, peste 39 000 unități — față de circa 5 000 în timpul regimului burghezo-moșieresc — cu un fond de aproximativ 50 milioane volume. Numărul spectatorilor și auditorilor din instituțiile muzicale a crescut de la 162 784 în 1938 la 3 604 461 în 1958; pe cînd în trecut numărul vizitatorilor celor patru muzee de arte plastice din București ajungea cu greu la 10 000, pe an, în 1957—1958 numai Muzeul de artă al R.P.R. a fost vizitat de 478.791 persoane; între 1938 și 1958 numărul teatrelor a crescut de la 16 la 39, al spectatorilor de la 1 430 120 la 4 309 178; în același interval numărul cinematografelor a crescut de la 338 la 2097, iar al spectatorilor de film de la 41 412 000 la 126 736 000.

Este sigur că, în condițiile desăvîrșirii construcției socialiste, ca urmare a transformărilor ce vor avea loc pe planul vieții materiale și spirituale a poporului, acest consum va crește și mai mult, lărgind astfel sfera celor asupra cărora arta își exercită acțiunea ei educativă.

Creația artistică exercită o puternică înrîurire asupra consumului de bunuri artistice iar lărgirea consumului de bunuri artistice exercită la rîndul său o mare influență asupra creației. Interesul sporit al maselor față de artă își găsește o expresie strălucită în faptul că tot mai mulți consumatori devin și creatori în cadrul uriașei activități cultural-artistice de masă ce se desfășoară în orașele și satele țării.

Avîntul fără precedent al creației artistice de masă reprezintă una dintre formele cele mai strălucite prin care se manifestă creșterea rolului artei în viața poporului. Preocuparea pentru frumos pătrunde în viața de fiecare zi a milioane de oameni simpli, ocupă un loc tot mai mare în activitatea și conștiința lor, contribuie la descătușarea puterii lor creatoare, a talentelor latente, face ca viața să fie mai luminoasă, mai bogată în bucurii spirituale.

Creșterea rolului activ al artei se manifestă astfel pe două căi principale: pe calea intensivă, a profunzimii influenței ei pozitive — și pe calea

extensivă, a sferei în care se exercită această influență. Aportul hotărîtor în creșterea rolului activ al artei revine conținutului său de idei.

Prima dintre căile principale pe care se manifestă creșterea rolului activ al artei în viața socială exprimă un raport mai cu seamă calitativ și e legată îndeosebi de procesul creării bunurilor artistice ; a doua exprimă un raport mai cu seamă cantitativ și e legată îndeosebi de procesul consumării acestor bunuri. Între aceste două căi există nu numai o interferență, ci și o strînsă interdependență care se exprimă printre altele și în faptul remarcabil că într-o măsură tot mai mare consumatorul devine și el un creator.

Contribuția artei la formarea conștiinței socialiste a poporului, la răspîndirea și adîncirea trăsăturilor morale înaintate, crește nu numai ca urmare a schimbărilor petrecute în artă, ci și ca urmare a schimbărilor pe care dezvoltarea construcției socialismului le determină în domeniul moralei. Așa, de pildă, se poate constata că o dată cu profundele transformări ce au loc în conștiința morală a oamenilor muncii, are loc și o extindere a sferei moralei, a rolului său activ. Chiar și faptul că — în opoziție cu situația din capitalism — însuși statul socialist îndeplinește o funcție educativă, arată că tot mai multe acțiuni care se reglementau prin măsuri coercitive sînt acum reglementate cu ajutorul moralei. „Capătă o însemnătate tot mai mare — arăta tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej în *Raportul la cel de al III-lea Congres al P.M.R.* — judecata opiniei publice, a colectivității, formele obștești de influențare a celor care încalcă normele vieții sociale, de combatere a manifestărilor nesănătoase ale unor elemente înapoiate ale societății"[1].

În condițiile luptei pentru desăvîrșirea construcției socialiste, sfera moralei crește și mai mult. Pe baza unității dintre morala socialistă și năzuințele istorice ale maselor populare, pe baza generalizării și consolidării noilor relații de producție și a dezvoltării democrației socialiste și ca urmare a uriașei munci educative care se desfășoară sub conducerea Partidului, morala clasei muncitoare, morala socialistă, tinde să devină din ce în ce mai mult morala tuturor oamenilor muncii. Sfera moralei socialiste crește pentru că ea e prima morală de clasă care devine morală a întregului popor. În felul acesta morala este cea căreia, alături de politică, îi revine un rol de prim ordin în făurirea unității poporului nostru.

În socialism crește nu numai sfera moralei noi, ci și puterea ei de influență. Burghezia recomanda oamenilor muncii norme de comportare opuse propriilor lor interese ; pe lîngă aceasta între comportarea reală a burgheziei și justificarea morală a acestei comportări exista o contradicție flagrantă ; în sfîrșit, moralei burgheze i se opuneau năzuințele poporului spre o morală mai înaltă, iar o dată cu transformarea proletariatului în clasă pentru sine i se opunea și morala superioară a unei clase în plin avînt. În condițiile noii etape de dezvoltare a construcției socialiste puterea de influență a moralei socialiste crește, deoarece tot mai mulți sînt cei care își dau seama că ea corespunde celor mai vitale interese

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn*, p. 101.

ale maselor populare, că ea nu-și pune scopul de a determina o reglementare morală a faptelor oamenilor muncii care să se afle în opoziție cu interesele lor, ci dimpotrivă, le recomandă asemenea norme de comportare care sînt în cea mai deplină concordanță cu aceste interese ; tot mai mulți sînt apoi cei ce-și dau seama că pentru clasa muncitoare, pentru detașamentul ei de avangardă, morala proclamată nu e un mijloc de camuflare a acțiunilor reale — ca în cazul moralei burgheze — că morala socialistă există în primul rînd prin exemplul viu pe care muncitorii înaintați îl oferă întregului popor prin munca lor în folosul colectivului, prin spiritul de sacrificiu, dragostea de oameni, onestitatea, prin înalta exigență față de propria lor comportare ; puterea de influență a moralei socialiste crește totodată datorită faptului că ea e morala cea mai umană, cea mai înaltă, că ei nu i se opune o morală superioară, ci doar rămășițele moralei burgheze putrede care mai persistă în conștiința unor oameni.

În afară de aceasta pătrunderea ideilor marxist-leniniste în conștiința oamenilor muncii le dă acestora o încredere neclintită în cauza socialismului, îi face să înțeleagă perspectivele de viitor, îi umple de însuflețire și de mîndrie. Procesul formării moralei socialiste a maselor se sprijină astfel pe o bază filozofico-ideologică științifică pe care nu s-a putut bizui nici o morală anterioară.

Transformările prin care trece morala în condițiile luptei pentru desăvîrșirea socialismului se răsfrîng și asupra raportului dintre artă și morală. În aceste condiții, cînd crește sfera moralei, puterea ei de influență și necesitatea activității de educare comunistă a maselor, cresc prin însăși natura acestor schimbări și îndatoririle artei față de morală, crește necesitatea ca arta să aducă un aport tot mai substanțial la generalizarea trăsăturilor moralei socialiste.

★

Rolul activ al artei ca educator moral se manifestă într-o indisolubilă legătură cu funcția ei de educator estetic. Numai îmbogățind realmente aptitudinile estetice ale omului, ea îl poate îmbogăți sub aspect politico-ideologic sau moral. Funcția sa de educator politico-ideologic și moral e cuprinsă în funcția sa de educator estetic și condiționată de ea. Fără a stîrni o autentică și profundă emoție estetică, arta nu poate contribui la înălțarea morală și spirituală a omului. Reversul medaliei este însă la fel de valabil : arta nu-și îndeplinește misiunea ei educativă dacă emoția estetică pe care o stîrnește nu oferă decît o desfătare trecătoare și sterilă. Educarea estetică are loc cu adevărat numai atunci cînd receptivitatea față de frumosul autentic — cu corolarul ei, repulsia față de urît — devine un element inalienabil al structurii psihice, influențînd idealurile și comportarea omului. Altminteri arta educă nu oameni, ci așa-ziși esteți, în stare să se extazieze la audierea unei nocturne de Chopin sau în fața florilor lui Luchian, dar care în viața de toate zilele au o comportare amorală, individualistă, trivială — adică cu totul antiestetică. Educația estetică dezvoltă receptivitatea nu numai față de artă, ci cu ajutorul artei față de frumusețea vieții — altfel estetica e înlocuită prin estetizare.

Să luăm ca exemplu o asemenea lucrare artistică în care e oglindită viața de astăzi a oamenilor muncii din unul dintre principalele sectoare ale industriei noastre socialiste, cum este piesa „Ferestre deschise" a lui Paul Everac. Piesa este o încercare izbutită de a înfățișa într-o formulă dramatică neobișnuită aspecte caracteristice din munca și din viața clocotitoare a Hunedoarei socialiste. Vizionînd piesa, spectatorul încearcă o netăgăduită satisfacție estetică; aceasta provine din echilibrul compozițional pe care îl degajă fresca hunedoreană zugrăvită de autor, din fiorul poetic care vibrează în faptele și simțămintele eroilor acestei piese, aleși tocmai dintre așa-zișii „oameni de rînd", din forța și autenticitatea cu care se conturează caracterele acestor eroi în împrejurările bătăliei pentru cocs. Emoția artistică pe care o încearcă spectatorul nu poate fi însă în niciun chip despărțită de admirația pe care o provoacă atitudinea înaintată, socialistă, față de muncă și față de oameni, a unor asemenea eroi ai piesei ca directorul uzinei sau comunistul Petre Urlea. În condițiile socialismului, bătălia pentru cocs, pentru avîntul și mai impetuos al industriei noastre grele, este o bătălie pentru fericirea oamenilor, pentru transformarea, purificarea și desăvîrșirea lor. „Asta-i Hunedoara — spune undeva Petre Urlea — de aici ies oameni".

Satisfacția estetică pe care o resimte spectatorul luînd cunoștință de acest crîmpei din viața Hunedoarei, cuprinde în sine, o dată cu simpatia fierbinte față de eroii ei cei mai înaintați, și aprobarea implicită, adeziunea la principiile etico-politice după care ei se călăuzesc în viață. Și tocmai cultivînd pasiunea pentru nou, atitudinea înaintată față de muncă, dragostea și prețuirea pentru cei ce muncesc, admirația față de fiii cei mai buni ai clasei muncitoare și ai poporului — comuniștii — dînd acestor însușiri o expresie artistică emoționantă, convingătoare, arta poate îndeplini îndatoririle de cinste ce-i revin în lupta pentru înfăptuirea sarcinilor trasate de Congresul al III-lea al P.M.R.

Este limpede că adevărata emoție estetică nu oferă omului o simplă satisfacție momentană, ci îi lărgește întregul orizont și îi alimentează înclinația spre un mod de viață mai perfect, îl stimulează să acționeze în acest sens.

Emoția estetică pe care o provoacă opera de artă se repercutează în diferite laturi ale conștiinței; asemenea unui catalizator puternic, ea creează o stare de efervescență în întreaga conștiință. Cu cît mai mare va fi forța emoțională a unei opere de artă și cu cît mai adîncă va fi receptivitatea estetică a subiectului, cu atît mai bogată va fi gama ideilor și sentimentelor stîrnite de această emoție, cu atît mai largi și mai durabile vor fi undele concentrice provocate de ea.

Avînd în centrul preocupărilor sale omul, raporturile umane, normele etice de reglementare a acestor raporturi, modul în care ele se transformă, arta exercită o puternică influență asupra conștiinței morale a oamenilor. Acest lucru îl putem constata cercetînd nu numai implicațiile etice ale uneia sau alteia dintre lucrările noastre artistice, dar și zăbovind asupra modului cum consumatorii bunurilor artistice definesc acțiunea pe care aceste lucrări o exercită asupra lor. Fără îndoială că atunci cînd

Iacob Paraniac, ajustor la secția a IV-a mecanică a complexului „Grivița Roșie", declară, referindu-se la piesa lui Beniuc *În valea cucului*: „m-a interesat mult în această piesă descrierea vieții noi de la țară"[1], el are în vedere tocmai noul prezent în comportarea moral-politică a eroilor pozitivi, care l-a impresionat și i-a oferit material de reflecție. Amploarea ecoului pe care-l stîrnește chipul moral al eroului înaintat, sau transformarea acestui erou, în procesul receptării operei de artă, e dovedită și de mărturisirile multor altor oameni ai muncii. „Mie — declară electrotehnicianul Angela Amanci de la atelierele I.T.B. — îmi plac mai ales romanele în care se povestește evoluția unui erou pe o mai mare perioadă de timp, înfățișînd amplu transformările sufletești prin care trece acesta. Acesta e cazul romanului *Străinul*, de Titus Popovici"[2]. „Comunistul Mareș din *Șoseaua Nordului* — constată lăcătușul Tudor Marinescu de la Țesătoriile reunite — mi-a plăcut pentru calmul și intransigența sa"[3]. Aceeași sensibilitate față de conținutul etic al lucrărilor literare citite o vădește și muncitorul Miroslav Cracalia: „Mie îmi pare bine — declară el — că scriitorii noștri își îndreaptă observația și munca spre înfățișarea schimbărilor care se produc în oameni și cred că acest proces, al schimbărilor, este un proces esențial, pentru că fiecare dintre noi ne străduim să lepădăm deprinderile vechi, egoismul, invidia, să ne creăm o mentalitate nouă"[4].

Receptivitatea deosebită pe care o dovedesc luptătorii pentru desăvîrșirea socialismului față de valorile morale în favoarea cărora militează creația artistică arată ponderea însemnată a preocupărilor etice în actuala etapă a procesului dezvoltării conștiinței socialiste. Ceea ce se fixează îndeosebi în conștiința oamenilor muncii în cursul contactului cu opera de artă e procesul transformării, procesul lichidării vechilor deprinderi și al victoriei noului pe planul comportării morale.

Afirmînd noul cu mijloace artistice superioare, creația noastră se încadrează acelei activități ideologice pe care Congresul al III-lea al P.M.R. a definit-o ca țărîm principal al luptei de clasă. Care sînt însă însușirile în virtutea cărora arta poate aduce o contribuție mereu mai eficientă la victoria noului asupra vechiului în conștiința oamenilor?

Generalizarea etică se cristalizează în fixarea anumitor norme de conduită socială. În timp ce generalizarea acestor norme pe plan moral presupune schimbări considerabile în conștiința unei clase sau a întregii societăți, generalizarea acelorași norme pe plan artistic presupune zugrăvirea lor într-o imagine individuală emoționantă.

Arta posedă însușirea de a generaliza faptele vieții pe baza unui material relativ restrîns și de a prevedea astfel direcția dezvoltării acestor fapte; această însușire izvorăște din împrejurarea că orice generalizare artistică se exprimă într-o imagine individuală, că în elaborarea acestei generalizări arta se bizuie pe capacitatea de previziune a altor forme ale conștiinței — în cazul artei realist-socialiste pe concepția marxist-leninistă

[1] *Gazeta literară*, nr. 31 (333) din 28 iulie 1960.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*.

despre lume — şi pe puterea de pătrundere a fanteziei, întemeiată pe o profundă şi variată cunoaştere a vieţii. A generaliza pe plan artistic anumite fenomene care nu sînt încă pe deplin maturizate în viaţă, înseamnă a prevedea dezvoltarea viitoare a acelor fenomene. Această generalizare bazîndu-se pe înţelegerea profundă a adevărului vieţii, va fi confirmată ulterior şi atunci ea se apropie de valoarea unei previziuni; în schimb, în cazul infirmării ei, ea va reprezenta o eroare. Prevăzînd în mod just dezvoltarea anumitor fenomene ale vieţii, arta contribuie la accelerarea acestei dezvoltări; zugrăvind în mod eronat ca general ceea ce este vremelnic şi particular sau chiar individual, arta exercită o influenţă negativă asupra dezvoltării societăţii, creează un climat potrivnic dezvoltării noilor trăsături morale. În primul caz, sub vălul întîmplării arta relevă caracterul necesar al fenomenelor reflectate; în al doilea caz, dimpotrivă, ea învesteşte cu virtutea necesităţii ceea ce nu este decît întîmplător şi accidental. Facultatea imaginii artistice de a generaliza faptele vieţii pe baza unui material imediat relativ restrîns implică deci din partea creatorului o mare responsabilitate socială şi artistică.

Arta nu poate prezenta ca un model de frumuseţe morală ceea ce, într-o măsură sau alta, nu există în realitate. În acest sens morala o ia înaintea artei şi-i oferă un material de bază pentru generalizarea estetică. Acest material de bază poate fi însă restrîns, sau prea puţin maturizat. O anumită morală superioară poate să se manifeste la început numai ca o stare de spirit, sau ca o trăsătură morală caracteristică unui număr relativ restrîns de oameni înaintaţi. Modalitatea generalizării estetice permite ca artistul să anticipeze într-o măsură transformarea stării de spirit în normă morală, sau transformarea unei norme morale aparţinînd unui grup restrîns de oameni în bunul unei clase sau al societăţii.

Arta nu poate reflecta fenomene morale care nu au început să apară în viaţă — în acest sens morala o ia totdeauna înaintea artei. În schimb arta poate generaliza pe plan estetic acel fenomen care, deşi apărut în viaţă, este încă relativ departe de a se fi generalizat pe plan etic fixîndu-se în anumite norme recunoscute şi respectate de membrii societăţii sau ai unei clase; în acest sens şi arta are posibilitatea de a o lua înaintea moralei.

Prin urmare la baza facultăţii operei de artă de a înfăţişa eroi cu o comportare morală înaintată stă faptul că ea reflectă cu profunzime însăşi viaţa în care apar şi cresc asemenea eroi. Aşa cum mărturiseşte pictorul Dumitru Ghiaţă „izvorul creaţiei artistice noi, solul pe care a crescut şi de care a fost hrănită, sînt prefacerile revoluţionare, înnoitoare din viaţa poporului muncitor”[1]. Pe bună dreptate relevă deci discuţiile purtate în cercurile artistice după Congresul al III-lea al P.M.R. că arta îşi poate îndeplini misiunea sa de educator în spiritul moralei noi, socialiste — militînd astfel pentru victoria noului şi lichidarea vechiului din conştiinţa oamenilor — cu condiţia unei tot mai temeinice legături a creatorilor cu viaţa oamenilor muncii în care acest nou se naşte şi triumfă.

---

[1] *Arta plastică*, nr. 3 din 1960.

Aici noul nu se naște însă în mod stihinic — apariția și dezvoltarea lui e rezultatul unor cerințe obiective care-și găsesc răspunsul adecvat în politica științifică a Partidului Muncitoresc Romîn. Creația artistică poate face față marilor sarcini ce-i revin în procesul răspîndirii și adîncirii normelor morale înaintate, poate valorifica din punct de vedere estetic uriașul material pe care i-l oferă lupta oamenilor muncii pentru desăvîrșirea construcției socialiste în țara noastră numai cu condiția ca ea să-și însușească tot mai profund această politică, să lupte cu pasiune pentru înfăptuirea ei.

De aceea întărirea spiritului de partid reprezintă chezășia principală a faptului că în etapa nouă, care începe, creația noastră artistică se va ridica la înălțimea măreților înfăptuiri ale poporului, va milita în mod eficient pentru dezvoltarea trăsăturilor morale înaintate, socialiste, în conștiința oamenilor muncii din țara noastră.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ МЕЖДУ ИСКУССТВОМ И МОРАЛЬЮ В ПРОЦЕССЕ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОЙ СОЗНАТЕЛЬНОСТИ

РЕЗЮМЕ

Автор, исходя из задач, поставленных III съездом РРП касательно воспитания трудящихся в духе новой, социалистической морали, подчеркивает, что эти задачи отвечают объективному требованию, которое, в свою очередь, порождено преобразованиями, происшедшими в экономической базе. Великие экономические, политические и идеологические цели нового этапа завершения строительства социализма в РНР могут быть достигнуты только на основе все более сознательного, активного участия в этом строительстве широких масс. Отсюда необходимость развернуть под руководством РРП воспитательную работу по дальнейшему углублению и воспитанию передовых моральных черт, работу, в осуществлении которой участвует и искусство.

Выделив факт, что дискуссии, развернувшиеся в художественных кругах после III съезда РРП, ставят в центр внимания задачи искусства как фактор морального воспитания, автор статьи останавливается на некоторых основных моментах взаимодействия, имеющего место между искусством и моралью. Пользуясь конкретными примерами, автор статьи выделяет тот факт, что эстетическое воспитание масс представляет собой не только средство морального воспитания, но само является формой морального воспитания. В то же время не только искусство влияет на мораль, но и искусство, в свою очередь, испытывает влияние морали, господствующей в каждую историческую эпоху, и это влияние приобретает все больший вес в условиях социализма.

Далее автор отмечает те изменения во взаимодействии между искусством и моралью, которые появляются в условиях борьбы за завершение социалистического строительства. Благодаря значительному росту важности поведения в духе новой морали растут и требования, чтобы искусство выполняло свою активную роль воспитателя морали.

Рост активной роли искусства осуществляется, в основном, по пути подъема художественного творчества и расширения сферы его влияния.

Искусство, для того чтобы отвечать актуальным потребностям в том, что касается его воспитательных задач, должно создавать произведения, в которых новое, появившееся в жизни народа, нашло бы глубокое и волнующее художественное обобщение. В заключение автор подчеркивает необходимость постоянного улучшения связи деятелей искусства с жизнью, необходимость более глубокого понимания этой жизни в свете марксизма-ленинизма, во все более непримиримом партийном духе.

CERTAINS PROBLÈMES DE L'INTERACTION DE L'ART ET DE LA MORALE AU COURS DU PROCESSUS DE DÉVELOPPEMENT DE LA CONSCIENCE SOCIALISTE

RÉSUMÉ

Prenant comme point de départ les tâches fixées par le IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain relatives à l'éducation des travailleurs dans l'esprit de la morale nouvelle, socialiste, l'auteur souligne le fait que ces tâches répondent à une exigence objective qui, à son tour, est engendrée par les transformations ayant eu lieu dans la base économique. Les grands objectifs économiques, politiques et idéologiques de la nouvelle étape, celle de l'achèvement de l'édification socialiste en Roumanie, ne peuvent être réalisés que par la participation active, toujours plus consciente, des masses de plus en plus vastes. D'où la nécessité d'une action éducative se déroulant sous la direction du Parti Ouvrier Roumain, action d'approfondissement et d'extension des traits moraux avancés, à la réalisation de laquelle l'art participe lui aussi.

Après avoir fait ressortir le fait que les débats qui ont eu lieu dans les cercles artistiques après le IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain situent au centre de leur attention les tâches qui incombent à l'art en tant que facteur d'éducation morale, l'auteur s'arrête à quelques-uns des fondements de l'action réciproque qui s'accomplit entre l'art et la morale. En utilisant des exemples concrets, il insiste sur le fait que l'éducation esthétique des masses ne représente pas seulement un moyen indirect d'éducation morale, mais qu'elle constitue par elle-même un mode direct d'éducation morale. En même temps, il n'y a pas seulement influence de l'art sur la morale ; à son tour l'art est influencé par la morale

dominante de chaque époque historique, et cette influence acquiert un poids nouveau dans les conditions créées par le socialisme. Ainsi, l'action réciproque entre l'art et la morale est soumise à des modifications que suscitent les conditions créées par la lutte pour l'achèvement de l'édification socialiste. A mesure que l'importance du comportement dans l'esprit de la morale nouvelle s'accroit, les exigences à l'égard de l'art quant à la réalisation de son rôle actif, d'éducateur moral, s'accroissent elles-aussi. L'accroissement du rôle actif de l'art se réalise principalement par la voie de l'élan de la création artistique et par celle de l'extension de sa sphère d'influence.

Pour répondre aux exigences actuelles concernant ses tâches éducatives, l'art doit créer des œuvres dans lesquelles le *neuf*, apparu dans la vie du peuple, trouve une généralisation artistique profonde et émouvante. L'article conclut en soulignant la nécessité de l'amélioration permanente du lien des artistes avec la vie, la nécessité d'une plus profunde compréhension de la vie à la lumière du marxisme-léninisme, d'un esprit de parti toujours plus profond, plus intransigeant.

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

CRITICA PSIHOSOCIOLOGIEI BURGHEZE CONTEMPORANE ÎN PROBLEMA CLASELOR SOCIALE

DE

STELA CERNEA

Unul din curentele principale ale sociologiei burgheze, care are forme relativ distincte în amestecul eclectic de orientări din sociologia idealistă contemporană, este psihosociologia.

Curentul psihologist în sociologie sau psihosociologia se bazează din punct de vedere teoretic pe postulatele principale ale filozofiei idealismului subiectiv şi consideră că realitatea socială depinde de trăirile şi părerile subiective ale indivizilor sau ale unor grupuri de indivizi; şcoala psihologică în sociologie consideră că activitatea socială a fiecărui individ este determinată de caracterul, temperamentul, emoţiile sale individuale. Diferiţi psihosociologi identifică de-a-dreptul psihologia cu sociologia, prezentînd-o pe prima ca ştiinţă a legilor şi forţelor motrice ale dezvoltării sociale. Unul dintre primii reprezentanţi ai psihosociologismului american, Mc Dougall scria că psihologia este „fundamentul principal pe care trebuie să fie construite toate ştiinţele sociale : etica, economia, ştiinţa despre stat, filozofia, istoria, sociologia"[1] iar sociologul W. Trotter, reluînd această teză, afirmă că „sociologia. . . este evident numai o altă denumire a psihologiei în sensul larg al acestui cuvînt"[2].

Socotind psihicul, colectiv sau individual, drept forţa motrică a dezvoltării social-istorice, psihosociologii burghezi încearcă să abată atenţia de la baza economică a fenomenelor sociale, să rupă dezvoltarea societăţii de cauzele materiale care o generează.

În esenţă, reprezentanţii acestui curent înlocuiesc legile obiective ale dezvoltării societăţii cu concepţia idealistă a rolului determinant al subiectului, al sentimentelor, al trăirilor emoţionale şi proceselor de conştiinţă. Aceasta este trăsătura comună a teoriilor psihosociologice, care în amănunte sînt

[1] Mc Dougall, Основные проблемы социальной психологии, M. 1916, p. 1.
[2] Wilfred Trotter, *Instincts of Herd in Peace and War*, N. Y., 1947, p. 11.

destul de variate. Unii sociologi, de pildă, susțin teoria freudistă a psihanaliticii sociale (T. Parsons, E. Johns, J. Harding etc.); alții susțin teoria behaviorismului social (E. Ross, E. Bogardus, M. Sherif etc.). Divergențele între acești sociologi se reduc de regulă la chestiuni secundare, de amănunte sau de formulare. Freudiștii susțin dominația în viața socială a instinctelor înnăscute: gregare, sexuale etc. iar behavioriștii propagă ideea unei structuri psihosociale determinante în viața socială. Ambele aceste orientări ale psihosociologiei consideră omul în primul rînd ca ființă biologică, ale cărei reacții în raport cu mediul înconjurător sînt dictate de instincte, impulsuri subconștiente, sentimente, emoții. Behaviorismul social a căpătat mai mulți adepți în ultima vreme deoarece idealismul său e mai mascat. Acești idealiști nu ajung pînă la solipsism, deoarece acordă o oarecare însemnătate mediului extern, care influențează comportarea indivizilor. Prin „mediu" ei nu înțeleg însă orînduirea economico-socială, ci factori geografici, tehnici, relații de viață între diferite categorii de indivizi, cum ar fi, de pildă, relațiile de familie. Ei combat materialismul într-un mod mai subtil, mai rafinat și de aceea tezele lor sînt mai nocive din punct de vedere ideologic. E necesar să subliniem însă că deosebirile între diferitele variante ale teoriilor psihosociologice nu schimbă caracterul idealist al fundamentului concepției acestor sociologi burghezi. Aceștia, după cum sublinia V. I. Lenin, „... duc dispute în jurul unor probleme secundare, de amănunt, în jurul formulării *idealismului*; noi însă respingem *din capul locului* toate principiile filozofiei lor" [1].

Concepția psihologistă în sociologie este lipsită de temei științific deoarece nu oglindește realitatea ci o deformează, o răstoarnă cu capul în jos și o concepe în mod idealist drept o creație a psihicului uman. Această concepție ia în considerare o singură latură a vieții sociale și anume activitatea psihică a oamenilor, absolutizînd-o în mod idealist și transformînd-o în latura ei fundamentală.

Rădăcinile gnoseologice ale acestui curent sociologic idealist le găsim în posibilitatea ce apare în procesul cunoașterii, de a izola psihicul uman de condițiile materiale obiective care-l generează, și de a-l concepe drept un element de sine stătător. Sociologii burghezi atribuie în plus acestui psihic luat izolat o funcție creatoare, de demiurg al realității sociale, fără a căuta cauzele adînci ale fenomenelor psihice înseși. Marx a explicat pătrunzător acest proces: „Pe diferitele forme de proprietate, pe condițiile sociale de existență, se ridică o întreagă suprastructură de sentimente, de iluzii, de mentalități și de concepții de viață diferite și caracteristice... Individul izolat căruia (aceste sentimente, mentalități etc. — *S. C.*) îi sînt transmise prin tradiție și educație, își poate închipui că ele constituie motivele determinante propriu-zise și punctul de plecare al felului său de a acționa" [2].

Tocmai această *iluzie* a „individului izolat" devine principiu *„științific"* în psihosociologia burgheză. *Această sursă de ordin gnoseologic a falselor interpretări date fenomenelor și acțiunilor sociale alimentează întregul*

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, E.S.P.L.P., 1954, p. 318.

[2] K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. 1, E.S.P.L.P., 1955, ed. a II-a, p. 271.

curent psihosociologic, deoarece o asemenea deformare *corespunde intereselor de clasă* ale burgheziei. Cauzele de ordin gnoseologic se împletesc aici strîns cu rădăcinile sociale, de clasă, ale orientării psihologiste în sociologie. Această orientare susține minciuna propagandei burgheze că în orînduirea capitalistă oricine este liber să facă ce vrea, în societate predominînd, chipurile, sentimentele și voința fiecărui individ. Funcția social-politică a teoriilor psihosociologice este tocmai de a predica subiectivismul, supremația „liberului arbitru", negînd existența legilor sociale obiective și a relațiilor materiale de producție. În cadrul acestor concepții conflictele sociale sînt privite ca rezultînd doar din ciocnirile de sentimente, ca manifestări instinctive, și nu ca rezultat al contradicțiilor obiective ale orînduirii capitaliste; ele urmăresc prevenirea luptelor de clasă prin propaganda în favoarea ideii individualismului, a imposibilității solidarității de acțiune a maselor împotriva burgheziei.

În realitate însă, așa cum arată întreaga istorie a omenirii și cum a demonstrat științific materialismul istoric, viața societății poate fi explicată numai pornindu-se în primul rînd de la cauzele ei materiale, de la existența socială. Psihicul oamenilor se constituie și se dezvoltă și el numai determinat de condițiile sociale materiale în care aceștia trăiesc. Sentimentele, voința, emoțiile, ideile sînt un rezultat al condițiilor sociale de trai ale indivizilor, al educației primite de ei, al tradițiilor generațiilor anterioare, iar în societățile împărțite în clase ele au caracter de clasă, chiar dacă acest caracter nu e exprimat și sesizat întotdeauna în mod conștient. Relațiile reale economice de producție, relațiile de clasă determină viața spirituală a indivizilor. Marx și Engels scriau în *Ideologia germană* că „adevărata bogăție spirituală a individului depinde în întregime de bogăția relațiilor sale reale"[1]. Numai studiind activitatea materială a oamenilor în producție și raporturile ce se creează între ei pe baza acestei activități, — arată marxismul, respingînd teoriile sociologiei burgheze — se poate înțelege în mod științific psihologia individuală și socială. Fenomenele psihice sînt derivate, secundare, determinate, iar sociologia are rolul de a studia în primul rînd cauzele reale, materiale ale acestor fenomene și nicidecum să reducă cauzele la efectele lor sau să înfățișeze efectele drept cauze.

Caracterul antiștiințific și reacționar al orientării psihologiste în sociologia burgheză[2] se vădește foarte pregnant într-o asemenea problemă centrală a științei despre societate ca definirea noțiunii de clasă socială.

*

Definițiile extremist psihologiste ale noțiunii de clasă abundă în sociologia burgheză contemporană.

„Clasele — scrie textual sociologul american R. Centers — sînt grupuri psihosociale, ceva exclusiv subiectiv"[3]. Clasa — adaugă el —

[1] K. Marx, F. Engels, *Ideologia germană*, E.S.P.L.P., 1956, p. 34.

[2] O critică amplă a curentului psihosociologic în ansamblu o face I. A. Zamoșkin în broșura sa intitulată: *Curentul psihologic în sociologia burgheză contemporană* (*Психологическое направление в буржуазной современной социологии*), Moscova, 1958.

[3] R. Centers, *The psychology of social classes*, Princeton, 1949, p. 27.

este „un *fenomen psihologic* în cel mai deplin înțeles al cuvîntului(! !). Anume : clasa omului este o parte a eului său, sentimentul său de apartenență la ceva, identificarea cu ceva mai mare decît el însuși"[1]. Iar psihosociologul G. Eysenck afirmă : „Prin clasă socială. . . înțelegem ceva absolut subiectiv și anume : impresia individului cu privire la situația sa proprie în sistemul claselor sociale"[2].

Aproximativ aceeași definiție a claselor este dată de o serie întreagă de sociologi burghezi. „În esență clasele sociale — a declarat sociologul american Seymour Martin Lipset la tribuna celui de-al treilea congres mondial de sociologie — denotă un strat al societății compus din indivizi care se acceptă unul pe altul ca egali și se califică ca o asociere intimă"[3]. Clasele sociale — a spus tot acolo sociologul olandez F. van Heek — „sînt grupuri relativ permanente constînd fiecare din persoane, care se consideră ele însele mai mult sau mai puțin egale" [4].

Sociologii burghezi francezi, adepți ai psihologismului sau influențați de el, dau și ei caracterizări asemănătoare claselor sociale. Maurice Duverger, autorul unei lucrări despre clasele sociale și partidele politice din Franța, definește clasa drept „o realitate psihosocială constînd în sentimentul de apartenență la un grup sau în sentimentul pe care-l au alții de această apartenență. Ele (clasele) — conchide autorul burghez — sînt într-o oarecare măsură mituri"[5].

Cel mai larg este elaborat acest punct de vedere în lucrările lui Maurice Halbwachs[6]. Caracterizînd deajuns de bine punctul de vedere psihologist al lui Halbwachs în definirea noțiunii de clasă, G. Gurvitch scrie : „Halbwachs consideră că teoria propriu-zis sociologică a claselor sociale rezidă în psihologia colectivă a participării diferite la idealul comun al societății"[7]. Halbwachs însuși, în această privință, se pronunță în mod direct de pe pozițiile idealismului împotriva tezei marxiste privind rolul hotărîtor al producției sociale în determinarea claselor sociale : „Adevăratul principiu al separării claselor scrie el, nu ar trebui nicidecum căutat în zona muncii, ci în raport cu sfera mai apropiată a idealului societății întregi"[8]. Iar mai departe, formulînd pro-

[1] R. Centers, *op. cit.*, p. 27.

[2] G. Eysenck, *Psychology of Politics*, Londra, 1956, p. 14.

[3] Seymour Martin Lipset, *A Theory of Social Mobility*, *Transactions of the Third World Congress of Sociology*, 1956, vol. III—IV, p. 158—159.

[4] F. van Heek, *Some introductory Remarks of Social Mobility and Class Structure*, *Transactions*..., vol. III—IV, p. 129. Același lucru susține sociologul englez Angus Maude : „clasa e un grup de persoane conștiente de anumite trăsături comune... A fi membru al unei clase sociale — scrie el în continuare — înseamnă să simți tu însuți că ești astfel și trebuie să fie simțit de alții că este astfel" (cit. după A. Grant, *Socialism and Middle Class*, Londra, 1958, p. 12—13).

[5] Maurice Duverger, *Partis politiques et classes sociales en France*, Paris, 1956, p. 23.

[6] Halbwachs se bucură în anii de după război de o largă apreciere în rîndurile sociologilor burghezi francezi de diferite orientări „Opera pe care el (Halbwachs) a lăsat-o, scrie cunoscutul sociolog francez Georges Friedman — este considerabilă, una din cele mai importante, prin rezultatele sale concrete din sociologia primei jumătăți a acestui secol, și extrem de bogată...".

[7] G. Gurvitch, *Le concept de classe sociale de Marx a nos jours*, Paris, 1954, p. 94.

[8] Maurice Halbwachs, *Esquisse d'une psychologie des classes sociales*, Ed. Marcel Rivière, Paris, 1955.

pria sa definiție a claselor, el și-o construiește în jurul unor asemenea elemente subiective ca idealul, conștiința, memoria: „Clasele sociale, scrie Halbwachs, sînt grupuri, prin excelență ierarhizate, care posedă o conștiință colectivă specifică, prezintă grade distincte de participare la idealul comun al societății în care sînt integrate și la activitățile care se referă la acesta, sînt diferențiate prin nivelul nevoilor lor și deci prin modul de viață care le este propriu, prin materia asupra căreia se exercită munca lor, precum și prin intensitatea memoriei lor istorice tradiționale"[1].

Iată așadar exprimată în mod direct, în cîteva formulări diferite, poziția idealismului subiectiv psihologist în problema definirii claselor sociale, a precizării conținutului acestei categorii de bază a sociologiei. De pozițiile psihologiei sociale idealiste se apropie și alți sociologi burghezi contemporani. Chiar dacă ei nu se situează în întregime în tabăra psihosociologilor, iar uneori critică această orientare, totuși își însușesc într-o măsură sau alta unele dintre ideile lor. Georges Gurvitch, de pildă care se declară „hiperempiric" și „realist" pronunțîndu-se în principiu împotriva subiectivismului în sociologie, include în definiția „exhaustivă" dată de el clasei factorul „conștiință de clasă și opere culturale specifice"[2]. Acest factor a fost în esență preluat de la Halbwachs, deși Gurvitch se delimitează de acesta în înțelegerea lui. De asemenea, și alți sociologi francezi de după război au în această problemă o poziție asemănătoare celei a lui Gurvitch.

Toate aceste definiții neștiințifice, idealiste, citate mai sus, care oglindesc de-ajuns de expresiv esența concepțiilor școlii psihologice în sociologie în această problemă, consideră clasa socială drept o *entitate subiectivă*. Aici rezidă rădăcina cea mai profundă a caracterului neștiințific și reacționar al acestor concepții. Aici rezidă de asemeni opoziția fundamentală, de neîmpăcat între aceste teorii și concepția marxist-leninistă asupra societății.

Materialismul istoric respinge și demască teoriile școlii psihosociologice asupra claselor, luînd ca punct de plecare teza caracterului *obiectiv* al împărțirii societății în clase, recunoscînd și explicînd *natura obiectivă a claselor sociale.*

Marxismul se opune principial și din acest punct de vedere *tuturor* teoriilor sociologice burgheze — atît celor „empirist-realiste" ce iau drept criteriu al împărțirii societății în clase factori așa-zis „obiectivi" dar neesențiali, secundari, derivați (ca venit, mod de trai, domiciliu etc.) cît și celor psihologiste-subiectiviste sau celor care neagă total vreo împărțire în clase a societății.

Analizînd în mod științific structura orînduirilor sociale întemeiate pe clase antagoniste, materialismul istoric a găsit drept criteriu fundamental al împărțirii societății în clase, criteriul raportului diferitelor grupuri de indivizi față de mijloacele de producție sociale. Definiția științifică a

[1] Maurice Halbwachs, *op. cit.*, p. 60.

[2] Georges Gurvitch, *Le concept de classe sociale de Marx à nos jours*, Paris, 1954, p. 132—133.

claselor a fost limpede formulată de Lenin astfel: „Clase se numesc grupuri mari de oameni, care se deosebesc după locul pe care-l ocupă într-un anumit sistem de producție socială istoricește determinat, după raporturile lor (de cele mai multe ori consfințite și întărite prin legi) față de mijloacele de producție, după rolul pe care-l au în organizarea socială a muncii, și deci după felul în care obțin acea parte de care dispun din bogăția societății și după mărimea acestei părți"[1].

Această definiție clasică dezvăluie în primul rînd legătura claselor cu modul de producție istoricește determinat, faptul că ele se constituie numai pe baza anumitor relații materiale, economice de producție, cu caracter obiectiv. De asemenea, ea stabilește faptul că pentru a ști din care anume clasă face parte un individ sau un grup trebuie luat în considerație în primul rînd raportul lor față de mijloacele de producție, criteriul hotărîtor care elucidează și problema rolului diferitelor clase în organizarea socială a muncii pe scara întregii societăți și problema deosebirii de venituri ale membrilor diferitelor clase și a surselor diferite ale acestor venituri. „Conștiința" sau „sentimentul" apartenenței de clasă, țin însă de latura subiectivă a problemei claselor.

Totodată, demascînd sociologia psihologistă și în ceea ce are ea specific, marxismul lămurește științific și conținutul laturii subiective a claselor, dezvăluind astfel falsitatea afirmațiilor caracteristice acestui curent, afirmații care deosebesc orientarea psihologistă de alte orientări idealiste. Aceasta se referă la elucidarea științifică marxistă a raportului între existența socială și conștiința socială, a raportului între existența socială a unei clase și conștiința clasei respective, a raportului între conștiința clasei și conștiința individuală a membrilor ei, precum și a raportului între ideologia socială și psihologia socială.

Astfel, din definițiile psihosociologice ale categoriei de clasă socială, desprindem două probleme centrale care se ridică în legătură cu combaterea acestui curent: 1) Ce rol are psihicul în stabilirea apartenenței oamenilor la anumite clase sociale, sau, cu alte cuvinte, sînt oare „sentimentul de apartenență" sau „conștiința apartenenței" într-adevăr determinante pentru apartenența lor reală la clasa din care fac parte? 2) Trebuie oare inclusă conștiința de clasă printre elementele caracteristice care intră în *definiția* noțiunii de clasă?

*

Psihosociologii burghezi reduc așadar criteriul apartenenței de clasă la simpla înclinație subiectivă a fiecărui individ. Ar decurge de aci că, de pildă, dacă patronul unei întreprinderi declară că simte că face parte din aceeași clasă cu muncitorii săi și îi cheamă să muncească „împreună" pentru „prosperitatea tuturor", prin aceasta a devenit el însuși proletar. Cu același „temei" s-ar putea considera și proletarul drept capitalist, fără ca în realitate situația unuia sau a altuia să se fi schimbat. Absurditatea acestui criteriu este mai mult decît evidentă. Psihosociologii

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, E.S.P.L.P., 1956, p. 404–405.

nu-şi pun însă această problemă. Pentru ei este suficient să înregistreze ce gîndeşte sau spune fiecare despre apartenenţa sa de clasă, fără a mai cerceta în ce măsură o asemenea metodă este întemeiată pe situaţii obiective, de fapt. E drept că pentru a înregistra aceste păreri, sociologii burghezi recurg la teste, chestionare şi anchete de tot felul compunînd nenumărate tabele statistice şi calcule despre apartenenţa indivizilor la diverse grupuri sociale. Asemenea anchete şi statistici întocmite de sociologii burghezi au doar aparenţa impunătoare a unor lucrări ştiinţifice, dar — realizate pe o bază teoretică falsă — ele reprezintă de fapt o mască pretenţioasă care acoperă lipsa de valoare ştiinţifică şi tendinţa apologetică a unor astfel de cercetări[1].

Alţi sociologi burghezi susţin că „conştiinţa apartenenţei" la o clasă sau alta ar apărea datorită unei identităţi de sentimente sau aspecte izolate ale psihicului unor indivizi care ar forma în felul acesta o clasă. Ei formulează definiţii ale clasei după criterii ca „demnitate", „memorie" etc.

„Distincţia între clase, scrie sociologul burghez Pierre Laroque, preşedintele Casei Naţionale de securitate socială din Franţa — se bazează pe o inegalitate de demnitate (! !) între categorii sociale. . . Clasele sînt grupuri relativ închise, de demnitate inegală"[2]. După părerea lui Pierre Laroque, muncitorii nu ştiu să-şi apere demnitatea şi. . . cad la fundul societăţii. Situaţia grea a clasei muncitoare s-ar datora „sentimentului proletarilor că ocupă în această orînduire socială treapta inferioară, că sînt atît individual cît şi în colectiv victimele unor ştirbiri permanente, insuportabile ale demnităţii personale". După această concepţie, proletarii ar fi vinovaţi de propria lor situaţie socială, căci. . . ar avea un sentiment de inferioritate. Falsificarea teoretică a realităţii este îmbinată astfel de Laroque cu calomnia. Laroque denaturează însăşi înţelegerea demnităţii. Proletarii îşi vînd forţa de muncă nu pentru că ar fi lipsiţi de demnitate ci pentru că la asta îi sileşte însăşi orînduirea capitalistă. Totodată tocmai proletariatul este acela care apără adevărata demnitate umană prin lupta revoluţionară pe care o duce pentru eliberarea omului de orice exploatare, pentru dezvoltarea liberă a personalităţii umane într-o orînduire socialistă. „Pentru noi comuniştii — spunea R. Garaudy la al XV-lea Congres al P.C.F. — demnitatea umană este în funcţie de lupta reală pentru atingerea minunatului ţel pe care Marx şi Engels l-au arătat în Manifestul lor"[3]. Dar, chiar considerată în accepţia ei reală, demnitatea nu poate fi în nici un caz criteriul deosebirii între clasele sociale, deoarece cu ajutorul acestei categorii nu putem determina trăsăturile esenţiale care disting între ele diferitele clase sociale.

---

[1] Un exemplu concludent în această privinţă ni-l oferă analiza rezultatelor unei astfel de anchete făcută în oraşul Vienne din Franţa. Comparîndu-se rezultatul anchetei întocmită după răspunsuri la întrebarea „cărei clase credeţi că aparţineţi dv. ?", cu ocupaţiile celor întrebaţi, s-a ajuns la concluzia că 39% din micii patroni şi funcţionari s-au declarat. . . „proletari", iar 79% din burghezi au declarat că fac parte din clasa de mijloc (*Transactions of the II World Congress of Sociology*, Liège, 1953, vol. II, p. 246.

[2] Pierre Laroque, *Réflections sur le problème social*, Paris, 1953, p. 93.

[3] *Cahiers du Communisme*, nr. 7—8, iulie-august 1959, p. 128.

Izolînd în același fel unele stări psihice individuale și transformîndu-le în criterii de definire a unei clase, un alt sociolog idealist francez, M. Faber scrie : „... felul comun de a reacționa în fața unor fapte sau noțiuni, credințele, simpatiile sau repulsiile identice constituie cimentul unei clase"[1]. De fapt însă și acest fel de a privi „conștiința apartenenței" la o clasă nu rezolvă problema, cauzele ce-o determină, deoarece el se referă tot la sentimente, la simpatii și repulsii, la viața psihică a oamenilor și nu la cauzele și condiționarea ei obiectivă. Răspunsul materialist marxist la problema fundamentală a filozofiei în ceea ce privește viața socială dezvăluie acest factor : el este existența socială a oamenilor, factorul determinant în raport cu conștiința socială. Criticîndu-l pe Bogdanov pentru teza falsă a identificării conștiinței sociale cu existența socială, Lenin scrie : „Conștiința socială reflectă existența socială. Iată învățătura lui Marx. Reflectarea poate fi o copie aproximativ fidelă a ceea ce este reflectat..." [2]. Așadar, apartenența la o anumită clasă este determinată nu de „sentimentul" sau de „conștiința" acestei apartenențe, care sînt derivate, ci de factorul care determină apariția și formarea acestei „conștiințe a apartenenței", adică de existența socială a oamenilor respectivi, deci de existența lor obiectivă în cadrul anumitor relații și clase sociale reale. Despre ideile, concepțiile, mentalitățile care se ridică „pe diferitele forme de proprietate", Marx scrie că... „întreaga clasă le creează și le modelează pe baza condițiilor ei materiale și a relațiilor sociale corespunzătoare" [3].

În ceea ce privește apartenența de clasă a indivizilor, aceasta poate fi stabilită numai printr-o analiză materialist-dialectică a condițiilor materiale de existență. Încă Marx arăta că „un individ nu poate fi judecat după ceea ce gîndește despre sine" [4] el poate avea anumite iluzii sau păreri, poate să nu reflecte o anumită stare de fapt așa cum este ea ci s-o deformeze, s-o denatureze. De aceea, marxismul respinge definirea idealist-subiectivistă a unei clase sociale prin conștiința sau sentimentul apartenenței unor indivizi la o clasă sau alta și afirmă că numai prin stabilirea situației obiective a grupurilor de indivizi în producția materială se poate determina apartenența lor reală de clasă. Existența socială a indivizilor, faptul dacă posedă sau nu mijloace de producție și ca urmare rolul pe care-l au în societate și veniturile primite determină în ultimă instanță conștiința acestora. „Nu conștiința oamenilor — scrie Marx —le determină existența, ci, dimpotrivă existența lor socială le determină conștiința" [5]. De aceea definirea clasei sociale ca grup de indivizi trebuie să pornească de la factorii obiectivi materiali care determină în ultimă instanță existența acestor oameni.

---

[1] M. Faber, *Sur l'évolution des classes sociales*, *Économie et humanisme*, mars-avril 1958, p. 154.

[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 14, E.S.P.L.P., 1954, p. 317.

[3] K. Marx, F. Engels, *Opere alese*, vol. I, Ed. P.M.R., 1949, p. 263.

[4] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, E.S.P.L.P., 1954, p. 10.

[5] *Ibidem*, p. 9.

Astfel, apartenența de fapt la o clasă nu se datorește sentimentului acestei apartenențe cum afirmă sociologii burghezi citați mai sus, ci, dimpotrivă, datorită apartenenței *obiective* la o clasă socială și pe temelia acestei apartenențe *reale*, apare și se dezvoltă, mai devreme sau mai tîrziu, conștiința corespunzătoare. Deci, clasa nu este „o realitate *psihosocială*" (M. Duverger), ci o realitate socială *obiectivă*; clasa nu este o comunitate sau coincidență a sentimentelor identice ale unor indivizi diferiți, ci este o realitate materială care se reflectă, — într-o formă sau alta, într-o măsură sau alta — în subiectivitatea acestor indivizi, asemănători în primul rînd prin situația lor obiectivă.

Dacă însă existența socială a fiecărei clase este diferită, este limpede că și conștiința lor socială va fi diferită. Conștiința socială a proletariatului este cu totul alta decît a burgheziei. Păturile de mijloc ale societății capitaliste au și ele o conștiință specifică lor.

Prin urmare, nu poate fi vorba nici de „un ideal *comun* al *întregii* societăți", cum spune M. Halbwachs în definiția dată noțiunii de clasă. Nu e vorba de „grade distincte de participare" la un oarecare „ideal *comun*", prin care s-ar caracteriza, după el, diferitele clase sociale. În realitate există o profundă *opoziție de „idealuri"*, *de țeluri*, în sînul aceleiași societăți, corespunzătoare claselor fundamentale care o alcătuiesc. Scoțînd în evidență caracterul contradictoriu al năzuințelor, reprezentărilor, concepțiilor membrilor unei societăți, Lenin scria că... „Sursa năzuințelor contradictorii, este deosebirea dintre situația și condițiile de viață ale *claselor* din care se compune o societate" [1]. Un ideal comun al întregii societăți antagonice nu poate exista. Clasele sociale opuse au țeluri opuse care le aruncă în luptă una împotriva alteia. Prin urmare, și acest criteriu al definiției psihologiste a clasei sociale este fals, antiștiințific, ca și cele precedente.

Cifrele care caracterizează situația economică a claselor dezmint și ele, cu o mare forță de convingere, teoria psihosociologilor burghezi despre „colectivitățile psihosociale" și „participarea la idealul comun". Ele atestă că aceste clase nu sînt nicidecum simple „colectivități psihosociale", sau oarecari „entități subiective", ci sînt grupuri unite prin interese materiale comune, izvorînd din poziția lor comună în cadrul relațiilor de producție.

În patria d-lui M. Duverger, de pildă, forța de care dispune burghezia monopolistă reprezintă oare un simplu „fenomen psihologic", sau este rezultatul accelerării ritmului concentrării capitaliste? Acest ritm accelerat a făcut ca încă din 1955, un număr infim de întreprinderi (0,15% din total) să realizeze 41,4% din cifra de afaceri, să plătească 49% din totalul salariilor și să opereze aproape 69% din totalul încasărilor. Tocmai aici rezidă uriașa deosebire — de natură economică — între acești mari magnați, care dispun de întreprinderile unor întregi ramuri industriale, primesc beneficii uriașe, plătesc salarii la aproape jumătate din numărul salariaților din Franța — și clasa muncitoare franceză, lipsită de mijloace de producție, care nu primește beneficii și este ea însăși exploatată

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, E.S.P.L.P., 1952, p. 44.

de burghezie. De asemenea putem să ne referim la situația din patria altui teoretician al „colectivităților psihosociale", dl. R. Centers : în timp ce o parte infimă a populației — burghezia monopolistă americană —datorită proprietății asupra mijloacelor de producție a obținut o creștere a profiturilor sale de la 26,2 miliarde dolari în 1949, la 43,4 miliarde în 1956, în același an, 1956, un număr de 52 000 000 de familii și de muncitori lipsiți de proprietate, au obținut — chiar după datele oficiale, îndulcite — un venit sub minimum de trai. Realitatea din țările capitaliste dezvăluie în mod implacabil falsitatea și subiectivismul afirmațiilor lui Duverger, Centers, S. M. Lipset și altor psihosociologi că scindarea societății în clase ar fi ceva „exclusiv subiectiv", că aceste clase ar fi simple „grupuri psihosociale".

*

În rezolvarea celei de-a doua probleme sociologii marxiști pornesc de la faptul că conștiința sau sentimentul apartenenței la o clasă socială, nu constituie nicidecum factorul *determinant* al constituirii și existenței clasei, cum se afirmă în definițiile date de majoritatea psihosociologilor burghezi. Desigur, sociologia marxistă nu neagă existența unei asemenea conștiințe ci, dimpotrivă, acordîndu-i o mare însemnătate, dezvăluie modul în care ea apare și se manifestă, faptul că conștiința socială are caracter de clasă și rolul uriaș pe care îl deține conștiința de clasă în lupta pentru înfăptuirea năzuințelor revoluționare ale clasei muncitoare. Cu toate acestea marxismul consideră că nu poate fi socotită justă și întemeiată includerea conștiinței de clasă printre trăsăturile caracteristice care definesc noțiunea de clasă, așa cum procedează Halbwachs, Gurvitch și alți sociologi burghezi [1].

Cercetarea relațiilor sociale, a apariției și evoluției istorice a societății împărțite în clase, duce la concluzia că includerea unui asemenea criteriu în definiția noțiunii de clasă nu este întemeiată. Existența socială a clasei determină conștiința socială a membrilor ei. Conștiința de clasă însă nu poate fi și nu este o fotografiere mecanică a existenței sociale a clasei. Ea reflectă această existență în cadrul unui proces complicat. Ca în orice proces de cunoaștere, oglindirea subiectivă reflectă numai aproximativ exact realitatea obiectivă ; sînt posibile și diferite abateri, erori. Un factor extrem de important, pus în evidență de materialismul istoric, este acela că conștiința are o independență relativă față de existența socială și ea rămîne de multe ori în urma acesteia. Astfel membrii unei clase sociale nu au de la început conștiința intereselor comune fundamentale care le determină existența de clasă, conștiința lor de clasă nu este maturizată de la început și mulți dintre ei pot păstra impresia că fac parte din alte categorii sociale. De asemenea, chiar în cazul cînd

[1] Halbwachs expunea foarte clar această teză : „ne-ar părea contradictoriu — scria el — să presupunem că o clasă există fără a lua cunoștință de ea însăși... a denumi clasă, un ansamblu de oameni în care conștiința de clasă nu s-a dezvoltat de loc și nu se manifestă, înseamnă a nu desemna nici un obiect social, sau înseamnă a desemna o clasă în transformare, dar care nu există încă" (M. Halbwachs, *La classe ouvrière et les niveaux de vie. Recherches sur la hiérarchie des besoins dans les sociétés industrielles contemporaines*, Paris, p. 11).

în ansamblu majoritatea membrilor unei clase au devenit conștienți de situația lor de clasă mai există unele grupuri (mai ales cele recent pătrunse în sînul clasei respective) care pot păstra un timp, într-o măsură mai mică sau mai mare, conștiința clasei din care provin.

Ținînd seama de întreaga complexitate a acestui proces, marxismul explică și modul în care s-a dezvoltat conștiința de clasă a proletariatului și rolul ei în lupta dusă împotriva capitalismului.

Și în cazul clasei muncitoare reflectarea condițiilor existenței sociale în conștiința de clasă nu reprezintă un act automat, ci un proces foarte complex. Acest proces de reflectare parcurge un drum mai lung sau mai scurt, trecînd de la sentimentul spontan de apartenență la o colectivitate și de la apărarea spontană a intereselor ei, pînă la sesizarea coincidenței intereselor personale cu interesele altor indivizi din aceeași clasă, pînă la înțelegerea *conștientă* a acestei apartenențe.

În dezvoltarea istorică a conștiinței proletariatului la început dominau sentimentele de ură față de exploatare în general, fără ca proletariatul să se opună burgheziei *ca clasă*. Marx și Engels au făcut în acest sens deosebirea principială între „clasă în sine" și „clasă pentru sine", pentru a delimita etapele creșterii maturității și conștiinței de clasă a proletariatului. Clasicii marxismului au legat transformarea proletariatului dintr-o „clasă în sine" într-o „clasă pentru sine" de procesul istoric în care ei devin conștienți de situația lor de clasă și că au, ca atare, anumite interese de clasă comune. Conștiința acelorași interese, înțelegerea tot mai profundă a menirii lor istorice ajută pe proletari să lupte conștienți pentru rezolvarea problemelor fundamentale ale clasei din care fac parte, amplificînd astfel forța lor de acțiune colectivă. Elementul calitativ nou și hotărîtor al acestui proces, care determină o cotitură radicală în dezvoltarea conștiinței de clasă a proletariatului, este elaborarea marxism-leninismului ca ideologie de clasă a proletariatului și crearea pe această bază a partidului marxist-leninist, stat major al întregii clase, sub conducerea căruia clasa muncitoare s-a putut ridica la cel mai înalt nivel al conștiinței sale de clasă și al luptei pentru înfăptuirea misiunii sale istorice, necunoscut și neatins de nici o altă clasă cunoscută în istorie.

Rămîne să răspundem la întrebarea : oare atunci cînd proletariatul nu devenise încă o „clasă pentru sine", atunci cînd această conștiință a comunității de interese între toți muncitorii încă nu se formase, proletariatul *ca clasă* nu exista? Dimpotrivă. Chiar dacă proletarii exploatați nu erau încă conștienți de interesele lor comune, de faptul că sînt exploatați, că sînt siliți să-și vîndă forța de muncă deoarece sînt lipsiți de mijloace de producție, aceste interese obiective nu încetau să existe, exploatarea lor nu dispărea. Situația lor obiectivă de clasă nu era în funcție de faptul că ei erau sau nu conștienți de ea.

Diferiți sociologi burghezi psihologiști, calomniind marxismul,afirmă că acesta procedează în același mod ca și ei, caracterizînd chipurile clasa socială în primul rînd prin conștiința de clasă. Astfel, sociologul francez Jean Maisonneuve, autorul unei lucrări recente despre psihologia socială apărută la Paris, scrie că marxiștii ar susține că „o clasă nu se constituie definitiv decît dacă ea devine conștientă de existența și solidaritatea sa în

vederea unei acțiuni comune"[1]. Alt sociolog burghez francez, Pierre Bleton, pretinde că Marx ar fi pus la baza existenței claselor,, ... mai ales voința conștientă de a forma o clasă, de a crea organizații de clasă, și de a porni luptă de clasă"[2]. Alături de acești „teoreticieni" se situează revizionistul H. Lefebvre, care impută marxiștilor că nu recunosc acest criteriu și care se grăbește să-l elogieze pe Gurvitch pentru a fi „acceptat mai mult decît unii marxiști" ideea că elementul „conștiința socială" este definitoriu pentru noțiunea de clasă socială.

Or, clasele sociale, inclusiv clasa muncitoare, există în mod obiectiv independent de conștiința muncitorilor sau de concepțiile teoreticienilor despre ele, iar existența lor este precis determinată de modul de producție capitalist.

Respingînd teoriile psihologiste-subiectiviste, recunoscînd ca fundament al clasei existența ei materială, relațiile de producție, materialismul istoric nu diminuează însă cu nimic problemele legate de conștiința de clasă, care există și are un rol important în dezvoltarea clasei respective, după cum nu diminuează rolul activ al conștiinței în general în viața socială. Conștiința de clasă influențează la rîndul ei asupra existenței clasei respective, ea este o armă a clasei în lupta împotriva claselor opuse, în lupta pentru satisfacerea propriilor ei interese. Materialismul istoric nu rupe faptul condiționării obiective a claselor sociale de latura subiectivă a existenței lor.

Însemnătatea pe care o acordă partidele marxist-leniniste în activitatea lor practică și teoretică conștiinței de clasă, se vădește în uriașa lor muncă politico-educativă pentru dezvoltarea multilaterală a conștiinței de clasă a muncitorilor, pentru lămurirea misiunii istorice a clasei muncitoare, pentru contracararea influențelor exercitate de ideologia burgheză și creșterea permanentă a unității, a puterii de luptă și a capacității de a învinge — în fiecare ciocnire — burghezia reacționară.

În însuși procesul luptei de clasă, pentru satisfacerea revendicărilor sale politice și economice, desfășurată de proletariat sub conducerea partidului său marxist-leninist, se dezvoltă din ce în ce mai mult conștiința antagonismului profund de interese între proletariat și burghezie, conștiința necesității obiective a revoluției socialiste pentru sfărîmarea relațiilor capitaliste și făurirea unei orînduiri noi, libere de exploatare.

★

Subiectivismul extrem și lipsa oricărei valori științifice a orientării psihologice burgheze în definirea claselor se vădesc și într-o altă caracteristică a teoriilor celor mai mulți dintre exponenții acestei orientări : *reducerea conștiinței de clasă la psihologie.*

Din caracterizările citate mai sus se poate constata că pentru psihosociologii burghezi „sentimentul" de apartenență sau „conștiința" apartenenței la o clasă au, în mod cu totul neîntemeiat, aceeași semnificație, că pentru ei, sentimentele oamenilor și concepțiile sau ideile lor au aceeași greutate, valoare și importanță.

[1] Jean Maisonneuve, *Psychologie sociale*, Paris, 1957, p. 7.
[2] Pierre Bleton, *Les hommes des temps qui viennent*, Paris, 1956, p. 11.

Marxismul, acordînd conştiinţei sociale întreaga însemnătate pe care o are în realitate, distinge în cadrul acesteia *ideologia* socială de *psihologia* socială. Prin psihologie socială, marxismul înţelege în primul rînd sentimentele şi emoţiile oamenilor, care apar şi se manifestă în relaţiile sociale între oameni.

Ridicîndu-se cu tărie împotriva şcolii psihologice în sociologia burgheză, marxismul demască idealismul şi reacţionarismul ei, demască transformarea subiectivistă a psihologiei indivizilor şi grupurilor în factorul principal al vieţii sociale, dar nu neagă nicidecum *existenţa unei psihologii sociale*, nu neagă nicidecum necesitatea şi marea importanţă a studierii ei. Filozofia marxistă pune însă acest studiu pe terenul solid al materialismului istoric, studiază din punct de vedere materialist raporturile dintre psihologia claselor şi existenţa lor socială, dintre psihologia unei clase şi ideologia ei, locul psihologiei în ansamblul conştiinţei de clasă.

Iniţial, în procesul formării unei clase sociale, psihologia ei socială apare spontan, ca o reflectare primară a condiţiilor de existenţă. Ea se exprimă în atitudinile de simpatie sau antipatie între oameni şi între grupurile sociale, în sentimentele de indignare sau ură, în diferite stări de spirit, fără să presupună deja în mod neapărat existenţa *conştiinţei* deosebirilor de clasă, înţelegerea bazei materiale care generează toate aceste deosebiri.

Cu toate acestea, sentimentele, simpatiile sau antipatiile unei clase sau alteia, poartă amprenta naturii clasei respective, chiar dacă această natură obiectivă nu este încă sesizată în mod conştient. Nimeni nu poate nega faptul că există o psihologie caracteristic proletară, o psihologie micburgheză sau burgheză.

Totodată, marxismul subliniază rolul mai însemnat pe care-l are ideologia de clasă în cadrul conştiinţei ei. O dată apărută ideologia influenţează puternic psihologia clasei. Cu toate că ideologia şi psihologia de clasă oglindesc aceeaşi existenţă socială a clasei respective, ideologia reprezintă treapta cea mai înaltă a acestei oglindiri.

Ideologia este o formă generalizată, noţională, în care apar ideile şi concepţiile formate ale clasei, apare conştiinţa existenţei clasei ca atare, conştiinţa limpede a intereselor de clasă.

Marxismul proclamă necesitatea şi importanţa ideologiei de clasă, a teoriei socialismului ştiinţific, pentru lupta de clasă a proletariatului. Ideile socialismului devin o forţă materială atunci cînd cuprind masele de milioane ale proletariatului. Însuşirea ideologiei proletare este o condiţie absolut necesară pentru victoria luptei proletariatului, deoarece ea dă clasei cunoaşterea profundă a situaţiei sale reale. Partidul proletariatului călăuzit de ideologia marxist-leninistă reprezintă factorul cel mai însemnat pentru răspîndirea şi însuşirea ideologiei înaintate.

Subiectivismul extrem al orientării psihologice în sociologie se vădeşte şi în faptul că psihosociologii se străduiesc să reducă la zero însemnătatea ideologiei şi — spre deosebire de alte variante ale idealismului care pun la baza dezvoltării sociale ideile, concepţiile oamenilor — psihosociologia consideră drept factor prim nu ideile şi teoriile, ci sentimentele, temperamentul şi instinctele oamenilor, impulsurile lor semiconştiente sau chiar

subconştiente — adică reacţiile cele mai subiective, acea latură a conştiinţei sociale care este cel mai mult supusă variaţiilor de la individ la individ şi influenţelor întîmplătoare.

Cel mai tipic exemplu pentru ilustrarea acestei exagerări şi a absolutizării idealiste reacţionare a relaţiilor psihice, afective, între oameni, îl reprezintă — în cadrul larg al orientării psihologice din sociologia burgheză contemporană — şcoala microsociologică. Reprezentanţii acestei şcoli *substituie relaţiilor materiale, obiective, între membrii aceleiaşi clase sociale, precum şi relaţiilor obiective între membrii claselor opuse, simple relaţii psihice* individuale, întîmplătoare, nesemnificative. Această substituire continuă linia mistificatoare idealistă a teoriilor psihologiste despre noţiunea de clasă socială, înfăţişată pînă acum. Ţelul politic reacţionar al acestei substituiri este tocmai camuflarea relaţiilor reale dintre oameni în dosul opoziţiei sau comunităţii unor stări afective dintre cele mai banale şi anume : sentimentele de simpatie şi antipatie [1]. Ei consideră aceste sentimente şi relaţiile de „atracţie şi respingere", generate de ele, fundamentul ultim al întregii societăţi, formînd atomii sociali, microstructura, care ar determina la rîndul ei anumite relaţii de bună sau proastă vecinătate între oameni, la lucru sau acasă (macrostructura). Proasta vecinătate, dispunerea în jurul unei persoane a altor persoane care îi sînt antipatice, ar genera — în concepţia microsociologilor — toate relele sociale.

După cum se vede, relaţiile sociale obiective între oameni aparţinînd unor clase diferite sau între membrii aceleiaşi clase, relaţiile materiale de producţie, nu apar deloc în cîmpul vizual al microsociologilor, ca şi cum ele nici nu ar exista în realitate. Dar tocmai aceste relaţii materiale stau la baza raporturilor între oameni. Luarea în considerare a acestor relaţii materiale ar duce imediat la reliefarea poziţiei diferite *de clasă* a oamenilor, la reliefarea existenţei claselor.

Pînă unde este în stare să meargă psihologismul idealist al microsociologilor, care socotesc relaţiile psihice afective drept fundamentale în viaţa socială, rezultă din următoarea „previziune" făcută de Moreno cu privire la dezvoltarea societăţii : „Putem să ne aşteptăm, scrie el, că treptat va apare şi se va răspîndi pe întreg globul pămîntesc imperiul psihiatric. Politicienii şi diplomaţii vor trece pe un plan secundar. Savanţii din domeniul ştiinţelor sociale, psihiatrii, sociatrii şi sociologii(!) de orientare sociometrică vor fi pe primul plan. Va mai trece un secol şi mentorul Casei albe, viitorul preşedinte al Statelor Unite va fi poate un psihiatru. Nu începe oare întregul cosmos să semene tot mai mult cu o mare casă de nebuni, avînd pe dumnezeu în calitate de medic şef" [2]. Acest citat ilustrează clar absurdităţile la care pot ajunge microsociologii burghezi întemeindu-şi „ştiinţa" pe sentimente, pasiuni etc.

În Franţa concepţia microsociologică în forma ei americană nu a găsit adepţi prea numeroşi. G. Gurvitch a criticat chiar unele din tezele ei

[1] O critică interesantă şi aprofundată a microsociologiei este făcută în lucrarea lui M. S. Bahitov, *Microsociologia — o utopie reacţionară*, E.S.P.L.P., 1959.

[2] J. Moreno, *Soţiometria. Experimentalnîi metod i nauka ob obşcestve*, Editura pentru literatura străină, Moscova, 1958, p. 226.

de bază [1]. Totuşi, într-o formă diferită, idei caracteristice acestei şcoli se găsesc chiar în lucrările eclectice ale lui Gurvitch, considerat de aceea ca reprezentant al nuanţei franceze a microsociologiei contemporane. La Gurvitch, grupurile macroscopice şi microscopice au altă semnificaţie decît în microstructura lui Moreno. Pentru Gurvitch, orice grup social (clasă, naţiune, biserică) reprezintă un „macrocosm" format la rîndul său din „microcosmuri" — adică din diferite „forme de sociabilitate". Aceste „forme de sociabilitate" ar fi, chipurile, întruchipate de diferitele legături între indivizi, care se realizează într-un mod foarte variat în cadrul oricărui grup. Gurvitch recurge şi aici la tipologie şi schematizare. El afirmă că unitatea socială „Noi", pe care o presupune cea mai elementară formă de sociabilitate, poate fi întîlnită avînd trei grade de intensitate : masa, comunitatea şi comuniunea. Acestea sînt tocmai formele generale de sociabilitate : masa — simplu mod de a fi împreună, — comunitatea — care se caracterizează printr-o legătură spirituală mai stabilă între diferite persoane — şi comuniunea — care reprezintă o unitate psihică strînsă, o fuziune de conştiinţe ale membrilor grupului respectiv.

Sociologia „în profunzime"a lui Gurvitch distinge aceste „forme de sociabilitate" la baza edificiului tuturor grupurilor sociale, tuturor etajelor sociale pe care le descrie cu atîta minuţiozitate. Ce rezultă însă de aici? Observăm imediat două elemente edificatoare asupra adevăratei naturi a acestei teorii speculative : în primul rînd, faptul că relaţiile sociale care sînt puse la baza acestei tipologii sînt de asemenea numai relaţii *psihice*, ocolindu-se tocmai principalele relaţii dintre oameni : relaţiile materiale de producţie ; în al doilea rînd, fracţionarea clasei sociale, declarată „macrocosm", într-un număr nelimitat de „forme de sociabilitate", etichetate ca „microcosmuri" înseamnă tocmai îndepărtarea de la studierea problemelor reale ale claselor sociale, înseamnă muşamalizarea scindării societăţii în clase sub mormanul de grupe şi grupuleţe de importanţă secundară sau chiar cu totul întîmplătoare şi artificiale, cărora li se dau denumiri aşa de „savante". Obiectivul este astfel atins : în multitudinea de ierarhii şi grupuri create de psihosociologii burghezi, clasa socială pierde de fapt orice sens istorico-social.

Fracţionarea societăţii după „metoda grupurilor mici" este un procedeu curent al psihosociologilor. Astfel, doi teoreticieni americani ai orientării psihologice în sociologie, David Krech şi R. S. Crutchfield, autorii cărţii intitulate *Teoria şi problemele psihologiei sociale*, consideră că unitatea socială cea mai importantă este „grupul". Acesta este constituit, după ei, din „două sau mai multe persoane, între care există relaţii psihologice explicite şi reciproce ... Aceşti indivizi pot aparţine unor clase diferite între ele" [2]. Ca şi ei, sociologul burghez M. Sherif defineşte grupul ca „o unitate socială care constă dintr-un număr de indivizi care, la un moment dat, se află într-o oarecare interdependenţă" [3].

Sociologii burghezi au nevoie de asemenea definiţii şi fac atîta zgomot în jurul „problemei grupurilor mici", pentru a putea acredita ideea

[1] Georges Gurvitch, *La vocation actuelle de la sociologie*, Paris, 1957, p. 247—248, 257.
[2] D. Krech, R. S. Crutchfield, *Theorie et problèmes de psychologie sociale*, Paris, 1952, p. 21.
[3] C. and M. Sherif, *Groups in harmony and tension*, New York, 1955, p. 2.

că societatea nu e decît un haos de grupări mărunte : unele din ele durează cîteva secunde (două persoane ce se întîlnesc în tramvai, de pildă), altele sînt permanente, unele sînt maleabile, altele rigide etc. „Fiecare societate — scrie D. Krech și R. S. Crutchfield în lucrarea citată — se compune din grupele sociale legate între ele prin sisteme de relații reciproce ; grupele ce formează o societate dată pot fi efemere (pot fi văzute născîndu-se și murind în cîteva secunde) sau pot dura milioane de ani"[1] .

Sociologii burghezi șterg în felul acesta orice deosebiri între clasele sociale și grupurile oarecare de oameni care există și vor exista în orice societate. Prin acest procedeu, sociologii burghezi psihologiști golesc noțiunea de clasă nu numai de conținutul ei material, ci de orice însemnătate cognitivă, teoretică și metodologică.

Astfel funcția social-politică reacționară a teoriilor psihosociologice se exercită în disimularea claselor reale antagonice ale orînduirii burgheze, în estomparea contradicțiilor de clasă.

*

Contradicțiile sociale profunde care macină orînduirea capitalistă, nenumăratele conflicte ce apar din ciocnirea intereselor opuse ale monopolurilor pe de o parte și ale maselor largi populare, pe de altă parte, și care se manifestă printr-o luptă de clasă înverșunată, prin nenumărate greve care iau o amploare fără precedent, prin uriașe manifestări, acțiuni și demonstrații cu caracter politic, nu mai pot fi ignorate de sociologii burghezi. Ei caută să explice lupta de clasă într-un mod denaturat și să găsească soluții care să convină intereselor burgheziei, elaborînd diverse teorii și, chiar propuneri de măsuri practice, menite să „îmbunătățească" relațiile dintre proletariat și burghezie și „să evite" lupta de clasă.

În lumina acestor țeluri, urmărite prin strădaniile teoretice ale sociologilor burghezi, apare limpede că nici definițiile psihosociologice ale claselor nu reprezintă un scop în sine. Acreditînd ideea că clasele se constituie pe baza diferitelor sentimente sau stări psihice, sociologii burghezi urmăresc să convingă masele că și relațiile între clase sînt relații *de ordin psihic, spiritual* și că deci schimbarea sentimentelor sau a stărilor psihice ar putea duce la îmbunătățirea relațiilor între patroni și muncitori, între capitaliști și exploatați.

După cum am văzut, pentru sociologii burghezi schimbarea sentimentului de „lipsă a demnității" (Pierre Laroque) sau schimbarea „relațiilor de vecinătate", în așa fel încît fiecare individ să nutrească doar sentimente de simpatie față de ceilalți indivizi cu care vine în contact (J. Moreno), ar constitui schimbări care ar „revoluționa" chipurile societatea capitalistă și, creînd relații bune între toți membrii societății, ar evita lupta de clasă și revoluția socialistă.

În acest fel teoriile psihosociologice ale claselor servesc drept bază teoretică pentru una dintre cele mai răspîndite doctrine burgheze contemporane în legătură cu relațiile dintre muncitori și capitaliști, așa-numita doctrină a „relațiilor umane".

[1] D. Krech, R. S. Crutchfield, *op. cit.*, p. 499.

Conform teoriei „relațiilor umane", muncitorul trebuie să fie supus unei influențe psihologice multilaterale care să-i creeze sentimentul că el are același interes cu capitalistul în mărirea productivității muncii și în creșterea intensității muncii. În acest fel sociologii burghezi urmăresc pe de o parte să-l apropie pe muncitor de capitalist, să-l determine să renunțe la lupta de clasă, iar pe de altă parte urmăresc să-i ajute pe capitaliști în găsirea de noi forme mascate pentru a intensifica exploatarea oamenilor muncii. Propagînd teoria „relațiilor umane" sociologii burghezi încearcă însă să convingă masele că scopul ei principal n-ar consta în mărirea productivității muncii ci în restabilirea „echilibrului psihic" al muncitorilor. Ideologul catolic Moro Visconti scrie în acest sens în cartea sa despre „relațiile umane", că teoria relațiilor umane nu este „o simplă unealtă pentru creșterea productivității muncii. Dacă ar fi așa — recunoaște el — ea n-ar fi altceva decît cea mai înaltă expresie a metodelor supraexploatării capitaliste. Practica relațiilor umane urmărește în special să-i redea muncitorului demnitatea, sentimentul răspunderii colective, îngăduindu-i să înțeleagă și să simtă însemnătatea muncii, scopul ei, satisfacția pe care o dă munca" [1]. Sociologul american Reinhard Bendix scrie de asemenea că muncitorul trebuie să fie convins că el nu este o unealtă pentru obținerea de profit și că atitudinea față de dînsul e aceeași ca față de aproapele [2].

Această aparentă „grijă" pentru sănătatea psihică a oamenilor muncii în capitalism se explică prin faptul că burghezia este nevoită să găsească o contrapondere creșterii tot mai însemnate a luptelor de clasă. Burghezia și apologeții ei afirmă că prin introducerea „relațiilor umane" s-ar schimba în mod fundamental relațiile între cele două clase antagoniste ale societății capitaliste, lupta de clasă devenind după părerea lor inutilă. Sociologii burghezi vor astfel să vindece prin medicamente psihologice bolile incurabile, contradicțiile obiective adînci ale orînduirii capitaliste.

Pe această linie, G. Friedman, unul din sociologii burghezi cunoscuți prin studiile sale de sociologie industrială, critică sistemul Taylor care „se bazează pe surmenaj ... nu ține seama de psihologia muncii" [3]. De aceea, spune G. Friedman, apar multe cazuri de dezechilibru psihic, se nasc la muncitori complexe psihice de neîncredere și teamă iar muncitorul lucrează mai puțin. El propune înlocuirea „tehnicismului" prin „psihotehnicism", studierea psihologiei uzinelor, termen care ascunde în fond noi procedee de intensificare a muncii și a exploatării. Henri Baruk în culegerea recentă *Munca și condiția umană* scrie: „Atitudinea de necunoaștere sistematică a legilor psihologice esențiale ... și refuzul de a le aplica în realitatea socială constituie cauza esențială a crizei lumii moderne și a conflictelor atroce care o destramă" [4]. În același sens reformistul André Philip recunoaște că propaganda anticomunistă, cu care se ocupă atît de

---

[1] G. Moro Visconti, *Relazioni umane nelle aziende industriali*, Roma, 1955, p. 75, citat după Mario Spinella, *Teoria relațiilor umane și catolicismul*, în *Probleme de filozofie*, nr. 2, 1960.

[2] *Research in Industrial Human Relations*, 1957, p. 8, după O. G. Drobnițki, în *Probleme de filozofie*, nr. 2/1960,

[3] G. Friedman, *Problèmes humains du machinisme industriel*, Paris, 1946, p. 47.

[4] *Travail et condition humaine*, Paris, 1957, p. 29.

mult însişi sociologii burghezi şi reformişti, este „total ineficace" pentru diminuarea conflictelor sociale. Pentru a înlătura aceste conflicte — scrie el — trebuie creată în uzine o „democraţie industrială". „De aceea — afirmă A. Philip — problema fundamentală pare a fi necesitatea de a schimba însăşi atmosfera psihologică a uzinei" [1].

Sociologii burghezi cer astfel în mod direct urgentarea adoptării oricăror măsuri care să asigure „colaborarea" între muncitori şi patroni. „Trebuie redat oamenilor «instinctul colaborării»" [2] se scrie într-un volum despre „progresul tehnic şi integrarea socială" editat de UNESCO. Cunoscutul sociolog burghez A. Touraine încearcă să-i convingă pe muncitori că producţia capitalistă se efectuează în interesul lor. Schimbă însă oare această manevră patronală a „cointeresării" situaţia muncitorului care n-are altă avere decît braţele sale de muncă, pe care este nevoit să le pună în slujba capitalismului? Bineînţeles că nu. Dar pentru A. Touraine, ca şi pentru ceilalţi sociologi burghezi, latura obiectivă a problemei are prea puţină însemnătate. Pe el îl interesează fenomenele de conştiinţă, să deruteze conştiinţa muncitorilor, să-i convingă pe aceştia că „conştiinţa clasei muncitoare depinde de formele de organizare a muncii". Touraine consideră că organizînd altfel munca în uzine, patronii vor forma nişte muncitori docili, apropiaţi lor, care să renunţe la lupta de clasă, muncitori docili la care „o atitudine extremă revoluţionară să devină improbabilă". El recomandă patronilor o serie de măsuri, recomandă chiar — întrucît salariile „ocupă un loc slab în cifra de afaceri", — o oarecare mărire a lor pentru ca să nu se „pună în pericol o producţie de zeci de ori superioară salariilor puse în discuţie" [3]. Deşi Touraine însuşi recunoaşte caracterul mizer al salariilor, recunoaşte că clasa muncitoare o duce prost, el propune luarea de măsuri nu pentru îmbunătăţirea acestei situaţii, ci pentru exploatarea mai avantajoasă a muncitorilor de către patroni.

În cadrul acestor măsuri preconizate şi de alţi sociologi burghezi, principalul accent se pune pe stimularea iniţiativei şi cointeresării muncitorilor prin încercările de a-i atrage de partea patronilor. S-au efectuat în acest scop o serie de modificări în sistemul de retribuire a muncii pe baza diferenţierii tot mai mari a salariilor şi primelor. Diferenţierea salariilor urmăreşte şi scindarea unităţii muncitorilor, crearea de diversiuni, provocarea de conflicte între diferite categorii de muncitori. Totodată funcţiile meşterilor, şefilor de brigăzi etc. au fost transformate din ce în ce mai mult în funcţii de supraveghere, disciplinare şi politice în slujba patronilor. Aceşti şefi sînt instruiţi după metoda americană T. W. I. (Training within industry). Într-un articol despre „relaţiile umane", sociologul catolic J. Martinet descrie sistemul de măsuri al metodei T.W.I. care constă în „arta de a instrui", „arta de a întreţine bune relaţii de muncă", „ameliorarea metodelor de muncă" [4]. Este însemnată, scrie mai departe Marti-

[1] André Philip, *La démocratie industrielle*, Paris, 1955, p. 9.
[2] *Le progrès technique et l'intégration sociale*, Bruges, 1953, p. 47.
[3] A. Touraine, *Où va la classe ouvrière*, *Christianisme social*, nr. 3—4/1959.
[4] J. Martinet, *Les relations humaines ne sont-elles qu'un succédané*, în *Economie et humanisme*, nr. 113, 1958.

net, părerea pe care muncitorii şi-o fac despre şefii lor, în care scop trebuie creată o atmosferă de încredere bazată pe sprijinul direcţiei. Muncitorul supus acestui regim este înfăţişat cu ochii închişi, cu o mină supusă, cu capul înclinat. Th. Cardonnel anunţă de-a dreptul dispariţia claselor prin sistemul „relaţiilor umane" din industrie. În articolul intitulat semnificativ „Pentru o societate fără clase, de la lupta de clasă la dispariţia claselor" el scrie : „Trebuie să promovăm în mod eficace un nou stil de relaţii umane, o formă nouă a umanităţii "[1].

Urmînd sfaturile sociologilor burghezi, unele monopoluri capitaliste urmăresc să-şi intensifice amestecul continuu în viaţa muncitorilor pentru exercitarea „influenţei psihologice" ; printre altele, aceasta se manifestă prin crearea unor birouri speciale de „consultare" pe lîngă unele întreprinderi, unde muncitorii pot veni să-şi „descarce sufletul" şi să se „liniştească", prin organizarea diferitelor „ajutoare", botezarea copiilor, acordarea de prime de sărbători etc. Prin aceste metode capitaliştii urmăresc să slăbească conştiinţa de clasă a muncitorilor, să-i împace cu exploatarea. În realitate aceste „daruri" ale patronilor sînt realizate pe spinarea muncitorilor, din munca lor. Muncitorii se opun acestor măsuri care urmăresc dezbinarea lor, care urmăresc atenuarea conflictului între muncă şi capital.

Proletariatul, din ce în ce mai conştient de situaţia sa de clasă exploatată în orînduirea capitalistă, îşi dă seama că toate noile manevre ale patronilor de a-i atrage de partea lor sînt trucuri care maschează o intensificare a exploatării. Esenţialul a rămas neschimbat : mijloacele de producţie au rămas în mîna patronilor. Jocul de-a frăţia între muncitori şi patroni nu poate duce la dispariţia claselor opuse şi a contradicţiilor dintre ele, atîta timp cît sistemul capitalist de exploatare nu va fi nimicit. Sub conducerea partidelor comuniste, muncitorii duc o luptă de clasă îndîrjită împotriva exploatării capitaliste.

Realitatea socială a luptei de clasă a ţărilor capitaliste infirmă în mod categoric teoriile apologetice ale sociologilor burghezi care urmăresc estomparea contradicţiilor de clasă. Viaţa demonstrează că doctrinele, propunerile şi „soluţiile" elaborate de apărătorii ideologici ai capitalismului nu izbutesc nicidecum să determine „dispariţia" luptei de clasă sau măcar s-o atenueze. Lupta de clasă în ţările capitaliste devine din ce în ce mai puternică. În S.U.A., de pildă, unde an de an grevele devin tot mai numeroase, numai în primele trei luni ale anului 1959, au avut loc cu 20% mai multe greve decît în aceeaşi perioadă a anului 1958, iar numărul zilelor de grevă s-a dublat. Numai în primele zece luni ale anului 1959 au avut loc în S.U.A. 3 525 de greve, majoritatea în cele mai însemnate ramuri ale economiei naţionale. În perioada 1946—1958 au avut loc în S.U.A. peste 53 300 de greve, la care au participat peste 31 200 000 grevişti, numărul zilelor-om-grevă ridicîndu-se la aproape 500 000 000. În Italia a avut loc în 1959 cea mai mare grevă din istoria mişcării muncitoreşti italiene : greva celor 1 milion de metalurgişti. În Franţa, numărul grevelor şi al greviştilor a crescut, de asemenea, de la un an la altul. În ultimii trei ani numărul greviştilor s-a ridicat la peste 7 000 000.

---

[1] *Economie et humanisme*, nr. 95, 1956, p. 10.

În afară de greve, mai au loc mereu manifestaţii, demonstraţii, prin care masele muncitoare îşi impun revendicările lor pentru un trai mai bun, pentru democraţie şi pace, împotriva militarizării şi războiului, împotriva întregii politici reacţionare a vîrfurilor monopoliste ale burgheziei. Uriaşe manifestări antifasciste ca greva celor 12 000 000 de oameni din februarie 1960 din Franţa vădesc hotărîrea oamenilor muncii de a se opune fascismului şi războiului, de a-şi apăra drepturile democratice.

Din toate cele de mai sus rezultă caracterul reacţionar, idealist şi antiştiinţific al curentului psihologist în sociologie, în problema definiţiei claselor şi luptei de clasă, funcţia sa politică diversionistă. Înlocuind deosebirile reale de clasă prin deosebiri psihice, falsificînd noţiunea de clasă şi criteriile ei, substituind relaţiilor între clase oarecari relaţii afective, fracţionînd societatea într-o infinitate de grupe artificiale, aceşti avocaţi „savanţi" ai capitalismului, urmăresc, prin toate aceste mijloace, numai un singur ţel principal: disimularea claselor fundamentale ale orînduirii capitaliste contemporane, a antagonismului lor şi atenuarea luptei între ele. Realitatea socială vie, care confirmă tezele materialismului istoric, demonstrează falsitatea acestor teorii. Iar lupta clasei muncitoare din lumea întreagă şi succesele ei istorice fac ca burghezia şi teoreticienii ei să simtă tot mai bine că proletariatul revoluţionar nu este deloc ceva „pur subiectiv", „psihic", ci este tocmai acea forţă socială uriaşă a cărei misiune istorică este răsturnarea capitalismului, desfiinţarea oricărei orînduiri bazate pe exploatare, construirea socialismului şi comunismului.

КРИТИКА СОВРЕМЕННОЙ БУРЖУАЗНОЙ ПСИХОСОЦИОЛОГИИ ПО ВОПРОСУ ОБ ОБЩЕСТВЕННЫХ КЛАССАХ

РЕЗЮМЕ

В рамках современной буржуазной социологии более четко очерченным течением является психологическое течение. Сторонники этого идеалистического и реакционного течения ненаучно объясняют общественную жизнь, которую они считают вторичным бытием, определяемым психическим индивидов, их чувствами и эмоциональными переживаниями, темпераментами и характерами.

Общественные, классовые корни этого течения определяют отказ — в интересах буржуазии — от исследования истинных причин общественных интересов. В статье также показаны гносеологические корни этого идеалистического течения, заключающиеся в том, что психологическая школа поднимает до уровня научного принципа иллюзию отдельного индивидуума, что только его чувства и желания составляют собственно определяющие мотивы и исходный пункт его способа действия.

Одной из социальных проблем, которой занимаются современные психосоциологи, является проблема общественных классов и классовой борьбы. Соответственно психологической концепции общества они

ненаучно определяют „общественный класс" таким образом, что главный, основополагающий критерий разделения антагонистического общества на классы, критерий, состоящий в отношении к средствам производства, исчезает. Психосоциологи вводят разного рода критерии субъективного порядка, особенно „чувство" или „сознание" принадлежности к определенному классу, что вызывает совершенно произвольное разделение индивидов на общественные классы. Исторический материализм отвергает и разоблачает теории психосоциологов о классах, беря исходным пунктом положение об объективном характере разделения общества на классы, признавая и объясняя объективную природу общественных классов. Ленинское определение классов позволяет глубоко научно понять общественные причины и критерии разделения антагонистического общества на непримиримо противоположные классы. „Чувство" или „сознание" классовой принадлежности принадлежат субъективной стороне проблемы классов, стороне, также анализированной с научной точки зрения в рамках исторического материализма. В связи с этим автор пытается выяснить две проблемы, связанные со спецификой психологистических определений классов.

1. Какова роль психического в установлении принадлежности людей к известным общественным классам или, другими словами, являются ли „чувство принадлежности" или „сознание принадлежности" определяющими для действительной классовой принадлежности?

2. Должно ли классовое сознание включаться в число характерных элементов, входящих в понятие класса?

Отвечая на эти вопросы, автор статьи подчеркивает, что научное исследование основ сознания и психического индивидов ведет именно к основополагающему выводу исторического материализма, что не идеи и концепции людей определяют общественное бытие, а общественное бытие определяет их. Об индивидууме нельзя судить, как это делают буржуазные психосоциологи, по тому, что он думает о себе, а нужно рассматривать его в конкретных объективных социальных условиях. Поэтому класс не может быть „психосоциальной действительностью", как заявляют психосоциологи, а есть объективная общественная действительность.

Что же касается второй проблемы, то марксизм считает необоснованным включение классового сознания в число характерных черт, определяющих понятие класса, как это делают многие буржуазные социологи, потому, что субъективное отражение общественного бытия класса, сознание, отражает только приблизительно точно действительность общественного класса; возможны и различные отклонения, ошибки. Не все члены класса всегда обладают сознанием их действительной классовой принадлежности. На основе понимания сложности процесса отражения классового положения в сознании членов класса марксизм объясняет, каким образом развилось классовое сознание пролетариата, превратившегося из „класса в себе" в „класс для себя".

С целью подъема уровня сознания рабочих и всех трудящихся коммунистические партии развертывают важную политико-воспитательную работу.

Для психосоциологических буржуазных теорий классов характерно также сведение классового сознания к психологии, непонимание отношения между социальной психологией и идеологией и сведение к миниму роли последней. Марксизм не только объясняет роль классовой психологии, но и показывает, что идеология имеет первостепенную важность и роль, так как появившись однажды, она сильно влияет на существующую психологию класса.

Распространение психосоциологических теорий чрезвычайно выгодно буржуазной пропаганде для обоснования положения об исчезновении антагонистических общественных классов при капитализме. Буржуазные психосоциологи пытаются убедить массы, что отношения между классами — отношения психического, духовного порядка и что, следовательно, изменения в чувствах или психическом состоянии могут, якобы, привести к улучшению отношений между хозяевами и рабочими, между капиталистами и эксплуатируемыми. Психосоциологические теории служат теоретической базой доктрине и практике „человеческих отношений", особенно распространившимся в последние годы и ставящим своей целью охватить рабочих многосторонним психологическим влиянием, призванным заставить их „по доброй воле" повышать производительность труда, „по доброй воле" оставаться эксплуатируемыми и отказываться от классовой борьбы. Однако рабочие все менее поддаются влиянию иллюзии „участия в эксплуатации предприятий", иллюзии установления „человеческих отношений" с хозяевами и все шире развертывают под руководством коммунистических партий классовую борьбу против капитализма.

Сама общественная действительность подтверждает правильность марксистско-ленинской концепции классов и показывает, что пролетариат не есть нечто чисто субъективное, а является революционным классом, который уничтожит во всем мире строй, основанный на антагонистических классах, и установит высший социалистический строй.

CRITIQUE DE LA PSYCHO-SOCIOLOGIE BOURGEOISE CONTEMPORAINE, QUANT AU PROBLÈME DES CLASSES SOCIALES

RÉSUMÉ

Un des courants mieux dessinés dans le cadre de la sociologie bourgeoise contemporaine est le courant psychologique. Les adeptes de ce courant idéaliste et réactionnaire expliquent d'une manière non scientifique la vie sociale, qu'ils considèrent comme une existence secondaire, déterminée par l'état psychique des individus, par leurs sentiments et par leur vie émotionnelle, par leurs tempéraments et par leurs caractères.

L'un des problèmes centraux dont s'occupent les psycho-sociologues contemporains est celui des classes sociales et de la lutte des classes. Suivant la conception psychologiste de la société, ils définissent la « classe sociale » d'une manière non scientifique, en faisant disparaître le critère principal, fondamental, celui de la division de la société antagonique en

classes, le critère du rapport vis-à-vis des moyens de production. Les psychologues invoquent toute sorte de critères d'ordre subjectif, surtout le « sentiment » ou la « conscience » d'appartenir à une classe, ce qui détermine une division tout à fait arbitraire des individus en classes sociales. Le matérialisme historique repousse et démasque les théories de l'école psychologique à l'égard des classes, en prenant comme point de départ la thèse du caractère objectif de la division des classes sociales, en reconnaissant et en expliquant la nature objective des classes sociales. La définition léniniste des classes permet une conception profondément scientifique des causes et des critères réels de la division de la société antagonique en classes irrémédiablement opposées. Le « sentiment » ou la « conscience » de l'appartenance de classe, tinnent du côté subjectif du problème des classes, côté qui lui-aussi est analysé du point de vue scientifique, dans le cadre du matérialisme historique. A cet égard, l'auteur essaye d'éclaircir deux problèmes liés au caractère spécifique des définitions physchologistes des classes.

1. Quel est le rôle des états psychiques lorsqu'il s'agit d'établir l'appartenance des hommes à certaines classes sociales ou, en d'autres termes, le « sentiment de l'appartenance » ou la « conscience de l'appartenance » sont-ils déterminants pour l'appartenance de classe réelle?

2. Faut-il inclure la conscience de classe parmi les éléments caractéristiques qui entrent dans la notion de classe?

Répondant à ces questions, l'auteur de l'article souligne le fait que la recherche scientifique des causes de la conscience et de l'état psychique des individus mène justement à la conclusion fondamentale du matérialisme historique, à savoir que ce ne sont pas les idées et les conceptions des hommes qui déterminent l'existence sociale, mais que c'est l'existence sociale qui détermine celles-là. L'individu ne peut être jugé d'après ce qu'il pense de soi, comme le font les psycho-sociologues bourgeois, mais il doit être analysé dans son contexte social objectif. C'est pourquoi la classe ne peut être une « réalité psycho-sociale », comme l'affirment les psycho-sociologues, mais bien une réalité sociale objective.

En ce qui concerne la seconde question, le marxisme ne pense pas qu'on soit fondé d'inclure la conscience de classe parmi les traits caractéristiques qui définissent la notion de classe, comme le font beaucoup de sociologues bourgeois, car en tant que reflet subjectif de l'existence sociale de la classe, la consience ne reflète qu'approximativement la réalité de la classe sociale; différents écarts et erreurs sont possibles. Tous les membres d'une classe n'ont pas toujours la conscience de leur appartenance réelle de classe. C'est en se fondant sur la compréhension de la complexité du processus du reflet de la situation de classe dans la conscience de ses membres que le marxisme explique la manière par laquelle s'est développé la conscience de classe du prolétariat, qui a passé de la situation de « classe en soi » à la situation de « classe pour soi ».

Afin d'élever le niveau de la conscience des ouvriers et de tous les travailleurs, les partis communistes déploient une importante activité politique et éducative.

Ravaler la conscience de classe à la psychologie, c'est encore une caractéristique des théories psycho-sociologiques bourgeoises sur les classes, car elles ne comprennent pas le rapport entre la psychologie sociale et l'idéologie et le rôle de cette dernière. Le marxisme explique le rôle de la psychologie de classe, mais il montre que c'est l'idéologie qui détient le rôle d'importance primordiale, car une fois qu'elle apparaît, elle influence puissamment la psychologie existente de la classe.

La propagation des théories psycho-sociologiques est on ne peut plus convenable pour la propagande bourgeoise, qui vise à acréditer la thèse de la disparition des classes sociales antagonistes, dans le capitalisme. Les psycho-sociologues bourgeois essayent de convaincre les masses que les relations entre les classes sont d'ordre psychique, spirituel, et que par conséquent le changement des sentiments ou des états psychiques pourraît mener à l'amélioration des relations entre patrons et ouvriers, entre capitalistes et exploités. Les théories psycho-sociologiques servent de base à la soi-disant doctrine des « relations humaines » — propagée surtout ces dernières années — qui vise à déterminer les travailleurs à augmenter « de plein gré » la productivité du travail, à se laisser exploiter « de bon gré » et à renoncer à la lutte de classe. Mais, comme on le sait, les travailleurs se laissent de moins en moins influencés par l'illusion de la « participation à l'exploitation des entreprises », par l'illusion de la possibilité d'établir des « relations humaines » avec les patrons, et développent avec une intensité accrue, sous la direction des partis communistes, leur propre lutte de classe contre le capitalisme.

La réalité sociale elle-même confirme la justesse de la conception marxiste-léniniste des classes, et prouve que le prolétariat n'est pas une chose « purement subjective », mais la classe révolutionnaire qui brisera dans le monde entier le régime fondé sur des classes antagoniques.

OAMENI DE ŞTIINŢĂ DESPRE ÎNSEMNĂTATEA MATERIALISMULUI DIALECTIC ŞI ISTORIC PENTRU AVÎNTUL CERCETĂRILOR ŞTIINŢIFICE (ÎN LUMINA SARCINILOR TRASATE DE CONGRESUL AL III-LEA AL P.M.R.)

— Anchetă —

Publicăm în continuare, răspunsurile primite la ancheta întreprinsă printre oamenii de ştiinţă din ţara noastră :

1. Ce probleme teoretice din cercetarea fundamentală a domeniului dv. au implicaţii filozofice importante ?

2. Care ar putea fi aportul filozofilor la soluţionarea unora dintre aceste probleme ? Ce aspecte metodologice şi logice principale ridică ele ?

3. Cum vedeţi realizarea practică a acestei colaborări ?

4. Ce contribuţie poate să aducă cercetarea ştiinţifică din specialitatea dv. la soluţionarea problemelor tehnico-economice pe care le ridică dezvoltarea economiei naţionale ?

5. Ce eficienţă practică imediată sau de perspectivă ar avea rezolvarea teoretică a cîtorva din problemele filozofice în discuţie în momentul de faţă ?

ACAD. ŞERBAN ŢIŢEICA

1. Una dintre problemele teoretice cele mai importante nu numai din domeniul fizicii atomice, ci a întregii fizici, este problema structurii şi interacţiilor particulelor elementare. Această problemă preocupă un număr mare de fizicieni, teoreticieni, cît şi experimentatori din lumea întreagă ; în revistele de specialitate apare un număr impresionant de lucrări dedicate elucidării unor aspecte mai mult sau mai puţin particulare ale ei ; de asemenea, periodic, specialiştii care lucrează în acest domeniu se întîlnesc în

congrese în care se discută rezultatele obținute, de multe ori încă înainte de a fi publicate.

Acest efort intens al fizicienilor a condus în ultimele decade la un număr de rezultate importante : s-a stabilit existența unei serii de particule noi, cu proprietăți curioase ; s-au stabilit unele moduri în care aceste particule se transformă unele în celelalte ; s-au precizat unele proprietăți ale interacțiilor dintre aceste particule. Totuși, sîntem încă departe de a fi găsit legile generale la care se supun fenomenele la scara particulelor elementare.

După părerea mea, toate aceste rezultate au implicații filozofice importante. Pentru a cita un exemplu, este suficient să amintesc de recenta descoperire privind neconservarea parității în interacțiile zise „slabe" ; această descoperire aruncă o lumină nouă asupra problemei legăturii dintre materie și spațiu, problemă care a fost dezbătută mai demult în cadrul teoriei relativității generale.

2. Fizica de astăzi studiază fenomene la o scară foarte îndepărtată de cea a fenomenelor direct accesibile simțurilor noastre. Pentru a aborda aceste cercetări, a trebuit să fie elaborată o metodologie foarte specială, să se făurească concepte noi sau să se lărgească mult semnificația conceptelor din fizică la scară macroscopică, ba chiar, într-o oarecare măsură, să se modifice concepțiile cu privire la modul de formulare a legilor naturii. Cred că este o sarcină importantă a filozofilor, sarcină care, de data aceasta, iese din domeniul competinței fizicienilor, aceea de a analiza metodologia și structura conceptelor fizicii de azi, pentru a contribui la crearea acelui „Novum organum dialecticum" de care vorbea nu demult acad. Ath. Joja.

3. Socotesc că fizicienii sînt tot atît de puțin competenți să rezolve probleme filozofice cît și filozofii pentru a rezolva probleme de fizică. În fraza precedentă trebuie subliniat cuvîntul a rezolva. Aceasta nu înseamnă că ei nu pot ajuta pe filozofi în rezolvarea problemelor lor. Ajutorul constă, după părerea mea, în a călăuzi pe filozofi în enormul material acumulat de către fizicieni, a le semnala aspectele cele mai semnificative, într-un cuvînt, a-i pune în măsură să ia contact cu fizica de astăzi. Modalitatea de lucru este un contact periodic între reprezentanții celor două discipline și cu multă răbdare se va putea ajunge, sper, la rezultate satisfăcătoare.

4. Nu se poate da în cazul de față un răspuns exhaustiv acestei întrebări. Toate ramurile economiei, de la prospecțiа și exploatarea bogățiilor subsolului, trecînd prin industria grea și cea ușoară, pînă la agricultură și industria alimentară, pot beneficia de pe urmele rezultatelor de pînă astăzi, ale fizicii atomice, și totul ne face să bănuim că procesul este încă în plină dezvoltare. Este îmbucurător faptul că, în momentul de față, nu numai Institutul de fizică atomică al Academiei R.P.R. în care lucrez se preocupă intens de aceste probleme, ci și alte laboratoare.

5. Greu de răspuns ! Pot ocoli răspunsul direct vorbind de importanţa rezolvării unor probleme din fizica particulelor elementare : ea va conduce la o cunoaştere mai adîncă a forţelor nucleare, deci la o utilizare mai raţională a rezervorului imens de energie pe care îl reprezintă nucleul atomic. Totuşi, acestea sînt probleme cu precădere fizice. Desigur că rezolvarea problemelor filozofice l-ar face pe om mai înţelept, fapt de pe urma căruia omenirea întreagă nu ar avea decît de cîştigat.

Prof. univ. EDMOND NICOLAU

1. Cibernetica este o ştiinţă tînără, care ridică o serie de probleme pasionante pentru cel care caută să pătrundă sensul mai adînc al problematicii acestei discipline. Desigur că nu este posibil să întrevedem de acum toate problemele teoretice fundamentale ale ciberneticii. Însă, dacă ne gîndim că, după cîteva mii de ani de existenţă, încă sînt posibile discuţii serioase asupra fundamentelor matematicii, cu atît mai mult ştiinţa tînără a ciberneticii, care nu are decît 12 ani de existenţă, este aptă pentru a da filozofilor şi oamenilor de ştiinţă un vast material de discuţie.

Una din problemele fundamentale ale ciberneticii este raportul dintre organisme şi maşini — mai general, raportul dintre materia vie şi materia nevie. Desigur că această problemă se leagă în anumite aspecte de problemele fundamentale ale biologiei. În această direcţie se poate spune că cibernetica a dat un impuls nou anumitor preocupări de fiziologie şi chiar de psihologie, introducîndu-se puncte noi de vedere, referitoare la homeostază — adică la capacitatea pe care o au organismele de a-şi menţine o anumită stare de echilibru în raport cu anumite condiţii de mediu. S-au pus astfel în evidenţă o serie întreagă de sisteme de reglaj automat, care asigură buna funcţionare a organismelor.

O altă problemă deosebit de interesantă este aceea a raporturilor dintre creierul uman şi maşinile de calculat. În această direcţie, o serie de ciberneticieni occidentali s-au lansat pe panta falsă a identificării gîndirii cu fenomenele care au loc în maşinile de calculat. În clarificarea acestor probleme, un rol de seamă îl are ştiinţa sovietică, care, în mod consecvent, a demascat greşelile de interpretare filozofică ale acestor cercetători mecanicişti. Poate că termenul de „mecanicist" nu este corect, mai adecvat ar fi cel de „electronist", deoarece identificau gîndirea cu funcţionarea unei maşini electronice. În orice caz, ni se pare deosebit de semnificativ faptul că gînditorii sovietici sînt aceia care, în mod consecvent, combat cu vigoare toate încercările de reducere a organismelor, în general, şi a omului în particular, la modul de funcţionare al unor maşini. Această critică se face de pe poziţiile materialismului dialectic şi ale umanismului socialist.

O altă problemă teoretică pe care o considerăm importantă este aceea a utilizării maşinilor electronice de calculat. Astăzi, cu ajutorul acestor maşini se pot rezolva probleme din domenii foarte diferite, începînd cu probleme matematice, continuînd cu rezolvarea unor probleme logice şi trecîndu-se la cele mai neaşteptate domenii, cum ar fi : rezolvarea unor probleme de şah, analize de texte, efectuarea automată a unor rezumate

din texte date, traduceri automate dintr-o limbă în alta, compunerea automată a unor bucăți muzicale, și chiar încercări de compuneri literare.

Considerăm că este necesar ca filozofii să reflecteze asupra raporturilor ce există între creația umană și „creația" unei mașini electronice. Astăzi, există de exemplu mașina ILLIAC, care poate scrie suite în stil contrapunctic. Ea a fost programată spre a produce în stilul Vivaldi, Bach etc.

Această tendință de a automatiza creația muzicală nu este însă ceva nou. După referințele bibliografice existente, rezultă că în civilizația clasică chineză, maeștrii muzicieni își dovedeau virtuozitatea compunînd bucăți muzicale după notele ce rezultau din aruncarea unor zaruri. Mai aproape de noi, Mozart a pus la punct o metodă de compunere a valsurilor cu ajutorul unui dicționar muzical și a două zaruri. După cum, aruncînd zarurile, iese o față sau alta, din dicționar rezultă un anumit tact de vals. Alăturîndu-le în ordinea întîmplătoare ce rezultă din aruncările zarurilor, se obține o melodie de vals, cu acompaniamentul respectiv. Mergînd pe această linie ajungem la o altă problemă filozofică cu implicații importante : ce activitate umană nu poate fi efectuată de către un automat ? Sau cu o formulare diferită : care este specificitatea activității umane, privită numai sub aspectul activității intelectuale ?

2. Este evident că aportul filozofilor este esențial la soluționarea acestor probleme. Prin formarea lor intelectuală, filozofică, prin bagajul de cunoștințe pe care-l au, colaborînd cu specialiști în cibernetică, pot aduce un aport de seamă la soluționarea acestor probleme.

3. Realizarea practică a acestei colaborări se poate face prin aprofundarea de către filozofi a unora dintre lucrările de sinteză ce prezintă cibernetica. La rîndul lor, ciberneticienii trebuie să aprofundeze acele texte ale clasicilor marxism-leninismului, în care se pun probleme de aceeași natură. După acest stadiu inițial, ar fi necesar ca filozofii ce doresc colaborarea să frecventeze cercul de cibernetică ce funcționează pe lîngă Comisia de automatizare a Academiei R.P.R. În modul acesta s-ar stabili un contact mai strîns între filozofi și ciberneticieni, ceea ce ar fi spre folosul ambelor părți. Implicit s-ar pregăti și terenul pentru o colaborare fructuoasă în vederea rezolvării problemelor enumerate, ca și a altor probleme ce desigur se vor pune.

4. După cum se știe, o sarcină a tuturor oamenilor muncii de la noi din țară este aceea de a mări producția, de a mări productivitatea muncii. Lucrările Congresului al III-lea al P.M.R., și în special Raportul prezentat de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej în numele C.C. al P. M. R., constituie un far călăuzitor pentru activitatea tuturor oamenilor muncii de la noi din țară. Cercetarea științifică în cibernetică poate să aducă o contribuție de seamă la rezolvarea problemelor de automatizare. După cum se știe, în Raportul prezentat de tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej, un loc de seamă îl ocupă problema automatizării complexe și, în acest cadru, problema mașinilor electronice de calculat. Aceste mașini cibernetice sînt

chemate să lucreze la noi în țară, în numeroase domenii și sub diferite aspecte, începînd cu mașinile-unelte automate și sfîrșind cu mașinile electronice destinate rezolvării unor probleme statistice și economice. Toate acestea vor avea un rol important în dezvoltarea plină de avînt a economiei noastre naționale.

5. Este greu ca în momentul de față să avem perspectiva importanței pe care o poate prezenta rezolvarea problemelor fundamentale ale ciberneticii. Se pot da exemple din istoria științei, de probleme cu aspect teoretic care imediat nu au avut nici o aplicare, care au constituit o rezervă științifică timp de sute și sute de ani. Astfel, cercetările lui Apollonius asupra secțiunilor conice au fost esențiale pentru Copernic, dar mai înainte nu au avut aplicații imediate. Credem că una dintre problemele importante, care ar avea aplicații imediate, este aceea a sistemelor automate adaptative. Astfel, în timp ce de la Descartes s-a căutat ca mereu să se aplice în biologie concepte mecanice, asistăm acum la un proces invers, în care aplicăm în tehnică un concept biologic și încercăm să facem mecanisme care să reproducă nu aspectul exterior, ci o funcție abstractă a organismelor, și anume adaptarea.

Cu această ocazie ne vine în minte o problemă pe care o considerăm fundamentală în domeniul ciberneticii : cibernetica este o știință care studiază nu o formă particulară de mișcare a materiei, ci aspectele generale ce există în diverse forme de mișcare a materiei. Prin aceasta cibernetica ne apare înrudită cu alte discipline moderne, cum ar fi, de exemplu, metamatematica. Iată încă o problemă de studiu, pe tărîmul combinat al filozofiei și disciplinelor matematico-logice.

Prof. univ. ANDREI POPOVICI

Rezultatele de bază ale fizicii moderne deschid un larg cîmp de cercetare pentru filozofi și colaborării lor creatoare cu matematicienii și fizicienii, esențială mai ales în problemele cele mai arzătoare ale fizicii contemporane, în problemele și teoriile aflate în plină construcție. Dezvoltarea fizicii cîmpului și particulelor elementare duce la aprofundarea unor teze ale materialismului dialectic, înainte de toate a tezelor despre unitatea materială a lumii, despre raportul dintre relativ și absolut precum și a tezelor despre unitatea dialectică contradictorie atît a formelor de existență ale materiei, cît și a stărilor ei. Adîncirea colaborării dintre filozofi și oameni de știință de specialitate constituie de aceea o necesitate stringentă ; ea se poate realiza prin cercetarea comună de către filozofi, matematicieni și fizicieni a unor probleme științifice și prin lucrări publicate în colaborare ; prin seminarii teoretice bazate pe un plan de durată ; prin conferințe și dezbateri publice, cît și sub alte forme cît mai variate.

Voi indica mai jos o serie de probleme din domeniul teoriei cîmpului și particulelor elementare cu implicații filozofice fundamentale, în abordarea cărora materialismul dialectic mi-a fost de un neprețuit ajutor.

Independența legilor fizice de sistemul de coordonate și de unitățile de măsură (covarianța conformă) reflectă caracterul obiectiv și într-un anumit grad absolut al legilor fizice. Fenomenul, relativ, este subordonat legii. Absolutul și relativul constituie o unitate dialectică bazată pe primatul absolutului, după cum a subliniat și A.D. Alexandrov. Am dedus ecuațiile conforme relativist-generale ale particulelor și cîmpurilor; spațiul-timp 4-dimensional einsteinian este atunci înglobat într-un spațiu-timp de 6 dimensiuni, în sensul teoriei fizice neolonome a acad. Gheorghe Vrănceanu. Ecuațiile conforme unifică cîmpurile gravifice, electro- și gravito-magnetice, electrono-pozitronice, nucleonice și diversele cîmpuri mezonice; ele reflectă unitatea materială a lumii.

Din legile conforme stabilite ale cîmpului rezultă o serie de alte consecințe, dintre care amintesc:

Din aceste legi rezultă o lege generalizată a reciprocității (anticipată sub o formă restrînsă de M. Born); această lege a reciprocității leagă proprietățile fizice și geometrice ale materiei într-o unitate dialectică, bazată pe primatul celor dintîi; legile fizice sînt simetrice în coordonate-durată, impuls-energie (măsuri ale mișcării) și curent-sarcină (măsuri ale interacțiunii). Unitatea lor dialectică reproduce pe scară superioară unitatea relativistă a contrariilor timp (ireversibil) și spațiu (reversibil) ca forme de existență ale materiei.

Menționăm apoi că din ecuațiile conforme ale cîmpului decurge existența universală a particulelor și antiparticulelor; ea implică existența maselor negative, neconservarea parității în interacțiunile slabe (schimbarea sensului rotației interne a particulei) — descoperită de Lee și Yang și verificată de C.S. Wu — și de asemenea o nouă formă a mișcării interne a particulei descoperită în ultimii ani (spinul izotopic), în particular transformarea reciprocă proton-neutron.

Ecuațiile conforme stabilite sînt automat „neliniare"; ca atare ele descriu în mod corect procesele de transformare reciprocă și interacțiunea diverselor particule și cîmpuri. Aceste procese, evidențiate de experiență, sînt excluse de fizica clasică „liniară", bazată pe principiul suprapoziției cîmpurilor sau undelor. Noua teorie, în lumina căreia diversele cîmpuri și particule nu constituie decît stări ale cîmpului material unic, reflectă deci în mod corespunzător dialectica realului, spre deosebire de fizica clasică, de esență mecanicistă.

Conform teoriei fuziunii, postulată de L. de Broglie, diversele particule elementare și cîmpuri se formează prin îmbinarea unor particule fundamentale (descrise de ecuații de tip Dirac), în număr par (cîmpuri tensoriale) sau impar (cîmpuri spinoriale). Din legile conforme stabilite ale cîmpului decurge automat existența a două tipuri de fuziune ale particulelor elementare: fuziunea stărilor de spin clasic (fuziune de tip L. de Broglie) și de spin izotopic. Legea generalizată a fuziunii reflectă din nou unitatea materială a lumii; ca structură dialectică ea e analogă legii lui Mendeleev a atomilor. Variația numărului particulelor fuzionate determină variația calitativă a naturii particulei formate; variația conținutului determină variația formei.

Pentru cîmpuri gravifice slabe am obținut în mod automat din ecuațiile spinoriale general-covariante stabilite, ecuația postulată de Heisenberg ca ecuație universală a particulelor și cîmpurilor. Deși această ecuație constituie doar o anumită treaptă a cunoașterii, existența unui cîmp spinorial fundamental reflectă unitatea materială a lumii. După cum arată și Heisenberg într-o lucrare din 1959, independența ecuațiilor de unitățile de măsură duce, chiar în teoria restrînsă a relativității, la unificarea particulelor grele și ușoare și la eliminarea unor dificultăți anterioare. Ecuația lui Heisenberg permite calculul sarcinilor și maselor particulelor în concordanță aproximativă cu experiența.

Din legea reciprocității am dedus un spațiu-timp discontinuu. Cuantele lungimii și duratei, energiei și impulsului, curentului și sarcinii se reprezintă prin lungimi minime; această omogenizare a mărimilor fizice reflectă unitatea dialectică a cantității și calității (v. *Materialism și empiriocriticism*).

Teoria clasică a particulei punctuale e de esență idealistă (S. I. Vavilov) și duce la o energie de repaus infinită a particulei — în contradicție cu experiența. Din legile conforme stabilite ale cîmpului rezultă, dimpotrivă, caracterul nepunctual al particulei ca regiune finită a cîmpului, în concordanță cu experiențele lui Hofstädter. În centrul particulei și pe suprafața ei, densitățile locale energie-impuls, respectiv sarcină-curent, devin infinite (două singularități). Energia și sarcina totală a particulei rămîn însă, finite; finitul și infinitul, particula (discontinuul) și cîmpul (continuu) — ca stări contrarii ale materiei — constituie o unitate dialectică indisolubilă, în interacțiune și transformare reciprocă bazată pe primatul cîmpului. O generalizare a teoriei dublei soluții a ecuației de undă a lui L. de Broglie, D. Bohm, J. Vigier rezultă astfel, automat. Determinismul statistic al particulei, de individualitate relativă, evidențiat de V. Fok (rezultat al interacțiunii ei cu cîmpul și cu particulele emise și reabsorbite) e bazat pe determinismul riguros (de tip neclasic) al cîmpului material unic.

Din legile conforme ale cîmpului rezultă, de asemenea, o generalizare a relațiilor de impreciziune ale lui Heisenberg, pentru orice particulă elementară și pentru orice punct — moment al cîmpului. Ca atare nici proprietățile fizice ale cîmpului nu sînt localizate pe puncte, ci în domenii spațio-temporale finite, nepunctuale (extinderea teoriei nepunctuale de cîmp a lui M.A. Markov, N.N. Bogoliubov ș.a.). Relațiile generalizate de impreciziune reflectă dublul caracter infinit al materiei (în lărgime și adîncime) și unitatea dialectică a punctualității și nepunctualității, evidențiate în *Caiete filozofice*, unitatea dialectică contradictorie a formelor și stărilor materiei.

Descoperirile fizicii moderne a cîmpului și particulelor elementare constituie, totodată, o rezervă a realizărilor tehnice ale viitorului apropiat. În primul rînd, unitatea contradictorie dintre coordonate-durată și energie-impuls, dintre cîmp material și particulă (deci relațiile de impreciziune și, probabil, geometria neolonomă și discontinuă și teoria nepunctuală a cîmpului) devin de importanță fundamentală în domeniile de concentrare uriașă a materiei, deci ale energiilor mari și distanțelor mici,

de ordinul $1/10^{13}$ cm al razei clasice a electronului şi nucleului. În al doilea rînd, generalizările ecuaţiei lui Heisenberg şi ale teoremei fuziunii particulelor elementare duc la previziunea unor noi particule elementare, a proprietăţilor lor, a interacţiunii şi transformării lor reciproce.

ACAD. AL. GRAUR

Cred că sîntem cu toţii de acord asupra unui punct : că orice ştiinţă, în orice aspect al ei, se dezvoltă rapid şi armonios cînd e luminată de concepţia materialist-dialectică. Dar cred că trebuie să cădem de acord şi asupra altui punct : că există grade în această privinţă, că aspectul tehnic al ştiinţelor poate fi în oarecare măsură îmbunătăţit şi de oameni care nu ştiu ce e materialismul dialectic, în timp ce aspectul filozofic nu poate cîştiga absolut nimic dacă cercetarea nu e făcută de pe baze marxiste.

De aceea trebuie să încep cu o întrebare : lingvistica este o ştiinţă socială, o ştiinţă a naturii, o ştiinţă tehnică? În secolul al XIX-lea a domnit multă vreme părerea că e o ştiinţă a naturii, de aceea se introduceau, adesea fără discernămînt, termeni din biologie, şi limba era asemănată cu o plantă. În secolul al XX-lea, această atitudine a fost părăsită, fără să se fi adoptat în loc una destul de clară. La noi, astăzi, toată lumea recunoaşte că lingvistica este o ştiinţă socială, dar de cîte ori se trec în revistă, cu o ocazie oarecare, ştiinţele sociale, lingvistica este lăsată la o parte. Trebuie să recunosc că şi lingviştii uită foarte des caracterul de ştiinţă socială al specialităţii lor şi se mulţumesc să se ocupe de aspectele ei tehnice.

Această atitudine se manifestă de multe ori prin alegerea unor subiecte rupte de orice preocupare generală şi fără perspectiva de a contribui la o lucrare de ansamblu. Se ştie poate mai puţin că lingvistica are o ramură tehnică propriu-zisă : fonetica instrumentală, care se serveşte de felurite aparate şi care tinde să se transforme într-o ştiinţă pentru sine. În ultimii ani se răspîndeşte la noi lingvistica matematică. Nu cred că se poate spune ceva rău despre aceste ramuri luate în sine şi este bine că ele sînt practicate şi la noi. Ele pot răspunde uneia dintre cerinţele fundamentale ale ştiinţei marxiste, anume legăturii cu practica. Dar este necesar ca cercetătorii să nu se izoleze în problemele tehnice, uitînd de ideile generale ale specialităţii şi de scopul ei esenţial, care este studierea evoluţiei limbii în strînsă legătură cu evoluţia societăţii. Acest scop poate fi uşor pierdut din vedere de cei care se specializează în laturile tehnice ale ştiinţei.

Acest risc este mai puţin accentuat în elaborarea lucrărilor cu caracter practic, dar de tip tradiţional : gramatici, dicţionare, studii de cultivare a limbii. Pentru a stabili norme, este nevoie să precizăm criterii după care să ne conducem, ceea ce presupune cunoaşterea legilor de dezvoltare şi deci a evoluţiei limbii. Pentru aceasta necesitatea mînuirii competente a concepţiei materialist-dialectice este nu numai indispensabilă, dar şi mult mai evidentă.

Cu toate acestea, pînă astăzi lingviştii nu s-au ocupat suficient de a-şi însuşi în mod creator această concepţie, în aşa fel încît să o aplice la orice judecată, în mod spontan şi fără un îndemn special. Am dat în altă parte exemple de greşeli care decurg din necunoaşterea sau neaplicarea concepţiei marxiste. Cred că în momentul de faţă este încă necesar să se elaboreze, atît de lingvişti, cît şi de filozofi, lucrări care să arate cum se aplică concepţia materialist-dialectică la problemele de limbă şi foloasele pe care le pot trage lingviştii din aplicarea ei. Din astfel de lucrări, filozofii ar avea şi ei un folos, anume ar obţine materiale care să le servească de exemplificare a teoriei. Consider o axiomă că lingviştii trebuie să studieze filozofia. Dar filozofii, sau cel puţin unii filozofi, trebuie să cunoască măcar în liniile lor mari problemele generale ale lingvisticii.

Se înţelege că în cîteva pagini nu se pot expune toate aceste probleme. Mă mulţumesc să enunţ cîteva dintre ele, care să ilustreze necesitatea de colaborare permanentă a filozofilor cu lingviştii. Problema esenţială a filozofiei, în întreaga ei dezvoltare, problema raporturilor dintre materie şi gîndire, este în bună parte şi o problemă de limbă. Legătura limbii cu gîndirea şi a ambelor cu realitatea materială nu este suficient cercetată, cel puţin din punctul de vedere al limbii. Există în Apus şcoli care pretind că limba creează gîndirea, iar gîndirea, la rîndul ei, creează realitatea înconjurătoare. E adevărat că aceste şcoli sînt puţin cunoscute la noi, dar ecouri ale teoriei idealiste se strecoară pe nesimţite şi în lucrările de la noi. De exemplu, uitîndu-se că rolul primordial al limbii este acela de a servi ca mijloc de comunicare în raporturile practice dintre oameni, se dă prioritate factorului estetic şi se susţine că limba este creată sau cel puţin transformată de marii scriitori, căci ei ar fi singurii în stare să o înfrumuseţeze mereu.

Nu este încă suficient înţeleasă legătura dintre sensul cuvîntului şi noţiune, şi această chestiune priveşte pe filozofi tot atît cît şi pe lingvişti.

Se afirmă în mod curent că cuvîntul este un semn, este „semnul lingvistic". Dar al cui semn este? al obiectului? al noţiunii? Discuţia începută în această privinţă nu a adus încă rezultatele sperate.

Se vorbeşte apoi în mod curent, după F. de Saussure, de „arbitrarul" semnului lingvistic : deoarece nu este obligator ca ideea de „car", pentru a lua un exemplu, să fie legată de grupul de sunete *c-a-r*, se pretinde că cuvintele sînt independente de sensul lor, idee greşită, idealistă, dar nu destul de combătută.

Materialismul dialectic ne învaţă că toate lucrurile trebuie studiate în mişcarea lor, în evoluţie. Lingvistica ştiinţifică a apărut ca o ştiinţă istorică. De la F. de Saussure încoace însă, s-a dezvoltat studierea statică a limbii, descrierea unor stări de limbă considerate în nemişcare. Se înţelege că descrierea unei situaţii este legitimă, dar cu condiţia să nu se uite — şi de multe ori se uită — că această situaţie constituie o secţiune într-o evoluţie, că în ea se oglindeşte, ca peste tot, veşnica luptă dintre nou şi vechi. Din compararea stărilor succesive trebuie să se desprindă istoria limbii, trebuie să se concretizeze legile ei de dezvoltare, ceea ce constituie sarcina de căpetenie a lingviştilor.

Marxismul ne învață că toate obiectele trebuie studiate în strînsă conexiune cu tot ce le înconjoară, în interdependența și influența lor reciprocă. În oarecare măsură, lingviștii au început să vadă legăturile între elementele limbii, mai cu seamă sub aspectul caracterului lor sistematic. Este însă necesar ca și limba să fie studiată în raporturile ei strînse cu societatea, împotriva tezei lui F. de Saussure, care cerea ca limba să fie studiată în sine și pentru sine. În special trebuie stabilite raporturile dintre salturile din limbă și cele din societate.De asemenea se cuvine să se cerceteze în ce limite limba are caracter obiectiv și care este rolul personalităților în modificările limbii. O chestiune de mare însemnătate, care a fost foarte puțin studiată, este aceea a progresului în limbă. În sfîrșit, cred că trebuie să ne îndreptăm atenția spre problema unificării pe scară mondială a limbilor, în societatea viitoare. Chiar dacă ne desparte un timp îndelungat de această etapă, germenii ei pot fi reperați de pe acum, cel puțin în materie de vocabular.

Lingviștii fac încă prea puțin pentru a elucida toate aceste probleme de importanță vitală. Filozofii nu se poate spune că nu au făcut nimic : prin însuși faptul că au elaborat, chiar fără referire la lingvistică, o serie de teze generale, ei au deschis calea pentru aplicarea acestor teze la lingvistică. În unele cazuri au făcut mai mult și au atins chiar probleme de lingvistică. Ar fi de dorit să o facă mai des, fie singuri, fie în colaborare cu lingviștii.

Aș vrea, în încheiere, să atrag atenția asupra unui aspect care nu privește numai lingvistica. A existat un moment la noi ideea că lucrările care adună material sînt inutile, dacă nu chiar dăunătoare. În realitate știința nu se poate dezvolta fără pregătiri materiale, și nu este totdeauna necesar ca cel care trage concluziile să-și fi adunat singur toate faptele de care se servește. Acest lucru pare bine lămurit astăzi. Dar pe de-o parte nu este adevărat om de știință cel care se mulțumește întotdeauna numai cu adunarea de materiale și care nu vădește interesul pentru concluzii și pentru generalizări, în lumina unei concepții înaintate. Pe de altă parte, se manifestă la mulți oameni care profesează o specialitate științifică tendința de a fetișiza materialul, sub masca unei pretinse exactități științifice, care în realitate este o formă voalată de agnosticism. Nu putem trage concluzii, ni se spune, pînă nu cunoaștem toate faptele. Deci sarcina noastră actuală ar fi să completăm materialele, să facem statistici exhaustive. Trebuie să răspundem că materialele și statisticile nu vor fi niciodată complete, deci ar urma să nu tragem niciodată concluzii. Întreaga practică multiseculară a științei dovedește că poziția justă este exact opusă celei descrise mai sus : din faptele, multe-puține, pe care le are la dispoziție, omul de știință trage concluzii și face generalizări. Acestea servesc de punct de plecare pentru cercetările ulterioare, care eventual vor aduce îmbunătățiri de amănunt, sau chiar radicale concepției de la care au pornit. Dar însăși adunarea de materiale se face oare orbește, nu pornește ea de la o idee, de la o concepție pentru verificarea și demonstrarea căreia este necesar materialul? Astfel, orice cercetător, din orice domeniu și cu orizont oricît de limitat, ar trebui să se simtă obligat în permanență

să-şi precizeze concepţiile, să se lămurească pe sine însuşi în vederea cărui scop se străduieşte şi pretinde să-şi publice rezultatele. În acest sens cred că orice lucrare de ştiinţă este implicit o lucrare de filozofie.

ACAD. AL. ROSETTI

1. Problemele de lingvistică generală, aşadar: fonologia, originea vorbirii, raporturile dintre limbă şi gîndire, limbă şi societate, limba ca sistem, aspecte cantitative şi calitative în limbă, static şi dinamic, sincronic şi diacronic etc.

2. Metoda dialecticii marxiste şi principiile materialismului filozofic şi istoric conduc pe lingvist la rezultate sigure, în cercetarea sa.

Voi da un exemplu din experienţă proprie.

Cînd mi-am formulat intenţia de a scrie *Istoria limbii romîne* am constatat că lucrările existente neglijează baza reală a raporturilor slavo-romîne: oamenii vii, al căror grai ne-a transmis din generaţie în generaţie materialul de limbă actual.

Raporturile slavo-romîne erau înfăţişate în abstract, fără referire la condiţiile reale ale împrumutului, la împrejurările sociale, economice şi politice care explică modul în care s-a făcut amestecul dintre cele două limbi şi ne pot lămuri de ce la nordul Dunării limba romanică (romîna de mai tîrziu) a ieşit învingătoare, pe cînd la sudul Dunării a învins limba slavă a cuceritorilor veniţi de la nord, limba romanică a populaţiilor locale dispărînd în mod treptat.

Metoda aplicată impunea pornirea de la realităţile sociale, economice şi politice din secolul al VI-lea şi din secolele următoare, aşa cum se oglindesc ele în documentele timpului. Numai o cercetare istorică amănunţită ne poate da o imagine cît mai apropiată de realitatea trecută.

Istoria limbii înseamnă compararea stadiilor succesive de evoluţie ale limbii, dar tabloul ar înfăţişa obiecte neînsufleţite dacă istoria nu ne-ar aduce aportul său şi nu ar insufla viaţă priveliştii înfăţişate.

Buna metodă ne învaţă ca să respingem ceea ce experienţa nu a demonstrat. Astfel, în domeniul fonologiei, metoda riguros ştiinţifică impune ca teoria să fie fundată pe fapte fonetice reale.

3. Colaborarea există, cel puţin în măsura în care lingviştii sînt obligaţi să-şi însuşească o cultură filozofică. Cunoştinţele filozofice stau la baza lingvisticii generale. Fără ele nu se poate face nici un pas în acest domeniu. De aceea e de dorit ca tineretul dornic de ştiinţă să dea atenţie fundamentelor lingvisticii şi să cultive în special logica.

5. Problemele structuralismului. Trebuie arătat şi insistat asupra faptului că o analiză pur formală a limbii, aşa cum o face glosematica, care separă funcţia sau relaţiile de substanţa expresiei, adică de materia fonică (de sunete) şi de substanţa conţinutului, adică de sens, este justificată pentru necesităţile analizei, cu condiţia să ţinem seamă de faptul că

mijloacele de comunicare (adică funcția sau relațiile) nu formează decît *o parte* a limbii. O astfel de analiză poate fi fecundă în rezultate, dar ea nu trebuie să fie socotită ca o analiză completă a fenomenului vorbirii, după cum s-a arătat mai sus. Există discuții cu privire la importanța lingvisticii matematice, dar aceasta s-a dovedit utilă din punct de vedere practic, prin aplicările ei, printre care traducerea automată. Cercetările statistice sînt un auxiliar prețios pentru învățarea limbilor străine, prin elaborarea dicționarelor de frecvență a cuvintelor care ușurează învățarea limbilor străine etc. Gramatica simplificată adaptată mașinii de tradus aduce o perspectivă nouă a faptelor de limbă, demnă de atenția lingviștilor. Iar rezultatele analizei acustice a sunetelor vorbite duc la îmbunătățirea comunicării prin telefon și radio.

★

Ancheta întreprinsă printre oamenii de știință preocupați de problemele filozofice ale specialității lor a relevat un fapt de o covîrșitoare însemnătate teoretică și practică : condițiile s-au copt pentru o colaborare reală și eficientă între filozofi și oameni de știință pe tărîmul concret al noilor fapte experimentale.

Practica științifică se lovește în mod spontan de limitele sale, și e nevoită să recurgă la filozofie, să-și analizeze din punct de vedere logic și metodologic propriile ei fundamente, să tragă concluzii în ceea ce privește concepția despre lume. După cum a arătat Lenin, știința modernă naște în mod spontan materialismul și dialectica. Schițarea elementelor cu implicații filozofice ale fiecărei științe particulare ne convinge de aceasta.

Matematicile moderne se caracterizează încă de la începutul secolului nostru prin reflexiunea insistentă asupra fundamentelor lor logice. Studiul mulțimilor a revelat importanța *structurii* pentru analiza noțiunilor cu care operează matematica. Or, „structura" este una din categoriile filozofice cu conținutul încă nedesfășurat, deși extrem de importante pentru cele mai diverse ramuri de știință. Axiomatica, obținînd în ultimul timp o extindere și în domenii extramatematice (fizica, biologia etc.), cere o interpretare filozofică coerentă care să nu se limiteze numai la aprecierea superficială a valorii și limitelor ei. Construirea teoriilor formalizate, între limitele pe care le indică teoremele cunoscute ale lui Gödel, Church, Skolem, Tarski etc. este instructivă în special pentru logica dialectică menită să generalizeze acest fenomen nou, dar și pentru științele naturii. Cît privește aplicațiile practice noi ale matematicii, construirea unor mașini de calculat capabile de operații foarte complexe, și eventual chiar de *demonstrații cu privire la demonstrații*, deci de operații de o mare abstracțiune analoge celor înfăptuite de mintea noastră, constituie una din cuceririle cele mai senzaționale ale geniului omenesc.

Fizica teoretică nu se mai centrează azi în jurul disputelor clasice despre determinism și indeterminism (stadiu la care au mai rămas, din păcate, unii din filozofii noștri). Problema teoretică esențială a fizicii de azi e problema particulelor zise elementare, a structurii și interacțiunii lor, precum și a cîmpului care le unește. Descoperirea noilor particule și cvasiparticule, a transformabilității lor reciproce, descoperirea neconser-

vării parității la interacțiunile slabe, cer din partea filozofilor și fizicienilor un efort de interpretare și de formulare a noilor legi naturale descoperite. Noile relații spațiu-timp, materie-mișcare, simetrie și asimetrie, fără o definire a noțiunilor și categoriilor, fără un apel permanent la dialectică, nu pot fi nici măcar aproximativ înțelese. Oare nu este aci sursa pentru elaborarea unei logici dialectice obiective, „a lucrului" care-i preocupă pe logicieni? Fizicienii la rîndu-le solicită sprijin metodologic pentru generalizarea metodei analogiilor folosite pe larg în tehnica modernă (în speță în cea de separare a izotopilor).

Cît privește consecințele practice ale dezvoltării fizicii teoretice în țara noastră, deși incalculabile în principiu, după cum a arătat acad. Șerban Țițeica, ele capătă, în lumina lucrărilor Congresului al III-lea al P.M.R. o concretizare importantă privind sarcinile diferitelor institute de cercetări în producerea pe scară largă a izotopilor, în prospectarea și exploatarea bogățiilor subsolului și a tuturor surselor de energie, inclusiv a celei nucleare.

Biologia teoretică, ținînd în focarul atenției sale problemele evoluției, originii vieții, speciei și eredității, are nevoie în același timp să rezolve în mod principial problema raportului obiectiv între diverse forme de mișcare ale materiei, subordonarea și integrarea celor inferioare de către cele superioare, problemă filozofică în esența sa, pentru a putea da soluții metodologice experimentatorilor. Studiul mecanismelor biofizice și biochimice ale eredității, problemă centrală și extrem de disputată a geneticii contemporane, de progresul căreia este legată ameliorarea plantelor și animalelor în țara noastră, cere o abordare filozofică de largă respirație, lipsită de prejudecăți și izvorîtă din însușirea organică a dialecticii materialiste, ca reflectare a legilor lumii reale și nu ca schemă aprioriică și închistată. Problema contradicțiilor — interne și externe — ca sursă a desfășurării ontogeniei și ca factor al vitalității constituie punctul de încercare al interpretării filozofice a procesului vital. Și aci trebuie pornit de la fapte, iar verificarea generală se obține tot prin fapte, prin capacitatea noastră crescută de a influența longevitatea, de a diminua amploarea fenomenelor patologice legate de îmbătrînire. Problema raportului dintre formă și funcțiune de asemenea a ajuns la o anumită maturizare și se cere rezolvată la nivel filozofic.

În fiziologie, neurologie, psihiatrie, igienă, neglijarea factorului social a dus în trecut și duce și azi în țările capitaliste la o neînțelegere a *concretului* real, dialectic, al fenomenelor studiate. Problematica sociologică ridicată de aceste științe nu trebuie să rămînă ca pînă acum, indiferentă filozofilor. Domeniul medicinii reprezintă un teren inepuizabil de legătură a filozofiei cu viața căci aci se întîlnesc confluențele biologicului, psihicului și socialului cu cele ale umanului propriu-zis, cu problematica „visată" de filozofia umanistă a tuturor timpurilor. În același timp, procesul de educare a maselor în socialism nu poate să se lipsească de formarea unui comportament igienic, a unor deprinderi individuale și colective pentru prezervarea sănătății, formare care depinde de nivelul conștiinței.

În fine, biologia trebuie să devină, după părerea noastră, alături de matematici, fizică și chimie un izvor de generalizare logică. Pe cît arată

răspunsurile colaboratorilor noştri, în ştiinţă se impune tot mai mult nevoia unei definiri riguros logice a noţiunilor; este foarte probabil ca acesta să fie primul pas în direcţia elaborării structurii logice specifice ştiinţelor biologice. Cît priveşte importanţa practică a cercetărilor teoretice vom arăta în rezumat că, în lumina sarcinilor trasate de Congresul al III-lea al P.M.R. pentru îmbunătăţirea muncii de selecţie animală şi vegetală la noi în ţară, stabilirea legilor teoretice ale hibridării, educării şi transformării organismelor sînt de primă necesitate.

În domeniul ştiinţelor sociale, mai slab reprezentat prin numărul răspunsurilor primite la ancheta de faţă, necesitatea unei strînse colaborări cu cercetarea filozofică este de asemenea puternic subliniată.

Economia politică afirmă nevoia unei intense colaborări cu filozofia. Problemele metodologice ale cercetărilor concrete, de teren, stau aci pe primul plan, solicitînd atenţia atît a sociologilor cît şi a logicienilor.

Sublinierea faptului că descifrarea şi analizarea concretă a ceea ce înseamnă, în condiţiile ţării noastre, desăvîrşirea construcţiei socialismului nu poate fi decît opera comună a filozofilor şi economiştilor, prezintă un deosebit interes şi va trebui să constituie o preocupare de bază în pregătirea studiilor asupra acestei probleme.

Lingvistica generală are trasat un întreg program de cercetări în colaborare cu filozofii, privind legătura generală şi particulară dintre gîndire şi limbaj, dintre cuvînt şi noţiune, dintre sens şi semn, problema progresului în evoluţia limbii ca rezultat al progresului social etc. Aceste probleme sînt de natură să stimuleze o serie de cercetători mai tineri şi mai vîrstnici atît din lingvistică cît şi din filozofie.

Faţă de mulţimea, complexitatea şi însemnătatea acestor probleme, redacţia revistei observă că s-a orientat cu multă timiditate în direcţia abordării lor. Puţine domenii de însemnătate teoretică şi metodologică pentru ştiinţele naturii şi societăţii şi-au găsit o tratare corespunzătoare în paginile revistei. Un grup întreg de ştiinţe de mare însemnătate cum sînt chimia, grupul ştiinţelor agricole e slab reprezentat. Ramuri ale tehnicii mecanice, metalurgia — nu-şi văd oglindite aci problematica lor specifică. Aceasta se datoreşte în parte slabelor eforturi depuse de noi pentru a completa aceste goluri, dar şi lipsei de interes pentru filozofie, dacă nu şi pentru teorie în genere a celor care activează în aceste domenii ştiinţifice.

Concluzia pe care filozofii o trag din studiul acestei anchete este că filozofie înseamnă în primul rînd generalizarea de pe poziţiile concepţiei despre lume a clasei muncitoare a tuturor acestor probleme teoretice (şi a altora încă) la care au ajuns în stadiul lor actual, ştiinţele particulare. Altminteri cercetarea lor va fi sterilă, iar practica va fi şi ea frînată din lipsa certitudinii teoretice şi metodologice.

Colectivele ştiinţifice de la noi din ţară sînt angrenate pe calea organizată de către partid în studiul tot mai adîncit al filozofiei. Filozofilor, pe de altă parte, le incumbă sarcina unei studieri consecvente şi sistematice a cîte unei ştiinţe particulare, lucru fără de care nu-şi vor putea dobîndi în faţa cercetătorilor tuturor ramurilor ştiinţifice prestigiul şi competenţa necesară nu numai pentru a se pronunţa într-o problemă în dispută, dar

chiar și pentru schimbul de idei și informații atît de necesar în aceste probleme.

La întrebarea privind formele de colaborare concretă între oamenii de știință și filozofi, majoritatea celor întrebați au răspuns sugestiv și bogat. Rezumăm esențialul acestor răspunsuri : 1) întărirea studiului filozofic prin seminarii teoretice și conferințe, un accent deosebit pus pe problemele logicii și metodologiei, îmbunătățirea predării filozofiei la facultățile de științe naturale și furnizarea de informații filozofice la zi pentru diverse categorii de cercetători ; 2) organizarea pentru filozofi a studiului sistematic al unei științe particulare, studierea în special a marilor lucrări de sinteză, teoretice sau de istorie, apărute în diverse ramuri de știință, practica de laborator a filozofilor de formație experimentală și 3) simpozioane tematice, articole și cărți în colaborare, contacte personale de lucru permanentizate.

Bogăția aceasta de forme, pe deplin accesibilă ambelor categorii, va face ca să dispară lipsa de interes care uneori mai persistă ca o rămășiță fie a unei mentalități filozofice înguste, fie a concepției unor cercetători înclinați să creadă că se pot dispensa de filozofie fără să aducă prejudicii propriei lor munci științifice. Ele vor da posibilitatea ca, în front comun, depășind greutățile metodologice de început, oamenii de știință și filozofii să colaboreze mult mai rodnic la elaborarea unor lucrări de importanță practică și de mare prestigiu teoretic.

CONTRIBUȚII
LA CERCETAREA ISTORIEI GÎNDIRII FILOZOFICE DIN ȚARA NOASTRĂ

(În legătură cu elaborarea Manualului de istoria filozofiei romînești)

DESPRE ORIENTAREA ANTITEOLOGICĂ, RAȚIONALISTĂ ÎN FILOZOFIA DIN ȚĂRILE ROMÎNE ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

DE

RADU PANTAZI

După documentele cunoscute, începem să tratăm, în lucrarea colectivă în pregătire, istoria filozofiei romînești începînd cu secolele XV—XVI — perioadă în care concepția dominantă era cea teologică. În aceste secole și mai accentuat în cele următoare (XVII—XVIII) s-au manifestat tendințe — uneori foarte puternice — împotriva acestei concepții dominante. Încercările de eliberare a gîndirii de sub tutela teologiei se vor intensifica spre sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea, cînd apare o nouă perioadă în istoria filozofiei romînești, corespunzătoare unei noi faze în dezvoltarea socială a țării noastre : trecerea de la feudalism la capitalism. Cercetarea noastră se va opri asupra acestei perioade, căutînd să sublinieze aspectul nou, antiteologic, raționalist în filozofia epocii.

Sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea este marcat în țara noastră de dezvoltarea continuă a unei noi clase sociale, burghezia, ostilă rînduielilor feudale sau numai stînjenită de acestea. Lupta împotriva feudalismului împletită strîns în toate cele trei provincii romînești cu lupta pentru eliberarea națională (problemă în care erau vital interesate masele populare) duce la bogate manifestări ideologice, la o nouă perioadă în dezvoltarea filozofiei în țara noastră. Pe planul gîndirii social-politice, coordonata fundamentală este critica orînduirii feudale, trecîndu-se treptat la o poziție tot mai radicală care culminează cu democrații revoluționari pașoptiști.

Pe plan filozofic [1], linia generală constă în tendința de a opune teologiei o concepție filozofică laică. În această fază însă teologiei nu-i este

[1] Facem această distincție între concepțiile filozofice și social-politice (fără a fi vorba de vreo contrapunere) deoarece, dacă aspectul social-politic al problemei a fost mai mult sau mai puțin analizat, într-o serie de lucrări (studii, comunicări, proiecte de periodizare etc.), cel filozofic nu a fost tratat corespunzător.

contrapusă o filozofie materialistă. Aceasta se datorește în primul rînd faptului, că burghezia — clasa care promova o nouă orînduire și o nouă ideologie — era slabă, dispusă la compromisuri (social-politice și ideologice) cu reprezentanții vechii orînduiri. Pe de altă parte, în momentul în care burghezia românească tindea să-și formeze o concepție despre lume, idealismul — în special cel clasic german — era predominant în Europa. Se adaugă la aceasta nivelul scăzut al dezvoltării științei în țara noastră; reprezentanții curentului naturalist care începe să se dezvolte aproximativ în deceniile 3 și 4 ale secolului trecut, sînt tributari teismului și, mai ales, deismului. Așadar, în perioada considerată, încercarea de emancipare a filozofiei de sub tutela teologiei — pozitivă prin caracterul ei progresist — este limitată, prin aceea că nu se ajunge la o filozofie materialistă, ci la una idealist-raționalistă.

Învățămîntul filozofic fusese dominat în Moldova și Muntenia în întreg secolul al XVIII-lea și primele două decenii ale celui de-al XIX-lea de filozofia antică greacă. El se și făcea numai în limba greacă (în românește se predau numai cursurile elementare, constînd în: citire, scriere, aritmetică, cîntări bisericești [1]). Urmărirea bibliografiei lucrărilor după care se preda filozofia în școlile grecești de la noi [2] indică, de asemenea, utilizarea — începînd din deceniul al șaptelea al secolului al XVIII-lea — a unor manuale de filozofie alcătuite după Wolf, Baumeister, Condillac. În general, comentarea operelor lui Aristotel, constituia obiectul principal de studiu. În aceeași perioadă, în învățămîntul românesc din Transilvania, în care limba de predare era cea latină, predominau concepțiile scolastico-teologice [3].

Necesitatea de prim ordin care se ivește pe plan filozofic (ca și în istorie, filologie, literatură) este aceea de a se scrie cărți, lucrări de filozofie în limba română; necesitate explicabilă prin raportarea la lupta socială, națională, ideologică a vremii. Prima treaptă o constituie traducerile și prelucrările. Prin traducerile sale — care reprezentau o primă încercare de emancipare a filozofiei de sub tutela teologiei [4] — Samuil Micu face începutul [5]. Urmează — după o perioadă destul de îndelungată —

---

[1] Cf. A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *Serbarea școlară de la Iași cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de la înființarea învățămîntului superior în Moldova, Acte și documente*, p. 69 și p. 100, Iași, 1885.

[2] Cf. *ibidem*, p. 359—364; C. Erbiceanu. *Manuscrise grecești (în bibliotecile din Moldova și Muntenia)*, în *Revista teologică*, III, nr. 2—13, 22—27, 42—51/1958; D. Russo, *O scrisoare a lui Evghenie Vulgaris tradusă în limba română*, București, 1931.

[3] Aceasta era de altfel situația generală a școlilor din Transilvania pînă cînd se trece în deceniul al 8-lea al secolului al XVIII-lea la filozofia idealistă, eclectic raționalistă a lui Wolf-Baumeister (cf. I. Lungu, *Gîndirea social-politică și filozofică a lui Samuil Micu, Din istoria filozofiei în România*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R., 1957).

[4] Nu trebuie uitat că filozofia idealistă, eclectic raționalistă, de inspirație leibniziană a lui Wolf-Baumeister apărea la noi în condițiile predominației teologiei, de unde rezultă sensul parțial pozitiv al răspîndirii ei în țările românești. Aceasta se datorește faptului că filozofia lui Wolf-Baumeister, deși idealistă, se depărta într-o anumită măsură de punctul de vedere teologic; deci, nu caracterul idealist al acestei filozofii îi conferă sensul pozitiv amintit, ci, dimpotrivă, tocmai ceea ce depășește într-un fel sau altul teologia, iraționalismul.

[5] Contribuția lui Micu în procesul luptei cu obscurantismul feudal și misticismul a fost bine evidențiată de către I. Lungu în studiul citat.

Logica și etica, traduse după J. Gotlieb Heineccius de către Eufrosin Poteca (1829), *Manual de filozofie și de istoria filozofiei* după W. T. Krug, de A. Treboniu Laurian (1847), *Elemente de filozofie* după A. Charma de I. Zalomit (1854), *Elemente de filozofie* după W. T. Krug de T. Cipariu (1861, 1863) [1] etc. Apariția unor lucrări de filozofie venea să demonstreze posibilitatea de a exprima în limba romînă idei filozofice, dezvăluind neteimeinicia argumentelor elementelor retrograde care susțineau contrariul. Cerința afirmării limbii naționale în toate domeniile culturii, lupta pentru crearea și promovarea culturii naționale se impunea cu tărie ca o consecință inerentă a necesităților luptei de eliberare socială și națională a poporului nostru. Este caracteristică epocii argumentarea susținută în acest spirit de către traducătorul *Logicii* lui Ioan Damaschin : „Deci încă mai dinainte știind eu că unii din dascălii altor limbi, poate de vreo patimă răpîndu-se, nu lipsesc a zice, că cu neputință este a se muta filozofia în limba romînească, pentru sărăcia zicerilor și a numirilor, am pus toată osîrdia de am tălmăcit și pe cele mai nelesnicioase graiuri și nume, păzînd de aproape preînțelegerea tălmăcirii, pentru ca să rămîie greșită și deșartă părerea acelora și să se arate prin lucru dovedit, cum că toate limbile fără osebire sînt îndemînatice la toate științele. Că mai mult place muzelor a vorbi în fiește-care neam cu limba lui, decît cu alta străină, fiindcă numai limba patriei este destulă a învăța pe cei ce doresc a le ști, spre a le învăța cu deslușire, și cum că fără limba patriei nu numai puțin folositoare s-au arătat școalele și cărțile, ci și fără nici un spor" [2]. Nefolosirea limbii naționale este legată de traducător de o situație umilitoare a științelor, a filozofiei : „Căci în cîtă vreme neamurile Europei nu băga în seamă limba sa ce se vorbea, erau muzele închise în mănăstiri și în palaturi, numai la aceia, care avea vreme și mijloace ca prin limba latinească să le cîștige. Iar după ce au cunoscut paguba care urma la obște din pricina aceasta, a început fiește-care neam a-și împodobi limba sa cea vorbitoare și a se apropia de filozofie" [3].

Tendința de folosire a limbii naționale pentru exprimarea conceptiilor filozofice se vădește mai ales în introducerea predării cursurilor de filozofie în romînește. Conținutul acestor cursuri însă — cum vom arăta mai departe — ca și al mai tuturor lucrărilor traduse, era idealist-raționalist. Circulau în acel timp în original și alte opere ale unor filozofi ca Montaigne, Descartes, Voltaire, Montesquieu, Rousseau, Diderot, Helvetius, Locke [4]. Se fac traduceri din Montesquieu și Voltaire [5]. Ele vin să întărească curentul

---

[1] Cf. Dimitrie Jarcu, *Repertoriu cronologic sau catalog general de cărțile romîne imprimate de la adoptarea imprimeriei, jumătatea secolului XVI și pînă astăzi, 1550—1865 exclusiv*, București, 1865 ; A. D. Xenopol, C. Erbiceanu, *op. cit.*, p. 291—294 ; I. Bianu, Nerva Hodoș, *Bibliografia romînească veche*, 3 vol., București, 1903, 1910, 1912 ; D. Ioanițescu, *Primele cărți de logică în romînește*, în *Convorbiri literare*, an. XLIV, 1910, p. 527.

[2] *Logica*, de Ioan Damaschin, tradusă de Grigorie, episcopul Argeșului, p. 5—6, București, 1826.

[3] *Ibidem*, p. 7.

[4] Cf. Pompiliu Eliade, *Histoire de l'ésprit publique en Roumanie au dix-neuvième siècle*, vol. II, p. 325 și urm. Paris, 1914 ; Fl. Aaron, *Scrisoare către Gh. Barit din 11 aprilie 1838*, în *Tribuna poporului*, VII, nr. 19/30 ianuarie (12 februarie) 1903.

[5] Cf. Pompiliu Eliade, *op. cit.*, p. 239.

raționalist în filozofia vremii, tendința de a crea filozofiei o situație de sine stătătoare în raport cu teologia. *Logica* lui Condillac, tradusă în 1825 de Vasile Vîrnav [1], se înscrie și ea în această direcție iluminist-raționalistă. Perioada de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, pînă aproximativ în 1864 este caracterizată *în general* (filozofic și social-politic) ca iluministă[2]. Pe plan filozofic, problema principală a perioadei este crearea de opere filozofice în limba română, lupta pentru o situație de sine stătătoare a filozofiei, lucru care se realizează în condițiile date prin intermediul idealismului raționalist. Teologiei îi este contrapusă însă, așa cum am arătat, nu o filozofie materialistă ci una idealist-raționalistă (predominant kantiană, prin intermediul lui Krug)[3]. Filozofia kantiană prin notele ei iluministe, dar și prin caracterul ei contradictoriu, de compromis, a corespuns ideologic poziției burgheziei românești în perioada respectivă. Elementele materialiste conținute în unele cursuri de filozofie, în lucrări traduse etc., la care se adaugă pătrunderea naturalismului vor construi premisele filozofice ale unei noi perioade în istoria filozofiei din România. În perioada de care ne ocupăm aici nota dominantă a filozofiei în România este cea idealistă în sensul arătat. Ținînd seama de tendința generală de emancipare a filozofiei de sub tutela teologiei, fenomenul poate fi apreciat ca pozitiv, cu rezerva că nu se ajunge încă la o filozofie materialistă.

Orientarea personalităților reprezentative pe plan filozofic în această perioadă — Gheorghe Lazăr, Eufrosin Poteca, Eftimie Murgu, A. Treboniu Laurian, Simion Bărnuț — nu este întîmplătoare; ea reflectă epoca în care activează acești autori. Idealismul raționalist pe care îl răspîndesc ei prin cursurile de filozofie reprezenta un pas înainte față de situația anterioară a filozofiei în țara noastră. Precizăm : este vorba despre faptul că ideile filozofice propagate prin cursurile amintite reprezentau o încercare de ieșire dincolo de marginile teologiei. La Lazăr și Poteca, mai palid, la Laurian și Bărnuț, mai pronunțat, această încercare este vizibilă. Acești gînditori — răspîndind prin cursurile lor de filozofie raționalismul de factură idealistă — fac o operă pozitivă, în raport cu epoca anterioară. Ei nu sînt însă consecvenți în tendința de respingere a teologiei — rămîn idealiști, admit divinitatea. Meritul lor *de ordin istoric* constă în efortul de a emancipa filozofia de sub tutela teologiei, de a susține, dacă ne putem exprima astfel, dreptul la viață al filozofiei, distinct și independent

[1] Cînd *Logica* lui Condillac se traduce în românește, traducătorul subliniază caracterul raționalist al diferitelor teorii filozofice, scriind că cei mai indicați pentru educarea tinerimii sînt filozofii „... metafizicii, adică acei care au făcut o îndelungată și dreaptă învățătură a minții oamenești, Lockanii, Condilacii, Kanții" (Biblioteca Academiei R.P.R., mss. 425, f.4).

[2] Caracteristica aceasta a fost relevată de către Crizantema Joja, în comunicarea *Iluminismul întemeietorilor învățămîntului național în Țara Românească și Moldova* (la Sesiunea Institutului de filozofie al Academiei R.P.R. din februarie 1958) și *Observații asupra periodizării istoriei filozofiei din România* (în *Cercetări filozofice*, V, nr. 4/1958).

[3] O serie de autori burghezi au constatat fenomenul; de exemplu G. Bogdan-Duică, *Kantiani romîni*, în *Semănătorul*, III, nr. 6/8 febr. 1904; I. E. Torouțiu, *Imanuel Kant în filozofia și literatura română*. tip. Bucovina, 1925; P. Pandrea, *Filozofia politico-juridică a lui S. Bărnuț*, București, 1935 etc. Dar, interpreții burghezi s-au limitat la înregistrarea faptului, fără a-i putea marca adevărata semnificație și a-i sublinia rădăcinile istorico-sociale. Valorificarea într-o anumită măsură a aspectului raționalist al problemei este făcută de D. D. Roșca, în lucrarea *„Europeanul Bărnuț"*, Sibiu, 1944.

de teologie. Credem că se cuvine să conferim poziției lor o apreciere pozitivă, determinată de orientarea raționalistă și de unele elemente materialiste conținute în cursurile de filozofie ale autorilor amintiți.

Așa cum am arătat mai sus, aspectul social-politic nu intră în cadrul cercetării de față. Ținem totuși să subliniem că gînditorii amintiți au fost militanți politici înaintați. Ei au avut o orientare antifeudală și s-au integrat în lupta de eliberare națională a poporului nostru. Cu unele limite reformiste ale poziției lor (mai puțin Eftimie Murgu, în special la 1848, cînd a acționat de pe poziții democrat-revoluționare), cu unele tendințe de compromis, care reflectau slăbiciunea burgheziei românești, sau cu unele abateri naționaliste (Simion Bărnuț), acești gînditori au slujit prin ideile și activitatea lor progresului social și cultural al poporului român.

În cele ce urmează, vom face o scurtă analiză a poziției filozofice a gînditorilor mai sus citați.

*

Cursul de filozofie al lui *Gheorghe Lazăr* nu ni s-a păstrat. Este cunoscut însă faptul, că el este primul care a introdus limba română în predarea filozofiei (1818). După mărturia demnă de crezare a lui Ion Eliade Rădulescu, Lazăr preda la școala din Sf. Sava filozofia după Kant. Reliefînd lupta lui Lazăr pentru introducerea limbii române în școală, și nemulțumirea profesorului de a-și vedea elevii exprimîndu-se greu românește, Eliade Rădulescu scrie : „Îndată Lazăr începu a traduce cursul de matematică a (1) lui Wolf — și de filozofie a (1) lui Kant [1]. Fără a putea preciza ce anume curs preda Lazăr, este probabil că el își alcătuia lecțiile după manualele cu o circulație mai mare atunci, cele mai răspîndite fiind cele ale lui Krug. Textele rămase de la Lazăr indică situarea sa pe o poziție iluministă, teist-raționalistă. Prin cursul de filozofie în românește al lui Gheorghe Lazăr se îmbogățește tabloul luptei între noua tendință, cerută de necesitățile luptei de eliberare națională (filozofia în limba română), și vechea situație, în care filozofia se preda în limba greacă. Profesorii de filozofie români, traducătorii sînt preocupați de această problemă, iar meritul lui Gh. Lazăr în această privință este evident.

Eufrosin Poteca are aceeași orientare iluministă, teist-raționalistă, vădită chiar prin alegerea operelor filozofului german Heineccius drept fundament al cursurilor sale. Totuși la Poteca se desprinde ideea unei filozofii independente de teologie. În cuvîntul de deschidere a lecțiilor sale de filozofie (1825), Poteca — după ce arată, în spirit iluminist, că scopul filozofiei este fericirea oamenilor pe pămînt — face o incursiune în istoria filozofiei. Din istoria filozofiei, spune Poteca, tinerimea va învăța, printre altele, „... că acei pe care elinii îi numesc barbari au filosofit înainte de dînșii" [2]. În această apreciere se manifestă din nou — chiar dacă indirect — tendința de înlocuire a limbii grecești din școlile din Principate cu cea română, prin reliefarea faptului că filozofia greacă nu poate emite pretenții de monopol. După o scurtă trecere în revistă a filozofiei popoarelor orientului antic, Poteca conchide : „Așadar, elinii au luat nu puține

[1] I. Eliade Rădulescu, *Gheorghe Lazăr*, în *Curierul românesc*, X, nr. 64/21 aprilie și nr. 66/24 aprilie 1893 ; citatul la p. 263.

[2] Eufrosin Poteca, *Cuvinte panigirice și moralnice*, p. 30, Buc., 1826.

de la acei luminați barbari. Thales, Pithagora, Platon și mulți alții de la Egipt erau adăpați" [1]. După ce arată că din multe nume strălucite ale antichității, „... sistema lui Aristotel a robit mintea omenească pînă la începutul veacului trecut" [2] — aluzia la scolastică este evidentă —, Poteca dă o apreciere, caracteristică epocii sale, asupra filozofiei moderne : „Iar sistema lui Descartes a făcut întreagă reformația de filozofie în toată Europa, coborînd pe Aristotel din Scaun, măcar că după Descartes au venit în teatrul filozoficesc alții mai tari decît dînsul, adică Lockii, Newtonii, Leibnizii, Wolfii și Kanții" [3]. Cursul de istorie a filozofiei al lui Poteca se încheie prin expunerea sistemului lui Kant, al cărui merit consta, după Poteca, în respingerea dogmatismului scolastic, a misticismului [4]. Tocmai sublinierea acestui aspect al filozofiei kantiene indică orientarea raționalistă a profesorului romîn și, în același timp, limita poziției sale întrucît, după cum se știe, Kant n-a respins definitiv și consecvent teologia. La Poteca este vizibil, de asemenea, celălalt aspect al problemei — filozofie în limba romînă — la care el aduce o contribuție remarcabilă prin traducerile, lecțiile și comentariile sale.

Eftimie Murgu ține primul curs de filozofie în limba romînă în Moldova (1834). El își preda lecțiile după cursul profesorului său de filozofie din Budapesta, Imre Ianoș — după cum reiese din compararea programelor de curs respective [5]. Profesor și autor al multor lucrări de filozofie [6], Imre Ianoș avea o orientare generală idealist-raționalistă cu influențe kantiene[7]. *Logica* lui Imre, pe care Murgu o traduce, mergea pe linia lui Krug, Schutze, Bachman [8]. Prin urmare, tendința idealist-raționalistă cu semnificația ei relativ pozitivă *în condițiile respective* se manifestă la începutul dezvoltării filozofiei în limba romînă și în Moldova.

La *A. Treboniu-Laurian*, profesor de filozofie la Sf. Sava în deceniul al cincilea al secolului trecut, ideea unei filozofii nu numai separate, dar și opuse teologiei se conturează mai clar. Este ilustrativă în această privință cuvîntarea lui Laurian ținută cu prilejul unui examen public. După ce prezintă istoria filozofiei antice, el spune : „Urmează epoca barbarismului și a ignoranței, cu filozofia dimpreună cad artele și științele, începe a domni superstiția și ruditatea, despotismul și crudelitatea. Trist veac pentru umanitate" [9]. În această perioadă se continua studiul filozofiei, „însă soarta ei în dependență de autoritatea Eclesiei și a clasicilor consa-

---

[1] Eufrosin Poteca, *Cuvinte panigirice și moralnice*, p. 30, Buc., 1826.

[2] *Ibidem*, p. 31.

[3] *Ibidem*, p. 32.

[4] Cf. E. Poteca, *Filozofia cuvîntului și a năravurilor*, adică *Logica și Etica elementare cărora se pune înainte istoria filozoficească, traduse după Heineiccius*, p. 69, Buda, 1829.

[5] Cf. G. Bogdan-Duică, *Eftimie Murgu*, p. 62—63, București, 1937.

[6] Cf. *Revai nagylexichon*, vol. 10, Budapest, 1914, p. 530.

[7] Lucru care rezultă, de pildă, din cursul său de filozofie a cărui parte a III-a, *Contentes Métaphysicam adplicatam* am avut posibilitatea să o consultăm la Biblioteca Academiei R.P.R. Cf. și Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 64.

[8] *Ibidem*, p. 68.

[9] A. Treboniu Laurian, *Cuvînt academic pronunțat de ... cu prilejul examenului public și al împărțirii premiilor în 1 iulie*, București, 1845, p. 7.

crați e foarte fatală" [1]. Laurian subliniază apoi marea însemnătate pentru filozofie a descoperirilor științifice ale lui Copernic, Kepler, Newton, apreciază sistemele filozofice ale lui Bacon, Hobbes, Locke, Descartes, Leibniz, Wolf, Hume, pentru progresul săvîrșit în gîndire și conchide : „Cercetările acestora sînt înaintări departe peste linia ajunsă de cei vechi. Cu toate acestea ele nu fac decît juneța filozofiei moderne. Bărbatul care s-o înalțe la tărie și constanță bărbătească se arată în Königsberg" [2]. Meritul principal al lui Kant constă — după Laurian — în înlăturarea greșelilor trecutului : „Prin criticismul lui Kant se potolește cearta între dogmatism și scepticism, se închide drumul misticismului" [3]. Este important de subliniat că Laurian făcea unele rezerve față de agnosticismul kantian, apreciind în mod deosebit caracterul antiobscurantist al filozofiei lui Kant [4]. Cuvîntarea lui Laurian e străbătută de ideea iluministă a rolului mare al filozofiei în respingerea erorilor, a prejudecăților, a misticismului.

Considerăm că mișcarea de idei a perioadei ce tindea la separarea filozofiei de teologie este încheiată logic și cronologic de către *Simion Bărnuț*.

În 1839, Bărnuț reintroduce la Blaj predarea filozofiei în limba romînă. Într-o scrisoare adresată lui Gh. Barițiu, el își argumentează poziția : „Am socotit să scap pe încet și încît mă vor lăsa împrejurările din afară filozofia din jugul și robia limbii latinești (batăr pe jumătate), în care gemînd și înădușită fiind de la începutul școalelor din Blaj, pînă în ziua de astăzi, tare puțin a luminat mințile auzitorilor romîni" [5]. Dar predarea filozofiei în limba latină nu constituie cauza principală a neîndeplinirii misiunii luminătoare a filozofiei : aceasta se datorește faptului că filozofia „a fost după toată etimologia cuvîntului și înțelesul numai roabă teologiei : dar nu roabă ce merge cu lumina aprinsă înaintea doamnă-sa, că atunci tot ar fi ceva, ci roabă care-i poartă șlepu- dindărăpt" [6]. Ideea emancipării filozofiei din situația umilitoare de „*ancilla theologiae*" este evidentă. Ea a fost afirmată de Bărnuț nu o singură dată. Ea este caracteristică concepției sale, fiind susținută repetat, cu argumente convingătoare. Pentru a nu exista îndoieli asupra acestei poziții, exemplificăm în continuare, mai ales că în lucrările despre Bărnuț acest aspect semnificativ al concepțiilor sale nu a fost tratat, chiar dacă pasajul citat mai sus de noi a fost reprodus în multe din aceste lucrări. Iată, de pildă, cum descrie Bărnuț în cursul de istoria filozofiei, situația filozofiei în evul mediu. După ce arată că prin „scolasticism" se înțelegea atunci „înțelepciunea" dobîndită în școli, el scrie : „Această înțelepciune însă nu era un product al filozofiei și al rațiunii singure, dînsa era propriamente o amestecătură de filozofie și teologie împănată cu filologie, istorie și alte științe.

---

[1] A. Treboniu Laurian, *Cuvînt academic pronunțat de .... cu prilejul examenului public și al împărțirii premiilor în 1 Iulie*, București, 1845, p. 8.

[2] *Ibidem*, p. 10.

[3] *Ibidem*, p. 11.

[4] *Ibidem*, p. 12.

[5] Scrisoare din Blaj, la 5/17 oct. 1839, către Gh. Barițiu, citat după *Tribuna poporului*, VII, nr. 43/5 (18) martie 1903.

[6] *Ibidem*.

Teologia însă avea „*summum imperium*", toate celelalte ştiinţe erau numai subsidiare şi filozofia era „*ancilla theologiae*" cu care se serveau preoţii ca să facă plauzibile înaintea raţiunii dogmele bisericeşti (Krug)" [1]. Mai departe, Bărnuţ caracterizează în mod tipic iluminist: „acest period, vorbind propriamente, e periodul servituţii raţiunii omeneşti, căci genii cei mai eminenţi ai secolului încă tremurau de fulgerile Vaticanului şi de carcerile *inquisiţiunii sacre*, ei n-aveau voie să vorbească şi să scrie cum cugetau: de aceea raţiunea şi filozofia nici n-au făcut vreun progres în acest lung period; în limbă poetică s-ar putea numi acest period „*somnul raţiunii*", încît şi ideile cele mai mari ale unor bărbaţi din acest period încă ni se arată ca nişte visuri, care aveau însemnătate numai pentru cei ce le visau, şi pentru aceştia încă numai atunci cînd îi duceau la tribunalul inquisiţiunii sacre ca să răspundă de ce visau aşa (Campanella, Galilei, ş.a.)" [2]. După ce arată că în şcoli „se disputau toate obiectele cu ajutorul unei dialectice destul de defectuoase, metodă n-aveau" [3], Bărnuţ trage concluzia că „despre o filozofie proprie nu putea fi vorba după ce raţiunea îşi pierduse nedependenţa" [4]. Semnificaţia, importanţa acestei caracterizări a filozofiei scolastice şi — de aici — necesitatea unei filozofii eliberată de teologie apare pregnant din referirea pe care o face Bărnuţ la şcolile romîneşti. El susţine întemeiat că este greu de fixat o dată la care ar fi încetat predominanţa filozofiei scolastice „căci deşi se pune secol. 16 de termen final, ea (scolastica — nota ns. *R.P.*) cu toate acestea n-a încetat pretutindeni în acel secol, ea s-a menţinut şi se menţine şi astăzi în scoalele catolice, mai ales în cele iezuite şi în ale ortodoxilor de pretutindeni" [5]. Aluzia este clară. Situaţia aceasta a învăţămîntului constituie una din cauzele care explică de ce „şcoalele, care steteră pînă acum în tot ţinutul coroanei ungureşti, n-au fost decît cuiburi de neştiinţă şi de despotism aristocratic, în care s-au crescut împilători de popor" [6]. Această luare de poziţie, caracteristică lui Bărnuţ, constituie unul din motivele destituirii lui, în 1842, din postul de profesor de filozofie de către cercurile episcopale din Blaj, servile stăpînirii. Ea se conjugă la Bărnuţ cu cerinţa folosirii limbii romîne, cu lupta pentru eliberarea naţională, marcînd opoziţia sa (care nu era proprie numai lui) faţă de ideologia retrogradă a vremii.

Poziţia antiteologică şi-o afirmă gînditorul ardelean şi în legătură cu ştiinţa dreptului, cînd protestează împotriva locului rezervat studiului dreptului în procesul de învăţămînt în raport cu teologia: „... patru ani pentru teologie — exclamă el — şi nici o zi, nici o oră, pentru dreptul şi politica naţională *asta nu se* mai află la nici un popor ce voieşte să aibă

---

[1] S. Bărnuţ, *Istoria filozofiei*, Bibl. Acad. R.P.R., mss., 5 439, f. 190.

[2] *Ibidem*, f. 191.

[3] *Ibidem*.

[4] *Ibidem*.

[5] *Ibidem*, f. 192.

[6] S. Bărnuţ, *Discurs rostit la Blaj la 2/14 mai 1848*, Cluj, 1924, p. 13—14.

o viață politică" [1]. Dacă adăugăm că în teoriile sale juridice [2], Bărnuț este adeptul dreptului natural, că școala dreptului natural (deși idealistă) a constituit un progres în dezvoltarea gîndirii filozofice, trecînd de la punctul de vedere teologic, la punctul de vedere al rațiunii — imaginea despre poziția lui Bărnuț se întregește [3].

Cursurile de filozofie ale lui Simion Bărnuț cuprind domenii variate: metafizica, istoria filozofiei, logica, estetica, etica, psihologia, pedagogia, (prin însăși această varietate de preocupări, Bărnuț își depășește predecesorii). Ele indică adoptarea filozofiei lui Kant-Krug. Dar analiza acestor cursuri ca atare și — de aici — constatarea că Bărnuț a adoptat (traducînd și prelucrînd manuale) filozofia lui Kant-Krug nu este suficientă. Importantă este *semnificația* acestor cursuri în ambianța luptei de idei a timpului. Prin cursurile de filozofie ale lui Bărnuț se accentuează în țara noastră raționalismul idealist, continuîndu-se linia lui Lazăr, Poteca, Murgu, Laurian. În acest mod se realizează tendința filozofică principală a epocii — filozofia în limba romînă și distinctă de teologie.

În cursurile de filozofie ale lui Bărnuț se întîlnesc elemente materialiste — acele elemente materialiste proprii filozofiei kantiene — cel mai important fiind recunoașterea existenței realității obiective, independente de subiectul cunoscător. În *Psihologia empirică* sînt vizibile, de asemenea, elemente materialiste în teoria cunoașterii: ele apar mai ales în notele în care Bărnuț subliniază rolul simțurilor în cunoaștere. Sînt importante rezervele pe care le face Bărnuț față de *exagerările* idealiste ale modelului (Beck) [4]. Vorbind despre raportul corp-suflet, Bărnuț scrie: „Becu (Beck — *R.P.*) zice și aici precum la § 19 cum că corpul nu face parte *a eului*, ci cum că e un *noneu* pentru suflet; mai bine învăța Krug cum că *eul* cuprinde în sine atît corpul cît și sufletul cu toate facultățile lor" [5]. Bărnuț face de asemenea unele rezerve față de agnosticism, în sensul că uneori elimină din traducere distincția kantiană între „noumen" și „phaenomen".

Filozofia idealist-raționalistă, răspîndită de Lazăr, Poteca, Murgu, Laurian, Bărnuț prezintă o anumită semnificație pozitivă, pentru condițiile de atunci, pe care am încercat s-o subliniem, prin ea concretizîndu-se tendința filozofică, pusă acum în lumină, a perioadei. După cum am căutat să evidențiem în cursul expunerii, aprecierea pozitivă este deter-

---

[1] Scrisoare din Iași la 17 oct. 1861 către Iacob Mureșanu, citat după S. Bărnuț, *Dreptul public al romînilor*, Iași, 1867.

[2] Vezi în această privință, N. Bagdasar, *Concepțiile social-politice ale lui Simion Bărnuț*, în *Studii și cercetări științifice* (publicația Filialei Iași a Academiei R.P.R.), seria a III-a (Științe sociale), VI, nr. 3—4/iulie-decembrie 1955.

[3] Menționăm încă odată că în comunicarea de față am căutat să subliniem doar aspectul legat de lupta pentru emanciparea filozofiei de sub tutela teologiei, fără a intra în analiza ideilor social-politice ale autorilor amintiți.

[4] Bărnuț prelucrează *Psihologia empirică și Logica* după lucrarea kantianului J. Beck, *Philosophische Propedeutik*, partea I *Grundriss der empirischen Psychologie und Logik* (Cf. Bogdan-Duică, *Viața și ideile lui Simion Bărnuț*, București, 1924).

[5] Simion Bărnuț, *Psihologia empirică și Logica*, p. 19—20 (Curs publicat postum, Iași, 1871).

minată în primul rînd, de orientarea raționalistă, antiobscurantistă, în filozofie. Poziția gînditorilor amintiți este avansată tocmai prin această orientare, dar limitată prin rămînerea în cadrul idealismului, prin admiterea divinității. Meritul lor este de ordin istoric. În condițiile perioadei de trecere de la feudalism la capitalism, filozofia idealist-rațională a avut la noi semnificația relativ pozitivă pe care am arătat-o. Iar Simion Bărnuț, care încheie această perioadă, este ultimul la care filozofia kantiană are, mai vizibil, acest sens relativ pozitiv. În deceniile următoare, orientarea filozofică spre kantianism va avea un sens negativ ; ea va apare, nu în condițiile în care filozofia era, în general, subordonată teologiei, ca în perioada în care au activat Lazăr, Poteca, Murgu, Laurian, Bărnuț, ci în condițiile manifestării unui curent materialist reprezentat mai ales de Vasile Conta. Kantianismul va fi folosit de către ideologii regimului burghezo-moșieresc pentru a fi contrapus materialismului și, cu deosebire, marxismului care pătrunde și începe să se manifeste puternic în țara noastră în ultimele două decenii ale secolului trecut.

GÎNDIREA ATEISTĂ ÎN PAGINILE REVISTEI „CONTEMPORANUL" (1881-1891)

DE

OCT. CHEŢAN

Reprezentant strălucit al presei socialiste din ultimele decenii ale secolului al XIX-lea, revista *Contemporanul* ocupă un loc de frunte în istoria culturii noastre înaintate. Apariţia revistei, orientarea şi evoluţia sa ideologică sînt organic legate de zorii mişcării socialiste în ţara noastră, de dezvoltarea primelor cercuri socialiste din Romînia [1].

Fiecare sector de activitate a revistei *Contemporanul* poartă amprenta puternică a *elementului nou*, în dezvoltare în acea perioadă: pătrunderea şi răspîndirea ideilor marxiste în ţara noastră. Acest filon de neegalată valoare pentru întreaga dezvoltare ulterioară a gîndirii filozofice romîneşti, nu transpare, însă, din primii ani de activitate a revistei, deşi primele mărturii asupra contactului, direct sau prin intermediul unor lucrări de popularizare, cu scrierile de bază ale întemeietorilor marxismului — îndeosebi cu *Capitalul* — datează din anii premergători apariţiei *Contemporanului*. Faptul se explică şi prin atenţia acordată, mai ales la început, aspectului economic al învăţăturii marxiste, şi nu înţelegerii acesteia ca teorie unitară, ştiinţifică asupra întregii realităţi, naturale şi sociale.

Această situaţie de fapt o regăsim şi în desfăşurarea propagandei ateiste în coloanele *Contemporanului*. Concepută ca o publicaţie menită să *pregătească* masa cititorilor pentru însuşirea conştientă a ideilor socialiste — revista se va afirma, în primul rînd, ca *o tribună de răspîndire a cunoştinţelor ştiinţifice* despre lumea înconjurătoare, şi, implicit, de respingere şi demascare a teoriilor false şi nocive care se opun progresului

[1] Constituite în deceniul al 8-lea al secolului trecut, aceste cercuri revoluţionare evoluează treptat. Influenţele narodnicismului revoluţionar şi ale democratismului revoluţionar, împletite cu diferite teorii anarhiste de coloratură mic-burgheză sînt părăsite în procesul dezvoltării. Clarificarea ideologică a cercurilor socialiste se realizează prin apropierea de socialismul ştiinţific al lui Marx şi Engels.

social. Articolul program din primul număr al revistei subliniază aceasta : „Scopul nostru e a face cunoscut publicului romîn cum privește știința contemporană lumea. Vroim să aducem în țara noastră discuțiunea asupra marilor teorii științifice la ordinea zilei la popoarele civilizate din Apus. Credem folositoare pentru patria noastră împrăștierea cît mai mare a cunoștințelor cîștigate în privința lumii" [1].

Credințele religioase, superstițiile și diferitele practici mistice, împreună cu instituțiile corespunzătoare, erau considerate ca principalul bastion al ignoranței, obstacol în calea difuzării în mase a cunoștințelor științifice, în calea ridicării acestor mase la o viață materială și spirituală superioară. Rezumînd principalele direcții de orientare a revistei și conchizînd asupra caracterului materialist al concepțiilor promovate, articolul redacțional *Direcția urmată de Contemporanul* (nr. 1, an III) precizează : „Firește că această direcție nu se împacă cu existența lui Dumnezeu și [de] aceea și sîntem atei ... Am arătat de multe ori în cursul celor doi ani ai revistei, dovezi care ne silesc a lepăda ideea de Dumnezeu ... Sîntem gata a discuta cu oamenii de omenie în această privință chiar ; ba chiar și cu cei de la *Revista teologică* care din „nebuni", „rătăciți" nu mai scot pe Conta și pe cei de o idee cu dînsul, am discuta dacă am vedea ceva dovezi în articolele lor". Și revenind asupra sarcinilor revistei, articolul continuă : „În anul al III-lea, mari lupte ne așteaptă între altele cu *Revista teologică* și cu cei ce țin însă de școala idealistă. Ne vom face datoria pe cît vom putea".

Faptul că principalul tăiș al revistei era îndreptat împotriva concepțiilor religioase, reflectă unul din *aspectele dominante* ale *luptei ideologice* din deceniile 8 și 9 ale secolului trecut. În această perioadă ideile ateiste cunosc o largă răspîndire, îndeosebi, printre intelectualii formați în spiritul tradițiilor progresiste și influențați de mișcarea socialistă în dezvoltare. Aceste idei pătrund în universități și licee, ba chiar în seminarii, în rîndurile corpului didactic ca și în cele ale tineretului studios, stimulînd interesul pentru scrierile ateiste și stîrnind împotrivirea înverșunată a oficialităților regimului burghezo-moșieresc. La universitatea din Iași, de pildă, spiritualismul sterp, propagat de filozofia oficială, încerca zadarnic să atragă tinerimea, iar atacurile sale furibunde împotriva ateismului nu reușeau decît să evidențieze și mai mult propria lipsă de conținut. „Dar ce vrei să înveți acolo ? — se întreba unul din martorii acelor vremi — Ființă și neființă și iar neființă și ființă ? Aceea se chiamă știință ? Iei acolo un cuvînt te legi de înțelesul lui, consideri acel înțeles ca o premisă și apoi tragi din el toate consecințele. Dar care e legătura dintre fondul ori substratul lumii și înțelesul unui cuvînt creat de capul nostru ?" [2].

Răsunetul conferințelor și lucrărilor filozofice ale lui Vasile Conta este, de asemenea, simptomatic. Însăși revista *Contemporanul*, încă de la primele numere își declară adeziunea pentru cauza apărată cu atîta stăruință de filozoful materialist romîn și relevă roadele pozitive ale activității acestuia : „În *Metafizica materialistă* — se arată în articolul *Vasile*

[1] *Contemporanul*, nr. 1, an. I.
[2] Th. D. Speranția, *Amintiri*, în volumul *Omagiu lui C. Dimitrescu-Iași*, p. 112.

Conta — aduce autorul lovitura cea mai omorîtoare credinței în Dumnezeu, în spirite și în viața viitoare, explicînd cum au ajuns oamenii sălbateci la asemenea idei ... Ne aducem aminte cu ce tact, cu ce artă, cu ce limpezeală a lămurit Vasile Conta aceste chestii delicate înaintea unui public numeros în sala Universității. Ne amintim ce efect au făcut aceste explicări ale științei noua asupra tinerimii, care întotdeauna este foarte numeroasă la conferințele publice din sala universității. De la data acestei conferințe s-au aruncat semințele cele bune ale ateismului în toate școlile din Iași și de atunci și pînă acum se vede cum merge crescînd influența acestor idei ... "[1].

În 1881, deci, cînd apare revista *Contemporanul*, înlăuntrul zidurilor Iașilor ideile ateiste încrucișaseră de-acum armele cu forțele întunecate ale misticismului sprijinit de regimul burghezo-moșieresc. Această situație este reflectată și în paginile ziarului radical burghez *Lupta*, condus de Gh. Panu : „Pînă acum am avut a lupta cu dușmanii laici ... acum în dosul guvernului vedem viind în linie de bătaie armata oamenilor îmbrăcați în negru, spirite înguste și autoritare, minți neculte și netolerante. Ea vine ca în timpul cruciadelor în numele religiei. Această armată este organizată, ea trăiește fără muncă din fondurile statului, ea este inamovibilă, ea ocupă la toate ocaziile locul de onoare" [2].

Încadrîndu-se în această luptă, revista *Contemporanul* nu va aduce, în primii ani, un punct de vedere nou, radical deosebit de cel promovat de reprezentanții ateismului premarxist. Aportul său va consta, la început, mai ales în surplusul de vigoare și intransigență pe care-l va imprima luptei purtate în numele științei și progresului, precum și în lărgirea evidentă a mijloacelor de luptă prin apelul la cele mai variate cuceriri ale științei contemporane.

Aceste elemente se vor dovedi însă suficiente pentru a conferi revistei, din primul an de apariție, funcția de principal reprezentant al curentului ateist al epocii.

O serie de articole pe teme ateiste, din această primă perioadă, se datoresc lui Ion Nădejde. Atras spre mișcarea socialistă în anii de închegare a acesteia și influențat, îndeosebi, de ideile general-democratice ale socialismului mic-burghez, de esență anarhistă, Ion Nădejde va deveni curînd unul din principalii promotori ai tacticii reformiste a „căii legale" în mișcarea socialistă din țara noastră, pentru a eșua rușinos în tabăra dușmanilor clasei muncitoare. Rolul său în mișcarea socialistă este profund nefast. Trebuie menționat însă, că în anii de activitate în redacția revistei *Contemporanul*, Ion Nădejde contribuie la explicarea și răspîndirea cunoștințelor științifice, la popularizarea concepției materialiste a lui Vasile Conta, orientîndu-se îndeosebi, spre făgașul luptei ateiste, fără a depăși limitele ateismului premarxist.

Cercetarea îndeaproape a aspectului ateist al activității revistei *Contemporanul* evidențiază faptul că, în general, toate problemele majore ale filozofiei au fost abordate și analizate și de pe pozițiile luptei împo-

---

[1] *Contemporanul*, nr. 21, an. I.
[2] Vezi nr. 7/1884.

triva religiei. Asediul acestei cetăți a misticismului și ignoranței a impus mijloace variate de luptă. Iar bătălia s-a dat deseori în chiar incinta cetății. Au fost analizate și demascate necruțător însești tezele fundamentale ale religiei.

Este oare religia o însușire imanentă, specifică sufletului omenesc, sau este un produs al condițiilor istorice prin care a trecut omenirea în procesul dezvoltării ei? Această problemă, fundamentală pentru înțelegerea esenței fenomenului religios, a fost larg dezbătută în paginile *Contemporanului*.

Împotriva ideilor răspîndite, mai ales, de *Revista teologică*, prin care se afirma caracterul înnăscut al credinței religioase, sădită în om de însuși creatorul universului, *Contemporanul* se situează pe poziții materialiste, științifice.

Astfel, în articolul *Credințele religioase la romîni*, Sofia Nădejde se apropie de ideea că religia a apărut ca oglindire fantastică și falsă în conștiința omului, a relațiilor cu realitatea înconjurătoare : „Numai mai tîrziu, cînd fantezia a început a fi mai puternică, a început omul a avea conștiință de lucruri de care nu-și putea da seama, adică nu le putea explica, numai atunci a fost tîrît a-și forma niște explicații închipuite, cu totul potrivnice realității, dar care lui i se păreau reale"[1].

Accentul este pus aici, mai ales, asupra relațiilor dintre om și natură. Neglijarea aspectului social al problemei apariției religiei, nesesizarea transformării ei curînd după apariția claselor sociale într-un instrument în mîna clasei dominante exploatatoare, pentru consolidarea propriei situații sociale — vădește influența, puternică încă, a concepțiilor evoluționiste burgheze, răspîndite în acea perioadă și la noi.

Problema evoluției sentimentelor religioase constituia în acea epocă una din temele predilecte ale cercetătorilor burghezi ai istoriei culturii primitive, ea reținînd atenția și a numeroși gînditori. Analiza comparativă a poziției afirmate de revista *Contemporanul*, cu principalele teze susținute în această problemă de Ed. Tylor, unul din reprezentanții remarcabili ai școlii evoluționiste engleze, sau cu cele ale gînditorilor burghezi John Lubbock și Letourneau, Herbert Spencer și Aug. Comte, precum și cu poziția gînditorului romîn Vasile Conta — dezvăluie interesante confluențe și depășiri (a căror analiză detaliată nu intră, însă, în preocupările prezentului articol). Concluziv, putem afirma, că în problemele privind apariția primelor forme de reflectare fantastică a realității în conștiința omului, poziția revistei *Contemporanul* este influențată evident de concepția evoluționistă a lui Vasile Conta.

Cu toate limitele sale — puse în lumină, mai ales, de cercetările recente asupra genezei diferitelor forme ale religiei și de critica făcută interpretării animiste a acestui proces—punctul de vedere apărat de revista *Contemporanul* a îndeplinit un rol pozitiv în condițiile istorice ale deceniului al 9-lea al secolului trecut, contribuind la fundamentarea ideii *istoricității* fenomenului religios.

---

[1] *Contemporanul*, an. IV, p. 457.

Una din principalele direcții de atac a constituit-o și critica argumentelor de bază ale religiei în susținerea tezei existenței lui Dumnezeu. Evidențierea falsității acestor argumente s-a desfășurat în cadrul unei adevărate furtuni de proteste și atacuri injurioase din partea *Revistei teologice*.

Important de semnalat este și preambulul ce deschide această campanie — purtată, mai ales, în cadrul seriei de articole grupate sub titlul comun *Este sau nu Dumnezeu?* (apărute în numerele din anul V al revistei) — și în care se respinge punctul de vedere agnostic susținut de filozofia pozitivistă, care, decretînd ca sortit eșecului orice efort al științei de a desluși problemele legate de existența lui Dumnezeu, încerca să delimiteze domeniile de aplicabilitate ale științei de cele ale religiei, și, implicit, să salveze religia : „Noi credem că știința a ajuns la acest punct și tot credem că greșesc pozitiviștii cînd zic că nu putem să ne pronunțăm asupra chestiilor metafizice, ca existența lui Dumnezeu, viața viitoare etc. Este deplin dovedit că acestea sînt numai niște halucinațiuni zadarnice" [1].

Primul argument combătut din seria celor „clasice", este cel *teleologic* a cărui influență era mult facilitată de starea de ignoranță a maselor : „Argumentul teleologic este dintre cele mai puternice și pentru oamenii lipsiți de cultură, foarte convingător" [2]. Insistîndu-se asupra rădăcinilor gnoseologice ale acestui „argument" și opunîndu-l rezultatelor dobîndite de științele naturii, în cadrul articolului se arată, în mod convingător, cum varietatea lumii înconjurătoare, legitatea unor fenomene materiale au impresionat puternic mintea necultivată a omului din cele mai îndepărtate veacuri. Sub influența credințelor religioase, realitatea, devenită „operă" a unei ființe supreme, a fost înfățișată, totodată, ca reflectare a unui plan divin, preexistent lumii : „În scurt timp, omul a văzut în toată lumea înconjurătoare numai urmele lucrării unei ființe înțelepte, ba încă și priitoare omului, pentru fericirea căruia s-a îngrijit părinteşte și acuma teiștii, mai lustruind părerile egoiste ale omului au alcătuit argumentul teleologic, adică au cercat să arate că toată lumea, de la atom pînă la sistemele planetare și nebuloase, dovedesc că au fost cu plan făcute așa și nu altfel și că de la existența acestui plan logica trebuie să ne ducă să atribuim cauzei lumii inteligență" [3]. Însăși realitatea obiectivă — se arată în articol — respinge aceste elucubrații mistice. Lumea înconjurătoare s-a dovedit a fi lipsită de amprenta vreunui scop transcendental. Presupusa armonie a naturii — care ar ilustra perfecțiunea „creatorului" — este o închipuire. La baza acestei critici se află tezele lui Darwin despre evoluția ființelor vii și lupta pentru existență ce domnește în sînul naturii : „Toate acestea se explică însă ușor dacă e vorba de materia în mișcare. Transformismul și darwinismul ne dau dezlegarea" [4].

Din panoplie nu lipsește nici arma ironiei. Ridicolul concepțiilor finaliste este surprins în aspecte grăitoare : „... s-au adus laude lui

[1] *Contemporanul*, an. IV, nr. 3.
[2] *Ibidem*, an. V, nr. 5.
[3] *Ibidem*, an. IV, nr. 5.
[4] *Ibidem*.

Dumnezeu pentru dibăcia cu care a așezat pămîntul la depărtare potrivită de soare, au lăudat pe cel ce a îngrijit de noi înzestrîndu-ne pămîntul cu o lampă de noapte, fără plată, luna... N-au lipsit de a admira dibăcia cu care sînt alcătuite organismele viețuitoare și nu au ostenit spunînd că toată știința omenească este nimica pe lîngă a celui ce a alcătuit ochiul și urechea... Moraliștii pretindeau că Dumnezeu a făcut furnicile așa de harnice ca să poată cei leneși lua pildă..." [1].

Unei critici necruțătoare este supus și argumentul *primei cauze*. Respingerea lui îmbracă două aspecte. Astfel, teza care „...plecînd de la convingerea că nu se poate să fie vreun lucru fără început — ajunge la încheierea că și lumea trebuie să fi avut un început, să fi fost făcută de cineva...", este demascată ca fiind un sofism de duzină, altfel spus „...se reduce curat la un sofism admițînd ceea ce trebuia să dovedească adică, că *orice lucru trebuie să aibă un făcătoriu*" [2]. Demonstrația fundamentului este legată în acest „argument" de admiterea tezei ce era de demonstrat. Fisura sa logică nu se limitează însă la atît. Teza negată în premise este admisă în concluzie: în timp ce premisele afirmă necesitatea admiterii unui început fiecărui lucru și întregii lumi, în concluzie este admisă existența unui „ce" fără început: Dumnezeu. Sau, cum se subliniază în articol, replicîndu-se teologilor: „Bine, ziceți că nu se poate să fie ceva fără să fi fost făcut de vreo ființă mai veche. Atunci, dați-vă osteneala de ne spuneți cum de nu vă puneți tot această întrebare și în privința lui Dumnezeu. Noi, luînd raționamentul Dvs. vă vom întreba cine a făcut pe Dumnezeu"? [3].

Demascarea falsității acestui argument nu se limitează, însă, la discutarea sa *doar* sub aspect logic. Critica ateistă din *Contemporanul* țintește mai departe. Susținătorii credinței, considerînd materia ca produs al unei forțe transcendentale, afirmau implicit caracterul prim al spiritului, și secund, derivat al materiei. Trebuia înlăturată, deci, ca falsă însăși baza filozofică a acestui „argument" și demonstrat, pe temeiul datelor științei, caracterul veșnic, necreat al materiei. Ceea ce se și face în suita de articole menționată: „Știința și faptele zilnice ne arată că materia nu se poate nimici, nici face din nimica. Cantitatea de materie aflătoare în lume — subliniază Ion Nădejde — nu se înmulțește nici nu se împuținează. Fizica și mai ales chimia ne-au dovedit că materia are aceste însușiri.... Deci, neputînd presupune pentru nici un moment în trecut că materia s-a făcut din nimica, trebuie să admitem că materia n-are început, că este eternă în trecut; neputînd presupune că se va nimici la vreun moment în viitor, sîntem nevoiți a o privi ca eternă și în viitor" [4]. Iar atunci cînd condeiele de la *Revista teologică* se întrec în transformarea diferitelor forme de manifestare a materiei, în tot atîtea acte de creație, revista *Contemporanul* restabilește adevărata dimensiune interioară a faptului: „Nicăieri și niciodată nu observăm crearea de materie ci numai cum materia îmbracă ori ia forme noi... De ce fac și aici sofisme (cei de la

[1] *Contemporanul*, an. IV, nr. 5.
[2] *Ibidem*, nr. 2.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*.

Revista teologică — nota ns. — *O.Ch.*) şi de la fapte prin care se vede cum capătă materia forme trag încheierea că şi materia trebuie să aibă un început?" [1]. Veşnicia materiei infirmă, deci, teza primei cauze.

Dînd înapoi în faţa ştiinţei, unii teişti s-au văzut constrînşi să admită veşnicia materiei. Vechile prerogative ale divinităţii, care alcătuiau însăşi esenţa de a fi a acesteia, se aflau, astfel, în pericol. Iar salvarea a apărut ca posibilă acestor teişti, doar prin hiperbolizarea unei „funcţii", pînă atunci secundare, a „creatorului", aceea de a fi izvorul mişcării. În aceasta constă esenţa argumentului *primului motor*.

În susţinerea acestei teze — se arată în revista *Contemporanul* — teologii pornesc, nu de la rezultatele ştiinţei, ci de la speculaţii rupte de realitate : putem sau nu, se întreabă ei, ca, gîndind noţiunea de materie, să ne-o reprezentăm lipsită de calitatea mişcării? Putem *gîndi* mişcarea ruptă de materie, fără a intra în contradicţie cu legile gîndirii concrete? Legătura care trebuie să existe între noţiunile cu care operează gîndirea noastră şi realitatea obiectivă este cu totul desconsiderată.

Ampla critică făcută acestui argument vizează şi aici fundamentul filozofic al chestiunii : raportul dintre materie şi mişcare. Veşnicia materiei în mişcare, inseparabilitatea mişcării de materie sînt pilonii acestei probleme : „...putem zice cu conştiinţa că sîntem în armonie cu starea de acum a ştiinţei, că *toate fenomenele ale lumii acesteia se reduc la materia în mişcare*... Prin urmare, admiţînd, cum şi trebuie, că materia este eternă şi că totdeauna *a fost în mişcare*, avem explicaţia lumilor cu evoluţia lor, şi, prin urmare, vedem că lumile n-au nevoie de un Dumnezeu pentru a se alcătui şi a se desface, toate fenomenele urmează în chip fatal din materia în mişcare" [2] (Fatal = necesar, legic).

Eficienţa acestei luări de atitudine este însă limitată, concepţia filozofică afirmată aici de Ion Nădejde nedepăşind cadrul materialismului mecanicist. Cauza mişcării rămîne exterioară şi de esenţă mecanică : o cantitate de materie pune în mişcare sau opreşte mişcarea unei alte cantităţi de materie. Ceea ce se critică este doar accepţia dată acestei cauze exterioare : „Mai întîi, pentru a nu fi greşiţi, trebuie să zicem că materia nu numai că nu se pune în mişcare fără o cauză exterioară, din afară, ci, tot astfel nu se pune în repaos fără cauza din afară... Căutînd cu de-amănuntul pricina care pune în mişcare nişte materie în repaos, ori în repaos nişte materie care se afla mai înainte în mişcare, aflăm că aşa de vestita cauză exterioară este altă cantitate de materie"[3].

Necesitatea combaterii aceluiaşi argument prilejuieşte o interesantă analiză a categoriei de *lege*. Respingerea substratului fideist conţinut în lucrările lui Flammarion, cunoscut popularizator al cuceririlor ştiinţei, duce la dezvăluirea chipului deformat în care acesta înţelege legile obiective ale naturii, utilizate ca suport al convingerilor sale în existenţa unui spirit divin. Critica acestui punct de vedere se împleteşte cu evidenţierea conţinutului obiectiv al categoriei de lege, definită

[1] *Contemporanul*, an. IV, nr. 4.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*.

ca expresie a *legăturii* între fenomene : „...mi se pare lucru de tot ușor de priceput — precizează Ion Nădejde — că legile fizicii, chimiei, astronomiei etc. nu sînt altceva decît formularea chipului cum se petrec fenomenele în privința legăturii între dînsele... Metafizicii însă au găsit că legea cîrmuiește fenomenele, au personificat legea, au făcut dintr-însa o putere mai presus de materie și la urma urmei au ajuns să zică despre Dumnezeu că este legea legilor" [1].

Argumentul *ontologic*, considerat de apărătorii religiei ca avînd „o importanță și greutate foarte însemnată", este combătut și el în numeroase articole din coloanele *Contemporanului*. Falsei teze teologice asupra caracterului înnăscut al sentimentului religios ca necesitate internă a sufletului nostru, care ar reclama prin însăși natura sa recunoașterea existenței lui Dumnezeu — îi este contrapusă concepția materialistă asupra caracterului secund, derivat al spiritului. Astfel, în articolul *Este oare spirit ca ceva deosebit de materie?* este larg dezvoltată ideea că în lume nu există „decît spațiul și materia în mișcare, care este totodată și substratul așa-ziselor acte psihice sau spirituale" [2].

Critica argumentelor de bază cu privire la existența lui Dumnezeu — întreprinsă de revista *Contemporanul* — definește unul din aspectele caracteristice ale activității ateiste a revistei, îndeosebi, în primii ani de activitate. Limitele metafizice și mecaniciste ale concepției filozofice directrice în lupta împotriva religiei sînt semnificative pentru înțelegerea mai profundă a drumului parcurs de revista *Contemporanul* în procesul apropierii de ideile marxiste.

Totodată, trebuie menționat, că depășirea acestor limite mecanicist-metafizice, datorate, în mare măsură, concepției materialiste înguste și adesea confuze a lui Ion Nădejde, se va realiza, nu pe terenul concepției despre natură și nici în analiza rădăcinilor gnoseologice ale sentimentului religios, ci, în primul rînd, prin trecerea accentului asupra dezvăluirii *laturii sociale* a fenomenului religios.

Revistei *Contemporanul* i-au fost străine, în general, acele expuneri obiectiviste asupra problemelor legate de evoluția credințelor religioase, proprii, îndeosebi, lucrărilor teoretice ale unor savanți burghezi ca Ed. Tylor, Letourneau etc. Apreciind valoarea materialului faptic oferit de aceste lucrări și influențat și de unele din concluziile lor teoretice, *Contemporanul* a publicat dese traduceri din acești autori. Ele erau însă precedate de scurte introduceri, în care se sublinia însemnătatea cunoașterii diferitelor manifestări religioase pentru mai buna desfășurare a acțiunii de combatere a lor. Astfel, de pildă, Sofia Nădejde, analizînd credințele religioase răspîndite în masa poporului nostru, scrie : „Pentru a putea combate credințele și superstițiile religioase, trebuie să le cunoaștem noi înșine și astfel vom avea idee despre starea sufletească a poporului" [3].

Aceeași publicistă, traducînd fragmente din *Sociologia* lui H. Spencer, subliniază în adaosurile sale la text, rolul de narcotic social al religiei

[1] *Contemporanul*, an. IV, nr. 10—11—12.
[2] *Ibidem*, an. III,
[3] *Ibidem*, an. IV, nr. 10—11—12.

în societatea împărțită în bogați și săraci. Religia, arată Sofia Nădejde, îi îndepărtează pe oameni de la lupta comună pentru fericirea omenirii, îi cufundă în pasivitatea unui fatalism vătămător, adormindu-le conștiința : „De-l nedreptățește proprietarul ori vechilul sau oricine altul, el (omul rob al credinței și al boierului — nota ns. *O. Ch.*) nu se zbuciumă mult să-și scoată dreptatea, ci se mulțumește a zice și a crede : i-a plăti Dumnezeu pe ceea lume!... Așa că omul care crede asemenea lucruri, nu poate niciodată avea acea energie pe care o are cel ce știe că trebuie să trăiască aicea, iar mai încolo, e vorbă numai... acela care știe că după moarte nu e nimic și că totul e numai cît e în viață, că trebuie să caute aici fericirea, nu într-un rai închipuit, și înțelege că interesul omenirii e și al lui..." [1].

Funcția socială a religiei — instrument în mîna clasei dominante exploatatoare pentru a ține masele în veșnică robie economică — este dezvăluită incisiv și în alte articole publicate. Deși celebrele cuvinte ale lui Marx despre religie ca opiu pentru popor nu sînt citate în nici unul din aceste articole, cunoașterea lor este evidentă după felul de tratare a problemelor, ceea ce reflectă apropierea socialiștilor de la noi de învățătura socialismului științific. În sprijinul acestei concluzii putem cita însăși *Revista teologică* (!) în ale cărei polemici, nu o dată presărate cu invective, descoperim referiri directe la teza lui Marx sus-amintită[2].

O dată cu maturizarea ideologică a revistei *Contemporanul* întîlnim tot mai des abordată tema funcției sociale a religiei, care devine treptat centrul de greutate al literaturii ateiste. Sînt semnificative în acest sens articolele apărute îndeosebi începînd cu anul III și IV al revistei și în care această temă este surprinsă în diferite unghiuri : „Dezvoltarea credințelor religioase — se subliniază într-unul din aceste articole — a fost ceva de neînlăturat pentru mintea omenească, dar nu e mai puțin adevărat că acestea au înjugat și înjugă încă omenirea și dacă la început au fost un semn de propășire și de covîrșire intelectuală asupra celorlalte animale, acuma sînt numai o nenorocire și în mîna șarlatanilor o armă puternică pentru a ține poporul neluminat înjugat veșnic la carul nevoii și al robiei" [3].

Care sînt cauzele acestei stări de lucruri, ce resorturi intime ale fenomenului social determină existența în continuare, deocamdată, a credinței religioase? Încercarea de a da un răspuns acestor probleme constituie preocuparea centrală a conferinței lui C. Gh. Gheorghiu, ținută la Congresul studenților din septembrie 1886 și reprodusă în *Contemporanul* din decembrie același an, sub titlul *Ateismul*. După părerea noastră, analiza conținută în acest articol este ilustrativă pentru *înțelegerea poziției*, nu numai a revistei *Contemporanul*, ci, în general, a *mișcării socialiste* de la noi, în chestiunile *luptei ateiste*. Ea reflectă atît influența certă a ideilor socialismului științific, cît și presiunea negativă exercitată

[1] *Contemporanul*, an. III, nr. 21.

[2] În *Revista teologică* (an. I, nr. 2, p. 16) citim : „Socialismul și comunismul de astăzi neagă atît creștinismul cît și orice teorie religioasă", iar mai departe se continuă : „Marx declară sus și tare că religiunea este Opium pentru popor".

[3] *Contemporanul*, an. III, nr. 21.

asupra mișcării socialiste de la noi de poziția oportunistă, mic-burgheză a conducătorilor mișcării din acea vreme.

Deși progresele dobîndite de științele naturii în epoca modernă — constată C. Gh. Gheorghiu — au alungat religia dincolo de hotarele științei, natura explicîndu-se prin sine însăși, fără intervenția verbului divin, religia continuă să vieze ca instituție și ideologie. Cauzele cele mai lăuntrice ale acestei situații sînt de ordin social, ele vizînd însăși esența orînduirii scindate în clase vrăjmașe.

Faptul că știința a rămas accesibilă numai celor bogați, arată autorul, iar săracii, care alcătuiesc majoritatea populației, continuă să rămînă în întunericul ignoranței — constituie una din principalele cauze ale permanenței religiei în societatea vremii. Cauza fundamentală, însă, subliniază autorul, care determină și aspectul anterior amintit (lipsa de cultură a maselor) rezidă în interesul claselor exploatatoare de a perpetua dominația ideologică a bisericii : „Cei de sus aveau nevoie să-l țină pe popor în această stare. În adevăr, bogații care alcătuiesc statul, oamenii așa-zișI culți, mai am putea zice că nu muncesc nimic și cu toate acestea au tot ce le trebuie ; lucrătorii de pe la tîrguri și țăranii de pe la sate muncesc de dimineața pînă-n seară și tot sînt săraci și cotropiți de boală ; după cum vedeți, o nepotrivire bătătoare la ochi". Raționamentul ascuns al minorității exploatatoare — arată autorul — este aproximativ următorul : „...poporul prost muncește pentru noi și rabdă, e bine dar să-l ținem în această stare ; dacă îi vom da știință, are să ridice capul, ca să deschidă ochii! Pe cînd așa orb, tace și se supune". Iar mai departe, în același articol, autorul, dînd cuvîntul reprezentanților religiei, precizează încă odată : „Nu rareori auzi pe apărătorii religiei zicînd : bine, poate pentru noi oamenii culți să nu fie trebuitoare religia, dar pentru popor ? Dacă țăranii n-ar crede în Dumnezeu ar lua ciomagul și ți-ar da în cap" [1].

Această critică a societății bazate pe exploatare de la noi, era lipsită, însă, de concluzii revoluționare. Deși autorul constată puternicul interes și sprijin pe care clasele dominante îl acordă menținerii și consolidării religiei, concluziile sale se circumscriu în cadrul soluțiilor general iluministe : „Religia nu mai are ce căuta astăzi, cînd adevărul științei dă răspunsuri la toate întrebările omului" [2]. Or — și filozofia marxist-leninistă a dovedit în mod științific acest lucru — dispariția religiei nu e o simplă chestiune de propagandă, de demascare a credințelor religioase, de luptă pentru luminarea poporului ; ea este strîns legată de răsturnarea revoluționară a întregii orînduiri bazate pe exploatare.

Ocolirea problemei ieșirii revoluționare din situație, trecerea totală sub tăcere a realei soluții a problemei, și insistarea cu osebire asupra elementului de „convingere" și „culturalizare" — sînt reflexele inevitabile ale promovării de către conducerea mișcării socialiste a tacticii oportuniste și dăunătoare a „căii legale" ; iar printre sprijinitorii ei activi s-au numărat, alături de C. Dobrogeanu-Gherea și Ion Nădejde.

---

[1] *Contemporanul*, an. V, nr. 6.
[2] *Ibidem*.

Adesea, chiar analiza conținută de articolele publicate ducea vădit la concluzia imposibilității ridicării materiale și culturale a vieții maselor populare în condițiile menținerii orînduirii sociale cu clase antagoniste. Caracterul iluzoriu al propriilor rețete iluministe apărea astfel limpede: „Îndată ce oamenii vor fi material asigurați și pentru o muncă potrivită vor avea tot ce le trebuie, vor căuta a se instrui... Poate că mulți ar dori ca să știe și să se lumineze acum, dar înainte de toate trebuie să trăiască... așa că grija aceasta le absoarbe, de multe ori, tot timpul" [1].

Încercări de depășire a acestui impas teoretic și practic, există, ele marcînd, sub unele aspecte, și părăsirea unor teze mecanicist-metafizice ale lui Vasile Conta (a cărui concepție ateistă după cum am menționat, exercita o puternică înrîurire în acei ani). Latura socială a fenomenului religios, esența sa de clasă, au rămas pagini albe în concepția lui Vasile Conta. Neabordarea în ansamblu a acestei probleme — fapt explicabil, într-o anumită măsură, prin poziția socială a filozofului — l-a dus pe Vasile Conta la formularea unor teze naive, mecaniciste în legătură, mai ales, cu fenomenul menținerii credințelor religioase, în societatea vremii, în condițiile dezvoltării vertiginoase a științelor despre natură și om.

Astfel, încercînd să explice tributul plătit încă de unii oameni de știință, religiei, deși propriile lor cercetări experimentale și teoretice duceau la concluzii opuse oricărui spiritualism, V. Conta atribuie această stare de lucruri, pe de o parte, lipsei unei convingeri complete a omului de știință în concluziile proprii, iar pe de altă parte, eredității [2].

Reluînd această problemă în articolul *Este sau nu Dumnezeu?*, revista *Contemporanul* ocolește explicația psihologistă a lui V. Conta, fără a reuși, însă, o rezolvare pe deplin științifică. Faptul că unii oameni de știință sînt adepți ai religiei este explicat, în primul rînd, prin lipsa unei culturi științifice generale („...căci este foarte ușor să fie cineva bun fizic (fizician — nota ns. — *O. Ch.*) fără a se urca cu judecata la principiile generale ale acestei științe, nu mai zic ale celorlalte" [3]) precum și prin teama de asupririle religioase și prin „*nevoia economică*" (subl. ns. — *O. Ch.*) „o cauză care e departe a fi cea mai de puțină însemnătate" [4]. În felul acesta, rolul intelectului, ca factor determinant al întregii comportări individuale — este implicit negat. Problema religiei poate fi înțeleasă numai situînd-o în cadrul social concret: „Învățații — se arată în articolul *Este sau nu Dumnezeu?* — sînt economicește robi ai celor ce au nevoie ca mulțimea să creadă în lumea cealaltă... cu știre ori fără știre, robia economică, teama de neizbîndă în cariera întreprinsă, face pe mulți să tămîieze o religie despre răutatea sau deșertăciunea căreia

[1] *Contemporanul*, an. III, nr. 13.

[2] V. Conta susținea existența pe scoarța cerebrală a unui organ propriu sentimentului religios (? !) ajuns la un foarte înalt grad de dezvoltare în urma exercitării lui de milenii. Deși acest organ este în decadență — afirma Conta — oamenii, datorită eredității, se nasc cu predispoziții organice pentru însușirea unor credințe religioase. Chestiunea aceasta ar urma să se rezolve treptat, numai în măsura în care această porțiune a creierului, datorită unei îndelungate neutilizări, se va atrofia!

[3] *Contemporanul*, an. IV, nr. 17.

[4] *Ibidem*.

n-au nici o umbră de îndoială" [1]. Problema nu este rezolvată nici aici pînă la capăt. Robia economică este înțeleasă numai ca pricină a *conservării* religiei și a unei atitudini de aparentă admitere a acesteia, și nu ca teren care facilitează apariția și răspîndirea credințelor religioase.

Critica ateistă a revistei *Contemporanul* s-a îndreptat *și împotriva tezei pretinsei necesități a religiei în viața socială* demascîndu-se caracterul ei pur apologetic. Reprezentanții religiei evitau orice discuție pe această temă, limitîndu-se la profeții patetice, în legătură cu „haosul" care ar urma părăsirii „adevărurilor" credinței. Tezei mistice despre religie ca *axă a vieții spirituale a omului*, ca unic conținut al vieții sale morale, revista *Contemporanul* îi opune (ex. articolul *Ce știm despre lume* — an. I) teza materialistă a determinării moralei de condițiile de viață ale omului : nu există morală veșnică, independentă de dezvoltarea societății omenești, iar religia nu constituie unicul izvor al tuturor valorilor morale. În legătură cu aceasta, se respinge teza permanenței religiei ca factor prim al progresului social. Rolul negativ îndeplinit de religie în istoria omenirii este relevat în numeroase articole. Afirmațiile teologilor că religia ar fi luptat împotriva robiei sînt dovedite ca false. Ex. în articolul *Creștinismul și desființarea robiei* se subliniază ideea că „... chiar dacă ar fi fost împotriva robiei (creștinismul — nota ns. — *O. Ch.*) nu putea aduce vreun folos pe cît timp împrejurările materiale n-ar fi fost și ele împotriva robiei, dar încă fiind pentru ele" [2]. Este evidențiat, de asemenea, rolul de frînă al religiei, tendința ei spre evitarea oricăror schimbări sociale, spre adoptarea și sprijinirea soluțiilor de compromis pentru salvarea orînduirii existente. În articolul *Credințele religioase la romîni*, Sofia Nădejde explică toate aceste trăsături negative ale religiei prin raportarea la funcția ei socială, de opiu pentru masa celor exploatați : „S-a zis și se zice despre creștinism că a adus mult bine omenirii. Într-adevăr, poate a îndulcit întrucîtva starea femeii... dar ca oricare religie, a căutat să ție omenirea în loc, prin ura ce a arătat către orice schimbare. Mai presus de toate, simțindu-se neputincios față de nenorocirile celor asupriți a făgăduit acestora fericirea pe lumea viitoare, și le-a dat ideea că pe cea lume vor fi răzbunați de toate nedreptățile ce li se fac" [3].

Propaganda ateistă dezvoltată în paginile revistei *Contemporanul* a cuprins și *critica științifică* a *scrierilor fundamentale* ale creștinismului. Au fost puse în lumină contradicțiile de text din aceste scrieri, naivitatea multor afirmații, caracterul lor net antiștiințific.

Scopul propagandei ateiste — se subliniază într-unul din articole — nu constă doar în purtarea unor polemici pe teme filozofice împotriva tezelor creaționiste, și care sînt puțin accesibile celor cu mai puțină pregătire. Suflul ateismului trebuie să pătrundă în cele mai largi pături ale populației, să zdruncine credința oamenilor simpli care mai mult din respect pentru tradiție admit cuvîntul evangheliilor, decît din convingeri personale. Iar drumul spre cugetele lor devine mai lesne de străbătut,

---

[1] *Contemporanul*, an. IV, nr. 17.
[2] *Ibidem*, an. V, nr. 1.
[3] *Ibidem*, an. IV, nr. 15.

și îndoiala în scriptură mai ușor de stîrnit, folosind ca mijloc tocmai evidențierea fisurilor de structură și conținut ale cărților pretins „sfinte". „La ce să dovedim că povestirile așa-numiților autori ai Evangheliilor nu se potrivesc între dînsele, cînd putem arăta că nu există nici Dumnezeu măcar? Totuși este de nevoie să luptăm nu numai împotriva celor ce cred filozoficește numai într-un Dumnezeu, ci și împotriva celor ce se cred creștini și admit că evangheliile au fost insuflate de una din fețele treimii, de duhul sfînt" [1].

Biblia — impusă mincinos secole în șir ca expresie a verbului divin și fundament al oricărui efort uman de cunoaștere — a fost definitiv trecută în rîndul mitologiilor. Din lupta disputată veacuri la rînd cu știința, religia a ieșit înfrîntă : „Cine a crezut cu un secol în urmă că strîngătorii de scoici și de găoci de culbeci de prin vîrfurile munților, că acei porecliți nebuni care umblau sfărîmînd bolovani cu ciocanul și veneau acasă cu buzunările pline de pietre, cine ar fi crezut că ei vor reduce la tăcere pe îngîmfații teologi, că ei vor pune biblia alături cu mitologia și vor scoate la lumină adevărata origine a omului?" [2].

Paginile revistei *Contemporanul* conțin numeroase articole, cu o variată documentare științifică, în care se luptă împotriva ritualelor creștine și a superstițiilor răspîndite în masa poporului ținut în ignoranță și mizerie. Remarcăm în această privință articolele *Explicarea minunilor prin sugestie*, *Despre hipnotism*, *Credințele religioase la romîni*, *Despre împărtășania creștinească*. Lipsa de temei a procesiunilor religioase, de pildă, cît și atenția de care se bucurau ele din partea autorităților oficiale, interesate în menținerea acestor practici mistice, în locul trecerii la acțiuni bazate pe metode științifice de combatere a diferitelor calamități naturale — sînt aspru criticate : „Aceste credințe copilărești sînt încă în picioare, ba chiar ocrotite de un guvern pretins civilizat, azi, cînd se cunosc pricinile ploii, cînd se știe cum se formează asta. Și acest guvern civilizat nu se îngrijește de nestîrpirea pădurilor, care pe cît se știe are mare înrîurire asupra stării higrometrice a unei țări, și își bate capul cu procesiuni" [3].

În general, activitatea desfășurată de revista *Contemporanul* la sfîrșitul secolului trecut, pentru răspîndirea largă și fundamentarea științifică a concepțiilor ateiste, s-a caracterizat prin *legătura cu viața*, cu problemele concrete ale epocii. Diferitele studii și articole piblicate, chiar atunci cînd conțin traduceri din scrierile unor autori străini, sînt axate pe chestiuni nemijlocit legate de specificul țării noastre. În cercetarea, spre exemplu, a răspîndirii diferitelor forme ale religiei la populații din cele mai îndepărtate colțuri ale lumii, întîlnim dese referiri la credințele religioase, la superstițiile răspîndite printre masele populare de la noi.

Întreaga activitate ateistă a revistei a urmărit crearea unei *atitudini ateiste conștiente* a cititorului față de fenomenul religios. Necesitatea înțelegerii profunde a problemelor esențiale ale luptei împotriva religiei a fost subliniată în repetate rînduri. Negarea dogmatică a existenței lui

[1] *Contemporanul*, an. IV, nr. 4.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*, nr. 15.

Dumnezeu nu ajută mișcării ateiste și nici nu constituie țelul acesteia : „Greșesc acei care cred în Dumnezeu numai pentru că așa au apucat și de asemenea greșesc acei care nu cred fără însă a putea să-și întemeieze necredința pe dovezi" [1]. Convingerile ateiste nu se dobîndesc întîmplător — este una din concluziile întregii munci de răspîndire a ideilor ateiste. Pentru a înclina balanța de partea ateismului sînt necesare datele științei și înțelegerea lor adîncă, nu prestigiul și numele celor ce reprezintă mișcarea : „...nu trebuie să ne hotărîm după numele celor ce apără teismul ori ateismul, ci după fapte. Să cercetăm cu băgare de seamă dovezile ce se aduc pentru și contra existenței lui Dumnezeu" [2]. Autoritatea persoanei trebuie definitiv înlocuită cu autoritatea faptului obiectiv, manifestările dogmatice trebuind stîrpite („Ce e de făcut, asemenea oameni nu s-au dezbărat încă de « magister dixit »" [3]).

Caracterul *militant* al ateismului promovat în paginile revistei s-a manifestat ascuțit — după cum am avut prilejul să arătăm — în lupta cu concepțiile religioase. Atacul a fost orientat, totdeauna, spre punctele nodale ale acestor concepții. Au fost dezbătute pe larg și criticate aspru tezele fundamentale ale religiei. S-a luptat pentru eliberarea conștiinței de sub apăsarea intoleranței credinței. Niciodată, însă, injuriile, epitetele degradante atît de uzuale stilului de luptă al „creștinilor" de la *Revista teologică* nu au fost utilizate în paginile *Contemporanului*. Această justă înțelegere a luptei ateiste este exprimată limpede în articolul, deseori amintit, *Este sau nu Dumnezeu?* : „Și mai mare greșeală fac acei ce cred că se poate dezlega asemenea chestie prin prigoniri și împiedecarea răspîndirii științelor, cît greșesc și acei ce socot că prin vorbe triviale și de multe ori numai prin sudălmi vor alunga credința în Dumnezeu"[4]. Practicile *Revistei teologice* în lupta de opinii au fost denunțate adesea. Confundarea polemicii cu proferarea de blesteme și amenințări convenea apărătorilor bisericii, pe tărîmul argumentelor științifice lupta fiind sortită dinainte eșecului. Acestor atacuri defăimătoare revista *Contemporanul* le-a răspuns întotdeauna cu multă pondere și demnitate, fără a se lăsa influențată de tonalitatea lor prea joasă : „... și fiindcă a venit vorba de această revistă (*Revista teologică* — nota ns. — *O. Ch.*) ne arătăm aici mirarea de chipul cum înțeleg polemica acești urmași ai blîndului Cristos. Afară de calomnii și sudălmi puțin am aflat în scrierile lor... În *Contemporanul* s-au scris multe studii împotriva spiritualismului, teismului, mozaismului și creștinismului ; pînă acum însă la toate zisele noastre nu ni s-au adus răspunsuri serioase, ci numai ocări și afurisenii, ba încă și amenințări cu prigonirea" [5].

---

[1] *Contemporanul*, an. IV, nr. 1.
[2] *Ibidem*.
[3] *Ibidem*, an. II, nr. 13.
[4] *Ibidem*, an. IV, nr. 1.
[5] *Ibidem*, nr. 10—11—12.

Ateismul afirmat de revista *Contemporanul* — atît prin sfera lărgită a problemelor abordate (esența fenomenului religios, critica „argumentelor clasice" în sprijinul tezei existenței lui Dumnezeu, critica scrierilor bisericești, lupta împotriva superstițiilor, analiza credințelor religioase în evoluția lor etc.), prin fundamentarea științifică a criticii ateiste, cît și prin susținuta preocupare de analiză a funcției sociale a religiei — reprezintă o nouă etapă în dezvoltarea gîndirii materialist-ateiste din țara noastră.

Încercarea de depășire a ateismului premarxist și apropierea de pozițiile înaintate ale socialismului științific — definesc *elementul nou* pe care activitatea ateistă a revistei *Contemporanul* îl impune în climatul ideologic al deceniului al 9-lea al secolului trecut în țara noastră.

În acest efort de depășire, parțial realizat, distingem și principalele limite ale concepției ateiste promovate de *Contemporanul*. Ele țin, în primul rînd, de analiza funcției sociale a fenomenului religios : faptul că această concepție denaturată asupra lumii, religia, este creată de o lume ea însăși denaturată și că esențialul nu constă în critica teoretică, ci în lupta revoluționară practică, pentru lichidarea acestei lumi inumane, bazată pe exploatare, și făurirea societății noi socialiste — singura premisă reală pentru dispariția religiei — a rămas în afara concluziilor revistei. Această oprire în fața problemei-cheie nu este întîmplătoare. Ea oglindește limitele ideologice ale mișcării socialiste din acea vreme, al cărei purtător de cuvînt în problemele ateismului a fost revista *Contemporanul*.

Influența exercitată de propaganda ateistă a revistei asupra epocii a fost deosebit de puternică. Ea poate fi urmărită atît asupra intelectualilor și tineretului din școli, asupra lucrătorilor și tîrgoveților, cititori pasionați ai revistei — al cărei tiraj atingea cifra amețitoare pentru atunci de 5—6000 de exemplare — cît și asupra dezvoltării, în general, a tradițiilor progresiste, înaintate din țara noastră. În jurul casei din Sărărie, pe a cărei poartă o tăbliță neagră scrisă cu litere albe indica : *Revista Contemporanul*, precum și în jurul redactorilor revistei se creaseră adevărate mituri. „Popa cu zi-întîi trecea pe la poartă fără să se oprească. Un gardist, zi și noapte, postat în fața casei spiona notînd pe toți care intrau acolo. Uneori la poartă se încărcau camioane mari cu pachete de cărți, reviste și gazete. Pierdeam ceasuri întregi dînd tîrcoale în jurul casei misterioase"[1] — își amintește mai tîrziu scriitorul Jean Bart.

Tineretul din școli urmărea cu înfrigurare polemicile aprinse disputate în jurul chestiunilor cardinale ale existenței. Același martor ne relatează, păstrînd viu, peste decenii, entuziasmul acelor ani : „Pentru noi se punea net, pe vremea aceea, problema divinității și urmam demonstrația după un concept mecanic și matematic al universului, căci nu puteam admite să existe și probleme insolubile. Învățasem pe dinafară buchea cărții, articolele scrise de Nădejde în *Contemporanul* : *Este sau nu Dumnezeu?* și repetam cu emfază răspunsul lui Laplace : „N-am avut nevoie de

[1] *Adevărul literar*, 20 ian. 1929.

ipoteza divinității scriind *Mecanica cerească* ... Armele de luptă ale ateilor erau mai ascuțite și credincioșii care simțeau cît de tocite sînt argumentele școlărești, se puneau din ambiție pe citit, în ascuns, *Contemporanul*. Mai toți sfîrșeau prin a se converti"[1].

Cu toată prigoana întreprinsă de autorități, răsunetul larg al revistei n-a putut fi oprit. *Contemporanul* și-a înscris numele în dezvoltarea gîndirii materialist-ateiste din țara noastră.

Pasul înainte făcut de revista *Contemporanul* în direcția depășirii ateismului premarxist și însușirea științei marxiste despre societate — n-a rămas stingher.

Tradițiile înaintate ale revistei, de luptă împotriva obscurantismului, pentru eliberarea conștiinței maselor de opiul religiei — au fost preluate și continuate în paginile presei muncitorești din țara noastră, de la sfîrșitul secolului trecut și începutul secolului nostru.

O dată cu constituirea, în 1921, a Partidului Comunist din Romînia — cotitură hotărîtoare în dezvoltarea mișcării muncitorești din țara noastră și victorie istorică a leninismului împotriva oportunismului și reformismului în mișcarea muncitorească din Romînia — lupta ateistă a fost ridicată pe o nouă treaptă și situată, pentru prima dată în istoria poporului nostru, pe baza consecvent științifică a marxism-leninismului, subordonată luptei de eliberare a clasei muncitoare.

Astăzi — în condițiile făuririi Romîniei socialiste — lupta împotriva rămășițelor vechii mentalități burgheze, împotriva ideologiei religioase, pentru eliberarea spirituală a oamenilor muncii de tarele vechii societăți, dobîndește noi sensuri și o importanță deosebită.

Un loc aparte în activitatea ideologică — principal tărîm al luptei de clasă, în prezent — revine muncii de valorificare și răspîndire a *tradițiilor înaintate* ale poporului nostru, legate de lupta împotriva ofensivei ideologice de decenii a vechilor clase exploatatoare ce tindeau să mențină masele în bezna neștiinței și obscurantismului. În ansamblul acestor tradiții pe prim plan se situează *lupta presei socialiste și muncitorești* din trecut. Studierea diferitelor aspecte ale acestei activități contribuie nemijlocit la educarea ideologică a oamenilor muncii, la victoria noului în procesul de formare a conștiinței socialiste.

[1] *Adevărul literar*, 20 ian. 1929.

Un manual romînesc de filozofie marxistă *

În propagarea filozofiei marxiste un rol important revine manualelor, care sînt chemate să expună în mod convingător şi într-o formă accesibilă, clară, concepţia despre lume a partidului clasei muncitoare. Analiza principalelor teze ale filozofiei marxiste — singura concepţie autentic ştiinţifică — trebuie să fie îmbinată cu o atitudine combativă faţă de toate curentele filozofice neştiinţifice — idealiste şi metafizice —, faţă de tezele religioase, în aşa fel încît să constituie şi un manual de ateism militant. În acelaşi timp rostul unui curs este de a scoate în relief caracterul creator al filozofiei marxiste, faptul că această filozofie se dezvoltă, se îmbogăţeşte neîntrerupt, că este un sistem de gîndire supus mereu înnoirilor. Înnoirile vin în primul rînd prin generalizarea activităţii practice, revoluţionare a clasei muncitoare, în al doilea rînd prin interpretarea justă a ultimelor cuceriri ale ştiinţelor particulare. De aceea, o sarcină a manualului este de a reda cele mai actuale aspecte filozofice legate de progresul societăţii şi al cunoaşterii omeneşti. Un manual de filozofie marxistă are de asemenea sarcina de a forma modul de gîndire materialist-dialectic prin sublinierea permanentă a rolului metodologic general, pe care îl îndeplineşte filozofia marxistă faţă de ştiinţele particulare. Manualul trebuie să contribuie la formarea conştiinţei socialiste a celor care vor desăvîrşi mîine construcţia socialismului în patria noastră şi vor păşi spre construirea comunismului. El are menirea de a evidenţia caracterul profund ştiinţific al politicii partidului nostru, care izvorăşte din aplicarea creatoare a tezelor filozofiei marxiste în general, ale materialismului istoric în special. Funcţia metodologică a filozofiei marxiste nu se reduce la îndrumarea cercetărilor de specialitate, ci se referă în primul rînd la transformarea realităţilor sociale. Prin însufleţirea maselor, filozofia marxistă a devenit o puternică forţă materială a zilelor noastre, care călăuzeşte acţiunile milioanelor de oameni ai muncii din toate colţurile globului în lupta pentru cele mai înalte idealuri ale umanităţii contemporane, pentru apărarea păcii, lichidarea exploatării omului de către om, construirea socialismului şi comunismului. Manualul are astfel de îndeplinit un excepţional rol educativ.

Toate aceste deziderate constituie jaloanele principale ale cursului de filozofie marxistă (vol. I), editat de Ministerul Învăţămîntului şi Culturii, sub redacţia prof. Tudor Bugnariu, membru corespondent al Academiei R.P.R.

Scris în general cu multă limpezime, cursul redă într-o formă accesibilă tezele fundamentale ale filozofiei marxiste. Nivelul teoretic înalt, combativitatea, stilul simplu şi clar constituie calităţi principale ale acestu

* *Curs de materialism dialectic şi istoric*, volumul I. Materialismul dialectic, Litografia şi tipografia Învăţămîntului, Bucureşti, 1959, 392 p.

manual, care a şi devenit în mîinile studenţilor un instrument foarte util pentru însuşirea filozofiei marxiste.

★

În ultimii ani au apărut cîteva manuale de materialism dialectic: *Bazele filozofiei marxiste* (Editura politică, Bucureşti, 1959, traducere din l. rusă), manualul filozofului sovietic M. N. Rutkevici (М. Н. Руткевич Диалектический материализм, Изд. соч.эк. лит. Москва, 1959), manualul editat de catedra de materialism dialectic şi istoric a Şcolii superioare de partid de pe lîngă C.C.al P.C.U.S. (Диалектический материализм, Москва, 1960), manualul profesorului sovietic I. D. Panţhava (Диалектический материализм, Учипедгиз, 1958), manualul filozofului chinez Ai Si-ţi (Лекции по Диалектическому материализму, Госполитиздат, Москва, 1959). În fiecare dintre aceste manuale ordonarea temelor s-a făcut potrivit unui punct de vedere original, cu o justificare intern logică.

Şi autorii manualului romînesc aleg o cale originală de tratare a problemelor, deosebită de a tuturor manualelor mai susamintite.

Autorii manualului romînesc încep prezentarea filozofiei marxiste cu analiza materialităţii lumii, trec apoi la cercetarea caracterului dialectic al realităţii (conexiunea universală şi principalele legi ale dialecticii), după care expun raportul dintre materie şi conştiinţă, teoria cunoaşterii, consacră o lecţie specială categoriilor materialismului dialectic şi încheie manualul cu o analiză a rolului metodologic al materialismului dialectic pentru ştiinţele naturii.

Deşi există un fir logic al acestei ordonări a temelor, explicitarea lui nu constituie o preocupare a autorilor manualului. Datorită acestui fapt, cititorului nu i se reliefează cu suficientă pregnanţă ideea foarte importantă că *filozofia marxistă este* în ansamblul ei *un sistem de principii, categorii şi legi.*

În acelaşi timp în manual — mai ales în lecţia introductivă şi în cea finală — problema raportului dintre teorie şi metodă în cadrul filozofiei marxiste este prezentată unilateral, îngust. Materialismul şi idealismul sînt prezentate doar ca teorii, iar dialectica şi metafizica — doar ca moduri de cercetare şi studiere a proceselor din natură şi societate.

În lecţia introductivă, se afirmă: „Orice concepţie filozofică, în afară de teorie (care constă în modul de interpretare a realităţii) include în sine, ca un element indispensabil şi o anumită metodă ... În istoria filozofiei sînt cunoscute două metode, două moduri de cercetare a proceselor din natură şi societate şi anume *metoda dialectică* şi *metoda metafizică*" (p. 18). În lecţia finală revine aceeaşi idee: „... filozofia marxistă, prin întrepătrunderea *teoriei materialiste* şi a *metodei dialectice* reprezintă nu o îmbinare eclectică, ci o depăşire calitativă atît a vechiului materialism metafizic, cît şi a dialecticii idealiste. *Teoria* (*materialismul filozofic*) *şi metoda* (*dialectica marxistă*) reprezintă cea mai cunoscută diviziune a filozofiei marxiste, diviziune bazată pe existenţa obiectivă a acestor două laturi în orice sistem filozofic" (p. 371 — sublinierea noastră — *C.M.*). Acest mod îngust de a înţelege raportul dintre rezolvarea problemei fundamentale a filozofiei şi problema conexiunii şi a mişcării a fost depăşit în urma amplelor discuţii care au avut loc pe întregul front filozofic marxist. Astăzi a devenit un loc comun, o teză filozofică general acceptată de filozofii marxişti ideea că materialismul dialectic în ansamblul său este teorie şi metodă, avînd funcţie teoretică şi metodologică, că funcţia metodologică este secundară în raport cu cea teoretică, pentru simplul motiv că modul de cercetare este o consecinţă a modului de interpretare, de explicare. Orice teză explicativă îndeplineşte şi rolul de ghid, de fir călăuzitor în cercetarea ulterioară. De aceea, credem că ar fi mai util pentru o justă înţelegere a esenţei filozofiei marxiste, să se arate chiar din prima lecţie în care se abordează conţinutul propriu-zis al acestei filozofii (tema IV), că ea este un sistem de principii, categorii şi legi care reflectă reali-

tatea şi cunoaşterea, că expunerea cursului nu este decît expunerea acestui sistem de categorii care începe — după cum e firesc — cu principalele categorii ale existenţei: materie, mişcare, spaţiu, timp.

Ideea aceasta trebuie să se adîncească pe parcurs în toate lecţiile şi să revină în lecţia finală sub forma unei analize a filozofiei marxiste ca teorie a existenţei şi a cunoaşterii şi ca metodă generală de cercetare şi de transformare a realităţii.

Este adevărat că interpretarea unilaterală, care reduce dialectica numai la funcţia sa metodologică nu este proprie tuturor lecţiilor.

În unele capitole şi mai ales în cele care analizează caracterul dialectic al realităţii, dialectica este definită nu numai ca metodă, ci şi ca teorie, ştiinţă. Astfel, la p. 126, în lecţia „Dialectica — ştiinţa conexiunii universale" se arată că „dialectica nu e numai ştiinţa legilor celor mai generale ale oricărei dezvoltări, din natură, societate şi gîndire ci e şi ştiinţa legăturilor universale, obiective, între diferitele aspecte ale materiei în mişcare", deci se subliniază rolul interpretativ, explicativ al dialecticii, fără ca ea să mai fie redusă doar la funcţia metodologică.

În mod similar, la p. 143, se arată just că „dialectica reprezintă nu numai o metodă de gîndire, de cunoaştere, ci, în unitatea ei organică, indisolubilă cu teoria filozofică materialistă, ea este o *ştiinţă* cu un obiect de studiu propriu: dezvoltarea veşnică a materiei" (sublinierea noastră — *C.M.*).

Pentru ca studenţii să-şi formeze o imagine cît mai clară asupra dialecticii marxiste este necesară definirea ei ca ştiinţă *a conexiunii şi a dezvoltării universale*. Analiza caracterului dialectic al realităţii ar trebui să înceapă cu cercetarea acestui dublu aspect al ei. Astfel rezolvă problema şi manualul profesorului N. D. Panţhava, al filozofului chinez Ai Si-ţi şi manualul Şcolii superioare de partid de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. Această rezolvare este mult mai firească deoarece nu rupe problema conexiunii de cea a mişcării.

Ultima temă „Materialismul dialectic şi ştiinţele naturii" sub forma în care se află acum nu are suficientă justificare în manual. Problemele abordate aici sînt sau ar trebui să fie tratate în cadrul temelor anterioare. Ca elemente noi, lecţia cuprinde analiza temeinică a unităţii dintre dialectică, logică şi teoria cunoaşterii şi o prezentare sistematică şi clară a principalelor caracteristici ale filozofiei burgheze contemporane.

De aceea, credem că ar fi foarte utilă o discuţie mai largă cu privire la structura manualului, în care să se ţină seama de experienţa dobîndită în predare şi de alte colective de lucru, experienţă materializată în diferite manuale.

Experienţa personală de predare precum şi analiza structurii altor manuale ne-au dus la concluzia că prezentarea tezelor principale ale filozofiei marxist-leniniste, ca concepţie ştiinţifică despre lume a partidului clasei muncitoare, trebuie să se axeze pe două idei directoare:

a) ideea că filozofia marxistă în ansamblul ei este şi teorie şi metodă.

b) ideea că filozofia marxistă este un sistem dialectic de principii, categorii şi legi, în care categoriile trebuie să fie deduse unele din altele. Chiar dacă în momentul de faţă mai există dificultăţi în ceea ce priveşte tratarea unor categorii izolate, aceste dificultăţi vor fi depăşite printr-un efort colectiv. Este de presupus că rezolvarea lor va veni pe linia acestor două idei directoare şi nu împotriva lor.

Înainte de expunerea principalelor teze din teoria marxistă a existenţei este necesar să se prezinte filozofia marxistă ca un sistem de principii, categorii şi legi. Toate temele ce urmează după o asemenea introducere trebuie să întărească aceste idei de bază. Mai mult decît atît, pentru a oferi o imagine şi mai clară a monismului materialist consecvent, caracteristic filozofiei marxiste, ar fi potrivit, ca ideea materialităţii lumii să rezulte din analiza tuturor formelor de mişcare a materiei, analiză care să ducă în mod necesar la concluzia că *în univers nu există nimic altceva decît materia cu însuşirile şi*

relaţiile sale. Modul în care se rezolvă în general, în momentul de faţă această problemă, obligă la anticipări, care sînt lămurite abia ulterior (viaţa este o formă de mişcare a materiei).

Este, de pildă, mai firească explicarea raportului dintre materie şi conştiinţă imediat după categoriile fundamentale ale teoriei marxiste a existenţei şi înaintea cercetării caracterului dialectic al realităţii. Concluzia materialităţii lumii trebuie să rezulte din rezolvarea justă a primei laturi a problemei fundamentale a filozofiei, rezolvare încununată de afirmaţia că conştiinţa nu este altceva decît reflectarea realităţii obiective. În această afirmaţie se află implicată teza importantă că în univers nu există decît obiecte materiale cu atributele şi relaţiile lor.

După rezolvarea primei laturi a problemei fundamentale a filozofiei urmează în mod firesc analiza caracterului dialectic al realităţii. Aceasta ar trebui să înceapă cu studiul dialecticii ca ştiinţă a conexiunii universale şi a mişcării. În cadrul acestei teme este necesar să se dezvolte corelaţia dintre conexiune şi mişcare şi modul în care materialismul dialectic concepe conexiunea şi mişcarea universală. Astfel, se pune temelia necesară înţelegerii principalelor legi ale dialecticii. Această parte a cursului urmează să se încheie cu cercetarea corelaţiei dintre legile dialecticii. După examinarea caracterului material şi dialectic al realităţii, urmează în mod firesc analiza teoriei cunoaşterii. În cadrul ei, îşi găseşte locul cel mai potrivit teoria marxistă a categoriilor şi anume în cercetarea treptei raţionale a cunoaşterii. După expunerea teoriei noţiunii, se poate dezvolta pe larg teoria generală a categoriilor, rolul lor gnoseologic.

Problema cea mai dificilă rămîne în această sistematizare, găsirea locului potrivit pentru tratarea acelor categorii ale materialismului dialectic, care nu şi-au găsit o justificare logică în temele anterioare. Urmează să fie găsită o soluţie, care să evite cît mai mult artificialul; or, în forma adoptată de manual, soluţia rămîne artificială. În lecţia intitulată „Categoriile materialismului dialectic" — categoriile sînt prezentate fără încercarea de a fi deduse unele din altele.

În locul lecţiei intitulate „Materialismul dialectic şi ştiinţele naturii", care lasă impresia că parcurgerea materialismului dialectic este utilă numai naturaliştilor, credem că ar fi nimerit să se expună, după o prezentare detaliată a problemelor, pe alt plan, analiza părţilor constitutive şi a funcţiilor materialismului dialectic în întregul său: de ce materialismul dialectic este teorie şi metodă, în ce constă funcţia sa teoretică (teoria existenţei, a cunoaşterii şi logica dialectică — unitatea dintre ele) şi care sînt consecinţele metodologice pentru cercetarea şi transformarea realităţii. În felul acesta, funcţia metodologică a materialismului dialectic nu ar fi redusă numai la dirijarea cercetării în domeniul ştiinţelor naturii, ci ar primi întreaga ei semnificaţie.

Desigur, o analiză a structurii cursului impune şi o cercetare a spaţiului acordat diferitelor teme. Din acest punct de vedere, considerăm că a fost oarecum vitregită tema „Teoria marxist-leninistă a cunoaşterii', căreia i s-au acordat doar 46 de pagini, ceea ce este foarte puţin în raport cu celelalte teme. Semnalăm de asemenea, că *problemei infinităţii spaţiului şi timpului*, a cărei rezolvare are o importanţă deosebită pentru formarea gîndirii ateiste a studenţilor i s-au acordat doar *două* pagini.

★

În ansamblu, lecţiile din manual sînt elaborate pe baza unui bogat material din literatura filozofică actuală, dovedind preocuparea autorilor de a oglindi în manual progresele realizate în ultimii ani de frontul filozofic marxist în generalizarea cîtorva probleme. Din acest punct de vedere merită să fie evidenţiate mai cu seamă lecţiile „Legea negării negaţiei", „Dialectica — ştiinţa conexiunii universale". Unele lecţii pot fi reliefate nu numai pentru adîncimea analizei filozofice, ci şi pentru expunerea competentă

a problemelor teoretice actuale ale ştiinţelor naturii. Merite din acest punct de vedere are lecţia „Legea negării negaţiei", unde exemplele sînt analizate profund şi nu expediate prin cîteva fraze generale. Şi în lecţia „Materialitatea lumii. Materia şi formele ei de existenţă" se fac referiri competente la cele mai noi probleme filozofice ale fizicii moderne.

În acelaşi timp menţionăm critic faptul că sînt folosite formulări din domeniul fizicii, de pildă, neexplicate, ceea ce face lecţia greu de urmărit şi de înţeles.

Unele lecţii din manual necesită din acest punct de vedere întregiri şi adînciri. Lecţia „Legea trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative" ar urma să fie întregită cu analiza darwinismului şi a miciurinismului, pentru că altfel critica evoluţionismului plat şi a catastrofismului nu-şi atinge ţelul. De asemenea, în lecţia „Categoriile materialismului dialectic" majoritatea exemplelor sînt enunţate fără a fi analizate în adîncime.

★

Cursul are un pronunţat caracter combativ. Tezele filozofiei marxiste sînt expuse în opoziţie cu afirmaţiile false ale idealismului şi ale metafizicii în general, dar cu deosebire ale formelor contemporane.

În acelaşi timp sînt demascate poziţiile teoretice duşmănoase ale revizionismului contemporan sub multiplele sale variante. În curs se analizează pe larg tezele teoretice cuprinse în Declaraţia partidelor comuniste şi muncitoreşti din noiembrie 1957, în lucrările Congresului al XXI-lea al P.C.U.S. şi ale Congresului al II-lea al P.M.R. La o nouă ediţie, cursul va trebui completat cu concluziile ce rezultă din lucrările Congresului al III-lea al partidului nostru.

Lecţiile se referă, ori de cîte ori se iveşte prilejul, la transformările revoluţionare de la noi din ţară, analizînd din punct de vedere teoretic realizările statului nostru sub conducerea partidului. Sînt corect şi temeinic analizate contradicţiile perioadei de trecere, corelaţia dintre contradicţiile antagonice şi neantagonice, cele două etape ale revoluţiei la noi, rezultatele uriaşe obţinute de patria noastră în construirea socialismului. Tratînd diferite categorii ale materialismului dialectic, autorii cursului sînt în permanenţă preocupaţi de a demonstra caracterul profund ştiinţific al politicii partidului nostru, faptul că P.M.R. a fost condus în toate acţiunile sale de singura teorie şi metodă filozofică autentic ştiinţifică — filozofia marxistă.

Li s-ar putea reproşa autorilor manualului doar faptul că uneori unul şi acelaşi fapt social este analizat din diferite aspecte, cînd s-ar fi putut varia mai mult gama exemplelor din domeniul vieţii sociale.

Mai puţin realizată este prezentarea gîndirii filozofice şi social-politice de pe teritoriul patriei noastre; în afara paragrafului cuprins în tema II, integrarea poziţiei gînditorilor în ansamblul lecţiilor sau nu se face de loc sau este artificială.

Astfel, la lecţia „Legea trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative", poziţia progresistă a biologului dr. E. Racoviţă este înghesuită la sfîrşitul paragrafului II între concluzii (p. 184) iar la „Materialitatea lumii" numele matematicianului Bolyai este amintit doar în treacăt (p. 116).

★

În general, lecţiile luate ca unităţi independente au un caracter sistematic, sînt scrise cu stringenţă logică, cu reale calităţi didactice. Desigur nu toate au aceeaşi valoare: la unele aspectele pozitive sînt mai pronunţate, la altele — mai puţin pronunţate.

În lecţia introductivă se resimte faptul că a fost redactată în grabă, într-un stil sec, lipsit de căldură, de entuziasm. În locul formulelor şablon cu care începe, ar fi fost necesare cîteva fraze avîntate, care să reliefeze forţa, justeţea, marea viabilitate a filozofiei marxiste.

O nouă ediţie a manualului impune revizuirea acestei lecţii mai ales în ceea ce pri-

veşte tratarea unilaterală a dialecticii numai ca metodă şi pe un spaţiu cu totul insuficient, după cum am arătat mai sus. De asemenea vor trebui corectate unele stîngăcii de formulare, care duc la interpretări simpliste.

La p. 8—9, rezultă din text că concepţia despre lume *în general* este identificată cu concepţia *ştiinţifică* despre lume. La un moment dat (p. 11), idealismul este redus la una din variantele sale.

În lecţia întroductivă se dă o definiţie incompletă a istoriei filozofiei ca istoria luptei dintre materialism şi idealism, pierzîndu-se din vedere lupta dintre dialectică şi metafizică, despre care se pomeneşte de-abia în ultima frază.

Simplificată la maximum este şi prezentarea obiectului filozofiei premarxiste, întrucît nu se face diferenţierea între atitudinea sistemelor filozofice idealiste şi a celor materialiste faţă de ştiinţele naturii. Din cadrul lecţiei, cel mai realizat este paragraful II, în care se analizează temeinic, convingător caracterul partinic al filozofiei şi rădăcinile gnoseologice ale idealismului.

Autorii capitolului II au avut de luptat cu o dificultate foarte serioasă: aceea de a prezenta în mod sistematic istoria filozofiei premarxiste pe un spaţiu extrem de redus. În esenţă, autorii s-au achitat de această sarcină dificilă, oferind o privire sintetică adecvată asupra istoricului gîndirii premarxiste. Adaptîndu-se specificului diferitelor sisteme filozofice ale acestei perioade, autorii au prezentat pe gînditori fie individual — acolo unde elementele deosebitoare sînt mai pronunţate (gîndirea engleză, filozofia clasică germană), fie colectiv — acolo unde elementele comune sînt mai evidente şi fac posibilă o astfel de expunere (materialiştii francezi din secolul al XVIII-lea, revoluţionarii democraţi ruşi). Criteriul prezentării cronologice a filozofilor a fost îmbinat cu cel al evoluţiei gîndirii în diferite ţări (Anglia, Franţa, Germania, Rusia etc.). Aceasta a dus uneori la greutăţi în înţelegerea problemelor. De pildă, se expune critica făcută de Hobbes şi Locke teoriei ideilor înnăscute, înainte de a prezenta pe unul dintre cei mai de seamă susţinători ai acestei teorii — Descartes.

O lecţie atît de generală nu poate explica totul. Ea trebuie să cuprindă doar aspectele esenţiale ale unui sistem filozofic, aspecte care se pot lămuri în cîteva cuvinte. Lecţia ar cîştiga de aceea prin eliminarea acelor fraze, care rămîn fără înţeles pentru cititor. Ce poate înţelege un student ce nu cunoaşte istoria filozofiei, dintr-o frază ca aceasta: „Un mare merit istoric al lui Aristotel este acela de a fi dezvoltat şi depăşit învăţătura lui Democrit despre spaţiu şi timp, ca forme obiective ale existenţei materiei" (p. 31). Cititorul află cu cîteva pagini mai sus că Democrit concepe spaţiul vid. Dar cum dezvoltă Aristotel această poziţie nu se mai spune. Fraza nu lămureşte că Aristotel a negat spaţiul vid, dar prin aceasta a adoptat o poziţie diametral opusă lui Democrit. Tot aşa rămîne în suspensie afirmaţia că Aristotel a născocit un „intelect activ", de factură mistică.

La o nouă ediţie, trebuie îndreptate unele formulări imprecise sau unele erori. De pildă, la p. 50, Lomonosov este prezentat ca cel ce a dovedit experimental legea conservării materiei şi mişcării. În realitate, Lomonosov a dovedit experimental conservarea substanţei, enunţînd doar ideea conservării mişcării, care a fost demonstrată experimental de-abia la jumătatea secolului XIX.

Capitolul III, „Apariţia marxismului, revoluţie în filozofie" are deosebite calităţi didactice.

În cadrul lecţiei se face o analiză nuanţată a poziţiei materialismului premarxist faţă de ştiinţele naturii, care diferă sensibil de ideile cuprinse în lecţia introductivă, materialismul dialectic fiind prezentat în ansamblul său ca teorie şi metodă. Merită să fie reliefată cercetarea temeinică a saltului revoluţionar săvîrşit de marxism în filozofie. În acelaşi timp, semnalăm o eroare strecurată în lecţie, care trebuie neapărat corectată. Astfel, analizîndu-se însemnătatea marilor

descoperiri ştiinţifice pentru apariţia dialecticii marxiste se afirmă : „Elaborarea teoriei celulare (Goreaninov, Schleiden şi Schwann) *a pus capăt vechii concepţii metafizice*, care separa regnul animal de cel vegetal şi *considera organismul viu ca „o federaţie celulară"* (Virchow) (p. 75) (sublinierea noastră — *C.M.*). Afirmaţia este neîntemeiată. În anul în care Schleiden şi Schwann elaborau teoria celulară, Virchow avea doar 17 ani, deci nu ajunsese încă să-şi expună punctul de vedere în legătură cu structura celulară a organismului. De aceea, teoria lui nu poate *fi veche* în raport cu teoria lui Schleiden şi Schwann. Dimpotrivă, în elaborarea patologiei celulare, Virchow s-a bazat pe teoria structurii celulare a organismelor complexe. (Vezi Marea Enciclopedie Sovietică, vol. 8, p. 158—159.)

Capitolul IV, consacrat problemei materialităţii lumii, este şi el interesant redactat. Cu multă claritate este analizată însemnătatea definiţiei leniniste a categoriei de materie, este cercetată problema legăturii dintre materie şi mişcare, pe baza recentelor studii ale filozofului sovietic B. M. Kedrov. După cum am văzut mai sus, sînt analizate aici unele forme actuale de denaturare a datelor fizicii, ca de pildă, problema „anihilării" materiei. La o nouă ediţie, lecţia necesită adînciri pe diferite planuri. În primul rînd este necesar să se adauge la analiza evoluţiei noţiunii de materie în filozofia materialistă premarxistă şi analiza luptei dintre materialism şi idealism în jurul acestei categorii. În lecţie, critica e îndreptată împotriva variantelor de idealism combătute de Lenin, fără să se *analizeze suficient formele contemporane* de negare a realităţii obiective.

La o nouă ediţie trebuie să reţină mai mult atenţia analiza concretă a corelaţiei dintre formele mişcării, clasificarea actuală a formelor mişcării şi a ştiinţelor, lămurirea — pentru un cerc larg de nespecialişti — a conţinutului teoriei relativităţii *şi mai ales*, a infinităţii spaţiului şi timpului.

Capitolul V, „Dialectica — ştiinţa conexiunii universale" este original conceput ca o lecţie cu caracter general, fără referiri la anumite categorii. Aici se analizează convingător trăsăturile conexiunii universale. Tema ar fi cîştigat în adîncime, dacă prezentarea conexiunii universale nu ar fi fost desprinsă de cercetarea mişcării universale. După cum reiese din unele pasaje ale lecţiei, chiar şi autorul ajunge la concluzia că aceste două aspecte ale realităţii nu pot fi concepute separat. Pe de o parte autorul arată că „la baza conexiunilor dintre lucruri stă mişcarea absolută a materiei, orice legătură rezultînd din mişcarea unor lucruri materiale" (p. 128), iar în altă parte (p. 139) că la baza mişcării se află conexiunea. Această dificultate poate fi înlăturată numai dacă cele două aspecte (conexiunea şi mişcarea) nu se separă, ci se explică unul prin celălalt.

Lecţiile cu privire la principalele legi ale dialecticii au un nivel teoretic corespunzător, sînt combative, actuale. Dintre ele lecţia despre legea unităţii şi luptei contrariilor necesită întregiri pe linia analizei fenomenelor din natură : contradicţiile interne ale particulelor elementare, caracterul contradictoriu al excitaţiei şi inhibiţiei, raportul dintre intern şi extern în natura vie etc.

În lecţia despre legea trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative, este necesară o analiză temeinică a noţiunilor de calitate şi cantitate. Dacă nu putem confunda calitatea cu însuşirea (p. 181), atunci cum putem defini cantitatea ca grad de dezvoltare a însuşirilor obiectelor (p. 183), cînd există o strînsă legătură între schimbările cantitative şi cele calitative. În lecţie nu se cercetează două probleme teoretice importante : caracterul relativ al schimbărilor cantitative şi calitative (faptul că una şi aceeaşi schimbare poate fi cantitativă într-un anumit raport şi calitativă în altul) şi problema trecerii de la calitate la cantitate (faptul că o nouă calitate necesită o nouă determinaţie cantitativă, deci face posibile noi acumulări cantitative).

Lecţia despre „legea negării negaţiei" ridică o serie de probleme importante. Am

mai semnalat că este interesant concepută ca structură, că problemele sînt profund analizate. În explicaţia termenilor autorul nu se opreşte însă în suficientă măsură asupra termenului de progres şi raportarea acestuia la termenul de dezvoltare. S-ar părea că ele sînt sinonime. Dezvoltarea nu e concepută ca unitate a progresului şi a regresului, ci doar ca progres : „o succesiune de calităţi, în care *fiecare* (sublinierea noastră — *C.M.*) calitate este superioară celor anterioare şi inferioară celor următoare" (p. 207). O asemenea definiţie duce la ideea mersului ascendent, fără zig-zaguri, cînd în filozofia marxistă se subliniază că *progresul*, mersul ascendent nu are loc la *fiecare* salt calitativ, ci poate fi surprins în etape largi, în cadrul cărora întîlnim şi perioade de regres parţial. Definiţia de mai sus înlătură cu totul existenţa etapelor de regres. În realitate, niciodată nu vom întîlni în lumea materială o astfel de succesiune de fenomene, în care *fiecare* calitate să fie superioară celor anterioare şi inferioară celor următoare.

Lecţia „Materie şi conştiinţă" cuprinde un bogat material de fapte din domeniul biologiei şi al psihologiei. Din păcate nu în toate paragrafele se observă o clară desprindere a tezelor principale filozofice, de materialul ştiinţific ilustrativ. La o nouă ediţie, eforturile autorului trebuie să se îndrepte în această direcţie mai ales în partea a doua, în care este tratată problema conştiinţei umane. Aici este insuficient analizată problema limbajului, deosebirea calitativă dintre activitatea psihică animală şi cea umană. (Vezi p. 256—259.)

„Teoriei marxist-leniniste a cunoaşterii" îi este consacrat capitolul X. Lecţia este clară şi sistematică mai ales în expunerea rolului practicii în cunoaştere şi a problemei adevărului. Dacă i s-ar acorda mai multe pagini, ar putea analiza mai profund treptele cunoaşterii, caracterul dialectic al cunoaşterii, mobilitatea noţiunilor, raportul dintre inducţie şi deducţie. De altfel s-ar putea cîştiga spaţiu şi prin eliminarea problemei analizatorilor, al cărei loc nu este în cadrul gnoseologiei, ci în cadrul temei „Materie şi conştiinţă". De asemenea ar merita mai mult spaţiu critica iraţionalismului şi a formelor recente de pozitivism.

Caracterul concret al adevărului este explicat prin complexitatea realităţii, prin specificitatea fenomenelor, prin variabilitatea condiţiilor de timp şi loc, fără să se analizeze decît acest ultim aspect. Ar fi fost interesantă o sudare a acestor aspecte într-o singură imagine unitară.

Capitolul „Categoriile materialismului dialectic" conţine cîteva paragrafe bine scrise, mai ales cel despre cauză şi efect şi cel despre lege. Nu există însă o suficientă legătură între categoriile tratate în acest capitol. Pentru o ilustrare, ne vom referi la categoriile determinismului : condiţionare, cauzalitate, necesitate-întîmplare, lege.

Se arată că „necesitatea şi întîmplarea constituie pilonul central al concepţiei deterministe" (p. 341), că „legile stau, împreună cu cauzalitatea şi necesitatea, la baza concepţiei deterministe" (p. 347) dar teoriei determinismului nu i se acordă decît cîteva rînduri. Era mai justificat din punct de vedere logic, dacă analiza categoriilor : cauză, necesitate-întîmplare, lege s-ar fi încheiat cu definirea teoriei marxiste a determinismului, în opoziţie cu determinismul idealist şi cu indeterminismul, arătîndu-se deopotrivă superioritatea faţă de determinismul materialist premarxist. Expunerea fragmentată, aşa cum apare în manual, face dificilă înţelegerea unei probleme atît de importante ca aceea a determinării fenomenelor.

Ultima temă „Materialismul dialectic şi ştiinţele naturii" e valoroasă prin analiza corelaţiei dintre dialectică, logică şi teoria cunoaşterii şi prin critica combativă, sintetică a metodelor pe care le utilizează filozofia burgheză contemporană pentru atacarea filozofiei marxiste.

★

În ansamblu, volumul I al cursului de materialism dialectic este rezultatul unei

munci colective preţioase, este o realizare pozitivă, utilă studenţilor pentru însuşirea filozofiei marxiste. Discuţiile ce se vor ivi pe marginea lui vor contribui, prin clarificarea unor probleme, la îmbunătăţirea ediţiilor viitoare, aceasta fiind una din sarcinile trasate de Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn — lucrătorilor de la catedrele de marxism-leninism.

Călina Mare

Probleme gnoseologice în „Capitalul" lui Marx

Lucrarea lui I. S. Narski, *Problemele dialecticii cunoaşterii în „Capitalul" lui K. Marx* [1] face parte din studiile care urmăresc dezvăluirea uriaşelor implicaţii teoretice ale *Capitalului*.

Analizînd dialectica cuprinsă în *Capitalul* lui Marx, I.S. Narski face o serie de distincţii interesante, cum ar fi distincţia dintre dialectica obiectivă şi dialectica subiectivă. Dialectica obiectivă — arată autorul — este dialectica dezvoltării obiectului însuşi (de exemplu, dialectica dezvoltării societăţii capitaliste) precum şi dialectica obiectului reflectat în conştiinţa omului. Dialectica subiectivă este considerată ca o totalitate a legilor specific dialectice ale procesului cunoaşterii, deci e formată din legile dialectice de funcţionare şi dezvoltare a formelor cunoaşterii. „În acest fel, în cunoaştere, deosebirile dintre dialectica obiectivă şi dialectica subiectivă apar ca deosebiri între conţinutul cunoaşterii şi forma sa"(p.6). Legătura dintre dialectica obiectivă şi cea subiectivă constă în faptul că legile procesului de reflectare a obiectului sînt reflectări mijlocite ale legilor de dezvoltare proprii obiectului însuşi. Legile cunoaşterii dezvoltării obiectului se transformă astfel în legi ale metodei cunoaşterii. Dar reflectarea dialecticii obiective în dialectica subiectivă fiind mijlocită, trebuie să ţină seama de specificul conştiinţei, gîndirii; acest specific determină şi specificul legilor dialecticii subiective. Categoriile dialecticii subiective nu corespund nemijlocit în toate cazurile cu însuşirile obiectului.

Autorul începe examinarea dialecticii subiective în *Capitalul* cu problema raportului dintre *esenţă* şi *fenomen* în procesul cunoaşterii.

Filozofia premarxistă, ca şi economia politică clasică burgheză, s-au încurcat în problema raportului dintre esenţă şi fenomen, a cărei rezolvare — dată numai de filozofia marxistă — porneşte de la necoincidenţa fenomenului şi esenţei. Esenţa producţiei capitaliste este mascată de fenomene din sfera circulaţiei: ar părea, de exemplu, că izvorul profitului se află într-o înşelătorie generală, îmbogăţindu-se doar oamenii „dibaci" — ceea ce ascunde astfel existenţa plusvalorii, a exploatării etc. Esenţa „acţiunilor" este de asemenea mascată de fenomen: la prima vedere s-ar crede că fiecare deţinător de acţiuni se bucură de administrarea capitalului şi de însuşirea plusvalorii. Pe această bază s-a născut, de altfel, şi teoria „capitalismului popular". În realitate, capitalul este administrat doar de către marii capitalişti care deţinînd marea majoritate a acţiunilor hotărăsc cu adevărat soarta şi distribuirea plusvalorii.

În continuare, filozoful sovietic arată că fenomenul este *într-un sens mai bogat* decît esenţa şi într-alt sens mai sărac. Este mai bogat pentru că are aspecte diferite: preţurile mărfii sînt diverse, în timp ce marfa are o singură valoare; este mai sărac, deoarece în şirul legăturilor, fenomenul exprimă ceea ce este dat, perceptibil la un moment oarecare, în timp ce esenţa include în sine

[1] И. С. Нарский, *Вопросы диалектики познания в „Капитале" К. Маркса*. Москва, 1959.

şi tendinţele de dezvoltare, deci şi fenomenul viitor.

I.S. Narski se opreşte apoi asupra problemei raportului dintre logic şi istoric. Acest raport are, după părerea filozofului sovietic, trei laturi:

a) În primul rînd, e vorba despre raportul dintre consecvenţa logică în construirea teoriei obiectului şi istoria obiectului. Pe de o parte, avem deci teoria economică a capitalismului fondată de Marx în *Capitalul*, cu construcţia sa logică lăuntrică şi pe de altă parte, dezvoltarea succesivă a economiei capitaliste. Rezolvarea acestui aspect implică analiza problemei dacă teoria economiei capitaliste reflectă în mod absolut istoria economiei capitaliste.

b) În al doilea rînd, se ridică problema legăturii dintre construcţia logică a teoriei şi metoda istorică de cercetare, a avantajelor şi neajunsurilor fiecăreia; *Capitalul* este construit pe un drum logico-teoretic, dar s-ar fi putut întrebuinţa şi metoda istorică?

c) În al treilea rînd, e vorba de raportul dintre metoda logică de construire a teoriei, şi istoria ştiinţei despre obiectul dat.

Trecînd la rezolvarea acestor probleme, I.S. Narski arată că prin istoric „înţelegem istoria obiectivă a dezvoltării obiectului însuşi, în cazul de faţă capitalismul, iar prin logic — construirea teoriei obiectului, succesiunea logică şi legătura ideilor în teoria lor... dar e vorba nu despre legături logico-formale în aranjarea materialului, ci despre logica lucrului, despre logica conţinutului teoriei..." (p. 12).

Metoda logică de cercetare în *Capitalul* descoperă succesiv şi expune legile economiei capitaliste. Succesiunea aceasta reflectă succesiunea etapelor istoriei capitalismului. De exemplu, în *Capitalul* Marx analizează valoarea înainte de preţul de producţie; la fel se întîmplă şi în realitate: valoarea apare mai înainte decît preţul de producţie, căci schimbul după valoare precede istoric schimbul după preţul de producţie. Dar această succesiune logică din teorie nu corespunde în mod absolut cu succesiunea istorică, pentru că atunci metoda logică nu ar fi decît simpla reproducere a istoriei obiectelor. Logicul este eliberat de întîmplările neconcludente, exprimă *linia de bază* a dezvoltării obiectului. Este însă greşit a se înţelege istoricul, ca logic plus detalii neesenţiale, deoarece în cercetare se face o selecţie chiar între faptele istorice esenţiale. Pentru înţelegerea istoriei reale a obiectului şi construirea teoriei sale, este necesar să se examineze istoricul deja alcătuit, obiectul în maturitatea sa. Aceasta şi permite „corectarea" istoricului în conformitate cu legile lui; de aici celebra formulă a lui Marx — „prezentul este cheia înţelegerii trecutului". De aceea în cunoaşterea logică se efectuează drumul de la compus la simplu, dela prezent spre trecut. Numai prin cercetarea treptelor cele mai înalte ale producţiei capitaliste se pot analiza ştiinţific şi începuturile sale. Astfel analiza procesului de acumulare primitivă a capitalului se face spre sfîrşitul primului volum din *Capitalul*.

Acestea fiind lămurite, este uşor de observat că metoda logică de cercetare ajută previziunea stării viitoare a obiectului, face posibil, ca pe baza cunoaşterii trecutului să se extragă tendinţele sale ulterioare de dezvoltare. „Înţelegînd însuşi prezentul ca fiind produsul istoric al trecutului, se pot descoperi tendinţele ascunse ale dezvoltării şi spre viitor. Criteriul gradului de reflectare ştiinţifică a prezentului este gradul în care se pot găsi în prezent, cu ajutorul cercetării teoretice, tendinţele reale ale dezvoltării viitoare" (p.20). Pe această bază, Marx a demonstrat necesitatea sfărîmării orînduirii economice capitaliste şi înlocuirea ei cu o nouă orînduire, orînduirea economică socialistă.

În rezolvarea problemei raportului dintre metoda de cercetare logică şi cea istorică,

autorul arată că metoda istorică este tot atît de necesară ca şi cea logică. Procedeul istoric de cercetare este de neînlocuit cînd avem de-a face cu cercetarea drumului concret-istoric de formare a obiectului. E lesne de văzut că procedeul logic nu poate înlocui pe cel istoric. Nu înseamnă că procedeul istoric, cu adevărat ştiinţific, se mărgineşte la o simplă înşiruire empirică a faptelor. (A se vedea lucrarea lui K. Marx: *18 brumar al lui Ludovic Bonaparte*, de un înalt nivel teoretic). Dar, deşi metoda istorică de cercetare nu se reduce la o simplă înşiruire de fapte, ea nu ajunge totuşi la generalizările atît de largi ale metodei logice. Procedeul istoric de cercetare şi procedeul logic nu se opun, însă, unul altuia, în cunoaşterea ştiinţifică ci se completează reciproc. *Capitalul* lui Marx, scris cu ajutorul metodei logice ne dă în acelaşi timp şi valoroase analize istorice. Pe de altă parte, V.I. Lenin în lucrarea sa *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* utilizează metoda istorică fără a neglija teoria dezvoltării capitalismului în Rusia.

În legătură cu ultima problemă a legăturii dintre logic şi istoric, I.S. Narski arată că logica procesului individual al cunoaşterii repetă pe scurt istoria dezvoltării cunoaşterii, deci logica construirii teoriei capitalismului repetă, în trăsături generale, istoria dezvoltării ştiinţei economice. Dar există numai o coincidenţă relativă putînd apare o serie de deosebiri între logica teoriei şi istoria ştiinţei despre obiectul dat.

Următoarele pagini ale lucrării lui Narski sînt consacrate raportului dintre *abstract* şi *concret* în *Capitalul*. Problema aceasta este foarte importantă pentru că abstracţiile ştiinţifice sînt chemate să descopere esenţialul din fenomen, legităţile dezvoltării sale. După cum arată Marx, concretul este în primul rînd, punctul de plecare al cunoaşterii, cu un bogat conţinut, dar cunoaşterea acestui concret posedă încă un caracter superficial, unilateral, nu este încă o cunoaştere ştiinţifică; acesta este concretul senzorial. În al doilea rînd, concretul este *rezultatul* cunoaşterii, este „unitatea în diversitate", de o bogăţie fără seamăn, concretul logic. Abstractul este „forma cunoaşterii ştiinţifice, în măsura în care ea iese dincolo de limitele concretului senzorial" (p. 32). Astfel, *Capitalul* începe cu abstracţia mărfii şi continuă cu un lanţ de diferite abstracţii. Cercetarea în *Capitalul* începe cu analiza noţiunii abstracte „marfă", „muncă abstractă" şi continuă cu analiza noţiunilor din ce în ce mai concrete, care exprimă structura şi caracterul economiei capitaliste. Acesta este procesul ştiinţific de ridicare de la abstract la concret.

În continuare, autorul arată pe scurt trăsăturile abstracţiei materialist-dialectice: 1. Abstracţiile nu sînt subiective prin conţinut, ci se bucură de prototipuri reale. 2. Ele nu sînt nedeterminate, ci sînt fixate pe o anumită treaptă a cunoaşterii. 3. Abstracţiile exprimă relaţii generale în sensul tipicităţii pentru cercul fenomenelor studiate (unitate în diversitate). 4. Ele sînt esenţiale, reflectînd contrariile determinate în obiect. 5. Descoperirea lor este asigurată de naşterea continuă a prototipurilor lor în lumea reală.

Ultimele capitole ale lucrării se referă pe scurt la problemele inducţiei şi deducţiei, şi ale analizei şi sintezei.

Lucrarea filozofului sovietic I.S. Narski concepută la un înalt nivel ştiinţific, cu tezele solid argumentate, contribuie atît la înţelegerea tot mai profundă a operei lui Marx, cît şi la rezolvarea unor probleme actuale ale gnoseologiei materialist-dialectice. De aici reiese şi utilitatea traducerii ei în limba română.

V. Popescu

O cercetare monografică a obştiilor săteşti pe teritoriul patriei noastre*

Cele două volume apărute din lucrarea *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti* cuprind o prezentare cu aspect monografic a obştiilor săteşti pe teritoriul patriei noastre. Autorul îmbină documentaţia istorică cu datele culese pe teren la începutul secolului nostru, reuşind să reconstituie cu succes trăsăturile caracteristice ale comunităţilor vicinale — cum li se mai spune obştiilor săteşti — şi dezvoltarea lor în timp.

În cadrul volumului I sînt tratate probleme generale privind satul romînesc devălmaş, grupările de obşti (organizaţiile confederale de ocol), tehnica de exploatare şi organizarea economică a teritoriilor rurale. Volumul II cuprinde mai întîi o serie de consideraţii de ansamblu asupra structurii sociale interne a satelor devălmaşe, apoi o analiză de amănunt a modului de organizare şi funcţionare a obştiilor, a satului devălmaş de tip arhaic şi a satului devălmaş evoluat de tip umblător pe bătrîni, caracterizat printr-o „alegere" de părţi din fondul funciar comun pe grade de rudenie.

Scopul lucrării — după cum precizează autorul — nu este de a face o istorie a ţărănimii şi nici de a urmări problema în dezvoltarea ei istorică, ci de a desprinde anumite *elemente specifice* diferitelor tipuri de comunităţi vicinale. Totuşi fenomenul nu e analizat numai în esenţa lui, ci şi în dezvoltarea istorică.

Satul devălmaş este definit în lucrare ca *„o asociaţie de gospodării familiale, pe baza unui teritoriu stăpînit în comun, în care colectivitatea ca atare are drepturi anterioare şi superioare drepturilor gospodăriilor alcătuitoare, drepturi exercitate printr-un singur organ de conducere denumit obştie"* (II, p.25).

Problema obştiilor săteşti — după cum arată autorul — a început să preocupe lumea ştiinţifică odată cu pătrunderea capitalismului în agricultură, cînd se punea problema cine e adevăratul proprietar al pămîntului: boierul sau comunitatea producătorilor direcţi. După ce face o privire critică asupra teoriilor burgheze formulate în această privinţă [1], autorul arată că singur materialismul istoric a dat explicaţia justă, definind comunităţile vicinale ca *rămăşiţe ale comunei primitive* ce se pot menţine în anumite condiţii şi în orînduirile bazate pe exploatare, pînă în capitalism. „Comuna primitivă, în forma ei tîrzie, teritorializată, de după desfacerea organizaţiilor tribale, poate fi caracterizată prin următoarele trăsături esenţiale: e vorba de o organizaţie socială şi teritorială totodată, a unor familii organizate în cete, legate adică printr-o rudenie de ceată, fără mari deosebiri de avere, fără clase, posedînd şi lucrînd colectiv pămîntul, practicînd o agricultură şi o creştere de vite rudimentară şi administrîndu-se în formele democraţiei primitive, prin adunarea, în sfat, a tuturor membrilor maturi ai satului. Ar fi greşit să se creadă că o dată cu dispariţia uneia din trăsăturile de mai sus, se operează automat şi mecanic, trecerea totală şi bruscă la o nouă orînduire socială de tip superior. Dimpotrivă, comunităţile primitive pot dăinui, desigur, în forme de înaintată disoluţie, pînă în plină societate capitalistă" (I, p. 25—26).

O explicare mai amănunţită a *cauzelor* acestei persistenţe nu ar fi fost lipsită de interes. S-ar fi putut arăta, de pildă, cum legăturile de vecinătate — bazate pe coexistenţa formelor de proprietate comună şi

---

* H. H. Stahl, *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe rom'neşti*, 2 vol., Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1958—1959; vol. I: 374 p. + 34 fig. + 10 pl.; vol. II, 365 p. + 10 fig. + 2 pl.

[1] Critica acestor teorii este cu atît mai necesară, cu cît în istoriografia apuseană continuă tendinţa denaturării relaţiilor dintre ţărani şi stăpînii feudali. Cf. de ex. R. I. Hoyt, *Farm of the Manor and Community of the Vill in Domesday Book*, în *Speculum*, 1955, nr. 2.

privată — care vin să înlocuiască pe cele gentilice, nu sînt incompatibile cu formele de exploatare. Îmbinarea celor două forme de proprietate — respinsă în general de cercetătorii burghezi [1] — explică posibilitatea menţinerii obştiei săteşti şi în alte orînduiri. După cum arată A.I. Perşiţ „legătura de vecinătate permitea, ori de cîte ori era nevoie, ca familiile făcînd parte din comunitate să coopereze în muncă şi, în acelaşi timp, nu împiedica acumularea proprietăţii. Cu congenerii trebuie să-ţi împarţi bunurile fără să iei nimic în schimb. Vecinului, însă, îi dădeai pe datorie şi, de obicei, profitai de pe urma acestui împrumut" [2].

De asemenea, s-ar fi impus o analiză mai adîncă a lucrărilor istoricilor sovietici [3] şi ale cercetătorilor marxişti de la noi din ţară[4], care aduc însemnate contribuţii în problemă.

În concepţia autorului, satele devălmaşe constituie o adevărată „arhivă vie", forme de înaintată disoluţie a unor „comune primitive". Din această teză, autorul trage concluzia ce merită a fi reţinută că „ele nu s-au putut naşte după întemeierea statului autohton, în epoca din care avem documente, ci ele trebuie socotite anterioare şi dăinuind pînă în vremea documentelor, fiind supuse unui continuu proces de dizolvare sub presiunea noilor împrejurări pe care le creaseră aceste state" (I, p. 7). În ceea ce priveşte procesul de disoluţie, autorul subliniază că întîlnim aici o întreagă gamă, de la forme atît de pure încît originea lor tribală nu poate fi pusă la îndoială, pînă la acelea în care aproape orice urmă de organizare devălmaşe a dispărut.

---

[1] De ex. P. Lemerle, *Esquisse pour une histoire agraire de Bizance*, în *Revue historique*, 1958, vol. 219.

[2] A. I. Perşiţ, *Periodizarea istoriei comunei primitive pe baza dezvoltării formelor de proprietate*, în *Anal. Rom. Sov.*, seria istorie, 1956, 2, p. 21 şi urm. Cf. şi E. E. Lipşiţ, *Византийское крестьянство и славянская колонизация* în *Византийский сборник*, 1945, p. 129 şi urm.

[3] Vezi de ex. B. I. Vladimirţov, *Общественный строй монголов (монгольский кочевой феодализм)*, 1934; I. V. Arski, *Сельская община в готической Испании*, în *Ученые записки Ленинград. Универ.*, S.st. ist., 1939, nr. 4, p. 191—275; E. E. Lipşiţ, *op. cit.*, p. 96—143; *Славянская община и ее роль в формировании византийского феодализма* în „*Византийский временник* I, 1947, p. 96—143; idem, *Из истории славянских общин в Македонии в VI—IX в.в.н.э. Некоторые наблюдения по аграрной истории Византии)*, în *Академику Б. Д. Греков . . .*, Moscova, 1952, p. 49—54; M. Kosven, *Крестьянская община. Историческая характеристика*, în *Известия Академии Наук, СССР*, III, (1946), nr. 4; idem, *Семейная община*, în *Советская этнография*", 1948, nr. 3, p. 3—32; B. D. Grekov, *Большая семья и вера Русской Правды и Полицкого Статута*, în „*Вопросы истории*", 1951, nr 8, p. 27—37; S. Isliami, *Семейная община албанцев в период ее распада (конец XIX—середина XX века)*, în „*Советская этнография*", 1952, nr. 3, p. 119—132; A. I. Neusihin, *Структура общины в южной и юго-западной Германии в VIII—XI веках*, în „*Средние века*", IV, 1953, p. 31—36 şi V, 1954, p. 15—31; idem, *К вопросу о первом этапе процесса возникновения феодально-зависимого крестьянства как класса*, în *Средние века*, VI, 1955, p. 5—33; M. L. Abramson, *Крестьянство в византийских областях южной Италии (IX—XI вв)*, în *Византиский временник*, VII, 1953, p. 161—173; M. N. Sokolova, *Свободная община и процесс закрепощения крестьян в Кенте и Уэссексе в VII—X веках*, în *Средние века*, VI, 1955, p. 34—35; M. A. Pavluşkova, *Крестьянская община в Венгрии в XI—XII веках*, în *Средние века*, VI, 1955, p. 56—75.

[4] Vezi de ex. V. Costăchel, *Problema obştiilor agrare în sec. XIV—XV*, în *Studii şi cercetări de istorie medie*, an. II (1951), nr. 1, p. 91—110; idem, *Dezagregarea obştiilor ţărăneşti în ţările române în evul mediu*, în *Studii şi referate privind istoria României*, partea I, Buc., 1954, p. 753—799; M. Macrea, *Procesul separării oraşului de sat la daci*, în *op. cit.*, p. 119—146; C. Cihodaru, *Contribuţii la cunoaşterea obştii ţărăneşti în Moldova*, în *Studii şi cercetări ştiinţifice*, Istorie, Academia R.P.R., Filiala Iaşi, an. VII (1956), fasc. 1, p. 1—34; R. Florescu, *Agricultura în Dobrogea la începutul stăpînirii romane*, în *Studii şi cercetări de istorie veche*, an. VII (1956), nr. 3—4, p. 367—392; A. Bodor, *Contribuţii la problema agriculturii în Dacia înainte de cucerirea romană. Problema obştiilor la daci*, *ibidem*, an. VII (1956), nr. 3—4, p. 253—266 şi an. VIII (1957), nr. 1—4, p. 137—148.

Autorul semnalează şi o altă caracteristică a obştiilor săteşti şi anume *caracterul lor de verigă de legătură între trib şi stat.* „Dacă admitem că formele de organizare socială feudale pot deriva din forme antecedente tribale, atunci e plauzibil să admitem că şi în ţară la noi disoluţia organizaţiilor gentilice în formarea unor state a consistat şi într-un proces de teritorizare a triburilor şi de desfacere a acestora pe hotare săteşti" (I, p. 75). Aspectul acesta, asupra căruia s-ar fi cuvenit să se insiste mai mult, poate oferi soluţii deosebit de eficace în problema atît de viu dezbătută a apariţiei sclavagismului şi feudalismului pe teritoriul patriei noastre.

Într-adevăr, după cum se ştie, obştea sătească reprezintă un pas înainte faţă de obştea gentilică şi e caracterizată prin împărţirea populaţiei după criterii teritoriale şi nu de înrudire. Dar *împărţirea teritorială, la rîndul ei, e un prim element ce caracterizează statul,* iar atunci cînd i se va adăuga şi *o forţă armată desprinsă de comunitate,* precum şi *impozite percepute în folosul clasei dominante,* statul va fi complet închegat [1]. Prezenţa unei obşti teritoriale apare deci ca necesară atît în procesul de închegare a statului sclavagist dac, cît şi a formaţiunilor statale feudale, iar perioada migraţiei popoarelor n-a putut înlătura acest prim element al statului — teritorialitatea — ci doar i-a imprimat o dezvoltare mai lentă, cu inevitabile zig-zaguri şi reveniri, lipsindu-l o lungă perioadă de timp de posibilitatea înmănunchierii cu celelalte două elemente.

Faptul acesta aruncă lumină nu numai asupra apariţiei statului sclavagist pe teritoriul patriei noastre, ci şi cu privire la apariţia feudalismului *direct din obştie,* printr-un proces intern [2]. De asemenea, nu ar fi fost lipsit de interes să se urmărească rolul obştei teritoriale şi în procesul de trecere de la sclavagism la feudalism în acele regiuni de pe teritoriul ţării noastre care au cunoscut formele de exploatare sclavagiste [3].

Această trecere nu s-a făcut direct, ci tot prin intermediul unor comunităţi săteşti, care înlocuind latifundiile sclavagiste, au reuşit pentru o bucată de timp să restabilească legătura dintre producătorii direcţi şi mijloacele de producţie, legătură absolut necesară formării orînduirii feudale [4]. Obştea sătească apare deci, în cazul acesta, ca *o verigă de legătură între sclavagism şi feudalism.*

Încadrînd fenomenul analizat în dezvoltarea capitalismului în răsăritul Europei, autorul remarcă, pe de o parte, că e vorba de o *rămînere în urmă* cu cîteva secole, iar pe de altă parte, de o *diferenţiere* simţitoare între diferitele regiuni ale ţării care au stat sub stăpîniri felurite. Prezenţa obştiilor constituie totuşi un *fenomen de masă,* dovedit între altele şi de recensămintele din 1722 (47,1 %), 1831 (25,2 %), 1840 (23,2 %) şi 1912 (16,3 %).

De aici ar putea decurge consecinţe interesante privind dezvoltarea feudalităţii la noi, care în primele secole se baza — ca şi în ţările vecine — în primul rînd pe munca robilor tătari şi ţigani. Aceasta ar fi o dovadă

---

[1] K. Marx şi F. Engels, *Opere alese în două volume,* vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 319 şi urm. Cf. pentru situaţia din ţările romîne scrisoarea lui K. Marx către F. Engels din 30 octombrie 1856, în *Marx-Engels, Briefwechsel,* II, nr. 40; vezi şi M. N. Meimen şi S. D. Skazkin, *Problema trecerii directe la feudalism pe baza descompunerii modului de producţie al comunei primitive,* în *Anal. rom.-sov.* seria istorie, 1960 (XIV), nr. 2, p. 67—95; A. M. Deborin, *Социально-политические учения нового времени.* Moscova, 1958, p. 24—30; G. György, *A magyar nemzetségtol a vármegyéig, a tőrzstől az országig* [De la ginta maghiară la comitat, de la trib la stat], în *Századok,* an. LXXXXII (1958), nr. 5—6, p. 565—615.

[2] K. Marx, *Capitalul,* vol. I, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., p. 260 şi *ibidem,* vol. IV, partea a 2-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 756.

[3] Vezi Z. V. Udalţova şi A. P. Kajdan, *Unele probleme nerezolvate din istoria socială economică a Bizanţului,* în *Anal. rom.-sov.,* seria istorie, 1959, nr. 1, p. 104; M. I. Suziumov, *Unele probleme ale istoriei Bizanţului,* în *Anal. rom.-sov.,* seria istorie, 1959, nr. 3, p. 104 şi urm.

[4] M. I. Suziumov, *К вопросу о процессах феодализма в Римской империи.* în *Вестник древней истории,* 1955, nr. 1, p. 51—67.

în plus, pe lîngă documente [1], asupra *naturii rentei feudale* din faza iniţială, care apare ca o rentă în muncă, ceea ce constituie o confirmare în plus a tezei marxiste asupra evoluţiei rentei feudale [2]. De asemenea, din diferitele statistici şi hărţi prezentate în lucrare apare clar predominarea satelor libere în *regiunile de deal* şi în depresiunile intramontane, fapt care poate ajuta de asemenea la stabilirea locului de formare a poporului romîn.

Un interes deosebit îl prezintă în lucrare combaterea teoriilor neştiinţifice, idealiste ale istoricilor şi sociologilor burghezi în privinţa originii comunităţii săteşti. Teoriei personaliste a „eroului eponim" fondator de sate — susţinută de N. Iorga, C. Giurescu, I. C. Filitti, G. Fotino, G. Panu, R. Rosetti, I. Bogdan — şi aşa-ziselor argumente de ordin istoric, toponimic şi genealogic, autorul le opune teoria persistenţei rămăşiţelor comunei primitive intrate într-un stadiu avansat de disoluţie.

Dialectica procesului de îngustare a familiei şi de creştere în complexitate a formelor de organizare extrafamiliale este — după părerea noastră — just explicată de autor prin apariţia formelor de proprietate privată, respingîndu-se astfel teoriile idealiste ale sociologiei burgheze care văd în acest proces o concretizare de „psihome", de îmbogăţire progresivă a „simplexiei". „Evoluţia istorică ar merge deci pe două căi: în paralel cu procesul de organizare politică, în forma uniunilor de triburi, are loc şi un proces social invers, de mărunţire a ginţilor pînă s-ar ajunge la formarea de familii din ce în ce mai simple şi pînă la urmă autonomizarea unor grupe familiale restrînse, amîndouă procesele fiind paralele cu o trecere de la forme de organizare economică colectivă spre forme de proprietate individuală" (I, p. 54).

Aspectul de legendă etiologică al spiţelor de neam săteşti e îndeosebi subliniat, arătîndu-se că la baza acestor teze ale sociologiei burgheze stă prejudecata teoretizată de Aristotel a caracterului „natural" al familiei şi nu recunoaşterea caracterului ei istoric. Teoria eroului eponim este în fond — precizează autorul — o robinsonadă, *o fetişizare a proprietăţii, din care dispare caracterul de relaţie socială şi apare cel al relaţiei dintre om şi obiect.* Ne aflăm de fapt şi aci într-un caz în care, după cum arată K. Marx, „produsele creierului omenesc par a fi făpturi independente, însufleţite cu viaţă proprie şi avînd relaţii atît între ele cît şi cu oamenii" [3].

Susţinînd că în momentul apariţiei statului pe teritoriul patriei noastre, populaţia locală nu putea fi decît teritorializată, adică aşezată statornic pe anumite teritorii care nu puteau fi altceva decît teritorii săteşti, autorul nu exclude totuşi nici posibilitatea *creării de sate* în epocile mai tîrzii, prin colonizări şi slobozii. „Dar fenomenul creării de sate noi nu trebuie să ne inducă în eroare. Un sat nou nu este un început de viaţă socială. Satele noi se ivesc în anume context social; ele sînt produsul unei anumite vieţi sociale anterioare şi au drept model sate preexistente" (II, p.8).

În ceea ce priveşte *viaţa economică* a satului devălmaş, autorul precizează din capul locului că aceasta avea un caracter *complex* şi *colectiv*. „Într-un sat romînesc nu avem deci de a face cu o juxtapunere de gospodării individuale, fiecare gospodărie avînd pe cuprinsul teritoriului său diverse zone economice, ci dimpotrivă cu un sistem în care fiecare gospodărie trebuie să aibă loturi sau drepturi de uz în fiecare din zonele

[1] De ex. *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XIII, XIV, XV, p. 60; D. Mioc, H. Chircă, Şt. Ştefănescu, *L'évolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XIVe au XVIIe siècle*, în *Nouvelles études d'histoire ...*, vol. II, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1960, p. 221—252. Vezi şi B. D. Grekov, *Ţăranii în Rusia*, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1952, p. 151 şi 163.

[2] K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a 2-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, cap. XLVII; B. F. Porşnev, *Studii de economie politică a feudalismului*, Buc., Ed. ştiinţifică, 1957, p. 59.

[3] K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ed. a III-a, Buc., E.S.P.L.P., 1957, p. 110.

mari economice ale satului întreg" (I, p. 224–225).

În privinţa „falsei dileme" a caracterului „agricol" sau „pastoral" al vechilor sate româneşti, autorul ia poziţie faţă de teoriile formulate de cercetătorii burghezi, care atribuiau *exclusiv* un caracter sau altul. Concluzia care se impune este că „dacă nu confundăm agricultura de astăzi cu agricultura veche, dacă studiem tehnicile silvo-agricole ale satelor noastre, atunci vom putea constata că agricultura noastră a fost legată de codru cel puţin tot atît de puternic cît şi păstoritul. Plugarul, ca şi ciobanul, au fost deopotrivă mînuitorii unor tehnici în care pădurea juca un rol de căpătîi" (I, p. 224).

Tehnicile de producţie forestiere, zootehnice şi agricole sînt analizate în amănunt, pe baza distribuirii către sate a vechiului teritoriu tribal — „trupuri de moşie" — punîndu-se astfel jaloanele unei *istorii a agriculturii* noastre, începînd cu tehnicile agriculturii itinerante în sistemul „moinei", şi mergîndu-se pînă la nivelul agriculturii în asolamente pe două şi pe trei tarlale. O menţiune în plus s-ar putea face despre cele cîteva izvoare istorice care atestă o alternare de culturi [1].

În privinţa structurilor teritoriale săteşti, autorul respinge categoric teza reacţionară propovăduită de A. Meizen, după care la baza acestor tehnici ar sta un „spirit al poporului" (*Volksgeist*) [2] şi arată că de fapt ele sînt în cea mai strînsă legătură cu structura socială: „... Forma loturilor ca atare devine importantă în măsura în care se semnifică intenţia socială care le-a stat la bază. Din acest punct de vedere toate lotizările se pot categorisi în două grupe: lotizări care denotă certe intenţii de distribuire egalitară şi lotizări care nu denotă astfel de intenţii" (I, p. 84).

Pornind de la această constatare, autorul încearcă să reconstituie, pe baza unor distribuiri teritoriale vechi, formele respective de relaţii de producţie, folosind în această privinţă o metodă de *„arheologie socială"*, singura capabilă să împlinească lipsa de documente istorice şi care a dat rezultate promiţătoare şi în alte ţări [3]. Se disting moşii „însurărite", „rotunde" şi „înjugate"; un aspect deosebit de interesant e coexistenţa şi întrepătrunderea satelor libere şi aservite, ca de ex. în complexele Cerna, Cernişoara şi Luncavăţ.

Autorul ajunge la concluzia că teritoriile săteşti din ţara noastră corespund *sistemului distribuirilor egalitare*. „Acest scop nu se poate însă atinge întotdeauna prin distribuirea de loturi geometrice, soluţie perfect valabilă teoretic, simplă, de o aplicare aproape mecanică. Cînd însă terenul este extrem de divers calitativ, împărţirea în fîşii ar merge de-a dreptul împotriva scopului urmărit: împărţirea ei ar fi nedreaptă, favorizînd pe unii în dauna altora" (I, p. 100).

În ceea ce priveşte împrejurările istorice care au prilejuit această distribuire, autorul arată în mod just că aceasta nu s-a putut face după constituirea satelor feudale, căci, pe de o parte, ar fi rămas menţiuni documentare, iar pe de altă parte, existenţa boierimii ca clasă presupune deja o ţărănime aservită şi e greu de admis că stăpînii feudali ar fi distribuit pămîntul ţăranilor liberi. Sîntem deci în faţa „unui proces social anterior, care a făcut ca peste o viaţă a obştiilor devălmaşe, derivate din vechiul sistem tribal, să se suprapună o organizaţie a puterii de stat, reprezentată printr-o curte domnească şi o clasă boierească" (I, p. 133).

O analiză mai aprofundată ar fi meritat problema aspectului *retrograd din punct de*

[1] Arh. Stat. Buc., *M-rea Rîncăciov*, XII/12; C.C. Giurescu, *Le voyage de Nicolo Barsi en Moldavie*, în *Mélanges de l'école roumaine en France*, vol. I, 1925, p. 308.

[2] *Siedlung und Agrarwesen der Westgermanen und Ostgermanen, der Kelten, Römer, Finnen und Slawen*, 3 vol., 1895.

[3] Vezi de ex. Fr. Mayer, *Geschichte der Bauerntums und der Bodenkultur im Lande Meklenburg*, Berlin, 1955. Dintre lucrările mai vechi se poate aminti, cu rezervele necesare, Franz Engel, *Archaeologischen Methoden in der Mittelalterlichen Siedlungsforschung*, 1936.

vedere economic al obştiilor, precum şi funcţia lor de *apărare a libertăţii ţărăneşti* în evul mediu [1]. Prima problemă — care nu trebuie pierdută din vedere deoarece neînţelegerea ei a stat la baza tezelor narodniciste şi neoiobăgiste — reiese totuşi implicit din materialele prezentate în vol. I, iar cea de-a doua, strîns legată de lupta de clasă din orînduirea feudală, autorul ne anunţă că o rezervă pentru volumul III, care va trata tocmai problema raportului dintre stăpînii feudali şi obştiile ţărăneşti. De altfel chiar din primele două volume se poate vedea cum în sînul satelor libere a avut loc — în special după pătrunderea relaţiilor de producţie capitaliste — procesul social de diferenţiere, ajungîndu-se la ciocniri uneori extrem de grave între ţăranii săraci şi acaparatorii locali, printre care se strecoară nebăştinaşi, negustori şi boiernaşi, spărgînd vechile forme de organizare socială pe neamuri.

Punerea în lumină a *deosebirii de grad şi nu de esenţă* dintre obştiile libere şi cele aservite şi identitatea stabilită între diferitele aspecte ale structurii lor interne — fapt subliniat de clasicii marxismului [2], dar puţin luată în seamă de cercetările de pînă acum [3] — constituie de asemenea un merit al ciclului de volume închinat satului devălmaş romînesc.

Trecînd la analiza organizării interne a gospodăriilor familiale, autorul abordează interesanta problemă *a tipului de familie* care stă la baza satelor devălmaşe, ajungînd la concluzia deosebit de interesantă că nu este vorba de o familie lărgită de tipul zadrugei, al inokosnei sau al „comunionului" bănăţean, ci de *familia „butuc"* [4]. Autorul ia ca temei de cercetare în această privinţă — *proprietatea*, pe care o socoteşte elementul hotărîtor. Prezenţa „cetelor" nu ne îndreptăţeşte — după părerea autorului — să vorbim de patronimii. Ce-i drept, „cetele recunosc un bătrîn comun, adică un autor, biologic şi juridic, al grupului întreg. Ele sînt de asemenea teritorializate, însă urme de distribuţii periodice de terenuri nu se mai întîlnesc la noi în ţară" (II, p. 107).

Precizarea aceasta făcută de autor merită îndeosebi a fi reţinută, deoarece caracterizează exact ultima perioadă a devălmăşiei săteşti disolute, realitatea vie, constatată de ancheta pe teren. Nu ar fi totuşi lipsită de interes şi o analiză a *momentului istoric* cînd a apărut această formă, cunoscînd că patronimia a existat într-o anumită perioadă şi pe teritoriul ţării noastre. După cum se urmăreşte, de pildă, agricultura la geto-daci, ar fi fost interesant de urmărit şi dezvoltarea formelor de familie [5]. Problema merită cu atît mai multă atenţie, cu cît — după cum au dovedit recentele cercetări — *ginta patri-*

---

[1] K. Marx şi F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a. Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 331—332. Vezi, de pildă, pentru situaţia din Bizanţ, E. E. Lipşiţ, *Славянская община и ее роль в формировании византийсково феодализма*, în *Византийский временник* I, 1947, p. 96—143; idem, *Византийское крестьянство и славянская колонизация* în *Византийский сборник*, 1945, p. 96—143.

[2] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. XV, ed. rusă, p. 638.

[3] O excepţie fac în aceste privinţe A. I. Neusihin. *Структура общины в южной и юго-западной Германии в VIII—XI веках*, în *Средние века*, IV, 1953 şi V, 1954 şi M. L. Abramson, *Крестьянство в византийских областях южной Италии (IX—XI в. в.)* în *Византийский временник* VII, 1953.

[4] *Familia butuc (famille souche)* — forma de familie alcătuită din două generaţii şi anume, din părinţi şi copii pînă la maturitate, aceştia părăsind prin căsătorie gospodăria părintească şi formînd o alta nouă. Ea se deosebeşte de *zadrugă*. care cuprinde un număr de cîteva zeci de grupe familiale, reprezentînd mai multe generaţii reunite într-o singură gospodărie, şi de *inokosna* sau *comunion*, care e o formă de gospodărie comună a unui grup de fraţi căsătoriţi şi rămaşi în casa părintească.

[5] Vezi de ex. Vl. Hanga şi Şt. Pascu, *Crestomaţie pentru studiul istoriei statului şi dreptului*, vol. I, p. 35, 62, 83 şi 171 şi urm.; vol. II, p. 34, 43, 47, 80, 85, 622 şi urm.

arhală şi comunitatea vicinală sînt în mare măsură sincronice [1].

Conştiinţa de rudenie, semn de distingere între diversele forme de organizare socială — „familie simplă", „familie lărgită", „ceată", „sat devălmaş" — şi pe care sociologi burghezi ca Simmel, Scheler, Tönnies, Gurvitch o privesc drept un element primordial, o „sinergie intermintală" capabilă să creeze „aglomerări exogene" mai mult sau mai puţin stabile, este socotită de autor, în lumina materialismului filozofic marxist, ca fiind un *factor secund*: „Ca orice fenomen de conştiinţă, conştiinţa de înrudire nu este decît o reflectare în mintea oamenilor a unor situaţii reale concrete, sub o formă mai mult sau mai puţin iluzorie. Memorizarea unei spiţe de neam colective este un fenomen special de creare a unui sistem juridic de înrudire care nu se poate ivi decît în anume condiţii sociale. Anume, trebuie ca memorizarea spiţei de neam să fie legată de un interes practic. Conştiinţa înrudirii nu este deci un fenomen care însoţeşte automat fenomenul biologic al înrudirii, ci este condiţionat social. Ca atare, sistemele juridice de înrudire, urmează a fi întotdeauna analizate în contextul lor social" (II, p. 155).

Pe baza acestei concepţii, autorul arată, de pildă, că în cazul „crîngurilor" din Munţii Apuseni — grup de case răzleţe, alcătuite dintr-un număr restrîns de familii înrudite, şi care constituie forme larvare ale unor cete de neam — *nu faptul că familiile sînt înrudite le sileşte să se constituie în cete, ci dimpotrivă, faptul că ele trăiesc în anume condiţii sociale aduce cu sine selecţionarea şi izolarea spaţială a unui grup de rude*, conform regulei demografice că „orice grupă socială restrînsă ca număr de oameni, creînd o aşezare statornică, trăind izolat, fără migraţii, practicînd o excludere declarată a nebăştinaşilor, în scopul apărării unui patrimoniu comun, se transformă într-un grup de rude" (II, p. 154).

În ceea ce priveşte *forma de organizare* a obştiei, autorul precizează, pe bună dreptate, că spre deosebire de formele de democraţie directe întîlnite şi în societăţile bazate pe exploatare, „democraţia directă a comunelor primitive este o formaţiune cu caracter antestatal, populaţia nefiind încă divizată în clase antagoniste, puterea fiind exercitată de totalitatea populaţiei". Teza potrivit căreia în formele de organizare săteşti primitive nu se cunosc decît formele democraţiei directe este respinsă, deoarece realitatea dovedeşte că în „confederaţiile de ocol de la noi din ţară se practicau şi adunările reprezentative, ba încă pe triplă scară ierarhică: o obştie sătească directă, o obştie de vale, reprezentativă a obştiilor săteşti şi o obştie de ocol, reprezentativă a obştiilor de vale" (vol. II, p.27).

Totuşi existenţa acestor „democraţii primitive" — şi faptul se impune a fi îndeosebi subliniat — nu trebuie să ne facă să uităm esenţa lor: în cadrul statelor în care erau înglobate, organizarea lor capătă *caracter de clasă*[2]. Faptul se explică de altfel şi prin aceea că folosirea în comun a terenurilor agricole sau a păşunilor nu este, în aceste condiţii,

[1] Gh. A. I. Perşiţ, *Periodizarea istoriei comunei primitive pe baza dezvoltării formelor de proprietate*, în *Anal. rom.-sov.*, seria istorie, 1956, nr. 2, p. 18—19. Pe de altă parte, în etnografie cîştigă tot mai mult teren teza potrivit căreia patriarhatul nu reprezintă un fenomen cu răspîndire generală, o treaptă obligatorie în dezvoltarea societăţii, existînd cazuri cînd în locul orînduirii gentilice matriarhale urmează o orînduire negentilică bazată pe clase antagoniste, cum s-au petrecut, de pildă, lucrurile în Polinezia, la unele triburi din bazinul Amazoanelor, la ciuci, eschimoşi şi chiar în Egiptul antic, Creta, Etruria şi Sparta (Cf. A. M. Zolotarev, *Очерки по истории родового строя*, cap. V, § 5, *Народы Африки*, p. 234, 264, 406 şi urm, 474—477; *Народы Австралии и Океании*, 1956, p. 735—756; S. P. Tolstov, *Древней Хорезу*, Moscova, 1948, p. 329; S. I. Semenov, *„Originea familiei, a proprietăţii private şi a statului" a lui F. Engels şi datele etnografiei contemporane*, în *Probleme de filozofie*, 1954, nr. 7, p. 182—183).

[2] Vezi B. F. Porşnev, *Esenţa statului feudal*, în *Studii*, an. IV (1951), nr. 1, p. 116 şi urm.

decît o *formă anacronică pe care o îmbracă proprietatea feudală sau alt tip de proprietate privată*. Odată cu apariţia proprietăţii private asupra condiţiilor externe ale muncii, comunitatea primitivă vicinală, care „a fost ultima fază a formaţiunii sociale primitive şi totodată o fază de tranziţie spre formaţiunea următoare"[1] *încetează să mai fie „primitivă"*, păşeşte în societatea împărţită în clase *şi îşi schimbă în mod corespunzător şi esenţa* [2].

Pe de altă parte, adunările de vîrste şi sex în care unii sociologi burghezi văd obîrşia puterii politice, îşi pierduseră de mult acest rol, limitîndu-se la *funcţii culturale*. În privinţa „oamenilor buni" se impune de asemenea o precizare. În documentele secolului al XV-lea ei nu sînt amintiţi, ci întreaga obştie a satului, — „megieşii", „toţi megieşii". Apariţia lor ulterioară e o dovadă a diferenţierilor speciale petrecute în sînul obştii, oamenii „buni" fiind tocmai cei influenţi prin avere şi care puteau oferi o garanţie materială pentru chezăşia lor. Faptul reiese şi dintr-un document din 1631, din Moldova, în care se dispune că nu se fac nedreptăţi „a femei şi a fete *de oameni buni şi a sărace*"[3].

Remarcînd varietatea formelor în care aveau loc adunările, autorul subliniază că „totuşi adunarea deliberativă şi executivă a satului constituie o trăsătură comună tuturor satelor, variaţia formelor ei fiind ea însăşi dovada că ne aflăm în faţa unei instituţii vii, proteice, permanent adaptabilă împrejurărilor" (II, p. 35). Votarea se făcea după criterii la fel de variate, în formele mai vechi pe baza *egalităţii*, în formele mai noi, *inegalitare*, uneori cu participarea femeilor, alte ori cu excluderea lor. Mandatarii obştiei se caracterizau prin aspectul *limitat şi oricînd revocabil* al funcţiei lor. Prefacerea aleşilor săteşti în funcţionari săteşti — proces caracteristic închegării statului modern — este de fapt concretizarea şi consemnarea oficială a *esenţei de clasă a funcţiei lor*, fapt ce exista de altfel, după cum am văzut, în forme mai puţin vizibile încă de la înglobarea lor în cadrul statului.

Interesant ar fi de menţionat şi dreptul pe care-l avea obştea în vechime de a exclude pe anumite persoane din sat, drept care apoi a fost şi el preluat de domnie[4]. Acest drept merge pînă într-acele încît obştea putea să-l *„bată şi să-l ucigă ... să-l scoată din sat afară"*[5].

★

Cele două volume apărute din *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti*, prin materialul vast şi inedit pe care-l cuprind, prin variatele şi multiplele probleme pe care le abordează constituie o contribuţie însemnată la cercetarea vieţii rurale din trecutul ţării noastre. Pe baza acestui material şi a interpretărilor făcute de autor putem să înţelegem mai bine o serie de aspecte ale istoriei economice a patriei, să ne dăm seama de denaturările ce caracterizează literatura burgheză de specialitate, de interesele de clasă ce stăteau în dosul acestora şi de confuziile politice pe care le-au generat, începînd cu teoria neoiobăgistă a lui C. Dobrogeanu-Gherea[6] şi pînă la ideologia statului ţărănesc preconizat de E. Ene şi I. Mihalache sau la ţărănismul lui C. Rădulescu-Motru [7].

---

[1] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. XXVII, ed. rusă, p. 695.

[2] A. I. Perşiţ, *op. cit.*, p. 21.

[3] Acad. R.P.R., LXXIII/109 *(subl. ns.)*.

[4] De ex. *Doc. priv. ist. Rom.*, B, XVII, vol. IV, p. 22—23; *ibidem*, A, XVII, vol. III, p. 163.

[5] *Ibidem*, A, XVII, vol. II, p. 202 *(subl. ns.)* (Asupra formelor de constrîngere din partea comunităţilor cf. şi N. Petrescu, *Primitivii*, Buc., 1944, p. 239 şi urm.; S. R. Steinmetz, *Ethnologische Studien zur ersten Entwicklung der Strafe*, vol. II, ed. a II-a, P. Noordhoff-Groningen, 1928, secţ. V şi IX.

[6] Vezi critica acestor teorii la K. Marx şi F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 52 şi urm.; V. I. Lenin, *Opere alese în două volume*, vol. I, ed. a II-a, Buc., 1954, p. 63—117; Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole şi cuvîntări*, ed. a IV-a, Buc., E.S.P.L.P., 1952, p. 518—519.

[7] G. Gall Ernö, *Sociologia burgheză din Romînia. Studii critice*, Buc., E.S.P.L.P., 1958, cap. III.

Prezentînd „civilizaţia rurală" drept specific naţional[1], sociologii burghezi făceau pe de o parte *apologia rămăşiţelor arhaice*, iar pe de altă parte, limitîndu-şi cercetarea la felul de viaţă al chiaburimii, o înfăţişau pe aceasta ca fiind caracteristică vieţii rurale. În condiţiile ascuţirii luptei de clasă în orînduirea capitalistă, sociologii burghezi, negînd influenţa progresistă pe care o exercită oraşul — şi în primul rînd lupta revoluţionară a proletariatului — căutau să rupă oraşul de sat, să separe ţărănimea muncitoare de clasa muncitoare şi să împiedice revoluţionarea maselor ţărăneşti. Menţinerea unei „civilizaţii rurale" pure şi combaterea oricăror tendinţe de progres pe bază de teze „funcţionaliste" cu un caracter reacţionar vădit[2], însemna pentru burghezie şi moşierime permanentizarea stării de înapoiere a ţărănimii şi înlesnirea exploatării ei[3].

Materialele prezentate în cele două volume constituie o dovadă elocventă că şi pe teritoriul ţării noastre proprietatea privată a avut *un caracter istoric*, că formele de stăpînire devălmaşe au existat în mediul rural în proporţii de masă pînă în veacul trecut.

L. Marcu

---

[1] Vezi de ex. I. Chelcea, *Obiceiuri, comunitate (sătească), cultură populară*, Sibiu, 1938.

[2] Cf. I. Vlăduţiu, *Probleme de cercetare în domeniul etnografiei*, în *Studii şi referate privind istoria Romîniei*, partea I, Buc., Ed. Academiei R.P.R., 1954, p. 250. Cu privire la caracterul reacţionar al teoriei funcţionaliste a lui B. Malinovski, vezi şi D. A. Olderoghe şi I.I. Potehin, *Функциональная школа в Этнография на службе британского империализма*, în *Сборник статей*, Moscova, 1951.

[3] Vezi de pildă, M. Constantinescu, *Bogăţii, un sat de negustori de fructe şi de emigraţi la oraş din Dîmboviţa*, în *Sociologie românească*, 1942, p. 185 şi urm.; St. Voicu, *Expoziţia de lucru a echipelor studenţeşti*, în *Era nouă*, 1936, nr. 1, p. 102 şi urm.

DISCUŢII ÎN LEGĂTURĂ CU PROBLEMELE CIBERNETICII

Numărul 51—52 al revistei elveţiene *Dialectica* este consacrat, în cea mai mare parte, discutării problemelor complexe pe care le ridică cibernetica. În cursul anilor 1956 şi 1957, Forum-ul internaţional de la Zürich a organizat, în colaborare cu revista *Dialectica*, un simpozion scris, cu subiectul *Cibernetică şi cunoaştere*.

După cum arată revista, scopul general al acestui simpozion era de a pune cibernetica şi realizările ei în serviciul studierii omului şi în special în serviciul studierii cunoaşterii de care omul este capabil.

În urma acestor pregătiri, în anul 1957 a avut loc un simpozion oral la Zürich. Numărul revistei *Dialectica* la care ne referim publică o serie de materiale elaborate pe baza acestui simpozion oral, sintetizîndu-i rezultatele şi concluziile.

Construirea unor maşini complexe, care imită parţial modul de funcţionare a creierului uman, permite controlul unor procese de desfăşurare a cunoaşterii. Ca atare, multe speculaţii filozofice idealiste, goale şi sterile, privitoare la ireductibilitatea subiectului la obiect, privitoare la izolarea subiectului de totalitatea naturii în care el este angrenat, se găsesc în faţa unor probe materiale, palpabile, care le dezvăluie falsitatea. Cibernetica furnizează probe experimentale zdrobitoare împotriva subiectivismului. Totuşi, după cum vom arăta în continuare, idealismul subiectiv nu dispare datorită ciberneticii, el nu dispare în faţa unor probe experimentale care îl contrazic, oricît de grăitoare, de evidente şi de riguroase ar fi aceste probe.

În faţa unor experimente cruciale, cad teoriile ştiinţifice false. În filozofie în schimb — după cum arată istoria ei de milenii — nu există experimente cruciale, pe baza cărora vreo tendinţă filozofică fundamentală să dispară. În faţa unor fapte indiscutabile, idealismul filozofic îşi schimbă forma, dar nu-şi schimbă orientarea în esenţa sa. Întreaga practică social-istorică a omenirii infirmă idealismul — şi totuşi idealismul persistă. Acest lucru dovedeşte justeţea concepţiei marxist-leniniste asupra filozofiei. Filozofia este o concepţie despre lume, o interpretare a ei, de pe poziţiile unei anumite clase sociale. De aceea, cît timp există societate împărţită în clase antagoniste, nici un experiment crucial — care, în fond, nu este decît un singur moment izolat al practicii sociale — nu doboară idealismul. Idealismul constituie *o interpretare* a lumii de pe poziţiile claselor exploatatoare, de aceea experimentul poate să-i doboare forma concretă, argumentele cu care îşi apără poziţia, poate să-l încolţească şi să-i dezvăluie absurditatea, să-i micşoreze simţitor sfera de influenţă — dar nici un experiment nu va desfiinţa orientarea filozofică idealistă. Idealismul exprimă conştiinţa claselor exploatatoare şi nu dispare decît o dată cu aceste clase.

Cibernetica constituie tocmai un asemenea moment experimental, în faţa căruia idealismul subiectiv este nevoit să dea înapoi,

să părăsească domenii pe care le decreta inaccesibile cunoașterii științifice riguroase, care îi slăbește influența — dar care nu poate duce la dispariția acestui curent.

Tocmai acest aspect social, determinant, aspectul de clasă al filozofiei, rămîne nepătruns de către redacția revistei *Dialectica*, tot din motive de ordin social, bineînțeles, și nu pur gnoseologice. După cum reiese dintr-o introducere (nesemnată) scrisă la dezbateri, rezultatul la care poate duce cibernetica în problemele de teoria cunoașterii este mult supraapreciat ca importanță. Cibernetica, scrie autorul introducerii, „va da, printre altele, disciplinelor filozofice structura oricărei științe, care dispune pe de o parte de un edificiu discursiv permițînd organizarea experienței și pe de altă parte dispune de o activitate experimentală, permițînd verificarea teoriei, angrenarea ei în realitate" (p. 264).

Pasajul citat, reprezentativ pentru atitudinea revistei, este grăitor. Știința dispune deci, pe de o parte, „de un edificiu discursiv permițînd organizarea experienței". Așadar teoria științifică în această concepție, nu constituie o reflectare a realității, ci doar o organizare posibilă a datelor experimentale. Ca atare, datele experimentale, pe care le va furniza cibernetica, oricare ar fi ele, vor fi „organizate" teoretic — dar fără o valoare reflectorie certă. Așadar modul de abordare a ciberneticii considerată ca experimentul „crucial" al gnoseologiei, este din capul locului subiectivist, vădind influențe neopozitiviste.

Pe de altă parte, speranțele pe care revista le leagă de cibernetică, sînt disproporționate, utopice. Însuși pasajul de mai sus dovedește, că gnoseologia nu se va putea identifica cu o oarecare ramură a științei, deoarece însuși modul de abordare și de interpretare a datelor furnizate de ea implică o anumită concepție filozofică.

Totuși, cibernetica prezintă pentru gnoseologie un interes cert. Pe de o parte ea aduce un material complet nou pentru generalizare filozofică, aruncînd o lumină vie asupra mecanismului cunoașterii, domeniu relativ puțin explorat pînă în prezent. Pe de altă parte, ea constituie o armă deosebit de eficace în lupta împotriva idealismului subiectiv, rezultatele ciberneticii contrazicînd categoric tezele de bază ale acestuia. De aceea putem fi de acord cu ciberneticianul P. Russo, care — (după cum reiese din Introducere, răspunzînd profesorului Hubert, de orientare fenomenologistă) arată că „trecerea prin obiectivitate (este vorba de nivelarea anumitor aspecte ale procesului cunoașterii în robot, deci în afara subiectului — n. n.) către care este îndreptat efortul nostru și care constituie esențialul ciberneticii este interesant din punct de vedere filozofic..." (p. 266). P. Russo continuă cu concluzia : „iată de ce fenomenologia modernă, în măsura în care ea este marcată printr-o grijă față de subiectivitate și printr-o neîncredere excesivă în privința a tot ce este obiectiv, ni se pare a fi extrem de suspectă".

*

Studiul tehnic al lui Jacques Sauvan, intitulat *Factorii cunoașterii* începe în mod semnificativ cu paragraful *Cele două tipuri ale cunoașterii umane*. În acest paragraf, Sauvan postulează existența, pe de o parte a unei cunoașteri obiective sau obiectivabile iar pe de altă parte a unei cunoașteri subiective, inaccesibile. „Există — scrie dînsul — și o cunoaștere pe care o considerăm necomunicabilă, cunoaștere pur subiectivă, al cărui privilegiu îl recunoaștem și la alți oameni prin analogie și conform mărturiei lor (splendoarea acestui spectacol este „indicibilă") (p. 270).

După acest tribut plătit subiectivismului, — autorul nu se ostenește să-și întemeieze sau să-și justifice teza — urmează analiza cunoașterii „obiectivabile" prin robot. Dar subiectivismul lui Sauvan nu rămîne izolat la punctul de pornire. Recunoscînd o interacțiune între cele două tipuri de cunoaștere postulate de el, cea „obiectivabilă" și cea „incomunicabilă" — Sauvan crede că, „deoarece fiecare individ dispune de o referință originală

există în mod obligatoriu o franjă de incertitudine, care trebuie să fie o parte componentă a cunoaşterii subiective. Nici chiar limbajul ştiinţific nu scapă acestei franje de incertitudine : cuvîntul triunghi nu poate avea aceeaşi semnificaţie pentru un elev de clasa a VI-a, pentru noi, sau pentru un profesor de geometrie superioară" (p. 270). Faptul, că aceeaşi realitate obiectivă nu este cunoscută cu acelaşi grad de profunzime de către diferiţi oameni, este transformat de către Sauvan într-o semnificaţie subiectivă a ştiinţei, şi introdus ca moment de incertitudine a cunoaşterii obiective, ştiinţifice.

Or, obiectivitatea cunoaşterii, caracterul ei reflectoriu, certitudinea ei este independentă de faptul, că diferiţi oameni cunosc realitatea cu diferite grade de profunzime. Teoria cunoaşterii se referă la posibilitatea cunoaşterii umane în general, nicidecum la diferenţele individuale. Introducerea „franjei de incertitudine" pe temeiul arătat este tot atît de arbitrară ca şi postularea unei cunoaşteri duale, complementare, a unei cunoaşteri pur subiective, necomunicabile, alături de cunoaşterea „obiectivabilă".

Articolul lui Sauvan este închinat analizei procesului cunoaşterii prin intermediul proceselor din robot. Totuşi, subiectivismul este postulat, alăturat cunoaşterii ştiinţifice — mai mult decît atît : datorită postulării unei cunoaşteri pur subiective, chiar şi cunoaşterea obiectivă este pusă sub semnul întrebării. Articolul lui Sauvan dovedeşte că interpretarea idealistă, falsă, neştiinţifică poate să paraziteze pe orice treaptă a ştiinţei.

★

Studiul lui A. David, intitulat *Reflexiuni pentru o nouă schemă a omului: scopuri şi mijloace* împinge pe primul plan probleme morale, revelate de cibernetică. Preocuparea centrală a autorului, este găsirea elementului specific uman, a elementului prin care omul se diferenţiază de robot. Spre deosebire de Sauvan, A. David, priveşte realitatea în faţă, şi cedînd — peste măsură, după cum vom arăta — mecanicismului tot ceea ce robotul poate imita, încearcă să delimiteze domeniul specific uman şi prin nimic mecanic.

În concepţia lui David, cunoaşterea umană — exact ca şi robotul — dublează realitatea, fără ca vreun moment de creaţie să intervină în acest proces. „Dar — scrie dînsul — încălzind un scris cu cerneală simpatică, sau rezolvînd o ecuaţie, omul nu creează figura scrisului şi nici rădăcinile. Munca omului se adaugă lumii materiale, nu pentru a crea ceva uman, ci numai pentru a face — atunci cînd omul se va retrage — ca o dublură materială cît mai perfect posibilă să figureze la marginea lumii originale" (p. 291).

Aşadar, în concepţia lui A. David, cunoaşterea nu are un caracter creator ; ea constituie o simplă imitaţie a realităţii, o dublură, o oglindă directă, în înţelesul ei cel mai simplist. Activitatea umană este — în această concepţie — un şir lung de mecanisme. „Scheletul este acela care trage mecanic degetul, muşchiul acela care trage scheletul, nervul acela care trage muşchiul, creierul acela care trage nervul, şi toate acestea sînt mecanice şi electrice. Veritabilul efort uman, dacă ar exista aşa ceva, ar trebui să fie ceva infim, mobilizînd întregul lanţ în mod testamentar (adică printr-o simplă comandă care va fi ulterior executată — n.n.) de la început" (p. 297) şi autorul continuă „acest fapt ni se pare esenţial pentru stabilirea unei scheme a omului" (p. 297).

În ceea ce priveşte deci cunoaşterea şi activitatea umană, ele sînt considerate de către autor ca simple mecanisme, care sînt dominate şi explicate complet de către legile mecanicii şi cele ale electricităţii. Acestea sînt — după autor — faptele dezvăluite de cibernetică, deoarece robotul, supunîndu-se exclusiv legilor mecanicii şi ale electricităţii, imită întocmai şi înlocuieşte activitatea umană bazată pe cunoaştere. În faţa acestor dezvăluiri, se întreabă autorul, care este elementul specific uman, ireductibil, element pe care maşina nu îl va putea înlocui? A. David găseşte acest element specific uman în stabilirea scopului. „Numai adeziunea la scop, este

specific umană... care se sudează direct cu scopul" — (p. 294) scrie dînsul. Iar în alt loc „Numai adeziunea la un scop, numai afinitatea creată între om şi figura materială dorită este în mod iremediabil uman" (p. 294). Sintetizînd toate acestea A. David scrie: „Cred că ne revine nouă, moraliştilor, cu îndelungata noastră experienţă a umanului şi a scopului... sarcina de a da în mod cinstit mecanicii tot ceea ce este mecanic. Ştim că alegerea scopului este umană. De ce să ne încăpăţînăm pentru a păstra ceva mai mult sau ceva mai puţin din mijloace şi de a întoarce spatele adevărului în numele umanismului?" (p. 307).

Aşadar, poziţia lui A. David este limpede şi tranşantă: scopul este uman, mijloacele sînt mecanice. Scopul şi mijlocul nu pot fi reduse la un numitor comun — ele sînt despărţite printr-o prăpastie. Adeziunea la scop este ideală, înfăptuirea scopului este materială.

Concepţia mecanicistă a lui David — ca orice concepţie mecanicistă — ajunge în mod necesar la afirmarea contrariului său: la afirmarea idealităţii pure, a idealităţii venite din neant.

Caracteristic concepţiei lui A. David este neînţelegerea dialecticii, neînţelegerea structuralizării elementelor componente ale unei calităţi vechi într-o calitate nouă, superioară.

Faţă de graniţele rigide şi identitatea imobilă a concepţiei lui A. David, marxismul arată că nimic din om nu este exclusiv uman şi în acelaşi timp tot ce aparţine omului este specific uman. Omul este format din organe cu funcţii biologice asemănătoare regnului animal; organele sînt formate din celule; celulele, la rîndul lor, din molecule, acestea din atomi etc. În ultimă instanţă, omul este şi el format din atomi, atomii care compun organismul uman se supun şi ei legilor mecanicii cuantice. Acest lucru înseamnă oare, că între om şi realitatea care îl înconjoară nu există nici o diferenţă, că oamenii sînt cîrmuiţi în ultimă instanţă de aceleaşi legi ale mecanicii cuantice? Atomii supuşi unor legi identice se structurează diferenţiat în molecule, iar legile moleculei vor fi determinate de structura atomilor componenţi. Organizările superioare, la rîndul lor, se supun unor legi specifice, păstrînd concomitent legile calităţilor inferioare. Nici umanul, parte integrantă a naturii, nu face excepţie. Pe baza legilor comune întregului univers, el se structurează în chip propriu. Această structură proprie, umană, se bazează în ultimă instanţă pe legi mecanice. Structurarea specifică a legilor mecanice şi biologice este umană şi socială dînd naştere legilor proprii umane.

În concepţia marxistă aşadar, scopul şi mijlocul nu sînt despărţite. Atît scopul cît şi mijlocul sînt legate de materialitatea omului; dar atît scopul cît şi mijlocul, la nivel uman, sînt specifice omului, concepute sub forma lor ideală. Reconstituirea mijloacelor umane (cunoaştere şi acţiune) de către robot nu dezumanizează însă mijloacele de acţiune umană, la fel cum construirea unei macarale nu devitalizează muşchiul. Temelia mecanică a muşchiului uman poate fi imitată, dublată de o pîrghie, care se supune exclusiv legilor mecanice, mişcîndu-se la comandă electrică. Muşchiul la rîndul lui, se supune unor legi fizice, mişcîndu-se tot datorită unor impulsuri electrice — dar nu se reduce la acestea din urmă.

În acelaşi timp modelarea unor serii de funcţii ale creierului uman de către robot ne avertizează împotriva prezicerii arbitrare a limitelor acestei modelări. Cazul lui Norbert Wiener, citat de însuşi A. David, este semnificativ din acest punct de vedere. Cu şase luni după prezicerea unor asemenea limite arbitrare: „Niciodată nu va exista o maşină de tradus" — maşina de tradus a fost construită. Cibernetica ne va duce la înzecirea, la însutirea puterii de gîndire, a puterii creatoare a omului, tocmai cum maşinile au dus la însutirea puterii lui fizice. Dar chiar cu puteri incomparabil superioare, robotul va fi creaţia omului, va fi imitaţia omului, şi nu va fi identic cu el. Ca atare, robotul nu dezumanizează, din contră,

robotul, fiind creația omului, este el însuși umanizat.

Trebuie respinsă deci ideea lui A. David, a cedării mijloacelor domeniului neuman și a păstrării scopului în idealitatea pură. La asemenea concluzii se poate ajunge numai prin neînțelegerea radicală a raportului dintre material și ideal. Susținem din contră, specificitatea umană atît a mijlocului cît și a scopului. În ceea ce privește limita posibilităților robotului de a imita omul, aici remarcăm numai atît (întorcîndu-ne asupra acestui subiect la analiza studiului lui Bonsack) că limita principală a robotului este de a fi construit de om, sau de un alt robot, care la rîndul lui a fost construit de om. (Bineînțeles, cu prelungirea posibilă a acestui lanț). Așadar, nu dezumanizarea omului, ci umanizarea robotului. Robotul poate imita funcțiunile creierului uman, pe baza unor simple legi mecanice și electrice, deoarece este creat de om, în care aceste legi primesc o organizare superioară — și nu datorită faptului, că umanul s-ar reduce la aceste legi.

Greșeala lui A. David pornește chiar de la conceperea cunoașterii ca o simplă imitație, în care nu intervine niciun moment creator. Or, cunoașterea umană, reflectorie în fond, include momente de creație. Reconstituirea ideală a realității este creația omului, deoarece prin cunoaștere, omul reconstituie ideal materialitatea. La fel, robotul este și el o creație a omului. El nu imită pur și simplu funcționarea creierului, ci îi modelează anumite funcțiuni. Așa precum pentru filozofii idealiști, care au denaturat relația dintre materie și idee, reconstruirea ideală a lumii materiale rămînea un moment de nepătruns, tot astfel, neînțelegînd relația dintre materie și idee, reconstituirea materialității gîndirii îi alarmează. Cunoașterea reproduce ideal materialitatea, robotul însă nu face decît să modeleze baza materială a acestei idealități. Așadar, robotul poate fi înțeles numai de concepția marxistă, care arată că idealitatea este organizarea specifică a materiei la nivel uman. Idealismul, rupînd idealitatea de materialitate, nu poate ajunge la explicarea științifică a robotului.

★

Studiul lui F. Bonsack, intitulat *Cunoaștere și adevăr* atinge aceleași probleme ca și studiul lui David, dar mergînd pe alte căi. La punctul său de pornire, Bonsack încearcă să definească criteriul adevărului. Chiar de la început, el stabilește eșecul oricărei tentative de a defini adevărul exclusiv din interior, fără a face apel la lumea exterioară, la corespunderea ideii cu lumea exterioară. „Este de neînlăturat de a face apel la lumea exterioară pentru verificarea unei cunoștințe" — (p. 331) scrie el. Autorul analizează principalele teorii, care afirmă criterii pur subiectiviste ale adevărului, ca teoria lui Descartes — avînd ca punct de plecare conștiința, sau cea neopozitivistă, pentru care criteriul adevărului este coerența internă — și dezvăluie lipsa lor de fundament. Astfel autorul arată, că teoria coerenței constituie „o condiție necesară, dar nicidecum suficientă" (p. 332) a adevărului. Respingînd deci hotărît orice criteriu subiectivist al adevărului, autorul articolului este totuși puternic influențat de unul dintre argumentele vechi ale idealismului subiectiv, anume acela al inaccesibilității obiectului exterior. Conform acestui argument, orice cunoaștere este interioară, astfel ceea ce putem noi compara este exclusiv cunoașterea noastră interioară cu o altă cunoaștere interioară, obiectul în exterioritatea lui rămînînd inaccesibil. Marxismul prin centrarea gnoseologiei și a întregii filozofii în jurul conceptului practicii, a indicat soluția ieșirii din acest impas. Este surprinzător și șocant, ca un filozof din zilele noastre, ignorînd sau trecînd sub tăcere marxismul, care are printre trăsăturile sale cele mai caracteristice relevarea rolului multilateral al practicii, să găsească aceeași soluție a ieșirii din impasul subiectivist, într-o frază izolată tocmai la Platon. Iată ce scrie autorul: „Și totuși, există o soluție, care a fost indicată în mod clar de Platon, în critica lui împotriva lui Protagoras. Ceea ce distinge cunoașterea

adevărată de cunoaşterea falsă, este înainte de toate că prima permite o acţiune eficace... Numai cunoştinţele adevărate permit acţiuni eficace" (p. 334).

În acest caz, ca şi în general, ignorarea sau trecerea sub tăcere a marxismului nu poate fi socotită decît ca o lipsă de ţinută ştiinţifică, bazată pe o atitudine socială duşmănoasă.

Aşadar, ceea ce distinge cunoştinţele adevărate de cele false, după părerea lui Bonsack este că cele adevărate permit 1) previziuni exacte şi 2) acţiuni eficace.

Definind deci în felul acesta cunoştinţele adevărate, Bonsack ajunge la concluzia, că robotul posedă şi el cunoştinţe adevărate. Care este însă, în acest caz diferenţa dintre cunoaşterea umană şi cea a robotului? Bonsack găseşte această diferenţă în conştiinţa umană, conştiinţă care nu este suficientă pentru definirea adevărului, dar care este un corelat necesar al cunoaşterii umane. Iată ce scrie Bonsack: „Se pare că îi lipseşte (robotului — n.n.) un factor esenţial, acela al conştiinţei. Dar am văzut că acest factor nu poate servi la definirea cunoaşterii. Trebuia să utilizăm o altă definiţie, care se pare că poate fi extinsă fără prea multe dificultăţi şi asupra maşinii. Cunoaşterea n-ar fi aşa dar un vînat rezervat omului, dar la om, i se adaugă ceva în plus, conştiinţa, care nu este o condiţie suficientă a cunoaşterii" (p. 339).

Fără îndoială, că existenţa conştiinţei este specifică omului; fără îndoială, că robotul nu are şi nu poate avea conştiinţă. Marxismul defineşte conştiinţa drept reflectarea reflectării, adică o reflectare de un ordin superior. Dar reflectarea reflectării are repercusiuni asupra reflectării însăşi. Cunoştinţele şi conştiinţa se contopesc, ele formează un tot unitar, indisolubil legat. Pentru acest motiv, contrar celor afirmate de Bonsack, trebuie să refuzăm robotului nu numai conştiinţa, ci şi cunoaşterea, termen cu totul impropriu pentru a desemna funcţionarea robotului. Robotul nu cunoaşte pentru că nu are conştiinţă. Dacă pur şi simplu reproducerea exactă a realităţii ar putea fi denumită cunoaştere, atunci orice oglindă ar cunoaşte, o carte poştală ilustrată ar cunoaşte. Bineînţeles, funcţionarea complexă a unor maşini electronice cu sistem deschis, care se autoreglează mereu pe baza impulsiunilor noi primite din lumea înconjurătoare, care calculează automat răspunsurile optime şi declanşează singure mecanismele care înfăptuiesc comanda robotului, dînd în continuu comenzi noi şi optime pe baza recepţionării continue a unor noi impulsiuni şi a prelucrării acestui material de către robot — nu poate fi comparată cu o simplă imagine moartă. Singura asemănare între o fotografie şi un robot este, că ambele fiind produse ale omului, sînt menite să redea realitatea pe baza legilor mecanice — fără conştiinţă şi fără cunoaştere.

Aşa precum în epoca noastră pe plan social toate căile duc spre comunism, pe plan ştiinţific în epoca noastră toate căile duc spre materialismul dialectic. Probleme complexe ridicate de pătrunderea adîncă în cunoaşterea materiei sînt insolubile în afara lui. Clişeele filozofice idealiste se dovedesc din ce în ce mai inadecvate ştiinţei zilelor noastre.

Simpozionul organizat în legătură cu problemele filozofice pe care le ridică cibernetica ilustrează viu acest adevăr. Soluţiile oferite de filozofi ca nuanţe subiectiviste ori mecaniciste sînt neputincioase, problemele ridicate sînt departe de a îmbrăţişa bogăţia materialului.

Perspectiva vastă pe care cibernetica o deschide omenirii constituie un teren fertil pentru generalizări filozofice. Dar generalizări filozofice valoroase, cu caracter ştiinţific, nu pot fi făcute decît pe baza filozofiei marxist-leniniste.

Clara Dan

NOTE CRITICE ASUPRA CONCEPȚIILOR FILOZOFICE NEOPOZITIVISTE ÎN DOUĂ TRATATE OCCIDENTALE DE FIZICĂ TEORETICĂ

Tratarea problemelor gnoseologice ale fizicii atomice a încetat de mult să mai fie o preocupare rezervată exclusiv filozofilor. Legătura dintre filozofie — sub aspectele sale ontologice, gnoseologice și logice — și științele particulare ale naturii, și în special microfizica, este atît de intimă încît nu mai este de loc surprinzător să întîlnim expuneri cu caracter pronunțat filozofic în tratate și lucrări de „pură specialitate". Oamenii de știință sînt literalmente obligați de progresele disciplinelor lor particulare să abordeze direct și deschis aspectele filozofice legate de cercetarea modernă a naturii.

Dacă pentru fizica clasică în general era oarecum suficientă admiterea tacită a unor principii filozofice elementare, dacă tezele schematice ale materialismului metafizic din secolul XVIII—XIX, satisfăceau necesitățile fizicii precuantice, pentru fizica cuantică și pentru elaborarea teoriilor moderne ale cîmpului de exemplu, este strict necesară explicitarea riguroasă a unor teze filozofice corespunzătoare. Aspectele pe care le prezintă materia în decursul investigației științifice moderne cer interpretarea lor în spiritul singurei filozofii consecvent științifice, aceea a materialismului dialectic. Teoria cunoașterii, logica și ontologia materialist-dialectică în unitatea lor reprezintă adevărata bază teoretică a științei de astăzi. Exemplul științei sovietice este cu totul edificator în acest sens. Punerea filozofiei materialist-dialectice la temelia cercetării științifice particulare reprezintă condiția de ordin ideologic a succeselor istorice ale științei sovietice.

„Setea de filozofie", resimțită în mod obiectiv de cercetători în general, n-a dus însă, după cum se știe, la adoptarea unanimă și dintr-o dată a materialismului dialectic. Condițiile social-politice și ideologice din țările lor au determinat o mare parte a savanților din țările capitaliste să ocolească materialismul dialectic, să oscileze între un materialism metafizic perimat și un idealism disimulat sub diverse etichete „științifice". Este totodată binecunoscută cititorului diversitatea de aspecte pe care le-a luat ofensiva idealistă în legătură cu problemele noi ale fizicii moderne, și rolul concepțiilor neopozitiviste în încercarea de a îndepărta pe naturaliști de materialismul dialectic, de a-i aduce, de fapt, pe pozițiile filozofiei idealiste.

Făcînd aceste note în legătură cu abordarea aspectelor filozofice ale fizicii atomice în unele tratate speciale apărute în ultimii ani în Apus, trebuie să avem în vedere situația contradictorie a oamenilor de știință în societatea burgheză. Ca cercetători ai naturii ei sînt obligați să studieze și să descopere legile obiective ale fenomenelor materiale care formează obiectul disciplinei lor speciale. Pe de altă parte, sub presiunea ideologică a clasei dominante — burghezia — ei ajung de multe ori să contribuie la denaturarea sensului propriilor lor descoperiri. De aceea Lenin atrăgea atenția asupra faptului că atîția savanți burghezi capabili să ajungă la cele mai importante descoperiri în domeniile lor de specialitate pot fi prizonierii unei ideologii neștiințifice, reacționare și ca atare nu pot fi în nici un caz crezuți pe cuvînt cînd este vorba de filozofie. Pozițiile ideologice ale oamenilor sînt determinate, în ultimă instanță, de poziția lor de clasă și nu de anumite rezultate la care ajunge cercetarea științifică a naturii. Aceasta nu înseamnă cîtuși de puțin că aceste rezultate și cerințele obiective ale cercetării științifice nu pot exercita — în anumite condiții — o influență asupra concepțiilor filozofice ale oamenilor de știință. Urmărind rezolvarea problemelor științifice, ei pot fi determinați să adopte teze filozofice juste, științifice, adecvate pe deplin obiectului lor. Exemplul atîtor mari savanți care au îmbrățișat, de cele mai multe ori spontan, teze fundamentale ale materialismului dialectic, ne dovedește cu prisosință justețea celor afirmate.

Dar *în general*, în condițiile sociale și ideologice ale societății burgheze, fenomenul adeziunii unor savanți la încercările ideologice reacționare de a denatura semnificația științei, oricît de paradoxală în ochii celor nepreveniți, este un fenomen relativ frecvent. Așa se face că în unele lucrări de specialitate, alături de contribuții științifice valoroase sînt propagate idei filozofice greșite, antiștiințifice. Contextul autentic științific în care sînt prezentate, prestigiul în materia de specialitate al autorilor poate contribui în bună măsură la acceptarea acestor idei de către cititorii neavertizați asupra problemelor filozofice, ca idei juste, științifice.

Lucrarea prof. american David Halliday, *Introducere în fizica nucleară* (Paris, 1957) este un exemplu în acest sens.

Lucrarea, după cum se vede, tratează în esență una dintre problemele cele mai importante ale fizicii contemporane.

Autorul simte însă nevoia de a prezenta concepția filozofică care ar sta la baza fizicii moderne sau în orice caz ar fi „admisă de cea mai mare parte a oamenilor de știință", și anume „pozitivismul logic al cărui fondator este fizicianul austriac Ernst Mach". Pentru cititorul marxist este deci limpede de la bun început că nu poate fi vorba despre o concepție științifică, ci de o variantă modernă a idealismului subiectiv.

Dezvoltat, după cum arată autorul, de filozofii cercului de la Viena și în America de filozoful Bridgman în sens operaționalist, machismul încearcă să substituie pe căi ocolite materialismului o variantă a idealismului subiectiv, în special în interpretarea teoriilor moderne ale matematicii și fizicii.

Autorul cărții la care ne referim nu se ocupă, după cum vom vedea, în mod gratuit de aceste chestiuni filozofice. El trebuie să răspundă la întrebările puse de exemplu de problematica măsurătorii în domeniul fizicii cuantice, de semnificația conceptelor cu care operează această știință, de ce anume corespunde în realitate acestor concepte. Este deci vorba de problemele filozofice de mult dezbătute ale mecanicii cuantice în general și ale fizicii nucleare în special. Răspunsul neopozitivist, adoptat de autor, la aceste probleme este rezumat în capitolul intitulat „Filozofia științifică".

În primul rînd, arată autorul, în conformitate cu această concepție, noțiunile abstracte ca lungime, viteză, durată etc. sînt fără interes : nu are sens să vorbim decît, de exemplu, de „lungimea unei bare" sau de „viteza unui mobil determinat", rezultată dintr-o operație de măsură riguros precizată. Este însă limpede că în acest fel noțiunile n-ar mai fi o reflectare a unei realități obiective, n-ar mai oglindi esența lucrurilor, ci ar fi un simplu simbol al unui sistem de operații de măsură, lucru pe care de altfel neopozitiviștii îl susțin în mod deschis.

Din aceasta rezultă, în al doilea rînd, că „legile fizice sînt relații între cantități definite operațional care se întîlnesc mereu în anumite experiențe" (p. 4) și nu relații între fenomene, între anumite laturi ale fenomenelor și obiectelor materiale. În aceste condiții, arată autorul, „rolul teoriei este să descrie cu ipoteze cît mai puține un număr cît mai mare de experiențe posibile". Problema adevărului sau falsității unei teorii nu are în această perspectivă nici o semnificație. Ca atare citim în continuare : „atomii, nucleele și particulele fundamentale în general, sînt ipoteze de utilitate mai mare sau mai mică" (p. 5). Astfel de afirmații pot fi citite în nenumărate expuneri neopozitiviste, așa încît nu mai prezintă nimic nou ; ieșite însă de sub pana unui specialist în domeniul atomilor, nucleelor etc. ele sînt totuși deosebit de șocante. Își dă seama însuși autorul de aceasta și încearcă să se justifice oarecum. Prevenind întrebarea naturală a unui „realist" (adică a unui materialist), dacă se poate considera cu adevărat că acești atomi, nuclei, particule fundamentale, nu există în realitatea obiectivă, fizicianul american se ferește totuși să răspundă direct, considerînd că răspunsul la acest fel de întrebări ar fi determinat de structura spirituală a celui întrebat. Este semnificativ astfel modul

în care o problemă filozofică reală este răstălmăcită în interesul idealismului.

Problema caracterului relativ istoric al cunoaşterii, al modalităţii dialectice al adîncirii acestuia este pur şi simplu vulgarizată la extrem. Folosind o metodă abstractă, metafizică, pozitiviştii nu mai discută de fel cum se poate închega adevărul absolut din imaginile relative, tranzitorii pe care le alcătuieşte ştiinţa. „Un pozitivist, spune autorul, nu vede mijlocul de a spune dacă o teorie sau o ipoteză dată reprezintă sau nu adevărul absolut. El tinde deci să renunţe la un astfel de concept" (p. 5). Un dialectician materialist ştie însă că o teorie sau o ipoteză dată nu reprezintă adevărul absolut, că însuşi conceptul de absolut nu reprezintă nimic, rupt de conceptul de relativ, de aproximativ, de istoric. Cu aceasta însă conceptul de adevăr absolut nu numai că nu devine inutil ci îşi va găsi profunda sa semnificaţie şi va lumina sensul întregului proces raţional al cunoaşterii. Într-adevăr, fără conceptul de adevăr absolut, fenomenul istoric al cunoaşterii îşi pierde orice sens, asupra întregii ştiinţe se aşează ceaţa agnosticismului. Ştiinţa devine pur şi simplu ne-ştiinţă, un efort absurd, fără nici o finalitate. Conceptul de „experienţă" pe care îl admit pozitiviştii pentru a da totuşi un sens activităţii ştiinţifice nu este în realitate decît un nume pentru a desemna un sistem de operaţii de măsurare care în concepţia pozitivistă îşi limitează semnificaţia la o experienţă subiectivă. Cuvîntul „experienţă" rostit de pozitivişti nu poate acoperi goliciunea solipsistă, deoarece este folosit tocmai pentru a găsi o modalitate de a renunţa la cunoaşterea existenţei obiective, independentă de om şi de conştiinţa lui.

Ca atare pozitivismul rămîne o doctrină antiştiinţifică, chiar dacă este prezentat cu respectarea tuturor formelor exterioare ale „obiectivităţii", de pe o catedră de ştiinţă exactă, cu un prestigiu ştiinţific neîndoielnic. De altfel autorul *Introducerii în fizica nucleară* încearcă să salveze acest prestigiu, afirmînd că „filozofia ştiinţei nu este în sine un subiect cu adevărat ştiinţific". În acest fel autorul caută să explice faptul că unii dintre cei mai mari savanţi ai epocii noastre ca : A. Einstein, M. Planck, M. Born nu sînt pozitivişti înfocaţi şi admit în gîndirea lor elemente „metafizice", ceea ce înseamnă, după autor, că „primesc elemente nesusceptibile de experimentare şi că găsesc mijloace de a da un sens realităţii". În limbaj mai simplu, că sînt în esenţă materialişti. De altfel adevărul trebuie restabilit tocmai în acest sens. Einstein ca şi Planck, M. Born etc. sînt în esenţă materialişti care au admis în gîndirea lor unele elemente pozitiviste. Acceptarea necritică a tezelor pozitiviste a creat însă o situaţie foarte grea pentru ştiinţă, fapt ce a determinat o reacţie deschisă împotriva neopozitivismului chiar din partea unor savanţi cu simpatii mărturisite pentru idealism. Chiar şi în cazul fizicianului W. Heisenberg, care se orientează spre idealismul obiectiv, trebuie să vedem un simptom al conflictului în care a intrat solipsismul neopozitivist, cu cerinţele investigaţiei ştiinţifice. Acest fapt este însă trecut cu vederea de fizicianul american care încearcă să rezolve, între altele, problema atît de dezbătută a dualităţii undă — corpuscul, de pe poziţii neopozitiviste, operaţionaliste. Să urmărim această încercare.

Consecvent punctului de vedere admis fizicianul american nu caută să elucideze esenţa obiectului microfizic manifestată în comportarea sa contradictorie, ci urmăreşte să mute problema pe plan pur conceptual : „Raţionalizarea acestei dualităţi, scrie autorul, implică un nou studiu mai complet, dintr-un punct de vedere riguros operaţional al conceptelor de undă şi de corpuscul" (p. 22). După cum vedem obiectul este cu totul scos din cauză, efortul de raţionalizare fiind îndreptat spre determinarea operaţională riguroasă a conceptelor - simboluri — pe care le folosim pentru a descrie experienţele. Astfel, după autor, conceptul de particulă este legat de posibilitatea de a măsura simultan coordonatele şi impulsul unui mobil pentru a-i determina în acest fel traiectoria. Cum acest lucru nu este posibil în mecanica cuantică, conceptul de particulă nu mai are sens aici.

Urmînd această linie de gîndire, autorul arată că este o „greșeală să gîndim că poziția și cantitatea de mișcare a unei particule „există" în mod real cu o precizie infinită, în *consecință că particula există în mod real* (sublinierea noastră — *St. P.*) dar că un subterfugiu al naturii ne împiedică să le măsurăm" (p. 22). În continuare se arată că interpretarea corectă a relației de imprecizione a lui Heisenberg este că aceasta „reprezintă limita posibilității noastre de a asocia cuvîntul „corpuscul" unui sistem fizic". După cum se poate arăta, aici sînt amalgamate în mod subtil o serie de adevăruri și de erori filozofice. În primul rînd sînt amestecate problema limitei de valabilitate a unor concepte științifice cu problema existenței obiective a fenomenelor. Materialismul dialectic luînd în considerare caracterul divers din punct de vedere calitativ al realității obiective, explică necesitatea modificării conceptelor și imaginilor raționale ale realității în concordanță cu specificul calitativ al acesteia. Or, calitatea lucrurilor este o determinare indisolubil legată de determinările lor cantitative, așa încît nu este de mirare că la scara microcosmică fenomenele materiale nu mai pot fi reflectate de conceptele proprii scării macrocosmice. Autorul face de altfel, referitor la această problemă, afirmații ambigue. Scriind că este o eroare să considerăm că particula există, autorul enunță o teză pur idealistă; el scrie însă mai departe că *conceptul* de particulă nu mai este util, că nu mai poate fi atașat unui „sistem fizic". Acest „sistem fizic" a apărut în text ca un antic *Deus ex machina*. Desigur nu este ușor să păstrezi consecvența solipsistă și să cercetezi în același timp legile naturii, dar o filozofie inconsecventă este în orice caz o filozofie cu totul îndoielnică.

Trebuie apoi să remarcăm faptul că limitarea aplicabilității conceptelor clasice la fenomenele microcosmice nu a fost consecința vreunor considerente operaționaliste. Apariția în experimente a dualității undă-corpuscul a dus la crearea unui aparat teoretic corespunzător, mecanica ondulatorie, echivalentă cu așa-numita mecanică matricială. În cadrul acestui aparat se face o fuziune sui generis a conceptelor legate de continuitate și discontinuitate — respectiv a conceptelor de undă și corpuscul — din care rezultă în mod general relația lui Heisenberg. Dacă este adevărat că această relație determină limita de aplicabilitate a conceptelor de undă și corpuscul, această limită nu este determinată de anumite posibilități de măsură ci de esența lucrurilor însăși care se dovedește dialectică în toate compartimentele ei. În acest fel apare limpede că imixtiunea idealistă nu ține de fel de rezultatele științei ci are în realitate o origine extraștiințifică.

După cum se știe, punctul de vedere subiectivist în mecanica cuantică a fost supus unei critici aprofundate în primul rînd de către fizicienii și filozofii sovietici, falsitatea lui fiind demonstrată nu numai sub aspect general filozofic dar și practic, prin elaborarea unor noi puncte de vedere în construirea teoriei microobiectelor. Ecoul acestei critici poate fi sesizat chiar și în lucrările unor oameni de știință cu înclinații nete spre pozitivism și idealism. În cele ce urmează vom examina pe scurt acest fapt ocupîndu-ne de lucrarea fizicianului francez Albert Mesiah intitulată — *Mecanica cuantică* (Dunod, Paris, 1959).

În capitolul consacrat interpretării statistice a dualității undă-corpuscul și a relației de incertitudine, autorul consideră această dualitate în spiritul principiului complementarității „ca o proprietate a obiectelor microcosmice de a se prezenta, după caz sub unul sau altul dintre cele două aspecte contradictorii — de undă și de corpuscul". Analizînd relația de imprecizione, autorul o consideră a fi o consecință a perturbației incontrolabile produsă în starea sistemului fizic de aparatul de măsură; această perturbație incontrolabilă ar „pune o limită acestei distincții necesare dintre subiect și obiect" antrenînd o revizuire a concepției clasice privind descrierea fenomenelor. Această concluzie idealistă nu-l mai mulțumește se pare pe autor. El face de aceea în continuare o cercetare asupra completitudinii mecanicii cuantice, aducînd și un element „nou" drept condiție a completitudinii. Arătînd

că mecanica cuantică îndeplinește cerința naturală pentru o teorie, de a permite previziuni în concordanță cu experiența, autorul scrie în continuare : „Dar o teorie fizică nu poate pretinde că este completă dacă ea se limitează să prevadă ce se observă cînd faci cutare sau cutare experiență. Ca punct de plecare al oricărei cercetări științifice este pus postulatul fundamental că natura are o realitate obiectivă, independentă de percepțiile noastre senzoriale sau de mijloacele noastre de investigație ; obiectul teoriei fizice este de a face o prezentare inteligibilă a acestei realități obiective" (p. 127).

Este imposibil să nu vedem în acest text fără echivoc, un ecou al criticilor aduse de fizicienii și de filozofii marxiști interpretării subiectiviste a mecanicii cuantice. Acceptînd acest postulat materialist fundamental, în formularea lui cea mai corectă, ca cerință a completitudinii teoriei cuantice, autorul analizează în ce măsură mecanica cuantică îndeplinește această cerință, deoarece, se arată că toate concluziile mecanicii cuantice apar întotdeauna sub forma următoare : „Se obține cutare sau cutare rezultat dacă se efectuează cutare sau cutare observație. Ne putem deci întreba, se scrie în continuare, dacă teoria cuantică ne dă într-adevăr o descriere a realității obiective" (p. 127).

Răspunsul la această întrebare este o încercare de a prezenta principiul complementarității elaborat de Bohr drept o interpretare ce salvează obiectivitatea descrierii cuantice. Această încercare de a prezenta principiul complementarității drept un principiu materialist nu poate rezista însă criticii. În rîndurile de față ne vom rezuma numai la cîteva observații. După cum se știe, utilizarea terminologiei clasice pentru fenomenele microcosmice preconizată de Bohr, fiind la baza principiului complementarității nu face decît să ocolească problema esenței fenomenelor atomice. În realitate, mecanica cuantică folosește concepte noi, care nu pot fi identificate cu conceptele clasice. Folosind procedeul lui Bohr, fenomenele sînt considerate în chip neunitar, în aspecte disparate, legătura dintre ele fiind proprie observatorului care are latitudinea de a „prepara" după voie experimentul. Actul de observație ia astfel locul realității obiective cel puțin în ceea ce privește unitatea fenomenului în diversitatea aspectelor sale și principiul materialist al realității obiective a lumii materiale rămîne un simplu deziderat, în cazul cel mai bun. Esența metafizică a principiului complementarității duce foarte ușor la concluzii idealiste chiar dacă intențiile susținătorilor săi țintesc alte concluzii. Din cele de mai sus ne apare deosebit de limpede că la nivelul actual al științei, materialismul este indisolubil legat de dialectică.

Acceptarea de principiu a tezei fundamentale a materialismului este primul pas spre însușirea unei filozofii științifice, dar numai primul. Clasicii marxism-leninismului arătau, cu mulți ani în urmă, că progresul științei nu va mai permite savanților să se descurce în problemele lor speciale fără o concepție materialist-dialectică complexă și profund elaborată. Dacă în calea adoptării de către unii oameni de știință din țările capitaliste a materialismului dialectic stau încă serioase piedici de ordin social și ideologic, nu este mai puțin adevărat că forța adevărului științific în sine și mai ales influența din ce în ce mai puternică a marxismului în toate domeniile vieții sociale contemporane, determinată de prezența politică hotărîtoare a lagărului socialist pe arena mondială, reprezintă factori care-i ajută pe acești oameni de știință să se îndepărteze tot mai sensibil de concepțiile antiștiințifice, retrograde. Desigur, depășirea totală a crizei în care știința și mai ales fizica din țările capitaliste continuă să se zbată, nu se va putea realiza decît în condițiile răsturnării orînduirii burgheze, în condițiile socialismului victorios.

St. Popescu

NOTE DE LECTURĂ

*O carte despre rolul abstracției în cunoaștere**

În prefața la vol. I al „Capitalului", Marx arată că în analiza formelor economice nu ne putem folosi nici de microscop, nici de reactivi chimici. Forța abstracției trebuie să le înlocuiască pe amîndouă.

Prezentînd un deosebit interes și ridicînd mari dificultăți, problema rolului abstracțiilor științifice în cunoaștere a devenit mult discutată și dezbătută. Lucrarea *Despre rolul abstracției în cunoaștere* de V. I. Stempkovskaia tratează cîteva din multiplele aspecte ale acestei probleme, cuprinse în cele trei capitole ale cărții:

1. Noțiunea ca formă a abstracției.

2. Rolul legilor științei în dezvoltarea cunoașterii.

3. Legătura reciprocă dintre abstracțiile științifice în procesul cunoașterii și transformării realității.

Plecînd de la teza unității dintre senzorial și rațional, autoarea tratează, pe scurt, cunoașterea senzorială ca bază a formării abstracțiilor și combate înțelegerea idealistă și metafizică a valorii cognitive a treptei senzoriale (idealismul subiectiv, pragmatismul, pozitivismul, intuiționismul etc.). Ea reliefează caracterul reacționar al acestor curente idealiste ale filozofiei burgheze contemporane, subliniind că procesul cunoașterii reprezintă unitatea dintre senzorial și rațional pe baza practicii în continuă dezvoltare. Tocmai în unitatea dintre contemplarea vie, gîndirea abstractă și practică are loc mișcarea și dezvoltarea procesului cunoașterii.

Pentru a se forma o cunoaștere autentic omenească a trebuit să se nască gîndirea umană „ca parte a schimbării naturii de către om, iar nu ca o natură aparte" (Engels) și, o dată cu ea, posibilitatea generalizării și abstractizării, în decursul acțiunii lungi și multiple a naturii asupra omului și a omului asupra naturii. Dar întregul proces istoric al acțiunii reciproce dintre om și natură și întreaga istorie a activității sociale a oamenilor se realizează în practică. Practica social-istorică reprezintă baza obiectivă a dezvoltării întregii activități spirituale a oamenilor și are un rol important în procesul formării abstracțiilor.

Autoarea urmărește procesul simultan de dezvoltare a activității umane, de la primul pas spre o activitate tipic omenească pînă la activitatea socială complexă a oamenilor, și a conștiinței omenești, de la conștiința „celei mai apropiate vecinătăți senzoriale", pînă la conștiința de clasă. Ea arată cum complicarea procesului abstractizării trebuie să fi avut loc încă din timpul întrebuințării primelor unelte. Interesant este modul în care autoarea ilus-

* В. И. Стемпковская, „О роли абстракций в познании", Издательство Академии наук СССР, Москва 1959, 110 p.

trează, pe baza exemplului toporului de piatră cu coadă de lemn apariția, chiar în această etapă, a unor abstracții mai complicate, ca rezultat al generalizării abstracțiilor simple. Cunoștințele dobîndite pe calea abstractizării însușirilor pietrei și ale bățului de lemn — serie Stempkovskaia — au fost căpătate doar prin întrebuințarea fiecăruia dintre aceste obiecte, separat. Dar de aici și pînă la crearea unei imagini sintetice a calităților pietrei și ale bățului de lemn materializate în topor, puterea de abstractizare a omului făuritor de unelte a săvîrșit un uriaș pas înainte.

În acest proces de dezvoltare și complicare a activității spirituale, omul a pășit de la înțelegerea uneia sau a cîtorva trăsături ale fenomenului, la înțelegerea relațiilor și însușirilor sale esențiale și generale, adică la o reflectare mai adîncă, mai completă a realității, la o reflectare noțională.

Noțiunea științifică apare ca rezultat al abstragerii relațiilor și însușirilor esențiale și generale ale lucrurilor. În acest sens ea este o abstracție științifică. În astfel de abstracții datul nemijlocit apare «transformat», se «idealizează», așa încît aceste abstracții nu mai coincid nemijlocit cu fenomenul.

Abstracțiile științifice nu sînt însă esențe ideale alături de obiectele materiale, ci doar reflectări în conștiința oamenilor ale lucrurilor și fenomenelor, ale relațiilor și proprietăților lor. Ruperea abstracțiilor de realitate, absolutizarea lor, tendința de a le prezenta cu o existență independentă și de a nega faptul că ele sînt reflectări ale realității, duc la idealism. Autoarea subliniază că negarea legăturii dintre abstracții și realitatea înconjurătoare caracterizează filozofia burgheză contemporană. Ea se oprește îndeosebi asupra neopozitivismului.

Noțiunile matematicii, după părerea pozitiviștilor, nu au niciun fel de legătură cu obiectele realității materiale, astfel încît ele sînt create arbitrar de subiectul care gîndește. Ca atare, problema adevărului lor este lipsită de orice rațiune. Autoarea combate această poziție, aducînd numeroase argumente. Astfel ea face o scurtă expunere a evoluției noțiunii de număr, pe baza căreia demonstrează că abstracțiile apar nu numai ca reflectări nemijlocite ale lucrurilor și relațiilor dintre ele, dar și ca rezultat al dezvoltării interne a științei respective. Pe această cale s-a născut, de exemplu, geometria neeuclidiană din geometria clasică. De asemenea neopozitiviștii consideră că abstracții ca materie, lege, calitate etc., cu alte cuvinte, categoriile filozofiei marxiste, sînt pure ficțiuni deoarece nu ne indică lucrurile la care ele se referă. Este „argumentul", ridiculizat de Engels, al acelora care vor să mănînce fructul în general și să pipăie materia. În acest fel, neopozitiviștii, denumind categoriile filozofiei marxiste „abstracții - ficțiuni", neagă caracterul lor științific.

Desigur că orice abstracție științifică presupune fantezie și imaginație, dar prin aceasta ea nu se transformă într-o iluzie, ficțiune. Lenin spunea la Congresul al XI-lea al partidului că se înșeală amarnic acela care crede că fantezia aparține doar poetului. Ea este indispensabilă și în știință.

V. I. Stempkovskaia analizează, în continuare, rolul legilor științei în dezvoltarea cunoașterii.

O dată cunoscută, legea — arată autoarea — începe să existe nu numai ca lege obiectivă ci și ca lege a științei, ca formă a abstracției științifice, în care sînt oglindite acele relații și raporturi generale dintre lucruri, a căror cunoaștere dă posibilitate omului să se orienteze în masa laturilor multiple ale obiectului și să acționeze multilateral.

Între legile și noțiunile științifice există o strînsă interdependență, iar fiecare știință apare ca un sistem închegat de abstracții, care dă o reflectare profundă și multilaterală a lucrurilor și fenomenelor.

Progresul științelor, fără de care este imposibilă continua dezvoltare a economiei socialiste, este strîns legat de noi descoperiri științifice, de noi investigații teoretice, de elaborarea unor noi abstracții științifice.

Lucrarea se încheie cu scurte concluzii în care sînt sintetizate ideile ei principale.

Prin expunerea clară a ideilor și prin bogata bibliografie indicată de autoare, lu-

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

crarea *Despre rolul abstracției în cunoaștere* vine în ajutorul celor ce studiază problemele teoriei marxiste a cunoașterii.

E. F.

Criza artei burgheze contemporane

În articolul *Criza artei contemporane*, D. Redig de Campos încearcă să explice, în nr. 148/1960 al revistei franceze *La Table Ronde*, „originile și aspectele caracteristice" ale crizei „artei contemporane". Ceea ce surprinde însă, din capul locului, la un critic care dovedește de altfel multă perspicacitate în analiza fenomenului studiat, este lipsa unei precizări esențiale. Decadența artei burgheze nemaiputînd fi tăgăduită, esteticienii occidentali au început să vorbească în mod cu totul neîntemeiat de criza artei contemporane în general. Apartenența de clasă a autorului articolului de care ne ocupăm, l-a determinat și pe el să pună semnul egalității între artă și arta burgheză. Ceea ce constituie, evident, o denaturare a realității.

Trebuie subliniat că, denaturarea nu este unică și nici specifică domeniului estetic, ci are un caracter de generalitate. În politică, în loc să se vorbească de agonia burgheziei, printr-o extindere nelegitimă se afirmă că istoria contemporană ar fi intrat într-un impas, prevestindu-se sfîrșitul lumii, iar în filozofie se „demonstrează" tragedia umană în general. Ori de cîte ori burghezia se află în fața unei situații dezastruoase inexorabile, ea vrea să identifice interesele ei cu interesele întregii societăți, după cum în situațiile sale favorabile din timpul ascensiunii, n-a pregetat să se erijeze în postura de elită a aceleiași societăți.

Situat pe asemenea poziții, desigur că D. Redig de Campos nu va descoperi — nici nu le caută de altfel — rădăcinile de clasă ale crizei prin care trece arta contemporană burgheză. Aplecîndu-se însă asupra aspectelor teoretice ale acestui fenomen, el face unele observații interesante care merită să fie subliniate. Astfel, după ce constată că dezaprobarea și repulsia marelui public față de aberațiile abstracționiste nu sînt — așa cum susțin apologeții acestui curent — rezultatul unui „misoneism normal, adică al sentimentului de neîncredere, născut din lenea spiritului, împotriva oricărei forme noi care se prezintă nu ca o dezvoltare a unei forme precedente și acceptate, ci ca negația ei" (p. 84), autorul arată că aceasta se datorează faptului că produsele artei abstracte sînt total inteligibile. De unde pînă la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului nostru, principiile estetice ale realismului clasic erau considerate drept axiome indiscutabile ale artei, protagoniștii abstracționismului, ridicîndu-se împotriva lor se situează *ipso facto* împotriva și în afara artei autentice.

Căutînd se descopere resorturile intime ale procesului denumit „criza figurii" în artele plastice, autorul susține că aceasta ar fi urmarea a două cauze, una de natură istorică și practică (descoperirea fotografiei), iar a doua constînd dintr-o „falsă consecință trasă din distincția — dealtminteri recentă — între aspectul estetic propriu-zis al operei de artă, adică *forma* și ceea ce nu este în sine, cu alte cuvinte a conținutului" (p. 85). Deoarece arta fotografică reproduce cu o fidelitate exemplară realitatea i-a făcut pe unii artiști, pictori și sculptori, să creadă că esențialul în pictură sau sculptură nu este reflectarea veridică a realității ci cu totul altceva, realizarea unei „forme pure", independentă de orice conținut.

Lăsînd la o parte faptul că între reflectarea artistică și reproducerea fotografică nu este o opoziție ireconciliabilă, întrucît în ultima vreme, cel puțin, arta fotografică a început să fie recunoscută ca atare, a pune astfel problema înseamnă a insinua ideea absurdă a concurenței artelor. Apariția unui nou procedeu artistic, care uneori poate da naștere unei arte noi — cum este cazul fotografiei și, mai ales al cinematografiei — nu anulează pe celelalte. Dimpotrivă, poate constitui un puternic îmbold în dezvoltarea lor. Punînd la îndemîna tuturor „copii" artistice ale capodoperilor artei plastice universale,

făcîndu-le deci cunoscute, fotografia dezvoltă gustul artistic al maselor, fiind un mijloc excelent de educaţie estetică. În acest sens este evident că apariţia ei nu poate prejudicia cu nimic dezvoltării picturii.

Refuzînd să accepte relaţia dialectică dintre formă şi conţinut, artiştii abstracţionişti făcînd parte din puzderia şcolilor şi a grupurilor ce se contrazic între ele, dar cad de acord în privinţa antirealismului şi a „nonfigurativismului", susţin necesitatea eliberării lor de „tirania adevărului". Această mărturisire ar fi trebuit să indice autorului adevărata cauză a crizei artei contemporane burgheze. Şi anume, spaima de adevărul istoric.

Nemaiputînd suporta adevărul realităţii, conţinutul istoriei contemporane, arta burgheză afirmă necesitatea anulării lui. Şi pentru că pe plan politic burghezia nu este în stare să se sustragă ofensivei adevărului, atunci cel puţin reflectarea lui artistică se străduieşte să o declare neestetică. Sacrificînd conţinutul pe altarul *formei pure*, abstracţionismul s-a trezit în faţa unei forme *sărace*, rudimentare, o formă informă am putea spune parafrazîndu-i limbajul caracteristic. Aici nu mai este vorba de nici o noutate, constată cu amărăciune D. Redig de Campos, „această caligrafie decorativă ne vine din caverne şi este cît omenirea de bătrînă ..., ne aflăm în faţa unei arte minore, elementare şi tot ce ni se oferă drept noutate este (în afara justificărilor sale pseudologice) pretenţia de a fi echivalentul modern a ceea ce altădată se chema „artă" şi ambiţia sa de a înălţa un geometru de bun gust la nivelul unui Rembrandt" (p. 87).

În această „contrabandă logică", spune autorul, se află una din cauzele principale ale dezgustului pe care masele populare îl manifestă faţă de aceste forme „subtile" ale impostureî artistice. „Abstracţionismul, astăzi încă în viaţă (ca un virus într-un organism bolnav), reduce arta la un joc elementar sau la o scriere hieroglifică umflată de intenţiuni neexprimate..." (p. 89), afirmă pe bună dreptate autorul, în încheierea articolului său.

Aşadar, departe de a-l vindeca sau cel puţin de a-i disimula carenţele, abstracţionismul macină el însuşi organismul bolnav al societăţii şi culturii burgheze, cărora le anunţă sfîrşitul ca un cîntec de lebădă.

În acest timp, arta realismului socialist, preluînd cele mai nobile tradiţii ale artei universale, se dezvoltă într-un ritm şi o bogăţie uimitoare, în cadrul orînduirii socialiste.

O.B.

Raportul dintre logica formală şi logica dialectică

Stabilirea exactă a valorii şi „limitelor" logicii formale reclamă studierea raportului ei cu filozofia marxistă. Aceasta constituie de altfel şi premisa necesară pentru combaterea de pe poziţii marxiste a pozitivismului logic, care ridică analiza formală a termenilor, a propoziţiilor etc., la rangul de „noua" şi „singura filozofie ştiinţifică". Elucidarea acestei probleme este indisolubil legată de rezolvarea problemei mai restrînse a raportului dintre logica formală şi logica dialectică, care constituie obiectul unui studiu semnat de I. S. Narski [1].

Cu multă pătrundere autorul relevă dificultăţile care apar în stabilirea diferitelor criterii de distincţie între obiectul logicii formale şi cel al logicii dialectice. E adevărat că nu există domeniu al cunoaşterii în care să nu acţioneze dialectica; e adevărat şi faptul că logica formală se dezvoltă acum pe baza materialismului dialectic, însă aceasta nu înseamnă, susţine Narski, că acum s-ar naşte o oarecare „logică formal-dialectică" unitară, adică o logică dialectică avînd ca obiect forme elementare de gîndire „dialectice" după *forma* lor, forme speciale, deosebite, altele decît cele „logic-formale". În judecăţile considerate ca dialectice după forma lor (în care

[1] *Cu privire la problema corelaţiei dintre logica formală şi logica dialectică*, în *Vestnik Moskovskovo Universiteta*, seria a VIII-a economie-filozofie, nr. 3/1960.

predicatele s-ar atribui şi nu s-ar atribui în acelaşi timp aceluiaşi subiect), în fapt, obiectează Narski, predicatele se iau în sensuri şi raporturi diferite, încît ele sînt predicate efectiv diferite. Judecăţile logic - contradictorii *stricto-sensu* (judecăţi din care rezultă conjuncţia altor două judecăţi, astfel încît recunoaşterea adevărului uneia atrage după sine recunoaşterea falsităţii celeilalte) sînt întotdeauna false; ele nu reflectă adecvat contradicţia din obiect — care poate primi exprimarea sa conceptuală numai în formele logic - necontradictorii — ci, dimpotrivă, împiedică acest lucru. Prin urmare, aşa-zisele judecăţi şi raţionamente dialectice după forma lor se dovedesc a fi ori judecăţi de tip logic-formal mascat, ori postulate greşite sau antinomii sui-generis, care se rezolvă în procesul dezvoltării continue a ştiinţei. Deci logica dialectică, în concepţia autorului, nu are drept obiect forme elementare de gîndire dialectică; logica dialectică ar exista numai în sensul dialecticii subiective, adică al învăţăturii despre legile dialectice ale dezvoltării cunoaşterii pe treapta sa raţională, avînd drept obiect mişcarea dialectică a gîndirii în sensul ei larg — gîndirea ca ridicare de la abstract la concret.

Legătura dintre cele două logici se evidenţiază bunăoară cu prilejul analizei deducţiei dialectice: în lanţul complex al diferitelor judecăţi şi raţionamente în care are loc deducţia dialectică, fiecare verigă se realizează în formele şi legile logicii formale, încît gîndirea cunoscătoare, în dezvoltarea sa, se constituie aproximativ prin unirea a două laturi: 1) rigurozitatea formală în fiecare pas al gîndirii; 2) orientarea dialectică a ideilor în ansamblu.

Logica formală operînd şi ea cu parametrul timpului, ambele logici se referă deopotrivă la reflectarea logică atît a obiectelor în stabilitatea lor relativă, cît şi în mişcarea şi dezvoltarea lor. De aceea, nici din acest punct de vedere nu putem delimita precis domeniile celor două ştiinţe despre gîndire.

Defectuoasă i se pare autorului şi formula care diferenţiază cele două logici după felul cum ele stabilesc, respectiv, condiţiile şi mijloacele de asigurare a corectitudinii (logica formală) sau a adevărului (logica dialectică) teoriei, întrucît corectitudinea gîndirii este nu numai premisă şi condiţie, dar şi consecinţă parţială a procesului adecvat de cunoaştere raţională; caracterul adecvat al reflectării este un adevăr substanţial (plin de conţinut), plus corectitudinea formală. Aşa se explică de ce multe sisteme axiomatice în virtutea chiar a noncontradicţiei lor (a corectitudinii lor) pot primi cel puţin mijlocit o interpretare materială, deci valoarea de „adevăr".

Punctul de vedere al autorului este că delimitarea între domeniile acţiunii logicii formale şi a logicii dialectice nu se operează în domeniul *extensiunii* ci *calitativ*, adică prin scoaterea în evidenţă a diferitelor laturi ale formei mişcării cognitive a gîndirii, oricare ar fi conţinutul ei. Remarcăm, cu acest prilej, faptul că Narski, în consideraţiile sale privind problema *filozofică* a raportului dintre logica formală şi filozofia marxistă (respectiv logica dialectică), face repetate aluzii la logica matematică pe care o consideră „forma contemporană a logicii formale" şi pe care autorul o asimilează domeniului logicii formale. Ni se pare că operarea acestei reducţii se justifică doar în cadrul problemei *filozofice* în discuţie, unde, pe primul plan, se instalează similitudinile dintre logica formală şi logica matematică. Autorul nu face însă precizarea — care credem că se impune — că dincolo de această problemă, logica matematică şi logica formală rămîn împreună cu logica dialectică, trei „orizonturi" distincte ale logicii (acad. Ath. Joja).

În privinţa aspectelor, condiţiilor adevărului studiate de logica formală şi, respectiv, de logica dialectică, după Narski logica formală studiază condiţiile adevărului propoziţiilor compuse şi al sistemelor de propoziţii în dependenţă de adevărul propoziţiilor simple; de asemenea condiţiile generale ale adevărului propoziţiilor deduse în dependenţă de propoziţiile iniţiale admise. Logica dialectică studiază caracteristicile gnoseologice ale

procesului mișcării de la adevărul relativ la adevărul absolut; ea studiază încă problema mai specială privind condițiile adevărului axiomelor sistemelor logic-formale. Rezultă că logica dialectică dă o fundamentare gnoseologică sistemelor logic-formale și deci și logicii formale în întregime, adică joacă sui-generis rolul de „meta-știință" în raport cu logica formală. Totodată, dialectica „fără" logica formală inevitabil se transformă în sofistică.

Schițînd numai (fără o acoperire corespunzătoare în argumente) soluția interdependenței logicii formale și a dialecticii, Narski arată că momentul esențial al acestei interdependențe îl constituie faptul că legile logicii formale „decurg" (în sensul larg al cuvîntului) ca o consecință parțială din legile dialecticii; că această decurgere reprezintă fundamentul explicării și indicării limitelor calitative ale folosirii logicii formale. Ideea ni se pare foarte importantă însă, din păcate, autorul nu insistă asupra precizării ei. De aceea primul contact cu ea ar putea da impresia cel puțin a unei exagerări.

Prin problemele abordate și prin soluțiile propuse, studiul lui Narski se prezintă ca o sinteză multilaterală și critică a discuțiilor ample purtate de filozofii sovietici și filozofii marxiști din alte țări în paginile revistelor de specialitate cu privire la raportul dintre logica formală și logica dialectică sau, mai larg, dintre logica formală și filozofia marxistă, dezbatere care nu este încă definitiv încheiată.

V. T.

Împotriva falsificării revizioniste a principiilor metodologice marxiste ale istoriei filozofiei

Sublinierea importanței principiului partinității și critica tentativelor revizioniste de a-l înlătura, o dată cu problema fundamentală a filozofiei, fac obiectul articolului *Critica denaturărilor revizioniste ale principiului partinității în istoria filozofiei* [1], scris de filozoful sovietic B. V. Bogdanov. Autorul arată că revizioniști ca Lukács, Lefèbvre, Kolakowski, Bloch, aflați pe platforma unei filozofii idealist-subiective își concentrează atacurile lor împotriva filozofiei marxiste sub cuvînt că intenționează „reformularea" ei. Reducînd astfel problema fundamentală a filozofiei la „o simplă construcție", propun înlocuirea ei cu problema subiect-obiect, denaturată la rîndul ei în mod subiectivist, în spiritul unei antropologii idealiste proprii și filozofiei burgheze (Berdiaev, Chambre). Revizioniștii acuză marxismul de... „lipsă de umanism", de ... „desconsiderare" a omului, pentru faptul că rezolvă în mod materialist raportul obiect-subiect. Ei încearcă să pună în centrul lumii un individ abstract care prin activitatea sa pur teoretică, cognitivă își subordonează, chipurile, realitatea. Prin considerarea omului ca simplu subiect gnoseologic ei încearcă să-și „fundamenteze" pretențiile lor de a înlătura principiul partinității în ideologie, în general, și, în speță, în filozofie. Ei limitează întreaga problemă la reflectarea de către subiect a activității sale, a raportului său cu realitatea, în cadrul căruia subiectul este termenul determinant. Realitatea este astfel declarată fie un complex al experienței proprii (Kolakowski) fie un „X" necunoscut (Lefèbvre). Potrivit acestei concepții, obiectul istoriei filozofiei l-ar constitui lupta dintre partizanii diferitelor moduri de a concepe rolul subiectului, pornind de la activitatea lui pur cognitivă, pe care o înțeleg ca o „schimbare fără sfîrșit din subiect în obiect". Ignorînd activitatea materială a oamenilor, revizioniștii contemporani neagă astfel baza de clasă a ideologiei, în speță a filozofiei, ignorînd pur și simplu lupta dintre materialism și idealism ca reflex superstructural al antagonismului social.

În continuare B. V. Bogdanov demască concepția idealist-subiectivă a trei dintre reprezentanții revizionismului contemporan, Bloch, Kolakowski și Lefèbvre, în cercetarea istoriei filozofiei.

Pentru Bloch, categoria centrală este speranța. Ea acționează ca tendință și orien-

[1] *Filosofskie nauki*, nr. 3/1960.

tează teleologic obiectul de la Nu la Totul, iar în societate este mobilizatoare în lupta pentru libertate. Filozofia — după Bloch — este o înaintare în cunoașterea „speranței", a acestui element subiectiv, care ar fi inerent realității. Toată istoria filozofiei, după Bloch, este istoria luptei dintre partizanii „speranței" sau linia dinamică : Aristotel, neoplatonicii, Paracelsus, Böhme, Schelling, Hegel, Marx și ... „marxiștii adevărați" (adică revizioniștii) și dușmanii ei — linia statică : sofiștii, eleații, stoicii, Democrit, Epicur, Locke, materialiștii francezi. Susținînd o concepție la fel de subiectivă, Kolakowski cere istoriografului să vadă în istorie doar „propria sa față". Kolakowski devine astfel partizanul teoriei net antiștiințifice a prezenteismului.

Situîndu-se pe aceeași poziție ideologică, Lefèbvre reduce materialismul și idealismul la postulate indemonstrabile, la simple sisteme deductive iar istoria filozofiei devine istoria a ... două postulate. Acreditînd ideea „unilateralității" acestor două linii filozofice, Lefèbvre rezervă idealismului rolul de-a urma o linie a „activității", iar materialismului de a urma linia „statismului", subliniind totodată necesitatea „apropierii" și „completării" reciproce a celor două partide în filozofie și negînd în mod evident condiționarea socială de clasă a fenomenului filozofic.

Falsificarea revizionistă se prelungește, arată autorul, și asupra istoriei formării marxismului. Cu lozinca „înapoi la tînărul Marx" (ale cărui opere de tinerețe le interpretează într-un mod vădit antiștiințific), ei vor să strecoare ideea că adevăratul marxism s-ar găsi numai în ele.

Considerînd practica drept „activitate pură", în afara obiectului ei, revizioniștii denaturează vădit lucrările lui Marx în care acesta subliniază că omul nu există fără existența naturii, a lumii exterioare. „Adîncirea" marxismului făcută de revizioniști prin denaturarea activității subiectului își dezvăluie fără greutate esența ei idealist-subiectivă de considerare a istoriei filozofiei.

Revizioniștii neagă revoluția pe care a săvîrșit-o marxismul în filozofie, cît și baza sa de clasă, reducîndu-l la un derivat pur deductiv din gîndirea anterioară. Această teză nu este originală, ea fiind larg răspîndită în ideologia burgheză. Încercările revizioniste ale autorilor analizați, de mistificare a filozofiei marxiste, urmăresc fundamentarea unui așa-numit socialism etic, fără dictatura proletariatului, compatibil cu interesele burgheziei și slujindu-i acesteia ca diversiune împotriva luptei tenace pe care o duce clasa muncitoare din țările capitaliste nu pentru himere ci pentru răsturnarea capitalismului și construirea orînduirii socialiste a oamenilor muncii liberi de exploatare.

Criticînd și respingînd denaturările revizioniste ale principiului partinității în istoria filozofiei, autorul arată că, lipsită de principiile marxiste, istoria filozofiei încetează de a mai fi o știință și degenerează într-o simplă colecție de nume și sisteme.

Principiul marxist-leninist al partinității este, subliniază în încheiere autorul, un principiu fundamental al ideologiei marxiste. Părăsirea lui împiedică înțelegerea atît a filozofiei marxiste cît și a filozofiei premarxiste. De aceea, demascarea oricăror abateri de la acest principiu, precum și lupta intransigentă împotriva denaturărilor revizioniste, este una din sarcinile cele mai importante ale ideologilor marxiști.

G.V.

Procesul apropierii muncii fizice și intelectuale în țările socialiste

Într-un articol, *Cu privire la legitatea apropierii muncii fizice și intelectuale* [1], M. I. Șmelkov examinează unul din cele mai caracteristice procese ale contemporaneității, care se petrece în Uniunea Sovietică și în țările de democrație populară — apropierea neîntreruptă dintre munca fizică și cea intelectuală.

Autorul arată că baza tehnico-materială a comunismului presupune deplina automa-

[1] *Философские науки*, nr. 2/1960.

tizare a producției, ceea ce creează condițiile pentru ștergerea progresivă a granițelor dintre lucrătorii muncii fizice și intelectuale. În condițiile capitalismului, introducerea automatizării nu are ca rezultat ușurarea muncii muncitorului, ci creșterea armatei șomerilor. Numai relațiile de producție socialiste dau posibilitatea dezvoltării multilaterale a capacităților muncitorilor. Baza materială, care să permită apropierea muncii fizice și intelectuale, necesită completa mecanizare și automatizare a producției. Introducerea mecanizării și automatizării permite înlăturarea muncilor manuale grele, care ocupau cea mai mare parte a timpului de muncă a unui muncitor; munca muncitorilor devine tot mai mult munca de supraveghere și control asupra activității mașinilor. Sporirea funcțiilor intelectuale ale muncitorilor prin introducerea mecanizării și automatizării complexe, duce la micșorarea eforturilor fizice depuse de ei, apropiind munca lor de munca inginerilor și tehnicienilor. Devenind mai ușoară din punct de vedere fizic, munca muncitorilor se complică din punct de vedere intelectual, necesitînd cunoștințe apropiate de cele ale inginerilor și tehnicienilor (muncitorul trebuie să cunoască foarte bine procesul tehnologic, proprietățile materialelor, aparatele de control și comandă). Un rol însemnat pentru lichidarea diferențelor dintre munca fizică și intelectuală îl are dezvoltarea neîntreruptă a mișcării inovatorilor, mișcare ce cuprinde mase tot mai largi de muncitori. M. I. Șmelkov arată că în perioada construcției desfășurate a comunismului mișcarea inovatorilor a căpătat o trăsătură nouă: muncitorul-inovator este constructorul noii tehnici. Munca lui de creație (în care se manifestă deosebit de mult activitatea intelectuală) este legată organic de munca de zi de zi depusă în producție. În această trăsătură se conturează clar unitatea activității fizice și intelectuale. La munca de creare a noii tehnici participă colective întregi de muncitori în cadrul întrecerii pentru titlul de brigadă de muncă comunistă. În acest fel, frontul apropierii muncii fizice și intelectuale cuprinde acum toți muncitorii, fără excepție. Într-un anumit domeniu (crearea noii tehnici) a dispărut pentru un grup de muncitori (inovatorii) deosebirea între activitatea fizică și intelectuală. Înainte constructorii tehnicii noi erau numai lucrătorii muncii intelectuale, în socialism însă, tehnica nouă se creează și cu aportul lucrătorilor muncii fizice. Pentru ei munca fizică este legată organic de cea intelectuală, fără de care nu este posibilă activitatea de creare a noii tehnici.

Prin reorganizarea învățămîntului mediu și superior a fost lărgit frontul apropierii dintre munca fizică și cea intelectuală. Această apropiere se face acum nu numai prin ridicarea nivelului cultural-tehnic al muncitorilor adulți, ci și prin deprinderea celor ce învață cu procedeele și experiența de producție înaintate.

În continuare, autorul arată că în socialism pentru prima dată apare unitatea științei, producției și muncii, spre deosebire de capitalism, unde știința era transformată într-un mijloc de exploatare a muncii. Această legătură presupune dezvoltarea schimbului reciproc de activități și capacități. Formarea brigăzilor complexe care unesc savanți, ingineri, tehnicieni și muncitori talentați, este un mijloc al acestui schimb de activități. Acest lucru contribuie la ridicarea gradului cultural-tehnic al muncitorilor, iar munca lor capătă tot mai mult caracter intelectual. Comisiile tehnice care au fost create în 1959, reprezintă o nouă formă a schimbului reciproc de activități. Adunările comisiilor fiind deschise, fiecare muncitor are posibilitatea să aducă propuneri pentru inovarea procesului tehnologic. Autorul consideră aceste comisii drept „o bună școală practică a unirii muncii fizice și intelectuale, școala conducerii producției din partea muncitorilor, școală a controlului social științific asupra introducerii tehnicii, o formă activă a colaborării creatoare a savanților, inginerilor și muncitorilor și a antrenării în sfera cercetării științifice a înseși maselor largi de muncitori" (p. 20).

Apropierea muncii fizice și intelectuale este considerată drept una din legitățile

trecerii de la socialism la comunism, apropiere ce permite dezvoltarea multilaterală a oamenilor muncii. Marile realizări tehnice și științifice obținute de Uniunea Sovietică demonstrează tocmai înaltul grad cultural-tehnic al oamenilor sovietici.

Procesul real de apropiere a muncii fizice și intelectuale, arată autorul, desminte născocirile ideologilor burghezi potrivit cărora s-ar păstra și adînci ruptura lor în socialism. El critică poziția sociologului francez G. Friedmann după care introducerea tehnicii duce la adîncirea diviziunii muncii, la întărirea deosebirilor între munca fizică și intelectuală. M. I. Șmelkov arată că sociologul francez a identificat procesele din țările socialiste cu cele din țările capitaliste industriale, unde există o opoziție antagonistă între munca fizică și intelectuală, iar burghezia caută să speculeze această opoziție în direcția ruperii intelectualității de popor. Plecînd de la teza falsă că intelectualitatea constituie o *elită* care se diferențiază prin natura talentului ei de restul poporului, ca expresie a unei inegalități veșnice a posibilităților oamenilor, ideologii burghezi încearcă să susțină că în socialism nu e posibilă dezvoltarea multilaterală (deci și intelectuală) a tuturor oamenilor. Șmelkov arată că inegalitatea talentului nu e o piedică în calea dezvoltării multilaterale a tuturor oamenilor. Prin apropierea muncii fizice și intelectuale, subliniază autorul în încheiere, se vor dezvolta în chip nemaiîntîlnit capacitățile fizice și intelectuale ale oamenilor, iar munca lor va deveni prima necesitate vitală, izvorul bucuriei și fericirii lor.

I. S.

MIRCEA FLORIAN

În ziua de 30 octombrie 1960, a încetat din viață profesorul Mircea Florian, șef de sector la Institutul de filozofie al Academiei R.P.R. Prin moartea sa Institutul de filozofie pierde un colaborator de valoare.

Mircea Florian a desfășurat o bogată activitate filozofică. Născut la București la 1 aprilie 1888, el își face studiile medii la liceul „Lazăr" și colegiul „Sf. Sava", urmează filozofia la Universitatea din București, după care își ia doctoratul în Germania la Greifswald. Din 1915, timp de peste 30 de ani, M. Florian a funcționat în învățămîntul superior.

Deși concepția sa despre lume era idealistă, în numeroasele lucrări apărute în perioada dintre cele două războaie mondiale, Mircea Florian s-a ridicat împotriva misticismului și iraționalismului. El a combătut în special intuiționismul de toate nuanțele.

După eliberarea Romîniei de sub jugul fascist, Mircea Florian, ca și atîția alți intelectuali cinstiți, a înțeles să-și aducă contribuția sa la dezvoltarea noii culturi.

Activitatea lui M. Florian în acești ani a fost rodnică. În domeniul istoriei filozofiei universale, el a contribuit la cunoașterea în țara noastră a unor lucrări ale filozofilor clasici premarxiști atît prin studii, îndeosebi cele despre Aristotel, cît și prin traduceri valoroase. Un aport remarcabil la studierea istoriei filozofiei românești îl constituie lucrările sale de valorificare a unor gînditori înaintați din trecut (dr. V. Babeș, de pildă) și participarea sa efectivă la elaborarea Manualului de Istoria filozofiei românești.

În această perioadă, Mircea Florian și-a menținut și adîncit, printr-o apropiere sensibilă de filozofia marxist-leninistă, orientarea rațională, antiobscurantistă. El a combătut documentat și convingător iraționalismul, încercarea de a folosi filozofia ca armă obscurantistă (în studiul *Misologia sau filozofia absurdului*, publicat în volumul *Philosophes roumains contemporains*).

Pentru meritele sale, statul democrat-popular l-a distins pe Mircea Florian, cu prilejul împlinirii vîrstei de 70 de ani, cu „Ordinul Muncii".

Cercetător neobosit, pe care moartea l-a surprins în plină activitate, Mircea Florian se distingea printr-o vastă erudiţie, printr-o rară meticulozitate, prin pasiune ştiinţifică.

Colaboratorii Institutului de filozofie şi toţi cei care lucrează în domeniul filozofiei vor păstra profesorului Mircea Florian o vie amintire.

BULETIN BIBLIOGRAFIC

*** — Lenin despre Romînia, Editura politică, Bucureşti, 1960, 126 p.

*** — Directivele Congresului al III-lea al P.M.R. cu privire la planul de dezvoltare a economiei naţionale pe anii 1960—1965 şi la schiţa planului economic de perspectivă pe 15 ani, Editura politică, Bucureşti, 1960, 71 p.

GH. GHEORGHIU-DEJ — Raport la cel de al III-lea Congres al Partidului Muncitoresc Romîn, Editura politică, Bucureşti, 1960, 126 p.

*** — Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn, Editura politică, Bucureşti, 1960, 760 p.

*** — Statutul Partidului Muncitoresc Romîn, Editura politică, Bucureşti, 1960, 120 p.

*** — Partidul Muncitoresc Romîn, conducătorul revoluţiei culturale din ţara noastră, Editura politică, Bucureşti, 1960, 79 p.

CROHMĂLNICEANU OV. S. — Pentru realismul socialist, E.S.P.L.A., Bucureşti, 1960 124 p.

DAICOVICIU C., PASCU ST., CHERESTEŞIU V., MORARIU T. — Din istoria Transilvaniei, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1960, 226 p.

FOSTER Z. WILLIAM — Istoria celor trei Internaţionale, Editura politică, Bucureşti, 1960, 681 p.

IVAŞIN I. F. — Contribuţii la istoria politicii externe a U.R.S.S., Editura politică, Bucureşti, 1960, 524 p.

KOLONIŢKI P. F. — Marxism-leninismul despre religie, Editura militară a Ministerului forţelor armate ale R.P.R., Bucureşti, 1959, 88 p.

LIVEANU V. — 1918. Din istoria luptelor revoluţionare din Romînia, Editura politică, Bucureşti, 1960, 675 p.

RĂDULESCU I. — Structura economică şi de clasă a R. P. Romîne, Editura politică, Bucureşti, 1960, 99 p.

TROFIMOV P. — Concepţiile estetice ale lui Plehanov, E.S.P.L.A.,— Cartea rusă, Bucureşti, 1960, 118 p.

*** — Curs de materialism dialectic şi istoric, vol. I, Litografia şi Tipografia Învăţămîntului, Bucureşti, 1960, 390 p.

*** — Matematica, conţinutul, metodele şi importanţa ei, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1960, 379 p.

*** — De vorbă cu credincioşii, răspuns la unele întrebări ale credincioşilor, Societatea pentru răspîndirea ştiinţei şi culturii, Bucureşti, 1960, 147 p.

* * * В. И. Ленин о литературе и искусстве, Государственное Издательство художественной литературы, Москва, 1960, 782 стр. (V. I. Lenin despre literatură şi artă, Editura de stat pentru literatură beletristică, Moscova, 1960, 782 p.).

* * * Борьба КПСС за социалистическую индустриализацию страны и подготовку сплошной коллективизации сельского хозяйства (1926—1929 годы). Госполитиздат, Москва, 1960, 510 стр. (Lupta P.C.U.S. pentru industrializarea socialistă a ţării şi pentru pregătirea colectivizării compacte a economiei agricole (anii 1926—1929), Gospolitizdat, Moscova, 1960, 510 p.).

М. Н. АЛЕКСЕЕВ, Диалектическая логика, Государственное Издательство „Высшая школа", Москва, 1960, 150 стр. (M. N. Alexeev, Logica dialectică, Editura de stat „Şcoala superioară", Moscova, 1960, 150 p.).

АСМУС В. Ф., Демокрит, Издательство Московского Университета, 1960, 76 стр. (Asmus V. F., Democrit, Ed. Universităţii din Moscova, 1960, 76 p.).

BERNAL I. D., World without war, Routlege Kagan Paul, London, 1958, 308 p. (Lumea fără război, Routlege Kagan Paul, Londra, 1958, 308 p.).

БУЛАТОВ И. Г., Кооперация и ее роль в подготовке сплошной коллективизации, Соцэкгиз, Москва, 1960, 200 стр. (Bulatov I. G., Cooperaţia şi rolul ei în pregătirea colectivizării compacte, Editura de stat pentru literatura social-economică, Moscova, 1960, 200 p.).

ЕРМОЛЕНКО Д. В., Критика современной буржуазной философии, Государственное Издательство „Высшая школа", Москва, 1959, 56 стр. (Ermolenko D. V., Critica filozofiei burgheze contemporane, Editura de stat „Şcoala superioară", Moscova, 1959, 56 p.).

FRIEDMAN H. und MANN O., Deutsche Literatur in XX Jahrhundert, Wolfgang Rothe Verlag, Heidelberg, 1959, 482 S. (Literatura germană în secolul XX, Wolfgang Rothe Verlag, Heidelberg, 1959, 482 p.).

НАПБУДИРИПОД Е. М. Ш., Махатма Ганди и гандизм. Издательство иностранной литературы, Москва, 1960, 198 стр. (Napbudiripod E.M.S., Mahatma Gandhi şi gandismul, Editura pentru literatura străină, Moscova, 1960, 198 p.).

HEIDEGGER M., Essais et conférences, Gallimard, Paris, 1958, 350 p. (Eseuri şi conferinţe, Gallimard, Paris, 1958, 350 p.).

ИЛЬЕНКОВ Э. В., Диалектика абстрактного и конкретного в „Капитале" Маркса, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1960, 286 стр. (Ilienkov E. V., Dialectica abstractului şi concretului în „Capitalul" lui Marx, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1960, 286 p.).

KLIBANSKY R., La philosophie au milieu du vingtième siècle, La Nuova Italia Editrice, Firenze, 1958, 218 p. (Filozofia în mijlocul secolului al douăzecilea, Editura Noua Italie, Florenţa, 1958, 218 p.).

* * * L'homme avant l'écriture, Librairie Armand Colin (Paris), 1959, 504 p. (Omul de dinaintea descoperirii scrisului (Paris), Librăria Armand Colin, 1959, 504 p.).

ЛОКИДЗЕ Г., Единство и многообразие, Советский писатель, Москва, 1960, 526 стр. (Lokidze G., Unitatea şi varietatea, Ed. „Scriitorul sovietic", Moscova, 1960, 526 p.).

LUGGIONI I., La pensée politique de Platon, P.U.F. Paris, 1958, 354 p. (Gîndirea politică a lui Platon, P.U.F., Paris, 1958, 354 p.).

MARTIN M., GELBER L., Dictionary of American History, Littelfield, Adams Co, New Jersey, 1959, 714 p. (Dicţionarul istoriei americane, Littelfield, Adams Co, New Jersey, 1959, 714 p.).

МЕЛЮХИН С., О диалектике развития неорганической природы, Госполитиздат, Москва, 1960, 244 стр. (Meliuhin S., Despre dialectica dezvoltării naturii anorganice, Gospolitizdat, Moscova, 1960, 244 p.).

* * * Начало рабочего движения и распространения марксизма в России (1883—1894 годы), Госполитиздат, Москва, 1960, 372 стр.) (Începutul mişcării muncitoreşti şi a răspîndirii marxismului în Rusia (anii 1883—1894), Gospolitizdat, Moscova, 1960, 372 p.).

НАРСКИЙ Н. С.., Философия Джона Локка, Издательство Московского Университета, 1960, 62 стр. (Narski N. S., Filozofia lui John Locke, Editura Universităţii din Moscova, 1960, 62 p.).

ROSSMAN K., Deutsche Geschichtsphilosophie von Lessing bis Jaspers, Carl Schunemann Verlag, Bremen, 1959, 468 p. (Filozofia istoriei germane de la Lessing la Jaspers, Carl Schunemann Verlag, Bremen, 1959, 468 p.).

RUSSELL B., Signification et vérité, Flammarion, Paris, 1959, 403 p. (Semnificaţie şi adevăr, Flammarion, Paris, 1959, 403 p.).

РЮРИКОВ Б., Марксизм-ленинизм о литературе и искусстве, Советский писатель, Москва, 1960, 154 стр. (Riurikov B., Marxism-leninismul despre literatură şi artă, Ed. „Scriitorul sovietic", Moscova, 1960, 154 p.).

* * * Реформизм, ревизионизм и проблемы современного капитализма, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1959, 488 стр. (Reformismul, revizionismul şi problemele capitalismului contemporan, Editura Academiei de ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1959, 488 p.).

ТРАХТЕНБЕРГ О. В., Очерки по истории философии и социологии Англии XIX века, Издательство Московского Университета, 1960, 114 стр. (Trahtenberg O. V., Studii de istorie a filozofiei şi sociologiei din Anglia sec. al XIX-lea, Editura Universităţii din Moscova, 1960, 114 p.).

ЭФИРОВ С. А., От Гегеля к ... Дженнаро, Соцэкгиз, Москва, 1960, 88 стр. (Efirov S. A., De la Hegel la... Genuaro, Editura de stat pentru literatura social-economică, Moscova, 1960, 88 p.).

DIN SUMARELE REVISTELOR STRĂINE

„ВОПРОСЫ ФИЛОСОФИИ"
№ 6—1960

Передовая, Непрерывный рост благосостояния народа — закономерность строительства коммунизма. (Editorial, Creşterea neîntreruptă a bunei stări a poporului — lege a construirii comunismului).

Разум против безумия (Резолюция собрания философской общественности гор. Москвы) (Raţiunea împotriva nebuniei (Rezoluţia adunării filozofilor din oraşul Moscova)).

Ш. Р. Рашидов, Дальнейшее сближение и всесторонний расцвет советских социалистических наций (S. R. Raşidov, Strîngerea legăturilor şi înflorirea multilaterală a naţiunilor socialiste sovietice).

А. К. Уледов, Социализм и общественное мнение (A. K. Uledov, Socialismul şi opinia publică).

Ю. А. Замошкин, Современный капитализм и духовная жизнь личности (I. A. Zamoşkin, Capitalismul contemporan şi viaţa spirituală a individului).

Поль А. Баран (США), Капитализм и иррациональность (Paul A. Baran (S.U.A), Capitalismul şi iraţionalitatea).

Л. Л. Головин, Н. В. Опарин, „Общество всеобщего благосостояния" или социализм по-шведски (L. L. Golovin, N. V. Oparin — „Societatea bunei stări generale", sau socialismul suedez).

Коздай Иосисигэ (Япония), Изучение и распространение марксистско-ленинской философии в довоенной Японии (Kozdai Iosisighe (Japonia), Studierea şi răspîndirea filozofiei marxist-leniniste în Japonia antebelică).

Научные сообщения и публикации
(Comunicări ştiinţifice şi publicaţii)

А. Г. Ковалев (Ленинград), К вопросу о соотношении этики с психологией и педагогикой (A. G. Kovalev (Leningrad), Despre problema raportului dintre etică, psihologie şi pedagogie).

Ф. Г. Гернек (Берлин), К письму Альберта Эйнштейна Эрнсту Маху. М. Э. Омельяновский — О заметке Ф. Гернека „К письму Альберта Эйнштейна Эрнсту Маху" (F. G. Gernek — (Berlin) Pe marginea scrisorii lui Albert Einstein către Ernst Mach). M. E. Omelianovschi, Despre nota lui F. G. Gernek „Pe marginea scrisorii lui Albert Einstein către Ernst Mach").

Дискуссии и обсуждения
(Discuţii şi dezbateri)

Н. В. Медведев (Ярославль), К вопросу об отражательной работе мозга (N. V. Medvedev (Iaroslavl), Despre problema funcţiei de reflectare a creierului).

Р. С. Капринская — Внутренние и внешние факторы эволюции (R. S. Kaprinskaia, Factorii interni şi externi ai evoluţiei).

ВОПРОСЫ ФИЛОСОФИИ
№ 7 — 1960

ПЕРЕДОВАЯ, За победу коммунистического труда (Editorial, Pentru victoria muncii comuniste).

Академик С. Л. Соболев, В. И. Ленин и естествознание (Acad. S. L. Sobolev, V. I. Lenin şi ştiinţele naturii).

Академик Н. Н. Семенов, Наука и общество в век атома (Acad. N. N. Semenov, Ştiinţa şi societatea în secolul atomului).

Член-корр. АН СССР М. Т. Иовчук, Культурно-технический рост рабочего класса СССР (M. T. Iovciuk, Membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S, Dezvoltarea tehnico-culturală a clasei muncitoare în U.R.S.S.).

А. Ф. Окулов, Немеркнущий свет ленинских идей озаряет путь к коммунизму (A. F. Okulov, Lumina strălucitoare a ideilor leniniste luminează calea spre comunism).

Морис Корнфорт (Англия), Видимость и сущность (Maurice Cornforth (Anglia), Aparenţă şi esenţă).

А. С. Мамзин (Ленинград), Категории, „содержание" и „форма" в биологии (A. S. Mamzin (Leningrad), Categoriile, „conţinutul" şi „forma" în biologie).

А. А. Лебедев, Проблемы развития народного искусства в „Тюремных тетрадях" Антонио Грамши (A. A. Lebedev, Problemele dezvoltării artei populare în „Caiete din închisoare" ale lui Antonio Gramsci).

А. С. Ерусалимский, Против идеологии германского империализма (A. S. Ierusalimski, Împotriva ideologiei imperialismului german).

Научные сообщения и публикации
(Comunicări ştiinţifice şi publicaţii)

Н. Д. Андреев, Д. А. Керимов (Ленинград), О возможностях кибернетики при решении правовых проблем (N. D. Andreev, D. A. Kerimov (Leningrad), Despre posibilităţile ciberneticii în rezolvarea problemelor juridice).

А. А. Штернфельд, К закону перехода количественных изменений в качественные (A. A. Sternfeld, Despre legea trecerii schimbărilor cantitative în schimbări calitative).

Дискуссии и обсуждения
(Discuţii şi dezbateri)

Академик В. А. Энгельгардт, Специфичность биологического обмена веществ (Acad. V. A. Engelgardt, Caracterul specific al metabolismului biologic).

К. А. Козлов (Иркутск), Об одной из специфических сторон биологической формы движения материи (K. A. Kozlov (Irkutsk), Despre una din laturile specifice ale formei biologice de mişcare a materiei).

Т. П. Ломтев, О природе значения языкового знака (T. P. Lomtev, Despre natura importanţei semnului lingvistic).

ВОПРОСЫ ФИЛОСОФИИ
№ 8 — 1960

Академик М. Б. Митин, Под непобедимым знаменем марксизма-ленинизма (Acad. M. B. Mitin, Sub steagul invincibil al marxism-leninismului).

В. С. Найденов (Харьков), Социально-экономические последствия технического прогресса при социализме (V. S. Naidenov (Harkov), Urmările social-economice ale progresului tehnic în socialism).

Г. И. Шеменев, Инженерно-техническая интеллигенция в период развернутого строительства коммунизма (G. I. Semenev, Intelectualitatea tehnică inginerească în perioada construirii desfăşurate a comunismului).

Член-корр. АН СССР А. Д. Александров (Ленинград), Роль Ленина в развитии науки (A. D. Alexandrov, Membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. (Leningrad), Rolul lui Lenin în dezvoltarea ştiinţei).

Д. П. Горский, Проблема формально-логического и диалектического тождества (D. P. Gorski, Problema identităţii logice-formale şi dialectice).

А. А. Зиновьев, К определению понятия связи (A. A. Zinoviev, Despre determinarea noţiunii de legătură).

В. А. Лекторский, В. Н. Садовский, О принципах исследования систем (V. A. Lektorski, V. N. Sadovski, Despre principiile cercetării sistemelor.

Умберто Кавалканти (Бразилия), Вечный смысл марксизма (Umberto Cavalcanti (Brazilia), Înţelesul etern al marxismului).

П. Крассер (США), Заметки об иррациональности в современной американской мысли (P. Crosser (S.U.A.), Note cu privire la iraţionalism în gîndirea americană contemporană).

И. С. Куликова, Социальная сущность сюрреализма (I. S. Kulikova, Esenţa socială a suprarealismului.)

Э. С. Виленская, Н. Г. Чернышевский и А. И. Герцен о роли народных масс в освободительной борьбе (E. S. Vilenskaia, — N. G. Cernîşevski şi A. I. Herţen despre rolul maselor populare în lupta de eliberare).

Научные сообщения и публикации
(Comunicări ştiinţifice şi publicaţii)

Из научного наследия академика И. И. Вавилова (Din moştenirea ştiinţifică a academicianului I. I. Vavilov)

Дискуссии и обсуждения
(Discuţii şi dezbateri)

Л. А. Тумерман, Роль физики в познании жизненных явлений (L. A. Tumerman, Rolul fizicii în cunoaşterea fenomenelor vieţii)

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE
Nr. 5/1960

Dietrich Lorf, *Freiheit und Sozialismus* (Libertatea şi socialismul).

Günter Heyden, Historischer Materialismus und praktische Sozialforschung (Materialismul istoric şi cercetările sociale practice).

Günther Grosser, Lenins Arbeit an seinem Werk „Materialismus und Empiriokritizismus" in den Jahren 1908/1909 (Munca lui Lenin la opera sa „Materialism şi empiriocriticism" în anii 1908—1909).

Horst Riechert, Lenin zu Fragen der Bildung und Erziehung (Lenin asupra problemelor instrucţiei şi educaţiei).

Erhard John /Rudolf Gehrke, Die Leninsche Lehre von der sozialistischen Kulturrevolution (Teoria leninistă a revoluţiei culturale socialiste).

Berichte
(Comunicări)

Robert Schulz: Die Überlegenheit der marxistischen Soziologie (Zum IV. Weltkongres für Soziologie) (Superioritatea sociologiei marxiste (În legătură cu cel de-al IV-lea Congres internaţional de sociologie)).

Wolfgang Blumenthal: Beiträge zur Würdigung Lenins in den Wissenschaftlichen Zeitschriften der Universitäten (Contribuţii la valorificarea operei leniniste în revistele ştiinţifice ale universităţilor).

FILOSOFICKÝ ČASOPIS
nr. 1/1960

René Rohan, K diskuše o otázce byrokratismu (Cu privire la discuţia despre problema birocratismului).

Mirko Novák, Pojmy znaku a významu v teorii umění (Noţiunile de semn şi semnificaţie în teoria artei).

Jaromir Bartoš, Pojem „náhoda" v predhegelovské filosofii (Noţiunea de „întîmplare" în filozofia prehegeliană).

Petr Burcev, O zpomalení procesu v kosmických raketách (Despre încetinirea proceselor în rachetele cosmice).

Evžen Menert, Další rozvoj výzkumu vyšši nervové cinnosti (Dezvoltarea cercetărilor în domeniul activității nervoase superioare).

Milan Machovec, O velikosti a bidě jedné tradice (Despre măreția și decăderea unei tradiții).

Vladimir Chura, Kategorie možnosti a skutečnosti (Categoriile de posibilitate și realitate).

Josef Brablc, Věta o nepřimé analogii (Judecata de analogie indirectă).

FILOSOFICKY CASOPIS
Nr. 2/1960

Za dalsi rozvoj nasi marxistické filosofie (Pentru dezvoltarea continuă a filozofiei noastre marxiste).

Vladimir Grulich, Za spojeni skoly se zivotem (Pentru o mai strînsă legătură a școlii cu viața).

Jindřich Zeleny, K problemu logiky Marxova „Kapitalu" (Problema logicii „Capitalului" lui Marx).

Todor Pavlov, Teorie odrazu a kybernetika (Teoria reflectării și cibernetica).

Karel Mácha, Problém empirické sociologie z hlediska historického materialismu (Problema sociologiei empirice din punctul de vedere al materialismului istoric).

Josef Zeman, Jeste k problému rozpornosti pohybu (Încă o dată despre problema caracterului contradictoriu al mișcării),

Poznámky
(Note)

Oleg Sus, O jednom nedořešeném problému dějin české estetiky (Despre o problemă nerezolvată a istoriei esteticii cehe).

Bohuslav Peklo, Poznámka k negaci normativnich vet (Nota asupra negării judecăților normative).

STUDIA FILOZOFICZNE
Nr. 6/1959

Jerzy J. Wiatr, Materializm historyczny a problemy psychologii spolecznej (Materialismul istoric și problemele psihologiei sociale).

Bronislaw Baczko, Wokól problemów alienacji (În jurul problemelor înstrăinării).

Henryk Hinz, Problemy metodologii w twórczości Kollątaja (Probleme de metodologie în creația lui Kollontai).

Stefan Morawski, Parę uwag o estetycznych poglądach F. Mehringa (Cîteva observații despre vederile estetice ale lui F. Mehring).

Witold Mańczak, Pojęcie ilości w języku (Noțiunea de cantitate în limbă).

Andrzej Malewski i Jerzy Topolski, Metoda materializmu historycznego w pracach historyków polskich (Metoda materialismului istoric în lucrările istoricilor polonezi).

STUDIA FILOZOFICZNE
Nr. 1/1960

Adam Schaff, Wyrazy nieostre i granice ich precyzowania (Termenii vagi şi limitele precizării lor).

Zdzislaw Cackowski, O stosumku poglądów gnoseologicznych Lenina i Plechanowa (Despre raportul dintre concepţiile gnoseologice ale lui Lenin şi cele ale lui Plehanov).

Halina Mortimer, Uwagi na temat sporu o analityczny charakter niektórych twierdzeń nauk przyrodniczych (Observaţii asupra discuţiei despre caracterul analitic al unor enunţuri din ştiinţele naturii).

Tadeusz Mrówczyński, Czlowiek i spoleczeństwo w filozofii politycznej J. Maritaina (Omul şi societatea în filozofia politică a lui J. Maritain).

Narcyz Lubnicki, Maurycy Straszewski — empirysta i metafizyk (Maurycy Straszewski — empirist şi metafizician).

Jozef Keller, Tolerancja jako zasada moralna i postawa (Toleranţa ca principiu moral şi atitudine).

Adam Wiegner, O abstratkcji i konkretyzacji (Despre abstracţie şi concretizare).

LA PENSÉE
nr. 92/1960

Pierre Hentgès, Le monde après la crise de mai (Lumea după criza din mai).

Maurice Bouvier-Ajam, Les classes moyennes dans la France contemporaine (Clasele mijlocii în Franţa contemporană).

Lucien Sève, Panorama de la philosophie française contemporaine (V). Les troisièmes voies — Conclusions (Tabloul filozofiei franceze contemporane (V). A treia cale — Concluzii).

Marinette Dom˘buy˘ant, Le Matérialisme dans l'Inde ancienne (Materialismul în India antică).

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

ERATĂ

Pag.	rîndul	în loc de:	se va citi:	din vina:
12	16 de sus	aproape 10 ori	aproape 3,3 ori	editurii
49	9 „ „	Marcu se	Marcuse	„
64	24 de jos	neglijat cu ceva	neglijat ca ceva	„
119	19 „ „	a ţărilor capitaliste	din ţările capitaliste	autorului
176	19 „ „ col. II	*Capilalul*	*Capitalul*	editurii
188	11 de sus col. II	nivelarea	modelarea	„

Cercetări filozofice nr. 5/1960

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

MARCEL BREAZU, Cunoaşterea artistică, lei 12,70

CUPRINS

Introducere

CAPITOLUL I — *Obiectul artei*

CAPITOLUL II — *Aspecte istorice ale problemei funcţiei cognitive a artei*

CAPITOLUL III — *Modalitatea cunoaşterii artistice*

1 — Însuşirea estetică a realităţii de către om

2 — Intuiţia senzorială

3 — Tipizarea

4 — Valorificarea artistică

5 — Ideea artistică

CAPITOLUL IV — *Denaturarea funcţiei gnoseologice a artei în estetica burgheză contemporană*

CAPITOLUL V — *Caracterul popular al artei*

Încheiere

Lucrarea conţine şi cîte un rezumat succint al conţinutului în limbile rusă şi franceză.

INTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREȘTI
c. 3983

Lei 6.—

CERCETĂRI FILOZOFICE ★ ANUL VII, 5, 1960

EA RPR

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

7874

ANUL VII 1960

DIN SUMAR

*** SOCIALISMUL – FACTOR HOTĂRÎTOR AL PROGRESULUI SOCIETĂŢII CONTEMPORANE

ROLUL SFATURILOR POPULARE ÎN DEZVOLTAREA DEMOCRATISMULUI SOCIALIST
AL. TĂNASE

CONSIDERAŢII TEORETICE ÎN LEGĂTURĂ CU PROBLEMA ADAPTĂRII ORGANISMELOR LA MEDIU
EDITH GULIAN

TEORIA VITALITĂŢII ŞI DIALECTICA OBIECTIVĂ A RELAŢIILOR ORGANISM-MEDIU
I. PEATNIŢCHI

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

1990

0 IUL 2005

i 7874.

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

DLRL 2014

CERCETĂRI FILOZOFICE

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

2022

6

ANUL VII
1960

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

3621 J

1964

„CERCETĂRI FILOZOFICE" REVISTĂ DE FILOZOFIE

APARE DE 6 ORI PE AN

COMITETUL DE REDACȚIE

ACAD. C. IONESCU-GULIAN, *redactor responsabil*; ACAD. ATH. JOJA; ACAD. M. RALEA; PROF. T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R. P. R.; PROF. M. BREAZU; PROF. STANCIU STOIAN; PROF. D. D. ROȘCA (Cluj); PROF. DAN BĂDĂRĂU; S. PUNI; N. BELLU, *redactor responsabil adjunct*; H. WALD

REDACȚIA, BUCUREȘTI, B-dul Ilie Pintilie nr. 6, tel. 12.17.90

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul VII, nr. 6 1960

SUMAR

Pag.

Socialismul—factor hotărîtor al progresului societăţii contemporane 9

AL. TĂNASE, Rolul sfaturilor populare în dezvoltarea democratismului socialist 31

EDITH GULIAN, Consideraţii teoretice în legătură cu problema adaptării organismelor la mediu 63

I. PEATNIŢCHI, Teoria vitalităţii şi dialectica obiectivă a relaţiilor organism-mediu 91

DISCUŢII

NICULAE BELLU, Cercetarea procesului de dezvoltare a moralei socialiste în R.P.R. şi cîteva probleme cu privire la metoda de lucru 107

COMUNICĂRI

ION BANU, Democrit şi istoria unor categorii ale materialismului şi dialecticii. Împotriva unor denaturări 121

CONTRIBUŢII LA CERCETAREA ISTORIEI GÎNDIRII FILOZOFICE DIN ŢARA NOASTRĂ
(*În legătură cu elaborarea manualului de istoria filozofiei romîneşti*)

B. DUŢESCU, Unele probleme ale biologiei şi medicinii în presa condusă de P.C.R. (1931—1936) 147

OV. BĂDINA, Cu privire la gîndirea social-politică a lui Ion Ionescu de la Brad 157

CRITICĂ ŞI BIBLIOGRAFIE

Dezvoltarea marxismului în anii revoluţiei 1848—1849 (*Em. Drob*); Un amplu tratat de lingvistică generală (*H. Wald*); Un nou volum de studii de materialism dialectic (*I.M.H.*); Un studiu despre cunoaşterea artistică şi modalităţile ei (*V. Moglescu*); O carte interesantă despre dialectica naturii anorganice (*Tomin Uroş*) 171

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE

Pag.

MIŞCAREA FILOZOFICĂ DE PESTE HOTARE

Despre metodica şi organizarea cercetărilor sociologice pe teren în U.R.S.S. (*Mihail Cernea*) 211

NOTE

Note bibliografice 225
Note de lectură 230
Din sumarele revistelor străine 241
Buletin bibliografic 247

Index alfabetic 249

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Год издания VII, № 6 1960

СОДЕРЖАНИЕ

Стр.

Социализм — решающий фактор прогресса современного общества . . . 9

АЛ. ТЭНАСЕ, Роль народных советов в развитии социалистического демократизма 31

ЭДИТ ГУЛИАН, Теоретические замечания в связи с проблемой приспособления организмов к среде 63

И. ПЯТНИЦКИЙ, Теория жизненности и объективная диалектика взаимоотношений организма-среды 91

ДИСКУССИИ

НИКУЛАЕ БЕЛЛУ, Исследование процесса развития социалистической морали в РНР и несколько проблем в связи с методом работы 107

СООБЩЕНИЯ

ИОН БАНУ, Демокрит и история некоторых категорий материализма и диалектики. Против некоторых искажений 121

К ИССЛЕДОВАНИЮ ИСТОРИИ ФИЛОСОФСКОГО МЫШЛЕНИЯ В РНР

(*В связи с составлением Учебника по истории румынской философии*)

Б. ДУЦЕСКУ, Некоторые проблемы биологии и медицины в печати, направляемой РКП (1931—1936) 147

ОВ. БЭДИНА, Относительно социально-политического мышления Иона Ионеску из Брада 157

КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ

Развитие марксизма в годы революции 1848-1849 гг. (*Е. Дроб*); Обширный трактат, посвященный общему языкознанию (*Г. Вальд*); Новый том исследований по диалектическому материализму (*И.М.Г.*); О художественном познании и его формах (*В. Моглеску*); Интересная книга о диалектике неорганической природы (*Томин Урош*) 171

ИЗДАТЕЛЬСТВО АКАДЕМИИ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ

Стр.

ФИЛОСОФСКОЕ ДВИЖЕНИЕ ЗА РУБЕЖОМ

О методике и организации социологических исследований на местах в СССР (*Михаил Черня*) 211

ЗАМЕТКИ

Библиографические заметки 225
Коротко о книгах 230
Из иностранных журналов 241
Библиографический бюллетень 247

Алфавитный указатель 249

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE
INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES DE PHILOSOPHIE

VIIe année, n° 6 1960

SOMMAIRE

Page

Le socialisme — facteur décisif du progrès de la société contemporaine . . . 9
AL. TĂNASE, Le rôle des conseils populaires dans le développement du démocratisme socialiste 31
EDITH GULIAN, Considérations théoriques sur le problème de l'adaptation des organismes au milieu 63
I. PEATNIŢCHI, La théorie de la vitalité et la dialectique objective des relations organisme-milieu 91

DISCUSSIONS

NICULAE BELLU, L'étude du processus de développement de la morale socialiste dans la République Populaire Roumaine et quelques problèmes concernant la méthode de travail 107

COMMUNICATIONS

ION BANU, Démocrite et l'histoire de certaines catégories du matérialisme et de la dialectique. Contre certaines dénaturations 121

CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DE L'HISTOIRE DE LA PENSÉE PHILOSOPHIQUE EN ROUMANIE
(*A propos de l'élaboration du Manuel d'histoire de la philosophie en Roumanie*)

B. DUŢESCU, Quelques problèmes de biologie et de médecine dans la presse dirigée par le Parti Communiste de Roumanie (1931—1936) 147
OV. BĂDINA, A propos de la pensée sociale-politique de Ion Ionescu de la Brad 157

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

Le développement du marxisme au cours des années de la révolution de 1848—1849 (*Em. Drob*); Un ample traité de linguistique générale (*H. Wald*); Un nouveau volume d'études de matérialisme dialectique (*I.M.H.*); De la connaissance artistique et de ses modalités (*V. Moglescu*); Un livre intéressant sur la dialectique de la nature anorganique (*Tomin Uroş*) . . . 171

ÉDITIONS DE L'ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

Page

LE MOUVEMENT PHILOSOPHIQUE À L'ÉTRANGER

De la méthode et de l'organisation des recherches sociologiques pratiquées sur le terrain, en U.R.S.S. (*Mihail Cernea*) 211

NOTES

Notes bibliographiques 225
Notes de lecture 230
Extraits des sommaires des revues étrangères 241
Bulletin bibliographique 247

Index alphabétique 249

SOCIALISMUL — FACTORUL HOTĂRÎTOR AL PROGRESULUI SOCIETĂȚII CONTEMPORANE

Conținutul principal al epocii noastre

"Sistemul mondial socialist este motorul istoriei contemporane, factorul hotărîtor care determină conținutul și direcția mersului înainte al societății omenești, fiecare realizare a socialismului accelerînd progresul social în lumea întreagă".

GH. GHEORGHIU-DEJ

(Din articolul *Lagărul socialist — forța conducătoare a dezvoltării internaționale*)

Stabilirea caracteristicilor epocii noastre este o problemă de cea mai mare însemnătate teoretică și practică pentru activitatea partidelor comuniste și muncitorești, a tuturor forțelor progresiste din lume care luptă pentru pace, democrație și socialism. De răspunsul care se dă și de concluziile care decurg din acest răspuns depinde în cea mai mare măsură eficiența activității și luptei maselor populare prin intermediul cărora se realizează istoria zilelor noastre.

V. I. Lenin cerea comuniștilor să-și construiască întreaga lor activitate pe înțelegerea conținutului obiectiv al procesului istoric în fiecare moment dat, pe analiza riguroasă, sistematică a fenomenelor sociale și politice noi care intervin în dezvoltarea procesului istoric și pe această bază să-și definească tactica și strategia lor de luptă. „Numai pe această bază, adică ținînd seama în primul rînd de trăsăturile esențiale prin care se deosebesc diferitele « epoci » (iar nu episoade izolate din istoria unor țări), putem construi în mod just tactica noastră; și numai cunoașterea trăsăturilor fundamentale ale epocii date poate servi ca bază pentru înțelegerea particularităților mai de amănunt ale uneia din țări sau ale alteia"[1].

Acum o jumătate de veac, analizînd caracteristicile esențiale ale epocii, V. I. Lenin a elaborat și formulat teoria despre stadiul nou al dezvoltării capitalismului și noile legități corespunzătoare, denumind acest stadiu ca fiind epoca imperialismului, a capitalismului muribund, a războaielor și revoluțiilor proletare. Pe atunci imperialismul era încă un sistem mondial unic, atotcuprinzător.

De atunci s-au produs în lume transformări dintre cele mai profunde. A avut loc Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, s-a creat primul stat socialist. Începuse astfel o nouă epocă istorică. Lenin scria: „Lichidarea capitalismului și a rămășițelor lui, punerea bazelor orîn-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, p. 132.

duirii comuniste constituie conținutul noii epoci a istoriei universale care începe acum" [1].

Apreciind în mod științific principalele tendințe ale luptei dintre socialism și capitalism, genialul strateg al revoluției proletare a demonstrat totodată că noua epocă se caracterizează prin continua slăbire a imperialismului și întărirea forțelor socialismului: socialismul — spunea V. I. Lenin — va deveni o forță „în măsură să aibă o influență hotărîtoare asupra întregii politici mondiale" [2].

Mersul dezvoltării sociale a confirmat previziunea leninistă. Ca urmare a zdrobirii agresorilor fasciști în cel de al II-lea război mondial de către Uniunea Sovietică, datorită luptei revoluționare a maselor muncitoare, din sistemul capitalist s-au rupt o serie întreagă de țări din Europa și Asia, care împreună cu Uniunea Sovietică au alcătuit puternica familie a statelor socialiste. Prin apariția sistemului socialist raportul de forțe dintre capitalism și socialism s-a schimbat în mod radical în favoarea socialismului. Această schimbare și-a pus amprenta pe toate aspectele dezvoltării sociale, pe desfășurarea luptei de clasă, a pus la ordinea zilei probleme noi, a deschis în fața omenirii perspective noi, nemaiîntîlnite în trecut. Creșterea forțelor socialismului a influențat direct asupra luptei de eliberare națională a popoarelor, asupra destrămării sistemului colonial al imperialismului; s-a dezvoltat mișcarea comunistă și muncitorească și a crescut forța tuturor mișcărilor progresiste din lume.

În noile condiții create, în fața omenirii s-a deschis o nouă epocă, care a pus la ordinea zilei analiza științifică a schimbărilor petrecute, definirea caracterului și trăsăturilor epocii noi.

Partidele comuniste, clasa muncitoare, călăuzindu-se după indicațiile lui Lenin, acordă cea mai mare importanță analizării proceselor esențiale ale contemporaneității pentru a-și stabili în mod științific obiectivele de luptă, pentru a-și elabora o tactică și o strategie corespunzătoare cu cerințele procesului obiectiv de dezvoltare a societății, pentru a determina grăbirea acestui proces și a zădărnici acțiunile nefaste ale forțelor reacționare potrivnice progresului.

Congresul al XX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice, analizînd multilateral și profund faptele și evenimentele noi din perioada postbelică, încă la începutul anului 1956 sublinia că „principala trăsătură a epocii noastre este ieșirea socialismului din cadrul unei singure țări și transformarea lui într-un sistem mondial. Capitalismul s-a dovedit neputincios să împiedice acest proces de importanță istorică mondială. Existența concomitentă a două sisteme economice mondiale opuse — capitalist și socialist — care se dezvoltă după legi diferite și în direcții opuse a devenit un fapt incontestabil" [3]. Aprecierea dată de Congres noii epoci a constituit baza teoretică de plecare pentru justa rezolvare a principalelor probleme internaționale.

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, p. 376.
[2] *Op. cit.*, p. 130.
[3] *Congresul al XX-lea al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice*, E.S.P.L.P., 1956, p. 4.

Pe baza stabilirii caracterului şi trăsăturilor specifice epocii noi s-au putut formula o serie de teze şi concluzii noi cu privire la problemele păcii şi războiului, problema formelor de trecere a diferitelor ţări de la capitalism la socialism etc. Importanţa istorică a Congresului al XX-lea al P.C.U.S. constă în faptul că el a răspuns limpede şi hotărît la cea mai acută şi arzătoare dintre toate problemele care frămîntă popoarele lumii, problema posibilităţii preîntîmpinării războaielor în epoca actuală. La Congres s-a arătat că în lume au apărut şi s-au dezvoltat forţe puternice, capabile să preîntîmpine un al treilea război mondial. Pe baza unei analize profunde, Congresul a demonstrat în mod grăitor, că în condiţiile imperialismului, teza marxist-leninistă despre inevitabilitatea războaielor a fost absolut justă pentru acea perioadă, cînd imperialismul reprezenta un sistem mondial atotcuprinzător, iar forţele interesate în menţinerea păcii erau slabe şi insuficient organizate.

În noua situaţie istorică, cînd a apărut şi s-a transformat într-o forţă puternică lagărul mondial al socialismului şi cînd au crescut forţele sociale şi politice care se ridică împotriva războiului, s-au creat posibilităţi reale pentru preîntîmpinarea unui nou război mondial. Totodată în aceste condiţii rămîne în vigoare teza leninistă potrivit căreia, atîta timp cît continuă să existe imperialismul, se menţine terenul pentru izbucnirea războaielor.

La Consfătuirea de la Moscova din noiembrie 1957, reprezentanţii partidelor comuniste şi muncitoreşti, reluînd analiza noilor fenomene şi procese istorice, au consemnat în *Declaraţia* adoptată atunci că „conţinutul principal al epocii noastre este trecerea de la capitalism la socialism, inaugurată de Marea Revoluţie Socialistă din Octombrie din Rusia ...[1]. În epoca noastră, dezvoltarea mondială este determinată de mersul şi de rezultatele întrecerii dintre cele două sisteme sociale opuse"[2].

Mersul evenimentelor care s-au scurs de la Consfătuirea de la Moscova din noiembrie 1957, a confirmat întru totul justeţea analizei situaţiei internaţionale şi perspectivele dezvoltării mondiale, cuprinsă în Declaraţie şi Manifestul Păcii, marea forţă ştiinţifică şi rolul eficient al marxism-leninismului creator.

Concluziile noi trase de Congresele al XX-lea şi al XXI-lea ale P.C.U.S. şi de Consfătuirea de la Moscova din 1957 a reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti din ţările socialiste cu privire la trăsătura caracteristică a epocii noastre au îmbogăţit teoria marxist-leninistă, au exercitat o uriaşă influenţă asupra întregii activităţi a partidelor comuniste şi muncitoreşti din ţările lagărului socialist, a întregii mişcări comuniste internaţionale.

Teza profund leninistă cu privire la posibilitatea preîntîmpinării unui nou război mondial în condiţiile schimbării raportului de forţe pe plan mondial în favoarea socialismului şi-a găsit o confirmare practică.

Viaţa a arătat că politica de apărare a păcii, de demascare şi zădărnicire a planurilor agresive imperialiste, politică dusă cu consecvenţă şi

[1] *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti din ţările socialiste*, care a avut loc la Moscova între 14 şi 16 noiembrie 1957, E.S.P.L.P., p. 8.

[2] *Ibidem*, p. 9.

fermitate de Uniunea Sovietică, de celelalte țări socialiste și susținută de alte forțe ale păcii, a pus capăt operațiunilor militare ale imperialiștilor împotriva Egiptului, a preîntîmpinat acțiunile agresive imperialiste față de Liban, Siria, Irak, și alte țări. Riposta fermă dată acțiunilor agresive ale S.U.A. în legătură cu incursiunile provocatoare ale avioanelor militare americane în spațiul aerian al Uniunii Sovietice, a constituit un mare și real serviciu adus cauzei păcii. Oamenii cinstiți, de diferite convingeri politice, și-au exprimat dezaprobarea față de politica provocatoare a cercurilor militariste ale S.U.A.

Fermitatea și consecvența cu care țările lagărului socialist luptă pentru apărarea păcii, a dus la creșterea și consolidarea forțelor mondiale ale păcii, la demascarea cercurilor imperialiste agresive și la accentuarea izolării lor, a determinat serioase deplasări în opinia publică, a permis multor oameni din Occident să înțeleagă sinceritatea năzuințelor de pace ale țărilor socialiste.

În același timp viața a demonstrat necesitatea unirii tot mai strînse a eforturilor și acțiunilor hotărîte ale țărilor socialiste, ale clasei muncitoare internaționale, ale mișcării naționale antiimperialiste, ale tuturor statelor iubitoare de pace, ale tuturor luptătorilor pentru pace în vederea preîntîmpinării războiului și asigurării vieții pașnice a oamenilor.

În răstimpul ce a trecut de la istorica Consfătuire a crescut în mod impetuos forța și influența internațională a sistemului socialist mondial, procesul activ de destrămare a sistemului colonial sub loviturile mișcării de eliberare națională, a crescut și s-a intensificat lupta de clasă în lumea capitalistă, s-a adîncit procesul de descompunere și decădere a sistemului capitalist mondial. Pe arena mondială se manifestă tot mai mult precumpănirea forțelor socialismului asupra imperialismului, a forțelor păcii asupra forțelor războiului.

Au avut loc așadar schimbări esențiale în situația internațională, în raportul de forțe dintre socialism și forțele care luptă împotriva imperialismului, pe de o parte și forțele capitalismului monopolist, agresiv și războinic, pe de altă parte. Încă în urmă cu cîteva luni, N. S. Hrușciov arăta că „acum este necesară o reapreciere a valorilor, o nouă abordare în rezolvarea problemelor mondiale de cea mai mare importanță". Acest lucru a fost făcut la Consfătuirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești care a avut loc la Moscova în noiembrie 1960 — care, *prin amploarea participării și a importanței problemelor discutate, reprezintă o întîlnire internațională de însemnătate istorică în dezvoltarea mișcării comuniste internaționale, în destinele și lupta popoarelor lumii pentru pace și socialism* [1].

Declarația Consfătuirii, rodul înțelepciunii colective a tuturor partidelor comuniste și muncitorești, întruchipează generalizarea bogatei experiențe revoluționare a mișcării comuniste mondiale și constituie un document istoric care marchează o nouă victorie strălucită a marxism-leninismului creator. Formulînd o serie de noi teze și concluzii de mare însemnătate teoretică și practică, care îmbogățesc și dezvoltă știința

[1] Vezi *Sub steagul invincibil al marxism-leninismului*, în *Scînteia*, nr. 5010 din 7 dec. 1960.

marxist-leninistă, Declarația dă o orientare clară tuturor partidelor comuniste și muncitorești în lupta împotriva imperialismului și colonialismului, împotriva pregătirii unui nou război mondial, pentru un viitor luminos al întregii omeniri, pentru triumful cauzei păcii și socialismului.

Lumea contemporană trăiește o istorie neasemuit de bogată în prefaceri revoluționare. Omenirea trece de la tehnica electricității, ale cărei uriașe posibilități de dezvoltare sînt departe de a fi epuizate, la folosirea energiei nucleare; de la stăpînirea globului terestru la cucerirea Cosmosului; de la asuprirea și mizeria capitalistă, la libertatea și belșugul comunismului; de la neputința și desnădejdea obscurantismului religios, la lumina, forța și optimismul științei; de la morala lui „homo homini lupus est", la morala: omul — tovarăș și frate bun al omului. Este o epocă grandioasă și complexă în care umanitatea se smulge din sclavia necesității oarbe și trece în imperiul strălucitor al libertății, epoca reînnoirii impetuoase a formelor de existență a societății, a avîntului fără precedent în lupta pentru dominarea naturii și spre luminoasa orînduire socială a comunismului.

SUPERIORITATEA HOTĂRÎTOARE A SISTEMULUI SOCIALIST ÎN NOUA ETAPĂ A DEZVOLTĂRII SALE

În noile condiții create, în fața omenirii s-a deschis o nouă epocă care a pus gîndirii teoretice sarcina urgentă a determinării „caracterului ei principal, direcția principală a dezvoltării ei, principalele particularități ale condițiilor istorice ale epocii date"... [1] în vederea stabilirii unei tactici și strategii corespunzătoare.

Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești face o analiză multilaterală a evoluției fenomenelor sociale contemporane, a raporturilor de forțe pe plan mondial și a schimbărilor survenite în ultimii ani în raportul de forțe dintre socialism și capitalism și constată că principalele rezultate ale acestei evoluții le constituie creșterea impetuoasă a forței și influenței internaționale a sistemului socialist mondial, destrămarea accelerată a sistemului colonial, creșterea luptelor de clasă în lumea capitalistă, decăderea și descompunerea continuă a sistemului capitalist mondial. În Declarație se arată că: *„Principala trăsătură distinctivă a timpurilor noastre este transformarea sistemului mondial socialist în factorul hotărîtor al dezvoltării societății omenești"* [2].

Aprecierea că sistemul socialist mondial se transformă în factorul hotărîtor al dezvoltării societății omenești are la bază, în primul rînd, victoriile uriașe repurtate de țările lagărului socialist în domeniul construcției economice. Economia — spunea N. S. Hrușciov — este princi-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 21, p. 132.

[2] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești* (noiembrie 1960), Editura politică, 1960, p. 9.

palul teren pe care se desfăşoară întrecerea dintre socialism şi capitalism, iar „creşterea potenţialului economic al tuturor ţărilor socialiste, va asigura în raportul de forţe pe arena internaţională o precumpănire decisivă" [1] de partea forţelor păcii şi socialismului.

În perioada care a trecut, ţările lagărului socialist au obţinut succese remarcabile, fără precedent în creşterea producţiei, în dezvoltarea ştiinţei şi tehnicii, în făurirea unei orînduiri sociale noi, libere, capabilă să asigure în măsură tot mai mare necesităţile materiale şi spirituale ale celor ce muncesc. Producţia industrială a ţărilor lagărului socialist întrece de aproape şase ori nivelul antebelic, iar în ultimii 3 ani a crescut cu 33,7%, în timp ce în ţările capitaliste cu numai 5%. Înaintea ultimului război mondial, socialismul producea numai aproximativ 10 la sută din producţia industrială mondială, cuprindea 9 la sută din populaţie şi 17 la sută din suprafaţa globului. Astăzi el produce peste 35 la sută din producţia industrială mondială şi aproape jumătate din recolta mondială de cereale, cuprinde mai mult de 35 la sută din populaţie şi peste 26 la sută din teritoriul lumii.

În cadrul sistemului socialist mondial, Uniunea Sovietică reprezintă principala forţă economică, tehnică-ştiinţifică şi militară. Popoarele marii Uniuni Sovietice, trecînd la îndeplinirea grandiosului plan septenal, pun bazele unei noi etape în istoria ţării lor — perioada construcţiei desfăşurate a societăţii comuniste. Îndeplinirea planului septenal, care prevede sporirea volumului producţiei industriale cu 80%, va constitui un aport hotărîtor la crearea bazei tehnice-materiale a comunismului, apropiind Uniunea Sovietică de rezolvarea sarcinii economice fundamentale. De pe acum U.R.S.S. a întrecut S.U.A. nu numai în ceea ce priveşte ritmul de creştere al producţiei, ci şi în ceea ce priveşte sporul absolut al producţiei principalelor produse industriale, cu excepţia energiei electrice şi a gazelor naturale. Prin transpunerea în viaţă a sarcinilor septenalului, producţia de energie electrică a U.R.S.S. va creşte de peste două ori.

Succese remarcabile s-au obţinut în domeniul economiei şi în celelalte ţări socialiste. În perioada 1950—1958, Republica Populară Chineză şi-a sporit producţia industrială de aproximativ 10 ori. În 1958, producţia industrială a crescut în comparaţie cu nivelul antebelic: în Polonia de peste 5,5 ori, în Cehoslovacia de 3,3 ori, în R. D. Germană de peste 2,5 ori, în Ungaria de peste 4 ori, în Bulgaria de aproximativ 9 ori. R.P.D. Coreeană şi-a sporit producţia industrială în comparaţie cu 1949 de 3,5 ori. Prin urmare, ritmul rapid este o lege generală a socialismului, confirmată în prezent de experienţa tuturor ţărilor lagărului socialist.

În condiţiile planurilor de perspectivă ale ţărilor socialiste, producţia acestora în industrie va spori pînă în 1965 de 2,2 ori.

Prin transformarea socialistă şi mecanizarea agriculturii, producţia agricolă a ţărilor socialiste cunoaşte un avînt continuu şi un ritm rapid.

---

[1] N. S. Hruşciov, *Raport prezentat la Congresul al XXI-lea extraordinar al P.C.U.S.*, Editura politică, 1959, p. 90.

În 1959, producția de cereale a țărilor socialiste a fost de 453 000 000 tone față de 441 000 000 tone în 1958, cînd a reprezentat aproape jumătate din producția mondială de cereale.

Dezvoltarea producției în țările socialiste va determina creșterea continuă a nivelului de trai material și cultural al populației. Astfel, în perioada 1959—1965, venitul național va crește în U.R.S.S. cu 62—65%, în R.S. Cehoslovacă cu 42% (1958—1965), în R.D. Germană cu 37% (1959—1965), iar salariul real va crește în U.R.S.S. cu 40%, în Polonia cu 35—36% etc.

O mare însemnătate în schimbarea raportului de forțe pe plan internațional o are situația militară a celor două sisteme sociale mondiale. Datorită posibilităților pe care le oferă socialismul, ca urmare a succeselor obținute de știința și tehnica sovietică, în momentul de față Uniunea Sovietică și celelalte state socialiste dispun de asemenea mijloace de apărare, încît orice încercare din partea oricărui stat agresiv de a recurge la arme pentru rezolvarea problemelor internaționale litigioase, de a păși pe calea războiului ar duce la zdrobirea imediată și totală a celui care a încălcat pacea.

Poporul nostru muncitor, sub conducerea partidului, și-a adus și își aduce și el contribuția la întărirea puterii lagărului socialist. Romînia, în trecut o țară înapoiată din punct de vedere economic, s-a transformat în anii puterii populare într-un stat socialist cu o industrie dezvoltată și cu o agricultură în plin proces de transformare socialistă. Congresul al III-lea al P.M.R., făcînd bilanțul realizărilor obținute de poporul nostru muncitor a arătat că socialismul a învins în patria noastră, forțele de producție cunosc o creștere continuă, economia națională se caracterizează prin echilibru și stabilitate, printr-o dezvoltare sănătoasă și ascendentă. Pînă la sfîrșitul anului 1960 producția industrială a fost cu circa 67 la sută mai mare comparativ cu anul 1955. Ritmul de creștere al producției globale industriale a fost în anii 1956—1960 de 10,8 la sută. Planul de 10 ani de electrificare a țării a fost realizat și depășit. În 1960 producția de energie electrică a fost de 7,7 miliarde kWh față de 1,1 miliarde kWh în 1938 și de 2,1 miliarde kWh în 1950. Ca urmare a introducerii tehnicii noi, calificării mai înalte a muncitorilor, s-a ridicat productivitatea muncii, ea fiind în 1960 cu 48% mai mare decît în 1955. În anii 1956—1960, prețul de cost în industrie a scăzut cu 12 la sută. Niciodată în istoria țării noastre nu s-a înregistrat un asemenea ritm de dezvoltare economică și niciodată energia creatoare și activitatea maselor populare nu a luat o amploare atît de mare.

Mărețele succese obținute de Uniunea Sovietică și de celelalte țări socialiste în dezvoltarea economiei, ridicarea nivelului de trai și înflorirea culturii, posibilitățile inepuizabile ale sistemului mondial socialist, avantajele cooperării și într-ajutorării frățești, deschid țărilor socialiste perspective de a depăși, în viitorul apropiat, sistemul capitalist în ceea ce privește producția bunurilor materiale și — pe această bază — în obținerea victoriei în întrecerea pașnică cu țările capitaliste.

Într-un discurs electoral rostit la 8 septembrie 1960 la Detroit, J. Kennedy, președintele S.U.A., spunea : Nu pot fi contestate următoarele

fapte : Din anul 1953 pînă în anul 1959... ritmul mediu anual de creştere a producţiei industriale nu a fost decît de 2,25 la sută. Şi astăzi principalele noastre ramuri industriale, de pildă industria de automobile şi cea metalurgică, sînt departe de a lucra cu întreaga capacitate. În timp ce economia noastră se tîrăşte înainte într-un ritm mijlociu de numai 2,25 la sută, producţia naţională globală a Rusiei sporeşte anual cu 7 la sută, adică de 3 ori mai rapid.

Dar superioritatea socialismului asupra capitalismului nu poate fi redusă la un raport pur cantitativ, nu constituie un simplu calcul aritmetic. „Pentru a determina raportul de forţe, — arată tovarăşul N. S. Hruşciov — trebuie să se ţină seama de mai mulţi factori — de potenţialul economic şi militar, de populaţie şi de alţi factori cu caracter material şi moral. În acest caz simplul calcul aritmetic poate juca o festă serioasă" [1].

Ca rezultat al marilor realizări obţinute de ţările socialiste în domeniul economiei, ştiinţei şi culturii, *„sistemul socialist mondial a intrat într-o etapă nouă a dezvoltării sale"*[2]. Aceasta se caracterizează prin construcţia desfăşurată a comunismului în Uniunea Sovietică, prin făurirea cu succes a bazelor socialismului în celelalte ţări socialiste, dintre care unele au trecut la construcţia societăţii socialiste dezvoltate, prin faptul că în toate ţările socialiste au fost lichidate posibilităţile social-economice de restaurare a capitalismului : „În prezent — se subliniază în Declaraţie — nu numai în Uniunea Sovietică, dar şi în celelalte ţări socialiste au fost lichidate posibilităţile social-economice de restaurare a capitalismului" [3].

În ţările de democraţie populară clasele exploatatoare au fost definitiv înfrînte, iar clasa muncitoare a devenit principala forţă a societăţii. S-a consolidat alianţa frăţească a muncitorilor şi ţăranilor sub conducerea clasei muncitoare — alianţă care constituie principiul suprem al dictaturii proletariatului. În statele socialiste multinaţionale s-a format şi s-a întărit alianţa indestructibilă a oamenilor muncii de toate naţionalităţile. Ideologia socialistă a obţinut importante succese în lupta împotriva ideologiei burgheze. Ca urmare a acestor schimbări înnoitoare în baza şi suprastructura societăţii, „unitatea politică-morală a societăţii, care pentru prima dată în istorie a apărut şi s-a consolidat în Uniunea Sovietică, se dezvoltă azi şi în celelalte ţări socialiste" [4].

Între ţările socialiste s-au statornicit relaţii cu un conţinut nou, nemaicunoscut în istorie, pe care nu-l pot avea relaţiile între statele capitaliste. Conţinutul acestor relaţii constă în colaborarea şi întrajutorarea tovărăşească multilaterală, pentru construirea socialismului şi comunismului, pentru apărarea şi consolidarea cuceririlor revoluţionare ale oamenilor muncii. Contrar legilor orînduirii capitaliste, căreia îi sînt proprii contradicţiile antagoniste între clase, naţiuni şi state, contradicţii care duc la ciocniri militare, sistemul socialist, prin natura lui, nu cunoaşte cauze

---

[1] N. S. Hruşciov, *Cuvîntare rostită la 20 octombrie 1960, la mitingul oamenilor muncii din Moscova*, în *Scînteia*, nr. 4970.

[2] *Declaraţia Consfătuirii reprezentanţilor partidelor comuniste şi muncitoreşti*, în *Scînteia*, nr. 5009 din dec. 1960.

[3] *Ibidem*.

[4] *Ibidem*.

obiective pentru contradicții și conflicte între popoarele și statele care fac parte din acest sistem. Socialismul îmbină în mod organic dezvoltarea economiei, culturii, vieții de stat naționale, cu interesele întăririi și dezvoltării întregului sistem mondial socialist, cu coeziunea tot mai mare a națiunilor. Între țările lagărului socialist se dezvoltă prietenia frățească și întrajutorarea între popoare, generată de orînduirea socialistă, care are la temelie comunitatea de țeluri și interese, comunitatea ideologiei marxist-leniniste, care unește țările lagărului socialist într-o mare familie obștească. Tocmai pe această bază a apărut și se consolidează unitatea politică morală a tuturor popoarelor marii comunități socialiste.

Așadar, în prezent, ca urmare a transformărilor revoluționare care au avut loc în țările de democrație populară, nu numai în Uniunea Sovietică dar și în celelalte țări socialiste au fost lichidate posibilitățile social-economice de restaurare a capitalismului. Au fost create premize trainice pentru noi victorii hotărîtoare ale socialismului. Victoria deplină a socialismului este inevitabilă. Sistemul mondial socialist se transformă tot mai mult în factorul hotărîtor, determinant al dezvoltării societății omenești.

Această trăsătură fundamentală a realității istorice — arată tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — își „exercită influența asupra tuturor domeniilor dezvoltării societății omenești, se reflectă asupra situației de pe arena mondială în ansamblul ei și din fiecare țară în parte, asupra dezvoltării relațiilor de clasă, dintre muncă și capital în țările capitaliste, asupra dezvoltării mișcării de eliberare a popoarelor, într-un cuvînt asupra destinelor tuturor țărilor și popoarelor" [1].

O NOUĂ ETAPĂ ÎN ADÎNCIREA CRIZEI GENERALE A CAPITALISMULUI ȘI LICHIDAREA TOTALĂ A SISTEMULUI COLONIAL

În timp ce socialismul se găsește într-un mare avînt, imperialismul se află în plin proces de descompunere. Consfătuirea de la Moscova, făcînd o analiză multilaterală a capitalismului contemporan, a arătat că în prezent, în dezvoltarea crizei generale a capitalismului a început o etapă nouă al cărei specific constă în aceea că „ea a apărut nu în legătură cu un război mondial, ci în condițiile întrecerii și luptei dintre cele două sisteme, ale schimbării tot mai mari a raportului de forțe în favoarea socialismului, ale ascuțirii puternice a tuturor contradicțiilor imperialismului, în condițiile în care lupta dusă cu succes de forțele iubitoare de pace pentru înfăptuirea și consolidarea coexistenței pașnice n-a permis imperialiștilor să zădărnicească prin acțiunile lor agresive pacea generală, în condițiile avîntului luptei maselor largi populare pentru democrație, eliberare națională și socialism" [2].

În contrast izbitor cu realitatea, majoritatea sociologilor, economiștilor și filozofilor burghezi susțin punctul de vedere că toate prefacerile ultimei jumătăți de veac s-ar rezuma la schimbarea imperialismului în

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Lagărul socialist — forța conducătoare a dezvoltării internaționale*, în *Scînteia*, nr. 5056 din 26 ianuarie 1961.

[2] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești*, în *Scînteia*, nr. 5009 din 6 dec. 1960.

„capitalism popular", „democratic", „organizat" etc. Deci esența epocii noastre ar consta, chipurile, în apariția acestui soi de capitalism.

Cît este capitalismul actual de „popular" și de „democratic" o arată cum nu se poate mai convingător proporțiile uriașe ale șomajului din Statele Unite ale Americii, din Anglia și din alte țări capitaliste, luptele greviste mereu mai ascuțite ale milioanelor de muncitori și alte fenomene de acest fel. În S.U.A., în întreaga perioadă postbelică, șomajul total, care, după recunoașteri oficiale, a devenit o „calamitate națională", n-a scăzut niciodată sub 1 800 000, iar după anul 1958 a oscilat între 3 000 000 și peste 5 000 000 (*Revue Internationale du Travail*, supplément statistique, dec. 1959). La mijlocul anului 1960, șomajul cuprinsese 4,4 milioane de oameni[1]. În ultimul timp, în presa burgheză apar tot mai multe informații și date cu privire la creșterea șomajului în S.U.A. — principala putere a capitalismului contemporan. Agenția *United Press International* anunță că numărul centrelor industriale de primă importanță cuprinse de șomaj a crescut de la 32 în noiembrie 1959 la 51 în prezent. Iar agenția *Associated Press* subliniază că în ianuarie cifra șomajului va depăși 5 000 000. Bineînțeles, aici nu sînt incluși „șomerii parțiali" care sînt siliți, din „cauze economice" (potrivit terminologiei americane), să lucreze sau cîteva ore săptămînal sau cîteva săptămîni anual. Așadar, Statele Unite ale Americii, cea mai bogată dintre țările capitalist-dezvoltate, a devenit țara unui șomaj cronic de o deosebită amploare. Șomajul bîntuie necruțător pretutindeni unde domnesc încă rînduielile capitaliste : Spania — circa 1 000 000 ; Canada — aproape 700 000 ; Japonia — aproape 10 000 000 ; Italia — peste 2 000 000 ; Coreea de sud — 6 000 000 ; Anglia — peste 300 000 ; America Latină — mai mult de 20 000 000[2].

În ciuda născocirilor mincinoase ale ideologilor burghezi, ale reformiștilor și revizioniștilor despre așa-zisa „regenerare" a capitalismului, acesta a trecut într-o fază iremediabilă a declinului și descompunerii, putrezirea sa manifestîndu-se cel mai puternic în principala țară imperialistă, S.U.A., reazemul principal al reacțiunii mondiale. În această țară folosirea tot mai incompletă a capacității de producție a industriei a devenit un fenomen permanent.

În 1959 în Anglia nu funcționau aproape 20% din capacitățile de producție, iar în S.U.A., după aprecierile unor economiști burghezi, partea nefolosită a capacităților de producție se ridica la mai mult de un sfert. Însuși Kennedy, în focul luptei electorale, a fost nevoit să recunoască „imposibilitatea industriei siderurgice de a folosi mai mult de jumătate din capacitatea ei de producție" (*Guardian*, 3 septembrie 1960). În anii 1957—1958 în S.U.A. s-au produs cu 33 000 000 tone fontă și 56 000 000 tone de oțel mai puțin decît în 1956. În S.U.A. crizele de supraproducție au devenit tot mai dese. În ultimii 12 ani în S.U.A., în pofida măsurilor keynesiste inițiate de guvern, au izbucnit trei crize de supraproducție : în 1948—1949, 1953—1954, 1957—1958, ultima dintre ele făcîndu-se resimțită și în economia celorlalte țări capitaliste.

În statele imperialiste societatea este sfîșiată de puternice contradicții de clasă. Ideologii capitalismului afirmă că lupta de clasă a prole-

[1] *Lupta de clasă*, nr. 11, din noiembrie 1960, p. 88.

[2] Vezi, *Munca*, nr. 4079, din 16 decembrie 1960.

tariatului şi-ar pierde sensul întrucît situaţia se îmbunătăţeşte continuu. În realitate însă, în ţările capitaliste are loc o creştere continuă a preţurilor, în timp ce salariile se menţin la acelaşi nivel sau chiar descresc în unele sectoare ale economiei. În Franţa, de exemplu, puterea de cumpărare a muncitorului în 1958 a scăzut faţă de 1938 cu 38 la sută. La aceasta se adaugă, ca urmare a militarizării economiei, povara impozitelor tot mai grele. În S.U.A., muncitorul mijlociu plăteşte în prezent un sfert din venituri drept impozit. Ca urmare a intensificării exploatării maselor de către capitalism, creşte lupta clasei muncitoare, cresc tot mai mult în amploare numărul grevelor şi al celor care participă la ele. În primul deceniu de după război, în 11 ţări capitaliste dintre care S.U.A., Anglia, Franţa, R. F. Germană, Japonia, numărul grevelor a crescut o dată şi jumătate faţă de ultimul deceniu de dinainte de război, iar numărul participanţilor la greve s-a mărit de 3,5 ori.

Paralel cu ascuţirea contradicţiilor interne se ascut contradicţiile dintre statele capitaliste şi diferitele grupe de state. Imperialiştii englezi şi francezi duc o luptă îndîrjită pentru menţinerea poziţiilor lor ameninţate de imperialismul american. În acelaşi timp monopolurile din Germania Occidentală şi din Japonia, care şi-au restabilit forţa şi sînt legate de monopolurile americane, îşi intensifică expansiunea.

Cu cît mai mult se îngustează sfera dominaţiei imperialiste, cu atît mai intens se manifestă contradicţiile dintre puterile imperialiste. Toate acestea nu fac decît să slăbească şi mai mult societatea capitalistă şi aşa destul de şubrezită şi măcinată de contradicţiile ei interne.

Toate acestea dezmint încă o dată născocirile mincinoase ale ideologilor burghezi şi ale revizioniştilor, care pretind că capitalismul contemporan s-ar fi transformat în „capitalism popular", că el ar fi creat aşanumitul „stat al prosperităţii generale", capabil să învingă anarhia producţiei şi crizele economice şi să asigure bunăstarea tuturor oamenilor muncii.

Adîncirea conflictului dintre forţele de producţie şi relaţiile de producţie, folosirea incompletă a capacităţii de producţie, repetarea tot mai deasă a crizelor de supraproducţie, creşterea instabilităţii economiei, ascuţirea contradicţiei dintre capital şi muncă, dintre marile monopoluri şi interesele întregii naţiuni, intensificarea luptei maselor muncitoare împotriva exploatării capitaliste, ascuţirea contradicţiilor dintre diferite monopoluri şi state imperialiste — toate acestea slăbesc în mod considerabil sistemul capitalist mondial şi contribuie la schimbarea şi mai mare a raportului de forţe dintre capitalism şi socialism în favoarea socialismului.

Semnificativ este faptul că ideologii burgheziei imperialiste sînt nevoiţi să recunoască declinul şi catastrofa care ameninţă lumea capitalistă. Astfel, W. Lippman scrie cu amărăciune : „ceea ce vedem nu este numai un simplu declin, deşi în faţa ochilor noştri se prăbuşeşte o parte însemnată a vechii orînduiri, ci ceva care poate fi caracterizat drept o catastrofă istorică" [1].

Este într-adevăr catastrofa istorică a sistemului capitalist.

---

[1] W. Lippman, *Eseuri de filozofie socială*, New York, 1959.

Lupta popoarelor din țările lagărului socialist care construiesc socialismul și comunismul, mișcarea revoluționară a clasei muncitoare din țările capitaliste, lupta de eliberare națională a popoarelor asuprite, mișcările general-democratice, — toate aceste forțe mari ale contemporaneității, avînd în centrul lor clasa muncitoare, se contopesc într-un singur torent care macină și va distruge în cele din urmă sistemul imperialist mondial.

În prezent imperialismul, încetînd să mai fie un sistem mondial atotcuprinzător, pierzînd continuu din sfera de acțiune a legilor și forțelor sale motrice, nu mai reprezintă forța dominantă în lume, nu mai poate determina mersul istoriei. El nu a fost în stare să oprească, deși a făcut totul în acest scop, victoria socialismului în Uniunea Sovietică și în celelalte țări socialiste. *„A venit timpul cînd statele socialiste, formînd un sistem mondial, au devenit o forță internațională, care exercită o influență puternică asupra dezvoltării mondiale. Au apărut posibilități reale de a rezolva cele mai importante probleme ale contemporaneității într-un fel nou, în interesul păcii, democrației și socialismului"* [1].

Victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, victoria repurtată de U.R.S.S. în cel de al II-lea război mondial, instaurarea regimului de democrație populară într-o serie de țări din Europa și Asia, triumful revoluției socialiste din China, formarea sistemului socialist mondial — toate acestea au contribuit în mod hotărîtor la succesul luptei popoarelor din colonii și din țările dependente pentru eliberarea lor de sub jugul imperialismului. Ca urmare, s-a schimbat în mod radical fața Asiei, se prăbușesc rînduielile coloniale din Africa și s-a deschis un front de luptă activă împotriva imperialismului în America Latină. Numai în anii de după război și-au cucerit independența țări din Asia și Africa cu o populație de aproape un miliard și jumătate de oameni. Toate acestea au slăbit în mod considerabil puterea economică și sfera de acțiune a imperialismului și au întărit forțele păcii și socialismului.

Creșterea rolului determinant al sistemului socialist mondial și pierderea de către imperialiști a influenței pe care o aveau înainte este uneori recunoscută, ce-i drept nu fără profunde regrete, și de unii publiciști sau politicieni imperialiști. „Noi și aliații noștri — scrie G. Schultzberger — am cedat (citește — pierdut) una după alta pozițiile noastre în Orientul mijlociu și în Asia. Majoritatea arabilor s-au ridicat cu arma în mînă împotriva noastră. Continentul chinez ne-a scăpat din mîini. Am pierdut superioritatea noastră atomică de scurtă durată și Rusia sovietică, după o refacere uluitor de rapidă, s-a transformat într-o superputere în toate domeniile" [2]. Subliniind însemnătatea istorică a prăbușirii sistemului colonial, Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești arată: *„Prăbușirea sistemului de robie colonială sub presiunea mișcării de eliberare națională este, în ceea ce privește importanța sa istorică, al doilea fenomen după formarea sistemului socialist mondial"* [3]. Mișcarea de elibe-

[1] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești*, în *Scînteia*, nr. 5009 din 6 decembrie 1960.

[2] G. Schultzberger, *Ce nu este în ordine în politica externă a S.U.A.*, New York, 1959.

[3] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești*, în *Scînteia*, nr. 5009 din 6 decembrie 1960.

rare națională, care schimbă fața lumii contemporane, reprezintă o parte indisolubilă a revoluției socialiste mondiale [1]. Popoarele eliberate de sub jugul colonialismului se transformă dintr-o rezervă a imperialismului într-o rezervă a socialismului. Țările lagărului socialist, mișcarea muncitorească și comunistă internațională acordă tot sprijinul moral și material popoarelor care luptă pentru eliberarea de sub jugul imperialist și colonial.

Este cunoscut faptul că datorită poziției ferme a Uniunii Sovietice, intervenția puterilor imperialiste în Orientul apropiat și mijlociu a suferit un eșec total. Datorită avertismentului sever dat de către Uniunea Sovietică, Cuba revoluționară a fost ferită de o intervenție militară din partea S.U.A.; Uniunea Sovietică și celelalte țări socialiste au demascat și demască intervenția puterilor imperialiste în lupta de eliberare a poporului congolez, sprijină lupta dreaptă a poporului algerian împotriva colonialismului francez, precum și a celorlalte popoare care se mai află sub jugul colonial al imperialismului.

Cu o deosebită putere a răsunat glasul popoarelor țărilor socialiste prin reprezentanții lor la cea de a XV-a Sesiune a O.N.U., care au cerut abolirea definitivă și imediată a sistemului colonial. „Poporul romîn — spunea tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej la această sesiune — se pronunță cu hotărîre pentru abolirea definitivă și neîntîrziată a acestui sistem blestemat care face să se cutremure de rușine pe oricine se simte om" [2]. Ele acordă totodată ajutor și sprijin țărilor eliberate în înaintarea lor pe calea progresului. Este cunoscut ajutorul material, financiar și tehnic pe care-l acordă Uniunea Sovietică și alte țări socialiste Indiei, Indoneziei, R.A.U., Birmaniei, Irakului, Afganistanului, Ghanei, Guineii, Cubei și altor țări care și-au cucerit independența, în ceea ce privește, mai ales, crearea unei industrii naționale, dezvoltarea și întărirea economiei naționale, pregătirea cadrelor proprii.

Recenta Consfătuire a reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești, îmbogățind tezaurul marxism-leninismului cu o nouă teză privind formarea *statului de democrație națională* — în condițiile cînd masele populare din fostele țări coloniale tind spre o cale *necapitalistă* de dezvoltare — deschide o nouă perspectivă în lupta forțelor sociale progresiste din aceste țări, pentru dezvoltarea și ridicarea pe o treaptă superioară a revoluțiilor de eliberare națională.

Înspăimîntați de avîntul mișcării de eliberare națională, monopoliștii pun în mișcare totul, inclusiv forța armată pentru a recîștiga terenul pierdut. Războiul sîngeros din Algeria, expedițiile de pedepsire din Kenya, cruntul regim de teroare și violență din Angola și Mozambic, răpirea celor mai elementare drepturi umane ale populației autohtone din Africa de Sud, bombardarea din avioane a populației din Oman — toate acestea ilustrează metodele la care recurg colonialiștii pentru a înăbuși lupta dreaptă și plină de eroism a popoarelor care aspiră la libertate. Imperialiștii nu mai pot însă împiedica dezvoltarea continuă a procesului de eliberare națională. Reazimul principal al colonialismului contemporan sînt Statele Unite ale

[1] *Sub steagul invincibil al marxism-leninismului*, în *Scînteia*, nr. 5010 din 7 decembrie 1960.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvîntarea la cea de a XV-a Sesiune a O.N.U.*, în *Scînteia*, nr. 4950 din 28 septembrie 1960.

Americii, jandarm internațional și dușmanul de moarte al popoarelor din întreaga lume. Imperialiștii în frunte cu S.U.A. depun eforturi disperate pentru a menține, prin metode și forme „noi", exploatarea colonială a popoarelor din fostele colonii. Ei tind să golească de conținut, să submineze suveranitatea națională a țărilor eliberate, să denatureze sensul autodeterminării națiunilor, să impună, sub steagul așa-numitei „interdependențe", noi forme de dominație colonială. Oricît se zbat imperialiștii să oprească mersul istoriei, să frîneze mișcarea de eliberare națională a popoarelor, ei nu vor putea face acest lucru : „*Crahul total al colonialismului este inevitabil*" [1]. Adoptarea de către Adunarea Generală a O.N.U., din inițiativa Uniunii Sovietice, a unei declarații privind abolirea colonialismului constituie o confirmare în plus a acestui fapt. Lagărul socialist în frunte cu U.R.S.S. reprezintă scutul de nădejde al luptei popoarelor pentru libertate și independență națională.

ÎNTĂRIREA MIȘCĂRII COMUNISTE INTERNAȚIONALE ȘI CĂILE TRECERII LA SOCIALISM

Schimbarea raportului de forțe pe arena mondială și transformarea sistemului socialist mondial în factorul hotărîtor al dezvoltării societății omenești are o mare însemnătate pentru lupta partidelor comuniste și muncitorești din țările capitaliste. „Prin forța exemplului său, sistemul mondial al socialismului revoluționează mințile oamenilor muncii din lumea capitalistă, îi însuflețește în lupta împotriva capitalismului, ușurează într-o măsură uriașă condițiile în care se desfășoară această luptă" [2].

Capacitatea de organizare și conștiința clasei muncitoare a crescut continuu. Condusă de partidele comuniste și muncitorești, clasa muncitoare din țările capitaliste luptă pentru îmbunătățirea condițiilor sale de viață, pentru drepturi democratice, pentru pace și socialism. În cursul acestei lupte are loc pregătirea maselor și se creează condiții în vederea bătăliilor hotărîtoare pentru răsturnarea capitalismului, pentru victoria revoluției socialiste.

Se dezvoltă puternic mișcarea comunistă internațională. Astfel, dacă în ajunul celui de-al doilea război mondial existau patru milioane de comuniști, astăzi există partide comuniste și muncitorești în 87 de țări, numărînd în rîndul lor peste 36 milioane de membri. Aceasta constituie o victorie a marxism-leninismului, o uriașă cucerire a clasei muncitoare. Creșterea rîndurilor partidelor comuniste și întărirea lor organizatorică, asigurarea victoriei partidelor comuniste dintr-o serie de țări în lupta împotriva devierilor, creșterea influenței mișcării comuniste internaționale a deschis noi perspective pentru rezolvarea cu succes a sarcinilor care stau în fața partidelor comuniste.

Subliniind schimbările survenite în mișcarea comunistă mondială, Declarația Consfătuirii de la Moscova arată : „*Mișcarea comunistă mon-*

[1] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești*, în *Scînteia*, nr. 5009 din 6 decembrie 1960.

[2] *Ibidem*.

dială s-a transformat în cea mai influentă forță politică a timpului nostru și a devenit cel mai important factor al progresului social" [1].

Victoriile repurtate de țările lagărului socialist în întrecerea pașnică cu capitalismul, influența crescîndă a atotbiruitoarei învățături marxist-leniniste asupra conștiinței oamenilor muncii din lumea întreagă, au creat condiții deosebit de favorabile în lupta partidelor comuniste și muncitorești din țările capitaliste în vederea realizării unității de acțiune a clasei muncitoare, pentru refacerea unității mișcării sindicale atît în țările unde ea este scindată cît și pe scară internațională.

Consfătuirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești subliniază că învingînd sciziunea din rîndurile sale, realizînd unitatea de acțiune a tuturor detașamentelor sale, clasa muncitoare din multe țări capitaliste ar putea să dea o lovitură grea politicii cercurilor cîrmuitoare din țările capitaliste și să silească să înceteze pregătirile de război, ar putea respinge ofensiva capitalului monopolist și asigura satisfacerea revendicărilor sale vitale și democratice arzătoare [2].

Obstacolul principal în calea înfăptuirii unității clasei muncitoare sînt conducătorii de dreapta ai social-democrației și liderii reacționari ai sindicatelor. Luptînd pentru lichidarea sciziunii, comuniștii vor continua să critice pozițiile ideologice și practicile oportuniste de dreapta ale social-democrației, vor continua activitatea de atragere a maselor social-democrate pe pozițiile luptei de clasă — împotriva capitalismului, pentru socialism. Intensificarea activității comuniștilor în sindicate, cooperative, în rîndurile țărănimii, tineretului, femeilor, în organizații sportive capătă o importanță excepțională în condițiile actuale. Interesele cauzei păcii și progresului social cer de asemenea refacerea pe scară națională și internațională a unității tuturor celorlalte mișcări democratice de masă.

Noul raport de forțe pe arena internațională, creșterea mișcării comuniste mondiale a deschis noi posibilități pentru înfăptuirea revoluției socialiste și instaurarea, într-o formă sau alta, a dictaturii proletariatului. Recenta Consfătuire, reafirmînd tezele Declarației din 1957 în problema formelor de trecere a diferitelor țări de la capitalism la socialism, subliniază că în condițiile de astăzi, într-o serie de țări capitaliste, clasa muncitoare, în frunte cu detașamentul ei de avangardă, are posibilitate pe baza frontului muncitoresc și popular și a altor forme posibile de înțelegere și de colaborare politică dintre diferite partide și organizații obștești, să unească majoritatea poporului, să cucerească puterea de stat fără război civil. Sprijinindu-se pe majoritatea poporului și dînd o ripostă hotărîtă elementelor oportuniste, conciliatoare, clasa muncitoare are posibilitatea să folosească parlamentul pentru cucerirea puterii, să înfrîngă împotrivirea forțelor reacționare și să creeze condițiile necesare în vederea înfăptuirii pașnice a revoluției socialiste. Despre o astfel de posibilitate vorbesc de pildă documentele programatice ale Partidului Comunist Italian, ale Partidului Comunist al Marii Britanii.

---

[1] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești*, în *Scînteia*, nr. 5009 din 6 decembrie 1960.

[2] *Ibidem*.

Recunoașterea posibilității trecerii pașnice la socialism nu exclude trecerea nepașnică la socialism în condițiile în care clasele exploatatoare recurg la violență împotriva poporului. Posibilitatea reală a uneia sau alteia din formele de trecere de la capitalism la socialism este determinată de condițiile istorice concrete din fiecare țară.

Rolul determinant al sistemului socialist mondial în istoria contemporană nu înseamnă, cum încearcă să susțină ideologii burghezi, că statele socialiste „exportă" sau „impun" revoluția în alte țări. Pentru mișcarea revoluționară din țările lumii capitaliste, existența sistemului socialist mondial constituie o *condiție exterioară* favorabilă, dar totuși o condiție și nu o *cauză*. Cauza sau cauzele mișcării revoluționare din lumea capitalistă se găsesc și se dezvoltă în interiorul fiecărui stat capitalist. Ea este rezultatul dezvoltării lăuntrice a fiecărei țări, al ascuțirii extreme a contradicțiilor sociale din fiecare țară capitalistă. Alegerea regimului social este o chestiune internă a fiecărui popor, pe care acesta o rezolvă potrivit voinței sale și gradului său de pregătire de către avangarda clasei muncitoare. *„Partidele comuniste, —* se subliniază în recenta Declarație a Consfătuirii de la Moscova — *călăuzindu-se după învățătura marxist-leninistă, au fost întotdeauna împotriva exportului revoluției. În același timp ele luptă cu hotărîre împotriva exportului imperialist al contrarevoluției. Ele consideră drept datoria lor internaționalistă de a chema popoarele tuturor țărilor să se unească, să-și mobilizeze toate forțele interne, să acționeze energic și, sprijinindu-se pe forța sistemului mondial socialist, să preîntîmpine sau să dea o ripostă hotărîtă amestecului imperialiștilor în treburile poporului din orice țară care s-a ridicat la revoluție"* [1]. În condițiile actuale au apărut posibilități reale pentru a preîntîmpina — datorită luptei tuturor forțelor socialiste și democratice — amestecul reacțiunii mondiale în calea revoluției, cel puțin sub forma deschisă a intervenției militare. S-au creat posibilități reale pentru desprinderea din sistemul mondial al imperialismului a unor țări izolate, separate. Orice țară din lume — indiferent de nivelul ei de dezvoltare, datorită puterii economice și sprijinului lagărului socialist are posibilitatea de a înfăptui trecerea de la capitalism la socialism [2].

Concluzia științifică și în același timp mobilizatoare pe care o desprinde Consfătuirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești din analiza pe care o face situației internaționale contemporane, concluzie consemnată în declarația adoptată, este următoarea : „Epoca noastră, al cărei conținut principal îl constituie trecerea de la capitalism la socialism, inaugurată de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, este epoca luptei celor două sisteme sociale opuse, epoca revoluțiilor socialiste și a revoluțiilor de eliberare națională, epoca prăbușirii imperialismului, a lichidării sistemului colonial, epoca trecerii pe calea socialismului a noi și noi popoare, epoca triumfului socialismului și comunismului pe scară mondială" [3].

---

[1] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești*, în *Scînteia*, nr. 5009 din 6 decembrie 1960.

[2] *Коммунист*, nr. 13, 1960.

[3] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești*, în *Scînteia*, nr. 5009 din 6 decembrie 1960.

SALVGARDAREA PĂCII – PROBLEMĂ FUNDAMENTALĂ A CONTEMPORANEITĂȚII

Problema păcii și a războiului este cea mai arzătoare problemă a zilelor noastre. Partidele comuniste, țările lagărului socialist, pătrunse de cel mai profund umanism, de spirit de răspundere față de destinele omenirii își consacră toate forțele, toată energia slujirii năzuințelor fierbinți spre pace și libertate ale clasei muncitoare, ale tuturor popoarelor. Comuniștii au fost și sînt stegarii neînfricați ai luptei pentru pace.

Ideea apărării păcii a stat în centrul Consfătuirii de la Moscova și străbate ca un fir roșu documentele adoptate — *Declarația* și *Apelul către popoarele din lumea întreagă*. „*Comuniștii* — se spune în Declarație — *văd misiunea lor istorică nu numai în înlăturarea exploatării și mizeriei pe scară mondială și în eliminarea pentru totdeauna din viața societății omenești a posibilității oricărui război dar și în izbăvirea omenirii încă în epoca actuală de coșmarul unui nou război mondial. Partidele comuniste din toate țările vor consacra realizării acestei mărețe misiuni istorice toate forțele și toată energia lor*" [1].

Țările lagărului socialist au făcut și fac tot ceea ce le stă în putință pentru a preîntîmpina izbucnirea unui nou război mondial, pentru a menține și consolida pacea în lume. Țările socialiste luptă perseverent pentru lichidarea „războiului rece", pentru dezarmarea generală și totală, pentru dezvoltarea relațiilor cu toate statele fără deosebire de orînduirea lor socială. Oamenii muncii din lumea întreagă acordă o înaltă prețuire consecvenței cu care Uniunea Sovietică, în avangarda luptei pentru pace, ia noi și noi inițiative îndreptate spre slăbirea încordării internaționale, reglementarea pașnică a problemelor litigioase, înfăptuirea dezarmării generale și totale. Ținînd sus steagul luptei pentru pace, țările socialiste exprimă aspirațiile tuturor popoarelor, care năzuiesc spre pace, bunăstare și progres.

Promovînd cu consecvență principiul leninist al coexistenței pașnice, țara noastră duce, alături de celelalte țări socialiste, o luptă perseverentă pentru micșorarea încordării internaționale, demascarea și zădărnicirea oricăror uneltiri ale cercurilor imperialiste agresive, pentru transformarea regiunii balcanice într-o zonă denuclearizată, pentru menținerea păcii în lume.

Imperialismul, agresiv prin însăși natura sa, se caracterizează — azi ca și în trecut — prin tendința de a cotropi teritorii străine, noi piețe, a subjuga alte țări. Imperialismul nu și-a schimbat natura și legile sale de existență. El provoacă încă războaie acolo și atunci, unde și cînd îi stă în putere, schimbă cînd și unde poate forma clasică a colonialismului cu o nouă formă mai rafinată de colonialism, încearcă să împingă lumea pe calea cursei înarmărilor. Călcînd în picioare independența națională a poporului japonez, imperialiștii americani au impus Japoniei un nou tratat militar cu scopuri agresive, îndreptat împotriva Uniunii Sovietice și a Chinei populare, au ocupat insula Taivan, care aparține R. P. Chineze,

[1] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești*, în *Scînteia*, nr. 5009 din 6 decembrie 1960.

Coreea de sud, se amestecă în treburile Laosului, Vietnamului de sud, amenință cu agresiune Cuba, se amestecă în treburile popoarelor din America Latină, din Africa și din Orientul apropiat și caută să creeze noi focare de război în diferite părți ale lumii. Forțele imperialiste din S.U.A., Anglia și Franța au reînviat imperialismul vest-german și înarmează Bundeswehr-ul cu arma rachetă și nucleară. Toate acestea demonstrează că natura imperialismului nu s-a schimbat. Pericolul unui nou război mondial n-a trecut încă. Legile și forțele lui motrice mai acționează într-o parte a lumii. Dar procesul istoric contemporan este determinat în esența lui nu de imperialism, ci de legile și forțele motrice ale socialismului.

Consfătuirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești care a făcut o analiză profundă a factorilor obiectivi și subiectivi care acționează în direcția preîntîmpinării războaielor, pentru apărarea păcii în lume, subliniază că pentru prima dată în istorie, împotriva războiului luptă forțe uriașe și organizate : sistemul mondial socialist, forța lui principală, Uniunea Sovietică, a cărei uriașă putere economică și tehnico-științifică este folosită pentru a lega mîinile agresorilor ; mișcarea muncitorească internațională și organizațiile ei, în primul rînd partidele comuniste ; popoarele de multe milioane de oameni din Asia, Africa, America Latină, care și-au cucerit independența națională sau care luptă pentru cucerirea ei ; statele neutre, larga mișcare a partizanilor păcii. Prin eforturile unite ale tuturor acestor forțe, războiul mondial poate fi preîntîmpinat.

Dar pentru ca războiul să poată fi preîntîmpinat, este necesară cea mai mare vigilență față de uneltirile imperialiștilor. Principalul — se subliniază în Declarație — este ca agresorii să fie înfrînați la timp, să nu se îngăduie izbucnirea războiului. În acest scop trebuie luptat pentru a se pune capăt cursei înarmărilor, a interzice arma atomică, experimentarea și fabricarea acesteia, a lichida bazele militare străine și a evacua trupele străine de pe teritoriile altor țări, a dizolva blocurile militare, a încheia un tratat de pace cu Germania, a transforma Berlinul occidental într-un oraș liber demilitarizat, a curma uneltirile agresive ale revanșarzilor vest-germani, a împiedica reînvierea militarismului japonez.

De o mare însemnătate pentru preîntîmpinarea unui nou război mondial este indicația dată de Consfătuire cu privire la asigurarea unității clasei muncitoare, a tuturor detașamentelor și organizațiilor proletariatului internațional. „Nici un fel de deosebiri în problemele politice, religioase și de altă natură nu trebuie să împiedice unirea strînsă a tuturor forțelor clasei muncitoare împotriva pericolului unui război”[1].

Așadar a sosit vremea cînd prin eforturile unite ale lagărului socialist mondial, ale clasei muncitoare internaționale, ale mișcării de eliberare națională, ale tuturor țărilor care iau atitudine împotriva războiului și ale tuturor forțelor iubitoare de pace, războiul mondial poate fi preîntîmpinat.

Dezvoltarea pe mai departe a sistemului socialist mondial și în primul rînd a U.R.S.S., lărgirea și mai mult a zonei păcii, noile victorii

---

[1] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești*, în *Scînteia*, nr. 5009 din 6 decembrie 1960.

pe care le va repurta mișcarea muncitorească din țările capitaliste și mișcarea de eliberare națională din colonii și țările dependente, încheierea procesului de destrămare a sistemului colonial, vor aduce fără îndoială noi succese forțelor păcii și socialismului. În aceste condiții — cînd superioritatea forțelor socialismului și păcii va deveni absolută „încă înaintea victoriei depline a socialismului pe pămînt, capitalismul menținîndu-se într-o parte a lumii, se va ivi posibilitatea reală de a exclude războiul mondial din viața societății"[1].

Însemnătatea tezei cu privire la posibilitatea reală a înlăturării războiului mondial din viața contemporană, constă în faptul că ea dă forțelor mondiale ale păcii o orientare clară și un țel fundamental, le dinamizează și contribuie la lărgirea lor, le insuflă încredere și energie.

Ideologii imperialismului născocind teza calomnioasă, diversionistă despre pretinsa „agresiune comunistă", fac tot ce le stă în putință pentru a denatura politica de pace a țărilor lagărului socialist în scopul de a înșela popoarele. Dar așa cum se subliniază în *Apel* „socialismul nu are nevoie de război. Lupta istorică dintre orînduirea veche și cea nouă, dintre socialism și capitalism, trebuie rezolvată nu pe calea unui război mondial, ci prin întrecere pașnică, o întrecere menită să arate care orînduire socială va obține un nivel mai înalt al economiei, tehnicii și culturii și va asigura maselor populare cele mai bune condiții de viață" [2].

Țările lagărului socialist au considerat întotdeauna că atît timp cît continuă să existe cele două sisteme sociale opuse, principiul coexistenței pașnice a statelor cu orînduiri sociale diferite este singurul principiu just și rezonabil în relațiile internaționale.

Politica coexistenței pașnice corespunde intereselor fundamentale ale tuturor popoarelor, ale tuturor celor care nu vor noi războaie sîngeroase și luptă pentru o pace trainică.

Luptînd pentru coexistența pașnică a țărilor cu orînduiri sociale diferite, comuniștii nu renunță cîtuși de puțin la lupta de clasă.

Revizioniștii văd în coexistența pașnică dintre cele două sisteme, nu o formă istorică a luptei de clasă pe plan mondial, ci o negare a ei și o afirmare a păcii între clase. Așa-zisa „colaborare", „apropiere" și „integrare" a capitalismului în socialism propovăduită de revizioniști nu este altceva decît negarea luptei de clasă, a luptei dintre socialism și capitalism. Coexistența pașnică a statelor nu înseamnă, așa cum susțin revizioniștii, renunțarea la lupta de clasă. În fond coexistența pașnică nu este altceva decît continuarea luptei, dar cu alte mijloace, nu este decît una din formele luptei de clasă generate de epoca de trecere de la capitalism la socialism.

Comuniștii nu și-au ascuns și nu-și ascund convingerea că politica coexistenței dintre cele două sisteme, care creează posibilități favorabile pentru desfășurarea luptei de clasă în țările capitaliste, va duce mai devreme sau mai tîrziu la victoria socialismului asupra capitalismului pe plan mondial. Succesele socialismului în întrecerea pașnică influențează

---

[1] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești*, în *Scînteia*, nr. 5009 din 6 decembrie 1960.

[2] *Apelul către popoarele din lumea întreagă*, în *Scînteia*, nr. 5014 din 11 decembrie 1960.

în mod favorabil lupta clasei muncitoare din țările capitaliste, mișcarea de eliberare națională a popoarelor din colonii. Desfășurarea evenimentelor din ultimii ani a confirmat pe deplin acest lucru.

Tocmai de aceea țările socialiste, partidele comuniste și muncitorești luptînd pentru asigurarea coexistenței pașnice între state, desfășoară în același timp o luptă hotărîtă împotriva capitalismului, pentru victoria socialismului. Cu atît mai valabil este acest lucru în domeniul ideologiei unde „chestiunea, după cum arată Lenin — se poate pune numai așa: ideologie burgheză, ori ideologie socialistă. Aici nu există cale de mijloc".

Consfătuirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești, demascînd afirmațiile revizioniștilor după care coexistența pașnică — a statelor cu orînduiri sociale diferite ar însemna împăcarea dintre ideologia socialistă și cea burgheză, subliniază, că dimpotrivă, „ea presupune intensificarea luptei clasei muncitoare, a tuturor partidelor comuniste pentru triumful ideilor socialiste" [1]. A renunța la lupta ideologică înseamnă a ceda de bunăvoie locul ideologiei burgheze. De aici necesitatea desfășurării de către partidele comuniste și muncitorești a unei lupte principiale intransigente împotriva oricăror manifestări ale ideologiei burgheze în toate formele și variantele ei, a luptei pentru afirmarea celei mai înaintate și mai umane ideologii — marxism-leninismul.

Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn călăuzindu-se după învățătura leninistă în domeniul muncii ideologice subliniază: „Promovînd politica de dezvoltare a relațiilor de colaborare pașnică între toate statele, indiferent de orînduirea lor socială, partidul nostru militează în mod consecvent pentru triumful deplin al ideologiei marxiste, pentru evidențierea superiorității socialismului asupra capitalismului, dezvăluirea falsității și caracterului antiștiințific al ideologiei burgheze sub toate formele ei" [2].

★

Examinarea caracterizării esenței contemporaneității făcută de Consfătuirea reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești pune în lumină faptul că *politica externă a statelor socialiste are o bază științifică de nezdruncinat* — că ea se întemeiază întrutotul pe teoria de granit a marxism-leninismului creator, pe studierea profundă a realității istorice obiective. Politica externă a statelor socialiste exprimă interesele vitale ale popoarelor acestor țări ca și ale întregii omeniri. Aceasta este cauza care face ca politica lor externă să aibă un răsunet profund în toate țările lumii, cucerind de partea sa inimile și conștiințele sutelor de milioane de oameni de pe întreg globul pămîntesc; aceasta face ca ea să obțină în mod inevitabil un deplin triumf.

Chezășia obținerii de noi succese de către țările socialiste în lupta pentru triumful păcii, democrației și socialismului în lumea întreagă o constituie întărirea continuă a unității și coeziunii lagărului socialist. "Țările

[1] *Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești*, în *Scînteia*, nr. 5009 din 6 decembrie 1960.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Ed. politică, 1960, p. 103.

socialiste apreciază întărirea continuă a unității lagărului socialist ca o îndatorire internaționalistă primordială" [1].

Grija pentru întărirea continuă a unității și coeziunii lagărului socialist, a mișcării comuniste și muncitorești internaționale străbate ca un fir roșu întreg spiritul documentelor Consfătuirii de la Moscova. Așa cum se subliniază în Declarația Consfătuirii, grija pentru întărirea permanentă a unității mișcării comuniste internaționale este suprema datorie internaționalistă a fiecărui partid marxist-leninist.

Ocupîndu-se de problemele luptei pentru apărarea și întărirea permanentă a coeziunii mișcării comuniste mondiale, Consfătuirea îndrumează partidele comuniste și muncitorești în lupta pe care trebuie s-o ducă și de acum înainte împotriva revizionismului ca pericol principal în mișcarea muncitorească; demascarea în continuare a conducătorilor revizioniștilor iugoslavi și lupta activă pentru a feri mișcarea muncitorească de ideile antileniniste ale revizioniștilor iugoslavi rămîne o sarcină necesară a partidelor marxist-leniniste.

În același timp Consfătuirea atrage atenția asupra caracterului dăunător al dogmatismului și sectarismului, care pot deveni pericolul principal într-o etapă sau alta a dezvoltării unor partide dacă nu se duce o luptă consecventă împotriva lor.

Pe comuniștii din lumea întreagă îi unește măreața învățătură marxist-leninistă, partidele comuniste de pretutindeni pot acționa cu succes numai pe baza unei linii unice. Unitatea și coeziunea înzecesc forțele mișcării comuniste mondiale și creează o garanție de nădejde pentru înaintarea victorioasă a cauzei comunismului și pentru respingerea cu succes a tuturor atacurilor dușmanilor. În Declarația Consfătuirii reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești se subliniază că avangarda recunoscută de toți a mișcării comuniste mondiale a fost și rămîne și pe viitor Partidul Comunist al Uniunii Sovietice, ca cel mai experimentat și călit detașament al mișcării comuniste internaționale. Partidul Muncitoresc Romîn, alături de celelalte partide frățești, consideră experiența istorică a P.C.U.S., strălucit confirmată de viață, drept farul ce luminează drumul construirii cu succes a noii societăți [2].

Poporul nostru muncitor, strîns unit sub gloriosul steag al încercatului nostru partid, a pornit cu elan patriotic și puteri înzecite la înfăptuirea măreților obiective stabilite de Congresul al III-lea al partidului, aducîndu-și în acest fel „contribuția la victoria sistemului mondial socialist în întrecerea pașnică cu capitalismul, la izbînda forțelor păcii" [3].

Congresul al III-lea al partidului a adoptat un vast program de muncă și de luptă care deschide perspective nebănuite pentru țara noastră în dezvoltarea economiei, științei și culturii. Stabilind ca obiectiv principal pe anii 1960—1965 dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului, încheierea procesului de făurire a relațiilor de producție socialiste în întreaga economie, în vederea desăvîrșirii construcției socialismului — Con-

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Lagărul socialist — forța conducătoare a dezvoltării internaționale*, în *Scînteia*, nr. 5056 din 26 ianuarie 1961.

[2] *Sub steagul invincibil al marxism-leninismului*, în *Scînteia*, nr. 5010 din 7 decembrie 1960.

[3] *Ibidem*.

gresul a dat o perspectivă măreaţă şi clară în lupta maselor muncitoare. În perioada şesenalului producţia industrială va spori de circa 2,1 ori faţă de 1959, iar producţia agricolă globală cu 70—80 % faţă de aceeaşi perioadă. Îndeplinirea planului de 6 ani va constitui o etapă hotărîtoare în victoria deplină a socialismului şi trecerii treptate la comunism ; ea va constitui în acelaşi timp contribuţia poporului nostru muncitor la cauza comună a ţărilor socialiste în realizarea marelui ţel al omenirii — victoria comunismului.

Concentrînd eforturile spre dezvoltarea bazei tehnice-materiale a socialismului, partidul nostru desfăşoară în acelaşi timp o vastă muncă ideologică şi politică în rîndurile oamenilor muncii pentru lichidarea influenţelor ideologiei burgheze, pentru formarea şi dezvoltarea conştiinţei socialiste. Partidul nostru consideră că în prezent „activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educaţiei burgheze din conştiinţa oamenilor este tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei între vechi şi nou" [1].

Alături de celelalte partide frăţeşti, partidul nostru promovînd în mod consecvent o politică internaţionalistă, educă oamenii muncii în spiritul îmbinării patriotismului socialist cu internaţionalismul proletar, luptă împotriva naţionalismului burghez, sub orice formă de manifestare, contribuind astfel la consolidarea relaţiilor frăţeşti şi de prietenie între ţările socialiste, la apărarea intereselor vitale ale fiecărui popor şi ale cauzei socialismului în întreaga lume.

La temelia politicii externe a statului nostru se află prietenia şi alianţa indestructibilă cu popoarele celorlalte ţări socialiste, întărirea continuă a sistemului socialist mondial. Coeziunea indestructibilă a lagărului socialist este condiţia esenţială a apărării independenţei şi victoriei depline a socialismului în patria noastră. Alături de celelalte partide comuniste şi muncitoreşti, partidul nostru şi-a adus şi îşi aduce aportul său la lupta pentru continua întărire a sistemului mondial socialist—factorul hotărîtor al dezvoltării societăţii contemporane.

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Ed. politică 1960, p. 103.

ROLUL SFATURILOR POPULARE ÎN DEZVOLTAREA DEMOCRATISMULUI SOCIALIST

DE

AL. TĂNASE

Înfăptuirea practică a obiectivelor programului de desăvîrşire a construcţiei socialiste adoptat de cel de-al III-lea Congres al P.M.R. face imperios necesară ridicarea continuă a rolului factorilor politici, conştienţi — creşterea rolului conducător al partidului marxist-leninist, dezvoltarea statului socialist, creşterea rolului organizaţiilor obşteşti.

Atît în Raportul de activitate al C.C. prezentat de tovarăşul Gheorghe Gheorghiu-Dej cît şi într-o serie de cuvîntări ale delegaţilor la Congres se subliniază teza marxist-leninistă, că principalul instrument prin intermediul căruia partidul asigură organizarea şi conducerea economiei şi culturii socialiste este statul democrat-popular, stat de tip nou, socialist, care constituie cea mai democratică formă de guvernare din istoria poporului nostru.

Funcţiile statului nostru au evoluat corespunzător profundelor schimbări social-economice. Perfecţionarea democratică a funcţiilor statului pe măsura maturizării economice, politice şi spirituale a orînduirii socialiste este una din principalele legi ale evoluţiei istorice a dictaturii proletariatului. Aceasta din urmă cuprinde un întreg complex de organizaţii politice, statale şi obşteşti, prin care se realizează ţelurile social-economice şi culturale ale revoluţiei şi a cărei caracteristică esenţială şi fundamentală rezidă în democraţia socialistă.

Desfiinţarea deplină a relaţiilor de exploatare şi, deci, a claselor purtătoare ale unor asemenea relaţii, consolidarea orînduirii noastre social-politice, marile victorii obţinute în construcţia bazei tehnico-materiale a socialismului, creşterea unităţii moral-politice a poporului muncitor „au îngustat tot mai mult terenul de acţiune a elementelor duşmane socialismului, — determinînd un proces de treptată restrîngere a funcţiei represive a statului" [1]. Aspectul constructiv-educativ al activităţii de stat, care se

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 295.

manifestă cu precădere în exercitarea funcțiilor sale economico-organizatorice și cultural-educative, capătă o pondere tot mai mare în întreg ansamblul laturilor și funcțiilor sale. Aceasta nu înseamnă nicidecum slăbirea vigilenței organelor de represiune și a întregului popor față de elementele reacționare înrăite, orbite de ură, care atentează la securitatea orînduirii noastre sociale, față de spioni și diversioniști — cu atît mai mult cu cît — după cum se știe, imperialiștii americani ridică activitatea de spionaj, subminare și diversiune la rangul politicii de stat.

Fiind o suprastructură politică a sistemului economic socialist, procesul legic-necesar de lărgire și adîncire a democratismului socialist este determinat și în țara noastră de extinderea și perfecționarea relațiilor de producție socialiste precum și de o serie de alți factori obiectivi și subiectivi care țin de gradul de maturizare economică și moral-politică a societății socialiste.

În actuala etapă, a desăvîrșirii construcției socialiste, ale cărei trăsături caracteristice esențiale și tendințe dominante au fost amplu și profund analizate în documentele Congresului al III-lea al P.M.R., organizarea politică a societății noastre și dezvoltarea orînduirii de stat democrat-populare dau la iveală noi forme și metode de acțiune, mai perfecționate, mai eficiente și mai apropiate de masele muncitoare.

„Principiile marxism-leninismului ne arată că formele de organizare și metodele de activitate ale statului socialist se perfecționează continuu. Acestea trebuie să corespundă necesităților dezvoltării sociale, altfel ele pot frîna progresul țării" [1].

Dintre multiplele probleme pe care le ridică legile dezvoltării statului socialist, evoluția funcțiilor sale, noi vom analiza în cele ce urmează rolul sfaturilor populare în dezvoltarea democratismului socialist.

1. ROLUL SPECIFIC AL SFATURILOR POPULARE ÎN SISTEMUL DICTATURII PROLETARIATULUI

Un rol aparte specific în sistemul dictaturii proletariatului îl au sfaturile populare care au luat naștere ca organe de stat de tip nou, superior, în procesul sfărîmării vechiului aparat de stat și „constituie cea mai însemnată realizare în domeniul construcției de stat" [2].

Principiul fundamental de organizare și activitate a sfaturilor populare (ca de altminteri a statului socialist, în genere) este centralismul democratic care asigură coordonarea, dezvoltarea unitară și armonioasă a tuturor ramurilor și sectoarelor economiei și culturii naționale.

Centralismul democratic reprezintă cea mai consecventă întruchipare a *unității de interese* și a *unității de voință* a națiunii socialiste în procesul ei de constituire și dezvoltare. Totodată, și în opoziție cu centralismul burghez-birocratic, centralismul democratic nu numai că nu exclude

---

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 165.

[2] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport de activitate al C.C. al P.M.R. la Congresul al II-lea al Partidului*, E.S.P.L.P., 1956, p. 34.

ci presupune cea mai largă diversitate în ceea ce privește inițiativa creatoare a maselor, formele și metodele de participare a acestora la conducerea și rezolvarea treburilor publice, în conformitate cu particularitățile locale — structura economică, felul de viață, gradul de pregătire a populației. În condițiile construirii cu succes a socialismului, oamenii muncii trăiesc nemijlocit o nouă și profundă experiență politică, în cursul și pe baza căreia se pătrund de necesitatea centralismului democratic, ce implică o riguroasă disciplină și autodisciplină, împletită cu cea mai largă desfășurare a inițiativei creatoare a maselor.

Sfaturile populare sînt „*organe locale ale puterii de stat și totodată cele mai cuprinzătoare organizații obștești*" [1]. Constituind o formă profund democratică de organizare a puterii de stat în țara noastră — formă ce asigură participarea nemijlocită a maselor la conducerea treburilor obștești și de stat — sfaturile populare dezvăluie, în activitatea lor, cu deosebită pregnanță ridicarea celor mai largi mase muncitoare — ținute altă dată în condiții de cruntă mizerie materială și înapoiere culturală, împiedicate prin toate mijloacele de a participa la o viață politică conștientă — la o largă și complexă activitate politică, de stat și obștească, corespunzător sporirii continue a sarcinilor economice și social-culturale în procesul construcției și desăvîrșirii construcției socialiste. Lenin sublinia că o tendință legică, necesară a orînduirii de stat socialiste este perfecționarea treptată a mecanismului de stat și îmbogățirea conținutului funcțiilor sale printr-o participare din ce în ce mai largă a oamenilor muncii, astfel încît ele devin deprinderi și, în cele din urmă, dispar ca funcții *speciale* ale unui grup special de oameni [2].

Sub conducerea partidului au fost obținute în țara noastră mari succese în construcția de stat, în făurirea unui nou aparat de stat, care asigură participarea efectivă a oamenilor muncii la conducerea și administrarea vieții de stat, reprezentînd și satisfăcînd astfel, în cel mai înalt grad, interesele și cerințele lor crescînde. Problemele de stat dobîndesc, între altele prin intermediul deputaților, cea mai largă audiență populară, devin probleme obștești iar organele de stat în cadrul (și prin intermediul) cărora are loc această metamorfoză democratică, de esență revoluționară, sînt sfaturile populare.

Plenara C.C. al P.M.R. din decembrie 1956 a stabilit că pentru întărirea orînduirii noastre democrat-populare și dezvoltarea democrației socialiste, o sarcină dintre cele mai importante a partidului este îmbunătățirea activității sfaturilor populare, ca organe locale ale puterii de stat, pe baza centralismului democratic.

În raportul tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej la această plenară se arată : „Măsurile care lărgesc sfera de acțiune și posibilitățile economice ale sfaturilor populare trebuie să ducă la o mare întărire a răspunderii lor pentru dezvoltarea economică a regiunii, orașului, comunei și pentru aprovizionarea oamenilor muncii. Aceste măsuri trebuie să ducă la creșterea inițiativei și spiritului gospodăresc al sfaturilor populare, să le

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 165.
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, p. 422.

îndemne să acționeze cu energie pentru rezolvarea cu forțe locale a feluritelor probleme economice, gospodărești, edilitare, social-culturale, care interesează pe oamenii muncii" [1].

Indicațiile partidului au dobîndit o consfințire legislativă prin *Legea de organizare și funcționare a sfaturilor populare*, adoptată de prima sesiune a Marii Adunări Naționale din martie 1957 [2]. În această lege (art. 1) rolul lor fundamental este definit astfel: „Sfaturile populare organizează participarea activă a oamenilor muncii la opera de construire a socialismului" [3]. În art. 6 se stabilesc principalele sarcini ale sfaturilor populare, consfințindu-se astfel pe plan legislativ lărgirea considerabilă a atribuțiilor lor, a sferei de activitate și cuprindere a problemelor de construcție politică, economică, sanitară, culturală. Ca organisme statale ale dictaturii proletariatului, sfaturilor populare le revine un rol de seamă în asigurarea exercitării rolului conducător al clasei muncitoare — în frunte cu partidul său de avangardă — în viața economică, social-politică și culturală a țării noastre.

Întărirea organelor locale ale puterii de stat a dus la creșterea răspunderii lor în ceea ce privește mobilizarea și organizarea tuturor resurselor materiale și umane de pe raza lor teritorială în scopul dezvoltării materiale și spirituale a comunelor, raioanelor și regiunilor noastre, pentru ridicarea nivelului de trai al oamenilor muncii.

Plenara C.C. al P.M.R. din decembrie 1959 a prevăzut o considerabilă lărgire a conținutului economic în activitatea sfaturilor populare, iar Raportul tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej la cel de-al III-lea Congres al P.M.R., în capitolul despre sarcinile planului de dezvoltare a economiei naționale pe anii 1960—1965, consacră un paragraf special sarcinilor organelor locale ale puterii de stat care răspund direct de o însemnată parte a activității economice și social-culturale: producția industrială locală, gospodăria comunală, rețeaua comercială, învățămîntul de cultură generală etc.

„În realizarea politicii partidului de dezvoltare a economiei naționale și de ridicare a nivelului de trai al maselor, un rol deosebit de important revine *organelor locale ale puterii de stat*" [4].

Această lărgire continuă a atribuțiilor și activității economice a sfaturilor populare se reflectă și într-o serie întreagă de indici cantitativi: producția industriei locale este în 1960 de 7 miliarde, aproximativ de 5,8 ori mai mare decît în 1950, iar în 1965 se va ridica la 10 miliarde. În sfera industriei locale intră în prezent producția întregii cantități de pîine necesară aprovizionării populației, 39% din producția de var, 37% din producția de mobilă, 65% din materialele de zidărie, o bună parte din preparatele de carne și alte produse ale industriei alimentare. Rețeaua unităților comerțului de stat aproape în întregime, precum și o bună parte a lucrărilor de construcții se află în subordinea sfaturilor populare.

---

[1] *Raportul tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej la plenara C.C. al P.M.R. din decembrie 1956*, Editura politică, 1957, p. 44.

[2] Pentru analiza conținutului democratic al acestei legi vezi și Mircea Anghene, *Adîncirea democratismului socialist în activitatea sfaturilor populare în etapa actuală*, în *Studii juridice*, Ed. Acad. R.P.R., 1960.

[3] *Buletinul oficial al Marii Adunări Naționale a R.P.R.*, nr. 3, IV, 1957, p. 132.

[4] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, în vol. *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 67.

Fondul de investiţii pentru construcţii şi modernizări de drumuri şi de poduri precum şi alte acţiuni pe linia gospodăriei comunale, pentru înfrumuseţarea oraşelor şi satelor patriei noastre, este în 1960 de 2,4 ori mai mare decît în 1955, iar planul de investiţii este de 2 399 700 000 faţă de cca un miliard cît era în 1955 [1].

Creşterea în asemenea proporţii a atribuţiilor sfaturilor populare, a sferei şi volumului activităţii lor economice face imperios necesară perfecţionarea exercitării de către organele locale ale puterii de stat — corespunzător sferei şi nivelului crescut al forţelor şi relaţiilor socialiste de producţie din raza competenţei lor — a funcţiilor celor mai importante ale statului socialist.

a) *Funcţiile de organizare conştientă, planificată a dezvoltării economiei şi culturii socialiste.* În acest scop au fost luate măsuri privind îmbunătăţirea activităţii organelor locale de planificare şi îndrumare a întreprinderilor şi instituţiilor aflate în subordinea lor. „În domeniul planificării, pe măsura lărgirii competenţei organelor locale ale puterii de stat şi a dezvoltării economiei subordonate acestora, a fost redus numărul de indicatori stabiliţi prin planul de stat, ceea ce a creat şi a asigurat condiţiile pentru o cît mai largă desfăşurare a iniţiativei locale" [2].

Sfaturile populare desfăşoară în acelaşi timp o largă activitate creatoare pe planul revoluţiei culturale. Toţi oamenii muncii, de la generaţiile tinere pînă la cele vîrstnice, învaţă, se instruiesc, îşi ridică nivelul cultural-ideologic, într-un cuvînt îşi transformă conştiinţa la nivelul marilor prefaceri care au loc în existenţa lor socială. Întreg acest proces al revoluţiei culturale se desfăşoară nu spontan, ci îndrumat în mod conştient şi organizat de către partid. Alături şi împreună cu diferitele organizaţii obşteşti, statul reprezintă principalul instrument care asigură condiţiile materiale, organizarea şi dezvoltarea revoluţiei culturale. Partidul îndrumă organizaţiile culturale, de stat şi obşteşti, în sensul intensificării şi îmbunătăţirii permanente a *conţinutului* muncii cultural-educative de masă pentru ca, treptat dar într-un ritm mereu mai viu, întregul nostru popor să se ridice la o treaptă superioară de viaţă intelectuală, culturală şi artistică, proprie conştiinţei socialiste.

Creşterea capacităţii politice şi organizatorice a sfaturilor populare se reflectă şi în desfiinţarea principiului dublei subordonări a secţiilor de resort — care fusese necesar în prima perioadă de activitate a sfaturilor,

---

[1] Cf. *Sarcini actuale ale sfaturilor populare în domeniul economiei locale, Din experienţa sfaturilor populare*, nr. 1/1960.

[2] Prof. dr. Roman Moldovan, *Conducerea planificată a economiei naţionale în R.P.R.*, în *Economia Romîniei între anii 1944—1959*, Ed. Acad. R.P.R., 1959, p. 54.

Extrem de grăitoare pentru ceea ce înseamnă iniţiativă locală sînt realizările despre care relatează tov. Costel Şerbănescu, deputat în Sfatul popular Codlea (*Romînia liberă*, nr. 4840 din 7.V.1960): „fabricile satului" — cum numesc localnicii numeroasele unităţi economice create din iniţiative locale, cu mijloace locale şi pentru valorificarea economică a unor resurse locale — îndeosebi mine de exploatarea şi cioplirea pietrei de construcţie, pentru valorificarea pietrei de calcar ce se găseşte din belşug. În comuna Vulcan există chiar un mic „combinat" de asemenea unităţi — care au dat naştere unor îndeletniciri cu totul noi şi au schimbat înfăţişarea satelor (cu secţii de fabricat ţiglă, cărămidă, producerea de mozaicuri etc.).

cînd acestea nu dispuneau încă de suficientă experiență practică [1]. Exercitarea de către sfaturile populare a funcțiilor de conducere, organizare și îndrumare față de toate secțiile, unitățile și întreprinderile locale care le sînt subordonate nu exclude, ci, dimpotrivă, presupune și revendică asigurarea unei conduceri centralizate de specialitate, unitare, a tuturor ramurilor de activitate social-economică și culturală care intră în jurisdicția sfaturilor populare, în așa fel încît ridicarea permanentă a nivelului muncii de conducere locală contribuie la întărirea rolului statului socialist, la întărirea rolului organelor sale centrale, asigură eficiența maximă directivelor și măsurilor luate de acestea, asigură în mai mare măsură respectarea principiilor legalității socialiste, ilustrînd astfel în practică superioritatea principiului centralismului democratic, care stă la baza întregului sistem de organizare a statului socialist. Paralel cu lărgirea atribuțiilor și competenței organelor locale ale puterii de stat, se pune deci problema întăririi conducerii și îndrumării lor centrale, politice și de specialitate, din partea ministerelor și a Consiliului de Miniștri. În acest scop, Congresul al III-lea al P.M.R. a dat indicația de a se găsi cele mai bune modalități pentru realizarea unei asemenea îndrumări, în vederea lichidării anumitor deficiențe ce s-au manifestat în activitatea de orientare și conducere a economiei locale.

b) *Funcția de apărare, de consolidare și dezvoltare a proprietății socialiste.* Relațiile socialiste de proprietate ca element fundamental al relațiilor de producție socialiste, alcătuiesc, după cum se știe, esența cea mai profundă, de bază, a orînduirii noastre socialiste iar reflectarea lor pe planul relațiilor și al conștiinței politico-juridice dă naștere unei funcțiuni centrale a noului stat *funcția de apărare a proprietății socialiste* precum și unei instituții de drept specifice dreptului socialist — *dreptul de proprietate socialistă* — prin intermediul căruia se exercită cu precădere această funcție a statului. Exercitarea acestei funcții are în primul rînd o *latură economică-organizatoare* (prin care ea se întrepătrunde, în fapt, cu funcția economic-organizatorică a statului), o *latură represivă* privind sancționarea elementelor antisociale care atentează la proprietatea socialistă subminînd astfel (indiferent de resorturile politico-morale ale acțiunilor lor) temelia însăși a vieții noastre socialiste (latură ce se întrepătrunde cu funcția de represiune a statului socialist) precum și o *latură educativă* care privește educarea și reeducarea tuturor cetățenilor în spiritul unei atitudini noi, socialiste, față de muncă și de bunurile obștești (și care se interpătrunde cu funcția cultural-educativă a statului). După cum se vede, *această funcție reprezintă un fel de sinteză a tuturor celorlalte funcții ale statului socialist în raportarea specială a acestuia față de proprietatea socialistă.*

La nivelul sfaturilor populare ea se exercită nu atît prin acte normative de reglementare juridică (elaborarea acestora cade în primul rînd în competența organelor centrale ale puterii de stat) cît prin planuri, hotărîri și măsuri operative care, în concordanță cu normele în vigoare ale dreptului

[1] Pînă la adoptarea *Legii din 1957 de organizare și funcționare a sfaturilor populare*, secțiile acestora erau subordonate direct ministerelor de resort — ceea ce, firește, limita atribuțiile de control și îndrumare a activității lor de către sfaturile populare.

socialist de stat şi a celorlalte ramuri ale dreptului socialist, urmăresc apărarea, consolidarea şi dezvoltarea proprietăţii socialiste (de stat şi cooperatiste) prin care, în cazul de faţă se are în vedere : întreprinderile şi unităţile economice aflate în subordinea lor, fondul locativ şi celelalte bunuri proprietate obştească din raza teritorială a autorităţii lor politico-administrative. De altfel, trebuie spus că fiind organe reprezentative cu caracter electiv ale puterii de stat, hotărîrile, deciziile, ordonanţele etc. pe care le emit au, în limitele competenţei şi atribuţiilor lor, putere de lege.

★

Încercînd să surprindem trăsăturile principale ale procesului de dezvoltare a construcţiei noastre de stat, se evidenţiază înainte de toate acest curs al dezvoltării caracterului şi conţinutului său democratic, asigurat de politica fermă a partidului, în direcţia perfecţionării continue a funcţiilor sale constructive (economic-organizatorice şi cultural-educative) şi a lărgirii rolului sfaturilor populare în exercitarea lor.

Acest proces amplu, în cursul căruia se cristalizează şi maturizează trăsăturile fundamentale ale sfaturilor populare în sistemul statului nostru democrat-popular, pune în lumină asemenea cerinţe ca :

— Întărirea şi aplicarea consecventă a principiului centralismului democratic în toate verigile aparatului de stat ;

— Întărirea şi dezvoltarea formelor politico-organizatorice de participare a maselor la conducerea şi înfăptuirea treburilor de stat şi obşteşti ;

— Ridicarea continuă a rolului deputatului ca factor principal de legătură a sfatului popular cu masele de cetăţeni şi prin urmare a rolului sesiunilor periodice de deputaţi în activitatea organelor alese ale puterii de stat ;

— Întărirea conducerii de către partid a sfaturilor populare.

2. ÎNTĂRIREA ŞI DEZVOLTAREA FORMELOR POLITICO-ORGANIZATORICE DE PARTICIPARE A MASELOR LA CONDUCEREA TREBURILOR PUBLICE

În analiza democraţiei socialiste trebuie să ţinem seama de existenţa şi unitatea indisolubilă a două laturi inseparabile, caracteristice oricărui tip istoric de democraţie : *conţinutul economico-politic al democraţiei şi forma sa organizatorico-politică*. Conţinutul economico-politic al democraţiei este dat de esenţa raporturilor de clasă din societatea respectivă. Criteriul fundamental pentru a aprecia caracterul democratic al orînduirii de stat este esenţa sa de clasă, determinată de relaţiile de producţie dominante, de clasa care deţine puterea economică şi politică. „Regimul nostru democrat-popular este o democraţie reală pentru că există o deplină concordanţă între stăpînirea de către popor a mijloacelor de producţie şi exercitarea efectivă a puterii de către oamenii muncii” [1].

Dictatura proletariatului, ca organizare a celor asupriţi în clasă dominantă, fiind un rezultat şi o armă a *revoluţiei politice*, înfăptuieşte cea mai

[1] *Cuvîntarea tovarăşului Ion Gheorghe Maurer la Adunarea festivă consacrată zilei de 23 August*, în *Scînteia*, nr. 4920, din 23.VIII. 1960.

adîncă revoluție în *raporturile politice* dintre oameni, transformînd valorile politice și morale ale democrației socialiste, (sistemul de drepturi și libertăți democratice pe deplin reale, făurirea celor mai largi posibilități de exercitare a lor și pentru dezvoltarea multilaterală a personalității umane descătușate) în bunuri ale majorității uriașe a poporului și apoi ale întregului popor, în mijloace de ridicare civică și spirituală a maselor largi muncitoare.

Superioritatea democrației socialiste în raport cu cea burgheză rezidă și în modul în care e organizat statul celor ce muncesc, în forma sa organizatoric-politică. *Democrația socialistă realizează pentru prima dată o deplină concordanță între conținutul economic-politic al democrației — care este o democrație pe deplin reală și profundă pentru cele mai largi mase populare — și forma politico-juridică și organizatorică* (sau cadrul instituțional politico-juridic) de realizare a principiilor și normelor democratice. În orînduirea socialistă toate instrumentele de ordin instituțional ale democrației sînt cu adevărat eficiente deoarece ele „sînt o formă de exprimare și realizare a conținutului economic și politic al democrației... Tocmai în această concordanță a conținutului cu forma rezidă superioritatea de necontestat a democrației socialiste față de orice alt tip de democrație" [1].

În timp ce în statele capitaliste, chiar cele mai democrate, există o întreagă tehnică mereu perfecționată, cu ajutorul căreia se limitează participarea oamenilor muncii la o viață politică conștientă, unde se întîlnesc peste tot îngrădiri care „înlătură sărăcimea din politică și de la o participare activă la democrație" [2], tăria și superioritatea statului socialist constau tocmai în democratismul său de masă, în extinderea cantitativă și mai ales calitativă a activității politice conștiente a maselor muncitoare, în întărirea formelor organizatorice de antrenare a acestor mase la rezolvarea treburilor publice.

Potrivit legii de organizare și funcționare a sfaturilor populare, principalele forme de legătură a sfatului popular cu masele de cetățeni sînt *comisiile permanente* și *comitetele cetățenești*. Munca practică, spiritul de inițiativă al maselor *au generat însă și alte forme* organizatorice ale activității de masă.

Comisiile permanente sînt definite de art. 38 ca „organele de sprijin ale sfaturilor populare, organizate în scopul studierii problemelor de interes obștesc și elaborării de propuneri în legătură cu acestea, precum și a controlului activ al secțiunilor de resort și a unităților subordonate sfatului popular" [3].

Alături de comitetul executiv, organ de execuție și dispoziție a sfatului popular, Comisiile permanente, ca organe de legătură cu masa ale sfatului popular sînt alese de sfatul popular, răspund în fața acestuia și funcționează pe întreaga durată a mandatului sfatului popular — fiind situate, prin poziția lor, pe același plan juridic cu comitetul executiv [4].

---

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 410.
[2] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 25, p. 458.
[3] *Buletinul oficial al Marii Adunări Naționale a R.P.R.*, nr. 3, IV, 1957, p. 135.
[4] *Despre poziția juridică a comisiilor permanente, Din experiența sfaturilor populare*, nr. 3/1960.

Între aceste organe ale sfatului popular există raporturi de colaborare și nu de subordonare. Principalele lor atribuții sînt :

a) *mijloc de control* al sfatului popular asupra secțiilor de resort, a instituțiilor și întreprinderilor subordonate ; ca urmare a acestui control, comisiile permanente nu pot lua măsuri operative sau de dispoziție obligatorii, deoarece nu sînt organe ale administrației de stat. Concluziile la care ajung sînt supuse dezbaterilor sfatului popular în sesiunile acestuia sub formă de corapoarte ;

b) studierea problemelor celor mai importante care privesc dezvoltarea economică, gospodărească și social-culturală a regiunii, orașului, raionului sau comunei respective și formularea de propuneri corespunzătoare.

Pentru a-și îndeplini cu eficacitate aceste sarcini, comisiile permanente au obligația stabilită prin lege „să atragă în munca lor active largi de cetățeni", după specificul fiecărei comisii permanente. De felul în care își îndeplinesc această obligație atîrnă eficiența muncii pe care o desfășoară. După modelul Marii Adunări Naționale, dar ținînd seama de particularitățile social-economice locale, de raza competenței lor legale, comisiile permanente sînt organizate în general pe următoarele sectoare de activitate — buget-finanțe, economie locală, gospodărie comunală, agricultură, cultură de masă, învățămînt, sănătate și prevederi sociale. În întreaga țară există 16079 comisii permanente în care lucrează cca 112 000 deputați plus un activ de 60 000 cetățeni, specialiști în problemele respective, muncitori și țărani, (ingineri, tehnicieni, medici, profesori sau buni gospodari etc.), oameni destoinici, pătrunși de sentimente patriotice și devotați puterii populare.

Comisiile permanente reprezintă acele verigi ale aparatului de stat, prin intermediul cărora nevoile și năzuințele maselor, propunerile făcute de cetățeni în cadrul celorlalte forme organizatorice de masă, sînt selectate, studiate, devin probleme de stat, fiind înscrise, pe măsura posibilităților practice de realizare, în planul de activitate a organului de stat respectiv. Există aici o continuă interferență și îmbinare, trecere reciprocă între elementele cu caracter obștesc de masă și cele propriu-zis statale din activitatea sfatului popular. În raionul I. V. Stalin din Capitală, de exemplu, cele 9 comisii permanente (în care sînt cuprinși 231 deputați precum și activul de cetățeni — 110 oameni ai muncii) au făcut în actuala legislatură numeroase propuneri judicios studiate și argumentate. Multe au fost însușite de comitetul executiv și rezolvate : îmbunătățirea calității reparațiilor efectuate de I. R.C.R., controlul bunei gospodăriri a șantierelor, măsuri pentru evitarea risipei de materiale (comisia permanentă de gospodărie comunală), dezvoltarea rețelei de învățămînt, înzestrarea și dezvoltarea bazei sale materiale, măsuri eficace privind conținutul, orientarea și efectele procesului educativ (comisia permanentă de învățămînt). În acele sectoare de activitate unde comisiile permanente lucrează bine, ele își îndeplinesc rolul de a constitui un factor principal în elaborarea celor mai importante hotărîri și măsuri privind dezvoltarea economică, social-culturală și sanitară a regiunii, raionului sau comunei respective. De altfel, atitudinea justă față de rolul comisiilor permanente, folosirea largă și

eficace a ajutorului lor se reflectă și în faptul că aproape nu există sesiune a sfaturilor populare din Capitală la care să nu se prezinte corapoarte ale comisiilor permanente în problemele înscrise pe ordinea de zi.

O comisie permanentă model este aceea de industrie locală Ploești, care a efectuat studii și a făcut propuneri de mare eficacitate economică, menite să ducă la o mai bună organizare a muncii în întreprinderile de industrie locală, să ridice calitatea produselor și rentabilitatea unor unități[1]. Cele mai de seamă propuneri, bazate pe o largă valorificare a resurselor locale și însușite de sfatul popular au fost : deschiderea unei cariere de pavele și calupuri (piatră de calitate foarte bună la numai 5 km de punctul de încărcare C.F.R.), la care lucrează muncitori cioplitori de piatră localnici ; o fabrică de acid carbonic din combustibilul ars la cuptoarele de var de la Gura Beliei, ce se va construi la Scăeni, introducerea micii mecanizări la întreprinderea „Bucegi" — Sinaia și în alte întreprinderi, organizarea de brigăzi tehnico-economice care să studieze posibilitățile de reducere maximă a cheltuielilor neproductive, contribuind astfel la îmbunătățirea rentabilității unor întreprinderi de industrie locală. Ca un rezultat al aplicării acestor propuneri, combinatul industrial „Progresul" — Ploești, Poligrafia Ploești, „Octombrie Roșu" Tîrgoviște ș. a., care în trecutul apropiat rămăseseră în urmă cu îndeplinirea planului, au realizat progrese însemnate — astfel că în 1959 numai 3 întreprinderi au mai lucrat cu pierderi planificate, iar în 1960 toate au devenit rentabile.

Comitetele cetățenești (în orașe, *comitete de stradă*) sînt organizate de către cetățeni pe principiul circumscripției electorale și au rolul de a mobiliza populația la acțiuni de interes obștesc. Comitetele cetățenești *sînt organe nemijlocit obștești, de masă*, atît prin geneza lor (se aleg nu de către sfatul popular, ci *în adunări populare*), cît și prin caracterul răspunderii (potrivit legii citate „răspund de activitatea lor în fața cetățenilor care le-au ales" [2].

Ele reprezintă creații directe ale maselor de cetățeni, o însemnată pîrghie, deosebit de simplă și eficace, în antrenarea cetățenilor la acțiuni de interes obștesc — privind gospodărirea și înfrumusețarea orașelor și satelor noastre : pavarea sau asfaltarea de străzi, întreținerea străzilor [3], amenajarea și întreținerea spațiilor verzi etc. Comitetele cetățenești își desfășoară activitatea ținînd seama atît de obiectivele mai generale care rezultă din planul comitetului executiv al sfatului popular cît și de cerințele, propunerile (și posibilitățile) cetățenilor din satul, cartierul sau strada respectivă.

Una din realizările fundamentale ale sfaturilor populare și ale celorlalte organizații de masă, obținută ca urmare a conducerii întregii lor activități de către organizațiile de partid și datorită exemplului pilduitor al comuniștilor este uriașa mișcare de muncă patriotică.

---

[1] *Din experiența sfaturilor populare*, nr. 2/1960.

[2] Art. 39 din *Legea pentru organizarea și funcționarea sfaturilor populare*, în *Buletinul oficial al Marii Adunări Naționale a R.P.R.*, nr. 3, IV, 1957, p. 135.

[3] În Capitală există peste 1 000 de străzi a căror întreținere și curățenie se află în întregime în grija cetățenilor, a comitetelor cetățenești și a comitetelor de femei.

„O sarcină de cea mai mare importanţă a organizaţiilor de partid şi a sfaturilor populare, a organizaţiilor sindicale şi de U.T.M. — arată tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej — este de a da o extindere tot mai mare participării de masă a oamenilor muncii la acţiunea patriotică de realizare prin muncă voluntară a lucrărilor de folos obştesc" [1].

În cadrul formelor organizatorice ale sfaturilor populare — în primul rînd a comitetelor cetăţeneşti — au fost create mii de brigăzi de muncă patriotică ce cuprind sute de mii de oameni. Acolo unde comitetele cetăţeneşti activează din plin, realizările obţinute prin mobilizarea maselor de cetăţeni sînt remarcabile. În comuna Costeşti, raionul Horezul, reg. Argeş, oamenii au construit prin contribuţie voluntară şi muncă patriotică, edificiul impunător al unei şcoli mari pentru şcolarizarea celor peste 700 elevi şi generalizarea învăţămîntului de 7 ani [2]. Ei au avut de înfruntat greutăţi mari deoarece fondurile nu ajungeau, le lipseau o serie de materiale, dar au pornit o adevărată bătălie pentru a-şi realiza dorinţa. Adunarea populară a locuitorilor, convocată din iniţiativa comitetelor de cetăţeni, a ales un *comitet special de acţiune* care s-a ocupat cu lucrările de construcţie, asigurînd o desfăşurare organizată şi ritmică a muncii. Cetăţenii au confecţionat prin mijloace proprii 211000 cărămizi şi au efectuat toate lucrările necalificate, însumînd 33 000 ore. Rezultatul: darea în folosinţă, cu prilejul celei de a 15-a aniversări a eliberării patriei, a unei şcoli cu 8 săli de clasă, 2 cancelarii, laborator, bibliotecă, cabinet medical, atelier, sală de gimnastică, cameră pentru pionieri.

La sesiunea a IX-a a sfatului popular al regiunii Bacău — regiune printre cele mai înapoiate în trecut şi care cuprinde azi numeroase întreprinderi şi unităţi economice de importanţă naţională — consacrată analizei felului în care au fost mobilizate masele de muncă patriotică, se spune cu justificată mîndrie: „Nu există domeniu de activitate în care *comitetele de cetăţeni, comitetele de stradă, comisiile permanente, deputaţii* să nu fi adus contribuţia la gospodărirea şi înfrumuseţarea oraşelor şi a satelor regiunii" [3]. În 1959, comitetul executiv al sfatului popular a avut un plan vast de obiective prevăzute a fi înfăptuite prin muncă patriotică şi contribuţie voluntară — plan ce a fost prelucrat şi aprobat în 681 *adunări populare* la care au participat cca 150 000 cetăţeni. Au fost prevăzute şi s-au realizat: construcţii de drumuri naţionale şi locale, construcţii de locuinţe, şcoli, cămine culturale, dispensare medicale, îmbunătăţiri funciare, amenajări de păşuni şi izlazuri, întreţinerea fondului silvic. Valoarea tuturor acestor lucrări a atins cifra de 36 milioane lei, care dacă ar fi grevat în întregime bugetul sfatului popular s-ar fi construit cu 1000 apartamente mai puţin; izvorul principal al acestor succese l-a constituit munca rodnică a celor 160 000 de cetăţeni mobilizaţi de organizaţiile de partid, ce au participat la muncă patriotică efectuînd 343 000 zile

---

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Expunere făcută la şedinţa plenară a C.C. al P.M.R. din 26—28 noiembrie 1958*, Editura politică, 1958, p. 14.

[2] cf. Al. Roman, *Cînd comitetele de cetăţeni activează din plin, Din experienţa sfaturilor populare*, nr. 4/1960.

[3] *Raportul comitetului executiv al Sfaturilor populare ale regiunii Bacău la sesiunea a IX-a a Sfatului*, din 2.IV.1960 (material de arhivă).

muncă. Sfatul popular regional și unele sfaturi raionale (Roman, Bacău), aplicînd în mod sistematic linia partidului s-au preocupat continuu de întărirea formelor organizatorice de legătură cu masele, au inițiat de exemplu analiza muncii unor comitete cetățenești „la fața locului", la șantierul de muncă. În 1960 obiectivele sînt și mai mari, mai îndrăznețe : electrificarea a 40 sate, construirea a 71 școli, 149 săli de clasă, 56 cămine culturale, 9 dispensare și alte 296 lucrări social-culturale, obiective care vorbesc în modul cel mai convingător despre amploarea mișcării de muncă patriotică doar într-o singură regiune.

Trebuie să subliniem însă faptul că importanța muncii patriotice nu se reduce la realizarea unor economii de zeci de milioane de lei. Această uriașă mișcare de masă are și un profund caracter educativ : munca patriotică reprezintă un mijloc eficace de educare a oamenilor muncii în spiritul patriotismului socialist și al moralei comuniste, al dragostei și prețuirii față de munca pentru binele obștesc. Mai mult decît atît, în mișcarea de muncă patriotică se află elemente, deocamdată embrionare, ale muncii comuniste, ale atitudinii comuniste față de muncă. Cele spuse de Lenin despre subotnice în 1919 sînt pe deplin valabile și pentru această mișcare din țara noastră, și din alte țări socialiste. „Noi numim comunism orînduirea în care oamenii se deprind să-și îndeplinească îndatoririle sociale fără aparate speciale de constrîngere și în care munca gratuită în folosul general devine un fenomen universal" [1]. Și mai departe Lenin subliniază că „elemente de comunism" încep să apară numai atunci cînd apare munca gratuită și organizată pe scară largă, nenormată de nici o putere, muncă efectuată de diferite persoane în folosul obștesc [2].

Pentru a releva cît de mult crește conștiința socialistă a oamenilor muncii, înțelegerea în chip nou a interesului obștesc în procesul muncii patriotice, vom mai da două exemple din multele care se pot da ; în regiunea Banat s-a ivit o problemă de mare însemnătate economică : valorificarea terenurilor mlăștinoase și degradate. La această acțiune au participat și țăranii din comune care nu avuseseră niciodată de suferit de pe urma inundațiilor [3], care deci nu erau direct interesați în efectuarea lucrărilor respective. Interesul era mai general, chiar dacă el nu depășea, în aparență, limitele regiunii. Spun în aparență pentru că de fapt orice ridicare economică și culturală a unei comune, raion sau regiune modifică harta patriei noastre și contribuie la progresul său economic și social-cultural.

Un alt exemplu l-au oferit cetățenii din comuna colectivizată Lerești, regiunea Argeș — comună cu case arătoase, garduri văruite, două cămine culturale, dispensar, baie comunală, școli, magazine bine aprovizionate dar mai ales oameni harnici, buni gospodari și pătrunși de sentimentul grijii pentru interesul obștesc. Acești oameni inimoși au răspuns cu însuflețire la chemarea organizației de partid și a organizațiilor obștești de a participa cu munca lor la clădirea unui lăcaș de școală în satul Pojorîta, locuit de

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 30, p. 275.

[2] *Ibidem*, p. 276.

[3] Cf. Ioan Bedeanu, *Cu sprijinul cetățenilor, însemnate realizări de folos obștesc*, în *Scînteia*, nr. 4908, din 9.VIII.1960.

rudari. Singura lor răsplată a fost satisfacția morală de a contribui la ridicarea materială și culturală a unei populații dintre cele mai oropsite în trecut.

Dar, s-ar putea obiecta, dacă munca patriotică face parte din categoria acelei munci despre care Lenin spunea că reprezintă un element al comunismului tocmai pentru că se efectuează în interes obștesc, nefiind normată de nici o putere, de ce este examinată într-o lucrare ce tratează problema statului? Nu există aici nici o contradicție. Desigur că munca patriotică poate constitui *obiectul* unei interesante analize etice, deci din punctul de vedere al sensurilor sale morale. Dar statul socialist, fiind un stat de tip nou, asigură o îmbinare organică a caracterului instituțional cu activitatea maselor. Profunda sa originalitate constă, între altele, și în aceea că mecanismul organizatoric — instituțional, de stat și obștesc al dictaturii proletariatului, reprezintă alături de activitatea de muncă direct productivă, cel mai adecvat cadru de masă pentru ridicarea politică și moral-spirituală a oamenilor muncii. Și aceasta datorită faptului că activitatea maselor în cadrul organismelor politice ale dictaturii proletariatului are o adîncă semnificație morală ce decurge din conținutul său politic. Tocmai de aceea această activitate poate deveni (și e necesar să devină) obiect de cercetare atît pentru știința politică marxistă, ca ramură a sociologiei marxiste cît și pentru etica marxistă. În ceea ce privește comitetele cetățenești, cărora le revine direct sarcina de organizare și îndrumare a muncii patriotice ele sînt, e drept, sprijinite de sfaturile populare [1], constituind totodată pîrghii ale acestora în munca politică, organizatorică și cultural-educativă de masă, dar — după cum am văzut — prin esența lor, ele nu sînt organisme statale ci nemijlocit obștești, cu caracter de masă. Este una din căile sau mijloacele pentru crearea acelei experiențe sociale atotcuprinzătoare în lărgime și adîncime, de conducere și rezolvare a treburilor publice care reflectă procesul de continuă dezvoltare a democratismului orînduirii noastre de stat și care constituie totodată germeni ai viitorului, germeni ai relațiilor comuniste.

Activitatea comitetelor cetățenești are de asemenea și un conținut cultural-educativ; ele organizează și conduc — sub îndrumarea organizațiilor de partid — numeroase cercuri de citit, discuții pe marginea unor lucrări literare, cercuri de basme pentru copii. Numai în București își duc activitatea 427 biblioteci de casă și 800 cercuri de citit. La sate inițiativele și sfera de acțiune culturală a comitetelor cetățenești sînt și mai largi, mai bogate. Acolo unde aceste comitete sînt active, ele se ocupă în fapt de munca culturală de masă care se desfășoară prin echipe de dans, de teatru, brigăzi artistice de agitație, orchestre populare.

În activitatea comitetelor cetățenești, ca și a celorlalte organisme obștești ale sfaturilor, se îmbină latura politică organizatorică cu cea cultural-educativă. Lenin spunea că problema participării maselor la con-

[1] În această privință este interesant de arătat că acest sprijin nu se dă prin funcționari salariați din cadrul aparatului administrativ sau al secției organizatorice, ci printr-un larg activ de instructori voluntari, oameni cu experiență în activitatea obștească, care muncesc cu modestie și abnegație pentru binele obștesc — singura lor „remunerație" fiind satisfacția morală.

ducerea treburilor publice nu poate fi rezolvată numai prin legi ci e necesară creşterea continuă a nivelului lor cultural-ideologic. Numai pe măsura creşterii nivelului cultural al maselor, organele puterii de stat se transformă din organe de conducere *pentru oamenii muncii* prin pătura înaintată a proletariatului în organe de conducere *prin oamenii muncii* [1].

Comitetul de clădire, ales de locatari şi răspunzător în faţa acestora, reprezintă de asemenea un organ obştesc, sprijinit şi îndrumat de sfatul popular, al cărui rol constă în antrenarea şi educarea locatarilor în ce priveşte îngrijirea şi păstrarea fondului locativ (această atît de importantă parte a avutului obştesc), îndeplinirea la timp a obligaţiilor cetăţeneşti, respectarea normelor de convieţuire socială etc.

Tot prin intermediul comitetelor de clădire (atunci cînd ele sînt active şi se bucură de prestigiu în faţa locatarilor) comitetul de stradă îi mobilizează pe cetăţeni la diverse acţiuni obşteşti. O realizare remarcabilă a acestor comitete o constituie faptul că mii şi zeci de mii de cetăţeni manifestă o asemenea atitudine patriotică socialistă faţă de imobilul pe care-l deţin (bun al întregului popor) încît execută cu mijloace proprii unele reparaţii care cad, conform legii, în sarcina întreprinderilor de stat. Alături de munca voluntară, asemenea lucrări constituie în prezent un important izvor de economii în bugetele sfaturilor populare. În cursul anului 1959, locatarii din Bucureşti au efectuat diferite lucrări, amenajări şi îmbunătăţiri în fondul locativ în valoare de peste 13 000 000 lei. Numai comitetul de clădire din str. Doamnei nr. 5 (raionul Tudor Vladimirescu) a iniţiat şi organizat reparaţii cu mijloacele locatarilor în valoare de 100 000 lei. În raionul Stalin în perioada martie 1958 — aprilie 1959, au fost efectuate lucrări în valoare de aproape 400 000 lei numai în circumscripţiile electorale orăşeneşti nr. 2, 8, 12 şi 27, ca urmare a unei activităţi neobosite desfăşurate de deputaţii Margareta Pescaru, Alexandru Mihăileanu, Ion Coliban ş. a.

Condiţia hotărîtoare pentru întărirea şi dezvoltarea acestor verigi ale activităţii de stat şi obşteşti — comitetele cetăţeneşti şi comitetele de clădire — ca, de altfel, a tuturor organizaţiilor de stat şi obşteşti ale dictaturii proletariatului — o constituie creşterea calitativă a conducerii lor de către partid — ceea ce presupune perfecţionarea formelor organizatorice, a metodelor şi stilului de muncă a organizaţiilor de partid. Congresul al III-lea al partidului a consfinţit principiul creşterii rolului conducător al partidului în noua etapă a desăvîrşirii construcţiei socialiste indicînd totodată şi căile (formele organizatorice, metodele) de realizare a acestui principiu.

„Partidul exercită rolul său de conducător al vastului proces de transformări sociale care se desfăşoară la noi nu numai prin trasarea liniei de dezvoltare a ţării pe drumul socialismului, nu numai prin educarea, organizarea, mobilizarea şi conducerea maselor muncitoare în vederea îndeplinirii acestei linii, dar şi prin diriguirea procesului de făurire şi dezvoltare a instrumentelor de realizare a sarcinilor operei de construire

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, p. 166.

a socialismului. Printre aceste instrumente — un rol primordial îi revine statului democrat-popular" [1].

În ceea ce priveşte problema concretă, urmărită aici este de o deosebită importanţă noul articol (72) din statutul modificat al partidului adoptat de Congresul al III-lea : „În scopul organizării activităţii membrilor şi candidaţilor de partid din oraşe, pentru îmbunătăţirea continuă a muncii pe tărîm gospodăresc, cultural şi politic în cartierele unde locuiesc, se constituie grupe de partid pe blocuri, grupe de blocuri sau străzi, cuprinzînd pe toţi membrii şi candidaţii de partid respectivi, indiferent de organizaţia de bază din care fac parte" [2]. Grija deosebită a partidului pentru îmbunătăţirea activităţii acestor forme politico-organizatorice de participare a maselor la conducerea şi rezolvarea treburilor obşteşti se reflectă şi în Hotărîrea Biroului Politic al Comitetului Central, luată încă înainte de Congres — *Cu privire la unele măsuri în vederea mai bunei organizări a activităţii comuniştilor din întreprinderi şi instituţii în cartierele unde locuiesc* — potrivit căreia au fost create grupele de partid pe blocuri sau cartiere, subordonate direct comitetelor orăşeneşti sau raionale (în Bucureşti). Hotărîrea prevede că aceste grupe, conlucrînd cu organizaţiile de bază din cartiere, au sarcini de seamă în direcţia realizării principalelor obiective de ordin social-gospodăresc, edilitar şi cultural : întreţinerea şi păstrarea în bune condiţii a fondului de locuinţe, sprijinirea iniţiativelor întreprinse de deputaţi, comitetele cetăţeneşti etc., privind organizarea de diferite acţiuni cu caracter cultural, gospodăresc cum ar fi păstrarea curăţeniei, înfrumuseţarea străzilor, amenajarea şi întreţinerea spaţiilor verzi. Este angajată astfel răspunderea moral-politică a tuturor comuniştilor nu numai pe linie profesională, la locul de muncă, ci şi în cadrul cartierului, străzii sau blocului în care locuiesc. Partidul îşi întăreşte astfel înrîurirea educativă pentru formarea unei conştiinţe civice superioare, a unei atitudini noi, socialiste în relaţiile de convieţuire dintre oamenii muncii. Aşa cum se arată în hotărîre, aplicarea măsurilor prevăzute „va duce la creşterea influenţei partidului în mase şi va contribui la îmbunătăţirea activităţii de mobilizare a cetăţenilor la rezolvarea sarcinilor cu caracter gospodăresc-edilitar" [3].

Deşi create de puţină vreme, aceste grupe de partid au determinat deja o simţitoare îmbunătăţire calitativă a muncii cu caracter social-gospodăresc, edilitar şi cultural din blocuri şi străzi. Să luăm doar cîteva exemple : blocul I.M.S. din Cîmpulung-Muscel era înconjurat de un teren cu moloz, gunoaie, străzi murdare. Încercările comitetului de bloc de a remedia această situaţie prin convocarea unor şedinţe cu locatarii nu au dat rezultate. După crearea grupei de partid situaţia s-a schimbat radical. Ca rezultat al unei intense munci politice concrete, operative, desfăşurate de această grupă şi prin exemplul personal al celor 53 membri şi candidaţi de partid s-a creat o opinie de masă pentru sprijinirea activă a unor acţiuni prin care s-a schimbat înfăţişarea exterioară a blocului, s-a amenajat o grădină şi un loc de joacă pentru copii pe terenul ce era un izvor de infecţie

[1] *Congresul al III-lea al Partidului Muncitoresc Romîn*, Editura politică, 1960, p. 408.
[2] *Ibidem*, p. 722.
[3] *Munca de partid*, nr. 2/1960, p. 13.

și deci o pată rușinoasă pe harta cartierului. Grupa de partid a avut și alte inițiative în ceea ce privește curățenia, reducerea cheltuielilor de întreținere, achitarea datoriilor către stat. Activitatea rodnică a grupelor de partid din orașul Cîmpulung-Muscel a determinat intensificarea acțiunilor gospodărești și în multe alte blocuri și străzi : amenajarea de spații verzi pe o distanță de 1 km pe strada I. V. Stalin, curățirea și amenajarea Parcului Libertății etc. [1]. Asemenea grupe de partid au devenit sau sînt pe cale să devină factori politici de mare însemnătate, cu rol de orientare și îndrumare, nu numai în modificarea peisajului igienic și estetic al cartierelor din orașele noastre (clădiri, străzi, garduri) dar și în transformarea politică și moral-spirituală a cetățenilor din aceste cartiere. S-a creat astfel un cadru organizatoric adecvat pentru ca comuniștii să devină într-un chip mai deplin și pe planuri multiple pildă însuflețitoare, sufletul motor al tuturor acțiunilor de masă care stau la baza progresului socialist multilateral al patriei noastre.

Comitetele de părinți de pe lîngă școli — îndrumate și sprijinite în activitatea lor de sfaturile populare — sînt organe obștești care au un dublu rol : *gospodăresc* și *educativ*. Ele reprezintă forma organizată de legătură între principalii factori educativi ai tinerei generații de vîrstă școlară : părinții și școala.

În ceea ce privește sarcinile de ordin gospodăresc ale acestor comitete, gama lor de preocupări este foarte variată. Ele se ocupă cu procurarea de obiecte și materiale didactice prin contribuție voluntară (numai în raionul Stalin din capitală, valoarea acestora s-a ridicat în anul școlar 1958/1959 la aproape 100 000 lei), realizează anual curățenia generală interioară și exterioară a școlii, amenajează săli de festivități prin contribuție benevolă, creează laboratoare foto înzestrate cu aparatele și substanțele necesare precum și laboratoare de fizică, amenajează terenuri experimentale, organizează excursii, acțiuni pentru sădirea de pomi fructiferi și ornamentali etc.

Dar activitatea comitetelor de părinți nu este axată în principal pe probleme financiare și gospodărești (deși, firește, acestea își au însemnătatea lor care nu trebuie subapreciată), ci pe probleme cultural-educative. Cu sprijinul acestor comitete s-au organizat pe lîngă multe școli lectorate ale părinților. Comitetele de părinți din raioanele Stalin și Tudor Vladimirescu s-au dovedit cît se poate de active în ceea ce privește școlarizarea, disciplina, prezentarea unor referate în cadrul lectoratelor cu astfel de teme : *Sprijinul părinților în munca educativă*, *Autoritatea părinților în fața copiilor*, *Educația comunistă în familie*, *Cartea pentru părinți*, de Makarenko, *Exemplul părinților în educația copiilor*, *Prietenia dintre băieți și fete*, *Cum să ajute părinții pe copii la învățătură* ș. a.

Pentru coordonarea directă a tuturor acestor acțiuni și pentru popularizarea inițiativelor valoroase, în raionul *Tudor Vladimirescu*, a fost organizat un *Comitet raional al părinților* care a organizat consfătuiri

---

[1] Fl. Moacă, *Grupele de partid pe blocuri, grupe de case și străzi și-au început activitatea*, în *Munca de partid*, nr. 8/1960.

cu tema *Îmbunătățirea muncii de educație patriotică și internaționalistă a tineretului școlar* precum și un lectorat raional care organizează lunar conferințe de educație pedagogică și comunistă.

În unele sesiuni ale sfaturilor populare consacrate analizei problemelor de învățămînt, deputații au arătat că un rol de cea mai mare însemnătate al comitetelor de părinți, căruia nu i se acordă încă atenția cuvenită este acela de a contribui la crearea unei opinii publice cetățenești sănătoase, împotriva tendințelor retrograde și mistice care mai există încă în unele familii și care exercită o înrîurire negativă asupra copiilor, prejudiciind educația științifică dobîndită în școală.

Sfatul popular al raionului Tudor Vladimirescu a înțeles în mare măsură acest rol. În Hotărîrea sesiunii a IX-a din 1959 se prevede printre altele : „Comitetul executiv prin secția de învățămînt va îndruma și antrena comitetele de părinți din școli în vederea participării părinților la realizarea unei temeinice pregătiri științifice a elevilor și a educării lor în spiritul unei noi atitudini față de muncă și față de avutul obștesc".

În cele spuse mai sus noi n-am epuizat multitudinea de forme politico-organizatorice de atragere și participare a maselor la conducerea și rezolvarea treburilor publice. În afară de organismele analizate, mai există și altele cum ar fi comisii de împăciuire, echipe de control obștesc organizate sub îndrumarea directă a sindicatelor, comitete de sprijin etc. În strînsă legătură cu dezvoltarea acestora are loc o creștere considerabilă a rolului deputatului în viața social-politică a țării.

3. RIDICAREA CONTINUĂ A ROLULUI DEPUTATULUI CA FACTOR PRINCIPAL DE LEGĂTURĂ CU MASELE A ORGANELOR PUTERII DE STAT

O caracteristică esențială a instituțiilor reprezentative ale statului socialist constă în aceea că ele sînt adevărate instrumente de exercitare a suveranității poporului prin reprezentanții săi aleși. Concordanța dintre conținut și formă precum și între vorbă și faptă pe care o realizează democrația socialistă se manifestă în însuși mecanismul interior al activității de stat. Deputatul socialist nu mai este, ca vechii deputați, un ins rupt, izolat de masele de alegători ci un om al muncii și un activist obștesc care, de regulă, trăiește și muncește alături de alegătorii săi, cunoaște nemijlocit năzuințele, sentimentele și gîndurile acestora — făcîndu-se interpretul lor competent și convingător. Ce expresie mai evidentă a identificării activității de stat cu năzuințele și interesele maselor decît aceea că deputații, încetînd a fi niște politicieni „de meserie", rupți de masa alegătorilor și opuși acesteia, îmbină activitatea legislativă cu munca practică, nemijlocită, de aplicare a legilor. Lenin scria că statul socialist „dă posibilitatea de a îmbina avantajele parlamentarismului cu avantajele democrației nemijlocite și directe, adică de a uni în persoana reprezentanților aleși ai poporului atît funcția legislativă cît și aplicarea legilor" [1].

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 26, p. 84.

Aplicarea legilor de către deputaţi presupune însă nu numai o muncă practică, nemijlocită, alături de alegători (şi folosind forme economic-organizatorice, politice şi culturale adecvate) pentru ca sarcinile ce decurg din programul guvernului şi din legile ţării să devină înfăptuiri concrete (acesta este, desigur, aspectul esenţial) ci şi întărirea controlului asupra organelor executive şi de dispoziţie ale statului. Legea deja menţionată, de organizare şi funcţionare a sfaturilor populare cuprinde prevederi care au dus la o creştere considerabilă a rolului deputatului, a drepturilor şi îndatoririlor sale. Un întreg capitol (cap. V, art. 36) este consacrat tocmai *drepturilor şi îndatoririlor deputaţilor sfaturilor populare* din care vom cita doar cîteva.

„...să pună întrebări şi să facă interpelări în sesiune asupra activităţii comitetului executiv şi a secţiunilor de resort ale sfaturilor populare. Cei întrebaţi sau interpelaţi sînt obligaţi să răspundă în cadrul aceleiaşi sesiuni;

— să facă comunicări şi propuneri din iniţiativă proprie, cît şi cu privire la problemele ridicate de alegătorii lor;

— să fie aleşi într-o comisie permanentă şi să participe la activitatea acesteia;

— să ţină legătura permanentă cu alegătorii şi să organizeze cu aceştia consfătuiri, să se intereseze de nevoile alegătorilor şi de rezolvarea cererilor lor juste" [1].

Din toate acestea rezultă că adîncirea democratismului socialist în organizarea şi funcţionarea sfaturilor populare nu înseamnă doar lărgirea bazei economice şi a atribuţiilor lor în toate sectoarele de activitate ci şi creşterea responsabilităţii moral-politice a deputaţilor. Cheia succeselor obţinute de unele sfaturi populare din capitală — în primul rînd cele ale raioanelor „V. I. Lenin" şi „I. V. Stalin", fruntaşe pe capitală în întrecerea patriotică se află tocmai într-o intensă preocupare pentru o bună organizare şi îndrumare a muncii deputaţilor, pentru o folosire cît mai eficace a tuturor formelor de legătură cu masele.

Sesiunea reprezintă principala formă organizatorică de exercitare colectivă a funcţiilor ce-i revin sfatului popular. „Sesiunea este principala formă organizatorică de activitate a sfatului popular în care deputaţii analizează problemele rezolvate în perioadele dintre sesiuni de comitetul executiv sau rezolvă sarcinile date în competenţa exclusivă a sfatului" [2]. Prestigiul şi autoritatea deputaţilor precum şi a sfatului popular însuşi a crescut şi ca urmare a faptului că s-a lărgit sfera problemelor privind conducerea şi îndrumarea vieţii social-economice ce cad exclusiv în competenţa lor, a crescut însemnătatea sesiunilor sfatului.

Cele mai multe comitete executive se preocupă judicios atît de alegerea temelor pentru sesiuni cît şi de pregătirea acestora în aşa fel încît deputaţii să aducă o contribuţie efectivă la clarificarea problemelor şi la luarea unor hotărîri cît mai bine documentate şi mai cuprinzătoare. *O ten-*

[1] *Buletinul oficial al Marii Adunări Naţionale a R.P.R.*, nr. 3, IV, 1957, p. 135.
[2] *Principii de drept*, Editura ştiinţifică, 1958, p. 60—61.

dinţă legică în dezvoltarea statului socialist, determinată în actuala etapă de procesul obiectiv al desăvîrşirii construcţiei socialiste, este aceea de a reduce şi simplifica mereu aparatul administrativ funcţionăresc prin întărirea tuturor acelor laturi ale sale în cadrul cărora funcţiile de stat se îmbină tot mai mult cu funcţiile nemijlocit obşteşti ale celorlalte organisme politice din cadrul dictaturii proletariatului. Or, factorul hotărîtor în realizarea practică, treptată a unei asemenea tendinţe îl constituie munca vie, rodnică a deputatului atît în mijlocul alegătorilor săi, cît şi în cadrul unor asemenea forme organizatorice cum ar fi sesiunea, comisia permanentă etc. prin intermediul cărora ei fac să pătrundă în circuitul politic al vieţii de stat şi să îmbogăţească tezaurul său de experienţă pozitivă valorile create prin munca însufleţită a unor colectivităţi umane trezite pentru prima dată în condiţiile orînduirii socialiste la viaţă politică conştientă. Numai cu sprijinul activ al deputaţilor sesiunea îşi poate îndeplini rostul său de principal instrument cu ajutorul căruia sfatul popular exercită un control competent, educativ şi orientativ asupra comitetului executiv, a comisiilor permanente precum şi asupra muncii fiecărui deputat în parte.

Unul din mijloacele (sau instituţiile de drept, cum li se spune în terminologia juridică) prin care se întăreşte autoritatea şi rolul deputatului în viaţa politică a ţării este dreptul deputatului de a face interpelări în sesiuni. Tocmai pentru a întări democratismul orînduirii noastre de stat, acest drept a dobîndit după cum am văzut, o consfinţire legislativă clară. Folosirea acestui drept permite organului puterii de stat să exercite, într-o formă simplă, eficace, controlul asupra organelor sale executive iar deputatului să rezolve problemele urgente în mod operativ, fără întîrzieri şi tărăgăneli — ceea ce stimulează iniţiativa şi rolul lor activ. „Scopurile, menirea şi esenţa interpelării deputatului, ca instituţie specială de drept de stat, constă în aceea că ea dă sovietului posibilitatea de a controla activitatea organelor administraţiei de stat subordonate lui, în orice problemă care intră în competenţa acestora, fără a se limita la ordinea de zi şi independent de aceasta. Mulţumită interpelărilor deputaţilor acest control devine permanent, atotcuprinzător şi operativ" [1].

În practica activităţii de stat de la noi, interpelările se referă de obicei la activitatea directă a comitetului executiv şi vizează răspunderea organului executiv, a secţiilor sale de resort, a întreprinderilor şi instituţiilor ce-i sînt subordonate, pentru anumite lucrări sau acţiuni. Deputatul Bir Sandor din Tg. Mureş a interpelat comitetul executiv în legătură cu măsurile luate pentru buna organizare a serviciului de administrare a locuinţelor naţionalizate, deoarece în acest sector de muncă s-au semnalat defecţiuni

[1] N. A. Kudinov, *Interpelările deputaţilor sovietelor locale şi formele lor*, în *Statul şi dreptul sovietic*, trad. rev. sov. nr. 9/1957, p. 187.

În continuare, Kudinov arată că organele executive interpelate nu se pot eschiva de la răspuns pe motiv că nu are legătură cu ordinea de zi ci sînt obligate să răspundă în aceeaşi sesiune sau într-un anumit termen. „Organul executiv şi de dispoziţie — scrie el — nu este supus controlului fiecărui deputat în parte şi nu este ţinut să-i dea socoteală de activitatea sa, dar el trebuie să dea socoteală sovietului. Interpelarea făcută de un deputat în sesiunea sovietului nu reprezintă un control exercitat de acel deputat în mod individual asupra activităţii organului executiv ci o formă de control a sovietului asupra activităţii organului respectiv" (*loc. cit.*, p. 187—188).

și comportări necorespunzătoare ale unor funcționari. Cei vizați au fost chemați să dea socoteală chiar în sesiune [1].

Interpelările se fac adesea la cererea expresă a cetățenilor care sînt vital interesați în bunul mers al treburilor publice.

★

Un rol de prim ordin în ridicarea nivelului de pregătire a deputaților în legătură cu cele mai variate probleme legate de munca lor, în ridicarea conștiinței lor politice și a responsabilității morale, îl are *Camera deputatului*. În multe sfaturi populare tocmai activitatea rodnică și plină de inițiativă a Camerei deputatului a constituit izvorul unor înfăptuiri meritorii. Pentru a face din deputați buni activiști de stat sau obștești ei trebuie ajutați. Metodele de muncă cele mai răspîndite în activitatea Camerei deputatului sînt : organizarea de „zile ale deputatului" cu prilejul cărora se țin conferințe (uneori urmate de convorbiri și seminarii) în care sînt prelucrate și explicate legile și hotărîrile apărute, organizarea de consfătuiri pentru efectuarea unui schimb de experiență între deputați sau între comisiile permanente, ținerea de consultații asupra unor probleme care se află în centrul muncii practice (la sfatul popular al raionului V. I. Lenin se organizează *Zile de consultații*), informarea deputaților asupra celor mai importante acțiuni întreprinse. Tov. Vasile Popa, responsabilul colectivului de conducere a Camerei deputatului din Mediaș, înfățișează o experiență interesantă în această privință : întîlniri zilnice, prin rotație, între deputați și alegători, consultații pentru deputați în probleme de ordin gospodăresc, spațiu locativ, sanitar, practica elevilor în producție ș.a., organizarea schimbului de experiență între comitetele de stradă, întrecerea în acțiunea de muncă patriotică între circumscripțiile electorale etc. Se folosește un larg sistem de stimulente morale : circumscripțiile fruntașe primesc drapele și diplome de merit iar deputații și cetățenii cei mai buni sînt popularizați prin gazeta de stradă *Deputatul* și prin emisiuni speciale „deputatul la microfon" ale stației locale de radioamplificare [2].

Acolo unde sfaturile populare îi acordă tot sprijinul și nu o consideră doar o anexă administrativ-documentară a secțiunii organizatorice, Camera deputatului reprezintă cel mai important mijloc de popularizare și valorificare a experienței pozitive din munca deputaților precum și a tuturor acelora care activează în cadrul formelor organizatorice de legătură cu masele pe care ei se sprijină. În acest sens, considerăm că este cît se poate de valoros exemplul sfatului popular al Capitalei care organizează anual un schimb de experiență între cele 8 raioane, în fiecare an fiind raportor asupra activității Camerei deputatului un alt raion. În 1960 acest schimb de experiență a fost organizat la raionul Grivița Roșie. Cu acest prilej s-a relevat în exemple concrete cît de substanțială poate fi contribuția Camerei deputatului la obținerea celor mai variate și frumoase realizări.

---

[1] Cf. Iosif Udvarhelyi, *Folosirea de către deputat a dreptului de a face interpelări în sesiuni*, *Din experiența sfaturilor populare*, nr. 4/1960.

[2] Cf. *Din experiența sfaturilor populare*, nr. 2/1960.

Activiști cu experiență în această direcție au ridicat probleme și au făcut propuneri interesante privind îmbunătățirea calitativă a conținutului și stilului muncii : îndrumarea și sprijinul acordat deputaților în organizarea periodică (cît mai des cu putință) a audiențelor cu cetățenii și în ce privește justa lor orientare față de problemele numeroase și grele pe care le ridică cetățenii, organizarea schimbului de experiență între grupuri ale deputaților ; găsirea unor forme adecvate pentru a înlesni cunoașterea reciprocă a deputaților (vizionarea în comun a unor spectacole, discuții în colectiv), antrenarea lor la o muncă colectivă, stimularea celor inactivi.

Nu există domenii de activitate în care Camera deputatului să nu-și aducă contribuția. La sfatul popular al raionului V. I. Lenin activitatea comisiilor permanente a fost îmbunătățită în ultimii ani datorită în mare parte sprijinului organizat și sistematic din partea colectivului de conducere a Camerei deputatului. Acest colectiv a înțeles de asemenea că progresul muncii sfatului popular pe linia adîncirii democratismului socialist depinde în mare măsură de valorificarea și popularizarea celor mai bune metode folosite de deputați în munca lor practică de antrenare a maselor la acțiuni de interes obștesc. Una din metodele larg folosite, promovate de Camera deputatului este aceea de a organiza consfătuiri cu președinții comitetelor de stradă și comisiilor de femei și cu cei mai harnici și destoinici cetățeni, pentru a aduce o contribuție maximă prin muncă patriotică la înfăptuirea unor lucrări de interes obștesc. La propunerea cetățenilor se formează comitete de acțiune, care organizează munca cetățenilor pe brigăzi specializate pentru diverse munci, în funcție de aptitudinile și puterile fiecăruia.

Rezultatele unor astfel de inițiative de organizare a muncii constituie încă din 1959 motive de bucurie și mîndrie pentru tovarășii din activul raionului V. I. Lenin : s-au dat în folosință înainte de termen numeroase obiective — Piața „13 septembrie", parcurile Peceneaga și Rahova, școala Rahovei, școala Cilindrului, s-a prelungit linia tramvaiului 15 ș.a. Pînă la 13 septembrie 1959 raionul Lenin și-a îndeplinit angajamentele de muncă patriotică pe întregul an iar la sfîrșitul anului a obținut drapelul de raion fruntaș pe capitală. Exemple de acest fel se pot număra cu miile.

La realizarea succeselor mari obținute de multe sfaturi populare pe tărîm economic-gospodăresc, edilitar și social-cultural își aduc contribuția, alături de Camera deputatului, și ceilalți factori instituționali organizatorici ai sfatului. Trebuie spus însă că meritul principal al deputaților ce alcătuiesc colectivele de conducere ale acestor camere constă în capacitatea lor de a sezisa noul din viață, din munca și activitatea harnicilor noștri gospodari, de a-l promova — făcînd din el o pîrghie a progresului.

În trecut, cînd statul aparținea claselor exploatatoare iar organele locale ale puterii aveau doar funcția unui aparat administrativ-birocratic și polițienesc, al cărui „contact" cu oamenii muncii se făcea îndeosebi prin strîngerea dărilor spoliatoare și urmărirea „elementelor subversive", nimeni nu se îngrijea de efectuarea unor lucrări edilitare de folos obștesc. Astăzi, dimpotrivă, asistăm la o transformare vertiginoasă, de-a dreptul

uimitoare, a oraşelor şi satelor noastre, atît sub raportul ritmului şi înfăţişării estetice-arhitecturale a construcţiilor, cît şi din punct de vedere al numeroaselor şi variatelor lucrări de ordin gospodăresc şi edilitar ce se efectuează. Dar cine hotărăşte efectuarea acestor lucrări ? Cetăţenii înşişi, masele muncitoare prin numeroase căi ce le stau la dispoziţie — întîlniri cu deputatul, adunări populare de dări de seamă ale acestuia, în comitete de cetăţeni etc. — fac propuneri pentru efectuarea unor lucrări obşteşti. Cele mai importante şi necesare sînt centralizate, studiate şi selectate de către Camera deputatului şi comisiile permanente, şi astfel aceste propuneri devin, de regulă, obiective de acţiune în planul de muncă al sfatului popular. Acest lucru am dorit să-l subliniem : masele muncitoare alcătuiesc în prezent izvorul unor însemnate energii de muncă creatoare, constructivă şi totodată izvorul direct sau indirect al celor mai importante decizii în problemele de interes obştesc. Şi tocmai aceasta înseamnă, în esenţă, democratism socialist.

Un principiu fundamental al democratismului socialist este acela al responsabilităţii deputatului în faţa alegătorilor săi, din care decurge posibilitatea revocării în orice moment a mandatului său atunci cînd nu corespunde încrederii ce i s-a acordat. În ţara noastră acest principiu, practic de neconceput într-o democraţie burgheză, este consfinţit constituţional. În art. 101 din Constituţia R.P.R. se arată : „Fiecare deputat este obligat să dea socoteală în faţa alegătorilor de activitatea sa şi de aceea a organului ales din care face parte". Pe baza acestei prevederi, art. 37 din Legea pentru organizarea şi funcţionarea Sfaturilor populare stabileşte direct şi fără nici un echivoc că „Deputatul este răspunzător de întreaga sa activitate în faţa alegătorilor săi. El prezintă în faţa lor, cel puţin odată la 6 luni dări de seamă asupra activităţii sfatului popular din care face parte şi asupra propriei lui activităţi ca deputat" [1].

În ceea ce priveşte înfăptuirea reală a acestui principiu, condiţia principală de ordin politic stă în dezvoltarea calitativă a conducerii de partid. Organizaţiile de partid reprezintă un model inspirator şi stimulator al democratismului consecvent şi al responsabilităţii moral-politice în faţa maselor. Lenin a acordat o atenţie deosebită promovării şi aplicării principiului responsabilităţii activiştilor de partid şi de stat în faţa maselor : „...este absolut necesar să fie intensificată munca pentru păstrarea şi dezvoltarea legăturii dintre comunişti şi masele fără de partid. Pentru aceasta este necesar să se organizeze regulat nu numai adunări generale pentru masa muncitorilor şi ţăranilor ci şi adunări la care toate persoanele cu posturi de răspundere să prezinte dări de seamă de activitate în faţa maselor de muncitori şi ţărani" [2].

Depinde în primul rînd de comuniştii care lucrează în cadrul sfaturilor populare, precum şi a diferitelor organisme de stat şi obşteşti pe care se sprijină deputaţii în acţiunile lor, ca întîlnirile deputatului cu alegătorii să aibă un conţinut bogat, rodnic, să nu fie doar un prilej de contact între deputat şi cîţiva cetăţeni (astfel de contacte au loc în permanenţă prin

[1] *Buletinul oficial a Marii Adunări Naţionale a R.P.R.*, nr. 3/IV, 1957, p. 13.
[2] V. I. Lenin, *Despre construcţia de partid*, Editura politică, 1959, p. 753.

audiențe și consfătuiri) ci adevărate adunări populare de dezbatere a problemelor de interes obștesc. Sfatul popular al capitalei acordă o atenție deosebită acestor adunări înțelegînd că ele constituie una din cele mai grăitoare dovezi ale democratismului socialist. Astfel, numai în 1959 s-au ținut în capitală 2 491 de întîlniri ale deputatului cu alegătorii, la care au luat cuvîntul cca 160 000 cetățeni și s-au făcut peste 5 000 propuneri privind îmbunătățirea activității sfatului popular, noi realizări gospodărești și social-culturale. O mare parte din aceste propuneri au fost înscrise ca obiective de muncă în planurile sfaturilor populare ale Capitalei și ale sfaturilor populare raionale. În regiunea Cluj numai în trim. IV din 1959, deputații comunali, orășenești, raionali și regionali au ținut 1 568 adunări de dări de seamă la care au participat 100 000 alegători, precum și 13 800 consfătuiri cu o participare de peste jumătate de milion de oameni.

Dar progresul democrației noastre socialiste constă mai ales în îmbunătățirea conținutului dezbaterilor care au loc cu acest prilej. Esențial este faptul că oamenii care participă, în număr din ce în ce mai mare la întîlnirea cu reprezentantul lor ales în organul puterii de stat, nu sînt preocupați doar de interese personale. Ei ridică cu încredere și astfel de probleme, dar pe primul plan se situează la adunările din ultimii ani problemele de interes general.

Se înțelege din ce în ce mai mult faptul că de progresul și bunăstarea colectivității, depinde în ultimă instanță bunăstarea individului. Consecința unei asemenea creșteri a nivelului de conștiință morală și civică este aceea că se creează un cadru extraordinar de amplu și suplu, cu adevărat obștesc, de masă, pentru dezbaterea activității legislative și de stat. Practica social-politică a țării noastre, experiența dobîndită de organele puterii de stat, de la Marea Adunare Națională pînă la sfaturile populare comunale confirmă strălucit teza leninistă: „Principiul democratic de organizare ... înseamnă că fiecare om din masă, fiecare cetățean, trebuie să fie pus în astfel de condiții încît să poată participa și la discutarea legilor statului, și la alegerea reprezentanților săi, și la aplicarea legilor statului" [1].

Analiza conținutului dezbaterilor din adunările populare de dări de seamă ne dezvăluie unul din cele mai interesante aspecte de ordin calitativ ale dezvoltării democratismului socialist.

La adunările populare și consfătuirile cetățenești din ultimii ani, în multe circumscripții electorale din raionul I. V. Stalin (deputați N. Nemțeanu, Aurel Popa, Maria Stenoiu, Mariana Găină), din raionul V. I. Lenin (deputați Matilda Volintiru, Aurel Florea, Aurel Nițescu), din raionul Tudor Vladimirescu (deputați Ion Axinte, Georgeta Hogea) etc., discuțiile au fost axate pe astfel de probleme: a) grija deosebită a sfatului popular și a cetățenilor pentru buna întreținere a fondului locativ, pentru realizarea de reparații cu mijloace proprii și pentru a da clădirilor un aspect civilizat, curat și frumos; b) ac-

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 27, p. 196.

țiuni de ordin gospodăresc cum ar fi pavarea și asfaltarea străzilor, trotuarelor, lucrări edilitare etc.; c) educația copiilor în școală și în afara școlii (pe stradă, în familie, rolul educativ al părinților); d) activitatea culturală a bibliotecilor volante, a cercurilor de citit și a cercurilor de basme pentru copii; e) educarea patriotică a cetățenilor și formarea unei puternice opinii publice cetățenești împotriva tuturor acelora care încalcă regulile de conviețuire socială, de comportare civică; f) munca patriotică și acțiuni de amenajare și îngrijire a spațiilor verzi, a rondourilor și straturilor cu flori. Mulți cetățeni sînt foarte exigenți atît față de deputatul lor cît și față de ei înșiși apreciind în același timp, în cazul deputaților destoinici, calitățile acestora de buni gospodari și buni patrioți, pasiunea și competența, grija și interesul cu care luptă să rezolve problemele străzii sau cartierului. În cursul dezbaterilor oamenii vorbesc cu mîndrie legitimă despre cele înfăptuite, îi critică pe deputați atunci cînd nu sînt destul de activi și întreprinzători.

Unul din cei mai semnificativi indici de maturizare politico-morală a conștiinței cetățenești o constituie faptul că oamenii muncii nu cer să li se dea totul „de sus"; ei știu și simt că statul e al lor, că de ei înșiși depinde propășirea sa și de aceea își însoțesc propunerile și cerințele prin relevarea posibilităților locale de realizare, prin angajamente personale sau colective.

★

În încheierea acestei lucrări, am dori să evidențiem unele concluzii a căror importanță ni se pare evidentă.

1. În stadiul actual de dezvoltare socialistă a țării noastre, Documentele Congresului al III-lea al P.M.R. subliniază cu deosebire *două trăsături esențiale, avînd valoarea unor legități obiective, în dezvoltarea statului nostru democrat-popular*:

— îmbogățirea și desăvîrșirea conținutului constructiv și educativ al funcțiilor statului, în strînsă legătură cu procesul multilateral al desăvîrșirii construcției socialiste;

— adîncirea continuă a democrației socialiste prin atragerea și organizarea participării maselor la conducerea treburilor de stat și obștești.

În viața socială practică, acestea sînt două laturi indisolubil legate ale unui proces unic dar pe planul analizei teoretice ele trebuie surprinse și explicate, atît în unitatea și interdependența lor, cît și în specificitatea lor.

2. În perioada desăvîrșirii construcției socialiste apar mereu elemente noi, originale, în construcția de stat, în evoluția funcțiilor statului. Dobîndește un cîmp din ce în ce mai vast de acțiune acea tendință legică în activitatea sfaturilor populare de a da funcțiilor sale un larg conținut de masă prin crearea unui suplu și atotcuprinzător mecanism politic-organizatoric care să asigure creșterea continuă a nivelului de participare a maselor la conducerea și rezolvarea treburilor publice.

Revizioniștii ponegresc statul socialist atribuindu-i viciile statului burghez, în primul rînd birocratismul și proslăvind așa-numitul sistem al autoconducerii muncitorești care ar exista în Jugoslavia. Este însă semnificativ că revizioniștii nu situează niciodată această problemă pe temeiul

social al faptelor ci o mențin în sfera unor dispute sterile. Or, faptele dovedesc fără putință de tăgadă că, prin esența sa, statul socialist făurește cel mai larg mecanism organizatoric-politic pentru activitatea creatoare a maselor care reprezintă cel mai puternic antidot împotriva unor tendințe birocratice.

3. După cum se știe, în întreaga perioadă de trecere de la capitalism la comunism are loc un proces de transformare treptată a unor sarcini decurgînd din funcțiile statului (și nu a unor funcții în întregime) ele trecînd în seama organizațiilor obștești. Nu este un proces liniar simplu ci complex, de lungă durată, dialectic, el se realizează în luptă cu diferite reminiscențe ale vechiului : tendințe birocratice, inerție, atitudini pasiv-contemplative. Este clar că suferind o asemenea metamorfoză pe linia adîncirii democratismului socialist, funcțiile și sarcinile respective nu-și pierd cîtuși de puțin caracterul politic deoarece însești aceste organizații obștești au un caracter politic, determinat de două împrejurări care țin de legitățile interne ale societății socialiste.

— Toate aceste organizații, atît statale cît și nestatale, fac parte, ca elemente interne, din sistemul dictaturii proletariatului. Pînă în comunismul deplin, cînd vor dispărea complet clasele și deosebirile de clasă, toate organele și organizațiile oamenilor muncii fie că sînt de stat sau obștești, servesc ca instrumente de realizare a dictaturii proletariatului — ținînd seama firește, de conținutul bogat și multilateral al acesteia.

— În activitatea *tuturor* se realizează, după cum am văzut, principiul fundamental pentru progresul socialist al patriei noastre — rolul conducător al partidului care, în calitatea sa de formă politică supremă a organizării de clasă a celor ce muncesc, le imprimă conținutul esențial și direcția principală de acțiune.

„Rolul conducător al partidului — spune tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — este determinant pentru întărirea puterii muncitorești-țărănești, pentru reușita operei de construire a socialismului" [1]. Este o cerință legică obiectivă în funcționarea dinamică a tuturor verigilor vieții sociale și care și-a găsit totodată o consfințire constituțională. În art. 86 din Constituție se arată că „Partidul Muncitoresc Romîn este forța conducătoare atît a organizațiilor celor ce muncesc, cît și a organizațiilor și instituțiilor de stat".

Rolul conducător al partidului decurge din însăși esența și obiectivele construcției socialiste — care nu este un proces spontan și anarhic ci unul legic, conștient, organizat și direcționat științific — din situația economică, politică și morală a clasei muncitoare care nu poate ajunge la o *organizare* politică de sine stătătoare, cu adevărat de clasă, la *conștiință* și *cunoașterea* de sine decît prin partidul său de avangardă, înarmat cu concepția științifică despre lume și societate și legat indestructibil de masele muncitoare.

Principiul rolului conducător al partidului se realizează atît vertical cît și orizontal, atît la nivelul conducerii centrale cît și la cel al organelor și organizațiilor locale ale puterii de stat. În cuvîntarea rostită la conferința organizației regionale de partid Cluj, tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej,

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări, 1955—1959*, Editura politică, 1959, p. 345.

a subliniat în chip deosebit ideea rolului conducător, în activitatea economică şi social-culturală, a organizaţiilor locale de partid. Din documentele partidului nostru se desprinde clar ideea că întărirea rolului conducător al partidului înseamnă îmbunătăţirea calitativă a îndrumării şi orientării politico-ideologice a tuturor celorlalte organizaţii economice, sanitare, culturale etc. de stat sau obşteşti, atît la nivelul Comitetului Central cît şi la nivelul tuturor celorlalte organe şi organizaţii ale sale pînă la organizaţia de bază. O etapă superioară în exercitarea rolului conducător al partidului asupra organizaţiilor de stat şi obşteşti ale dictaturii proletariatului marchează Congresul al III-lea al P.M.R. Înseşi modificările aduse statutului vizează în primul rînd îmbunătăţirea conţinutului şi stilului precum şi a eficacităţii practice a muncii politice de conducere şi îndrumare partinică în verigile locale ale sistemului organizaţiilor de partid : comitetele orăşeneşti de subordonare raională, drepturi mai largi în crearea comitetelor de partid, întărirea principiului conducerii de partid în instituţiile administrative şi de stat etc.

În ceea ce priveşte sfaturile populare, principiul rolului conducător al partidului se realizează atît în activitatea organelor sale de execuţie şi dispoziţie, activitate care este îndrumată şi orientată de organele şi organizaţiile de partid locale, cît şi în activitatea organismelor obşteşti, de masă, cum sînt cele ce au fost analizate mai sus.

Prin exemplul personal al comuniştilor, prin dinamismul, spiritul de iniţiativă şi optimismul pe care le insuflă deputaţilor şi tuturor celor ce activează în verigile mecanismului de stat şi obştesc al dictaturii proletariatului şi prin întreaga lor activitate politică, organizatorică şi educativă, organizaţiile de partid reprezintă factorul principal al realizărilor obţinute în munca de mobilizare şi organizare a maselor la acţiunile de gospodărire şi înfrumuseţare a satelor şi oraşelor noastre, precum şi de dezvoltare a revoluţiei culturale.

РОЛЬ НАРОДНЫХ СОВЕТОВ В РАЗВИТИИ СОЦИАЛИСТИЧЕСКОГО ДЕМОКРАТИЗМА

РЕЗЮМЕ

Работа *Роль народных советов в развитии социалистического демократизма* состоит из введения и 3 глав. В введении автор подчеркивает идею, вытекающую из документов III съезда РРП: усовершенствование функций государства в сторону дальнейшей демократизации по мере экономического, политического и духовного возмужания социалистического строя является одним из основных законов исторического развития диктатуры пролетариата.

В I главе, озаглавленной *Особая роль народных советов в системе диктатуры пролетариата*, обосновывается мысль, что народные советы, представляющие собой самое значительное достижение в области

государственного строительства в РНР, являются местными органами государственной власти и в то же время наиболее широкими общественными организациями. Организованные на основе принципа демократического централизма, народные советы в своей деятельности с исключительной четкостью вскрывают закономерную тенденцию социалистического государственного строя, состоящую в постепенном улучшении государственного механизма и обогащении содержания его функций посредством все более широкого участия трудящихся, так что они становятся навыками и впоследствии исчезнут как *особые* функции *особой группы* людей. Далее автор анализирует сферу задач и компетенции народных советов в настоящее время.

Во второй главе, название которой — *Усиление и развитие организационно-политических форм участия масс в руководстве общественными делами* — показано, что впервые *социалистическая демократия осуществляет полное соответствие между экономическим и политическим содержанием демократии*, действительной и полной для широчайших народных масс, и *политико-юридической* и *организационной* (или политико-юридические рамки учреждения) *формой* осуществления демократических принципов и норм. Затем автор анализирует главные формы связи народного совета с трудящимися.

Постоянные комиссии, организованные соответственно местным общественно-экономическим особенностям и основывающиеся в своей деятельности на создании широких активов граждан, выполняют две основные задачи: а) *контроль* совета над подведомственными ему секциями, над подчиненными ему учреждениями и предприятиями; б) изучение важнейших проблем, касающихся хозяйственно-экономического и культурно-общественного развития соответствующих областей района, города или коммуны и формулировка соответствующих предложений. Показав некоторые аспекты опыта постоянных комиссий, автор делает заключение, что они представляют собой те звенья государственного аппарата, при посредстве которых нужды и требования масс, предложения, вносимые гражданами в рамках других массовых организаций, разбираются, изучаются и становятся государственными проблемами.

Гражданские комитеты, организованные по принципу избирательного округа, роль которых состоит в мобилизации населения для деятельности в интересах общества, являются *непосредственными массовыми органами* как по происхождению (избираются гражданами на *народных собраниях*), так и по характеру ответственности (соответственно закону „отчитываются перед гражданами, которые их избрали").

Гражданский комитет, говорится в работе, представляет собой прямое творчество масс граждан, важный рычаг — простой и эффективный — для привлечения масс к общественной деятельности.

В статье оцениваются некоторые данные плодотворного и интересного опыта этих комитетов в области массового движения— субботников, имеющего особенно важное экономическое (осуществляется экономия многих десятков миллионов) и морально-политическое (т.к. оно содей-

ствует росту социалистического сознания трудящихся, новому пониманию общественного интереса) значение.

Заключение этой главы следующее: социалистическое государство, будучи государством нового типа, обеспечивает органическое сочетание административной формы с деятельностью масс. Его глубокая своеобразность состоит, между прочим, и в том, что административно-организационный государственный и общественный механизм диктатуры пролетариата представляет собой — наряду с непосредственно-продуктивной трудовой деятельностью — наиболее адекватную массовую форму для политического, морального и духовного роста трудящихся. Решающим условием в деле усиления и развития этих звеньев государственной и общественной деятельности — как и всех государственных и общественных организаций диктатуры пролетариата — является качественный рост руководства ими со стороны партии.

III глава посвящена анализу другого важного, выдвигаемого закономерным процессом требования, которое является предметом развития социалистического демократизма: *Постоянное возрастание роли депутата как главного связующего фактора между органами государственной власти и массами.* Рост и значительное расширение утвержденных законом прав и обязанностей депутатов народных советов предполагают возрастание их морально-политической ответственности. В связи с этим автор анализирует роль сессии депутатов и палаты депутатов. Сессия — главная организационная форма коллективного исполнения функций народного совета в руководстве и направлении местной социально-экономической, санитарной и культурной жизни. *Закономерная тенденция в развитии социалистического государства*, подчеркивается в работе, *определяемая на данном этапе объективным процессом развертывания социалистического строительства, — постоянно уменьшать и упрощать административно-чиновничий аппарат посредством усиления всех тех его сторон, в рамках которых государственные функции все более сочетаются с непосредственными общественными функциями других политических органов в рамках диктатуры пролетариата.*

Затем на основании некоторых выразительных фактов из деятельности народных советов анализируется важная роль и плодотворная деятельность палаты депутатов, представляющей собой важнейшее средство популяризации и усвоения положительного опыта работы депутатов, выявления и поддержки нового. III глава заключается анализом главного принципа социалистического демократизма — принципа ответственности депутата перед своими избирателями. Сама *встреча депутата с избирателями* является организационной формой привлечения масс к руководству общественными делами, посредством которой с исключительной четкостью проявляется роль народного совета как важного политического рычага в деле преобразования сознания трудящихся.

В заключение очерка автор показывает, что на настоящей ступени социалистического развития РНР, как это подчеркивается в документах III съезда РРП, особенно четко выступают *две существенных черты*,

обладающие значением объективных закономерностей в развитии румынского народно-демократического государства:

— обогащение и завершение конструктивного и воспитательного содержания функций государства в тесной связи с многосторонним процессом завершения социалистического строительства;

— постоянное углубление социалистической демократии посредством организации масс и привлечения их к участию в руководстве государственными и общественными делами.

LE RÔLE DES CONSEILS POPULAIRES DANS LE DÉVELOPPEMENT DU DÉMOCRATISME SOCIALISTE

RÉSUMÉ

L'introduction de l'ouvrage souligne l'idée — résultant des documents du IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain — suivant laquelle le perfectionnement démocratique des fonctions de l'Etat, à mesure que le régime socialiste touche à sa maturité économique, politique et spirituelle, est l'une des principales lois de l'évolution historique de la dictature du prolétariat.

Dans le premier chapitre intitulé *Le rôle spécifique des conseils populaires dans le système de la dictature du prolétariat*, l'auteur démontre que les conseils populaires, la plus importante réalisation dans le domaine de l'édification d'Etat dans la République Populaire Roumaine, sont des organes locaux du pouvoir d'Etat et, en même temps, les plus larges organisations de masses. Organisés d'après le principe du centralisme démocratique, les conseils populaires par leur activité dévoilent d'une façon toute particulière la tendance du régime d'Etat socialiste, agissant en tant que loi, qui consiste en un perfectionnement graduel du mécanisme de l'Etat et en l'enrichissement du contenu de ses fonctions, par une participation de plus en plus large des masses des travailleurs. De cette façon, ces fonctions deviennent des habitudes et disparaissent, finalement, en tant que fonctions *spéciales* d'un *groupe spécial* d'individus. L'auteur analyse ensuite la sphère des tâches et des attributions qui reviennent actuellement aux conseils populaires.

Dans le deuxième chapitre, *Le renforcement et le développement des formes politiques-organisationnelles de participation des masses à la direction des affaires publiques*, l'auteur montre que la démocratie socialiste réalise pour la première fois une pleine concordance entre le contenu économique et politique de la démocratie — qui est une démocratie tout à fait réelle et profonde pour les masses populaires les plus larges — *et la forme politique, juridique et organisationnelle* (ou le cadre institutionnel, politique et juridique) de réalisation des principes et des normes démocratiques. L'auteur analyse ensuite les différentes formes de liens qui s'établissent entre le conseil populaire et les masses de citoyens.

Les commissions permanentes, organisées suivant les particularités sociales-économiques locales et se basant, dans leur activité, sur la création de larges groupes actifs de citoyens, ont deux attributions fondamentales : a) *contrôler*, au nom du conseil, les sections du ressort de celui-ci, les institutions et les entreprises subordonnées ; b) étudier les problèmes les plus importants concernant le développement économique-administratif et social-culturel de la région, de la ville, du district ou de la commune respective, et formuler des propositions correspondantes. Sur la base de certains aspects de l'expérience des commissions permanentes, l'auteur arrive à la conclusion que celles-ci représentent, dans l'ensemble de l'appareil d'Etat, les chaînons par l'intermédiaire desquels les besoins et les exigences des masses, exprimés dans les propositions formulées par les citoyens dans le cadre d'autres formes d'organisation des masses, sont selectionnés, étudiés et deviennent des problèmes d'Etat.

Les *comités de citoyens*, organisés d'après le principe de la circonscription électorale et ayant le rôle de mobiliser la population en vue d'actions d'intérêt public, *sont des organes publics directs, de masse* aussi bien par leur genèse (ils sont élus par les citoyens dans des assemblées populaires) que par le caractère de leur responsabilité (d'après la loi, « ils répondent de leur activité devant les citoyens qui les ont élus »). Le comité de citoyens représente une création directe des masses de citoyens, un levier important et particulièrement simple et efficace pour entraîner les masses à des actions d'intérêt public. L'article met en valeur certaines données tirées de l'intéressante expérience de ces comités, particulièrement en ce qui concerne le mouvement de masse du travail patriotique — d'une grande importance économique, permettant de réaliser des économies de dizaines de millions, et morale-politique, contribuant à l'accroissement de la conscience socialiste des travailleurs, à une manière nouvelle d'entendre l'intérêt public.

La conclusion de ce chapitre est que l'Etat socialiste, étant un Etat d'un type nouveau, assure une union organique entre son caractère institutionnel et l'activité des masses. Sa profonde originalité consiste, entre autres, en ce que le mécanisme institutionnel, d'organisation d'Etat et d'organisation publique, de la dictature du prolétariat, représente — à côté de l'activité directement productive — le cadre le plus adéquat pour le relèvement politique, moral et spirituel des masses. La condition décisive pour le renforcement et le développement de ces chaînons de l'activité d'Etat et de l'activité publique — ainsi que de tous les organismes d'Etat et de masse de la dictature du prolétariat — est l'élévation du niveau qualitatif de la direction, par le parti, de ces organismes.

Le troisième chapitre est consacré à l'analyse d'une autre exigence importante, suscitée par le processus objectif et constituant un des objets du développement de la démocratie socialiste : *Le relèvement continu du rôle du député en tant que principal facteur de liaison entre les masses et les organes du pouvoir d'Etat.* L'accroissement et l'élargissement considérable des droits et des devoirs des députés aux conseils populaires, consacrés par la loi, suppose l'accroissement de leur responsabilité morale et politique. A cet égard, l'auteur analyse, entre autres, le rôle de la session des députés

et du « bureau du député ». La session est la principale forme d'organisation pour l'exercice en collectif des fonctions qui incombent au conseil populaire dans la direction et l'orientation de la vie sociale-économique, sanitaire et culturelle locale. *Une tendence à caractère de loi se manifestant dans le développement de l'Etat socialiste et qui, à l'étape actuelle, est déterminée par le processus objectif et par le parachèvement de l'édification socialiste, est celle de réduire et de simplifier sans cesse l'appareil administratif, de fonctionnaires, par le renforcement de tous ceux de ses côtés qui rattachent de plus en plus les fonctions d'Etat aux fonctions directement publiques des autres organismes politiques existant dans le cadre de la dictature du prolétariat.*

Se basant sur des faits significatifs de l'activité des conseils populaires, l'auteur analyse le rôle important et l'activité du bureau du député, qui représente le moyen le plus important pour populariser et valoriser l'expérience positive du travail des députés, en vue de saisir et de promouvoir le neuf.

Le troisième chapitre se termine par l'analyse d'un des principes fondamentaux du démocratisme socialiste, celui de la responsabilité du député devant ses électeurs. *La rencontre du député avec ses électeurs* est elle-même une forme d'organisation en vue d'attirer les masses à la direction des affaires publiques, forme par l'intermédiaire de laquelle se manifeste d'une façon particulièrement précise le rôle du conseil populaire, de levier politique important en vue de la transformation de la conscience des travailleurs.

Dans les conclusions de son étude, l'auteur souligne qu'au stade actuel du développement socialiste de la Roumanie se font jour, tel qu'il est montré dans les Documents du III-e Congrès du Parti Ouvrier Roumain, *deux traits essentiels, ayant la valeur de lois objectives, dans le développement de l'Etat de démocratie populaire* :

— l'enrichissement et le parachèvement du contenu constructif et éducatif des fonctions de l'Etat, en liaison étroite avec le processus multilatéral et par le parachèvement de l'édification socialiste ;

— l'approfondissement continu de la démocratie socialiste en attirant et en organisant la participation des masses à la direction des affaires de l'Etat et de la société.

CONSIDERAȚII TEORETICE ÎN LEGĂTURĂ CU PROBLEMA ADAPTĂRII ORGANISMELOR LA MEDIU

DE

EDITH GULIAN

Adaptarea este o categorie biologică centrală, care are importante implicații practice și teoretice. Importanța ei deosebită rezidă în faptul că adaptarea organismelor la mediu este o premisă hotărîtoare pentru acceptarea evoluției întregii lumi vii. Engels arăta că „ideea transformării treptate a suprafeței pămîntului și a tuturor condițiilor de viață ducea direct la ideea transformării treptate a organismelor și a adaptării lor la variațiile mediului, ducea la teoria variabilității speciilor" [1]. În literatura biologică de specialitate, cît și în lucrările filozofice ce tratează despre fenomenele din natura vie, se acordă un loc însemnat discutării și clarificării problemei adaptării sub diversele ei aspecte, propunîndu-se diferite teorii cu privire la formele, esența și mecanismul adaptării organismului la mediu. Se poate pune însă întrebarea dacă asemenea discuții nu sînt sterile, dat fiind că adaptarea organismelor la mediu este un fapt evident și controlabil. Într-adevăr, deși sînt unii biologi care neagă adaptarea ca fenomen de bază al naturii vii, majoritatea biologilor recunosc că organismele, vegetale și animale, sînt adaptate mediului lor de trai și că se pot adapta unor condiții de existență modificate. Divergența de opinii se referă la mecanismul procesului de adaptare, la cauzele care îl determină și, în special, la valoarea lui biologică și la sensul adaptării în natură. Oare organismele se modifică într-un anumit fel determinat datorită acțiunii mediului extern sau sînt independente și autonome față de acesta? Oare sensul în care se face adaptarea nu este înscris încă dinainte în zestrea ereditară a speciei? Oare printr-o modificare adaptativă nu se realizează scopul pentru care ar exista ființa respectivă? Cu alte cuvinte: în natură domină întîmplarea sau determinismul, liberul arbitru sau predestinarea, raporturile cauzale sau finalitatea? După cum se vede, întrebările pe care le suscită problema adaptării depășesc sfera limitată a specializării într-o ramură sau alta a științelor naturii și obligă o luare de

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, Editura politică, 1959, p. 11.

poziție, conștientă sau nu, în probleme filozofice cruciale. Implicit sau explicit, cercetătorii în acest domeniu susțin nu numai o anumită opinie de strictă specialitate, dar promovează și o concepție filozofică, materialistă sau idealistă, metafizică sau dialectică. Iar rezolvarea justă a problemei adaptării nu poate fi despărțită de rezolvarea justă a aspectelor ei teoretice, filozofice, deci de rezolvarea lor din punct de vedere materialist-dialectic.

★

Adaptarea organismelor la mediu reprezintă o latură a problemei mai generale și esențiale, — aceea a raportului dintre organismele vii și mediul lor de viață, abiotic și biotic. Modul în care această problemă generală este tratată și rezolvată scoate în evidență, în ultimă instanță, însăși aprecierea fenomenului biologic — ca fenomen autonom, independent de mediu sau dimpotrivă, ca fenomen ce nu poate fi conceput și înțeles decît în unitatea sa organică cu mediul de viață. Răspunsul la această problemă nu poate fi decît afirmativ sau negativ, admițînd sau respingînd acțiunea mediului extern asupra organismelor vii. Dar formele în care se dă acest răspuns sînt variate, parcurgînd toate nuanțele de la negarea totală a influenței mediului și a reacției adecvate a organismelor pînă la acceptarea fără rezerve a adaptabilității organismelor.

Un exemplu tipic de abordare idealistă contemporană a problemei raportului organism-mediu și a adaptării organismului la mediu îl constituie *curentul ultraselecționist* a cărui poziție în această problemă a fost clar exprimată de cunoscutul biolog englez Gavin de Beer. El afirmă că mecanismul producător de variații ereditare de bază este mutația, dar că nu există nici o corelație între agenții mutageni (factori fizici și chimici) și calitatea sau direcția mutațiilor. Mutațiile se fac la întîmplare, „orbește" și cu „indeterminism molecular", scrie el citînd pe geneticianul H. J. Muller. El subliniază că indeterminismul molecular „este un fapt de importanță capitală, căci arată că nu este cazul de a se încerca explicația originii variațiilor ereditare făcînd apel fie la factori ai mediului, fie la factori interni, pentru a provoca răspunsuri adecvate" [1]. Rezultă limpede că în cadrul unei concepții care atribuie modificările ereditare exclusiv mutațiilor întîmplătoare, nedeterminate de varietia condițiilor de existență, rămîne foarte puțin loc pentru adaptare. Bineînțeles că existența adaptării nu este negată, dar i se atribuie un rol minim în dezvoltarea organismelor și nu este considerată, în nici un caz, drept unul din factorii evoluției. Ernst Mayr, într-un studiu despre *Schimbarea mediului genetic și evoluția*, declară că „acum este unanim recunoscut că mutația, recombinarea, selecția și izolarea sînt cele patru pietre unghiulare ale evoluției" [2]. Mayr, ca și ceilalți adepți ai acestui punct de vedere, acordă adaptării organismelor la mediu un rol minor în evoluție tocmai datorită tezei lor de bază metafizice — existența genotipului independent de fenotip, imposibilitatea de a transmite germenului vreo însușire prin intermediul somei. După ei, mediul de

[1] Gavin de Beer, *Endeavour, Darwin and Wallace, a century ago*, vol. XVII, nr. 66, 1958, p. 68.

[2] E. Mayr, *Change of genetic environment and evolution*, în volumul *Evolution as a process*, Allen and Unwin, London, 1958, p. 157.

trai nu acționează decît asupra fenotipului, garnitura genetică putînd suferi modificări ereditare doar prin mutații, determinate, după părerea lor, nu de influența mediului înconjurător, ci de un proces întîmplător și a cărui origine se găsește numai în modificările și rearanjamentele grupărilor atomice ce constituie cromozomii.

Organismul animal sau vegetal privit ca o entitate supusă acțiunii mediului, dar incapabilă de a reacționa adecvat, aflată la dispoziția unor forțe fizico-chimice interne, mai mult sau mai puțin obscure și nedeterminate, care duc la mutație — iată un tablou al vieții care nu poate în nici un caz să explice *de ce* și *cum* există totuși o asemenea corespondență între organisme și mediul lor de viață. Dat fiind însă că fenomenele de adaptare sînt evidente și se întîlnesc la tot pasul, unii dintre adepții geneticii formale, cum ar fi de pildă C. H. Waddington, sînt siliți să admită că fiecare organism, în cursul vieții, răspunde într-un fel acțiunii mediului în care trăiește, astfel că într-o populație este aproape sigur că în intensitatea și caracterul acestor răspunsuri apar variații genetice. Selecția naturală va favoriza acei indivizi la care răspunsurile au maximum de valoare adaptativă. Consecințele acestui fapt sînt două : în primul rînd selecția naturală va forma genotipuri care vor monta mecanisme ce răspund ușor influențelor mediului, prin producerea unei modificări cu valoare adaptativă ; în al doilea rînd, în măsura în care un asemenea răspuns devine precis delimitat și ușor de inițiat, devine probabil că poate fi produs de schimbări nespecifice în natura chimică a substanței ereditare prin mutații [1]. Dar nici teoria enunțată de Waddington nu elucidează posibilitatea modificărilor adaptative, fie chiar și numai fenotipice. Aceasta se datorește faptului că Waddington, ca și cei mai mulți din biologii apuseni, nu reliefează *veriga* prin care se realizează influența mediului asupra organismului și anume *metabolismul*. Acești biologi admit că în urma selecției naturale supraviețuiesc organismele cele mai bine adaptate, dar în același timp neagă posibilitatea transmiterii ereditare a adaptărilor dobîndite în cursul vieții organismului sub acțiunea factorilor externi. Selecția naturală operează nu asupra noilor însușiri ale organismelor, dobîndite sub influența condițiilor modificate ale mediului înconjurător, ci asupra caracterelor noi realizate prin mutații și care contrazic cel mai puțin posibilitatea de supraviețuire a viețuitoarelor respective. Julian Huxley conferă numai mutațiilor pe care le denumește „erori ocazionale" în capacitatea de autocopiere a materiei vii — proprietatea de a produce modificări avantajoase sau dezavantajoase biologic, adaptarea fiind doar rezultatul depărtat și ultim al unui șir de mutații întîmplătoare [2].

Adaptarea apare astfel nu ca sfîrșitul unui proces mai mult sau mai puțin îndelungat, al cărui conținut a constat din modificarea relațiilor existente între organisme și biotopul lor schimbat, apare nu ca o activitate creatoare a materiei vii bazată pe plasticitatea acesteia, ci ca un rezultat mecanic, automat, al unei „forțe" a naturii.

[1] Cf. C. H. Waddington, *Evolutionary systems-animal and human Nature*, 4676, vol. 183, 1959.

[2] Cf. J. Huxley, *The evolutionary process*, în volumul *Evolution as process*, Allen and Unwin, London, 1958, p. 4.

R. Hovasse încearcă să adopte o poziție de mijloc între tezele ultra-selecționiștilor și lamarckism, promovînd teoria „selecției paralele" a variațiilor somatice și germinale, preluată cu unele modificări de la J. M. Baldwin și L. Morgan. Hovasse susține că ar exista un paralelism între anumite adaptări fenotipice și adaptări identice, dar genotipice (ca atare, ereditare). Astfel, anumite plante transplantate la altitudini mari prezintă caractere de adaptare denumite morfo- și fiziogenocopii (frunzele se întăresc, culorile devin mai vii etc.), care, fiind doar somatice, nu se transmit ereditar. Adaptarea somatică continuă să se mențină, afirmă Hovasse, atîta timp cît condițiile care au provocat-o nu se modifică și pînă ce apare o mutație genică, cu efecte comparabile adaptării somatice. Efectul variației somatice este acela de a pregăti organismul pentru apariția unei mutații favorabile. Hovasse, ca și alți autori, nu se poate sustrage de la recunoașterea adaptării și adaptabilității organismelor la mediu prin admiterea „morfo-" și „fiziogenocopiilor". În același timp însă, el plătește tribut geneticii formale, care domină printre biologii din Occident. De aici teoria hibridă și foarte puțin verosimilă a selecției paralele în care autorul face să coincidă mutațiile cu adaptări prealabile, care devin astfel caractere ereditare. Însă miile de experiențe care s-au înfăptuit în decursul ultimelor decenii contrazic în mod categoric posibilitatea reală a selecției paralele. Căci șansele ca mutația să provoace modificarea ereditară tocmai a acelui caracter, care sub influența mediului s-a schimbat într-o anumită direcție, sînt practic nule. În realitate, teoria selecției paralele nu oferă nici o explicație valabilă a procesului adaptării, a relației organism-mediu, ci se mărginește să jongleze cu faptele cunoscute și să le combine într-o teorie nesatisfăcătoare.

Teoria mutagenă ridică obstacole în explicarea adaptării și pentru adepții finalismului în biologie. După cum se știe, mutațiile sînt considerate strict întîmplătoare, dar din punct de vedere finalist, întreaga dezvoltare a naturii e direcționată și predeterminată de scopul spre care evoluează. Acest conflict a fost aplanat pentru prima dată de Lucien Cuénot, cunoscut biolog finalist francez, care a introdus în biologie noțiunea de preadaptare. Prin acest termen, Cuénot și toți cei care l-au adoptat, subînțeleg faptul că organismele sînt adaptate la un mediu încă înainte de a ajunge să trăiască în condițiile respective. Cuénot exprimă această idee în mod categoric: „animalul și planta nu trăiesc decît în mediul care convine structurii și fiziologiei lor; „nișa ecologică" rezultă dintr-o atracție sau dintr-o fericită descoperire întîmplătoare: *adaptarea necesară și suficientă, obligator anterioară instalării într-un loc gol* este întotdeauna o *preadaptare*" [1]. L. Bounoure, într-o carte despre *Determinism și finalism*, îl elogiază pe Cuénot pentru această rezolvare a problemei adaptării și marchează sensul ei net finalist. „Cuénot are marele merit — scrie el — de a fi adus vechii probleme foarte confuze a adaptării, o soluție totodată rațională și obiectivă — aceea a *preadaptării*: orice organism, datorită proprietăților sale senzori-motorii specifice este predestinat să trăiască într-un anume mediu sau *biotop*, unde să poată găsi toate condițiile și

[1] L. Cuénot, *L'évolution biologique*, Paris, Masson, 1951, p. 248.

stimulările, adică toate valorile cerute de către organizarea și nevoile sale; alegerea *Umwelt*-ului său este alegerea predeterminată a unei lumi de valori; cantonîndu-se în cutare sau cutare mediu, fiecare specie este mediatoarea propriului său bine; ea realizează imaginea însăși a finalității vitale" [1]. Absurditatea ideii că un organism poate fi adaptat unui anumit mediu încă înainte de a vieţui în el va reieși mai clar dacă vom relua cîteva exemple date de adepții preadaptării. Un exemplu clasic este acela al papagalului Nestor notabilis din Noua Zeelandă, care se hrănea cu insecte și fructe, dar care o dată cu introducerea oilor în acele locuri a devenit carnivor, provocînd ravagii printre turmele de oi. Adepții teoriei preadaptării susțin că această specie de papagal era preadaptată modului de hrană carnivor!

De cele mai multe ori, teoria preadaptării se găsește combinată cu ideea evoluției prin mutații. Claude Villee afirmă că teoria preadaptării constituie o modificare recentă a teoriei selecției naturale și explică în ce constă legătura dintre preadaptare și mutații. Astfel, spune Villee, mutațiile apar la întîmplare, unele au ca rezultat caracteristici neimportante sau chiar dezavantajoase pentru organism în raport cu mediul în care trăiește. Dacă însă mediul se schimbă sau animalul migrează într-un loc nou, aceste trăsături pot fi folositoare pentru supraviețuire. „Cu alte cuvinte, un animal sau o plantă pot fi adaptați la un mediu înainte de a fi expus la el" [2]. Astfel, după Villee, preadaptarea ar explica rațional evenimente ca evoluția formelor terestre sau a unor fenomene de proporții mai mici, cum ar fi apariția formelor de pești la care ambii ochi sînt situați pe o singură parte a capului. J. B. S. Haldane susține și el teoria preadaptării. El citează drept exemplu experiențele lui Gustaffsson, care a provocat cu ajutorul radiațiilor mutații la orz. Între cele cîteva mii de mutații constatate, majoritatea erau letale sau mai mult sau mai puțin sterile în stare homozigotă. Numai aproximativ 1% din rezultatele mutațiilor a fost favorabil. Una din formele mutante a dat plante gălbui ce au dat recolte inferioare în sudul Suediei, unde a avut loc iradierea. Această formă mutantă transportată la 800 km mai spre nord a dat o recoltă de orz superioară cu 25% față de forma originală. Concluzia lui Haldane este că „era evident vorba de o preadaptare la lumina slabă, dar prelungită, a zilelor verei arctice" [3]. Despre ce fel de preadaptare însă poate fi aici vorba este de neînțeles, dat fiind că, fără acțiunea omului, soiul respectiv de orz nu s-ar fi modificat și nici s-ar fi ajuns vreodată în condițiile noi, favorabile pentru dezvoltarea lui.

R. Hovasse discută valabilitatea conceptului de preadaptare, încercînd să-l integreze în concepția sa generală biologică despre interrelațiile dintre acomodate și genocopii. Combătînd interpretarea creaționistă a preadaptării dată de Vialleton, Hovasse încearcă să evite implicațiile finaliste ale preadaptării și să elaboreze o teorie în care preadaptarea să constituie numai un stadiu inițial al dezvoltării organismelor într-o

[1] L. Bounoure, *Déterminisme et finalité*, Flammarion, Paris, 1957, p. 248.

[2] Cl. Villee, *Biology: The human approach*, W. B. Saunders, Philadelphia, p. 437, ed. 3, 1957.

[3] J. B. S. Haldane în *Paléontologie et transformisme*. Paris, Albin Michel, 1950, p. 192.

anumită direcție. El afirmă că dacă preadaptarea ar fi „considerată curățată de orice gînd ascuns teleologic, ea ar rămîne un procedeu interesant de adaptare, în caz de schimbare de mediu sau de *început de adaptare*, pentru organismele plastice, sau dimpotrivă, ar constitui unicul și ultimul mijloc de evoluție pentru speciile în declin" [1].

Modul în care autorul prezintă problema preadaptării diferă de acela al celorlalți autori citați doar prin tendința antiteleologică clar exprimată. Dar deși acordă acestei probleme un spațiu larg, Hovasse nu analizează esența așa-zisului fenomen de preadaptare, ci îl preia ca atare din literatură. De aceea, în ciuda corectivelor și adăugirilor pe care le aduce, și la el, ca și la ceilalți autori, noțiunea de preadaptare rămîne încărcată de sensuri metafizice, teleologice, rămîne învăluită într-un mister care, în ultimă instanță, își găsește explicația numai în concepția creaționistă, ilustrată astfel de Vialleton : „toate tipurile sînt formate prin preadaptare, deodată, rațional, așa cum trebuie să fie" [2].

Dacă însă cercetăm fenomenul multilateral putem constata că el se reduce în fond la faptul că diferite organisme pot utiliza în condiții noi de mediu, dintr-o dată, factori adecvați pentru existența lor. Astfel, conform datelor expediției Institutului zoologic al Academiei de Științe a U.R.S.S. în lungul rîului Ural, în partea nordică a pădurilor din lunca inundabilă s-au constatat 40 specii de afide (insecte) care trec imediat pe pomii și arbuștii fructiferi ca dăunători, dacă aceștia sînt plantați în apropiere. Exemple asemănătoare sînt nenumărate. Oriunde a intervenit activitatea creatoare a omului și a modificat flora spontană, unele insecte au trecut pe noile plante cultivate. Acest lucru s-a constatat pe terenurile virgine, de curînd defrișate, din sudul Kazahstanului, pe pantele vulcanilor stinși din Orientul Îndepărtat unde s-au defrișat pădurile pentru a se elibera terenul în vederea organizării grădinilor de zarzavat etc. Cauza trecerii pe aceste medii noi nu se găsește în vreo predeterminare originară sau în mutații accidentale „fericite", ci în polifagia naturală a afidelor și a celorlalte insecte, determinată de particularitățile metabolismului lor. Polifagia se explică la rîndul ei, printr-o mare potențialitate biochimică, care le permite să se hrănească cu o hrană vegetală nouă. Evident că polifagia nu este nelimitată, ci este în raport cu potențialitatea biochimică a organismului. N. J. Kuznețov [3] analizează cauzele trecerii brusce a Asciidelor pe plante noi, și arată că tabloul răspîndirii Asciidelor nu trebuie discutat „în sine" ci în legătură cu arealele plantelor cu care se hrănesc și anume cu chimismul acestor plante. Astfel, Cruciferele, Capparidaceele, Resedaceele și Tropeobaceele se aseamănă între ele ca plante nutritive ale diferitelor genuri de Asciide, în ceea ce privește conținutul glucozizilor care prin scindare dau uleiuri de muștar, iar Rozaceele și Leguminoasele prin glucozizii ce conțin grupul cianului.

---

[1] R. Hovasse, *Adaptation et évolution*, Hermann et Cie, Paris, 1950.

[2] L. Vialleton, citat de R. Hovasse, *op. cit.*, p. 376.

[3] Citat de E. N. Pavlovski în articolul : О процессах адаптации организма к новым условиям существования в свободной и паразитарной жизни (Despre procesele de adaptare a organismului la noi condiții de existență în viața liberă și cea parazitară), Журнал общей биологии, t. XX, nr. 5/1959.

Este probabil că tocmai prezența acestor substanțe specifice reprezintă semnalul ce determină alegerea diferitelor plante de către Asciide. E. N. Pavlovski aduce alte exemple de legături nutritive. De pildă printre coleoptere, gărgărițele din familia Bruchidae se înmulțesc în semințele de leguminoase, dar au fost găsite și în semințe de Convolvulacee, Zygophyllacee și Palmee etc. Din datele de mai sus reiese cu claritate că așa-numitul fenomen de preadaptare poate fi înțeles cu multă ușurință dacă cercetăm concret metabolismul organismului care se adaptează brusc la condiții noi de existență, cît și noile condiții înseși, precum și raportul dintre acestea două. Iar exemplele de preadaptare aduse de diverși autori occidentali, citați mai sus, își găsesc o explicație științifică prin potențialitatea biochimică ridicată a diverselor specii și plasticitatea organismelor animale care au făcut posibilă viețuirea în medii și micromedii noi, variate.

Noțiunea de preadaptare este deci, pentru biologie, falsă și inutilă, iar din punct de vedere filozofic ilustrează concepția idealistă, finalistă și preformaționistă.

Diversele teorii asupra adaptării, dintre care unele au fost expuse succint mai sus sînt, cu toate deosebirile dintre ele, tot atîtea expresii ale modului de gîndire metafizic și idealist, fiind totodată un exemplu de analiză superficială a unui fenomen biologic central. În general, categoria adaptării este considerată ca explicită prin sine însăși, orice precizare ulterioară fiind de prisos.

De obicei, prin adaptare se înțeleg modalitățile unui organism de a trăi într-un anumit biotop și de a avea caractere morfologice și fiziologice adecvate acestuia. Această formulare nu lămurește însă natura raportului de adaptare. Astfel, mecanolamarckiștii consideră că adaptarea este un proces în care organismul rămîne pasiv, ca o pastă moale pe care se imprimă orice influență din afară, în timp ce psiholamarckiștii afirmă, dimpotrivă, în mod idealist, că adaptarea este rezultatul acumulării eforturilor individuale directe, psihice, analoge efortului conștient. Ambele interpretări sînt metafizice, simpliste, căci pun accentul numai pe una din componentele raportului și rup, artificial, organismul de mediu.

Înțelegerea justă a problemei adaptării nu poate fi realizată decît pornind de la premisa interacțiunii permanente dintre organism și mediu. Aceasta însă e condiția inițială, dar nu și suficientă, căci nu face decît să releve aspectul evident al raporturilor organism-mediu. Dialectica marxistă arată că în interpretarea proceselor din natură, societate și gîndire trebuie să se treacă de la aparența izolării fenomenelor la descoperirea unității lor, de la constatarea interdependenței la modul în care se realizează aceasta, de la unitatea fenomenelor la descoperirea laturilor lor contrarii, în luptă, care constituie tocmai motorul dezvoltării lor.

Astfel, organismul și mediul constituie o unitate dar o unitate contradictorie, dialectică, care duce la mișcarea ascendentă în dezvoltarea lumii organice. În condițiile de viață aparent neschimbate au loc totdeauna numeroase variații ale mediului care intrînd în contradicție cu mediul intern al organismului determină necesitatea unei restructurări adaptative a organismului la noile condiții de viață. Dar în afară de

această contradicție externă, dialectica relevă o contradicție mai profundă, proprie ființei vii ca unitate și care determină însuși procesul evolutiv — contradicția dintre ereditate și adaptare. Fr. Engels a subliniat că „teoria evoluționistă arată cum, începînd de la o simplă celulă, fiecare pas înainte pînă la planta cea mai complexă, pe de o parte, și pînă la om, pe de altă parte, se produce prin lupta permanentă dintre ereditate și adaptare" [1].

Ereditatea și adaptarea (înțeleasă ca proces activ de variație în funcție de modificările condițiilor de viață) constituie cele două laturi contrarii în luptă, izvorul modificării formelor organice. Fără această luptă a contrariilor, care reprezintă motorul intim, lăuntric al dezvoltării organismelor, evoluția însăși nu ar fi posibilă. Selecția naturală acționează tocmai asupra „produselor" acestei lupte dintre ereditate și adaptare, îi furnizează materialul de bază pentru selecție.

În procesul adaptării sînt întotdeauna două realități care se confruntă și între care se stabilesc relații, pe de o parte organismul, pe de altă parte mediul. Acest fapt cere ca atunci cînd se studiază problema adaptării să se ia în considerație ambele realități atît din punct de vedere al istoriei fiecăreia în parte, cît și al istoriei raporturilor și al modificărilor acestora în funcție de schimbările uneia sau alteia din cele două părți.

Adaptarea apare atunci ca rezultatul final al interacțiunii permanente, dialectice, dintre organism și mediul său de viață, în care un rol tot atît de important ca și acțiunea diverșilor factori ai mediului îl joacă și organismul cu baza sa ereditară mai mult sau mai puțin plastică, cu posibilitățile sale mai mult sau mai puțin suple de modificare a comportamentului etc. Prin urmare, studiul adaptării impune un punct de vedere *dinamic* — adaptarea ca proces de modificare activă a organismelor în funcție de condițiile schimbate de existență — și *istoric* — care ține seama de evoluția caracteristică a fiecăreia dintre părțile incluse în acest proces, cît și de dezvoltarea raporturilor dintre ele, a modului în care acestea s-au stabilit și a căilor prin care s-au realizat pe deplin.

Adaptarea este o noțiune foarte largă, cu o sferă ce înglobează fenomene variate din regnul vegetal și animal, de pe diverse trepte de evoluție și la nivele variate în dezvoltarea ontogenetică. „Excitabilitate și reacție protoplasmatică găsim pretutindeni unde există protoplasmă vie, — scrie Engels — și întrucît efectul unor excitații care se modifică lent determină și modificări ale protoplasmei — căci altfel ar pieri —, expresia adaptare este în mod *necesar* aceeași pentru toate corpurile organice" [2]. Dar tocmai pentru că fenomenul adaptării este atît de general și pentru că sîntem îndreptățiți să vorbim despre adaptabilitatea organismelor indiferent de nivelul dezvoltării lor filo- și ontogenetice, se impune cu necesitate studierea modalităților și căilor specifice prin care se realizează acest proces la diferite grupe de viețuitoare și, în funcție de aceasta, a *gradului* de adaptare specifică. Trebuie de asemenea studiați *factorii* care acționează în cadrul fiecărei clase de fenomene în parte. Sublinierea specificului fenomenelor, a particularităților lor este o cerință de prim ordin a

[1] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, E.P.L.P., 1954, p. 212.
[2] Fr. Engels, *Anti-Dühring*, ediția a II-a, E.S.P.L.P., 1952, p. 401.

gîndirii dialectice. De aceea, dacă ne referim la diverse fenomene cum ar fi: aclimatizarea plantelor la diferite temperaturi, dobîndirea rezistenței față de anumite medii nutritive la microorganisme, comportamentul adaptativ al păsărilor, fenomenele compensatorii la animale lezate etc. — ca la tot atîtea adaptări, fără să precizăm în ce constau deosebirile dintre ele cît și trăsăturile comune ce permit reunirea lor într-o singură noțiune, există pericolul de a nu înțelege în fond în ce constă și cum se realizează capacitatea de adaptare a organismelor.

Adesea întîlnim în literatura teoretică biologică autori care susțin că între plante și animale există deosebiri esențiale care se reflectă, evident, și în ceea ce privește adaptabilitatea lor. Încă Bergson stabilea o graniță între aceste două moduri de manifestare a vieții, acordînd animalelor mobile atributul sensibilității și conștiinței, iar plantelor imobile, starea de insensibilitate și inconștiență. Buytendijk stabilește o altă ierarhie. El opune planta ca formă „deschisă" influențelor mediului, animalului ca formă „închisă". „*Opoziția* față de mediu — scrie el — crește direct în funcție de autonomie, adică de forma închisă de existență" [1]. Ca atare, animalul fiind autonom, „liber" față de mediu nu reacționează în sensul influențelor acestuia, ci exclusiv pe baza propriilor sale impulsuri independente. O teorie asemănătoare ca fond, dar mult mai pe larg expusă, susține și P. Vendryes, care afirmă că animalele sînt autonome datorită mecanismelor regulatoare foarte numeroase care mențin constante mediile lor interne și datorită rezervelor (de apă, săruri, lipide, protide etc.) pe care le acumulează, devenind independente față de mediul extern. „Și astfel el (animalul — *E.G.*) își dobîndește *autonomia* față de mediul extern și anihilează el însuși orice acțiune determinantă a acestui mediu asupra lui" [2]. În timp ce plantele sînt expuse în mod necondiționat mediului, animalele au deci posibilitatea de a se sustrage acțiunii acestuia și stabilesc față de mediu raporturi *aleatorii*, întîmplătoare, care nu pot fi înțelese decît pe baza teoriei probabilității. Vendryes opune determinismului (pe care îl concepe exclusiv sub forma lui mecanicistă) probabilitatea statistică ca expresie a raporturilor întîmplătoare pe care le stabilesc animalele față de mediu. Considerarea organismului și mediului ca două realități independente una față de alta și acre nu interacționează decît întîmplător și neesențial duce la absolutizarea „întîmplării pure", la indeterminism. Dar tot atît de metafizic ca determinismul mecanicist este și absolutizarea întîmplării. Numai dialectica marxistă a putut releva relațiile complexe, dialectice dintre determinare și întîmplare, faptul că nu se exclud reciproc, ci, dimpotrivă, se presupun. Probabilitatea statistică cu care jonglează Vendryes nu sprijină ideea raporturilor de indeterminare între animale și mediu chiar și pentru faptul ca pentru o posibilitate destul de mare, evenimentele aleatorii se apropie foarte mult de cele necesare. În afară de aceasta, înseși fenomenele aleatorii sînt generate de condiții determinate, orice întîmplare își are propria ei cauză.

---

[1] J. J. Buytendijk, *Traité de psychologie animale*, Paris, P.U.F., 1952, p. 65.

[2] P. Vendryes, *Déterminisme et autonomie*, Armand Colin, Paris, 1956, p. 15. Trebuie menționat că Vendryes nu-și limitează teoriile autonomiste și probabiliste la regnul animal, ci le extinde și asupra vieții sociale.

Pentru o teorie a adaptării este esențial să se stabilească dacă există într-adevăr printre organismele vii o grupă întreagă capabilă să-și limiteze raporturile cu mediul ambiant într-așa măsură încît să se sustragă influențelor acestuia și să realizeze doar întîmplător un contact efectiv cu mediul. Pentru a contribui la elucidarea acestei chestiuni, o vom aborda din două direcții și anume : în primul rînd, vom încerca o comparație între capacitatea și mecanismul de adaptare la diferite grupe ale lumii vii, în al doilea rînd, vom evidenția specificul procesului de adaptare la animale.

În ce privește prima problemă ne referim la fenomenul rezistenței la antibiotice, care în ultimii ani a provocat numeroase discuții. Aceste discuții s-au extins apoi asupra capacității de adaptare a tuturor microorganismelor, ajungîndu-se la concluzii interesante pentru biologie în general. Se constată astfel că celula bacteriană, ca orice organism unicelular, este supusă direct influenței condițiilor de viață. Faptul că aceste organisme trăiesc și se înmulțesc în condiții foarte variate nu ar fi posibil dacă ele n-ar avea diferite mecanisme regulatoare interne ce asigură trecerea, adaptarea de la un mediu la altul.

În legătură cu această problemă există controverse cu privire la căile prin care se realizează adaptarea : prin mutații sau prin modificarea corespunzătoare a echipamentului enzimatic. Este bine cunoscut faptul că în culturile bacteriene au loc numeroase mutații, dar cauzele care le provoacă și le direcționează într-un anumit sens nu au fost încă evidențiate. Faptul că o cultură de bacterii adaptată la un anumit mediu se poate dezvolta pe un alt mediu cu substrat diferit ridică un mare semn de întrebare în fața acceptării mutațiilor ca mecanism posibil în adaptare. Pentru a realiza o tulpină nouă prin selecția mutațiilor ar fi fost necesar un lanț fără sfîrșit de mutații neînsemnate consecutive și foarte specifice, în funcție de concentrația preparatului etc. De exemplu, Bacterium lactis aerogenes cultivat întîi pe un mediu cu d-arabinoză poate avea un mutant la 10^6—10^8 diviziuni celulare. Mutanții lui B. lactis aerogenes ce pot asimila d-arabinoza, prin cultivarea pe medii cu glucoză și sulfat de amoniu, nu se dezvoltă însă mai rău ca formele nemutante. Culturile de B. lactis aerogenes nu se modifică astfel spontan, ceea ce arată că numărul de mutanți nu e mare. S-a constatat că adaptarea la arabinoză are o mare stabilitate și că microorganismele cultivate pe medii cu glucoză nu-și pierd adaptarea pentru arabinoză. Același lucru a fost observat la tulpini de Bacterium lactis aerogenes adaptate la glicerină și trecute apoi pe medii cu glucoză și la tulpini de Bacterium lactis aerogenes adaptate la concentrații slabe de proflavină [1].

Întrucît teoria mutațiilor s-a dovedit insuficientă pentru a explica fenomene de genul celor menționate, cercetări aprofundate au dus la concluzia existenței unui mecanism adaptativ necunoscut pînă atunci —

[1] Tulpina de Micrococcus pyogenes are nevoie pentru a se dezvolta de medii cu anumiți acizi aminați. În plus, această tulpină este sensibilă la streptomicină. Din această tulpină s-a obținut o tulpină nouă, rezistentă la streptomicină și capabilă să se dezvolte pe medii fără aminoacizi. Pentru aceasta, tulpina originară a fost „învățată" întîi să crească pe medii fără aminoacizi și apoi să se înmulțească în medii cu streptomicină.

adaptarea enzimatică. Acest tip de adaptare, care stă probabil la baza tuturor fenomenelor de variabilitate a microorganismelor, se caracterizează, din punct de vedere teoretic, prin aceea că transpune problema adaptării de pe terenul mai mult sau mai puțin necunoscut și abstract al modificărilor genotipice pe terenul modificărilor metabolice. „Problema formării fermenților adaptativi — este problema mecanismului cu ajutorul căruia inductorul, cel mai adesea — dar nu în mod obligator substratul asupra căruia acționează fermentul — modifică metabolismul celulei în așa fel încît drept rezultat al acestor modificări începe formarea rapidă a proteinei noului ferment" [1]. Formarea proteinelor depinde de prezența unei cantități suficiente de energie și substanță, necesară pentru crearea moleculei proteice. De aceea, sinteza proteinei este strîns legată de multe alte procese metabolice ce au loc în celulă. Exemple de adaptare enzimatică pot fi aduse nu numai la microorganisme dar și la plante — de ex. la ciuperci, în special la cele fitopatogene. Astfel a fost stabilit că fermenții ce scindează celuloza sînt secretați doar în prezența celulozei sau a compușilor acesteia. Gäuman și Böhni au stabilit că atît *Botrytis cinerea* cît și *Aspergillus niger* secretă pe medii sintetice o cantitate importantă de fermenți adaptativi — pectinesterază — numai dacă în mediul respectiv există pectină. Dar chiar și la asemenea plante inferioare cum sînt ciupercile constatăm existența unei serii întregi de alte adaptări, cum ar fi ciclurile de dezvoltare care permit ciupercilor să suporte variații importante ale mediului extern (variații de temperatură și umiditate, insuficiența substanțelor nutritive etc.), mecanismele ce permit formarea și răspîndirea sporilor sau acelea cu ajutorul cărora unele ciuperci apucă și digeră animalele cele mai mici, de exemplu nematodele (clasă de viermi).

La plantele superioare se pot constata o serie întreagă de adaptări, unele dobîndite în cursul evoluției speciei respective, altele în cursul ontogenezei, prin modificarea metabolismului plantei sub acțiunea schimbată a condițiilor de existență. La plantele superioare intervine însă o condiție în plus pentru realizarea adaptării ontogenetice și anume, vîrsta la care se încearcă adaptarea. Miciurin scria că „orice plantă are capacitatea de a-și modifica structura adaptîndu-se în primele stadii ale existenței la noul mediu" [2].

Plantele superioare, prin modificarea schimburilor metabolice pot trece dintr-o climă caldă în alta mai rece, de la umiditate mare la alta scăzută etc., modificîndu-și corespunzător și caracterele morfologice.

Astfel A. V. Blagoveșcenski a arătat că există o legătură între rezistența citrușilor la frig și mărimea coeficienților termici ai reacțiilor lor enzimatice. Printre aceste plante, cele mai rezistente la frig sînt mandarinii din Unșin, iar cele mai puțin rezistente — lămîii. În mod corespunzător, catalaza cu cel mai ridicat nivel este caracteristică mandarinilor, iar nivelul minim — lămîilor.

---

[1] M. Pollock, *Стадийность образования адаптивных ферментов* (Stadialitatea în formarea fermenților adaptativi), în volumul *Адаптация у микроорганизмов* (Adaptarea la microorganisme), Moscova, 1956, p. 236.

[2] I. V. Miciurin, *Opere alese*, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 55.

A. V. Blagoveşcenski a arătat că complexul condiţiilor din munţii Pamir acţionează puternic asupra chimismului plantei, ceea ce se reflectă chiar şi la seminţele coapte, la care se schimbă şi greutatea şi cantitatea de azot, precum şi cantitatea şi calitatea enzimelor. Astfel, s-au cercetat la temperaturi între 20° şi 25° coeficienţii termici ai catalazei seminţelor de orz golaş — forma din Pamir (Hordeum vulgare var. nudum) cultivată la Moscova, la Horog (2300 m altitudine), în valea Djauşangoz (3700 m) şi lîngă lacul Bulun-Kuli (4000 m). Rezultatele obţinute dovedesc că cu cît este mai înaltă regiunea în care se cultivă orzul, cu atît calitatea enzimelor este superioară. Seminţele avînd valoarea Q_5 a reacţiei enzimatice mai scăzută sînt evident mai rezistente la condiţiile climatice aspre, deoarece la ele viteza reacţiei depinde mai puţin de mediul înconjurător. Explicaţia acestei adaptări poate fi dată destul de uşor din punct de vedere biochimic. În anumite limite termice, diferitele procese metabolice sînt echilibrate între ele, iar reacţiile chimice se realizează în aşa fel încît prin acţiunea lor comună dau naştere substanţelor caracteristice metabolismului normal al unui anumit organism. Orice abatere de la condiţiile normale provoacă şi devieri în procesele metabolice, de pildă prin modificarea vitezei unor reacţii datorită variaţiilor de temperatură. Aceasta atrage după sine ruperea echilibrului şi predominarea unor compuşi faţă de alţii. Astfel, în timpul răcirii, procesele de dezaminare prevalează faţă de procesele de formare a legăturilor peptidice. Ca rezultat apare acţiunea stimulatorilor biogeni, a anumitor substanţe chimice determinate (acizii succinic, fumaric, asparagic etc.) care duc la intensificarea activităţii şi la mărirea calităţii fermenţilor. Aceste fapte sînt importante prin aceea că arată că în condiţii limită pentru existenţa ei, planta elaborează stimulatori care măresc nivelul energetic al proteinelor enzimatice [1].

La baza oricărei modificări adaptative însă, la plantele superioare cît şi la cele inferioare sau la microorganisme, rezidă modificările metabolice care se petrec sub acţiunea noilor condiţii de existenţă. Fie că este vorba de medii nutritive noi, de asimilarea unor anumite substanţe în concentraţii mai mult sau mai puţin toxice, de condiţii climatice favorabile sau defavorabile desfăşurării procesului vital, toate aceste condiţii acţionează asupra organismelor prin intermediul metabolismului, adică prin variatele procese chimice ce au loc în celule, ţesuturi şi de care depind creşterea şi producerea de căldură şi energie necesare pentru menţinerea activităţii şi a funcţiilor vitale.

Se ridică însă problema dacă la animale, prin însuşi faptul că sînt mobile şi nu fixate de un anumit substrat, adaptarea se realizează tot prin aceleaşi mijloace ca la plante — adică prin metabolism, —sau dacă, aşa cum afirmă Vendryes sau alţi interpreţi idealişti, ele devin independente faţă de mediu, reglajele interne permiţîndu-le o viaţă autonomă faţă de acesta. La lămurirea acestei chestiuni contribuie cercetările despre adaptările la nivel celular. Pentru a elucida rolul metabolismului

[1] În legătură cu această problemă date extrem de interesante pot fi consultate în cartea lui A. V. Blagoveşcenski, *Bazele biochimice ale procesului de evoluţie la plante*. Ed. agro-silvică de stat, 1953.

în procesul adaptării celulare, B. P. Uşakov [1] a studiat influenţa inhibitorilor asupra dependenţei vitezei de dezvoltare a inexcitabilităţii în funcţie de concentraţia altui agent, precum şi influenţa unor concentraţii mici de inhibitori ai metabolismului asupra vitezei de instalare a inexcitabilităţii provocate de alţi agenţi (acţiunea alcoolului etilic, a clorurii de calciu, a cianurei de potasiu etc., asupra muşchiului de broască). Din experienţe a rezultat că la baza adaptărilor stau procese biochimice îndreptate contra acţiunii alterante a excitanţilor. Mecanismul acestor procese adaptative cuprinde : a) reacţii ce îngreunează acumularea agenţilor chimici în doze dăunătoare — de tipul celor legate de diferite feluri de descompunere a agenţilor chimici de către celule, cum ar fi descompunerea acetilcolinei de către colinesterază etc. ; b) elaborarea substanţelor ce măresc rezistenţa structurii proteice a celulei (zahărul, adrenalina, ATP), ceea ce permite concluzia că modificarea concentraţiei acestor substanţe sau redistribuirea lor în celule e unul din mecanismele ce reglează reactivitatea structurii proteice.

Foarte interesante sînt şi rezultatele cercetărilor de fiziologie comparată asupra fibrelor muschiulare, cercetări care au relevat că în procesul de evoluţie are loc o modificare adaptativă a proteinelor celulare. Datele citologice arată că în ciuda deosebirilor specifice evolutive între diversele grupe animale, totuşi mecanismele adaptative celulare de bază sînt aceleaşi, ceea ce infirmă teza „autonomiei" organismelor animale.

Dacă însă ne referim la problema adaptării din punct de vedere al reglajelor nervoase, poziţia lui Vendryes apare tot atît de şubredă. căci nu există nici o justificare de a vorbi despre „animale" în general, fără a preciza nivelul dezvoltării lor, întrucît chiar între animalele ce posedă sisteme de reglaj persistă deosebiri în funcţie de gradul de perfecţionare a acestora. Cu atît mai mult trebuie distins între modul de adaptare a animalelor inferioare fără sistem nervos sau cu un sistem nervos slab dezvoltat şi animalele la care, prin desăvîrşirea structurii şi aparatelor nervoase se ajunge la un control şi dirijare superioară a proceselor interne ale organismului şi a raporturilor acestuia cu mediul. Cu alte cuvinte, în cercetarea fenomenului adaptării se impune criteriul dialectic al istoricităţii, diferenţierea a ceea ce este mai simplu de ceea ce este mai complex ca rezultat al evoluţiei îndelungate a speciilor.

I. P. Pavlov discutînd despre fenomenul de adaptare, consideră că acesta este o legătură perfectă, care realizează un echilibru atît în interiorul organismului, cît şi între acesta şi condiţiile mediului. „Fiecare organism animal considerat ca parte a naturii, reprezintă un sistem complex individualizat ale cărui forţe interioare se echilibrează în fiece moment al existenţei sale cu forţele din mediul înconjurător. Cu cît un organism este mai complex, cu atît elementele perfectînd acest echilibru sînt mai fine, mai numeroase şi mai variate. În acest scop servesc analizatorii şi mecanismele legăturilor stabile şi temporare, care determină corelaţii din cele mai precise între elementele cele mai lipsite de impor-

[1] B. P. Uşakov, *О механизме адаптации клеток животных* (*Despre mecanismul adaptării celulelor animale*), în Цитология, т. I, № 1/1959.

tanță din mediul înconjurător și reacțiile cele mai fine ale organismului animal" [1].

Pavlov a reliefat cu profunzime legătura intimă dintre organism și mediu, care se amplifică și se adîncește pe măsura perfecționării capacității organismului de a percepe influențe mai numeroase și a stabili legături multilaterale cu mediul. Rezultă nu numai că animalele superioare nu devin „independente" față de mediu, dar că ele reușesc să se adapteze mediului pe căi mai variate decît animalele inferioare sau plantele. Să comparăm, spre exemplificare, fenomenul adaptării la diferite grupe animale.

Începînd cu infuzorii, care au fost mai mult studiați din punctul de vedere al adaptabilității lor, amintim adaptarea lui Paramecium caudatum la concentrații crescute de acid arsenic în mediul nutritiv (Jollos, 1921), adaptarea lui P. caudatum și P. multimicronucleatum la concentrații crescute de săruri de clorură de calciu (Orlova, 1941) etc. Interesante sînt și rezultatele cercetărilor cu privire la schimbarea structurii antigenelor la parameci. Astfel, s-a stabilit că la parameci, sub acțiunea unui ser imun omolog pot apare infuzori rezistenți față de acțiunea serului imun, ce provoacă pierderea capacității de mișcare. Sonneborn a arătat că în aceste condiții are loc o adevărată schimbare a structurii tipului antigenic la parameci. În aceste cazuri este limpede că adaptarea este rezultatul modificării reacțiilor metabolice ale infuzorilor.

Care este însă situația la nevertebratele mai superioare sau la vertebrate, la care intervin, pe măsura evoluției, o serie de factori noi : apariția și perfecționarea treptată a sistemului nervos și, în legătură cu aceasta, pe de o parte dezvoltarea proceselor de reglaj, a constanței mediului intern (a homeostaziei), iar pe de altă parte, elaborarea comportamentului adaptativ pe baza capacității din ce în ce mai mari de formare a legăturilor temporare. Evident că rolul din ce în ce mai mare pe care îl joacă sistemul nervos în reglarea, nu numai a funcțiilor interne, dar și a raporturilor dintre organism și mediu la organismele superioare, nu diminuează importanța modificărilor metabolice în procesul adaptării organismului. Aceasta reiese chiar și numai din aceea că însești procesele nervoase nu pot fi înțelese dacă facem abstracție de faptul că la baza lor se află reacții biochimice determinate și că orice modificări ale comportamentului sînt însoțite de schimbări corespunzătoare ale metabolismului celulei nervoase. Cu toate acestea trebuie făcută o distincție între modul în care se realizează adaptarea la microorganisme, plante și organisme animale inferioare, lipsite de sistem nervos și la animalele cu sistem nervos dezvoltat. Astfel, la organismele din prima categorie, toate adaptările au o bază metabolică, biochimică, pe cînd la cele din categoria a doua rolul predominant în toate adaptările îl joacă sistemul nervos. Procesele metabolice sînt comune și identice întregii serii vegetale și animale (ciclul acizilor tricarboxilici etc.). N. M. Sisakean [2] relevă că plasticitatea și caracterul conservator al metabolismului sînt determinate la orice orga-

[1] I. P. Pavlov, *Opere alese*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R., 1952, p. 51-52.

[2] Cf. N. M. Sisakean, *Unele probleme filozofice ale biologiei*, în Вопросы философии, № 2/1959.

nism viu de două clase de compuși : proteinele și acizii nucleici. Plasticitatea e determinată în primul rînd de variabilitatea cantitativă a compoziției în aminoacizi a proteinelor și de capacitatea de a realiza legături reciproce cu aproape toate substanțele pe care le întîlnește organismul. Rolul decisiv îl joacă căile variate de transformare a acelorași substanțe. În schimb conservatorismul metabolismului e determinat de constanța compoziției calitative în acizi aminați a proteinelor, adică de faptul că atît la organismele inferioare cît și la cele superioare, în toată varietatea proteinelor, se găsesc totdeauna 18—20 resturi naturale de acizi aminați ; de asemenea are importanță și particularitatea de specie a proteinelor înseși, determinată de ordinea de alternare a resturilor de aminoacizi în lanțul polipeptidei al proteinelor ; în al treilea rînd, conservatismul depinde și de specificitatea acizilor nucleici, de constanța caracteristică dintre bazele purinice și pirimidinice și ordinea de alternare a nucleotidelor în lanțul moleculei de acid dezoxiribonucleic.

Spre deosebire de reacțiile biochimice, care datorită compoziției chimice analoge a lumii vii, sînt aceleași independent de gradul de dezvoltare, la animalele la care apare sistemul nervos și diferitele forme de reglaj adaptările au un caracter diferențiat și se realizează din ce în ce mai fin pe măsura ridicării pe scara evoluției.

Vendryes, ca și alți interpreți idealiști, consideră că prin dobîndirea homeostaziei, animalele se „eliberează" de acțiunea determinantă a mediului, întrucît reglajele interne fac ca organismul să nu mai depindă nemijlocit de variațiile acestuia. Această afirmație nu e cîtuși de puțin justificată. Dobîndirea homeostaziei a însemnat un important pas înainte pe calea evoluției animalelor, constanța mediului intern permițînd o libertate de mișcare mult mai mare, căutarea unor habitate corespunzătoare. În același timp, animalele, datorită dezvoltării progresive a sistemului nervos, dobîndesc capacitatea de a percepe mult mai multe influențe ale mediului și de a reacționa adecvat, adaptativ față de ele. Dacă la protiste și alte organisme lipsite de sistem nervos, dar mobile, reacțiile la diverși excitanți (luminoși, termici, chimici, mecanici) se datoresc excitabilității protoplasmei, ca însușire fundamentală a materiei vii, în schimb la organismele dotate cu sistem nervos toate reacțiile față de mediul extern, ca și față de propriile stări ale organismului, se fac prin intermediul sistemului nervos. La animalele cu sistem nervos dezvoltat, adaptarea are un aspect mai complex decît la animalele inferioare sau la plante, tocmai pentru că mediul extern nu mai acționează nemijlocit asupra tuturor celulelor organismului și pentru că acesta are posibilități infinit mai mari de a se acomoda diverselor modificări sau stări extreme ale mediului. Chiar și la nevertebratele superioare găsim că reacțiile adaptative față de mediu se fac prin intermediul sistemului nervos. Astfel, V. V. Kovalski și N. S. Șulghina [1] studiind variabilitatea diurnă și sezonieră a reacțiilor de apărare la specia de insecte Idotei au găsit că

[1] Cf. V. V. Kovalski și N. S. Șulghina, *Суточная и сезонная изменчивость защитной реакции у идотей* (Idothea baltica Pall) (Variabilitatea diurnă și sezonieră a reacțiilor de apărare la idotei) (Idothea baltica Pall). *Материалы по эволюционной физиологии*. T. II, 1957.

modificările adaptative ale culorii Idoteilor sînt legate de funcţia cromatoforilor care se află sub influenţa regulatoare a sistemului nervos în legătură cu centrul optic.

M. Dupont-Raabe [1] cercetînd mecanismul adaptării cromatice la insecte (Phasmide, Corethra) ajunge de asemenea la concluzia că sistemul nervos central e totdeauna implicat în reglarea adaptării cromatice.

Date similare sînt cunoscute şi în legătură cu alte adaptări ale nevertebratelor şi cu atît mai mult la vertebrate la care sistemul nervos dobîndeşte un rol predominant în organism.

Un exemplu grăitor îl constituie procesele de termoreglare chimică şi fizică. Homeotermele se deosebesc de heteroterme (poikiloterme) prin stabilitatea temperaturii corpului, puţin dependentă sau aproape independentă de temperatura mediului ambiant. Homeotermele (păsări, mamifere) au temperatura corpului constantă în ciuda variaţiilor de temperatură ale mediului extern. În schimb, poikilotermele, la care nivelul procesului de termogeneză este scăzut, se caracterizează printr-o temperatură corporală inconstantă, care depinde de temperatura mediului extern. Aparent, exemplul prezentat confirmă tezele „autonomiste" ale lui Vendryes. Dacă cercetăm însă fenomenul mai profund, constatăm că constanţa termică la homeoterme este tocmai rezultatul întrării în joc a unei serii de mecanisme care răspund fin şi precis acţiunii factorilor din mediu, mecanisme care se găsesc sub control nervos. Principala condiţie pentru apariţia homeotermiei vertebratelor superioare a constituit-o tocmai dezvoltarea sistemului nervos, în special a nervilor vasomotori şi a centrului special termoreglator. O dovadă în acest sens o constituie şi faptul că lezarea sistemului nervos pe cale chirurgicală cît şi narcoza provoacă o gravă turburare a termoreglării, homeotermia fiind înlocuită de heterotermie. Sistemul nervos reglează atît procesele de termogeneză, prin stimularea proceselor oxidative (termoreglare chimică) cît şi circulaţia sangvină periferică (termoreglare fizică) a lumenului vaselor periferice prin nervii vasodilatatori şi vasoconstrictori, care răspund reflex şi adecvat excitaţiilor termice din mediul ambiant.Centrul termoreglării e situat în zona hipotalamică unde se găsesc nuclei speciali (tuber cinereum). Astfel, răcirea locală a acestui centru duce la creşterea accentuată a temperaturii corpului, încălzirea sa avînd efectul contrar.

În reacţiile complexe ale organismelor animale faţă de modificările de temperatură din mediul ambiant un rol important îl au procesele nervoase realizate prin participarea scoarţei cerebrale. Experienţele fiziologilor sovietici Pşonik, Slonim, Olneanskaia etc. au arătat că o serie de factori ai mediului (umiditatea şi viteza aerului, temperatura obiectelor înconjurătoare etc.)., pot deveni semnale condiţionate pentru procesele de termoreglare dacă sînt asociate cu excitanţi termici. S-a stabilit de asemenea posibilitatea elaborării de reflexe condiţionate de termoreglare la diferite mamifere.

Datele de mai sus dovedesc că „independenţa" prin intermediul sistemelor de reglaj maschează, de fapt, interrelaţia mai profundă, adap-

[1] Cf. M. Dupont-Raabe, *Les mécanismes de l'adaptation chromatique chez les insectes, L'année biologique*, t. 32, fasc. 7—8, 1956.

tarea mai precisă tocmai cu ajutorul acestor reglaje. Cu toate acestea, importanța sistemului nervos în adaptarea organismelor la mediu nu rezidă numai în reglarea funcțiilor interne în raport cu condițiile externe de viață, dar, în special în faptul că sistemul nervos permite un comportament adaptativ, care joacă, pe măsura ridicării pe scara filogenetică, un rol din ce în ce mai important în viața animalelor și le deosebește calitativ de plante.

R. Ruyer, sub motiv că și vegetalele se adaptează și că Protozoarele sînt capabile de anumite comportamente, refuză să recunoască importanța sistemului nervos. „Creierul, sau chiar sistemul nervos nu are monopolul memoriei, obiceiului, invenției, activității semnificative în general și al comportamentului finalist și nici chiar al conștiinței concepute ca subiectivitate proprie a organismului" [1]. După Ruyer, sistemul nervos fiind și el alcătuit din aceiași substanță ca și restul corpului nu poate avea proprietăți pe care să nu le aibă corpul în întregime. Ca atare un mamifer superior nu se deosebește de un protist, ambii avînd aceeași capacitate de a reacționa față de diverșii excitanți. Asemenea aserțiuni ignoră toate cunoștințele acumulate de știință în privința nu numai a rolului sistemului nervos în comportamentul animalelor, dar și în problemele evoluției în general.

Et. Rabaud susține, și în privința comportamentului, tezele cu privire la inexistența adaptării. El aduce o serie de exemple (peștii Anabas deși au corpul comprimat lateral și apendici scurți se deplasează totuși pe țărm, ceea ce ar constitui după el o reacție a sistemului nervos în evident dezacord cu forma contururilor exterioare etc.) care, după el, ar indica discordanța funcțională între sistemul nervos și dispoziția organelor. Prin urmare, Rabaud conchide că dacă sub influența sistemului nervos o formă oarecare se aliază cu comportamente diferite sau chiar opuse „nu trebuie oare să deducem că comportamentul nu este mai adaptativ decît forma?" [2].

Exemplele aduse de Rabaud pot fi interpretate însă și invers decît a făcut-o, el, scoțînd în evidență tocmai plasticitatea adaptativă a comportamentului unor forme animale, care altfel ar fi sucombat de mult. Luptînd împotriva finalismului, Rabaud a ajuns să nege orice adaptare a organismelor.

O poziție caracteristică în privința negării caracterului adaptativ al comportamentului îl are curentul etologist [3]. După etologiști, baza comportamentului îl reprezintă actele instinctive care sînt produse endogene ale excitației spontane a sistemului nervos (v. Holst). Actele instinctive sînt ereditare și nemodificabile, nu pot fi îmbunătățite și ca atare sînt neadaptative.

Activitatea instinctivă trasează limitele reactivității și cunoașterii lumii de către animale și prin aceea că se încadrează în schema gestaltistă a stimulului-semnal. Corelația dintre semnal și stimul - motor înnăscut sustrage animalul de sub dominația lumii externe, căci el nu este

---

[1] R. Ruyer, *Néo-finalisme*, P.U.F., Paris, 1952, p. 38.

[2] Et. Rabaud, *Transformisme et adaptation*, Paris, Flammarion. 1942, p. 238.

[3] Prin etologie se înțelege studiul comparativ al comportamentului animal pe baza mișcărilor instinctive.

sensibil decît față de stimulii care se acordă cu propriile sale scheme de activitate înnăscute (angeborene Auslöse-Schematen, K. Lorenz). Pe această bază N. Tinbergen, susține ideea lui von Uexkül despre existența unui *Umwelt* și în special a unui *Merkwelt* distinct de mediul înconjurător căci „lumea proprie a animalului nu este dependentă numai de ceea ce organele de simț pot sau nu pot primi. Lumea lui senzorială este și mai restrînsă; ea se compune din semnal-stimul. . . aceasta înseamnă că lumea perceptuală a animalului se schimbă mereu și depinde de activitatea instinctivă particulară care intră în joc" [1]. Caracterul idealist al acestei teorii este evident, iar teoria însăși nu mai este nouă; ea îngrădește posibilitățile de cunoaștere a realității înconjurătoare, pretinzînd că animalul nu răspunde decît la acei stimuli-semnal care corespund unor tipare (pattern) interne, tot așa cum o cheie se potrivește în broasca ei. Aceasta presupune, totodată, o incapacitate de ameliorare a activității animalului.

În ce măsură poate fi atunci vorba de un comportament adaptativ? K. Lorenz consideră adaptarea comportamentului drept rezultat al rutinei, iar ca factor declanșator—apetența (așa-numitul appetitive behavior al lui Craig), pofta pentru o anumită activitate care e constitutivă oricărui act instinctiv. Lorenz afirmă că uneori întreaga desfășurare a unui comportament instinctiv e ca un lanț de apetențe succesive. Astfel, strîngerea materialelor pentru construirea cuibului este un act instinctiv; după o serie de repetări ale acestui act apare apetența pentru săvîrșirea actului următor — construirea cuibului din aceste materiale. Aici e inclus și un factor nou, specific (Wegdressur). Astfel, după Lorenz, însăși apetența e factorul activ esențial în formarea comportamentului ce include o serie de acte instinctive, dar și o adaptare individuală la condițiile concrete de mediu. În această adaptare nu intră în joc, însă, decît tot acte instinctive. Alt factor ce asigură adaptarea ar fi, după etologiști, așa-numita „întipărire" („Prägung" sau „imprinting"), care are loc la o vîrstă foarte tînără și într-un interval limitat. Această „întipărire" constă în perceperea și însușirea unor anumite trăsături și caractere de către animal sau pasăre, care apoi nu mai pot fi uitate, procesul fiind ireversibil. Hess, unul din partizanii acestei teorii, caracterizează „întipărirea" drept „o formă rigidă de învățare" [2].

Este evident, prin urmare, că etologiștii nu pot fi decît adversari hotărîți ai teoriei reflexelor, pe care o combat cu fiecare prilej. (Ei combat de fapt teoria mecanicistă a reflexelor și nu, așa cum afirmă ei, ideile pavloviste). Dar întrucît se simt obligați să facă legătura cu fiziologia sistemului nervos, ei încearcă să găsească în acesta centri care ar comanda tiparele configurationale, unii considerînd chiar că acestea sînt înscrise ca atare în sistemul nervos. N. Tinbergen afirmă că „undeva între receptor și efector trebuie să fie un mecanism ce ia impulsele-tipare configurationale, diferite calitativ, ce vin de la receptor, le combină într-un mod pur cantitativ și are grijă să le trimită într-o formă reintegrată așa ca să rezulte o mișcare configurațională" [3]. Explicațiile neurofiziologice, după

[1] N. Tinbergen, *The Study of Instinct*, Oxford, at the Clarendon Press 1958, p. 37.
[2] E. H. Hess, *Imprinting, Science*, vol. 130, nr. 3368/1959, p. 141.
[3] N. Tinbergen, *op. cit.*, p. 109.

cum se vede, sînt extrem de vagi și nesatisfăcătoare, iar, din punct de vedere anatomic, după cum recunosc înșiși adepții acestui curent, se știe foarte puțin despre așa-zișii centri răspunzători de tipare (pattern) de comportament [1]. Etologiștii, încadrînd comportamentul (prin care înțeleg aproape exclusiv activitatea instinctivă), în tipare înnăscute, ce reacționează doar la anumiți stimuli precișI și invariabili, neagă de fapt capacitatea adaptativă a acestuia. Comportamentul este apreciat ca un „dat" — și ca orice dat e neinfluențabil și nemodificabil. Ideea limitării perceperii și raporturilor animalelor și păsărilor cu lumea înconjurătoare la un număr de stimuli predeterminați de posibilitățile interne ale organizării structurii lor interne este profund idealistă și metafizică, implică, în ultimă instanță, dependența lumii externe de percepțiile și senzațiile viețuitoarelor, teză idealistă de mult demascată de clasicii marxismului.

Schemele etologiștilor nu pot da un răspuns satisfăcător la o serie de chestiuni esențiale pentru problema pe care o cercetăm în studiul de față. Astfel, nu pot explica reacțiile păsărilor sau animalelor în condiții neobișnuite, sau fenomenul de obișnuire într-un habitat nou, obișnuirea cu prezența oamenilor etc. Aceste fenomene își pot găsi o explicație satisfăcătoare doar plecînd de la premise radical deosebite și în primul rînd de la recunoașterea plasticității sistemului nervos și a caracterului reflex al actelor ce stau la baza comportamentului, adică interpretînd procesele de comportament în lumina teoriei lui I. P. Pavlov.

În elucidarea factorilor determinanți ai comportamentului este necesar să se pornească de la teza că el este determinat de particularitățile și structura sistemului nervos, că la baza lui se află activitatea reflectorie, care, așa cum arată gnoseologia marxistă, este proprie întregii materii vii.

Instinctele, ca tip de formă comportamentală, nu sînt decît un lanț de reflexe necondiționate, baza lor fiziologică o formează reflexele. În integrarea nervoasă reflexele pot ajunge la complicări mari care depășesc instinctele, ajung de fapt chiar la formarea bazei fiziologice a activității nervoase superioare.

Etologiștii afirmă că instinctele constituie baza ereditară a comportamentului, pe care îl determină integral. De fapt, în orice act de comportament, „componenta specific ereditară se unește cu experiența individuală a animalului, influențînd asupra desfășurării întregului act" [2]. Ca exemplu tipic de activitate instinctivă pură, lipsită de orice raporturi reflexe cu lumea înconjurătoare, biologii idealiști iau de obicei insectele. Această interpretare este infirmată de cercetările experimentale, din ce în ce mai ample, asupra acestei probleme. Merită evidențiat cazul insectei Euroleon nostras, care este dat de mulți autori ca exemplul tipic de activitate instinctivă finalizată, fără legătură cu activitatea reflectorie.

---

[1] Cf. I. Eibl-Eibesfeld și S. Kramer, *Ethology, The comparative study of animal behavior. The quaterly review of biology*, vol. 33, nr. 3/1958.

[2] A. N. Promptov, *Очерки по проблеме биологической адаптации поведения воробьинных птиц* (Schiță asupra problemei comportamentului biologic adaptativ a Passeridelor), Moscova-Leningrad, 1956, p. 135.

Larva de Euroleon nostras se găsește de obicei în fundul unei pîlnii în nisip; cînd percepe primele mișcări ale viitoarei prăzi mandibulele ei se desfac, iar cînd prada se apropie de larvă, aceasta proiectează capul afară din nisip cu o mișcare bruscă înainte și închide mandibulele care apucă strîns victima; glanda salivară secretă atunci un venin paralizant care e injectat printr-un canal mandibulo-maxilar. Apoi larva se retrage sub nisip unde digeră prada. Într-un studiu asupra cauzelor acestui comportament, M. le Faucheux [1] constată că factorul determinant al reperajului și capturării prăzii de către larvă rezidă într-o serie de vibrații percepute la nivelul smocurilor de peri senzitivi toracici care reprezintă zonele reflexogene ale insectei. Experiențele întreprinse de autor au arătat că larvele de Euroleon nostras reacționează la vibrații sonore de frecvență joasă (maximum 21 000 Hz), dar că dacă smocurile se ung cu vaselină pentru a imobiliza perii senzitivi nu mai are loc nici o reacție a larvei; dacă smocurile de peri senzitivi sînt unse incomplet, larvele răspund rar la excitații; în schimb, dacă se ung cu vaselină picioarele larvei, ea reacționează normal și cu intensitate maximă. Acest exemplu demonstrează convingător baza reflexă a comportamentului instinctiv. Dar comportamentul instinctiv nu este plastic, utilitatea lui dispare cînd situația s-a modificat. Indivizii trebuie, prin urmare, să aibă posibilități de modificare a comportamentului, de ajustare a acestuia la noile condiții de mediu. Aceasta se realizează prin elaborarea legăturilor temporare, care se găsesc, chiar într-o formă rudimentară, și pe treptele inferioare de organizare. Tocmai prin intermediul legăturii temporare „se exercită finețea adaptării, realizîndu-se o concordanță mai perfectă între activitatea organismului și condițiile mediului înconjurător" [2].

Într-adevăr, atîta timp cît condițiile de viață sînt absolut constante și de același fel, activitatea instinctivă asigură în mod suficient, în multe cazuri, echilibrul organismului cu mediul. Dar în realitate condițiile de existență nu rămîn permanent identice, apar mereu factori noi față de care animalele *nu pot* rămîne indiferente, căci afectează într-un mod sau altul relațiile lor vitale. Mai mult, s-a constatat experimental că introducerea unor factori modificați, deși indiferenți, provoacă reflexe de orientare care atrag după sine o schimbare a comportamentului, mai mult sau mai puțin importantă. Comportamentul va avea eficacitate biologică numai în cazul în care animalele reușesc să acumuleze o experiență individuală, să se orienteze după semnalele mediului, să elaboreze reflexe condiționate în legătură cu diverși excitanți. În procesul evoluției, activitatea nervoasă superioară se dezvoltă tocmai de la contactul direct și limitat spre o analiză și sinteză largă, de la distanță, a factorilor mediului. Iar lărgirea contactului cu mediul provoacă la rîndul său perfecționarea coordonării nervoase a organismului și determină diferențierea însăși a sistemului nervos. Aceasta este calea de formare a comportamentului adaptativ. Studiile experimentale, întreprinse de zeci de ani de fiziologii sovietici dovedesc posibilitatea elaborării de legături temporare pe dife-

[1] Monique le Faucheux, *La capture des proies par la larve d'Euroleon nostras*, Fourcroy (insecte Névroptère), *Bull. biol. de la France et de la Belgique*, t. XCII, fasc. 3, 1958.

[2] I. P. Pavlov, *Opere alese*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R., 1952, p. 17.

rite trepte de evoluție, acestea constituind modalitatea de adaptare a organismului. Etologiștii afirmă că animalele reacționează exclusiv instinctiv și numai la anumiți excitanți-cheie. L. E. Arens [1], însă, studiind comportamentul insectelor, a arătat că dacă se astupă cavitatea pe care și-a ales-o pentru a locui și cuibul este mutat în alt loc, insecta intră în multe crăpături și se întoarce din cînd în cînd la locul inițial. După un timp cînd găsește locul unde i s-a pus cuibul, face în fața lui zboruri de orientare. În această situație nouă apare la insectă reflexul necondiționat simplu, numit de Pavlov „что такое?" (ce-i asta?) care intră în componența reflexului mai complex de căutare, plus „reflexul topografic" care presupune o diferențiere a cavității alese de împrejurimi. La a doua întoarcere, durata pînă cînd își găsește cuibul e mai scurtă, iar dacă experiența se prelungește ajunge să zboare direct la noul loc. Dacă orificiul unde urmează să-și facă insecta imediat cuibul este astupat înainte de a-și construi stupul și deci legătura cu locul respectiv încă nu s-a elaborat — atunci insecta își caută alt loc. Rezultă că pe baza reflexului topografic, care este un reflex necondiționat, se pot elabora reflexe condiționate care permit insectelor să-și adapteze comportamentul la noua situație. L. G. Voronin [2] citează experiențe cu elaborarea de legături temporare la stele de mare (G. Fedorov), ascidii (E. M. Kreps), crustacei fluviatili și crabi de mare (A Ia. Karac), albine, cît și la animalele vertebrate (pești, amfibii, păsări, mamifere). Deosebit de interesante sînt observațiile și experiențele realizate de A. N. Promptov în legătură cu comportamentul adaptativ al păsărilor, cu atît mai mult cu cît obiectul studiului său — păsările — coincide cu cel al etologiștilor. Promptov, pe baza studiilor asupra Passeridelor a arătat că comportamentul păsărilor nu este pur instinctiv, că chiar acte atît de simple ca reflexul de deschidere a gurii și de înghițire la pui „parcă se sudează cu diferențierile individuale atît ale excitanților de contact cît și de distanță" [3]. În general, conchide Promptov, între coordonările înnăscute și antrenamentul biologic există o legătură dialectică. În acte cum ar fi construcția cuibului, cîntatul, etc. intră întotdeauna pe lîngă o componentă ereditară, instinctivă, și o componentă condiționată, care face posibilă adaptarea păsării respective.

Promptov a făcut experiențe de mutare a puilor de canar galben la cîteva zile după eclozare în cuibul unor canari verzi sau pestriți. Puii se pitulesc la început de cîteva ori pe fundul cuibului la apropierea femelei, dar după cîtva timp reacționează la apropierea ei cu o reacție alimentară normală. Inhibiția manifestată la început a apărut pe baza diferențierii, dar apoi s-a stins. Prin urmare, pe baza înnăscută a reacției alimentare, la pui, în perioada trăirii în cuib, se elaborează legături condiționate stabile.

[1] L. E. Arens, *Проба физиологического анализа механизма поведения насекомых (Одинеров) в свете учения И. П. Павлова* (Proba analizei fiziologice a mecanismului comportării insectelor) (Odinerelor) în lumina învățăturii lui I. P. Pavlov), în volumul *Материалы по эволюционной физиологии*, т. II, 1957.

[2] L. G. Voronin, *Лекции по сравнительной физиологии высшей нервной деятельности* (Fiziologia comparată a activității nervoase superioare), Изд. Московского Университета, 1957.

[3] A. N. Promptov, *op. cit.*, p. 166.

Cu atît mai curioasă apare afirmația fără rezerve a lui Dimitrie Radu că „în felul lor de a se comporta, păsările, ca și majoritatea mamiferelor de altfel, acționează prin acte pur instinctive" [1]. Faptele citate mai sus resping această interpretare în ceea ce privește păsările, iar experiențele strălucite de elaborare a legăturilor temporare la mamifere nu lasă urmă de îndoială asupra rolului imens pe care acestea îl joacă în adaptarea organismului la mediu. Elaborarea legăturilor temporare, antrenarea proceselor inhibitorii la diferite tipuri de sistem nervos (experiențele lui M. K. Petrova și V. V. Rikman), experiențele cu intervertirea excitanților necondiționați și condiționați toate acestea dovedesc extraordinara plasticitate la care ajunge sistemul nervos la animalele superior organizate, premisă pentru un comportament adaptativ cu maximum de eficacitate biologică.

★

Dacă din punct de vedere practic problema adaptării prezintă dificultăți în legătură cu factorii și căile specifice prin care se realizează la diferite nivele de organizare, din punct de vedere teoretic ea a suscitat divergențe radicale de opinii între adepții determinismului și adversarii acestuia — finaliștii. Dificultatea problemei rezultă din aparenta tendință spre realizarea unui scop care se manifestă în orice act de adaptare (adaptări de culoare, la clime extreme etc.) sau chiar în constituția unor organe, comparabile după Cuénot, morfologic și funcțional, cu uneltele umane, cum ar fi: urnele digestive ale plantelor carnivore, aripile insectelor, păsărilor și liliecilor adaptate aceluiași „scop" prin mijloace variate, diferite forme de picioare la insecte (pentru sărit, alergat, săpat) etc. Finaliștii înzestrează plantele și animalele cu conștiința scopului și cu capacitatea de a alege mijloacele cele mai adecvate pentru atingerea lui. Cl. Villee afirmă că culorile vii sînt asumate de „animale otrăvitoare sau de nemîncat pentru a avertiza pe predatorii potențiali să nu le mănînce" [2].

Bounoure este și el partizanul finalității externe. El subliniază că dependența sexelor este exemplul cel mai edificator al finalității externe: astfel, orice individ are o rațiune de a fi în afară de sine — în existența femelei dacă e mascul și invers. „Pe scurt, conchide el, cele două sexe, ca atare, sînt *făcute unul pentru altul* și această coordonare teleologică a fost întotdeauna izbitoare pentru observația umană" [3]. Fr. Engels a ironizat în *Dialectica naturii* această „vulgară teleologie", după care „pisicile au fost create pentru a mînca șoareci, șoarecii pentru a fi mîncați de pisici, iar toată natura pentru a demonstra înțelepciunea creatorului" [4]. Engels se referea la afirmațiile teologilor din sec. XVII și XVIII, dar e lesne de constatat că finaliștii secolului XX, ca de exemplu Bounoure, profesor de biologie generală la Facultatea de științe din Strasbourg,

[1] Dimitrie Radu, *Instinctul reproducerii la păsări*, Editura științifică, 1960, p. 186.
[2] Cl. Villee, *Biology: The human approach*, p. 586, W. B. Saunders Company, Philadelphia and London, ed. 3. 1957.
[3] L. Bounoure, *Déterminisme et finalité*, Flammarion, Paris, 1957, p. 153.
[4] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, Editura politică, 1959, p. 9.

şi alţi apologeţi contemporani ai finalismului nu sînt întru nimic mai prejos faţă de maeştrii lor.

Dar în afară de această formă grosolan finalistă, care în ciuda naivităţii şi absurdităţii ei mai găseşte încă sprijin la unii biologi şi filozofi idealişti, mai există şi o altă formă de teleologie care se bazează pe aşazisa „finalitate internă" a organismului, ilustrată de adepţii acestui punct de vedere, printre altele, prin instinct, care ar fi un mecanism finalizat prin excelenţă. Partizanii finalismului intern consideră că instinctul este un tot preordonat în care cauzele sînt mijloace, iar efectul scopul de atins, iar în rezultatul viitor rezidă tocmai utilitatea comportamentului şi aspectul său inteligibil. Etologiştii insistă asupra ideii după care comportamentul nu este răspunsul unui animal pasiv la stimuli externi, ci este rezultatul unei stări de pregătire specială pentru o activitate specifică, a unei motivaţii interne. Comportamentul instinctiv este îndreptat spre un scop (Zweckgerichtetes Verhalten — K. Lorenz), care este predeterminat în mecanismul înnăscut şi invariabil al instinctului. Încă Fabre vedea în instinctele complementare ale victimelor şi ucigaşilor o armonie prestabilită de providenţă. Bergson, perseverînd pe aceeaşi linie, descoperă şi el în „desăvîrşirea" instinctelor dovada finalităţii organismului. Vendryes, se asociază opiniilor lui Fabre şi Bergson şi combinînd finalismul cu indeterminismul exclamă că „e greu, se poate spune chiar imposibil, a fi biolog fără a fi finalist" [1]. Dar, spre deosebire de Fabre, Bergson şi alţii, mulţi autori au descoperit nu numai că între instincte există deosebiri mari, că nu toate au acest caracter de „perfecţie", dar mai mult, că semnificaţia funcţională a unor instincte este destructivă, ceea ce se opune noţiunii unui finalism esenţial. Astfel, anumite furnici îngrijesc larve de Atemeles sau Lamechusa, în timp ce aceste coleoptere, în cuib, devoră cu sutele ouăle şi larvele protectorilor lor. Formica fusca îngrijeşte pe Atemeles emarginatus în colonia ei, dar îl omoară cînd îl găseşte în coloniile altor specii (Formica rufa, de pildă). Confundarea caracterului adaptativ al unor instincte cu finalitatea instinctului dovedeşte doar confuzie ideologică, adoptarea unei poziţii idealiste în problemele teoretice ale biologiei. Engels relevînd afirmaţia lui Hegel că scopul lăuntric al organismului îşi face, la un moment dat, drum cu ajutorul instinctului, exclamă „Pas trop fort [nu e prea convingător] ...acest *scop lăuntric* reprezintă el însuşi o determinare ideologică" [2].

Rădăcina gnoseologică a situării unor teoreticieni biologi pe poziţii finaliste constă în faptul că ei acceptă drept esenţială aparenta finalitate a funcţiilor. Greşeala acestei finalizări începe o dată cu considerarea scopurilor ca fiind imanente. Dacă se consideră efectul ca scop al unei funcţii, atunci părţile şi componentele apar ca „mijloacele" scopului şi dispare problema originii şi căilor prin care un anumit efect se produce. Privite prin prisma rezultatelor, toate actele organismului par finale. De fapt, ele sînt doar rezultatul adaptării stricte a activităţii organismului la mediu. Aceasta reiese cu atît mai clar în cazurile cînd relaţiile organism-mediu se modifică şi activitatea de pînă atunci a organismului devine

[1] P. Vendryes, *op. cit.*, p. 65.
[2] Fr. Engels, *Dialectica naturii*, Editura politică, 1959, p. 190—191.

„nefinală", își pierde adaptarea. Tot așa, instinctul, nu este un scop „pus" în organism, ci rezultanta funcțional-organică ce apare ca reacție la diverși agenți externi și interni.

O altă cauză a teleologizării naturii constă în antropomorfizarea ei, în tendința de a considera dinamismul naturii prin analogie cu activitatea umană, ca activitate finală. Dar activitatea finală presupune un scop, ce se va realiza și care poate acționa asupra prezentului numai dacă realizarea lui „preexistă" într-un mod oarecare; această preexistență însă nu e de natură reală, fiind posibilă numai în conștiință. Numai conștiința are libertatea de a și prefigura viitorul, de a pune scopuri. Deci scopurile nu sînt imanente, ci pot preexista numai în conștiința oamenilor. Finalistul R. Ruyer sesizînd această dificultate intervertește datele problemei și califică drept „iluzie antropocentrică" exclusivitatea umană a conștiinței. În același timp, printr-o *petitio principii* tipică, el extinde asupra întregii naturi vii acțiunea finală, „caracterul tematizat, finalizat al comportamentului" [1], care, după el, este dovada existenței conștiinței pe toate treptele de organizare.

În al treilea rînd, adaptarea nu poate fi calificată drept proces final și pentru faptul că nu găsim într-unul din cei doi termeni care intră în joc (organismul și mediul) „forța" care să impună un anumit fel de desfășurare a proceselor (enzimatice, nervoase etc.), „forța" care să le direcționeze într-un anumit sens precis și prestabilit, ceea ce va fi mai tîrziu, și care încă nu există, nu poate acționa asupra a ceea ce exista mai devreme. Motivul rezidă în însăși ireversibilitatea scurgerii timpului. Aceasta exclude interpretarea finalistă a adaptării.

Adaptarea, ca proces activ al materiei vii, rezultat al plasticității sale intrinsece, este în esență un proces care se realizează pe baza lanțurilor cauzale complexe. Și în problema adaptării numai interpretarea cauzală dialectică este fructuoasă, poate aduce ceva nou, tocmai prin caracterul deschis și elastic al legăturilor din complexul cauzal, tocmai prin considerarea fenomenelor în interacțiunea lor permanentă, în care cauza și efectul își schimbă reciproc și permanent locul. Numai interpretînd cauzal fenomenele adaptative putem afla „de ce" ele au apărut și s-au desfășurat într-un anumit fel, în timp ce finaliștii se mulțumesc cu răspunsuri vagi și subiective, întrebînd „pentru ce" s-a produs un eveniment așa și nu altfel. Explicația cauzală a adaptării permite înțelegerea dinamicii proceselor ce duc la echilibrarea organismului cu mediul, a structurilor care apar și a forțelor care realizează o stabilitate reciprocă. Numai pe baza determinismului se poate înțelege *de ce* același organism se poate dezvolta nu numai într-o direcție, ci răspunde adecvat influențelor mediului. Numai pe baza determinismului au putut savanții și practicienii să transforme dirijat plantele, să domesticească și să amelioreze animalele. Acestea sînt procese de adaptare în care omul joacă un rol hotărîtor, dar în care n-ar putea interveni dacă n-ar „asculta" natura, dacă nu i-ar cunoaște legile și n-ar fi descoperit cauzele asupra cărora să acționeze pentru a provoca modificările urmărite.

---

[1] R. Ruyer, *La psychobiologie et la science*, *Dialectica*, vol. 13, nr. 2/1959, p. 112.

Succesele din ce în ce mai mari ale biologiei, bazată pe principiile miciuriniste, consacră falimentul şi sterilitatea teleologizării naturii şi sînt mărturia rodniciei aplicării materialismului şi determinismului în studiul raporturilor dialectice dintre organism şi mediul lui de viaţă.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ЗАМЕЧАНИЯ В СВЯЗИ С ПРОБЛЕМОЙ ПРИСПОСОБЛЕНИЯ ОРГАНИЗМОВ К СРЕДЕ

РЕЗЮМЕ

В настоящем очерке показывается важность приспособления организма к среде и учитываются некоторые способы, посредством которых осуществляется приспособление. Опровергается идеалистическая теория сверхотбора, видящая в приспособлении только вторичное следствие естественного отбора, а также метафизическая теория параллелизма мутаций и фенотипических приспособлений. Также критикуются теории, защищающие положение о случайности связи между организмом и средой (P. Vendryes), которые могут быть поняты на основании расчета возможностей, и отрицающие тем самым способность приспособления организмов к среде. На основании примеров (микроорганизмы, растения, животные) и опираясь на исследования советских биологов, автор показывает как универсальность приспособления в природе, так и факт, что в основании всех приспособительных модификаций лежат изменения, влияющие на обмен веществ соответствующего организма. В то же время отмечается более высокий уровень, на котором осуществляется приспособление организмов, обладающих развитой нервной системой; таким образом, как показывает И. П. Павлов, благодаря пластичности нервной системы организмы приобретают способность создавать временные связи со все более значительным числом факторов среды, все более тонко и точно реагируя на различные внешние раздражители. Таким образом высшим позвоночным свойственно приспособительное, ярко очерченное поведение, преодолевающее инстинктивную стадию. На этой основе в статье критикуются идеалистические и метафизические выводы этологической школы, представители которой (K. Lorenz, N. Tinberger и т.д.) сводят поведение к инстинктивным актам и познавательную способность к — неподвижным и неизменяемым стимулам-сигналам, которые сами по себе могут вызвать адэкватный ответ со стороны животных. На основании приведенных примеров (насекомые, высшие млекопитающие) доказывается, что животные имеют возможность устанавливать со средой отношения, не „вписанные" в инстинктивное наследственное достояние, и могут менять поведение в соответствии с новыми условиями среды. Далее опровергаются тезисы сторонников целесообразного развития (L. Bounoure, R. Ruyer и т. д.), считающих приспособление выражением осуществления имманентной цели. В очерке показывается, что с теорети-

ческой точки зрения единственно правильным способом интерпретации в проблеме приспособления является материалистический, детерминистический диалектический способ, учитывающий множественность факторов, действующих и возникающих в процессе приспособления.

В заключение автор показывает, что растущие успехи биологии, основывающейся на мичуринских принципах, обрекают на банкротство и бесплодность телеологизацию природы и являются свидетельством плодотворности применения материализма и детерминизма в изучении диалектических отношений между организмами и условиями их жизни.

CONSIDÉRATIONS THÉORIQUES SUR LE PROBLÈME DE L'ADAPTATION DES ORGANISMES AU MILIEU

RÉSUMÉ

La présente étude traite de l'importance de l'adaptation de l'organisme au milieu et prend en considération certaines modalités d'adaptation. L'auteur combat la théorie idéaliste ultra-sélectionniste, qui ne voit dans l'adaptation qu'un corollaire secondaire de la sélection naturelle, ainsi que la théorie métaphysique du parallélisme des mutations et des adaptations phénoptiques. Il critique, de même, les théories qui soutiennent qu'entre l'organisme et le milieu il n'y a que des relations contingentes (P. Vendryes), compréhensibles seulement sur la base du calcul des probabilités et qui, par là, nient la capacité d'adaptation des organismes au milieu. Se fondant sur des exemples (micro-organismes, plantes, animaux) et sur les études des biologistes soviétiques, l'auteur met en lumière l'universalité de l'adaptation dans la nature et le fait qu'à la base de toutes les modifications adaptatives il y a les changements qui interviennent dans le métabolisme de l'organisme respectif. En même temps, il fait remarquer le niveau supérieur auquel se réalise l'adaptation des organismes dotés d'un système nerveux développé ; ainsi, comme l'a montré I. P. Pavlov, grâce à la plasticité du système nerveux, les organismes acquièrent la capacité d'élaborer des liens temporaires avec un nombre de plus en plus grand de facteurs du milieu, et réagissent d'une manière de plus en plus fine et précise aux divers excitants extérieurs. De cette façon, les vertébrés supérieurs manifestent un comportement adaptatif nettement dessiné, qui dépasse le stade instinctif. C'est à partir de cette base que l'auteur critique les conclusions idéalistes et métaphysiques de l'école éthologique, dont les représentants (K. Lorenz, N. Tinbergen, etc.) réduisent le comportement aux actes instinctifs et la capacité de connaissance du monde à des stimuli-signaux fixes et invariables, qui peuvent à eux seuls déclencher une réponse adéquate de la part des animaux. Se fondant sur des exemples (insectes, mammifères supérieurs), l'auteur démontre que les animaux ont la possibilité d'établir avec le milieu des rapports qui ne soient pas « inscrits » dans le patrimoine héréditaire

instinctif, et peuvent changer leur comportement conformément aux nouvelles conditions du milieu. L'auteur poursuit en combattant les thèses finalistes qui considèrent l'adaptation comme exprimant la réalisation d'un but immanent (L. Bounoure, R. Ruyer, etc.). La seule manière juste d'interpréter le problème de l'adaptation est le point de vue du déterminisme matérialiste dialectique, qui tient compte de la multiplicité des facteurs qui interviennent et actionnent au cours du processus d'adaptation.

Dans la conclusion, l'auteur montre que les succès de plus en plus grands que remporte la biologie, fondée sur les principes mitchourinistes, consacrent la faillite et la stérilité de la tendance qui considère la nature d'un point de vue téléologique et sont une preuve de la fertilité de l'application du matérialisme et du déterminisme à l'étude des rapports dialectiques entre les organismes et le milieu dans lequel ils vivent.

TEORIA VITALITĂȚII ȘI DIALECTICA OBIECTIVĂ A RELAȚIILOR ORGANISM-MEDIU

DE

I. PEATNIȚCHI

Teoria vitalității organismelor, emisă de T. D. Lîsenko [1], stabilește o nouă și rodnică linie de legătură între biologie și materialismul dialectic.

Ideea că *gradul de vitalitate a unui organism este determinat de intensitatea contradicțiilor lui interne* (de eterogenitatea lui internă) poate fi considerată fără rezerve drept una dintre generalizările cele mai remarcabile atît în biologia contemporană, cît și în filozofia științelor naturii. Caracterul contradictoriu al procesului vital ca formă calitativ distinctă de mișcare a materiei a fost magistral sesizat încă de Engels; de atunci știința a scos mereu la iveală noi și noi contradicții interne, specifice obiectelor biologice. Meritul lui T. D. Lîsenko rezidă în faptul că datorită lucrărilor lui, formula contradicțiilor interne, aplicată conștient, a devenit — din instrument explicativ, interpretativ și ilustrativ — un viguros instrument de guvernare a diferitelor însușiri biologice interdependente: intensitatea creșterii și dezvoltării, fecunditate, rezistență la eforturi funcționale, plasticitate adaptativă, longevitate etc. — al căror ansamblu unitar este desemnat prin termenul de vitalitate.

Spre deosebire de acea parte a teoriei, care tratează problema relației dintre vitalitate și ereditate și pe care au atacat-o unii autori, teza privitoare la raportul dintre vitalitate și eterogenitatea internă pare un adevăr evident pînă și adversarilor fermi ai lui T. D. Lîsenko, care în general nu au pierdut prilejul de a semnala părțile discutabile ale concepțiilor lîsenkiene. De pildă în articolul critic al lui L. I. Lipaeva [2], îndreptat anume împotriva teoriei vitalității, bătălia cea mare se dă în sectorul

[1] T. D. Lîsenko, Жизненность растительных и животных организмов (*Vitalitatea organismelor vegetale și animale*), Агробиология, nr. 5/1952, p. 3.

[2] L. I. Lipaeva, По поводу взглядов Т. Д. Лысенко на „жизненность" растительных и животных организмов (*Cu privire la opiniile lui T. D. Lîsenko asupra „vitalității" organismelor vegetale și animale*). Бюллетень Московского общества испытателей природы, seria biologie, nr. 4/1956, p. 67.

ereditate-vitalitate, iar teza contradicțiilor interne ca factor determinant al vitalității nu este atacată nici tangențial, fapt extrem de semnificativ pentru trăinicia acestei idei, care se impune ca un adevăr obiectiv.

În concepția lui T. D. Lîsenko, cele trei modalități, cunoscute astăzi, de influențare a vitalității — calea sexuată, calea vegetativă și acțiunea directă a condițiilor de mediu — constau în intensificarea contradicțiilor biologice interne în cadrul procesului de *asimilație*, realizat însă sub trei forme diferite : 1) asimilația reciprocă a celor două celule sexuale, diferențiate biologic, ceea ce creează caracterul contradictoriu, eterogen al noului organism prin întrunirea potențelor biologice diferite ale părinților ; 2) asimilația de către altoi a substanțelor plastice specifice ale portaltoiului, care fiind neobișnuite pentru metabolismul altoiului, introduc o anumită eterogenitate în corpul acestuia, îi conferă proprietăți noi și deci îi lărgesc potențele biologice ; 3) asimilația de către organism a unor condiții de existență modificate, ceea ce impune anumite restructurări interne metabolice, determinînd apariția unor însușiri noi alături de cele vechi și lărgind astfel diapazonul funcțional al organismului.

Sursa primară a deosebirii (contradicției) dintre cei doi parteneri ai reproducerii sexuate sau ai cuplului vegetativ rezidă în condițiile mediului, asimilate electiv de tot șirul generațiilor precedente și mai ales de partenerii respectivi, care deci ar juca rolul de *mijlocitori* ai influenței mediului asupra produsului fecundării sau altoirii. Prin urmare, în ultimă analiză toate cele trei modalități se rezumă la *asimilarea — fie mijlocită fie directă — a unor condiții contradictorii din mediul extern.* (Putem vorbi de „interiorizarea" unor contradicții externe). În felul acesta, similitudinea efectului stimulator al încrucișărilor și al condițiilor modificate ale mediului, intuită încă de Darwin, și-a găsit o explicație unitară, valabilă și pentru fenomenul mai recent studiat al hibridării vegetative.

După cum vedem, ideea de *„asimilare a condițiilor mediului"* ocupă o poziție centrală în teoria vitalității, conferindu-i o impunătoare unitate, și ca atare merită o analiză minuțioasă, mai ales că ea este socotită de unii autori drept una din tezele cele mai vulnerabile ale concepțiilor lîsenkiene [1].

---

[1] Să nu uităm de asemenea că în practica ocrotirii sănătății acțiunea directă a agenților externi este singura cale efectivă de fortificare *dirijată* a vitalității organismului uman, căruia nu-i putem aplica nici hibridări vegetative (cel mult metode de acționare „vegetativă" de genul transfuziilor) și nici măsuri „antropotehnice" de dirijare a procesului sexual (cel mult o alimentație diferențiată a părinților, așa cum preconizează școala lui V. K. Milovanov în zootehnie). De fapt, intensificarea contradicțiilor biologice interne ale individului uman se și realizează în mod curent prin procedee de călire, sport, exerciții fizice, gimnastică respiratorie, grefe Filatov, excitoterapie nespecifică etc. etc., însă de obicei metodele respective sînt interpretate exclusiv prin prisma concepțiilor *fiziologice*, deși se pretează perfect și la o explicație în spiritul teoriei *biologice* a vitalității.

Trebuie subliniat pe de altă parte faptul că folosirea agenților mediului pentru intensificarea vitalității unui organism dat este scutită de riscul erorilor la care expune calea sexuată în cazul unei analize incomplete a factorilor genetici. Ori care ar fi „condiția genetică" a unui individ, este clar că intensificarea eterogenității sale interne, lărgirea potențelor sale funcționale fenotipice în cadrul așa-numitei „norme de reacție" a genotipului prin influența unor condiții de mediu judicios alese, nu poate fi decît utilă pentru individul dat, fapt indiscutabil pentru ambele orientări din genetica contemporană.

În primul rînd problema asimilării condițiilor trebuie examinată sub aspect terminologic. Într-adevăr, expresia „asimilare de condiții" pare a avea un caracter metaforic, întrucît în mod curent prin asimilație se înțelege încorporarea substanțelor nutritive ale mediului ambiant și identificarea lor cu propria materie vie a organismului (după cum indică și etimologia acestui termen) așa că extrapolarea terminologiei consacrate, privind relațiile trofice dintre organism și mediu, asupra altor categorii de relații ar putea fi considerată ca ilicită. Să nu uităm însă că în știința contemporană există extrapolări terminologice cel puțin tot atît de arbitrare și tot atît de metaforice, împotriva cărora nu protestează nimeni, de pildă termenul de „informație", folosit astăzi curent în cibernetică, în genetică etc. De altfel unele expresii ca „înregistrare de informație", „acumulare de informație", în cazul aplicării lor la obiectele biologice, pot fi identificate parțial cu „asimilarea de condiții". Sub aspect terminologic deci expresia în cauză este destul de inocentă.

De fapt această formulă oglindește atît rolul cardinal al metabolismului în cadrul diferitelor manifestări vitale, cît și indisolubilitatea, legătura necesară dintre asimilația substanțelor și condițiile în care ea se realizează. Toate procesele (fiziologice, biochimice, energetice) din organism au în fond o natură metabolică, iar particularitățile specifice ale desfășurării lor constituie în mare parte o expresie a particularităților tipului metabolic. Or, tipul ereditar al metabolismului reclamă electiv anumite condiții externe concrete (condiții de existență) în absența cărora metabolismul devine irealizabil. A vorbi de asimilarea *elementelor materiale* ale mediului, făcînd o totală abstracție de *condițiile externe*, care prezidează acest proces, înseamnă a desfigura realitatea obiectivă. Dimpotrivă, a considera întregul ansamblu de conexiuni *necesare* dintre organism și mediu, ca fiind strîns reunit și sistematizat prin filiera atotcuprinzătoare a procesului metabolic, înseamnă a oglindi profund realitatea concretă chiar dacă în acest scop se face uz de o formă lexică mai liberă (extrem de sugestivă de altfel).

În cazul de față tipul de metabolism este recunoscut în mod justificat ca un mijloc (poate primitiv, dar real și universal) de înregistrare, de interiorizare a influențelor externe concrete și de reflectare a specificului acestora prin natura chimică, proporția și transformările substanțelor care participă la metabolism. Integrarea condițiilor externe în organizarea și dinamica internă grație influenței pe care o exercită asupra metabolismului, determină o orientare adecvată a cerințelor în sensul unei afinități pentru aceleași condiții.

Pentru intensificarea vitalității este necesară însă nu asimilarea unor condiții obișnuite, permanent indispensabile, ci acceptarea efectului unor condiții noi, neobișnuite, întrucîtva contradictorii în raport cu cele habituale și deci cu cerințele organismului, căci numai printr-o *variație* externă poate crește eterogenitatea internă, factor determinant al potențelor biologice de care dispune ființa vie. Trebuie precizat că electivitatea și specificitatea metabolismului și reactivității nu permit asimilarea oricăror condiții noi, ci numai a celor compatibile cu limitele de toleranță ale organismului. Accentuarea contradicțiilor interne sub influența celor

externe trebuie să nu depășească posibilitățile coordonării interioare statornicite ; altminteri influența asupra vitalității va fi de-a dreptul contrarie.

Dar o dată asimilate, condițiile noi devin necesare, habituale, ceea ce determină o nouă cerință, o nouă unitate între organism și mediu, un nou complex (mai larg de astădată) de legături necesare cu mediul. Prin urmare, în concepția lui T. D. Lîsenko intensificarea vitalității și problema vitalității în general sînt cantonate în sfera *necesității*, iar relațiile de unitate dintre organism și mediu se reduc la cerințele corpului viu față de condițiile necesare și la satisfacerea acestor cerințe prin asimilarea factorilor corespunzători. Tabloul vieții organismului se prezintă extrem de senin ; momentele critice se reduc la asimilarea forțată, uneori irealizabilă, a unor condiții neobișnuite, pentru ca ulterior să se instaureze din nou armonia dintre organism și mediu. Cu alte cuvinte vitalitatea ar reprezenta gradul de armonizare a organismului cu mediul, iar rolul contradicțiilor interne, al eterogenității interne, s-ar reduce la lărgirea frontului de *acceptare* a elementelor mediului, la lărgirea electivității cerințelor. O vitalitate slabă ar avea ca substrat doar incapacitatea de a intra în unitate cu condițiile necesare ale mediului. Vitalitatea ca rezistență la factorii nocivi nu este de loc menționată, urmînd să fie presupusă ca un revers al relațiilor necesare. Firește, lărgimea „căii magistrale" prin care organismul interiorizează tot ceea ce îi este necesar are o enormă importanță pentru intensitatea procesului vital și pentru supraviețuire, însă nu putem neglija nici rolul pe care îl joacă în condiții *reale* lărgimea frontierelor de reversibilitate după *abateri de la normal*, amplitudinea variațiilor pînă la limita dintre normal și patologic cu redobîndirea ulterioară a echilibrului.

Caracterul limitat al unității organism-mediu, concepută numai ca cerință și ca asimilație de condiții necesare sau capabile să devină necesare (dar nu în legătură cu problema vitalității, ci sub aspectul variabilității adecvate și al ereditații) a fost remarcat atît de T. D. Lîsenko personal, cît și de alți autori la Conferința unională din anul 1954, consacrată problemei ereditații și variabilității. La această conferință s-a subliniat rolul rezistenței organismului la diferiți factori nocivi, permanent prezenți în ambianță, ca element distinct, dar inseparabil al unității organism-mediu și s-a arătat că în cazul dobîndirii rezistenței la un anumit factor nu se poate vorbi propriu-zis de asimilația acestuia. Întrucît însă T. D. Lîsenko nu a publicat o nouă versiune a teoriei vitalității, unde să introducă acest corectiv, autorii [1] care au încercat să dezvolte această concepție i-au dat o interpretare mai largă, subliniind tocmai implicațiile relațiilor de adversitate dintre organism și mediu în problema vitalității și acordînd multă atenție rezistenței generale a organismului ca aspect inseparabil al vitalității. Interpretarea mai largă a teoriei a dus și la o folosire mai liberă a terminologiei inițiale (de pildă, aplicarea termenului „asimilație" pentru a desemna persistența efectului unor factori neutralizați de or-

[1] L. N. Pliușci, în culegerea Некоторые философские вопросы естествознания, Диалектика жизненности организмов, Editura Academiei de Științe a U.R.S.S., Moscova, 1957 (Vezi traducerea în volumul *Dialectica marxistă și științele moderne*, Editura politică, Buc., 1959). I. Peatnițchi, *O importantă problemă de biologie medicală (vitalitatea)*, *Analele romîno-sovietice, seria biologie*, nr. 1/1957, p. 29.

ganism, care pot intensifica vitalitatea, fără a deveni necesari, fără a crea o cerință).

Tăria concepției lîsenkiene a vitalității, chiar în formularea ei originală, rezidă în faptul că ea sesizează laturile *principale, esențiale* ale unor realități obiective contradictorii. Organismul este considerat în unitate, în legături necesare cu acele condiții care sînt (sau au fost recent) asimilate, interiorizate, acceptate, care constituie (sau au devenit) ambianța habituală, „familiară" a organismului normal, sănătos. Așadar insistența asupra fenomenului asimilației (ca acceptare profundă a unor condiții generatoare de cerințe) subliniază laturile principale ale unor cupluri dialectice ca *necesitate-întîmplare, normobiologic-patobiologic, habitual-extraordinar, cerință-rezistență* etc. în cadrul relațiilor organism-mediu. În felul acesta însă sînt neglijate unele aspecte secundare dar importante. În cursul ontogenezei vitalitatea unei ființe poate crește și prin acțiunea unor factori incidentali, neasimilabili, dar tolerabili, precum și prin antrenamentul facultăților de neutralizare și repudiere a factorilor intolerabili, nocivi, patogeni. De pildă, călirea organismului uman prin frig, „aclimatizarea" experimentală a animalelor la hipoxie etc. au un efect general dintre cele mai favorabile, deși agenții respectivi nu sînt propriu-zis asimilabili, ci doar tolerabili sau chiar intolerabili în funcție de „doză". În asemenea cazuri, pe lîngă dobîndirea rezistenței specifice la agenții respectivi, organismul beneficiază în plus de un efect favorabil nespecific tradus prin intensificarea proceselor metabolice și prin accentuarea plasticității fiziologice și a rezistenței *generale*. Într-adevăr, este un lucru îndeobște cunoscut că acțiunea unui agent nou provoacă o intensificare a metabolismului. Pe de altă parte, datorită corelației funcțiilor din organism, efectul unui agent neobișnuit nu se rezumă numai la antrenamentul funcției solicitate direct de specificul lui, ci și la intensificarea, mai mult sau mai puțin pronunțată, a dinamicii altor funcții. Acest antrenament corelativ cu efecte generale mărește „suplețea" funcțională, toleranța organismului la abateri de la normal. Asistăm așadar la o fortificare generală a vitalității prin intensificarea contradicțiilor interne : cea metabolică și cea cuprinsă în variațiile funcționale tolerabile. De bună seamă că în asemenea cazuri efectul general, nespecific este mult mai puțin profund și mult mai puțin amplu decît în cazul factorilor asimilabili, totuși el este real și inevitabil. Oricum ar fi, ideea de intensificare a vitalității prin augmentarea contradicțiilor interne este absolut valabilă și pentru acțiunea factorilor „neasimilabili".

Dacă privim vitalitatea ca o problemă de *biologie medicală* devine și mai evidentă obligația de a nu exclude momentele incidentale, intolerabile și patogene din noțiunea de unitate organism-mediu în planul interpretării fenomenelor vitalității. Firește, aceste momente nu țin de domeniul necesității, însă mediul real le conține în permanență. Un medic va considera întotdeauna că organismul se află în unitate cu un mediu conținînd atît factori necesari sau indiferenți, cît și factori nocivi ; și această afirmație el nu o face în virtutea poziției sale subiective de specialist deprins cu aspectul patobiologic, ci în virtutea unei viziuni mai complete a realității obiective contradictorii. Normobiologia este de neconceput fără pato-

biologie, deși aceasta din urmă este o latură secundară a realității biologice. Intensificarea vitalității organismului uman pe linia fortificării rezistenței sale nespecifice la diverși factori patogeni se prezintă așadar ca o problemă de importanță covîrșitoare.

De altfel, unitatea (contradictorie, bineînțeles) dintre normal și patologic, dintre habitual și extraordinar este ilustrată perfect prin existența unui mecanism *comun* de intensificare a potențelor vitale de tipul rezistenței în cele mai variate circumstanțe, de la eforturi funcționale intense în limite absolut normale pînă la situații extrem de dificile, chiar subletale, cînd materia vie își mobilizează toate resursele pentru a supraviețui. Este vorba de formarea stimulatorilor biogeni [1] în orice sistem viu (celulă, țesut izolat, organism întreg), în toate cazurile în care se înăsprește contradicția dintre mediu și materia vie. Noi considerăm fenomenul de apariție a stimulatorilor biogeni în condiții ce ies din comun drept un mecanism general de intensificare a vitalității, mai ales a potențelor de rezistență. Acționînd asupra echipamentului enzimatic, stimulatorii biogeni micșorează energia necesară activării fermenților ; în consecință se intensifică metabolismul, se accentuează plasticitatea biologică a sistemului viu respectiv și crește toleranța lui la dezechilibre, ceea ce indică tabloul unor contradicții interne mai pronunțate.

Considerațiile de mai sus ne arată că în tratarea problemei vitalității este preferabil să ne sprijinim pe ideea de contradicții interne în general (eterogenitate, plasticitate, suplețe, toleranță la variații, rezistență la dezechilibre, capacitate de restructurare, diapazon funcțional etc.), decît pe formula asimilație-cerință-necesitate, care oglindește mai puțin complet ansamblul de legături reale. Am văzut că intensificarea contradicțiilor interne, ca fenomen biologic util, se poate realiza nu numai prin acceptarea unor condiții neobișnuite, ci și prin antrenamentul facultăților de neutralizare și combatere a factorilor neasimilabili sau nocivi (cu condiția ca efortul prestat de organism cu prilejul unui asemenea antrenament să nu depășească resursele sale).

Ca atare este deosebit de interesant să lămurim, cum se prezintă tabloul contradicțiilor interne ale organismelor în cursul evoluției progresive, care se caracterizează tocmai prin perfecționarea mecanismelor de triere, blocare și neutralizare a influențelor externe, mai ales a celor perturbante. Această funcție de blocare a efectelor exogene inoportune pentru sistemul de conexiuni interioare impune folosirea cu precădere a noțiunilor de *reglaj biologic* și de *aparat regulator*, în accepțiunea lor cibernetică. Este adevărat că evoluția reactivității nu se rezumă la perfecționarea autoreglajelor, ci comportă și alte aspecte ca reflectare, integrare, coordonare etc. Dar întrucît ne preocupă îndeosebi problema interiorizării contradicțiilor externe, a variațiilor externe, iar sistemele de reglaj opun o barieră în calea unei asemenea interiorizări, este clar că tocmai acest aspect trebuie examinat cu prioritate. Ar fi greșit să identificăm regulatorul biologic cu sistemul nervos, întrucît ele nu se confundă decît parțial :

[1] V. P. Filatov, Тканевая терапия. Учение о биогенных стимуляторах (*Terapia tisulară. Teoria stimulatorilor biogeni*), Ed. Znanie, Moscova, 1955.

aparatul de reglaj, pe lîngă mecanisme nervoase, cuprinde și mecanisme umorale (elemente endocrine, sisteme tampon de natură chimică etc.) iar sistemul nervos, pe lîngă funcția de reglaj, exercită și pe cea de coordonare și integrare.

Ce a adus dezvoltarea evolutivă a reglajelor biologice din punctul de vedere al contradicțiilor interne și al capacității de supraviețuire? La animalele inferioare, cu sisteme de reglaj slab dezvoltate, regimul metabolic și funcțional al organismului este în mare măsură dependent de mediu, urmînd variațiile acestuia, pe care organismul le tolerează mai mult pasiv. Animalele inferioare pot rezista la congelări, la dezhidratări pînă aproape de limita rezidiului sec, la inaniție îndelungată, la variații osmotice și de pH ale mediului extern, echilibrîndu-se cu aceste variații. Prin urmare, aici tabloul contradictoriu al eterogenității interne se caracterizează mai ales prin toleranța pasivă la variațiile externe, prin capacitatea de a parcurge la nevoie stări calitative extrem de diferite (inclusiv reducerea la minimum a procesului metabolic în stări de anabioză) sub presiunea condițiilor ambiante. Organismul este mai dependent de dinamica mediului, dar totodată fiind mai plastic, mai suplu, este mult mai puțin fragil. În fața agresiunilor lumii externe el desfășoară o tactică de repliere și de „conformism". Influențele exogene brutale (cel puțin unele din ele), cu tot caracterul lor inoportun nu sînt propriu-zis perturbante, deși amprenta lor poate fi extrem de profundă, amplă și specifică. În concluzie putem spune că pe aceste trepte ale arborelui filogenetic, vitalitatea este de tip „conformist".

Cu totul altfel se prezintă tabloul eterogenității interne pe treptele mai înalte ale evoluției, la animalele superioare (inclusiv omul). Aici o dată cu dezvoltarea mecanismelor de reglare neuro-umorală, o dată cu intensificarea homeostaziei, compoziția mediului intern și regimul (termic, osmotic, acido-basic etc.) de funcționare a organelor efectoare somatico-viscerale devin mai constante, fiind protejate de aparatul regulator împotriva influențelor externe brutale, perturbante. Regulatorul biologic micșorează diversitatea informației care vine de la mediul extern la structurile efectoare ale organismului [1]. Această blocare mai mult sau mai puțin riguroasă a influențelor exogene asigură o anumită independență funcțională a elementelor interne față de variabilitatea ambianței, însă totodată aduce o diminuare a eterogenității interne, o scădere a toleranței dispozitivelor efectoare la modificările brutale ale condițiilor de funcționare. Lumea internă a organismului capătă o anumită autonomie față de lumea exterioară, sacrificîndu-și în schimb supleța funcțională și capacitatea de a suporta abateri de la un regim fix. Orice defecțiune a regulatorului în sensul incapacității de a bloca torentul agresiunilor exogene și de a restabili echilibrul perturbat aduce pericolul unor consecințe fatale pentru întregul organism. Așadar asistăm la o diminuare a contradicțiilor interne cu corolarul ei — incapacitatea de a rezista la perturbări exogene, necorijate de regulator. Ceea ce pare mai grav este faptul că în *unele* cazuri patologice, de pildă în stările de șoc, reactivitatea pare

[1] W. R. Ashby, *An introduction to cybernetics* (*Introducere în cibernetică*), London, 1956.

îndreptată nu spre conservarea vieții ci spre menținerea homeostaziei : organismul moare, apărîndu-și homeostazia, independența sa relativă față de mediu, astfel că în asemenea cazuri numai blocarea artificială a reactivității dezordonate a regulatorului, cu încetinirea consecutivă a proceselor vitale, permite supraviețuirea și redobîndirea ulterioară a echilibrului fiziologic.

Aceste constatări pot sugera ideea că aparatul neuroendocrin care reglează constanța internă, ar fi o formațiune parazitară, o achiziție evolutivă funestă pentru rezistența efectivă la agresiuni și că diminuarea eterogenității interne, cu incapacitatea de a interioriza efectul variațiilor externe, ar indica o diminuare a vitalității organismelor în cursul evoluției. De altfel la ora actuală, blocarea medicamentoasă a sistemului regulator pînă la nivelul centrilor vegetativi la bolnavii cu traumatisme, infecții, intoxicații grave etc. — așa-numita hibernoterapie, care simulează reîntoarcerea organismului uman pe o treaptă evolutivă inferioară caracteristică animalelor poikiloterme (cu sînge rece) — și-a dovedit din plin eficacitatea [1], așa că manifestările de scepticism în privința utilității progresului biologic, argumentate prin acest material clinic în unele lucrări de biologie din Occident, sînt departe de a fi simple mistificări, ci constituie doar hipertrofierea, absolutizarea anumitor aspecte obiective ale evoluției. Că aceste aspecte sînt secundare și nesemnificative atît pentru evoluția biologică în ansamblu, cît mai ales pentru destinul mecanismelor care asigură capacitatea de supraviețuire (vitalitatea) în cursul existenței individuale — iată ce vom argumenta în rîndurile care urmează.

Este adevărat că dezvoltarea aparatului regulator duce la micșorarea unor contradicții interne în restul organismului (în mediul intern și în structurile efectoare), însă primul lucru care ne frapează, atunci cînd examinăm acest aparat la formele evoluate, este tocmai extraordinara lui suplețe și plasticitate, prodigioasa lui mobilitate funcțională, într-un cuvînt, activitatea lui extrem de eterogenă, contradictorie. Rămîi cu impresia că „suma totală" a potențelor biologice contradictorii (necesară pentru realizarea unor stări biologice variate, impuse de circumstanțe neprevăzute) a rămas aceeași sau chiar a crescut : diminuînd la nivel efector, contradicțiile interne se accentuează în schimb la nivel regulator. Lucrul acesta este foarte firesc, pentru că tocmai nivelul regulator preia asupra sa contactul cu variațiile brutale ale mediului și trebuie să rezolve problemele cele mai dificile și cele mai eteroclite ale existenței, realizînd adaptarea activă la ambianță, mai ales prin modificări de comportare, mult mai eficace pentru supraviețuire, decît simpla toleranță. Suplețea funcțională a regulatorului este ilustrată de pildă prin capacitatea de restructurare a activității nervoase superioare, prin mobilitatea proceselor neuroreflexe, prin concurența și interacțiunea stereotipurilor dinamice corticale etc. Ar fi o greșeală să reducem rolul regulator al sistemului nervos numai la funcțiile sale vegetative. Dacă, bunăoară, glicemia și temperatura mediului intern sînt reglate în mod curent de sistemul nervos vegetativ (împreună cu cel endocrin), nu este mai puțin adevărat că și

[1] H. Laborit et P. Huguenard, *Pratique de l'hibernothérapie en chirurgie et en médecine (Practica hibernoterapiei în chirurgie și medicină)*, Ed. Masson, Paris, 1954.

solicitarea funcțiilor nervoase de relație cu prilejul căutării hranei sau amenajării unei vizuini este îndreptată — cel puțin în parte — spre același scop final și anume protecția mediului intern împotriva unor variații brutale ale constantelor homeostatice amintite. Putem vorbi așadar chiar de o componentă psiho-etologică a funcției de autoreglare, pentru că noțiunile de autoreglare și autoconservare sînt în mare parte superpozabile.

Rolul *activ* al regulatorului asigură atît asimilarea mult mai lesnicioasă a condițiilor necesare, cît și neutralizarea (sau preîntîmpinarea) efectivă a celor neindispensabile sau nocive. Trebuie subliniat că funcția de barieră a regulatorului în calea variațiilor externe nu este absolută. Dacă regulatorul unei mașini trebuie să fie cît mai sever, nepermițînd nici o abatere a regimului de funcționare de la linia fixată, regulatorul biologic nu suprimă, ci doar micșorează mult răsunetul intern al variațiilor externe, întrucît unul din principiile fundamentale ale vieții constă în necontenite variații metabolice și biocatalitice în jurul liniei de echilibru, a cărei atingere definitivă echivalează cu moartea. Prin urmare, diferitele consecințe aparent negative ale dezvoltării reglajelor și anume, rigiditatea regimului funcțional intern, constanța mediului intern, diminuarea diapazonului de interiorizare a contradicțiilor externe etc. au un caracter foarte relativ. Plasticitatea elementelor efectoare este doar micșorată și nicidecum suprimată, rămînînd ca element important al vitalității. Pretinsa fragilitate a organismelor evoluate, consecință a dezvoltării reglajelor, este un aspect real dar oarecum *excepțional*, devenind frapantă numai atunci cînd intensitatea agresiunii exogene depășește potențele (destul de vaste, de altfel) ale regulatorului. În fața problemelor *curente* ale existenței, organismele superioare sînt mult mai avantajate, avînd un coeficient de supraviețuire (numărul de indivizi ajunși la maturitate sexuală din totalul de indivizi născuți) mult mai mare decît formele inferioare.

Privit în felul acesta, regulatorul formelor evoluate își pierde în mare parte trăsăturile sumbre de „asasin" al plasticității biologice și capătă mai curînd fizionomia de organizator al acesteia. Devine clar rolul lui enorm în ceea ce privește capacitatea de supraviețuire. Dezvoltarea lui marchează *negarea* treptată a unui sistem vechi, primitiv de relații necesare cu mediul (predominența toleranței pasive) de către un sistem nou superior, cu vaste perspective de evoluție ulterioară (predominența atitudinii active față de mediu).

Toate aceste considerații ne obligă să renunțăm la ideea clasică de vitalitate ca însușire amorfă, difuză și indivizibilă a organismului. La formele superioare, dotate cu sisteme de reglaj puternic dezvoltate, vitalitatea se prezintă repartizată relativ distinct la două nivele — efector și regulator, între care există atît cooperare cît și discordanță. La ambele nivele vitalitatea este condiționată de amploarea contradicțiilor interne ale structurilor respective, de plasticitatea și mobilitatea lor funcțională. Dar în timp ce vitalitatea efectorilor poate fi definită prin capacitatea de a asimila elementele necesare din lumea calmă a *mediului intern* și de a tolera oarecum *pasiv* eventualele variații necompensate ale acestuia, vitalitatea regulatorului poate fi caracterizată prin capacitatea de a *dis-*

cerne între necesar (asimilabil) și incidental sau nociv în lumea agitată a *mediului cosmic* și de a neutraliza (sau preîntîmpina) *activ* toate influențele inconvenabile economiei interne stabilizate și sistematizate. Discordanța dintre cele două nivele rezidă în faptul că dezvoltarea predominentă a celui regulator în cursul evoluției provoacă o anumită regresiune a celui efector, cu consecințe *uneori* negative, dar nesemnificative (întrucît pentru supraviețuire, eficacitatea vitalității regulatorului este mult mai mare decît a elementelor efectoare). Putem spune că în cursul evoluției s-a produs o comutare parțială a eterogenității interne de la nivel efector la nivel regulator.

Faptul se explică prin aceea că eterogenitatea internă constituie în mare parte ecoul sistematizat al variabilității ambianței; or, acest ecou este reținut în mare parte la nivelul regulatorului și nu este admis decît cu mare greutate în profunzime. Prin urmare, tocmai regulatorul beneficiază de contactul cu variațiile externe, mărindu-și plasticitatea funcțională (dacă variațiile nu sînt prea brutale). Captarea efectului variațiilor externe la nivel regulator privește atît aspectul lor cantitativ (amplitudinea), cît și pe cel calitativ (specificul), acesta din urmă fiind reținut mai ales de componentele regulatorului, specializate în funcția de reflectare a lumii înconjurătoare. Sînt însă cazuri cînd în profunzimea economiei interne este admisă fie amplitudinea variației externe, fie specificul ei. În primul caz poate fi intensificată vitalitatea *întregului* organism (inclusiv a elementelor efectoare), ca expresie cantitativă a procesului vital, iar în cel de-al doilea caz poate fi influențată ereditatea ca expresie calitativă a acestui proces. (Imperfecțiunea reglajelor la formele inferioare nu implică o modificare mai lesnicioasă a eredității, în comparație cu formele superioare, întrucît fenomenul reglării, oricît de slab dezvoltat ar fi, presupune nu numai abatere, variație, ci și *revenire* la starea inițială).

Așadar, diminuarea contradicțiilor interne la nivel efector în cursul evoluției este cu prisosință compensată de profitul biologic de pe urma accentuării concomitente a contradicțiilor la nivel regulator. Problema însă merită să fie discutată și sub un alt aspect. Dacă la formele evoluate tabloul vieții interne se prezintă în parte mai puțin contradictoriu, mai rigid, să nu uităm că el este în schimb mai sistematizat, mai ordonat, fiind caracterizat prin amortizarea influențelor exogene haotice, organizarea unor ritmuri endogene cu o succesiune regulată de funcționare și repaus, stereotipia unor reacții, chiar extrem de complexe etc. Atît compoziția mediului intern cît și regimul metabolic și funcțional al țesuturilor organismului conțin condițiile necesare desfășurării relativ netulburate a procesului vital, conțin factorii asimilabili într-o formă mai mult sau mai puțin *pură*, fără intervenția elementelor incidentale nocive, care sînt interceptate de aparatul regulator. Așadar una din tendințele evoluției istorice a ființelor vii constă în eliminarea maximă a hazardului din sfera conexiunilor interioare și în organizarea posibilităților de *asimilație pură* (cît mai apropiată de cerințele specifice și individuale) a factorilor necesari din mediul intern aflat sub un permanent control. Aparatul regulator, preluînd asupra lui contactul cu adversitățile existenței (mereu prezente în mediul cosmic, alături de condițiile propice) creează lumii interioare a

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

corpului viu condiții cît mai apropiate de imperiul *necesității pure*, care evident nu poate fi niciodată atinsă în înțeles absolut, după cum nu poate fi realizată nici asimilația absolut pură. Autonomizarea relativă a organismului față de condițiile externe în procesul evoluției nu este o rupere treptată de legături cu mediul (deoarece grație dezvoltării activității nervoase superioare relațiile cu ambianța devin mai bogate și mai variate, valorificînd un „registru" de condiții mult mai vast), ci se prezintă în primul rînd ca o tendință de emancipare de sub influența elementelor de hazard din lumea înconjurătoare.

Procesul sexual ca mijloc de intensificare a vitalității ilustrează și el tendința evoluției de a asigura posibilitățile de asimilație „pură" a condițiilor externe. Comparativ cu calea sexuată de menținere a vitalității, asimilarea directă a condițiilor de mediu prezintă, la tot pasul, riscul întîlnirii cu influențe exogene nu numai neasimilabile, dar pur și simplu fatale. Celulele sexuale însă reprezintă rezultatul material al sistematizării și epurării influențelor externe în filiera generației parentale, așa încît contopirea lor, realizată pe baza unei electivități reciproce, poate fi considerată ca un act de asimilație „pură", *concordantă la maximum cu cerințele specifice.*

Dar între cele două modalități de asimilație „pură" — procesul sexual și stabilizarea mediului intern — există o deosebire radicală prin faptul că procesul sexual intensifică eterogenitatea internă, în timp ce stabilizarea mediului intern o micșorează parțial. Putem considera deci că procesul sexual constituie un excelent antidot al inconvenientelor pe care le aduce emanciparea economiei interne față de variațiile externe, tocmai sub aspectul contradicțiilor interne. Acest rol enorm al reproducerii sexuate în menținerea vitalității i-a asigurat o extrem de largă răspîndire în lumea viețuitoarelor.

Comparativ cu îngustarea eterogenității biologice în urma stabilizării mediului intern al individului, diversificarea biologică și fiziologică realizată de procesul sexual se explică prin faptul că cerințele *specifice*, respectate de acest proces, admit de obicei un interval de variație mai larg decît cerințele *individuale* ale fiecărui organism parental în parte. Dar și la nivel individual, oricît de stabilizat ar fi mediul intern, desfășurarea procesului vital conform cerințelor individuale nu este niciodată pur lineară, inflexibilă, ci prezintă necontenite balansări și remanieri între anumite limite. Prin urmare, fenomenele de armonie, cerință, adaptare etc., ca aspecte principale ale realității biologice, nu exclud, ci dimpotrivă ilustrează teza despre caracterul absolut al luptei contrariilor, aici fiind vorba de contradicția dintre limitele unor variații curente, contradicția dintre optim și neoptim, dintre linia de echilibru și frontierele normei etc. Atît în relația dintre organism și mediu, cît și în cadrul procesului sexual necesitatea implică acceptarea hazardului în anumite limite. Puritatea asimilației și a relațiilor necesare, menționată mai sus, rămîne — repetăm — o tendință și nicidecum o realitate atinsă vreodată.

În ceea ce privește împărțirea vitalității în două componente — regulatoare și efectoare — trebuie să subliniem că problema este extrem de dificilă și că punctul nostru de vedere a fost de abia schițat, fiind susceptibil

de o prelucrare și detaliere ulterioară, mai ales în următoarele puncte : relația dintre componenta regulatoare și cea efectoare a vitalității la organismele inferioare ; rolul propriilor dispozitive regulatoare ale elementelor celulare efectoare ; rolul regulatorului în condiționarea intoleranței efectorilor la variații de regim funcțional ; toleranța regulatorului la variații de regim funcțional, de intensitate funcțională și la remanieri ale conexiunilor funcționale ; reductibilitatea relativă a plasticității funcționale a efectorilor la potențele elementului celular individual și ireductibilitatea supleții funcționale a regulatorului la virtuțile elementului celular singular, în afara conexiunilor sale ; caracterul predominant funcțional și în mai mică măsură anatomic al criteriului de împărțire a vitalității în două nivele.

Indiscutabil însă credem că este un lucru și anume necesitatea ca în elucidarea mecanismelor și manifestărilor vitalității să acordăm atenție nu numai modalităților de acceptare a factorilor ambianți, generatori de cerințe, ci și mijloacelor de ripostă la influențe inconvenabile din lumea externă, iar pe de altă parte, să privim vitalitatea nu numai prin prisma armoniei cu mediul, ci și sub aspectul relațiilor de contradicție. În orice caz folosirea instrumentului cibernetic în analiza fenomenelor biologice poate fi utilă pentru dezvăluirea unor aspecte interesante și în problema vitalității.

ТЕОРИЯ ЖИЗНЕННОСТИ И ОБЪЕКТИВНАЯ ДИАЛЕКТИКА ВЗАИМООТНОШЕНИЙ ОРГАНИЗМА И СРЕДЫ

РЕЗЮМЕ

Жизнь как качественно особое явление и *жизненость* как количественное выражение совершенства жизненного процесса детерминированы и обусловлены внутренними противоречиями живых тел (противоречивым процессом обмена веществ и внутренней биологической разнокачественностью). Три основные пути воздействия на внутренние противоречия и, тем самым, на жизненность — половой процесс, вегетативная гибридизация и непосредственное влияние условий среды — получают, в концепции лысенковской школы, единое объяснение, а именно — как результат одного и того же процесса *ассимиляции*: взаимная ассимиляция половых клеток, ассимиляция пластических веществ подвоя привоем и, наконец, ассимиляция изменившихся условий внешней среды.

Термин „ассимиляция условий", несмотря на его, казалось бы, метафорический характер, глубоко отражает некоторые стороны объективной действительности в сфере биологических явлений. Понятие „регистрирование информации", ныне часто применяемое в кибернетике, имеет, в сущности, аналогичный смысл.

Ценность концепции Т. Д. Лысенко о жизненности состоит в том, что в ней схвачены *главные*, *ведущие* стороны ряда объективно-противоречивых реальностей. Действительно, организм рассматривается в единстве, в *необходимых* связях с теми условиями, которые *ассимилируются*, *включаются внутрь*, *воспринимаются*, которые составляют привычную, „обыденную" обстановку для нормального, здорового организма.

Следовательно, упор на явление ассимиляции подчеркивает главные стороны таких диалектических единств как необходимость — случайность, нормобиологическое — патобиологическое, обычное — необычное, потребность — устойчивость и т.п. в рамках взаимоотношений организма и среды. Однако таким образом упускается ряд второстепенных, но все же важных моментов. Жизненность того или иного существа может повышаться и под влиянием случайных, неассимилируемых, но переносимых факторов, а также путем тренировки способностей в направлении нейтрализации непереносимых, угрожающих, болезнетворных факторов. Анализ этих возможностей необходимо включить в теорию жизненности, поскольку в подобных случаях благоприятное влияние объясняется опять же *усилением внутренних противоречий*, как и в случае ассимилируемых факторов.

Слабая сторона теории жизненности заключается именно в игнорировании нейро-гуморальных механизмов блокирования, контролирования и нейтрализации внешних воздействий (механизмы биологического регулирования), развитие которых у высших животных иллюстрирует отрицание более древней системы необходимых взаимоотношений со средой (пассивная приспособляемость) новой, высшей системой (активное приспособление). Совершенствование этих механизмов, ведущее к постепенному уменьшению диапазона включения внешних вариаций внутрь организма, к возрастанию устойчивости внутренней среды и к относительной автономизации организма по отношению к внешней среде, является одной из важнейших черт эволюции животного мира. Возникает вопрос: не равноценно ли столь очевидное уменьшение некоторых внутренних противоречий падению жизненности в филогенезе? Нисколько, так как на последовательных этапах эволюции внутренняя разнокачественность (противоречивость), уменьшаясь в одной части организма — в рабочих органах, усиливается в другой его части—в нейро-эндокринной регулирующей системе. Это разъединение жизненности на два взаимозависимых, но несколько антагонистичных уровня — *рабочий и регулирующий* — представляет собой, с точки зрения приспособляемости и выживаемости, крайне важное явление, игнорируемое оригинальной версией теории жизненности. Анализ этого явления, с привлечением также и кибернетических представлений, приводит к интересным выводам и вооружает убедительными доводами, направленными против идеи о постепенной утрате совершенства жизненного процесса в течение эволюции.

LA THÉORIE DE LA VITALITÉ ET LA DIALECTIQUE OBJECTIVE DES RELATIONS ORGANISME-MILIEU

RÉSUMÉ

La vie, en tant que phénomène qualitatif distinct, aussi bien que la *vitalité*, en tant qu'expression quantitative de la perfection du processus vital, sont déterminées et conditionnées par les contradictions internes

des corps vivants (le processus contradictoire du métabolisme et l'hétérogénéité interne biologique). Les trois voies principales permettant d'influencer les contradictions internes et, implicitement, la vitalité — le processus sexuel, l'hybridation végétative et l'action directe des conditions du milieu — trouvent dans la conception de l'école de Lyssenko une explication unitaire, étant interprétées comme le résultat du même processus d'*assimilation* : assimilation réciproque des cellules sexuelles, assimilation des substances plastiques du sujet par le scion et, enfin, assimilation des conditions modifiées du milieu extérieur.

Le terme «assimilation des conditions», malgré son caractère en apparence métaphorique, reflète profondément certaines réalités objectives de la sphère des phénomènes biologiques. La notion d' «enregistrement de l'information », couramment utilisée aujourd'hui en cybernétique, a en fait une signification très rapprochée.

La force de la conception de la vitalité, de Lyssenko, consiste dans le fait qu'elle saisit les aspects *principaux*, *essentiels*, de certaines réalités objectives contradictoires. En effet, l'organisme est considéré en son unité, en relations *nécessaires* avec celles des conditions qui sont *assimilées*, *intériorisées*, *acceptées* et qui constituent l'ambiance habituelle, « familiaire » de l'organisme normal, sain. Par conséquent, en insistant sur le phénomène de l'assimilation, on souligne les côtés principaux de certains couples dialectiques tels que nécessité — hasard, normobiologique — pathobiologique, habituel — extraordinaire, exigence — résistence, etc., dans le cadre des relations organisme — milieu. De cette manière sont toutefois négligés certains aspects secondaires, mais qui ont leur importance. La vitalité d'un être vivant peut s'accroître aussi par l'action de facteurs incidentels, non assimilables mais tolérables, ou par l'entrainement des facultés de neutralisation ou de rejet des facteurs intolérables, menaçants, pathogènes. Il est absolument indispensable d'inclure l'analyse de ces modalités dans la théorie de la vitalité, car dans de tels cas l'effet favorable s'explique toujours par l'*intensification des contradictions internes*, tout comme dans le cas des facteurs assimilables.

Le côté faible de la théorie de la vitalité consiste justement à négliger les mécanismes neuro-humoraux de blocage, tri et neutralisation des influences externes (mécanismes de réglage biologique), dont le développement, chez les animaux supérieurs, illustre la négation de l'ancien système de relations nécessaires avec le milieu (tolérance passive) par un système nouveau, supérieur (adaptation active). Le perfectionnement de ces mécanismes, qui mène à une diminution graduelle du diapason d'intériorisation des variations externes, à la rigidité croissante du milieu intérieur et à une situation relativement plus autonome de l'organisme par rapport au milieu extérieur, constitue l'un des traits essentiels de l'évolution du règne animal. Cette diminution évidente de certaines contradictions internes signifie-t-elle une diminution de la vitalité au cours de la phylogénèse ? Nullement, car, dans les étapes successives de l'évolution, l'hétérogénéité interne, les contradictions internes, tout en diminuant dans une partie de l'organisme (dans les organes effecteurs) s'accentuent dans d'autres parties (au niveau de l'appareil régulateur neuro-endocri-

nien). Cette scission de la vitalité en deux niveaux interdépendants, mais quelque peu antagonistes (*niveau effecteur* et *niveau régulateur*) constitue, sous l'aspect de l'adaptation de la capacité de survie, un phénomène d'importance capitale, totalement ignoré par la version initiale de la théorie. Son analyse, utilisant aussi l'instrument cybernétique, mène à des conclusions intéressantes et offre des arguments solides contre l'idée d'évolution conçue comme dégradation graduelle de la perfection du processus vital.

CERCETAREA PROCESULUI DE DEZVOLTARE A MORALEI SOCIALISTE ÎN R.P.R. ȘI CÎTEVA PROBLEME CU PRIVIRE LA METODA DE LUCRU

DE

NICULAE BELLU

I. Au trecut mai multe luni de la lucrările de însemnătate istorică ale Congresului al III-lea al P.M.R. În cursul acestui interval materialele principale ale Congresului și îndeosebi Raportul de activitate al C.C. al P.M.R. prezentat de tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, caracterizat cu drept cuvînt ca unul din cele mai remarcabile documente ale conducerii de partid [1], au putut fi studiate îndeaproape, sistematic și în nemijlocită legătură cu noul avînt pe care l-a căpătat activitatea creatoare de masă a constructorilor socialismului din țara noastră, în spiritul și pentru traducerea în viață a sarcinilor care decurg din faptul intrării noastre în etapa desăvîrșirii socialismului. În lumina profundei analize științifice pe care o face raportul tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej asupra fenomenelor economice și sociale care au avut loc în țara noastră ca și asupra sarcinilor izvorînd din obiectivele noii etape ; în lumina aprecierilor pozitive și a criticii întemeiate, dar puternic stimulatoare la care au fost supuse rezultatele de pînă acum ale muncii de cercetare pe cîmpul științelor sociale, a sarcinilor directe și mobilizatoare care sînt trasate acestui domeniu al activității ideologice, — a devenit pe deplin clar că este necesar să supunem stilul, metodele și mijloacele muncii de cercetare de pînă acum unei judecăți critice de fond. Instrumentele de lucru și cercetare folosite, experiența dobîndită se vădesc ca neîndestulătoare în noile condiții, în fața noilor cerințe, a noilor sarcini și a noilor posibilități de muncă științifică, născute pe terenul socialismului, cînd — la drept vorbind — munca reală de cercetare a încetat să mai fie preocuparea exclusivă a unor grupe restrînse, transformîndu-se într-o activitate a

[1] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Edit. politică, 1960, p. 366.

multor zeci de mii de activiști și oameni ai muncii, fiind abordată cu multă seriozitate și eficacitate practică, deși — în cele mai multe cazuri — rezultatele ei nu sînt încă adunate, închegate și valorificate sub forma unor lucrări, ceea ce constituie de altfel o pierdere deseori ireparabilă.

Stilul, metodele și instrumentele muncii științifice se cristalizează în strictă dependență de obiectul cercetării, de trăsăturile sale cele mai caracteristice.

Or, viața societății noastre cunoaște azi un ritm deosebit de viu al dezvoltării, au loc — sub ochii noștri — transformări dintre cele mai radicale. Realitatea obiectivă se află în plin proces de înnoire. Se schimbă oamenii și modul lor vechi de comportare. Noul își impune mereu mai stăruitor și cu autoritate dreptul la existență.

În condițiile orînduirii socialiste, sub puternica influență dinamică a concepției marxist-leniniste despre lume, care cucerește mase mereu mai largi, ca urmare a vastei munci organizatorice și educative desfășurate de partid și a inepuizabilelor inițiative stimulate de intensa activitate constructivă care a cuprins toate domeniile, viața socială însăși devine mereu mai bogată, mai multilaterală, modelînd după chipul și asemănarea ei noul profil al omului muncii, constructor al socialismului. Marx observase și notase în acest sens că „adevărata bogăție spirituală a individului depinde în întregime de bogăția relațiilor sale reale" [1]. Iar această bogăție a relațiilor sale reale cunoaște o dezvoltare într-adevăr furtunoasă într-o perioadă ca aceea pe care o creăm și o străbatem, cînd în virtutea relațiilor socialiste de proprietate, de repartiție, a schimbului socialist de activități și a dezvoltării în ritmuri înalte a forțelor de producție sociale, se schimbă însăși natura muncii și atitudinea celor ce muncesc față de ea; cînd mereu mai mulți muncitori, țărani și intelectuali desfășoară pe lîngă activitatea lor productivă nenumărate munci politice, culturale și obștești dintre cele mai variate și cînd întreaga această geneză și așezare victorioasă a noului, a ceea ce este socialist în viața societății noastre are loc în condițiile unei lupte încă încleștate cu vechea ideologie și comportare burgheză, astfel încît — așa cum arată la Congresul al III-lea tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej — „în prezent, activitatea ideologică, munca de lichidare a înrîuririlor educației burgheze din conștiința oamenilor este tărîmul principal al luptei de clasă, al luptei dintre vechi și nou" [2]. Acest tablou în mișcare efervescentă a societății noastre, de o maximă complexitate și căruia îi corespund — prin firea lucrurilor — un număr de noi legități obiective, cu totul specifice unei țări în care socialismul a învins și care a trecut la desăvîrșirea lui, nu poate fi cercetat, cunoscut în detaliile lui particulare decît pe măsură ce efortul de cunoaștere însuși se modelează, se îmbogățește la rîndul său, făurindu-și instrumentele, metodica și experiența de lucru cît mai pătrunzătoare, mai apte să descopere natura, caracteristicile noilor procese și totodată mai eficiente, mai în măsură să răspundă nevoilor practicii.

---

[1] K. Marx, *Ideologia germană*, E.S.P.L.P., 1956, p. 34.
[2] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, vol. cit., p. 88.

La această asiduă preocupare ne îndeamnă stăruitor documentele și hotărîrile Congresului al III-lea al P.M.R.

Accentul este pus cu ascuțime pe obligația lucrătorilor din domeniul științelor sociale de a aborda problemele desăvîrșirii construcției socialismului în etapa actuală, cu sublinierea adevărului că „munca lor va fi rodnică și utilă dacă vor ține seamă de cerințele obiective ale fiecărei etape, dacă la temelia lucrărilor lor va sta studierea atentă a politicii și activității practice a partidului, a ceea ce este esențial în experiența maselor muncitoare" [1]. Așa cum se arată în raportul C. C. al P.M.R. la Congresul al III-lea, caracterul abstract pe care-l au unele lucrări de științe sociale, în discordanță cu preocupările atît de bogate și multilaterale ale partidului și statului, trebuie lichidat.

Lenin sublinia cu o stăruitoare tenacitate importanța excepțională pe care o reprezintă cercetarea sistematică a experienței locale [2], dezlănțuind o adevărată ofensivă împotriva generalităților repetate, a „locurilor comune" și biciuind cu sarcasm pe autorii de fraze generale [3]. Trebuie studiată mult mai concret experiența locală — cerea cu persistență Lenin — amănuntele, lucrurile mărunte, practica, experiența concretă, trebuie tot mai mult aprofundată adevărata viață; de cercetat unde, cine și în ce fel (prin ce metode) a reușit să obțină o reală îmbunătățire, fie ea cît de mică. Și dacă aceste stăruitoare îndrumări ale lui Lenin asupra metodei de muncă pentru cunoașterea reală a fenomenelor noi, nu priveau nici exclusiv, nici în primul rînd activitatea de cercetare științifică, ci se refereau cu precădere la opera de construcție propriu-zisă a orînduirii socialiste, aceasta nu face decît să pună într-o lumină deosebit de pătrunzătoare unitatea indestructibilă dintre știință și practica socialistă, concretizată nu numai în faptul că teoria pleacă de la practică și se întoarce la ea pentru a o îndruma, dar și prin întrepătrunderea necesară dintre modalitățile de desfășurare a practicii în condițiile socialismului și criteriile de dezvoltare a teoriei corespunzătoare. Practica socialistă este de asemenea natură încît chiar la nivelul ei apar cu necesitate generalizări, elemente ale teoriei. Elaborarea, în procesul practicii a unei noi inițiative, de pildă, apoi corectarea, îmbogățirea, perfecționarea ei, compararea rezultatelor obținute pe această cale cu cele anterioare și — odată eficacitatea ei dovedită — generalizarea ei într-o uzină sau pe o întreagă ramură, strădanie colectivă la care participă adeseori multe mii de oameni, nu dezvăluie oare cu prisosință existența unor trăsături comune în aceste două sfere ale activității omenești? Și invers, teoria — dacă nu vrea să se transforme în speculație sterilă — se poate ea oare lipsi nu numai de faptele practicii, dar și de această modalitate a practicii de a se autocerceta și cunoaște, cu atît mai mult cu cît ea ni se dezvăluie ca posedînd elemente teoretice? Practica socialistă este teoretică prin esența și metodele ei, după cum teoria marxist-leninistă, teoria socialismului nu poate fi decît practică prin esența și metodele ei. Așa trebuie să și înțelegem, cred, indicația metodologică principială dată cadrelor

[1] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, vol. cit., p. 86.
[2] V.I. Lenin, *Opere*, vol. 32, p. 429.
[3] *Ibidem*, vol. 33, p. 230—231.

din domeniul ideologiei la Congresul al III-lea al P.M.R. atunci cînd se subliniază că rodnicia și utilitatea rezultatelor muncii de cercetare va fi asigurată numai dacă la temelia lucrărilor va sta studierea atentă a politicii și activității practice a partidului, a ceea ce este esențial în experiența maselor muncitoare.

II. Problema dezvoltării treptate a unor instrumente proprii de cercetare în măsură să cuprindă într-un tot unic studierea fenomenelor generale și observarea nemijlocită a faptelor, a proceselor se resimte cu deosebită ascuțime în domeniul eticii. Aici apare mai evident încă decît la celelalte discipline sociale contrastul dintre marea actualitate a problemei, a cărei însemnătate crește cu fiecare pas al înaintării noastre pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste, cu perspectiva relativ apropiată a trecerii treptate spre comunism, pe de-o parte, și numărul încă mult prea mic de cercetări, studii, lucrări monografice și de sinteză apărute în țara noastră[1]. Contrastul apare cu atît mai izbitor dacă ținem seama că literatura de specialitate s-a dezvoltat încă puțin și a rămas cu mult în urma altor domenii, în vreme ce noile condiții ale existenței sociale și vasta muncă politică educativă desfășurată de partid a determinat formarea unei noi morale socialiste dominante a oamenilor muncii, care se află în plină luptă cu vechile convingeri și deprinderi de comportare burgheze și mic-burgheze. Or, tocmai această împrejurare cere cu insistență din partea tuturor cadrelor care desfășoară o activitate politică și obștească, inclusiv cadrele de predare din școlile de toate gradele să-și însușească cunoștințe sistematice și ferme asupra căilor celor mai înaintate, asupra mijloacelor practice în măsură să asigure dezvoltarea permanentă și consolidarea în rîndurile maselor largi a trăsăturilor moralei socialiste. Trebuie să ajungem a fi în măsură să înarmăm toate aceste cadre nu numai cu principiile și normele generale ale eticii marxiste, elaborate în lucrările clasice ale marxism-leninismului și în documentele de partid, ci să le punem totodată la îndemînă instrumente, metode capabile să determine într-un ritm mai viu, corespunzător cu ritmul transformărilor generale, formarea acestor trăsături, instrumente confirmate ca cele mai eficace de practica îndelungată a partidului și permanent îmbogățite de inițiativa largă a activiștilor de partid, sindicat, U.T.M., de inițiativa fruntașilor în producție și în munca educativă, asupra căreia activitatea de cercetare trebuie să se aplece pentru a analiza și sintetiza concluziile acestei experiențe, a dezvălui legitățile, a le pune în

[1] După cum se știe, în literatura filozofică sovietică a apărut și continuă să apară un număr apreciabil de lucrări despre etică și problemele educației morale. Cu toate acestea, potrivit aprecierilor făcute de cercetătorii sovietici, „elaborarea teoretică a problemelor eticii marxiste rămîne pînă acum vădit în urma cerințelor vieții", iar „multe cărți apărute despre etică au un caracter abstract, rupt de viață" (A. F. Okulov, director adj. al Institutului de filozofie al Academiei de Științe a U.R.S.S., în volumul: *Problemele eticii marxist-leniniste*, Moscova, 1960, p. 6). Profesorul A. F. Șișkin se pronunță în același spirit, arătînd că „de aici izvorăsc și unele neajunsuri în munca noastră de propagandă în domeniul eticii" (*ibidem*, p. 30). Această exigență și deosebit de pilduitoare poziție autocritică a cercetătorilor sovietici a constituit un punct de plecare pentru un nou avînt al cercetărilor de etică, la baza cărora se impune mereu mai mult orientarea spre o cît mai nemijlocită legătură cu practica construcției desfășurate a comunismului.

lumină și a milita astfel pentru generalizarea în practică a unei activități educative înaintate și revoluționare de masă, pe temeiuri științifice.

Obiectivul acesta nu va fi ușor de atins.

Cerințele vieții sînt în schimb mai puternice decît dificultățile inerente unei asemenea munci încît — indiferent cît de mult va trebui să căutăm pe această cale — un asemenea curs al cercetării etice va izbuti să-și facă drum cu irezistibilă necesitate.

Principalul neajuns izvorăște, cred, din faptul că nu ne-am preocupat decît în slabă măsură pînă acum să desprindem din inepuizabilul tezaur teoretic și metodologic al marxism-leninismului și din practica activității de partid, indicațiile fundamentale privind particularitățile procesului de observare și cercetare a fenomenelor etice, apte să stea la baza elaborării unei metodici particulare concrete a cercetărilor în acest domeniu. Neajunsurile se complică prin faptul că, pînă acum lipsește la noi efortul unei munci sistematice colective, centrat pe preocuparea concretizării unor instrumente particulare de lucru, comune și a experimentării lor într-o activitate continuă de cercetare. Fără un asemenea colectiv, fie el cît de mic și neexperimentat, este greu să presupunem că vom putea face un pas înainte.

Comunicarea de față este rodul preocupărilor în direcția formării unui asemenea colectiv și năzuiește să constituie o bază cît de rudimentară în vederea dezbaterilor pregătitoare, necesare muncii metodice de cercetare a domeniului etic în țara noastră.

III. Obiectul cunoașterii etice este atît de complex și vast, atît de angrenat cu celelalte forme ale conștiinței sociale într-o mișcare unitară și neunitară, concordantă și neconcordantă care face delimitarea lui deosebit de dificilă și posibilă — cel puțin la acest stadiu — numai într-o formă de maximă generalitate, încît, firește, nu cu aceasta putem și trebuie să începem. Hotarele de arabesc ale unor asemenea delimitări se vor putea contura, parțial și treptat numai în procesul îndelungat al cercetării, pe măsură ce munca de cercetare însăși va revendica asemenea clarificări.

Pentru a desfășura o muncă de cercetare care tinde spre rigurozitate, va fi de preferat să restrîngem și să delimităm de la bun început sfera de lucru, dar firește nu la întîmplare, ci alegînd o asemenea categorie de bază a eticii marxist-leniniste, care deține un loc fundamental în întregul sistem, fiind de maximă însemnătate pentru existența și înflorirea societății socialiste, motiv pentru care partidul o pune în centrul preocupărilor sale și care *influențează într-un mod hotărîtor dezvoltarea tuturor celorlalte trăsături ale moralei socialiste.* O asemenea categorie este *atitudinea socialistă față de muncă.* Încă Lenin a dezvăluit și demonstrat cu deosebită putere că garanția viabilității și a succesului orînduirii socialiste „o constituie faptul că proletariatul reprezintă și înfăptuiește... un tip superior de organizare socială a muncii. Aceasta este esențialul. În aceasta rezidă izvorul de putere și garanția victoriei depline, inevitabile, a comunismului". Iar „organizarea comunistă a muncii sociale, spre care socialismul este primul pas, se sprijină — și cu cît înaintează mai mult, cu atît se sprijină mai mult — pe disciplina liberă și conștientă

a oamenilor muncii înșiși ... o disciplină socială nouă, superioară: disciplina muncitorilor conștienți și uniți, care nu cunosc nici un jug și nici o autoritate, în afară de autoritatea propriei lor unități, a propriei lor avangărzi, mai conștiente, îndrăznețe, închegate, revoluționare și disciplinate". Înfăptuirea acestei sarcini — sublinia Lenin — este mai grea decît chiar răsturnarea burgheziei și cucerirea puterii, pentru că ea „cere un eroism foarte îndelungat, foarte perseverent, foarte dificil în munca *de zi cu zi* a maselor" [1].

Avem astfel un obiectiv delimitat, dar nu lăturalnic, care asigură orientarea cercetărilor spre ceea ce este esențial în procesul de continuă dezvoltare a moralei socialiste, îngăduindu-ne în același timp să observăm și să reliefăm locul central pe care îl ocupă *atitudinea socialistă față de muncă* în formarea și maturizarea tuturor trăsăturilor moralei socialiste.

IV. Care poate fi metodica particulară de lucru pentru o asemenea cercetare, asupra căreia trebuie să reflectăm pentru a o preciza, a o concretiza și amănunți?

Urmărim desigur să obținem rezultate privind concluziile cele mai generale de ordin etic care se desprind din observarea vieții reale. Dar tocmai acestea trebuiesc supuse unei sistematice cercetări minuțioase pentru a descoperi nu numai rezultatele, mai evidente desigur dar și procesele care duc la ele, legitățile. Numai așa etica își cîștigă eficiența practică și ca atare locul ei între științe. Dar și aici, încă odată, nu-i suficient să desprindem, pe baza observației și a diferitelor analize, cîteva legi, ci să dezvăluim totodată în modul cel mai convingător, și nu numai cu fapte disparate, calea care a dus la determinarea lor. Își capătă aici o excepțională însemnătate profunda observație a lui Engels cînd spune că rezultatele, *concluziile nu înseamnă nimic fără dezvoltarea care a dus la ele* [2]. Tocmai de cunoașterea și dezvăluirea acestui drum depinde în cel mai înalt grad eficacitatea practică a științei etice, și pe acest temei justificarea ei socială. Or, după cum cercetarea microcosmosului, de pildă, a trebuit să-și creeze aparatura sa științifică particulară, fără posedarea căreia totul rămînea în domeniul ipotezelor, tot așa cercetarea etică are nevoie de cîteva instrumente relativ proprii, oricît de rudimentare ar fi la început, cu ajutorul cărora să poată surprinde, să poată nota, să poată fotografia în forme aparent nemișcate *momente* ale procesului în plină mișcare, pentru ca analizînd asemenea diferite momente „suspendate" ale aceluiași proces să poată fi sintetizată apoi diagrama lui generală, iar înainte de ea diagramele, liniile sinuoase, contradictorii adeseori ale diferitelor trăsături, laturi ale procesului cercetat. Simțim nevoia să secționăm, să *descompunem mișcarea* pentru ca recompunînd-o să cunoaștem de astă dată întreaga ei bogăție lăuntrică.

Morala este, în ultimă instanță, o deprindere de comportare bazată pe convingere. Geneza ei trebuie căutată 1) în condițiile vieții materiale și 2) de-a lungul tuturor sferelor prin intermediul cărora — în fiecare orînduire social-economică — condițiile existenței materiale determină cristalizarea unor deprinderi și convingeri morale corespunzătoare.

[1] V. I. Lenin, *Marea inițiativă*, în *Opere*, vol. 29, p. 403, 406—407.
[2] Fr. Engels, *Situația Angliei*. Marx-Engels, *Opere*, E.S.P.L.P., 1957, vol. 1, p. 586.

Noua atitudine față de muncă, trăsătură cu totul specifică și esențială a moralei socialiste, își află geneza în noile condiții socialiste ale vieții materiale și înainte de toate în chiar procesul de producție al bunurilor materiale, asupra căruia își concentrează atenția întreaga nouă suprastructură, din chiar primul moment al cuceririi puterii politice din mîinile claselor exploatatoare. Istoria acestui proces scoate sub o puternică lumină rolul determinant al condițiilor vieții materiale, cum și rolul diriguitor al politicii revoluționare a partidului, căreia îi este subordonată întreaga noastră muncă educativă organizată în vederea cultivării acestei noi trăsături morale și a combaterii tuturor deprinderilor vechi. Asupra formării și dezvoltării noii atitudini față de muncă acționează astfel, convergent 1) noile condiții ale vieții materiale a societății (relațiile socialiste de proprietate și repartiție) și formele noi, caracteristice socialismului ale procesului de producție a bunurilor materiale; 2) întreaga suprastructură socialistă, cu precădere sfera politică a acestei suprastructuri.

Ne interesează așadar să ajungem în situația de a putea observa și descrie mecanismul viu, concret prin intermediul căruia existența socială și conștiința socială acționează asupra formării și dezvoltării moralei socialiste.

Cunoscutele pagini despre metodă ale lui Marx [1] îndreptățesc, cred, în întregime punctul de vedere potrivit căruia începutul unei cercetări pleacă de la un anumit grad de generalitate, de la o formă mai abstractă a cunoașterii, lipsită încă de toate determinările, pentru a trece în mod analitic la noțiuni din ce în ce mai simple, cu sublinierea că abia din acest moment poate fi recompus întregul ca o totalitate bogată și dezvăluită întreaga lui esență, cuprinzînd o mulțime de determinări și de relații.

Aceste indicații posedă o valoare principială de maximă generalitate, atotcuprinzătoare, iar respectarea lor cît mai fidelă se confirmă ca necesară pentru orice domeniu de cercetare. S-ar putea ridica obiecția că Marx se referă, în paginile amintite, numai la drumul parcurs de cunoaștere în procesul cercetării de la universalul abstract, lipsit de determinări („o idee haotică despre întreg"[2]), la universalul concret. Dar profunda însemnătate și universalitatea acestei metode de cunoaștere științifică este determinată tocmai de faptul că sfera ei de aplicabilitate și eficacitate nu este restrînsă, nu se rezumă numai la cadrul cel mai atotcuprinzător, mai general al unei cercetări, ci, dimpotrivă, de faptul că repetăm același drum pe fiecare treaptă nouă a unei munci de cercetare, indiferent de sfera înăuntrul căreia se desfășoară, indiferent de punctul nodal la care ea a ajuns. Cercetarea științifică a macrocosmosului sau a microcosmosului în natură, a lumii întregi sau a situației dintr-o singură țară, a unei țări sau a aceleia dintr-o regiune, dintr-un oraș sau dintr-un sat, cercetarea unei sfere integrale cum ar fi aceea a conștiinței sociale sau numai a uneia din formele ei, în sfîrșit, cercetarea aceluiași fenomen pe diferite trepte de profunzime, revendică de fiecare dată și cu aceeași necesitate repetarea aceluiași drum, întrucît peste tot stadiul atins al

[1] K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, E.P.L.P., 1954, p. 225 și urm.
[2] *Ibidem*, p. 226.

cercetărilor se cristalizează într-o categorie avînd un anumit grad de generalitate, care ne dă o imagine de ansamblu și de la care este firesc să pornim, repetînd încă odată — dar de la un plan mai ridicat — aceeași metodă de cercetare științifică elaborată de Marx. Se poate spune că, fiecare treaptă nou atinsă ca rezultat al cercetării conține la rîndul ei un univers încă neexplorat. Este locul să observăm că aceasta apare cu atît mai evident pentru cercetarea realităților sociale în procesul construirii și desăvîrșirii socialismului, cînd realitatea însăși se află într-o continuă și deosebit de rapidă dezvoltare, punînd mereu noi obiective în fața cercetării. Ne aflăm astfel din punct de vedere metodologic în fața cerinței de a pleca mereu și mereu de la un anumit grad de generalitate, de la o formă mai abstractă a cunoașterii, pentru a-i discerne acesteia determinările, relațiile, legitățile.

Metoda lui Marx nu este, așadar, aplicabilă numai categoriilor celor mai generale.

Dar cu aceasta nu am făcut decît să precizăm încă odată principiul metodologic fundamental *al oricărei cercetări științifice*, așa cum a fost el elaborat de clasicii marxism-leninismului și confirmat de practică. Pentru noi greul îl constituie introducerea acestei indicații metodologice generale în practica cercetării fenomenelor etice.

În munca de descifrare a procesului dezvoltării și maturizării moralei socialiste este firesc să plecăm — în spiritul indicațiilor date la Congresul al III-lea și al metodologiei materialismului dialectic — de la aprecierea generală făcută de raportul C.C. al P.M.R. : „Ca urmare a transformărilor social-economice, *în țara noastră a luat naștere și se dezvoltă tot mai mult o morală nouă, socialistă* (subl. ns.), o nouă atitudine față de muncă, față de bunurile obștești și îndatoririle sociale, noi relații de întrajutorare tovărășească între cei ce muncesc" [1].

Pe ce căi a obținut clasa noastră muncitoare, noua țărănime și cea mai mare parte a intelectualității acest nou profil moral și care sînt legitățile dezvoltării și maturizării sale în noile condiții, pe terenul socialismului victorios — constituie un întreg program de lucru pentru cercetarea etică. În acest scop trebuie să ne apropiem cît mai nemijlocit de realitatea concretă a zilelor noastre, de detaliile multilaterale ale uriașei mișcări de masă conduse de partid pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste.

Dar cum să ne apropiem, cum să izbutim în depistarea drumului specific al formării, dezvoltării și maturizării moralei socialiste din bogăția atît de mare a proceselor care au loc simultan în perioada de care ne ocupăm? Nu încape îndoială că și aici vor trebui folosite la maximum toate datele obținute pînă acum în analizele și sintezele de ansamblu. Dacă ne propunem, de pildă, să observăm dezvoltarea noii morale socialiste într-o uzină (să spunem : noua atitudine față de muncă) cercetarea ar urma să înceapă cu studierea materialelor de sinteză existente, de partid, sindicale, ale U.T.M.-ului etc. care cuprind aprecieri de natură să aducă o anumită lumină asupra fenomenului studiat. Pe această treaptă se

[1] *Congresul al III-lea al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p.86.

operează o primă selecție a materialului faptic de cercetat cu preocuparea de a se obține :

a) desprinderea sistematică a fenomenelor de ordin etic, cu implicațiile corespunzătoare ;

b) urmărirea, pe cît este posibil a istoriei fiecărui fenomen semnalat și descris ;

c) descoperirea, înlăuntrul acestei istorii, a punctelor ei nodale.

Dacă pentru cerința cuprinsă la pct. *a* materialele de sinteză existente, cu completările care pot fi obținute după împrejurări oferă o sursă bogată de informație și indicații analitice, punctele *b* și *c* solicită investigații dintre cele mai variate, de mare însemnătate practică pentru concluziile care se pot desprinde. Abia din acest moment munca de cercetare începe să stea pe propriile ei picioare, începe să-și dezvăluie originalitatea și puterea de pătrundere în profunzimea fenomenului studiat.

De ce ne interesează *istoria* fenomenului cercetat (1), despre ce fel de *istorie* este vorba aici (2) și care pot fi modalitățile și instrumentele prin intermediul cărora am putea-o reconstitui și urmări (3) ?

(1) Ne interesează *istoria* pentru a putea discerne direcțiile de dezvoltare, tendințele care apar în realitatea noastră, în procesul formării și dezvoltării atitudinii socialiste față de muncă (pe plan mai larg, ale moralei socialiste). Observînd și descriind prezentul ca rezultat, ca proces, ca moment, trecutul acestui prezent, în care se află formele lui embrionare, apoi diferitele lui trepte de dezvoltare, ne luminează natura specifică a acestei înlănțuiri, a acestei succesiuni, dezvoltări, contradicțiile care au apărut și modul în care s-au rezolvat, dîndu-ne astfel indicații, linii de urmărit în depistarea și determinarea proceselor viitoare. *Reconstituirea* sumară a treptelor parcurse, descrierea lor sintetică cu indicarea *forțelor motrice* care au acționat de-a lungul acestei dezvoltări, opozițiile întîmpinate, stadiile de acumulări cantitative și salturi calitative, eventualele zig-zaguri ale procesului și cauzele lor, toate acestea sînt de natură să aducă în cercetarea etică elemente noi, chiar dacă la început nu pot depăși stadiul de ipoteze. Cercetări ulterioare și paralele vor avea darul să verifice, să infirme și să confirme, să dea autoritatea rigurozității acelora care se vor fi dovedit a nu fi accidentale, ci legice.

(2) Este limpede totodată că acest instrument al cercetării va tinde să se încadreze în ceea ce Engels numea : „modul istoric despuiat de forma istorică", respectiv cel logic. „Desfășurarea ideilor trebuie să înceapă cu ceea ce începe și această istorie, iar mersul ei ulterior *nu va fi altceva decît oglindirea desfășurării istorice* (subl. ns.), într-o formă abstractă și consecventă din punct de vedere teoretic ; o oglindire corectată, dar *corectată după legile pe care ni le pune la îndemînă însăși dezvoltarea istorică reală* (subl. ns.) ..." [1].

Urmărim să studiem dialectica procesului de formare și continuă dezvoltare a moralei socialiste, morala nouă a oamenilor muncii. Știm că viguroasa ei dezvoltare are loc sub puternica acțiune directoare a activității politice de masă desfășurată de partid, care reflectă cerințele

[1] În volumul K. Marx, *Contribuții la critica economiei politice*, 1954, p. 249.

esențiale ale orînduirii noastre socialiste. Prin forma politică a conștiinței sociale, elaborată și cristalizată în linia generală a partidului, exprimată în sarcinile trasate de partid, în cuvintele de ordine și lozincile fiecărei etape, societatea, orînduirea noastră socialistă își manifestă *cerințele ei* și pentru domeniul moralei. Dar morala nouă nu se naște pe un loc gol, ci pe un teren în cea mai mare parte dominat și viciat pînă nu demult de morala burgheză, individualistă reacționară. Morala nouă, socialistă nu se naște dintr-o dată, după cum nu dintr-o dată înlătură total și definitiv vechea morală burgheză. Are loc aci o luptă dintre cele mai crîncene, mai răscolitoare și mai dramatice, deși mai curînd ascunsă ochilor și nezgomotoasă. Are loc o adîncă răsturnare și pe planul faptelor și aprecierilor moralei sub forma luptei dintre nou și vechi, care pătrunde irezistibil în toate domeniile vieții sociale și individuale, luptă care exprimă tocmai perioada de trecere de la o morală la alta, de la o morală avînd o anumită calitate (burgheză) la opusul ei, proces în care au loc așadar schimbări de ordinul esenței în morala dominantă a societății. Esența unui lucru nu se transformă dintr-o dată în contrariul său. Or, stările, momentele de trecere se deosebesc de cele ale unei relative stabilități tocmai prin aceea că *vechiul* (esența vechii morale) și-a pierdut stabilitatea relativă, cunoaște o stare de profundă perturbare, devine nesigur, labil, necoerent, se destramă înainte chiar ca *noul* (esența noii morale) să se fi conturat pe deplin și distinct, să-și fi asigurat poziția sa dominantă.

Nu va fi totuși nici un motiv să ne lăsăm surprinși aici, dacă vom ține tot timpul seama de faptul că lupta aceasta are o istorie ceva mai veche, că sîntem participanții, martorii și cercetătorii tocmai ai acelei perioade istorice în care două morale de clasă (dintre care una, cea burgheză ocupase poziții dominante pînă nu de mult, iar a doua, cea proletară se afirmase totuși ca distinctă și opusă celei dintîi) *se înfruntă în condiții cu totul noi*, respectiv în condițiile dominației politice și ideologice a clasei muncitoare și ale victoriei relațiilor socialiste de producție. Noul are și el dar o îndelungată și laborioasă istorie. Nu o cercetăm acum, dar nu putem face — fără a greși — abstracție de această istorie, de ansamblul de însușiri morale ale clasei muncitoare elaborate, transformate în deprinderi și convingeri de comportare de-a lungul întregii sale existențe de luptă. Trebuie să observăm așadar noul în luptă cu vechiul pe planul ciocnirii dintre socialism și capitalism în domeniul moralei 1) ca o continuare în condiții noi a luptelor trecute, și 2) ca un proces în care clasa muncitoare însăși, educată și condusă de partid, își modelează și perfecționează permanent propria sa morală nu numai curățind-o de influențe străine persistente, dar și elaborîndu-și noi deprinderi de comportare în conformitate cu noile ei condiții de existență materială, cu rolul ei conducător în stat și cu sarcinile istorice măreațe care îi stau în față. În acest proces complex de trecere de la ceea ce este vechi, burghez, străin, reacționar și dușmănos la ceea ce este nou, socialist, muncitoresc, și de la acest nou la elementele cele mai înaintate, mai cutezătoare și bogate în perspective ale moralei socialiste, ceea ce decide mereu de victoria noului și pe această bază de consolidarea, de maturizarea moralei socia-

liste dominante, este tocmai proporția și ritmul în care are loc permanent *acumularea cantitativă* a însușirilor, elementelor noii calități.

Or, deprinderile, convingerile, trăsăturile moralei noi exprimate prin fapte, atitudini, persistența acestor fapte și atitudini, frecvența lor, dinamica creșterii sau descreșterii lor etc. sînt tocmai de aceea *și pe plan logic* jaloanele certe ale unei cunoașteri riguroase.

(3) Totul este să izbutim în efortul de a da *autoritate* științifică acestor jaloane, ca repere de fapte pentru concluzii mai generale. Iar *autoritate* nu pot căpăta faptele culese și alese decît dacă vor putea fi observate nu disparat, nu izolat, ci în continuitatea, în dinamica frecvenței lor, și — totodată — nu numai din unghiul de vedere al eticii, care poate fi suspectat de unilateralitate, de exagerare etc., ci din unghiuri de vedere cît mai diferite și pe cît posibil apte să înregistreze aceleași fapte, atitudini, manifestări în indici care pot fi măsurați. *Etica este în situația de a trebui să se folosească de indici cantitativi ai diferitelor alte discipline sociale.*

În analiza pe care intenționăm să o întreprindem asupra procesului de formare și maturizare a noii atitudini socialiste față de muncă, nu putem fi indiferenți față de un asemenea indice ca cel al *productivității muncii*, de pildă. Se va observa, desigur, că elementul hotărîtor al creșterii productivității muncii este înainte de toate introducerea tehnicii noi, în funcție de planurile de stat, de investiții, de hotărîri cu caracter general ale partidului și statului.

Dificilă dar nu de nesoluționat, analiza acestei probleme se anunță ca generoasă pentru cercetare etică, dacă nu pierdem din vedere condițiile obiective și subiective radical schimbate ale muncii în orînduirea noastră. În socialism avem de reținut nu numai faptul că împrejurările radical schimbate ale existenței sociale fac posibilă și determină (în ultimă instanță) manifestarea unei noi atitudini față de muncă ca trăsătură morală fundamentală, dar și reciproca — anume că fără manifestarea unei noi atitudini față de muncă socialismul însuși nu s-ar putea construi, nici comunismul nu s-ar putea imagina ca posibil. În socialism, spre deosebire și în opoziție cu condițiile capitaliste ale existenței sociale, productivitatea muncii nu este în funcție numai de tehnică etc. (după cum nici nivelul tehnicii nu este în funcție numai de investiții) ci conține alături de celelalte, însemnate componente de factură morală care trebuie scoase în lumină, conturate în determinări precise tocmai pentru că ponderea lor tinde să crească în etapa desăvîrșirii socialismului, apoi a trecerii treptate spre comunism, tocmai pentru că orînduirea noastră are nevoie să răspundă cerințelor prezentului pregătindu-se chiar prin aceasta, implicit dar lucid pentru viitorul apropiat spre care tinde, în vederea căruia își multiplică eforturile ei de muncă creatoare și își modelează în chiar acest proces fizionomia sa morală.

Pentru a extrage așadar latura morală, particularitățile și ponderea ei din categoria productivității muncii, va trebui să observăm procesul creșterii specifice și în ritmuri înalte a productivității muncii în socialism, forțele motrice de natură morală ale acestei creșteri în îmbinare cu rolul stimulilor materiali. Înseamnă că va trebui să recurgem la seg-

mentări pentru a observa istoricul trecerilor de la acumulări cantitative la salturi calitative și pentru separarea procesului etic distinct. Va trebui să găsim indici proprii cercetării de etică și proprii totodată categoriei cercetate (atitudinea socialistă față de muncă).

Vom observa că pentru ridicarea productivității muncii în condițiile socialismului sînt importanți, de pildă, asemenea indici de ordin etic : *gradul de răspundere personală* a muncitorilor în buna organizare a producției la locul de muncă exprimat prin *prezența regulată la lucru, evitarea întîrzierilor, folosirea concretă și rațională a timpului de lucru, întreținerea mașinilor, grija pentru economia de materiale, materii prime, energie, lupta pentru scăderea prețului de cost al producției, prin participarea la adunări privind problemele producției, criticarea neajunsurilor și aducerea de propuneri constructive; spiritul de emulație* exprimat în întreceri, în lupta pentru creșterea calității produselor, în ridicarea nivelului de pregătire tehnică profesională a fiecăruia, preocuparea de inovații și raționalizări ; *disponibilitatea spre întrajutorare* (în locul invidiei și concurenței), exprimată prin *preocuparea pentru calificarea cadrelor tinere* sau în general *a noilor contingente de muncitori*, sprijinirea reciprocă între muncitori, colective, brigăzi, secții prin *schimb de experiență*, — și altele. Este de notat că acești indici ai comportării noi nu apar nici ei într-o formă „pură" de ordin etic, întrucît aici acționează puternic stimulul material. Dar problema nu se pune să rupem comportarea etică de stimulii ei materiali, ci să dezvăluim dimpotrivă efectele, rezultatele de ordin etic cristalizate în deprinderi și convingeri de comportare, determinate tocmai de condițiile existenței sociale, materiale în condițiile socialismului și de marea putere de înrîurire pe care o exercită vasta muncă politico-ideologică și cultural-educativă desfășurată sub conducerea partidului. Problema este deosebit de dificilă, dar de neocolit pentru cercetarea etică. „Nu este întotdeauna ușor — observă eticianul sovietic prof. A. F. Șișkin — să determini cum s-a obținut un rezultat sau altul în educația morală a omului..." (respectiv în ce măsură este el efectul tendinței generale a dezvoltării societății noastre și în ce măsură al muncii educative). „Dar este deseori important să precizezi acest lucru pentru a putea aprecia în mod just munca noastră educativă și a-i îmbunătăți calitatea" [1]. Nu va trebui să scăpăm din vedere cîtuși de puțin nici *rolul dreptului socialist* în acest proces, nici rolul celorlalte forme ale conștiinței sociale.

Pot fi așadar extrași *indici*, categorii *simple* ale comportării etice, categorii *simple* ale atitudinii socialiste față de muncă și urmăriți în chip metodic în *tabele* și *grafice tip*, care oferă posibilitatea unor examinări cantitative și calitative, susceptibile de a fi *comparate* în succesiunea lor — privind același colectiv de muncă — și în paralelismul lor cu tabele și grafice asemănătoare ale altor colective.

Folosirea cu pricepere în acest scop a cercetărilor întreprinse de alte discipline (lucrările de economie politică, de statistică, monografiile interne ale uzinelor, graficele dezvoltării mișcării de inovatori și ratio-

[1] *Problemele eticii marxist-leniniste*, Moscova, 1960, Gospolitizdat, p. 54.

nalizatori și toate celelalte materiale care au surprins și notat momente importante ale procesului cercetat) este de maximă însemnătate.

Monografia asupra uzinei metalurgice I. C. Frimu — Sinaia, de pildă, prezintă dinamica întrecerilor socialiste pe anii 1950—1956 în tabele edificatoare pentru fenomenul studiat, susceptibile de a folosi și cercetărilor de etică. Un exemplu. Numărul fruntașilor în producție crește de la 7,1% în 1951 (față de numărul salariaților) la 32,2% în 1952, 39,5% în 1953, 50,8% în 1954, descrește la 43,6% în 1955 și urcă numai pînă la 44,1% în 1956. Dinamica acestor procente, cu suișul, coborîșul și tendința nouă de creștere, analizată din unghiul de vedere al eticii ar putea să ofere piste deosebit de promițătoare pentru cercetare. O problemă abordată statistic în aceeași monografie, este aceea a dinamicii luptei împotriva absențelor de la lucru, susceptibilă de a oferi un material necesar pentru cei care se ocupă cu problema dezvoltării noii atitudini față de muncă. Căpătînd deprinderea de a folosi asemenea instrumente, cercetătorii din domeniul eticii vor putea să colaboreze cu statisticienii experimentați pentru elaborarea unor *tabele* și *grafice tip* profilate conform nevoilor particulare ale eticii, urmărind dinamica propriilor săi indici și asigurînd astfel îmbogățirea pe linia rigurozității științifice a lucrărilor de cercetare.

În momentul de față, cred, știința etică nu-și poate cîștiga o deplină autoritate, decît desțelenindu-și propriul ei ogor, utilîndu-se cu instrumente cît mai riguroase, în măsură să producă *dovezi* pentru toate concluziile ei.

Este pe deplin probabil și de presupus că, într-o etapă mai înaintată a muncii pe acest teren se va dovedi utilă elaborarea unor *chestionare* și inițierea unor *anchete*, cărora cred că nu le putem atribui deocamdată decît rolul de a *verifica* diverse ipoteze de lucru și concluzii, de *a îmbogăți* materialul documentar al cercetării și de *a pune în lumină* laturi noi, scăpate investigației sau nou apărute în comportarea morală a oamenilor muncii. În sistemul de cercetare a fenomenelor etice, pentru a înlătura din capul locului orice tendință de înfrumusețare subiectivă a realității sau de negativism, s-ar cuveni să i se rezerve acestui instrument important de cercetare (ancheta pe bază de chestionar) locul care, de pildă, îi revenea artileriei ușoare în desfășurarea unei bătălii, acela de intervenție pe parcursul cercetării, în scopul unui permanent contact cu obiectul studiat, al unui autocontrol al cercetării, dar nu la baza ei, nu ca punct de pornire. Mai eficace în această preocupare de autocontrol, se va dovedi, cred, practica necesară de a supune materialele elaborate sub formă de sinteze parțiale, unor dezbateri colective înainte de toate cu participarea celor asupra cărora a avut loc cercetarea. Evident, această formă nu exclude ci o completează pe cea dintîi.

★

Într-o primă etapă de lucru, principalul este *să îmbinăm* activitate de cercetare cu elaborarea instrumentelor de care ea are cea mai acută nevoie. Cît privește linia generală a orientării acestei munci, ea va trebui să se caracterizeze prin preocuparea de a împinge cunoașterea de la ceea

ce ea a obținut datorită imensei munci de cercetare și generalizare desfășurată de partid, rezultate elaborate în documentele de partid, de pildă faptul că în țara noastră a luat naștere și se dezvoltă o morală socialistă, la desfacerea acestei concluzii generale în părțile ei componente, la dezvăluirea modului specific în care acest proces a avut loc pe baza noilor condiții ale vieții materiale și ca rezultat al vastei munci politice și educative inițiate și conduse de partid. Pe planul cercetării plecăm de la general la particular și individual pentru a discerne mecanismul procesului, pentru a discerne legitățile lui și pe această bază căile prin care putem interveni conștient pentru determinarea dezvoltării lui într-un ritm încă mai viu și cu rezultate mereu mai superioare. Deosebit de important aci este nu disecarea drumului parcurs pentru a obține pur și simplu imaginea lui descompusă ci obținerea imaginii lui descompuse cu scopul de a reliefa trăsăturile lui lăuntrice, interacțiunea lor, condițiile prielnice sau potrivnice pentru mișcarea lui înainte, astfel încît întorcîndu-ne de unde am plecat să știm mai mult pentru a putea acționa mai bine. Totodată, și îndeosebi să știm pe baza acestei cercetări de detaliu care sînt tendințele noi cele mai înaintate, ce piedici, ce contradicții au apărut (sau pot să apară) în procesul acestei mișcări, ce metode — eficiente în trecut — sînt depășite în procesul dezvoltării, au devenit sterile, frînează mișcarea înainte și care sînt acele care, dimpotrivă, se dovedesc a fi cele mai eficiente pentru stadiul în care ne aflăm. Obiectul de studiu al eticii fiind morala oamenilor în plină mișcare, e necesar să observăm și să prevedem pe cît posibil la fiecare stadiu atins, atît noile cerințe (mereu mai înalte) ale societății socialiste, cît și căile pentru satisfacerea lor. Nu este vorba numai de adîncirea, perfecționarea unor trăsături morale obținute, nici numai de ridicarea unor pături noi de oameni ai muncii la nivelul atins de comportare a celor mai înaintați, ci și de faptul că pentru detașamentele cele mai înaintate ale clasei noastre muncitoare *se pun mereu noi probleme* pe planul comportării etice, că apar discordanțe între unele trăsături morale care s-au dezvoltat mai repede și altele care au rămas în urmă, ceea ce revendică evident o abordare nouă și răspunsuri noi pe acest plan important al vieții sociale în societatea noastră.

Schema aceasta de lucru este, datorită stadiului în care ne aflăm, încă săracă. Elaborată mai tîrziu într-o formă mai completă, mai clară și sistematică pe baza celor ce vor fi dezvăluite în munca de cercetare și a discuțiilor, ar putea să-și găsească susținători și colaboratori în diferite centre, cum ar fi printre gazetarii ziarelor noastre (regionale, locale, de uzină), fie printre unele cadre din învățămînt (în special printre cei legați prin munca lor de școlile diferitelor uzine).

DEMOCRIT ȘI ISTORIA UNOR CATEGORII ALE MATERIALISMULUI ȘI DIALECTICII. ÎMPOTRIVA UNOR DENATURĂRI

DE

ION BANU

I. ACTUALITATEA RESPINGERII UNOR FALSE INTERPRETĂRI

Într-un articol intitulat *Peut-on parler d'une actualité des Présocratiques?* publicat în *Revue de Métaphysique et de Morale*, dl. Jean Brun blamează pe acei istorici ai filozofiei care ar vedea vreo continuitate de idei între gîndirea „presocraticilor" și „filozofiile moderne". Argumentul d-lui Brun : „presocraticii" au admis permanența existenței, în timp ce filozofiile moderne, toate, ar fi *înlocuit* tema existenței cu aceea a „devenirii" [1].

Deși Democrit nu este un „presocratic" și nu este în mod expres vizat de dl. Brun, totuși analiza gîndirii sale ne oferă un bun prilej de a respinge tezele autorului francez. Argumentul acestuia se întemeiază pe o flagrantă denaturare a raporturilor dintre filozofia greacă și „filozofiile moderne" printre care d-sa omite — voit sau nu — prezența materialismului. Teza d-lui Brun ne transpune în miezul luptei contemporane dintre materialism și idealism, autorul francez aliniindu-se printre acei filozofi occidentali care-și manifestă antimaterialismul, prefăcîndu-se a-l ignora. Dl. Brun departe de a ne putea convinge despre inactualitatea „presocraticilor" reconfirmă, dimpotrivă, *actualitatea* respingerii ideilor false, burgheze, cu privire la raportul dintre lupta contemporană din domeniul filozofiei și lupta ideologică din antichitate.

În adevăr, pentru istoriograful materialist-dialectician al filozofiei, răsturnarea calitativă săvîrșită de marxism în istoria filozofiei, se întemeiază pe o milenară acumulare cantitativă. Momentul de discontinuitate legat de saltul apariției filozofiei marxiste implică așadar continuitatea care unește materialismul și dialectica celor vechi, de materialis-

[1] Jean Brun, art. cit., *Revue de Métaphysique et de Morale*, nr. 1, 1957, p. 18.

mul dialectic contemporan și prin urmare lupta dintre pozițiile opuse contemporane din filozofie, de lupta de idei din antichitate.

Pentru istoriograful idealist contemporan problema acestui raport se pune cu totul altfel. Fie că acest raport e negat, fie că e admis, avem de-a face mai întotdeauna cu deformări, imperios legate de exigențele tactice ale strategiei antimaterialiste contemporane.

Dintre cele mai semnificative manifestări în acest sens este aceea a lui Martin Heidegger care interpretează pe Anaximandru [1], pe Parmenide și pe Heraclit [2] într-un spirit apropiat de existențialism. Dar existențialismul este un produs specific gîndirii *burgheze* contemporane și *numai* ei. De altfel, în gîndirea greacă veche, preclasică și clasică există manifestări subiectiviste, dar nicidecum vreun *sistem* idealist *subiectiv*. A căuta existențialism la materialiștii greci este un act nu mai puțin temerar decît acela al scolasticului Abélard care pretindea a fi găsit la Platon doctrina după care Sfîntul Duh purcede și de la Tată și de la Fiu... !

Lupta ideologică contemporană în jurul moștenirii lui Democrit a dat prilejul gîndirii burgheze să făurească o varietate de denaturări mai mare decît oricînd în trecut. Ea are de asemenea nevoie de o istorie, iar cînd n-o are, o inventează.

P. Natorp a prezentat pe Democrit în spirit neokantian, atribuindu-i teza după care „toate caracterele senzoriale sînt stări subiective ale sensibilității" [3]. Mai aproape de timpul nostru și pe aceeași linie, Ludwig Stein afirmă că Democrit este idealist, agnostic [4].

W. Heisenberg admite actualitatea lui Democrit în măsura în care sîntem dispuși să recunoaștem că atît vechiul atomism cît și cel contemporan au meritul de a reconstitui (abbilden) calitățile senzoriale ale lucrurilor, fără a mai stabili realitatea acestor calități prin intermediul științei naturii, dar, în același timp, atomismul antic ar fi inferior fizicii moderne în care atomii ar pierde „orice fel de însușiri materiale" [5]. În fond Heisenberg crede a găsi la Democrit elemente de gîndire neopozitivistă, ce e drept „inconsecventă" !

Neotomiștii zilelor noastre denaturează fie *conținutul* fie *valoarea* atomismului lui Democrit. Jacques Maritain își exprimă revolta și disprețul față de Democrit pentru că nu a recunoscut existența „inteligenței divine". În optica opacă a neotomismului, determinismul promovat de un Democrit ar fi analog cu o teorie care ar dori să explice apariția tragediilor lui Racine printr-o acțiune ce... s-ar mărgini să arunce împreună, un timp nedefinit, la întîmplare, litere de tipar ! [6] (filozoful catolic pare

---

[1] Martin Heidegger, *Holzwege*, Frankfurt am Main, 1957, Vit. Klostermann, cap. *Der Spruch des Anaximander*, p. 296 sq.

[2] Idem, *Einführung in die Metaphysik*, Tübingen, 1958, Max Niemeyer, îndeosebi p. 88 sq. Nu e de mirare că în acest chip, autorul existențialist german își propune să elimine opoziția, îndeobște admisă, între eleeat și dialecticianul din Efes.

[3] Paul Natorp, *Forschungen zur Geschichte des Erkenntnisproblems im Altertum*, Berlin, 1884, Verlag Wilhelm Hertz, p. 183—184.

[4] Ludwig Stein, *Geschichte der Philosophie bis Plato*, München, 1921, Rösl, p. 192.

[5] Werner Heisenberg, *Wandlungen in den Grundlagen der Naturwissenschaft*, Stuttgart, 1949, S. Hirzel, ed. a 8-a, p. 33; *id.*, p. 24.

[6] Jacques Maritain, *Eléments de philosophie*, Paris, 1922, Téqui, p. 28.

să nu fi aflat că determinismul, înțeles în spirit dialectic iar nu canonic, nu exclude ci dimpotrivă include libertatea, fantezia creatoare a spiritului). Jacques Chevalier blamează pe Democrit în măsura în care nu admite în natură decît „necesitatea oarbă" dar în cele din urmă îi acordă redempțiunea căci Democrit, „nemairezistînd" pe poziția materialismului, ar fi fost obligat să reintroducă în sistemul său ideea unei cunoașteri „a celor ascunse" prin care Chevalier în chip ocolit și prudent sugerează teza unei cunoașteri supranaturale ![1] Deci, spre a putea fi anexat teologiei, Democrit e denaturat. Mai sever, Gonzague Truc atribuind în mod cu totul arbitrar lui Leucip și Democrit ideea religioasă a „divinității", îi admonestează că „nu au perfecționat-o deajuns în sens spiritual" [2]. Enzo Paci, a cărui apartenență filozofică n-o cunoaștem, merge de asemenea pe linia introducerii în vechiul atomism a „ceva divin", care ar viza și idealul etic al lui Democrit [3]. Alfred Weber susține și el că Democrit ar cultiva o religiozitate moderată [4].

După cum vedem exponenți autorizați ai filozofiei burgheze contemporane, de la neopozitiviști la neotomiști, merg pe linia unui anumit anexionism filozofic, folosind metoda „divide et impera", adică aceea a disjungerii unora din ideile lui Democrit de altele și a deformării celor astfel desprinse spre a li se putea apoi atribui identitatea preferată.

Iată un gen de... micro-imperialism ideologic, caracteristic pentru dispozițiile gîndirii burgheze contemporane.

În opoziție cu asemenea orientări — care, șubred fundamentate, pulverizează gîndirea unitară a școlii din Abdera, spre a și-o apropria sau, cînd operația nu reușește, neagă însemnătatea teoretică a vechiului atomism, — se află interpretarea materialist-dialectică. Considerînd atomismul ca pe o *concepție unitară*, ea depășește astfel aparențele lui contradictorii și fără să renunțe la poziția critică față de limitele sale, îi dezvăluie sensul științific, raționalist, ateist [5]. Făcînd aceasta ea contribuie la cimentarea fundamentului teoretic și istoric al materialismului contemporan și la dezvăluirea substratului denaturărilor idealiste sus-pomenite. Acest substrat apare a fi de ordin social, relevînd o anumită deficiență teoretică de clasă. A releva aceasta înseamnă a releva deplina actualitate a luptei pentru interpretarea științifică a atomismului antic.

★

După cum se știe, cei vechi și mai ales Aristotel, obișnuiau, în marea majoritate a cazurilor, să se refere la concepția lui Leucip și Democrit în mod indistinct. Dat fiind că și nouă, azi, ne este aproape imposibil să cunoaștem deosebirile de vederi între ei, care, în orice caz, vor fi fost neînsemnate, vom prefera de cele mai multe ori, în textul de față, să vorbim despre gîndirea lor comună. Dar nu uităm că meritul elaborării

[1] Jacques Chevalier, *La Pensée antique*, Paris, 1955, Flammarion, p. 116.

[2] Gonzague Truc, *Histoire de la philosophie*, Paris, 1950, Fischbacher, p. 56.

[3] Enzo Paci, *Storia del pensiero presocratico*, 1957, Ed. Radio Italiana (Torino), p. 124.

[4] Alfred Weber, *Histoire de la philosophie européenne*, Paris, 1925, Fischbacher, p. 43—44.

[5] Este, spre pildă, linia pe care merge V. F. Asmus, în lucrarea sa *Демокрит*, apărută la Moscova, în 1960 — Изд. Моск. Унив. De asemenea : В. Е. Тимошенко, *Материализм Демокрита* Москва, 1959, Изд. Акад. Наук.

ei revine în primul rînd şi la mare distanţă lui Democrit, despre care Marx şi Engels au spus că a fost „cea dintîi minte enciclopedică la greci" [1] şi al cărui nume a fost folosit de Lenin ca simbol al întregii linii de dezvoltare a materialismului antic.

Despre istoria Abderei, ca şi despre viaţa lui Democrit ştim puţine lucruri, care, chiar şi aşa nu pot fi redate aici. Pentru înţelegerea funcţiei sociale pe care a îndeplinit-o concepţia de ansamblu a celor doi filozofi, trebuie luat în considerare următorul aspect : Abdera fusese înfiinţată de colonişti din cetatea ionică Clazomenai, devenise un oraş comercial — ba chiar punct de trecere al drumurilor comerciale care duceau spre Orient — şi se afla în epoca de care ne ocupăm sub sfera de influenţă a Atenei. Ea aparţine chiar „imperiului" acesteia. Democrit însuşi locuieşte cîţiva ani în Atena [2]. După cum se ştie, conflictul dintre democraţie şi aristocraţie căpătase în a doua jumătate a sec. al V-lea, caracter, să-i spunem, „interstatal", astfel încît în jurul celor două poziţii politico-ideologice opuse, se polarizau gînditori din toate cetăţile, angajate, sub o formă sau alta, în *acelaşi* proces istoric.

Or, istoria Atenei ne este mai bine cunoscută şi ne permite să înţelegem pînă la evidenţă condiţiile obiective care au promovat materialismul şi democratismul în Atena, precum şi funcţia lor de clasă în a doua jumătate a sec. V î.e.n. Am tratat această chestiune în altă parte*, şi considerăm cele spuse acolo ca adecvate spre a explica, indirect, şi gîndirea lui Democrit, deoarece este infinit probabil că aceasta, orientată în sens materialist şi democratic, aparţinea unui ansamblu suprastructural comun Atenei şi Abderei, corespunzător unor condiţii şi conflicte economice analoge [3].

Ne propunem în paginile acestea să trecem în revistă cîteva din tezele filozofice ale atomiştilor, care — împotriva falselor interpretări — definesc locul real pe care aceştia îl ocupă în istoria filozofiei. Avem în vedere istoria unora din categoriile şi legile materialismului şi dialecticii, pe plan ontologico-sociologic.

II. ATOMII, VIDUL, MIŞCAREA

În ajunul maturizării gîndirii filozofice a lui Democrit istoria categoriei de materie mersese pînă la punctul în care, o dată cu Anaxagora, diversitatea concretă a lumii materiale, nemaiputînd fi negată, era redusă la ea însăşi, ceea ce, în fond, în ultimă analiză însemna anihilarea unităţii materiei. În concepţia anaxagorică unitatea materială a lumii rămînea o simplă intenţie, nerealizată din punct de vedere teoretic.

---

[1] *Ideologia germană*, E.S.P.L.P., p. 140.

[2] Valerius Maximus, *Factorum dictorumque memorabilium*, VIII, cap. 7, p. a II-a, § 4.

* *Aprecierea critică a momentului socratic în istoria filozofiei greceşti*, în rev. *Studii clasice*, nr. II, 1960, p. 100 sq.

[3] „Democrit... a fost ideolog al cercurilor negustoreşti şi meşteşugăreşti ale clasei stăpînilor de sclavi", se spune în *История политических учений*, п. ред. С. Ф. Кечекьяна и Г. И. Федькина, Москва, 1955, Г.И.Ю.Л., p. 45.

Cum putea fi *unificată* lumea calităților diverse, fără anihilarea, la rîndul lor, a acestora din urmă? Atomismul soluționează problema: lumea, lucrurile sînt formate din părticele materiale extrem de mici, *identice* în substanța lor sau, mai corect spus, identice în lipsa lor de particularitate substanțială și a căror asamblare, în proporții diferite, constituie lucrurile, întreaga realitate. Atomii sînt indivizibili, căci divizibilitatea infinită ar implica, probabil, dispariția lor și deci a lumii materiale însăși [1]. Duritatea lor [2] exprimă faptul că ei sînt *ceva* (δέν) că sînt *existență*, că sînt inalterabili și indestructibili. Diversitatea lucrurilor se explică și prin faptul că atomii au diferite *forme*, că, în agregate, așezarea lor reciprocă diferă după *ordinea* în care se află, sau după *poziția* lor reciprocă. Se pare că și mărimea lor variază. Ei nu sînt practic perceptibili prin simțuri, dar aceasta doar datorită micimii lor; sînt însă principial perceptibili și sînt numiți tocmai de aceea și σῶμα, adică lucru ce este — în principiu — vizibil sau tangibil [3]. Astfel atomii care nu prezintă vreo particularitate calitativă*, dau naștere prin acumulare cantitativă, diversității calitative a lumii. Nu intrăm aici în analiza chestiunii, mult controversate, dacă atomii sînt diferențiați și prin greutate. Textele nu sînt în această privință absolut concludente. Ni se pare convingătoare, împotriva lui Zeller și a altora, argumentarea lui Burnet [4] care arată că, neavînd propriu-zis greutate, atomii se manifestă totuși ca grei în anumite condiții și anume în ceea ce Democrit numește vîrtejul inițial. Dilthey explică de asemenea și de ce, fără ca atomii să aibă greutate, în unele texte, se vorbește despre „căderi" [5]. Chestiunea prezintă importanță, deoarece, după cum arată Marx, concepția de mai tîrziu a lui Epicur, care recunoaște greutatea atomilor, deosebită de la unii atomi la alții ca atribut fundamental al acestora, va marca un pas extrem de important în istoria filozofiei [6]. Progresul realizat astfel de Epicur, în raport cu Democrit prezintă o mare importanță și în istoria categoriei de materie.

Așadar, toate însușirile atomilor: formă, ordine, poziție, mărime sînt însușiri de ordin exterior. Duritatea lor nu este decît negativitate, este rezistența față de o acțiune exterioară de distrugere sau despicare, ea

---

[1] v. în acest sens, W. Capelle, *Die Vorsokratiker*, Stuttgart, 1940, A. Kroner, p. 284—285.

[2] Diels, *Die Fragmente der Vorsokratiker* (prescurtat: D. *Vors.*) 55 A 43.

[3] v. A. Rivaud, *Le problème du devenir et la notion de la matière dans la philosophie grecque...*, Paris, Alcan, 1906, p. 265.

* Acest lucru, îndeobște admis, nu trebuie luat în mod absolut. P. Nizan în *Le matérialisme antique*, Paris, Ed. Soc. intern, 1936, p. 38, atrage atenția, în mod îndreptățit, asupra faptului că atomiștii nu au mers pînă la capăt în cuantificarea atomilor. Ei păstrează unele diferențe calitative. Nizan are în vedere „rezistența în fața vidului". Ni se pare, însă, că trebuie ținut seama, în primul rînd, de deosebirile de formă, căci apariția unor anumite calități depinde uneori și de o anumită formă. Dar se poate replica faptul că adesea despre formă nu se spune propriu-zis că duce la apariția unei anumite calități, ci doar că este o *condiție a agregării*, care agregare la rîndul ei este necesară spre a face să apară o anumită calitate. În afară de aceasta, nu trebuie pierdut din vedere ideea asupra atomilor rotunzi și subtili care ar poseda însușirea calitativă de a da naștere vieții, psihicului uman, gîndirii.

[4] Burnet, *op. cit.*, p. 396.

[5] Wilhelm Dilthey, *Introduction à l'étude des sciences humaines*, Paris, P.U.F., 1942, p. 218—219.

[6] K. Marx, *Différence de la Philosophie de la nature chez Démocrite et chez Epicure*, *Œuvres philosophiques*, t. I, Paris, 1946, A. Costes, p. 40 sq.

angajează de asemenea exterioritatea. Atomul e tocmai de aceea denumit şi ἰδέα, termen care se aplică mai întîi formei atomului şi apoi, prin extensiune, atomului ca atare. Iniţial ἰδέα înseamnă imaginea asupra căreia se opresc privirile. Atomul este deci *figură*, este exterioritate [1]. Chiar dacă am dori să admitem că ideea de greutate ar fi implicată în unele referiri, şi încă ea nu ne-ar apare a fi legată vreodată de substanţa atomilor, ci exclusiv de cea de mişcare a lor, aşadar de un factor considerat de atomişti a fi exterior atomului. Atomul n-are structură, el nici măcar nu are interior. Este imuabil, omogen, inert, ca o masă moartă lipsită de mişcare. Pe drept cuvînt s-a observat că atomul şcoalei din Abdera e construit în mod analog *existenţei* eleeate. Noţiunea unui atom, în acelaşi timp material şi lipsit de interioritate, adică „epuizat", este una din inconsecvenţele majore ale atomismului.

Infinit probabil că în mintea atomiştilor a existat ideea că diferenţele calitative dintre lucruri trebuie explicate prin unităţi a căror construcţie internă să nu mai aibă nevoie de vreo explicaţie, cu alte cuvinte *să nu existe*. Ei căutau o cauză ultimă a lucrurilor care să nu mai pună problema vreunei alte cauze mai profunde. Se înţelege de la sine că nici nu ar fi putut merge mai departe, într-un moment în care însăşi această genială soluţie a atomului, este obţinută, nu pe cale experimentală — cale care vreme de încă două milenii şi jumătate va continua să refuze omului a dezvălui ceva în această privinţă — ci pe cale pur speculativă. Dar, obligaţi fiind să apreciem valoarea soluţiei lui Leucip şi Democrit în lumina instrumentajului metodologic dialectic actual şi sub luneta măritoare a cunoştinţelor moderne, trebuie să caracterizăm o asemenea soluţie, care indică un punct terminus în cercetarea de profunzime a materiei şi a cauzelor, drept metafizică, deşi pentru această epocă, *inevitabil* metafizică *.

Atomul este, aşadar, conceput în chip eleeat. Totuşi, nimic mai fals decît părerea, enunţată între alţii şi de Robin, după care atomismul ar descinde din eleeatism. În această privinţă nu faptul că Leucip s-ar fi născut sau ar fi studiat la Eleea şi nici anumite analogii reale, dar neesenţiale, pot avea cuvînt hotărîtor. Esenţial în eleeatism este negarea vidului şi — consecutiv — a mişcării, de unde caracterul metafizic al întregii doctrine. Esenţială, în atomism este teza după care realitatea este compusă, *cu drepturi egale*, din materie şi vid, din existenţă şi nonexistenţă, ceea ce va avea consecinţe însemnate din punct de vedere dialectic. Indiferenţa unui Robin, şi nu numai a lui, faţă de opoziţia în acest punct, dintre atomism şi eleeatism este indiferenţă faţă de *ideea* opoziţiei dintre metafizică şi dialectică — această cucerire a ştiinţei filozofice contemporane care trebuie să se impună omului de ştiinţă ca un criteriu de valoare în

[1] v. Rivaud, *op. cit.*, p. 258.

* Că în condiţiile timpului, pe acest teren, cel ce refuză să se angajeze pe făgaşurile misticismului nu putea merge mai departe, o dovedeşte poate, *per a contrario*, Ekfantos din Siracusai (probabil contemporan mai vîrstnic al lui Democrit) care, gîndindu-se la diferenţele dintre atomi şi atribuind acestora din urmă o forţă *interioară*, o presupune a avea caracter *divin*, mistic. Atîta timp cît nu va fi înţeleasă soluţia *dialectică*, constînd în recunoaşterea mişcării interne a atomului, va avea în această problemă cîştig de cauză idealismul, cu Ekfantos sau cu Aristotel.

aprecierea gîndirii trecutului. Această indiferență e caracteristică pentru istoriografia burgheză contemporană a filozofiei și reprezintă un caz tipic de abdicare a acesteia în fața metodologiei științifice.

Pînă la atomiști, vidul era confundat cu aerul sau pur și simplu ignorat. Se considera că în cadrul materialismului nimic incorporal nu poate fi admis, existența implicînd neapărat materialitate ; incorporalitatea și existența se asociau doar ca atribute ale unor entități mistice. Dintr-un text aristotelic [1] rezultă că atomiștii înțelegeau prin vid, nu aerul ci ceva în care nu există nici un fel de corp. Or, după cum observă J. Bernal [2], a fost un mare curaj din partea filozofului grec de a fi introdus în știință noțiunea de *vacuum*, care repugna contemporanilor săi și care chiar și în vremea Renașterii va continua a fi negată de fizicieni. Se înțelege că nici nu interesează problema dacă poate sau nu exista spațiu fără materie. Pentru epoca lui Democrit, în această descoperire, importante erau trei lucruri : a) distincția dintre aer și vid ; b) recunoașterea existenței obiective a spațiului implicată în teza sus-menționată, chiar dacă vidul atomiștilor nu poate fi confundat cu spațiul fizicii și filozofiei materialist-dialectice moderne ; c) distincția teoretică dintre spațiu și materie, implicată de asemenea în enunțarea filozofilor din Abdera. Teza este importantă pentru istoria categoriei de spațiu — deși deocamdată legătura dialectică dintre spațiu și materie nu e înțeleasă — și, în al doilea rînd, pentru rezolvarea dialectică a problemei mișcării.

Or, principiul mișcării e principiu-cheie în atomism, după cum imobilismul era principiu-cheie în eleeatism. Probabil, de altfel, că recunoașterea vidului a fost corolarul admiterii existenței mișcării. Teza nu era nouă dar era reluată și dezvoltată de atomiști. Leucip și Democrit recunosc mișcarea ca trăsătură fundamentală a atomilor și indică diferite cauze ale mișcării. În principiu mișcarea este inerentă vîrtejului de atomi care precede formarea oricărui univers sau, cum precizează Robin, ca efect al vidului, care, neopunînd rezistență, face ca atomii să nu aibă vreun motiv spre a nu se mișca. O a doua cauză, să-i spunem „activantă", e cea a ciocnirii dintre atomi, după cum relevă în mod explicit Cicero și Aëtius [3]. O a treia cauză e atracția dintre cele asemănătoare. O spune Democrit [4] spre deosebire de Empedocle, la care atracția există între neasemănătoare. În fine, o cauză mai subtilă, datorită formei : atomii *rotunzi* sînt mai mobili. Avînd o mobilitate superioară celorlalți atomi, datorită rotunzimii, ei constituie sufletul, iar acesta *mișcă* trupul [5], după o primitivă formulare care identifică viața cu mișcarea. Subliniem că în toate aceste cazuri mișcarea apare ca atribut al masei de atomi. Aceștia se opresc atunci cînd participă la anumite agregate cu caracter vremelnic. În timp ce mișcarea e o proprietate spontană a atomului, nemișcarea vine *din împrejurări exterioare*, cînd, de pildă, atomul este oprit de alt atom

---

[1] *Fizica*, IV, 6, 213 a.
[2] J. D. Bernal, *Science in history*, London, 1954, trad. rusă, Moscova, 1956, p. 107.
[3] D. *Vors.*, 55 A 47.
[4] *Ibidem*, 55 B 164.
[5] *Ibidem*, 55 A 101 și 104.

asemănător. Deci oprirea e vremelnică, iar mişcarea e veşnică, ceea ce în termenii ştiinţei moderne se exprimă ca subordonare a echilibrului faţă de mişcare. De notat că teza heraclitică a universalităţii mişcării şi armoniei nu ajungea la o definire expresă a caracterului subordonat al echilibrului, cum apare ea la atomişti. Apoi, faptul că atomiştii întreprind cercetarea *diferitelor cauze de mişcare* reprezintă un progres în studiul ştiinţific al mişcării şi acest lucru trebuie subliniat de istoricul categoriei de mişcare, deşi, continuînd cercetarea, el se va lovi de o deficienţă esenţială a atomismului pe planul înţelegerii dialecticii mişcării.

Este vorba de *cauza* generală a mişcării, de Cauza cu *C* mare, ce începuse să se asocieze, în chip dialectic, la unii predecesori cu existenţa şi ciocnirea inevitabilă a contrariilor. În privinţa cauzei fundamentale a mişcării, şcoala din Abdera îşi interzisese accesul spre o soluţie dialectică în momentul în care imaginase un atom inert, nesusceptibil, prin urmare, să înmagazineze forţe contrarii, un atom fără interioritate, care excludea prin urmare *ab initio* posibilitatea prezumării unei cauze *interioare* a mişcării. Cercetarea concretă a cauzelor diferitelor mişcări reprezintă un lucru remarcabil, dar nu compensează incapacitatea filozofului de a merge mai departe şi a cerceta, dincolo de cauzele variatelor mişcări, fenomenul dialectic ce generează orice mişcare, mişcarea ca atare. Cercetarea particularului e punctul de plecare al oricărei cercetări, dar nu satisface atît timp cît nu ne conduce spre cunoaşterea generalului. E adevărat că atomismul se află în acest punct pe o poziţie care, din punct de vedere dialectic, e superioară celei aristotelice şi, într-o anumită măsură, celei a lui Empedocle : deşi exterioară atomului, ea nu e extrinsecă masei atomice, deci materiei atomice. Dar, oricum, la atomişti, mişcarea ca atare rămîne un dat nedemonstrat şi nedemonstrabil.

O contribuţie interesantă a atomiştilor în problema mişcării reiese dintr-un text al lui *Simplicius* [1] în care se spune că, după părerea atomiştilor, mişcarea de deplasare este „mişcarea primă, singură atribuită elementelor (adică atomilor), în timp ce celelalte mişcări sînt atribuite doar lucrurilor născute din elemente (atomi)" ; asemenea „alte" mişcări sînt arătate a fi : creşterea, schimbarea, naşterea, dispariţia. V.E. Timoşenko ce analizează acest text [2], constată că după Leucip şi Democrit există două feluri de mişcare, una simplă, proprie atomilor şi alta mai complexă proprie corpurilor formate din atomi. Constatarea e justă, dar trebuie, credem, completată. Spre deosebire de Timoşenko, credem — dacă Simplicius redă exact ideea abderitanilor — că din acest text rezultă că atomiştii au intuit *transformarea* unei mişcări în alta. A doua categorie de mişcări apare,e adevărat, doar după agregarea atomilor, dar agregarea e un efect al mişcării simple, astfel că mişcarea complexă apare ca derivată indirect din cea simplă. Avem, deci, aici : constatarea existenţei a mai multor feluri de mişcare, încercarea clasificării lor din punctul de vedere al gradului de complexitate, recunoaşterea faptului că schimbarea calitativă e

[1] *Simplicius*, comentar la *Fizica* lui Arist. 1318, 33 sq. apud — Capelle, *Die Vorsokratiker*, fr. 20, p. 404.

[2] В. Е. Тимошенко, *О характере материализма Демокрита*, *Вопросы философии*, nr. 3, 1954, p. 78—88.

mişcare şi în fine, intuirea, deşi confuză încă, a transformării unei mişcări în alta. Deşi această simplă intuire nu a fost depăşită în atomism ea are valoarea istorică a unui pas necesar spre descoperirea de mai tîrziu a principiului dialectic al diferitelor forme de mişcare şi al *transformării* lor una în alta.

III. CAUZALITATEA

Principiul cauzalităţii ocupă, după cum au observat şi cei vechi un loc de prim plan în sistemul atomist, fiind mai preţios decît „tronul Persiei", după o expresie a lui Democrit însuşi.

Preţios, dar totodată extrem de dificil de tratat în momentul istoric dat. Înţelegerea cauzalităţii înseamnă cunoaştere ştiinţifică a realităţii infinite, cunoaştere, aşadar, tot infinită. Admiterea cauzalităţii înseamnă deci racordarea teoretică a infinitului la finitatea inevitabilă a cercetării noastre. Tratarea adecvată a problemei cauzalităţii implică, aşadar, un stadiu avansat al cercetării experimentale practice şi al elaborărilor teoretice, la nivelul logicii dialectice. Inutil de spus că atomiştii nu dispuneau nici de una nici de alta. Existau şi pseudo-soluţiile idealiste, anume, pe plan ontologic, finalismul — vezi Socrate, mai apoi Aristotel — iar pe plan gnoseologic scepticismul gen Gorgias. Atomiştii au respins asemenea expediente, cum rezultă spre exemplu din poziţia lor în problema calităţilor. Trebuie aşadar respinse păreri, ca aceea a lui de Ruggiero, care, în chip cu totul nemotivat, afirmă că ar exista, la atomişti, un apel disimulat la finalism [1].

Dar, orientîndu-se astfel, atomiştii se angajau pe un teren nedesţelenit, aşa că nu trebuie să ne surprindă faptul că adesea logica argumentării lor va şchiopăta. Independent de aceasta, ei rămîn în istoria categoriilor şi legilor cauzalităţii ca deschizători de drum.

Punctul lor de plecare constă în admiterea faptului, recunoscut şi de atîţia dintre predecesorii lor, că în lume, există o ordine unitară, care face ca legăturile dintre cauze şi efecte să se desfăşoare cu necesitate. *Cosmosul* e tocmai expresia acestei unităţi de ansamblu cu caracter necesar. Această necesitate rezultă din simpla existenţă şi acţiune spontană a elementelor materiale — atomii. Sînt concludente în acest sens mărturiile lui Aristotel, care arată, că după atomişti, „cauza lumilor e de la sine" [2] şi a lui Aëtius care notează că Democrit indică drept esenţă a necesităţii, „rezistenţa, mişcarea materiei şi ciocnirile dintr-însa" [3]. Pînă la Democrit, ideea de armonie a universului nu a fost lipsită de unele aderenţe mistice. Acest caracter mistic putea avea în principiu un dublu caracter : afirmînd o *origine* mistică, după cum se manifestă la orfici ; indicînd un *sens teleo-*

[1] Guido de Ruggiero, *La filosofia greca*, vol. I, *Dalle origini a Platone*, Bari, 1950 G. Laterza & Figli, p. 168.

[2] *Fizica*, II, 4, 196 a, unde acest „de la sine" este substantiv, factor : τὸ αὐτόματον (D. *Vors.*, 55 A 69).

[3] D. *Vors.*, 55 A 66.

logic al lumii ca în pitagorism. Atomiștii sînt preocupați să elimine ambele accepțiuni. În ce privește prima, sînt concludente cele arătate pînă acum; în ce privește cea de-a doua preocupare, ea este relevată într-un text al teologului creștin Lactantius care se scandalizează de faptul că Democrit respinge orice providență [1]. Dar aici, primul impas: filozofii noștri nu știu să explice cauza concretă a armoniei, nu știu să întemeieze cauzalitatea pe structuri și forțe concret determinate, astfel că „noțiunea de cauzalitate are la Democrit caracter simplist, fatalist" [2].

Atomiștii insistă asupra faptului că nu există lucruri întîmplătoare, că orice lucru are o cauză. Atunci cînd Democrit spune că invocarea întîmplării e frază goală menită să ascundă ignoranța, el are în vedere, în mod evident, lipsa de cauză, iar nu sensul modern al termenului de întîmplare [3]. În acest punct dăm peste o idee care, la prima vedere surprinde. Democrit care afirmă caracterul absolut al cauzalității pare să fi admis la această regulă *o excepție*, una singură, — lucru care avem impresia că l-a mirat pe Simplicius [4]: cosmosul — probabil că fiecare din nenumăratele cosmosuri — se formează din întîmplare adică, în sensul lui Democrit, *fără cauză*, desigur din masa eternă de atomi. Nu credem că e vorba de o defecțiune logică, ci de o idee care pare a fi avut un sens profund. Lenin a considerat că istoriograful materialist al filozofiei trebuie să acorde atenție ideii lui Democrit asupra „vîrtejului atomic" inițial și consideră că indiferența lui Hegel față de teza menționată nu face decît să mărturisească „orbirea... îngustimea de idealist" a lui Hegel [5]. Mișcarea atomilor reprezintă, după părerea abderitanilor o cauză suficientă spre a explica toate schimbările ce au loc în cosmos fără a se face recurs la divinitate. *Afirmarea cauzalității* are, așadar, semnificație antiteologică. Dar se va pune întrebarea, *din ce cauză*, din vîrtejul primordial de atomi apare și se desfășoară, la un moment dat, un proces de constituire a ordinei armonioase a cosmosului. O cauză exterioară materiei? Ea ar trebui să aibă caracterul unei forțe inteligente, mistice, iar atomismul nu se împacă cu soluții idealiste. Cauzalitatea nu are început, afirmă Democrit, dar pentru formarea cosmosului nu e nevoie de nici o cauză specială, ci doar de o întîmplare oarecare. Renunțarea la cauzalitate a apărut aici ateistului ca singura cale de ieșire din impas. Aici, după cum vedem, *negarea cauzalității* e cea care are semnificație antiteologică. Un argument *a contrario* în sprijinul acestei interpretări ni-l oferă mecanismul logic care avea, mai tîrziu, să-l conducă pe Aristotel la prezumarea primului motor, de natură divină.

Acest ansamblu de teze reprezenta o afirmare a materialismului, opus în chip militant idealismului epocii. Atunci cînd Democrit afirmă existența a nesfîrșit de multe lumi [6], fiecare din ele fiind întîmplător

---

[1] D. *Vors.*, 55 A 70.
[2] M. A. Dînnik, în *Истории философии*, t. I, Moscova, 1957, p. 97.
[3] D. *Vors.*, 55 B 118 și 119.
[4] Simplicius, comentar la *Fizica* lui Arist. 196 a 14, apud Capelle, *Vors.*, fr. 44, p. 413—414.
[5] V. I. Lenin, *Caiete filozofice, Opere*, vol. 38, București, 1959, Editura politică, p. 264.
[6] D. *Vors.*, 55 A 40.

altfel decît celelalte, simțim opoziția sa față de teza finalistă a universului antropocentric, susținută de Socrate. Cînd neagă ideea dezvoltării ciclice [1], îl simțim respingînd misticismul pitagoric. Trebuie combătută teza lui Enzo Paci care afirmă că atomismul este o sinteză a gîndirii grecești de pînă la el, inclusiv a pitagorismului [2]. O asemenea teză, care sugerează fuziunea dintre materialism și idealism, în filozofia greacă, constituie o încălcare a legii opoziției dintre materialism și idealism în istoria filozofiei, deci o abdicare de la poziția științifică în această problemă.

În fine, o observație pe care ne-o sugerează un text aristotelic. Democrit, scrie stagiritul, spune că „ceea ce este activ și ceea ce este pasiv sînt tot una, adică de aceeași natură. Căci (altminteri)... nu ar fi posibil să acționeze unul asupra celuilalt" [3]. Probabil că intenția principală a acestei enunțări era de a evidenția substratul comun pe care trebuie să se manifeste cauza și efectul spre a se putea înfăptui relația cauzală. Este însă tot atît de adevărat că în acest fel relația era transpusă din domeniul metafizicului în domeniul înțelegerii unității și reciprocității dintre cele două categorii, premisă indispensabilă a înțelegerii *ulterioare* a raportului dialectic dintre ele. Așadar, moment nou în istoria dialecticii cauză-efect.

IV. ATOMISMUL ÎN ISTORIA CATEGORIEI DE MATERIE

Să încercăm acum, după ce am trecut în revistă principalele elemente ale teoriei atomilor, să determinăm în linii mari locul pe care această teorie îl ocupă în istoria concepției asupra materialității lumii, în istoria categoriei de materie, mai ales.

Prin atomism, trecem într-o etapă nouă, deosebită de momentele anterioare și imediat premergătoare celei aristotelice.

Să justificăm această afirmație. Dacă aruncăm o privire asupra stadiului anterior, observăm că la materialiștii ionieni, la eleeați, la Empedocle și Anaxagora, concepția asupra materiei include, în mod, firește, indistinct pentru ei, trei teze, pe care cercetarea noastră e obligată să le disjungă : a) recunoașterea, de obicei implicată iar nu explicitată, a faptului că toate lucrurile au *însușiri comune*, că aceste însușiri constau în *existența lor obiectivă*, în faptul că *opun o anumită rezistență*, în *necreabilitatea*, *indestructibilitatea*, *mobilitatea* și *perceptibilitatea* lor ; b) că lucrurile au aceste însușiri datorită faptului că ar fi, în fond, transformări ale unui anumit *ce*, care, luat în specificitatea lui concretă, este purtătorul tuturor acestor însușiri ; c) acest *ce*, este una din substanțele pe care le constată *experiența curentă*, substanță *calitativ determinată*, presupusă a sta la originea tuturor celorlalte substanțe : apa, aerul, pămîntul, focul — una, toate sau unele din ele laolaltă — sau ceva *de genul* lor care nu e tot una cu ele, sau un număr foarte mare de substanțe *în genul lor*.

---

[1] D. *Vors.*, 55 A 82.
[2] Enzo Paci, *op. cit.*, p. 117.
[3] *De gener. et corr.*, I, 7, 323 b. D. *Vors.*, 55 A 63.

Dacă în comparație cu teoriile din acest stadiu, să-i spunem preclasic, avem în vedere concepția aristotelică asupra materiei, atunci observăm că meritul de seamă al autorului *Fizicii* este acela de a fi recunoscut faptul că ansamblul dat de determinări — comunitatea unor însușiri esențiale ale obiectelor perceptibile, increabilitatea și indestructibilitatea lor [1] — poate și trebuie să fie privit în mod *independent* de „existența individului particular" [2], că deci ele pot exprima materialitatea fără a se mai asocia unui *ce*, care să fie în specificitatea lui concretă, purtător al acestor însușiri. Deci lui Aristotel, spre a defini materia, i-a fost suficientă prima din cele trei teze notate de noi, izbutind astfel *să desprindă acele determinări de specificul concret* care apărea în mai mică sau mai mare măsură în teza a doua și a treia, și elaborînd astfel noțiunea abstractă de materie.

Atomismul ne apare a constitui *treapta intermediară între etapa preclasică și cea aristotelică*. În adevăr, atomiștii consideră și ei determinările generale notate mai sus în cadrul primei teze, apoi, spre deosebire de Aristotel și la fel ca și predecesorii lor materialiști preclasici, *leagă* aceste determinări de un substrat *concret determinat*, ca lucru perceptibil — atomul; dar, ei au meritul de *a se opri aici* și izbutesc să se libereze de al treilea moment, ne mai legînd caracterul perceptibil al atomului de o anumită determinare calitativă a materiei, dată de experiență. Atomul este obiect sensibil, dar numai *principial* sensibil, fără ca să coincidă în determinările lui cu vreuna din substanțele materiale în care se diversifică din punct de vedere calitativ materia. Este perceptibil, dar numai teoretic și în acest sens, *abstract* perceptibil. Subliniem trăsătura perceptibilității atomului, împotriva părerii idealizante a lui M. Solovine [3], după care atomii nu ar fi realități ontologice; Solovine confundă, neîndoios calea logică ce a condus pe atomiști la conceptul de atom, cu esența atomilor, care este de ordin obiectiv.

Dar, pe de altă parte — și acest lucru nu poate fi negat, ci este dimpotrivă de însemnătate capitală, atomii sînt *abstract* perceptibili. Ei nu mai reprezintă așadar extinderea abuzivă asupra reprezentării materiei, a uneia sau a unui anumit număr din calitățile substanțelor materiale. Atomul nu este o oarecare substanță care, pe fundamentul calității ei diferențiate, să poarte determinările menționate mai sus. El este o *sinteză logică* a acelor determinări — increabilitatea, indestructibilitatea, capacitatea de a opune rezistență, mobilitatea, perceptibilitatea plus simplitatea „limită". Putem noi înșine să încercăm această sinteză și ajungem cu necesitate la ceva în care recunoaștem atomul școlii din Abdera, în esența lui (la însușirile acestea se adaugă cele de formă, ordine, poziție, care, însă, după cum am arătat, au caracter exclusiv exterior). Această sinteză e presupusă a avea conținut obiectiv, existență ontologică; drumul elaborării ei în mintea filozofului e însă drumul abstracției logice, același drum pe care va apuca, alături de atomiști, doar Aristotel, spre a elabora noțiunea abstractă a materiei. Chiar și Rivaud, plin de vitregie cînd e

[1] Aristotel, *Fizica*, I, 9, 192 a, 25 sq.
[2] *Ibidem*, I, 7, 191 a 10 sq.
[3] Maurice Solovine, *Démocrite*, Paris, 1928, Alcan, p. XLIV.

vorba să recunoască vreo teorie a materiei la înaintaşii lui Democrit, admite — în sfîrşit ! — că la atomişti avem „se pare, o teorie a materiei"[1].

Faptul acesta al desqualifierii — deşi nu totale — a atomului avea o imensă însemnătate teoretică pentru interpretarea diversităţii calitative a lumii. Cu cît anumite unităţi elementare sînt în mai mare măsură lipsite de determinare calitativă, cu atît sînt mai susceptibile de a explica o mai mare diversitate calitativă. Această dialectică a cantitativului şi calitativului este lesne de înţeles : dacă atomii ar fi diferenţiaţi din punct de vedere calitativ, atunci numărul de calităţi din lume s-ar limita, în mod necesar, la numărul de calităţi date, de atomi, iar lumea ar apare imuabilă. E tocmai, *mutatis mutandis*, soluţia anaxagorică. Pentru că nu sînt diferenţiaţi calitativ, ci mai mult sau mai puţin identici cu ei înşişi (cu anumite rezerve, făcute mai sus) ei sînt susceptibili de a da naştere unui număr infinit de calităţi, a da naştere unora mereu noi, susceptibili de a sta, indestructibili, la baza unei lumi în eternă schimbare şi înnoire. Sub impresia cunoscutei imagini a lui Aristotel care compară atomii cu nişte litere, vom spune că între homeomeriile lui Anaxagora şi atomi este oarecum deosebirea care există între scrierea ideografică şi cea alfabetică. Atîta vreme cît semnele exprimă idei, un număr dat de semne redă un număr dat de idei şi nu poate reda mai multe. Ca semnele să poată reda *orice* idee, ele trebuie în prealabil *să piardă orice sens logic particular, propriu.* Cu aproximativ 25 de litere se poate exprima un număr covîrşitor mai mare de cuvinte-idei decît cu zeci de mii de ideograme. Să punem în locul cuvintelor-idei calităţile lumii obiective, să punem în locul literelor, atomii şi atunci valoarea atomismului, sub aspectul care e cercetat aici, se va impune cu evidenţă.

Desprinzîndu-se de calitate, redîndu-ne o teorie a cantităţii şi a cantitativului [2], atomiştii au izbutit să se desprindă de datele imediate, fenomenale, ale experienţei, spre a se îndrepta spre cercetarea esenţei subjacente. „A fost o operă de geniu — scrie Brunschvicg — aceea de a scormoni adînc, sub datele observaţiei sensibile, spre a putea fi puse în acţiune principii teoretice, care mai tîrziu aveau să servească drept călăuză pentru interpretarea raţională a experienţei" [3]. Autorul francez pune în lumină meritul atomismului de a fi fost, în fond, prima teorie filozofică — adăugăm noi, materialistă, în Grecia — care a căutat să se desprindă de sensibil, spre a interpreta lumea materială. Din enunţarea autorului francez lipseşte însă o idee esenţială. Trebuie adăugat că atomiştii s-au desprins de sensibil ca materialişti şi dialecticieni, fără a întoarce spatele sensibilului, ci *înglobîndu-l.* Ei s-au desprins de determinările calitative diverse ale materiei, dar le-au negat ridicîndu-se deasupra lor şi ridicîndu-se peste ele, au *înglobat în noţiunea lor de materie acele trăsături sensibile* pe care experienţa le arată a fi cele mai generale. Pitagoricii, intuind contradicţia dintre sensibil şi raţional, au dizolvat în chip idealist sensibilul în raţional.

---

[1] A. Rivaud, *op. cit.*, p. 175.

[2] În acest sens, A. Rey, *La maturité de la pensée scientifique en Grèce*, p. 131. De asemenea, M. Solovine, *op. cit.*, p. XXII.

[3] Léon Brunschvicg, *L'éxpérience humaine et la causalité physique*, Paris, 1922, Alcan, p. 125.

Eleeații, constatînd aceeași contradicție le-au disjuns în mod metafizic, reținînd rationalul și eliminînd sensibilul. Atomiștii, în fața aceleași contradicții, au acceptat în mod dialectic unitatea dintre rațional și sensibil, admițînd în mod materialist temelia sensibilă a conceptului rațional de atom. De Ruggiero omite tocmai acest lucru, esențial, atunci cînd afirmă că atomii ar fi elaborați, în teoria abderitanilor, în chip „aprioric" [1], cu excluderea factorului empiric, adică pe o linie „pitagorică". Observăm că autorul italian confundă caracterul abstract al sintezei care a dus la ideea de atom, cu absența bazei empirice a acestei sinteze.

În același timp, și aceasta evidențiază caracterul încă primitiv al soluției atomiste, ajunși în acest punct, *abderitanii* și-au epuizat puterea de abstractizare, n-au știut să păstreze generalizării lor logice baza ei obiectivă — *generalul* din lucrurile materiale — ci au ferecat sinteza lor logică a materialității într-un suport concret — *individual* — atomul.

Atomismul trebuie apreciat sub dubla lui latură, de teorie fizică a unei anumite structuri a materiei și de teorie filozofică a materialității lumii. După cum a arătat Lenin, știința modernă face diferență între categoria filozofică de materie și diferitele teorii fizice asupra organizării materiei. Atomiștii au lăsat ca, în teoria lor, să se confunde aceste două poziții științifice. Poate că tocmai de aceea, Aristotel, în dezacord cu teoria filozofică atomistă ce-i stătea în față, a respins totul, inclusiv conținutul ei fizic. Or, atomiștii, căutînd o soluție teoretică în problema filozofică a materialității lumii, o soluție care să satisfacă și observațiile empirice asupra lucrurilor materiale, au ajuns la un rezultat care rezolva—în concepția lor—problema, *prin intermediul* unui anumit mod de a înțelege structura *fizică* a lucrurilor materiale. În căutarea soluției *filozofice*, ei au elaborat o teorie care, nouă, azi, ne apare și ca teorie fizică a materiei. Materialismul dialectic, spre a defini materia ca general, nu izolează, desigur, generalul de lucrurile individuale, dar nu poate exprima unitatea dintre general și individual și nici primordialitatea individualului, decît, dacă *distinge* în prealabil generalul, mai întîi *în* individual, mai apoi *de* individual. Atomiștii din Abdera nu erau încă în stare să elaboreze categoria abstractă de materie, adică nu erau încă în stare să gîndească materia ca general *distinct*, dar își dădeau seama că trebuie să renunțe la concretul calitativ al *lucrurilor* materiale cunoscute prin experiența curentă. Și atunci au imaginat o anumită *structură* fizică a materiei, capabilă, după părerea lor, să ne conducă prin diviziune, spre o anumită ultimă componentă materială *concretă* a lucrurilor, care însă ar fi atît de redusă, încît nu ar mai avea particularități calitative și ar fi, prin urmare, capabilă să exprime generalul filozofic, a cărui funcție trebuia să fie tocmai aceea de a se ridica deasupra particularităților calitative.

Era, firește, o eroare. Pentru noi, raportul dintre obiect și materie este un raport *individual-general*. Raportul dintre obiect și atom este însă un raport *întreg-parte*. Atomiștii confundă cele două planuri. Și nici măcar nu confundă, așa cum ne puteam aștepta, generalul cu întregul, ci în căutarea *generalului* ei ajung la *parte* !

---

[1] Guido de Ruggiero, *op. cit.*, p. 163—164.

Noi trebuie să distingem aceste două laturi ale atomismului : a) cea a structurii atomice a materiei—descoperire epocală — în care vedem piatra fundamentală a concepției moderne fizice și pe care știința de mai tîrziu avea s-o confirme, dezvoltînd-o mereu ; b) cea care vizează categoria filozofică de materie, care în mintea atomiștilor nu se distinge de prima și care, cu toată superioritatea ei față de formulele teoretice anterioare, are încă un caracter primitiv, parțial, eronat, menținîndu-ne ca atare în faza prearistotelică de elaborare materialistă a acesteia.

Dar trebuie, în același timp, să consemnăm un fapt care constituie, neîndoielnic, una din cele mai de seamă victorii ale materialismului filozofic împotriva idealiștilor din toate timpurile. Atomismul modern, demonstrat azi pe cale experimentală, cu toate deosebirile însemnate care-l disting de cel antic este totuși continuarea atomismului inaugurat în Europa de Leucip și Democrit. Aceștia, pe cale filozofică, strict teoretică, abstractă, au izbutit să ajungă la anticiparea unei teorii fizice demonstrate azi în mod experimental. Or, calea teoretică pe care s-a putut dobîndi acest rezultat a fost calea pe care se căuta o explicație rațională a materialității lumii, așadar calea *filozofiei materialiste*. Oare a fost acesta un succes mai mic decît acela obținut mai tîrziu de Leverrier și de Mendeleev ?

Teoria atomistă apare ca o sinteză a unor elaborări materialiste anterioare. Ideea unității materiale a lumii elaborată de milesieni se unește cu aceea a diversității obiective a calităților — recunoscută de Anaxagora și cu cea a schimbărilor calitative—prelucrată de Heraclit. În fața raportului dintre unitate și diversitate, Heraclit lăsase în formă brută, neprelucrată, factorul unității asupra căruia s-au concentrat eleeații, întorcînd însă spatele diversității. Atomiștii își propun să rezolve printr-o sinteză care le este proprie, opoziția dintre Heraclit și Parmenide. Ei se orientează în mod adecvat în înțelegerea raportului dintre fenomen și esență. Ei soluționează problema unității dialectice dintre continuitatea și discontinuitatea lumii materiale [1]. Din toate cele de mai sus se vede că dialectica obiectivă a contrariilor, recunoscută de Heraclit, este acceptată și în teoria atomistă și pusă la baza interpretării raționale a lumii.

V. CU PRIVIRE LA GNOSEOLOGIA ATOMIȘTILOR

Atomiștii nu sînt primii gnoseologi în Grecia. Heraclit ne dăduse și el o schiță — extrem de generală însă — a faptului cunoașterii umane. Elemente parțiale am întîlnit la eleeați, mai speciale și mai elaborate, totodată, decît la Heraclit ; același lucru la Empedocle, Anaxagora și unii sofiști. Totuși, o dată cu atomiștii filozofia greacă a dispus, probabil pentru prima oară, de o teorie a cunoașterii care a urmărit atît soluții de ansamblu, cît și elaborarea, uneori impresionant de minuțioasă, a unor momente speciale ale procesului cunoașterii, ca de exemplu *formarea senzațiilor*, atît de conștiincios înregistrată de Teofrast în tratatul *Despre senzații*.

Care a fost, însă, caracterul acestei gnoseologii ?

---

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, p. 240.

În literatura nemarxistă contemporană — cu unele excepții — continuă să fie răspîndită teza asupra subiectivismului sau agnosticismului atomiștilor. Victor Brochard atribuie lui Democrit o gnoseologie subiectivistă antiempiristă, care l-ar apropia de Platon [1]. După Gonzague Truc, Democrit ar fi precursor al ideii de „relativitate pură a spiritului" [2]. Cleto Carbonara, deși dă o foarte corectă descriere a concepției atomiste asupra procesului cunoașterii, conchide totuși, în total dezacord cu propriile sale premise, afirmînd „scepticismul cert" gnoseologic al lui Democrit [3]. Nicola Abbagnano, imaginîndu-și că, după atomiști, ar exista un abis între sensibilitate și rațiune, îi atribuie lui Democrit convingerea asupra caracterului limitat al cunoașterii [4].

Trebuie, spre a evidenția neconsistența acestor păreri, să reamintim adevărul banal că atitudinea în problema gnoseologică depinde, în orice sistem filozofic, de modul în care tratează sistemul respectiv problema ontologică. În cazul atomiștilor, trebuie reținută poziția lor materialistă cu privire la baza obiectivă, materială, a calităților. Nu putem trata aici această chestiune, controversată. Trimitem însă pe cititor la lucrările în care A. Rivaud [5] și, mai ales, V. E. Timoșenko [6] au demonstrat în chip convingător faptul că atomiștii admiteau realitatea obiectivă a calităților. Atomiștii aveau convingerea că toate senzațiile se formează printr-un anumit *contact*, — direct sau indirect (simulacre, vibrații, contact tactil) — între organele de simț și realitatea materială care ne înconjoară [7]. Cît despre fenomenul gîndirii, aceasta s-ar datora circulației prin trup a simulacrelor [8], așa că ar constitui un fel de produs al „transformării" [9] trupului material și, în ultima analiză, a atomilor înșiși [10].

Este adevărat, în același timp, că din unele fragmente aflăm că, după Democrit, trebuie făcut deosebire între anumite senzații care ar avea o valabilitate doar νόμῳ și de altă parte, „atomii și vidul" a căror valabilitate este ἐτεῇ [11].

Interpretările subiectiviste pe care le-am pomenit mai sus sînt legate de părerea după care, la Democrit, senzațiile ar avea doar o valoare subiectivă convențională, el neadmițînd ca reală, obiectivă, decît existența atomilor și a vidului. Rivaud spunea însă că între cei doi termeni nu este deloc un raport ca dela „convenție" la adevăr obiectiv, ci că indică o

---

[1] Victor Brochard, *Protagoras et Démocrite*, în *Etudes de philosophie ancienne et moderne*, Paris, 1912, Alcan, p. 33.

[2] Gonzague Truc, *op. cit.*, p. 56.

[3] Cleto Carbonara, *La filosofia greca*, vol. I, *Dalle origini a Platone*, Napoli, 1951, Libr. scient.-ed., p. 83.

[4] Nicola Abbagnano, *Storia della filosofia*, vol. I, Torino, 1958. Un. tip.-ed. Torinese, p. 43.

[5] Albert Rivaud, *op. cit.*, p. 151 sq.

[6] V. E. Timoșenko, *art. cit.*, p. 83 sq.

[7] D. *Vors.*, 54 A 29 și 55 A 119.

[8] Cicero, *De Finibus*, I, 6.

[9] D. *Vors.*, 54 A 30.

[10] În acest sens, Léon Robin, *La pensée grecque et les origines de l'esprit scientifique*, Paris, 1928, La renaissance du Livre, p. 144.

[11] D. *Vors.*, 55 B 9. Spre deosebire de alți autori, credem că sensul dat de Democrit acestor termeni în problema cunoașterii este intraductibil ca și, spre pildă, *logos*-ul lui Heraclit.

deosebire de alt gen, deosebirea între două adevăruri dintre care unul νόμῳ este derivat şi complex, iar celălalt — ἐτεῇ este elementar, spontan, direct, sesizabil [1]. Timoşenko şi Dînnik, mai de curînd adoptă un punct de vedere analog [2]. Recent, Asmus a definit în mod deosebit de convingător raportul dintre cele două cunoaşteri, arătînd că în concepţia lui Democrit, departe de a fi contradictorii, ele sînt unite, cunoaşterea raţională fiind „prelungirea" [3] percepţiilor senzoriale; că acestea din urmă ne dau latura subiectivă a unor fenomene obiective ce sînt la rîndul lor expresia esenţei naturii materiale, existente în mod obiectiv în spatele fenomenelor de care luăm cunoştinţă prin senzaţii, că această esenţă are primordialitate faţă de fenomen şi e accesibilă doar raţiunii [4]. Modul stîngaci, primitiv, de exprimare al lui Democrit este expresia unei limite în înţelegerea dialectică a raportului dintre senzorial şi raţional.

E vorba credem tocmai de acea limită despre care Asmus constată că este proprie întregului materialism contemplativ dinaintea lui Marx şi Engels.

Mai există, după cum credem, un argument în sprijinul acestei interpretări care evidenţiază şi mai net materialismul gnoseologic, deşi mecanicist şi naiv, al lui Democrit. Să privim, raportate unele la celelalte, cîteva din enunţările atomiştilor. După Democrit, raţiunea îşi ia „toate cunoştinţele" de la simţuri [5]. Apoi, a percepe şi a gîndi ar fi totuna, iar aceste activităţi ar fi datorite uneia şi aceleiaşi capacităţi [6]; de asemenea, sufletul şi gîndirea ar fi unul şi acelaşi lucru, dat fiind că sufletul e format din atomi [7]. Este vorba deci de o natură identică între αἴσθησις, νοῦς şi ψυχή. Înţelegem astfel afirmaţia lui Teofrast că, după Democrit, gîndirea ar fi corporală [8] şi pe cea a lui Plutarh, arătînd că simulacrele lui Democrit poartă cu sine chiar emoţii şi pasiuni [9]. Democrit şi-a explicat mai limpede gîndul atunci cînd a arătat că sufletul, prin acea parte a lui care nu e gîndire, este răspîndit în întreg corpul [10], în timp ce, atunci cînd se stabileşte un anumit echilibru [11] între atomii „de suflet" apare gîndirea, localizată doar într-o parte a corpului (torace sau creier). Să coroborăm, în sfîrşit, aceste texte cu acela, pomenit mai sus, în care Democrit afirmă că însuşirea pasivă şi cea activă a unui lucru ar fi de aceeaşi natură [12].

Ce rezultă de aci? Rezultă că întreaga viaţă psihică, inclusiv senzaţiile, gîndirea, sentimentele, aşadar *întreaga subiectivitate* a omului reprezintă un produs subiectiv al unui material obiectiv, care a pătruns în corp prin simulacre sau, într-o descriere mai generală, prin atomi.

---

[1] A se vedea argumentarea lui Rivaud, *op. cit.*, p. 159 sq.
[2] De văzut V. E. Timoşenko, *op. cit.*, p. 86 sq; M. A. Dînnik, *op. cit.*, p. 99.
[3] V. F. Asmus, *op. cit.*, p. 42.
[4] *Ibidem*, p. 19.
[5] D.*Vors.*, 55 B 125.
[6] *Ibidem*, 55 A 105.
[7] *Ibidem*, 55 A 101.
[8] *Ibidem*, 55 A 135, 58.
[9] *Ibidem*, 55 A 77.
[10] *Ibidem*, 55 A 105.
[11] *Ibidem*, 55 A 135, 58.
[12] v. supra, p. 131.

Formele materiale care pătrund în corpul nostru, suferă la nivelul simțurilor, unele alterări de care Democrit pomenește în mod expres [1]; aceasta explică caracterul doar relativ al cunoștințelor senzoriale; dar la nivelul unui *echilibru superior*, acela al gîndirii, adevărul asupra lucrurilor este restabilit, iar cunoașterea este desăvîrșită. Orice dat subiectiv corespunde așadar, în mod mai mult sau mai puțin conform, unei realități obiective. Prin urmare, chiar dacă vrem să traducem νόμος prin „convenție", trebuie să admitem totodată că această convenție subiectivă nu are posibilitatea de a elabora alte elemente gnoseologice *decît* pe acelea care reproduc însușiri obiective. Aceasta însă presupune ca atomii să aibă în același timp însușirea pasivă de a transporta în corp însușiri obiective, precum și pe aceea activă de a cunoaște, adică de a transforma aceste sarcini în material cognitiv, activ. Or, Democrit afirmă, ca teză generală, natura identică a funcției active și a celei pasive. Tot ce este psihic, a fost mai întîi senzorial și, ca atare, real. Primitivismul gnoseologic al lui Democrit, constînd în identificarea mecanicistă a psihicului, gîndirii și senzației, între ele, și a tuturor acestora cu deplasări mecanice de atomi, ignorarea metafizică a deosebirii *calitative* dintre senzorial și rațional devin aici, totuși, argumente împotriva agnosticismului său. A constata mecanicismul, simplismul său înseamnă a-l aprecia pe Democrit prin prisma timpului său, dar a-l transforma în agnostic înseamnă dimpotrivă a-l smulge timpului său istoric și a-l transforma în descendent al subiectivismului gnoseologic al zilelor noastre, și prin aceasta al idealismului gnoseologic de azi.

VI. PRINCIPALELE IDEI SOCIAL-POLITICE

Ca demn reprezentant al epocii clasice, Democrit acordă atenție deosebită fenomenului social, sub variate laturi ale acestuia, încercînd să-l cerceteze în specificitatea lui. E adevărat că adesea dispunem doar de maxime, dar avem dreptul să căutăm concepția generală subjacentă care le leagă laolaltă, deoarece lista de lucrări democritice, transmisă de Diogene Laerțiu, indică o serie de lucrări cu caracter istorico-etic care au exprimat, desigur, o concepție de ansamblu. Subaprecierea lor, sau cvasi-neglijarea lor, așa cum se constată, spre pildă la Bertrand Russell [2], este deci inadmisibilă. Cu atît mai puțin poate fi aprobată poziția unui autor ca Paul Janet care într-o *Istorie a științei politice* (Paris, Alcan) de peste 1300 pagini, nici nu-l pomenește pe Democrit.

Ligamentele mari ale concepției sale istorice reies limpede mai ales din două fragmente ceva mai mari [3], în care e dată o adevărată schiță concentrată a istoriei umanității. Bogăția de idei istorice și teoretice explicitate și mai ales implicate în aceste texte ar fi greu de evidențiat

[1] D. *Vors.*, 55 A 77.

[2] Bertrand Russell, *Histoire de la philosophie occidentale*, Paris, 1952. Gallimard, ed. a 4-a, cap. Les Atomistes, p. 83 sq.

[3] Diodor din Sicilia, *Biblioteca istorică*, I, 8, după Capelle, *Vors.*, fr. 278, p. 466—467 și Tzetzes, *Scolii la Hesiod*, Capelle, *Vors.*, fr. 280, p. 468—469.

în cîteva rînduri. Este în primul rînd o evocare a dezvoltării istorice a societății omenești, începînd cu o stare învecinată cu aceea a animalelor, continuînd cu viața de peșteră, spre a ajunge, în fine, la cea „civilizată". Pentru constituirea unei științe dialectice a istoriei, este însemnată recunoașterea de către Democrit a caracterului istoric al societății omenești, ca istorie progresivă, ca *dezvoltare* de la o fază inferioară la una superioară. Apoi, drept factor fundamental al acestei dezvoltări el indica *nevoia*, care a stimulat pe oameni și forța lor inventivă. Interesul comun i-a făcut să se adune laolaltă, am spune, să formeze societatea, iar puterea oamenilor constituiți într-un anumit agregat social a sporit. Experiența și acțiunea lor practică, în natură, le-a dezvoltat inteligența, i-a dus la prețioase descoperiri, între care a focului și a diferitelor meșteșuguri. Omul s-a ridicat pentru că era ajutat „de mîini și de rațiune", spunea Democrit. Iată, ca factor al dezvoltării sociale, un criteriu dedus din activitatea productivă a omului, criteriu care se impune voinței sale. Textul, indicînd, alături de rațiune, rolul creator al mîinii care muncește, ne înfățișează intuirea însemnătății muncii în opera de civilizare a omului, a colaborării ei cu rațiunea și, implicit, relevă însemnătatea determinantă a vieții materiale asupra dezvoltării culturii. Asemenea teze sînt firește încă foarte departe de materialismul istoric, dar cuprind incontestabil un element de materialism sociologic, aparținînd preistoriei tezei științifice a rolului determinant al modului de producție în viața socială. Se știe că întemeierea materialismului istoric s-a sprijinit pe o îndelungată evoluție teoretică prealabilă în domeniul gîndirii sociale. În textul lui Democrit, se cuvine să fie salutat un moment remarcabil al acestei evoluții, poate chiar primul în Europa, la acest grad de maturitate.

Dar, nu numai atît. Din textele menționate mai rezultă că, după Democrit, relațiile de la stăpîn la sclav, relațiile de oprimare și de luptă dintre oameni, furtul ca și regalitatea, nu ar fi existat din totdeauna. Autorul antic ar fi evocat o epocă trecută, cînd oamenii duceau o viață de prietenie și colaborare, cînd nu aveau regi și stăpîni — cînd implicit, nu exista stat și sclavagism (sîntem tentați să presupunem noi), cînd nu existau violența, războaiele, furtul — cînd nu exista așadar proprietatea privată (ne gîndim noi) — ; e vorba deci, într-un cuvînt, de acea orînduire socială pe care sociologia marxistă a denumit-o comună primitivă. Evident, protosociologul din Abdera nu ajunge la nici o definiție. El ne transmite probabil imagini despre o lume trecută, imagini transmise, din generație în generație contemporanilor săi, imagini dintre acelea care făcuseră popas cu cîteva secole în urmă și în *Munci și zile* ale lui Hesiod. Oare a nutrit Democrit simpatie pentru o rînduială socială în care, după cum se spunea, toți oamenii au fost egali și liberi? Dacă da, atunci, de bună seamă, el ar fi depășit limitele ideologice ale clasei care îi condiționa gîndirea și s-ar fi făcut fie și involuntar, ecoul unor aspirații antisclavagiste. Atunci Democrit ar fi fost mai mult decît un democrat; ar fi fost un umanist și, gîndindu-ne la unii sofiști, poate nu singurul.

Totuși, e mai probabil faptul că aceste gînduri, abstracte și utopice pentru vremea lui, să nu fi reprezentat mai mult decît viziuni ale unui om care pentru o clipă se refugiază din actualitate în reverie. Căci de obi-

cei Democrit ne apare ca om al timpului său ; ataşat grupurilor democratice ale clasei dominante din societatea sclavagistă, a secolelor V—IV î.e.n. el înţelege cu luciditate idealurile lor, interpretîndu-le în limbaj teoretic şi gîndind în spiritul năzuinţelor lor. Apare aşadar ca adept al democraţiei, dar al unei democraţii *sclavagiste*, adică întemeiate pe exploatarea sclavilor. Aici, plăsmuirile fantomatice, trandafirii, ale fanteziei se spulberă şi lasă loc gîndirii sobre, realiste. În cadrul sclavagismului, el ne apare deci, cel mai probabil, ca gînditor şi militant democrat, ostil politicii şi ideologiei aristocratice, gînditor ale cărui principii etice, pedagogice, juridice sînt în fapt în mod sistematic subordonate gîndirii sale politice. Linia sa apare în multe privinţe comună cu aceea a unora din sofiştii avansaţi, dar gîndirea lui e mult mai matură, mai profundă.

Convingerile sale democratice sînt net exprimate într-un text care sună ca o declaraţie de principiu în favoarea democraţiei, proclamată, chiar cînd are cusururi, superioară regimului aristocratic [1].

Pe aceeaşi linie de gîndire el condamnă aviditatea de bogăţie deşi e departe de a fi partizan al mizeriei. Idealul etic al lui Democrit ne apare a fi idealul unui om simplu, sobru, care ştie să-şi domine pasiunile trupeşti, care venerează valorile raţiunii şi care avînd a alege între opulenţa deşartă şi seninătatea celui neavut, dar înţelept, preferă armonia spirituală — εὐθυμία — pe care o poate dobîndi acesta din urmă [2]. Dar nu amintesc oare aceste cuvinte de principiile pe care le profesa un exponent ideologic al partidei adverse, Socrate ?

În ultimă analiză, nu. Căci, criteriul raţionalităţii fiind dependent la rîndul său — la Democrit, ca şi la Socrate—de criteriul binelui, cere definirea prealabilă a noţiunii de bine ; or, spre deosebire de poziţia subiectivistă adoptată de idealistul Socrate în elaborarea acestei definiţii, materialistul din Abdera ne apare orientîndu-se spre criterii pe care ne permitem să le numim obiective. Bun este aceea ce corespunde interesului general, *aşa cum acesta e definit de legea cetăţii*, deci bun e ceea ce se conformează dreptului, legii. „Este puternic şi senin cel ce acţionează în concordanţă cu legea. Răul... e dispreţul faţă de lege..." [3] spune Democrit. Viaţa morală nu există în afara societăţii, ci în cadrul ei. Drept şi moral este ceea ce serveşte interesului comun. Modul particular de viaţă, însuşi modul în care cetăţeanul dispune de averea lui trebuie să se conducă după interesul public, după interesul poporului [4]. Afirmaţia lui Capelle despre individualismul [5] îngust al lui Democrit vine în flagrantă contradicţie cu textele. Străină de acestea este şi caracterizarea lui de Ruggiero, pentru care etica lui Democrit este o simplă etică a seninătăţii şi cumpătării [6], neglijîndu-se destinaţia ei *politică*.

---

[1] D. *Vors.*, 55 B 251.
[2] *Ibidem*, 55 A 167, 55 B 191 etc.
[3] *Ibidem*, 55 B 174.
[4] *Ibidem*, 55 B 282.
[5] Wilhelm Capelle, *Die griechische Philosophie*, vol. I, Berlin, 1953, W. de Gruyter & Co., p. 12.
[6] De Ruggiero, *op. cit.*, p. 174—175.

În mod semnificativ, într-un fragment se grupează laolaltă, ca lucruri ce trebuie respectate „legea, magistratul şi înţeleptul" [1]. Că filozoful din Abdera căuta un factor necesar exterior individului, care să definească moralitatea acestuia şi să desemneze un cadru determinat al sentimentelor sale subiective, ne-o spune una din cele mai interesante maxime, deşi nu absolut clară, în care omul e îndemnat să se conducă nu după capriciile subiective pe care le generează posedarea de bunuri, nu după speranţele deşarte care pot să se ivească în cugetul său, ci după *natură*, care nu e subordonată nimănui ci se autosatisface — φύσις δὲ αὐτάρκις [2].

Să nu uităm apoi că, în opoziţie cu Socrate, Democrit elaborează o etică *laică* [3].

Criteriul de nuanţă obiectivă, în caracterizarea binelui se asociază în chip armonios cu un criteriu raţionalist într-o problemă de ordin direct politic.

În acest moment istoric are o importanţă primordială chestiunea dacă alţii decît vechii aristocraţi pot avea dreptul de a conduce cetatea. O lungă serie de maxime, chiar dacă nu în toate privinţele concordante, se acordă într-o privinţă : conducerea trebuie s-o aibă cei *valoroşi*, fie că au anumite aptitudini din naştere, fie că au dobîndit cultură şi înţelepciune prin învăţătură şi educaţie [4]. Semnificaţia politică a acestui principiu se reliefează în mod şi mai pregnant dacă-l comparăm cu criteriul aristocratic de promovare socială. Un exemplu : Plutarh povesteşte că, în bătălia de la Potideea, premiul vitejiei, care revenea de drept, după merit, lui Socrate, fu destinat de generali, lui Alcibiade „datorită originii sale aristocratice" [5].

Urgenţa combaterii de către democraţi, pe plan practic şi teoretic, a unor asemenea acte arbitrare era cu atît mai mare cu cît lupta de la Potideea avu loc în plină guvernare democratică. Mai mult, Alcibiade izbuti prin abuz să intre într-un guvern democratic al Atenei, uzînd tot de relaţiile sale sociale aristocratice [6]. E lesne de imaginat ce se întîmpla sub regimurile nu democratice, ci aristocratice !

În asemenea condiţii, propovăduirea criteriului valoric şi meritului personal — moral şi intelectual — opus criteriului apartenenţei de castă, lovea de fapt în interesele şi moravurile aristocratice. Urmărind, probabil obiective similare, Democrit îndemna la studiul ştiinţei politice [7].

Valoarea individuală a conducătorilor este, aşadar, o garanţie a unei conduceri politice corespunzătoare interesului popular general. Dacă individul e îndemnat să se conformeze la rîndul său acestui interes general, este pentru că pe această cale el îşi apără propriile sale interese. Democrit e străin de ideea, pe care am întîlnit-o la unii sofişti cu mentalitate aristo-

[1] D. *Vors.*, 55 B 47.
[2] *Ibidem*, 55 B 176.
[3] După cum observă cu dreptate Rodolfo Mondolfo, în *Problemi del pensiero antico*, Bologna, 1936, Nic. Zanickeli, p. 20.
[4] D. *Vors.*, 55 B 267, 55 B 183, 55 B 242, 55 B 49.
[5] Plutarh, *Alcibiade* — Paris, 1927, Garnier, p. 45.
[6] *Ibidem*, p. 47.
[7] D. *Vors.*, 55 B 157.

cratică, a opoziției dintre interesele colective și cele individuale. Este fervent apărător al ideilor de stat, lege și legalitate [1], văzute toate prin prisma unui adept al intereselor demosului, într-un moment istoric care poate fi caracterizat ca unul de triumf al democrației, în ciuda unor eclipse vremelnice. El apără statul și dreptul mergînd pînă la revendicarea pedepsei capitale [2] împotriva dușmanilor lor, pentru că vede în ele garante ale înfloririi tuturor : „Dacă prosperă statul, atunci prosperă toate ; dacă se prăbușește statul, se prăbușește totul" [3].

Firește, tezele de mai sus ne apar, în puținele texte care au ajuns pînă la noi, avînd o înfățișare schematică și de obicei pur enunciativă. Ele nu sînt întotdeauna concordante, ceea ce lasă deschisă posibilitatea ca unele din ele să fie apocrife. Dar, privite în ansamblu, ele dezvăluie totuși profilul unei concepții de bază, închegate și mature, impresionantă prin unitatea ei. Această unitate teoretică leagă laolaltă sociologicul de etic, iar pe acesta de politic ; unitatea ne apare și mai completă dacă ținem seamă și de vederile pedagogice ale lui Democrit, despre care, aici, ne vom mulțumi să spunem că, exprimînd, ca și pedagogia unui Protagora, cerințele ascensiunii democrației, se manifestau în favoarea ideii educabilității oamenilor, a transformabilității lor morale și intelectuale, ca și împotriva metodelor de constrîngere în educație.

Ar părea inutil de subliniat din nou spiritul democratic al întregii protosociologii democritice, dar dacă o facem, este pentru că, uneori istoriografia burgheză a filozofiei neagă orientarea democratică a concepției lui Democrit. Ne gîndim la W. Capelle care vorbește despre „trăsătura aristocratică a gîndirii sale" [4].

Semnificativ este faptul că autorul german leagă această expresie de acele fragmente în care Democrit își exprimă disprețul față de cei neînțelepți, interzicîndu-le dreptul de a domina în societate [5]. Așadar, după Capelle opoziția aristocrație — demos, care frămîntă cetățile grecești în acel moment istoric, este, în fond opoziția dintre înțelepciune și neînțelepciune. Abuzînd de etimologia cuvîntului *aristocrație*, un alt comentator din zilele noastre, Mosca, furibund antimarxist, spune că *deși* Democrit ar fi preferat dominația *celor mai buni totuși* simpatiza cu democrația ! [6]. Incontestabil, aici răbufnește subiectivismul de clasă al autorilor burghezi moderni, clevetirile antidemocratice și antipopulare aparținîndu-le în exclusivitate, lor, iar nu gînditorului din Abdera.

Apreciind gîndirea social-politică a filozofului atomist, ni se pare totodată demnă de relevat constatarea pe care o fac Kecekian și Fedkin, cînd spun că Democrit, a fost adeptul «unei democrații cenzitare „moderate", luînd poziție critică față de democrația „extremistă" care se consolida în Atena, în a doua jumătate a veacului V. î.e.n. » [7]. Autorii

[1] D. *Vors.*, 55 B 252, 55 B 287, 55 B 248, 55 B 245.
[2] *Ibidem*, 55 B 258 și 259.
[3] *Ibidem*, 55 B 252.
[4] W. Capelle, *Die Vorsokratiker*, p. 464.
[5] D. *Vors.*, 55 B 75 și 98.
[6] Gaetano Mosca, *Histoire des doctrines politiques*, Paris, 1936, Payot, p. 44.
[7] *История политических учений*, под ред. С. Ф. Кечекьяна и Г. И. Федькина, Гос. Юр. Лит., Москва, 1955, p. 17.

sovietici au în vedere acel text în care Democrit protestează împotriva faptului că legea „*existentă*" nu împiedică persecutarea funcționarilor integri de către cetățeni, cere ca funcționarul să nu fie responsabil decît față de el însuși și denunță ca „nedreaptă" situația acestuia de a trece, la exprimarea mandatului său, într-o poziție de subordonare față de cei pe care i-a condus [1]. Am mai putea adăuga, pe linia aceleiași aprecieri, că Democrit a condamnat războiul civil între democrați și aristocrați [2], că a lăudat virtuțiile „armoniei" sociale [3], și aceasta într-o epocă de luptă politică dusă de democrați. Este o tendință spre compromis politic ce ne face să ne gîndim la Socrate, care, din tabăra opusă, ni se pare a fi profesat de asemenea o tendință de conciliere politică. Cîteodată enunțările celor doi exponenți de frunte ai grupurilor sociale adverse seamănă între ele în chip surprinzător, ca de pildă atunci cînd, ca și Socrate, Democrit afirmă, într-o formă ce aduce întrucîtva a sofism, că nu e prea limpede deosebirea dintre bogat și sărac [4]. Înclinăm să credem, însă, că spre deosebire de Socrate, originea poziției lui Democrit aparține mai degrabă acelui moment utopic din gîndirea sa, moment despre care s-a mai vorbit; sînt cuvinte ale unui visător care spusese că omului înțelept îi este bine oriunde și oricum, că „patria lui este întregul univers" [5]. Lectura de ansamblu a textelor arată caracterul cu totul izolat al acestei enunțări la Democrit. Totuși pentru unii istorici ca Abbagnano [6] și Paci [7], ea e suficientă spre a-l transforma pe Democrit în „cosmopolit". Cum poate fi vorba însă de cosmopolitism la filozoful care a insistat, poate ca nimeni altul în vremea lui, să se militeze pentru întărirea statului și pentru subordonarea individului față de stat?

Am lăsat la urmă mențiunea asupra ateismului școlii din Abdera, negat de unii neotomiști, de Ludwig Stein, de Paci, Weber și alții. Ne ocupăm de aceasta aici, deoarece ateismul apare, în gîndirea filozofilor atomiști, ca o consecință, nu numai a structurii atomice a lumii dar și a caracterului pe care îl are viața socială.

Pînă în epoca lui Democrit, fuseseră elaborate numeroase teze antiteologice, dar divinitatea nu fusese negată în mod expres. *Negarea* formală a divinității caracterizează faza cea nouă a gîndirii laice, în epoca clasică, o dată cu unii sofiști, dar mai ales cu atomiștii la care apare pentru prima oară fundamentarea teoretică multilaterală a ateismului. Avem în vedere, înainte de toate, teoria atomistă și concepția asupra cauzalității, întemeiată pe atomi și pe mișcarea lor necesară. „Atomistica în general se opune reprezentării creației lumii și conservării lumii prin forța unei ființe străine... În atomistică se cuprinde reprezentarea că natura în genere există în sine" (adică neavînd vreun fundament străin de sine). Aceste cuvinte

---

[1] D. *Vors.*, 55 B 266.
[2] *Ibidem*, 55 B 249.
[3] *Ibidem*, 55 B 250.
[4] *Ibidem*, 55 B 283; compară cu Xenofon, *Memorabile*, IV, 2.
[5] *Ibidem*, 55 B 247.
[6] Nicola Abbagnano, *op. cit.*, p. 45.
[7] Enzo Paci, *op. cit.*, p. 125.

ale lui Hegel sînt citate în mod vădit aprobativ de către Lenin [1]. Argumente gnoseologice vin în sprijinul celor ontologice. Apoi concepția sociologică a lui Democrit consta, în esență, în a arăta că evoluția societății omenești își avea și ea cauza „în sine" — fără intervenția vreunui factor mistic — alt temei al ateismului. În fine Democrit — ilustrîndu-și concepția cu exemplul conservării sănătății — pare să fi căutat și o fundamentare etică a ateismului, arătînd că soarta umană și sensul vieții stau, nu în puterea zeilor ci exclusiv în a oamenilor [2]. Dar, constată el, există credința în zei, ba mai mult imaginea lor apare omului în conștiință. Aici Democrit avea în vedere probabil visele. Oamenii sînt cei ce au creat pe zei — spune Democrit — atunci cînd, temători în fața forțelor desfășurate ale naturii, le-au atribuit caracter divin [3]. „Numele lui Zeus este un simbol lingvistic... al substanței din care provine lumea" — spunea el [4]. Dar imaginile? Aici explicația reprezintă un amestec de consecvență, dar și de puerilă naivitate. Toate reprezentările noastre provin din simulacre — efigii materiale ale lucrurilor înconjurătoare care pătrund în organul vizual. Dacă e așa, imaginea divinității, constatată de om în conștiința lui, trebuie să aibă la bază tot niște simulacre [5]. De unde provin însă aceste simulacre? Întrebarea rămîne fără răspuns. Trebuie să ne mulțumim cu ipoteza că provin de la agregate atomice materiale, întîmplătoare, trecătoare [6].

Cu toate obscuritățile ei, teoria ateistă a atomiștilor ne apare mult mai închegată decît aceea a predecesorilor lor în Grecia antică.

★

Unitară nu e numai concepția sociologică a marelui abderitan. Unitar este ansamblul gîndirii atomiste, în care materialismul ontologic și ateismul se îmbină cu o presociologie orientată în direcția materialismului și cu o gîndire politică democrată.

În general, atomismul nu-și depășește limitele istorice, într-o epocă în care materialismul și dialectica au un caracter naiv, elementar și accentuat speculativ. Îndeosebi, mecanicismul își lasă o puternică amprentă în teoria atomilor. Indivizibilitatea și amorfismul atomilor, natura mișcării atomice, reunirea atomilor concepută ca simplă asamblare, natura psihicului și a vieții, caracterul înregistrării senzoriale, identificarea naturii senzațiilor cu natura gîndirii etc., iată atîtea și atîtea din aspectele mecanicismului și nu toate.

Dar, în condițiile istorice date, atomismul a reprezentat o mare cucerire teoretică a minții omenești.

Prin el, Democrit e un ilustru precursor al științei moderne. Dacă P. Couderc, în spiritul părerilor poetului Valéry, nu vede „nimic

---

[1] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., p. 241.
[2] D. *Vors.*, 55 B 234.
[3] *Ibidem*, 55 A 75.
[4] *Ibidem*, 55 B 142.
[5] *Ibidem*, 55 A 74.
[6] *Ibidem*, 55 A 74; aceeași este și părerea lui Ch. Appuhn, *Ciceron*, Paris, 1935, Garnier, n. 39, p. 346–347.

comun" între atomismul vechi şi cel modern [1], dar nu-şi argumentează opinia, teza contrară beneficiază dimpotrivă de un lux de argumente [2]. Gassendi recunoaşte paternitatea lui Democrit asupra teoriei sale atomiste, iar Newton, de asemenea. Or, Newton e cel ce l-a inspirat pe Dalton unul din întemeietorii teoriei ştiinţifice a atomilor. Aşa fiind, pe drept cuvînt scrie Bernal că atomismul abderitan, deşi nu poate fi considerat ca teorie fizică propriu-zisă, totuşi este „embrionul direct şi recunoscut al tuturor teoriilor moderne asupra atomului" [3].

[1] P. Couderc, *L'astronomie. Débuts et progrès*, în culegerea *Le ciel dans l'histoire et dans la science*, Paris, 1940, P.U.F., p. 69.

[2] A se vedea, în această privinţă, materialul faptic prezentat de M. Solovine, *op. cit.*, p. XLII sq.

[3] Bernal, *op. cit.*, p. 108.

CONTRIBUȚII LA CERCETAREA ISTORIEI GÎNDIRII FILOZOFICE DIN ȚARA NOASTRĂ

(În legătură cu elaborarea manualului de istoria filozofiei romînești)

UNELE PROBLEME ALE BIOLOGIEI ȘI MEDICINII ÎN PRESA CONDUSĂ DE P.C.R. (1931—1936)

DE

B. DUȚESCU

„Proletariatul a fost totdeauna stăpînit de o curiozitate științifică nepotolită, totdeauna muncit de nevoia de apropriere și sintetizare a cunoștințelor despre lume și societate". (*Cultura proletară*, an. I, nr. 1 din 15 sept. 1926)

Încă din anii grei de luptă împotriva orînduirii burghezo-moșierești, Partidul Comunist din Romînia, în paginile presei ilegale și legale ca și în documentele elaborate în această perioadă a acordat o deosebită atenție și problemelor filozofice fundamentale ale științei. Bogăția teoretică, principialitatea marxist-leninistă prin care se caracterizează studiile publicate în presa condusă de P.C.R. reflectă caracterul științific al politicii și ideologiei Partidului Comunist, reflectă activitatea sa multilaterală, demonstrează că Partidul Comunist a fost singura forță politică ce a acționat pentru o justă orientare filozofică în diversele ramuri ale științei.

Inspirîndu-se din documentele P.C.R., pornind de la studiul concret al fenomenelor sociale din țara noastră în lumina filozofiei marxist-leniniste, articolele publicate în presa condusă de partid au demascat, totodată, cu tărie concepțiile idealiste în domeniul științei, contribuind în mare măsură la promovarea gîndirii științifice despre lume, a materialismului dialectic.

În aceste deosebit de prețioase documente se găsesc înalte aprecieri privind și problemele medico-sociale, sînt date indicații profund științifice asupra cauzelor fundamentale ale proastei stări sanitare a poporului nostru în condițiile regimului burghezo-moșieresc. Aceste documente sînt pătrunse de un înalt sentiment de dragoste și atașament față de popor, de înțelegere și sprijinire a forței creatoare a maselor populare, de încredere deplină în faptul că masele conduse de Partidul Comunist pot și *trebuie* să lepede de pe umerii lor jugul exploatării.

Prin întreaga problematică conținută și, îndeosebi, prin abordarea problemelor filozofice ale biologiei și medicinii, prin analiza problemelor sănătății publice din Romînia — presa inspirată de ideologia Partidului Comunist a avut o puternică înrîurire pozitivă asupra biologilor și medicilor progresiști, ajutîndu-i să înțeleagă mai profund realitatea socială; este știut că medicului i se pun în mod obligatoriu în față o serie de probleme sociale. Este pe deplin demonstrat că de multe ori bolile provin din cauza împrejurărilor vitrege ale mediului social și că medicamentele sînt foarte puțin eficace dacă continuă să acționeze asupra bolnavului cauzele sociale care au determinat apariția bolii respective.

Biologul trebuie, de asemenea, să aibă o justă viziune filozofică asupra întregii realități — inclusiv mediul social — pentru a putea înțelege specificul proceselor biologice, particularitățile mișcării biologice, deosebirile acesteia față de formele inferioare și superioare de mișcare a materiei.

Consacrînd un grup de articole pentru a preciza locul ce-l ocupă Karl Marx în istoria filozofiei, revista *Frontul* sublinia deosebirile fundamentale care există între filozofia materialist-dialectică și cea idealistă, evidențiind totodată sterilitatea gîndirii filozofice idealiste și modul total neștiințific în care aceasta interpretează realitatea naturală și socială, în opoziție cu materialismul dialectic, singura filozofie care asigură o justă orientare în cercetarea vieții sociale și a celorlalte fenomene din natura înconjurătoare, fizice, biologice etc. „Idealistul — se sublinia într-unul din aceste articole — vede viața spirituală ca motor. El exprimă metafizic dorința arzătoare a reacțiunii de a vedea perpetuată societatea de azi. La polul opus însă, materialistul dialectician ne arată realitatea obiectivă, materială atît *naturală cît și socială*, în care trăiește omul. Va cerceta legile dialectice, dinamice, rezultate ale ciocnirilor violente dintre elementele opuse care formează determinismul strict al evoluției atît al faptelor sociale cît și a celor naturale; va arăta dependența completă a formelor spirituale ale gîndirii de realitatea socială și naturală. În consecință, va descoperi elementele antagonice care aduc sfîrșitul societății de azi. El devine astfel reprezentantul ideologiei proletariatului, al forței sociale dinamice celei mai principale în procesul viitor de transformare a societății" [1].

Numai de pe pozițiile materialismului dialectic — se subliniază într-unul din articole — oamenii de știință ajung la înțelegerea faptului că „viața socială și cea naturală, e o perpetuă curgere..." [2], că „știința contemporană converge spre materialismul istoric" [3]. Dar legile dialecticii — se arată în continuare — nu sînt pe placul regimurilor bazate pe exploatare și ele fac totul pentru a împiedica cunoașterea acestor legi, recurgînd la cele mai sălbatice forme de represiune [4].

O problemă deosebit de importantă, după cum am menționat, era aceea a înțelegerii de către medici și biologi a particularităților legilor bio-

---

[1] *Frontul*, nr. 14 din 12 martie 1933.
[2] *Cuvîntul liber*, an. II, nr. 34 din 29 iunie 1935.
[3] *Ibidem*.
[4] *Ibidem*.

logice şi a deosebirii calitative faţă de acestea, a legilor sociale. Necunoscînd materialismul dialectic şi influenţaţi de ideologia burgheză, o serie de biologi, medici şi filozofi, făceau greşeli teoretice serioase, încercînd să explice, să interpreteze anumite fenomene sociale prin prisma legilor biologice.

Burghezia a creat şi sprijinit darwinismul social — apărut încă la sfîrşitul secolului al XIX-lea — curent antiştiinţific, reacţionar în sociologia burgheză, care „fundamentează" şi „explică" fenomenele sociale pe baza legii luptei pentru existenţă ce acţionează în cadrul lumii animale şi vegetale. Diferitele fenomene sociale, ca exploatarea, asuprirea naţională, războaiele sînt „explicate" de darwinismul social prin false analogii, „descoperindu-le" fie în coloniile de furnici, fie în stupul de albine etc., pentru a conchide, apoi, asupra caracterului lor „firesc„ şi „legitim" pentru societate. Este ştiut că asupra caracterului fals al acestor analogii a insistat Fr. Engels, care arăta că, dacă s-ar lua în considerare numai faptul că animalele în cel mai bun caz *strîng*, adică se mulţumesc cu darurile naturii, în timp ce oamenii *produc*, adică creează obiecte care nu se întîlnesc de-a gata în natură şi ar fi destul pentru a vedea că toate raţionamentele despre pretinsa identitate între legile biologice şi cele sociale sînt lipsite de temei [1].

Pornind de la aceste teze ale lui Engels, presa comunistă din ţara noastră şi-a adus contribuţia la critica şi respingerea darwinismului social. În articolul *Analfabetism sociologic*, publicat în revista *Alte zări* (1933), se subliniază cît de falsă şi neştiinţifică este încercarea sociologilor burghezi „de a face mereu comparaţie între viaţa animalelor şi cea a omului" [2]. Într-adevăr — scrie revista — şi omul şi animalele sînt supuse aceloraşi legi biologice : instinct de conservare, digestie etc. Dar omul, îşi prepară deja alimentele, omul munceşte, produce. Evoluţia umană coincide cu evoluţia mijloacelor de producţie. Sînt ridicole toate comparaţiile făcute de sociologia care caută să aplice legile biologice în viaţa socială a oamenilor. Această sociologie constată, de pildă, că în domeniul animal indivizii se luptă între ei şi trage concluzia stupidă că nici viaţa omenească nu este posibilă fără război „... *Dar nu legile biologice dictează în viaţa socială ci legile care decurg din faptul că omul produce*" [3].

Înţelegerea justă de către biologi şi medici a principalelor probleme ale vieţii sociale avea o mare însemnătate. Omul pe care biologul şi medicul sînt chemaţi să-l cerceteze, trebuia încadrat în mediul social ambiant, studiat în ansamblul vieţii sale sociale. Iar unica călăuză în înţelegerea ştiinţifică a legităţii sociale este materialismul istoric, sociologia marxistă. Dar, — se văicăreau sociologii burghezi, în frunte cu cei fascişti — sociologia e în impas şi acest impas s-ar datora chipurile neputinţei desprinderii acesteia, de politică şi filozofie, care i-ar „aduce nenoroc". „Constatarea că sociologia se găseşte într-un impas teoretic este justă — scria revista *Era nouă* — dar numai în ceea ce priveşte o anumită sociologie, cea burgheză. Societatea capitalistă, în perioada crizei generale a întregului lui sistem a antrenat o criză a ştiinţei şi a împins sociologia într-un impas.

[1] Vezi Fr. Engels, *Dialectica naturii*, E.S.P.L.P., 1954, p. 318.
[2] *Alte zări*, an. I, nr. 2 din 10 decembrie 1933.
[3] *Ibidem*.

Să cerceteze schimbările formelor istorice ale societății și să explice cauzele acestor schimbări precum și legile lor de evoluție ? Ar însemna a recunoaște necesitatea istorică a dispariției sistemului capitalist de producție.

Sociologia marxistă—materialismul istoric — departe de a se afla într-un impas, se găsește în plină afirmare ca cel mai precis instrument al gîndirii și cunoștinței umane, ca cea mai justă metodă de pătrundere a complexului societății, de analiză a procesului de evoluție a părților și întregului social, de stabilire a legilor fundamentale de evoluție a societății" [1]. Desprinzînd unele tendințe ale sociologiei burgheze din Romînia, revista *Era nouă* arată că sociologii burghezi nu pot trage concluziile juste din cercetările lor pentru că „cercetarea obiectivă a vieții sociale duce la constatări și concluzii de natură a dovedi atît incapacitatea regimului capitalist de a lichida mizeria maselor, analfabetismul și degenerarea biologică a poporului, după cum demonstrează și interesul burgheziei de a menține această stare" [2].

Presa comunistă a demascat, de asemenea, în repetate rînduri caracterul de clasă al fascismului care reprezenta cele mai reacționare tendințe ale burgheziei. Este cunoscut faptul că „teoria rasistă" era una din teoriile ideologice preferate prin care fascismul căuta să-și justifice întreaga sa activitate politică criminală.

Presa progresistă a demascat profund, pe baza unor temeinice analize științifice, atît caracterul de clasă al teoriilor rasiste cît și completa lor contradicție cu datele științei [3].

O contribuție deosebită a adus presa inspirată de P.C.R. în critica și demascarea rădăcinilor de clasă ale freudismului, concepție idealistă mult sprijinită de burghezie.

Criticile aduse teoriei lui Freud, pun accentul pe baza de clasă a freudismului : „succesul freudismului nu se datorește părții strict... terapeutice a acestuia. Au fost desigur alte motive și în primul rînd, motive speculative filozofice care au cucerit atîția adepți înfocați și am putea spune «interesați» în teoriile freudiste" [4].

Respingerea freudismului, care prin interpretările și explicațiile subiectiviste reprezenta un curent idealist în medicină, a avut un rol deosebit de pozitiv contribuind la promovarea concepțiilor materialiste în biologie și medicină, ca darwinismul, pavlovismul. Critica adusă freudismului de revistele inspirate de ideologia marxist-leninistă, a reprezentat un ajutor substanțial pe care intelectualii l-au primit pentru o mai bună orientare ideologică a lor. Ceea ce trebuie subliniat în mod deosebit, este că în aceste ziare și reviste se evidențiază o poziție teoretică marxistă, se face o critică multilaterală și demascatoare a freudismului. Aceste pagini de o mare bogăție teoretică rămîn un material prețios pentru filozofia științelor naturii, ele dezvăluind o parte din activitatea Partidului Comunist și a me-

[1] *Era nouă*, nr. 2 din martie 1936.

[2] *Ibidem*.

[3] Aspecte ale luptei filozofiei marxist-leniniste din țara noastră împotriva teoriilor rasiste a constituit tema comunicării lui N. Gogoneață, publicată în *Cercetări filozofice*, nr. 3/1960.

[4] *Cuvîntul liber*, din 29 august 1936.

dicilor şi intelectualilor progresişti care s-au opus răspîndirii idealismului în ştiinţele naturii, în biologie, în medicină.

Revista legală, condusă de Partidul Comunist, *Bluze albastre*, a publicat un amplu studiu de critică a freudismului, arătînd — împotriva acelora care încercau să „împace" marxismul cu freudismul, că departe de a exista ceva comun între teoria clasei muncitoare şi concepţia freudistă, aceasta din urmă este o concepţie burgheză, reacţionară, reflectînd trăsăturile proprii ale societăţii capitaliste în descompunere.

Freudismul proclamă, în studiul psihicului, metode subiectiviste de cercetare, neştiinţifice, ca introspecţia şi altele. „Freudismul, deşi are pretenţia că e pur obiectiv, — se subliniază într-unul din articole — nu e consecvent pînă la urmă acestei metode şi analizează totuşi conflictele sufleteşti prin prisma autoobservării. De asemenea, conţinutul psihicului, ideile şi teoriile filozofice, politice, le consideră ca produse ale creaţiunii individuale, ca şi cum nici n-ar exista atmosfera socială. Marxismul însă cere în primul rînd ca psihologia să fie sociologizată, adică nu se poate înţelege purtarea omului nesocotind factorii şi mediul social care o provoacă. Reacţiunile verbale care au un rol fundamental în purtarea omului şi care însoţesc orice faptă conştientă a sa, nici nu s-ar fi putut forma afară de mediul social. Conţinutul psihicului omenesc presupune un contact organizat şi durabil între indivizi. Marxismul îmbrăţişează în totul metoda obiectivă. Psihicul este o funcţiune a materiei organizate. Numai experimentul material extern va arăta cum se iveşte şi se produce această proprietate a materiei — psihicul" [1].

În ceea ce priveşte aspectul filozofic al freudismului, acesta nu se deosebeşte radical prin conţinut de alte teorii filozofice burgheze. „Filozofii moderni (burghezi — nota ns. *B.D.*), cu toate deosebirile între ei, ca tendinţă totuşi se aseamănă : neîncredere şi deci critica conştiinţei, viaţa biologică pusă pe primul plan, explicarea istoriei civilizaţiei numai din punct de vedere subiectiv, psihologic... Freudismul se încorporează perfect în aceste tendinţe, motivul său ideologic principal, că toată soarta omului, conţinutul operelor sale, de orice natură, depind numai de soarta şi conformaţia instinctului său sexual, adică «pansexualismul», reprezintă polul extrem al tendinţelor biologice şi antiistorice la modă. A izola individul de condiţiile social-economice este profund greşit, căci nu e destul ca individul să fie născut ca bărbat sau femeie, să aibă 20 sau 40 de ani, ci există şi o a doua naştere, cea socială... Numai la clasa şi prin clasa din care face parte, individul devine o fiinţă istorică reală. Soarta omului, conţinutul creaţiei sale... lupta şi tendinţele sale sociale... nu pot fi niciodată explicate numai prin conformaţia şi instinctul său sexual, căci «esenţa umană nu este o abstracţie inerentă individului izolat. În realitatea ei, ea este ansamblul relaţiilor sociale» (Marx, în a VI-a teză despre Feuerbach). Motivul fundamental al freudismului, după cum l-am expus mai sus, nu e nou, este laitmotivul epocilor de criză. Cînd o clasă socială se găseşte în ajunul prăbuşirii, începe să se închidă în teorii biologice şi antiistorice... Freudismul, psihologia elementelor decadente... este un

[1] *Bluze albastre*, an. I, nr. 4, din 31 iulie 1932.

simptom în plus care dovedește adînca putrefacție și neputință a filozofiei de azi, în ajunul prăbușirii întregului sistem capitalist" [1].

Freudismul a fost profund analizat, criticat și demascat și în alte reviste inspirate de ideologia marxist-leninistă. Expunerea pe larg a criticii făcute de revista *Bluze albastre*, este, — credem, suficientă pentru a demonstra vigoarea științifică și adînca analiză obiectivă a studiilor bazate pe materialismul dialectic, cuprinse în presa muncitorească. Această contribuție a susținut și întărit frontul oamenilor noștri de știință, care au criticat și au respins și ei freudismul, ca de pildă prof. Gh. Marinescu, prof. C. I. Parhon și alții.

Încercînd în 1931, să întocmească o listă a medicilor din Romînia adepți ai freudismului, dr. I. Popescu-Sibiu, în lucrarea *Doctrina lui Freud* (Sibiu, 1931), e nevoit să recunoască faptul că „doar cîțiva medici romîni... pot fi cu adevărat citați de a fi colaborat în literatura psihanalitică romînească". În țara noastră, s-au scris puține articole favorabile freudismului, iar încercările de a se organiza o activitate publicistică autohtonă, regulată, în acest domeniu, a dat greș. La acest insucces al freudismului au contribuit, pe de o parte, oamenii de știință care au apărat materialismul în medicină, care au respins caracterul neștiințific al teoriei lui Freud, iar, pe de altă parte, presa călăuzită de ideologia Partidului Comunist, în paginile căreia s-a dus cu succes lupta împotriva concepțiilor reacționare și idealiste ale freudismului.

Justețea aprecierilor făcute în presa noastră progresistă asupra teoriei lui Freud este dovedită și de faptul că astăzi, în cadrul tendințelor idealiste din medicina burgheză, un loc important îl ocupă freudismul, care emite tot mai mult pretenția de a fi o doctrină „medicală" menită să rezolve importante probleme teoretice și practice medico-biologice și sociologice. Burghezia a îmbrățișat și sprijinit această concepție tocmai pentru că ea corespunde țelului capitaliștilor de a îndepărta pe muncitori de la lupta lor politică, încercînd să-i convingă, chipurile, că toate greutățile muncitorilor ar fi cuprinse în ei înșiși și nu în realitatea socială, în organizarea mediului social în care ei trăiesc și muncesc.

Criticînd freudismul, presa progresistă sublinia în același timp valoarea științifică a teoriei reflexelor condiționate a lui I. P. Pavlov pentru explicarea psihologiei umane. Comportarea omului are o bază fiziologică — se arată în unul din aceste articole — și explicarea ei o dă „tînăra și fructuoasa știință" întemeiată de Pavlov, a reflexelor condiționate [2].

Contribuția presei muncitorești la cunoașterea pavlovismului în țara noastră este deosebită. Fie că sînt articole filozofice de orientare materialist-dialectică, și care se sprijină pe teoria lui I. P. Pavlov (în argumentarea naturalist-științifică a materialismului dialectic), fie că sînt comentarii sau știri despre activitatea științifică a marelui fiziolog, toate însă, fac cunoscute în țara noastră importantele realizări aduse de Pavlov în studierea activității nervoase superioare.

Într-un studiu intitulat *Științele naturale și materialismul dialectic*, se arată că cercetarea științifică a cunoașterii trebuie să se sprijine îndeosebi

[1] *Bluze albastre*, an. I, nr. 4, din 31 iulie 1932.
[2] *Cuvîntul liber* din 15 august 1936.

pe trei domenii ale ştiinţei : pe chimia biologică — în ce priveşte problema naşterii materiei vii din natura nevie, pe biologie şi fiziologie — în legătură cu precizarea mecanismului fiziologic al cunoaşterii ; şi, în fine, pe sociologie — care dă indicaţii privind întreaga evoluţie şi condiţionarea socială a cunoaşterii umane. Tocmai pe această linie se situează cercetările lui I. P. Pavlov, care, „aduc din nou o strălucită confirmare a teoriei materialiste a cunoaşterii şi a materialismului dialectic în general" [1]. După ce se arată în ce constă aşa-zisa secreţie psihică şi ce sînt reflexele condiţionate şi necondiţionate, studiul citat expune, în lumina teoriei pavloviste inhibiţia corticală, conchizînd că din teoria lui Pavlov se desprind importante concluzii ştiinţifice pentru înţelegerea naturii somnului, a hipnozei, a dresării animalelor etc.

Săptămînalul *Cuvîntul liber* consacră în paginile sale mai multe articole şi note privitoare la Pavlov, printre care şi traducerea integrală a cunoscutei scrisori a lui I. P. Pavlov către tineret. Menţionăm că este primul articol al lui I. P. Pavlov publicat în întregime în limba română.

Revista *Korunk* a publicat de asemenea în paginile sale numeroase articole consacrate diferitelor aspecte ale teoriei lui I. P. Pavlov. De pildă, în studiul *I. P. Pavlov şi reflexologia* se face o amplă expunere cu privire la reflexele condiţionate, arătîndu-se ce sînt, cum se elaborează, ce este inhibiţia corticală, în ce constă metoda obiectivă de cercetare cu ajutorul reflexelor condiţionate [2].

Vestea încetării din viaţă a lui I. P. Pavlov — în 1936 — a fost primită cu mult regret de către oamenii de ştiinţă şi cultură progresişti din ţara noastră, care i-au cunoscut şi apreciat activitatea, şi a cărui teorie le-a influenţat propria gîndire medicală. Astfel prof. Gh. Marinescu scria cu mult regret în articolele sale despre încetarea din viaţă a acestui mare savant, iar revista *Cuvîntul liber* a publicat un amplu articol comemorativ intitulat *Fiziologia a pierdut prin moartea lui Ivan P. Pavlov una din gloriile ei.* După ce se arată pe scurt drumul parcurs de I. P. Pavlov de la primele sale începuturi în domeniul fiziologiei digestiei şi pînă la teoria reflexelor condiţionate, a căror studiere „a putut lămuri multe mistere ale funcţionării centrilor nervoşi şi asupra mecanismelor intelectuale", articolul arată condiţiile deosebite de care s-a bucurat I. P. Pavlov în anii puterii sovietice „care i-au construit lîngă Leningrad un Institut ştiinţific cu toate mijloacele la îndemînă. Moartea lui — se spune în încheiere — a fost resimţită de tot poporul Uniunii Sovietice, care pierde odată cu savantul renumit, pe unul din cetăţenii lui devotaţi".

Partidul Comunist a dus o luptă perseverentă pentru apărarea drepturilor de viaţă şi de muncă ale poporului, pentru respectarea zilei de muncă de opt ore, pentru asistenţa sanitară, pentru condiţii igienice în ateliere, fabrici şi uzine, pentru măsuri de protecţia muncii ş.a. Campaniile revendicative, care au culminat adesea cu greve de mare amploare, au reuşit să mobilizeze mase largi muncitoreşti în lupta de smulgere din mîna burgheziei a unor măsuri de asistenţă socială. În felul acesta Partidul

[1] *Cuvîntul liber* din 27 iulie 1935.

[2] Studii asupra contribuţiei revistei *Korunk* în acest domeniu au fost întocmite de conf. I. Spielman (Catedra de istoria medicinii, I. M., Tg. Mureş).

Comunist îmbina lupta clasei muncitoare pentru satisfacerea unor revendicări imediate pe plan economic, sanitar etc., cu marea luptă de eliberare de sub jugul exploatării. În documentele P.C.R., în coloanele presei ilegale sau legale — conduse de P.C.R. — în articolele pe care unii publiciști marxiști le scriau în presa progresistă, prin intermediul organizațiilor de masă create de partid, la adunările muncitorești sau în cuvîntările comuniștilor care apăreau pentru lupta lor dreaptă în fața tribunalelor burgheze, Partidul Comunist a demascat greaua stare sanitară în care se zbătea poporul, a cerut stăruitor îmbunătățirea imediată a condițiilor igienico-sanitare de muncă și a deservirii medicale a muncitorilor și țăranilor.

Iată ce declara tovarășul Chivu Stoica despre condițiile de muncă la atelierele de reparații C.F.R. în cursul procesului din 1934 al luptătorilor ceferiști: „Lucrăm în condiții mizerabile, materialul omenesc este lăsat fără absolut nici o grijă să muncească pînă se sfîrșește... Atelierele de reparat vagoane sînt descoperite. Echipa de lucrători lucrează iarna ca și vara la reparatul vagoanelor, ca robii, fără ca cineva să se întrebe dacă se poate munci în asemenea condiții... În timpul ploilor, din cauza umezelii, lucrătorii de la vagoane dau un număr foarte mare de bolnavi. Iarna însă reprezintă o adevărată groază pentru muncitori. Vagonul intră pe linia de garaj plin de ghiață și zăpadă. Curățitul se face în mod primitiv. Lucrul în gerul iernii la vagon, cînd tot materialul ce se întrebuințează este de metal, este o adevărată nenorocire. Își poate închipui oricine starea lucrătorilor, care de dimineață pînă seara, în mijlocul gerului, cu mîinile ridicînd vagonul înghețat, adaptînd piese de metal sau nituind, pînă li se lipește pielea de fier. Degeră muncitorul în văzul inginerului și al maistrului, și nimeni nu se întreabă pînă cînd cu aceste condiții de lucru și exploatare" [1].

Ocupîndu-se de accidentele de muncă, ziarul *Umanitatea* arată că majoritatea covîrșitoare a lor își au cauza în modul cum e organizat procesul de muncă în capitalism și în exploatarea sîngeroasă a muncitorilor. Acestea sînt cauzele care fac ca viața muncitorilor să fie mereu în primejdie, accidentele de muncă să crească permanent. Muncitorii — scria ziarul — „mereu obosiți, nemîncați și cu gîndul la familiile lor, răpuse de griji și nevoi, de multe ori își pierd capul. O clipă și s-a prăbușit din înălțimi sau lucrînd în fabrică, o mașină i-a strivit un braț" [2]. Patronul dă vina numai pe muncitor, considerînd accidentul din „neatenție". „Dar nu se gîndesc — continuă ziarul — că muncitorul care a căzut victimă sîngerosului sistem de înavuțire, în ziua aceea a venit la lucru bolnav și flămînd" [3], că din salariul lui nu și-a putut cumpăra mai nimic nici de îmbrăcat, nici de mîncare pentru el și familia sa. Vina o poartă, deci, în primul rînd — conchidea ziarul — sistemul social de exploatare, oficialitățile chemate să reglementeze munca și care niciodată nu au luat măsuri eficiente pentru a apăra de mutilare pe producătorii bunurilor materiale ale societății.

Ziarul *Viața muncitoare* chema pe muncitorii din construcții să se organizeze în sindicate și să ceară, printre altele: contract colectiv, ridicarea

[1] *Documente din istoria P.C.R.*, ed. a II-a, p. 228.
[2] *Umanitatea*, nr. 2 din 16 sept. 1934.
[3] *Ibidem*.

salariului, „luarea tuturor măsurilor de siguranţă a vieţii... măsuri de înlăturare a muncilor nesănătoase precum şi procurarea de încălţăminte specială a lucrătorilor în apă şi beton etc. ... evitarea muncilor grele prin întrebuinţarea de maşini de ridicat greutăţi, de amestecat betonul ş.a. ... întrebuinţarea femeilor numai la lucrări uşoare, în raport cu puterea lor de muncă şi rezistenţă... construirea de locuinţe igienice pentru lucrători ... purtare omenească din partea conducătorilor şi altele..." [1]. Ziarul recomanda să se formeze comitete de acţiune pe şantiere şi întreprinderi „pentru ca în front comun să impună prin luptă revendicările de mai sus" [2].

În paginile *Scînteii* ilegale se analizează în mod ştiinţific starea de sănătate a poporului, caracterele şi limitele organizării sanitare în orînduirea bazată pe exploatare, legătura între înfometarea cronică a muncitorilor şi extinderea în masă a unor boli ca tuberculoza, pelagra ş.a.

Analizînd situaţia minerilor din Valea Jiului, *Scînteia* arăta — pe baza analizei concrete, cît de mult se răsfrîngea exploatarea, criza economică asupra vieţii şi sănătăţii muncitorilor. Raţionalizarea burgheză a făcut ca mii de muncitori să fie concediaţi iar cei rămaşi, obligaţi să-şi intensifice munca, de pe urma căreia capitaliştii îşi măreau şi mai mult profiturile. Supramunca, exploatarea capitalistă le sleia puterile, le submina sănătatea. Exploatarea muncitorilor devenea „mai sîngeroasă, mai sălbatică. Ca rezultat s-a mărit numărul de muncitori tuberculoşi, al bolnavilor de anemie generală şi de boli profesionale... " [3]. Toate acestea : exploatarea, scăderea salariilor, şomajul, scumpirea bunurilor de larg consum aruncau masa mare de oameni ai muncii în braţele foametei. Iar „foametea — scria *Scînteia* — e însoţită de boli grozave" [4]. Din cauza alimentaţiei proaste şi a mizeriei — arăta *Scînteia* — poporul muncitor e expus celor mai ucigătoare boli cu extindere în masă. Condiţiile de viaţă şi de muncă ale muncitorilor în regimul burghezo-moşieresc constituiau factorul fundamental prin care trebuie explicat numărul atît de mare de boli ca tuberculoza, pelagra, tifosul exantematic ş.a. La acestea se adăuga lipsa de asistenţă sanitară corespunzătoare, personalul medico-sanitar insuficient, taxe de spitalizare ridicate.

Vorbind de starea sanitară a ţărănimii, *Scînteia* arată că flagelul foametei care bîntuie satele „seceră ţărănimii exploatate mii de copii care niciodată n-au mîncat să se sature ... iar pelagra... e boala specifică a bordeielor din Romînia" [5].

Analiza făcută de *Scînteia* stării sanitare a poporului muncitor în timpul regimului burghezo-moşieresc reprezintă o contribuţie de seamă la înţelegerea materialist-istorică a cauzelor fundamentale ale proastei stări sanitare a poporului. Partidul Comunist a arătat că numai prin lupta maselor populare împotriva exploatării, că numai doborînd regimul burghezo-moşieresc, instaurînd orînduirea socialistă se pot rezolva şi

---

[1] *Viaţa muncitoare*, august 1934.
[2] *Ibidem*.
[3] *Scînteia*, an. II, nr. 5—6, aprilie 1932.
[4] *Ibidem*, an. IV, nr. 4, martie 1934.
[5] *Ibidem*, an. IV, nr. 2, februarie 1934.

problemele sanitare, se poate îmbunătăți sănătatea poporului muncitor. Partidul Comunist — scria *Scînteia* — luptă pentru interesele tuturor celor oprimați de stăpînirea capitaliștilor și boierilor, acționează în mod permanent pentru organizarea și conducerea luptei muncitorimii și țărănimii. „Numai în alianță cu muncitorimea din fabrici și ateliere și sub conducerea ei, numai prin lupta înverșunată sub conducerea Partidului Comunist va cuceri țărănimea ajutorul ce i se cuvine, pentru a fi scăpată din foamea și bolile ucigătoare" [1].

Presa condusă sau inspirată de P.C.R. are merite deosebite în promovarea filozofiei marxist-leniniste în rîndul oamenilor de știință, în critica teoriilor idealiste, în popularizarea și fundamentarea filozofică materialist-dialectică a teoriilor înaintate în domeniul științelor naturii, în evidențierea factorilor economico-sociali care influențează starea de sănătate a poporului. Alături de întreaga contribuție pe care a adus-o în cadrul luptei economice, politice, ideologice a clasei muncitoare, împotriva reacțiunii burgheze, presa comunistă ocupă totodată un loc central în istoria dezvoltării gîndirii științifice în țara noastră, în cadrul luptei materialismului împotriva idealismului în științele naturii, militînd și promovînd printre oamenii de știință materialismul dialectic și istoric — singura bază filozofică eficientă a savantului din oricare ramură a științei.

Viața nouă a poporului nostru, constructor activ al socialismului, este cea mai puternică mărturie a justeței cauzei pentru care a militat și militează partidul clasei muncitoare. Datorită creșterii nivelului de trai al oamenilor muncii și a organizării socialiste a asistenței medicale (larg accesibilă, de înaltă calitate), starea de sănătate a populației a devenit din ce în ce mai bună. Mortalitatea infantilă a scăzut de la 20% înainte de 23 August 1944, la sub 7%, mortalitatea generală a scăzut cu 50% față de 1945, s-a redus considerabil morbiditatea prin tuberculoză, boli contagioase, s-au obținut realizări deosebite în domeniul eradicării malariei, durata medie de viață a crescut de la 42 de ani în 1931, la 63 de ani. Realizările obținute în domeniul sănătății publice în anii de democrație populară, în comparație cu deosebit de greaua stare sanitară în care se găseau masele muncitoare în timpul regimului burghezo-moșieresc, demonstrează, și în acest sector *superioritatea socialismului asupra capitalismului.*

La baza realizărilor noastre de azi stă politica fermă a P.M.R. care conduce poporul muncitor pe calea desăvîrșirii construcției socialiste. Pentru zilele fericite de azi a luptat conducătorul proletariatului, P.C.R., încă de la înființarea sa. Pentru o asemenea viață fericită s-au aflat încă de atunci, pe baricadele luptei sociale, cei mai buni fii ai clasei muncitoare. Cuvîntul partidului, directivele sale au reprezentat călăuza sigură în lupta pentru rezolvarea problemelor fundamentale ale poporului muncitor.

[1] *Scînteia*, an. IV, nr. 4 martie 1934.

CU PRIVIRE LA GÎNDIREA SOCIAL-POLITICĂ A LUI ION IONESCU DE LA BRAD

DE

OV. BĂDINA

În legătură cu gîndirea social-politică a lui Ion Ionescu de la Brad, s-a dus o vie dispută. În timp ce unii reprezentanți ai burgheziei îl revendicau ca precursor al țărănismului [1], cercetări recente, întemeiate pe o analiză științifică, de pe poziții marxiste, îl apreciază, unele, ca democrat burghez [2], altele ca revoluționar democrat [3]. Considerăm că o reluare a discuției cu insistarea asupra influențelor puternice care s-au exercitat asupra lui Ionescu de la Brad, și mai ales o sumară trecere în revistă a atitudinii sale în momentele majore ale istoriei acelor ani ne va da posibilitatea să desprindem mai limpede și poziția sa ideologică.

Ion Ionescu a crescut și s-a format în epoca în care țările românești intrau în sfera comerțului internațional și cînd marea boierime, obligată de noile condiții economice, se interesa de dezvoltarea producției de cereale, devenite pe piața mondială principala marfă. Regulamentul Organic, cu toate neajunsurile sale, a contribuit la progresul social-economic al țărilor române, mai ales prin stimularea comerțului și desființarea vămilor în interiorul țării; și cum comerțul nostru se făcea în cea mai mare parte cu cereale și vite, se manifestă o tendință vizibilă de înviorare a agriculturii și creșterii vitelor.

---

[1] G. Bogdan-Duică, *Istoria țărănismului*, vol. I, *Viața și opera întîiului țărănist român Ion Ionescu de la Brad* (1818—1891), Craiova, 1922.

[2] Barbu Zaharescu, *Ion Ionescu de la Brad, economist progresist*, în *Probleme economice*, VIII, 1955, nr. 10 (oct.), p. 111—129. Z. Orenștein, *Gîndirea social-economică la mijlocul sec. XIX*, în *Probleme economice*, nr. 7, 1956, p. 128.

[3] V. Maciu și C. Vasilescu, *Ion Ionescu de la Brad, luptătorul revoluționar, gînditorul progresist, introducătorul științei agricole în patria noastră*, în *Studii, Revista de istorie și filozofie*, III, an. 7, iulie-septembrie 1954, p. 145—160. Dan Bădărău, *Cu privire la activitatea lui Ionescu de la Brad între anii 1848—1850 (Călătoria lui în Dobrogea și dublul ei scop)*, în *Studii*, nr. 6, an. IX, 1956, p. 107—119. I. Banu, *Introducere în istoria filozofiei*, 1957. M, Ioanid, *Particularitățile ideologiei democrat-revoluționare în Romînia*, în *Cercetări filozofice*. nr. 1/1958.

Domnitorul Mihail Sturza, cel mai mare proprietar al Moldovei, înțelegînd că este necesar ca întinsele lui moșii să fie lucrate și îngrijite de oameni cu o bună pregătire, îl trimite pe tînărul Ion Ionescu la studii în Franța. Mediul intelectual cu care intră în relații este, de asemenea, semnificativ pentru înțelegerea formațiunii și evoluției sale ideologice. Din 1840 el începe să schimbe opinii cu Ion Ghica [1], iar după 1842 se află alături de cei care lucrau la *Dacia literară* și *Propășirea*. Ideea că țărănimea — majoritatea covîrșitoare a populației țării — este asuprită și că trebuie întreprinse acțiuni pentru liberarea ei, apare la Ion Ionescu chiar din această primă perioadă. În *Naționalul* din Paris el opune bunăstarea prinților și nobililor, sărăciei maselor populare, condamnate la suferință, deși ele singure poartă toată greutatea statului. Și Ion Ionescu își exprimă convingerea că va veni ziua cînd poporul își va face singur socoteală cu proprietarul [2].

În 1846 îl întîlnim la Mînjina, moșia lui Costache Negri, unde sosise și Nicolae Bălcescu. Aici se discută despre proclamarea unirii, emanciparea țăranilor, desființarea privilegiilor, independența țării [3]. Tot aici N. Bălcescu îi vorbește despre neapărata trebuință de a se îmbunătăți „materialicește și moralicește soarta țăranului" [4].

Aceste relații cu intelectualitatea cea mai înaintată a vremii, schimburile de idei progresiste și comunitatea de păreri, ni-l prevestesc pe Ion Ionescu, semnatarul din 1848 al articolelor din *Popolul suveran* și *Pruncul romîn*.

În 1847 el se afla pe o poziție iluministă cînd susținea că orice învățătură trebuie să fie potrivită „cu trebuințele ce se simțesc într-o societate..." [5], că învățămîntul de pînă atunci trebuia înlocuit cu unul nou prin care să se urmărească „secarea din rădăcină a răului". De pe această poziție, într-un stil metaforic, el condamnă pe cei care în 1847 își mai închipuiau că „păsările ce nu sînt domnitorii codrilor decît în întunericul nopții, ținîndu-se ca razele luminii să nu le arate glodul în care se tăvălesc, au poruncit ca să stea soarele și să nu mai răsară" [6]. Și Ionescu de la Brad apreciază reforma învățămîntului din 1847 pentru că punea la dispoziție cunoștințe „tuturor acelor ce numai pentru importanța lor intrinsecă le caută" [7]. În 1848, cînd a fost chemat pentru Comisia proprietății, el precizează că „materia de dezbătut" nu-i este străină. Pe el îl preocupase

---

[1] Vezi Bibl. Acad. R.P.R., Mss., *Corespondența lui Ion Ionescu de la Brad*, Fd. Ghica, scrisoare din 6 mai 1840.

[2] *Propășirea, foaie științifică și literară*, 1844, martie 19 — aprilie 30, nr. 11, p. 81—85, nr. 14, p. 105—109, nr. 15, p. 113—116, nr. 16, p. 121—123, *loc. cit.*, p. 82, vol. I.

Vezi I. Ionescu, *Proprietatea muncii și a pămîntului este sfîntă*, în *Popolul suveran*, nr. 16, 6 aug. 1848, p. 64, col. I—II.

[3] Gh. Ionescu-Șișești, *Agronomul Ion Ionescu de la Brad*, 1955, p. 7.

[4] I. Ionescu, *Agricultura romînă de la Brad*, 1886, p. 24. Precizăm că începînd cu 1844 Ion Ionescu are relații și cu M. Kogălniceanu. Vezi și la G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, referirile asupra lucrării *Calendarul bunului cultivator*.

[5] Vezi I. Ionescu, *Prefacerile învățămînturilor din Moldova*, în *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, nr. 7 și 8 febr. 1847.

[6] *Ibidem*, p. 50, col. II.

[7] *Ibidem*, p. 51, col. I.

problema proprietății, iar dezlegarea ei o așternuse pe hîrtie mai dinainte și o comunicase deja cîtorva amici [1].

Ideile politice ale lui Ion Ionescu erau cunoscute de N. Bălcescu nu numai din discuțiile purtate, ci și din scrierile lui de pînă la 1848. Așa că Ion Ionescu de la Brad este chemat pentru Comisia proprietății nu întîmplător și nu numai ca specialist. Părerile lui erau o garanție că în cadrul discuțiilor din Comisia proprietății se va încerca o rezolvare favorabilă celor asupriți. Este evident că în acest sens l-a recomandat Nicolae Bălcescu locotenenței domnești spre a ajuta la rezolvarea problemei țărănești [2]. Și astfel agronomul de care a avut nevoie Mihail Sturza pentru gospodărirea moșiilor sale s-a abătut din calea ce-i fusese hărăzită. O spune el însuși cu deosebită mîndrie : „Împrejurări însă, și mai ales 1848 m-au abătut din calea ce o apucasem. La vocea puternică a timpului aceluia am lăsat totul în pămînt și am alergat în ajutorul și în sprijinul intereselor celor mai vitale ale neamului romînesc" [3]. Este vorba de sprijinirea și înfăptuirea articolului 13 din *Proclamația de la Islaz* : „Emanciparea clăcașilor ce se fac proprietari prin despăgubire". Poporul — arată Ion Ionescu — „vrea lichidarea socotelilor" [4].

Perioada revoluției de la 1848 constituie etapa cea mai înaintată din evoluția concepției social-politice a lui Ion Ionescu de la Brad. Datorită participării sale directe la evenimente și mai ales a contactului nemijlocit cu reprezentanții clăcașilor, el reușește să înțeleagă o serie de probleme și să indice anumite soluții înaintate pentru acele vremi.

În centrul atenției sale stă problema proprietății asupra pămîntului. Ionescu de la Brad considera ca temelie a societății din timpul său, proprietatea, capitalul și munca.

Munca este pentru el factorul productiv. Ea nu e respectată acolo unde există robie, și fiindcă robia înseamnă „ucidere de om", claca trebuie desființată. Salvarea — susține el — stă în *emanciparea* omului.

De pe pozițiile economiei politice burgheze Ionescu de la Brad socotește *capitalul* ca „proprietatea cea mai sfîntă". Locul următor îl ocupă — zice Ion Ionescu — *proprietatea pămîntului*, care trebuie socotită sacră, deoarece „rodurile pămînturilor sînt rezultatul lucrărimii muncii și a capitalului".

Credem că unele idei ale lui Proudhon — în special cea despre proprietate : „proprietatea este furt" — i-au devenit cunoscute încă din anii de studii din Franța. Tot atunci face cunoștință și cu socialismul utopic francez de la care preia ideea culturilor pe suprafețe mari. În anul 1848, fără a se

---

[1] I. Ionescu, *Comte rendu (samă) de lucrarea Comisiei de săteni și proprietari*, în *Popolul suveran*, nr. 25, 1848, 7/IX :„Materia de dezbătut (în Comisia proprietății) (nota ns. — *O.B.*) nu-mi era străină, principiile dezlegării problemului le aveam așternute pe hîrtie și comunicate la cîțiva amici sinceri. Timpul sosise și ocaziunea mi se înfățișa ca să se lumineze deputații de ideile ce ne pot ajuta, de ideile ce trebuia să ne convingă, de ideile care, primite în unanimitate, să poată sluji în redacția proiectului de lege ce aveam misiune a înființa" (Vezi și *Anul 1848...*, t. IV, p. 249).

[2] Vezi George Fotino, *Din vremea renașterii naționale a țării Romînești, Boierii Golești*, vol. III, 1939, p. 108—109.

[3] I. Ionescu, *Școala particulară de agricultură*, sau *Orfelinatul agricol de la Brad*, p. 2.

[4] *Anul 1848 în Principatele Romîne*, t. III, p. 268.

considera adept al lui Proudhon sau al utopiștilor, Ion Ionescu de la Brad socotește că acolo unde există proprietatea individuală, cel mai slab este împilat de cel mai tare, înseamnă că se găsesc stăpîni și slugi, săraci și bogați.

Problema emancipării clăcașilor prin *împroprietărire cu despăgubire* era problema cea mai disputată de revoluționarii anului 1848. Dacă aripa dreaptă, în frunte cu Eliade Rădulescu, era pentru compromisuri, ce însemnau în ultimă instanță trădarea revoluției, Ion Ionescu de la Brad cerea emanciparea clăcașilor cu împroprietărire. În această chestiune el este alături de Bălcescu, care arătase că pentru „a scoate pe țăranul sărac din dependența absolută în care se află către stăpînul său (...) trebuie asigurat țăranului necesarul său și mijlocul de a cultiva pe seama lui făcîndu-l proprietar pe o părticică de pămînt și dîndu-i mijloace de a dobîndi cu înlesnire capitalul trebuincios culturii" [1]. Bălcescu arată că este necesar ca țăranul „să fie nu numai liber, dar și proprietar, fără care libertatea și egalitatea e o minciună" [2]. Pe această poziție se afla și Golescu-Negru cînd susținea că eliberarea țăranilor fără împroprietărire le-ar crea „o libertate derizorie", pentru că ei ar rămîne dependenți de „stăpînul absolut al întregului pămînt" [3]. Același punct de vedere îl apără și Ion Ionescu de la Brad, împotriva lui I. Brătianu, care cerea simpla emancipare. Emanciparea fără împroprietărire ar însemna robie mai mare decît înainte de revoluție, arată Ion Ionescu. Acest lucru îl urmăresc proprietarii de mult, pentru că o astfel de rezolvare a problemei proprietății ar duce la alungarea țăranului de pe moșii și la anularea brumei de drepturi pe care țăranii o mai păstrau prin lupte și jertfe [4], ar fi făcut din revoluția în care cei mulți își puseseră toate speranțele, un mijloc cu ajutorul căruia liberalii și moderații ar fi pus la dispoziția proprietarilor de pămînturi cea mai ieftină forță de muncă. Sesizînd această poziție trădătoare, Ion Ionescu de la Brad scrie, apărînd interesele țăranilor: „În numele dreptului ce au clăcașii asupra moșiei, protestez împotriva unirii ce caută a face liberalii degenerați ai Constituției, *cu liberalii degenerați ai Regulamentului din 1832*" [5]. El condamnă liberalismul ca fiind în favoarea proprietarilor, „care ca omizile consumă, fără să producă" [6]. Pentru Ion Ionescu de la Brad revoluțiile sînt singura rezolvare a problemei proprietății. Ele constituie „manifestațiile nevoilor omenirii de a scăpa de robie", sînt „durerile de naștere a libertății". Ele sînt generale, pentru că toate popoarele luptă să cîștige emanciparea socială și de aceea afirmă cu mîndrie Ion Ionescu de la Brad: „le binecuvintez pretutindeni unde se arată și mă fălesc cu națiia mea romînă, care în sfîrșit a rupt și ea lanțurile ce o țineau ferecată, a simțit nevoia de a se emancipa; Romînia a scăpat de robie, a ieșit din întunecata închisoare în care zăcea". Alături de o serie de elemente idea-

[1] N. Bălcescu, *Opere*, vol. I, p. 257.

[2] *Ibidem*, p. 312.

[3] A. G. Golescu-Negru, *De l'abolition du servage*, p. 53.

[4] Ion Ionescu, *Emancipația clăcașilor*, în *Pruncul romîn*, nr. 36, 1848, 4/IX, p. 145, col. I (în *Anul 1848...*), t. IV, p. 209—210.

[5] *Ibidem*, p. 146, col. II.

[6] Ion Ionescu, *Proprietatea muncii și a pămîntului este sfîntă*, în *Popolul suveran*, nr. 16, din 6 august 1848, p. 64, col. II.

liste, specifice gîndirii revoluționarilor burghezi de la jumătatea secolului trecut, Ion Ionescu, cînd analizează cauzele revoluției, în afară de faptul că sesizează elementul economic ca unul din factorii de bază ai declanșării revoluției, are și un alt mare merit că își dă seama de existența claselor sociale și a luptei de clasă, ca necesitate socială obiectivă, ca factor hotărîtor în dezvoltarea socială. „Eu în partea mea văd emancipația săteanului, lupta între proprietariu și proletar, între boier și țăran; colo între bogați și săraci, dincolo între capitaliști și muncitori ...". Și foarte important este faptul că el sesizează coaliția exploatatorilor împotriva exploataților : „proprietarii, boierii, bogații, capitaliștii, avînd tot același interes se coalizează pretutidenea, spre a-și întări privilegiurile și monopolurile împotriva proletarilor, țăranilor, săracilor, lazaronilor, irlandezilor..." [1] scrie Ion Ionescu în august 1848, făcînd evidentă aluzie la situația revoluționară a Europei acelei vremi.

Tocmai această luptă constituie elementul revoluției și el acționează pretutindeni pentru că în tot locul există clase antagoniste, remarcă revoluționarul de la 1848. Ion Ionescu socotește că fiecare revoluție este călăuzită de o idee, consacră un adevăr filozofic. Esența revoluției romînești de la 1848, adevărul ei filozofic, este articolul 13 al Constituției. *„În aceste cîteva cuvinte* — scrie Ion Ionescu — *zace toată viitorimea de bogății și putere a țării, și pentru aceea art. 13 devine problemul cel mai însemnat și mai greu de dezlegat al epocii noastre și care merită toată băgarea de seamă* ..." [2] (subl. ns. — *O.B.*).

Și în această problemă Ionescu de la Brad era întru totul de acord cu Nicolae Bălcescu care, referindu-se la articolul 13 al Proclamației de la Islaz, afirma că „revoluția de la 1848 se află în întregime în acest articol" [3].

Revoluția romînească este politică și socială — scrie Ionescu de la Brad. Ea a fost făcută de poporul romîn care a dat dovadă că luptă pentru viața sa, că el și-a simțit natura și forța sa. Indiferent dacă orizontul Romîniei se va înnora și întuneca, — scrie Ion Ionescu în timpul revoluției de la 1848 — chiar dacă „plînsetele mulțimii se pot iarăși înnoi ..., de acum înainte nimeni nu poate pierde nădejdea ..." [4].

Alături de aceste idei înaintate și acțiuni progresiste ale lui Ion Ionescu, există unele erori și șovăieli care au ajutat grupării moderate. Participarea sa la discuții în Comisia Proprietății, cu toate intervențiile sale în favoarea țărănimii, constituie în fond un fapt negativ. Este știut că acea comisie a dat posibilitate moderaților să tergiverseze aplicarea imediată a reformei agrare, diminuînd în acest fel elanul revoluționar al maselor, servind în același timp boierimii.

Dar Ion Ionescu a reușit să înțeleagă în mod just un alt aspect esențial al revoluției de la 1848 și anume, legătura indisolubilă dintre problema socială și cea națională în condițiile țărilor aservite.

---

[1] I. Ionescu, *Cauza revoluțiilor*, în *Popolul suveran*, 2 august 1848, p. 58, col. II—III.

[2] Idem, *Proprietatea este baza societății*, în *Pruncul romîn*, nr. 23, 5 august 1848, p. 93, col. I.

[3] N. Bălcescu, *Question économique...*, în *Opere*, Ed. G. Zane, p. 53.

[4] Ion Ionescu, *Cauza revoluțiilor*, în *Popolul suveran*, p. 58, col. II.

Țara Romînească și Moldova se aflau sub protectoratul Turciei și Rusiei țariste. De aceea, orice reformă socială, înainte de a se încerca aplicarea ei, trebuia să fie recunoscută de ambele puteri, ea putînd fi aplicată numai după acceptarea de către puterile protectoare.

„Romînii nu vor reuși să-și cucerească independența națională dacă nu vor consolida sfintele drepturi ce ea (revoluția — *O.B.*) a făgăduit poporului", adică împroprietărirea țăranilor. Numai astfel — spune Ion Ionescu de la Brad — „se va ridica în Romînia adevăratul monument al existenței noastre politice și naționale" [1]. Adevăratul patriot este poporul, masa celor mulți. Aceștia sînt patrioți în măsura în care sînt legați de pămînt, căci „pămîntul este patria" [2].

Considerăm interesant de menționat apropierea care există în această problemă între poziția manifestată de Bălcescu și Ionescu de la Brad și aprecierile făcute de Marx și Engels cu privire la situația Poloniei în 1848. Astfel, în *Noua Gazetă Renană*, din 26 august 1848, nr. 86, p. 1, Marx și Engels arătau că împroprietărirea a devenit pentru Polonia „*o chestiune de importanță vitală, nu numai politică, ci și socială ... că izvorul de existență al poporului polonez, agricultura, se duce de rîpă dacă iobagul sau țăranul clăcaș nu devin proprietari de pămînt liberi*", că revoluția este imposibilă fără cucerirea unei existențe naționale [3].

Se pare că Ion Ionescu de la Brad era pentru transformarea Țării Romînești, dintr-o provincie în care domneau cele mai retrograde relații feudale, într-o democrație burgheză cu caracter agrar. Acesta era un punct de vedere înaintat pentru jumătatea veacului trecut și era, de altfel, singura cale ce ar fi dus, în acele condiții, la lichidarea relațiilor feudale [4].

Ion Ionescu de la Brad dovedise că e conștient de necesitatea formării statului național romîn independent, recunoscut de toate celelalte națiuni. El își dădea seama că progresul social depinde, la rîndul său, de rezolvarea problemei naționale.

Pentru aceasta, I. Ionescu recomandă intensificarea activității de propagandă pînă în cele mai depărtate locuri în care trăiesc romînii, recomandă manifestarea în fața lumii a sentimentelor sale de pace și libertate; „și dacă această manifestație nu va trage asupra noastră simpatia și intervenția puterilor, apoi să ne adresăm la solidaritatea popoarelor căutînd a le sili să vie la noi, prin punerea noastră în stare de a ne asigura noi înșine pacea și libertatea" [5].

Ion Ionescu de la Brad era convins de necesitatea apărării drepturilor și libertăților cîștigate cu arma în mînă: „scăparea noastră e în

---

[1] Ion Ionescu, *Cauza revoluțiilor*, în *Popolul suveran*, p. 58, col II.

[2] Ion Ionescu, *Proprietatea muncii și a pămîntului este sfîntă*, în *Popolul suveran*, nr. 16, p. 64, nr. 17, p. 68. În *Anul 1848...*, t. III, p. 271 și A. G. Golescu-Negru, *loc. cit.*, p. 2—3, scria: „Problema iobăgiei este marea problemă politică și socială a principatelor... marea problemă socială a zilei".

[3] Vezi Marx și Engels, *Revoluția de la 1848*, Editura politică, 1956, p. 113.

[4] Ion Ionescu, *Cauza revoluțiilor*, în *Popolul suveran*, col. II, p. 113.

[5] I. Ionescu, *Societatea de astăzi, în comparație cu cea veche*, sau *Resbelul și pacea*, în *Pruncul romîn*, nr. 35, 1848, 2, IX; sau *Anul 1848...*, t. IV, l.c., p. 182.

noi înşine" [1] — arată el — adică dreptatea şi libertatea se cucereşte şi se păstrează prin forţa poporului.

★

După înăbuşirea revoluţiei, în iarna anului 1848—1849, Ion Ionescu de la Brad pribegeşte, împreună cu alţi revoluţionari, prin Ardeal, de unde pleacă spre Constantinopol. Soarta grea a ţăranilor pentru care luptase şi alături de care se afla cu toată fiinţa sa, precum şi îndemnul lui Alexandru Golescu (Albul), îl fac să scrie o lucrare în care să dezvăluie „starea ţăranilor romîni precum şi sistemele de răscumpărare a boierescului" [2]. Era unul din cei mai informaţi asupra mizeriei sociale din Ţările Romîne, şi în acelaşi timp unul din cei mai apropiaţi lui Bălcescu. Scrisoarea lui N. Bălcescu, aflat în acea vreme la Paris, către Ion Ghica (26 decembrie 1849), reflectă acest aspect. Bălcescu cerea lui Bolliac şi Ionescu să-i trimită *„de lucru"* iar lui I. Ghica ceva asupra creditului din Ţările Romîne [3], materiale necesare revistei pe care voia s-o scoată la Paris. Lucrarea trimisă de Ion Ionescu de la Brad se referea la problema ţărănească, la emanciparea cu împroprietărire şi la sistemul de răscumpărare a boierescului [4].

Ulterior, cînd s-a simţit necesitatea trimiterii unui revoluţionar care să pregătească mişcarea pentru unire cu Moldova şi Ţara Romînească, N. Bălcescu recomandă lui Ghica să trimită de la Constantinopol pe Teodor Răşcanu sau pe Ion Ionescu de la Brad [5]. Fostul secretar al Comisiei proprietăţii era un om de încredere şi de iniţiativă, era adversarul lui Eliade [6] şi făcea parte din gruparea în care era şi Bălcescu. Fusese şi rămăsese devotat cauzei revoluţiei.

---

[1] Ion Ionescu, *Societatea de astăzi, în comparaţie cu cea veche,* sau *Resbelul şi pacea,* în *Pruncul romîn,* nr. 35, 1848, 2, IX; sau *Anul 1848 ...,* t. IV, l. c., p. 182. N. Bălcescu scria în *Mersul revoluţiei în istoria Romînilor*: „în zadar veţi îngenunchia şi vă veţi ruga pe la porţile împăraţilor, pe la uşile miniştrilor lor. Ei nu vă vor da nimic, căci nici vor, nici pot. Fiţi gata, dar, a lua voi, fiindcă împăraţii, domnii şi boierii pămînteni, nu dau fără numai aceia ce smulg popoarele. Fiţi gata, dar, a vă lupta bărbăteşte, căci prin lucrare şi jertfire, prin sîngele vărsat poporul dovedeşte cunoştinţa drepturilor şi a datoriilor sale" (în N. Bălcescu, *Scrieri istorice,* ed. a II-a, comentate de P. P. Panaitescu, p. 206). Aceeaşi idee există în *Mişcarea romînilor din Ardeal la 1848*: „Astăzi este învederat pentru tot Romînul cu minte şi cu inimă că libertatea naţionalităţilor nu poate veni de la curţile împărăteşti şi din mila împăraţilor şi a despoţilor, ci numai dintr-o unire strînsă între toţi romînii şi dintr-o ridicare a tuturor împreună şi în solidaritate cu toate popoarele împilate. Aceasta este calea nouă pe care păşesc şi trebuie a păşi toţi Romînii de progres şi de mişcare din Ardeal, din Banat, din Ungaria, precum şi cei din Principate" (N. Bălcescu, *Scrieri istorice,* ed. a II-a, comentate de P. P. Panaitescu, p. 192—193).

[2] *Foaie de agricultură practică,* 9, 1859, p. 138, col. II.

[3] Vezi I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848,* Craiova, Ed. O. Boitoş, vol. 2, p. 180, 268, 15—16.

[4] *Ibidem,* p. 236.

[5] I. Ghica, *op. cit.,* vol. II, p. 117.

[6] Vezi Decretul de dizolvare a Comisiei proprietăţii, semnat de Eliade, unde găsim aluzii străvezii la adresa lui Ionescu. Atitudinea negativă a lui Eliade faţă de Ion Ionescu de la Brad se vede clar în timpul lui 1848. Aceeaşi atitudine se vede şi în acţiunile întreprinse de acesta în timpul exilului. În *Amintiri,* p. 178, scria, referindu-se la Ion Ionescu de la Brad: „El amintea mereu proprietarilor scenele sîngeroase din Galiţia şi aţîţa pe ţărani la pretenţiuni...". La 16 octombrie 1850, Nicolae Bălcescu scria lui Ghica, referindu-se la proclamaţia lui Eliade, „Bolintineanu mi-a spus că a trimis-o lui Catargiu. *Ne atacă foarte pe noi, iar mai*

Cînd află că mai multe familii de țărani romîni se află pe malul din dreapta Dunării [1], în Dobrogea, Ionescu de la Brad scrie din Brusa la 9/21 noiembrie 1848 lui Ion Ghica că s-ar putea face cu dînsele o colonie, cu o organizare bine cumpănită spre a le asigura traiul și a-i deprinde cu agricultura organizată, spre a-i forma și lumina pe ei și pe copiii lor în spiritul revoluției de la 1848. El vede în această colonie „un cuib de romîni *în care să se crească ideile proclamației*". În acest fel, spune el, „*am scoate chiar din avortarea revoluției elementele cele mai curate pentru o viitoare mișcare*" (subl. ns. — *O.B.*) și ce e mai important pentru consolidarea ei, este faptul că ea ar avea organele conducătoare formate de cei care luptaseră la 1848 [2]. Ion Ionescu consideră că prin mocanii din Dobrogea se poate propaga cauza națională [3], ei făcînd legătura între provinciile cu populație romînească. Această idee îl entuziasmează și pe Nicolae Bălcescu. De aceea, la 16 iunie 1850, el cere lui Ghica să-i trimită „raportul lui Ionescu", pentru că, spune Bălcescu, prin mocani s-ar putea face propagandă în Principate [4].

În anii următori convenției de la Paris din 1856, se creează un climat prielnic nu numai întoarcerii în țară a celor ce pribegeau în urma evenimentelor de la 1848, ci și aducerii în discuție — după aproape zece ani — a problemei țărănești. Ion Ionescu, întors în 1857, obține aprobarea să scoată *Jurnalul de agricultură*, foaie periodică (lunară), ce apare de la 1 august 1857 pînă în decembrie 1859. În perioada ianuarie-decembrie 1859, apare sub titlul *Foaie de agricultură practică*.

Divanul ad-hoc s-a deschis la 22 septembrie 1856, dar discuția chestiunii țărănești în acest for începe abia la 15 decembrie 1857 în comitetul boierilor, iar la sfîrșitul lui decembrie se discută cererile țăranilor. Ion Ionescu încearcă să strecoare părerile sale referitoare la problema proprietății în rîndul membrilor Divanului ad-hoc, cu ajutorul lui Vasile Mălinescu. Nu reușește. Atunci începe o polemică energică în coloanele *Foii de agricultură practică*, unde dezbate din nou problemele ridicate în Comisia proprietății. Un merit deosebit al lui, în această vreme, este faptul că publică, alături de părerile diferitelor grupuri sau personalități din Adu-

---

îndeosebi pe Ionescu (subl. ns. — *O.B.*). Arată-i-o. Eu m-am opus aici să se tipărească în franțuzește proclamația și am zis la conscrișii mei că, de vor, s-o tipărească fără iscălitura mea" (I. Ghica, *Amintiri din pribegia după 1848*, vol. III, p. 282).

[1] Ionescu de la Brad curînd și-a dat seama că în Dobrogea erau mocani din satele ardelene ajunși cu turmele pe malul drept al Dunării, și nu țărani refugiați cum crezuse inițial. Ceea ce trebuie subliniat este atitudinea înaintată pe care o adoptă față de aceștia.

[2] Vezi *Corespondența între Ion Ionescu de la Brad și Ion Ghica*, publicată de V. Slăvescu. 1943, p. 51.

[3] *Ibidem*, p. 64.

[4] I. Ghica, *loc. cit.*, vol. II, p. 245. N. Bălcescu a acordat acestei probleme un imens rol. Ideea organizării unui învățămînt revoluționar romînesc, a organizării unui nucleu revoluționar care să dirijeze viitoarea mișcare revoluționară, erau idei îndrăznețe comentate de Ionescu de la Brad, acceptate și sprijinite de Bălcescu și I. Ghica. Vezi, V. Slăvescu, *op. cit.*, p. 51, 65—66. I. Ghica, *op. cit.*, II, p. 276. 266, D. Bădărău, *op. cit.*, Condițiile obiective însă n-au dat posibilitatea aplicării lor în practică, vezi George Fotino, *loc. cit.*, t. III, p. 318—319, 338.

Vezi și O. Bădina, *Din lupta lui Ion Ionescu de la Brad pentru un învățămînt agricol romînesc*, în *Ion Ionescu de la Brad și unele probleme ale predării științelor agricole în școală*. E.S.P.L.D., 1959, p. 26—44, în special p. 30—33.

narea Consultativă a Moldovei, lucrarea lui N. Bălcescu, *Despre starea socială a muncitorilor plugari în Principatele Romîne în deosebite timpuri*, însoțită de celebrul motto „Privilegiile se vor sfîrși dar poporul rămîne veșnic" (Mirabeau). Punînd pe primul plan vederile lui Bălcescu, Ionescu de la Brad își arată dragostea și respectul față de înaintașul și prietenul său. El atrăgea atenția opiniei publice că N. Bălcescu este „Cel întîi care s-au luptat în zilele noastre pentru emancipația și împroprietărirea țăranilor ; cel întîi care a scos la lumină istoria stării sociale a muncitorilor plugari și cu aceasta a binemeritat dragostea și recunoștința țăranilor" [1]. Tot ca respect și ca reflectare a unei poziții trebuie înțeleasă și publicarea articolelor *Părerea lui Moș Ilie*, *Propunerea lui Ene Cojocarul, deputat al țăranilor din Valahia la 1848*, sau *Părerea deputaților țărani din Moldova, mai înainte de ședințele Divanului ad-hoc din 1857* etc. [2].

Tot în *Foaia de agricultură practică*, sînt conținute și opiniile lui Eliade, propunerea lui I. B. (Ion Brătianu), ale lui A. G. Golescu ș.a., pe care Ion Ionescu le analizează, evidențiind părțile lor pozitive, și respingîndu-le pe cele negative.

El critică tot ce este dăunător realizării împroprietăririi. Prezentînd poziția lui I. Brătianu, Ionescu de la Brad ni-l arată ca pe unul ce a trădat mișcarea de la 1848 și susține orînduirea feudalo-iobăgistă, prin cerința de a înlocui problema împroprietăririi cu „stîrpirea impilărilor administrative". După Ion Brătianu „cauza tuturor nenorocirilor ce apasă pe țărani este arendășia, adică țăranii sînt săraci pentru că sînt împilați de arendași". În loc să ceară împroprietărirea țăranilor, el propune „înființarea de societăți filantropice cu scopul de a moraliza pe arendași". Era evident că această „soluție" ducea nu la îmbunătățirea soartei țăranilor ci a arendașilor [3].

Demascînd adevăratul scop al ideologiei liberale, Ion Ionescu sesizează că aceasta constituie o mistificare a adevăratelor relații de producție. Dar problema rezolvării proprietății n-o mai vede ca la 1848 — rezolvare în cadrul revoluției. Alunecarea lui spre reformism devine vizibilă și acest fapt îl găsim reflectat în paginile ziarului *Țăranul Romîn* [4]. După cum scrie Ionescu de la Brad în articolul introductiv, periodicul se va ocupa mai mult cu probleme de reformă socială „și va căuta să nu strîmbătească nici familiile rurale, nici pe cetățenii înstăriți" (de observat că Ion Ionescu nu mai zice *țărani* ci *familii rurale*, nu mai zice *mari proprietari*, ci *cetățeni înstăriți*).

Și în această perioadă el continuă să critice conducătorii partidei liberale din Muntenia care, din teama de a nu li se da pe față demagogia, nu-și anunțau programul lor pentru îmbunătățirea stării țăranilor.

„Sînteți pentru constituirea proprietății libere și absolute sau pentru acea condițională care formează baza regimului feudal și a Regulamentului Organic ?" — întreabă Ion Ionescu. „Sînteți pentru revizuirea relațiilor

---

[1] Vezi, *Foaie de agricultură practică*, mai 1859, p. 74, col. a II-a.
[2] *Ibidem* rubrica *Îmbunătățirea stării țeranilor.*
[3] *Foaie de agricultură practică*, 1859, p. 124, col. I.
[4] Publicație periodică, ce apare între 12 noiembrie 1861 și 17 martie 1863.

reciproce după cum cere Convenţiunea, sau pentru ruperea acestora cum cer interesele unei societăţi ca a noastre, cu tendinţa de a ieşi din regimele feudal şi a pune temelia proprietăţii ei pe o proprietate solidă cum este aceea a naţiunilor occidentale?" [1]. Şi el le cere să declare în mod public dacă au mai rămas credincioşi articolului 13 din Proclamaţia de la 1848, pentru că — arată Ionescu de la Brad — Brătianu şi alţii s-au abătut de la jurămîntul revoluţiei paşoptiste „şi împreună netrebnic s-a făcut".

La cîteva luni după aceste violente critici, Ionescu de la Brad nu se mai poate ocupa în revista sa de probleme politice [2], iar ceva mai tîrziu este pus în situaţia să nu mai poată edita revista.

Lupta sa pentru o reformă agrară i-a adus o mare popularitate în rîndul ţărănimii. În 1864 este consultat de domnitorul Alexandru Ion Cuza asupra celei mai potrivite soluţii în problema proprietăţii [3]. El vede legiferarea agrară de la 1864 ca realizare a scopurilor pentru care luptase la 1848 [4] şi se află alături de Cuza şi Kogălniceanu.

Reforma agrară de la 1864 nu a dus însă la rezultatele pe care le scontase Ion Ionescu. Numit inspector general al agriculturii, îşi dă seama de felul cum este aplicată reforma agrară. În scrierile sale din această perioadă: *Agricultura Romînă din judeţul Dorohoi* (1866) [5]; *Agricultura Romînă din judeţul Mehedinţi* (1868) [6]; *Agricultura Romînă din judeţul Putna* (1869) [7], încearcă să arate starea reală a ţării în perioada de după împroprietărire. Cercetările sale furnizează un material ce demască organele puse să îndeplinească instrucţiunile reformei — aservirea lor moşierimii. Ionescu de la Brad arată că locuitorii din Bahna, Baia-de-Aramă şi mai ales cei din Tarnita — din judeţul Mehedinţi, „după ce au fost scoşi din pămînturile şi sădirile lor, au fost mutaţi dintr-un loc în altul pînă li s-au luat toate pămînturile de hrană, dîndu-li-se altele în pietriş şi prăpăstii, unde nu se poate duce ca să lucreze şi unde nici nu le poate lucra măcar şi de le-ar şi defrişa" [8]. Reforma agrară s-a aplicat aici de majorul Dincă şi 250 de dorobanţi, care au făcut dreptate cu biciul. Şanţurile le-au făcut după voinţa arendaşului, luînd de la ţărani pînă şi cenuşa din vatră. Aşa a fost la Deveselu. Într-un sat s-au luat şi cişmelele şi izvoarele cu apa de băut necesară atît oamenilor cît şi vitelor. S-a luat şi apa de udat grădinile, cerîndu-se apoi cîte 12 zile de muncă de om pentru apa ce o bea fiecare în sat [9].

Ţăranii erau executaţi să plătească o serie de obligaţii fără a fi măcar anunţaţi că au sau au avut aceste obligaţii. În judeţul Mehedinţi execuţiile se făceau sub administraţiea colonelului Mavrocordat, care

---

[1] *Ţăranul romîn*, nr. 7, 1861, p. 50, col. I.

[2] I s-a interzis partea politică pînă va depune cauţiunea. Vezi *Ţăranul romîn*, 22 aprilie, 1862, p. 177, col. I.

[3] Vezi I. Ionescu, *Viaţa mea de mine însumi*, p. 11—12.

[4] Vezi *Anul 1848...*, t. III, p. 492, *Acte şi legiuiri privind chestia ţărănească*, seria I, vol. II, p. 734, 854—855. *Monitorul oficial*, 1864, nr. 167, 168.

[5] Scrisă în 1865 (vezi p. 509).

[6] Scrisă în 1866 (vezi p. 477, 479).

[7] Scrisă în 1868 (vezi p. 367 şi 532) şi în 1869 (data prefeţii).

[8] I. Ionescu, *Agricultura Romînă din judeţul Mehedinţi*, p. 162—163.

[9] *Ibidem*, p. 164.

„a speriat lumea, şi a făcut-o să strige şi să ceară dreptate pînă şi la reprezentaţiunea naţională"[1]. Pămîntul s-a dat clăcaşilor altfel decît prevedea legea şi în foarte multe locuri chiar contrar legii. Sub umbra unor forme legale se ascundeau cele mai barbare ilegalităţi, scrie Ion Ionescu.

Şi în judeţul Putna se luau pămînturi şi se dădeau altele rele, se luau pămînturi aproape de cules şi se dădeau altele nelucrate [2].

Inspectorul general al agriculturii — Ion Ionescu — descoperă cu această ocazie că sînt oameni care cu munca lor pe un an nu sînt în stare nici măcar să plătească dobînda anuală pentru capitalul luat cu împrumut. Erau oameni care mureau şi nu reuşeau să-şi achite datoriile, pentru care erau urmăriţi apoi urmaşii.

De aici Ionescu de la Brad trage însă concluzia că omul a scăpat din „robia pămîntului" dar a căzut în „robia banului". El reia însă problema creditelor, revine asupra problemei înfiinţării unei bănci săteşti şi a creditului sătesc pe care le socoteşte soluţii pentru rezolvarea noii stări create.

De această problemă — care reprezintă de fapt o alunecare într-un iluminism neevoluat — se ocupă în mod deosebit după 1869 cînd se stabileşte la Brad, Comuna Călineşti, unde deschide *Şcoala particulară de agricultură*[3].

★

În aceste condiţii, cînd stratificarea ţărănimii era din ce în ce mai accentuată, Ion Ionescu este ales deputat al ţăranilor din judeţul Roman. Glasul lui, care se ridica în apărarea celor asupriţi, se face din nou auzit[4]. Cere să se dea sătenilor pămînturi din proprietatea statului, să fie reduse şi chiar desfiinţate impozitele indirecte care apasă tot pe cei săraci [5], desfiinţarea unor categorii de impozite — cum e impozitul de 5% pentru funcţionari şi pensionari, cel pentru căi de comunicaţie, cel pentru percepţiunea impozitului; numai aceste trei categorii de impozite ajungeau la peste 30% din venitul unui om. Schimbările de impozite nu erau decît măriri de impozite — spune Ion Ionescu în cuvîntarea ţinută la Cameră la 25 şi 26 ianuarie 1883; acesta este „despotismul pe faţă şi fără nici o sfială. Despotismul cel mai împeliţat şi mai făţarnic" [6].

A criticat bugetul statului, deturnările de fonduri, cheltuielile nesăbuite [7], în special în problema construcţiilor căilor ferate [8], legea patentelor şi proasta gospodărire a averilor statului. A criticat miniştrii pentru că făceau totul ca să nu rămînă nimic „unde să nu se bage trădarea intereselor ţării" [9]. Ionescu de la Brad este atacat de pretutindeni. Liberalii sînt alarmaţi. Ziarul lor *Romînul* din 28 martie 1882 voia să ştie de ce deputatul colegiului IV de Roman este contra legii tocmelilor agricole. Ion Ionescu de la Brad le răspunde că de s-ar forma la Bucureşti o comisie

[1] I. Ionescu, *Agricultura Romînă din judeţul Mehedinţi*, p. 165.
[2] Vezi, I. Ionescu, *Agricultura Romînă din judeţul Putna*, p. 98—100.
[3] Despre acest aspect vezi: O. Bădina, *loc. cit.*
[4] Vezi I. Ionescu, *Dările de seamă*, p. 189.
[5] *Ibidem*, p. 175.
[6] *Ibidem*, p. 172.
[7] *Ibidem*, p. 1—2.
[8] *Ibidem*, p. 186—187, 188.
[9] *Ibidem*, p. a IV-a.

de țărani ca cea de la 1848, țăranii n-au să ascundă că „legea de tocmeli agricole este o rușine mai mare decît era odinioară robia țiganilor" [1].

După 1884 n-a mai fost ales, sau, după cum spunea el, țăranii n-au mai fost lăsați să-l aleagă. Retras la Brad, se ocupă aproape 8 ani de agricultură.

★

Ion Ionescu de la Brad ocupă un important loc în gîndirea social-politică și economică a celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. El se formează ideologiceşte în condițiile cînd în Europa circulau ideile burgheziei revoluționare, iar în Țările Romîne mișcările împotriva relațiilor feudale se intensificau. Aceasta îl ajută să înțeleagă mai bine necesitatea alăturării sale de partea celor mulți și săraci în lupta împotriva relațiilor feudale.

După cum am menționat, el a cunoscut concepția socialiștilor utopici și a lui Proudhon [2]. Deși apreciază în mod just unele teze ale acestor doctrine, el este împotriva doctrinei lor. Preocupat tot timpul de situația celor mulți — majoritatea zdrobitoare a poporului nostru în acea vreme o constituia țărănimea — Ion Ionescu s-a străduit să găsească cele mai potrivite mijloace de lichidare a mizeriei țărănimii. De la un iluminism specific perioadei dinaintea revoluțiilor burgheze ajunge pe o poziție revoluționară în 1848. El este alături de Bălcescu în ceea ce privește problema fundamentală a revoluției de la 1848 : emanciparea clăcașilor și împroprietărirea lor prin despăgubire. Pe aceeași poziție ajunseseră Golescu-Arăpilă și Cezar Bolliac [3], constituind împreună un nucleu opus dreptei liberale în frunte cu confuzionistul Brătianu. În timpul revoluției, în articolele lui Ion Ionescu de la Brad apar o serie de teze cu caracter democrat-revoluționar, fapt ce-l situează și sub acest aspect alături de Bălcescu, fără să fie întru totul la înălțimea concepției acestuia.

După revoluție nu și-a renegat convingerile. Mai mult chiar, în deceniul al V-lea a militat cu energie pentru cîștigarea de noi aderenți în vederea luptei pentru salvarea unor poziții cucerite în revoluția pașoptistă, căutînd în primii ani ai aceluiași deceniu soluții care ar fi făcut posibilă chiar reluarea luptei revoluționare.

În deceniul al șaselea era singurul care apăra consecvent și deschis poziția lui Bălcescu, iar în deceniul al șaptelea se află alături de Kogălniceanu și Cuza — figuri progresiste ale vremii — în lupta pentru realizarea reformei agrare. În acest timp el ia parte la bătălia pentru învingerea rezistenței boierimii reacționare. Însă Ion Ionescu de la Brad nu a înțeles caracterul limitat al reformei agrare de la 1864. În mod greșit el socotea că reforma ar putea într-adevăr să rezolve problema țărănească. În realitate, prin caracterul și scopurile urmărite, reforma de la 1864 nu a putut și nici nu putea să rezolve problema agrară în Principatele Romîne. Acest

[1] Vezi I. Ionescu, *Dările de seamă*, p. 162—163.

[2] Idem, *Socialiștii* (*Adversarii proprietății*), în *Pruncul romîn*, nr. 24, august 1848, p. 97—98.

[3] Vezi Z. Orenștein, *op. cit.*, p. 122—132.

ucru l-a constatat mai tîrziu şi Ion Ionescu de la Brad, socotind însă, în mod fals, că eşuarea reformei s-ar datora numai proastei şi incompletei ei aplicări. De fapt aceasta este perioada cînd el alunecă din ce în cea mai mult pe poziţii reformiste, care îngustează vizibil orizontul lui social şi politic. El ajunge pînă la a afirma că problema ţărănească poate fi rezolvată nu prin modificarea radicală, revoluţionară, a relaţiilor de producţie, ci prin instrucţie şi învăţămînt. Evident că este o teză iluministă şi a o susţine în anii 80—90, cînd în rîndurile ţărănimii avîntul revoluţionar cîştiga tot mai mult teren, înseamnă în fond a afirma teze sociologice idealiste care contribuiau la frînarea mişcării maselor ţărăneşti.

Avînd în vedere toate acestea, socotim pe Ion Ionescu de la Brad ca fiind, în ansamblul gîndirii sale, un iluminist burghez, cu predominanţa unor elemente de democratism revoluţionar în perioada revoluţiei paşoptiste.

Lenin referindu-se în scrierile sale la unele probleme ale iluminismului arată: „După concepţiile sale, Scaldin poate fi numit *burghez iluminist* (subl. ns. — *O.B.*). Concepţiile sale se aseamănă foarte mult cu concepţiile economiştilor din secolul al XVIII-lea (bineînţeles cu refracţia lor corespunzătoare prin prisma condiţiilor din Rusia) ... Ca şi iluminiştii din Europa occidentală, ca şi majoritatea literaţilor din perioada 1860—1870, Scaldin are o atitudine plină de ostilitate faţă de iobăgie şi faţă de *tot* ceea ce a generat *ea* în domeniul economic, social şi juridic. Aceasta este prima trăsătură caracteristică a „iluminismului". A doua trăsătură caracteristică, proprie tuturor iluminiştilor ruşi, este susţinerea înflăcărată a învăţămîntului, a autoadministrării, a libertăţii, a formelor europene de viaţă şi în general a europenizării Rusiei sub toate aspectele. În sfîrşit, a treia trăsătură caracteristică a „iluminismului" este apărarea intereselor maselor populare, mai ales a ţăranilor, ... credinţa sinceră că desfiinţarea iobăgiei şi a rămăşiţelor ei va aduce prosperitatea generală şi dorinţa sinceră de a sprijini acest lucru" [1].

În concepţia şi activitatea lui Ion Ionescu de la Brad sînt vizibile aceste trăsături — crezul lui social-politic fiind lupta împotriva iobăgiei şi a tuturor elementelor generate de orînduirea iobăgistă, eliberarea maselor de ţărani şi luminarea lor. Lenin, referindu-se tot la Scaldin, scria: „Nu trebuie să uităm că atunci cînd au scris iluminiştii din secolul al XVIII-lea (pe care opinia unanim recunoscută îi încadrează în categoria conducătorilor burgheziei), atunci cînd au scris iluminiştii noştri din perioada 1840—1870, *toate* problemele sociale se rezumau la lupta împotriva iobăgiei şi rămăşiţelor ei. Noile relaţii social-economice şi contradicţiile acestora mai erau încă pe vremea aceea într-o stare embrionară. De aceea ideologii burghezi nu dădeau dovadă atunci de nici un fel de egoism; dimpotrivă, atît în Occident, cît şi în Rusia, ei credeau în mod absolut sincer, şi într-adevăr nu vedeau (în parte nici nu puteau încă să vadă) contradicţiile orînduirii care lua naştere din orînduirea iobagă" [2].

---

[1] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 2, p. 498—499.
[2] *Ibidem*, p. 499—500.

Aceste aprecieri leniniste ne ajută să înțelegem adevăratul rol îndeplinit de Ion Ionescu de la Brad în evoluția gîndirii social-politice romînești.

Ion Ionescu a fost un militant multilateral. Și-a adus contribuția la întemeierea și dezvoltarea învățămîntului agricol romînesc, a promovat idei pedagogice înaintate, a fost unul din cei ce-au pus bazele statisticii moderne la noi în țară; a participat la revoluția de la 1848 în Țările Romîne, situîndu-se printre cei mai înaintați revoluționari; a susținut și a fost purtătorul unor idei social-politice înaintate. Pentru toate aceste fapte poporul nostru îl apreciază și-l socotește ca o figură luminoasă care și-a pus cunoștințele și priceperea în slujba idealurilor înaintate din vremea sa.

Dezvoltarea marxismului în anii revoluţiei 1848—1849

Înarmarea maselor cu ştiinţa construirii noii societăţi, cu învăţătura elaborată de clasicii proletariatului internaţional, este una din sarcinile fundamentale ale revoluţiei noastre culturale. În acest scop — după cum a subliniat tovarăşul Gh. Gheorghiu-Dej în Raportul prezentat la cel de-al III-lea Congres al P.M.R. — „a fost pus la îndemîna membrilor de partid şi a oamenilor muncii fără de partid nesecatul tezaur al operelor clasice ale marxism-leninismului. Numai în ultimii cinci ani operele lui Marx, Engels, Lenin au fost editate într-un tiraj de peste 1 300 000 de exemplare. Aceste opere geniale constituie pentru partidul nostru o călăuză sigură în rezolvarea problemelor complexe economice, politice, sociale ale construirii orînduirii socialiste" [1]. Prin grija părintească a partidului nostru, lucrările nemuritoare ale lui Marx, Engels, Lenin au devenit un izvor nesecat de înţelepciune pentru milioane de oameni ai muncii din oraşele şi satele patriei noastre.

În articolul de faţă ne propunem să prezentăm cititorilor volumul 6 al *Operelor* lui Marx şi Engels, scoţînd în evidenţă unele probleme mai importante din punctul de vedere al teoriei şi practicii revoluţionare contemporane.

Volumul pe care îl recenzăm cuprinde: articole scrise de Marx şi Engels în perioada noiembrie 1848—iulie 1849 şi publicate în *Noua Gazetă Renană*, lucrarea economică a lui Marx *Munca salariată şi capitalul* şi manuscrisul legat de această lucrare, intitulat *Salariul*, numeroase materiale şi documente elaborate de K. Marx şi F. Engels în perioada respectivă, cîteva documente postume. Volumul se încheie cu o seamă de documente care ne dau o imagine concludentă, pe de o parte, asupra activităţii practice revoluţionare desfăşurată de cei doi dascăli ai proletariatului internaţional, iar pe de altă parte, asupra condiţiilor deosebit de grele în care au fost nevoiţi să-şi desfăşoare lupta.

Acest volum este indisolubil legat de volumul 5 al *Operelor* lui Marx şi Engels. Materialele cuprinse în el, cu excepţia poate numai a celor două lucrări economice — şi această excepţie în mică măsură — sînt, dacă ni se permite o asemenea comparaţie, paragrafe absolut necesare ale celui de-al II-lea volum al epopeei politice de la 1848—1849, epopee scrisă de Marx şi Engels chiar în timpul desfăşurării evenimentelor. Volumul 5 cuprinde materiale elaborate de cei doi titani ai gîndirii proletare în faza ascendentă a revoluţiei de la sfîrşitul primei jumătăţi a secolului trecut, în timp ce volumul 6 este alcătuit din materiale elaborate în faza descendentă a acelor „mici spărturi şi crăpături în coaja uscată a societăţii europene" [2] — cum avea să numească Marx, revoluţiile de la 1848, cu 7—8 ani

[1] *Congresul al III-lea al P.M.R.* Editura politică, 1960, p. 84.

[2] K. Marx şi Fr. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, Ed. P.M.R., 1949, p. 356.

mai tîrziu. Datorită acestui fapt, pentru a înţelege diversele probleme abordate în materialele existente în volumul 6, trebuie neapărat să revenim la materialele cuprinse în volumul 5, cu alte cuvinte, cele două volume nu pot fi studiate independent unul de altul. Numai împreună ele alcătuiesc o oglindă fidelă a activităţii desfăşurate de Marx şi Engels în timpul revoluţiei de la 1848—1849, numai pe baza studiului concomitent al ambelor volume poate fi detectată substanţa reală din care au izvorît concluziile teoretice trase de cei doi dascăli ai proletariatului.

Fiind răspunsuri la cele mai acute probleme ce se iveau în focul luptei, caracteristic pentru marea majoritate a materialelor cuprinse în cele două volume este unitatea dintre caracterul lor propagandistic şi cel agitatoric. Ele au văzut lumina tiparului, pentru prima dată, în calitate de articole ale *Noii Gazete Renane* şi se adresau maselor largi proletare, ţărăneşti şi mic-burgheze, participante la revoluţie, cu scopul de a le lămuri asupra esenţei evenimentelor pe care le trăiau, de a le mobiliza la luptă şi de a le îndruma pe calea cea bună şi spre mijloacele de luptă cele mai bune.

În introducerea pe care a scris-o la lucrarea lui Marx, *Luptele de clasă din Franţa 1848—1850*, Engels spune: „În *Manifestul Comunist* teoria a fost aplicată în linii mari la întreaga istorie modernă; în articolele publicate de Marx şi de mine, în *Neue Rheinische Zeitung*, ea a fost folosită în permanenţă pentru a interpreta evenimente politice curente. Aici trebuia demonstrat, de-a lungul unei dezvoltări istorice de mai mulţi ani, deopotrivă de critică şi tipică pentru toată Europa, înlănţuirea cauzală internă, adică, trebuia demonstrat, în spiritul autorului, că evenimentele politice sînt efectele unor cauze, în ultimă instanţă, economice" [1]. Studiind volumele 5 şi 6 ale *Operelor* lui Marx şi Engels, trebuie să ne îndreptăm atenţia tocmai asupra acestei probleme, pe care o relevă Engels însuşi: modul concret în care întemeietorii marxismului au aplicat metoda materialist-dialectică la studiul evenimentelor politice concrete.

[1] K. Marx şi Fr. Engels, *op. cit.*, p. 104—105.

Materialele cuprinse în volumul 6 al *Operelor* lui Marx şi Engels sînt rodul analizei desfăşurării revoluţiei la sfîrşitul anului 1848 şi în prima jumătate a anului 1849, cînd situaţia se caracteriza prin ofensiva tot mai puternică a forţelor contrarevoluţionare.

O sinteză substanţială a conţinutului acestui volum ne-o oferă *prefaţa* elaborată de Institutul de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. „În paginile *Noii Gazete Renane* — citim în această prefaţă — Marx şi Engels, aplicînd dialectica materialistă la analiza evenimentelor curente, au dezvăluit adevărata esenţă a conflictelor politice ca expresie a celei mai ascuţite lupte de clasă, au stabilit care este poziţia şi raportul forţelor de clasă pe arena politică şi, pornind de la aceasta, au trasat linia tactică a proletariatului în diferitele etape ale revoluţiei germane şi europene. Făcînd o sintetizare teoretică a bogatei experienţe obţinute de mase în epoca revoluţionară, Marx şi Engels au dezvoltat ideile politice ale comunismului ştiinţific, au elaborat mai departe tezele fundamentale ale materialismului istoric şi ale economiei politice marxiste" [2].

Analiza ştiinţifică, materialist-dialectică a realităţii sociale în toată complexitatea ei, a permis întemeietorilor marxismului să descopere contradicţiile social-economice care măcinau societatea în acel moment, contradicţii ce constituiau sursa generatoare de conflicte politice şi, pe această bază, să indice mijloacele şi căile cele mai eficace, prin folosirea cărora forţele revoluţionare să poată deschide drum cerinţelor obiective ale progresului social.

Materialele cuprinse în volum constituie un moment deosebit de important în elaborarea şi dezvoltarea unor teze şi teorii fundamentale ale marxismului. Teoria marxistă a revoluţiei sociale şi teoria despre bază şi supra-

[2] K. Marx şi Fr. Engels, *Opere*, vol. VI, Editura politică, 1959. Din prefaţa elaborată de Institutul de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S., p. V. În continuare trimiterile la acest volum vor fi făcute direct în text.

structură au fost confirmate şi în acelaşi timp au cunoscut o dezvoltare deosebită în aceşti ani.

Revoluţiile burgheze şi burghezo-democratice de la 1848 şi 1849 care au cuprins marea majoritate a ţărilor europene, au fost cauzate, în primul rînd de contradicţiile economice şi sociale între forţele de producţie capitaliste şi relaţiile de producţie feudale învechite. Trebuie, totodată, avut în vedere întreaga situaţie complexă, caracterizată prin împletirea unor elemente ale modului de producţie feudal cu numeroase elemente ale modului de producţie capitalist — el însuşi contradictoriu chiar în faza ascensiunii sale.

Contradicţia fundamentală care măcina atît societatea europeană în ansamblul ei, cît şi societatea germană la 1848, era aceea dintre feudalism şi capitalism, contradicţie subliniată în laturile ei esenţiale de Marx în pledoaria sa la procesul intentat Comitetului districtual al democraţilor din Renania. Demascînd poziţia trădătoare a burgheziei germane care de frica maselor a recurs la soluţii politice oportunist-conciliatoriste, Marx spunea: „Ceea ce se petrecea aici (este vorba de Germania dar, cu excepţia Angliei, cele afirmate de Marx erau perfect valabile pentru toate ţările europene — nota noastră — *E.D.*) nu era un conflict politic între două fracţiuni pe terenul *unei singure* societăţi, ci un *conflict între două societăţi*, un conflict social care căpăta o formă politică, *era lupta vechii societăţi feudal-birocratice, împotriva societăţii burgheze moderne*, lupta dintre societatea *liberei concurenţe* şi aceea a *sistemului de breaslă*, dintre societatea proprietăţii funciare şi aceea a industriei..." (p. 279). Pe plan social cele două orînduiri erau reprezentate, pe de o parte, de clasa feudală în frunte cu monarhia iar pe de altă parte, burghezia sprijinită de masele proletare, ţărăneşti şi mic-burgheze. Putreziciunea orînduirii feudale era atît de accentuată încît inevitabilitatea pieirii ei devenise o problemă a zilei, dacă burghezia germană ar fi fost revoluţionară cel puţin pe jumătate cum fusese burghezia franceză la sfîrşitul secolului al XVIII-lea.

Din martie 1848, ca urmare a luptei maselor populare, burghezia germană s-a aflat în situaţia de a prelua puterea politică. Au fost înfiinţate o serie de instituţii politice burgheze ca de pildă Adunările naţionale de la Berlin şi Frankfurt. Cum a acţionat burghezia germană în această situaţie deosebit de favorabilă? În loc să lupte pentru a duce revoluţia pînă la capăt, adică pentru trecerea cît mai completă a puterii politice din mîinile forţelor contrarevoluţionare, reprezentate pe plan suprastructural de monarhie, armată şi birocraţia administrativă, în mîinile forţelor revoluţionare, în numele „ordinii", ea s-a zbătut să limiteze (invocînd normele de drept *învechite care serviseră vechii societăţi*), pe de o parte, atribuţiile instituţiilor democratice, iar pe de altă parte — şi în primul rînd —, să împiedice înarmarea poporului — singura forţă capabilă să apere şi să dezvolte cuceririle revoluţionare. Marx şi Engels au criticat şi demascat chiar în timpul desfăşurării evenimentelor poziţia conciliatorist-trădătoare a reprezentanţilor burgheziei germane faţă de forţele contrarevoluţionare, avertizînd de nenumărate ori că acest mod de acţiune nu va rămîne fără urmări nedorite chiar pentru însăşi burghezia germană. În articolul *Burghezia şi contrarevoluţia*, demascînd politica reacţionară, conciliatoristă a reprezentanţilor burgheziei din guvernele care s-au succedat din martie şi pînă la începutul lunii decembrie 1848, Marx subliniază în acelaşi timp o teză fundamentală a materialismului istoric: caracterul derivat al conştiinţei indivizilor din modul de viaţă al clasei pe care ei o reprezintă. „Ei — spune Marx referindu-se la Camphausen şi Hansemann, foşti prim miniştri în perioada amintită — n-au fost nimic altceva decît purtătorii de cuvînt ai unei clase. Limbajul lor, acţiunile lor n-au fost decît ecoul oficial al clasei care-i împinsese pe primul plan. Ei n-au fost decît marea burghezie pe primul plan" (p. 113). Cele spuse de Marx, pe baza generalizării experienţei din anii furtunoşi ai revoluţiei de la 1848—1849, despre determinarea de clasă a conştiinţei indivizilor, despre reprezentanţii burgheziei germane de la 1848

sînt valabile, ţinînd seama, desigur, de evoluţia reacţionară a burgheziei monopoliste şi pentru aprecierea poziţiilor de clasă ale leaderilor puterilor imperialiste occidentale.

În articole ca *Burghezia şi contrarevoluţia*, *Montesquieu al LVI-lea*, *National-Zeitung din Berlin către alegătorii delegaţi*, *Camphausen* şi altele, Marx, pornind de la analiza factorilor obiectivi şi subiectivi fundamentali, a dezvăluit caracterul şi particularităţile revoluţiei germane de la 1848 şi a subliniat, în acelaşi timp, superioritatea incontestabilă a revoluţiilor burgheze anterioare, desfăşurate în Anglia secolului al XVII-lea şi în Franţa secolului al XVIII-lea. Superioritatea acestora constă în faptul că au dus la crearea unei noi orînduiri politice corespunzătoare modului de producţie capitalist. Or, avînd în vedere acest criteriu fundamental al victoriei oricărei revoluţii sociale — problema cuceririi puterii de stat şi punerea ei în slujba noului mod de producţie —, revoluţia germană din martie 1848 se dovedeşte a fi după expresia lui Marx, „o parodie a predecesoarelor ei", întrucît ea „a reformat numai vîrful politic, lăsînd neatinse toate bazele lui: vechea birocraţie, vechea armată, vechiul parchet. . ." (p. 257) — adică, a dus numai la transformarea monarhiei absolute într-o monarhie constituţională.

Pe baza materialului oferit de viaţă, după cum reiese şi din citatul de mai sus, Marx şi Engels au dezvoltat în aceşti ani teoria despre bază şi suprastructură. Baza economică capitalistă în formare, la acea dată în Germania, cerea instituţii suprastructurale corespunzătoare. Acestea însă nu vin de la sine, chiar dacă sînt o cerinţă obiectivă necesară a progresului social, ci se făuresc şi se dezvoltă prin lupta împotriva vechilor instituţii suprastructurale, pe ruinele vechii suprastructuri. În numeroase articole Marx şi Engels au cerut în mod expres înlocuirea vechilor instituţii suprastructurale cu altele noi, născute în focul revoluţiei. Dar burghezia germană care se afla între ciocan şi nicovală, sau după cum s-a exprimat Engels, avea „în faţă monarhia, iar în spate proletariatul" a preferat — în numele aceleaşi sfinte „ordini" (citeşte: de frica maselor) — să cocheteze cu forţele contrarevoluţionare sperînd să obţină „democratizarea" suprastructurii feudale şi nu înlăturarea ei.

În pledoaria sa la procesul intentat Comitetului districtual al democraţilor din Renania, demascînd aceeaşi poziţie conciliatoristă a burgheziei germane care pretindea ca revoluţia să se desfăşoare pe teren legal, deci în conformitate cu normele de drept ale vechii societăţi feudalo-absolutiste, Marx nimiceşte iluziile idealiste ale ideologiei burgheze. „Păstrarea unor legi care se referă la o perioadă anterioară a societăţii, care au fost întocmite de către reprezentanţii unor interese sociale dispărute sau pe cale de dispariţie, înseamnă ridicarea la rangul de lege numai a acestor interese, care sînt în contradicţie cu nevoile generale. Dar societatea nu se bazează pe lege. Aceasta este o fantezie a juriştilor. Dimpotrivă, legea trebuie să se bazeze pe societate, ea trebuie să fie expresia intereselor şi nevoilor ei generale care izvorăsc din modul de producţie materială, respectiv, în opoziţie cu bunul plac al individului izolat" (p. 270). Iar cîteva rînduri mai jos, Marx continuă, subliniind că orice cod de legi „de îndată ce încetează de a mai corespunde relaţiilor sociale, el nu mai este decît un vraf de hîrtii" (p. 270).

Pe baza analizei ştiinţifice a societăţii germane de la 1848—1849, Marx şi Engels au subliniat — în diverse lucrări ulterioare, faptul că nivelul slab al dezvoltării economice, sociale şi politice a Germaniei în acei ani nu permitea vreuneia din clasele sociale existente să ducă revoluţia pînă la capăt. Spre deosebire de Anglia şi Franţa, unde se dezvoltase o burghezie industrială şi financiară puternică şi exista şi un proletariat puternic, în Germania, datorită fărîmiţării teritoriale şi politice feudale, nici burghezia şi nici proletariatul nu se putuseră dezvolta într-atît încît să posede forţa necesară îndeplinirii rolului de conducător în revoluţie şi după înfăptuirea acesteia. Industria germană la această dată era slab dezvoltată, fiind alcătuită mai ales din ateliere semi-meşteşugăreşti. Slăbiciunea economică a burgheziei germane, fără a fi

singura cauză, a determinat slăbiciunea ei politică. Tocmai de aceea, fiind incapabilă şi fricoasă, burghezia germană nu a dorit „o revoluţie, ci numai un mic buchet din *rezultatele* revoluţiei: puţină democraţie, dar şi puţin constituţionalism; unele legi noi, lichidarea instituţiilor feudale, egalitate burgheză etc. etc." (p. 228).

Pe baza studiului evoluţiei istorice a burgheziei ca clasă, Marx, Engels, Lenin au subliniat că burghezia a preferat din totdeauna să cucerească puterea politică treptat şi nu dintr-odată, ridicîndu-se de fiecare dată şi în fiecare ţară împotriva vechiului sistem politic nu în întregul său, ci numai împotriva acelor laturi ale acestuia care au devenit în mod absolut incompatibile cu cerinţele sale în acel moment. Acest mod de acţiune a caracterizat şi burghezia germană la 1848—1849. În prefaţa scrisă în 1870 la *Războiul ţărănesc german*, motivînd comparaţia făcută în lucrare între atitudinea diverselor clase şi pături sociale în 1525 şi în 1848, Engels fundamentează teza privitoare la caracterul reacţionar al burgheziei încă din cele mai incipiente faze de dezvoltare ale acesteia ca clasă şi explică totodată atitudinea laşă, conciliatoristă a burgheziei germane în revoluţia de la 1848—1849. Engels scrie: „În aceiaşi măsură în care burghezia îşi dezvoltă industria, comerţul şi mijloacele de comunicaţie, ea produce şi proletariat. La un anumit punct, care nu apare în mod necesar peste tot în acelaşi timp şi nici pe aceeaşi treaptă de dezvoltare, ea începe să observe că acest inseparabil tovarăş de drum al ei — proletariatul — o depăşeşte. Din această clipă ea îşi pierde forţa de conducere politică exclusivă şi începe să-şi caute aliaţi, cu care, îşi împarte puterea sau, după împrejurări, le-o cedează cu totul.

În Germania burghezia a atins acest punct crucial încă în 1848. E drept că burghezia germană nu s-a speriat atunci atît de proletariatul german, cît mai ales de cel francez. Luptele din iunie 1848 de la Paris i-au arătat la ce se poate aştepta; proletariatul german era destul de agitat ca ea să aibă dovada că şi aici fusese aruncată sămînţa care va da aceeaşi recoltă; şi din ziua aceea acţiunea politică a burgheziei şi-a tocit ascuţişul" [1].

Proletariatul german, după cum vom vedea mai jos, era în plin proces de formare. Incapacitatea sa de a deveni hegemon al revoluţiei la acea dată rezulta din slăbiciunile de ordin organizatoric, ideologic etc. care-l caracterizau, slăbiciuni împotriva cărora s-au angajat să lupte Marx, Engels şi tovarăşii lor de idei.

După victoria contrarevoluţiei (5 decembrie 1848) Marx sublinia că menţinerea a ceea ce fuseseră cucerit prin lupta eroică a maselor populare şi dobîndirea altor drepturi şi libertăţi politice, economice şi sociale impuneau o nouă revoluţie. Dar dacă de la început burghezia germană s-a ferit de revoluţie, a căutat s-o evite, rămînînd pe terenul „legalităţii", cu atît mai puţin o dorea acum cînd făcuse cunoştinţă cu forţa maselor. De ce nu o dorea? Era clar. Pentru că o nouă revoluţie ar fi adus în afară de revendicările burgheze modeste „şi ceva cu totul diferit ..." (p. 229).

În legătură cu punctul de vedere al lui Marx şi al său la 1848, în problema revoluţiei, în articolul intitulat *Marx şi „Noua Gazetă Renană"*, Engels scria în 1884: „Pentru noi februarie şi martie ar fi putut avea însemnătatea unei adevărate revoluţii numai dacă nu ar fi devenit punctul final, ci dimpotrivă, punctul de plecare al unei îndelungate mişcări revoluţionare, în care, ca şi în marea revoluţie franceză, poporul ar fi continuat să se dezvolte prin propriile sale lupte, partidele delimitîndu-se din ce în ce mai categoric, pînă cînd ar fi coincis întru totul cu marile clase: burghezia, mica burghezie, proletariatul, şi pînă cînd diferitele poziţii ar fi fost cucerite de proletariat una cîte una într-un şir de lupte" [2].

Din cele de mai sus putem conchide că, pe baza practicii revoluţionare, în anii 1848—1849, Marx a dezvoltat mai departe

---

[1] K. Marx şi Fr. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. I, E.S.P.L.P., 1955, p. 688.

[2] *Ibidem*, vol. II, ed. a II-a, p. 361.

ideea revoluţiei neîntrerupte[1], care dezvoltată ulterior se va concretiza în teza transformării revoluţiei burghezo-democratice în revoluţie socialistă. Iar această teză conţine în germene o altă idee fundamentală şi anume, aceea a hegemoniei proletariatului în revoluţia burghezo-democratică, idee apărată şi fundamentată strălucit de Lenin şi aplicată în practică de partidul întemeiat de el.

Demascînd poziţiile trădătoare ale burgheziei germane care nu dorea cucerirea deplină a puterii, care nu dorea să instaureze în locul monarhiei absolute republica democratică, Marx şi Engels îi învăţa pe muncitori, ţărani şi mic-burghezi să lupte pentru această formă de stat.

Polemizînd cu *Kölnische Zeitung* care pretindea că proletariatul, ţărănimea şi mica burghezie ar fi pe deplin mulţumite de reformarea vîrfului politic, de faptul că locul monarhiei absolute l-a luat monarhia constituţională, Marx întreabă: „Pot oare mic-burghezii şi ţăranii şi, cu atît mai mult proletarii să găsească pentru apărarea intereselor lor o formă de orînduire de stat mai bună decît republica democratică? Nu sînt oare tocmai aceste clase cele mai radicale, cele mai democratice din întreaga societate? Nu este oare tocmai proletariatul clasa specific *revoluţionară*?" (p. 238). După cum se vede, încă în focul revoluţiei de la 1848—1849, Marx a elaborat teza necesităţii luptei proletariatului, în acele condiţii, pentru înlocuirea monarhiei absolute prin republica democratică, întrucît aceasta oferea condiţii mai favorabile luptei victorioase a proletariatului, pentru cucerirea puterii de stat, pentru instaurarea dictaturii sale, în vederea construirii societăţii socialiste.

În articolele scrise de Marx, *Mişcarea revoluţionară din Italia*, *Mişcarea revoluţionară* este analizat drumul parcurs de revoluţia europeană şi subliniat rolul reacţionar al burgheziei engleze şi franceze. În ceea ce o priveşte, burghezia engleză, arată Marx, datorită poziţiei sale de cămătar al întregii lumi, la acea dată, nu numai că nu a sprijinit mişcarea revoluţionară de pe continent, mai mult, temîndu-se de concurenţa pe care i-ar fi putut-o face burghezia unor state capitaliste ce ar fi putut să apară pe continent în urma revoluţiei, după ce a reuşit să stăvilească mişcarea chartistă, consolidîndu-şi astfel poziţiile pe plan intern, a desfăşurat, în tot cursul revoluţiei, o politică externă de complicitate cu ţările „Sfintei Alianţe": Rusia ţaristă, Austria şi Prusia absolutistă — principalele forţe contrarevoluţionare.

Dacă proletariatul englez nu a desfăşurat o activitate revoluţionară care să fi constituit un îmbold pentru popoarele revoluţionare de pe continent, în schimb proletariatul francez, prin acţiunile sale, a făcut să se cutremure nu numai burghezia franceză, ci toate forţele contrarevoluţionare din Europa. Înfrîngerea lui la 25 iunie 1848 a însemnat, pe de o parte, înfrîngerea propriului său călău — burghezia franceză—, iar pe de altă parte, semnalul victoriei contrarevoluţiei pe întreg continentul.

Subliniind toate acestea, Marx şi Engels relevau implicit faptul că burghezia a încetat să mai fie o clasă revoluţionară, că ea se transformase deja într-o clasă reacţionară. De aici concluzia, că soarta revoluţiei era legată din acest moment de cea a proletariatului, clasa „specific revoluţionară". Această idee este exprimată direct în fraza cu care Marx îşi încheie articolul *Contrarevoluţia de la Berlin*: „Vom mai trece poate prin încă o şcoală grea, dar aceasta este o şcoală care pregăteşte revoluţia totală" (p. 16).

Activitatea desfăşurată de Marx şi Engels în revoluţia de la 1848—1849 constituie totodată unul din momentele importante ale luptei pentru crearea partidului proletar.

Urmărind activitatea şi atitudinea claselor sociale în luptă şi generalizînd experienţa

[1] La această idee Marx ajunsese încă în timpul şederii sale la Bruxelles. Într-un articol publicat în *Gazeta germană din Bruxelles*, Marx spunea despre muncitori că „ei pot şi trebuie să participe la *revoluţia burgheză*, pentru că ea este o condiţie necesară pentru începerea *revoluţiei muncitoreşti*. Dar muncitorii nu pot considera nici o clipă revoluţia burgheză ca scopul lor final". Citat după volumul *Pagini din istoria luptei lui Marx şi Engels pentru un partid proletar*, E.S.P.L.P., 1957, p. 10.

mişcării muncitoreşti internaţionale — în special experienţa mişcării muncitoreşti din Anglia şi Franţa —, Marx şi Engels au ajuns încă în anul 1847 la concluzia, că fără să-şi creeze un partid al său, partid care să întrunească cele mai înaintate, cele mai conştiente elemente din rîndurile sale, proletariatul nu va reuşi să-şi apere propriile-i interese, să lupte cu succes pentru înfăptuirea intereselor sale de clasă. „Pentru ca proletariatul în momentul hotărîtor să poată învinge, este necesar — Marx şi cu mine am apărat această teză, încă în 1847 — să formeze un partid independent de toate celelalte şi opus lor, un partid care este conştient că e un partid de clasă" [1].

În ce stadiu de dezvoltare se afla în 1848 clasa muncitoare germană, care erau premisele de la care întemeietorii marxismului porneau la luptă pentru făurirea partidului proletar?

Este adevărat, că în momentul izbucnirii revoluţiei de la 1848, exista *Liga comuniştilor*. Dar aceasta nu număra decît 200—300 de membri care pînă în acel moment activaseră dincolo de graniţele Germaniei, şi care abia după izbucnirea revoluţiei cînd au venit în Germania, urmînd hotărîrea luată de conducerea Ligii, s-au răspîndit în toată ţara şi au desfăşurat o vastă activitate propagandistică şi agitatorică. După cum spunea însuşi Marx în 1860, adresîndu-se prietenului său F. Freiliggrat „Liga comuniştilor a fost numai un *episod* (subl. ns. — *E. D.*) în istoria partidului..." [2].

Reamintim că la sfîrşitul primei jumătăţi a secolului trecut industria germană de-abia se năştea. Proletariatul german lucra, în general, în întreprinderi mici şi foarte mici, semimeşteşugăreşti, fiind încă strîns legat de sat. Mulţi dintre muncitori mai sperau să strîngă bani cu care să-şi cumpere o bucată de pămînt în locul celei pierdute, sau să-şi redeschidă mica dugheană, micul atelier etc. Ţăranii şi micii burghezi de la oraşe (micii meseriaşi, micii negustori) care completau neîncetat rîndurile proletariatului german, aduceau cu ei şi întreţineau, mult timp după aceea, iluziile mic-burgheze. Revolta care mîna la luptă pe toţi aceşti proletari de ultimă oră, era revolta micului burghez ale cărui revendicări se limitau la „raiul" pierdut: lotul de pămînt, micul atelier, prăvălioara etc.

Referindu-se mai tîrziu la situaţia existentă în sînul proletariatului german în epoca de la 1848—1849, Engels preciza: „Pe atunci trebuia să cauţi unul cîte unul, pe muncitorii care să fie conştienţi de situaţia lor de muncitori şi de antagonismul istoric-economic dintre ei şi capital, pentru că însuşi acest antagonism era abia în curs de formare" [3].

În asemenea condiţii nici nu putea fi vorba de existenţa unui partid politic proletar. Pentru a crea o asemenea organizaţie politică a proletariatului german, trebuiau zdrobite mai întîi diversele curente ideologice mic-burgheze care roiau, trebuia făcută educaţia ideologică a proletariatului german. Aceasta a fost concluzia pe care au tras-o Marx şi Engels; ea s-a concretizat prin apariţia publicaţiei *Noua Gazetă Renană*, care timp de un an a fost mentorul ideologic şi cel mai dîrz apărător al intereselor clasei muncitoare.

Esenţa procesului de formare a partidului clasei muncitoare a fost relevată admirabil de întemeietorul gloriosului partid al bolşevicilor, V. I. Lenin: „Pretutindeni în Europa partidele clasei muncitoare au luat naştere, eliberîndu-se de sub influenţa ideologiei democratice generale, învăţînd să facă deosebire între lupta muncitorilor salariaţi împotriva capitalului şi lupta împotriva feudalismului" [4].

Lupta întemeietorilor marxismului pentru crearea partidului clasei muncitoare a continuat în anii următori.

---

[1] Din scrisoarea lui Engels adresată social-democratului danez G. Trier. Citat după *prefaţa* volumului *Din istoria luptei lui Marx şi Engels, pentru un partid proletar*, E.S.P.L.P., 1957, p. 14.

[2] K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. XXV, ed. rusă, p. 321, 326.

[3] K. Marx şi Fr. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, E.S.P.L.P., 1955, ed. a II-a, p. 385.

[4] V. I. Lenin, *Opere alese în două volume*, vol. I, E.S.P.L.P., 1954, ed. a II-a, p. 648.

Tactica adoptată de întemeietorii marxismului în revoluţia de la 1848—1849, a constituit şi constituie şi azi un model de aplicare creatoare a principiilor teoretice fundamentale ale materialismului dialectic şi istoric la analiza fenomenelor sociale cotidiene. Pe baza analizei ştiinţifice a situaţiei reale — caracterizată, după cum am văzut, prin lipsa de maturitate politică, ideologică şi organizatorică a proletariatului german, care era o clasă în formare şi se afla sub influenţa puternică a ideologiei mic-burgheze — Marx şi Engels au considerat că cel mai bun lucru este ca membrii *Ligii comuniştilor*, care erau destul de puţini la număr şi care nu constituiau decît nucleul viitorului partid politic proletar, să se răspîndească în întreaga Germanie şi să sprijine mişcarea democratică în ansamblu. Alianţa cu reprezentanţii democraţiei burgheze şi mic-burgheze nu însemna părăsirea punctului de vedere proletar. Din contră, membrii *Ligii comuniştilor* trebuiau ca în procesul luptei pentru libertăţi democratice să pregătească proletariatul german din punct de vedere politic, ideologic şi organizatoric în vederea unei lupte de clasă organizate, independentă de burghezie, pentru înfăptuirea intereselor sale de clasă.

În tot timpul cît a durat această alianţă cu democraţia burgheză şi mic-burgheză (din iunie 1848 şi pînă în martie 1849), întemeietorii comunismului ştiinţific şi adepţii lor au criticat cu severitate slăbiciunile de care dădeau dovadă reprezentanţii acestei democraţii, dezvăluind totodată *caracterul de clasă al intereselor* pe care le apărau.

În momentul în care democraţia burgheză şi cea mic-burgheză se discreditaseră în ochii maselor proletare prin inconsecvenţele repetate, care au dus în cele din urmă la triumful forţelor contrarevoluţionare (a nobilimii în frunte cu coroana), Marx şi Engels au hotărît să se despartă şi din punct de vedere organizatoric de mişcarea democratică generală. Era şi firesc. Partea cea mai înaintată a proletariatului german reuşise, în focul revoluţiei, să se convingă, că eliberarea sa nu i-o va aduce burghezia şi nici lupta comună cu burghezia, ci numai lupta sa independentă *împotriva* burgheziei. Evenimentele revoluţionare şi activitatea propagandistică desfăşurată de Marx, Engels şi adepţii lor contribuiseră la călirea politică, ideologică şi organizatorică a proletariatului german. Ruperea din punct de vedere organizatoric de mişcarea democratică nu a însemnat însă o ruptură definitivă, renunţarea la orice acţiune comună. Marx, Engels şi adepţii lor au colaborat şi după aceea cu reprezentanţii acestei mişcări ori de cîte ori acţiunile acestora interesau proletariatul.

Istoria partidului nostru ne oferă posibilitatea să înţelegem mai profund tactica adoptată de Marx şi Engels în timpul revoluţiei de la mijlocul veacului trecut. Documentele Congresului al V-lea al P.C.R. şi cele care au fost elaborate după acest Congres pînă astăzi sînt o dovadă grăitoare a interpretării ştiinţifice materialist-dialectice pe care partidul nostru a dat-o de fiecare dată situaţiei sociale complexe, fapt care a asigurat clasei muncitoare, în fiecare etapă, aliaţii necesari în luptă şi prin aceasta a asigurat înfăptuirea sarcinilor specifice fiecărei etape, sarcini care constituie momente obiectiv necesare în atingerea scopului final — construirea societăţii comuniste în ţara noastră.

Preocupările întemeietorilor marxismului în timpul revoluţiei de la 1848—1849 au fost multiple. Una dintre problemele care s-au bucurat de o atenţie deosebită din partea lui Marx şi Engels, a fost lupta revoluţionară desfăşurată de o serie de popoare în vederea eliberării lor naţionale de sub jugul absolutismului feudal. În *Noua Gazetă Renană* au apărut în perioada mai sus-amintită numeroase articole în care Marx şi Engels au exprimat atitudinea internaţionalistă a proletariatului faţă de lupta eroică pe care o duceau polonezii, maghiarii, italienii, pentru independenţă naţională.

Din modul de a pune problema (vezi articolele: *Mişcarea revoluţionară din Italia*, *Proclamarea republicii la Roma*, *Înfrîngerea piemontezilor*, *Războiul din Italia şi din Ungaria*, *Ungaria* şi altele), rezultă că Marx şi

Engels considerau problema naţională ca o parte integrantă a problemei generale a revoluţiei europene, căreia i-o subordonau. Revoluţia era considerată de întemeietorii marxismului ca cel mai eficace mijloc prin care popoarele asuprite îşi puteau scutura jugul — fapt dovedit cu prisosinţă în zilele noastre de lupta eroică a popoarelor africane pentru cucerirea independenţei, pentru scuturarea jugului colonialist. Numai prin lupta revoluţionară a întregului popor — arătau Marx şi Engels — poate fi dobîndită independenţa naţională; dacă se vor folosi procedee învechite care convin vîrfurilor conducătoare ce se tem de înarmarea maselor, dacă se va recurge numai la folosirea armatei regulate, eliberarea nu va deveni fapt. Condamnînd cu vehemenţă activitatea trădătoare desfăşurată de puterea regală din Piemont, Engels scria în articolul *Războiul din Italia şi din Ungaria* că „împotriva trădării şi laşităţii guvernului există un singur mijloc: revoluţia" (p. 426).

Marx şi Engels au respins şi demascat cu hotărîre ideologia naţionalistă reacţionară şi diversele forme în care naţionalismul se manifesta.

În acei ani Germania era divizată în peste trei duzini de stătuleţe. Dezvoltarea capitalistă impunea cu necesitate înlăturarea barierelor medievale şi crearea unui singur stat german unitar. Marx şi Engels au lansat lozinca luptei pentru o republică germană democratică creată prin activitatea revoluţionară a maselor. După cum am văzut, o asemenea organizare politică de stat convenea cel mai mult maselor populare germane şi în primul rînd proletariatului. Ei se pronunţă cu hotărîre împotriva planurilor de unificare „de sus" a Germaniei, planuri care prevedeau supremaţia uneia din monarhiile feudale mai puternice — Austria sau Prusia. Marx şi Engels au sprijinit răscoalele care au izbucnit în primăvara anului 1849 în partea de apus a Germaniei, pentru apărarea constituţiei ciuntite dată la 5 decembrie 1848. Deşi obiectivele acestor răscoale erau mărginite, Marx şi Engels considerau că poporul s-a ridicat la luptă întrucît „vede în fiecare pas, oricît de neînsemnat spre unificarea Germaniei, încă un pas spre înlăturarea micilor monarhii şi spre eliberarea de povara apăsătoare a impozitelor" (p. 514).

Precizînd că o asemenea rezolvare a problemei este posibilă numai prin lupta revoluţionară a maselor, întemeietorii marxismului subliniau că duşmanii creării unei republici germane democratice nu sînt numai monarhiile absolute germane; cei cărora nu le convine acest lucru sînt, în primul rînd, conducătorii forţelor contrarevoluţionare europene — Anglia burgheză şi Rusia ţaristă.

Lucrarea de economie politică a lui Marx intitulată *Munca salariată şi capitalul*, a apărut sub forma unor articole de fond în *Noua Gazetă Renană*. Scopul lucrării era să dezvăluie esenţa relaţiilor de producţie burgheze, scoţînd în evidenţă faptul că ele constituie baza materială a luptei de clasă în societatea capitalistă, că numai prin schimbarea lor pe cale revoluţionară, proletariatul îşi poate realiza interesele sale de clasă. Deci, un scop în aceeaşi măsură propagandistic şi agitatoric.

Marx subliniază interdependenţa dintre capital şi salariu, scoţînd în evidenţă caracterul antagonist al acestor relaţii de interdependenţă, antagonism rezultat din interesele fundamentale contradictorii ale celor două clase: burghezia şi proletariatul. Încă în această lucrare Marx ajunge să definească capitalul ca „*o relaţie de producţie burgheză*, o relaţie de producţie a societăţii burgheze" (p. 455).

Numeroase teze de bază ale economiei politice marxiste îşi găsesc încă în această lucrare rezolvare, pregătind astfel elaborarea teoriei marxiste a plusvalorii. Studiul aprofundat al fenomenului exploatării capitaliste, i-a permis lui Marx să formuleze, în linii generale, teza pauperizării relative şi absolute a clasei muncitoare ca urmare a creşterii capitalului, dezvoltării forţelor de producţie, progresului tehnic etc.

În perioada în care a fost scrisă această lucrare, economia politică marxistă se afla în faza incipientă. De aceea vom întîlni în

lucrare o serie de termeni la care, ulterior, Marx a renunţat, înlocuindu-i cu alţii. De asemeni, găsim expresii pe care însuşi Marx, mai tîrziu, le va considera greşite. De pildă, după cum va sublinia Engels, în 1891, cînd va reedita această lucrare, muncitorul vinde capitalistului forţa sa de muncă şi nu munca, deoarece nu munca are valoare, după cum a dovedit Marx, ci forţa de muncă. „În momentul în care forţa de muncă devine marfă, valoarea ei depinde de munca încorporată în ea ca produs social şi este egală cu munca socialmente necesară pentru producţia şi reproducţia ei" [1]. Putem spune că prin lucrarea amintită, Marx a pregătit terenul pentru dezvăluirea secretului exploatării, pe care o va face, ca atare, mai tîrziu în teoria asupra plusvalorii, cuprinsă în monumentala operă *Capitalul*.

Manuscrisul *Salariul*, după cum se menţionează în prefaţa volumului, reprezintă conspecte ale lui Marx pentru ultimele prelegeri pe care le-a ţinut la Bruxelles, în decembrie 1847, la Asociaţia muncitorilor germani. Marx se opreşte aici asupra raportului dintre cheltuielile pentru utilaj etc. şi cele destinate forţei de muncă, pregătind prin aceasta teza despre compoziţia organică a capitalului, elaborată mai tîrziu. Marx demască totodată teoria lui Malthus despre suprapopulaţie, subliniind caracterul neştiinţific şi ipocrit al acesteia.

În volum sînt incluse ca anexe o serie de documente, prin intermediul cărora facem cunoştinţă cu activitatea revoluţionară practică, pe care Marx şi Engels au desfăşurat-o în perioada noiembrie 1848—iunie 1849 în calitate de conducători ai proletariatului.

Prin lupta plină de curaj desfăşurată în etapa amintită, prin intransigenţa cu care demascau în paginile *Noii Gazete Renane* pe cei ce se menţineau la putere prin forţa armelor, Marx şi Engels şi-au atras ura elementelor contrarevoluţionare. Acestea au reuşit în cele din urmă (după represaliile îndelungate împotriva lui Marx şi a tovarăşilor săi) să-şi pună în practică planurile lor, reducînd la tăcere *Noua Gazetă Renană* (mai 1849) şi expulzîndu-l pe Marx pe motiv că nu avea cetăţenia prusacă.

Credincioşi cauzei eliberării proletariatului, căreia i-au închinat întreaga lor viaţă, Marx şi Engels spuneau în cuvîntul de rămas bun *Către muncitorii din Colonia*, că „ultimul lor cuvînt (al redactorilor *Noii Gazete Renane* — n. ns. — *E. D.*) va fi întotdeauna şi pretutindeni: *emanciparea clasei muncitoare*" (p. 578).

Em. Drob

Un amplu tratat de lingvistică generală

Într-un moment în care mulţi ideologi burghezi restrîng filozofia la epistemologie, epistemologia la logică şi logica la gramatică, susţinînd, în acelaşi timp, că limba nu este legată, în mod necesar, nici de lucruri, nici de societate şi nici de gîndire, un tratat de lingvistică generală marxistă este de o deosebită actualitate. Cînd „trăsătura distinctivă a filozofiei burgheze contemporane o constituie caracterul ei antimarxist, anticomunist" [2], un tratat marxist de lingvistică generală, care izbuteşte să demonstreze convingător că limba este un fenomen social, ce apare, se dezvoltă şi se transformă potrivit unor legi obiective, că este nemijlocit legată de gîndire şi, prin mijlocirea acesteia, şi de lucruri, că oamenii pot şi trebuie să o îmbunătăţească mereu, este astăzi şi o puternică armă de luptă.

Din studierea masivei lucrări a academicianului Al. Graur *Studii de lingvistică generală* [3] apare şi mai limpede în ce constă *esenţa socială* a limbii şi de ce clasicii marxismului au insistat, în primul rînd, asupra caracterului

[1] K. Marx, *Capitalul*, vol. II, E.S.P.L.P., 1958, ed. a II-a, p. 24.

[2] N. Iribadjakov, *Sterilitatea filozofiei burgheze contemporane*, în *Probleme ale păcii şi socialismului*, nr. 1, 1960, p. 31.

[3] Editura Academiei R.P.R., 1960, 515 p.

social al limbii. Din tratatul acad. Al. Graur reiese clar că fiind, înainte de toate, mijloc de comunicare între oameni, limba participă nemijlocit la însăşi formarea logică a gîndurilor, prin care oamenii, în procesul practicii sociale, reflectă însuşirile şi relaţiile esenţiale ale mediului înconjurător. Sub presiunea caracterului social al muncii, oamenii au fost nevoiţi, din capul locului, să-şi comunice unii altora puţinul pe care izbutiseră să-l afle despre mediul lor înconjurător. Necesitatea comunicării, în procesul muncii, i-a determinat pe oameni să gîndească. Formîndu-şi gîndurile pentru a le comunica semenilor, oamenii au devenit în stare să păstreze şi pentru ei înşişi ceea ce făuriseră pentru alţii. La început, formarea gîndurilor nu a precedat comunicarea lor. Gîndurile se formau în însuşi procesul comunicării. Omul în formare, gîndea comunicînd şi comunica gîndind. Mult mai tîrziu a învăţat omul să gîndească tăcînd, adică să-şi interiorizeze limbajul, să-l folosească şi în sinea lui.

Însă, în perioada formării omului, funcţia comunicativă a limbii este covîrşitoare faţă de funcţia ei de constituire a gîndurilor. Limbajul uman nu a fost creat de un geniu, care şi-a dat, la un moment dat, seama că are de spus ceva important, ci este un fenomen social obiectiv [1].

Autorul opune lingvisticii idealiste şi metafizice concepţia materialist-dialectică potrivit căreia „la originea graiului sunetele au fost condiţionate de conţinut" (p. 186—196). Respingînd unilateralitatea metafizică atît a teoriei interjecţiilor cît şi a teoriei onomatopeelor, autorul arată că ele văd unilateral limbajul, că fiecare din ele descoperă numai una din cele două laturi ale limbajului: prima se opreşte numai asupra laturii expresive, iar a doua, numai asupra laturii comunicative.

Împotriva lingviştilor idealişti şi metafizicieni, din zilele noastre, care contestă rolul pe care l-au jucat interjecţiile şi onomatopeele în formarea limbajului uman, invocînd situaţia acestora în limbile naţionale de astăzi, acad. Al. Graur scrie: „Treptat, ţipetele şi onomatopeele primitive capătă variante formale, se formează compuse, derivate etc., iar sensurile vechi se împart între formele noi. Adesea sensurile primitive se pierd şi rămîn numai cele derivate; sunetele se transformă şi ele, şi astfel se ajunge ca raporturile dintre sens şi ţipătul sau onomatopeea primitivă să se piardă" (p. 195).

Nu întîmplător lingviştii burghezi contemporani resping atît teoria interjecţiilor, cît şi teoria onomatopeelor. Negarea originii interjecţionale şi onomatopeice a limbajului urmăreşte să ascundă caracterul reflectoriu al limbii şi să transforme limba într-un sistem convenţional de simboluri.

Pentru unii lingvişti burghezi, limba este un sistem arbitrar de foneme cu ajutorul căruia oamenii pot doar să-şi organizeze senzaţiile subiective. Aşa, de pildă, după ce decide că „interjecţiile sînt dintre cele mai puţin importante elemente ale vorbirii" [2] şi după ce constată că „dintre populaţiile cele mai primitive ale Americii, triburile din Athabaska, pe malul Mackenzie, vorbesc limbi în care acest gen de cuvinte (onomatopeele) este aproape sau total absent..." [3], lingvistul idealist Ed. Sapir conchide: „Limbajul este un mijloc de comunicare pur uman şi nu instinctiv a ideilor, emoţiilor şi dorinţelor, prin intermediul unui sistem de simboluri conştient create" [4].

Limba este astfel pustiită de orice conţinut de cunoaştere, iar teoria cunoaşterii este aproape redusă la... fonologie. „Istoria ştiinţelor nu a studiat pînă acum decît actul descoperirii (= vorba) şi nu sistemul actelor de descoperire, acest sistem care este stadiul unei ştiinţe la un moment determinat (= limba). Valoarea funcţională, locul în acest sistem al

[1] „Nu încape nici o îndoială — scrie acad. Al. Graur — că strămoşul omului ştia să scoată sunete pe vremea cînd încă nu gîndea. În momentul cînd s-a creat graiul, la sunetele care existau dinainte, fără a exprima gîndiri (deci fără a constitui cuvinte), s-au ataşat sensurile nou create (şi astfel sunetele au început să formeze cuvinte)..." (p. 194).

[2] Ed. Sapir, *Le langage*, Payot, Paris, 1953, p. 14.

[3] *Ibidem*, p. 15.

[4] *Ibidem*, p. 16.

fiecărui concept, al fiecărui enunţ, al procesului de măsurare sau de experimentare, iată ceea ce trebuie să examinăm aici, exact aşa cum fonologia examinează valoarea funcţională a sunetelor" [1], pretinde Leo Apostel.

Afirmînd că „fiinţa semantică este tot atît de transcendentă faţă de fiinţa sintactică a vorbirii ca realul faţă de percepţie" [2], René Poirier ajunge la o concluzie deosebit de agreată de agnosticienii contemporani: „...cuvintele ne astupă ideea şi logica ne astupă raţiunea" [3].

În perspectiva pe care o deschide noua lucrare a acad. Al. Graur, încercările lingviştilor burghezi de a izola limba de societate, de gîndire şi de realitate îşi dezvăluie şi mai pregnant atît falsitatea lor teoretică, cît şi reacţionarismul lor politic. Ideologii unei clase căreia istoria i-a şi citit sentinţa de condamnare la moarte, expulzează cunoaşterea de peste tot.

Aplicînd metoda dialecticii materialiste la studiul limbii şi luptînd, cu ajutorul ei, împotriva idealismului şi metafizicii din lingvistica burgheză contemporană, acad. Al. Graur a adus o contribuţie deosebită la însăşi precizarea *obiectului* lingvisticii generale şi a dat astfel la iveală o lucrare de o incontestabilă valoare ştiinţifică.

Într-adevăr, lingvistica generală nu se poate constitui ca ştiinţă decît pe baza marxism-leninismului, avînd ca obiect de cercetare categoriile şi cele mai generale legi ale limbii.

În opoziţie cu concepţiile unor lingvişti idealişti ca F. de Saussure, G. Bonfante, L. Hjelmslev şi alţii, acad. Al. Graur dezvăluie categoriile şi legile fundamentale ale limbii, cercetînd modul specific în care acţionează în limbă cele mai generale legi de dezvoltare.

După ce arată că limba este un *sistem* în necontenită *dezvoltare*, acad. Al. Graur examinează contradicţiile care determină auto-dezvoltarea limbii de la schimbări cantitative la schimbări calitative şi drumul în spirală al acestei dezvoltări.

„Cred că este necesar — precizează acad. Al. Graur — să distingem trei mari categorii de contradicţii: 1. Contradicţii lingvistice în sînul societăţii, pe plan mondial şi pe plan naţional; 2. Contradicţii în interiorul limbii, care nu privesc o anumită limbă, ci limba în general; 3. Contradicţii în sînul unei anumite limbi, pornind de la materialul acesteia. Acestea din urmă sînt singurele care trebuie studiate numai de lingvişti" (p. 106).

Declarîndu-se de acord cu cercetătorii sovietici T. P. Lomtev şi A. G. Spirkin, acad. Al. Graur subliniază că în limbă „principala contradicţie este între mijloacele existente ale limbii şi necesităţile creşcînde ale schimbului de idei în procesul comunicării între oameni" (p. 109) şi explică în ce constă, în limbă, salturile calitative şi dezvoltarea în spirală.

Autorul ajunge astfel, în mod firesc, să formuleze legile specifice ale limbii, legile lingvistice şi să clarifice raporturile atît dintre limbă şi gîndire, cît şi dintre limbă şi societate.

În ceea ce priveşte structura lucrării, cred că ar fi fost mai nimerit ca analiza categoriilor întîmplare şi necesitate, individual şi general, şi formă şi conţinut în limbă să nu fie despărţită, prin capitole separate, de analiza modului specific în care acţionează legile fundamentale ale dialecticii în limbă, iar secţia a III-a mi se pare că ar fi mai potrivit plasată în locul secţiei a II-a, deoarece legile limbii ies la iveală direct din legile cele mai generale ale dezvoltării.

Recenzia de faţă nu se opreşte decît asupra a trei probleme dintre acelea care suscită încă o discuţie mai amplă, insistînd, îndeosebi, asupra primelor două: conţinut şi formă în limbă, abstract şi concret în limbă şi rolul personalităţii în progresul limbii.

*

Problema raportului dintre formă şi conţinut în limbă a fost multă vreme confundată cu problema raportului dintre limbă şi gîndire. Limba era considerată ca formă a gîndirii, iar gîndirea era luată drept conţinutul limbii.

---

[1] Leo Apostel, *Sur la méthode en théorie de la connaissance*, în *Rev. int. de philos.*, nr. 50, 1959, p. 474.

[2] René Poirier, *La philosophie peut-elle être une science?* în *Rev. int. de philos.*, nr. 47, 1959, p. 47.

[3] *Ibidem.*

Cred că faza aceasta este, astăzi, depăşită [1]. Majoritatea lingviştilor şi logicienilor marxişti şi-au dat seama că între limbă şi gîndire nu există un raport ca între formă şi conţinut, ci, mai degrabă un raport ca între întreg şi parte. Gîndirea face parte din limbă. Limba este unitatea dialectică dintre gîndire şi complexul sonor articulat. Aşa s-a ajuns la părerea că gîndirea este conţinutul limbii, iar complexul sonor, forma ei. „De obicei — scrie acad. Al. Graur— prin „formă" se înţelege în materie de limbă complexul sonor, în timp ce „conţinutul" este sensul cuvîntului" (p. 151). Autorul, fiind conştient de insuficienţele acestei păreri, precizează „că sunetele nu constituie forma, ci numai materialul din care e făcută forma. Dar ce este atunci forma? — se întreabă Al. Graur — Este modul de organizare a materialului lingvistic astfel încît să fie capabil de a exprima conţinutul. Un anumit mod de a organiza complexul sonor ca să corespundă sensului exprimat..." (p. 160), răspunde el.

Dar neajunsurile acestui punct de vedere nu mi se par înlăturate prin această precizare.

Complexul sonor poate să aibă o existenţă independentă de limbă. „Caroţii pirulează" este numai un complex sonor, dar nu şi o propoziţie. Deşi face impresia, la prima vedere, că avem de-a face cu o propoziţie formată dintr-un substantiv la plural, ca subiect, şi un verb de conjugarea întîi, ca predicat, totuşi acest complex sonor nu înseamnă nimic, n-are nici un sens. Cuvîntul nu se reduce la complexul lui sonor. Cuvîntul este unitatea dialectică dintre un sens şi un complex sonor. Însă ca tot ceea ce există, un complex fonetic are un conţinut şi o formă. Sunetele sînt conţinutul, iar modul de organizare al lor este forma.

Deşi gîndul nu se poate forma fără ajutorul complexului sonor, totuşi el îşi are forma şi conţinutul lui. Conţinutul unui gînd constă în reflectarea esenţialului din lucruri, iar forma lui nu este altceva decît structura logică pe care o capătă această reflectare.

În vreme ce complexul sonor este material, gîndul este ideal. În limbă, gîndul este nemijlocit legat de complexul fonetic, dar această situaţie nu şterge deosebirea calitativă dintre ele, ci, dimpotrivă, o implică.

Este greu de admis că forma unui fenomen fizic, poate fi şi forma unui fenomen spiritual. Forma nu este ceva exterior conţinutului. Forma este intim legată de conţinut. „Forma este esenţială" [2], ne atrage atenţia Lenin. Forma este modul de organizare lăuntrică a unui conţinut. Forma este determinată de conţinut şi specifică lui. Nu e bine să se confunde forma unui lucru cu înfăţişarea lui. Un anumit conţinut determină o anumită formă. Contradicţia dintre conţinut şi formă constă în faptul că schimbările conţinutului se desfăşoară, între cele două puncte nodale prin care apare şi dispare o anumită formă, în cadrul aceleiaşi forme. Contradicţia aceasta este dialectică. Ea presupune unitatea contrariilor. Ea nu permite ruperea formei de conţinut. Forma nu poate fi de altă natură decît conţinutul. Forma şi conţinutul trebuie să se afle pe acelaşi plan. Materia nu poate fi forma unui conţinut ideal. O asemenea eroare comit şi aceia care consideră însăşi realitatea drept conţinut al ideilor. De fapt, conţinutul ideilor este o reflectare a realităţii şi nu însăşi realitatea.

Dacă, într-adevăr, modul de organizare al complexelor sonore ar reprezenta forma şi gîndurile ar reprezenta conţinutul limbii, atunci omonimele ar dovedi că aceeaşi formă poate structura conţinuturi cu totul deosebite. Însă omonimele nu sînt, de fapt, cuvinte identice. Are dreptate Sorin Stati cînd afirmă că „denumirea cea mai proprie, care le cuprinde pe toate, este omofonie..." [3].

Cred, mai degrabă, că, în limbă, conţinutul este alcătuit atît de complexele sonore, cît şi de gîndurile care s-au format cu ajutorul

---

[1] „Conţinutul este totalitatea înţelesurilor cuvîntului, iar forma, totalitatea sunetelor cuvîntului" (*Gramatica limbii romîne*, vol. I, Ed. Acad. R.P.R., p. 30).

[2] V. I. Lenin, *Caiete filozofice*, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1956, p. 114.

[3] Sorin Stati, *Omonimia în sistemul morfologic*, *Probl. de lingv. gen.*, vol. II, Ed. Acad. R.P.R. 1960, p. 127.

lor, iar forma n-ar fi decît unitatea dialectică dintre aceste două laturi contradictorii ale limbii. De acest punct de vedere s-au apropiat foarte mult I. Coteanu şi Em. Vasiliu în articolul lor despre conţinut şi formă în limbă, publicat în al doilea volum al culegerii: *Probleme de lingvistică generală*, iniţiată şi condusă de acad. Al. Graur. „Rezultă din cele discutate aici — scriu ei — că din punctul de vedere al legăturii dintre planul sonor şi planul semantic, putem considera că raportul dintre cei doi termeni reprezintă *forma*, iar termenii înşişi reprezintă conţinutul..." [1].

Aşadar, unitatea ar fi forma, iar elementele cuprinse în unitate ar alcătui conţinutul. În acest caz, forma şi conţinutul ar fi de aceeaşi natură, iar legătura dintre ele ar fi esenţială. Conţinutul ar fi materialo-ideal şi forma, la fel. În vreme ce un complex sonor poate exista independent de limbă şi gîndire, unitatea dintre cele două laturi ale limbii nu poate exista fără cele două laturi ale limbii. Primordialitatea schimbării conţinutului faţă de schimbarea formei şi influenţa — pozitivă şi negativă — a formei asupra conţinutului îşi găsesc, astfel, o explicaţie mai satisfăcătoare.

Ar apărea, astfel, mai clară deosebirea dintre un complex fonetic cu ajutorul căruia s-au format două cuvinte diferite, de pildă „omofonele" şi un complex fonetic cu ajutorul căruia s-a format un singur cuvînt, dar a cărui noţiune de bază s-a autodiferenţiat în două înţelesuri diametral opuse. În primul caz avem de-a face cu două cuvinte deosebite, iar în cel de-al doilea, cu unul şi acelaşi cuvînt.

Este cu totul deosebit cuvîntul „roabă", care desemnează vechea unealtă de transport, de cuvîntul „roabă", care desemnează femeia sclavă. Conţinuturi calitativ deosebite au forme diferite. Aceste *două* cuvinte nu au aceeaşi formă, ci numai aceeaşi latură fonetică.

Cuvintele: „pană" din expresia „pană de pasăre" şi „pană" din expresia „pană de maşină" se deosebesc atît prin conţinutul lor, cît şi prin forma lor. Ele se aseamănă numai prin complexul fonetic care le exprimă. De altfel, ele derivă din două limbi diferite: primul provine din limba latină — *pennae* — iar al doilea, din limba franceză — *la panne*.

Însă nu există, în romînește, două cuvinte deosebite pentru „a împrumuta pe cineva..." şi pentru „a împrumuta de la cineva...", deoarece cuvîntul „a împrumuta" conţine o singură noţiune de bază, care oglindeşte nu cele două sensuri ale acţiunii, ci însăşi acţiunea.

★

Acad. Al. Graur, critică, pe drept cuvînt, distincţia pe care o face între cuvintele concrete şi cele abstracte *Gramatica limbii romîne*, publicată de Academia R.P.R.

După părerea *Gramaticii* „substantivele care numesc fiinţe, lucruri etc. existente în natură şi de a căror existenţă ne putem da seama prin simţurile noastre se numesc *concrete* (nume de oameni, nume de animale, nume de plante, nume de lucruri etc.)", iar „substantivele care arată acţiuni, stări, însuşiri, sau relaţii, considerate ca noţiuni, sînt substantive *abstracte*" [2].

Cred însă că nici Al. Graur nu reuşeşte să lămurească pînă la capăt problema. „Fără îndoială — scrie el — că nu putem să stabilim o graniţă tranşantă între cuvintele abstracte şi cele concrete, de vreme ce toate sînt abstracte. Dar există diferite grade de abstracţie, pe care avem interes să le cercetăm. În acest sens vom vorbi deci în continuare de cuvinte concrete, înţelegînd prin aceasta acele cuvinte care prezintă un grad mai slab de abstractizare" (p. 221).

Este adevărat că, prin esenţa lor gnoseologică, toate cuvintele sînt abstracte. Însă logica clasifică noţiunile în concrete şi abstracte nu din punctul de vedere al *naturii* lor, ci după *conţinutul* lor logic. Concrete

[1] I. Coteanu şi Em. Vasiliu, *Conţinut şi formă în limbă*, vol. II, *Probl. de lingv. gen.*, Ed. Acad. R.P.R., 1960, p. 15.

„Planul sonor" şi „planul semantic" nu se află numai într-un oarecare raport, ci formează, în interiorul limbii, o *unitate a contrariilor*, o *contradicţie dialectică*.

[2] *Gramatica*...p. 123.

sînt numai acele noţiuni care, prin conţinutul lor, oglindesc totalitatea însuşirilor esenţiale distinctive ale unui gen de lucruri, iar abstracte sînt acele noţiuni care reflectă numai o însuşire, o stare, o acţiune, desprinsă de lucrurile cărora le aparţin.

Reiese deci că abstracte ar fi cuvintele, care conţin noţiuni abstracte, iar concrete acelea care conţin noţiuni concrete.

Ceea ce i-a făcut pe autorii *Gramaticii* să considere concrete cuvintele care numesc lucruri „de a căror existenţă ne putem da seama prin simţurile noastre" este faptul, incontestabil, că cuvintele concrete exprimă noţiuni al căror conţinut reflectă esenţa unor lucruri sensibile în individualitatea lor, în vreme ce cuvintele abstracte se referă la o unică însuşire, care nu se poate concretiza singură. Însuşirile esenţiale ale *oricărui scaun* se pot concretiza în *acest scaun*, dar însuşirea de a fi înalt mai are nevoie şi de însuşirile esenţiale ale *lucrului* înalt ca să se poată concretiza [1].

Dar, de aici, nu se poate trage, în nici un caz, concluzia pe care distincţia *Gramaticii* o implică şi anume că, în vreme ce cuvintele concrete se referă la lucruri, cele abstracte se referă la noţiuni. Toate cuvintele oglindesc realitatea prin intermediul noţiunilor pe care le conţin. Numai că unele cuvinte oglindesc esenţa unor lucruri — cele concrete — iar altele oglindesc cîte o însuşire a unor lucruri — cele abstracte.

Nu consider convingător felul cum acad. Al. Graur reduce la absurd punctul de vedere al *Gramaticii* în această problemă. „Tristeţea sau veselia unui trecător — scrie el — cad sub simţurile mele, şi ar urma să fie considerate concrete, pe cînd planeta artificială lansată de oamenii de ştiinţă sovietici nu cade sub simţurile mele şi ar urma să fie considerată abstractă, lucru vizibil absurd" (p. 220—221).

Eu cred că lucrurile stau tocmai invers. Vizibilă nu este *veselia* unui trecător. Vizibil este numai un *trecător* vesel, adică un trecător care pe lîngă toate celelalte însuşiri o are şi pe aceea de a fi vesel. Cît priveşte vizibilitatea planetei artificiale, de aceasta nu se mai îndoieşte nimeni. Mi se pare că acad. Al. Graur confundă expresia „cad sub simţurile mele" cu expresia „accesibile simţurilor". Or, *Gramatica* vorbeşte de ceea ce „ne putem da seama prin simţurile noastre".

Gramatica greşeşte că neglijează conţinutul noţional al cuvintelor concrete, iar acad. Al. Graur greşeşte, după părerea mea, atunci cînd vede numai o deosebire cantitativă între cuvintele abstracte şi cele concrete.

★

„După părerea mea — scrie acad. Al. Graur — schimbările în limbă constituie un progres dacă înseamnă o unificare a limbii, nu o diferenţiere în dialecte: dacă pun de acord limba cu noile achiziţii ale societăţii şi ale gîndirii . . ; dacă reprezintă o abstractizare, o clarificare, o simplificare ...., dacă întăresc caracterul sistematic al limbii, dacă constituie o întărire a caracterului motivat al cuvintelor" (p. 447).

Deoarece pentru un marxist o schimbare constituie un progres numai dacă slujeşte societăţii, numai dacă se desfăşoară în sensul dezvoltării necesare a societăţii, tocmai ceea ce susţine Al. Graur, cred că este punctul de vedere marxist cu privire la progres în limbă.

Într-adevăr, o schimbare în limbă constituie un progres numai dacă împinge limba şi societatea înainte, conform legilor lor de dezvoltare.

Combătînd diversele şcoli lingvistice idealiste, care exaltează rolul personalităţii în progresul limbii, acad. Al. Graur precizează profund marxist că rolul hotărîtor îl au masele care primesc şi răspîndesc inovaţia şi nu autorul inovaţiei. „Inovaţiile fonetice şi gramaticale sînt astfel fără excepţie anonime, tocmai pentru că rolul principal îl au cei care le pri-

[1] Mi se pare demnă de studiat părerea profesorului Jacques Byck, potrivit căreia cuvintele abstracte n-au plural. Pluralul unui cuvînt abstract înseamnă altceva decît singularul lui. În vreme ce „vitejie" este o însuşire, „vitejii" sînt fapte. De altfel, substantivele abstracte se formează, în genere, prin substantivizarea unui adjectiv sau a unui verb.

mesc şi le generalizează, nu cei care le rostesc pentru prima oară" (p. 387).

Am impresia însă că acad. Al. Graur subapreciază — evident din motive polemice, — rolul scriitorilor în progresul limbii. Scriitorii nu participă la progresul limbii prin născociri verbale sau prin întorsături ca „al mării aspru cînt", care desigur nu pot fi folosite de limba cotidiană, ci prin sporirea şi împrospătarea forţei constitutive şi comunicative a limbii. Marii scriitori, făurind forme artistice noi, ajută şi ei omenirii să devină conştientă de ea însăşi, participă şi ei la clarificarea ideilor şi sentimentelor noi, scot din anonimat stări sufleteşti care altfel n-ar ieşi la iveală, şi contribuie, astfel, la lărgirea şi adîncirea comunicării între oameni. Aşa se şi explică de ce apelăm, uneori, la expresia unui mare scriitor pentru a ne limpezi şi pentru a ne comunica un gînd mai difuz.

★

Prin contribuţia pe care o aduce la elaborarea marxistă a lingvisticii generale, prin soluţiile pe care le dă unor probleme deosebit de grele, dar şi prin problemele pe care le pune în discuţie, prin principialitatea şi combativitatea ei, ultima lucrare a acad. Al. Graur reprezintă, fără îndoială, un eveniment important în viaţa noastră culturală.

Henri Wald

Un nou volum de studii de materialism dialectic *

Culegerea cuprinde un număr de zece studii de materialism dialectic şi logică, majoritatea elaborate în ultimii doi ani de către cercetători ai Institutului de filozofie şi apărute în revista *Cercetări filozofice*.

Problematica se impune de la început prin vastitatea ei şi, cum se arată în scurta prefaţă, prin unitatea fondului de idei subiacent acestor preocupări atît de diverse, unitate condiţionată de unitatea reală, obiectivă a aspectelor ontologic, gnoseologic şi logic ale dialecticii.

Toate studiile tind să răspundă unor importante probleme actuale.

Materialul introductiv al volumului, articolul dr. C. Gh. Dimitriu, *Orientarea materialist-dialectică în ştiinţele medicale şi biologice din R.P.R.*, scoate în relief pe bună dreptate tradiţiile materialiste din ţara noastră în domeniul medicinii şi biologiei, tradiţii deosebit de bogate, continuate pe un plan calitativ superior în anii de după eliberarea patriei noastre, mai cu seamă în domeniile tradiţionale, în care medicina din trecut a dat cele mai strălucite rezultate: neurologia, inframicrobiologia, endocrinologia.

Autorul critică în mod convingător cele mai importante devieri idealiste în biologia şi medicina teoretică: genetica formală, psihosomatismul (freudismul), structuralismul etc. El atacă însă, mai ales forme *învechite* ale geneticii, neţinînd seama de noile forme pe care le îmbracă de pildă, morganismul, sub presiunea realizărilor experimentale ale biochimiei şi biofizicii. Noile date cu privire la însuşirile acizilor nucleici, valoarea euristică importantă a unor studii de matematică şi cibernetică pentru problema eredităţii şi în primul rînd a studiilor de biochimia compuşilor macromoleculari complecşi şi ai nucleoproteidelor, au dus la o anumită renovare a tezelor metafizice privind separarea absolută dintre somă şi germen şi imuabilitatea acestuia din urmă. Trebuiau, după părerea noastră, combătute mai ales acele tendinţe care reduc ereditatea la combinaţiuni pur fortuite, neagă rolul determinant şi formator al mediului şi menţin neştirbită teza metafizică a autogenezei şi autonomiei totale a organismului în raport cu acesta. Din acest punct de vedere studiul este lipsit de actualitatea

* *Studii de materialism dialectic*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960.

necesară, pe care i-ar fi cerut-o atît locul său în culegere cît şi tema aleasă. Trebuie relevată de asemenea o greşeală, filozofică de astă dată, inexplicabilă într-o asemenea culegere. La pag. 14 se vorbeşte despre raportul dintre filozofia marxistă şi ştiinţele naturii, care, „se traduce prin cîteva laturi principale. *Latura ontologică subliniază raportul dintre subiect şi obiect*" (subl. ns. — *I.M.H.*); or, se ştie că ontologia este ştiinţa legilor celor mai generale ale existenţei, abstracţie făcînd de subiect. Raportul subiect — obiect este *gnoseologic* prin esenţa sa.

Studiul dr. M. Steinbach, *Cîteva observaţii asupra metodei în biologie şi medicină*, insistă în esenţă asupra necesităţii folosirii deducţiei şi raţionamentului matematic în biologie şi medicină alături de inducţie, analogie şi experiment. Demonstrînd într-un mod limpede, îndreptat împotriva pragmatismului şi utilitarismului, necesitatea unei legături organice între filozofie şi ştiinţele naturii, autorul arată cum unele ramuri ale matematicii, calculul probabilităţilor, de pildă, au introdus un plus de rigoare în medicină. Acest lucru s-a datorat luării în considerare a unităţii dialectice dintre întîmplare şi necesitate, care explică faptul că legitatea lumii vii îşi taie drum prin coaja groasă de întîmplări sub care se prezintă fenomenele acestei lumi. Rolul metodei statistice în biologie este într-adevăr acela de a defrişa terenul, de a stabili un anumit număr de legi empirice; dar limitarea la aspectul statistic în detrimentul dezvăluirii legităţilor funcţionale este greşită, împiedicînd aprecierea exactă a specificului calitativ al fenomenului biologic.

Adîncind procesul cunoaşterii legat de practica medicală, autorul subliniază importanţa ipotezei, şi mai ales a ceea ce numeşte *suprafaţa ipotetică maximă*, ca punct de plecare a unor canale deductive tinzînd să explice fenomenele observate întîmplător sau provocate pe cale experimentală. Schema etapelor parcurse de cercetarea ştiinţifică explicată îndelung de autor are meritul de a atrage atenţia asupra faptului că nici una din etapele parcurse de ştiinţă în dezvoltarea ei istorică nu trebuie neglijată atunci cînd e vorba de a se pune un diagnostic logic verificat sau de a se stabili explicaţia teoretică a unor fapte. Studiul exemplifică cu un bogat material medical aceste idei încetăţenite de mult în alte ştiinţe, constituite teoretic mai de mult cum sînt fizica şi chimia; ideea păstrării echilibrului necesar între momentul senzorial şi cel raţional este de asemenea preţioasă în argumentaţie.

Cu două afirmaţii ale autorului nu putem fi însă de acord. Prima: Cu ocazia argumentării unei idei substanţiale şi anume că simpla coincidenţă în spaţiu şi în timp a două serii de fenomene este o condiţie insuficientă deşi necesară pentru ca două lanţuri cauzale să interacţioneze între ele, autorul afirmă o idee greşită: „Lanţurile cauzale din lumea fizică — scrie el — acţionează şi în sfera biologică *nu însă şi invers*" (p. 29), (subl. ns. — *I. M. H.*), iar mai departe dezvoltă ducînd la absurd această idee: „În fiecare clipă cauzele care lucrează în lumea fizică au un răsunet — amplificat de multe ori — în lumea biologică sau în viaţa omului — dar niciodată o suferinţă omenească, fie ea cît de mare, n-a schimbat temperatura de fierbere a apei". Dacă acest din urmă fenomen n-a putut fi observat într-adevăr niciodată, în schimb influenţa biologicului asupra naturii fizice este de domeniul notorietăţii de multă vreme. Se ştie într-adevăr că prin activitatea lor fotosintetică, ţinînd indiscutabil de biologic — plantele verzi au schimbat atmosfera primitivă a pămîntului, transformînd-o din reductoare în oxidantă; microorganismele sînt acelea care transformă şi azi neîncetat rocile amorfe în *sol roditor*.

Ideea exact exprimată trebuia după părerea noastră să se limiteze la atît: „Între formele care sînt în prezenţă trebuie să existe legături genetice, fie într-un sens, fie în celălalt, pentru ca ele să poată interacţiona".

O a doua obiecţie poate fi ridicată pe marginea preluării mecanice a unei idei susţinute de H. Wald, aceea că inducţia nu este un raţionament. Dr. Steinbach scrie, mai

mult: „inducţia este o tendinţă spontană de generalizare a creierului nostru", adică o ancorează exclusiv în fiziologic. Ni se pare, dimpotrivă, că propriu *raţiunii* este să generalizeze, să treacă, în mod conştient, bine-înţeles, nu larvar-fiziologic, de la *unul* la *toţi* şi că, acest proces, chiar dacă se bucură de multă spontaneitate, nu se deosebeşte prin aceasta radical de deducţie. S-ar părea în această concepţie că medicina şi biologia nici nu se pot considera ca discipline raţionale din moment ce folosesc într-o măsură încă atît de redusă deducţia. Dar o discuţie aprofundată a acestei chestiuni nu şi-ar avea locul aci. Esenţialul este că acest material aduce o contribuţie la concretizarea unor noţiuni filozofice generale, şi dezvăluie în mod ştiinţific, materialist, o latură importantă a procesului de cunoaştere.

Articolul lui M. Doucet, *Aspecte filozofice ale problemei eredităţii la plante*, porneşte de la ideea unităţii organism-mediu ca determinantă în fenomenul eredităţii. Unitatea nu este însă privită static, lin, fără contradicţii. De aceea, subliniind elementul de reflectare nemijlocită a mediului care constituie unitatea propriu-zisă, autorul se preocupă mai îndeaproape de contradicţiile bazei ereditare formate istoric în decursul generaţiilor prin adaptare, şi condiţiile *actuale* de mediu. Pe baza unui material experimental propriu, M. Doucet analizează legile hibridării la plante, dă pe larg explicaţii istorice ale fenomenului dominanţei caracterelor în lumina teoriei reflectării. Hibridul reflectă mai bine mediul, decît formele parentale, fiind un organism tînăr, plastic. Dominanţa şi recesivitatea caracterelor nu sînt fenomene absolute, independente de timp şi loc ci reflectă o interacţiune complexă şi contradictorie cu mediul.

Încercarea de a descrie dinamica transformării contradicţiilor externe organism-mediu în contradicţii interne ale bazei ereditare este mai puţin reuşită, în mare parte datorită unei terminologii teoretice destul de imprecise (vezi p. 47—48). Necesitatea definirii riguros logice a termenilor se face din ce în ce mai simţită în biologia teoretică. În ansamblu, articolul prezintă interes şi din unghiul de vedere al cunoaşterii eforturilor unui om de ştiinţă de a medita filozofic asupra metodelor sale de lucru.

Lucrarea Liubomirei Miroş, *Determinism şi finalitate*, atacă una din problemele filozofice cele mai controversate ale ştiinţelor naturii din zilele noastre.

Autoarea prezintă just problema care interesează deopotrivă pe fizicieni, biologi şi sociologi; în cursul tratării însă, ea se limitează la analiza logico-filozofică a acestui cuplu categorial, fără să mai facă apel decît arareori la date faptice concrete din ştiinţele citate mai sus.

Prin aceasta, analiza capătă un caracter abstract şi uneori formal, contradictoriu, *criteriul practicii*, în înţelesul lui cel mai larg, lipsind aproape cu desăvîrşire.

În ciuda acestui fapt, din confruntarea critică a punctelor de vedere filozofice emise în această problemă, confruntare făcută de pe poziţii ideologice clare şi cu multă fineţe, reies unele rezultate cu o valoare atît didactică cît şi euristică pentru cercetarea ştiinţifică.

Autoarea porneşte de la precizarea sensului noţiunilor respective în istoria filozofiei premarxiste. Este de regretat aci, că din această trecere în revistă destul de completă şi sistematică, a fost omis sensul interesant al finalităţii elaborat de Kant şi care preluat necritic în întregimea sa, stă şi azi la baza multor speculaţii „natur-filozofice".

De asemenea în definirea determinismului ca *istorism* care include în sine şi noţiunea de „creativitate", este regretabil faptul că nu se analizează mai profund premisele acestei creativităţi istorice, specific umane, premise care sînt implicate în orice evoluţie, în orice apariţie progresivă a ceva nou.

Criticînd poziţia unilaterală a tezei lui Goblot, după care „scopul e numai efect", autoarea afirmă pe bună dreptate că scopul întruneşte în sine şi caracterele cauzei şi caracterele efectului.

Dînd expresiei „scop inconştient" un sens pur metaforic, autoarea defineşte finalitatea

la nivelul naturii vii, însă lipsite încă de conştiinţă, drept „tendinţa proprie fiecărui lucru şi în special fiinţei de a ajunge la plinătatea posibilităţilor inerente naturii proprii, la dezvoltarea maximă impusă de legitatea esenţei sale" (p. 80). Dar această finalitate se manifestă la animal ca pasivitate, iar la om ca activitate. Distincţia este în esenţă justificată, deşi nu ar trebui să se nege „activitatea", automişcarea, impulsul intern al nici unei forme a materiei organizate.

Toate celelalte elemente ale analizei, dusă de altfel în mai multe planuri, ni se par interesant interpretate. Cu toate acestea ele nu duc şi nu pot duce la un rezultat cu adevărat nou şi foarte concludent; aceasta din pricină că teza fundamentală a marxismului în problema finalităţii şi anume că interacţiunea este adevărata „causa finalis" a lucrurilor (Engels) nu a fost adîncită şi dezvoltată în toate implicaţiile ei. Acest lucru rămîne de făcut şi spiritul metodic şi atent în care tov. L. Miroş a tratat subiectul pînă acum ne dă garanţia că îl va face.

Titlul lucrării lui St. Popescu: *Rolul cognitiv al teoriei în fizică* nu ni se pare reuşit. Ideea autorului ar fi fost credem într-un mod mai elocvent servită de un titlu îndreptat împotriva empirismului agnostic, convenţionalismului, sau altele. Materialul în sine are însă o serie de calităţi reale: tratează problema cauzalităţii în lumina tezelor leniniste din *Caiete filozofice* despre interacţiunea substanţei cu ea însăşi ca bază ultimă a cauzalităţii în natură. St. Popescu critică devierile spre convenţionalism apărute la noi în ţară, destul de recent încă, analizează particularităţile experimentului în legătură cu obiectul microfizic, demonstrează pe larg teza marxistă principală, anume că teoria nu este numai un mod comod de sistematizare şi organizare a datelor experienţei.

Paragraful care analizează „Evoluţia teoriilor fizice" este îndreptat împotriva pozitivismului şi iraţionalismului. Se încearcă dezvăluirea dialecticii de înlocuire a unor teorii prin altele. Se ajunge la necesitatea imperioasă a construirii unei logici dialectice care să explice trecerea de la un lucru la contrariul său, mecanismul devenirii contradicţiei şi negaţiei ca şi a celorlalte categorii în cercetarea ştiinţifică.

Studiul lui M. Breazu, *Rolul practicii în formarea abstracţiilor* abordează o problemă extrem de acută a gnoseologiei marxist-leniniste.

Bogat prin numeroasele momente de combatere a idealismului în filozofia burgheză din ţara noastră (Nae Ionescu, L. Blaga, Anton Dimitriu, Al. Mironescu), prin trecerea în revistă a tradiţiilor materialiste în teoria cunoaşterii din ţara noastră (S. Bărnuţiu, V. Babeş, V. Conta, Fr. Mentovich etc.) ca şi prin critica filozofiei burgheze contemporane (semantismul, empirismul logic, bergsonismul etc.), studiul nu abordează totuşi o problemă extrem de însemnată pentru problematica filozofică actuală: modul în care noţiunile şi abstracţiunile noi, iau naştere în procesul practicii social-istorice a zilelor noastre. Este fără îndoială sugestiv şi important exemplul ales din practica de producţie a oamenilor primitivi, în cursul căreia a luat contur noţiunea de rotund care a dus mai tîrziu la construirea roţii, dar noţiuni de o mai mare actualitate politică şi în jurul cărora duc dispute scolastice revizioniştii, ca noţiunea de imperialism, colonialism au la bază în concepţia marxistă un conţinut generalizat şi abstractizat în decursul unei practici social-istorice pline de lupte şi succese strălucitoare ale clasei muncitoare ar fi fost poate mai interesant de analizat.

Definirea domeniului de aplicabilitate a noţiunii de practică are o importanţă deosebită pentru practica însăşi a cercetării filozofice. M. Breazu dă următoarea definiţie practicii: „prin practică, marxism-leninismul înţelege activitatea socială în toate domeniile: în producţia bunurilor materiale, în domeniul relaţiilor economice, în relaţiile politice, în făurirea culturii. În societăţile împărţite în clase antagoniste lupta de clasă este un domeniu de primă însemnătate în activitatea practică a societăţii" (p. 125).

Toate cele spuse aici sînt perfect juste. Doar un singur element lipseşte din această

enumerare a domeniilor practicii: experimentul ştiinţific (atît în ştiinţele naturii cît şi în cele sociale) pe care atît Engels cît şi Lenin l-au inclus în mod expres în conceptul de practică.

Apreciat în ansamblu, studiul are valoarea unei *introduceri* în problema rolului practicii în gnoseologie. Adîncirea conţinutului — nu numai noţional ci şi faptic documentar al practicii este o necesitate stringentă.

Studiul lui Radu Stoichiţă, *Consideraţii despre lupta dintre metafizică şi dialectică în istoria logicii* tinde să demonstreze că idealismul în constituirea lui creează ca metodă şi metafizica, şi aceasta cu o inevitabilitate de lege. Axat pe material istoric, studiul cuprinde o analiză adîncă a momentelor cruciale din istoria logicii.

Din analiza luptei dintre materialism şi idealism în cele două etape istorice, hotărîtoare pentru fundamentarea logicii ca ştiinţă şi din demonstrarea faptului că logica şi dialectica nu apar în adevărata lor valoare decît după ce idealismul şi metafizica constituită de el au fost învinse, reies unele învăţăminte practice extrem de importante pentru epoca noastră — şi pentru logicieni în special: atîta vreme cît terenul formelor logice nu va fi curăţat de toate elementele de idealism care-l infestează, logica dialectică nu va avea cîmp liber de desfăşurare. Autorul urmăreşte pe tot parcursul împletirea cauzelor gnoseologice cu rădăcinile de clasă în geneza idealismului. Un merit al lucrării este că nu minimalizează rolul idealismului pînă la rangul unui factor întîmplător în apariţia dialecticii, arătînd rolul idealismului în acest proces, şi anume acela de a fi atras atenţia asupra gîndirii ca asupra unui obiect de studiu logic. Astfel idealismul nu mai apare ca o absurditate pură, de neînţeles în istoria devenirii formelor logice, ci ca o formă necesară din punct de vedere istoric, dar care, purtînd în ea germenii metafizicii, ai negării dialectice, pînă la urmă eşuează total în anchiloza metafizicii, devenind principala frînă în dezvoltarea dialecticii ca ştiinţă. Ceea ce aduce victoria materialismului în logică este, după părerea noastră, nu atît şi nu numai caracterul constituit, adică închegat, sistematic şi conştient de sine, cît corespondenţa incontestabilă a logicului cu o anumită realitate materială pe care celelalte ştiinţe o sesizează şi o prelucrează fiecare la nivelul ei. Corespondenţa absolută cu obiectul, „ontologizarea" într-un fel a logicii, încarnarea obiectului în logică şi a logicii în obiect constituie aportul materialismului în istoria logicii.

Analiza unor aspecte din logica formală este obiectul studiului *Despre paradoxele implicaţiei şi echivalenţei şi semnificaţia lor logică* aparţinînd regretatului Florea Tuţugan. Axul demonstraţiei este distincţia pe care autorul o face între relaţiile şi respectiv, operaţiile, de implicaţie şi echivalenţă, fără însă să încerce a da o definiţie distinctivă care ar fi fost de mare folos pentru înţelegerea argumentării. Se arată în studiu că identificarea ilicită a relaţiei de implicaţie cu operaţia de implicaţie care o transformă în disjuncţie duce la paradox. În timp ce paradoxele dispar dacă distincţia relaţiilor şi operaţiilor de adevăr — fals este menţinută cu rigoare. În ceea ce priveşte operaţiile propriu-zise, între fiecare termen al unei operaţii şi rezultatul ei au loc relaţii de adevăr-fals. Paradoxele aici ca şi aiurea rezultă din echivocitatea sensului acordat implicaţiei şi echivalenţei. Părerea noastră — pe care însă nu o putem deocamdată decît sugera, fără vreun titlu de certitudine — este că paradoxele sînt semnul unor contradicţii reale şi ca atare simpla precizare a accepţiunii termenilor nu poate decît parţial şi aparent (semantic) înlătura contradicţia. În speţă, şirul de formule prezentate drept „paradoxale" la p. 191 au într-adevăr aspectul unor contradicţii fundamentale care interesează profund dialectica. Structura oricăror forme logice inclusiv deci a implicaţiei şi echivalenţei este

pasibilă de analiză dialectică şi drumul deschis de Fl. Ţuţugan prin evidenţierea structurii interne a implicaţiei este fructuos. Logicii dialectice însă îi revine sarcina de a soluţiona problema.

Studiul Clarei Dan intitulat *Critica idealismului constructivist cu privire la geneza cunoaşterii raţionale* face parte din preocupările de durată ale autoarei privind elaborarea problemelor gnoseologiei marxist-leniniste în lupta cu neopozitivismul, varianta modernă a subiectivismului.

Direcţiile de bază ale studiului: critica poziţiei eclectice, conciliatoare faţă de pozitivism a grupului de la revista elveţiană *Dialectica* şi analiza critică a apriorismului modern, au o deosebită actualitate întrucît neopozitivismul şi unele ramuri ale „raţionalismului" burghez apropiate de ele, mai ales pe tărîm ştiinţific caută să se erijeze într-o metodologie atotcuprinzătoare atît pentru ştiinţele naturii cît şi pentru ştiinţele sociale, metodologie în cadrul căreia dialectica materialistă este de fapt *negată*. În problema originii raţiunii, ca şi în problema modului de funcţionare a treptei raţionale a cunoaşterii, pozitivismul modern perpetuează ruptura între senzorial-empiric şi logic pe care au iniţiat-o gnoseologii premarxişti, şi în special cei de nuanţă empiristă. Tov. Clara Dan criticînd această orientare, accentuează pe bună dreptate, asupra originii material-empirice, senzoriale a oricărui act logic, dar îşi pune şi problema devenirii din „primordii" — dacă ne putem exprima aşa — a generalului reflectat în gîndirea logică. Din păcate, însă, credem că singura determinare a generalului şi a cauzalităţii nu ajung pentru a constitui actul logic, gîndirea raţională, ca atare. Categoriile conexe: esenţa, identitatea şi contrarietatea, numărul, cantitatea, calitatea, care la nivel animal apar absolut nediferenţiate în reacţia biochimică sau biologică faţă de mediu, toate acestea îşi au istoria lor. Criticînd pe bună dreptate pe Piaget care vede în articulaţiile noţiunii decalcarea mecanică a faptelor activităţii şi delimitîndu-se de apriorismul mascat al lui Gonseth, tov. Clara Dan nu reuşeşte întotdeauna să detaşeze din contextul evoluţiei formelor reflectării, elementul concret care va da naştere pe o treaptă superioară determinărilor noţiunii. Ea nu spune, de pildă, un lucru important: la ce anume *clasă de obiecte* selectată din mediu reacţionează planta sau animalul. Să presupunem că această clasă este formată pentru plantele verzi de pildă, în reacţia fototropică pozitivă faţă de radiaţiile electromagnetice cuprinse între lungimi de undă determinate. Ce se poate spune în legătură cu drumul parcurs de la această activitate selectivă, de la acest „domeniu preferenţial" al reflectării şi pînă la conceptul modern de „lumină" care după cum ştim, se defineşte dialectic ca o unitate contradictorie corpuscular-ondulatorie. Socotesc că o asemenea istorie, înglobînd şi preistoria conceptului, respectiv conceptelor, *se va scrie* şi fără îndoială de pe poziţiile pe care le jalonează aci lucrarea Clarei Dan. Nu i se putea cere să o facă în întregime nici măcar pentru un concept. Totuşi aportul de material experimental ar fi trebuit să fie mai bogat şi mai concludent.

Principiile clasificării dialectice a judecăţilor de G. Öffenberger este o lucrare de a cărei utilitate pentru logica dialectică nu se îndoieşte nimeni. Tratarea însă este, în special, *istorică* şi autorul nu încearcă să urmărească în mod independent evoluţia unui şir de judecăţi ştiinţifice care au marcat puncte nodale în istoria vreunui obiect important.

Multe idei profunde brăzdează acest studiu care aplică şi dezvoltă ideile lui F. Engels şi V. I. Lenin cu privire la clasificarea judecăţilor.

Interesant ni se pare punctul de vedere al autorului cu privire la formularea categorial-dialectică a judecăţii. Logica formală prin formularea abstractă a judecăţii nu poate să surprindă decît *diferenţa* inerentă judecăţii, în vreme ce logica dialectică prin dezvăluirea formei categorial-dialectice izbuteşte să evidenţieze structura dialectică *contradictorie* inerentă formei de judecată. Autorul

arată de asemenea în mod convingător că prin formularea categorial-dialectică, se poate marca şi funcţia specifică de reflectare a diferitelor forme de judecată, ceea ce nu se poate realiza prin mijloacele logicii formale.

Orientarea antiformalistă şi antisubiectivistă a studiului ar fi fost însă mai eficientă dacă s-ar fi accentuat într-un mod mai explicit asupra ideii că apelul la conţinut este cel care ne furnizează criteriul infailibil al clasificării judecăţilor despre valoarea lor de cunoaştere. Pe de altă parte credem că ideea preţioasă a unei *formalizări* dialectice a logicii ar trebui adîncită şi dusă mai departe de autor. În această ordine de idei cred că nu se poate pune semnul egal între formalizare şi explicitarea simplă a unor forme logice. Explicitarea acestora se face prin simboluri, prin formule de diverse tipuri, ceea ce constituie specificul operaţiei de formalizare.

Studiul *Critica unor concepţii idealiste despre structurile logice* de Dan Bădărău se ridică împotriva exceselor formaliste şi a interpretărilor idealiste (în sens relaţional şi operaţional) ale logicii matematice. Cu subtilitatea sa obişnuită, autorul încearcă să demonstreze că logica matematică nu depăşeşte nivelul atins în analiză de logica clasică, că formalizarea introdusă de ea este uneori inutilă. Considerînd justă şi binevenită critica unor interpretări idealiste ale formalismului şi simbolismului logicii matematice, ni se pare totuşi că autorul rămîne prea uşor convins de faptul că logica matematică fiind contrară bunului simţ evident al logicii clasice aristotelice, reprezintă o excrescenţă oarecum parazitară a acesteia. Altminteri nu se explică de ce d-sa vorbeşte cu atîta siguranţă despre „sărăcia metodelor (logico-matematice) şi a sferei extrem de limitate a aplicabilităţii lor" (p. 235). E deajuns să citäm mecanica cuantică şi construirea maşinilor de calcul electronice, pentru a ne da seama de lărgimea sferei de aplicaţie a logicii matematice Ea este de altfel în plină dezvoltare, cuprinzînd domenii extrem de variate ale cunoaşterii.

★

În concluzie, trebuie să arătăm că volumul conţine un material bogat şi preţios, adresat în primul rînd cadrelor didactice, studenţilor, unor categorii de oameni de ştiinţă, cursanţilor din învăţămîntul de partid etc.

Poate că, în afară de studiul lui Florea Ţuţugan, toate celelalte neavînd un caracter tehnic prea accentuat, sînt accesibile unui public larg.

Un element pozitiv semnalat şi la începutul acestei recenzii: culegerea prezintă în ciuda caracterului aparent eterogen, o unitate interioară, remarcabilă, s-ar putea spune că cercetătorii în domeniul materialismului dialectic au ajuns, atît prin înţelegere şi schimb de idei, cît şi prin forţa lucrurilor şi a dezvoltării procesului de cercetare, la un anumit nivel comun care este în acelaşi timp şi un moment critic. Adevărurile clasice au fost în cea mai mare parte însuşite şi pătrunse. S-au făcut paşi sensibili în abordarea unei problematici noi, izvorîte din particularităţile cunoaşterii contemporane a naturii şi societăţii. Cînd e vorba însă de a merge mai adînc în cercetare, de a pătrunde esenţa acestor fenomene *noi*, de a studia efectiv un material faptic prea adesea neteoretizat încă, efortul se dovedeşte insuficient, orientarea spre practică mai mult declarativă şi slabă.

Dificultatea de a aborda noul, ca teren nedefrişat se resimte în paginile volumului.

Or, trebuie să pornim cu mai mult curaj de la generalizarea unui material de fapte noi, fără a neglija bineînţeles punctele de vedere interpretative, teoriile, intermediare între fapte şi legile de maximă generalitate pe care le cercetează filozofia.

I. M. H.

Un studiu despre cunoaşterea artistică şi modalităţile ei *

În procesul orientării şi dezvoltării artei şi literaturii din ţara noastră pe calea realismului socialist un rol însemnat îl are cercetarea ştiinţifică a fenomenului artistic. Această cercetare, îmbrăţişînd un cerc larg de probleme, este menită să netezească drumul creator al artistului, să-i lămurească principalele aspecte de ordin ideologic pe care le comportă creaţia sa, să-i deschidă perspective şi să-i indice cele mai adecvate soluţii pentru frămîntările sale creatoare, pe scurt, să-i călăuzească inspiraţia artistică în aşa fel încît ea să se îndrepte pe făgaşul slujirii idealurilor socialismului şi comunismului, al făuririi unei arte şi literaturi legate de interesele poporului, apropiate înţelegerii lui şi care totodată să răspundă sarcinilor celor mai actuale ale formării omului nou. Potrivit unghiului de vedere din care este privit fenomenul artistic, activitatea ştiinţifică ce are drept obiect studierea lui se ramifică, după cum se ştie, în diferite discipline: istoria literaturii şi a artelor, teoria literaturii şi a celorlalte arte, critica literară şi artistică, estetica.

Paralel cu izbînzile repurtate de creaţia artistică pe calea realismului socialist în ultimii cincisprezece ani, aceste discipline au parcurs de asemenea un drum rodnic constituind un ajutor preţios în munca de îndrumare de către partid a artei şi literaturii noastre socialiste. Firește, nu toate s-au dezvoltat în chip egal. Unele au progresat mai uşor, altele au întîmpinat în calea lor mai multe dificultăţi. În lupta de zi cu zi pentru asigurarea purităţii ideologice a artei şi literaturii noastre, critica este cea care a înregistrat cele mai însemnate succese. Dar nici celelalte discipline nu se poate spune că au bătut pasul pe loc.

În ansamblul disciplinelor ştiinţifice al căror obiect îl constituie fenomenul artistic, un loc de seamă ocupă estetica marxist-leninistă, deoarece această ştiinţă are drept scop să descopere şi să studieze cele mai generale legi care guvernează creaţia artistică, ridicîndu-se pînă la nivelul superior de explicare filozofică a artei şi literaturii. Cercetarea estetică este menită să ofere puncte de sprijin şi o trainică bază ideologică pentru progresul atît al creaţiei artistice propriu-zise cît şi al celorlalte discipline care se ocupă cu fenomenul artistic. În domeniul esteticii realizările obţinute pînă în prezent sînt fără îndoială importante atît în ceea ce priveşte combaterea estetismului burghez şi denunţarea caracterului reacţionar pe care l-a avut în istoria culturii noastre teoria autonomiei esteticului cît şi în elaborarea şi lămurirea unor probleme fundamentale ale esteticii cum ar fi conţinut şi formă în artă, obiectul cunoaşterii artistice, problema categoriilor estetice etc.

Cu toate aceste succese însă estetica a rămas oarecum în urmă în raport cu celelalte discipline (critica de artă, istoria şi teoria artei şi literaturii). Cercetarea estetică nu a ţinut pasul cu dezvoltarea artei şi literaturii socialiste, neizbutind încă să cuprindă amploarea problematicii pe care o ridică bogata experienţă acumulată de artiştii noştri în făurirea unor creaţii de înaltă valoare bazate pe metoda realismului socialist.

În lumina acestor împrejurări, apariţia lucrării *Cunoaşterea artistică* semnată de Marcel Breazu — lucrare în care se pun şi se soluţionează probleme de cea mai mare însemnătate pentru estetica marxistă — poate fi considerată ca un nou pas înainte pe calea elaborării creatoare a problemelor teoretico-estetice pe care le ridică dezvoltarea artei şi literaturii realismului socialist în ţara noastră şi peste hotare.

Se poate afirma cu toată convingerea că lucrarea la care ne referim prin însăşi tema abordată răspunde efectiv unei cerinţe adînc resimţite a gîndirii estetice marxiste. Problema cunoaşterii artistice, a obiectului acestei cunoaşteri, a căilor specifice prin care ea se reali-

* Marcel Breazu, *Cunoaşterea artistică*, Ed. Academiei R.P.R., 1960, 314 p.

zează în procesul făuririi operei de artă este problema cheie, fără soluţionarea căreia însăşi metoda realismului socialist este de neconceput. Căci, întregul conţinut de idei al operei de artă în general şi îndeosebi al operei de artă făurită după metoda realismului socialist este legat, aşa cum pe larg ne arată autorul în cuprinsul lucrării sale, de cunoaştere, de reflectarea realităţii obiective, sau după propria sa expresie, de *„adecvaţia oglindirii unui obiect în conştiinţă"*.

Pe de altă parte, a accentua în mod deosebit asupra funcţiei cognitive a artei înseamnă, totodată, a da implicit — şi chiar explicit — o replică acelor concepţii ale esteticii idealiste care nu valorifică opera de artă în raport cu ceea ce ea conţine ca tezaur de gîndire, sentiment sau aspiraţie, ca idee sau tendinţă, ci doar în raport cu modul ei de expresie. Cu alte cuvinte înseamnă a da o replică însuşi estetismului şi formalismului. Pentru estetica idealistă este indiferent dacă ceea ce exprimă lucrarea artistică este adevărat sau fals, sănătos sau morbid din punct de vedere moral, folositor sau dăunător oamenilor — singura ei preocupare îndreptîndu-se în direcţia modului în care opera de artă izbuteşte *să vrăjească*, adică să supună sensibilitatea consumatorului de artă la o tensiune specifică denumită emoţie estetică şi ale cărei resorturi intime nu puţini esteticieni idealişti le-au căutat în incantaţia magică primitivă. Chiar atunci cînd vorbesc despre conţinut, cei mai mulţi esteticieni idealişti nu se referă la ceea ce opera de artă comunică din punct de vedere *gnoseologic* ci la cu totul altceva. Nu trebuie să mergem prea departe cu exemplificările. Este suficient să amintim doar de Benedetto Croce, esteticianul italian, care astăzi a devenit un fel de *pontifus maximus* al esteticii idealiste în ţările occidentale. Pentru Croce conţinutul artei se reduce la ceea ce el denumeşte prin termenul de *liricità*, cu alte cuvinte, universul strict subiectiv de trăiri interioare ale artistului fără nici o dependenţă de viaţa socială reală şi obiectivă. Cu cît asemenea teze vor primi un răspuns mai tăios, mai competent, mai stringent argumentat ştiinţific din partea esteticienilor marxişti, cu atît forţa de influenţare a mişcării artistice, de către estetica marxistă va spori în greutate specifică, cu atît se vor lărgi căile pe care se desfăşoară spre piscuri din ce în ce mai înalte arta realismului socialist.

De aici decurge un prim merit al cărţii lui Marcel Breazu: *Cunoaşterea artistică*, apărută de curînd. În modul în care a dezvoltat tema ce şi-a ales-o spre tratare se întrevede intenţia autorului de a-şi preciza preocupările ştiinţifice nu *in abstracto*, nu detaşat de necesităţile actuale ale luptei ideologice împotriva celor care se fac port-parola burgheziei în mişcarea filozofică şi artistică din zilele noastre, ci cu gîndul clar expus, ca în soluţiile prin care va răspunde la unele sau altele dintre probleme, să nu existe nici o fisură de natură a prilejui un contraatac din partea duşmanilor noştri de idei.

Actualitatea extremă pe care o prezintă o astfel de temă provine, aşadar, din două împrejurări: prima este legată de faptul că funcţia cognitivă are o însemnătate deosebită în metoda realismului socialist iar a doua provine din aceea că în zilele noastre, mai toate doctrinele estetice idealiste, continuînd şi accentuînd o tendinţă apărută la sfîrşitul secolului al XIX-lea au aruncat peste bord cu brutalitate şi dispreţ orice consideraţie, cît de palidă, privind rolul *gnoseologic* al artei. Dacă în doctrinele idealiste mai vechi se scotea uneori în evidenţă faptul că arta are un rol de cunoaştere (deşi acestei cunoaşteri i se conferea un caracter idealist), astăzi iraţionalismul a cucerit aproape întreg perimetrul filozofiei idealiste, ceea ce a avut drept consecinţă aprecierea operei de artă ca simplu „joc" al liniilor, formelor, culorilor şi sunetelor, un joc gratuit, fără semnificaţie şi a cărui singură valoare constă în capacitatea ei de sugestie.

Tuturor acestor doctrine trebuie să li se dea o replică ascuţită şi corespunzătoare de pe poziţiile partinice şi militante ale marxismului, accentuîndu-se asupra importanţei ce-o dobîndeşte pentru valoarea estetică a operei de artă funcţia ei gnoseologică. Şi fi-

reşte, autorul n-ar fi putut duce pînă la capăt o astfel de întreprindere dacă n-ar fi pornit la studierea în amănunţime a specificului cunoaşterii artistice, a felului cum se realizează ea ca proces intim psihologic şi social, a ceea ce o diferenţiază de cunoaşterea ştiinţifică şi a componentelor ei esenţiale. Totodată urma să soluţioneze dificila problemă a modului în care funcţia gnoseologică este inclusă în valoarea estetică a operei de artă, a modului în care această funcţie contribuie la constituirea operei de artă ca valoare.

Pe de altă parte, trebuia să înlăture printr-o fină, subtilă şi nuanţată argumentare obiecţia grosolană ce o aduc esteticii marxiste adepţii idealismului, obiecţie potrivit căreia marxismul ar reduce funcţia artei la cea gnoseologică şi educativă şi nu s-ar preocupa chipurile de specificul ei estetic.

Autorul a avut în vedere încă de la început o asemenea obiecţie posibilă. În introducerea lucrării sale — introducere în care îşi circumscrie obiectul de studiu şi metoda ce o va urma în cercetare — se subliniază faptul că funcţia gnoseologică a artei nu poate fi izolată ca într-o retortă de celelalte funcţiuni, cea estetică şi cea educativă, ea fiind în strînsă dependenţă de acestea şi formînd un singur tot. De asemenea, autorul are în vedere şi legăturile funcţiei cognitive a operei de artă cu celelalte trăsături definitorii ale ei: caracterul de formă a conştiinţei sociale, de parte integrantă din suprastructura ideologică şi politică a unei orînduiri sociale date şi de aici caracterul ei de clasă, spiritul ei de partid; accesibilitatea şi spiritul popular ca atribute de seamă ale artei autentice; mod specific de comunicare a rezultatelor procesului de cunoaştere prin solicitarea deopotrivă a factorului afectiv, intelectiv şi voliţional al consumatorului de artă ca şi prin orientarea acestuia nu numai în direcţia însuşirii unor cunoştinţe privitoare la lumea înconjurătoare ci şi a aprecierii faptelor din punct de vedere politic, moral, estetic ş.a.m.d.

Năzuinţa autorului a fost de bună seamă de a studia cunoaşterea artistică în desfăşurarea ei procesuală, ca un fenomen în permanentă devenire şi asupra căruia se pot pe deplin aplica legile dialecticii: legea interdependenţei dintre fenomene, cea a dezvoltării prin contradicţii şi salturi ca şi cea a transformării cantităţii în calitate. Dar fenomenul cunoaşterii artistice nu putea fi desluşit în toate implicaţiile sale dacă nu s-ar fi luat în consideraţie toate laturile care concură la apariţia şi dezvoltarea lui, nu ar fi fost analizate, în chip separat, logic şi istoric, pentru ca ulterior, printr-o sinteză să se refacă unitatea procesului, stabilindu-se articulaţiile şi legăturile reciproce dintre aceste laturi. De aci decurge un alt merit, de ordin metodologic al cărţii recenzate. Autorul studiază fiecare latură a procesului cunoaşterii artistice stabilind o serie de categorii specifice acestui proces (nu este vorba de categoriile estetice ca de pildă frumosul, sublimul, tragicul şi comicul; acestea sînt categorii implicate în opera de artă propriu-zisă, deci în *rezultatul* procesului de cunoaştere artistică; este vorba de categorii specifice ale *procesului* însuşi de cunoaştere artistică) ca: intuiţia senzorială, tipizarea şi valorificarea artistică. Aceste categorii însă nu sînt studiate ca entităţi de sine stătătoare, ci integrate într-un complex, complexul însuşirii estetice a realităţii de către om.

Ordinea capitolelor reflectă preocuparea autorului de a îmbina în cadrul studiului său analiza cu sinteza în aşa fel încît cititorului să nu i se răpească posibilitatea de a avea o imagine întreagă, nefragmentată asupra fenomenului cercetat.

Astfel, după ce dezbate problema obiectului artei, autorul trece la analiza istorică a modului în care s-a pus problema cunoaşterii prin artă de-a lungul timpurilor. O dată încheiată această analiză, urmează cel mai important capitol al cărţii — „miezul ei" — modalitatea cunoaşterii artistice. În cuprinsul acestui capitol, după ce expune în ansamblu trăsăturile definitorii ale însuşirii estetice a realităţii, autorul trece la studiul celor patru categorii de care am amintit mai sus: intuiţia senzorială, tipizarea, valorificarea artistică

și ideea artistică. Urmează două capitole de sinteză: unul care constituie o concluzie și o dezvoltare documentată a analizei istorice citată mai sus și care concluzie se referă la *denaturarea funcției gnoseologice* a artei în estetica burgheză contemporană și al doilea referitor la caracterul popular al artei, — capitol menit, credem, în intenția autorului să închege într-o sinteză ceea ce în *Modalitatea cunoașterii artistice* era expus în chip analitic. A începe — așa cum procedează tovarășul Marcel Breazu — un studiu referitor la cunoașterea artistică prin examinarea problemei obiectului artei, ni se pare cît se poate de firesc. Căci numai în măsura în care consideri că arta comunică idei — adică adevăruri, sisteme de referință la lumea înconjurătoare pe care o reflectă — și nu constituie doar prilej de delectare gratuită, se poate discuta asupra obiectului ei. Așa se și explică de ce estetica idealistă aproape că trece cu vederea asupra problemei obiectului artei, neacordîndu-i decît o minimă importanță. Pentru estetica marxistă însă obiectul artei ocupă primul loc în ordinea întrebărilor la care trebuie răspuns, întrucît de soluționarea acestei probleme depinde chipul în care apreciem opera de artă ca valoare. A răspunde la problema obiectului artei înseamnă implicit a răspunde la problema atît a originii artei cît și a sensului activității artistice — și ceea ce este și mai important — la cea *a sursei din care își extrage reprezentările* orice operă menită să trezească emoție estetică. Problema obiectului artei este o problemă reală deoarece nu putem valorifica o operă de artă dacă nu am stabilit în prealabil în ce măsură o asemenea operă își are propriul ei obiect specific, diferit de cel al altor forme de cunoaștere, sau dimpotrivă, dacă nu am ajuns să știm încă în ce măsură, obiectul artei nu este esențialmente diferit de al cunoașterii în general, confundîndu-se, în linii mari, cu acesta. Pornind de la o definiție a procesului de cunoaștere potrivit căreia *„cunoașterea autentică înseamnă adecvația oglindirii obiectului de către subiect"* (p. 11) autorul arată că gnoseologia marxist-leninistă, consecvent materialistă, pornește de la *„afirmarea răspicată a primordialității realității obiective față de oglindirea ei în conștiință"* (p. 11).

De aci se trage concluzia firească potrivit căreia obiectul cunoașterii în general este realitatea obiectivă. Autorul însă ne aduce imediat precizarea extrem de utilă, că un asemenea obiect nu poate fi redus la momentul actual al realității care cade imediat și direct sub raza de percepție a simțurilor noastre. Obiectul cunoașterii — îndeosebi al cunoașterii artistice — îl poate constitui și o realitate trecută ca și perspectiva asupra unei realități viitoare.

O altă precizare este aceea că reflectarea realității în ansamblul ei și în desfășurarea ei istorică nu trebuie înțeleasă ca o reducere a obiectului artei la *realitatea obiectivă materială strictă*. Faptele de conștiință care reflectă această realitate obiectivă materială sînt și ele un domeniu al realității și ca atare constituie și ele un obiect al cunoașterii artistice.

Aserțiunea că *„atunci cînd vorbim, prin urmare despre reflectarea realității în cunoașterea artistică, în creația operei de artă ca și în procesul de receptare a acesteia, nu putem neglija existența autentică nici a realității obiective materiale, existența naturii și mai ales a societății, nici existența autentică a realității subiectului care gîndește, simte, cunoaște și năzuiește"* (p. 13) — are o valoare principială și practică deosebită în combaterea schematismului și didacticismului. Se știe doar că schematismul se întemeiază mai ales pe tendința de a reduce în chip unilateral obiectul cunoașterii artistice la esență, la obiect, golind opera de orice colorit individual. Pe de altă parte, cele mai sus citate contribuie la respingerea afirmațiilor calomnioase ale esteticienilor burghezi, care susțin că însăși estetica marxistă favorizează și impune didacticismul, valorificînd chipurile opera de artă numai în raport cu utilitatea ei instructivă. Se stipulează astfel în mod clar și categoric faptul că estetica marxistă nu elimină din sfera obiectului artei subiectivitatea lirică, subiectivitate care nu are nimic de-a face cu acea *liricită* de care vorbea Bene-

detto Croce. Exemplificările oferite de Marcel Breazu ne duc spre ideea că *subiectivitatea* ca latură a realității în general nu trebuie confundată cu *subiectivismul*. Subiectivismul presupune *reducerea* realității la universul strict individual, subiectiv al artistului și *negarea* realității exterioare, obiective, aceasta fiind ea însăși socotită, potrivit concepțiilor idealiste subiective, o *expresie* a subiectului. Pe cînd subiectivitatea nu înseamnă altceva decît chipul ideal pe care-l iau lucrurile atunci cînd sînt reflectate de mintea umană. Autorul are dreptate cînd arată că lirismul ca expresie a *subiectivității* poetului realist-socialist nu exclude ci dimpotrivă presupune *obiectivitatea*. Fiind *subiectivă* poezia realist-socialistă nu este totuși *subiectivistă* întrucît în concepția ei poetul nu se vede pe sine ca o singularitate și universul său interior nu este dat ca unica realitate posibilă ci dimpotrivă se consideră ca un exponent al maselor, ca o părticică din lumea cea mare care există independent de el.

A spune că obiectul artei este întreaga realitate, atît cea obiectivă cît și cea subiectivă, în devenirea ei istorică, înseamnă oare a-i determina specificul în raport cu al altor forme de cunoaștere? Nu se aplică această definiție și științei cu diferitele ei discipline? Autorul se declară de acord, pe bună dreptate, cu criticile aduse esteticianului sovietic Burov care considera omul ca *„obiectul estetic absolut"*. După cum arată V. Ivanov, citat de Marcel Breazu, a susține o astfel de teză înseamnă a nu vedea deosebirea între artă și psihologie. Arta nu include în sfera obiectului ei numai omul ci întreaga realitate. A accepta teza lui Burov înseamnă, după cum susține autorul, a exclude din sfera artei peisajul, natura moartă, sau muzica fără program. Totuși *Anemonele* lui Luchian nu sînt o planșă de botanică. Care ar fi deci „obiectul specific" al artei, în raport cu cel al științei? *Anemonele* lui Luchian ne și farmecă pe cînd planșa botanică numai instruiește. Și farmecul acesta vine din împrejurarea că în desenul și coloritul pictorului simțim pilpîirea delicată a sensibilității artistului, atitudinea sa *umană*, afectivă față de obiectul din natură pe care pînza sa îl reprezintă.

Autorul are dreptate cînd susține că *„cunoașterea artistică are un **obiect specific**: realitatea în care este prezent, în mod actual sau posibil omul ca ființă socială, angrenată în totalitatea determinărilor create de relațiile lui în societate"* (p. 24).

Această teză este demonstrată de autor cu o serie de exemplificări din care rezultă cu claritate că prezența omului social este un element al obiectului artei. S-ar fi cuvenit totuși să se aleagă și un exemplu în care prezența omului social în ansamblul realității oglindite de artist nu apare chiar atît de evidentă, de pildă într-o natură moartă. Autorul amintește la un moment dat de *Anemonele* lui Luchian. De ce nu stăruie cu analiza asupra acestei pînze? Teza sa justă ar avea o putere de convingere totală în cazul în care ar fi *demonstrat concret* modul în care își manifestă prezența în obiectul anemonelor pictat de Luchian, omul ca ființă socială. O asemenea demonstrație însă nu se putea face păstrîndu-se neatinsă formula de mai sus care definește obiectul artei. Justă, această formulă este totuși incompletă și nu epuizează sfera obiectului artei. Ea poate fi aplicată și științelor sociale. Dar care este totuși diferența specifică a obiectului artei față de cel al științei sau filozofiei? Spre deosebire de știință, arta cuprinde realitatea în chip *sincretic*. Cu alte cuvinte realitatea nu este *fragmentată* pentru a fi studiată în domenii separate, izolate, ci, se prezintă în toată integritatea ei așa cum ne este oferită direct simțurilor, sau mai precis așa cum simțurile omului social și-o însușesc din punct de vedere practic-spiritual într-un anumit moment istoric concret, precis determinat.

Anemonele lui Luchian nu ne înfățișează de pildă în chip distinct forma pistilului sau a staminelor în așa fel încît să putem încadra cu precizie această specie de plantă într-un anumit gen, clasă sau încrengătură. Tot astfel tabloul nu explică ce anume combinație chimică a generat roșul aprins al petalelor,

după cum nu ne lămureşte asupra regiunii sau ţării de origine a acestor plante, asupra celor mai favorabile condiţii climatice de dezvoltarea ei etc. La asemenea întrebări nu artistul are a răspunde ci botanistul, chimistul, geograful.

Fiecare dintre ei izolează o anumită latură sau mai multe laturi ale realităţii florii, le diferenţiază de rest prin ceea ce se numeşte diferenţa specifică şi apoi le raportează la alte domenii ale realităţii, deja cunoscute sau pe cale de explorare. Tocmai acest element de diferenţiere lipseşte obiectului artei.

Asupra capitolului al doilea al cărţii, intitulat *Aspecte istorice ale problemei funcţiei cognitive a artei*, nu credem că trebuie să stăruim. Autorul ilustrează teza justă că în istoria esteticii rolul gnoseologic al artei a fost subliniat în acele concepţii care au reprezentat poziţii ideologice, istorice şi politice progresiste, cu alte cuvinte care au reflectat atitudinea forţelor sociale ce militau pentru progresul social. Ne vom mărgini doar să observăm că autorul omite în chip regretabil să stabilească în cursul expunerii sale legăturile de condiţionare între ansamblul împrejurărilor istorice-concrete (social-politice, de clasă etc.) şi concepţiile estetice care au izvorît din acestea.

Nu considerăm suficientă simpla afirmaţie declarativă că *„Reprezentanţii ideologici ai claselor progresiste au avut însă poziţii categorice în ceea ce priveşte autentica posibilitate de reflectare a realităţii în artă"* (p. 31), afirmaţie apoi ilustrată cu un citat din Leonardo da Vinci. Nu în toate timpurile şi nu în toate condiţiile *„poziţiile categorice"* ale *„reprezentanţilor ideologici ai claselor progresiste"*, *„în ce priveşte autentica posibilitate de reflectare a realităţii în artă"* au avut un caracter identic — după cum foarte bine se poate vedea chiar din expunerea autorului — pentru simplul motiv că aceste *clase progresiste* au fost mereu altele. Chiar şi diferenţele de nuanţă între aceste concepţii progresiste se cereau explicate şi raportate la condiţiile concrete care le-au dat naştere. După cum şi concepţiile idealiste reacţionare nu sînt toate identice şi deci, susceptibile fiecare în parte de a fi explicate prin determinări concrete de ordin social şi istoric.

După cum am mai arătat, capitolul cel mai important şi în acelaşi timp cel mai valoros al cărţii este *Modalitatea cunoaşterii artistice*.

Dacă în primul capitol autorul încearcă să precizeze *obiectul* cunoaşterii artistice, aci se ocupă de *procesul* acestei cunoaşteri ca atare, urmărind să-l diferenţieze specific atît de procesul cunoaşterii în general cît şi de procesul de cunoaştere ştiinţific sau filozofic. Cea mai de seamă contribuţie pe care autorul o aduce, după părerea noastră, în studiul acestui proces este precizarea categoriilor lui specifice. Am arătat deja la început că autorul consideră intuiţia senzorială, tipizarea, valorificarea artistică şi ideea artistică drept principalele categorii ale procesului de cunoaştere artistică.

Se naşte întrebarea: sînt oare aceste categorii justificate? Există ele realmente? Sau dimpotrivă, aşa cum au încercat să obiecteze unii critici, tocmai categoriile reale ale procesului de cunoaştere artistică sînt ignorate în cursul dezvoltării teoretice a autorului? Aceşti critici au sugerat că adevăratele categorii de care ar fi trebuit să se ocupe autorul ar fi: frumosul, tragicul, comicul şi sublimul. Cei însă, care au încercat această obiecţie nu şi-au dat seama că săvîrşesc ei înşişi o confuzie. Frumosul, tragicul, comicul şi sublimul sînt *categorii estetice*, cu alte cuvinte modalităţi specifice de oglindire a realităţii obiective prin mijlocirea artei. Problema însă care se ridică este aceea de a se şti *cum se ajunge la astfel de modalităţi*? Cum se ajunge la frumos, la tragic, la sublim, la comic? Numai studierea procesului de cunoaştere artistică poate da un răspuns la o asemenea întrebare. Dar oare acest proces se desfăşoară în afara oricăror legităţi şi în consecinţă nu este susceptibil de a fi supus unei analize cu caracter categorial? Fără îndoială că nu.

Dacă luăm, de pildă, un fenomen ce se încadrează în sfera frumosului, noi ajun-

gem să-l apreciem ca atare doar în urma unor operaţiuni mintale succesive. Întîi de toate trăsăturile sale materiale impresionează senzorialitatea noastră. Apoi din multitudinea de impresii pe care simţurile noastre le dobîndesc de la realitatea înconjurătoare noi distingem între cele care ne produc plăcere şi cele care ne produc neplăcere. În felul acesta noi acordăm un calificativ obiectelor din lumea înconjurătoare, cu alte cuvinte, le *valorificăm* în raport cu ceea ce în chip predominant din trăsăturile lor materiale obiective ne oferă satisfacţie sau insatisfacţie. Iar pe o treaptă mai înaltă acest proces de valorificare se conjugă cu o întreagă ţesătură de largi interese sociale, intelectuale, morale. În felul acesta ajungem la *criterii obiective* de valorificare. Şi în funcţie de aceste criterii fantezia noastră tinde să selecteze şi să recombine anumite trăsături ale obiectelor, să plăsmuiască obiecte noi, asemănătoare celor din lumea înconjurătoare, dar care totodată să corespundă unui ideal, unui tip care să întrunească toate condiţiile impuse de criteriile noastre de valorificare. Şi în felul acesta ajungem la tipizare. Dar operaţia mentală a tipizării nu este suficientă decît pentru a ne încredinţa de existenţa sau inexistenţa frumosului în realitate. Pentru ca acest frumos să devină un atribut al operei de artă se cere ca tipicul să pună în lumină o anumită *idee artistică*, avînd bogate semnificaţii sociale.

Vedem, aşadar, că aceste categorii ale procesului de cunoaştere artistică nu numai că există realmente dar că ele chiar corespund unor trepte necesare în elaborarea operei de artă, constituind căile principale prin care se ajunge la întruchipări artistice ce pot fi definite ca frumoase, sublime, tragice şi comice.

Aceste trepte sînt evident altele decît acelea care stau la baza cunoaşterii ştiinţifice deşi, cum vom vedea ulterior, între cele două modalităţi de cunoaştere există o serie de puncte comune. Dar pentru a ajunge la categoriile mai sus menţionate, Marcel Breazu porneşte de la teza marxistă clasică potrivit căreia orice cunoaştere constituie o „însuşire a realităţii de către om". Desigur însuşirea realităţii nu presupune numai cunoaşterea ei. În ultimă instanţă omul îşi însuşeşte realitatea exterioară pentru a-şi satisface nevoile sale şi în acest proces de însuşire a realităţii între el şi realitatea din jurul său, în primul rînd între el şi natură se stabileşte un anumit raport. Raportul omului cu natura, raport de însuşire a naturii de către om se concretizează de fapt în procesul de muncă. Munca este aşadar activitatea practică fundamentală a omului şi în acelaşi timp prima formă de însuşire a naturii de către el. Dar în cursul procesului de muncă el ajunge să cunoască această realitate. Procesul de muncă este aşadar un proces de însuşire practic-spirituală a lumii. Este o însuşire practică deoarece decurge nemijlocit din activitatea sa de transformare a naturii şi este spirituală pentru că are drept rezultat reflectarea realităţii obiective, asupra căreia se operează transformarea în conştiinţă.

Însuşirea realităţii obiective de către om nu se limitează însă la cea practic-spirituală. Exercitîndu-şi dominaţia asupra naturii, omul ajunge treptat să sesizeze anumite raporturi între fenomene, să stabilească asemănări şi deosebiri, să opereze cu categorii logice, cu alte cuvinte să ajungă la generalizări, la concepte, judecăţi şi raţionamente, la legi şi principii. Aşadar el nu mai rămîne prizonierul exclusiv al senzorialităţii sale. Cunoaşterea sa îmbracă şi o haină teoretică. Şi însuşirea teoretică are drept scop, în ultimă instanţă, tot satisfacerea nevoilor omeneşti, dar acest scop nu apare, în procesul ei ca raţiunea *imediată* a activităţii de cunoaştere, nu este legată de ea într-un chip nemijlocit. Pe cînd însuşirea practică este legată într-un chip direct de stabilirea raportului de utilitate între caracteristicile obiectului supus activităţii de cunoaştere şi nevoile omeneşti pe care acest obiect trebuie să le satisfacă. Între aceste două modalităţi de însuşire a realităţii de către om, ce loc ocupă însuşirea estetică a acesteia şi care îi sînt caracteristicile, se întreabă tovarăşul Marcel Breazu.

Dacă am înțeles bine, autorul cărții *Cunoașterea artistică* conferă însușirii estetice a realității un loc intermediar între cea practică și cea teoretică. Prin unele trăsături esențiale ale ei însușirea estetică nu este decît o formă particulară a însușirii practice a realității, o formă particulară care însă nu epuizează întreg conținutul acestei însușiri practice. Pe de altă parte ea conține unele elemente care o apropie de cunoașterea teoretică. Dobîndirea unor generalizări ample asupra fenomenelor lumii exterioare este și scopul artei. Ceea ce înseamnă că între cunoașterea artistică și cea științifică există o serie de puncte comune. Însă calea spre astfel de generalizări nu va fi în însușirea estetică a realității aceeași ca și în cea teoretică. În însușirea estetică a realității generalizarea se menține în limitele modului practic de cunoaștere, adică al reflectării obiectului în chipul real în care ne este el înfățișat direct simțurilor noastre. Pornind de la o afirmație a lui Marx potrivit căreia simțurile omului social sînt altele decît ale omului nesocial, Marcel Breazu constată că însușirea estetică a realității de către om semnifică tocmai apariția elementului social de valorificare în procesul asimilării practice a realității. Aceasta înseamnă că pe măsura dezvoltării activității lor comune — activitate ce devine din ce în ce mai complexă — oamenii nu valorifică obiectele din jur, pe care și le însușesc, numai în funcție de necesitățile materiale pe care și le satisfac cu ajutorul lor ci și în funcție de alte necesități izvorîte din faptele de conștiință ce iau naștere tocmai ca un rezultat al vieții lor în comun. O scoarță oltenească, arată autorul, este bună dacă izbutește să te încălzească atunci cînd te acoperi cu ea. Ea nu este însă frumoasă pentru acest motiv ci pentru faptul că în ornamentele țesute pe ea noi deslușim chipul în care simțul omului social a valorificat unele fenomene ale lumii înconjurătoare. Iată așadar o altă trăsătură specifică a însușirii estetice a realității. Această însușire nu se rezumă doar la cunoașterea unui anumit fenomen, ci purcede și la aprecierea lui. Specifică însușirii estetice a realității este unitatea dintre constatare și apreciere. Ceea ce noi numim apreciere în însușirea estetică a realității este, fără îndoială, așa cum arată autorul, *„o reacție a subiectului în prezența unei asemenea realități"*.

Dar această reacție a *subiectului* nu înseamnă că factorul apreciativ ar fi în funcție de dispozițiile singulare capricioase ale unui individ oarecare și că el ar cunoaște variații esențiale de la un individ la altul.

„Această reacție subiectivă — scrie autorul — *are un caracter istoric, este în funcție de idealul estetic al diferitelor clase în decursul orînduirii sociale ..."* *„Caracterul istoric al frumosului nu înseamnă însă că aprecierea ca frumos a unui obiect reprezintă reacția personală, și numai relativismul extrem al unor școli estetice idealiste a putut susține o asemenea teză lipsită de temei"* (p. 43). În continuarea expunerii sale, autorul disociază complexitatea procesului asimilării estetice a realității în elementele sale componente pe care le studiază apoi în chip analitic. Aceste elemente sînt, potrivit celor arătate de noi anterior, următoarele : intuiția senzorială, tipizarea și valorificarea. Aceste elemente aparțin totodată și cunoașterii artistice, care precum subliniază pe bună dreptate autorul, nu se identifică cu asimilarea estetică a realității. Cunoașterea artistică presupune existența operei de artă, pe cînd asimilarea estetică a realității nu înseamnă decît că această realitate este valorificată estetic de către simțurile omului social. Și firește cunoașterea artistică ar fi imposibilă fără asimilarea estetică a realității. Specific însă cunoașterii artistice este făurirea ideii artistice, adică a imaginii cu caracter generalizator prin care opera de artă exprimă un anumit adevăr. De aceea, după subcapitolul „Însușirea estetică a realității de către om" urmează în cuprinsul *Modalității cunoașterii artistice* cele intitulate : *Intuiția senzorială, Tipizarea, Valorificarea artistică* și *Ideea artistică*.

Intuiția senzorială este privită de autor ca fundamentală atît pentru asimilarea estetică a realității cît și pentru cunoașterea

BIBLIOTECA CENTRALĂ SIBIU

artistică. În afara unei puternice intuiţii senzoriale nu poate exista nici simţ estetic şi nici talent artistic. Dar, precizează mai departe autorul bazat pe indicaţiile clasicilor marxism-leninismului, nu putem privi senzorialitatea sub specia pur biologică. Dezvoltarea societăţii umane, progresul tehnicii, transformarea relaţiilor sociale ca urmare a dezvoltării forţelor de producţie conferă simţurilor capacităţi noi mereu sporite de percepere a realităţii şi aceasta are efecte asupra modului de însuşire estetică a realităţii ca şi asupra cunoaşterii artistice propriu-zise. Apariţia conceptului de perspectivă ca urmare a progresului ştiinţific a modificat, de pildă, chipul în care oamenii percepeau vizual, pînă atunci, realitatea înconjurătoare. Dar chiar dezvoltarea artei ca atare contribuie la educarea simţurilor umane.

Pe de altă parte, se cere subliniată ideea autorului că nici asimilarea estetică a realităţii şi nici cunoaşterea artistică nu pot fi reduse la senzorialitate. În cuprinsul cunoaşterii artistice se află împletiţi într-o deplină unitate atît senzorialul cît şi afectivul şi intelectivul. Percepţia obiectului, întrucît este efectuată de om, care este o fiinţă socială are în consecinţă un caracter social şi împletirea ei cu un fond aperceptiv afectiv şi intelectiv vine să accentueze acest caracter.

Fenomenul tipizării, cel de-al doilea element al cunoaşterii artistice studiat de autor vine să confirme aceasta prin excelenţă. Tipicul, arată autorul, este trăsătura semnificativă pentru un anumit fenomen dat. El poate fi pus în evidenţă de un anume obiect sau de o multitudine de obiecte. Pentru a se ajunge la ceea ce este tipic foarte rar este suficientă reprezentarea obiectului *tale quale*. Cele mai adeseori este necesară o operaţie de selecţionare a diverselor trăsături dintr-o multitudine de fenomene, de o recombinare a lor pentru ca astfel să se ajungă la esenţă. Această operaţie de selecţionare şi recombinare însă are ea însăşi un puternic caracter social, de clasă. Poziţia ideologică a artistului este un ghid în operaţia de tipizare. *„Poziţia de clasă a artistului aduce în procesul cunoaşterii artistice puternice elemente afective* — scrie autorul. *Iată de ce artistul nu poate face* ***selecţia*** *elementelor pe care le va reţine pentru făurirea imaginii sale, ca un rece cercetător de laborator sau de bibliotecă, care cîntăreşte impasibil* ***„sine ira et studio"****, elementele dozate cu rigurozitate de balanţa farmaceutică"* (p. 61).

La această afirmaţie, fără îndoială adevărată, se cere adus însă, după părerea noastră, un amendament. Dacă în arta realist-socialistă poziţia de clasă a artistului în operaţia de tipizare determină hotărît orientarea ideologică a operei, în creaţiile plăsmuite după alte metode lucrurile nu se petrec într-un mod chiar atît de linear. În realismul critic, concepţia despre lume a artistului dezvăluită de opera de artă poate uneori să contrazică poziţia sa de clasă sau chiar simpatiile şi antipatiile sale social-politice.

Cea mai însemnată contribuţie pe care o aduce cartea tovarăşului Marcel Breazu este aceea care se referă la înţelegerea din punct de vedere marxist a conceptului de valoare artistică. Meritul autorului este cu atît mai mare cu cît problema comportă însemnate dificultăţi. Se ştie doar că în lucrările clasicilor marxism-leninismului nu există indicaţii speciale referitoare la această problemă. Aşadar, autorul trebuia să efectueze cercetarea numai bazîndu-se pe forţele proprii firește călăuzit de metodologia marxistă. Calea aleasă în această cercetare, personal, noi o considerăm deosebit de ingenioasă. Urmărind chipul în care gîndirea lui Marx în *„Capitalul"* ajunge la precizarea şi definirea caracteristicilor valorii economice, Marcel Breazu, însuşindu-şi spiritul acestei gîndiri, extrage preţioase învăţăminte asupra felului cum ar putea fi tratată şi problema valorii estetice.

Nu putem fi de acord cu o afirmaţie cuprinsă într-un articol semnat Z. O. apărut în *Viaţa romînească*, nr. 3/1960 în care se analizau aceleaşi teze cuprinse acum în volum şi care apăruseră sub forma unui studiu separat în *Cercetări filozofice*, nr. 6/1958 sub titlul *Despre obiectivitatea valorii estetice*. În

acel articol Z. O. spune că „*analogia dintre obiectivitatea valorii estetice şi a celei economice făcută în a treia parte a studiului pare nu odată forţată. Pentru a releva obiectivitatea valorii estetice autorul apelează la „Capitalul", punînd aşadar semnul analogiei între categoria de valoare pe plan economic şi aceea de valoare estetică. Dar în acest fel se şterge deosebirea reală dintre valorile materiale (în cazul nostru cu conţinut economic) şi cele spirituale (estetice)*" [1].

Rîndurile de mai sus demonstrează că autorul lor n-a înţeles sensul analogiei din studiul la care se referă. În acest studiu analogia stabilită între valoarea economică şi cea estetică, este menită să sublinieze caracterul obiectiv social al valorii estetice. Precizînd caracterul lor total diferit din punct de vedere calitativ, autorul arată că părintele socialismului ştiinţific privea valoarea de schimb a unui obiect oarecare nu ca determinată de calităţile fizico-chimice ale acestui obiect, aşadar de valoarea lor de întrebuinţare, ci ca o „relaţie socială". Pornind de aci, Marcel Breazu arată că nici valoarea estetică nu este apriorică, adică anterioară oricărei experienţe umane, ci apare ca „lucru reflectat" în conştiinţă, fiind totodată produsul unor relaţii sociale precis determinate. Caracterul ei obiectiv derivă din caracterul obiectiv al relaţiilor sociale care-i determină existenţa. Această constatare are, după părerea noastră, importanţă întrucît este menită să ne ofere un instrument ideologic dintre cele mai sigure în combaterea relativismului estetic al idealiştilor. Importanţa ei rezidă mai ales în concluziile pe care le impune şi asupra cărora autorul, din păcate nu stăruie îndeajuns.

Autorul ne-ar fi oferit, după părerea noastră, o mai largă îmbrăţişare a problemei dacă, pornind de la premisele cuprinse în această carte, ar fi studiat în chip concret-istoric modul în care se constituie valoarea estetică din punct de vedere social obiectiv şi ar fi pătruns în fina şi subtila ţesătură de complexe şi variate împrejurări sociale în care se dezvoltă fenomenul artistic, în raport cu publicul căruia arta i se adresează, dacă ar fi urmărit cum dintr-o reflectare subiectivă *sui generis* valoarea estetică se transformă într-un mod de apreciere obiectiv, cu caracter social.

Acestea sînt principalele observaţii pe care le avem de făcut pe marginea interesantei şi instructivei lucrări a tovarăşului Marcel Breazu. Nu am găsit necesar să expunem întregul ei cuprins, socotind mai nimerit să ne oprim asupra unor probleme susceptibile de discuţii, completări sau precizări. Totodată, am crezut oportun să accentuăm asupra a ceea ce am considerat a fi o contribuţie proprie a autorului.

Ceea ce putem spune în concluzie este că această carte prin bogăţia de idei şi probleme ce o conţine contribuie la ridicarea cercetării de estetică din ţara noastră la un nivel teoretic mai înalt.

În sfîrşit, o ultimă observaţie: mai sînt încă şi astăzi gînditori care consideră că profunzimea gîndirii cere neapărat un stil greoi, complicat şi îmbîcsit. Tovarăşul Breazu, dimpotrivă, scrie clar, viu, elegant şi colorat, ceea ce fără îndoială sporeşte interesul şi atracţia cititorului pentru cartea sa, înlesnindu-i însuşirea ideilor.

V. Moglescu

[1] *Viaţa romînească*, nr. 3, martie 1960, p. 174.

O carte interesantă despre dialectica naturii anorganice *

Cartea autorului sovietic S. Ş. Meliuhin intitulată *Despre dialectica dezvoltării naturii anorganice* este consacrată unei probleme puţin tratate în literatura filozofică. Pînă nu de mult ideea dezvoltării a fost elaborată prin

* S. Ş. Meliuhin О диалектике развития неорганической природы (*Despre dialectica dezvoltării naturii anorganice*), Госполитиздат, Москва, 1960, 243 p.

excelenţă în legătură cu rezultatele ştiinţelor sociale şi biologice. Succesele obţinute însă de diferite ştiinţe ale naturii care au drept obiect natura anorganică — fizica, chimia, astronomia — au pus la ordinea zilei tratarea importantei probleme pe care o reprezintă dialectica naturii anorganice. Autorul subliniază pe bună dreptate că de elaborarea acestei probleme este legată în mare măsură dezvoltarea viitoare a ştiinţelor sus-menţionate, că tratarea problemei dialecticii naturii anorganice are o însemnătate covîrşitoare pentru înţelegerea tabloului unitar al lumii.

În timp ce în societate şi în natura vie — arată autorul — dezvoltarea este strîns legată de noţiunea de progres, în natura anorganică această noţiune este în majoritatea cazurilor inaplicabilă; ea poate fi aplicată numai atunci cînd este vorba de acele forme ale dezvoltării lumii anorganice care sînt legate de trecerea de la substanţa nevie la substanţa vie, adică atunci cînd este vorba de apariţia vieţii.

Deosebirea dintre dezvoltarea în societate şi cea din natura organică, pe de o parte, şi dezvoltarea din natura anorganică, pe de altă parte, constă şi în faptul că mişcarea de la inferior la superior caracteristică dezvoltării societăţii şi naturii organice, nu caracterizează întregul proces desfăşurat în natura anorganică. În lumea anorganică procesele complicării şi integrării sistemelor materiale se împletesc cu procesele de descompunere şi dezintegrare. De aceea nu se poate afirma că mişcarea în lumea anorganică merge întotdeauna de la inferior la superior.

Pentru a desprinde mai profund esenţa dezvoltării materiei anorganice, autorul tratează problema raportului dintre noţiunea de mişcare şi noţiunea de dezvoltare. El arată că în timp ce mişcarea cuprinde toate procesele posibile, noţiunea de dezvoltare este mai puţin generală, caracterizînd numai schimbarea legică, lăuntrică a stării diferitelor sisteme, excluzînd acele schimbări ale sistemului care nu ţin de latura internă a acestuia.

Deosebirea dintre mişcare şi dezvoltare se manifestă şi în faptul că în timp ce mişcarea ca mod de existenţă a materiei este absolută şi cuprinde toate schimbările în toate sistemele, dezvoltarea este relativă şi depinde de caracterul sistemelor. Un proces care apare ca dezvoltare în limitele unui sistem, poate fi numai o simplă schimbare în cadrul altor sisteme. Astfel, dezvoltarea organismului în ansamblul lui are loc fără o dezvoltare a moleculelor, atomilor şi a particulelor elementare din care este compus organismul dat.

Autorul distinge patru etape în existenţa fiecărui sistem: 1. apariţia sistemului, 2. etapa ascendentă în dezvoltarea lui, 3. etapa descendentă, 4. descompunerea sistemului în elemente componente sau transformarea lui în alte forme calitativ deosebite de existenţă a materiei. Dezvoltarea ascendentă reprezintă stadiul de bază al existenţei sistemului care exprimă cel mai profund determinarea lui calitativă. Însăşi noţiunea de dezvoltare se identifică foarte des tocmai cu această etapă, deoarece cele mai importante particularităţi ale dezvoltării se manifestă tocmai în cadrul acestei etape.

În legătură cu particularităţile dezvoltării, autorul subliniază faptul că dezvoltarea reprezintă o mişcare complexă. Aici nu avem o trecere neîntreruptă de la simplu la complex, deoarece dacă ar fi aşa toate formele simple ar dispărea şi ar rămîne numai formele complexe. Paralel cu apariţia formelor cu o înaltă organizare, continuă să existe şi să se dezvolte formele simple. Dezvoltarea materiei este un proces ce se desfăşoară pe mai multe planuri, la diferite nivele de complexitate.

În legătură cu problema dezvoltării materiei în general, autorul tratează o problemă mult dezbătută în literatura filozofică marxistă — problema raportului între diferitele forme ale mişcării.

Este cunoscut că, în unele lucrări filozofice, formele de mişcare a materiei sînt denumite după ştiinţele care studiază aceste forme, enumerîndu-se cinci forme fundamen-

tale de mişcare : forma mecanică, fizică, chimică, biologică şi socială. Autorul consideră că o astfel de clasificare nu este în general justificată. De ce, de exemplu, întreabă autorul, forma mecanică de mişcare este diferenţiată de forma fizică, cînd este ştiut că mecanica a fost şi rămîne o parte a fizicii. De asemenea, autorul se declară în dezacord cu teza că există numai o singură formă de mişcare fizică. Pornind de la tezele lui Fr. Engels, S. Ş. Meliuhin afirmă că există mai multe forme de mişcare fizică, că în natură există nu cinci, ci mai multe forme de mişcare, în concordanţă cu inepuizabilitatea lumii materiale. Autorul enunţă ca forme deosebite de mişcare fizică deplasarea spaţială proprie atît microparticulelor cît şi macrocorpurilor, forma electromagnetică de mişcare care cuprinde procesele în cîmpurile electrice şi magnetice, precum şi interacţiunea microparticulelor cu cîmpurile repective, formă gravitaţională de mişcare proprie atît microparticulelor cît şi corpurilor macroscopice, forma nucleară de mişcare al cărei conţinut îl reprezintă diferite procese în nucleele atomice, în speţă interacţiunea protonilor şi neutronilor prin intermediul cîmpului mezonic sau nuclear.

Procesul transformării particulelor elementare reprezintă de asemenea o formă deosebită de mişcare a materiei care nu se reduce la cele sus-menţionate.

După părerea autorului, procesele susamintite nu epuizează toate formele de mişcare în microcosmos. Pornind de la stările de zero ale cîmpului descoperite de ştiinţă în ultimii ani, autorul consideră că procesele în cîmpurile vacuumale reprezintă o formă deosebită de mişcare, probabil mai simplă decît formele de mişcare ale înseşi particulelor elementare.

Mişcarea microparticulelor stă la baza tuturor schimbărilor corpurilor şi condiţionează în ultimă instanţă toate procesele fizico-chimice.

Referindu-se la sistemele atomo-moleculare, S. Meliuhin vorbeşte despre forma chimică de mişcare şi despre mişcarea termică.

Formele de mişcare ce caracterizează schimbările corpurilor cosmice sînt considerate de asemenea ca forme deosebite de mişcare.

Pornind de la definiţia vieţii dată de Fr. Engels, autorul formulează părerea că procesele vitale, dacă sînt abordate în mod diferenţiat cuprind nu numai o formă de mişcare, ci mai multe. Astfel de forme sînt schimbul de substanţe, adică procesul asimilării şi dezasimilării, procesul reflectării, procesele legate de transmiterea caracterelor ereditare şi de schimbare a eredităţii, raporturile în cadrul speciilor şi între diferite specii, raporturile dintre organismele vii şi natura anorganică etc.

Autorul consideră că în cadrul societăţii, în funcţie de existenţa sistemelor sociale cu orînduiri diferite — individul, familia, colectivul de producţie, oraşul, statul etc. — există de asemenea diferite forme de mişcare.

La rîndul ei, gîndirea reprezintă şi ea o formă deosebită de mişcare a materiei.

În concluzie, se subliniază că numărul formelor de mişcare existente este foarte mare, deoarece realitatea obiectivă este inepuizabilă. Consideraţiile de mai sus ale autorului conţin, după părerea noastră, o serie de lucruri juste. Astfel nu putem să nu fim de acord cu tratarea diferenţiată a problemei mişcării în lumea microparticulelor.

Faţă de concluziile generale ale autorului ne exprimăm însă anumite rezerve. Faptul că o formă de mişcare a materiei sau alta are diferite aspecte, nu ne dă dreptul să vorbim despre un număr foarte mare al formelor de mişcare a materiei. În cadrul formei de mişcare biologică a materiei există desigur astfel de aspecte că schimbul de substanţe, procesul reflectării, procesele legate de transmiterea caracterelor ereditare etc. După părerea noastră nu este însă just de a considera fiecare dintre aceste aspecte drept o formă de mişcare deosebită. Acelaşi lucru se poate spune şi despre consideraţiile similare ale autorului privind societatea umană. În cadrul formei sociale de mişcare a materiei pot exista unele deosebiri în funcţie de diferite planuri ale

societăţii, fapt care nu ne dă însă dreptul de a afirma existenţa mai multor forme de mişcare în cadrul societăţii.

Tratînd problema legăturii între formele inferioare şi formele superioare de mişcare, S. Meliuhin arată că această legătură are un aspect dublu : în dezvoltarea istorică a materiei, din formele inferioare apar formele superioare, dar odată apărute, acestea din urmă exercită o influenţă esenţială asupra proprietăţilor şi legilor de manifestare a formelor inferioare de mişcare.

Legătura dintre diferitele forme de mişcare ale materiei îşi găseşte expresia şi în transformarea unor forme în altele. Formele de mişcare care aparţin unui anumit domeniu de fenomene şi care se deosebesc puţin între ele, se transformă nemijlocit unele în altele. Astfel are loc transformarea reciprocă a mişcării mecanice, eletromagnetice şi termice. Dacă formele de mişcare se deosebesc considerabil între ele, atunci transformarea reciprocă este imposibilă, între ele existînd o legătură indirectă prin intermediul altor forme de mişcare.

Autorul relevă un aspect interesant al legăturii reciproce dintre formele mişcării : cu cît mai complexă este forma mişcării, cu atît mai *stabile* şi mai înguste sînt condiţiile existenţei ei. Mişcarea particulelor elementare, de exemplu, există în toate condiţiile cunoscute. Spre deosebire de această formă de mişcare, mişcarea chimică este posibilă numai în condiţiile existenţei compuşilor moleculari. În interiorul stelelor, la temperatura de milioane de grade, compuşii chimici nu pot exista şi ca atare nici forma chimică de mişcare.

Autorul emite idei originale în legătură cu problema dezvoltării microobiectelor, problema formării elementelor chimice, dezvoltarea corpurilor macroscopice şi a corpurilor cosmice. El arată că dezvoltarea microobiectelor poate fi definită drept complicare naturală şi legică a structurilor, a legăturilor şi a formelor lor de mişcare.

Tendinţa spre autodezvoltare, spre formare a corpurilor mai complexe din corpuri mai puţin complexe — subliniază autorul — nu reprezintă ceva exterior materiei, ci atributul ei intern care decurge organic din însuşi faptul existenţei ei (p. 49).

Tratînd problema apariţiei istorice a particulelor elementare, autorul arată că se poate vorbi despre aceasta numai în cadrul unor domenii limitate ale spaţiului şi nu în cadrul universului infinit. În univers, în fiecare moment, pot exista forme infinit de variate ale materiei, dacă în unele regiuni ale universului are loc apariţia particulelor elementare, în altele poate avea loc descompunerea în microobiecte a corpurilor complexe. Ambele procese reprezintă conţinutul intern al dezvoltării infinite a universului. Pe planul universului infinit se poate vorbi nu despre dezvoltarea progresivă, infinită spre forme mai complexe, ci despre schimbări infinite, *ireversibile*.

Continuînd tratarea dialecticii dezvoltării materiei anorganice, autorul abordează o problemă care se află în centrul atenţiei ştiinţei mondiale, problema formării elementelor chimice în stele. Izvorul formării elementelor în stele sînt reacţiile termonucleare prin care se realizează sinteza elementelor mai complexe din hidrogen.

S. Meliuhin critică concepţiile unor savanţi americani ca Bethe, Gamow etc. asupra istoriei elementelor chimice. Pornind de la fenomenul îndepărtării galaxiilor una de alta, aceştia au formulat ipoteza că acum cîteva miliarde de ani în urmă a avut loc o explozie colosală care ar fi marcat începutul expansiunii universului.

Bethe şi Gamow leagă formarea, sinteza elementelor de acest aşa-zis început al expansiunii pe care ei îl consideră drept momentul creării întregului univers.

S. Meliuhin subliniază că concepţia despre crearea universului şi negarea caracterului său etern este o concepţie profund reacţionară care trebuie respinsă. Făcînd abstracţie de aceasta, în ipoteza de mai sus există, după părerea lui S. Meliuhin, anumite momente raţionale. „Dacă presupunem posibilitatea exploziei iniţiale, considerînd-o nu ca un act

de creaţie, ci ca o fază a existenţei metagalaxiei, atunci însăşi ideea de sinteză a elementelor — spune Meliuhin — poate fi privită ca una din ipotezele posibile" (p. 59).

Trecînd la treapta următoare a dezvoltării lumii anorganice, S. Meliuhin tratează dezvoltarea corpurilor macroscopice, a sistemului nostru solar, a planetei noastre, precum şi problema apariţiei vieţii. Dezvoltarea în domeniul macrocosmosului reprezintă o mişcare naturală, legică de la compuşii chimici cei mai simpli la formele materiei tot mai complexe şi cu o înaltă organizare. Rezultatul superior al acestei mişcări este apariţia vieţii şi a fiinţelor raţionale.

Vorbind despre dezvoltarea materiei pe plan cosmic, autorul subliniază că trecerea de la nebuloase difuze la stele, care continuă şi astăzi, reprezintă partea ascendentă în dezvoltarea materiei.

Evoluţia stelelor este strîns legată de evoluţia sistemelor din care acestea fac parte. În procesul dezvoltării stelelor are loc evoluţia galaxiilor, manifestată prin schimbarea formei lor, a structurii interne şi a compoziţiei lor chimice.

Dacă din formele cunoscute ale materiei formăm o scară genetică, atunci reiese că dezvoltarea şi complicarea structurii obiectelor materiale duce la creşterea varietăţii calitative a fenomenelor. Răspîndirea relativă a formelor complexe este însă cu atît mai mică cu cît este mai înalt gradul de complexitate. Astfel, din toate elementele care intră în compoziţia stelelor şi nebuloaselor, cca. 99% revine hidrogenului şi heliului. Numai o parte foarte mică a masei revine moleculelor complexe şi substanţei vii. Pe planul galaxiei raportul dintre masa substanţei vii şi masa tuturor celorlalte corpuri este şi mai mică. A. I. Oparin şi V. G. Fesenkov consideră că printre un milion de stele observate poate fi găsită numai o planetă pe care este posibilă existenţa vieţii. În toată galaxia din care fac parte 120 miliarde de stele, numărul unor asemenea planete va fi de 120 de mii. Aceste fapte nu trebuie să ducă la concluzia că viaţa în univers reprezintă un fenomen întîmplător. Ca formă superioară de mişcare a materiei, viaţa reprezintă o consecinţă legică a dezvoltării materiei. Ea apare acolo unde există condiţii corespunzătoare. Mai mult, întrucît universul este infinit, se poate presupune că în el există un număr infinit de lumi populate cu fiinţe vii şi, prin urmare, masa generală a substanţei vii trebuie să fie infinit de mare. Această infinitate este însă de un ordin inferior faţă de infinitatea materiei din univers.

O parte însemnată a lucrării lui S. Meliuhin este consacrată problemei acţiunii legilor dialectice generale în dezvoltarea naturii anorganice.

Tratînd problema contradicţiei, unităţii şi interacţiunii laturilor contrarii considerate drept conţinut intern al dezvoltării, S. Meliuhin enunţă, pe baza rezultatelor obţinute de fizica modernă, o serie de concluzii filozofice foarte interesante. El arată, de exemplu, că legea contrariilor este cel mai bine confirmată de existenţa particulelor şi antiparticulelor. Aproape fiecărei particule cunoscute îi corespunde o antiparticulă determinată care se deosebeşte de prima prin sarcina electrică opusă sau momentul magnetic opus. Particulele şi antiparticulele nu pot coexista, deoarece ciocnindu-se dispar ca atare, transformîndu-se în alte microobiecte. Din această cauză, unitatea acestor contrarii în microstructura materiei poate fi numai temporară, relativă. Ea poate fi însă stabilă pe planul cosmic. Din datele teoretice ale fizicii moderne rezultă că atomii, constituiţi din antiparticule, ar putea fi tot atît de stabili, ca şi atomii obişnuiţi. Nucleele acestor atomi ar fi alcătuiţi din antiprotoni şi antineutroni, iar în jurul nucleelor în loc de electroni, se vor roti pozitroni. Dacă numărul unor astfel de atomi este foarte mare, atunci ei pot alcătui un întreg anticosmos. Existenţa acestor forme de materie ar putea fi descoperită pe baza unor efecte specifice. „În acele regiuni, unde substanţa anticosmosului se va ciocni cu substanţa obişnuită — arată S. Ş. Meliuhin — trebuie să aibă loc puternice procese de transformare a substanţei în radiaţie, iar regiunea respec-

tivă va fi izvorul unor intense radiaţii electromagnetice şi de particule elementare" (p. 86).

Pînă acum însă nu au putut fi descoperite regiuni cosmice unde radiaţia ar fi putut fi provocată de astfel de procese. De aceea ipoteza anticosmosului nu şi-a găsit încă o confirmare nemijlocită. „Totuşi, în prezent — subliniază S. Meliuhin — nu există nici o îndoială în ceea ce priveşte sensul ei obiectiv, întrucît ea decurge în mod logic din întregul aparat teoretic al fizicii moderne a microcosmosului care şi-a găsit o confirmare profundă în practică" (p. 87).

Legea unităţii contrariilor prezintă în aceste condiţii o formă specială. Dacă luăm o particulă oarecare în lumea noastră şi o particulă în anticosmos, ele, deşi reprezintă contrarii, nu se vor afla în unitate, deoarece aparţin unor sisteme cu totul deosebite care în mod practic nu interacţionează. Unitatea contrariilor poate apărea numai în cazul cînd particulele şi antiparticulele intră în interacţiune nemijlocită, ceea ce se poate întîmpla în cazul creării artificiale a antiparticulelor. Această unitate va fi însă relativă şi temporară, deoarece perechile de particule contrarii se vor transforma fie în radiaţia electromagnetică fie în alte microobiecte.

„Totuşi nu trebuie să uităm — subliniază S. Meliuhin — că fiecare particulă face parte dintr-un corp macroscopic, iar corpurile macroscopice formează sisteme cosmice. Sistemele cosmice pot interacţiona nemijlocit cu sistemele corespunzătoare ale anticosmosului, iar în acest caz unitatea contrariilor va dura atît timp cît nu are loc ciocnirea nemijlocită a acestor sisteme. În acest fel, trage concluzia autorul, unitatea contrariilor care îşi are rădăcina în legile macrocosmosului îşi găseşte o realizare nemijlocită la nivelul cosmosului" (p. 87).

Dezvoltarea ascendentă în natura anorganică reprezintă un proces de complicare a legăturilor, a formelor mişcării şi a structurii obiectelor materiale. Această complicare este condiţionată în esenţă de interacţiunea dintre aspectele continue şi discontinue ale materiei manifestată în mod hotărîtor în interacţiunile dintre particule şi cîmpuri. Tocmai datorită acestor interacţiuni devine posibilă formarea diferitelor sisteme materiale. Acţiunea forţelor nucleare transmise de cîmpul mezonic, duce la unirea protonilor şi neutronilor în nuclee atomice; cîmpurile unesc nucleele şi electronii în atomi, atomii în molecule în *corpuri macroscopice*. Chiar şi formarea giganticelor sisteme cosmice devine posibilă numai ca rezultat al acţiunii unificatoare a cîmpului gravitaţional.

Dezvoltarea materiei este condiţionată, pe lîngă unitatea dialectică dintre continuu şi discontinuu şi de unitatea finitului şi infinitului în structura materiei. Datorită acestor contradicţii, dezvoltarea materiei în oricare sistem exercită o anumită influenţă asupra procesului dezvoltării în alte sisteme indiferent de distanţa la care se găsesc. Fiecare sistem material concret are proporţii finite; cîmpurile pe care acest sistem le creează au însă tendinţa de a se extinde infinit în spaţiu. De aceea orice sistem îşi poate manifesta în principiu existenţa în toate celelalte regiuni ale cosmosului, poate exercita o anumită influenţă asupra lor. „Procesul dezvoltării în sistemele finite — conchide S. Meliuhin — este indisolubil legat de schimbările care au loc în tot cosmosul care este infinit" (p. 103).

Un alt izvor al dezvoltării materiei îl reprezintă unitatea dialectică dintre atracţie şi repulsie. Interacţiunea acestor contrarii condiţionează indistructibilitatea dezvoltării materiei în univers. Sub influenţa forţelor gravitaţionale, de exemplu, are loc concentrarea substanţei pe care stelele o aruncă continuu în spaţiu, are loc unirea acestei substanţe în nebuloase difuze gigantice, care la rîndul lor absorb radiaţia electromagnetică. Concentrarea acestor nebuloase duce în anumite condiţii la reacţii termonucleare, deci la începutul unui nou ciclu de dezvoltare. Prin urmare, unitatea şi lupta contrariilor are loc în cadrul întregului univers infinit, condiţionînd schimbarea lui ireversibilă.

Dezvoltarea materiei este în fond trecerea schimbărilor cantitative în schimbări calitative; negarea vechii calităţi şi apariţia calităţii

noi este modul de dezvoltare a materiei care poate fi asemănată cu o mişcare în spirală, în decursul căreia are loc reproducerea parţială a stărilor precedente dar la un nivel nou, deseori la un nivel superior. Dezvoltarea are deci atît un caracter ciclic cît şi un caracter ireversibil. Este vorba deci despre manifestarea legii dialectice a negării negaţiei „sub forma legii interacţiunii caracterului ciclic şi a caracterului progresiv în dezvoltare" (p. 145).

La prima vedere dezvoltarea ciclică pare a fi opusă conţinutului dezvoltării, dar în realitate ea reprezintă premisa ei necesară. Schimbarea oricărui sistem material presupune nu numai apariţia noului ci şi păstrarea unor elemente ale vechiului. Procesul dezvoltării se manifestă ca ansamblu al unui mare număr de cicluri; fiecare din aceste cicluri seamănă cu cel precedent dar în acelaşi timp conţine ceva nou. „Ciclicitatea — arată S. Meliuhin — constituie baza internă a oricărei dezvoltări" (p. 146).

Dezvoltarea ciclică îşi găseşte expresia în doi factori fundamentali: 1. în acţiunea legilor permanente şi stabile, 2. în posibilitatea întoarcerii relative a sistemelor la stări iniţiale.

Procesul ciclic de dezvoltare este în fond un proces ireversibil care exclude dezvoltarea în cerc. Autorul arată că imposibilitatea dezvoltării în cerc este condiţionată: 1. de caracterul principial deschis al oricărui sistem, 2. de inepuizabilitatea materiei în adîncime, 3. de absenţa în natură a punctelor iniţiale şi identice în dezvoltare, 4. de posibilitatea schimbării, în cursul timpului, a înseşi legilor naturii.

Dezvoltarea în cerc ar avea un sens numai în cazul cînd în natură ar exista nişte particule primordiale lipsite de structură, din care s-ar compune toate corpurile şi la care s-ar descompune aceste corpuri după parcurgerea unui anumit stadiu de dezvoltare. Or, asemenea particule nu există, ştiinţa modernă a dovedit cu rigurozitate inepuizabilitatea materiei în general.

Faptul că multe procese par a fi cu totul reversibile se datoreşte caracterului lent, treptat al schimbărilor. Mişcarea particulelor elementare în atomi pare să fie cu totul reversibilă şi repetabilă. În realitate în fiecare din aceste procese există însă momentul schimbării ireversibile, ceea ce duce cu timpul la apariţia, din particule elementare, a atomilor de complexitate diferită, a moleculelor, iar în condiţii favorabile, şi a substanţei vii.

Aceste consideraţii sînt cu totul valabile şi pentru procesele pe planul obiectelor macroscopice şi pentru procesele cosmice.

Autorul atrage atenţia asupra faptului că noţiunea de dezvoltare trebuie înţeleasă *într-un sens cît se poate de larg. Dezvoltarea* progresivă ascendentă constituie doar una din fazele existenţei fiecărui sistem în timp ce faza a doua include procesele de degradare şi descompunere. Încetarea existenţei sistemului nu înseamnă însă nimicirea completă a tuturor rezultatelor obţinute în cursul dezvoltării lui. Unele din ele se păstrează în calitate de factori de dezvoltare în sistemul de ordin superior. Nu este nimicită nici tendinţa spre complicarea legăturilor şi formelor mişcării, tendinţă proprie tuturor obiectelor materiale. Această tendinţă se realizează într-un alt sistem. Toate acestea ne indică faptul — subliniază S. Meliuhin — că începutul şi sfîrşitul dezvoltării sînt proprii fiecărui sistem concret, dar materia ca substanţă se dezvoltă infinit (p. 154).

Menţinerea rezultatelor dezvoltării are loc în toate cazurile cînd pentru sistemul respectiv există un sistem de ordin superior care include pe primul ca parte componentă a sa. Pentru orice plantă sau organism viu de exemplu, specia reprezintă un sistem mai general; indiferent de faptul că fiecare organism există un timp limitat, specia în ansamblul ei se dezvoltă progresiv către forme tot mai perfecţionate.

Nu însă tuturor sistemelor le corespund sisteme de ordin superior. Un astfel de sistem, nu există de exemplu pentru societatea umană. Dacă viaţa pe planeta noastră ar înceta deodată din cauza vreunei catastrofe cosmice gi-

gantice, atunci toate rezultatele obţinute de către omenire în dezvoltarea sa ar dispărea fără urmă.

Arătînd toate acestea, autorul insistă asupra faptului că progresele ştiinţifice şi tehnice obţinute în ultimele decenii deschid perspective cu totul noi pentru dezvoltarea omenirii. Vine timpul cînd vor fi rezolvate problemele legate de zborurile cosmice. Oamenii vor putea înfiinţa staţii experimentale în alte lumi, le pot popula şi forma colonii cosmice. Atunci — subliniază S. Meliuhin — va apare şi pentru societatea umană de pe planeta noastră un sistem de ordin superior. De aceea în cazul acesta, dacă viaţa pe Pămînt ar înceta din cauza unei catastrofe cosmice, acest lucru nu ar însemna nimicirea cuceririlor obţinute de omenire. Ele şi-ar găsi continuare şi dezvoltare pe alte planete.

De aici S. Meliuhin trage concluzia că pentru dezvoltarea progresivă în natură este necesar înainte de toate o succesiune ierarhică nelimitată a sistemelor, datorită căreia rezultatele obţinute într-un sistem vor constitui şi momente ale dezvoltării în sisteme mai generale.

În cosmos nu există însă condiţiile pentru formarea unei astfel de succesiuni nelimitate a sistemelor, deşi universul este în ansamblul lui infinit în spaţiu şi timp. În cosmos nu există dependenţă funcţională între toate elementele lui, dependenţă care este condiţia indispensabilă pentru dezvoltarea progresivă a fiecărui sistem. De aceea întregul cosmos poate fi privit ca totalitatea unui număr infinit de sisteme relativ autonome, care, deşi sînt legate mijlocit sau nemijlocit unul cu celălalt sînt relativ independente în dezvoltarea lor.

Imposibilitatea dezvoltării progresive nelimitate pentru întregul cosmos se explică de asemenea şi prin faptul că pentru o asemenea dezvoltare este cerută prezenţa în întregul univers a unui timp unic. Or, un astfel de timp nu există, ceea ce face imposibilă existenţa unei legi unice generale pentru întregul univers. „Fiecare din sistemele materiale se supune legilor sale specifice de dezvoltare. Pe planul întregului univers se poate vorbi nu despre o dezvoltare progresivă, ci despre o *schimbare ireversibilă* care presupune imposibilitatea întoarcerii depline la stările o dată parcurse" (p. 159).

Supunînd unei critici aspre diferite teorii despre moartea termică a universului în varianta lor contemporană şi în speţă concepţiile lui J. Jeans, A. Eddington şi ale altora, S. Meliuhin enunţă şi argumentează pe larg teza că natura oricît ar exista, ea va avea întotdeauna posibilităţi pentru dezvoltare în orice direcţie, deoarece posedă un număr infinit de posibilităţi interne de schimbare.

În natură nu are loc numai dezvoltarea unor sisteme pînă la descompunerea lor, ci şi apariţia permanentă, veşnică a proceselor noi de dezvoltare a materiei. Cel de-al doilea principiu al termodinamicii de la care pornesc unii savanţi şi filozofi burghezi atunci cînd vorbesc despre moartea universului, este valabil numai în domeniul formei termice de mişcare.

Acest principiu este inaplicabil în cazul microproceselor, în cazul proceselor nucleare şi al altor procese care stau la baza dezvoltării, transformării materiei în univers.

Aceste procese fac posibilă nu numai trecerea substanţei în radiaţie ci şi fenomenul invers de transformare a radiaţiei în substanţă; nu numai sinteza nucleelor complexe din nuclee simple, ci şi dezintegrarea nucleelor în particule elementare şi în hidrogen care vor constitui apoi „materia primă" pentru noi procese de integrare.

În legătură cu această regenerare a particulelor elementare şi a hidrogenului, S. Meliuhin enunţă o ipoteză interesantă, îndrăzneaţă. În regiunile de contact al substanţei obişnuite cu antisubstanţa — arată autorul — trebuie să aibă loc transformarea particulelor şi antiparticulelor în radiaţii, paralel cu iradierea unei energii uriaşe. Această energie ar fi suficientă pentru dezintegrarea oricăror nuclee atomice. În felul acesta interacţiunea contrariilor — substanţa — antisubstanţa — poate fi considerată drept izvorul adevărat al autodezvoltării indistructibile a materiei. (p. 197).

Trăgînd concluzii generale din consideraţiile de mai sus privind dialectica dezvoltării naturii anorganice, S. Meliuhin subliniază că a venit timpul ca fizica şi astronomia modernă să formuleze un principiu cu totul nou : *Principiul dezvoltării şi integrării materiei.* Autorul arată că în prezent a fost adunat de către ştiinţă un bogat material experimental care permite formularea principiului de mai sus nu numai în forma calitativă ci şi în formă cantitativă.

În legătură cu aceasta, autorul arată că, în măsura elaborării acestui principiu, va deveni necesară formularea legilor matematice ale dezvoltării sistemelor de ordine diferite şi a căilor posibile de trecere de la materia anorganică la materia organică, capabilă să aibă senzaţii şi să gîndească (p. 20).

După cum reiese din cele prezentate mai sus, lucrarea lui S. Meliuhin *Despre dialectica dezvoltării naturii anorganice* ridică multe probleme noi, interesante, netratate sau tratate puţin în literatura filozofică marxistă. Pornind de la aceasta, am căutat în primul rînd să analizăm problemele ridicate în înlănţuirea lor logică, considerînd că numai în felul acesta cititorul poate căpăta o imagine despre poziţia autorului în problema dialecticii dezvoltării naturii anorganice, pornind de la microparticule şi ajungînd la universul infinit.

Lucrarea este scrisă pentru un cerc larg de cititori. Cu toate acestea lucrarea reuşeşte să se menţină la un nivel ştiinţific ridicat. Ea dă un ajutor preţios nu numai filozofilor ci şi cercetătorilor în diferite domenii ale ştiinţelor naturii, deschizîndu-le prin generalizări filozofice îndrăzneţe orizonturi noi în munca de cercetare.

Lucrarea lui S. Meliuhin ridică, după cum am mai spus, o serie de probleme noi şi foarte interesante. Unele dintre ele sînt ridicate de către autor spre a fi discutate, fără pretenţia de a fi definitiv rezolvate. Discutarea lor, ca de altfel discutarea multor altor probleme de ordin general-filozofic, trebuie să fie obiectul unui schimb de păreri rodnice între filozofi şi oameni de ştiinţă. Tocmai în faptul că stimulează gîndirea ştiinţifică, discuţia creatoare — fără de care nu poate exista progres în ştiinţă — constă meritul principal al lucrării *Despre dialectica dezvoltării naturii anorganice*, lucrare care după părerea noastră, trebuie oferită publicului nostru cititor în forma unei bune traduceri.

Tomin Uroş

Despre metodica și organizarea cercetărilor sociologice pe teren în U.R.S.S.

(Insemnări pe marginea unor lucrări ale filozofilor sovietici)

Legătura cu practica este o lege a dezvoltării ştiinţei, lege a cărei încălcare frînează progresul oricărei cercetări ştiinţifice. Cerinţele acestei legi sînt întru totul valabile şi pentru cercetările în domeniul materialismului istoric, al sociologiei marxist-leniniste. Pornind de la aceste cerinţe şi ţinînd seama de necesitatea de a studia cît mai larg experienţa creaţiei istorice a maselor în perioada construcţiei desfăşurate a comunismului în U.R.S.S., filozofii sovietici au intensificat puternic în vremea din urmă cercetările lor sociologice desfăşurate direct pe teren.

Construcţia desfăşurată a comunismului ridică numeroase şi complexe probleme teoretice noi, care nu s-au pus în mod direct înainte, atît în sfera materialismului istoric cît şi a socialismului ştiinţific. Problemele legilor trecerii de la socialism la comunism, ale formării bazei tehnico-materiale a comunismului, problemele dezvoltării multilaterale a omului sovietic, constructor al comunismului, problemele nivelului său tehnico-cultural şi ale ştergerii deosebirii esenţiale între munca fizică şi cea intelectuală, problemele dezvoltării conştiinţei comuniste, creşterea rolului opiniei publice şi numeroase alte probleme de mare însemnătate teoretică şi practică sînt în prezent studiate şi dezbătute pe larg în U.R.S.S.

Analiza marxist-leninistă şi generalizarea ştiinţifică, la un înalt nivel teoretic, a acestor procese impune o cercetare cît mai minuţioasă pe teren a aspectelor şi formelor concrete pe care ele le îmbracă, a căilor pe care se desfăşoară etc. În organizarea şi desfăşurarea acestei cercetări, pe baza materialismului dialectic, în elaborarea unor procedee adecvate ei, filozofii sovietici au acumulat o experienţă rodnică. Din această experienţă se degajă totodată unele învăţăminte care ar putea fi aplicate şi în cercetările din ţara noastră, ţinîndu-se seama bineînţeles de necesitatea adaptării lor la situaţia şi problematica specifică a epocii de desăvîrşire a construcţiei socialiste. Rîndurile ce urmează îşi propun să înfăţişeze cîteva din aspectele principale ale acestei experienţe, aşa cum pot fi ele desprinse din studiile publicate în revistele sovietice de specialitate — fie că este vorba de articole consacrate propriu-zis metodicii şi organizării acestor cercetări, fie de studii sociologice elaborate pe baza efectuării unor asemenea cercetări şi din care pot fi deduse învăţăminte utile asupra modului în care a fost cules şi generalizat materialul de viaţă respectiv.

★

De la bun început merită a fi subliniat faptul că la cercetările sociologice pe teren — în întreprinderile industriale şi în colhozurile sovietice — participă un număr însemnat de oameni de ştiinţă şi cercetători *de diferite specialităţi*: alături de filozofi şi împreună cu ei,

la aceste cercetări iau parte juriști, economiști, istorici și etnografi, cadre didactice etc. De asemenea, aceste cercetări se bucură de sprijinul și uneori participarea directă a activiștilor de partid, de stat, din aparatul economic. Pe această bază largă a fost înființată în 1958 și *Asociația sovietică de sociologie*, a cărei întemeiere a adus o contribuție efectivă, însemnată, la organizarea și extinderea cercetărilor sociologice [1]. În curînd va avea loc primul Congres al acestei *Asociații*, care va face bilanțul activității desfășurate pînă în prezent și va da recomandări pentru cercetările viitoare [2].

[1] La înființarea „Asociației" au fost stabilite următoarele obiective și sarcini fundamentale ale activității ei: „1) Reprezentarea instituțiilor științifice sovietice, care se ocupă de problemele sociologiei, în Asociația Internațională de Sociologie și în alte organizații din străinătate ale sociologilor; 2) Întărirea relațiilor dintre oamenii de știință sovietici, care activează în domeniul sociologiei și sociologii de peste hotare, precum și cu organizațiile lor internaționale și naționale, în interesul dezvoltării sociologiei; 3)Popularizarea peste hotare a materialelor cu privire la dezvoltarea sociologiei în U.R.S.S.; 4) Sprijinirea dezvoltării activității de cercetări științifice în domeniul sociologiei în U.R.S.S.; 5) Organizarea conferințelor științifice ale cadrelor științifice sovietice în diferite probleme ale sociologiei, precum și a conferințelor internaționale pentru discutarea celor mai importante probleme din domeniul sociologiei; 6) Sprijinirea editării de lucrări științifice pregătite în colaborare cu instituțiile științifice — membre ale Asociației; 7) Ridicarea în fața Asociației Internaționale de Sociologie a unor probleme din domeniul sociologiei, pregătirea și luarea unor măsuri legate de participarea oamenilor de știință sovietici la congresele și conferințele internaționale de sociologie; 8) Informarea cercurilor științifice sovietice asupra activității Asociației Internaționale de Sociologie și a asociațiilor naționale ale sociologilor din țările străine; 9) Ridicarea în fața instituțiilor științifice sovietice corespunzătoare a unor probleme legate de pregătirea sau rezultatele activității congreselor, conferințelor și consfătuirilor internaționale de sociologie; 10) Sprijinirea dezvoltării schimbului de cărți și de informații bibliografice între oamenii de știință sovietici și cei de peste hotare care activează în domeniul sociologiei".

[2] *Вопросы философии*, nr. 9/1960, p. 169.

Intensificarea cercetărilor sociologice concrete asupra realității sovietice, răspunzînd noilor cerințe ce se ridică în activitatea pe tărîmul materialismului istoric, oglindește totodată eforturile filozofilor sovietici de a găsi căile cele mai eficiente pentru înlăturarea slăbiciunilor ce se mai manifestă pe linia legăturii activității filozofice cu practica. „Adesea, scria în această privință un editorial al revistei *Вопросы философии*, în locul cercetării problemelor reale pe care le ridică viața, în locul studierii reale a principiilor teoretice ale marxism-leninismului, autorii rumegă adevăruri demult cunoscute, rămînînd surzi la chemările vieții. În momentul de față, se simte nevoia în special de cercetări sociologice concrete asupra realității noastre. Fiecare articol sau monografie asupra problemelor teoretice ale construcției comuniste trebuie să fie nu un rezultat al raționamentelor abstracte ale autorului „asupra problemei", ci un rezultat al generalizării experienței practice, a faptelor vii ale realității. În felul acesta se va reuși să se evite atît greșelile teoretice cît și generalizările pripite, necorespunzătoare realității, se va sfîrși cu publicarea de lucrări „teoretice" — încă destul de frecvente — care constituie rezumatul unor citate și teze generale în legătură cu o anumită problemă" [3].

Pe această linie, o inițiativă interesantă a luat Institutul de filozofie al Academiei de Științe a U.R.S.S. Spre a elabora, pe baza materialului de viață dintr-o mare întreprindere, o lucrare pe tema „Creșterea conștiinței socialiste și cauzele dăinuirii rămășițelor capitalismului în conștiința oamenilor", un grup de cercetători ai Institutului au studiat timp de 6 luni această problemă la uzina „Dinamo" din Moscova. Ei au cercetat, cu sprijinul și în colaborare cu activul uzinei, diferite laturi ale vieții întreprinderii, precum și ale muncii de educație politică.

În cursul cercetărilor s-a strîns un bogat material faptic, pe baza căruia s-au întocmit o serie de referate. Acestea au fost dezbătute

[3] Editorial: *Practica construcției desfășurate a comunismului — baza cercetărilor filozofice*, *Вопросы философии*, în nr. 3/1959.

într-o şedinţă deschisă a Consiliului ştiinţific al Institutului de filozofie al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., şedinţă ţinută chiar la uzina „Dinamo". La această şedinţă au participat de asemenea muncitori, tehnicieni, ingineri şi funcţionari din uzină.

Participanţii la dezbateri au discutat, îndeosebi pe baza situaţiei din uzină, problema teoretică importantă a modului cum trebuie înţeleasă teza marxistă a rămînerii în urmă a conştiinţei sociale faţă de existenţa socială în condiţiile socialismului. Subliniindu-se că în uzină s-au format oameni înaintaţi, inovatori şi fruntaşi în muncă, minunaţi patrioţi sovietici şi oameni de înaltă cultură — educaţi şi crescuţi de partidul comunist — la adunare s-au citat şi unele cazuri de încălcare a normelor moralei comuniste, a regulelor socialiste de convieţuire, a disciplinei în muncă — expresii ale rămăşiţelor capitalismului în conştiinţa unor lucrători ai uzinei. Vorbitori din uzină au criticat părerea unor lucrători ştiinţifici care, necunoscînd suficient viaţa, interpretează greşit cauzele acestor rămăşiţe ale capitalismului, considerînd că rădăcinile concepţiilor şi moravurilor vechi se află în sistemul economic socialist, în asemenea fenomene ca existenţa formei marfă, a banilor, a comerţului etc. S-a arătat că acesta este un punct de vedere materialist-*vulgar* care minimalizează rolul activ al conştiinţei şi uriaşa importanţă a muncii educative, neţinînd seama de cauzele reale ale menţinerii şi înviorării, în unele momente, a rămăşiţelor trecutului în conştiinţa oamenilor.

Totodată, din dezbateri a reieşit limpede că, atunci cînd se analizează rămînerea în urmă a conştiinţei în raport cu existenţa, trebuie să se ţină seama de caracterul inegal, contradictoriu, al dezvoltării diferitelor laturi ale conştiinţei sociale. Dacă în domeniul ideologiei politice s-a realizat demult concordanţa dintre existenţa socialistă şi conştiinţa maselor, faptul că diferiţi oameni mai au rămăşiţe religioase, sînt beţivi, grosolani, lipsiţi de respect faţă de om etc., demonstrează că anumite domenii ale conştiinţei rămîn în urma existenţei socialiste şi chiar în urma dezvoltării laturilor înaintate ale conştiinţei [1]. Modul în care s-a făcut cercetarea ştiinţifică şi analiza „pe viu" a proceselor complexe ale dezvoltării conştiinţei, prelucrarea şi generalizarea datelor obţinute, metoda punerii concluziilor trase în discuţia colectivului asupra căruia s-a efectuat cercetarea a permis astfel formularea unor concluzii teoretice interesante, care au avut totodată o valoare practică nemijlocită pentru orientarea ştiinţifică a muncii de educare comunistă în rîndurile colectivului unde s-au desfăşurat cercetările.

O experienţă bogată în cercetarea sociologică pe teren a acumulat un grup de filozofi sovietici din Sverdlovsk, care se ocupă de probleme de materialism istoric. Împreună cu mai mulţi economişti şi activişti de partid şi din întreprinderi, ei au făcut în ultimii ani cercetări în diferite uzine în regiunea Sverdlovsk, elaborînd unele procedee ale metodicii de cercetare. Rezultatele acestor cercetări au fost sintetizate în două lucrări colective deja apărute („*Întreprinderea industrială socialistă — şcoală de educare a conştiinţei comuniste*" şi „*Legătura dintre ştiinţă şi producţie în societatea socialistă*").

Pe baza experienţei acumulate, în anii 1957—1959, sub conducerea Institutului de filozofie al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S. cercetătorii ştiinţifici ai institutelor de filozofie şi de economie ale Academiei, împreună cu filozofii şi economiştii de la catedrele Universităţii din Sverdlovsk şi cu o serie de activişti practicieni din regiunea Sverdlovsk, au efectuat o amplă cercetare a procesului ridicării nivelului cultural-tehnic al muncitorilor. Au fost studiate diferitele laturi ale acestui proces şi anume : progresul tehnic şi învăţămîntul de producţie al muncitorilor ; întrecerea socialistă şi creaţia tehnică a muncitorilor ; instruirea şi educarea generaţiei tinere a clasei muncitoare ; conţinutul şi formele educaţiei comuniste a muncitorilor şi lupta cu rămăşiţele capitalismului ; influenţa clasei muncitoare

[1] Cf. P. N. Fedoseev, *Folosirea creatoare a legilor dezvoltării sociale*, *Вопросы философии*, nr. 1/1959.

asupra ridicării nivelului cultural al satului sovietic şi altele. „În centrul cercetării, cum a arătat într-un studiu recent M. T. Iovciuk, membru-corespondent al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., a stat problema rolului pe care îl joacă creşterea nivelului cultural-tehnic al clasei muncitoare în învingerea deosebirii esenţiale dintre munca fizică şi intelectuală" [1]. Materialul adunat şi prelucrat în cadrul acestor ample cercetări a fost cristalizat într-o lucrare monografică aflată în prezent sub tipar (intitulată *Legităţile avîntului cultural-tehnic al clasei muncitoare din U.R.S.S.*) precum şi într-o serie de broşuri şi studii ale membrilor colectivului [2].

Relatînd în revista *Вопросы философии* cîteva aspecte ale muncii desfăşurate la monografia *Legităţile avîntului cultural-tehnic al clasei muncitoare din U.R.S.S.*, filozoful L. N. Kogan arată că, în elaborarea procedeelor cercetării sociologice, colectivul a pornit de la modelele clasice ale cercetării sociologice marxiste, radical opusă prin baza ei teoretică marxist-leninistă şi prin metodologia ei aşa-ziselor „cercetări" ale sociologiei burgheze idealiste şi empirice. Asemenea modele înalte au fost date de clasicii marxismului, de pildă în *Capitalul* de K. Marx, în *Situaţia clasei muncitoare din Anglia* de Fr. Engels, în *Dezvoltarea capitalismului în Rusia* de V. I. Lenin şi altele; asemenea modele constituie şi documentele de partid, cuvîntările şi lucrările conducătorilor partidului.

Prima — şi poate cea mai dificilă — problemă a cercetării sociologice pe teren este *culegerea şi selecţionarea materialului faptic*. Aceasta nu poate fi o culegere întîmplătoare, haotică, — cum procedează sociologia burgheză — ci ea trebuie să ţină seama de anumite criterii şi cerinţe care se referă atît la *conţinutul* materialului ce se culege cît şi la *procedeele* adunării lui. *Cerinţele generale* faţă de materialul *faptic* al cercetării sociologice, scrie L. N. Kogan, sînt următoarele:

1. Stricta veridicitate, *controlul* minuţios al autenticităţii tuturor datelor faptice, lipsa unei scheme dinainte concepute la care să se „ajusteze" în mod artificial faptele.

2. Separarea datelor întîmplătoare, neesenţiale de cele esenţiale, necesare. După cum se ştie, lipsa unei astfel de abordări ştiinţifice, înlocuirea conştientă a necesarului cu întîmplătorul şi amestecarea lor constituie un procedeu preferat al „microsociologilor".

3. Analiza faptelor privite în *dinamica* lor, care oferă posibilitatea urmăririi tendinţei de dezvoltare a diferitelor fenomene.

4. *Caracterul concret şi clar al analizei*, delimitarea raţională a grupurilor cercetate.

5. *Caracterul concret* al materialului faptic generalizat, folosirea numai de date *comparabile*, compararea lor abilă.

Pentru adunarea materialului faptic necesar, colectivul a studiat datele statistice şi materialele deţinute de organizaţiile regionale şi orăşeneşti, materialele din presă şi din uzine privitoare la creşterea nivelului tehnic-cultural al muncitorilor. Dar materialul cules astfel s-a dovedit a fi insuficient şi s-a hotărît efectuarea unei anchete pe bază de *chestionar* în rîndurile muncitorilor din cinci mari uzine diferite: Uzina „Uralmaş" (secţia de forjă şi presă) „Uzina de scule din Sverdlovsk" (secţia mecanică), Combinatul metalurgic din Nijni-Taghil (secţia cuptoare Martin), Uzina „Verh-Isetsk" (secţia cuptoare Martin),

---

[1] M. T. Iovciuk, *Creşterea nivelului cultural-tehnic al clasei muncitoare din U.R.S.S.*, în *Вопросы философии*, nr. 7/1960, p. 40.

[2] Cîteva din aceste studii sociologice, care pot fi consultate cu interes şi folos tocmai ca lucrări în care se oglindesc rezultatele cercetării concrete pe teren a unor *probleme teoretice de mare generalitate*, au apărut mai recent în revista *Философские науки*: *Avîntul nivelului tehnic-cultural al muncitorilor din U.R.S.S. şi rolul său în învingerea deosebirii esenţiale între munca fizică şi munca intelectuală* de G. M. Makronosov (*Философские науки*, nr. 4/1959); *Progresul tehnic şi influenţa sa asupra nivelului tehnic-cultural al muncitorilor*, de A. I. Kaţenelinboighen *Философские науки*, nr. 4/1959); *Despre perfecţionarea relaţiilor de producţie din socialism (pe baza materialelor din industrie)* de O. N. Jemanov (*Философские науки*, nr. 1/1960); *Despre unele particularităţi ale întrecerii socialiste în industria U.R.S.S. în etapa actuală*", de V. K. Bakşutov (*Философские науки*, nr. 3/1960).

şi uzina „Uralvagon" (secţia oţelărie). Chestionarul a cuprins 24 de întrebări precise — formulate în cea mai mare parte astfel încît să se poată răspunde fie prin „da" sau „nu", fie prin cifre exacte — printre care următoarele:

— Cîte propuneri de raţionalizare aţi făcut în total?

— Aţi urmat după 1950 învăţămîntul de producţie? Ce forme anume?

— Dacă studiaţi în prezent şi unde?

— Aveţi o bibliotecă personală?

— Cîţi muncitori noi aţi pregătit?

— Pe cîţi muncitori i-aţi ajutat să-şi ridice calificarea?

— Ţineţi conferinţe despre experienţa Dvs.?

— Sînteţi autor de broşuri sau articole despre experienţa Dvs?

Au fost obţinute chestionare completate de 612 muncitori, majoritatea dintre aceştia răspunzînd la toate întrebările. Pentru prelucrarea şi generalizarea rezultatelor anchetei au fost elaborate 37 de tablouri sintetizatoare, ajungîndu-se la concluzii deosebit de interesante. Astfel, s-a constatat că aproape jumătate din muncitorii chestionaţi stăpînesc două şi mai multe profesiuni înrudite, iar numărul celor care învaţă o profesiune înrudită este în creştere. Această tendinţă are o importanţă deosebită în legătură cu dezvoltarea automatizării producţiei, în cursul căreia anumite profesii dispar şi vor dispărea. O altă concluzie priveşte „creşterea necontenită a numărului de muncitori care se ocupă, fără a fi scoşi din producţie, cu *activitatea pedagogică* de pregătire a noilor cadre sau de ridicare a calificării în muncă a tovarăşilor lor". Ancheta sociologică a permis totodată şi dezvăluirea unor lacune în organizarea ridicării nivelului tehnic-cultural al muncitorilor din întreprinderi. Concluziile trase în această privinţă de către sociologi au fost luate în considerare de Consiliul economiei naţionale din Sverdlovsk în organizarea învăţămîntului muncitorilor în noul septenal.

Pentru a verifica mai bine exactitatea concluziilor anchetei şi spre a realiza o cunoaştere şi mai detaliată şi aprofundată a proceselor cercetate, s-a socotit necesar ca situaţia dintr-o anumită uzină să fie studiată şi mai amănunţit decît s-a putut face acest lucru cu ajutorul chestionarelor. În acest scop, aceiaşi cercetători ştiinţifici, împreună cu lucrătorii uzinei de ţevi „Pervouralsk", au pregătit şi organizat o conferinţă teoretică pe întreaga uzină privitoare la aceeaşi problemă: ridicarea nivelului tehnic-cultural al muncitorilor. Au fost pregătite de către lucrătorii uzinei 32 de referate privind diferitele aspecte ale acestui proces. Conferinţa teoretică, care a întrunit aproape 500 de participanţi, s-a desfăşurat pe trei secţii: secţia I) Progresul tehnic şi rolul lui în ridicarea nivelului tehnic-cultural al muncitorilor; secţia a II-a) Educaţia comunistă şi rolul ei în ridicarea nivelului tehnic-cultural al muncitorilor; secţia a III-a) Organizarea socialistă a muncii şi rolul ei în ridicarea nivelului tehnic-cultural al muncitorilor. Bogatul material faptic şi generalizările cuprinse în referate au fost completate de intervenţiile participanţilor la dezbateri.

Concluziile conferinţei teoretice, în îmbinare cu datele obţinute anterior, au furnizat astfel substanţa şi temeiul unor generalizări mai largi, permiţînd ridicarea cunoaşterii de la abstract la concret, către dezvăluirea tendinţelor esenţiale ale dezvoltării procesului social cercetat — ridicarea nivelului cultural-tehnic al clasei muncitoare.

În legătură cu utilitatea anchetei sociologice pe bază de chestionar, un exemplu instructiv oferă şi studiul lui V. K. Bakşutov din penultimul număr al revistei *Философские науки* [1] consacrat particularităţilor întrecerii socialiste în industria U.R.S.S. în etapa actuală. Urmărind să releve dezvoltarea elementelor caracteristice muncii comuniste în rîndurile participanţilor la întrecerea pentru titlul de brigadă a muncii comuniste (în raport cu muncitorii care nu participă la această întrecere), cercetătorul a chestionat, în noiembrie 1959, 100 de muncitori (50 participanţi şi 50 nepar-

[1] Cf. V. K. K. Bakşutov, în *Философские науки*, nr. 3/1960, p. 97.

ticipanți la întrecere) din 2 uzine. Cercetătorul a urmărit să stabilească în ce măsură participă acești muncitori la efectuarea a diferite forme de muncă voluntară fără plată și a diferitelor activități obștești. El a constatat că din primii 50 de muncitori, 39 au participat activ, fără plată, la diferite forme ale muncii comuniste, iar ceilalți 11 au îndeplinit diferite însărcinări obștești; în același timp însă, din a doua grupă de 50 muncitori, numai 12 oameni participau activ la viața obștească iar 23 îndeplineau diferite sarcini date de colectiv. Deosebirea apare deja pregnant. Pentru mai multă precizie și siguranță, după cîteva luni, în 1960, autorul a repetat ancheta, de astă dată cu întrebări mai multe, mai precise și pe o scară mai largă, chestionînd 200 muncitori. Rezultatele obținute sînt sintetizate în următorul tablou:

	Din 100 muncitori participanți la întrecerea comunistă	Din 100 muncitori neîncadrați în întrecerea comunistă
Participă activ la viața obștească și la munca comunistă fără plată	71	19
Participă la activitatea de raționalizări	27	9
Acordă sau primesc în mod sistematic ajutor tovărășesc în muncă, învățătură, trai	66	21
Învață în școli ale tineretului muncitoresc, în școli tehnice, în institute, la cursurile de ridicare a calificării	58	13
Urmează învățămîntul politic sau universitățile populare	31	4

Avantajele unei asemenea metode de cercetare sînt evidente: ea permite autorului să treacă de la raționamente de ordin general asupra superiorității muncii comuniste la analiza concretă a elementelor acestei superiorități, de la aprecieri aproximative și evazive la caracterizări precise, de la repetarea anostă a unor adevăruri bine cunoscute, la argumentarea cifrică irefutabilă. Prelucrarea datelor obținute permite desprinderea a *ceea ce este comun, general*, a tendințelor *esențiale*. Concluziile unei asemenea cercetări se sprijină pe suportul experienței de viață a 300 de muncitori și se bucură de autoritatea unei analize științifice riguroase a proceselor practicii sociale. În plus, trebuie să subliniem că, dacă aparent tabloul de mai sus se înfățișează ca o simplă descripție, o simplă înregistrare a situației în momentul efectuării anchetei, în realitate el reprezintă mult mai mult decît atît: datorită caracterului analitic al cercetării, în spatele rubricilor tabloului putem distinge și procesele care treptat au determinat situația creată și, ceea ce este încă și mai important, putem conchide asupra mijloacelor și căilor de urmat în viitor pentru a ridica practic mase cît mai largi de muncitori la nivelul mai înalt al muncii comuniste: anume, prin antrenarea la diferite activități în folosul colectivului, prin îmbinarea sistematică a muncii cu învățătura și alte căi. Sociologul vine astfel nemijlocit și palpabil în sprijinul activității instructiv-educative și de producție. Desigur, se poate obiecta că aspectele alese de cercetător pentru a defini componentele superiorității muncii comuniste sînt insuficiente și departe de a epuiza problema — și am subscrie la aceste obiecții juste. Dar important este în primul rînd nu aceasta, ci faptul că avem de a face cu *jaloane principale* — care de altfel nici nu urmăresc *epuizarea tuturor* aspectelor — și care sînt apte să orienteze cercetarea pe o cale justă spre *esența* fenomenului, astfel încît diferitele cercetări succesive și complimentare să ducă la o cunoaștere și reproducere a concretului viu în toată bogăția determinărilor sale.

Este instructiv de asemenea să arătăm că, analizîndu-și critic diferitele lor cercetări desfășurate pe teren, sociologii sovietici care au întreprins asemenea cercetări și-au dat seama și de unele lipsuri ale *procedeelor* și *metodicii folosite* îndeosebi la începuturile muncii pe teren, căutînd soluții pentru înlăturarea lor. Cunoașterea acestor lipsuri poate ajuta și pe cercetătorii din țara noastră în prevenirea unor deficiențe similare. Astfel, s-a considerat că volumul materialului sta-

tistic generalizat, în primele lucrări mai ales, era prea redus. Predominau fapte izolate, declaraţii ale muncitorilor, notări de discuţii purtate de aceştia, şi lipseau aproape complet datele statistice sinoptice. Din această pricină, generalizarea teoretică a materialului era insuficient de aprofundată, iar unele articole şi broşuri semănau mai mult cu nişte rapoarte de producţie decît cu lucrări de cercetare ştiinţifică [1]. De asemenea, la pregătirea lucrării *Legităţile avîntului cultural-tehnic al clasei muncitoare din U.R.S.S.*, cum s-a arătat la consfătuirea recentă a filozofilor din Sverdlovsk, cercetătorii nu au făcut o suficient de „profundă analiză a greutăţilor şi a contradicţiilor dezvoltării în societatea sovietică"[2].

Rezultatele bune obţinute pînă acum în cercetarea sociologică pe teren au determinat extinderea muncii filozofilor din Sverdlovsk în acest domeniu. Un număr recent al revistei *Вопросы философии* (nr. 9/1960) relatează despre o consfătuire a filozofilor din acest oraş, în care s-a arătat că în prezent s-a trecut la pregătirea şi elaborarea colectivă a următoarelor teme, care impun o asiduă cercetare sociologică de teren: „Dezvoltarea multilaterală a personalităţii muncitorului sovietic" (conducător L. N. Kogan); „Urmările sociale ale progresului tehnic în perioada construcţiei desfăşurate a comunismului" (conducător V. S. Krujkov, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S.); „Schimbările în structura socială a societăţii în perioada trecerii de la socialism la comunism" (conducător M. N. Rutkevici). S-a propus constituirea şi a altor colective care să facă studii sociologice asupra bugetelor de familie, asupra folosirii timpului liber şi a altor teme.

Pentru culgerea şi sistematizarea materialului concret (statistic şi de altă natură), care în aceste viitoare lucrări va trebui folosit într-o măsură şi mai mare decît pînă acum, a fost creat un *Laborator sociologic* pe lîngă Universitatea din Sverdlovsk, laborator la activitatea căruia sînt atraşi numeroşi studenţi.

Semnificativă pentru utilitatea şi eficacitatea practică a cercetărilor sociologice pe teren şi a colaborării filozofilor cu lucrătorii practicieni a fost intervenţia la această consfătuire a reprezentantului Sovnarhozului (Consiliul economiei naţionale) din Sverdlovsk, inginerul principal D. H. Liberman. „Însemnătatea muncii noastre în colaborare cu membrii catedrei de filozofie (la elaborarea monografiei despre „Legităţile avîntului cultural-tehnic al clasei muncitoare" — *n.ns.*) constă de asemenea în faptul că noi, lucrătorii practicieni, am învăţat să înţelegem mai profund procesele care au loc în viaţă şi să tragem concluzii practice. Astfel, studiind nivelul pregătirii tehnico-profesionale a cadrelor, am văzut limpede că în noile condiţii este neapărat necesar să îmbinăm pregătirea tehnică a muncitorilor cu cea de cultură generală. Trebuie să asigurăm în viitor o legătură şi mai strînsă între activitatea catedrei de filozofie şi a Sovnarhozului".

La Consfătuire s-a subliniat de asemenea că un material interesant pentru studierea problemelor eticii furnizează conferinţele teoretice ce se desfăşoară în întreprinderi.

Asemenea conferinţe teoretice (de pildă cu tema „Despre personal şi obştesc în etapa construcţiei desfăşurate a comunismului; „Cine nu munceşte — nu mănîncă") organizate de comitetele de partid ale întreprinderilor cu participarea largă a muncitorilor şi inginerilor, au avut şi au loc în prezent în numeroase uzine din Moscova, Leningrad şi alte oraşe sovietice. Atenţia deosebită ce se acordă în prezent unor asemenea conferinţe se oglindeşte şi în faptul că în *Pravda* au fost publicate întregi pagini speciale care relatează conţinutul dezbaterilor desfăşurate, reproduc intervenţii ale participanţilor etc. [3].

★

Desigur că metodica şi procedeele cercetărilor sociologice marxiste pe teren nu pot fi absolut identice indiferent de problema concretă care este studiată. Alături de o serie de *cerinţe*

[1] *Вопросы философии*, nr. 8/1959, art. cit.
[2] *Вопросы философии*, nr. 9/1960, p. 169.
[3] Vezi, de pildă, *Правда*, din 24 august 1960, din 5 septembrie 1960 etc.

şi *principii general-valabile*, metodele de cercetare trebuie să fie *diferenţiate în funcţie de obiectul cercetării*, trebuie să fie *adaptate specificului* proceselor analizate, pentru a realiza o cunoaştere cît mai adecvată a lor, mai ferită de influenţa unor împrejurări subiective. Din acest punct de vedere prezintă deosebit interes metodele folosite de o serie de sociologi şi etnografi sovietici în studierea pe teren a rămăşiţelor religioase din conştiinţa oamenilor şi a căilor lichidării lor.

În ultima vreme în revistele teoretice sovietice — *Коммунист* [1], *Вопросы философии* [2], *Философские науки* [3] şi altele — au apărut mai multe articole construite pe baza unui material sociologic concret, consacrate acestei probleme. Multă vreme, aşa cum remarcă unul din autorii acestor articole, munca practică pe tărîmul propagandei ateiste şi lichidării rămăşiţelor religioase din conştiinţa oamenilor a întîmpinat greutăţi serioase din pricina „lipsei unor cercetări sociologice sistematice pe teren, cercetări care pot furniza material faptic necesar pentru caracterizarea concretă a situaţiei tendinţelor religioase şi pot servi drept bază unei profunde analize ştiinţifice". Dar o justă alegere a căilor şi mijloacelor pentru lichidarea cît mai grabnică a unor asemenea rămăşiţe se poate face numai dacă sînt cunoscute formele concrete sub care se mai menţin ele, practicile şi obiceiurile în care ele se reflectă, mediul în care ele există şi cauzele persistenţei lor. Toate acestea pot fi depistate nu prin „raţionamente asupra problemei", ci numai prin cercetarea pe teren a fenomenului concret şi, pe această bază, prin generalizarea datelor obţinute. Un exemplu foarte concludent în acest sens este articolul scris în revista *Коммунист* (nr. 8/1960) de trei autori pe baza materialului concret cules de ei în cadrul unei expediţii etnografice în regiunile Kalinin, Kostroma, Gorki şi Iaroslavl. Articolul se impune în primul rînd prin *minuţiozitatea* caracterizărilor pe care le face asupra situaţiei rămăşiţelor religioase (în raport cu *grupele de vîrstă* din care fac parte diferitele persoane, cu ocupaţia lor, cu sexul lor, asupra adîncimii sau superficialităţii acestor rămăşiţe), prin *caracterul concret* al analizei practicilor şi formelor în care concepţiile religioase se manifestă în prezent, prin *adresa extrem de precisă* a recomandărilor pentru îmbunătăţirea propagandei ateiste exact în acele sectoare în care situaţia reală o cere. Evident, aceasta oglindeşte nu numai *utilitatea practică* a cercetărilor sociologice concrete, ci şi *eficacitatea metodelor* aplicate.

Despre asemenea metode relatează într-un articol din *Философские науки* cercetătorul L. T. Pinciuk. Studiind starea rămăşiţelor religioase în conştiinţa ţăranilor din regiunea Smolensk, el s-a oprit printre altele la colhozul „Steagul roşu". Bineînţeles, natura cercetării excludea din capul locului folosirea *metodei anchetei-tip* pentru chestionarea celor vizaţi. Cercetătorul a cules întîi unele date necesare despre anumite familii din statistica oficială a colhozului („Cartea de evidenţă a membrilor colhozului") privind numărul membrilor familiei, anul naşterii lor etc. Apoi „primele mărturii despre starea credinţelor religioase ale unor locuitori au fost obţinute în urma unor discuţii libere, degajate de orice caracter de anchetă. Autorul s-a străduit să evite punerea directă a problemei în faţa credincioşilor adînc convinşi şi a folosit asemenea întrebări directe numai după ce s-a convins că aceasta nu *va împieta asupra obiectivităţii datelor culese*... Asemenea observaţii directe au dus de asemenea la acumularea unui interesant material faptic" [4]. O metodă asemănătoare au folosit şi cercetătorii expediţiei complexe organizate de Academia de Ştiinţe a U.R.S.S. pentru cercetarea rămăşiţelor

[1] L. Puşkareva, G. Snesarev, M. Smeleva, *Rămăşiţele religioase şi căile lichidării lor*, în *Коммунист*, nr. 8/1960.

[2] L. M. Mitrohin, *Studierea sectantismului în regiunea Tambov*, în *Вопросы философии*, nr. 1/1960.

[3] T. L. Pinciuk, *Din experienţa cercetării rămăşiţelor religioase în conştiinţa ţăranilor sovietici*, în *Философские науки*, nr. 3/1960.

[4] L. T. Pinciuk, în *Философские науки*, nr. 3/1960.

sectelor religioase în regiunea Tambov [1]. Activiştii de partid şi cei din sovietele locale au acordat un mare ajutor cercetătorilor ştiinţifici.

Rezultatele şi concluziile la care a ajuns această expediţie au arătat utilitatea cercetărilor sociologice pe teren şi într-o problemă atît de dificilă privind conştiinţa socială. Cercetătorii au putut formula concluzii în problema *componenţei numerice* a sectelor şi modificării ei: numărul sectanţilor a scăzut continuu în ultimii 40 de ani, sectele descompunîndu-se şi destrămîndu-se în ritm accelerat [2]. S-a constatat de asemenea, în privinţa *componenţei de vîrstă* a sectanţilor, faptul că vîrsta medie a sectanţilor creşte necontenit, numărul tinerilor se reduce an de an iar în prezent numărul sectanţilor sub 40 de ani reprezintă un fenomen extrem de rar [3]. Cercetătorii au putut face generalizări destul de exacte şi în privinţa *componenţei sociale* şi a *componenţei pe sexe* a sectelor studiate etc.

Este evidentă utilitatea acestor concluzii pentru orientarea mai precisă a muncii organizaţiilor obşteşti, culturale, de răspîndire a ştiinţei etc. în domeniul propagandei ateiste, astfel încît, ţinînd seama de *particularităţile* diferitelor grupuri de credincioşi, ea să aibă maximum de eficacitate. Cercetătorii au elaborat, de pildă recomandări privind faptul că în prezent trebuie acordată o deosebită atenţie criticii *moralei religioase*, moralei „consolării religioase", întrucît au constatat necesitatea combaterii îndeosebi a laturii etice a dogmelor religioase. Din metodele folosite de sociologii sovietici privind studiul rămăşiţelor de natură religioasă în conştiinţă pot fi bineînţeles trase învăţăminte cu o valabilitate mai largă privind cercetarea diferitelor probleme legate de formele conştiinţei sociale şi aspectele luptei noului şi vechiului pe tărîmul conştiinţei.

★

Una din temele noi abordate în ultimii ani de filozofii sovietici care lucrează în domeniul materialismului istoric este problema opiniei publice — a esenţei ei, a legilor formării şi dezvoltării ei, a locului şi rolului ei în societate, a influenţei pe care o exercită. Problema opiniei publice este o problemă sociologică generală, întrucît ea se pune pe toate treptele de dezvoltare a societăţii. Studierea ei sub diferite aspecte determinate are importanţă deosebită pentru unele ştiinţe *particulare*, fapt care obligă materialismul istoric la elaborarea problemelor teoretice şi metodologice ale cercetării opiniei publice. Totodată, filozofii marxişti sînt chemaţi să abordeze ei înşişi, nemijlocit, alături de reprezentanţii altor ştiinţe, *cercetarea sociologică pe teren a conţinutului concret al opiniei publice*, într-un moment dat sau în altul, într-o problemă sau alta.

„Reflectînd aspecte multiple ale vieţii sociale — scrie în *Вопросы философии* A. K. Uledov — opinia publică poate fi obiect de studiu al unei serii întregi de ştiinţe. Şi, într-adevăr, pe lîngă dreptul de stat, o studiază şi etica, şi pedagogia, şi istoria ziaristicii şi istoria civilă. Ce-i drept, aceste ştiinţe concrete nu studiază încă suficient opinia publică şi vina pentru aceasta o poartă, într-o anumită măsură, şi sociologia, întrucît ea nu se ocupă de problemele concrete ale opiniei publice, care au o importanţă metodologică pentru ştiinţele concrete. Definirea esenţei opiniei publice este, în primul rînd, o problemă de teorie generală a dezvoltării sociale, o problemă sociologică, iar opinia publică nu poate fi definită ca fenomen decît clarificîn-

---

[1] *Вопросы философии*, nr. 1/1960, p. 143.

[2] De pildă, dacă înainte de Revoluţia din Octombrie, în 1915, în satul Kirsanov şi în judeţul Kirsanovsk existau 716 molokani, 316 flagelanţi, 19 adventişti şi 163 de adepţi ai sectei „stiliştilor", în prezent în oraşul Kirsanov şi în raionul Kirsanovsk, cu toate că numărul total al populaţiei prezintă o însemnată creştere, nu mai există de loc molokani, flagelanţi, stilişti, adventişti. Se pot cita cifre similare şi în privinţa altor raioane.

[3] La o concluzie similară în această privinţă au ajuns şi cercetătorii L. Puşkareva, G. Snesarev, M. Şmeleva în articolul citat din *Коммунист*, nr. 8/1960.

du-se locul și rolul ei în viața societății în ansamblu" [1].

În condițiile socialismului se creează posibilități noi, mai eficiente, de consultare și studiere a opiniei publice, principial deosebite de „metodica" sociologiei burgheze, specializată în prezentarea falsificată a opiniei publice. Una din formele principale de cercetare și consultare a opiniei publice este, în aceste condiții, organizarea de *dezbateri largi la care participă întregul popor*, în jurul unor probleme ca planurile de dezvoltare a economiei naționale, adoptarea unor legi și altele. Totodată, trebuie elaborată și perfecționată *metodica anchetelor în rîndurile populației*, în vederea culegerii pe teren a datelor necesare privitoare la poziția opiniei publice într-o problemă sau alta, la legile și tendințele dezvoltării ei etc. Importanța opiniei publice ca obiect de cercetare sociologică este privită în prezent de către filozofii sovietici în legătură directă cu faptul că în etapa construcției desfășurate a comunismului crește considerabil însemnătatea și influența opiniei publice, sînt utilizate mult mai larg formele obștești de influențare a celor ce încalcă normele vieții sociale etc.

În această ordine de idei, ne vom referi mai jos la organizarea recentă a unei interesante anchete în rîndurile opiniei publice sovietice, mai precis, la latura ei metodologică și organizatorică. La Moscova, pe lîngă redacția ziarului *Комсомольская Правда* a fost înființat în ultima vreme „*Institutul opiniei publice*" („Institut obșcestvennovo mneniia"); însăși înființarea, ca atare, a acestui „Institut" este semnificativă pentru atenția acordată în prezent acestor cercetări. Într-o problemă de mare însemnătate Institutul a organizat o anchetă în rîndurile oamenilor sovietici, adresîndu-li-se cu întrebarea: „*cum s-a schimbat nivelul dvs. de trai?*". Rezultatele anchetei, publicate și analizate pe larg într-un întreg număr al ziarului[2], au fost primite cu un deosebit interes. Chiar a doua zi, comentînd într-un articol rezultatele anchetei, ziarul *Правда* scria că, întreprinzînd această largă anchetă sociologică, *Комсомольская Правда* „a manifestat o interesantă inițiativă, adunînd un material plin de conținut, bazat pe un bogat material faptic, care prezintă, fără îndoială, un mare interes..." [3].

Motivînd alegerea *temei* (problemele nivelului de trai) anchetei în rîndurile opiniei publice sovietice și *țelurile* acesteia, „Institutul opiniei publice" scria: „*Crearea unui belșug de bunuri materiale și spirituale, satisfacerea cît mai mare a cerințelor omului, au devenit în socialism țelul și legea fundamentală a însăși dezvoltării economice a societății. Acesta este țelul fundamental, legea principală a întregii activități practice a P.C.U.S. care conduce titanica activitate creatoare a poporului pentru construirea comunismului... Fiecare are viu în memorie măsurile de cea mai mare importanță luate de Comitetul Central al P.C.U.S. și de guvernul sovietic în ultimii ani pentru atingerea acestui țel.*

În ce mod au schimbat aceste măsuri viața poporului sovietic? Care din ele au dat deja rezultate resimțite pe scară largă? Ce consideră oamenii sovietici a fi de primă importanță printre sarcinile trasate de Partidul Comunist, care se rezolvă în prezent? Care dintre căile și metodele de rezolvare a acestor sarcini li se par oamenilor sovietici a fi cele mai importante?".

Pentru lămurirea acestor probleme, „Institutul opiniei publice" a elaborat următorul formular de anchetă:

1) *Cum s-a schimbat nivelul Dvs. de trai în ultimii ani?* (S-a ridicat, a rămas neschimbat, a scăzut?)

---

[1] A. K. Uledov, *Opinia publică — obiect de cercetare sociologică*, în *Вопросы философии*, nr. 3/1959, p. 56. Vezi în aceeași ordine de idei articolul *Rolul opiniei publice în întărirea ordinei de drept și a legalității sovietice*, de A. B. Saharov, în *Вопросы философии*, nr. 3/1960.

[2] *Комсомольская Правда*, 7 octombrie 1960, p. 1—2—3—4.

[3] *Правда*, 8 octombrie 1960.

2) *Prin ce anume s-a exprimat aceasta, care sînt principalele fapte de care legați aceasta?*

3) *Care este problema pe care o considerați a fi de prim ordin?* (de subliniat):

— Reducerea zilei de muncă.

— Sporirea producției mărfurilor de larg consum.

— Construcția de locuințe.

— Îmbunătățirea deservirii nevoilor curente ale vieții de zi cu zi.

— Sporirea producției de produse alimentare.

— Mărirea salariilor.

— Extinderea rețelei de instituții pentru copii.

4) *Ce ați propune Dvs. pentru rezolvarea grabnică a problemei pe care ați ridicat-o?*

Pentru a se putea face o analiză științifică a răspunsurilor, care să țină seama de situația socială a fiecăruia din cei ce au completat ancheta, aceștia au fost rugați să dea și cîteva indicații asupra lor, privind:

— Ocupația.

— Vîrsta.

— Sexul.

— Locul domiciliului.

— Componența familiei.

— Cîți dintre membrii familiei lucrează?

— Dacă doriți, menționați numele Dvs.

Următoarea problemă care s-a pus organizatorilor acestei anchete-sondaj, a fost asigurarea unei cuprinderi juste, din punct de vedere social și geografic, astfel încît să se realizeze anchetarea tuturor grupurilor și păturilor sociale care alcătuiesc societatea sovietică — ținîndu-se seama că în problema cercetată (nivelul de trai) există deosebiri între situația celor ce muncesc și a celor ce învață, între ingineri și pensionari, între colhoznici și militari ș.a.m.d.; și mai dificil era să se asigure cuprinderea cît mai largă a locuitorilor din diferite regiuni geografice spre a putea conchide asupra dinamicii nivelului de trai nu numai al locuitorilor din centrul țării ci și din raioanele îndepărtate, nu numai al celor din marile orașe industriale ci și al celor din micile așezări rurale ș.a.m.d.

Soluția găsită a fost următoarea: întrucît din Moscova pleacă în fiecare zi nu mai puțin de 65 trenuri în toate colțurile U.R.S.S., au fost distribuite într-o anume zi, în cîte unul din vagoanele fiecăruia din aceste trenuri, formularele anchetei (O asemenea soluție are însă, după părerea noastră, și serioase neajunsuri; ea menține totuși un prea mare coeficient de accidental în alegerea persoanelor care răspund la anchetă, nu dă cercetătorului suficiente posibilități de a asigura o reprezentare justă, proporțională a diferitelor categorii de oameni ai muncii). Din cele cca. 1600 formulare distribuite, au fost completate corect și au putut fi luate în considerare 1399 răspunsuri.

Ancheta a permis să fie obținute o serie de date privind principalele cauze care au determinat ridicarea nivelului de trai al oamenilor sovietici în ultimii ani, deci date proporționale asupra eficienței diferitelor măsuri înfăptuite pe această linie în ultima vreme. Cei mai mulți dintre anchetați (cca. o treime) explică ridicarea nivelului lor de trai prin creșterea belșugului de produse alimentare și de larg consum, iar o altă treime — prin creșterea salariilor; un alt grup — 179 de răspunsuri — au definit drept principală cauză — reducerea zilei de muncă, sporirea timpului liber destinat instruirii, activităților artistice, familiei, odihnei etc. Alte persoane anchetate s-au referit la alți factori de ridicare a nivelului de trai material și cultural.

La întrebarea următoare a anchetei — „ce problemă considerați a fi de primă importanță? " — mai mult de jumătate dintre cei anchetați au răspuns: „construcția de locuințe". Ancheta a relevat totodată ritmul rapid al rezolvării acestei probleme datorită măsurilor luate de partid și statul sovietic: astfel, fiecare al 12-lea om dintre cei anchetați a menționat primirea în ultima vreme a unei noi locuințe. Cît se poate de semnificativ este numărul extrem de mare de *propuneri* făcute de către cei anchetați privind rezolvarea problemelor pe care le consideră de primă urgență; de pildă, s-au făcut peste 400 propuneri privind accelerarea ritmului construcției de

locuinţe prin atragerea populaţiei la activitatea de construcţie, prin atragerea mijloacelor băneşti ale populaţiei, propuneri privind calitatea construcţiilor etc. Înseşi propunerile făcute au oglindit adeziunea deplină a oamenilor sovietici la linia politică a P.C.U.S. şi statului sovietic, căutările lor creatoare pentru găsirea celor mai bune mijloace de realizare a ei — şi este foarte grăitor faptul că nu puţine răspunsuri cuprindeau, — adăugate din propria iniţiativă a celor anchetaţi — cuvinte de mulţumire adresate partidului comunist şi guvernului sovietic, personal tovarăşului N. S. Hruşciov.

Nu putem să ne referim aci la întreaga analiză făcută diferitelor grupuri de răspunsuri [1] — potrivit compoziţiei pe profesii, pe vîrste, pe sexe etc. — a autorilor lor. Fapt este că experienţa acestei anchete, cu toate limitele ei, este concludentă pentru eficienţa ştiinţifică şi nemijlocit-practică a cercetării opiniei publice de pe baza teoretică şi prin metodele sociologiei marxist-leniniste.

★

În încheierea acestor însemnări, aş dori să mă opresc asupra cîtorva idei principale care cred că merită în mod deosebit a fi subliniate.

Se impune în primul rînd atenţiei *varietatea mare* de metode şi mijloace care stau la îndemîna cercetării sociologice marxist-leniniste pe teren, pe viu, şi care sînt deja folosite practic de sociologii sovietici. Dar aci trebuie făcut imediat un corectiv: rîndurile de mai sus nici nu şi-au propus şi nici n-ar fi putut epuiza toată gama acestor mijloace, care în realitate sînt încă şi mai numeroase şi mai variate. Experienţa metodologică şi organizatorică a cercetărilor pe teren desfăşurate de sociologii sovietici apare astfel ca bogată în învăţăminte, care trebuie studiate cu atenţie de cercetătorii din ţara noastră în străduinţa de a orienta mai direct propriile lor cercetări spre analiza activităţii creatoare a maselor în procesul desăvîrşirii construcţiei socialismului.

[1] Vezi *Комсомольская Правда*, nr. citat.

Rezultă de asemenea că întreprinderea unor ample cercetări sociologice pe teren pentru elucidarea diferitelor probleme nu poate fi opera unui singur cercetător sau a diferiţi cercetători acţionînd răzleţ. *Vastitatea materialului şi complexitatea proceselor pot fi învinse numai cu forţele conjugate ale mai multor cercetători, acţionînd coordonat.*

Aceste forţe trebuie aplicate asupra unei *arii* bine precizate, *delimitarea ariei* fiind o operaţie de mare însemnătate în ansamblul muncii de cercetare. În plus, cercetarea sociologică pe teren are enorm de cîştigat dacă la ea participă, afară de sociologii profesionişti, şi activişti de partid, de stat, ai organizaţiilor obşteşti, care muncesc practic zi de zi în sfera respectivă, o cunosc şi ajută la săparea mai adîncă, la pătrunderea mai în adîncime a fenomenelor din aria stabilită.

De asemenea, o judicioasă întrebuinţare trebuie dată *chestionarelor-tip* şi diferitelor *anchete* sociologice. Forţele şi posibilităţile cercetătorilor trebuie amplificate cu ajutorul chestionarului, — din care fiecare exemplar constituie un trimis, un reprezentant al sociologului în contactul cu procesul social. Totodată, importanţa şi eficacitatea acestor chestionare nu trebuie supraapreciate şi este necesar să nu se scape din vedere limitele ce le sînt inerente.

Sociologul marxist pleacă pe teren înarmat cu concepţia materialismului dialectic şi istoric, cu concluziile şi indicaţiile cuprinse în documentele de partid, şi în lumina lor desfăşoară tot timpul pe teren activitatea de cercetare a practicii sociale. Totuşi, oricît de necesară este munca *pe teren* pe care trebuie s-o desfăşoare sociologul marxist, sînt însă cît se poate de evidente două lucruri — care nu constituie obiectul direct al acestor însemnări, dar de care nici o cercetare sociologică ştiinţifică nu poate face abstracţie — pe care vrem să le subliniem în încheiere:

În primul rînd, că cercetarea directă pe teren *nu constituie nicidecum singura formă de studiere* a realităţii, ci că sociologia marxistă

trebuie să prelucreze datele pe care i le oferă o serie întreagă de științe particulare (economia politică, dreptul, psihologia, pedagogia, datele statisticii și multe altele) precum și presa, diferite dări de seamă, materiale de analiză etc., cu ajutorul cărora realizează cunoașterea mai amplă a realității.

În al doilea rînd, că oricît de grea și complexă este culegerea materialului viu, a faptelor și datelor necesare, aceasta nu reprezintă decît prima parte a muncii: ea trebuie urmată de o profundă *prelucrare și interpretare teoretică, de munca de generalizare și abstractizare*, de dezvăluirea tendințelor și legilor care guvernează dezvoltarea fenomenelor studiate. Cercetările sociologice pe teren nu constituie un scop în sine, ci furnizează material pentru cunoașterea tot mai profundă a tendințelor și legilor de dezvoltare ale societății socialiste, această cunoaștere fiind menită, la rîndul ei, să ajute ridicării practicii construcției conștiente a socialismului la un nivel mereu mai înalt.

Congresul al III-lea al partidului nostru a trasat cadrelor ideologice, lucrătorilor din domeniul științelor sociale din țara noastră, sarcina de a-și amplifica eforturile pentru legarea cercetărilor pe care le desfășoară de practică, pentru lichidarea caracterului abstract, rezultat din insuficienta cunoaștere a realității, pe care-l au unele lucrări de științe sociale. Munca cercetătorilor pe acest tărîm, inclusiv a lucrătorilor în domeniul filozofiei, așa cum a subliniat la Congres tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, „va fi rodnică și utilă dacă vor ține seama de cerințele obiective ale fiecărei etape, dacă la temelia lucrărilor lor va sta studierea atentă a politicii și activității practice a partidului, a ceea ce este esențial în experiența maselor muncitoare" [1]. Pentru îndeplinirea acestor sarcini trasate de partidul nostru cercetării științifice, studierea experienței filozofilor sovietici în legarea cercetărilor lor teoretice de practica construcției comunismului, studierea rezultatelor concrete obținute de ei în aceste cercetări sociologice pe teren, poate fi de un real ajutor lucrătorilor în domeniul materialismului istoric din țara noastră, în studierea aprofundată a procesului desăvîrșirii socialismului în țara noastră.

Mihail Cernea

[1] Gh. Gheorghiu-Dej, *Raport la cel de al III-lea Congres al P.M.R.*, Editura politică, 1960, p. 99.

NOTE BIBLIOGRAFICE

В. И. ТАНЕЕВ, *Детство, юность, мысли о будущем (Copilăria, tinereţea şi cugetări despre viitor)* — Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1959, 713 p.

Volumul cuprinde principalele lucrări ale democratului revoluţionar rus, filozof şi duşman de moarte al ţarismului, V. I. Taneev (1840—1921). El este autorul a numeroase lucrări ştiinţifice cum ar fi: *Societatea internaţională a muncitorilor, Eitihiologia (Ştiinţa despre fericirea omenirii în orînduirea comunistă)*; *Statele comuniste viitoare, Cucerirea Bastiliei* etc. A scris de asemenea numeroase poezii cu caracter politic, lucrări de artă şi memorii. Meritul deosebit al lui V. I. Taneev constă în aceea că el a înţeles şi a subliniat cu pregnanţă rolul lui Marx ca întemeietor al Internaţionalei muncitorilor. Taneev a fost un deosebit militant ateist. Criticînd dogmele religioase, el evidenţiază conţinutul lor fals, menit să adoarmă conştiinţa şi să frîneze activitatea maselor populare. Ca revoluţionar utopist el nu s-a ridicat însă pînă la poziţiile marxismului consecvent, rămînînd departe de concepţiile materialismului dialectic şi istoric. Cu toate acestea, V. I. Taneev afirma că numai în societatea socialistă şi comunistă omul devine liber în adevăratul sens al cuvîntului. Lucrările sale prezintă şi azi un deosebit interes ştiinţific şi social, bucurîndu-se de aprecierea pozitivă a cititorilor.

С. И. ЯКУБОВСКАЯ, *Строительство союзного советского социалистического государства, 1922—1925. (Construirea statului socialist sovietic unional)* — Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1960, 396 p.

Bazată pe un vast material documentar istoric, lucrarea abordează problema caracterului şi a legităţilor fundamentale ale procesului de construire a statului socialist sovietic unional, în perioada 1922—1925. Cele mai importante capitole ale lucrării tratează în succesiune istorică probleme ca: Necesitatea istorică a formării U.R.S.S.; Crearea bazei constituţionale a organizării statului sovietic; Activitatea statului îndreptată spre întărirea conducerii planice a economiei şi crearea bugetului unional etc. Autorul evidenţiază rolul clasei muncitoare călăuzită de Partidul Comunist în reconstruirea socialistă a economiei naţionale. Astfel, se arată cum necesitatea politică de formare a statului unional multinaţional socialist se evidenţiază prin înseşi sarcinile generale ale republicilor sovietice în lupta pentru construirea socialismului, în lupta lor împotriva duşmanului de clasă.

În perioada actuală, cînd s-a trecut la construirea desfăşurată a comunismului, popoarele U.R.S.S., în colaborare frăţească, luptă pentru îndeplinirea sarcinilor trasate de Congresul al XXI-lea al P.C.U.S., sarcini

care prevăd formarea unei noi şi puternice economii şi a unei vaste culturi a tuturor popoarelor U.R.S.S.

ЭНДРЮ ГРАНТ, *Социализм и средние классы* (*Socialismul şi clasele mijlocii*) — Госполитиздат, Москва, 1960, 199 p.

Apărută în traducere rusească, cartea subliniază că victoria luptei clasei muncitoare din ţările capitaliste pentru pace, democraţie şi socialism depinde în mare măsură de poziţia păturilor mijlocii, sau cum li se mai spune „clasele mijlocii". Lucrarea analizează o serie întreagă de probleme dintre care menţionăm : Există oare clase sociale şi care sînt deosebirile dintre ele? Se şterg oare aceste deosebiri în condiţiile capitalismului contemporan? Care este structura de clasă a Angliei? — probleme abordate de pe poziţiile teoriei marxist-leniniste a claselor sociale. De asemenea, pe baza unei ample documentaţii sînt criticate şi respinse concepţiile burgheze şi reformiste referitoare la „clasele mijlocii" potrivit cărora aceste „clase mijlocii" ar fi lipsite de orice posibilitate de apărare faţă de influenţa burgheziei monopoliste. Autorul subliniază pregnant faptul că, în condiţiile actuale, proletariatul are toate posibilităţile să cucerească de partea sa aceste pături sociale, în lupta pentru cîştigarea drepturilor politice şi economice. Un rol important îl ocupă în lucrare analiza condiţiilor de existenţă a păturilor mijlocii în capitalism. Legat de acestea, autorul ridică o serie întreagă de probleme ca : structura păturilor mijlocii, particularităţile situaţiei lor economice şi sociale, atitudinea clasei muncitoare faţă de păturile mijlocii etc.

Lucrarea lui A. Grant se înfăţişează cititorului ca un interesant studiu ştiinţific cu bogate implicaţii politice.

WOLFGANG EICHHORN, *Über die Widersprüche beim Aufbau des Sozialismus* (Cu privire la contradicţii în cadrul construcţiei socialiste) — VEB, Deutscher Verlag der Wissenschaft, Berlin, 1959, 78 p.

Expunînd teza marxistă despre contradicţii ca izvor al dezvoltării, autorul critică denaturările revizioniste ale acestei teze. W. Eichhorn abordează trei probleme principale : 1) contradicţia fundamentală în Germania — opoziţia dintre forţele iubitoare de pace ale poporului german, şi forţele militariste, reacţionare ; 2) contradicţiile de clasă ale perioadei de trecere de la capitalism la socialism şi căile rezolvării lor în R. D. G. ; 3) problema contradicţiilor societăţii socialiste în dezvoltare şi problema rezolvării lor în R.D.G. Autorul analizează principalele contradicţii — antagoniste şi neantagoniste — ale dezvoltării sociale, insistînd asupra căilor şi formelor lor specifice de rezolvare în condiţiile R.D.G., pe baza aplicării creatoare de către P.S.U.G. a învăţăturii marxist-leniniste.

О. В. ТРАХТЕНБЕРГ, *Очерки по истории философии и социологии Англии XIX в.* (*Studii despre istoria filozofiei şi sociologiei din Anglia secolului XIX*). — Издательство Московского Университета, Москва, 1960, 115 p.

Cartea cuprinde următoarele capitole :

I. Observaţii introductive. Anglia de la sfîrşitul secolului XVIII şi începutul secolului XIX. II. Ştiinţa engleză de la sfîrşitul secolului XVIII şi începutul secolului XIX. III. Materialismul englez de la sfîrşitul secolului XVIII. IV. Malthus şi „teoria" lui asupra populaţiei. V. Socialismul utopic — Robert Owen. VI. Utilitarismul. VII. „Neoidealismul" — filozofia reacţiei romantice. Coleridge. VIII. Thomas Carlyle. IX. Filozofia lui Wiliam Hamilton. X. Pozitivismul lui John Stuart Mill. XI. Henry Buckle şi „geografismul". Concluzii.

Autorul analizează critic filozofia şi sociologia burgheză din Anglia secolului XIX, în

strînsă dependență de condițiile social-istorice și cele ideologice, desprinzînd particularitățile dezvoltării lor. Cartea prezintă interes prin noutatea încercării de a zugrăvi de pe poziții marxiste tabloul sintetic al filozofiei burgheze din Anglia secolului XIX.

★

LECȚII ÎN AJUTORUL CELOR CARE STUDIAZĂ ISTORIA P.M.R., Editura politică, București, 1960, 660 p.

Volumul înmănunchează o serie de lecții și consultații privind istoria mișcării muncitorești și a partidului revoluționar marxist-leninist al clasei muncitoare din Romînia, elaborate în cursul anilor 1956—1960 de către Institutul de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.

Cele 12 capitole ale volumului reliefează, etapă cu etapă, drumul victorios de luptă a clasei muncitoare, călăuzită de partidul ei revoluționar, pentru eliberarea definitivă de exploatare și asuprire, pentru făurirea societății noi, socialiste:

1. Începutul mișcării muncitorești și al răspîndirii marxismului în Romînia. Crearea Partidului social-democrat al muncitorilor din Romînia (1893). P.S.D.M.R. între anii 1893 și 1899.

2. Mișcarea muncitorească din Romînia la începutul sec. al XX-lea (1900—1917).

3. Marea Revoluție Socialistă din Octombrie — începutul unei ere noi în istoria omenirii. Avîntul revoluționar din Romînia. Crearea P.C.R. — victorie istorică a leninismului asupra oportunismului și reformismului în mișcarea muncitorească din Romînia (1917—1922).

4. Lupta P.C.R. pentru apărarea intereselor maselor muncitoare în perioada stabilizării relative a capitalismului (1923—1928).

5. Lupta P.C.R. în perioada crizei economice din 1929—1933.

6. Lupta P.C.R. împotriva fascizării țării, pentru crearea frontului popular antifascist (1934 — februarie 1938).

7. Lupta P.C.R. împotriva dictaturii regale și militare-fasciste, pentru apărarea independenței naționale a Romîniei (feb. 1938 — iun. 1941).

8. P.C.R. — organizatorul și conducătorul luptei pentru răsturnarea dictaturii militare-fasciste și întoarcerea armelor împotriva Germaniei hitleriste. Insurecția armată din august 1944.

9. Lupta maselor populare, conduse de P.C.R., în perioada 23 August 1944 — 6 Martie 1945 pentru instaurarea puterii democrat-populare. Participarea Romîniei la războiul antihitlerist.

10. P.C.R. — conducătorul luptei maselor populare pentru consolidarea și dezvoltarea puterii democrat-populare, pentru instaurarea dictaturii proletariatului (6 Martie 1945—30 Decembrie 1947).

11. Partidul Muncitoresc Romîn — conducătorul poporului muncitor în lupta pentru construirea socialismului (1948—1950).

12. Partidul Muncitoresc Romîn — conducătorul poporului muncitor în lupta pentru construirea socialismului (1951—1955).

Menit să înlesnească celor mai largi cercuri de cititori studierea istoriei P.M.R., volumul de *Lecții* constituie totodată o bază temeinică pentru elaborarea unor studii ample asupra trecutului de luptă a clasei noastre muncitoare și a partidului său revoluționar.

★

DEZVOLTAREA IDEILOR FUNDAMENTALE ALE FIZICII (culegere de studii), Editura științifică, București, 1960, 572 p.

Lucrarea editată sub egida Academiei de Științe a U.R.S.S., constituie o substanțială culegere de studii consacrate problemelor de bază ale fizicii în evoluția lor istorică din antichitate pînă în zilele noastre. Situați pe pozițiile materialismului dialectic și istoric, fie că analizează *Ideile fizice ale antichității, Evului mediu și Renașterii, Geneza explicării mecaniciste a fenomenelor fizice și ideile fizicii carteziene* sau *Originile fundamentale ale fizicii lui Newton, Evoluția ideilor în termodinamică și în fizica atomică, Teoria relativității* sau *Originile fizicii cuantice*, autorii acestei cărți scot

într-o lumină pregnantă superioritatea explicării materialiste a fenomenelor fizice. Fără să aibă pretenţia unei expuneri exhaustive, amănunţite şi cronologice, dar oprindu-se îndelung asupra principalelor momente din istoria acestei ştiinţe, lucrarea oferă în ansamblul ei un tablou sistematic al dezvoltării fizicii de-a lungul veacurilor.

Reunind în paginile ei colaborarea unor istorici ai ştiinţei cu o reputaţie de mult stabilită, cartea *Dezvoltarea ideilor fundamentale ale fizicii* se înfăţişează din capul locului cu o garanţie de prestigiu.

A. I. OPARIN, *Originea vieţii pe pămînt*, ed. a III-a, Editura ştiinţifică, Bucureşti, 1960, 476 p.

Lucrarea pune la îndemîna cititorilor rezultatele celor mai noi descoperiri ale ştiinţelor naturii şi schiţează pe această bază solidă a faptelor tabloul dezvoltării progresive a materiei pe drumul genezei vieţii.

După ce în capitolele intitulate *Teoriile apariţiei spontane a vieţii*, *Teoriile despre eternitatea vieţii*, *Căutarea căilor de soluţionare ştiinţifică a problemei originii vieţii*, este înfăţişat procesul dialectic pe care l-a urmat gîndirea omenească în năzuinţa ei de a rezolva această problemă, în capitolele următoare : *Apariţia iniţială a celor mai simple substanţe organice*, *Apariţia primelor organisme* sau *Evoluţia ulterioară a organismelor primare* şi altele, autorul trece la explicarea ştiinţifică a problemei originii vieţii pe pămînt.

Scrisă într-un limbaj curgător, deşi se adresează în primul rînd specialiştilor, cartea este accesibilă unui cerc larg de cititori.

C. DAICOVICIU, ST. PASCU, V. CHERESTEŞIU, T. MORARIU, *Din Istoria Transilvaniei*, Editura Academiei R.P.R., Bucureşti, 1960, 230 p.

Lucrarea constituie primul volum al unei ample lucrări de sinteză (concepută în trei volume) asupra evoluţiei societăţii omeneşti de pe teritoriul Transilvaniei, din orînduirea comunei primitive pînă în preajma revoluţiei burghezo-democratice din anul 1848.

Răspunzînd problemelor fundamentale ale istoriei Transilvaniei — ca parte integrantă a istoriei patriei noastre — (unde şi cînd s-au format limba şi poporul romîn ; problema permanenţei populaţiei autohtone în timpul şi după retragerea stăpînirii romane ; aportul populaţiei la viaţa materială şi culturală a Daciei ; problemele demografice ale Transilvaniei etc.), lucrarea înfăţişează, totodată, lupta comună a maselor ţărăneşti asuprite împotriva exploatării feudale, sub diferitele sale forme de manifestare : fuga de pe moşii, nesupunerea la corvezi, haiducia, marile răscoale ţărăneşti din secolele XV—XVIII, dominate de răscoala din 1784. Principalele curente de idei — semnificative pentru înţelegerea dezvoltării vieţii spirituale a Transilvaniei — sînt menţionate şi analizate în contextul epocii.

Autorii acordă o deosebită atenţie respingerii teoriilor neştiinţifice, infectate de naţionalism ale istoriografilor burghezi — deosebit de prolifici mai ales în perioada dintre cele două războaie mondiale — reliefînd funcţia lor socială reacţionară.

Prin problematica sa variată şi cuprinzătoare, abordată de pe poziţiile ştiinţei marxiste a istoriei şi bazată pe un bogat material documentar, lucrarea *Din Istoria Transilvaniei* aduce o însemnată contribuţie la studiul istoriei poporului nostru, constituind, totodată, prima istorie ştiinţifică a Transilvaniei.

★

A. РОБЕРТСОН, *Происхождение христианства* (*Apariţia creştinismului*). Издательство иностранной литературы, Москва, 1959, 320 p.

Înarmat cu metodologia marxistă, cunoscutul om de ştiinţă englez, Archibald Robertson, analizează problema apariţiei creştinismului scoţînd în evidenţă rolul său social nefast. Pentru Archibald Robertson creştinis-

mul nu este o creaţie a propovăduitorilor religiei ci rezultatul unor anumite cauze economice şi sociale. Se subliniază în mod deosebit condiţiile de apariţie a ideologiei reacţionare creştine. Dintre capitolele mai importante ale acestei monografii menţionăm: Cum l-a creat omul pe dumnezeu; Legenda despre Iisus Hristos; Legenda despre Pavel; Ruperea cu iudaismul; Renaşterea bisericii catolice. Analiza, de pe poziţiile materialismului dialectic a acestor probleme, constituie un aport de seamă la lupta împotriva concepţiilor mistico-religioase.

НАЧАЛО РАБОЧЕГО ДВИЖЕНИЯ И РАСПРОСТРАНЕНИЕ МАРКСИЗМА В РОССИИ (1883—1894 годы). *Документы и материалы.* (*Începutul mişcării muncitoreşti şi răspîndirea marxismului în Rusia. 1883–1994. Materiale şi documente*), Госполитиздат, Москва, 1960, 370 p.

Documentele şi materialele acestei culegeri, grupate pe teme, cuprind lucrări din operele clasicilor marxism-leninismului, materiale care aparţin primelor organizaţii muncitoreşti, cercurilor marxiste şi grupurilor social-democratice; de asemenea, numeroase documente ale administraţiei ţariste din care reiese situaţia grea a muncitorilor şi lupta lor pentru cîştigarea drepturilor politice şi economice. Cartea abordează următoarele probleme: Dezvoltarea capitalismului în Rusia; situaţia clasei muncitoare; democraţii revoluţionari şi narodnicii; primele organizaţii muncitoreşti; Plehanov şi grupul «Eliberarea muncii»; cercurile marxiste din Rusia; începutul activităţii revoluţionare a lui V. I. Lenin. Materialele culegerii subliniază cu pregnanţă faptul că o dată cu dezvoltarea capitalismului şi creşterea proletariatului, în Rusia au început, prin diferite mijloace, să se răspîndească ideile socialismului ştiinţific, ele cuprinzînd mase tot mai largi ale clasei muncitoare şi ale intelectualităţii revoluţionare.

★

ИЗ ИСТОРИИ ФОРМИРОВАНИЯ И РАЗВИТИЯ МАРКСИЗМА (*Din istoria formării şi dezvoltării marxismului*), Госполитиздат, Москва, 1959, 390 p.

Lucrarea este o culegere de materiale cuprinzînd diferite referate şi comunicări ţinute în cadrul Institutului de marxism-leninism de pe lîngă C.C. al P.C.U.S. cu ocazia sesiunilor ştiinţifice din anii 1955—1956, închinate comemorării a 137 şi 138 ani de la naşterea lui Karl Marx şi a 135 ani de la naşterea lui Friederich Engels. Cartea cuprinde următoarele studii: *Elaborarea de către Karl Marx şi Friederich Engels a problemelor de materialism istoric în lucrarea «Ideologia germană»*, de A. A. Uibo, candidat în ştiinţe filozofice; *Contribuţii la istoria scrierii, publicării şi elaborării «Ideologiei germane» de către Karl Marx şi Friederich Engels*, de G. A. Bagaturia; *Despre legăturile lui Karl Marx şi Fr. Engels în Anglia în anii 1843—1845*, de I. A. Bah, candidat în ştiinţe istorice; *Din istoria luptei lui Karl Marx şi Friederich Engels împotriva «Socialismului adevărat» german*, de E. P. Kandel, candidat în ştiinţe istorice; *Activitatea publicistică a lui Karl Marx şi Friederich Engels înainte de revoluţia din 1848—1849*, de L. I. Golman, candidat în ştiinţe istorice; *Din istoria luptei lui Karl Marx şi Friederich Engels pentru formarea şi întărirea gazetei «Neue Rheinische Zeitung», ca organ al proletariatului revoluţionar*, de S. Z. Leviova, candidat în ştiinţe istorice; *Poziţia lui Karl Marx şi Friederich Engels faţă de problema ţărănească în timpul revoluţiei din 1848—1849 din Germania*, de V. P. Pospelova; *Activitatea lui Karl Marx şi Friederich Engels în societatea democratică din Köln (aprilie-octombrie 1848)*, de M. A. Kocetkova; *Locul şi importanţa lucrării «Contribuţii la critica economiei politice» în învăţătura economică a lui Karl Marx*, de S. M. Grigorian, candidat în ştiinţe economice; *Ediţia franceză autorizată a primului volum din Capitalul*, de A. I. Maliş, candidat în ştiinţe economice; *Din istoria primei ediţii franceze a primului volum din Capitalul lui Karl Marx*, de A. V. Uroeva.

Materialele cuprinse în culegere conțin interesante și aprofundate analize asupra anilor de început din istoria formării și dezvoltării marxismului, lămurind diferite probleme legate de viața și creația științifică a întemeietorilor comunismului științific și conducători ai mișcării proletariatului internațional, Karl Marx și Friederich Engels.

AUREL AVRAMESCU și VIRGIL CÎNDEA, *Introducere în documentarea științifică*, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, București, 1960, 520 p.

Deși este dedicată în special bibliotecarilor, bibliografilor, documentariștilor sau cercetătorilor științifici, lucrarea *Introducere în documentarea științifică* se adresează în același timp tuturor cititorilor dornici să se informeze în problemele tehnice ale documentării. Cu toate că este intitulată modest *Introducere*, prin amploarea și minuțiozitatea cu care analizează cele mai elementare pînă la cele mai complexe aspecte ale acestui sector al muncii științifice, cartea de față pare să merite calificativul de manual sau chiar de tratat de documentare. Năzuind spre o epuizare a problemei, autorii au lărgit sfera tradițională a conceptului de documentare, incluzînd în cadrul său pe lîngă sursele bibliografice, pe cele iconografice, auditiv-vizuale și piese de colecții. Problemele abordate sînt de ordin metodologic și practic. Astfel după ce studiază *Rolul și importanța documentării*, autorii explică într-o succesiune logică, *Sursele generale de documentare*, *Documentele* și *Fazele documentării*. O bogată listă a organizațiilor internaționale și naționale de documentare, arhive, biblioteci, repertorii bibliografice, și altele, publicată la *Anexe*, completează această carte deosebit de instructivă.

NOTE DE LECTURĂ

Criza filozofiei și culturii burgheze din Italia

În *Sophia*, revista burgheză de filozofie din Padova, nr. 1, ianuarie—martie 1960, prof. Massimo Rocca din Milano schițează un tablou sugestiv al vieții intelectuale din Italia [1]. Autorul își propune să explice golul moral și spiritual al culturii și filozofiei italiene oficiale. Încercînd să fie „obiectiv", Massimo Rocca se situează de fapt pe pozițiile de clasă ale burgheziei italiene și dovedește vechi legături cu diferite curente idealist-individualiste. Dar chiar pe aceste poziții fiind, Massimo Rocca se vede constrîns să constate un tot mai accentuat declin al filozofiei și culturii contemporane burgheze din Italia; însă atît critica făcută cît și soluțiile preconizate pentru ieșirea din impas sînt limitate de propriile sale convingeri și simpatii, de imposibilitatea lui de a se preocupa de cultura nouă a poporului italian, legată de tradițiile sale de luptă. Autorul se limitează la a recunoaște că numeroși scriitori și critici literari cunoscuți și apreciați de publicul italian sînt influențați de idei de stînga (este menționat A. Moravia și criticii literari Francesco Flora și M. Scaglia), dar trece sub tăcere avîntul filozofiei marxiste în întreaga lume și influența mereu crescîndă a marxismului în Italia. El regretă că idealismul nu a reușit să dea amploare și strălucire culturii actuale. Deși critică anumite laturi negative ale unor concepții idealiste de largă răspîndire oficială, Massimo Rocca se menține pe o poziție net idealistă și reacționară. El simte însă că pămîntul se clatină în jurul lui și că întregul edificiu al culturii burgheze se cutremură și amenință cu prăbușirea. Amărît și înfricoșat în fața acestei constatări, el anali-

[1] *Lettre d'Italie. Tableau de la vie intellectuelle*, p. 3—7.

zează fisurile apărute și subliniază precaritatea evidentă mai ales în dezvoltarea filozofiei oficiale din Italia, dar limitează cauzele acestei situații la nefastul rol îndeplinit de fascism în Italia, de fostul regim mussolinian, căruia îi atribuie aproape întreaga responsabilitate a stărilor de lucruri negative pe care le relevă și nu vede rolul reacționar jucat de burghezia contemporană și cercurile clericale.

Reproșînd reprezentanților la modă ai idealismului italian excesul de intoleranță și dogmatism, Massimo Rocca subliniază cu o ironie — care de astă dată nu-și greșește ținta — că influența lui Benedetto Croce nu s-a putut exercita decît asupra celor ce nu l-au citit în întregime sau sînt lipsiți de spirit critic și nu sînt capabili să desprindă limitele sale evidente în istorie și în filozofie. Ignorarea științei — arată el — l-a dus pe Croce — care se credea cel mai mare filozof european al secolului, fără ca europenii cultivați să fi observat vreodată acest lucru (!!) — la crearea unei absurde prăpastii între activitatea științifică pe care el o reduce la un pur raționament logic, și creația artistică pe care o limitează la o simplă intuiție. Dar revolta lui Massimo Rocca împotriva lui Croce se reduce în ultimă instanță la reproșuri pentru aprecierile negative și arbitrare făcute de acesta operei *Divina Comedie* a lui Dante și altor cîtorva opere poetice clasice.

În conformismul întunecat al atmosferei filozofice burgheze din Italia de azi, autorul articolului își dezvăluie treptat propria sa poziție reacționară, făcînd loc deosebit studiilor idealiste asupra istoriei ale lui M. Bansani și curentului idealist-subiectiv, numit de el „intelectual", reprezentat de M. Ottaviano, directorul Institutului Universitar din Catana. În lucrările sale ca, de exemplu, *Le incertezze della Scienza moderna*, M. Ottaviano promovează o „nouă concepție" asupra timpului și spațiului, de fapt o reluare a unor mai vechi teze subiectiviste, considerate de el ca atribute „specifice" ale ființelor. Cercetările sale sînt pătrunse de scepticism, de neîncredere în știință ; unul din capitolele cărții menționate se intitulează revelator : *La Tragicità del Reale*.

În ceea ce privește influența misticismului asupra conștiinței oamenilor, Massimo Rocca recunoaște că, în afară de exegezele pe marginea textelor tomiste, studiile și discuțiile religioase n-au atras niciodată un public prea numeros în Italia și că — mai ales în sud — viața religioasă se reduce la practica mai mult exterioară a unor superstiții în esență de origine păgînă.

În concluziile articolului său, autorul deplînge influența mediului social din S.U.A. asupra oamenilor de știință italieni, influență a cărei umbră se întinde treptat și asupra altor domenii ale vieții intelectuale din Italia.

Dacă Massimo Rocca a schițat cu un sentiment de amărăciune un tablou — desigur mult limitat — al impasului actual al culturii și filozofiei burgheze din Italia, el nu a reușit să desprindă nici o soluție eficientă pentru ieșirea din situația actuală.

Aceeași problemă, dezbătută însă de pe cu totul alte poziții, constituie și tema unui interesant articol apărut în nr. 7—8/1960 al revistei *Rinascita*. Astfel, Mario Alicata, autorul articolului *Un nuovo „impegno" della cultura italiana*, relevă impasul culturii burgheze italiene și caută acele soluții care să permită depășirea revoluționară a prezentului *statu-quo* conservator și reacționar. Problema căilor de ieșire din situația grea existentă, arată el, a constituit baza discuțiilor purtate în cadrul *Întîlnirii* organizate la Roma în zilele de 3, 4 și 5 iunie a. c., cu tema *La cultura nella società italiana*. Această *Întîlnire* a fost organizată din inițiativa unor reviste de cultură, deși neacademice, dar dintre cele mai de seamă care apar în Italia și care în repetate rînduri au ridicat în paginile lor problema necesității unei acțiuni de înviorare și reînnoire a literaturii și filozofiei italiene contemporane. Trebuie, de asemenea, subliniat faptul că aceste preocupări nu se limitează la un cerc restrîns de intelectuali, ci ele întrunesc asentimentul și participarea activă a întregii intelectualități progresiste din Italia. O dovadă în acest sens o constituie și numărul mare de participanți, grupuri și asociații culturale, reprezentanți ai revistelor de specialitate, care

au luat parte activă și militantă nu numai la întîlnirile din marile centre culturale tradiționale, cum au fost cele de la Roma, Florența, Milano, dar și la Bolonia, Neapole, Genova, Udine etc. În cadrul acestor *Întîlniri* s-a pus deschis problema crizei crescînde a culturii italiene, mereu agravată de îngrădirea libertății activității culturale de către oficialitate și cercurile clericale, cu scopul de a conserva starea prezentă, de a menține conformismul și de a desolidariza forțele populare în creștere. Discuțiile purtate — în cadrul cărora comuniștii italieni au avut un rol preponderent — au încercat să desprindă natura și cauzele acestor fenomene și să stabilească sarcinile ce revin intelectualilor înaintați, și în primul rînd comuniștilor în asemenea împrejurări, însemnătatea dezvoltării legăturilor pe scară internațională cu cele mai înaintate fenomene de cultură din lumea contemporană. Un an înainte, în cadrul *Întîlnirii* care a avut loc la Florența, se proclamase nevoia imperioasă de reafirmare a protestului contra presiunilor și amenințărilor devenite tradiționale ale oficialilor clericali și fasciști care mențin cultura italiană într-o stare de dureroasă înapoiere. S-au stabilit atunci și anumite măsuri în vederea alcătuirii unui protest colectiv al întregului front al intelectualilor progresiști. *Întîlnirea* care a avut loc la Roma, în vara acestui an, a fost un nou prilej de observații critice asupra politicii oficiale de conservare și stimulare a vechilor elemente fasciste și de preponderență a forțelor clericale, politică directoare care a reușit să mențină Italia într-o neînchipuită înapoiere culturală. Mario Alicata, în articolul său prilejuit de lucrările acestei *Întîlniri*, cere participanților la discuții o înaltă conștiință critică și o viziune clară a eforturilor care trebuie făcute în scopul realizării unei cotituri în cultura italiană. Autorul își exprimă încrederea în aportul decisiv pe care tineretul intelectual comunist este hotărît să-l dea acestei acțiuni. Colaborînd cu toate celelalte forțe de stînga și progresiste, comuniștii italieni trebuie să pună bazele unui program de politică culturală (începînd cu programul procesului de învățămînt) împotriva orientării reacționare și demagogice a forțelor guvernamentale și religioase. Atît la Roma cît și la Florența a fost ridicată problema sintezei dintre umanismul tradițional și știința modernă, problema raportului dintre cultura modernă și mișcarea asupritoare catolică. Numai sub îndrumarea permanentă a Partidului Comunist Italian — a cărui forță de opoziție contra regimului actual social-politic din Italia crește mereu — forțele înaintate ale intelectualității vor putea lupta eficient pentru transformarea revoluționară a societății, pentru o totală reînnoire economică și politică a Italiei.

Mario Alicata semnalează că aceeași dureroasă conștiință a situației existente în cultura italiană îl frămîntă și pe Eugenio Garin, autorul volumului *La cultura e la scuola nella società italiana*, editat anul acesta la Torino. Acesta subliniază, în aceeași ordine de idei, agravarea zi de zi a îngrădirilor libertății de activitate culturală prin mijloacele unei ofensive „mai insidioasă decît cea fascistă". E. Garin subliniază că învățămîntul public este transformat în Italia într-un fel de școală privată confesională care denaturează educația copiilor. Autorul demască și respinge politica anticomunistă guvernamentală — nouă formă a intoleranței și obscurantismului modern — și demonstrează că salvarea culturii italiene este posibilă numai prin eliberarea ei de sub dominația ideologiei și politicii burgheze oficiale din Italia și de sub influența nefastă a celorlalte țări capitaliste. La această acțiune, sînt chemați să conlucreze toți intelectualii comuniști și de stînga, strîns uniți într-o mișcare unitară, înflăcărată de lumina atotbiruitoare a marxismului. Rolul de frunte în această mișcare revoluționară de descătușare a literaturii și filozofiei italiene revine marxiștilor; ei vor trebui să adîncească problema raportului dintre marxism și cultura italiană, să lămurească întreaga complexitate a raportului dintre cultură și politică, pentru crearea unei culturi democratice și socialiste cu un *nou* conținut, cu *noi* relații între intelectualii înaintați și masele largi populare. Întreaga gamă de probleme

ridicate — arată autorul — se cere a fi discutate şi rezolvate prin dezbateri ample şi precise, purtate într-un spirit de lealitate intelectuală şi de înaltă ţinută morală care să contribuie la eliberarea intelectualităţii italiene de sub actuala opresiune morală şi politică care o sufocă.

Dacă Massimo Rocca izbit de impasul filozofiei oficiale italiene nu a reuşit — datorită poziţiei sale de clasă burgheze — să ajungă la găsirea unei ieşiri din această situaţie, Mario Alicata — exprimînd poziţia intelectualilor comunişti din Italia — dezvăluie zorii unei adevărate renaşteri culturale a Italiei oprimate de cler şi burghezie şi precizează sarcinile care decurg de aici pentru întreaga intelectualitate progresistă şi, în primul rînd, necesitatea grupării ei într-un front unic, compact de luptă împotriva vechilor duşmani tradiţionali ai poporului italian. Numai prin realizarea acestui front larg, strîns unit cu mişcarea comunistă internaţională şi călăuzit de învăţătura marxistă va reuşi cultura italiană să lichideze criza şi falimentul filozofiei burgheze contemporane, pentru a păşi pe calea progresului şi ştiinţei.

S. O.

Ferdinand Lassalle — „Redivivus"

Lassallianismul — trăsătură caracteristică a oportunismului dinăuntrul social-democraţiei germane de la sfîrşitul sec. XIX şi începutul sec. XX — constituie şi azi unul din izvoarele teoretice ale revizionismului. Poziţia idealist-hegeliană a lui Lassalle, întesată de sofistică, este reînviată prin subtile metamorfoze în laboratoarele social-democraţiei vest-germane, ai cărei teoreticieni, adăpostiţi sub mantia cazonă a militarismului revanşard de la Bonn, desfăşoară o largă agitaţie în jurul aşa-numitului „cult al lui Lassalle".

Dezvăluirea acestei contrafaceri şi punerea în lumină a esenţei antiştiinţifice şi reacţionare a lassallianismului — surprins în postura de izvor activ al revizionismului contemporan — constituie tema unui interesant şi competent studiu, semnat de Z. N. Meleşcenko şi apărut în Вестник Ленинградского Университета [1].

Autorul urmăreşte, pe plan istoric şi logic, principalele jaloane ale gîndirii filozofice şi social-politice a lui F. Lassalle (1825—1864), în condiţionarea lor social-economică.

Reprezentant al socialismului mic-burghez, Lassalle a avut un oarecare rol pozitiv în crearea „Uniunii generale a muncitorilor germani". După cum au subliniat însă, în repetate rînduri, fondatorii socialismului ştiinţific, care au supus unei aspre critici greşelile sale teoretice şi politice, F. Lassalle, ales ca preşedinte al Uniunii, a desfăşurat o activitate străină şi dăunătoare cauzei clasei muncitoare, îndrumînd-o pe o cale oportunistă.

Poziţia sa antimarxistă răzbate limpede din atitudinea faţă de problemele majore ale luptei de clasă a proletariatului: sarcinile şi căile revoluţiei socialiste, esenţa statului, rolul istoric al proletariatului, raportul dintre conducători şi mase etc. Încercînd să pună stavili luptei revoluţionare a proletariatului german, Lassalle a militat pentru o activitate parlamentară paşnică, orientată spre influenţarea statului burghez în vederea obţinerii unor presupuse revendicări socialiste, pentru crearea de cooperative de producţie muncitoreşti subvenţionate de statul junkerilor prusaci etc. etc. Pentru ca „Uniunea generală a muncitorilor germani" să se transforme într-un partid cu adevărat socialist, al muncitorilor, a fost nevoie, în primul rînd, de uriaşa muncă de eliminare a moştenirii dăunătoare a lassallianismului, desfăşurată de Marx şi Engels în condiţiile împotrivirii atît a grupărilor ultrastîngiste cît şi a celor de dreapta. Influenţele negative ale lassallianismului s-au făcut simţite şi mult mai tîrziu, în activitatea trădătorilor Internaţionalei a II-a, ele putînd fi recunoscute, şi în zilele noastre, în politica antimuncitorească a elementelor revizioniste.

[1] Z. N. Meleşcenko, *Ideile filozofice şi social-politice ale lui F. Lassalle şi revizionismul contemporan*, în Вестник Ленинградского Университета, nr. 5, Seria economie, filozofie, drept, I, 1960.

Preocuparea centrală a studiului lui Z. N. Meleşcenko îl constituie analiza critică a concepţiilor social-politice ale lui F. Lassalle, dezvăluirea rădăcinilor sociale şi gnoseologice ale acestora.

Lassallianismul — şi aceasta constituie osatura întregii analize — este un exemplu grăitor de însuşire necritică a hegelianismului, înfăţişat în mod greşit ca suport teoretic al mişcării socialiste, şi orientat în realitate împotriva dezvoltării mişcării revoluţionare a clasei muncitoare, menit să semene confuzii şi derută în rîndurile ei.

Este concludentă, în acest sens, concepţia lui F. Lassalle asupra statului şi dreptului. Criticînd teoria abstractă a statului „în general" şi a dreptului „în general" — răspîndită, pe atunci, printre numeroşi jurişti şi istorici burghezi — Lassalle, hegelian fidel, nu ezită să explice instituţiile politice şi juridice prin conştiinţa istorică (diferită în diferite perioade istorice) a popoarelor.

Clasele sociale — denumite cu vădită predilecţie „pături" — sînt distinse de el nu pe baza situaţiei lor reale social-economice, ci prin mijlocirea „principiilor juridice". De altfel, în accepţia antiştiinţifică a lui Lassalle, burghezia devine un simplu purtător pasiv al unor principii sociale determinate, constituind obiectul procesului istoric de autodezvoltare a vestitului spirit absolut hegelian. Apare, astfel, ca un nonsens lupta de clasă împotriva burgheziei, care nu poate fi răspunzătoare pentru actele sale, fiind alături de clasa muncitoare doar întruchiparea istorică a unor principii abstracte (!?). De aici decurg şi cele două teorii profund reacţionare ale lui Lassalle: teoria spontaneităţii procesului istoric şi cultul conducătorului. Pentru Lassalle, legătura dintre masele exploatate şi conducători este raportul dintre două principii: al neraţionalului, stihinicului reprezentat de mase, şi principiul raţiunii conştiente întruchipat în persoana conducătorului înzestrat cu şiretenie şi inteligenţă pentru a atrage şi conduce masele definite ca simplu mijloc.

Influenţat şi de concepţiile naţionaliste, şovine ale lui Fichte, Lassalle a încercat să împiedice lupta de eliberare a popoarelor asuprite din imperiul austriac, să semene vrajba între proletarii naţiunii asuprite şi ai naţiunii asupritoare. Atitudinea sa negativă faţă de lupta eroică a poporului italian, identificarea despotismului ţarist cu un pretins specific naţional al poporului rus — sînt doar cîteva din manifestările sale vădit reacţionare în această direcţie.

Lassalle s-a străduit din răsputeri să falsifice şi învăţătura lui Marx asupra economiei politice. Făcînd recurs înaintea vechilor instanţe malthusiene, irevocabil denunţate de ştiinţă, şi înlocuind dialectica cu metafizica, Lassalle rupe în mod neştiinţific problema salariului de legea plus-valorii. Mişcarea concretă, legică a diferitelor formaţiuni social-economice este astfel înlăturată, pe prim plan ivindu-se „legea de fier" a salariului, neschimbătoare, rigidă şi universală, juridic condiţionată şi tot pe cale juridică posibilă de înlocuit. Printre consecinţele teoretice ale acestei „legi" se înscrie şi teoria dăunătoare a revoluţiei de „sus", care înseamnă în esenţă „coborîrea" revoluţiei la nivelul crizei parlamentare şi la cucerirea dreptului universal de vot.

Toate aceste teorii lassalliene au însemnat — conchide Z. N. Meleşcenko — un pas înapoi de la principiile socialismului ştiinţific elaborat de Marx şi Engels, o afirmare a tendinţelor social-politice ale micii burghezii, nemulţumită de creşterea puterii capitalului, dar temătoare în faţa revoluţiei socialiste.

Demascat şi zdrobit din punct de vedere ideologic încă de întemeietorii socialismului ştiinţific, lassallianismul şi-a păstrat influenţa negativă în decursul anilor, constituind una din pavezele teoretice ale revizionismului dezvoltat cu precădere în rîndul social-democraţiei germane. Acest fapt explică şi atenţia deosebită pe care o acordă azi Partidul Socialist Unit din Germania demascării esenţei reacţionare a concepţiilor lui Lassalle (ex. lucrarea lui O. Winzer, membru al C.C. al P.S.U.G., *Social-democraţia germană contemporană şi marxismul*).

Vechile valize diplomatice lassalliene nu constituie însă un monopol al revizionismului de tip hegelian cultivat la Bonn. Ele servesc în egală măsură la vehicularea unor idei apropiate revizioniștilor din diferite țări, care descoperă filiații între pozițiile teoretice și practice ale lui Lassalle și propriile lor teze reacționare, fie cu privire la posibilitatea „construirii" socialismului în limitele statului burghez, fie cu privire la denaturarea rolului conștiinței socialiste în masa oamenilor muncii ș.a.

Problematica studiului lui Z. N. Meleșcenko este, desigur, mai complexă și mai profundă decît au reușit să sugereze aceste note marginale, menite să puncteze doar unele aspecte fundamentale ale lassallianismului — ca izvor teoretic al revizionismului contemporan.

O. Ch.

Logica științei

Numărul 1 pe 1960 al revistei *Revue philosophique de la France et de l'étranger* este dedicat în parte problemelor de logică și de filozofie a științei. Articolele consacrate acestui subiect vădesc imposibilitatea autorilor de a da o interpretare corespunzătoare noilor rezultate științifice pe baza filozofiei burgheze tradiționale, ignorînd concepția materialist-dialectică.

Interpretarea falsă, idealist-subiectivă a matematicii ca o construcție rațională care n-ar reflecta realitatea obiectivă, aspectele cantitative și structurale ale realității, este atît de inconsistentă, încît un număr mare de oameni de știință și unii filozofi burghezi contemporani o abandonează ca nesatisfăcătoare. Necunoscînd sau respingînd însă materialismul dialectic, acești oameni de știință, căutînd înțelegerea formării abstracțiilor matematice lunecă, la un anumit punct al teoriei lor, tot pe pozițiile subiectivismului respins de ei.

În studiul intitulat *Introducerea elementelor abstracte în matematică*, matematicianul francez M. Frechet încearcă să rezolve problema specificității cunoașterii matematice de pe pozițiile neoraționalismului.

M. Frechet susține — ca și mulți alți neoraționiști — originea empirică a matematicii. El demonstrează prin analiza bazelor geometriei euclidiene, prin analiza vectorială și teoria grupurilor abstracte, a teoriei numerelor transfinite și a spațiilor abstracte, apelul matematicii la realitate și procesul de abstractizare și deducție care îi urmează.

„Noțiunile cele mai esențiale ale matematicii — scrie Frechet — i-au venit din afară. Numai pentru a putea descrie mai bine fenomenele naturale, pentru a le putea înțelege mai bine, au fost introduse cele patru operații ale aritmeticii, praxiile, tangentele, derivatele, ariile, integralele, translațiile, rotațiile, momentele etc. Numai într-un mod accesoriu, în posesia acestor noțiuni capitale, au găsit util matematicienii să cultive propria lor grădină" (p. 4).

Dar, încercînd să lămurească independența relativă a matematicii față de realitate, Frechet adaugă momentele de construcție rațională la acele de reflectare directă, în loc să deducă posibilitatea construcției raționale din reflectare. Construcția rațională, deductivă, devine posibilă doar pe baza reflectării, reducîndu-se în ultimă instanță la reflectare, fiind ea însăși o formă specifică, complexă, mediată de reflectare.

Adăugînd însă construcția rațională reflectării în mod complementar — în loc de a o subordona reflectării — idealismul subiectiv, respins în mod global, se menține într-un punct cheie în concepția lui Frechet. Frechet susține că matematica este parțial reflectare, iar parțial creație umană. Dar în măsura în care partea de creație nu este o formă specifică, mediată de reflectare a *realului*, ci o construcție complet independentă de real, matematica ar deveni o știință fictivă, iar potrivirea ei cu fizica experimentală ar rămîne de neînțeles. În măsura în care construcția rațională nu este explicit dedusă din reflectare și, în ultimă instanță, redusă la ea, concluziile absurde ale unei interpretări subiectiv-idealiste nu pot fi înlăturate.

Dar aceste alunecări spre subiectivism — care apar la Frechet prin neexplicitarea a ceea ce reprezintă construcţia raţională — constituie mai degrabă o inconsecvenţă în firul general materialist al concepţiilor autorului. Astfel, Frechet — contrar neopozitivismului — recunoaşte caracterul reflectoriu, şi din ce în ce mai adecvat realităţii — al teoriei ştiinţifice, cu toate că limbajul în care se exprimă nu este cel mai riguros. Astfel, el scrie că „În măsura în care o teorie realizează un progres, nu rezultă că cea nouă este adevărată, iar cea veche a fost falsă. O teorie, oricît de bună ar fi, nu este decît o imagine deformată a realităţii. Ea este mai bună dacă deformează mai puţin realitatea... Înlocuind pe cealaltă, ea nu face decît să aducă o bună aproximare (a realităţii — n. n.)" (p. 7). În această ordine de idei, autorul arată că „tehnica, ştiinţa de ieri, au realizat cuceriri *durabile*, în timp ce teoria care le-a dat naştere s-a perimat. Tehnica, ştiinţa de ieri nu sînt contrazise, şi mai puţin anihilate, ci doar *depăşite* de ştiinţa de astăzi" (p. 8).

Maurice Frechet, unul dintre matematicienii de seamă ai timpurilor noastre, adoptă aşadar, în mod global, o poziţie materialistă în problema originii matematicii. Interpretările lui M. Frechet contrazic categoric concepţia subiectiv-idealistă a matematicii, care constituie pilonul central al teoriei neopozitiviste. Totuşi, faptul că M. Frechet nu adoptă conştient filozofia materialist-dialectică, îl împinge în unele puncte ale teoriei sale pe poziţii subiectiviste, combătute chiar de el.

★

În acelaşi număr al aceleiaşi reviste, P. Auger, într-un studiu intitulat *Încarnarea formei*, militează pentru acceptarea deschisă şi integrală a idealismului. P. Auger îşi defineşte poziţia sa filozofică atunci cînd, expunîndu-şi ideile, scrie că ele „vor părea fără îndoială metafizice: dar unul din reproşurile care se fac cel mai frecvent ştiinţei obiective nu este tocmai acela de a fi prea strîmt materialistă, adică de a nu considera ca real şi ca important decît fenomenele fizice şi chimice privind transformările materiei şi ale energiei şi deplasările atomilor şi ale moleculelor? Dorinţa pe care o resimţim de a depăşi acest materialism strîmt nu este nici măcar satisfăcută de dezvoltarea teoriilor, deoarece acestea nu constituie în mod vădit decît un dispozitiv auxiliar căruia savanţii nu îi acordă nici o valoare care să nu fie strict legată de verificările obiective, deci materialmente realizabile" (p. 26).

Auger îşi „realizează dorinţa" de a depăşi materialismul pe două căi: prin postularea — cu nimic justificată — a unei finalităţi microfizice şi prin specularea idealistă a stărilor posibile, dezvăluite de legile statistice ale mecanicii cuantice.

În ceea ce priveşte prima problemă, a introducerii finalităţii în microfizică, afirmaţiile autorului stau complet suspendate în aer, nesprijinindu-se nici pe fapte, dar nici măcar pe o încercare de a-şi argumenta poziţia. Redăm în întregime pasajul menit să introducă finalitatea:

„Cel mai simplu caz al apariţiei unei forme noi ne este prezentat prin transformările unui sistem cuantificat izolat. În anumite condiţii, un atare sistem poate trece din starea I, aceea în care el se găseşte, într-o stare II, diferită. Acesta ar fi, de exemplu, cazul unui atom excitat optic care revine la starea fundamentală sau invers, al unui atom neexcitat, plasat într-un flux de radiaţii capabil să producă o excitaţie optică. Această transformare posibilă are o anumită probabilitate de a se produce în fiecare moment care se scurge. Cînd ea se produce, în fine, şi în timp ce ea se produce, atomul este într-un anumit fel în acelaşi timp în starea II şi în starea I, interferenţa celor două stări dînd naştere emisiunii sau absorbţiei radiaţiei. *Am propus ca aici să se vadă un eveniment determinat de o cauză cu o nuanţă de finalism elementar* (subl. n. — *C. D.*) (microfinalism), stadiul final şi cel iniţial jucînd un rol aproape simetric".

Aşadar, dorinţa de a răsturna materialismul se înfăptuieşte printr-o propunere „ino-

centă", prin nimic justificată, prin nimic argumentată, prin nimic susținută !

Cea de-a doua problemă, specularea idealistă a stărilor posibile dezvăluite de legile statistice ale mecanicii cuantice, ne duce pe un teren mult mai stufos. Ce anume reprezintă legile statistice ale mecanicii cuantice, stări existențial posibile, deci virtualități în însăși existența obiectivă, sau ele s-ar referi exclusiv la deficiențe ale cunoașterii unor stări real-existente, toate acestea sînt probleme încă discutate. Unii savanți burghezi optează pentru posibilități existențiale, independente de starea cunoașterii noastre. Posibilitatea real-existentă, semnificația ei, este o chestiune centrală a fizicii zilelor noastre. În această problemă subtilă, numai materialismul dialectic poate da un răspuns riguros științific, profund dialectic, suficient de elastic pentru a putea explica însuși procesul trecerii posibilității în realitate. Idealismul caută însă în acest aspect al raportului dintre realitate și posibilitate dovada unei existențe ideale, nemateriale, capabilă să guverneze, să determine realitatea.

În legătură cu această problemă, P. Auger scrie : „Aceste vederi (este vorba despre pasajul citat — *C. D.*) conduc în mod natural la atribuirea unei existențe virtuale stadiului final, *înainte chiar* ca acesta să fie provocat direct de transformare". Coexistența *stărilor posibile* și *cele reale ar defini* — după Auger — probabilitățile de transformare. De la posibilități, Auger trece la probabilitățile matematice, și continuă : „Trebuie să ne întrebăm dacă n-ar trebui încercat, pornind de la această noțiune de ființă matematică, o generalizare dirijată către științele experimentale, și dacă nu s-ar putea găsi în această generalizare anumite elemente ale unei apropieri cu gîndirea filozofilor nematerialiști" scrie autorul.

Ceea ce frapează în articolul lui P. Auger nu este atît încercarea de a interpreta în mod idealist rezultatele științei contemporane — deoarece existența claselor reacționare generează incontinuu asemenea încercări — cît mai ales lipsa oricăror argumente cît de cît noi, și a oricărei ținute științifice în argumentare. Slăbiciunile acestui articol sînt consecința unei poziții de defensivă în care este nevoit să intre idealismul subiectiv în ultimii ani, perioadă în care un număr considerabil de savanți occidentali au părăsit integral ori parțial această filozofie falsă la care înainte aderau.

C. D.

Împotriva teoriilor „tehnologice"

În paginile revistei sovietice Вестник истории мировой культуры (iulie—august 1960, nr. 4) se publică un articol intitulat, *Despre cîteva teorii „tehnologice" ale progresului social*, semnat de N. I. Osmova. Autorul aduce o critică aspră economiștilor social-democrați contemporani, adepți ai teoriilor perimate despre „societatea directorilor" și despre „a doua revoluție industrială". Acești economiști susțin cu tărie că în ultimii zece ani tehnica, automatizarea, electronica, folosirea energiei atomice au atins un asemenea grad de dezvoltare încît ar fi dus implicit la formarea unei „noi clase sociale" — clasa „ierarhiei de producție", s-ar fi realizat, de asemenea, o schimbare radicală în structura cadrelor de conducere a întreprinderilor industriale, în sensul că toți „experții tehnicieni" și „directorii" nu sînt, chipurile, deținători ai mijloacelor de producție, chiar mai mult, ei nu ar avea dreptul acesta, iar directorii, de exemplu, ar primi doar un salariu obișnuit, cu puțin mai mare decît salariul unui muncitor de rînd.

Această teorie falsă a fost susținută și de Crosland Ch., care afirma că întreaga putere economică se află în mîinile unei noi clase, lipsită de proprietate particulară, iar clasa capitaliștilor este scoasă „automat" din sfera de producție, avînd în schimb un rol dominant doar în sistemul relațiilor sociale.

Autorul articolului subliniază inconsistența unor asemenea afirmații care vor să demonstreze că progresul tehnic contemporan ar fi creat posibilitatea formării unei „noi"

orînduiri în cadrul căreia relaţiile de clasă ar fi dispărut, locul lor fiind luat de relaţiile tehnice de diviziune a muncii.

Aceste teorii proprii şi economiştilor vulgari, au fost analizate şi combătute încă în sec. XIX de clasicii marxism-leninismului.

„Producţia capitalistă însăşi, — arată Marx în *Capitalul* — a dus acolo că munca de conducere, detaşată cu totul de proprietatea asupra capitalului, poate fi găsită la nevoie pe străzi. A devenit deci de prisos ca această muncă de conducere să fie exercitată de capitalist" (K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea I, 1956, p. 377).

Ideologii reformişti susţin sus şi tare că interesul primordial al directorilor ar fi acela de a mări producţia şi în nici un caz profitul personal. Iată afirmaţia netă a sociologului francez Philip A. „Avem de-a face cu oameni care, mai mult decît orice, se interesează de producţie, profitul întreprinderii rămînînd un indiciu al muncii lor roditoare, ţelul lor fiind producţia ca atare". Dacă se analizează în mod amănunţit fondul acestei teorii, rezultă că, dimpotrivă, sarcina primordială a acestor conducători este tocmai aceea ca prin diferite mijloace tehnico-economice să poată obţine cantităţi maximale de plusvaloare.

Este adevărat faptul că imperialismul contemporan dispune de asociaţii monopoliste gigantice, şi că o dată cu dezvoltarea tehnicii s-a complicat oarecum şi funcţia directorilor conducători, dar aceasta nu înseamnă cîtuşi de puţin că s-a schimbat şi esenţa lor socială, de clasă. Pentru a argumenta mai bine falsitatea acestei teorii, autorul explică „logica internă de dezvoltare a tehnicii" care cere introducerea pe o scară cît mai largă a automatizării în toate ramurile producţiei industriale. Or, este ştiut faptul că marilor monopolişti nu le convine aceasta tocmai pentru că introducerea pe scară largă a automatizării duce la unele limitări în obţinerea profiturilor maxime. Tocmai de aceea, subliniază autorul, ritmul de introducere a automatizării în industria din S.U.A. rămîne simţitor în urmă faţă de posibilităţile tehnice existente. Iată ce susţinea, de pildă, corporaţia americană „General Electric" cu privire la stimulii care definesc dezvoltarea automatizării în capitalism: „Patronul trebuie să introducă automatizarea numai ca să poată rămîne în viaţă...".

Tehnica şi progresul tehnic depind de relaţiile de proprietate asupra mijloacelor de producţie în societatea respectivă şi se reglează tocmai în funcţie de aceste relaţii.

Teoria despre „a doua revoluţie industrială" — lansată încă acum 6 ani — serveşte aceloraşi scopuri, prin încercarea de falsificare a ideii de revoluţie industrială. Ideologii social-democraţiei susţin că tehnica reprezintă forţa motrice a revoluţiei industriale, *cu alte cuvinte, că orice revoluţie industrială* se rezumă la o simplă sumă de inovaţii şi invenţii tehnice, deci „tehnica" ar fi, chipurile, factorul unic şi hotărîtor în progresul istoric al omenirii. În mod intenţionat se confundă două noţiuni cu caracter diferit şi anume: tehnica şi economia, adică forţele de producţie sînt confundate direct cu relaţiile de producţie. Autorul subliniază, în mod deosebit, faptul că economiştii reformişti uită complet că revoluţia industrială trebuie, mai întîi de toate, să fie privită ca un fenomen economic, deoarece se formează şi se dezvoltă pe baza unor schimbări produse nu numai şi nu în primul rînd în tehnică, ci în întreg sistemul forţelor şi relaţiilor de producţie. Chiar mai mult, pentru ca revoluţia tehnică să poată duce la o revoluţie industrială, este necesară apariţia unei noi formaţii social-economice, sau trecerea formaţiei existente pe o treaptă superioară.

În linii generale, sensul raţionamentelor economiştilor social-democraţi este acela de a populariza principiile „determinismului tehnologic". Ei încearcă să acrediteze ideea că o dată cu noile descoperiri şi invenţii tehnice, o dată cu apariţia posibilităţii de utilizare a energiei atomice şi cu dezvoltarea automatizării, capitalismul ar păşi, chipurile, într-o nouă etapă de dezvoltare, în care contradicţiile ce macină lumea capitalistă ar dispărea de la sine, că tehnica ar fi în stare să anunţe mijloace miraculoase cu ajutorul

cărora se formează „o nouă clasă", un stat de „tip nou" unde se ridică nivelul de trai al maselor, se înlătură crizele, şomajul, mizeria etc. Falsitatea acestor teze este dovedită de însăşi realitatea socială din ţările capitaliste.

Nici un fel de modificări ale tehnicii — conchide autorul — nu sînt în stare să ducă la regenerarea unei orînduiri sociale perimate.

L. Ş.

Impasul sociologiei burgheze americane

Apariţia în limba franceză a cărţii sociologului american Pitirim Sorokin, intitulată *Fads and Foibles in Modern Sociology*, prilejuieşte în paginile revistei *La Nouvelle Critique* [1] o trecere în revistă a aspectelor fundamentale ale crizei sociologiei burgheze contemporane din S.U.A. Michel Simon — autorul recenziei — arată că însăşi poziţia lui Sorokin, ca reprezentant al sociologiei burgheze americane, integrat cu funcţii responsabile în lagărul acesteia, avertizează de la început asupra neputinţei enunţării de către el a unor soluţii reale care să scoată din impas sociologia burgheză din S.U.A.

În observaţiile critice ale cărţii lui P. Sorokin străbat însă aspecte reale, oglindind în ultimă instanţă sterilitatea şi marasmul în care se zbate în zilele noastre cercetarea sociologică burgheză americană. Caracteristica fundamentală a stării actuale a sociologiei americane oficiale este orientarea ei dominant-empirică, ancorarea într-o factologie cu orizont îngust şi derutant, invadarea ei de pseudoştiinţă, simplismul şi tehnicismul pe care le determină cu necesitate această orientare. În acest sens trebuie observat că disprețul pentru teorie merge atît de departe, încît criteriul calificării sociologice a cercetătorului ajunge a fi considerat gradul neputinţei şi inculturii lui filozofice.

Ceea ce se cere semnalat însă este împrejurarea că pseudoştiinţa e cultivată şi propagată de sociologii burghezi din S.U.A. în numele unei orientări înfăţişată drept „pozitivă", „antimetafizică", „strict ştiinţifică", orientare care ar fi obţinută prin transpunerea de circumstanţă în ştiinţa socială a unor procedee fizice, aşa-zis cantitative şi experimentale, fără a se ţine seama, firește, de specificul fenomenelor sociale şi de limitele obiective ale aplicabilităţii acestor procedee. Armătura teoretică a unei asemenea orientări o furnizează operaţionismul, care cere folosirea acelor concepte ce corespund unor operaţii fizice, materialmente măsurabile, cum ar fi temperatura, presiunea etc. Mînuirea unor asemenea termeni „pozitivi" şi încropirea unor operaţiuni matematice devine în sociologia burgheză americană o adevărată manie, se transformă din mijloc presupus al cercetării într-un scop în sine suficient sieşi, într-un fel de ritual, întemeiat pe o curată idolatrizare a modelelor fizice şi menit a împiedica pătrunderea în adîncimea fenomenului, a camufla astfel, printr-un formalism cras, descompunerea societăţii burgheze contemporane. Ilustrarea concretă a acestei orientări în teme de cercetare, cum ar fi rapiditatea difuzării unui mesaj în mase, căile şi modalităţile comunicării sociale etc. — vădeşte tocmai formalismul pe toată linia, menţinerea încăpăţînată la un nivel „fizic" căruia îi scapă sensul social-istoric şi, prin urmare, esenţa fenomenului dat. Neţinîndu-se seama dacă ceea ce se măsoară are vreo semnificaţie esenţială şi este efectiv măsurabil, — drumul spre cercetarea ştiinţifică este barat, iar ca dominante se degajează — cum recunoaşte însuşi Sorokin — „testomania" şi „cuantofrenia", cultul delirant al cifrelor şi datelor lipsite de obiect.

Care sînt, aşadar, carenţele organice ale orientării sociologice dominante în prezent în S.U.A.? Michel Simon reia cele trei observaţii de bază ale lui Sorokin, descifrînd în spatele lor elementele care explică în mod real stările de lucruri.

În primul rînd, ignorarea istoriei concrete, reale cu structura ei de clasă, cu legităţile ei concrete — în favoarea unui formalism,

[1] Michel Simon, *Reflexii asupra unui bilanţ al sociologiei americane*, în *La Nouvelle Critique*, nr. 116, 1960.

aparent inofensiv dar diversionist, care lipește etichete „neutrale" unor procese ce ascund diferențieri și acute conflicte de clasă.

În al doilea rînd, refuzul de a lua ca bază aspectele obiective ale realității sociale, conduitele efective ale oamenilor. În schimb, analiza se limitează la colectarea și enunțarea opiniilor diferiților subiecți interogați, sau a mărturisirii diferitelor înclinații afective — aspecte care țin în mod evident de conștiința și voința subiectivă și lasă în afara cîmpului cercetării legitățile obiective. Asemenea cercetări se caracterizează prin refuzul originar al obiectivității, prin menținerea de cele mai multe ori pe dimensiunea afectivului, ceea ce duce la o substituire a sociologicului prin explicații și motivări psihologice. Substratul de clasă al unei atare substituiri devine evident cînd înțelegem că relațiile sociale reale, potrivnice intereselor și năzuințelor majorității populației din societatea americană contemporană, sînt la rîndul lor substituite cu o lume de visări, dorințe, o adevărată „țară a minunilor", iar revendicărilor muncitorești palpabile, materiale, li se răspunde cu satisfacții „psihologice" necostisitoare și diversioniste.

În sfîrșit, a treia carență constă în neparticiparea sociologului la realitatea cercetată, izolare care deschide drum neinformării sau dezinformării, dar care reflectă de fapt poziția de clasă, părtinitoare a sociologiei burgheze.

În lumina celor de mai sus, concluzia generală care se impune este evidentă. De pe poziții idealiste și metafizice, cercetarea sociologică este impinsă invariabil de la platitudinea pozitivistă spre un delir speculativ și metafizic — de felul celui ce stă la baza sistemului sociologic al lui Sorokin însuși — iar de la teoria speculativă, înapoi spre empirismul plat. O orientare este reversul celei de-a doua, terenul care o generează și o întreține pe cealaltă, și nici una din ele nu poate aduce ieșirea din impas. Cazul sociologiei americane contemporane dovedește o dată mai mult că o înțelegere și o explicare obiectivă, științifică a societății, care sudează într-un tot monolit perspectiva teoretică largă cu fundarea integrală pe datele realității, care ajunge la esența fenomenelor și formulează legile obiective ale dezvoltării lor — o asemenea analiză eficientă, rodnică, o poate întreprinde numai știința marxist-leninistă, verificată în focul practicii istorice a proletariatului ca instrument riguros de interpretare și transformare revoluționară a lumii.

M. L.

DIN SUMARELE REVISTELOR STRĂINE

ВОПРОСЫ ФИЛОСОФИИ
№ 9/1960

Новая победа советской науки. (O nouă victorie a ştiinţei sovietice).

Ю. К. Красин, В. И. Ленин и проблема мирного сосуществования. (I. K. Krasin, V. I. Lenin şi problema coexistenţei paşnice).

И. П. Олейник, Единство и сплоченность социалистических стран, основа могущества мировой системы социализма. (I. P. Oleinik, Unitatea şi solidaritatea ţărilor socialiste — baza forţei sistemului mondial al socialismului).

И. И. Мочалов (Казань), Об одном моменте борьбы противоположностей. (I. I. Mocealov (Kazan), Despre un moment al luptei contrariilor).

Ю. И. Рубинский, Теория „технократии" во Франции. (I. I. Rubinski, Teoria „tehnocraţiei" în Franţa).

Барроуз Данэм (США), Экзистенциализм. (Barrows Dunham (S.U.A.), Existenţialismul).

И. С. Нарский, Критика учения неопозитивизма о критерии истины. (I. S. Narski, Critica învăţăturii neopozitivismului despre criteriul adevărului).

А. Л. Субботин, Математическая логика — ступень в развитии формальной логики. (A. L. Subotin, Logica matematică — o treaptă în dezvoltarea logicii formale).

В. В. Соколов, Бертран Рассел как историк философии. (V. V. Sokolov, Bertrand Russell ca istoric al filozofiei).

Научные сообщения и публикации
(Comunicări ştiinţifice şi publicaţii)

Н. Н. Жуков-Вережников, В. И. Яковлев, И. Н. Майский, О теоретических проблемах космической биологии. (N. N. Jukov-Verejnikov, V. I. Iakovlev, I. N. Maiski, Despre problemele teoretice ale biologiei cosmice).

С. К. Шаумян, Лингвистические проблемы кибернетики и структурная лингвистика. (S. K. Şaumian, Problemele lingvistice ale ciberneticii şi lingvistica structurală).

Дискуссии и обсуждения
(Discuţii şi dezbateri)

В. И. Кремянский, К обсуждению философских вопросов современной генетики. (V. I. Kremeanski, Pe marginea discutării problemelor filozofice ale geneticii contemporane).

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE
Nr. 6/1960

Günter Söder, Freiheit und sozialistische Planwirtschaft (Libertate şi economie socialistă planificată).

Kurt Rödel, Der Grundwiderspruch in Deutschland und die Politik der SED zu seiner Lösung (Contradicţia fundamentală în Germania şi politica Partidului Socialist Unit din Germania pentru rezolvarea ei).

Kurt Vetter, Über die Stellung des Katholizismus zum Krieg (Despre poziţia catolicismului faţă de război).

Herbert Hörz, Die philosophische Bedeutung der Heisenbergschen Unbestimmtheitsrelationen (Semnificaţia filozofică a relaţiilor de indeterminare ale lui Heisenberg).

Werner Krauss, Eine Verteidigungsschrift des Materialismus in der deutschen Aufklärung (O scriere de apărare a materialismului în perioada iluminismului german).

Herbert Lindner, Die Klassengrundlage des Zweifels in der Philosophie Descartes (Baza de clasă a îndoielii în filozofia lui Descartes).

DEUTSCHE ZEITSCHRIFT FÜR PHILOSOPHIE
Nr. 7/1960

Richard Stüber, Über die bewusste Verwirklichung der Wechselbeziehungen zwischen der Entwicklung der Produktivkräfte und der Produktionsverhältnisse beim Aufbau des Sozialismus durch den sozialistischen Staat. (Despre realizarea conştientă a raporturilor reciproce dintre dezvoltarea forţelor de producţie şi dezvoltarea relaţiilor de producţie în construirea socialismului de către statul socialist).

Martin Robbe, Eine theologische Mystifizierung des Imperialismus (O mistificare teologică a imperialismului).

A. A. Kwassow, Materialismus und Relativismus (Materialism şi relativism).

Emil Adler, Herders Kampf wider den geistlichen Despotismus (Lupta lui Herder împotriva despotismului spiritual).

Erwin Pracht, Probleme der künstlerischen Widerspiegelung (Probleme ale reflectării artistice).

Diskussionen
(Discuţii)

Horst Reinhardt, Jürgen Schmollack, Zu einigen Auffassungen über den Ursprung der Moral und über das Autonomie-Heteronomieproblem in der marxistischen Ethik. (Cu privire la unele concepţii despre originea moralei şi despre problema autonomie-heteronomie în etica marxistă.).

A. Schurupow, Masse und Energie. Zur Deutung der Einsteinschen Energie — Masse-Relation von W. Prokop. (Masă şi energie. Asupra semnificaţiei relaţiei lui Einstein dintre masă şi energie de W. Prokop).

Herbert Hörz, Über die Materie und ihre Existenzformen. Bemerkungen zu H. Vogel: Über die Materie und ihre Eigenschaften. (Despre materie şi formele ei de existenţă. Observaţii la articolul: Despre materie şi însuşirile ei, de H. Vogel).

ФИЛОСОФСКА МИСЪЛ
Nr. 2/1960

Акад. Тодор Павлов, Теоретическите завети на Ленин. (Acad. Todor Pavlov, Preceptele teoretice ale lui Lenin).

Светослав Славков, Ленинският етап в развитието на марксистката философия у нас. (Svetoslav Slavkov, Etapa leninistă în dezvoltarea filozofiei marxiste în Bulgaria).

Райчо Караколов, Приносът на Ленин в развитието на учението за законите на материалистическата диалектика. (Raicio Carakolov, Aportul lui Lenin în dezvoltarea învăţăturii despre legile dialecticii materialiste).

А. Бънков, Проблемата за предмета и съдържанието на диалектическата логика в трудовете на В. И. Ленин. (A. Bînkov, Problema obiectului şi conţinutului logicii dialectice în operele lui V. I. Lenin).

А. Поликаров, Ленин и съвременната физика. (A. Polikarov, Lenin şi fizica modernă).

Стефан Ангелов, Ленинското учение за диктатурата на пролетариата и някои съвременни проблеми на общественото развитие. (Ştefan Anghelov, Învăţătura lui Lenin despre dictatura proletariatului şi cîteva probleme actuale ale dezvoltării sociale).

И. Стефанов и Р. Василев, Лениновият кооперативен план и неговото творческо приложение в нашата страна. (I. Stefanov şi R. Vasiliev, Planul cooperatist leninist şi aplicarea lui creatoare în Bulgaria).

Моис Семов, В. И. Ленин по някои основни въпроси на марксистката етика. (Mois Semov, V. I. Lenin despre unele probleme fundamentale ale eticii marxiste).

Кръсто Горанов, Ленинският възглед за „двете култури" и някои съвременни въпроси на взаимодействието между националното и интернационалното в социалистическото изкуство. (Kristo Goranov, Teoria lui Lenin cu privire la „cele două culturi" şi unele chestiuni actuale ale interacţiunii dintre elementul naţional şi internaţional în arta socialistă).

Тодор Стойчев, В. И. Ленин за преодоляването на религията. (Todor Stoicev, V. I. Lenin despre înlăturarea religiei).

Стойко Попов, Ленинската теория за империализма и някои изменения в съвременния капитализъм. (Stoiko Popov, Teoria leninistă a imperialismului şi unele schimbări în capitalismul contemporan).

Панайот Гиндев, Лениновото учение за истината и неговото приложение в наказателния процес. (Panaiot Ghindev, Învăţătura leninistă despre adevăr şi aplicarea ei în procesul penal).

ФИЛОСОФСКА МИСЪЛ

Nr. 3/1960

Гиргин Гиргинов, Общите закономерности на социалистическата революция и особеностите на тяхното проявление в нашата страна. (Ghirghin Ghirghinov, Legile generale ale revoluţiei socialiste şi particularităţile manifestării lor în Bulgaria).

Живко Ошавков, Развитието на марксистско-ленинското учение за изграждането на комунизма. (Jivko Oşavkov, Dezvoltarea învăţăturii marxist-leniniste despre construirea comunismului).

Славомил Щрос (Прага), Марксическата философия в Чехословакия от Великата октомврийска революция до началото на Втората световна война. (Slavomil Stross (Praga), Filozofia marxistă din Cehoslovacia în perioada dintre Marea Revoluţie din Octombrie şi începutul celui de-al doilea război mondial).

Критика и библиография

(Critică şi bibliografie)

В. Карачивиев, Марксистка история на философията (V. Karaciviev, Istoria marxistă a filozofiei).

Дискусии и обсъждания

(Discuţii şi dezbateri)

Николай Прибаджаков, Нужна е повече логика и още нещо. (Nikolai Iribadjakov, E nevoie de mai multă logică şi încă de ceva).

Акад. Тодор Павлов, Още веднъж за нуждата от повече логика. (Acad. Todor Pavlov, Încă odată despre necesitatea de a avea mai multă logică).

Кирил Караджов, За взаимовръзката между противоречията в социалистическото битие у нас. (Kiril Karadjov, Despre interdependenţa contradicţiilor în viaţa socialistă din ţara noastră).

С. Петров, Към въпроса за класификацията на видовете обективно и субективно. (S. Petrov, Problema clasificării speciilor obiectiv şi subiectiv).

ФИЛОСОФСКИЕ НАУКИ

Nr. 3/1960

М. Т. Иовчук, Великое теоретическое исследование В. И. Ленина и современные проблемы философии. (M. T. Iovciuk, Măreaţa moştenire teoretică a lui V. I. Lenin şi problemele actuale ale filozofiei).

И. Я. Щипанов, В. И. Ленин и русская философия. (I. I. Scipanov, V. I. Lenin şi filozofia rusă).

Л. Н. Столович — (Тарту), Ленинская критика махизма и ее значение для эстетики. (L. N. Stolovici — (Tartu), Critica leninistă a machismului şi importanţa ei pentru estetică).

Б. В. Богданов, Критика ревизионистских извращений ленинского принципа партийности в истории философии... (B. V. Bogdanov, Critica denaturărilor revizioniste ale principiului leninist al partinităţii în istoria filozofiei).

Е. Я. Басин, Против современных фальсификаторов ленинского философского учения. (E. I. Basin, Împotriva falsificatorilor contemporani ai învăţăturii filozofice leniniste).

С. И. Попов, Борьба немецких марксистов-ленинцев против политических и социологических концепций правых социал-демократов. (S. I. Popov, Lupta marxist-leniniştilor germani împotriva concepţiilor politice şi sociologice ale social-democraţilor de dreapta).

Л. В. Скворцов, Борьба марксистов США против концепции „американской исключительности". (L. V. Skvorţov, Lupta marxiştilor din S.U.A. împotriva concepţiei „exclusivităţii americane").

В. Угрюмов, О так называемой теории „капиталистической революции". (V. Ugriumov, Despre aşa-numita teorie a „revoluţiei capitaliste").

М. Е. Добрускин (Харьков), Польские марксисты критикуют буржуазные социологические концепции о роли интеллигенции. (M. E. Dobruskin (Harkov), Marxiştii polonezi critică concepţiile sociologice burgheze cu privire la rolul intelectualităţii).

В. К. Бакшутов (Свердловск), О некоторых особенностях социалистического соревнования в промышленности СССР на современном этапе. (V. C. Bakşutov (Sverdlovsk), Despre unele particularităţi ale întrecerii socialiste în industria din U.R.S.S. în etapa actuală).

Л. Т. Пинчук, Из опыта исследования религиозных пережитков в сознании советских крестьян. (L. T. Pinciuk, Din experienţa studierii rămăşiţelor religioase în conştiinţa ţăranilor sovietici).

О. Г. Дробницкий, К вопросу о категории долга в марксистской этике. (O. G. Drobniţki, Despre problema categoriei de datorie în etica marxistă).

П. В. Челышева, Некоторые вопросы диалектики сущности и явления в „Капитале" Маркса. (P. V. Celîşeva, Unele probleme ale dialecticii esenţei şi fenomenului în „Capitalul" lui Marx).

Ю. Ф. Сафонов, Соотношение относительной и абсолютной истины и некоторые закономерности развития физических теорий. (I. F. Safonov, Raportul dintre adevărul relativ şi cel absolut şi unele legi cu privire la dezvoltarea teoriilor fizice).

П. Д. Пузиков (Минск), О разнопорядковости качеств вещей. (P. D. Puzikov (Minsk), Despre ordinea diferită a calităţilor lucrurilor).

М. В. Желнов, Неотомистская фальсификация квантовой механики. (M. V. Jelnov, Falsificarea neotomistă a mecanicii cuantice).

FILOSOFIČKÝ ČASOPIS
Nr. 3/1960

K 90. výročí narození V. I. Lenina : (La cea de-a 90-a aniversare a naşterii lui V. I. Lenin).
Karel Mácha-Vladimir Mlíkovský — Živý Lenin (Lenin trăieşte).

Stati.
(Articole)

Arnošt Kolman, O zákonitostech vývoje přirodních věd (Despre legităţile dezvoltării ştiinţelor naturii).
Zdeněk Mathauser, O zdroji umění (Despre izvorul artei).
Miroslav Mleziva, K teorii konečných automatů (Asupra teoriei automatelor închise).

Diskuse
(Discuţii)

Ladislav Hrzal, Některé základni kategorie historického materialismu a jejich výklad (Unele categorii de bază ale materialismului istoric şi expunerea lor).

FILOSOFIČKÝ ČASOPIS
Nr. 4/1960

K 15. výroči osvobození naší vlasti. Sovětskou armádou (La cea de-a 15-a aniversare de la eliberarea patriei noastre de către Armata sovietică).
M. Kaláb-St. Kučera — Leninská teorie revoluce — vítězná zbraň našeho lidu (Teoria leninistă a revoluţiei — arma victorioasă a poporului nostru).

Stati a diskuse
(Articole şi discuţii)

Jiřina Popelová, Předmět a pojeti marxistické etiky a jeji postaveni mezi vedami (Obiectul şi concepţia eticii marxiste şi poziţia ei în ştiinţe).
Arnošt Kolman, Na ochranu kybernetiky (În apărarea ciberneticii).
Mikuláš Teich, Darwin a náboženství (Darwin şi religia).
Jaroslav Kudrna, K Machiavelliho názorům státně politickým a historikým (Despre concepţiile politice şi istorice ale lui Machiavelli).
Květoslav Chvatík, Problematika vzniku marxistické estetiky v Československu (Problematica apariţiei esteticii marxiste în Cehoslovacia).
Artur Zempliner, Čínska filosofie a Leibniz (Filozofia chineză şi Leibniz).

STUDIA FILOZOFICZNE
Nr. 2—3/1960

Marek Waldenberg, Lenin o formach rewolucji socjalistycznej (Lenin despre formele revoluţiei socialiste).
Władysław Krajewski, O pewnych problemach Leninowskiej teorii odbicia i klasycznej koncepcji prawdy (Despre unele probleme ale teoriei leniniste a reflectării şi ale concepţiei clasice a adevărului).
Zygmunt Bauman, Robotnik. Z dziejów stereotypu (Muncitorul. Din istoria stereotipului).
Bronisław Baczko, Filozofia francuskiego Oświecenia i poszukiwania człowieka konkretnego (Filozofia iluminismului francez şi a căutării omului concret).
Leszek Kołakowski, Irracjonalizacja religii jako produkt racjonalizmu. Sprawa Jana Bredenburga (Iraţionalizarea religiei ca produs al raţionalismului. Cazul lui Jan Bredenburg).
Igor Narski, Przyczynek do zagadnienia stosunku logiki formalnej i dialecktyki (Cu privire la problema raportului dintre logica formală şi cea dialectică).

BULETIN BIBLIOGRAFIC

K. MARX, FR. ENGELS, Opere, vol. 8, Editura politică, Bucureşti, 1960, 726 p.

N. S. HRUŞCIOV, Libertate şi independenţă tuturor popoarelor coloniale! Să fie rezolvată problema dezarmării generale! Cuvîntare rostită în cadrul discuţiei la a 15-a sesiune a Adunării Generale a Organizaţiei Naţiunilor Unite, Editura politică, Bucureşti, 1960, 63 p.

GH. GHEORGHIU-DEJ, Cuvîntare rostită la a 15-a sesiune a Adunării Generale a O.N.U., Editura politică, Bucureşti, 1960, 39 p.

* * * Comsomolul leninist. Din istoria U.T.C.L. din U.R.S.S., Editura tineretului, Bucureşti, 1960, 703 p.

* * * Analele Academiei Republicii Populare Romîne, vol. VI, 1956, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1960, 574 p.

* * * Anuarul statistic al Oraşului Bucureşti, 1960, Direcţia generală de statistică, Bucureşti, 206 p.

* * * Anuarul statistic al regiunii Cluj, 1960, Direcţia generală de statistică, Bucureşti, 177 p.

BREAZU MARCEL, Cunoaşterea artistică, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1960, 314 p.

CUŞNIR-MIHAILOVICI CLARA, Mişcarea muncitorească din Romînia între anii 1917—1921. Crearea P.C.R., Editura politică, Bucureşti, 1960, 352 p.

IAROSLAVSKI E. M., Biblia pentru credincioşi şi necredincioşi, Editura politică, Bucureşti, 1960, 391 p.

* * * Din istoria filozofiei din Romînia, vol. III, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1960, 425 p.

NIKITIN P., Economia politică, Editura politică, Bucureşti, 1960, 408 p.

SKOPIN V. I., Militarismul, Editura militară, Bucureşti, 1960, 1054 p.

* * * Studii şi materiale de istorie modernă, vol. II, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1960, 328 p.

STEPANOVA E. A., Friedrich Engels, Editura politică, Bucureşti, 1960, 296 p.

VIANU ELENA, Delacroix, Editura tineretului, Bucureşti, 1960, 286 p.

VIANU TUDOR, Studii de literatură universală şi comparată, Editura Academiei Republicii Populare Romîne, Bucureşti, 1960, 253 p.

БАРАН П., К экономической теории общественного развития. Издательство иностранной литературы, Москва, 1960, 428 стр. (Baran P., Cu privire la teoria economică a dezvoltării sociale. Editura pentru literatură străină, Moscova, 1960, 428 p).

БЕРЖИН И. Б., Ленинский план построения социализма. Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1960, 126 стр. (Berjin I. B., Planul leninist al construirii socialismului, Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1960, 126 p.).

БРЕГЕЛЬ Э. Я., Ревизионизм и реформизм в теории обнищания, Госполитиздат, Москва, 1960, 208 стр. (Breghel E. I., Revizionism şi reformism în teoria pauperizării, Gospolitizdat, Moscova, 1960, 208 p.).

ВАВИЛОВ С. И., Ленин и физика, Издательство Академии наук СССР, Москва, 1960, 126 стр. (Vavilov S. I., Lenin şi fizica. Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1960, 126 p.).

ГИЛЬБЕРТ К., КУН Г., История эстетики, Издательство иностранной литературы, Москва, 1960, 685 стр. (Gilbert K.—Kuhn H., Istoria esteticii, Editura pentru literatură străină, Moscova, 1960, 685 p.).

ГЛЕЗЕРМАН Г., О законах общественного развития. Государственное издательство политической литературы, Москва, 1960, 240 стр. (Glezerman G., Despre legile dezvoltării sociale, Editura pentru literatură politică, Moscova, 1960, 240 p.).

* * * Из истории борьбы Партии за построение социализма в СССР. Издательство ВПШ и АОН при ЦК КПСС, Москва, 1960, 282 стр. (Din istoria luptei partidului pentru construirea socialismului în U.R.S.S., Editura Şcolii superioare de partid şi Academiei de Ştiinţe Sociale de pe lîngă C.C. al P.C.U.S., Moscova, 1960, 282 p.).

КРЫВЕЛЕВ И. А., Ленин о религии, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1960, 240 стр. (Krivelev I. A., Lenin despre religie. Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., Moscova, 1960, 240 p.).

* * * Основы марксистско-ленинской эстетики, Госполитиздат, Москва, 1960, 640 стр. (Bazele esteticii marxist-leniniste, Gospolitizdat, Moscova, 1960, 640 p.).

ПАВЛОВ В. И. Экономическая независимость Индии и американские кредиты, Издательство восточной литературы, Москва, 1960, 94 стр. (Pavlov V. I., Independenţa economică a Indiei şi creditele americane. Editura pentru literatura orientală, Moscova, 1960, 94 p.).

ПОЖИТНОВ Л. Н., У истоков революционного переворота в философии, Издательство социально-экономической литературы, Москва, 1960, 170 стр. (Pojitnov L. N., La izvoarele revoluţiei socialiste în filozofie. Editura pentru literatura social-economică, Moscova, 1960, 170 p.).

РОВЕНСКИЙ З., УЕМОВ А., УЕМОВА Е., Машина и мысль, Государственное издательство политической литературы, Москва, 1960, 144 стр. (Rovenski Z., Uemov A., Uemova E., Maşina şi gîndirea, Editura de stat pentru literatură politică, Moscova, 1960, 144 p.).

ШЕНДРИК М. П., Защита и развитие В. И. Лениным марксистской теории диктатуры пролетариата, Издательство Львовского Университета, 1960, 142 стр. (Şendrik M. P., Apărarea şi dezvoltarea de către V. I. Lenin a teoriei marxiste a dictaturii proletariatului, Editura Universităţii din Lvov, 1960, 142 p.).

* * * Проблемы истории философской и социологической мысли XIX-го века, Издательство Академии Наук СССР, Москва, 1960, 218 стр. (Probleme ale istoriei filozofiei şi gîndirii sociologice din secolul al XIX-lea. Editura Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S, Moscova, 1960, 218 p.).

* * * Проблемы коммунистического воспитания. Издательство ВПШ и АОН при ЦК КПСС, Москва, 1960, 220 стр. (Problemele educaţiei comuniste, Editura Şcolii superioare de partid şi Academiei de Ştiinţe Sociale de pe lîngă C. C. al P. C.U.S., Moscova, 1960, 220 p.).

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
INSTITUTUL DE FILOZOFIE

CERCETĂRI FILOZOFICE

Anul VII 1960

INDEX ALFABETIC

EDITORIAL

	Nr.	Pag.
* * * Socialismul—factor hotărîtor al progresului societăţii contemporane. .	6	9
* * * Unele probleme ale cercetării filozofice în lumina documentelor Congresului al III-lea al P.M.R.	4	9

MATERIALISM DIALECTIC ŞI PROBLEMELE FILOZOFICE ALE ŞTIINŢELOR NATURII

DUMITRESCU, D., Matematica şi progresul tehnic	5	61
GULIAN, EDITH, Consideraţii teoretice în legătură cu problema adaptării organismelor la mediu	6	63
Acad. KISELINCEV, ASEN şi SLAVKOV, SVETOSLAV (R.P.B.), Todor Pavlov-un eminent om de ştiinţă şi activist pe tărîm social	1	9
MILCU, ŞT.M., Rolul P.M.R. în conducerea şi îndrumarea activităţii de cercetare în domeniul ştiinţelor naturii	3	7
NOVACU, V., Învăţătura leninistă şi problemele ştiinţelor naturii	2	65
OMELIANOVSKI, M.E. (U.R.S.S.), Materialismul dialectic şi problema realităţii în fizica modernă	1	65
PEATNIŢCHI, I., Teoria vitalităţii şi dialectica obiectivă a relaţiilor organism-mediu	6	91
UROŞ, TOMIN, Formula chimică — formă specifică de abstracţie ştiinţifică .	1	83

★

* * * Oameni de ştiinţă despre însemnătatea materialismului dialectic pentru avîntul cercetărilor ştiinţifice (în lumina sarcinilor trasate de Congresul al III-lea al P.M.R.) Anchetă		
I	4	181
II	5	125

MATERIALISM ISTORIC

BERESCU, GH. şi DROB, EM., Cu privire la funcţia cultural-educativă a statului nostru democrat-popular	1	17
BELLU, NICULAE, Eticul şi politicul în teoria leninistă	2	113
BREAZU, MARCEL, Veridicitatea şi caracterul popular al artei	3	87
CERNEA, MIHAIL, Transformarea socialistă a agriculturii şi rezolvarea contradicţiei neantagonice dintre socialism şi mica producţie	4	69
CERNEA, STELA, Critica psihosociologiei burgheze contemporane în problema claselor sociale	5	101

	Nr.	Pag.
CETERCHI, I., Dezvoltarea de către V.I. Lenin a învățăturii marxiste despre stat și dictatura proletariatului	2	91
CHEPEȘ, GH. și APOSTOL, GH.P., Interacțiunea forțelor de producție și a relațiilor de producție în procesul desăvîrșirii construcției socialismului în țara noastră	5	7
CIMPEANU, PAVEL, Unele probleme ale interacțiunii între artă și morală în procesul dezvoltării conștiinței socialiste	5	81
CONSTANTIN, PETRE, Clasa muncitoare — clasa conducătoare a societății noastre	3	53
Acad. GULIAN, C.I. și CERNEA, MIHAIL, Victoria leninismului în gîndirea și practica socială revoluționară din Romînia	2	41
POPA, VALDEMAR, Despre schimbarea raportului dintre om și natură în procesul transformării socialiste a agriculturii țării noastre	1	39
RĂDULESCU, ILIE, Despre conținutul științific al politicii P.M.R. în opera de dezvoltare a forțelor și relațiilor de producție socialiste	3	23
TĂNASE, AL., Rolul sfaturilor populare în dezvoltarea democratismului socialist	6	31
VLAD, C., Rolul suprastructurii noi în formarea și dezvoltarea schimbului socialist de activități bazat pe proprietatea întregului popor	4	35
ZDRAVOMÎSLOV, A.G. (U.R.S.S.), Interesul ca o categorie a materialismului istoric	5	39

DISCUȚII

BELLU, NICULAE, Cercetarea procesului de dezvoltare a moralei socialiste în R.P.R. și cîteva probleme cu privire la metoda de lucru	6	107

LOGICĂ

Acad. JOJA, ATH., Elaborarea logicii dialectice de către V.I. Lenin în raport cu evoluția generală a logicii	2	7
Acad. JOJA, ATH., Originile dialecticii și logicii	4	111
ÖFFENBERGER, G., Unele principii ale clasificării dialectice a judecăților	1	109

ISTORIA FILOZOFIEI

BOBOC, AL., Actualitatea luptei lui V.I. Lenin împotriva pozitivismului	2	149
ORNEA, Z.: Critica sociologiei burgheze și reformiste din Romînia în perioada 1917—1924	1	123
WALD, HENRI, Fenomenologia — filozofie a burgheziei muribunde	4	153

CONTRIBUȚII LA CERCETAREA ISTORIEI GÎNDIRII FILOZOFICE DIN ȚARA NOASTRĂ

(În legătură cu elaborarea manualului de istoria filozofiei românești)

BĂDINA, OV., Cu privire la gîndirea social-politică a lui Ion Ionescu de la Brad	6	157
CHEȚAN, OCT., Gîndirea ateistă în paginile revistei „Contemporanul" (1881—1891)	5	151
DUȚESCU, B., Unele probleme ale biologiei și medicinii în presa condusă de P.C.R. (1931—1936)	6	147
GRINDEA, D., Considerațiuni asupra gîndirii economice și social-politice a lui C. Dobrogeanu-Gherea pe marginea lucrării „Neoiobăgia"	4	233
LUCACI, P., Despre tendințele de eliberare a gîndirii de sub dominația teologiei în sec. XVII în țara noastră	4	215
PANTAZI, R., Despre orientarea antiteologică rațională în filozofia din Țările române în prima jumătate a secolului al XIX-lea	5	141

COMUNICĂRI

	Nr.	Pag.
BANU, ION, Democrit și istoria unor categorii ale materialismului și dialecticii. Împotriva unor denaturări	6	121
ENACHE, I., Caracterul și rolul social-politic reacționar al concepției poporaniste	1	147
GOGONEAȚĂ, N., Din lupta filozofiei marxist-leniniste împotriva indeterminismului, misticismului și rasismului în filozofia burgheză reacționară din Romînia (1930—1940)	3	113
MEHMET, MUSTAFA A., Al. Biruni, învățat și gînditor al Orientului arab	1	163

CRITICĂ ȘI BIBLIOGRAFIE

Aspecte ale formării și dezvoltării clasei muncitoare în țara noastră (*Georgeta Mitran*)	3	154
Criza gîndirii istorice în filozofia burgheză contemporană (*I. Aluaș*)	3	197
Despre o cercetare monografică a operei lui V.I. Lenin „Caiete filozofice" (*S. Vieru*)	2	182
Despre revista „Analele Institutului de istorie a partidului" (*T. Georgescu*)	3	163
Despre unele probleme filozofice ale chimiei (*T.U.*)	1	208
Despre unele schimbări în structura demografică a populației R.P.R. (*M. Lupan*)	4	268
Dezvoltarea marxismului în anii revoluției 1848—1849 (*Em. Drob*)	6	171
Esența antiștiințifică și reacționară a gnoseologiei pragmatiste (*N. Gogoneață*)	1	201
Istoria P.C.U.S. — un manual al marxism-leninismului militant (*I. Drăgan*)	1	175
Învățătura marxist-leninistă despre internaționalismul proletar (*Ov. Trăsnea*)	2	171
Lenin despre învățămîntul public (*B. Grigoriu*)	2	221
Manualul de logică pentru clasa a XI-a (*Henri Wald*)	3	204
Neotomismul — filozofie a burgheziei reacționare contemporane (*Stela Cernea*)	1	221
Noi studii sovietice în domeniul logicii dialectice (*D. Stoianovici*)	1	227
O analiză marxist-leninistă a societății americane contemporane (*M. Lupan*)	1	188
O carte interesantă despre dialectica naturii anorganice (*Tomin Uroș*)	6	202
O carte sovietică despre filozofia lui Hegel (*Nadejda Stahovskaia-Dumitru*)	1	215
O cercetare monografică a obștilor sătești pe teritoriul patriei noastre (*L. Marcu*)	5	178
O critică marxistă a sociologiei burgheze contemporane (*Stela Cernea*)	4	255
O lucrare actuală despre libertate și necesitate (*L. Grünberg* și *A. Oancea*)	4	249
O lucrare consacrată apărării și dezvoltării ideilor leniniste în domeniul problemelor filozofice ale fizicii (*Călina Mare*)	2	196
O lucrare de istoria medicinii cu interesante contingențe filozofice (*V. Bologa*)	3	178
O pilduitoare reflectare științifică și militant-partinică a problemelor contemporaneității în opera lui Marx și Engels (*Al. Tănase*)	3	133
Pentru însușirea măreței moșteniri leniniste (*I. Rebedeu*)	2	190
Probleme de teoria romanului (*O. Barbosa*)	3	173
Probleme gnoseologice în „Capitalul" lui K. Marx (*V. Popescu*)	5	175
Programul leninist în problema națională (*N. Dinuț*)	2	202
Rolul contextului în limbaj (*O. Barbosa*)	4	279
Studii asupra moștenirii leniniste (*D. Trifu*)	3	145
Un amplu tratat de lingvistică generală (*H. Wald*)	6	180
Un manual romînesc de filozofie marxistă (*Călina Mare*)	5	167
Un nou volum de studii de materialism dialectic (*I.M.H.*)	6	186
Un reprezentant de seamă al tradiției materialiste din filozofia romînească (*N. Gogoneață*)	2	229
Un studiu despre cunoașterea artistică și modalitățile ei (*V. Moglescu*)	6	193
Un studiu marxist asupra categoriilor esteticii (*V. Moglescu* și *V. Florea*)	1	192
Urmărind noile căi ale științei (*St. Popescu*)	4	261
Valoroase studii marxiste cu privire la dezvoltarea teoriilor etice (*N.B.*)	3	184
V.I. Lenin despre partidul clasei muncitoare ca forță conducătoare în statul socialist și în construcția comunistă (*Gh. Berescu* și *Em. Drob*)	2	210

PE SCURT DESPRE CĂRȚI

	Nr.	Pag.
Considerații asupra unei introduceri în logica matematică (*S. Vieru*)	3	223
Despre rolul ipotezei în cunoașterea științifică (*H.W.*)	4	287
Dezvoltarea capitalismului în agricultura Romîniei (*Z. Ornea*)	3	220
Forța vitală a marxismului (*I. Florea*)	3	229
O carte de critică a idealismului fizic (*T. Vescan*)	1	236
O carte nouă despre activitatea creierului (*I.M.H.*)	4	290
O carte sovietică despre industrializarea socialistă a Romîniei. (*Iancu Ionel* și *Ligia Șchiopu*)	3	211
O lucrare monografică sovietică asupra problemei finitului și infinitului (*T. Papadopol*)	2	256
O lucrare utilă pentru studierea izvoarelor marxismului (*Florence Costin*)	2	251
Pagini din lupta poporului nostru împotriva forțelor reacțiunii (*Oct. Chețan*)	1	233
Probleme ale mișcării muncitorești și comuniste internaționale în opera lui V.I. Lenin (*Gh. Șipoș*)	2	243
Probleme ale originii omului în lumina datelor științei contemporane (*C.F*)	4	293
Solipsismul și fizica modernă (*St. Popescu*)	3	226
Utopia lui Thomas Morus — un exemplu de gîndire socialistă critică și vizionar-utopică (*Cornelia Rusnac*)	1	239
V.I. Lenin despre ideologia socialistă și cultura socialistă (*E. Golu*)	2	248

MIȘCAREA FILOZOFICĂ DE PESTE HOTARE

Biologia modernă și bergsonismul (*Edith Gulian*)	1	259
Despre metodica și organizarea cercetărilor sociologice pe teren în U.R.S.S. (*Mihail Cernea*)	6	211
Dezbateri în legătură cu obiectul materialismului istoric (*R. Kosolapov* — U.R.S.S. și *I. Aluaș*)	2	271
Discuții în legătură cu problemele ciberneticii (*Clara Dan*)	5	187
Interesante discuții în jurul unor probleme importante ale mișcării muncitorești din Franța (*V. Popescu*)	1	255
Note critice asupra concepțiilor filozofice neopozitiviste în două tratate occidentale de fizică teoretică (*St. Popescu*)	5	193
O sesiune științifică închinată problemelor logicii dialectice (*M. Handrabura* — U.R.S.S.)	2	275

RĂSFOIND REVISTELE

Pe marginea nr. 2 al „Buletinului Comisiei Naționale a Republicii Populare Romîne pentru U.N.E.S.C.O." (*B.O.*)	1	243
Problema actualității în revista „Studii și cercetări de istoria artei", (*O. Barbosa*)	1	250
Probleme de estetică în revista „Arta plastică" (*M. Ciurdariu*)	1	246

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

Consfătuire privind activitatea editorială a S.R.S.C. (*A.B.*)	1	267
Dezbaterea machetei „Istoria filozofiei românești" (*O.Ch.*)	2	267
Unele observații pe marginea tematicii cercurilor științifice studențești de științe sociale (*E. Iordache*)	1	271

DIN VIAȚA CATEDRELOR

Unele probleme ale activității catedrelor de materialism dialectic și socialism științific din învățămîntul superior (*E.B.* și *I.D.*)	2	259

NOTE

Note bibliografice	6	225

	Nr.	Pag.
Note de lectură	1	275
„ „ „	2	287
„ „ „	3	233
„ „ „	4	299
„ „ „	5	199
„ „ „	6	230
Buletin bibliografic	1	287
„ „	2	295
„ „	3	239
„ „	4	311
„ „	5	211
„ „	6	247
Din sumarele revistelor străine	1	289
„ „ „ „	2	297
„ „ „ „	3	241
„ „ „ „	4	315
„ „ „ „	5	215
„ „ „ „	6	241

NECROLOGURI

FLOREA ŢUŢUGAN	1	285
ASEN HRISTOV KISELINCEV	2	301
MIRCEA FLORIAN	5	209

АКАДЕМИЯ РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКИ
ИНСТИТУТ ФИЛОСОФИИ

ФИЛОСОФСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ

Год издания VII 1960

АЛФАВИТНЫЙ УКАЗАТЕЛЬ

	№	Стр
ПЕРЕДОВЫЕ		
* * * Социализм — решающий фактор прогресса современного общества	6	9
* * * Некоторые вопросы философских исследований в свете документов III съезда РРП	4	9
ДИАЛЕКТИЧЕСКИЙ МАТЕРИАЛИЗМ И ФИЛОСОФСКИЕ ВОПРОСЫ ЕСТЕСТВОЗНАНИЯ		
ГУЛИАН ЭДИТ, Теоретические замечания в связи с проблемой приспособления организмов к среде	6	63
ДУМИТРЕСКУ Д., Математика и технический прогресс	5	61
КИСЕЛИНЧЕВ А. и СИЛАВКОВ С. (Болгария), Тодор Павлов — выдающийся ученый и общественный деятель	1	9
МИЛКУ Ш., Роль Румынской рабочей партии в руководстве исследовательской работой в области естественных наук	3	7
НОВАКУ В., Ленинское учение и вопросы естествознания	2	65
ОМЕЛЬЯНОВСКИЙ М. Е. (СССР), Диалектический материализм и проблема реальности в современной физике	1	65
ПЯТНИЦКИЙ И., Теория жизненности и объективная диалектика взаимоотношений организма и среды	6	91
УРОШ Т., Химическая формула как специфическая форма научной абстракции	1	83
★		
* * * Ученые о значении диалектического материализма для дальнейшего подъема научных исследований (В свете задач, выдвинутых III съездом РРП). Анкета.		
I	4	181
II	5	123
ИСТОРИЧЕСКИЙ МАТЕРИАЛИЗМ		
БЕЛЛУ Н., Этика и политика в ленинской теории	2	113
БЕРЕСКУ Г. и ДРОБ Э., О культурно-воспитательной функции народно-демократического румынского государства	1	17
БРЯЗУ МАРЧЕЛ, Правдивость и народность искусства	3	87
ВЛАД К., Роль новой надстройки в формировании и развитии социалистического обмена деятельностью, основанного на всенародной собственности	4	35
ГУЛИАН К. И. и ЧЕРНЯ МИХАИЛ, Победа ленинизма в революционном мышлении и практике в Румынии	2	41
ЗДРАВОМЫСЛОВ А. Г. (СССР), Интерес как категория исторического материализма	5	39

	№	Стр.
КЕПЕШ Г. и АПОСТОЛ Г. П., Взаимодействие производительных сил и производственных отношений в процессе завершения строительства социализма в РНР	5	7
КОНСТАНТИН ПЕТРЕ, Рабочий класс — руководящий класс нашего общества	3	53
КЫМПЯНУ ПАВЕЛ, Некоторые вопросы взаимодействия между искусством и моралью в процессе развития социалистической сознательности	5	79
ПОПА В., Об изменении отношений между человеком и природой в процессе социалистического преобразования сельского хозяйства в Румынской Народной Республике	1	39
РЭДУЛЕСКУ ИЛИЕ, О научном содержании политики Румынской рабочей партии в деле развития социалистических производительных сил и производственных отношений	3	23
ТЭНАСЕ АЛ., Роль народных советов в развитии социалистического демократизма	6	31
ЧЕРНЯ М., Социалистическое преобразование сельского хозяйства и разрешение неантагонистического противоречия между социализмом и мелким производством	4	69
ЧЕРНЯ СТЕЛА, Критика современной буржуазной психосоциологии по вопросу об общественных классах	5	99
ЧЕТЕРКИ И., Развитие В. И. Лениным марксистского учения о государстве и диктатуре пролетариата	2	91

ДИСКУССИИ

БЕЛЛУ НИКУЛАЕ, Исследование процесса развития социалистической морали в РНР и несколько проблем в связи с методом работы	6	107

ЛОГИКА

ЖОЖА А., акад., Разработка В. И. Лениным диалектической логики в связи с общим развитием логики	2	7
ЖОЖА А., акад., Зачатки диалектики и логики	4	111
ОФФЕНБЕРГЕР Г., Некоторые принципы диалектической классификации суждения	1	109

ИСТОРИЯ ФИЛОСОФИИ

БОБОК А., Актуальность борьбы В. И. Ленина против позитивизма	2	149
ВАЛД Г., Феноменология — философия гибнущей буржуазии	4	153
ОРНЯ З., Критика буржуазной и реформистской социологии в Румынии в период 1917—1924 гг.	1	123

ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ИСТОРИИ ФИЛОСОФИИ В РУМЫНСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКЕ

(В связи с разработкой учебника по истории румынской философии)

БЭДИНА ОВ., Относительно общественно-политического мышления Иона Ионеску из Брада	6	157
ГРИНДЯ Д., Замечания относительно экономических и общественно-политических взглядов К. Доброджану-Геря в его работе „Неокрепостничество"	4	233

	№	Стр.
ДУЦЕСКУ Б., Некоторые проблемы биологии и медицины в печати, направляемой Румынской коммунистической партией (1931—1936) . . .	6	147
КЕЦАН О., Атеистическое мышление на страницах журнала „Контемпоранул" (Современник) (1881—1891)	5	149
ЛУКАЧ П., О тенденциях к освобождению мышления из-под влияния теологии в XVIII в. в Румынии	4	215
ПАНТАЗИ Р., О рационалистическом, антирелигиозном направлении в философии Придунайских княжеств в первой половине XIX в.	5	139
СООБЩЕНИЯ		
БАНУ ИОН, Демокрит и история некоторых категорий материализма и диалектики. Против некоторых искажений	6	121
ЕНАКЕ И., Реакционный характер и общественно-политическая роль „попоранизма"	1	147
Н. ГОГОНЯЦЭ, О борьбе марксистско-ленинской философии против индетерминизма, мистицизма и расизма в реакционной буржуазной философии Румынии (1930—1940)	3	113
МЕХМЕТ МУСТАФА А., Ал-Бируни — ученый и мыслитель арабского востока	1	163
КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ		
История КПСС—Учебник действенного марксизма-ленинизма (*И. Дрэган*); Марксистско-ленинский анализ современного американского общества (*М. Лупан*); Марксистское исследование категории эстетики (*В. Моглеску* и *В. Флоря*); Реакционная и антинаучная сущность прагматической гносеологии (*Н. Гогоняцэ*); О некоторых философских проблемах химии (*Т. У.*); Книга советского исследователя о философии Гегеля (*Н. Стаховская-Думитру*); Неотомизм — философия современной реакционной буржуазии (*С. Черня*); Новые советские исследования в области диалектической логики (*Д. Стоянович*)	1	175
Марксистско-ленинское учение о пролетарском интернационализме (*О. Трэсня*); Монографическое исследование произведения В. И. Ленина „Философские тетради" (*С. Виеру*); Об усвоении великого ленинского наследства (*И. Ребедеу*); Работа, посвященная защите и развитию ленинских идей в области философских проблем физики (*Кэлина Маре*); Ленинская программа по национальному вопросу (*Н. Динуц*); В. И. Ленин о партии рабочего класса как о руководящей силе социалистического государства и построения коммунизма (*Г. Береску и Э. Дроб*); Ленин о народном образовании (*Б. Григориу*); Выдающийся представитель материалистического направления в румынской философии (*Н. Гогоняцэ*)	2	171
Образцовое научное и воинственно-партийное отражение вопросов современности в трудах Маркса и Энгельса (*А. Тэнасе*); Труд о ленинском наследии (*Д. Трифу*); Некоторые вопросы формирования и развития рабочего класса в РНР (*Джорджета Митран*); О журнале „Анналы Института истории партии" (*Т. Джорджеску*): Вопросы теории романа (*О. Барбоса*); Работа по истории медицины с интересными философскими импликациями (*В. Болога*); Важные марксистские труды относительно развития этических теорий (*Н.Б.*) Кризис исторической мысли в современной буржуазной философии (*А. Алуаш*); Учебник логики для 11 класса (*Генри Вальд*) . . .	3	133
Актуальная работа о свободе и необходимости (*Л. Грюнберг* и *А. Оанча*); Марксистская критика современной буржуазной социологии (*С. Черня*); По новым путям науки (*Ш. Попеску*); О некоторых изменениях в демографической структуре населения РНР (*М. Лупан*); Роль контекста в речи (*О. Барбоса*)	4	249

	№	Стр.
Учебник по марксистской философии, изданный в РНР (*Кэлина Маре*); Гносеологические проблемы в „Капитале" Маркса (*В. Попеску*); Монографическое исследование о сельских общинах на территории Румынии (*Л. Марку*)	5	165
Развитие марксизма в годы революции 1848—1849 гг. (*Е. Дроб*); Обширный трактат, посвященный общему языкознанию (*Г. Валд*); Новый том после исследований по диалектическому материализму (*И. М. Г.*); О художественном познании и его формах (*В. Моглеску*); Интересная книга о диалектике неорганической природы (*Томин Урош*)	6	171
КОРОТКО О КНИГАХ		
Страницы борьбы румынского народа против сил реакции (*О. Кецан*); Книга, критикующая физический идеализм (*Т. Вескан*); „Утопия" Томаса Мора — образец критического социалистического и утопического мышления (*К. Руснак*);	1	233
Вопросы международного рабочего и коммунистического движения в произведениях В. И. Ленина (*Г. Шипош*); В. И. Ленин о социалистической идеологии и культуре (*Е. Голу*); Полезная работа для изучения источников марксизма (*Флоранс Костин*); Советская монография по вопросу конечного и бесконечного (*Т. Пападопол*) . . .	2	243
Советская книга о социалистической индустриализации в Румынии (*Янку Ионел* и *Лиджия Шкиопу*); Развитие капитализма в сельском хозяйстве Румынии (*З. Орня*); Замечания относительно введения в математическую логику (*С. Виеру*); Солипсизм и современная физика (*Ш. Попеску*); Жизненная сила марксизма (*И. Флоря*)	3	211
О роли гипотезы в научном познании (*Г. В.*); Новая книга о деятельности мозга (*И.М.Г.*) Вопрос происхождения человека в свете современных научных данных (*К. Ф.*)	4	287
ФИЛОСОФСКОЕ ДВИЖЕНИЕ ЗА РУБЕЖОМ		
Интересные дискуссии по вопросу некоторых важных вопросов рабочего движения во Франции (*В. Попеску*); Современная биология и бергсонизм (*Э. Гулиан*)	1	255
Научная сессия, посвященная проблемам диалектической логики (*М. Гандрабура*, СССР); Обсуждение вопроса о предмете исторического материализма (*Р. Косолапов*, СССР и *И. Алуаш*)	2	271
Дискуссии в связи с проблемами кибернетики (*Клара Дан*); Критические заметки по поводу неопозитивистских философских взглядов, изложенных в двух учебниках по теоретической физике, изданных на западе (*С. Попеску*)	5	193
О методике и организации социологических исследований на местах в СССР	6	211
ОБЗОР ЖУРНАЛОВ		
По поводу 2-го номера „Бюлллетеня Национальной комиссии РНР для ЮНЕСКО" (*В. О.*); Проблемы эстетики в журнале „Изобразительное искусство" (*М. Чурдариу*); Проблема современности в журнале „Труды и исследования по истории искусства" (*О. Барбоса*)	1	243
НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ		
Совещание по поводу издательской деятельности Румынского общества по распрсстранению науки и культуры (*А. Б.*); Некоторые замечания относительно тематики научных студенческих кружков по общественным наукам (*Е. Иордаке*)	1	267
Обсуждение макета „История румынской философии" (*О. К.*)	2	267

	№	Стр.
ИЗ ЖИЗНИ КАФЕДР		
Некоторые вопросы деятельности кафедр диалектического материализма и научного социализма в высших учебных заведениях (*Е. Б.* и *И. Д.*)	2	259
ЗАМЕТКИ		
Библиографические заметки	6	225
По страницам печати	1	275
„ „ „	2	287
„ „ „	3	233
„ „ „	4	299
„ „ „	5	199
„ „ „	6	230
Библиографический бюллетень	1	287
„ „	2	295
„ „	3	239
„ „	4	311
„ „	5	211
„ „	6	247
Из содержания иностранных журналов	1	289
„ „ „ „	2	297
„ „ „ „	3	241
„ „ „ „	4	315
„ „ „ „	5	215
„ „ „ „	6	241
НЕКРОЛОГИ		
ФЛОРЯ ЦУЦУГАН	1	285
АСЕН ХРИСТОВ КИСЕЛИНЧЕВ	2	301
МИРЧА ФЛОРИАН	5	209

ACADÉMIE DE LA RÉPUBLIQUE POPULAIRE ROUMAINE

INSTITUT DE PHILOSOPHIE

RECHERCHES DE PHILOSOPHIE

VIIe année 1960

INDEX ALPHABÉTIQUE

	№	Page
ÉDITORIAL		
* * * Le socialisme — facteur décisif du progrès de la société contemporaine	6	9
* * * Certains problèmes de la recherche philosophique envisagés à la lumière des documents du IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain	4	9
MATÉRIALISME DIALECTIQUE ET PROBLÈMES DE LA PHILOSOPHIE DES SCIENCES DE LA NATURE		
DUMITRESCU D., Les mathématiques et le progrès technique	5	61
GULIAN EDITH, Considérations théoriques sur le problème de l'adaptation des organismes au milieu	6	63
KISSÉLINTCHEV ASSÈNE et SLAVKOV SVÉTOSLAV (R.P. de Bulgarie), Todor Pavlov — éminent homme de science et militant social	1	9
MILCU Ş.-M., Le rôle dirigeant du Parti Ouvrier Roumain dans les recherches scientifiques	3	7
NOVACU V., La théorie léniniste et les problèmes des sciences de la nature	2	65
OMÉLIANOVSKI M.E. (U.R.S.S.), Le matérialisme dialectique et le problème de la réalité dans la physique contemporaine	1	65
PEATNIŢCHI I., La théorie de la vitalité et la dialectique objective des relations organisme-milieu	6	91
UROŞ TOMIN, La formule chimique — forme spécifique de l'abstraction scientifique	1	83
★		
* * * De l'importance du matérialisme dialectique pour l'essor de la recherche scientifique (à la lumière des tâches assignées par le IIIe Congrès du Parti Ouvrier Roumain). Enquête menée parmi les hommes de science.		
I	4	181
II	5	125
MATÉRIALISME HISTORIQUE		
BERESCU GH. et DROB EM., A propos de la fonction culturelle-éducative de l'Etat roumain de démocratie populaire	1	17
BELLU NICULAE, L'éthique et la politique dans la théorie léniniste	2	113
BREAZU MARCEL, La véridicité et le caractère populaire de l'art	3	87
CERNEA MIHAIL, La transformation socialiste de l'agriculture et la solution de la contradiction non antagonique entre le socialisme et la petite production	4	69
CERNEA STELA, Critique de la psycho-sociologie bourgeoise contemporaine, quant au problème des classes sociales	5	101

	№	Page
CETERCHI I., Le développement, par Lénine, de la théorie marxiste de l'Etat et de la dictature du prolétariat	2	91
CHEPEŞ GH. et APOSTOL GH. P., L'action réciproque des forces de production et des relations de production dans le processus du parachèvement de l'édification du socialisme en Roumanie	5	7
CÎMPEANU PAVEL, Certains problèmes de l'interaction de l'art et de la morale, au cours du processus de développement de la conscience socialiste	5	81
CONSTANTIN PETRE, La classe ouvrière, classe dirigeante de la société en R.P.R.	3	53
GULIAN C. I. et CERNEA MIHAIL, La victoire du léninisme dans la pensée et dans la pratique sociale révolutionnaire de Roumanie	2	41
POPA VALDEMAR, Le changement du rapport entre l'homme et la nature au cours du processus de transformation socialiste de l'agriculture dans la République Populaire Roumaine	1	39
RĂDULESCU ILIE, Du contenu scientifique de la politique du Parti Ouvrier Roumain à l'égard de l'œuvre de développement des forces et des relations de production socialistes	3	23
TĂNASE AL., Le rôle des Conseils populaires dans le développement du démocratisme socialiste	6	31
VLAD C., Le rôle de la superstructure nouvelle dans la formation et le développement de l'échange socialiste d'activités, fondé sur la propriété du peuple entier	4	35
ZDROVOMYSLOV A. G. (U.R.S.S.), L'intérêt en tant que catégorie du matérialisme historique	5	39

DISCUSSIONS

BELLU NICULAE, L'étude du processus de développement de la morale socialiste dans la République Populaire Roumaine et quelques problèmes concernant la méthode de travail	6	107

LOGIQUE

JOJA ATH., L'élaboration de la logique dialectique par Lénine, en rapport avec l'évolution générale de la logique	2	7
JOJA ATH., Origines de la dialectique et de la logique	4	111
ÖFFENBERGER G., Quelques principes de classification dialectique des jugements	1	109

HISTOIRE DE LA PHILOSOPHIE

BOBOC AL., L'actualité de la lutte de Lénine contre le positivisme	2	149
ORNEA Z., Critique de la sociologie bourgeoise et réformiste de la Roumanie au cours des années 1917—1924	1	123
WALD HENRI, La phénoménologie, philosophie de la bourgeoisie moribonde	4	153

CONTRIBUTIONS À L'ÉTUDE DE L'HISTOIRE DE LA PENSÉE PHILOSOPHIQUE EN ROUMANIE

(A propos de l'élaboration du Manuel d'Histoire de la Philosophie en Roumanie)

BĂDINA OV., A propos de la pensée sociale-politique de Ion Ionescu de la Brad	6	157
CHEŢAN OCT., La pensée athée dans les pages de la revue « Contemporanul » (1881—1891)	5	151

	№	Page
DUȚESCU B., Quelques problèmes de biologie et de médecine dans la presse dirigée par le Parti Communiste de Roumanie (1931—1936)	6	147
GRINDEA D., Considérations sur les conceptions économiques et sociales-politiques de C. Dobrogeanu-Gherea — en marge de l'étude *Neoiobăgia* . .	4	233
LUCACI P., Des tendances de la pensée à se délivrer de la domination de la théologie, au XVIIe siècle, en Roumanie	4	215
PANTAZI RADU, L'orientation antithéologique rationaliste dans la philosophie des principautés roumaines au cours de la première moitié du XIXe siècle	5	141

COMMUNICATIONS

BANU ION, Démocrite et l'histoire de certaines catégories du matérialisme et de la dialectique. Contre certaines dénaturations	6	121
ENACHE I., Le caractère et le rôle social-politique réactionnaire de la conception populiste	1	147
GOGONEAȚĂ N., Aspects de la lutte menée par la philosophie marxiste-léniniste contre l'indéterminisme, le mysticisme et le racisme dans la philosophie bourgeoise en Roumanie (1930—1940)	3	113
MEHMET MUSTAFA A., Al-Biruni, savant et penseur de l'Orient arabe . .	1	163

CRITIQUE ET BIBLIOGRAPHIE

L'Histoire du P.C.U.S., un manuel du marxisme militant (*I. Drăgan*); Une analyse marxiste-léniniste de la société américaine contemporaine (*M. Lupan*); Une étude marxiste sur les catégories de l'esthétique (*V. Moglescu* et *V. Florea*); L'essence antiscientifique et réactionnaire de la gnoséologie pragmatique (*N. Gogoneață*); Quelques problèmes philosophiques concernant la chimie (*T. U.*); Un ouvrage soviétique sur la philosophie de Hegel (*Nadejda Stahowskaïa-Dumitru*); Le néo-thomisme, philosophie de la bourgeoisie réactionnaire contemporaine (*Stela Cernea*); Ouvrages soviétiques nouveaux dans le domaine de la logique dialectique (*D. Stoianovici*)	1	175
La théorie marxiste-léniniste de l'internationalisme prolétarien (*Ov. Trăsnea*); Une étude monographique des « Cahiers philosophiques » de V. I. Lénine (*S. Vieru*); Pour l'étude du grandiose héritage léniniste (*I. Rebedeu*); Un ouvrage consacré à la défense et au développement des idées léninistes dans le domaine des problèmes philosophiques de la physique (*Călina Mare*); Le programme léniniste sur le problème national (*N. Dinuț*); V. I. Lénine, à propos du parti de la classe ouvrière en tant que force dirigeante dans l'Etat socialiste et dans l'édification du communisme (*Gh. Berescu et M. Drob*); Lénine, à propos de l'enseignement public (*B. Grigoriu*); Un représentant de marque de la tradition matérialiste dans la philosophie roumaine (*N. Gogoneață*)	2	171
Un exemplaire reflet scientifique, empreint d'esprit de parti militant, des problèmes de la contemporanéité dans l'œuvre de Marx et d'Engels (*Al. Tănase*); Etudes sur l'héritage léniniste (*D. Trifu*); Aspects de la formation et du développement de la classe ouvrière de Roumanie (*Georgeta Mitran*); Au sujet de la revue *Annales de l'Institut d'histoire du parti* (*T. Georgescu*); Problèmes de la théorie du roman (*O. Barbosa*); Un ouvrage d'histoire de la médecine avec d'intéressantes contingences philosophiques (*V. Bologa*); Importantes études marxistes concernant le développement des théories éthiques (*N. B.*); La crise de la pensée historique dans la philosophie bourgeoise contemporaine (*I. Aluaș*); Le manuel de logique pour la XIe classe (*Henri Wald*)	3	133
Un ouvrage d'actualité sur la liberté et la nécessité (*L. Grünberg* et *A. Oancea*); Une critique marxiste de la sociologie bourgeoise contemporaine (*Stela Cernea*); En suivant les voies nouvelles de la science (*St. Popescu*);		

	№	Page
A propos de certains changements survenus dans la structure démographique de la population de la R. P. Roumaine (*M. Lupan*) ; Le rôle du contexte dans le langage (*O. Barbosa*)	4	249
Un manuel roumain de philosophie marxiste (*Călina Mare*) ; Problèmes gnoséologiques dans le *Capital* de Karl Marx (*V. Popescu*) ; Une étude monographique des communautés rurales sur le territoire de notre patrie (*L. Marcu*)	5	167
Le développement du marxisme au cours des années de la révolution de 1848—1849 (*Em. Drob*) ; Un ample traité de linguistique générale (*H. Wald*) ; Un nouveau volume d'études de matérialisme dialectique (*I.M.H.*) De la connaissance artistique et de ses modalités (*V. Moglescu*) ; Un livre intéressant sur la dialectique de la nature anorganique (*Uroș Tomin*)	6	171

BRÈVE REVUE DES LIVRES

Quelques épisodes de la lutte du peuple roumain contre les forces de la réaction (*Oct. Chețan*) ; Un ouvrage critique sur l'idéalisme en physique (*T. Vescan*) ; *L'Utopie* de Thomas Morus, exemple de pensée socialiste critique et utopique (*Cornelia Rusnac*)	1	233
Problèmes du mouvement ouvrier et communiste international dans les ouvrages de V. I. Lénine (*Gh. Șipoș*) ; V. I. Lénine, sur l'idéologie et la culture socialistes (*E. Golu*) ; Un ouvrage utile pour l'étude des sources du marxisme (*Florence Costin*) ; Un ouvrage monographique soviétique sur le problème du fini et de l'infini (*T. Papadopol*)	2	243
Un livre soviétique sur l'industrialisation socialiste de la Roumanie (*Iancu Ionel* et *Ligia Șchiopu*) ; Le développement du capitalisme dans l'agriculture de la Roumanie (*Z. Ornea*) ; Considérations sur une introduction à la logique mathématique (*S. Vieru*) ; Le solipsisme et la physique moderne (*St. Popescu*) ; La force vitale du marxisme (*I. Florea*)	3	211
Du rôle de l'hypothèse dans la connaissance scientifique (*H. W.*) ; Un nouvel ouvrage sur l'activité du cerveau (*I. M.-H.*) ; Questions liées à l'origine de l'homme, considérées à la lumière des données de la science contemporaine (*C. F.*)	4	287

LE MOUVEMENT PHILOSOPHIQUE À L'ÉTRANGER

Discussions intéressantes autour de quelques importants problèmes concernant le mouvement ouvrier en France (*V. Popescu*) ; La biologie moderne et le bergsonisme (*Edith Gulian*)	1	255
Une session scientifique consacrée aux problèmes de la logique dialectique (*M. Handraboura* — U.R.S.S.) ; Débats concernant l'objet du matérialisme historique (*R. Kossolapov* — U.R.S.S. et *I. Aluaș*)	2	271
Discussions relatives aux problèmes de la cybernétique (*Clara Dan*) ; Critique des positions philosophiques exprimées dans certains manuels occidentaux (*St. Popescu*)	5	187
De la méthode et de l'organisation des recherches sociologiques pratiquées sur le terrain en U.R.S.S. (*Mihail Cernea*)	6	211

EN FEUILLETANT LES REVUES

En marge du 2e numéro du « Bulletin de la Commission Nationale de la République Populaire Roumaine pour l'UNESCO » (*B. O.*) ; Problèmes d'esthétique dans la Revue *Arta Plastică* (*M. Ciurdariu*) ; Le problème de l'actualité dans la revue *Studii și cercetări de istoria artei* (Etudes et Recherches de l'Histoire de l'Art) (*O. Barbosa*)	1	243

LA VIE SCIENTIFIQUE

	№	Page
A propos de l'activité éditoriale de la S.R.S.C. (Société roumaine pour la propagation de la science et de la culture) (*A. B.*) Observations en marge des thèmes débattus par les cercles d'étudiants, consacrés à l'étude des sciences sociales (*E. Iordache*)	1	267
Débats autour du traité d'« Histoire de la philosophie roumaine » (*O. Ch.*)	2	267

L'ACTIVITÉ DES CHAIRES UNIVERSITAIRES

Problèmes de l'activité des chaires de matérialisme dialectique et de socialisme scientifique de l'enseignement supérieur (*E. B.* et *I. D.*)	2	259

NOTES

Notes bibliographiques	6	225
Notes de lecture	1	275
„ „ „	2	287
„ „ „	3	233
„ „ „	4	299
„ „ „	5	199
„ „ „	6	230
„ „ „	1	287
Bulletin bibliographique	2	295
„ „	3	239
„ „	4	311
„ „	5	211
„ „	6	247
„ „	1	289
Extraits des sommaires des revues étrangères	2	297
„ „ „ „ „ „	3	241
„ „ „ „ „ „	4	315
„ „ „ „ „ „	5	215
„ „ „ „ „ „	6	241

NÉCROLOGES

FLOREA ȚUȚUGAN	1	285
ASSÈNE KHRISTOV KYSSÉLINTCHEV	2	301
MIRCEA FLORIAN	5	209

BIBLIOTECA CENTRALĂ
SIBIU

Pentru a vă asigura o colecție completă și primirea la timp a revistei, reînnoiți abonamentul dvs. pentru anul 1961.

ABONAMENTELE SE FAC LA OFICIILE POȘTALE, AGENȚIILE POȘTALE, FACTORII POȘTALI ȘI DIFUZORII VOLUNTARI DIN ÎNTREPRINDERI ȘI INSTITUȚII.

ERATĂ

Pagina	rîndul	în loc de:	se va citi:	din vina:
10	14 de sus	sistem socialist	sistem socialist mondial	autorului
41	22 de jos	de muncă	la muncă	autorului
71	15 „ „	și acre	și care	tipografiei

Cercetări filozofice nr. 6/1960

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

Texte din literatura economică în Romînia sec. XIX

474 p., 24,90 lei.

Din sumar

TEXTE

DIONISIE FOTINO

CONSTANTIN RADOVICI DIN GOLEȘTI (DINICU GOLESCU)

CONSTANTIN CARACAȘ

TEODOR DIAMANT

NICOLAE ȘUȚU

NICOLAE BĂLCESCU

ALEXANDRU G. GOLESCU

VASILE MĂLINESCU

ION IONESCU DE LA BRAD

DIONISIE POP MARȚIAN

ION GHICA

ENRIC WINTERHALDER

BOGDAN PETRICEICU—HASDEU

MIHAIL KOGĂLNICEANU

PETRE S. AURELIAN

ALEXANDRU D. XENOPOL

ÎNTREPRINDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREȘTI
c. 4757

Lei 6.—